NICOLAE TITULESCU

DOCUMENTE DIPLOMATICE

COLECTIVUL
DE
REDACȚIE

PROFESOR UNIVERSITAR
GEORGE MACOVESCU
redactor responsabil

DINU
C. GIURESCU

GHEORGHE
PLOEȘTEANU

GEORGE
G. POTRA

CONSTANTIN
I. TURCU

12 NOEMBRIE 1999

1967

EDITURA POLITICĂ, BUCUREȘTI

Carol Popescu

Referenți științifici :
profesor universitar Costin Murgescu
și
Cornel Bogdan

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reprezintă o culegere de documente, în majoritate inedite, urmărind să ilustreze aspectele esențiale și liniile directoare ale activității diplomatice a lui Nicolae Titulescu, personalitate marcantă care în intervalul dintre cele două războaie mondiale, continuînd tradițiile progresiste ale diplomației românești, a acționat cu consecvență și pasiune pentru apărarea intereselor majore ale țării noastre.

Culegerea este selectivă. Ea cuprinde 491 de documente : rapoarte, telegrame, circulări, note, cuvîntări, interviuri, articole, scrisori etc., alese îndeosebi din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Direcția Generală a Arhivelor Statului București, Academia Republicii Socialiste România (secția manuscrise), din publicațiile oficiale ale Societății Națiunilor (dezbaterile Adunării Generale și ale Consiliului), din presa vremii, dezbaterile parlamentare și din alte lucrări tipărite.

Comunicatele și procesele-verbale ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, precum și unele tratate semnate în intervalul 1932—1936 au fost incluse în culegere deoarece ele sînt reprezentative pentru activitatea diplomatului român.

Documentele cuprind intervalul 1920—1939, de la primele negocieri purtate de N. Titulescu la Paris, în calitate de ministru de finanțe al României, și pînă în preajma celui de-al doilea război mondial.

Studiul introductiv analizează informațiile noi cuprinse în documentele culegerii privind diferitele acțiuni la care a participat Nicolae Titulescu și reține principiile diriguitoare ale diplomatului român : apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a României ; neamestecul în afacerile interne ; egalitatea în drepturi a tuturor statelor în relațiile internaționale ; definirea și condamnarea agresiunii ; lupta împotriva politicii de forță fasciste ; crearea unui sistem de securitate colectivă ; rezolvarea prin trata-

tive și înțelegere reciprocă a problemelor importante de interes general ; colaborarea internațională în cadrul unei organizații mondiale — toate subordonate aceluiași țel fundamental : asigurarea păcii, condiție indispensabilă pentru dezvoltarea deplină și liberă a popoarelor, pentru participarea fiecărei națiuni la făurirea culturii materiale și spirituale și la progresul comunității mondiale.

Aducem mulțumiri colectivului Arhivei M. A. E., care, ordonînd fondurile de documente pe țări și probleme, a înlesnit alcătuirea culegerii de față.

Mulțumim colectivului de la redacția Politică mondială a Editurii politice — Gh. Gheorghe, F. Joil, V. Urum — pentru tot concursul dat la apariția prezentului volum.

La selectarea documentelor, într-o primă fază, a contribuit și Ileana Băncilă.

La documentele care poartă un asterisc, textul original este în limba franceză, traducerea fiind efectuată de lectorii universitari Irina Eliade și Teodora Cristea, de profesorii Jana Gheorghiu, Ion Floroiu, Maria Vîlcu și Felicia Alexandrescu.

La finele documentelor se arată sursa lor ; documentele care nu au indicată sursa provin din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe.

Indicele general de la sfîrșitul volumului (persoane, locuri și materii) înlesnește cititorului consultarea documentelor.

G. M.

OPERA DIPLOMATICĂ A LUI NICOLAE TITULESCU

După curgerea a mai mult de un pătrar de veac de la dispariția lui Nicolae Titulescu, publicarea unei culegeri de documente, mărturii ale activității sale diplomatice, reprezintă nu numai o datorie față de memoria unui remarcabil om de stat român, dar a devenit o necesitate istorică *.

Secolul al XX-lea, veac al marilor schimbări sociale, economice, politice, tehnice, prezintă necontenit spre analiză și rezolvare probleme extrem de complicate. Gîndirea politică, stimulată de dezvoltarea dialectică a evenimentelor, a progresat rapid și minți strălucitoare au contribuit la formularea unor idei și principii care sînt esențiale pentru viața politică a contemporaneității.

În vastul și complexul domeniu al relațiilor internaționale, Nicolae Titulescu s-a afirmat ca un diplomat de mare prestigiu. Coordonatele operei diplomatice a lui Nicolae Titulescu sînt constituite de patriotism, colaborare și legalitate internațională.

În documentele rămase de la el se găsesc idei ca acestea :

Politica externă a României, prin țeluri, metode și reguli, este determinată de interesele fundamentale ale țării [1]. Românii își făuresc propriile tipare ale vieții lor de stat ; ei nu doresc ca asemănări sau apropieri de concepții să fie considerate ca imitații [2] ; ei nu înțeleg să se dispună de soarta lor sau să li se impună hotărîri fără voia lor [3]. Dragostea de patrie, „...nimic nu poate prețui mai mult ca glia părintească..." [4], înseamnă respectarea și apărarea suveranității, independenței și integrității teritoriului național. Pe aceste temeiuri — și numai pe ele —, examinînd cu atenție toate

* Introducerea prezintă, pe temeiul documentelor din culegere, liniile directoare și principalele acțiuni diplomatice ale lui N. Titulescu.

[1] Discursul rostit de N. Titulescu la primirea lui Paul Boncour, București, 9 mai 1935.

[2] Discursul rostit la 15 iunie 1936, la plecarea din România a ambasadorului Franței.

[3] Discursul rostit la Societatea Națiunilor, Geneva, 26 iunie 1936.

[4] Discursul din 9 mai 1935.

realităţile istorice şi politice ale vieţii contemporane [5], se poate construi colaborarea internaţională a statelor, egale în drepturi, şi asigura pacea în cadrul unei organizaţii mondiale şi a unui sistem eficient de securitate colectivă.

„Nu fac nici o deosebire între gloanţele care ar putea fi îndreptate împotriva ţării noastre — declara N. Titulescu în 1936. — Vreau ca România să trăiască. Şi ea va trăi, căci lupta ei nu tinde să înlocuiască o duşmănie prin alta, ci să adauge o prietenie altei prietenii" [6].

Suveranitatea, adică dreptul fiecărui stat de a decide liber în problemele vieţii sale interne şi externe, în conformitate şi în limitele fixate prin dreptul internaţional, constituia, pentru Nicolae Titulescu, temelia pe care se ridică ansamblul relaţiilor şi cooperării dintre ţări şi întreaga organizare a comunităţii mondiale : „...a preconiza drept soluţie pentru instituirea păcii permanente, în starea de fapt actuală, abolirea suveranităţii înseamnă nu numai a preconiza o soluţie imposibilă, ci şi, dacă am porni pe această cale, a arunca lumea în haos şi anarhie, pentru că încă nu se poate deslusi limpede nici felul cum ar fi realizată, nici felul cum ar fi concepută organizarea nouă care ar urma să intre în vigoare" [7].

Evident, el era împotriva existenţei unor „suveranităţi naţionale inflexibile", care, prin ciocnirea lor, duceau, în ultimă instanţă, la război, la lichidarea prin forţă a conflictelor existente [8] ; el condamna sistemele „suveranităţilor cu pereţi metalici din care s-au născut atîtea catastrofe" [9]. Statele sînt egale în drepturi şi ca atare trebuie să-şi respecte reciproc *independenţa,* dar toate împreună sînt obligate să aplice principiile statornicite şi definite prin dreptul internaţional : „suveranitatea naţiunilor continuă să existe — spunea el în 1937 —, dar grevată de o servitute internaţională în favoarea păcii..." [10].

Întreaga sa activitate diplomatică a urmărit să afirme dreptul inalienabil al României de a se dirigui de sine stătător, în interior şi în exterior, în conformitate cu interesele sale naţionale şi de a pune această independenţă în slujba colaborării şi înţelegerii între popoare.

[5] Discursul rostit în Camera deputaţilor, Bucureşti, 13 decembrie 1935.

[6] Declaraţiile făcute de N. Titulescu la 18 iulie 1936.

[7] „Dinamica păcii", conferinţă rostită la Berlin, 6 mai 1929.

[8] „Ordinea în gîndire", discurs ţinut la Universitatea Komensky din Bratislava, 19 iunie 1937.

[9] Discursul la Adunarea Generală extraordinară a Societăţii Naţiunilor, 7 martie 1932.

[10] „Ordinea în gîndire", Bratislava, 19 iunie 1937

„Ideea că am voit să ne ridicăm împotriva intereselor unei alte puteri mică sau mare — preciza el în 1934 amintind evoluţia relaţiilor interbalcanice — este tot aşa de eronată ca aceea că am fi voit să servim interesele altuia decît ale noastre. Vrem să fim prietenii tuturor naţiunilor fără excepţie, dar în treburile noastre nu primim ca stăpîn decît pe noi înşine" [11].

Colaborarea între state suverane şi independente înseamnă totodată *respectarea hotarelor, a integrităţii teritoriale a fiecărei ţări* [12]. De aceea, politica de revizuire a clauzelor tratatelor de pace, practicată de statele care pierduseră primul război mondial [13], a fost permanent în atenţia lui Nicolae Titulescu. Ştiinţa dreptului „în perfectă devenire şi în perpetuă legătură cu mersul schimbător al vieţii" [14], pusă în slujba politicii în aşa măsură încît împreună să ajungă a reprezenta „două aspecte ale unui adevăr unic" [15], oferă mijloacele pentru a se revizui, respectîndu-se legalitatea internaţională şi consimţămîntul părţilor interesate, acele prevederi ale tratatelor care nu mai sînt în concordanţă cu evoluţia şi dinamica normală, ascendentă şi pacifică a relaţiilor dintre state. Negocierile privind reparaţiile de război ilustrau „istoria unei neîntrerupte şi paşnice revizuiri a unui capitol din tratatele de pace" [16].

Dar există un domeniu în care politica revizionistă nu-şi poate găsi locul : este acela al frontierelor [17].

Statele, aşa cum s-au constituit după primul război mondial, sînt „realităţi în continuă creştere, care nu mai cer nimănui dreptul de a trăi şi care, în orice împrejurare, nu se vor lăsa înăbuşite niciodată" [18]. A pune în discuţie integritatea teritorială a unei ţări înseamnă a propaga o concepţie „absurdă". O atare revizuire „creează nesiguranţă, nesiguranţa întîrzează consolidarea noii stări de lucruri şi lipsa de consolidare aţîţă poftele de revanşă. Acesta este drumul cel mai sigur care duce la război", avertiza Titulescu pe oamenii de stat britanici încă din 1925 [19]. Libera determinare a popoarelor a fost limpede exprimată după primul război mondial,

[11] Discursul rostit la dejunul oferit în onoarea ministrului de externe al Turciei, Bucureşti, 11 mai 1934.

[12] Discursul rostit la Atena, 9 februarie 1934.

[13] Caracterizată în documentele diplomatice ale epocii îndeosebi cu termenul de revizionism.

[14] „Ordinea în gîndire", Bratislava, 19 iunie 1937.

[15] Ibid.

[16] Discursul la deschiderea Conferinţei de la Montreux, 22 iunie 1936. Cf. procesul-verbal al sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Micii Înţelegeri, Belgrad, 19 octombrie 1934 (punctul 8) ; telegrama nr. 226 din 2 noiembrie 1935.

[17] Discursul din 9 februarie 1934 exprimă foarte limpede concepţia lui N. Titulescu.

[18] Discursul la primirea lui Paul Boncour, Bucureşti, 8 mai 1935.

[19] Telegrama nr. 737 din 27 martie 1925.

sublinia el tot unui auditoriu englez, așa încît, „luate ca unități teritoriile transferate prin tratate sînt locuite de majorități impunătoare, aparținînd țărilor la care au fost alipite" [20]. Situația acestor teritorii, în total sau în parte, nu poate fi pusă în discuție, indiferent de argumentele sau principiile invocate [21]. Consolidarea Micii Înțelegeri [22], constituirea Înțelegerii Balcanice, pactele de asistență mutuală, convenția de definire a agresorului, lupta împotriva agresiunii din Etiopia, împotriva denunțării unilaterale a angajamentelor internaționale asumate, sau a pactului celor patru puteri, înseamnă tot atîtea verigi în activitatea și opera lui Nicolae Titulescu pentru consolidarea și apărarea ordinii teritoriale statornicite după primul război mondial și recunoscute prin tratate. De aceea el atrăgea atenția în 1936 că „Hitler este revizionist nu numai pentru el, dar pentru întreaga Europă..." [23]

Pacea nu poate fi întărită prin mutarea frontierelor [24]; soluția constă în a stabili între popoare „în deplină sinceritate și fără gînduri ascunse" legături multiple, în primul rînd prin acorduri economice, așa încît granițele existente să nu mai constituie bariere între oameni [25].

Lupta armată — considera Nicolae Titulescu — nu poate niciodată aduce soluția unui conflict, iar teoriile care caută să justifice primatul forței sînt lipsite de fundament științific. Nu există conflicte latente sau declarate care să nu-și găsească un judecător în virtutea legii internaționale „acceptată și pusă în practică de către imensa majoritate a statelor" [26]; un stat, oricare ar fi legitimitatea intereselor sale, poate să și le apere prin mijloacele legale și pașnice puse la dispoziție de comunitatea internațională [27]. Pacea asigură progresul fiecărei națiuni, contribuția ei la civilizația materială și spirituală a întregii omeniri [28], și numai într-un asemenea climat se poate totodată obține apropierea statelor cu interese divergente

[20] „Progresul ideii de pace", conferință ținută la Universitatea din Cambridge, 19 noiembrie 1930.

[21] Ibid.

[22] Poziția Micii Înțelegeri față de politica revizionistă a fost definită în repetate rînduri, ca, de exemplu, la sesiunea Consiliului permanent, Praga, 29 mai 1933 (Comunicatul nr. 1).

[23] Telegrama nr. 70 din 25 martie 1936.

[24] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930, și „Ordinea în gîndire", Bratislava, 19 iunie 1937.

[25] Ibid.; în acest sens Titulescu înțelege „spiritualizarea" frontierelor și „devalorizarea" gradată a lor. Vezi și discursul din 9 februarie 1934.

[26] „Dinamica păcii", Berlin, 6 mai 1929.

[27] Discursul rostit în problema conflictului chino-japonez, Geneva, 7 martie 1932.

[28] Discursul rostit la primirea lui Paul Boncour în București, 9 mai 1935.

sau chiar opuse [29]. În același timp, *pacea* constituie „*un imperativ intern românesc*" [30] pe care se reazămă consolidarea unității naționale și mersul înainte al întregii țări.

Încercînd și o definiție, Titulescu afirma că „pacea este azi o stare de spirit ca scop; o organizare legală ca instrument și un strigăt al inimii, adică o expresie prin cuvînt, ca mijloc de a împlînta în conștiința universală imperioasele ei comandamente" [31]; el se oprea astfel la aspectele juridice și instituționale menite să împiedice războiul. N. Titulescu nu a formulat concluzii asupra contradicțiilor de fond care, opunînd marile state capitaliste unul altuia, pregăteau sistematic drumul spre un nou conflict mondial, deși printre cauzele de regres ale spiritului pacific el număra, în 1930, marea criză economică izbucnită cu un an înainte și ciocnirile de interese între puteri [32].

În activitatea sa diplomatică, N. Titulescu a apăsat pe toate pîrghiile care puneau în mișcare mecanismele pentru prevenirea și respingerea agresiunii și concomitent pentru amplificarea, în toate sectoarele, a cooperării internaționale. De aici și sprijinul acordat cu convingere și continuitate Societății Națiunilor, organismelor sale și pactelor regionale, considerate ca o primă etapă a securității colective; de aici stăruința sa în făurirea instrumentelor juridice și a mijloacelor practice pentru dezvoltarea relațiilor pașnice între state; de aici condamnarea fermă a atacului fascist în Etiopia și a politicii de forță naziste.

Toate națiunile sînt chemate să contribuie la împlinirea acestui țel fundamental, organismele mici mai mult chiar decît cele mari, deoarece ele resimt primele efectele negative ale forțelor distructive și agresive ce acționează în comunitatea internațională:

„Dar dacă țările nu sînt egale în putere și în experiență, oamenii politici pot fi egali în dragostea și grija lor de pace. Și poate țările așa zise mici cunosc mai bine exigențele păcii ca țările mari, pentru că ele se tem mai mult de război și sînt mai expuse" [33].

O atare operă nu se poate înfăptui decît dacă se integrează organic în conștiința colectivităților, a popoarelor: „Cum s-ar putea clădi edificiul păcii fără sprijinul maselor?" — întreba Titulescu pe profesorii și studenții Universității din Cambridge în toamna anului 1930 [34]. Este adevărat, adăuga el în altă împrejurare că „omul

[29] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.

[30] Declarațiile făcute ziarului „Universul", 18 iulie 1936.

[31] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.

[32] Ibid.

[33] Ibid.

[34] Ibid.

de pe stradă" are tendința naturală de a respinge războiul atîta timp cît țara lui nu este direct amenințată. Același om din popor poate însă foarte bine înțelege „că solidaritatea între națiuni este așa de strînsă, încît, dacă se atinge cineva de una, suferă și cealaltă" [35], și tot lui trebuie să i se explice cu toată sinceritatea „ce înseamnă datoria internațională a țării lui și, prin ea, care este propriul său interes" [36].

A înțelege, așadar, că pacea constituie „bunul cel mai de preț" [37] al fiecărei națiuni, al întregii umanități și că ea este indivizibilă [38] înseamnă a înfăptui în același timp cerințele ei majore : buna înțelegere cu toți vecinii, înțelegerea punctului de vedere al altuia și securitatea, adică garanția împotriva forței și a războiului [39].

De aici și *rolul de prim plan al Societății Națiunilor,* chemată să însumeze eforturile tuturor statelor potrivit obligațiilor liber asumate de fiecare din ele, pentru a statornici relațiile internaționale pe justiție, pe avantaj și comprehensiune reciprocă și chiar pe sentiment [40].

„Societatea Națiunilor nu este o academie morală ; ea nu este o asociație de tehnicieni ; ea este o instituție politică, a cărei principală misiune e de a împiedica izbucnirea războiului", declara Nicolae Titulescu în fața corpului profesoral al Universității Komensky din Bratislava, la primirea titlului de doctor honoris causa, în iunie 1937 [41].

Activitatea unei atare instituții trebuie să se situeze deasupra autorității țărilor participante ? Dacă ținem seama de realitatea istorică constatăm că prin abolirea suveranității omenirea nu poate fi împinsă decît spre haos și anarhie, iar înlăturarea sentimentului național — ca soluție a unei păci permanente — înseamnă mai mult decît o imposibilitate, înseamnă a răpi omului „baza existenței și individualității sale actuale". De aceea, Societatea Națiunilor nu poate constitui un suprastat ; legea internațională nu poate avea

[35] „Ordinea în gîndire", Bratislava, 19 iunie 1937.

[36] Ibid.

[37] Discursul rostit la primirea lui Paul Boncour în Camera deputaților, București, 9 mai 1935.

[38] N. Titulescu despre indivizibilitatea păcii : discursurile din 16 și 26 iunie 1936.

[39] Discursul din 9 mai 1935.

[40] „Dinamica păcii", Berlin, 6 mai 1929, și discursul de deschidere la a XII-a sesiune a Adunării Generale, Geneva, 7 septembrie 1931.

[41] „Ordinea în gîndire", Bratislava, 19 iunie 1937. N. Titulescu a participat la lucrările Adunării Generale a Societății Națiunilor, de la prima sesiune (1920) și pînă în 1935 inclusiv, cu excepția anilor 1922 și 1928. A fost ales președinte al Adunării Generale în 1930 și 1931. A participat ca delegat al României la numeroase sesiuni ale Consiliului Societății Națiunilor pînă în iunie 1936.

decît un caracter de coordonare, nu de subordonare, iar situația fiecărui stat față de celălalt este aceea de independență ; pe aceste premise forul de la Geneva reprezintă „o asociație voluntară de state libere, avînd obligația de a se supune legii acceptate de către ele în virtutea propriei lor suveranități" [42].

Pentru a-și îndeplini menirea, organizația internațională trebuie să realizeze principiul universalității. Înseamnă aceasta o concordanță a ideilor, a ideologiei, a opiniilor ? Nicidecum. „Universalitatea nu înseamnă identitate de relații. După cum sînt membre ale Societății Națiunilor țări pe care distanțe variate le separă, tot așa pot și trebuie să facă parte din comunitatea internațională care se va ridica împotriva agresorului țări ce sînt mai mult sau mai puțin legate între ele" [43].

Două căi duc la realizarea principiului universalității : sporirea numărului de țări membre și colaborarea continuă cu statele nemembre, a doua cale pregătind de fapt pe cea dintîi [44]. De aceea, ca președinte al Adunării Generale, în septembrie 1931, Nicolae Titulescu aprecia ca un act important intrarea Mexicului în forul de la Geneva [45] ; de aceea el reamintea, în iunie 1936, că a avut întotdeauna pentru statele Americii de Sud un sentiment de cordială prietenie și profundă afecțiune deoarece numai prin prezența lor se poate vorbi de universalitatea Ligii [46].

De aici decurge necesitatea ca Societatea Națiunilor „să afirme o doctrină unică față de toți membrii săi, oricare ar fi situația lor geografică", chiar dacă prin aplicarea ei unele probleme ale actualității nu și-ar găsi, pentru moment, o rezolvare adecvată [47]. Dacă se respectă și se păstrează principiile fundamentale ale pactului, așa cum sînt cunoscute și acceptate de toți membrii, un eșec într-o problemă practică rămîne legat numai de acțiunea respectivă, dar nu amenință existența instituției ca atare. Dacă, dimpotrivă, s-ar proceda la modificarea acestei doctrine, după diferitele exigențe ale momentului organizația internațională însăși s-ar prăbuși [48]. „Dar

[42] „Dinamica păcii", Berlin, 6 mai 1929.

[43] Declarația lui N. Titulescu în fața subcomisiei pentru reglementarea pașnică a diferendelor internaționale, Geneva, 19 septembrie 1925.

[44] Discursul ținut la închiderea celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Generale a Societății Națiunilor, Geneva, 29 septembrie 1931.

[45] Ibid

[46] Discursul rostit la sesiunea Consiliului Societății Națiunilor, Geneva, 26 iunie 1936.

[47] Discurs rostit la Adunarea Generală extraordinară, Geneva, 7 martie 1932.

[48] Ibid.

unde am ajunge oare — întreba Titulescu în 1929 — dacă am pune fiecare în locul judecătorului acceptat de comunitatea internațională cel preferat de noi, iar în locul dreptului care guvernează comunitatea internațională dreptul preferat de noi" [49].

Pentru diplomatul român universalitatea însemna deci cuprinderea tuturor țărilor în organizația internațională și aplicarea, în raporturile dintre ele, a unor principii fundamentale, cunoscute și acceptate de fiecare membru al comunității, în virtutea propriei sale suveranități.

Dintre aceste principii de bază, Titulescu s-a oprit îndeosebi asupra *egalității în drepturi și demnității fiecărui stat,* care singur poate și trebuie să hotărască în gospodăria sa proprie și în relațiile sale externe. „Ar însemna să nu-i cunoști pe români — declara el corespondentului ziarului „Le Temps" la 29 iulie 1936 — nedîndu-ți seama că, dacă ei sînt întotdeauna gata să-și aducă contribuția la comunitatea internațională, oricîte sacrificii ar comporta acest lucru, ei consideră astăzi egalitatea în drepturi și demnitate o dogmă" [50].

Universalitatea nu constituie un scop în sine : ea este o condiție pentru înfăptuirea *cooperării internaționale,* care, cu cît devine mai complexă, cu atît este mai în măsură să contribuie la soluționarea dificultăților ce survin în relațiile dintre state [51]. Cadrul cel mai cuprinzător rămîne pentru aceasta Societatea Națiunilor [52]. Ca președinte al Adunării Generale (sesiunea a XI-a), el reamintea — oprindu-se însă unilateral numai la factorii psihologici — că orice colaborare trebuie să se întemeieze pe trei elemente : comprehensiune, voință și generozitate : „Există totuși un domeniu în care sentimentul poate fi aliatul de preț al rațiunii : acest domeniu este acela al înțelegerii reciproce a popoarelor, unica sursă a unei păci statornice și roditoare. Relele provin din faptul că națiunile nu-și dau seama că, în ciuda tuturor deosebirilor, ele alcătuiesc, la urma urmelor, un tot indivizibil. Omul nu poate fi străin omului numai prin faptul că între ei se ridică o graniță. Și pacea nu înseamnă nimic altceva decît conștiința universalității speței umane" [53].

[49] „Dinamica păcii", Berlin, 6 mai 1929.

[50] Interviul citat. Aceeași idee este exprimată cu deosebită claritate de N. Titulescu în discursul din 11 iunie 1936 (conferința presei Înțelegerii Balcanice) și la 26 iunie 1936 (sesiunea Consiliului Societății Națiunilor).

[51] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.

[52] Ibid.

[53] Discursul rostit de N. Titulescu la Atena la 21 octombrie 1933.

Prin ce metode cooperarea devine o realitate ? Numai printr-o acțiune sistematică și permanentă în care fiecare etapă va fi bine consolidată, preluînd tot ceea ce experiența a dovedit a avea durată și valoare, pregătind metodic viitorul [54] : „...sistemul de realizare pe etape are o calitate magică, aceea de a deschide necontenit orizonturi nebănuite ; odată depășită o primă etapă, unele fapte care astăzi apar imposibile vor fi considerate atunci ușoare și firești" [55].

Și numai activitatea comună a delegațiilor în cadrul Societății Națiunilor creează climatul necesar unui atare țel. Titulescu reamintea ministrului de externe al Turciei, aflat în vizită oficială la București, cum în timpul lungilor conferințe de la Geneva relațiile dintre ei au evoluat „de la observație la simpatie, de la simpatie la acțiune și de la acțiune la organizare" [56].

Domeniul cel mai cuprinzător al cooperării internaționale rămîne cel economic. „Foamea — spunea Titulescu în 1930 — poate aduce toate relele ; foamea nu poate aduce pacea în inimile omenești" [57]. Națiunile au un drept egal la muncă și la folosirea resurselor economice ale lumii, de unde și necesitatea de a se ajunge „la o înțelegere internațională echitabilă privind schimburile și materiile prime", prin acorduri bilaterale, coordonate, în funcție de nevoile generale, cu ajutorul Societății Națiunilor [58].

În realizarea colaborării economice internaționale trebuie luate în considerare și coordonatele ei generale și cele continentale. „Și eu cred — declara diplomatul român în Comisia de studiu pentru Uniunea europeană (1931) — că nu sînt zece probleme economice, ci una singură și că aceasta este o problemă mondială... Alături de problema mondială sînt problemele regionale care formează elementele acesteia ; sînt interesele regionale a ceea ce se numește Europa. Conferința mondială aparține viitorului. Conferința europeană prezentului" [59]. Criza economică din 1929-1933, pe care diplomatul român o socotea „teribilă și generală", dar fără a defini cauzele ei reale, proprii sistemului capitalist, putea fi atenuată și

[54] Discursul rostit la deschiderea sesiunii Adunării Generale, Geneva, 7 septembrie 1931.

[55] Discursul rostit în Comisia de studii pentru Uniunea europeană, Geneva, 20 ianuarie 1931.

[56] Discursul rostit la 11 mai 1934.

[57] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.

[58] Discursul pronunțat la Cap Martin, 11 aprilie 1937.

[59] Intervenția lui N. Titulescu la Geneva la 17 ianuarie 1931.

remediată tot prin cooperare, prin credite acordate de statele industriale țărilor slab dezvoltate [60].

Deopotrivă, acordurile economice deschid calea spre rezolvarea problemelor litigioase în raporturile dintre state [61].

Dar Titulescu, prin experiența sa proprie, a constatat cît de greu se puteau aplica aceste principii, cînd comunitatea internațională era măcinată de contradicțiile principalelor puteri. Faptul că — după un deceniu și jumătate de activitate diplomatică de mare prestigiu — el revenea în 1937 [62] la ideea cooperării economice și cerea realizarea ei efectivă, arată că realitățile dintre cele două războaie mondiale erau departe de necesitățile constatate teoretic.

Respectarea și aplicarea principiilor fundamentale ale Pactului Societății Națiunilor, deci a normelor esențiale ce reglementează raporturile dintre țări, au fost reafirmate de Nicolae Titulescu la fiecare prilej mai important. La sesiunea ținută la Praga (30 mai — 1 iunie 1933), Consiliul permanent al Micii Înțelegeri [63], formulînd liniile generale ale politicii celor trei state, insista asupra respectării pactului, fără a se aduce competenței și funcționării regulate a instituției de la Geneva nici un fel de scădere și relua ideea colaborării economice și multilaterale cu toți vecinii [64]. Un an mai tîrziu, primind pe Louis Barthou la București, N. Titulescu reamintea că România înțelege să dea Ligii „concursul cel mai absolut" [65]. Iar în mai 1936, după agresiunea împotriva Etiopiei și denunțarea unilaterală a tratatului de la Locarno, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri declara că va urma cu cea mai mare statornicie politica Societății Națiunilor, în speranța că aceasta va reuși să depășească grava criză în care se afla.

Pacea nu poate constitui o realitate permanentă decît în măsura în care există și instrumentul practic care să asigure popoarelor liniștea.

„*Securitatea* nu este operă de formule. Ea este o realitate ce consistă în a se asocia împotriva unui flagel comun ce se cheamă războiul. Dacă asociația este deschisă tuturor națiunilor fără excepțiune și dacă există națiuni ce refuză să participe la ea, aceasta înseamnă pur și simplu sau că primejdia războiului este mai mică

[60] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.
[61] Ibid.
[62] Discursul rostit la Cap Martin, 11 aprilie 1937.
[63] România fiind reprezentată de Titulescu.
[64] Comunicatul nr. 2 al Consiliului permanent.
[65] Cuvîntarea lui N. Titulescu la 20 iunie 1934.

pentru ele decît pentru celelalte, sau că în ordinea concepțiilor lor războiul nu este o catastrofă" [66].

Cum putea fi realizată securitatea colectivă ? Aplicînd efectiv prevederile Pactului Societății Națiunilor, care trebuie completate prin pacte regionale de securitate și printr-un acord general asupra dezarmării.

Articolul 11 din pact [67] constituia „suportul juridic al oricărei acțiuni preventive în favoarea păcii" [68] și pe temeiul lui trebuiau studiate cu grijă toate măsurile menite să împiedice declanșarea unei agresiuni [69]. Iar „cheia de boltă" care putea asigura traducerea în practică a unor atari măsuri este articolul 16, cuprinzînd obligativitatea sancțiunilor comerciale și financiare împotriva agresorului și posibilitatea unor acțiuni militare. Cum formulările amintitului articol rămîneau totuși cu caracter general, N. Titulescu considera absolut necesară, încă din 1930, precizarea și întărirea lor [70].

Dar Pactul Societății Națiunilor nu excludea automat războiul, care în anumite situații putea fi considerat, pe plan juridic, ca o acțiune „legală" [71].

Prima experiență pentru a remedia „fisurile Pactului Societății Națiunilor" [72] fusese făcută prin protocolul de la Geneva adoptat de Adunarea Generală la 2 octombrie 1924, care interzicea complet războiul și instituia obligativitatea arbitrajului ca mijloc de reglementare pașnică a diferendelor, declarînd agresor statul care nu ar fi acceptat soluționarea propusă. N. Titulescu, intervenind în dezbaterile asupra proiectului de protocol, a cerut ca textul să precizeze explicit că arbitrajul nu putea fi aplicat dacă diferendul privea integritatea teritorială actuală a statelor semnatare [73]. Mai multe țări, printre care și Marea Britanie, refuzînd să-și asume obligațiile prevăzute în Protocolul din 1924, textul adoptat de Adunarea Generală nu a intrat în vigoare [74]. La reluarea dezbaterilor, în 1925,

[66] Discurs la dineul dat în cinstea lui Louis Barthou, București, 20 iunie 1934.
[67] Care prevedea că în caz de conflict sau de amenințare cu război, Societatea Națiunilor este obligată să ia măsuri adecvate pentru a salvgarda în mod eficace pacea națiunilor.
[68] Declarația lui N. Titulescu, Geneva, 3 decembrie 1926, și intervenția sa din 8 decembrie 1926.
[69] Declarația lui N. Titulescu, Geneva, 3 decembrie 1926, și intervenția sa din 8 decembrie 1926. Cf. raportul prezentat la 16 noiembrie 1927.
[70] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.
[71] „Dinamica păcii", Berlin, 6 mai 1929. N. Titulescu enumeră patru asemenea cazuri „legale".
[72] Ibid.
[73] Intervențiile sale din 25 septembrie 1924.
[74] Telegrama nr. 737 din 27 martie 1925.

pentru a concilia pozițiile, Titulescu gîndea să se mențină protocolul de la Geneva în forma sa inițială și să se introducă o clauză facultativă îngăduind statelor care nu doreau să-și ia noi angajamente față de cele asumate prin Pactul Societății Națiunilor „să limiteze obligațiile lor suplimentare de asistență la ceea ce aceștia considerau, în deplina lor suveranitate, ca just și posibil în momentul agresiunii" [75]. Deoarece însă, în toamna anului 1925, se negocia tratatul de la Locarno, primul pas, în concepția lui Titulescu, spre organizarea securității în întreaga Europă, el a votat, în cele din urmă, în favoarea propunerii spaniole, care recomanda Consiliului să studieze tratatele bilaterale încheiate în spiritul Pactului Societății Națiunilor și să determine aportul lor la realizarea păcii [76].

Pentru cercurile guvernante de la București, arbitrajul, securitatea și dezarmarea formau un tot condiționat — în cazul arbitrajului — de precizarea riguroasă a sferei sale de aplicare și de realitatea unor sancțiuni economice și militare. Cîtă vreme Societatea Națiunilor nu le putea traduce în fapt, alternativa rămînea în acordurile regionale de securitate prevăzute, de altfel, prin pact. N. Titulescu a sprijinit constant o atare poziție [77], participînd la reorganizarea Micii Înțelegeri, la constituirea Înțelegerii Balcanice, la discuțiile pentru Pactul celor patru puteri, pentru Pactul oriental, cel mediteranean și tratatul franco-sovietic, precum și la încheierea convenției pentru definirea agresiunii [78]. În același scop el a discutat cu M. Litvinov proiectul unui pact de asistență mutuală între România și U.R.S.S. care nu viza nici o țară anume, dar era îndreptat împotriva oricărui agresor ; la fel, el propusese și guvernului Reichului un pact similar, cu condiția garantării integrității teritoriale a României și a statelor aliate ei, propunere, evident, refuzată de Berlin [79].

Dar pactul regional nu rămînea un scop în sine, ci un mijloc pentru *realizarea asistenței mutuale și a securității colective*. Pornind de la necesitatea colaborării statelor „pe baza marilor interese cu caracter general" și luînd ca exemplu tratatul de asistență mutuală franco-sovietic (semnat în 1935), N. Titulescu spera să vadă

[75] Declarația din 19 septembrie 1925.

[76] Ibid.

[77] Declarația din 19 septembrie 1925.

[78] Vezi paragrafele din prezenta introducere referitoare la Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică și diferitele proiecte de pacte. Vezi și Comunicatul sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri și a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice din 15 aprilie 1935.

[79] Telegrama nr. 43 161 din 27 iulie 1935, aflată în culegere sub data de 20 aprilie 1937.

întregul continent acoperit „de o serie de pacte regionale legîndu-se unele de altele și constituind sîrma ghimpată a păcii" [80]. Ideea a fost reluată cu diferite prilejuri [81].

„Ceea ce mai știu — declara el în parlament la 13 decembrie 1935 — e că orice stat, fără distincție, care ne-ar garanta hotarele țării noastre și pe acele ale aliaților noștri poate deveni, în cadrul Societății Națiunilor, asociatul nostru în lupta pentru organizarea păcii, pe care o vom duce pînă la capăt, cu toate stavilele ce ne stau în cale" [82].

Iar la întrunirea șefilor de stat ai Micii Înțelegeri la București, în iunie 1936, ministrul de externe al României relua : „În ceasul în care Europa ar fi acoperită de o rețea de acorduri similare, neîndreptate împotriva nimănui, dar avînd ca scop respectarea legii internaționale, pacea va exista cu adevărat" [83].

După îndepărtarea sa din guvern, pe măsură ce situația politică europeană se agrava, N. Titulescu repeta cu stăruință că obiectivul principal rămîne realizarea securității întregului continent, țel pe care nu l-a mai văzut înfăptuit, dar pentru care a luptat cu toată puterea pregătirii, talentului și convingerii sale [84].

*
* *

Realizarea acestor principii diriguitoare a fost urmărită de diplomatul român de-a lungul întregii sale activități, din care, pe temeiul documentelor din culegere, desprindem aspectele mai importante.

Tratativele care au dus la încheierea păcii de la Lausanne [85] au fost urmărite de N. Titulescu de la Londra, de unde a comunicat guvernului român atît evoluția negocierilor, cît și diferite sugestii ce i se făceau referitoare la atitudinea țării noastre. În vara anului 1922, anumite cercuri britanice socoteau oportun un protest al

[80] Discursul rostit la dineul oferit în cinstea lui Paul Boncour, București, 8 mai 1935.

[81] Proces-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 mai 1935 (punctul 6).

[82] Discurs rostit în Camera deputaților, București, 13 decembrie 1935. Vezi și declarațiile făcute de N. Titulescu presei la 7 ianuarie 1936 ; Comunicatul Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Belgrad, 6 mai 1936 ; Comunicatul celei de-a X-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Belgrad, 7 mai 1936 (punctul 6).

[83] Declarația făcută corespondentului ziarului „Dimineața" la 7 iunie 1936.

[84] Discursurile rostite la Cap Martin la 11 aprilie 1937 și la Bratislava la 19 iunie 1937, cînd face cea mai amplă expunere a concepției sale asupra securității europene.

[85] Activitatea diplomatică oficială a lui N. Titulescu începe la 16 decembrie 1921, cînd a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra,

României împotriva modificării principiilor de bază ale tratatului de la Sèvres [86].

În septembrie, cînd armatele turcești victorioase în Anatolia se apropiau de Istanbul, Titulescu este convocat de două ori la Foreign Office, unde, după ce i se precizează că guvernul britanic nu înțelege să facă nici un fel de presiune asupra României pentru o eventuală cooperare militară în zona strîmtorilor, i se atrage totuși atenția că o eventuală ocupare a Constantinopolului de către forțele lui Kemal Atatürk ar putea tăia comunicațiile maritime ale României și deci aprovizionarea ei cu arme din Apus ; că interesul imediat este de a face un efort preventiv pentru ca ulterior să nu fie necesară o mare acțiune defensivă în Bosfor și Dardanele [87] ; că, în sfîrșit, de vreme ce trupe aliate se află în această zonă, guvernul de la București n-ar mai trebui să ceară avizul celui de la Paris pentru a-și trimite un contingent propriu [88].

Între Franța și Anglia existau divergențe. Prima susținea pe Kemal Atatürk și admitea ca forțele turcești să ocupe Tracia înainte de începerea tratativelor de pace, ceea ce lordul Curzon, delegatul Marii Britanii, nu accepta în acel moment. Reprezentantul Franței, Poincaré, reproșa lui Curzon că ar fi sugerat României și Serbiei să adopte o poziție ostilă Turciei [89], în timp ce ziarul „Times" afirma, din sursă franceză, că în nici un caz armamentul primit de România, Cehoslovacia și Polonia din Franța nu va fi folosit împotriva Turciei [90].

La începutul lui octombrie 1922, Titulescu întîlnește pe primul ministru al Greciei Venizelos ; acesta îl anunță că Marea Britanie a acceptat cererea guvernului Atatürk de a stabili administrația turcă în Tracia orientală, de unde armata greacă urma să se retragă. Venizelos făcea, prin Titulescu, un apel lui Ion I. C. Brătianu să sprijine cererea guvernului de la Atena ca Tracia să nu fie imediat evacuată de trupele grecești, pentru a se asigura în prealabil retragerea

și se încheie la 29 august 1936, cînd a fost înlăturat din guvern. A fost ministru de externe al României între 7 iulie 1927 și 31 iulie 1928 și 20 octombrie 1932 — 29 august 1936, iar în 1921—1927 și 1928—1932 ministru al României la Londra. Înainte de 1921 a fost ministru de finanțe (1917 și 1920—1921) și delegat al României la semnarea tratatului de pace de la Trianon (1920) și la sesiunile Adunării Generale a Societății Națiunilor din 1920 și 1921. După 1936 nu a mai ocupat vreun post oficial în diplomația țării noastre. În introducere sînt prezentate în continuare, pe temeiul documentelor din culegere, numai principalele acțiuni la care a participat N. Titulescu.

[86] Telegramele nr. 2 226 din 16 iulie 1922 și 2 587 din 5 august 1922
[87] Telegrama nr. 3 072 din 27 septembrie 1922.
[88] Telegrama nr. 3 102 din septembrie 1922
[89] Telegrama nr. 3 101 din 28 septembrie 1922.
[90] Telegrama nr. 2 103 din 29 septembrie 1922.

populației elene din acest teritoriu [91]. Ascultînd relatarea lui Venizelos, Titulescu se întreba dacă guvernul britanic și-a modificat într-adevăr atitudinea acceptînd cererile turcești [92]. Într-o scrisoare particulară, el explica lui I. G. Duca unele aspecte aparte, speciale, din desfășurarea negocierilor în problema strîmtorilor, insistînd asupra deosebirilor dintre politica preconizată de Foreign Office, care căuta să evite tot ceea ce ar duce la o înrăutățire a raporturilor cu Franța, și linia promovată de Lloyd George, care nu excludea totuși o atare eventualitate. Asemenea deosebiri de vederi și de manifestări în politica externă britanică aveau ca substrat și unele rivalități politice interne [93]. Importante sînt însă concluziile sale privind România, care condiționase participarea ei militară în zona strîmtorilor de intervenția tuturor marilor puteri la o astfel de acțiune și, ca atare, reușise să nu dea curs sugestiilor primite și să nu facă vreun act de ostilitate la adresa Republicii turcești [94]. „Impresia mea — preciza Titulescu — e că nu s-a voit aci să se rupă România de Franța, căci aceasta ar fi însemnat să se prefere alianța noastră alianței franceze, ci să se facă presiune cu noi asupra Franței, pentru ca acordul să se facă pe o politică mai apropiată de cea dorită la Londra decît cea dorită la Paris" [95]. De aceea Titulescu insista ca în aceste negocieri, unde se manifestă divergențele marilor puteri, să fie „perfect întărite interesele românești" în adoptarea unei hotărîri [96].

Negocierile privind reparațiile și datoriile de război. În negocierile privind reparațiile și datoriile de război, care au cunoscut diferite faze și soluționări din 1920 și pînă în 1932, Nicolae Titulescu a avut o contribuție efectivă și, în anumite etape, determinantă. Obligațiile financiare decurgînd din război cuprindeau două categorii : reparațiile de la statele foste inamice, exigibile după anume principii stabilite prin tratatele de pace (fără ca să se precizeze cuantumul sumelor), și datoriile interaliate contractate în cursul anilor 1914-1918.

Prin conferința de la Spa (iulie 1920), cota rezervată României era de 1,1 % din reparațiile germane și 10,55 % din cele orientale (exigibile de la Austria, Ungaria și Bulgaria) ; pe de altă parte, țara noastră era debitoare față de foștii săi aliați din 1916-1918 și trebuia să achite și valoarea proprietăților austriece și ungare cuprinse în teritoriile alipite statului român în 1918. Comparînd de-

[91] Telegrama nr. 3 146 din 3 octombrie 1922.
[92] Telegrama nr. 3 154 din 3 octombrie 1922.
[93] Scrisoarea din 4 octombrie 1922.
[94] Ibid.
[95] Ibid.
[96] Ibid.

bitele și creditele, România era amenințată de un enorm deficit ; de aceea a protestat împotriva hotărîrilor de la Spa și nu a semnat acordul încheiat.

Pentru a determina exact poziția țării noastre, Titulescu, fiind ministru de finanțe, telegrafia la 11 aprilie 1921 delegatului României la Comisia de reparații de la Paris că pagubele aduse particularilor de război și ocupație, au fost evaluate la 12 miliarde 700 milioane de lei aur [97], iar cele pricinuite pădurilor statului și celor private, la alte 503 milioane de lei aur [98].

După numirea sa ca ministru plenipotențiar la Londra, Titulescu a considerat necesar să arate forurilor financiare și politice apusene care reglementau problema complexă a reparațiilor și datoriilor de război că România nu va accepta să se negocieze o atare chestiune fără participarea ei [99]. „Am cerut întotdeauna să nu se discute în absența noastră lucruri ce ne interesează..." [100] declara el delegatului Franței, Poincaré, care a recunoscut de altfel dreptatea unei atari revendicări [101]. Informînd guvernul de la București asupra diferitelor desfășurări ale tratativelor și îndeosebi asupra pozițiilor și divergențelor dintre experții francezi, englezi și americani [102], el atrăgea atenția în decembrie 1922 că, din informații „sigure, dar neoficiale", ar exista în Statele Unite o mișcare a capitalului privat pentru deschiderea de credite în favoarea Germaniei [103]. La 11 decembrie el făcea o declarație oficială la Foreign Office în care atrăgea atenția asupra nedreptății făcute României prin conferința de la Spa și reamintea că guvernul român nu se va considera legat de nici o hotărîre ce ar fi luată în absența sa [104].

Cînd Germania a cerut amînarea plății angajamentelor financiare asumate, iar Franța și Belgia au replicat prin ocuparea bazinului carbonifer Ruhr, Titulescu a urmărit implicațiile posibile ale noii situații [105], ca și unele din desfășurările ulterioare, în care divergențele franco-britanice au continuat a se manifesta [106].

[97] Radiograma nr. 56 din 11 aprilie 1921.

[98] Radiograma nr. 57 din 11 aprilie 1921.

[99] Telegrama nr. 2 633 din 12 august 1922.

[100] Telegrama nr. 2 416 din 14 august 1922.

[101] Ibid.

[102] Telegramele nr. 3 704 din 6 decembrie, nr. 3 714 din 8 decembrie 1922, nr. 74 din 10 ianuarie 1923.

[103] Telegrama nr. 3 799 din 19 decembrie 1922.

[104] Scrisoarea nr. 728 din 3 ianuarie 1923, aflată în Arhiva M.A.E.

[105] Telegramele nr. 78 din 10 ianuarie, nr. 142 din 15 ianuarie, nr. 158 din 17 ianuarie, nr. 206 din 20 ianuarie, nr. 209 din 21 ianuarie, nr. 438 din 14 februarie 1923.

[106] Telegramele nr. 1 361 din 7 mai, nr. 147 din 12 mai, nr. 1 630 din 8 iunie, nr. 1 890 din 13 iulie, nr. 2 004 din 2 august 1923.

În atare împrejurări, către sfîrșitul anului 1923, au început între aliați și Germania negocieri laborioase [107], care au dus, în cele din urmă, la încheierea planului Dawes, cuprinzînd o soluționare provizorie a problemei reparațiilor.

Nicolae Titulescu a fost delegat să reprezinte țara noastră la conferința reunită la Londra, în iulie 1924, spre a aproba planul Dawes. Aflînd că se preconizează noi discriminări între statele participante, el preciza într-o telegramă din 10 iulie : „Pentru că sînt mari puteri, procedeul lor se cheamă înaltă politică. Dacă România ar fi acceptat acordul de la Spa și ar fi încercat ulterior revizuirea lui în folosul ei, aceasta s-ar fi chemat probabil dezonoare ; cînd România menține punctul ei de vedere din 1920 și-și rezervă drepturile, și-și expune revendicările din timp util, aceasta se cheamă teorie" [108]. De aceea el a arătat guvernului de la București mijloacele cele mai potrivite pentru a-și apăra interesele la apropiata conferință de la Londra, examinînd cele două posibilități : fie discutarea întregii probleme a reparațiilor, fie examinarea planului experților (Dawes), care determina datoriile globale ale Germaniei față de aliați, nu și repartiția între foștii aliați a reparațiilor și datoriilor de război [109].

În preziua deschiderii convorbirilor, Titulescu, întîlnind pe Eduard Herriot, delegat al Franței, revendică egalitatea de tratament a tuturor participanților [110], și cu toată fermitatea ia poziție în același sens chiar din prima zi a dezbaterilor [111]. La 28 iulie el declară oficial că România aprobă planul experților, considerîndu-l ca un instrument menit să reglementeze modalitățile de plată din partea Germaniei, dar consideră că actuala conferință nu are căderea a se pronunța asupra nici unuia din drepturile și obligațiile statelor în materie de reparații și datorii de război, care vor trebui reglementate ulterior [112]. Declarația — a cărei inițiativă aparținea lui

[107] Telegramele nr. 2 669 din 24 octombrie, nr. 2 673 din 1 noiembrie, nr. 295 din 19 noiembrie, nr. 2 978 din 21 noiembrie, nr. 3 023 din 28 noiembrie 1923 și nr. 1 010 din 5 mai 1924.

[108] Telegrama nr. 1 544 din 10 iulie 1924.

[109] Două telegrame nr. 1 608 din 12 iulie 1924.

[110] Telegrama nr. 5 985 din 15 iulie 1924.

[111] Telegrama nr. 1 053 din 16 iulie 1924. Titulescu a comunicat cu regularitate la București mersul lucrărilor : vezi telegramele nr. 1 051 din 16 iulie, nr. 1 054 din 17 iulie, nr. 1 057 din 18 iulie, nr. 1 058 din 18 iulie, nr. 2 582 din 19 iulie, nr. 1 067 din 22 iulie, nr. 1 072 din 25 iulie, nr. 1 078 din 30 iulie, nr. 1 083, 1 086 și 1 087 din 5 august 1924.

[112] Declarația din 28 iulie 1924.

Titulescu — era însoțită de un amplu și documentat memoriu explicativ [113].

Concluzia asupra tuturor negocierilor purtate în intervalul 1919-1924 este cu totul sugestivă : „De cinci ani asistăm dacă nu la sabotajul complet al reparațiunilor din partea anglo-saxonilor, cel puțin la vădita tendință a acestora de a reduce reparațiunile, nici prea mult pentru a nu imputernici Germania, dar destul de simțitor pentru a împiedica Franța să iasă prea repede din greutățile războiului" [114]. În continuare, a raportat evoluția negocierilor [115] și a făcut o nouă declarație oficială privind drepturile țării noastre [116].

Planul Dawes a fost pus în aplicare de la 1 noiembrie 1924 și a funcționat efectiv aproape cinci ani. Pentru reglementarea unor chestiuni nerezolvate de amintita conferință de la Londra (iulie-august 1924) a fost convocată la Paris o conferință a miniștrilor de finanțe (ianuarie 1925).

N. Titulescu a prezentat la 14 ianuarie 1925, în numele guvernului român, un memoriu prin care cerea revizuirea în favoarea României a cotei prevăzute prin acordurile de la Spa, a revendicat recuperarea pagubelor aduse finanțelor țării prin emisiunile de hîrtie monedă efectuate de Germania în timpul ocupației din 1916—1918 și a reafirmat principiile de urmat în viitoarele negocieri [117].

În toamna anului 1928, la cererea Germaniei, au început noi negocieri pentru reglementarea definitivă a reparațiilor și totodată pentru evacuarea anticipată a Renaniei. Sosit din nou la Londra ca ministru plenipotențiar [118], Titulescu se și informează asupra desfășurărilor posibile în viitoarele convorbiri — una din telegrame, din 29 noiembrie 1928, fiind un model de informație multilaterală și analiză competentă [119]. Lui Winston Churchill îi declară că România nu va zădărnici prin atitudinea ei un acord franco-britanic, dar dorește ca interesele ei legitime să fie luate în seamă și ca „detenta ce se urmărește prin acordul cu Germania să-și producă efectele nu numai

[113] Telegrama nr. 2 582 din 19 iulie.

[114] Telegrama nr. 1 087 din 5 august 1924.

[115] Telegramele nr. 1 097 din 13 august, nr. 1 101 din 14 august, nr. 1 102 din 16 august 1924.

[116] Cf. telegramele nr. 1 134 din 19 decembrie, nr. 6 248 din 29 decembrie 1924 și scrisoarea din 1 mai 1925.

[117] Memoriul prezentat la 14 ianuarie 1925. Cf. declarația lui N. Titulescu din 13 ianuarie.

[118] Titulescu, pînă la 31 iulie 1928 ministru de externe, fusese după această dată numit din nou ministru al României la Londra.

[119] Telegrama nr. 2 839. Vezi și telegramele nr. 2 759 din 20 noiembrie, nr. 2 900 din 3 decembrie 1924.

în apus, dar și la răsărit" [120]. Diplomatul român a explicat punctul de vedere al României și în întrevederile sale cu A. Briand, G. Stresemann și A. Chamberlain [121].

Noua reglementare s-a produs prin planul Young, care reducea sensibil cuantumul sumelor datorate de Germania, făcea legătura între reparațiile și datoriile interaliate, stabilea noi anuități — unele incondiționale (nu puteau fi amînate), altele supuse unui eventual moratoriu pe termene scurte (2 ani) —, stabilea mecanismul tuturor reglementărilor reciproce și urmărea evacuarea anticipată a Renaniei de către trupele aliate. Pentru România, aplicarea planului Young însemna un deficit anual important, deoarece datoriile față de foștii aliați depășeau sensibil reparațiile ce urma să primească conform cotelor stabilite de experți. În acest stadiu N. Titulescu a propus — ținînd seama de faptul că planul forma un tot indivizibil și nu putea fi modificat — ca echilibrarea debitelor și creditelor României să se facă în afară de cadrul planului Young, prin reglementări directe între interesați. Negocierile au dus la rezultatul scontat, Franța și Italia [122] convenind să opereze reducerea datoriilor de război ale României. Totodată, în urma unor tratative complicate, au fost reglementate satisfăcător și chestiunile financiare pendinte între România și Austria, Bulgaria, Ungaria.

Nicolae Titulescu a participat la diferitele faze ale discuțiilor, inclusiv la conferința de la Haga, care a pus în aplicare prevederile planului Young [123]. Aportul său a fost recunoscut în expunerea oficială efectuată în fața Camerei și Senatului din București, în care se preciza că „...prin profunda cunoaștere a tuturor problemelor ce se discutau la Haga, D-l Titulescu a adus contribuția cea mai însemnată la rezultatele dobîndite și a fost deseori purtătorul de cuvînt al tuturor celor trei state din Mica Înțelegere" [124]. Titulescu însuși rezuma astfel, la 23 noiembrie 1929, întrega sa muncă : „În lupta grea ce se duce de luni de zile am avut ca obiectiv fix colectivitatea românească și interesele a două categorii de cetățeni

[120] Telegrama nr. 2 854 din 29 noiembrie 1928.

[121] Telegrama nr. 1 500 din decembrie 1928. Cf. telegrama nr. 3 037 din 17 decembrie 1928.

[122] Telegrama nr. 942 din 16 noiembrie 1929.

[123] Vezi telegramele sale nr. 10 903 din 22 octombrie, nr. 10 917 din 25 octombrie, nr. 936 din 15 noiembrie, nr. 942 din 16 noiembrie, nr. 943 din 17 noiembrie, nr. 946 din 18 noiembrie, nr. 10 979 din 23 noiembrie 1929, nr. 3 din 2 ianuarie 1930, nr. 5 din 2 ianuarie, nr. 41 din 4 ianuarie 1930.

[124] *George G. Mironescu.* „Rezultatele conferinței de la Haga pentru România", București, 1930, 52 p., unde se face și o expunere de ansamblu a problemei reparațiilor și datoriilor de război.

români : sinistrații de război și supușii români care au sentințe favorabile contra statelor ex-inamice. Colectivitatea românească am apărat-o luptînd cît am putut mai bine să nu plătească impozite pentru datoriile de război..."[125]. Și adăuga : „Să nu privim aparențele trecătoare, ci realitatea. În viața internațională, în realitate nu ești stimat decît în măsura în care știi să-ți aperi drepturile" [126].

De reținut că Nicolae Titulescu a urmărit și în 1932 ultima fază din problema reparațiilor și datoriilor de război încheiate prin conferința de la Lausanne (16 iunie — 9 iulie), care a anulat cea mai mare parte din reparațiile de război restante ale Germaniei și a transmis unei reglementări ulterioare problema datoriilor interaliate de război. Ca și în etapele precedente, relatările sale prezintă un cert interes atît pentru istoria diplomației românești, cît și pentru relațiile dintre puterile europene, a căror divergențe și ciocniri de interese apar din nou cu toată claritatea [127].

N. Titulescu și unele probleme financiare ale României. Criza economică de supraproducție care a zguduit lumea capitalistă în 1929-1933 a lovit și România. Ea a fost agravată de dominația capitalului monopolist străin în economia țării, de scăderea accentuată a prețurilor produselor destinate exportului concomitent cu menținerea la nivel ridicat a prețului mărfurilor importate, de fiscalitatea foarte grea ce apăsa asupra maselor largi ai oamenilor muncii. Una din consecințele crizei a fost accentuarea dependenței României de monopolurile internaționale, prin împrumuturile contractate de la marile bănci din străinătate și prin acceptarea experților străini (Charles Rist și Roger Auboin) care controlau Banca Națională a României și chiar Ministerul Finanțelor. În 1932 Charles Rist a publicat raportul său asupra celor constatate în România, cerînd reducerea salariilor și sporirea impozitelor ca mijloc de plată

[125] Telegrama nr. 10 979 din 23 noiembrie 1929 și analiza făcută de Titulescu prin interviul său de la Haga, 22 ianuarie 1930.

[126] Telegrama nr. 914 din 12 noiembrie 1929 aflată în Arhiva M.A.E.

[127] Telegramele nr. 128 din 15 ianuarie 1932, nr. 135 din 22 aprilie, nr. 147 din 12 mai, declarația lui N. Titulescu, în numele guvernului român, la Lausanne la 17 iunie, telegramele nr. 154 din 21 iunie și nr. 155 din 21 iunie, nr. 159 din 23 iunie, nr. 166 din 29 iunie, nr. 168 din 29 iunie, nr. 173 din 2 iulie, nr. 174 din 3 iulie, nr. 176 din 4 iulie, nr. 180 din 6 iulie, declarația oficială a lui N. Titulescu din 6 iulie, telegramele nr. 193 din 24 iulie, nr. 195 din 4 august și nota guvernului român din decembrie 1932.

a creditorilor ; el propunea totodată încheierea unei convenții de „colaborare tehnică" cu Societatea Națiunilor, ceea ce ducea, în fond, la accentuarea controlului exercitat de marea finanță internațională.

Nicolae Titulescu și-a exprimat cu toată sinceritatea punctul său de vedere într-o convorbire cu Eduard Herriot, la care au participat Charles Rist, autorul sus-amintitului raport, ministrul de finanțe și directorul mișcării fondurilor din Ministerul de Finanțe al Franței. După ce a arătat interlocutorilor săi că trimiterea României la Societatea Națiunilor pentru asistență financiară nu are utilitate pratică — date fiind efectele crizei mondiale —, Titulescu s-a adresat direct lui Charles Rist : „Dar nu-i guvern pe lume care să poată supune o țară la restricțiuni ce implică asanarea finanțelor cîtă vreme are arierate covîrșitoare ce România datorește funcționarilor ei. Problema nu-i numai financiară, ci profund omenească".

„Dumneata, domnule Rist — a continuat el —, te-ai gîndit probabil la un om economic abstract, lipsit de pasiune, lipsit de dîrele adînci care le creează suferințele și supunîndu-se orbește, ca un automat, la exigențele teoriei financiare și economice".

„Cerințele spun : cu funcționari neplătiți pe luni de zile, cu solda militară nelichidată la mulți nu se poate guverna, deci nu se poate pune în aplicare ideile cele mai sănătoase pentru asanarea financiară" [128].

Mai mult, N. Titulescu a reamintit lui Ch. Rist că propunerile sale lasă fără rezolvare problema deficitelor anterioare ale bugetelor României și că soluția preconizată, de a trimite problema la Societatea Națiunilor, constituie numai „o simplă procedură", dar nu un ajutor efectiv [129].

Și ulterior, după ce a preluat conducerea Ministerului Afacerilor Externe, Titulescu a intervenit, în repetate rînduri, pentru rezolvarea dificultăților financiare ale țării [130], inclusiv nevoilor de înarmare [131].

De relevat din aceste intervenții presiunile care se exercitau asupra negociatorilor români de a accepta anumite condiții pentru împrumuturile solicitate [132], ca și situația relativ precară a exportu-

[128] Telegrama nr. 155 din 21 iunie 1932.

[129] Telegrama nr. 155 din 21 iunie 1932.

[130] Vezi, de exemplu, telegramele nr. 2 208 din 23 aprilie 1934, nr. 8 070 din 10 februarie, nr. 16 din 5 aprilie, nr. 23, 24 și 25 din 6 și 10 aprilie 1935.

[131] Telegrama nr. 15 din 3 aprilie, nr. 18 din 5 aprilie, nr. 24 din 10 aprilie 1935, nr. 61 din 26 iunie 1935.

[132] Telegrama nr. 8 070 din 10 februarie 1935.

rilor țării, singurul produs cerut fiind petrolul brut, sau, așa cum îl definea chiar Titulescu „unicul nostru aur" [133].

Problema optanților. N. Titulescu a avut o contribuție esențială în rezolvarea problemei optanților, dezbătută în fața diferitelor instanțe internaționale din 1922 și pînă în 1930. Aproximativ 500 de moșieri unguri din Transilvania care optaseră pentru cetățenia maghiară (folosindu-se de prevederile în acest sens ale tratatului de pace de la Trianon) fuseseră expropriați prin reforma agrară legiferată de guvernul român în 1921. Nemulțumiți de pierderea pămîntului, ei s-au adresat mai întîi tribunalelor românești, apoi conferinței ambasadorilor de la Paris (1922) și Consiliului Societății Națiunilor, susținînd ilegalitatea exproprierii față de prevederile tratatului de pace de la Trianon, precum și aplicarea inegală a legii exproprierii — în defavoarea proprietarilor unguri ; revendicau, de asemenea, o indemnizație sporită pentru pămîntul pierdut. Din aprilie 1923, cînd problema a fost dezbătută la Consiliul Societății Națiunilor, și pînă la soluționarea ei în 1930, Titulescu a apărat, cu depline rezultate, drepturile României și a efectuat în cadrul unor dezbateri memorabile, avînd ca oponent pe contele Appony, cîteva aprofundate analize ale punctelor în litigiu [134]. În cele din urmă, diferendul a căpătat o rezolvare echitabilă și definitivă prin acordurile de la Haga (1930), o dată cu reglementarea datoriilor și a reparațiilor de război.

Din numeroasele fapte și argumente prezentate de N. Titulescu reținem liniile directoare pe care s-a sprijinit în apărarea poziției României, și anume :

— Nu a existat incompatibilitate între exproprierea din 1921 și prevederile tratatului de pace de la Trianon, inclusiv statutul minorităților.

— A existat o egalitate perfectă de tratament în aplicarea reformei agrare ; au fost expropriați și despăgubiți în mod uniform toți proprietarii, indiferent de naționalitate, după cum au primit pămînt toate familiile de țărani îndreptățite ; în Transilvania numai au fost împroprietărite 539 694 de persoane, din care 396 000 români și 87 426 unguri, restul fiind alte naționalități.

[133] Telegrama nr. 16 din 5 aprilie 1935. N. Titulescu negociase chiar din 1920 un împrumut de la guvernul francez, concomitent cu reglementarea unor chestiuni financiare în suspensie între România și Franța. Aspecte din negocierile sale sînt cuprinse în telegramele nr. 1 216 din 20 noiembrie, nr. 1 312 din 9 decembrie și nr. 1 334 din 10 decembrie 1920.

[134] Principalele sale intervenții au avut loc la 20 și 23 aprilie 1923, 27 mai 1923, 5 iulie 1923, 5 septembrie 1925, 2 iulie 1927, 17 și 19 septembrie 1927, 8, 9 și 12 martie 1928. Dintre acestea, culegerea de documente cuprinde pe acelea din 20 aprilie 1923, 27 mai 1923 și 5 septembrie 1925.

— Exproprierea — act cu caracter intern ce ține de dreptul suveran al statului — a avut ca scop să mențină și să consolideze structura social-economică a țării, sporind mica proprietate țărănească ; cu alte cuvinte era menită să întărească orînduirea burgheză [135].

— Transformînd pe muncitorii agricoli în proprietari de pămînt individuali, s-a menținut în același timp „ordinea socială într-o întreagă regiune a Europei" [136], N. Titulescu atrăgînd atenția că guvernul român, prin legislația sa agrară, a contribuit și la stabilizarea situației în sud-estul european, firește în sensul orînduirii burgheze.

Uniunea economică europeană. La a X-a sesiune a Adunării Generale a Societății Națiunilor (5 septembrie 1929), ministrul de externe al Franței, Aristide Briand, propunea constituirea unei federații a statelor europene, menită să statornicească, fără a știrbi suveranitatea participanților, legături economice comune, urmate, într-o etapă ulterioară, de cele politice. La 1 mai 1930, guvernul francez a adresat țărilor europene membre ale Societății Națiunilor un memorandum prin care propunea să se extindă la toate statele sistemul de securitate instituit prin tratatul de la Locarno, o dată cu formarea unor organisme menite să conducă viitoarea „Uniune europeană" ; contrar principiilor enunțate de A. Briand, memorandumul se oprea mai ales asupra legăturilor politice din cadrul proiectului „Uniunii" și nu aducea precizări asupra organizării ei economice.

La a XI-a sesiune a Adunării Generale (1930) s-a constituit o „Comisie de studiu pentru Uniunea europeană", care a funcționat în 1931 sub prezidența lui A. Briand și a discutat, fără rezultate majore, aspectele economice ale planului francez, luînd în considerare și răspunsurile diferitelor guverne la amintitul memorandum (atitudinea Germaniei, Marii Britanii și Italiei fiind, mai curînd, negativă).

N. Titulescu aprecia propunerea lui A. Briand ca o „inițiativă generoasă", care, respectînd obligațiile asumate de fiecare stat prin tratatele în vigoare și Pactul Societății Națiunilor, era menită să apropie popoarele europene pentru a rezolva efectele grave ale crizei economice [137]. El a luat de două ori cuvîntul în „Comisia de studiu". Titulescu a precizat că participarea la „Uniune" a statelor euro-

[135] N. Titulescu folosește numai expresia „a menține ordinea socială" (intervenția sa din 5 septembrie 1925).

[136] Ibid.

[137] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.

pene nemembre ale Societății Națiunilor (U.R.S.S. și Turcia la acea dată) este de dorit și trebuie să fie cît mai completă, dar că invitarea lor la dezbateri ar trebui să se producă numai în momentul cînd lucrările „comisiei" vor fi înaintat cu adevărat [138]. A cerut, de asemenea, să se ia neîntîrziat anumite hotărîri practice, deoarece nu se poate oferi națiunilor, „ca remediu al suferințelor, simpla speranță că noile deliberări vor duce la o nouă rezoluție teoretică" [139]. De aceea, cu gîndul de altfel la disponibilitățile pentru export ale României, el a propus examinarea, de îndată, a două chestiuni : vînzarea stocurilor disponibile din recolta de cereale a anului 1930 și organizarea creditului agricol internațional. Titulescu a indicat și unele mijloace pentru realizarea lor, precizînd că, odată înfăptuite, ele vor constitui un model, „o primă formă de întrajutorare europeană" [140]. Tratativele ulterioare [141] au dus la semnarea convenției privind Creditul agricol internațional [142], iar Titulescu conchidea că soluția adoptată asigură României interesele sale în materie agricolă, fără a îngrădi libertatea ei de acțiune în cazul cînd acordurile nu ar intra în vigoare.

Concomitent, diplomatul român a comunicat la București și aspecte ale negocierilor privind „Uniunea europeană" ; impresia dominantă este aceea a divergențelor de tot felul ce separau puterile europene, Franța, Marea Britanie și Germania, de unde și lipsa de rezultate a lucrărilor „Comisiei de studiu" [143].

Uniunea economică danubiană. La 2 martie 1932, printr-un aide mémoire, guvernul francez propunea guvernelor britanic, german și italian să se concerteze asupra celor mai potrivite modalități pentru constituirea unei înțelegeri economice a statelor dunărene, Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia și România, cu scopul de a contribui la atenuarea gravelor efecte ale crizei economice mondiale, încă în plină desfășurare la acea dată. Inițiativa aparținea lui A. Tardieu, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, și se adresa inițial numai celor trei mari puteri amintite [144].

Din telegramele lui N. Titulescu putem urmări fazele negocierilor și interesele, ca de obicei divergente, ale participanților. O primă fază s-a desfășurat în martie la Geneva între reprezentanții

[138] Intervenția lui N. Titulescu, Geneva, 17 ianuarie 1931.

[139] Discursul din 20 ianuarie 1931.

[140] Ibid.

[141] Telegramele nr. 4 din 22 ianuarie, nr. 5 703 din 29 ianuarie, nr. 1 003 din 5 februarie, nr. 445 din 20 februarie 1931.

[142] Telegramele nr. 30 055 și 30 056 din 20 mai 1931.

[143] Telegramele nr. 717 din 2 mai, nr. 1 233 din 8 mai, nr. 371 din 21 mai 1931.

[144] Telegramele nr. 109 din 11 martie și nr. 110 din 14 martie 1932.

Micii Înțelegeri, care au căzut de acord asupra principiilor de urmărit în viitoarele dezbateri : negocieri directe între statele danubiene fără amestecul marilor puteri ; uniune economică prin acorduri preferențiale pe bază de contingentare, dar fără uniune vamală și fără ca ea să fie îndreptată împotriva Germaniei sau Italiei ; libertatea de a vinde terților surplusurile de mărfuri pe care Uniunea danubiană nu le va putea absorbi ; respectarea reciprocă a intereselor economice ale țărilor Micii Înțelegeri [145].

N. Titulescu s-a întîlnit cu A. Tardieu pentru a afla detalii asupra propunerilor franceze și a constatat deosebirile de păreri existente și între inițiatori, dar și între statele ce urmau a participa la proiectata înțelegere economică. Chiar și acordul de principiu între Paris și Londra asupra unei scrisori invitînd guvernele interesate la conferința de constituire era interpretat de fiecare parte în mod diferit [146]. Titulescu a atras atenția premierului francez asupra nevoii urgente a României — aflată în plină criză — de a-și soluționa problemele economice [147] și l-a întrebat asupra unei eventuale participări a Bulgariei și Poloniei la negocieri [148].

A treia fază s-a desfășurat la Londra prin convorbirile între A. Tardieu și MacDonald și o întîlnire preliminară a reprezentanților celor patru puteri ; Germania și Italia s-au opus planului francez. Marea Britanie a căutat să-și păstreze un rol de arbitru, urmărind totodată ținerea conferinței de constituire a uniunii la Londra, în loc de Geneva. A. Tardieu și MacDonald n-au dorit să intre totuși în fondul dezbaterilor, pentru a nu periclita situația cancelarului german Brüning, aflat în preajma alegerilor parlamentare, în timp ce însuși premierul britanic era în dezacord cu ministrul său de externe, sir John Simon [149].

În a patra și a cincea fază, A. Tardieu se întoarce la Geneva și încearcă reluarea negocierilor după eșecul de la Londra, iar N. Titulescu se întîlnește cu primul ministru al Franței, cu E. Beneš, cu V. Marincović și cu cancelarul german Brüning și constată, încă o dată, dezacordul existent între toți [150], ceea ce a determinat, de altfel, întreruperea negocierilor asupra Uniunii economice a statelor danubiene.

[145] Telegramele nr. 114 și 115 din 16 martie și nr. 143 din 8 mai 1932.

[146] Telegramele nr. 116 din 16 martie, nr. 117 din 18 martie și nr. 143 din 8 mai 1932.

[147] Telegrama nr. 116 din 16 martie 1932.

[148] Telegrama nr. 15 349 din 19 martie 1932.

[149] Telegramele nr. 123 din 30 martie, nr. 124 din 3 aprilie, nr. 125 din 4 aprilie și nr. 143 din 8 mai 1932.

[150] Telegramele nr. 128 din 12 aprilie, nr. 130 și 132 din 14 aprilie, nr. 135 din 22 aprilie 1932.

De-a lungul tratativelor, N. Titulescu a păstrat o atitudine de expectativă ; el nota însă că planul Tardieu fusese elaborat și din dorința „marilor puteri de a-și ajuta propriii lor bancheri" [151], care investiseră capitaluri în Europa centrală și nu doreau să le piardă prin agravarea situației economice a statelor din această zonă, ca urmare a crizei [152]. Diplomatul român mai consemna, în concluzie, cum marile puteri, „prin certurile lor continui, dau lumii spectacolul unui faliment politic", și reproducea opinia de la Geneva că Germania se îndreaptă „către un regim Hitler" și că în această ipoteză „cu greu Italia va mai putea ieși din făgașele Germaniei" [153].

Conferințele pentru reducerea și limitarea armamentelor. În septembrie 1925, Adunarea Generală a Societății Națiunilor a cerut Consiliului să întocmească un studiu în vederea unei conferințe pentru reducerea și limitarea armamentelor. A fost constituită o comisie pregătitoare, care a ținut ședințe în mai și septembrie 1926, martie-aprilie și noiembrie-decembrie 1927, martie 1928, aprilie-mai 1929 și noiembrie-decembrie 1930, încheindu-și lucrările la 9 decembrie 1930 cu un proiect de convenție pentru reducerea și limitarea armamentelor.

În această primă fază a discuțiilor, N. Titulescu a luat parte la sesiunea din martie-aprilie 1927. În patru scurte intervenții, el s-a oprit asupra eventualității unei agresiuni comise de un stat nemembru al Societății Națiunilor [154] și a măsurilor concrete pe care forul de la Geneva înțelege să le ia împotriva unui agresor, deoarece opinia publică reclamă acte efective de apărare cînd o țară devine victima unui atac [155].

Concluziile asupra dezbaterilor din intervalul 1925—1930, Titulescu le-a formulat într-o conferință ținută la 19 noiembrie 1930 la Universitatea din Cambridge. După ce constata că „spiritul pacific" se află în regres din cauza disensiunilor între puteri (aliate sau inamice în ultimul război), a crizei economice și a confruntării sistemelor social-politice, ministrul României la Londra definea dezarmarea — de fapt, „pentru a întrebuința expresia tehnică corectă, limitarea armamentelor" — ca o „absolută necesitate a păcii" [156]. Cum traducerea ei în practică se lovește de cunoscuta controversă dacă dezarmarea trebuie să preceadă securitatea (sau invers) și prelungirea unei atari discuții nu duce la nici un fel de progres,

[151] Telegrama nr. 115 din 16 martie 1932.
[152] Telegrama nr. 143 din 8 mai 1932.
[153] Ibid.
[154] Declarațiile din 14 martie 1927.
[155] Declarația din 15 martie 1927.
[156] „Progresul ideii de pace", Cambridge, 19 noiembrie 1930.

singura soluție rămîne aplicarea neîntîrziată a unor măsuri efective pentru a ieși „din domeniul principiilor" și a intra în acela al „faptelor și al ajustărilor practice", singura cale spre rezolvarea acestei probleme fundamentale [157].

La 29 septembrie 1931, încheind, ca președinte, lucrările celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Generale, N. Titulescu considera că viitoarea conferință a dezarmării, fixată de Adunare pentru 2 februarie 1932, va fi „piatra de încercare a înțelegerii dintre națiuni" pentru a pune în aplicare prevederile articolului 8 din Pactul Societății Națiunilor [158].

Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor, întrunind 61 de state, și-a început lucrările la data fixată, alegînd : o comisie generală compusă din reprezentanții tuturor delegațiilor participante și un birou, cu un președinte de onoare, 14 vicepreședinți (printre care marile puteri : Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Japonia, S.U.A. și U.R.S.S.) și președinții comisiilor. S-au ales totodată comisiile : terestră, navală, aeriană și pentru cheltuielile necesare apărării naționale și un comitet special pentru studiul armelor chimice, bacteriologice și incendiare.

Delegația franceză a făcut primele propuneri — cunoscute sub numele de planul Tardieu —, sprijinită fiind și de N. Titulescu în numele României [159]. Pentru armonizarea punctelor de vedere contradictorii exprimate cu prilejul discuțiilor generale, s-a hotărît și constituirea unei comisii politice, a cărei președinție a fost refuzată de N. Titulescu, deoarece el voia să-și păstreze întreaga libertate de mișcare pentru viitoarele discuții [160].

După ample dezbateri în care s-au desprins trei tendințe — dezarmarea subordonată securității colective (Franța), dezarmarea totală și generală (U.R.S.S.) și dezarmarea tuturor statelor la nivelul impus țărilor învinse în primul război mondial (Germania) —, un comitet de redacție al Comisiei generale a elaborat un text, fixînd următoarele principii, acceptate în unanimitate la 19 aprilie 1932 :

— reducerea progresivă, pe etape, a armamentelor ;
— efectuarea controlului la intervale convenabile ;

[157] Ibid.
[158] Discursul rostit la Geneva, la 29 septembrie 1931. Prin articolul 8, paragraful 1, membrii Societății Națiunilor recunoșteau că menținerea păcii reclamă reducerea armamentelor naționale la nivelul cel mai jos compatibil cu securitatea fiecărei țări și cu îndeplinirea obligațiilor internaționale impuse prin acțiuni comune.
[159] Declarația lui N. Titulescu din 9 februarie 1932.
[160] Telegrama nr. 101 din 26 februarie 1932.

— realizarea primei etape a dezarmării la nivelul cel mai jos posibil [161].

N. Titulescu a votat în numele României rezoluția, dar a precizat că stabilirea în practică a nivelului cel mai jos posibil trebuie să țină neapărat seama de situația geografică și condițiile speciale ale fiecărui stat [162], așa cum formulează de altfel chiar articolul 8, paragraful 2 din Pactul Societății Națiunilor. Totodată, N. Titulescu a atras atenția că un vot asupra unor principii teoretice nu este suficient și, în numele a paisprezece delegații, a prezentat un proiect de rezoluție prin care comisiile tehnice sînt invitate de Comisia generală să elaboreze metodele practice menite să asigure reducerea calitativă a armamentelor [163]. El a lucrat în continuare cu delegațiile Marii Britanii și Franței pentru a le pune de acord asupra unui text comun privind acceptarea de către conferință a principiului dezarmării calitative [164]. Ceea ce împiedica în fond mersul înainte al tratativelor erau ciocnirile de interese între puterile participante, fiecare urmărind concesii mai ales de la partea adversă [165].

În timp ce discuțiile continuau în comisiile tehnice, delegatul S.U.A., Gibson, a făcut la 22 iunie 1932 o propunere cunoscută sub numele de planul Hoover. Reluînd o opinie în circulație, Titulescu observa că președintele S.U.A., Hoover, fusese determinat de considerente electorale interne să grăbească prezentarea planului său [166]; totodată, în convorbirile sale cu diferiți participanți, el a insistat asupra respectării intereselor României și a cerut să nu se aplice mecanic reducerea efectivelor (propunerea americană) și a bugetelor destinate înarmării (propunerea franceză) și să se țină seama de situația specială a fiecărei țări, îndeosebi a statelor mici [167]. Propunerile Hoover au generat între marile puteri alte contradicții, care au fost sporite și prin rezultatele conferinței de la Lausanne asupra reparațiilor și datoriilor de război [168].

Rezumînd primele 6 luni ale dezbaterilor, N. Titulescu opina că România avea interes să sprijine dezarmarea calitativă deoarece nu dispunea de armament greu și în același timp să obțină — ceea ce a și izbutit — ca reducerea bugetară să nu fie uniformă

[161] Declarațiile lui N. Titulescu din 19 și 20 aprilie 1932.
[162] Ibid.
[163] A treia declarație a lui N. Titulescu la 19 aprilie 1932.
[164] Telegrama nr. 134 din 21 aprilie și declarația sa din 23 aprilie 1932.
[165] Telegrama nr. 147 din 12 mai 1932.
[166] Telegrama nr. 157 din 22 iunie 1932.
[167] Telegramele nr. 167 și nr. 172 din 29 iunie 1932.
[168] Telegramele nr. 176 din 4 iulie și nr. 190 din 16 iulie 1932.

și să țină seama de condițiile reale ale fiecărei țări, cu alte cuvinte ca limita dezarmării să reprezinte „un minim compatibil cu securitatea națională" [169].

„Noi nu putem iscăli o convenție din care ar reieși că ne obligăm ca soldatul român să fie mai puțin bine hrănit și mai puțin bine îmbrăcat decît orice alt soldat pe lume. Este aci și o chestiune de demnitate națională și o chestiune socială" [170].

Conferința și-a reluat lucrările în septembrie 1932 și a avut de examinat, succesiv, o nouă propunere franceză (planul Herriot — Paul Boncour, prezentat la 14 noiembrie) și una britanică (planul MacDonald, la 16 martie 1933). N. Titulescu, în numele statelor din Mica Înțelegere, a considerat propunerea delegației engleze ca o bază de discuție reală, atrăgînd încă o dată atenția că diferitele teze trebuie conciliate în mod rațional, „sacrificiile și avantajele" bine proporționate, iar rezultatul final să reprezinte o sinteză echitabilă între „gradul de dezarmare, gradul de securitate și gradul de aplicare al principiului egalității" [171].

La 13 luni de la începerea conferinței pentru reducerea și limitarea armamentelor, rezultatul efectiv era nul, ceea ce constata și N. Titulescu într-o convorbire particulară cu ministrul de externe al Marii Britanii John Simon, căruia îi explica de altfel fondul real al acestei situații : „Cu ce am împiedicat, de pildă, noi, puterile mici, succesul conferinței dezarmării ? Tardieu a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. Președintele Hoover a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. Paul Boncour a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. MacDonald a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. Să fim franci, ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sînt complicațiile de interese între marile puteri : conflictul franco-german, conflictul italo-francez, conflictul franco-englez. La ele se mai poate adăuga conflictul între o mare putere și o mică putere, ca, de pildă, conflictul germano-polonez și italo-iugoslav. Ori de cîte ori este vorba de un conflict grav care împiedică dezvoltarea normală a lucrurilor este vorba de o mare putere..." [172].

În mai 1933, Consiliul Micii Înțelegeri, în sesiunea sa de la Praga, unde participase și N. Titulescu, își reafirma convingerea că negocierile în curs vor putea duce la rezultate pozitive [173]. Atari

[169] Telegrama nr. 196 din 4 august 1932.
[170] Ibid.
[171] Declarația din 24 martie 1933. Vezi și comunicatele Micii Înțelegeri din 18—19 decembrie 1932 și 14—15 februarie 1933.
[172] Telegrama nr. 200 din 27 martie 1933. Vezi și telegrama nr. 201 din 14 mai.
[173] Comunicatul nr. 1, Praga, 29 mai și declarația din 30 mai 1933.

speranțe au fost infirmate însă de discuțiile care au continuat în toamna anului 1933 [174] și în 1934 [175], în timp ce contradicțiile dintre puterile capitaliste duceau, dimpotrivă, la accelerarea cursei înarmărilor.

Conflictul chino-japonez. Ocuparea Manciuriei de către militariștii niponi sub pretextul asigurării intereselor Japoniei în această provincie a determinat plîngerea Chinei pe lîngă Societatea Națiunilor (1931), care, la rîndul ei, prin două rezoluții ale Consiliului, a cerut guvernului de la Tokio să-și evacueze trupele. Ambele cereri fiind respinse, Consiliul Societății Națiunilor a hotărît să numească o comisie de anchetă.

Nicolae Titulescu a fost solicitat să reprezinte România în viitoarea comisie, întrucît era nevoie de un al șaselea membru, care să nu fie o mare putere și în același timp „să fie o reală expresiune" a forului de la Geneva [176]. Diplomatul român a refuzat propunerea, ca și invitația primită de la delegația germană, de a prezida Adunarea extraordinară întrunită în martie 1932 pentru examinarea conflictului chino-japonez [177]. El a definit poziția României prin cuvîntarea sa din 7 martie, pornind de la premisa că în discuție se află nu numai un caz concret, ci însuși rolul și eficacitatea Societății Națiunilor „ca instrument pentru menținerea și întărirea păcii între națiuni", pentru apărarea independenței fiecărui stat. De aceea el a propus încetarea imediată a ostilităților, semnarea unui armistițiu militar, fără condiții politice, pentru ca tratativele ulterioare să se desfășoare în liniște, și luarea unor măsuri adecvate pentru protecția bunurilor și supușilor japonezi din Manciuria [178]. Esențial rămîne, declara totodată Nicolae Titulescu, să fie efectiv salvgardate obligațiile fundamentale prevăzute în articolul 10 din pact, și anume : respectarea integrității teritoriale a tuturor membrilor Societății Națiunilor și ajutorarea statului victimă a unei agresiuni : „Orice slăbiciune în legătură cu articolul 10, orice șovăire în ceea ce privește aplicarea sa integrală ar da lovitura de grație instituției noastre..." [179]. La acestea se adăuga necesitatea ca viitoarele negocieri să se întemeieze pe respectarea strictă a tratatelor, a căror de-

[174] Telegramele nr. 301 din 4 octombrie și nr. 303 din 7 octombrie 1933.

[175] Proces-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Zagreb, 22 ianuarie 1934, și Comunicatul din 18—20 iunie 1934.

[176] Telegrama nr. 3 160 din 14 decembrie 1931.

[177] Telegrama din 25 februarie 1932. Preliminariile dezbaterilor sînt comunicate de Titulescu prin telegramele nr. 102 și 103 din 27 februarie și 1 martie 1932.

[178] Discurs rostit la 7 martie 1932 în Adunarea Generală extraordinară a Societății Națiunilor întrunită în problema conflictului chino-japonez.

[179] Ibid.

nunțare era incompatibilă cu litera și spiritul pactului și, în sfîrșit, obligativitatea afirmării unei doctrine unice a Societății Națiunilor față de toți membrii organizației, deci respectarea principiilor ei fundamentale, acceptate de fiecare din statele semnatare, principii ce nu puteau și nu trebuiau modificate sub imperiul situațiilor de fapt : „Căci ce încredere ar mai putea avea națiunile în judecătorul chemat să aplice legea, dacă aceasta nu este legea pe care ele o cunosc, nu este legea căreia i s-au supus din proprie voință, ci, dimpotrivă, o lege pe care nimeni n-o poate ghici, o lege care se pleacă în fața unor împrejurări de neprevăzut și ades involuntare, o lege, în sfîrșit, care, în loc să fie textul precis și limpede care ne leagă, adică pactul, va fi rezultanta hibridă a tuturor precedentelor ce vor fi fost create, în cazurile de speță sub imperiul necesității de a rezolva ce este mai urgent" [180].

De altfel, diplomatul român, deși socotea posibilă, încă în martie 1932, o soluție a conflictului, sublinia că din pricina atitudinii marilor puteri — unele nedorind să-și ia răspunderea, altele urmărind să demonstreze chiar la Geneva că singura securitate se află în înarmare — nu vedea cum va evolua chestiunea.

Convențiile de definire a agresiunii. Conferința pentru dezarmare a înregistrat în cursul îndelungatelor sale dezbateri un rezultat efectiv : convenția de definire a agresiunii, elaborată în 1933 din inițiativa delegației sovietice. N. Titulescu a declarat, în cursul dezbaterilor pe marginea raportului Politis [181], că definiția propusă de Maxim Litvinov reprezintă pentru țările din Mica Înțelegere „un element primordial de securitate" [182], chiar dacă anumite state, din considerente particulare, nu o pot accepta [183].

Două convenții, cu text identic, au fost semnate la 3 și 4 iulie la Londra [184]. Ele precizau în ce împrejurări un stat era considerat agresor într-un conflict internațional [185] și subliniau că nici o considerație de ordin politic, militar, economic sau de altă natură nu va putea servi drept justificare sau scuză a agresiunii [186].

[180] Cuvîntarea din 7 martie 1932.

[181] Reprezentantul Greciei, Politis, a prezentat la 24 mai 1933, în cadrul conferinței pentru dezarmare, raportul destinat să explice definiția agresiunii.

[182] Declarația sa din 25 mai 1933.

[183] El se referea la atitudinea Marii Britanii. Telegrama nr. 206 din 25 mai 1933.

[184] La 3 iulie de reprezentanții României, Estoniei, Letoniei, Poloniei, Turciei, Uniunii Sovietice, Iranului și Afganistanului, iar la 4 iulie de cei ai U.R.S.S., Cehoslovaciei, României, Iugoslaviei și Turciei.

[185] Articolul II din convenția de definire a agresiunii, Londra, 3 iulie 1933.

[186] Articolul III din convenție, cu anexa respectivă.

Cu ocazia semnării convenției la 3 iulie, adresîndu-se lui Maxim Litvinov, N. Titulescu sublinia meritul delegației sovietice „de a fi precizat pentru prima dată în viața internațională cu curaj, francheță și claritate definiția agresiunii", care, cu cît va fi acceptată de un număr mai mare de state, cu atît va contribui la consolidarea păcii generale [187].

Importanța acestui instrument juridic a fost sintetizată de ministrul de externe al României la 11 mai 1934 [188]: „A defini cu precizie agresiunea ca fapt pur și simplu, independent de orice considerație teoretică; a preciza cu grijă noțiunea teritoriului asupra căruia agresiunea nu s-ar putea exercita; a se angaja cu fermitate de a nu face operă de agresor, oricare ar fi rațiunile de ordin internațional sau intern care ar putea-o justifica însemnează a substitui vagilor aspirațiuni de ideal care au stăpînit pînă astăzi eforturile națiunilor și ale conducătorilor o bază practică și solidă care constituie punctul de plecare al unei întregi vieți noi".

Pactul celor patru. În martie 1933, primind la Roma pe primul ministru britanic MacDonald și pe șeful Foreign Office-ului, sir John Simon, Mussolini le-a prezentat proiectul unui „pact de înțelegere și colaborare", prin care Franța, Italia, Germania și Marea Britanie se angajau — firește „în interesul păcii" — să adopte o linie politică comună în chestiunile europene și coloniale și să admită posibilitatea revizuirii tratatelor de pace, pe temeiul articolului 19 din Pactul Societății Națiunilor. Cu alte cuvinte, șeful fascismului propunea — trecînd peste forul de la Geneva — să reînființeze concernul marilor puteri pentru reglementarea problemelor din Europa și să impună astfel și revizuirea frontierelor rezultate după primul război mondial. Proiectul, susținut de guvernul nazist de la Berlin, care ar fi obținut astfel anularea unor clauze principale ale tratatului de la Versailles, salutat de statele revizioniste, a fost combătut de îndată de țările din Mica Înțelegere, de Polonia și Belgia.

De la început, Nicolae Titulescu a luat parte la această acțiune. La 25 martie, reprezentanții celor trei state din Mica Înțelegere formulau oficial cele mai exprese rezerve asupra unor eventuale acorduri „ce ar avea drept scop să dispună de drepturile terților" sau ar îngădui să se exercite anumite presiuni asupra acestora și atrăgeau atenția că o politică revizionistă nu poate consolida pacea [189].

O dată cu reacția hotărîtă a României, Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Poloniei și Belgiei (Titulescu a avut la Paris și Londra, la finele lunii martie și începutul lunii aprilie, numeroase întrevederi cu personalități politice proeminente), guvernul francez a inițiat negocieri neoficiale pentru a obține schimbarea prevederilor proiectatului pact.

În mai 1933, la Geneva, Titulescu cere lui Paul Boncour (într-o întîlnire comună cu E. Beneš și B. Jeftić), ca Franța să respecte și să garanteze, în materie de revizuire teritorială, aplicarea integrală a procedurii articolului 19 din Pactul Societății Națiunilor, care prevedea că nici o modificare teritorială nu va fi operată decît cu unanimitatea voturilor celor în cauză și cu consimțămîntul părții interesate [190]. Ministrul de externe al Franței a dat asigurări certe în acest sens, Titulescu formulînd și observațiile la proiectul de notă francez [191].

La finele lunii mai, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri, întrunit la Praga, reafirmă oficial principiile formulate în martie și constată că noul proiect de pact în patru (elaborat mai ales la propunerile guvernului francez) se referă exclusiv la interesele semnatarilor, fără a afecta vreun drept al terților. Consiliul permanent lua act totodată de asigurările primite de la reprezentanții puterilor occidentale privind intangibilitatea completă a Societății Națiunilor și respectarea întocmai a prevederilor articolului 19 din pact și de garanțiile formale împotriva oricăror tentative de revizuire teritorială [192].

Textul parafat în cele din urmă la Roma, la 7 iunie 1933, ținea seama de toate obiecțiile majore formulate și exprima numai dorința celor patru semnatari de a colabora efectiv în vederea menținerii păcii, în problemele ce-i priveau exclusiv. În plus, garanțiile cerute de N. Titulescu au fost date de guvernul francez prin scrisori adresate reprezentanților României, Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Poloniei [193]. Acțiunea diplomatică la care ministrul de externe al României participase cu deosebită eficiență se încheiase prin apă-

[187] Discursul lui N. Titulescu din 3 iulie 1933. Aceeași idee a reluat-o și în declarația făcută corespondentului ziarului „Izvestiia", la 19 ianuarie 1935. Depunerea instrumentelor de ratificare a avut loc la Varșovia la 9 octombrie 1933.

[188] În discursul rostit la dejunul oferit de Ministerul Afacerilor Străine al României în onoarea lui Tevfik Rüstü Aras, ministrul de externe al Turciei.

[189] Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Geneva, 25 martie 1933.

[190] Telegrama nr. 204 din 24 mai 1933.

[191] Telegramele nr. 207 din 25 mai, nr. 209 din 27 mai 1933.

[192] Comunicatul nr. 1 din 29 mai și declarația Consiliului permanent al Micii Înțelegeri din 30 mai 1933.

[193] Vezi și telegrama nr. 213 din 30 mai 1933. Pactul a fost semnat dar n-a mai fost ratificat.

rarea integrală a intereselor vitale ale țării, împotriva tendințelor de dominație ale unor puteri. Rezumînd atitudinea adoptată, el declara : „Sîntem contra pactului în patru și a oricărui directorat european" [194].

Mica înțelegere, constituită prin alianțele bilaterale semnate în 1921—1922 de Cehoslovacia, România și Iugoslavia [195], a primit o nouă organizare prin pactul semnat la Geneva, la 16 februarie 1933, de N. Titulescu, E. Beneš și B. Jeftić. Hotărîrea luată la sesiunea de la Belgrad (18—19 decembrie 1932) [196] fusese determinată de impasul evident înregistrat la conferința dezarmării, care admisese, chiar la 11 decembrie 1932, egalitatea în drepturi a Germaniei, fără a stabili un sistem european de securitate ; de atitudinea nehotărîtă a Societății Națiunilor, care acceptase tacit ocuparea Manciuriei de către trupele japoneze și proclamarea în această provincie a unui „stat independent" ; de creșterea curentelor și a politicii revizioniste urmărind modificarea statu-quo-ului teritorial ; în sfîrșit, de sporirea marcată a curentelor de dreapta și de ascensiunea continuă în Germania a hitlerismului, care se va instala de altfel la putere, oficial, la 30 ianuarie 1933.

„Evenimente noi sînt încă posibile — declara N. Titulescu în expunerea făcută în martie 1933 în parlamentul român asupra pactului recent semnat —, și ele nu pot constitui o surprindere decît pentru cei care nu au urmărit și nu cunosc de aproape evoluția politicii externe și interne a diferitelor state europene" [197].

Scopul urmărit de statele semnatare era salvgardarea păcii prin respectarea statu-quo-ului teritorial recunoscut de tratatele care au încheiat primul război mondial și unirea eforturilor pentru dobîndirea acestui rezultat primordial [198]. Din punct de vedere statutar se constituia un consiliu permanent compus din miniștrii afacerilor străine sau delegații lor și un secretariat. Se respecta principiul egalității absolute a celor trei state în toate chestiunile discutate sau în hotărîrile luate [199]. Organizația era deschisă și altor țări în condiții ce trebuiau convenite pentru fiecare caz în parte [200]

[194] Telegrama nr. 32 068 din 19 iunie 1936.

[195] Aceste convenții de alianță, prelungite în 1929, sînt menționate în articolul 11 al Pactului de organizare al Micii Înțelegeri din 16 februarie 1933.

[196] Comunicatul Micii Înțelegeri..., Belgrad, 18—19 decembrie 1932.

[197] Discursul din 16 martie 1933.

[198] Pactul de organizare al Micii Înțelegeri, Geneva, 16 februarie 1933.

[199] Vezi detaliile în articolele 1—6 din pact.

[200] Preambulul pactului și Comunicatul nr. 2 al Consiliului permanent, Praga, 29 mai 1933.

și afirma, prin însăși actul ei statutar, voința de a intensifica raporturile economice cu toate țările, îndeosebi cu acelea din Europa centrală [201]. În acest scop se instituia un Consiliu economic menit să asigure coordonarea progresivă a intereselor economice ale semnatarilor atît între ei, cît și în raporturile cu terții, fără ca libertatea de acțiune să fie stînjenită [202].

În expunerea făcută în fața parlamentului, N. Titulescu respingea ca absolut false afirmațiile despre existența unor clauze secrete militare sau de altă natură ce ar însoți actul semnat la 16 februarie [203] și conchidea : „Acelor care ne contestă chiar dreptul de apărare le voi răspunde limpede : România și-a cîștigat prea scump dreptul la viață ca să renunțe vreodată la el" [204].

În răstimpul 1933—1936, N. Titulescu a urmărit cu fermitate să consolideze Mica Înțelegere și să asigure eficiența ei în acțiunile diplomatice. De aceea Consiliul permanent, după prima sa sesiune (Praga, 29 mai 1933), reafirma voința de pace a celor trei state, fidelitatea lor față de Societatea Națiunilor, devotamentul față de ideea „de colaborare politică și economică strînsă cu toți vecinii" și adresa un apel tuturor națiunilor de a practica politica respectării tratatelor, a dreptului internațional și a angajamentelor asumate și o chemare la realizarea dezarmării „în cadrul securității pentru toți". Totodată, cele trei state se arătau hotărîte să-și apere cu toate mijloacele interesele lor vitale comune împotriva oricărei eventuale amenințări [205] ; de aceea, la o întrunire ulterioară, miniștrii de externe participanți accentuau asupra necesității unei unități de acțiune pentru ca țările lor să nu fie „prada ușoară a marilor puteri în lupta lor pentru o zonă de influență" [206].

Pentru a realiza coordonarea progresivă a intereselor economice, miniștrii de externe ai Micii Înțelegeri hotărau, în aceeași sesiune, să constituie un Consiliu economic compus din trei secțiuni naționale, asistat de experți și specialiști, care să examineze măsurile cele mai potrivite pentru înfăptuirea colaborării în princi-

[201] Ibid.

[202] Articolul 7 din pact și discursul citat.

[203] Discursul din 16 martie 1933.

[204] Ibid.

[205] Comunicatul nr. 2 al Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Praga, 29 mai 1933. În același sens discursul lui N. Titulescu la primirea lui Louis Barthou în România, la 20 iunie 1934, și comunicatele sesiunilor de lucru din anii 1933—1936, ca, de exemplu, cel de la Bled, 30 august 1935, și de la Belgrad, 7 mai 1936.

[206] Proces-verbal al sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Belgrad, 19 octombrie 1934.

palele domenii ale vieții economice [207]. Titulescu a accentuat și ulterior asupra necesității unei atari colaborări, care să nu se limiteze numai la simple recomandări — prea adesea întîlnite în cadrul conferințelor internaționale —, ci să treacă la măsuri practice, îndeosebi în relațiile comerciale, fără însă ca în acest fel să se ajungă la împărțirea Europei centrale în blocuri rivale [208].

Diplomatul român a participat la toate sesiunile obișnuite sau speciale ale Micii Înțelegeri, unde a dezbătut împreună cu miniștrii de externe ai celorlalte două state membre ale alianței, problemele ce intrau în competența organizației. Amintim astfel de întrunirile de la Sinaia (24—27 septembrie 1933), Zagreb (22 ianuarie 1934), București (18—20 iunie 1934), Geneva (14 septembrie 1934), Belgrad (19 octombrie 1934), Lubliana (11 ianuarie 1935), Geneva (15 și 18 aprilie 1935), din nou Geneva (25 mai 1935), Bled (30 august 1935), Geneva (20 decembrie 1935 și 11 martie 1936), Londra (14 martie 1936), Belgrad (7 și 8 mai 1936) și București (6—7 iunie 1936). La aceste întruniri au fost discutate un mare număr de probleme ale actualității, din care amintim [210]: relațiile economice dintre statele europene și îndeosebi între cele ale Europei centrale, raporturile țărilor din Mica Înțelegere cu U.R.S.S., tratativele privind dezarmarea, încheierea Pactului balcanic, politica hitleristă în Saar și Austria, politica revizionistă, Pactul sud-american de neagresiune și conciliațiune (Saavedra Lamas), invitația adresată guvernului U.R.S.S. de a participa la lucrările Societății Națiunilor, problemele securității europene, atentatul de la Marsilia, conferința de la Stresa (1935), Pactul dunărean, restaurarea dinastiei de Habsburg, agresiunea fascistă împotriva Etiopiei, egalitatea în drepturi în materie de înarmare, încălcarea tratatului de la Locarno etc.

Restaurarea Habsburgilor. Problema restaurării monarhiei austro-ungare, sub conducerea lui Otto de Habsburg, care abdicase în noiembrie 1918, a reținut periodic atenția cercurilor politice europene, fiind îndeosebi reluată după ascensiunea hitlerismului, care preconiza revizuirea cît mai grabnică a tratatelor de pace. România, ca și Cehoslovacia și Iugoslavia, a luat în repetate rînduri atitu-

[207] Comunicatul nr. 3 al Consiliului Micii Înțelegeri, Praga, 29 mai 1933. Pentru sistemul de lucru al Consiliului economic vezi procesul-verbal al celei de-a III-a sesiuni ordinare a Consiliului Micii Înțelegeri, Zagreb, 22 ianuarie 1934.

[208] Discursul lui N. Titulescu la deschiderea celei de-a II-a sesiuni a Consiliului economic, București, 30 aprilie 1934, și cel rostit la închiderea sesiunii, la 9 mai 1934.

[210] Enumerate în ordinea în care au apărut în dezbateri, unele din ele fiind, evident, examinate în rînduri succesive.

dine netă împotriva unei atari eventualități. Consiliul permanent al Micii Înțelegeri reunit în sesiunea de la București între 18 și 20 iunie 1934 reafirma „hotărîrea de a se opune întoarcerii Habsburgilor, sub orice formă, prin măsuri corespunzătoare" [211]. Problema a fost reluată la întîlnirea de la Belgrad a miniștrilor de externe ai celor trei state — N. Titulescu, E. Beneš și B. Jeftić — care a avut loc la 19 octombrie 1934, la cîteva zile după atentatul de la Marsilia, cînd regele Alexandru al Iugoslaviei și ministrul de externe francez Louis Barthou fuseseră asasinați [212]. Preocupat de evoluția problemei habsburgice, Nicolae Titulescu sublinia lui Pierre Laval în momentul cînd acesta se pregătea să meargă în Italia pentru a semna acordurile franco-italiene din ianuarie 1935, că restaurarea monarhiei habsburgice ar însemna revizuirea teritorială — ceea ce nu putea fi admis [213]. Același punct de vedere l-a exprimat și cu prilejul vizitei oficiale în Franța a cancelarului și ministrului de externe al Austriei, subliniind la Paris că „opinia publică română este foarte alarmată" [214].

Întrucît atitudinea lui Laval nu era foarte fermă, Titulescu i-a reafirmat, în ajunul conferinței de la Stresa, că România nu va adera la acordurile de la Roma între Franța și Italia dacă nu i se vor da garanții reale în contra unei reîntoarceri la tron a familiei Habsburg [215]. Aceeași condiție a fost formulată și pentru ipoteza negocierii unui pact de securitate mediteranean [216], cele trei state ale Micii Înțelegeri examinînd și eventualitatea unor măsuri militare dacă totuși o atare restaurare s-ar produce [217].

Poziția de principiu în această atît de discutată chestiune a fost exprimată de N. Titulescu, M. Stoiadinović și E. Beneš, după întrunirea lor de la Bled, la 30 august 1935. Deși regimul politic al fiecărei țări este de competența sa exclusivă, deci o chestiune internă în care nu se pot amesteca alte state, totuși problema fostei dinastii habsburgice, date fiind „aspirațiile anterioare și actuale ale acestei familii", constituie o amenințare a integrității teritoriale a

[211] Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înțelegeri.

[212] Proces-verbal al sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri.

[213] Telegramele nr. 478 din 30 decembrie 1934, nr. 7 din 17 ianuarie 1935.

[214] Telegramele nr. 9 700 din 16 februarie 1935, nr. 11 645 din 25 februarie 1935 (unde se explică evoluția convorbirilor franco-române pe această temă).

[215] Telegrama nr. 26 din 12 aprilie 1935.

[216] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 mai 1935.

[217] Proces-verbal al celei de-a IX-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Bled, 30 august 1935.

României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, cele trei state fiind hotărîte să se opună la această restaurare „cu toate forțele lor" [218].

De aceea și eventualitatea instalării unei regențe în Austria, în persoana prințului Stahrenberg, a fost combătută de N. Titulescu, deoarece ea constituia „o pregătire" a regimului monarhic habsburgic [219]. Ministrul de externe român și-a susținut de altfel punctul de vedere în fața cercurilor oficiale de la Paris și Londra, ca și într-o întrevedere personală cu prințul Stahrenberg, repetînd că statele Micii Înțelegeri nu-și vor modifica atitudinea [220].

Înțelegerea Balcanică. Împrejurări similare celor care au dus la reorganizarea Micii Înțelegeri și îndeosebi perspectiva agravării relațiilor intereuropene după preluarea puterii de către partidul hitlerist în Germania au grăbit încheierea unei a doua înțelegeri regionale, în Peninsula Balcanică. În călătoria sa la Belgrad, Sofia, Ankara și Atena, în toamna anului 1933, Nicolae Titulescu a făcut propunerea — acceptată în principiu de guvernele respective, cu excepția celui bulgar — pentru încheierea unui Pact balcanic [221].

La Zagreb (22 ianuarie 1934), ministrul de externe al României a discutat în detaliu cu colegii săi E. Beneš și B. Jeftić textul viitorului pact, eventualitatea și modalitățile pentru aderarea Bulgariei și Albaniei și posibilitatea încheierii unor convenții militare, în completarea acordului politic [222].

Parafarea a avut loc la Belgrad la 4 februarie 1934, iar semnarea, cinci zile mai tîrziu, la Atena [223].

Prin Pactul Înțelegerii Balcanice [224], semnat, în numele României, Turciei, Greciei și Iugoslaviei, de N. Titulescu, Tevfik Rüstü Aras, D. Maximos și B. Jeftić, cele patru țări își garantau mutual securitatea frontierelor lor balcanice împotriva unei eventuale agre-

[218] Comunicatul celei de-a IX-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Bled, 30 august 1935.

[219] Telegrama nr. 232 din 28 decembrie 1932.

[220] Telegrama nr. 37 din 9 februarie 1936. Vezi și telegrama nr. 80 din 6 aprilie 1936 și procesul-verbal al celei de-a X-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Belgrad, 8 mai 1936.

[221] Telegrama nr. 76 din 1 aprilie 1936 și telegramele nr. 6 344, 6 345, 6 346 din 6 februarie 1934 ; cf. discursurile rostite de N. Titulescu la Ankara, la 17 octombrie 1933, și la Atena, la 21 octombrie, în care accentua asupra prieteniei româno-turce și româno-elene.

[222] Îndeosebi la cererea Iugoslaviei : procesul-verbal al celei de-a III-a sesiuni ordinare a Consiliului Micii Înțelegeri și Comunicatul oficial dat cu acest prilej, Zagreb, 22 ianuarie 1934.

[223] Telegrama circulară nr. 6 344, 6 345 și 6 346 din 6 februarie și textul pactului semnat la 9 februarie 1934.

[224] Cuprinzînd trei articole : vezi pactul din 9 februarie.

siuni venind din partea unui stat balcanic. Un protocol anex [225] — parte integrantă din pact — preciza conținutul angajamentelor asumate. În acest sens se definea ca agresor statul care ar fi comis unul din actele prevăzute în convențiile încheiate la Londra (3 și 4 iulie 1933), se menționa caracterul strict defensiv al pactului, se prevedea respectarea tuturor angajamentelor asumate anterior de semnatari și se considera ca definitivă menținerea ordinii teritoriale existente în Balcani.

O anexă secretă cuprindea declarația lui Tevfik Rüstü Aras, care, în numele guvernului său, preciza că în nici un caz Turcia nu va admite să fie angrenată în acțiuni îndreptate împotriva U.R.S.S.[226] Iar colegii săi — Titulescu, Jeftić și Maximos — consemnau, tot în scris, că această declarație „nu este contrară Pactului Înțelegerii Balcanice și politicii de pace duse de cele trei țări" [227]. Acordul era deschis oricărui stat balcanic, evident, cu consimțămîntul semnatarilor și era încheiat pe o durată inițială de doi ani ce se putea prelungi, tacit, cu încă cinci ani [228].

Actul semnat la Atena, la 9 februarie, urmărea în concepția lui Titulescu și a celorlalți participanți realizarea securității pe plan regional [229]. „Înțelegerea Balcanică — preciza el — este deci o vastă asociere de state, avînd drept scop menținerea păcii prin crearea unei forțe colective, impunătoare, pusă în slujba practicilor internaționale cele mai corecte și mai amabile". Și adăuga de îndată : „Cînd războiul devine imposibil, popoarele sînt obligate să se înțeleagă" [230]. Problema organizării securității pe plan regional și extinderea zonei geografice respective prin încheierea unor acorduri și cu alte state a fost examinată de N. Titulescu și de reprezentanții Greciei, Turciei și Iugoslaviei în întrunirile lor de la Geneva (20 ia-

[225] Semnat tot la 9 februarie și cuprinzînd 9 puncte.

[226] Declarația, cu aceeași dată, făcea de asemenea parte integrantă din Pactul Înțelegerii Balcanice.

[227] Declarația miniștrilor afacerilor străine ai României, Iugoslaviei și Greciei privind anexa secretă a Pactului Înțelegerii Balcanice, Atena, 9 februarie 1934.

[228] Pactul Înțelegerii Balcanice, articolul 3, și protocolul anex, punctul 8. În circulara M.A.S. nr. 6 344 din 6 februarie 1934, N. Titulescu preciza : „Bineînțeles că pentru o eventuală adeziune a Bulgariei sîntem toți de acord". Pentru aderarea Albaniei, vezi și telegramele lui N. Titulescu nr. 41 116 din 12 iulie 1935 și nr. 115 din 1 august 1935.

[229] Vezi discursul lui N. Titulescu rostit la ceremonia semnării, la Atena.

[230] Discursul lui N. Titulescu la dineul oficial dat de Tevfik Rüstü Aras, cu prilejul conferinței Înțelegerii Balcanice, Ankara, 30 octombrie 1934.

nuarie și 15 aprilie 1935) [231] și de la București (11 mai 1935) [232]. În același scop semnatarii au tratat — nu fără oarecare dificultăți de altfel — încheierea unor convenții militare [233].

La 2 noiembrie 1934, miniștrii de externe ai celor patru țări au semnat la Ankara și statutul Organizației Înțelegerii Balcanice. Se instituia un Consiliu permanent, compus din miniștrii afacerilor externe, cu întruniri obligatorii cel puțin de două ori pe an, luînd hotărîri în unanimitate, cu respectarea riguroasă a principiului egalității absolute a celor patru state. Consiliul era ajutat de un secretariat permanent și de alte organe, cu caracter consultativ și auxiliar [234].

Totodată s-a hotărît constituirea unui Consiliu economic consultativ cu patru secții naționale — română, elenă, turcă și iugoslavă — urmărind intensificarea relațiilor economice și comerciale ale statelor semnatare, dezvoltarea căilor de comunicație interbalcanice, intensificarea turismului etc. [235].

Nicolae Titulescu a participat la toate ședințele de lucru ale Înțelegerii Balcanice și a discutat problemele actuale ale relațiilor europene, la Ankara (3 noiembrie 1934) [236], Geneva (20 ianuarie și 15 aprilie 1935) [237], București (11 mai 1935) [238], din nou Geneva (20 decembrie 1935, 24 ianuarie 1936 și 11 martie 1936) [239] și la Belgrad (6 mai 1936) [240]. Înțelegerea Balcanică, al cărei prim țel era organizarea securității pe plan regional, trebuia să constituie în ace-

[231] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Geneva, 20 ianuarie 1935, și Comunicatul sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Geneva, 15 aprilie 1935. Cf. telegramele lui N. Titulescu nr. 14 522 din 10 martie și nr. 15 130 din 13 martie 1935.

[232] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 mai 1935.

[233] Vezi telegramele lui N. Titulescu nr. 401 din 15 mai, nr. 424 din 31 iulie, nr. 233 din 29 decembrie 1935.

[234] Statutul Organizației Înțelegerii Balcanice, Ankara, 2 noiembrie 1934.

[235] Statutul Consiliului economic consultativ al Înțelegerii Balcanice, Ankara, 2 noiembrie 1934.

[236] Comunicatul sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Ankara, 3 noiembrie 1934.

[237] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Geneva, 20 ianuarie 1935, și Comunicat al sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri și a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Geneva, 15 aprilie 1935.

[238] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 mai 1935, și Comunicatul din 13 mai 1935.

[239] Comunicatul reuniunii comune a Consiliilor permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, Geneva, 20 decembrie 1935 și 11 martie 1936.

[240] Procesul-verbal și Comunicatul Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Belgrad, 6 mai 1936.

lași timp un cadru adecvat pentru creșterea relațiilor interbalcanice în diferite domenii. De reținut astfel atenția pe care Titulescu a dat-o conferinței presei balcanice, întrunită la București la 11 iunie 1936 [241].

Reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. Organizarea păcii și securității în răsăritul și sud-estul european, respectarea intereselor fundamentale ale României, trecutul istoric în care cele două popoare n-au purtat vreun război între ele și realitățile geografice, lunga frontieră comună, au constituit pentru N. Titulescu (și pentru cele mai largi cercuri ale opiniei publice românești) temeiurile fundamentale ale reluării relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. [242]

Prezentînd Camerei deputaților, în martie 1933, pactul de organizare al Micii Înțelegeri, Nicolae Titulescu preciza că România, care semnase anterior Pactul Briand-Kellogg și protocolul de la Moscova [243], este decisă „să ducă cea mai pacifică politică față de Rusia Sovietică, în așteptarea momentului cînd împrejurările vor permite să stabilim cu ea relațiuni politice normale, cu respectul intereselor vitale ale țării" [244].

Sprijinul deplin acordat de N. Titulescu propunerii U.R.S.S. pentru încheierea unei convenții definind agresiunea și semnarea acestor convenții la Londra la 3 și 4 iulie 1933 [245] au marcat o nouă fază a acestei apropieri, sau, după propria sa subliniere, „o primă și importantă etapă care duce la normalizarea raporturilor noastre" [246].

La finele anului 1933, după depunerea instrumentelor de ratificare, el felicita pe Maxim Litvinov pentru „fericitele rezultate" ale eforturilor constante depuse de șeful diplomației sovietice în slujba păcii [247].

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri întrunit la Zagreb (22 ianuarie 1934), la propunerea lui N. Titulescu, acceptată de E. Beneš și B. Jeftić, a constatat oportunitatea stabilirii relațiilor diploma-

[241] Discursul ținut la deschiderea conferinței, București, 11 iunie 1936.

[242] Declarația făcută de Titulescu în parlament, 16 martie 1933 ; discursul rostit la semnarea convenției de definire a agresiunii, Londra, 3 iulie 1933 ; interviul dat unui corespondent al ziarului „Izvestiia", 19 ianuarie 1935 ; declarația făcută ziarului „Petit Journal" la 30 decembrie 1935.

[243] Pactul Briand-Kellogg pentru renunțarea la război, semnat la Paris la 27 august 1928 (pactul de la Paris), la care România a aderat la 6 septembrie 1928, și protocolul de la Moscova, încheiat la 9 februarie 1929 între Estonia, Letonia, Polonia, România și U.R.S.S., pentru punerea în aplicare a Pactului Briand-Kellogg.

[244] Declarația din parlament, 16 martie 1933.

[245] Declarația lui Titulescu la conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor, Geneva, 25 mai 1933, și telegrama nr. 206 din aceeași zi.

[246] Discursul rostit cu ocazia semnării convenției de definire a agresiunii, Londra, 3 iulie 1933.

[247] Telegrama nr. 64 945 din 9 decembrie 1933.

tice cu U.R.S.S. „de îndată ce vor fi reunite condițiile diplomatice și politice impuse de interesele fiecăreia dintre cele trei țări", urmînd ca ministrul de externe al României să și intre în contact cu Maxim Litvinov în acest scop [248].

Reluarea relațiilor diplomatice normale a avut efectiv loc, prin schimb de scrisori, la 9 iunie 1934 [249], ambele guverne garantîndu-și reciproc deplina și întreaga respectare a suveranității și abținerea de la orice amestec direct sau indirect în treburile interne.

La începutul anului 1935, Titulescu arăta în interviul acordat unui corespondent al ziarului „Izvestiia" semnificația majoră a acestui eveniment, menit să consolideze legăturile dintre statele care urmăreau stabilitatea și pacea în Europa : „Consider reluarea raporturilor diplomatice între România și U.R.S.S. ca unul din cele mai importante acte din viața mea politică" și adăuga, referindu-se la tratatele încheiate anterior de țara noastră : „Prietenia României cu U.R.S.S. și prietenia între U.R.S.S. și Franța garantează funcționarea normală a acestor alianțe, care nu sînt îndreptate împotriva nimănui, dar care, din contră, reprezintă cea mai mare garanție a păcii în acea parte a Europei unde sînt situate țările noastre" [250].

Etapa următoare în consolidarea păcii ar fi fost încheierea unui tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, acțiune combătută de anumite cercuri diplomatice externe și de unele grupări și oameni politici de dreapta sau extremă dreaptă din interior. O manifestare în acest sens a fost și interpelarea din parlament a lui Gh. Brătianu, care întreba dacă se negocia cu U.R.S.S. o convenție, îngăduind, în anumite eventualități, trecerea armatelor sovietice pe teritoriul românesc [251]. Printr-un comunicat oficial din 16 octombrie și în răspunsul dat în Camera deputaților la 13 decembrie 1935, Nicolae Titulescu a dezmințit categoric inițierea unor atari negocieri, dar a relevat, totodată, caracterul insinuant al interpelării ce i se adresase. Numai prin relații de prietenie și de încredere reciprocă cu Sovietele va trebui „să topim tot ce ar putea stînjeni interesele românești. Acesta e tot sensul politicii mele față de

[248] Procesul-verbal al celei de-a III-a sesiuni ordinare a Consiliului Micii Înțelegeri, Zagreb, 22 ianuarie 1934, punctul V, „Raporturile cu U.R.S.S." ; *Cf.* Comunicatului dat cu același prilej.

[249] Scrisoarea de la Geneva, 9 iunie 1934 ; Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, cu aceeași dată, telegrama nr. 32 161 din 12 iunie 1934, Comunicatul sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, București, 18—20 iunie 1934.

[250] Interviul acordat la Geneva la 19 ianuarie 1935.

[251] Discurs rostit de N. Titulescu în Camera deputaților, București, 13 decembrie 1935.

U.R.S.S." [252] — declara ministrul de externe, care adăuga, de îndată, că și recentul tratat de asistență încheiat între Cehoslovacia și U.R.S.S. nu contravenea cu nimic securității și sistemului de alianțe al României.

Agitațiile celor ce doreau să împiedice semnarea unui tratat româno-sovietic au continuat, cu ecouri negative, și în relațiile externe [253].

Agravarea continuă a situației internaționale — agresiunea împotriva Etiopiei, urmată de reocuparea militară a Renaniei — a determinat guvernul român să înnoiască lui N. Titulescu, la 14 iulie 1936, mandatul dat în anul precedent pentru încheierea unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, mandat ce nu fusese însă realizat pînă atunci. Pe acest temei, la Montreux, ministrul de externe al României a discutat și adnotat, împreună cu Maxim Litvinov, proiectul pactului, care prevedea că asistența se va acorda împotriva oricărui agresor european, iar trecerea trupelor peste granița dintre cele două state, pentru îndeplinirea ajutorului, nu se va efectua decît la cererea formală în acest sens a guvernului respectiv.

Un asemenea acord, dacă ar fi ajuns definitiv, însemna o verigă importantă și eficientă în întărirea securității colective. Înlăturarea lui Titulescu din guvern la 29 august 1936, ca și desfășurările politice ulterioare n-au mai îngăduit definitivarea actului discutat la Montreux, la 21 iulie 1936.

Pactul Saavedra Lamas. Pactul de neagresiune și conciliațiune semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933, cunoscut și sub numele de Saavedra Lamas (ministrul de externe argentinian care a avut inițiativa lui), prevedea organizarea unui sistem permanent de conciliere în conflictele internaționale prin condamnarea războaielor de agresiune și a anexiunilor teritoriale obținute prin forța armelor.

Pornind de la principiul indivizibilității păcii în lume și înțelegînd „imensul rol ce-i revine Americii de Sud în viața internațională" [255], Nicolae Titulescu a susținut aderarea României la pact. Primind de la guvernul Argentinei o invitație în acest sens, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri, întrunit la Zagreb (22 ia-

[252] Discurs rostit de N. Titulescu în Camera deputaților, București, 13 decembrie 1935. Și în interviul din 18 iulie 1936 Titulescu sublinia necesitatea colaborării între România și U.R.S.S.

[253] Telegrama lui N. Titulescu nr. 151 din 1 iulie 1936.

[255] Discursul lui N. Titulescu la 16 iunie 1936.

nuarie 1934), a examinat în ce condiții o atare adeziune ar putea fi dată [256] și și-a exprimat, ulterior, simpatia pentru tratatul sus-amintit [257]. O declarație similară a fost publicată și de Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice [258]. „Nu mă îndoiesc — telegrafia N. Titulescu lui Carlos Saavedra Lamas — că studierea formulei noastre de aderare nu va dura multă vreme și că astfel Argentina și România vor fi slujit, odată mai mult, cauza păcii" [259].

La 12 decembrie 1934, în calitate de președinte al Micii Înțelegeri, N. Titulescu a adresat guvernului de la Buenos Aires o notă, comunicînd adeziunea celor trei state la Pactul Saavedra Lamas [260]. Se preciza în același timp că prin acest act nu se va aduce nici un fel de atingere sau modificare angajamentelor anterior asumate de România, Cehoslovacia și Iugoslavia — îndeosebi celor decurgînd din Pactul Societății Națiunilor, Pactul Briand-Kellogg de renunțare la război și convențiile de definire a agresiunii de la Londra — și că orice afacere de „competență interioară" a celor trei țări nu va putea fi dusă ulterior pentru o nouă judecare în fața unui organ internațional. Se mai sublinia că adeziunea nu va implica din partea statelor Micii Înțelegeri o recunoaștere directă sau indirectă a unor litigii teritoriale oarecare [261].

Adeziunea a fost aprobată de guvernul român la 12 martie 1935 [262], iar schimbul instrumentelor de ratificare a avut loc la Geneva, la 18 martie [263]. Un atare act constituia o nouă manifestare a voinței de pace a României, iar pentru Nicolae Titulescu un nou prilej de a contribui la întărirea legăturilor de colaborare și prietenie cu țările Americii de Sud [264].

Pactul oriental. Organizarea securității colective a fost încercată și prin Pactul oriental, la inițiativa ministrului de externe al Franței, Louis Barthou, care urmărea să neutralizeze astfel politica revan-

[256] Procesul-verbal al celei de-a III-a sesiuni ordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Zagreb, 22 ianuarie 1934, punctul „Pactul sud-american de neagresiune și conciliere".

[257] Comunicatul celei de-a V-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, București, 18—20 iunie 1934, punctul i.

[258] Comunicatul dat la Ankara, 3 noiembrie 1934.

[259] Telegrama din 6 noiembrie 1934.

[260] Telegrama nr. 1 285 din 14 decembrie 1934 și decretul din 12 martie 1935 cu nota din 12 decembrie 1934.

[261] Nota din 12 decembrie 1934.

[262] Decretul din 12 martie 1935, care cuprinde și textul Pactului Saavedra Lamas.

[263] Procesul-verbal ..., Geneva 18 aprilie 1935.

[264] Vezi discursul său din 16 iunie 1936, cf. telegrama către Saavedra Lamas din 12 iunie 1935.

șardă a guvernului hitlerist, ca și eșecul tratativelor asupra dezarmării. În două întîlniri — 18 mai și 2 iunie 1934 — el prezenta lui Maxim Litvinov, comisar al poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., o schemă compusă din : Pactul oriental, grupînd U.R.S.S., Germania, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și Cehoslovacia [265], prin care semnatarii își acordau reciproc asistență în cazul unei agresiuni împotriva unuia din ei ; convenții complimentare menite să constituie, în final, un acord tripartit Franța — U.R.S.S. — Germania, pentru garantarea lor mutuală împotriva unui atac din partea unuia din aceste trei state ; un „act general", o declarație, precizînd concordanța tratatelor precedente cu principiile fundamentale ale Societății Națiunilor și intrarea în vigoare a tuturor acestor acorduri de îndată ce U.R.S.S. va fi aleasă în forul de la Geneva.

Schema propusă de Louis Barthou depindea deci de adeziunea — cu totul improbabilă — a Germaniei și Poloniei. La demersul ambasadorului britanic de la Varșovia, ministrul de externe J. Beck a condiționat atitudinea Poloniei de consultarea obligatorie a României. Prin acest demers guvernul de la București era pus într-o situație delicată, deoarece, înclinînd spre Paris și Londra, oferea un „prilej" de nemulțumire cercurilor oficiale de la Varșovia, sau, invers, susținînd poziția lui J. Beck, își atrăgea criticile celor două puteri occidentale [266].

Concepția lui N. Titulescu era însă limpede, contrastînd cu aceea a omologului său polon : România nu are nici un interes să complice prin atitudinea ei situația existentă și consideră „că orice spor de securitate pentru aliații săi constituie un spor de securitate și pentru ea" [267]. De aceea, în răspunsul său, după ce releva interesul ambelor țări de a intra în Pactul oriental, el adăuga că guvernul român „ar fi fericit dacă soluționarea la care s-ar opri guvernul polon, în liberul său arbitru, s-ar acorda cu punctul de vedere al aliatei noastre comune, Franța" [268].

Principalul pentru Titulescu era ca un sistem de securitate colectivă să fie organizat. De aceea, cînd s-a ridicat obiecția ca nu cumva cererea României, examinată, de altfel, „cu cea mai mare simpatie" de Louis Barthou, de a participa la Pactul oriental [269] să nu împiedice realizarea pactului însuși, Titulescu opina pentru in-

[265] Pentru motivele care determinau limitarea Pactului oriental la statele răsăritene menționate vezi explicația lui N. Titulescu în telegrama nr. 405 din 18 iulie 1934.

[266] Telegrama lui Titulescu nr. 405 din 18 iulie 1934.

[267] Ibid.

[268] Ibid.

[269] Telegrama nr. 429 din 1 august 1934.

trarea țării noastre într-o altă schemă, propusă sub numele de „Pactul mediteranean", unde, sublinia el, „regăsim iarăși Franța și Sovietele". Dacă nici această eventualitate nu s-ar fi realizat, numai atunci s-ar fi putut examina soluția asistenței mutuale între Polonia, România și U.R.S.S. [270]

La 14 septembrie, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri definea Pactul oriental „ca o întărire a garanțiilor de menținere a păcii", dorind „încheierea sa într-un termen scurt" [271]. Cîteva luni mai tîrziu, reprezentanții Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, întruniți la Geneva, reafirmau importanța ce o acordă tratativelor în curs [272].

Dar negocierile au continuat fără a duce la un rezultat. Polonia și Germania își menținеau atitudinea negativă, iar încheierea acordurilor Laval-Mussolini, la Roma, (7 ianuarie 1935) provocase temerea ca nu cumva proiectul Pactului oriental să fie lăsat pe al doilea plan, lucru dezmințit însă de Pierre Laval, devenit ministru de externe al Franței după asasinarea lui Barthou [273].

Pentru a lămuri stadiul negocierilor, Titulescu s-a întîlnit în ianuarie 1935, la Geneva, succesiv, cu J. Beck, P. Laval și M. Litvinov, reținînd posibilitatea organizării securității în Europa de răsărit fără Polonia [274]. Franța își rezerva alegerea momentului pentru a declara Germaniei și Poloniei că va continua fără ele negocierile cu U.R.S.S. [275], eventualitate privită, de altfel, favorabil și de oficialitățile britanice [276]. Concluzia a fost în cele din urmă încheierea unui pact de asistență mutuală direct între U.R.S.S. și Franța.

Pactul mediteranean. Aceeași preocupare de a organiza un sistem regional de asistență mutuală pentru a preveni orice agresiune se desprinde și din convorbirile lui N. Titulescu cu B. Jeftić, Tevfik

[270] Telegrama nr. 428 din 1 august 1934. Pentru pactul mediteranean vezi și telegrama nr. 405 din 18 iulie.

[271] Comunicatul celei de-a VI-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Geneva, 14 septembrie 1934. Un an mai tîrziu, la întrunirea de la Bled, 30 august 1935, N. Titulescu, M. Stoiadinović și E. Beneš reafirmau că pacea europeană ar fi consolidată dacă eforturile depuse pentru încheierea unui Pact oriental „ar duce cît mai curînd posibil la succesul final". (Comunicatul celei de-a IX-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, punctul 3).

[272] Comunicat al sesiunii extraordinare a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, Geneva, 15 aprilie 1935.

[273] Telegramele lui Titulescu nr. 4 din 10 ianuarie și nr. 7 din 17 ianuarie 1935; cf. telegrama sa nr. 1 208 din 6 decembrie 1934.

[274] Telegrama nr. 9 din 20 ianuarie 1935.

[275] Telegramele nr. 10 din 20 ianuarie 1935 și nr. 13 din 27 ianuarie.

[276] Telegrama lui Titulescu nr. 9 din 31 martie 1935. Cf. telegramelor nr. 65 din 2 iulie și 69 din 3 iulie 1935, cu convorbirile lui N. Titulescu la Londra.

Rüstü Aras și D. Maximos, întruniți într-o sesiune a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice la București, la 11 mai 1935.

Participanții au consemnat că un pact de securitate mediteranean va trebui să cuprindă un pact de neagresiune între cele patru țări ale Înțelegerii Balcanice și Italia, concomitent cu convenții de asistență mutuală militară între România, Iugoslavia, Grecia și Turcia împotriva oricărei încălcări a obligației de neagresiune. Atari convenții rămîneau conexate la asistența mutuală „în cadrul european", adică la obligația, „cel puțin pentru Franța, Italia, Mica Înțelegere și U.R.S.S., de a proceda la asistență militară în același timp cu Înțelegerea Balcanică..." [277]. Asemenea condiții nu au putut fi reunite, iar proiectul de pact mediteranean n-a mai fost realizat [278].

Tratatul de asistență mutuală între U.R.S.S. și Franța. În ianuarie 1935, miniștrii de externe ai Micii Înțelegeri, examinînd acordurile Laval-Mussolini semnate cu cîteva zile mai înainte la Roma, relevau că ele nu pot da rezultate depline decît în cadrul unei „politici europene generale definită în mod clar", ceea ce „implică necesitatea unei înțelegeri urgente între Franța și U.R.S.S., condiție indispensabilă a funcționării normale a Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice..." [279] Prioritatea era acordată unui tratat franco-sovietic, urmat de punerea în aplicare a principiilor definite prin acordurile de la Roma și abia în final de acordul între Franța și Germania [280].

La 30 martie, după ce cu două săptămîni mai înainte guvernul hitlerist reintrodusese serviciul militar obligatoriu, ministrul de externe al Franței, Pierre Laval, remitea ambasadorului U.R.S.S. la Paris, Potemkin, textul unui proiect de convenție de asistență mutuală pe care Titulescu îl transmitea, în aceeași zi, strict confidențial, la București [281]. A doua zi ministrul de externe al României a stat timp de șapte ore la Quai d'Orsay discutînd cu Pierre Laval, cu Pierre Flandin și Aléxis Léger, formula cea mai potrivită pentru ca viitorul tratat să garanteze securitatea participanților, fără ca totodată să ofere guvernului nazist un prilej de a-l declara contrar prevederilor pactului de la Locarno [282]. La începutul lunii aprilie interveniseră unele mici dificultăți, datorate, pare-se, mai ales unor

[277] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 mai 1935.

[278] Ideea a fost ulterior din nou sugerată de Pierre Flandin, tot fără vreo urmare; telegrama nr. 128 din 22 mai 1936.

[279] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Liubliana, 21 ianuarie 1935.

[280] Ibid.

[281] Telegrama nr. 5 din 30 martie 1935.

[282] Telegramele nr. 8 din 31 martie și nr. 26 din 12 aprilie 1935.

chestiuni de protocol, dar ele au fost rezolvate după un dejun la care au participat P. Laval, ambasadorul sovietic Potemkin, N. Titulescu și reprezentanții Micii Înțelegeri și ai Înțelegerii Balcanice. Cu acest prilej, ministrul de externe al Franței s-a angajat ferm să semneze un pact bilateral de asistență mutuală cu U.R.S.S., indiferent de tratate similare ce s-ar încheia cu alte state [283].

La 18 și 19 aprilie N. Titulescu anunța și transmitea la București textul acordului de asistență mutuală aprobat de miniștrii de externe ai U.R.S.S. și Franței și care urma să fie parafat la Paris ; el semnala că un text identic va fi încheiat de M. Litvinov și E. Beneš [284].

La 6 mai, ministrul de externe al României sublinia presei însemnătatea deosebită a pactului franco-sovietic, semnat cu patru zile înainte ; în alianța celor două puteri, el vedea baza securității europene [285]. Și, primind la București, la 8 mai, pe Paul Boncour, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, el accentua :

„Tratatul de asistență mutuală pe care l-au semnat Parisul și Moscova este un eveniment de o așa importanță, încît nu pot fi prevăzute încă de pe acum toate consecințele sale fericite pentru organizarea păcii. Respectînd cu fidelitate angajamentele anterioare, așezat în cadrul Societății Națiunilor, deschis semnăturii tuturor interesaților, neavînd nici un tăiș îndreptat împotriva nimănui, tratatul franco-sovietic este chemat să constituie baza organizației viitoare a securității în Europa" [286].

Aceeași idee a fost reluată și de Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice, întrunit în sesiune la București [287].

Dar tratatul n-a fost completat prin convenții militare și de aceea el n-a avut efectele dorite. În noiembrie 1935, în plină criză declanșată de atacul lui Mussolini împotriva Etiopiei, ministrul de externe al României întreba pe Pierre Laval, devenit între timp prim-ministru, cum se împacă politica sa de apropiere față de Reichul hitlerist cu tratatul de asistență franco-sovietic semnat anterior [288]. Cum Laval nu vedea o contradicție între cele două orientări, N. Titulescu își exprima, pe bună dreptate, îndoiala că o înțelegere cu guvernul nazist, pe baza statu-quo-ului european, ar fi posibilă [289]. Evenimentele aveau să-i confirme îndoielile. Cinci luni mai tîrziu, în martie,

[283] Telegrama nr. 26 din 12 aprilie 1935, paragraful „Pactul oriental".
[284] Telegramele nr. 33 din 18 aprilie și nr. 24 536 din 19 aprilie 1935.
[285] Declarația făcută de N. Titulescu reprezentanților presei, București, 6 mai 1935.
[286] Discursul rostit de N. Titulescu la dineul oferit la Ministerul de Externe, București, 8 mai 1935.
[287] Comunicatul din 13 mai 1935.
[288] Telegrama nr. 225 din 2 noiembrie 1935.
[289] Ibid.

Berlinul va „motiva" reocuparea militară a Renaniei prin incompatibilitatea ce ar exista între tratatul de la Locarno și cel franco-sovietic din 2 mai 1935.

Acordurile de la Roma, semnate de P. Laval și B. Mussolini la 7 ianuarie 1935, cuprindeau un tratat și un protocol privind reglementarea unor interese bilaterale colonialiste în Africa, precum și o declarație a celor două guverne, hotărîte să colaboreze într-un spirit de încredere mutuală la menținerea păcii generale. Cu acest prilej au avut loc convorbiri și asupra Austriei și situației Europei centrale danubiene, Franța și Italia fiind gata să recomande statelor din această zonă să încheie între ele un acord de neamestec în treburile lor interne și să nu sprijine nici un fel de acțiune menită să aducă vreo atingere integrității teritoriale sau regimului politic al statelor participante. La această înțelegere erau chemate să participe Austria și toți vecinii ei, adică Italia, Germania, Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia, cu eventuala aderiune ulterioară a Franței, Poloniei și României. De asemenea, în caz că independența Austriei era amenințată, guvernele francez și italian urmau să se concerteze și să invite eventual și alte state al căror concurs s-ar fi arătat necesar.

Înainte de călătoria lui Pierre Laval la Roma, N. Titulescu, cunoscînd de la acesta bazele viitoarelor negocieri cu Italia, a precizat că România rămîne solidară cu Cehoslovacia și Iugoslavia, iar aderiunea țării noastre la o politică comună franco-italiană față de Austria și țările danubiene este posibilă numai în măsura în care poziția celor două puteri va fi clarificată satisfăcător pentru Mica Înțelegere în următoarele probleme : restaurarea Habsburgilor ; propaganda pentru revizuirea statu-quo-ului teritorial ; semnificația reală a acordului dintre Italia, Austria și Ungaria [290].

Informat la 10 ianuarie personal de P. Laval asupra textelor semnate la Roma cu trei zile înainte [291], N. Titulescu a discutat semnificația lor la sesiunea Consiliului permanent al Micii Înțelegeri la Lubliana (11 ianuarie 1935). Cei trei participanți s-au declarat de acord să pună în practică principiile formulate la Roma, cu scopul de a salvgarda o dată cu interesele naționale și interesul general [292]. Ei constatau totodată că amintitele acorduri, pentru a avea urmări vizibile în desfășurarea relațiilor europene, implică necesitatea unei înțelegeri cît mai urgente între U.R.S.S. și Franța și că, așa cum au

[290] Telegramele nr. 478 din 30 decembrie 1934 și nr. 2 din 2 ianuarie 1935.
[291] Telegrama nr. 4 din 10 ianuarie 1935.
[292] Comunicatul celei de-a VIII-a sesiuni a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Lubliana, 11 ianuarie 1935, aflată în arhiva M.A.E.

fost formulate, nu aduc nici un prejudiciu intereselor esențiale ale statelor din Mica Înțelegere [293] : „Acordurile de la Roma — declara Titulescu cîteva zile mai tîrziu unui corespondent al ziarului „Izvestiia" — sînt considerate de noi ca baza unei colaborări în bazinul dunărean, la care România va lua parte cu toată sinceritatea, ținînd cont însă de obligațiunile sale de membră a Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice" [294]. Poziția comună a României, Iugoslaviei, Greciei și Turciei a fost confirmată și la întrunirea celor patru miniștri de externe la Geneva, la 20 ianuarie 1935 [295].

De aceea, fiind oficial informat de guvernul italian asupra acordurilor, guvernul român, la propunerea lui Titulescu, și-a dat o adeziune „de principiu", în speranța că negociațiunile care urmau să se deschidă vor stabili condițiunile unei adevărate apropieri a popoarelor din Europa centrală [296].

De fapt, lucrurile au rămas în acest stadiu, iar colaborarea franco-italiană nu a avut durată și nici n-a ameliorat situația în Europa centrală.

Agresiunea fascistă împotriva Etiopiei. Culegerea cuprinde o sumă de informații despre agresiunea fascistă împotriva Etiopiei, eveniment major care a demonstrat că Societatea Națiunilor nu a izbutit în misiunea ei esențială, aceea de a menține pacea, integritatea și independența statelor membre, de a respinge și opri pe agresor.

Luînd ca pretext incidentul de la Ual-Ual dintre trupele etiopiene și cele italiene (5 decembrie 1934), guvernul mussolinian a accelerat pregătirile militare, în timp ce încercările de arbitraj și mediere cerute de Etiopia dădeau greș (ianuarie-septembrie 1935).

Din această perioadă datează cîteva rapoarte ale lui Nicolae Titulescu. El informează asupra atitudinii lui A. Eden, ministrul de externe al Marii Britanii, care, în mai 1935, se opunea într-o oarecare măsură planurilor anexioniste mussoliniene [297], dar nu lua totuși atitudine împotriva concentrărilor de trupe fasciste în interiorul Eritreii, în virtutea principiului că fiecare stat are dreptul

[293] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Lubliana, 11 ianuarie 1935, și analiza din telegrama nr. 7 din 17 ianuarie (punctul 11 : „acordurile de la Roma").

[294] Declarația făcută la Geneva, la 19 ianuarie 1935.

[295] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice. Cf. telegrama nr. 11 659 din 26 februarie 1935.

[296] Cf. declarației lui N. Titulescu făcute presei la 6 mai și discursului la primirea lui Paul Boncour în București, la 8 mai 1935.

[297] Telegrama nr. 51 din 25 mai 1935.

de a lua înăuntrul granițelor sale, inclusiv în colonii, măsurile militare ce le consideră necesare.

O lună mai tîrziu Titulescu întîlnește la Paris pe A. Léger, ambasador și secretar general la Quai d'Orsay, și consemnează atitudinile divergente ale cercurilor oficiale franceze și britanice față de pretențiile lui Mussolini [298]. În iulie ministrul de externe al României se afla la Londra, unde vede pe R. Vansittart, subsecretar de stat la Foreign Office, pe MacDonald, pe Neville Chamberlain, pe A. Eden și pe sir Samuel Hoare, ministrul de externe al Marii Britanii, care îl roagă pe Titulescu să discute la Paris conjugarea eforturilor franco-britanice în problema etiopiană și înlăturarea divergențelor existente [299]. La a IX-a sa ședință, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri (Bled, 30 august 1935) [300] a hotărît ca în cazul unui conflict italo-etiopian, cele trei state să se declare pentru menținerea păcii prin intermediul Societății Națiunilor și să se situeze de partea Marii Britanii și a Franței, dacă aceste două țări vor izbuti să adopte o politică comună față de Mussolini [301].

După ce trupele fasciste au atacat Etiopia și Italia a fost declarată agresoare, Nicolae Titulescu s-a pronunțat hotărît pentru aplicarea sancțiunilor prevăzute prin Pactul Societății Națiunilor. În cursul dezbaterilor, între 11 și 19 octombrie, ministrul de externe al României a luat de nouă ori cuvîntul și a susținut de la început și cu toată fermitatea aplicarea măsurilor prevăzute de pact împotriva statului agresor. El a propus ca embargoul asupra armelor să fie de îndată pus în vigoare [302]. Tot la intervenția sa s-a hotărît să se respecte integral prevederile articolului 16 din pact, unde se preciza că membrii Societății Națiunilor își vor acorda sprijin reciproc pentru a reduce la minimum pierderile și inconvenientele ce ar rezulta de pe urma aplicării sancțiunilor economice : cererea era cu atît mai îndreptățită cu cît, prin oprirea exporturilor de produse agricole și lemnoase către Italia, România suporta o sumă de pagube, în timp ce statele ce nu respectau hotărîrea Societății Națiunilor se găseau deplin avantajate : „Cu cît compensațiile care vor fi prevăzute vor fi juste, cu atît țări ca România vor aplica sancțiunile cu o vigoare care le vor face eficace pentru cel mai mare bine al păcii" [303], problema fiind nu de a se oferi despăgubiri, ci de a se stabili o justă proporționalitate

[298] Telegrama nr. 62 din 27 iunie 1935.

[299] Telegramele nr. 69 din 3 iulie și nr. 71 din 4 iulie 1935.

[300] Participanți : E. Beneš, N. Titulescu și M. Stoiadinović.

[301] Procesul-verbal al ședinței, punctul 5 : „Conflictul italo-etiopian".

[302] Intervenția din 11 octombrie 1935 în Comitetul celor 18 state.

[303] Intervenția lui N. Titulescu la 12 octombrie 1935.

între daunele suportate de fiecare stat : „Nu de pierdere se teme România, ci de nedreptate" [304].

Pentru a grăbi aplicarea măsurilor economice de constrîngere hotărîte la Geneva împotriva agresorului, Titulescu a atras de asemenea atenţia că nu este necesară votarea de către fiecare stat a unei legi speciale, deoarece parlamentele ţărilor fondatoare ale Societăţii Naţiunilor, ratificînd pactul, şi-au asumat şi obligaţiile cuprinse în articolul 16 [305]. Cînd, ulterior, s-a discutat şi eventualitatea embargoului asupra produselor petroliere (de fapt singura măsură care ar fi putut pune o frînă agresiunii fasciste, dar care nu a fost efectiv adoptată), Titulescu a precizat că România este de acord cu o asemenea sancţiune numai dacă ea este acceptată de toate celelalte state [306]. Către finele lunii octombrie el informa guvernul de la Bucureşti asupra gravităţii situaţiei internaţionale, asupra tensiunii franco-britanice provocate de P. Laval, care s-a eschivat să dea asigurări Londrei că flota franceză va ajuta navele de război britanice din Mediterana dacă acestea vor fi atacate de forţele navale italiene, asupra încercărilor aceluiaşi Pierre Laval de a se apropia de Germania nazistă [307] şi de a găsi o formulă de tranzacţie cu Mussolini [208].

Urmările sînt cunoscute : rezistenţa etiopiană a fost copleşită de superioritatea în armament a trupelor fasciste, Etiopia anexată, iar Societatea Naţiunilor a votat ridicarea sancţiunilor, înclinîndu-se în faţa faptului împlinit şi consimţind astfel, implicit, la dispariţia unuia din statele membre ale acestei organizaţii mondiale, înfiinţată tocmai pentru a apăra independenţa şi integritatea teritorială a ţărilor participante. În aceste împrejurări, Titulescu a înţeles să apere în continuare principiile fundamentale, indiferent de actele de forţă înfăptuite. De aceea, în instrucţiunile adresate Legaţiei României la Buenos Aires, el preciza că statele din Mica Înţelegere au luat hotărîrea de a nu recunoaşte anexarea Etiopiei, pornind de la principiul că „nici o achiziţie de teritoriu prin forţă nu se recunoaşte" [309]. Cînd împăratul Haile Selassie şi-a reprezentat ţara în faţa Adunării Generale a Societăţii Naţiunilor

[304] Intervenţia sa din 16 octombrie în subcomitetul pentru organizarea ajutorului mutual ; vezi şi intervenţiile din 17 şi 19 octombrie 1935.

[305] Intervenţia din 14 octombrie şi telegramele nr. 212 din 15 octombrie, nr. 215 din 16 octombrie şi nr. 223 din 26 octombrie 1935.

[306] Telegrama nr. 69 340 din 5 decembrie 1935.

[307] Telegramele nr. 227 din 25 octombrie şi nr. 224 din 1 noiembrie, nr. 225 din 2 noiembrie 1935.

[308] Telegrama nr. 226 din 2 noiembrie 1935.

[309] Telegrama nr. 31 506 din 10 iunie 1936.

„cu o atitudine de demnitate desăvîrşită" şi a adresat un apel solemn celui mai înalt for internaţional de a nu recunoaşte anexiunea înfăptuită, el a fost întîmpinat de fluierăturile ziariştilor fascişti aflaţi în tribune. În acel moment, Titulescu a înaintat în mijlocul incintei, cerînd preşedintelui — care pînă atunci nu acţionase în nici un fel — să intervină „pentru a face să înceteze asemenea acte", declaraţie ovaţionată de întreaga Adunare şi aprobată de forurile ei diriguitoare [310]. Reacţiile presei fasciste faţă de atitudinea dreaptă a lui N. Titulescu au fost într-atît de violente şi de triviale, încît delegaţii Turciei, Iugoslaviei şi Cehoslovaciei au vrut de îndată să-şi manifeste totala lor dezaprobare [311].

Politica promovată de ministrul de externe al României a fost aceea de a apăra independenţa şi integritatea Etiopiei cu ajutorul mecanismului stabilit prin Pactul Societăţii Naţiunilor, dat fiind că un eşec punea în cumpănă atît viitorul acestei organizaţii mondiale, cît şi pacea în Europa [312]. În iunie 1936, cînd luptele din Etiopia nu încetaseră complet cu toată anexarea proclamată de Mussolini, Titulescu declara în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor că gîndul său în timpul tuturor dezbaterilor a fost nu numai la conflictul în cauză, ci la orice agresiune posibilă în viitor ; el evoca acele „şedinţe penibile în care se pierdeau ceasuri întregi ca să se ştie dacă arama este o materie primă" şi repeta că singura soluţie pentru curmarea atacului ar fi fost aplicarea globală şi automată a sancţiunilor.

Ocuparea militară a zonei renane. Un alt eveniment care dovedea că în relaţiile intereuropene forţa avea întîietate asupra dreptului şi asupra obligaţiilor liber asumate a fost ocuparea militară a zonei renane de către trupele hitleriste. La 7 martie 1936 ministrul de externe al Reichului, von Neurath, remitea ambasadorilor Franţei, Marii Britanii, Italiei şi Belgiei o notă prin care denunţa tratatul de la Locarno încheiat în 1925 şi preciza că unele detaşamente ale Wehrmachtului începuseră să intre în Renania [313]. Guvernul nazist declara că nu se mai simţea legat de tratatul amintit, de vreme ce Franţa, contrar obligaţiilor asumate în 1925,

[310] Telegrama nr. 157 din 2 iulie 1936.

[311] Telegrama nr. 158 din 3 iulie 1936.

[312] Declaraţiile făcute presei la 7 ianuarie 1936.

[313] Prin tratatul de la Locarno, semnat în octombrie 1925 de Franţa, Marea Britanie, Germania, Italia şi Belgia, se stabilea o garanţie mutuală a frontierelor franco-germană şi belgo-germană, cu obligaţia pentru Germania de a respecta în Renania o zonă demilitarizată, sub sancţiunea unei acţiuni armate în cazul încălcării acestei zone.

încheiase pactul franco-sovietic, îndreptat — declara Hitler — evident împotriva Germaniei.

În locul unei reacții militare, singura care ar fi dus la restabilirea statu-quo-ului, Franța și Marea Britanie au preferat să supună problema spre dezbatere în Consiliul Societății Națiunilor, unde a participat și Nicolae Titulescu [314]. La 11 martie el era prezent la Geneva la o întrunire a reprezentanților Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, cele cinci state declarînd că „înțeleg să apere prin toate mijloacele aplicarea tratatelor, inclusiv a celui de la Locarno" [315]. Patru zile mai tîrziu, Titulescu telegrafia din Londra că primele negocieri nu au dat nici un rezultat și relata poziția delegației franceze [316]; la 17 martie ministrul de externe al Franței, P. E. Flandin, îi cere concursul pentru o armonizare a punctelor de vedere și, după convorbiri cu A. Eden, Titulescu consemna că tendința de apropiere a pozițiilor franco-britanice este în creștere [317]. La 18 martie ministrul de externe al României, luînd oficial cuvîntul în fața Consiliului Societății Națiunilor, a subliniat că prin ocuparea militară a Renaniei tratatele de la Versailles și de la Locarno au fost încălcate, punînd „în joc întreg sistemul securității colective". El adăuga: „Dacă denunțarea unilaterală a tratatelor ar putea să fie acceptată fără consecințe, aceasta ar însemna sfîrșitul securității colective și al Societății Națiunilor. Am intra într-o lume din care am crezut că am ieșit pentru totdeauna și care ar fi guvernată nu de către forța dreptului, ci prin dreptul forței" [318]. De aceea delegația română a votat în favoarea rezoluției franco-belgiene [319]. Dar în aceeași zi Titulescu, telegrafiind la București detalii asupra negocierilor, arăta că divergențele dintre „puterile locarniene" se mențineau, sublinia — cu toată sinceritatea ce i-o îngăduia o comunicare neoficială — că a pune Franța, „care nu a greșit cu nimic", pe picior de egalitate cu Reichul nazist „este o necuviință" și conchidea: „Violarea comisă de Germania este atît de evidentă și tratatul atît de important și atît de

[314] România fusese aleasă în Consiliul Societății Națiunilor ca membru nepermanent în septembrie 1935.

[315] Comunicatul dat la 11 martie 1936.

[316] Telegrama nr. 14 865 din 15 martie 1936.

[317] Telegrama nr. 49 din 17 martie 1936.

[318] Discursul rostit la cea de-a 91-a sesiune (extraordinară) a Consiliului Societății Națiunilor, Londra, 18 martie 1936.

[319] Care propunea să fie supusă Curții de la Haga problema compatibilității între tratatul de la Locarno și pactul franco-sovietic și cerea guvernului nazist să mențină o zonă neutră de 20 km controlată de forțe internaționale. Guvernul hitlerist a respins rezoluția

clar, încît este dureros a constata că previziunile lui nu se împlinesc, așa cum erai în drept să te aștepți" [320].

La 20 martie, văzînd că discuțiile nu duc la un rezultat imediat, Titulescu a cerut Consiliului să amîne dezbaterile timp de 1—2 zile, urmînd ca delegațiile participante să primească depline puteri pentru a vota proiectul de rezoluție și a asculta în același timp obiecțiile sau observațiile guvernului Reichului [321].

La finele șederii sale la Londra, ministrul de externe al României conchidea că încercarea de forță a guvernului nazist reușise, așa cum izbutise și agresiunea fascistă împotriva Etiopiei, că acordul încheiat de puterile locarniene la 20 martie [322] nu are valoare practică, că opinia publică britanică este împotriva trimiterii de trupe pe continent, că rivalități politice interne din Marea Britanie complicau și mai mult situația prin repercusiunile lor asupra problemei în discuție [323]. Concluzia sa — confirmată de altfel de desfășurarea ulterioară a evenimentelor — era că așa-zisele „propuneri de pace" ale lui Hitler se confundau „cu o răsturnare pur și simplă a ordinii internaționale actuale" [324].

Reforma Pactului Societății Națiunilor. Criza provocată de agresiunea fascistă împotriva Etiopiei și de ocuparea militară a zonei renane a readus în discuție problema modificării Pactului Societății Națiunilor, considerat ca un instrument ineficace. În fața Consiliului Ligii întrunit pentru a discuta o eventuală reformă, N. Titulescu declara, referindu-se la evenimentele din 1935—1936: „Experiența trăită dovedește că nu pactul, ci oamenii trebuiesc reformați" [325].

El sublinia că guvernul român va discuta eventualele modificări numai în măsura în care ele ar putea spori eficacitatea pactului, pentru ca prevederile sale, acceptate în 1919, să devină mai operante, cu respectarea riguroasă a egalității statelor participante [326].

[320] Telegramele nr. 55 din 18 martie și nr. 56 din 19 martie 1936.

[321] Propunerea sa din 20 martie 1936.

[322] A se vedea analiza sa în telegrama nr. 70 din 25 martie 1936.

[323] Ibid.

[324] Ibid. Guvernul nazist propusese într-un memorandum tot din 7 martie 1936 să se inițieze negocieri pentru semnarea unor pacte de neagresiune cu Franța și Belgia — pacte garantate de Marea Britanie și Italia — și să încheie cu vecinii orientali ai Germaniei tratate similare celui germano-polon din 1934. Memorandumul evoca și posibilitatea unei reveniri a Reichului la Societatea Națiunilor, dar numai după o prealabilă reformă a acestei organizații.

[325] Discursul rostit la cea de-a 92-a sesiune a Consiliului, Geneva, 26 iunie 1936.

[326] Ibid.

O reformă a pactului, preciza ministrul de externe al României, trebuie întemeiată pe următoarele principii: menținerea articolului 11 fără modificări [327]; sancțiuni economice „aplicate în bloc de la început, iar nu în etape", conexate cu asistența militară dată victimei; articolul 16, aliniatul b [328] să fie întărit prin pacte regionale de securitate [329].

Ideea a fost și mai limpede exprimată în 1937: „Sancțiuni economice universale, sancțiuni militare regionale și aplicarea concomitentă a celor două feluri de sancțiuni, iată cei trei factori care vor transforma peste puțină vreme Geneva într-o realitate politică efectivă" [330]. Aceleași propuneri revin și în discursul rostit la Universitatea Komensky din Bratislava [331]. Dar antagonismele și interesele divergente ale marilor puteri au fost mai puternice, iar Societatea Națiunilor nu a izbutit tocmai în misiunea ei esențială, în menținerea păcii.

Convenția de la Montreux. Eșecul planurilor de dezarmare discutate succesiv de o „comisie preparatorie" (1926—1931) și de o conferință reunind 61 de state (2 februarie 1932 — 17 aprilie 1934), incapacitatea Societății Națiunilor de a organiza un sistem de securitate colectivă și de a opri agresiunea (în Manciuria și Etiopia), denunțarea unilaterală a tratatului de la Locarno și ineficacitatea garanțiilor sale în momentul reocupării și remilitarizării Renaniei de către Germania hitleristă au arătat și necesitatea revizuirii clauzelor tratatului de la Lausanne (24 iulie 1923), care, prin demilitarizarea strîmtorilor, limitau suveranitatea Republicii Turcia și lăsau fără apărare efectivă una din cele mai importante zone ale teritoriului său. De altfel, la reuniunea de la București (11 mai 1935) a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, participanții consemnaseră dreptul Turciei „de a reînarma Dardanelele" ca o garanție pentru revizuirea clauzelor militare ale tratatelor de pace [332].

[327] Care prevedea că, în caz de război sau amenințare cu război, Societatea Națiunilor este obligată „să ia măsurile adecvate pentru a salvgarda în mod eficace pacea națiunilor".

[328] Prin care Consiliul Societății Națiunilor făcea recomandări guvernelor membre asupra efectivelor militare ce urmau a le pune la dispoziție pentru aplicarea măsurilor preconizate de Ligă în caz de agresiune.

[329] Telegrama nr. 2 530 din 19 august 1936; cf. telegramele nr. 226 din 2 noiembrie 1935, nr. 32 068 din 19 iunie 1936, nr. 236 din 6 august și nr. 303 din 19 august 1936.

[330] Discursul rostit la Cap Martin, 11 aprilie 1937.

[331] La 19 iunie 1937.

[332] Procesul-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, București, 11 mai 1935. În același sens se pronunțase și Consiliul permanent al Micii Înțelegeri la 11 ianuarie 1935.

La 10 aprilie 1936 guvernul turc a trimis o notă oficială semnatarilor convenției de la Lausanne, invitîndu-i să participe la negocieri pentru o nouă reglementare a statutului strîmtorilor, „în condițiile securității indispensabile inviolabilității teritoriului turc și în spiritul cel mai liberal pentru dezvoltarea constantă a navigației comerciale între Marea Mediterană și Marea Neagră" [333].

Recunoscînd că acțiunea Turciei urmărea „împlinirea unei cerințe naționale încă de mult formulată", deci caracterul ei legitim [334], Nicolae Titulescu a obiectat însă în primul moment asupra datei și procedurii folosite, deoarece convenise cu Tevfik Rüstü Aras, ministrul de externe al Turciei, ca problema remilitarizării strîmtorilor să fie mai întîi discutată în cadrul Înțelegerii Balcanice, la apropiata conferință de la Belgrad [335], și numai după aceea să fie reglementată de către toți semnatarii Convenției de la Lausanne. Titulescu avea și temerea ca nu cumva acțiunea Turciei să ofere un precedent și un argument în plus guvernelor care urmăreau o politică revizionistă a tratatelor de pace. De aceea una din primele sale reacții a fost hotărîrea de a nu participa la întrunirea din luna mai a Înțelegerii Balcanice (la Belgrad) și de a indica presei să nu publice comentarii asupra cererii Turciei [336]. Ministrul de externe al României regreta acțiunea unilaterală a colegului său Rüstü Aras, cu atît mai mult cu cît, din toate statele Înțelegerii Balcanice, România era cea mai direct interesată în reglementarea echitabilă a statutului strîmtorilor (Iugoslavia și Grecia avînd acces direct la o mare liberă) [337]. Discuțiile ulterioare aplanînd primele dificultăți, la 29 aprilie 1936 guvernul român accepta să participe la negocierile propuse, ținînd seama de prietenia efectivă ce lega cele două țări în cadrul Înțelegerii Balcanice, de faptul că ele semnaseră la Londra convențiile pentru definirea agresorului (3 și 4 iulie 1933) și că acțiunea diplomatică a Turciei nu punea în nici un fel în discuție clauzele teritoriale ale tratatelor de pace privind România [338].

La Montreux, la deschiderea lucrărilor (22 iunie), Nicolae Titulescu a propus pe S. M. Bruce, reprezentantul Australiei, și pe Nicolae Politis, ministrul plenipotențiar al Greciei la Paris, ca pre-

[333] Actes de la Conférence de Montreux concernant le régime des Détroits. 22 Juin—20 Juillet 1936. Compte rendu des Séances plénières et procès-verbal des débats du Comité Technique. Octobre 1936, p. 4.

[334] Telegrama nr. 92 din 15 aprilie 1936.

[335] Telegrama nr. 87 din 10 aprilie 1936.

[336] Telegramele nr. 90 din 11 aprilie și nr. 93 din 15 aprilie 1936.

[337] Telegrama nr. 92 din 15 aprilie 1936.

[338] Vezi nota din 29 aprilie și telegrama nr. 24 152 din 2 mai 1936 a guvernului român.

ședinte și respectiv vicepreședinte al conferinței, iar ca președinte de onoare pe M. Motta, șeful departamentului politic federal al Elveției [339]. În discursul rostit în aceeași zi, diplomatul român a accentuat importanța vitală a strîmtorilor pentru securitatea României, menționînd că acțiunea Turciei va găsi toată înțelegerea și sprijinul cuvenit din partea delegației țării noastre. Totodată el releva semnificația majoră a procedurii adoptate de guvernul de la Ankara, care a înțeles să respecte legalitatea internațională și conchidea : „Dar gestul Turciei cere și o răsplată. Să ne examinăm fiecare interesele. Să ne apărăm fiecare în această conferință, cu energie, interesele noastre naționale. Dar să nu uităm că atunci cînd o țară care a făcut din respectarea actualei ordini teritoriale din Europa și din mijloacele care asigură această ordine însăși baza politicii sale externe, prezintă în anumite domenii cereri raționale și nu găsește înțelegerea pe care o caută, s-ar putea să se dea o lovitură serioasă credinței în sistemul adoptării legilor pe calea consimțămîntului reciproc" [340].

La 6 iulie, N. Titulescu a accentuat asupra necesității urgentării lucrărilor conferinței, care pînă atunci discutase proiectul Turciei privind noul statut al strîmtorilor și, întrucît delegația britanică prezentase un nou proiect, el a propus participanților să examineze de îndată noile propuneri ale Marii Britanii, în timp ce secretariatul conferinței va arăta, comparativ, diferențele dintre cele două texte [341].

Principala sa intervenție s-a produs însă trei zile mai tîrziu, cînd s-a discutat amendamentul propus de delegația U.R.S.S. la articolul 23 din proiectul britanic. Amendamentul — de o importanță esențială pentru funcționarea reală a unui sistem de securitate colectivă — prevedea că dispozițiile convenției strîmtorilor nu puteau afecta în nici un fel și nici limita „punerea eventuală în aplicare a măsurilor prevăzute prin pact [342] față de un stat agresor și nici a împiedica trecerea prin strîmtori a vaselor de război cu misiunea de a îndeplini angajamentele de asistență asumate sau ce urmau să fie asumate în viitor de anumite state semnatare ale convenției de la Montreux".

Ministrul de externe al României a susținut de îndată amendamentul sovietic, deoarece numai prin adoptarea unui atare text acordurile regionale de securitate deveneau o realitate. Și, întrucît

[339] Propunerile din 22 iunie 1936.
[340] Discursul rostit la 22 iunie 1936.
[341] Intervențiile din 6 iulie 1936.
[342] Pactul Societății Națiunilor.

textul delegației britanice în versiunea sa inițială [343] se referea, în termeni generali, numai la „drepturile și obligațiile decurgînd din Pactul Societății Națiunilor" pentru Turcia sau pentru alta din părțile contractante [344], Titulescu preciza caracterul imprecis al unei atari formulări, prin care „exclud orice asistență datorată printr-un pact regional și privesc din punctul de vedere al asistenței impuse de Societatea Națiunilor în unanimitate. Cu alte cuvinte iau în considerație un caz teoretic, căci dacă unanimitatea a acționat o dată, ca în cazul conflictului italo-etiopian, nu știu dacă va mai acționa și a doua oară" [345]. De aceea el întreba pe reprezentantul Marii Britanii : „În virtutea cărui drept împiedicați să intre în acțiune la Montreux securitatea regională pe care o recomandați la Geneva ?" [346]

La 20 iulie 1936, convenția de la Montreux a fost semnată de toți participanții, iar textul adoptat menționează expres ideea securității statelor riverane, pentru care se pronunțase hotărît și delegația română [347]. Nicolae Titulescu a ținut să omagieze spiritul în care s-au desfășurat lucrările și a relevat că interesele României vor fi respectate [348].

Cererea de suprimare a Comisiei europene a Dunării. Statutul Dunării, reglementat prin convenția semnată la Paris în 1921 și ratificat un an mai tîrziu [349], era aplicat de o comisie europeană [350] cu sediul la Galați pentru partea maritimă a fluviului [351] și de o comisie internațională [352] a cărei competență se extindea pe Dunărea fluvială navigabilă. Primul organism, constituit de fapt prin tratatul de pace de la Paris (1856), avea atribuții juridice și de control care încălcau suveranitatea statului român, ceea ce a dus la divergențe între România de o parte și Franța, Italia și Marea Britanie de altă parte. Printr-un aranjament încheiat la 18 septembrie 1926, părțile rugau

[343] Prin articolul 23 al proiectului de convenție.
[344] Articolul 23 în „Actes de la Conférence de Montreux", p. 294.
[345] Intervenția lui N. Titulescu din 9 iulie 1936.
[346] Intervenția din 9 iulie 1936.
[347] Preambulul convenției în „Actes de la Conférence de Montreux", p. 301.
[348] Declarația din 20 iulie 1936. Pentru ratificarea convenției vezi telegrama nr. 352 din 26 august 1936.
[349] Semnatari : Belgia, Marea Britanie, Cehoslovacia, Franța, Grecia, Italia, Iugoslavia, România.
[350] Compusă din reprezentanții Franței, Italiei, Marii Britanii și României.
[351] Din deltă pînă la Brăila.
[352] Compusă din reprezentanții statelor riverane plus cei ai statelor neriverane din comisia europeană.

Consiliul Societății Națiunilor să ceară avizul Curții permanente de justiție internațională asupra problemelor în litigiu [353].

În această fază a discuțiilor, N. Titulescu, după ce a observat că avizul cerut de părți nu are forță obligatorie, a declarat că guvernul român își rezervă toate drepturile în această problemă.

Pentru a apăra cu cît mai mare eficiență aceste drepturi, Titulescu a atras atenția în repetate rînduri ministerului de externe din București că este preferabil să se continue negocierile directe în loc să se aștepte o hotărîre a forului de la Haga, care, dacă nu are forță obligatorie, are totuși forță morală și va influența sigur atitudinea Consiliului Societății Națiunilor. El cerea concomitent să se angajeze juriști de talie europeană pentru a susține interesele României în fața Curții permanente [354]. Țelul urmărit de guvernul român și apărat de Titulescu era de a obține suprimarea atribuțiilor speciale ale Comisiei europene, care stabilea un regim al Dunării „arhaic și nedrept" [355]. După mai multe convorbiri, el și-a dat seama, la finele anului 1927, că desființarea Comisiei europene a Dunării nu poate fi încă obținută, dar că, în schimb, s-ar putea urmări modificarea juridică a competenței ei așa încît să fie respectate interesele României ca stat suveran [356].

Abia după nouă ani, cînd suveranitatea deplină a Turciei asupra strîmtorilor fusese restabilită prin conferința de la Montreux (iulie 1936), N. Titulescu a considerat momentul potrivit pentru a ridica problema suprimării Comisiei europene a Dunării, care constituia „anacronismul cel mai de necrezut" și „controlul teritorial străin cel mai inadmisibil" [357].

Înlăturarea din guvern — întîmplată o lună mai tîrziu — nu a mai îngăduit lui Titulescu să ducă la bun sfîrșit această acțiune. Dar principiul fusese deplin afirmat și va da rezultatele scontate.

*

* *

La începutul acestei introduceri am afirmat că publicarea documentelor Titulescu a devenit o necesitate istorică. Degajînd ideile

[353] Comunicarea lui N. Titulescu la a 43-a sesiune a Consiliului Societății Națiunilor, Geneva, 9 decembrie 1926.

[354] Telegramele nr. 231 din 28 decembrie 1926, nr. 104 din 14 ianuarie 1927, nr. 271 din 1 februarie 1927.

[355] Telegramele nr. 393 din 13 februarie, nr. 504 din 8 aprilie, nr. 41 547 din 23 iulie, nr. 1 008 din 19 august, nr. 16 din 27 august 1927.

[356] Telegrama nr. 76 035 din 31 decembrie 1927. Cf. telegrama nr. 120 din 15 ianuarie 1929.

[357] Interviul acordat ziarului „Le Temps" la 29 iulie 1936 și telegrama nr. 199 din 29 iulie 1936.

politice ale fostului ministru de externe al României și principiile pentru care el a militat, am încercat să subliniez valoarea lor de lungă durată. Istoria nu se repetă în datele ei esențiale, dar epoci apropiate, chiar diferențiate structural, prezintă similitudini și continuări.

Ideile politice și principiile de bază din viața statelor și a relațiilor internaționale își au rădăcinile lor istorice în evenimentele trecutului, care ajung prin esența lor și în prezent. Principiul suveranității, al independenței, al neamestecului în treburile interne, ideea reglementării conflictelor pe cale pașnică, aceea a dezarmării, a colaborării internaționale, toate își au o tradiție mai apropiată sau mai îndepărtată. Aceasta nu înseamnă că în condițiile prezente, complet schimbate față de trecut, aceste principii și idei își găsesc formularea și aplicarea întocmai ca în perioada dintre cele două războaie mondiale, dar nici o ignorare a acestor tradiții nu este îngăduită.

Studiind activitatea lui Nicolae Titulescu, se desprinde constatarea că acest eminent diplomat a contribuit cu competență și strălucire la definirea acestor principii, la elaborarea unor idei noi, care, completîndu-le pe cele anterioare, au îmbogățit dreptul internațional, practica diplomatică și au constituit punți îndrăznețe spre viitor.

Cunoașterea operei lui Nicolae Titulescu a devenit o necesitate pentru că principiile pentru care el a militat, departe de a-și pierde actualitatea, devin din ce în ce mai mult stîlpii principali ai edificiului relațiilor internaționale. În condiții noi, cînd socialismul constituie sistemul esențial al vieții contemporane, aceste principii se amplifică și capătă corolare speciale, dar continuă să formeze liniile diriguitoare în relațiile dintre state și popoare.

Publicarea unei culegeri de documente privind activitatea lui Nicolae Titulescu reprezintă nu numai îndeplinirea datoriei față de un strălucit om politic român, față de memoria unui patriot român, ci și un deosebit act politic. În etapa actuală, cînd statul român în evoluția lui urcă pe o treaptă nouă, cunoașterea tradițiilor politice înaintate, în vederea folosirii lor în prezent, a devenit o necesitate istorică.

Publicarea acestui volum, care înmănunchează tot ce a dat mai bun Nicolae Titulescu, se înscrie în opera de îmbogățire a patrimoniului spiritual al poporului român.

Prof. univ., GEORGE MACOVESCU

Iulie 1967

Abrevierile folosite sînt următoarele :

A = adresă
C = circulară
D = decret
F. N. = fără număr
L. S. = locul sigiliului
M = minută
M.A.S. = Ministerul Afacerilor Străine
N = notă
Nv = notă verbală
O = ordin
R = raport
S = scrisoare
T = telegramă
Tc = telegramă cifrată

SDN,A,VI (1925) = Société des Nations. Journal Officiel. Supplément spécial. Actes de la sixième Assemblée. Compte rendu des débats.

SDN, CL, XLIV = (1927) = Société des Nations. Procès-verbal de la quarante quatrième session du Conseil.

1

N. TITULESCU CĂTRE TAKE IONESCU, MINISTRU DE EXTERNE*

PARIS
T. NR. 32 DIN 28 IULIE 1920

Cunoașteți cantitatea înspăimîntătoare de bonuri de tezaur emise de fostul guvern și condițiile de emisie. În acest an ajung la scadență bonuri de circa 200 000 000 de franci aur. În fiecare zi avem scene penibile cu purtătorii bonurilor și amenințări de protestare. Nu pot admite ca această situație umilitoare pentru mine și țara mea să dureze. Nu mai rămîn la Ministerul de Finanțe decît dacă se comunică condițiile în care s-ar putea contracta un împrumut imediat de 300—400 000 000 de franci, exclusiv destinat plății cupoanelor și bonurilor de tezaur. Poate că vînzarea aprobată de statul român către un stat aliat a cîtorva mii de vagoane de cereale, livrabile în doi ani, ar putea procura un avans. Consider centralizările de devize străine în mîinile statului drept o necesitate absolută, România neputînd să iasă din încurcătură decît creînd provizoriu cîteva monopoluri de fapt, printre altele pentru cereale. Consimt să declarăm deschis că ne luăm răspunderea de a amîna împrumutul de război dacă Antanta refuză prelungirea scadenței, prelungire pe care am solicitat-o și pe care sper s-o obțin. Imposibil să admitem același procedeu pentru creanțe particulare.

2

N. TITULESCU CĂTRE TAKE IONESCU, MINISTRU DE EXTERNE *

PARIS, 20 NOIEMBRIE 1920
NR. 1 216

După discuții repetate, acordul s-a încheiat pe aceste baze. România vinde Departamentului Aprovizionare cereale, de livrat între 15 martie și 15 august 1921, dată la care acest departament dispare. Un grup de bănci avansează în baza acestui contract 200 000 000 și, pentru a face operația posibilă, François Marsal dă

acestor bănci garanția că Banca Franței va sconta bonuri tezaur, scutite de garanție, ca noi să le plătim. Este exact formula folosită cu polonezii și cehoslovacii, avansul direct al statului francez necesitînd autorizația parlamentului.

Rămîn de rezolvat următoarele dificultăți : Aprovizionarea nu vrea să cumpere decît grîu. Deși în afacerea Spears am autorizația Consiliului pentru 20 000 de vagoane de grîu de livrat în 1921, am socotit prudent să promit numai 10 000 și insist să se accepte pentru rest orz, secară, porumb. Nu știu dacă propunerea mea va fi acceptată, dacă este vreo șansă pentru orz și secară. Voi încerca să împac toate interesele, dar vreau înainte de toate să facem contract a cărui executare leală să fie asigurată, deci rugăminte a lua... [1] măsuri în consecință. Marsal pleacă la Cantal, unde candidează pentru Senat, și se întoarce marți. Deși duc discuții paralele Aprovizionare și bănci, nu vom semna contractul pentru avans decît după ce vom fi stabilit contractul pentru vînzare. Prezența mea aici este indispensabilă cîteva zile încă. Dacă plec fără a fi încheiat definitiv, totul se duce pe gîrlă. Or, leul scade teribil, pentru că se prevede creștere după plata cupoanelor și se speculează pe scădere în fața acestei perspective. Dacă plec fără plata cupoanelor, la care cei de aici se așteaptă, creditul general se va resimți și scăderea se va menține.

Vă mărturisesc sincer că mi-ar fi penibil dacă aș simți că la noi nu se înțeleg motivele care m-au reținut și mă mai rețin cîteva zile aici. Toată datoria externă, cu excepția cupoanelor franceze, este actualmente plătită. Cu cele 200 000 000 plătesc restanța pe trei ani, asigur cupoane pînă în 1922 și am acoperire pentru a înscrie în viitorul buget 8 % dobînzi și un avans de 10 % asupra capitalului bonurilor de tezaur, cu termen de scadență în 1921. Numai cu atare situație externă vom putea întreprinde reforma fiscală pe care o cunoașteți și vom putea discuta demn refacerea economică.

Consider deci de mare preț realizarea actualelor mele negocieri și mă bizui pe dumneavoastră pentru a face înțeles acest lucru la noi.

Salutări.

[1] Indescifrabil.

3

N. TITULESCU CĂTRE TAKE IONESCU, MINISTRU DE EXTERNE *

PARIS, 9 DECEMBRIE 1920

T. NR. 1 312

Puteți anunța presa că astăzi 8 decembrie, orele 6 seara, contractul definitiv de 200 000 000 a fost semnat de mine cu guvernul francez. Aștept puteri de la Consiliul de Miniștri pentru a semna bonuri tezaur și a încasa imediat 100 000 000. Reluarea cupoanelor pentru toate restanțele din 1918 și pentru serviciul lor pînă în aprilie 1922 este asigurată și începe peste cîteva zile. Este primul împrumut important pe care România l-a făcut în Franța. Condițiile actuale ne-au fost atît de puțin favorabile, încît Marsal mă roagă să nu public amănunte ca să nu aibă el dificultăți interne. În urma celor cinci luni de așa-zis concediu, am amînat datoria de război către Anglia și Franța, am obținut recunoașterea petrolului incendiat, am achitat pînă în martie 1920 bonuri de tezaur fără protestare, am organizat schimb Paris și întrerupt abuz, am asigurat plata cupoanelor Franța și Anglia și am acoperire pentru a face față dobînzilor tuturor bonurilor noastre de tezaur 1921, ca și sumă disponibilă pentru amortizare 10 % din capital sau alte destinații.

De asemenea, acordul de la Spa, prin hotărîrea recentă a Comisiei de Reparații, a fost declarat inaplicabil puterilor nesemnatare care vor fi plătite cu prioritate.

O misiune pe care am îndeplinit-o pe cheltuială personală este astfel terminată. Cele cîteva zile cît trebuie să mai rămîn vor fi consacrate detaliilor materiale pentru plata cupoanelor, căci trebuie să evităm frauda constînd în introducere în Franța de cupoane germane. Îndată ce se va termina vă voi ruga să acceptați și să anunțați demisia mea. Singura ființă pe care îmi pare rău s-o amărăsc este generalul Averescu, cu care aș fi vrut să lucrez, pentru că simt că ne-am fi putut înțelege și simt că el, necunoscîndu-mă, nu va ști căror sentimente legitime mă supun în acest moment.

De altfel îi voi scrie și va înțelege motivele mele. Sînt profund îndurerat să constat că ceilalți colegi ai mei, și mai ales dumneavoastră, ați putut presupune că voi putea să mă acomodez cu regimul care consistă în a trata chestiunile departamentului meu în străinătate peste capul meu și fără știrea mea, în timp ce eu însumi eram în străinătate și discutam probleme încrezîndu-mă în telegrama dumneavoastră din 26 noiembrie că nimic nu va fi făcut cu belgienii înainte de întoarcerea mea. De altfel consider ideea de a

face împrumuturi pe termen lung pentru 100 000 000 funestă, deoarece din această cauză marile împrumuturi pentru reconstrucție vor fi dificile și penibile, dacă nu imposibile. Aceste ultime împrumuturi eu nu le admit decît subordonate unui program economic și în lipsă de resurse interne, care, dacă statul își organizează exporturile, sînt de aur și ne scutesc să recurgem la străinătate. Există deci între mine și ceilalți colegi ai mei divergențe de opinie nu numai în privința considerației pe care ne-o datorăm reciproc, dar și în privința concepției fundamentale a restaurării noastre economice.

Vă voi scrie ca să vă spun cît am fost de lovit în sentimentele mele de afecțiune pentru dumneavoastră de telegrama trimisă lui Dobrovici, prin care îl însărcinați să trateze fără știrea mea la Bruxelles și pe care ați semnat-o alături de interimarul meu de la Finanțe. Mă despart cu un sentiment de adîncă tristețe și izolare de dumneavoastră și de acțiunea politică pe care o veți continua. Vă urez mult noroc și vă rămîn, cu toate acestea, cu afecțiune devotat.

4

N. TITULESCU CĂTRE TAKE IONESCU, MINISTRU DE EXTERNE *

PARIS, 10 DECEMBRIE 1920

S. NR. 1 334

Oribilul atentat din Senat m-a emoționat profund. Vă rog să exprimați sincerele mele regrete guvernului, tuturor victimelor și mai ales prietenului nostru Greceanu, de care mă leagă o profundă afecțiune.

Cele mai teribile evenimente nu ne scutesc însă de îndatoririle vieții de toate zilele.

Foarte stînjenit și numai din ideea datoriei, revin la una din ele.

Am citit Convenția belgiană trimisă de Dobrovici. Nu în calitatea mea de fost ministru de finanțe, nici ca om politic, ci numai ca român vă spun aici motivele pentru care această convenție nu poate fi semnată.

Blîndețea aparentă a clauzelor financiare ar fi trebuit să dezvăluie o enigmă. În timp ce Franța plătește 11 % pentru a găsi bani, cum ar putea să găsească 50 000 000 cu 3 ½ % și alte 50 000 000 cu 6% România, care cu scontul pe negociere bonuri nu atinge 9% ?

Enigma este limpede : guvernul nostru s-a angajat să plătească cupoane pentru titluri române care la 15 august 1916 nu erau proprietatea supușilor fostelor state inamice. Efectele decretului Costinescu nu se pot întinde mai departe de această dată, este adevărat. Dar legile naționale ale țărilor în război care interzic comerțul cu inamicul începînd de la 1 august 1914 pun automat în vigoare decretul Costinescu la această dată.

Se oferă deci României bani în condiții aparent avantajoase ca noi să recunoaștem drept proprietate belgiană titluri românești intrate în Belgia de la ocupația din 1914 pînă la intrarea noastră în război în 1916, titluri care, conform Tratatului de la Versailles, sînt bunul statului român.

Într-adevăr, cînd în timp de pace media cupoanelor plătite în Belgia era de 150 000 de franci, dumneavoastră vă angajați să plătiți pentru ultimii cinci ani o medie de 10 000 000 anual și recunoașteți astfel în viitor această datorie pînă la amortizarea completă a titlurilor pe care le reprezintă și care, după belgieni, se cifrează la 200 000 000.

Pentru salvgardarea intereselor naționale, cer în calitate de român ca, oricare ar fi combinația pentru care veți opta, plata cupoanelor datorate în Belgia să fie redusă la purtători care vor satisface decret Costinescu 1 august 1914. Cifrele adevărate ne vor apărea după. Și Liga Națiunilor este o dată mai mult preferabilă prin contract comercial.

Dacă recunoașteți validitatea achizițiilor între 1914 și 1916, veți nimici gajul cel mai sigur în privința reparațiilor pe care ni le datorează Germania și veți crea complicații grave cu Antanta.

Într-adevăr, dacă media cupoanelor plătite în Franța înainte de 1914 arată un plasament de 600 pînă la 700 000 000 titluri românești ; dacă Belgia este autorizată să prezinte la ghișee titluri dobîndite după 1914 și cifrează ea însăși aceste pretenții la 200 000 000 ; dacă dumneavoastră adăugați 50 000 000 rentă emisă de Anglia ; dacă țineți seama de pretențiile olandeze și elveține, care vor fi mai greu de combătut în cazul cînd legalizați achizițiile belgiene între 1914 și 1916, deoarece aceste două state au fost neutre ; dacă calculați renta introdusă în România în timpul ocupației germane și deținută de supuși români, nu vom mai realiza nimic în contul datoriei noastre externe.

Vom continua mereu să datorăm 1,8 miliarde, ca și cum n-am fi făcut și noi războiul ?

Pe de altă parte, am avut greutăți în negocierile mele cu guvernul francez în privința cupoanelor deținute de alsacieni și loreni. Am decis să le numărăm înainte de a lua o hotărîre.

În orice caz, mi-am rezervat formal dreptul de a lua măsuri contra fraudei consistînd în achiziție de titluri emise în afara Franței. Dacă admiteți pentru belgieni legalitatea achizițiilor dintre 1914 și 1916, ar trebui, cu atît mai mult s-o admitem pentru alsacieni și loreni, a căror patrie-mamă ne avansează bani. Unde vom ajunge ? Nu vă mai vorbesc de situația mea delicată la Paris : ministru care a demisionat pentru guvernul său și își îndeplinește totuși în mod public funcția de negociator prins între două grupuri belgiene, unul care a tratat cu mine, altul cu interimarul meu ; solicitator de fonduri care aștept într-una împuternicirea Consiliului pentru a semna bonuri de tezaur și a încasa prima sută de milioane.

Ce înseamnă însă toate aceste mici mizerii pe lîngă criza pe care o străbate țara mea ?

Țin numai să adaug că, dacă ați atribuit cumva demisia mea amorului propriu jignit, fapt care în ce mă privește nu a fost niciodată adevărat, aveți acum în gravitatea situației creată de lipsa noastră de unitate în exterior, unitate pe care eu am cerut-o și dumneavoastră mi-ați promis-o, dovada temeiniciei cererilor și a doleanțelor mele.

5

N. TITULESCU CĂTRE E. NECULCEA, DELEGATUL ROMÂNIEI ÎN COMISIA DE REPARAȚII DE LA PARIS *

BUCUREȘTI, 8 APRILIE 1921

O. NR. 12 198

V-am trimis de multă vreme o scrisoare lungă prin curier. Sînt mirat că nu ați primit-o. Repet că acordul Wiesbaden poate fi semnat fără clauza care interzice organelor române să urmărească soluționarea problemelor înainte a se fi pus prealabil de acord cu directorul Serviciului francez. Mai mult decît oricînd, după experiența pe care am făcut-o din punct de vedere contract cereale și bonuri tezaur, asemenea punere sub tutelă este inacceptabilă. Redactați deci acest acord într-un sens de cooperare și coordonare a serviciilor și nu de subordonare.

De asemenea, cheltuielile nu pot fi repartizate după tonajul material, ci după valoare. Cu toată prietenia.

6

N. TITULESCU CĂTRE E. NECULCEA, DELEGATUL ROMÂNIEI ÎN COMISIA DE REPARAȚII DE LA PARIS

BUCUREȘTI, 11 APRILIE 1921

RADIOGRAMA NR. 56

1) Numărul total al cererilor de pagube de război ale particularilor este de 1 150 000, iar suma cerută ca despăgubiri este de 12,7 miliarde de lei aur. Pînă în prezent s-au judecat 725 000 de cereri, pentru care s-au acordat de comisiuni 5,1 miliarde de lei aur. Coeficientul de reducțiune este de 34 % din valoarea declarată.

2) Pagubele pricinuite particularilor se clasifică astfel :

a) Pagubele pricinuite persoanelor civile prin bombardament, arestări, internări, luări de ostatici, acte de violență și cruzime : 478 604 000.

b) Lipsa de folosință a moșiilor, fabricilor, morilor și caselor de locuit : 877 512 000.

c) Pagube imobiliare : 1 266 051 000.

d) Pagube mobiliare : 5 604 281 000. Dacă aplicăm coeficientul de reducere de 34 % la valoarea cererilor nerezolvate pînă astăzi, ar urma ca pagubele cauzate particularilor să însumeze 8 126 448 000 de lei.

3) Pagubele cauzate căilor ferate ale statului se cifrează astfel :

a) Construcțiuni, instalațiuni de stații mobile : 70 808 000 de lei.

b) Diverse aparate și instrumente, materiale electrice : 4 493 000 de lei.

c) Linii și terasamente pe o întindere totală de 2 400 km : 38 108 000 de lei.

d) Poduri, din care 47 mari : 100 000 000 de lei.

e) Material rulant, locomotive, vagoane, după raport și inventar : 355 582 000 de lei.

f) Diverse materiale : 117 854 000 de lei.

g) Instalațiuni mecanice ale atelierelor și depozitelor : 23 743 000 de lei.

h) Combustibil : 13 788 000 de lei.

i) Chirii plătite pentru localurile de serviciu : 338 000 de lei.

j) Transporturi făcute pentru germani în Moldova și Basarabia : 131 000 de lei.

k) Valori în monedă luate de germani din casele stațiunilor : 1 228 000 de lei.

l) Lipsa de folosință pe timpul ocupațiunii : 161 696 000 de lei.

În total, daunele căilor ferate se cifrează la suma de 887 769 000 de lei aur.

4) Numărul total al imobilelor distruse, deteriorate și devastate la orașe este de 12 000, iar valoarea de refacere este de 670 000 000 de lei.

Numărul total al imobilelor distruse, deteriorate și devastate la sate este de 66 000, iar valoarea este de 1 347 000 000 de lei. Valoarea de refacere la clădiri este de 10 ori valoarea din 1914.

5) Victimele civile de război sau urmașii lor nu primesc pensiuni de la statul român, ci, conform Decretului-lege nr. 3 795/1918, li s-a acordat dreptul ca să ceară comisiunilor de despăgubiri de război să li se constate și evalueze daunele personale ce au avut. Comisiunea centrală de despăgubiri de război a stabilit norme după care s-au evaluat aceste daune. Ele se găsesc în broșura intitulată „Instrucțiuni generale și norme", pagina 31, înaintată dumneavoastră.

Insuficiența salariului și constrîngerile populației civile se constată și se evaluează de aceleași comisiuni după normele stabilite de Comisiunea centrală, care de asemenea se găsesc în aceeași broșură la pagina 27.

6) Nefiind posibil a face într-un timp atît de scurt clasificarea pagubelor industriale pe grupe așa cum le cereți, le vom trimite ulterior.

Pentru date complementare cercetați raportul și actele trimise prin domnul Chessim la 6 februarie 1921, precum și materialul pe care l-ați primit la timp de la diferite autorități.

7

N. TITULESCU CĂTRE E. NECULCEA, DELEGATUL ROMÂNIEI ÎN COMISIA DE REPARAȚII DE LA PARIS

BUCUREȘTI, 11 APRILIE 1921

RADIOGRAMA NR. 57

Ca răspuns la telegrama nr 1 799 din 31 martie crt., vă comunicăm următoarele :

1. Pagubele cauzate pădurilor statului se ridică la suma de 317 000 000 de lei aur, care sînt repartizate astfel : 15 133 000 de lei aur pentru 132 000 ha de plantațiuni distruse, 133 553 000 de lei aur pentru 3 720 m³ de lemn de construcție extras de germani în pădu-

rile statului ; restul corespunde lemnului de foc, replantării, curățirii și pierderii productivității.

Cheltuielile de curățire a terenului (debloiement) și replantarea s-au calculat după prețurile muncii din 1916, fixîndu-se 150 lei de ha, broșura „Instrucțiuni și norme", p. 22 și 23, înaintată dumneavoastră.

Mîna de lucru în regiunile replantațiunilor este de 5 ori mai mare, deci coeficientul de reconstruire va fi de 3 pînă la 5 ori mai mult.

Pierderea productivității s-a calculat în fiecare caz atît pentru lemnul de lucru, cît și pentru cel de foc, exploatat de inamic înainte de termenele de exploatabilitate, conform valorii *erga dominium* [1].

Datele fixate de serviciul silvic român sînt mai mici decît cele fixate în Franța.

2. Pagubele cauzate pădurilor particulare se cifrează la 186 000 000 de lei aur, iar întinderea acestor păduri distruse, incendiate sau tăiate este de 39 200 ha și materialul lemnului de construcție extras din aceste păduri este de 1 116 000 m³, cu o valoare de 33 475 000 de lei aur.

În paguba totală mai intră lemnul de foc, replantarea, curățirea și pierderea productivității, calculată prin experți ca și la pădurile statului.

Totalul pagubelor pădurilor statului și particularilor se ridică la suma de lei aur 503 000 000.

8

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 4 MAI 1922

T.C. NR. 1 500

ÎNREG. M.A.S.

NR. 21 545 DIN 5 MAI

L-am văzut pe Gwyn și i-am expus răul pe care-l fac spiritele sale ascuțite împotriva României. Marea datorie a oricărui român este astăzi să-și amintească ceea ce îl unește de ceilalți și să uite ceea ce îl desparte de ei. Or, articolele din „Morning Post", fiind exploatate la noi ca instrumente de politică internă și putînd trece ca reprezentînd opinia Angliei întregi, desfac atît uniunea interioară necesară, cît și prietenia dintre România și Marea Britanie.

[1] — *în raport cu locul exploatării.*

Bazîndu-mă apoi pe faptul că-l cunosc de destul timp, i-am cerut să-mi spună în mod deschis motivele ce ar putea explica ostilitatea actuală și m-am declarat gata să-i furnizez elementele unei analize obiective a situației politice.

Gwyn mi-a răspuns că ne este prieten ; dacă ar vrea, atunci ne-ar ataca într-un articol de fond și nu în corespondența ce vine din România, iar aceasta ar face-o cu sinceritatea sa obișnuită, care adesea n-a cruțat nici pe marele său prieten Take Ionescu. Mi-a spus că aprobă punctul de vedere pe care i l-am expus și, cum notele dezagreabile vin direct din București, mi-a promis că va scrie corespondenților săi să se limiteze doar a transmite știri și a nu mai face politică internă.

L-a chemat apoi pe redactorul său de politică externă și i-a recomandat să vină să mă vadă cît mai des pentru a lua informații obiective, dat fiind că el știe că nu sînt om de partid. El va publica problema exproprierii prin scrisoarea unui englez, punînd astfel lucrurile la punct.

Trebuie să adaug că aici corespondența... [1] trece neobservată și că am putut pînă în prezent, grație unor raporturi personale, să împiedic alte publicații mai neplăcute. Scopul meu este de a împiedica în prezent, pe cît posibil, atacurile. De îndată ce criticile actuale vor fi mai... [1], voi face să se spună în mod progresiv ceea ce este util să fie cunoscut fără riscul de a provoca polemici în marea presă, lucru pe care vreau să-l evit cu orice preț.

Înțeleg punctul dumneavoastră de vedere, împărtășesc grijile pe care el le poate suscita și voi face totul cu putință pentru ca să primească satisfacție.

9

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 16 IULIE 1922
T.C. NR. 2 226
ÎNREG. M.A.S.
NR. 37 155 DIN 17 IULIE

Problema Orientului preocupă, înainte de oricare alta, guvernul englez.

O nouă notă adresată Franței, vorbind de o nouă conferință, este considerată aici ca ultima formalitate prealabilă pentru a se

[1] Lipsă în text.

ajunge la libertatea de acțiune de care vorbește precedenta notă a lui Balfour către guvernul francez, aceasta în cazul în care acordul dintre Paris și Londra nu se va face, acord dorit, dar în care nu se prea crede.

Mi s-a transmis că un protest al României împotriva unui acord modificînd Tratatul de la Sèvres, în special împotriva bazelor sale, și anume regimul Dardanelelor și bogățiile comunităților turce, ar fi nu numai cea mai bună apărare a drepturilor României, dar și un act binevenit, care ar facilita soluționarea problemelor pendinte, pentru care sprijinul britanic ar fi necesar.

Mă întreb dacă o apropiere între cele spuse înainte și recentele articole ale presei oficioase, precum și demersurile bulgare pe lîngă Liga Națiunilor atunci cînd aceasta își ține ședințele la Londra, nu aruncă o lumină sugestivă asupra situației actuale și asupra tatonărilor în vederea alegerii care trebuie făcute.

10

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 2 AUGUST 1922
T.C. NR. 2 545
ÎNREG. M.A.S.
NR. 40 268 DIN 3 AUGUST

Am primit de la lordul Balfour nota, a cărei copie va urma prin poștă.

Nota afirmă că Marea Britanie este silită să ceară datoriile de război, pentru că America își reclamă drepturile ; nota adaugă însă că Marea Britanie este gata să renunțe cu totul la pretențiile de reparații și la datoriile de război cu condiția ca renunțarea să facă parte dintr-un plan general care ar da o soluție satisfăcătoare acestor probleme.

11

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 5 AUGUST 1922

T. NR. 2 587

Am fost din nou avertizat de importanța unui gest român în problema Orientului la ora actuală. Cred că repetarea demersului din decembrie 1921, comunicînd la Foreign Office că România nu ar putea admite ca Tratatul de la Sèvres să fie modificat fără consimțămîntul său, ar fi binevenită din toate punctele de vedere, deoarece această formulă satisface toate interesele și ne rezervă libertate de acțiune. S-a adăugat că, dacă ați putea determina pe sîrbi să facă un nou demers, ar fi și mai bine.

Binevoiți a-mi comunica urgent hotărîrea dumneavoastră.

12

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. *

LONDRA, 12 AUGUST 1922

T.C. NR. 2 633

ÎNREG. M.A.S.

NR. 42 101 DIN 14 AUGUST

Cred că trebuie să facem cunoscut că România nu poate accepta să se discute reparațiile fără ea.

Îmi este penibil să văd că se discută de ani aceste chestiuni, ca și cum ele nu ne-ar interesa și pe noi.

Dacă credeți util și dacă răspunsul dumneavoastră va sosi după plecarea mea, Djuvara va remite o notă pe care i-am lăsat-o în această privință.

13

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 14 AUGUST 1922

T.C. NR. 2 416

ÎNREG. M.A.S.

NR. 42 296 DIN 15 AUGUST

Poincaré m-a invitat astăzi cu colegii mei din Serbia, Polonia și Cehoslovacia... [1] ca să discutăm situația în general.

Și-a exprimat regretul că țările noastre nu sînt reprezentate la conferință, deși nu există nici o primejdie, acțiunea lui apărînd implicit drepturile noastre.

Am întrerupt spunînd că noi am cerut totdeauna să nu se discute în absența noastră lucrurile care ne interesează și, omagiindu-i talentul cu care apără drepturile aliaților împotriva Germaniei, am arătat că problema reparațiilor între aliați va cere imperios prezența noastră. Poincaré mi-a răspuns că am dreptate, nici el nu admite că s-ar putea discuta în viitor datoria interaliată și reparațiile fără ca noi să fim prezenți.

Ne-a exprimat apoi îndoielile lui în legătură cu rezultatul conferinței.

Diferența dintre el și Lloyd George este atît de mare, a adăugat, încît singurul mijloc de a evita o ruptură completă... [1] moratoriu pe 3 luni și o conferință generală pentru reparații în noiembrie. Principala divergență este în legătură cu gajul asupra minelor, asupra pădurilor și fiscal. În timp ce Anglia nu acceptă decît un drept de control condițional în ziua în care Comisia pentru reparații va constata abaterea Germaniei, Poincaré cere imediat un mandat imperativ pentru controlul bunurilor cu... [1] Mi-a cerut în sfîrșit să transmit prietenia sa guvernului.

[1] Lipsă în text.

14

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 27 SEPTEMBRIE 1922
T. NR. 3 072
CONFIDENȚIAL

Am fost invitat astăzi în două rînduri la Foreign Office. Prima dată mi s-a arătat protocolul Conferinței de la Paris, dovedind în ce fel lordul Curzon a apărat, în repetate rînduri, drepturile noastre împotriva opiniei celorlalți delegați ; vă voi telegrafia mîine în această privință, problema fiind mai puțin urgentă. A doua oară am avut o întrevedere cu lordul Curzon, care a făcut următoarele declarații, pe care le reproduc fidel și le transmit de urgență.

După Conferința de la Paris, pericolul din Orient departe de a fi înlăturat, crește din zi în zi. După informațiile sale, Constantinopolul este serios amenințat de un atac turc. Guvernul britanic a luat toate măsurile pentru a-și apăra interesele și nu înțelege să facă nici o presiune asupra României pentru a o determina la o imediată cooperare militară de apărare preventivă. Consideră însă că este de datoria sa să ne atragă atenția asupra consecințelor unei eventuale ocupații turcești a Constantinopolului. Lăsînd de o parte faptul că izolarea noastră de Antantă va face imposibil transportul de material militar, ce poate spera România de la viitoarea conferință orientală dacă între timp se produc fapte definitive de care va trebui să se țină seama ?

Pe de altă parte, Marea Britanie va face eforturi pentru a apăra Bosforul și Dardanelele ; lordul Curzon nu ascunde că interesul britanic merge în primul rînd spre Dardanele și, dacă operațiile militare o vor cere, acolo se vor concentra în special eforturile apărării.

Trimiterea imediată de trupe române la Constantinopol este deci o măsură de înțeleaptă prudență. Guvernul britanic nu proiectează o cooperare în vederea apărării tuturor strîmtorilor de către trupele române, ci apărarea punctului care ne interesează cel mai mult. Această trimitere de trupe române nu este un act care să iasă din cadrul interaliat.

Marea Britanie nu ne-ar cere niciodată să facem un act împotriva Franței, dar ar trebui să ne și înțelegem asupra ceea ce ar însemna un asemenea act. Prezența la Constantinopol a unor trupe aliate, în special franceze, alături de trupele engleze dă indiscutabil trimiterii de trupe române caracterul unui act de solidaritate interaliată. Prin aceasta sînt apărate și interesele române, și solidaritatea aliaților, de care guvernul român se prevalează.

România este stăpînă pe politica sa. Dacă eventualitatea unei ocupații turce a Constantinopolului înainte de conferința orientală nu îi inspiră nici o teamă, nu este, evident, cazul să acționeze și nimeni nu se gîndește să ne oblige să acționăm ; dacă însă, dimpotrivă, România se gîndește să înlăture prin toate mijloacele această ipoteză, un efort preventiv mai mic valorează mai mult decît un mare efort defensiv. Ceea ce este important, a încheiat lordul Curzon, este ca hotărîrea care urmează să fie luată să intervină de urgență.

15

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 28 SEPTEMBRIE 1922
T. NR. 3 101
CONFIDENȚIAL

La prima întrevedere avută ieri la Foreign Office, la care se referă telegrama mea nr. 3 072 și despre care trebuia să vă telegrafiez ulterior, mi s-a arătat confidențial protocolul Conferinței de la Paris, subliniindu-se pasajele în care lordul Curzon apăra drepturile noastre, bineînțeles cu intenția ca eu să vi le împărtășesc imediat.

În primul rînd, lordul Curzon s-a opus ca stipulațiile din apelul către Kemal să fie considerate condiții de pace, pentru că altfel el ar cere chemarea imediată a României și a Iugoslaviei la Paris, aceste țări neputînd să fie legate prin condiții pe care ele nu le-au acceptat, așa încît stipulațiile din apelul către Kemal nu mai sînt decît baze de discuție.

În al doilea rînd, la cererea lui Poincaré de a autoriza pe turci să ocupe Tracia înainte de viitoarea conferință, lordul Curzon a obiectat că o asemenea politică nu ar putea fi admisă fără ca România și Serbia să fie consultate. Poincaré a răspuns că Serbia nu s-ar putea opune, dat fiind că, în contradicție cu Pasić, Nincić acceptă ca Tracia să fie restituită turcilor, acest fapt fiindu-i confirmat și de regele Alexandru la dejunul la care a fost invitat. Lordul Curzon a răspuns că el nu știe dacă faptele sînt exacte, dar că România, avînd un interes mai mare decît Serbia în această chestiune, problema nu ar putea fi soluționată fără ca ea să fie consultată.

În urma acestei rezistențe, s-au oprit în privința Traciei la formula evazivă din apelul către Kemal.

În al treilea rînd, Poincaré reproșînd lordului Curzon că a invitat România și Serbia la o politică de provocare față de turci prin convorbirile avute cu aceste țări, Curzon a răspuns că el vrea ca aceste țări să nu fie amăgite în ceea ce privește interesele lor și că o colaborare a lor la acțiunea la care participă actualmente și Franța și Italia este un act interaliat prin excelență.

16

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 28 SEPTEMBRIE 1922
T. NR. 3 102
CONFIDENȚIAL

Ca urmare la telegramele mele precedente și pentru a permite o punere la punct a situației, adaug explicațiile următoare.

În primul rînd, subliniez că guvernul britanic evită tot ceea ce ar putea lăsa impresia că demersurile sale iau aspectul unui apel și nu trebuie deci să li se dea această interpretare. În al doilea rînd, s-ar aprecia mult aici dacă, folosind ca argument faptul că la Constantinopol se află trupe aliate, noi n-am mai considera necesară aprobarea Parisului pentru o trimitere imediată de trupe la Constantinopol. Acestea sînt, așadar, condițiile în care, în ochii guvernului britanic, România s-ar afla în cea mai bună postură pentru a discuta interesele sale. Diamandy, sosit astă-seară, mă însărcinează să vă comunic că un răspuns precis în această privință îi este necesar pentru a-i ușura sarcina.

17

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 29 SEPTEMBRIE 1922
T. NR. 3 103
CONFIDENȚIAL

„Times" de astăzi relatează că Poincaré a declarat Comisiei Finanțe că în nici un caz munițiile pe care ei le dau României, Cehoslovaciei și Poloniei nu vor fi folosite împotriva turcilor și că

Franța este perfect de acord cu aceste țări în ceea ce privește politica de urmat față de turci, blocul continental al aliaților, adică Franța și Europa Centrală, neprezentînd nici o fisură.

Diamandy dorește precizări în această privință și se întreabă cum poate el să pună de acord misiunea sa cu declarațiile lui Poincaré dacă ele sînt exacte.

18

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE 1922
T.F.N.
CONFIDENȚIAL

Politica celor care consideră că trebuie profitat de evenimentele actuale pentru a pune capăt problemei turce cîștigă zilnic teren de la întoarcerea mea la Londra.

Din tonul presei din ultimele zile, din convorbiri particulare și mai ales din noul ultimatum adresat lui Kemal pare să rezulte acum că, dacă nu se evacuează rapid zona neutră, Anglia se îndreaptă spre un război contra turcilor, cu hotărîrea fermă de a-l suporta chiar singură.

19

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 3 OCTOMBRIE 1922
T. NR. 3 146
CONFIDENȚIAL

Venizelos a venit să mă vadă astă-seară și, în prezența ministrului Diamandy, pe care l-am rugat să asiste la convorbire, mi-a declarat cele ce urmează :

Ies zdrobit de la lordul Curzon. Mi-a comunicat că guvernul britanic a dat reprezentanților săi de la conferința de mîine de la Mudania instrucțiuni să accepte evacuarea imediată de către greci a Traciei Orientale înainte de întrunirea Conferinței de pace și introducerea administrației turce, cu jandarmerie turcă și așa-zisul control cu ofițeri aliați, tot înaintea conferinței. Aceasta înseamnă,

spune Venizelos, că Marea Britanie părăsește complet Grecia și lasă la bunul plac al turcilor aproape 1 000 000 de supuși greci și armeni. Am spus, adaugă Venizelos, lordului Curzon, care îmi promite sprijinul Angliei la conferință, că nu mă așteptam să se poarte astfel cu mine cei alături de care am determinat țara mea să lupte în urma unui război civil. Nu sînt încă delegatul oficial al Greciei, deoarece am vrut să studiez prealabil situația. Dar înainte de a accepta, cred că pot spune că ceea ce Venizelos dorește, guvernul de la Atena va îndeplini. Am telegrafiat la Atena să nu-și facă iluzii, pentru că Tracia Orientală este realmente pierdută. Am declarat deci la Foreign Office că mă angajez să dau la conferință Tracia Orientală. Este însă inadmisibil ca Grecia să fie deposedată de ea înainte, deoarece ar însemna să venim la conferință cu mîinile goale și apoi este de o elementară omenie să se faciliteze evacuarea grecilor care vor să părăsească Tracia prin intermediul unui organism internațional, ca, de exemplu, Comitetul Nansen. Binevoiți a telegrafia domnului Brătianu că îi adresez un călduros apel să facă de urgență, la Paris și la Londra, demersuri susținînd punctul meu de vedere, adică amînarea preluării Traciei de către turci pînă ce evacuarea grecilor va fi asigurată în condițiile pe care echitatea le impune.

20

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 3 OCTOMBRIE 1922
T.C. NR. 3 154
ÎNREG. M.A.S.
NR. 50 745 DIN 4 OCTOMBRIE

Dacă comunicarea pe care Venizelos mi-a făcut-o ieri seară reprezintă cu adevărat punctul de vedere definitiv al guvernului englez în problema Traciei și nu este, așa cum s-ar putea presupune, și un mijloc de presiune pentru a se ajunge la evacuarea imediată și voluntară a Traciei de către greci, cu riscul de a se putea încă discuta la conferință noul regim al Traciei, supun aprecierii dumneavoastră dacă nu este cazul ca România să adreseze un protest energic pentru apărarea drepturilor sale.

Într-adevăr, așa cum v-am comunicat telegrafic, Foreign Office mi-a arătat protocolul Conferinței de la Paris, în care se vede că lordul Curzon a refuzat ca stipulațiile din apelul către Kemal să fie

considerate condiții de pace și a refuzat ca Tracia să fie ocupată de turci înainte de conferință, invocînd absența României și a Iugoslaviei.

Or, permițînd introducerea administrației turce în Tracia înainte de conferință, nu numai că așa-zisele baze de discuție din apelul către Kemal se transformă în condiții de pace, fără ca România să fi fost consultată, dar se și agravează aceste condiții.

Într-adevăr, dacă apelul către Kemal ar promite turcilor concursul aliaților pentru a obține Tracia, Mudania ar putea să le-o dea înaintea conferinței, punînd-o în prezența unui fapt împlinit care i-ar influența puternic concluziile.

Vă rog deci să-mi răspundeți dacă este cazul să fac demersuri în acest sens. Adaug că cercurile apropiate de Foreign Office ne-au sugerat, este drept înainte de convorbirea cu Venizelos, un demers comun cu Serbia, în scopul de a face cunoscut la Paris și Londra că tot ceea ce a fost hotărît, fără să fim consultați în prealabil, nu ne angajează la nimic. După părerea mea însă, în acest moment este vorba nu de un gest care să placă unuia sau altuia, ci de apărarea drepturilor noastre împotriva unora și altora.

21

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 4 OCTOMBRIE 1922
S.

Pentru a reda atmosfera de aci am recurs la o scrisoare și nu la un raport și am lăsat aceste pagini în forma lor primă. Se poate urmări astfel geneza judecăților din concluzii, care în definitiv singurele interesează.

Iubite Duca,

Înapoiat la Londra, am căutat cît mai repede să fac o anchetă asupra situației, pentru a-ți putea relata, de posibil, ceva despre firul Ariadnei care leagă faptele petrecute și explică puțin mecanismul contradicțiilor politice la care asistăm. Mă grăbesc a-ți comunica rezultatele cercetărilor mele.

În ceasul de față, în Marea Britanie sînt de fapt două politici : una a lui Foreign Office, alta a lui Lloyd George. Prima tinde a evita tot ce ar putea aduce o ruptură cu Franța ; a doua, fără s-o caute, nu o exclude din eventualitățile cu care trebuie a se socoti.

S-ar părea dintru început deci că prima merită toată atenţiunea noastră, pentru că are la bază ideea noastră călăuzitoare : menţinerea cu orice preţ a solidarităţii franco-engleze. Aşa ar fi dacă Foreign Office, calcinat în metodele tradiţionale ale politicii britanice, n-ar avea pentru puterile zise cu interese limitate aceeaşi indiferenţă, ca să nu zic dispreţ, cu care s-a obişnuit faţă de puterile mici. Deci politica lui Lloyd George urmează să fie şi ea urmărită cu toată atenţiunea de noi, pentru că numai în credinţa ce el poate avea că la un moment dat o putere mică ar face un act de natură a-i servi planurile, stă resortul ajutorului pe care această mică putere îl poate aştepta de la guvernul britanic.

Un exemplu între multe altele.

România şi Iugoslavia trebuiau sau nu convocate la viitoarea Conferinţă a Orientului ?

Asupra acestei chestiuni — lucrul se spunea deschis la Downing Street — Curzon a cugetat... [1] cinci zile şi nu reuşise a ieşi din ezitaţiune.

Lloyd George, convins la momentul cînd s-a ţinut Consiliul de Miniştri că România va urma milităreşte Marea Britanie fără alte condiţii, i-a cerut lui Curzon energic, înainte de a începe Consiliul, că să nu facă dificultăţi asupra acestei chestii şi Curzon a acceptat.

Azi, cînd intervenţia României e condiţionată de participarea celorlalte mari puteri, din cercurile lui Lloyd George se lansează deja ceva nou : necesitatea participării la acea conferinţă a Sovietelor şi a Bulgariei. Nu e ceva decis, dar deja „Daily Chronicle" de azi şi „Manchester Guardian" vorbesc favorabil despre aceasta. Pentru a fi însă complet, trebuie să adaug că simpatiile premierului pentru Bulgaria la ora la care scriu, nu ştiu mai tîrziu, nu sînt mari şi că se gîndeşte să răspundă pretenţiilor bulgare că, din moment ce ei fac parte din Liga Naţiunilor, care va avea mandatul în Orient, participarea la conferinţă nu e necesară. Dar nu e decis nimic, repet (pare ca azi 30 octombrie participarea Sovietelor să fie decisă la Londra ; vezi de altfel şi ce a spus Lloyd George domnului Diamandy).

*

Dacă e aşa, vei zice : dacă sînt două politici, cum de nu triumfă accea a lui Lloyd George ?

Aci ceva... [1] mecanică ministerială !

[1] Lipsă în text.

Atît Foreign Office cît şi Downing Street au secretariate organizate pentru informarea presei. Or, serviciul de la Foreign Office, condus mai bine, e şi cu mult mai bine organizat. Aşa fiind, pînă ce cei din Downing Street prind de veste, au şi apărut în presă articole contra lui Lloyd George, acuzîndu-l că vrea un nou război, izolarea Angliei etc. De pildă sir William Tyrell, unul din subsecretarii de la Foreign Office, fost ani de zile colaboratorul lui Grey şi care nu-l iubeşte pe Lloyd George, dă fel de fel de informaţii de natură a înstrăina simpatiile opiniei publice faţă de premier. Or, el ştie ce face. Premierul e extrem de sensibil la manifestările opiniei publice şi nu trebuie mult ca lungile lui antene de animal instinctiv să-l vestească din ce parte bate vîntul. Şi atunci, pentru moment, opreşte puţin acţiunea întreprinsă şi lordul Curzon lucrează.

Aşa se explică de ce a acceptat Lloyd George să semneze Anglia apelul către Kemal ; aşa se explică de ce a declarat că el nu merge la Conferinţa Orientului, ci lasă pe Curzon.

Pe de altă parte, lordul Curzon, în dorinţa lui de a nu rupe Anglia de Franţa, nu uită că e englez. Şi interpretarea pe care o dă el invitaţiei semnate la Paris, e de natură a calma susceptibilităţile britanice. Astfel, zice el : promiţînd Tracia turcilor, am promis suveranitatea turcă asupra Traciei, n-am promis administraţia turcă (istorie veche). Şi, scontînd o protestare... [1] sîrbească (? !) contra frontierei turco-bulgare, Curzon spune anturajului său că probabil în Tracia se va da mandat... [1] Ligii Naţiunilor. Şi aşa mai departe.

Ţin să mai adaug că Curzon nu crede într-un răspuns favorabil din partea lui Kemal (tot istorie veche) şi că deci, tare prin toate concesiile ce a făcut Franţei, poate spera o schimbare avantajoasă Angliei în politica Orientului.

În ce priveşte atitudinea noastră de pînă acum, din anume confidenţe prieteneşti, căci oficial nu mi s-a spus — şi voi controla pînă la ce punct corespund cu realitatea — se găseşte că noi n-am fost destul de precişi şi se aşteaptă lămuririle lui confidenţial agent, citeşte Diamandy, şi că Franţa, luînd în orice discuţie cu Anglia aportul României de partea ei ca ceva sigur, ne face rău aci.

Astfel mi s-a spus absolut prietenește în sprijinul ultimei idei aceste două lucruri :

a) că am promis o divizie pentru strîmtori şi că în aceeaşi zi am declarat că n-o putem da, căci Franţa ar socoti aceasta ca o provocare. Am răsfoit tot dosarul telegramelor din lipsa mea ; n-am

[1] Lipsă în text.

găsit nimic. Trebuie să fie deci ceva care s-a telegrafiat de legația engleză la București ;

b) că Poincaré la Paris, într-una din aprinsele discuții ce a avut cu Curzon, i-a reproșat că a avut conversații private cu Antonescu. La aceasta lordul Curzon ar fi răspuns că, dacă reprezentantul unui stat liber (Anglia) n-ar putea să aibă cu reprezentantul unui alt stat liber (România) o conversație fără ca al treilea stat liber (Franța) să fie față, la ce ar mai exista diplomația ?

Am răspuns la toate acestea că nu cunosc nimic despre aceste fapte, dar că ce importă e că identitatea de interese a fost proclamată de șefii ambelor guverne ; că nimeni nu poate face o vină, ci un merit României de sforțările ce face pentru a menține înțelegerea.

Impresia mea e că nu s-a voit aci să se rupă România de Franța, căci aceasta ar fi însemnat să se prefere alianța noastră alianței franceze, ci să se facă presiune cu noi asupra Franței pentru ca acordul să se facă pe o politică mai apropiată de cea dorită la Londra decît de cea dorită la Paris.

Paginile ce precedă, recitite de mine după trei zile, îmi par deja istorie antică. Voiam să le trimit ca o primă informație prin curier cînd am fost chemat la Foreign Office de două ori și am avut întrevederea cu lordul Curzon.

Ce s-a întîmplat ? Kemal a intrat în zona neutră în ciuda apelului aliaților. O dublă reacțiune s-a petrecut :

a) atinși în prestigiul britanic — un soldat turc nu poate fi dictatorul Angliei —, Foreign Office și Downing Street s-au apropiat și a reieșit o politică unică în aparență ;

b) Foreign Office s-a temut mult de un atac și de o primă înfrîngere, căci trupele britanice nu ajunseseră la strîmtori.

De aci intervenția lordului Curzon către noi și mai ales încercarea lui Lloyd George de a profita de starea de spirit a lui Curzon pentru a face război, a termina cu chestia Orientului și a cuceri strîmtorile. Opinia publică nu putea fi decît pentru : Kemal atinsese prestigiul britanic.

O observație importantă. Demersurile guvernului britanic, deși au fost în fond apeluri la ajutor, sînt mascate sub forma unor interogatorii sau sfaturi asupra propriilor noastre interese. Nuanța nu trebuie să scape, nu numai pentru că putea reda fidel cele ce se petrec aci, dar și pentru că acest fel de a interveni, pe care numai marile puteri își pot permite îndrăzneala să-l aibă, e foarte periculos. Dacă urmezi sugestiile celor mari și iese rău, ți se poate spune : eu nu te-am silit, ai lucrat în interesul d-tale. Iar dacă nu urmezi sugestiile celor mari și le iese lor bine, ți se poate spune : te-am chemat și nu m-ai urmat !

De aceea trebuie perfect cîntărite interesele românești și lucrat astfel aci încît să n-ai aerul în dezacord și, dacă hotărăști o acțiune pentru că o socotești în interesul țării, să apară ca o parte dintr-o soluție de continuitate.

Adaug telegramele ce ți-am trimis, pentru că poate au sosit trunchiate și importă a se cunoaște propriii termeni întrebuințați.

Concluzii

Ar fi fost imposibil ca frecăturile dintre Anglia și Franța de la pace încoace să nu creeze disensiuni de mare importanță la un moment dat, mai ales în chestia Orientului, unde și concepțiuni opuse asupra intereselor Înțelegerii [1] stau față în față.

Cele două forțe în combatere produc oscilațiuni și stări provizorii de echilibru firești pînă una va învinge pe alta.

Din punct de vedere britanic, forța în acțiune suferă ea însăși oscilațiuni din cauza lipsei de unitate desăvîrșită în conceperea adevăratelor interese britanice.

Evenimentele din ultimele zile se pot rezuma astfel : după ce Lloyd George era pe punctul să facă să triumfe metoda forte, reacțiunile opiniei publice au ajutat pe lordul Curzon să impună concilierea la Paris ; intrarea lui Kemal în zona neutră a atins și prestigiul britanic, și sentimentul de securitate al lui Foreign Office, de unde intervenția lui Foreign Office pe lîngă noi. Atitudinea războinică a lui Lloyd George a determinat pe francezi să insiste pe lîngă Kemal în sens împăciuitor, de unde retragerea paralelă a trupelor, Mudania [2], și speranța de pace.

Nu trebuie considerată însă situația clarificată.

La orice moment e posibil ca punctul de vedere al celor ce în Anglia socotesc că acum e momentul să se rezolve chestia strîmtorilor cu spada să triumfe, și atunci conflictul cu Franța se pune deschis.

România, fie la conferință, fie înainte, fie pe cale diplomatică, fie pe calea armelor, va avea un rol foarte însemnat de jucat, atît din punctul de vedere al propriilor ei interese, cît și din punctul de vedere al intereselor Înțelegerii [1].

Ipoteza stabilirii Angliei cu forța la strîmtori nu trebuie exclusă din posibilitățile viitorului, ci examinate din vreme consecințele ei eventuale din toate punctele de privire.

[1] Se referă la Antantă.
[2] E vorba de armistițiul de la Mudania (octombrie 1922).

22

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 13 OCTOMBRIE 1922
T.C. NR. 3 244
INREG. M.A.S.
NR. 53 150 DIN 14 OCTOMBRIE

Sir Eduard Grigg, pe care m-am dus să-l văd, m-a condus ieri la Foreign Office, unde am avut o convorbire cu lordul Curzon, în curent cu convorbirile mele cu primul ministru britanic. Lordul Curzon relevă identitatea... [1] punctelor noastre de vedere în problema Orientului Apropiat, a cărei nefericită desfăşurare se datorează, după el, ocupării Smirnei de către turci.

La negocierile de la Paris, faţă de opoziţia Franţei şi a Italiei, care susţineau pretenţiile turcilor, Anglia, rămasă singură, nu putea obţine condiţii mai favorabile în concordanţă cu punctele noastre de vedere.

Lordul Curzon a subliniat că el a fost acela care a cerut admiterea României şi a Serbiei la conferinţă şi Poincaré s-a văzut obligat să se ralieze acestei cereri. La conferinţă, drepturile tuturor puterilor vor fi egale.

Lordul Curzon a insistat în special asupra necesităţii de a păstra un contact intim între Londra şi Bucureşti în vederea conferinţei şi pentru a împiedica noi concesii faţă de turci.

Anglia, neputînd obţine ca Tracia să devină un neutralizant, servind drept tampon, şi frontiera comună între Turcia şi Bulgaria — periculoasă mai ales după prăbuşirea Greciei — fiind admisă, tot ceea ce mai putem încerca acum este demilitarizarea unei zone mai mari. Şi aceasta însă se va izbi de dificultăţi, deoarece administraţia şi jandarmeria turcă, odată admise, nu vor mai putea fi îndepărtate.

În privinţa regimului strîmtorilor în timp de război şi pace, el ar dori să cunoască cît mai curînd, în detaliu, posibilităţile şi aplicarea felului nostru de a vedea. Cum se pot concepe libertatea de militarizare şi garanţiile care nu s-ar mărgini să proclame principiul într-un document diplomatic, lăsînd Marea Neagră un lac ruso-turc ?

Lordul Curzon mi-a atras atenţia că prezenţa contingentelor nu este o garanţie suficientă, experienţa dovedind că mai devreme sau

[1] Lipsă în text.

mai tîrziu puterile vor trebui să le retragă. Mi-a spus de asemenea că, pentru a întoarce privirile Bulgariei de la Marea Neagră, s-ar putea examina dacă nu este cazul să se lase bulgarilor o ieşire la Dedeagaci.

Doreşte ca în privinţa tuturor problemelor, şi în special în privinţa problemei strîmtorilor, pe care specialiştii noştri ar putea s-o precizeze, să-i scriem personal şi direct lui, pentru a stabili un acord complet cu Londra înaintea conferinţei, la care trebuie să evităm de a oferi turcilor spectacolul unei dezbinări între aliaţi.

Am cerut lordului Curzon sprijin pentru furniturile militare şi mi l-a promis. Legaţia şi ataşatul nostru militar se vor putea folosi de împrejurări şi vor putea grăbi obţinerea... [1].

Am părăsit Londra, întorcîndu-mă în România.

23

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 1 NOIEMBRIE 1922
T.C. NR. 3 403
INREG. M.A.S.
NR. 56 599 DIN 2 NOIEMBRIE

Am transmis azi lordului Curzon comunicarea în problema Orientului. Mi-a răspuns cele ce urmează :

„Sînt fericit să constat simpatia cu care Guvernul român îşi propune să examineze punctul de vedere englez în problema strîmtorilor, dar trebuie să mărturisesc că guvernul englez nu a fixat încă în mod definitiv punctul de vedere pe care îl va susţine la conferinţă. Nu pentru că eu nu aş avea unul, dar pentru că trebuie să stabilesc linia de conduită a guvernului de acord cu noii mei colegi. Or, întîrzierea răspunsului de la Moscova, schimbarea ministerială din Italia şi alegerile generale engleze amînă fatal hotărîrea noastră. Dacă ajungem la o hotărîre înainte de data conferinţei, care va fi probabil amînată, am să v-o comunic îndată, ca s-o puteţi transmite la Bucureşti. Dacă evenimentele vor fi de aşa natură încît hotărîrea britanică definitivă să nu intervină decît în ajunul conferinţei, o voi comunica înainte de întrunirea conferinţei

[1] Lipsă în text.

ministrului dumneavoastră de externe, pe care sînt fericit să-l întîlnesc la Lausanne.

Pot totuși să vă spun încă de acum că, date fiind faptele întîmplate, obținerea zonei neutre între turci și greci sau chiar o frontieră controlată de aliați îmi par foarte dificile.

În ceea ce privește Grecia, cred de asemenea în utilitatea monarhiei. Discutăm în acest moment dacă trebuie să-l recunoaștem pe regele George înainte sau după alegerile generale și doresc ca acestea să-i fie întru totul favorabile".

24

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 1 NOIEMBRIE 1922
T.C. NR. 3 405
ÎNREG. M.A.S.
NR. 56 602 DIN 2 NOIEMBRIE

Urmare la telegrama mea cifrată nr. 3 403.

În timpul convorbirii cu lordul Curzon, acesta m-a întrebat dacă în fraza din telegrama dumneavoastră : „În plus, două puncte, cum ar fi Gallipoli pe Dardanele și un altul pe Bosfor, sprijinite de autoritatea Comisiei strîmtorilor", este vorba de două puncte ocupate militar.

I-am răspuns că mie personal mi se pare că acesta este sensul frazei, dar că prefer să cer lămuriri la București. Binevoiți a-mi telegrafia.

După întrevederea cu lordul Curzon am văzut pe cîțiva din colaboratorii săi și din convorbirile avute mi s-a părut că ei se așteaptă toți la intransigență din partea turcilor.

Un înalt demnitar mi-a spus că, pentru a evita riscul unor noi concesii engleze, el se străduiește să facă adoptată ideea ca Marea Britanie să nu semneze tratatul cu Turcii dacă aceștia nu... [1].

„Mai bine fără tratat decît cu un tratat prost. În ziua în care turcii vor avea nevoie de bani — a adăugat interlocutorul meu —, și această zi este aproape, vom putea să apărăm interesele britanice în Orient mai bine decît acum, cînd, din nefericire, s-a făcut din problema Orientului o problemă de politică internă".

[1] Lipsă în text.

25

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 8 NOIEMBRIE 1922
T. NR. 3 465
CONFIDENȚIAL

Foreign Office, unde am fost astă-seară, marți, este alarmat de ultimele știri în legătură cu turcii, care cer plecarea imediată a înalților comisari. A evacua Constantinopol înainte de conferință, mi s-a spus, ar însemna nu numai violarea acordurilor Mudania, dar și începutul unui nou război, deoarece turcii, în posesiunea a tot ce li s-a promis, vor ataca imediat Siria și Mesopotamia. Din fericire, Franța, a adăugat, este tot atît de îngrijorată ca și noi.

În ce mă privește, consider, așa cum v-am telegrafiat ieri, că acordul minimal cu Paris odată stabilit, se va apăra prin toate mijloacele demnitatea britanică, totuși nu vor fi prea exigenți în stabilirea program minimal. Aceasta constituie o primejdie pentru interesele române. Sperăm că hotărîrea de a păstra Constantinopol și de a pune capăt politicii de concesii este definitivă, dar nu există certitudine. Este adevărat că opinia publică este aici împotriva oricărui nou efort militar, dar ar însemna să insultăm Marea Britanie presupunînd că, dacă șefii politici ar explica clar situația, țara nu i-ar urma.

Ceea ce complică situația este apropierea alegerilor, deoarece, pentru a avea succes, fiecare trebuie să spună că dorește pacea. Dacă politica Franței se apropie de politica Marii Britanii sau dacă turcii continuă să facă greșeli, situația se poate schimba complet. Dacă nu, este posibil ca mari interese viitoare să fie sacrificate unor comodități prezente.

26

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ŞI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANŢE) *

LONDRA, 4 DECEMBRIE 1922
T.C. NR. 2 662
ÎNREG. M.A.S.
NR. 6 324 DIN 6 DECEMBRIE

Nu există la ora actuală o politică britanică bine definită în vederea Conferinţei de la Bruxelles.

Se aşteaptă propunerea domnului Poincaré şi aceea a domnului Mussolini şi, dacă un acord prealabil pe baza... [1], ei nu se vor duce la Bruxelles.

Se remarcă aici un curent, putînd evident să influenţeze hotărîrea finală a celor trei. Dacă unii consideră că nu trebuie făcută nici o concesie concepţiei franceze deoarece în dependenţa Franţei faţă de Anglia în materie de reparaţii rezidă cea mai bună apărare împotriva militarismului francez, alţii, printre care unele cercuri din City, consideră că renunţarea la creanţa împotriva Franţei şi reducerea indemnizaţiei germane sînt mijloacele cele mai sigure de a crea un debuşeu pentru industria britanică şi de a ridica astfel comerţul britanic.

Dar dificultatea pe care o prezintă pentru întregul guvern britanic luarea unei hotărîri radicale într-unul din aceste sensuri, în special renunţarea la drepturile britanice fără compensaţie, face ca părerea celor care vor să întîrzie soluţia, fie şi numai cu cîteva luni, pentru ca discuţiile cu America... [1] în interval...[1].

Orice interpretare că recentele declaraţii făcute de domnul Bonar Law în parlament ar însemna altceva decît că el îşi păstrează libertatea absolută de a se pronunţa într-un sens sau în altul este falsă.

Contele de Saint-Aulaire, care a aranjat cu domnul Bonar Law vizita domnului Poincaré, mi-a spus că la conferinţa prealabilă de la Londra se vor discuta condiţiile moratoriului în problema datoriilor de război şi cifra finală la care ar trebui să fie redusă creanţa germană.

Impresia sa este că Anglia ar condiţiona renunţarea la datoria de război de evacuarea malului stîng al Rinului, ceea ce Franţa nu ar putea să accepte. În orice caz, după el, Anglia nu ar da Franţei mînă liberă faţă de Germania. Sînt, totuşi, aici unii care dau acest

[1] Lipsă în text.

sfat. Este însă foarte posibil ca problema împrumutului internaţional şi problema repartiţiei între aliaţi, a indemnizaţiei germane să fie şi ele abordate la Londra, dat fiind că Franţa reclamă drept condiţie a reducerii indemnizaţiei germane o majorare a procentului său, iar de Mussolini se spune că ar fi hotărît să ceară revizuirea acordului de la Spa în favoarea Italiei.

Vă voi ţine la curent.

Vă rog să-mi comunicaţi dacă nu consideraţi util un demers oficial din partea noastră pentru a nu ne considera legaţi prin aranjamente făcute fără ştirea noastră.

27

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ŞI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANŢE) *

LONDRA, 6 DECEMBRIE 1922
T.C. NR. 3 704
ÎNREG. M.A.S.
NR. 53 495 DIN 7 DECEMBRIE

Cercurile oficiale cred că domnul Poincaré a rezervat pentru Bruxelles dezvoltarea planului francez în problema reparaţiilor şi a datoriilor interaliate. După unele informaţii, la Londra domnul Poincaré se va mărgini să obţină un acord asupra cîtorva principii, cum ar fi : corelaţia între reducerea indemnizaţiei germane şi reducerea datoriei aliate ; necesitatea unor gajuri productive pentru acordarea unui moratoriu ; sporirea procentajului acordat Franţei prin conferinţa de la Spa, pentru ca reducerea indemnizaţiei germane să nu-i dăuneze prea mult ; instituirea, în caz de neexecutare, a unor sancţiuni ca : prelungirea ocupaţiei aliate, cordon vamal sporit.

Se speră că domnul Poincaré îşi va schimba metoda ; există totuşi îndoieli asupra rezultatului negocierilor de la Londra şi al reuniunii de la Bruxelles.

28

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE) *

LONDRA, 8 DECEMBRIE 1922
T.C. NR. 3 714
ÎNREG. M.A.S.
NR. 64 191 DIN 10 DECEMBRIE

Situația privitoare la reparații poate fi rezumată astăzi după cum urmează: Bonar Law a prevăzut dificultățile acordului cu Franța și, nevroind să rupă înțelegerea, s-a îndreptat spre soluția care constă în faptul de a fi sfătuit Franța să nu recurgă la o acțiune de mînă forte, lăsîndu-i însă conducerea principală și întreaga răspundere. America, temîndu-se ca Bonar Law să nu realizeze aceste dispoziții, a făcut unele demonstrații pentru a reaminti că are și ea un cuvînt de spus. Astfel, ambasadorul Statelor Unite la Londra a declarat luni într-un discurs că, dacă în anumite probleme guvernul său nu are nici o influență, există și lucruri pe care nu le-ar putea tolera. Pe de altă parte, ca din întîmplare, ambasadorii Statelor Unite în Germania și Belgia au sosit la Londra. În ce privește Italia, ambasadorul Italiei la Londra și ambasadorul Angliei la Roma neputînd să furnizeze domnului Mussolini nici o informație asupra celor ce se vor petrece la Londra, acesta a telegrafiat domnului Poincaré să-l întrebe dacă reuniunea de la Londra este serioasă ca să-și dea osteneala să se deranjeze. Chestiunea pare în ordine, deoarece domnul Mussolini va sosi mîine seară, hotărît să ceară energic sporirea procentajului Italiei. Din partea belgiană, domnul Theunis a declarat că guvernul dorește să se opună unui fiasco la Bruxelles și nu va lansa invitațiile decît dacă va fi sigur de acord.

Din partea Franței se invocă absența micilor puteri la Londra pentru a nu se trece la discuții aprofundate înainte de Bruxelles. Dar, după cît mi s-a spus pe cale particulară, acest fapt este invocat în presă, nu însă în discuțiile franco-engleze, cel puțin pînă în prezent. Ministrul sîrbilor, croaților și slovenilor este însărcinat să ceară participarea Serbiei la discuțiile de la Londra. Situația este foarte confuză; se contează însă pe contactul efectiv între conducătorii Antantei pentru a lămuri această situație tulbure și apăsătoare.

29

LEGAȚIUNEA REGALĂ A ROMÂNIEI — LONDRA

TEXTUL DECLARAȚIEI DIN 11 DECEMBRIE 1922 *

Dat fiind că din convorbirile preliminare în vederea reparațiilor, la care România nu a fost sau nu ar fi fost invitată, la Londra sau în altă parte, ar putea rezulta acorduri de natură să restrîngă, pînă la a o face iluzorie, libertatea negocierilor ulterioare, guvernul român socotește că apărarea drepturilor și intereselor sale îi cere să declare guvernului britanic și, prin binevoitoarea sa mijlocire, reprezentanților guvernelor aliate întruniți în Conferință la Londra că el consideră a nu fi legat de nici o hotărîre luată fără știrea sa.

Profită de această ocazie pentru a reaminti o dată mai mult nedreptatea care i-a fost făcută prin acordul de la Spa și a-și exprima încrederea că România va fi repusă în totalitatea drepturilor sale, care nu i-au fost recunoscute, cu ocazia viitoarei conferințe pentru reparații, unde prezența sa se impune atît prin drepturile sale, cît și prin asigurările care i-au fost date în această privință *.

* Fac aluzie aici la declarația făcută de președintele Poincaré miniștrilor Serbiei și mie la 13 august la Londra. Am telegrafiat atunci în această privință.

30

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE) *

LONDRA, 19 DECEMBRIE 1922
T.C. NR. 3 799
ÎNREG. M.A.S.
NR. 66 420 DIN 20 DECEMBRIE

Cercurile oficiale britanice consideră știrea împrumutului în America tendențioasă și exagerată și la Foreign Office s-a atras atenția reprezentanților presei asupra primejdiei pe care o comportă pentru politica europeană înregistrarea fără control a știrii, căutîndu-se înainte de toate să se influențeze bursa.

După cum am telegrafiat, se așteaptă aici ca America să-și spună cuvîntul și să-și exercite influența în vederea unei soluționări prin buna înțelegere a reparațiilor.

Dar de aici pînă la acțiunea pozitivă a unui credit imediat există o distanță pentru conducătorii englezi și, chiar dacă America va ajunge repede la convingerea că un credit imediat este necesar, rămîne de văzut, s-a adăugat, dacă condițiile reclamate de America relativ la reducerea indemnizației germane, dezarmare și, poate, ocuparea malului stîng al Rinului — toate acestea pentru acoperirea unui simplu credit pentru Germania — nu vor fi considerate de Franța mult mai grele și mai periculoase decît condițiile pe care le punem noi pentru a întreprinde o politică comună de reparații.

Acesta este limbajul cercurilor oficiale. Impresia mea personală este că intervenția americană este în același timp dorită, dacă ar fi numai un instrument de presiune pentru a se ajunge la un acord cu Franța, și temută, dacă ar fi net pozitivă prin repercusiunea sa asupra politicii viitoare.

De altfel, după unele informații sigure, dar neoficiale, în America ar exista o tendință a capitalului particular în favoarea deschiderii unui credit Germaniei. Și cum, multă vreme încă, guvernul Statelor Unite nu va renunța fățiș la politica sa actuală, nu este imposibil ca el să încerce s-o impună prin intermediul capitaliștilor particulari.

Consecințele politice și comerciale ale unui asemenea gest îmi par a fi privite aici cu oarecare îngrijorare.

31

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. *

LONDRA, 10 IANUARIE 1923
T.C. NR. 74
ÎNREG. M.A.S.
NR. 1 817 DIN 11 IANUARIE

Așa cum am prevăzut în telegrama mea cifrată nr. 3 746, neînțelegerea cu Franța în politica reparațiilor a produs aici o dublă tendință : prietenii Franței, reprezentați mai ales de o aripă a guvernului, se străduiesc ca această neînțelegere să nu influențeze Antanta, în timp ce toți ceilalți văd în eșecul Conferinței de la Paris primul act al unei politici britanice libere de orice obligație de prietenie continentală.

Trebuie să adaug că, în ciuda caracterului foarte net al acestor tendințe, protagoniștii acestor două politici au la ora actuală o atitudine oarecum rezervată.

Se așteaptă pentru a se ieși din acest impas rezultatul măsurilor franceze.

Deși aici lumea este în general sceptică în ceea ce privește eficacitatea lor și unii se așteaptă chiar la ciocniri și...[1] pe deplin...[1], Franța în caz de...[1] să se sprijine nici întru totul de acord cu ea din cauza Americii [2].

Neretragerea trupelor engleze de pe Rin și a delegatului lor de la Comisia pentru reparații nu înseamnă o politică favorabilă și bine stabilită, ci mai curînd o politică de expectativă.

Cred de altfel că întreaga politică engleză condusă de dogma mîinii libere pînă în ultima clipă... [1] este greu de recunoscut politica lor.

32

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. *

LONDRA, 10 IANUARIE 1923
T.C. NR. 78
ÎNREG. M.A.S.
NR. 1 814 DIN 11 IANUARIE

Lloyd George, în „Daily Telegraph", felicită pe Bonar Law de a fi refuzat să se asocieze unei politici de reparații întîrziind reconstruirea Europei. În numărul de sîmbătă el a dezvoltat teza după care criza economică se datorește în principal cheltuielilor militare, iar Germania nu mai este un pericol militar, România singură avînd o armată de două ori mai mare decît cea care a fost acordată Germaniei.

[1] Lipsă în text.

[2] Telegrama nr. 113 din 15 ianuarie 1923 a Legației din Londra repetă acest paragraf în felul următor :

„Deși aici lumea este în general sceptică în ceea ce privește eficacitatea măsurilor franceze, deși unii s-au așteptat chiar la o ciocnire, Guvernul englez nu ar voi să se afle separat de Franța în cazul eventual al unui succes, nici întru totul de acord cu ea din cauza Americii".

33

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 15 IANUARIE 1923
T.C. NR. 142
INREG. M.A.S.
NR. 2 569 DIN 16 IANUARIE

Se consideră aci că presa franceză a primit cuvîntul de ordine să nu scrie nimic asupra dificultăţilor pe care le ridică ocuparea Ruhrului.

Dacă guvernul german refuză definitiv să plătească cărbunele în contul reparaţiilor, se pare că Franţa va fi aceea care va trebui să plătească în alt fel livrarea.

Pentru a nu cădea în absurd şi pentru ca operaţia să fie cel puţin teoretic folositoare, trebuie ca Franţa să-şi extindă ocupaţia în aşa măsură, încît taxa de 40% asupra exportului să reprezinte şi valoarea cărbunelui plătit de Franţa şi o oarecare valoare în plus, care să reprezinte productivitatea gajului.

Dar, lărgind astfel responsabilitatea...[1], riscul operaţiei franceze este sporit.

Aceste fapte, ca şi întîrzierea adeziunii Italiei, sînt aplicarea unui plan de detaliu asupra gajului, care explică amînarea pînă la 31 ianuarie a scadenţei din 15, accentuînd scepticismul celor care nu cred în eficacitatea măsurilor luate pînă în prezent.

34

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. *

LONDRA, 17 IANUARIE 1923
T.C. NR. 158
INREG. M.A.S.
NR. 2 813 DIN 18 IANUARIE

O personalitate marcantă care l-a văzut pe Bonar Law acum o oră mi-a raportat că acesta ar fi nu numai convins de ineficacitatea ocupării Ruhrului, dar şi foarte îngrijorat de consecinţe. Bonar Law şi-ar fi exprimat mirarea că în decembrie, imediat după întoarcerea sa de la Londra, Poincaré a putut face să se creadă la Paris că Anglia ar fi de acord cu el. Bonar Law a recunoscut că, din punct de vedere psihologic, teza britanică a fost prost prezentată la 2 ianuarie la Paris ; în privinţa fondului însă, el crede cu fermitate că nu există altă soluţie practică în afară de cea propusă de experţii englezi.

[1] Lipsă în text.

Bonar Law nu îşi face iluzii în privinţa recrudescenţei de sentimente ostile faţă de Anglia a opiniei publice franceze în ziua în care aceasta va băga de seamă că politica gajurilor a fost o amăgire. Bonar Law spune că, în ciuda asigurărilor contrare, Franţa va explica, fără îndoială, faptele sale reale prin abţinerea Angliei. Această stare de spirit după falimentul politicii de mînă forte nu va ajuta Europa să iasă din încurcătură.

35

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 20 IANUARIE 1923
T.C. NR. 206
INREG. M.A.S.
NR. 3 204 DIN 22 IANUARIE

Situaţia actuală poate fi rezumată după cum urmează :

Dacă pînă la dificultăţile ivite în legătură cu ocuparea Ruhrului o parte a guvernului socotea că dezarmarea Franţei de la 2 ianuarie este regretabilă, astăzi se recunoaşte în unanimitate că blamul economic de la 2 ianuarie era singurul lucru rezonabil. Altul este terenul pe care se manifestă acum diferenţa gradelor de francofilie la diverşi membri ai cabinetului. Aceia care resimt mai viu necesitatea menţinerii Antantei se străduiesc ca neutralitatea politică binevoitoare care a însoţit blamul economic să fie definitivă, oricare ar fi cursul evenimentelor. Ceilalţi consideră că neutralitatea binevoitoare nu este decît o fază provizorie a expectativei, intervenind pentru a opri primejdiile pe care le comportă politica de mînă forte.

Acestor tendinţe interne li se adaugă trei fapte din afară : iniţiativa Brating, apelul Germaniei, care trimite o misiune oficioasă la Londra, şi intervenţia Italiei, care a însărcinat pe ambasadorul său să găsească o formulă de conciliere la Londra pentru a o impune apoi la Paris.

Pentru moment, cu tot pesimismul lui Bonar Law, despre care v-am telegrafiat, nu mi se pare că guvernul englez ar părăsi neutralitatea. dar vă repet că, după mine, nu este vorba de o atitu-

dine deliberat definitivă. Pentru a verifica exactitatea impresiilor mele am avut o convorbire cu un prieten de la Iași. Mi-a spus că și el vede situația la fel, dar că are deplină încredere în permanența atitudinii binevoitoare a Angliei. Mi-a confirmat pesimismul lui Bonar Law în ceea ce privește eficacitatea măsurilor franceze și ostilitatea opiniei publice franceze dacă politica de mînă forte nu reușește.

„Dar — a adăugat el — Bonar Law nu consideră un triumf faptul de a avea dreptate și ar fi fericit dacă ar putea recunoaște că s-a înșelat. A aderat la cererea Franței de a extinde sancțiunile în zona ocupată de trupele britanice fără măcar să-și consulte colegii".

În sfîrșit, contrar părerilor de aici, prietenul de la Iași crede că Germania va sfîrși prin a ceda, bineînțeles dacă Antanta nu își va pierde răbdarea.

36

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 21 IANUARIE 1923
T.C. NR. 209
ÎNREG. M.A.S.
NR. 3 202 DIN 22 IANUARIE

Ministrul Cehoslovaciei mi-a declarat că a fost însărcinat de Beneš să-i comunice lui Saint-Aulaire că, după informațiile primite de la Praga, toate partidele germane, cu excepția fracțiunii partidului socialist, au decis să saboteze cu orice preț politica franceză de reparații.

Date fiind însă legăturile strînse între Cehoslovacia și Franța, Beneš a făcut rezerve asupra caracterului tendențios pe care îl pot avea aceste informații în sensul de a voi să impresioneze Franța alarmînd Cehoslovacia.

37

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 14 FEBRUARIE 1923
T.C. NR. 438
ÎNREG. M.A.S.
NR. 8 158 DIN 15 FEBRUARIE

Deși presa v-a adus discursurile de ieri din parlament, cred totuși că trebuie să subliniez pasajul în care lordul Curzon califică drept remarcabil spectacolul acțiunii comune de la Lausanne a României, Greciei, Serbiei și Bulgariei cu marii aliați și pasajul asupra retragerii trupelor din Ruhr din discursurile ținute de lordul Curzon și de Bonar Law.

Aceste pasaje confirmă ceea ce v-am telegrafiat imediat după ruptura de la Paris, în special caracterul provizoriu al actualei atitudini a Marii Britanii, și fac în același timp să apară cele două tendințe care și-au făcut loc în sînul cabinetului britanic.

Într-adevăr, lordul Curzon declară că în prezent balanța înclină către menținerea trupelor în Ruhr și că problema va fi reexaminată din cînd în cînd, în vreme ce domnul Bonar Law mărturisește deschis că nu știe dacă va putea să le țină mult timp.

38

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 9 MARTIE 1923
T.C. NR. 716
ÎNREG. M.A.S.
NR. 13 811 DIN 10 MARTIE

Pînă ieri seara, joi, oficialitatea n-a putut ajunge să lămurească adevărata...[1] hotărîre de la Angora.

Generalul Harrington a telegrafiat numai că Tratatul de la Lausanne a fost respins, însă cu dreptul de a se întreprinde noi negocieri. Se simte o abilitate în această formulă și se speră în sensul bun, dar nu este încă sigur.

Pe de altă parte, dacă unii miniștri doresc să reia negocierile

[1] Lipsă în text.

în cazul în care ofertele turcești vor fi rezonabile, alții, printre care primul ministru, cred că demnitatea britanică exclude noi negocieri și cer ca tratatul să fie semnat în forma actuală.

În ciuda acestei confuzii, partea turcă este mai degrabă optimistă, deși există teama ca alte probleme politice să nu încurce și problema turcă dacă nu se termină repede.

39

DECLARAȚIILE LUI N. TITULESCU LA A 24-a SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA OPTANȚILOR *

GENEVA, 20 APRILIE 1923

Domnul Titulescu, reprezentantul României, declară că guvernul său este acuzat de a viola tratatele internaționale și de a ruina pe proprietarii maghiari din ostilitate față de cetățenii maghiari sub pretextul reformei agrare și prin simplul joc al dispozițiilor legislative. România a îndeplinit în ultimii ani o revoluție pașnică, transferînd aproape totalitatea solului arabil țăranilor care pînă atunci îl lucrau în calitate de muncitori agricoli. Pentru a realiza această reformă, România a trebuit să impună cetățenilor săi sacrificii fără precedent. Aceste sacrificii au fost impuse printr-o legislație cu caracter obiectiv, la fel de dreaptă față de toți. Optanții maghiari și proprietarii români au fost tratați pe picior de egalitate.

Cu toată dovada admirabilă de patriotism dată de către proprietari, această reformă necesară a cauzat în mod fatal multe nemulțumiri individuale. Cercul de nemulțumiri s-a extins în mod firesc atunci cînd Transilvania s-a alipit României și cînd un factor național a intervenit în acest conflict. Guvernul român a fost atunci tratat drept șovin și asupritor.

Reprezentantul Ungariei a comentat cîteva dispoziții din ansamblul legislației agrare ca și cînd acestea nu s-ar aplica decît cetățenilor maghiari, apoi, invocînd tratatele de pace, el acuză România că violează dreptul minorităților. Legislația română cu privire la expropriere datează din 1913. Țăranii români nu posedau atunci decît 4 000 000 din cele 8 000 000 ha de pămînt arabil din Vechiul Regat al României. Celelalte 4 000 000 de hectare aparțineau unui număr de aproximativ 4 000 de proprietari, care își arendau pămînturile. Pentru a remedia această situație s-a considerat

ca fiind necesară o expropriere forțată, dar trebuia modificată Constituția.

Cu ocazia alegerilor din 1914, o cvasiunanimitate de mandate a fost asigurată în parlament pentru a realiza exproprierea unei întinse suprafețe din solul național. Discuțiile referitoare la expropriere au fost întrerupte de război. Dar cînd armata română s-a refugiat în Moldova s-a hotărît să se procedeze la opera legislativă a exproprierii. În ianuarie 1917, regele Ferdinand i-a anunțat pe soldați printr-un manifest regal că promisiunile din 1914 vor fi ținute. Se decretă exproprierea a 2 500 000 ha posedate de marii proprietari, iar decretul din decembrie 1918 realiză măsurile constituționale necesare.

S-a constatat însă că exproprierea a 2 500 000 ha este insuficientă. Legea din 1921 a ratificat decretul din 1918 și a dezvoltat programul de expropriere, luînd proprietarilor o parte din ceea ce rămînea, după anumite criterii. În Vechiul Regat exproprierea a fost aplicată asupra tuturor proprietăților care fuseseră arendate între anii 1910 și 1920. Orice cetățean român care își arendase proprietatea s-a găsit astfel privat de această proprietate fără nici un avertisment. Pe lîngă aceasta, s-a hotărît să se reducă la 100 ha proprietatea acelora care ani de zile își cultivaseră singuri pămîntul dacă la o dată arbitrar aleasă, la 23 aprilie 1920, pămîntul lor era arendat.

Reprezentantul Ungariei se plînge de dispozițiile referitoare la proprietarii absenți. Aceste dispoziții sînt oare mai arbitrare sau mai nedrepte decît acelea care sînt aplicate în Vechiul Regat proprietarilor care și-au arendat pămînturile ? Se spune că proprietarul maghiar nu știa că va fi expropriat dacă va fi absent între 1 decembrie 1918 și 23 martie 1921. Nici proprietarul român nu știa că va fi expropriat dacă își va arenda pămîntul între 1910 și 1920. Dispozițiile referitoare la proprietarii absenți îi pot leza pe particulari, dar în virtutea unei formule obiective : una pentru toți. Dispozițiile care vizează „absenteismul" nu constituie un act de ostilitate față de maghiari. Orice proprietar român sau străin absent din România între 1 decembrie 1918 și 23 martie 1921 este expropriat integral. Există deci o egalitate perfectă de regim.

S-a făcut aluzie la instrucțiunile din 29 iulie 1922. În aceste instrucțiuni se stipulează că nu pot fi luate în considerație cererile de dispensă de expropriere cu titlu de absenteism ale acelora care pretind că nu sînt cetățeni români, dat fiind că absenteismul nu ține cont de naționalitatea proprietarului. Legea română nu poate, bineînțeles, să favorizeze un străin ; ea nu poate decît să-l pună pe

același picior de egalitate cu proprietarul român. Instrucțiunile tratează de asemenea problema de a ști ceea ce constituie domiciliul permanent. Reprezentantul maghiar spune că o singură zi de absență creează absenteismul în România, deoarece instrucțiunile au drept scop să împiedice un proprietar de a se pretinde rezident dacă nu a locuit decît numai cîteva zile pe proprietatea sa. Caracterul permanent al domiciliului este o problemă hotărîtă de judecătorii de fapt.

Există un regim de favoare în folosul proprietarilor din Transilvania față de proprietarii Vechiului Regat. În Vechiul Regat, proprietatea unui străin este integral expropriată. În Transilvania ea nu este expropriată integral decît dacă străinul este absenteist. Pe lîngă aceasta, în Vechiul Regat absenteistul este expropriat în mod integral, oricare ar fi întinderea proprietății. În Transilvania, exproprierea se face doar în cazul în care proprietatea are o suprafață mai mare de 50 ha.

Ceea ce vrea Ungaria nu este deci egalitate în drepturi, ci un privilegiu în interiorul Transilvaniei în folosul cetățenilor maghiari și în detrimentul proprietarilor români. Tratatul de la Trianon prevede că optanții maghiari își vor păstra bunurile imobiliare. Pentru guvernul maghiar aceasta înseamnă că optantul maghiar rămîne proprietarul unei proprietăți speciale, care nu va putea fi știrbită niciodată prin lege fără sancțiune internațională. După interpretarea română, optantul rămîne proprietar în cadrul unei proprietăți așa cum este ea organizată de legile naționale ale statului suveran. Interpretarea maghiară acordă optanților maghiari un privilegiu pe care nimeni nu l-ar mai putea avea dacă nu este optant al unei națiuni învinse. Tratatul de la Versailles, la capitolele despre Polonia, Cehoslovacia și Belgia, conține clauze asemănătoare. După teza maghiară, aceste clauze ar fi răspîndit în Europa fortărețe de drept privat, de care statele suverane nu s-ar putea atinge.

În cererea maghiară se pune întrebarea cum poate optantul maghiar, pentru a respecta tratatul, să-și transfere domiciliul său din România în termen de 12 luni și să fie în același timp prezent în România pentru a respecta legea agrară română. Or, tratatul n-a fost semnat decît în iunie 1920, iar perioada de absență aleasă de legea română începe la 1 decembrie 1918 și se termină la 23 martie 1921. Optantul maghiar nu poate spune că nu a locuit în România în 1918, 1919 și 1920 din respect față de tratatul de pace.

Există și problema indemnizațiilor. Proprietarii români și maghiari au fost plătiți în același mod. Nu poate fi vorba de un preț just imediat, dar singurul preț care a putut fi plătit a fost just. Plata

în aur s-ar fi ridicat la 15 miliarde de franci aur și singură plata dobînzilor s-ar fi ridicat la 750 000 000 de franci aur pe an. Orice proprietar român sau străin primește o rentă de stat plătibilă în 50 de ani, și anume în lei, nu după valoarea actuală a leului, ci după valoarea sa în anul fiecărei plăți. Valoarea rentei de stat este destinată să crească în funcție de dezvoltarea economică a României. Există deci plată în aur amînată.

Ungaria cere imposibilul ; ea cere un regim de favoare în profitul cetățenilor unguri și în detrimentul proprietarilor români. Ea cere plata în aur și restituirea pămînturilor. Toate aceste cereri sînt imposibile. Consiliul este rugat să-și amintească că de 10 ani exproprierea se află pe primul plan al preocupărilor naționale române. Aceasta este o problemă periculoasă, pe care este mai bine să n-o redeschidem. Este în interesul păcii și al dreptății de a ne abține de la orice intervenție.

*

Domnul Titulescu constată că primul delegat al Ungariei a cerut restituirea pămînturilor conform tratatului, iar cel de-al doilea delegat admite că poate exista expropriere dacă legea română nu este arbitrară.

Dacă nu vrem să deschidem un proces de intenție, trebuie să ne limităm la a pune două întrebări : un cetățean român va fi expropriat integral dacă era absent din România între 1918 și 1921 ? Pentru cetățenii maghiari, ca și pentru cetățenii români, răspunsul nu poate fi decît afirmativ.

Cea de-a doua întrebare este următoarea : tratatul a vrut egalitate de drepturi sau a vrut, din contra, să creeze un privilegiu ? După interpretarea maghiară, el ar fi creat un privilegiu.

Au fost două legi agrare : în 1917 și 1921. Dar problema importantă nu este aceea de a ști prin ce diferă ele, ci dacă „absenteismul" joacă un rol mai important în Vechiul Regat decît în Transilvania. În Transilvania există un regim mai blînd, dar legea nu face nici o distincție între cetățenii maghiari și cetățenii români proprietari în Transilvania.

SDN, CL, XXIV (1923), NR. 6, P. 574—576 ȘI 576—577, DOC. 924.

40

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 7 MAI 1923
T.C. NR. 1 361
ÎNREG. M.A.S.
NR. 25 182 DIN 8 MAI

Guvernul englez consideră drept o politeţe franceză faptul de a i se fi comunicat răspunsul la nota germană cu 24 de ore înainte de remiterea sa...[1].

Aici se consideră că răspunsul comun dat de aliaţi Germaniei ar fi fost un serios mijloc de presiune pentru a se face o nouă ofertă, mai avantajoasă.

Se contează aici pe concursul guvernului italian în scopuri destul de neprecizate, şi cînd, în cursul convorbirilor, am întrebat dacă în nota comună, care ar fi fost desigur de dorit, Marea Britanie ar fi acceptat ocuparea Ruhrului pînă la plata completă şi încetarea rezistenţei pasive ca o condiţie pentru negocieri, mi s-a răspuns simplu : „Tocmai aici este dificultatea".

41

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 12 MAI 1923
T.C. NR. 147
ÎNREG. M.A.E.
NR. 26 353 DIN 13 MAI

Nemulţumirea provocată de răspunsul separat al Franţei se agravează.

Presa spune deschis că Înţelegerea este ruptă în două părţi şi insistă...[1] parte, ceea ce înseamnă că Italia este alături de Marea Britanie.

În parlament au fost viu criticate ultimele hotărîri ale Consiliului Ligii Naţiunilor privitoare la Saar şi delegatul englez a fost blamat pentru atitudinea sa.

El a răspuns că guvernul englez va cere celorlalţi membri ai

[1] Lipsă în text.

Consiliului o anchetă a Ligii Naţiunilor în Saar. Lordul Robert Cecil a cerut ca diferendul franco-britanic să fie trimis la Liga Naţiunilor.

Subsecretarul de stat de la Foreign Office a răspuns că...[1]. Saar nu a găsit nici un apărător în parlament, dar că acesta din urmă trebuie să înţeleagă că în Consiliu Anglia este în minoritate.

Totuşi Anglia va propune o anchetă a Ligii în Saar.

Sînt îngrijorat şi de întorsătura afacerii, şi de precedentele care se vor crea la Liga Naţiunilor şi care nu vor folosi decît învinşilor.

42

PROCES-VERBAL AL CONVORBIRILOR DINTRE DELEGAŢIILE ROMÂNIEI ŞI UNGARIEI ÎN PROBLEMA OPTANŢILOR *

BRUXELLES, 27 MAI 1923

S-a hotărît să se ia drept bază de discuţie fiecare din motivele invocate în cererea maghiară şi care sînt următoarele :

1. Incompatibilitate între legea agrară română şi dispoziţiile Tratatului de la Trianon, care precizează dreptul optanţilor maghiari de a-şi conserva bunurile imobiliare pe teritoriul cedat României.

2. Agravarea nedreptăţii cauzate optanţilor maghiari ca urmare a efectelor absenţei prevăzute de legea română în vigoare în Transilvania.

a) Contradicţia dintre dispoziţiile tratatului, care impune optanţilor maghiari transferarea domiciliului lor în afara teritoriului român, şi dispoziţiile legii române din Transilvania, care prevede exproprierea totală a celor absenţi pe o anumită perioadă.

b) Cazul optanţilor maghiari absenţi în perioada prevăzută de lege din cauză de forţă majoră, ca urmare a ocupării teritoriului de trupele române.

3. Problema preţului indemnizaţiei proprietarilor expropriaţi. Preţurile fixate pe baza anului 1913 frustrează pe optanţii maghiari de diferenţa dintre valoarea nominală a proprietăţii expropriate, evaluată după datele din acea epocă şi valoarea sa reală de azi.

4. Dispoziţiile articolului 18 al Constituţiei române. Acest articol prescrie că numai cetăţenii români vor putea dobîndi sau con-

[1] Lipsă în text.

serva proprietățile rurale pe teritoriul român, străinii neavînd drept decît la o indemnizație. Reprezentanții maghiari văd în aceasta o nouă amenințare pentru interesele optanților maghiari, chiar cei ce au fost loviți de legea agrară.

5. Interpretarea de către reprezentanții maghiari a formulei ce se află în cererea guvernului lor, pagina 5, alineatul 3 :

„Există numeroase alte dispoziții ale legii agrare române care lezează dreptul optanților maghiari...".

În sprijinul acestei afirmații, delegații maghiari invocă cinci puncte, și anume :

a) Articolul 10 al legii reformei agrare din Transilvania în strînsă legătură cu articolele la care se referă.

b) Articolul 24, care prevede o excepție la reforma agrară în favoarea regimentului foștilor grăniceri români, dar omite să facă același lucru în favoarea foștilor grăniceri secui.

c) Maximele minime de 10, 30 și 50 de jugăre lipsite de rațiune din punctul de vedere al unei reforme economice și sociale.

d) Maximul normal de 200 de jugăre, care este de asemenea prea scăzut (500 ha pe fostul teritoriu, în general maximele stabilite în hectare pe fostul teritoriu în jugăre în Transilvania, jugărul fiind egal cu 0,575 ha).

6. Lipsa frecventă în legea agrară a Transilvaniei a unei compensații oarecare pentru cazurile în care un proprietar trebuie să suporte în mod excepțional aplicarea vreunei dispoziții mai grave a legii decît cele normale și în care legea fostului teritoriu prevede o indemnizație specială, astfel, de exemplu, în cazul în care maxima excepțională de 100 ha este aplicată datorită unei foarte mari nevoi de pămînt (expunerea acestor cinci puncte este reprodusă aici așa cum a fost furnizată de delegația maghiară).

1. În legătură cu incompatibilitatea dintre legea română și dispozițiile tratatului relative la drepturile optanților maghiari, se admite că — și reprezentanții maghiari nu contestă — că tratatul nu se opune unei exproprieri a bunurilor optanților din motive de utilitate publică, inclusiv necesitățile sociale ale unei reforme agrare.

2. Asupra problemei absenței :

a) În ceea ce privește contradicția invocată de cererea maghiară între transferul obligatoriu al domiciliului optanților maghiari și agravarea exproprierii din cauza absenței, este necesar să observăm, și reprezentantul Ungariei nu contestă aceasta, că perioada de absență prevăzută de lege nu a coincis cu termenul fixat de tratat. Deci n-a fost imposibilitate legală pentru optanți de a fi prezenți pe teritoriile cedate în perioada indicată prin legea agrară

din Transilvania. Totuși, reprezentantul maghiar face remarca că un mare număr de viitori optanți s-au găsit, din motive oarecum psihologice, în obligația de a anticipa transferul domiciliului lor. El este deci convins că această circumstanță are o valoare morală și juridică.

Reprezentantul român ține să constate că n-a fost, în consecință, nici imposibilitate logică, nici fizică, nici juridică, așa cum cererea guvernului maghiar o afirmă.

b) Optanți care nu s-au putut înapoia în teritoriul cedat în urma ocupației române (caz de forță majoră).

Reprezentantul român observă că această problemă face ca discuția să iasă din domeniul principiilor juridice generale, pentru că ea nu se referă decît la cazuri deosebite, care nu fac obiectul cererii, și că astfel de probleme n-ar putea fi ridicate decît în fața autorităților competente la timpul oportun.

Reprezentantul maghiar consideră că problema are un interes general, deoarece ea dovedește că legislația agrară din Transilvania este tendențioasă în intențiile sale, întrucît termenul prevăzut în această lege e fixat în așa fel, încît să lovească în oameni care se aflau din cauză de forță majoră în imposibilitate de a se înapoia.

Reprezentantul român contestă acest caracter tendențios, arătînd că prevederile acestei legi nu sînt mai severe ca alte prevederi ale legii agrare române.

El declară, în concluzie, că personal nu cunoaște nici un caz individual de acest gen și că nici un astfel de caz nu a fost formulat în cererea maghiară în mod concret.

Că, în consecință, nu este cazul să ne ocupăm de această problemă.

Totuși, dacă astfel de cazuri care n-au făcut pînă acum obiectul unei decizii judiciare s-ar fi produs, reprezentantul român nu se îndoiește că aceste cazuri ar fi fost examinate cu toată justețea, în limitele legii române și ale autorității lucrului judecat.

3. Problema prețului (fixarea și natura indemnizației).

Delegatul român amintește teza pe care a apărat-o referitoare la această problemă. Există un singur preț pentru toată lumea, singurul posibil și care nu constituie o confiscare. El este reprezentat printr-o rentă destinată să se apropie de valoarea-aur, deci există un preț-aur amînat. Prețul revendicat de delegația maghiară ar însemna să se impună acum guvernului român plata unei anuități reprezentînd circa de două ori și jumătate valoarea totală a bugetului român.

Delegatul român trimite pentru amănunte la expunerea sa prezentată în fața Consiliului.

Delegatul maghiar consideră că nu s-ar putea lua în considerație o plată în aur amînată. În materie de expropriere, numai plata imediată se justifică.

Domnul Mantoux scoate în relief diferența indiscutabilă dintre exproprierea din motive de interes public în sensul obișnuit al cuvîntului (pentru lucrări de drumuri etc.) și o expropriere generalizată, avînd dintr-un oarecare punct de vedere caracterul și amploarea unei măsuri revoluționare. Indemnizarea completă, care este o regulă în primul caz, poate deveni imposibilă în cel de-al doilea.

Delegatul maghiar cere aplicarea principiului revendicat de Franța la Conferința de la Genova cu privire la bunurile franceze confiscate în Rusia. Ungaria cere despăgubire completă. Ea nu poate considera că plata la prețurile din 1913 echivalează cu o despăgubire. Dacă nu există o indemnizație egală cu zero, adică o confiscare, Ungaria consideră că o indemnizație de 1% echivalează cu o confiscare de 99%.

Delegatul român cere delegatului maghiar să-și precizeze punctul de vedere. Dacă se revendică un preț mai mare în favoarea optanților unguri, se cere în felul acesta ca guvernul român să le recunoască un privilegiu, ceea ce el refuză s-o facă. Dacă i se cere să facă în așa fel încît de această majorare de preț să beneficieze toți cei interesați, ar fi oare posibil să i se ceară plata imediată a 15 miliarde aur sau alte dobînzi în aur ce s-ar ridica la 750 de milioane de franci, adică de trei ori bugetul total al statului român pentru a face față la o singură anuitate a exproprierii ?

Prețul fixat în lei se va urca pe măsură ce se va ameliora situația economică generală a României. Dacă nu se crede că ea se va putea găsi peste 50 de ani în situația de a fi făcut o plată în aur, atunci cum să se aștepte din partea ei o plată imediată pe bază aur ?

Delegatul maghiar amintește că optanții sînt autorizați, conform tratatului, să exporte bunurile lor mobiliare. Or, dacă bunurile lor imobiliare se găsesc fără voia lor convertite în rente, ei se află în imposibilitate de a le exporta. Totuși, delegatul maghiar declară în numele guvernului său că pentru a da dovadă de bunăvoință și de spirit de conciliere este gata să facă anumite concesii și să accepte, în speranța unei înțelegeri, o propunere de indemnizație inferioară celei de 100%, ținînd cont de dificultățile actuale ale României, dar că în nici un caz n-ar putea accepta o despăgubire de 1%.

Delegatul maghiar include declarația următoare :

„Delegatul maghiar dorește să constate că se află la Bruxelles tocmai pentru a da dovadă de conciliere și a căuta soluționarea problemelor pe calea unui acord în care fiecare din cele două părți ar trebui să vină în întîmpinarea celeilalte. El folosește acest prilej pentru a declara în mod solemn, în numele guvernului său, că este foarte dornic să înceapă tratativele cu reprezentantul României cu privire la cele două puncte esențiale ale diferendului, și anume limita exproprierii și măsura indemnizației aplicabile optanților maghiari. El îl asigură pe reprezentantul român că va găsi bunăvoința cea mai deplină și spiritul cel mai conciliant la negociatorii maghiari, care au depline puteri pentru a trata aceste probleme".

Delegatul român include declarația următoare :

„Delegatul român apreciază sentimentele exprimate de delegatul maghiar. El însă trebuie să remarce că ceea ce acesta din urmă propune sub formă de concesie este exact teza privilegiului pentru optanții maghiari în detrimentul proprietarilor români din Transilvania. Într-adevăr, a determina pentru optanții maghiari o altă limită de expropriere și o măsură de indemnizare mai favorabilă decît cea aplicată proprietarilor români, acesta este tocmai privilegiul. Concilierea constă deci pentru reprezentantul Ungariei în a reduce în formă mai mult sau mai puțin limitele materiale, adică sfera privilegiului, pentru a avea astfel ocazia indirectă de a-l face cunoscut în fond".

Cei doi reprezentanți au considerat că nu trebuie să prelungească discuția referitoare la problema prețului de răscumpărare, nici o apropiere între tezele lor respective nu pare a fi posibilă, pentru că, de o parte, delegatul maghiar considera compensația prea slabă și cerea să se țină cont de valoarea pămînturilor expropriate și că, pe de altă parte, reprezentantul român contesta că s-ar putea acorda optanților maghiari o compensație superioară aceleia de care beneficiază cetățenii români.

4. Articolul 18 al Constituției române.

Delegatul român lasă să se înțeleagă că, dacă rezultatele negocierilor i-o vor permite, el are intenția să facă în fața Consiliului anumite declarații referitoare la acest subiect.

5. Alte dispoziții ale legii agrare care lezează drepturile optanților.

Se constată că expunerea comparativă comunicată de către delegatul Ungariei nu poate servi drept bază pentru a dovedi alte prejudicii ale intereselor optanților maghiari, căci nu se constată

dreptul pentru optanții maghiari de a se prevala de dispozițiile legii Vechiului Regat pentru a dovedi vreun prejudiciu.

La aceasta reprezentantul Ungariei răspunde că această expunere comparativă între dispozițiile legii agrare din Transilvania și legea agrară a vechii Românii nu avea decît un scop pur documentar.

Delegatul maghiar admite deci că ar fi necesar să facă o nouă prezentare a acestor diverse puncte dacă ar considera că trebuie să sesizeze Consiliul într-un mod mai explicit asupra acestor noi contestații, care nu sînt în prima sa cerere.

Domnul van Hamel lasă să se înțeleagă că, în cazul în care delegatul maghiar ar aprecia util să prezinte Consiliului aceste noi chestiuni, acesta ar putea recomanda reglementarea cazurilor respective pe calea corespondenței diplomatice directe.

*

Declarațiile delegatului român la care s-a făcut aluzie sub paragraful 4 sînt următoarele :

a) Optanții maghiari care au făcut deja obiectul unor măsuri de expropriere în virtutea legii agrare sînt asigurați să-și păstreze bunurile imobiliare ce le rămîn, în ciuda dispozițiilor articolului 18 al Constituției române.

b) Dacă în practică legea agrară a Transilvaniei a fost aplicată optanților maghiari altfel decît cetățenilor români care se aflau în condiții materiale identice, fiecare caz concret adus la cunoștința guvernului român va face din partea acestuia obiectul unei examinări deosebite în scopul de a asigura un tratament egal pentru toți, conform intențiilor legii.

SDN, CL, XXV (1923), NR. 8, P. 1 012—1 014.
(La aceste convorbiri au participat din partea Ungariei contele Csaky și L. Gajzago și din partea României N. Titulescu, prezenți fiind van Hamel, directorul secției juridice, R. Mantoux, directorul secției politice, precum și M. Ascarate și de Montenach, membri ai Secretariatului Societății Națiunilor.)

43

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. *

LONDRA, 8 IUNIE 1923
T.C. NR. 1 630
ÎNREG. M.A.S.
NR. 31 827 DIN 9 IUNIE

Franța va comunica astăzi la Foreign Office că noua propunere germană este inacceptabilă din trei motive :

1) nu promite încetarea rezistenței pasive ;
2) nu oferă o garanție suficientă ;
3) violează Tratatul de la Versailles, substituind Comisiei pentru reparații Comisia internațională pentru fixarea sumei de plată.

Franța crede că Anglia este complet străină de noua propunere germană, impresie pe care nu o împărtășesc întru totul. În schimb am fost informat și Franța pare să nu fi auzit că nota germană a fost stabilită de acord cu grupul financiar american.

După părerea reprezentantului Franței la Londra, nu se va da un răspuns colectiv Germaniei decît dacă Anglia și Italia sînt de acord asupra celor trei puncte precedente.

Tot după părerea lor, Anglia ar dori să ceară Germaniei încetarea rezistenței pasive ca o condiție prealabilă, pentru a avea dreptul de a juca ulterior rolul de arbitru, dar declarațiile anterioare fac acest lucru dificil în ochii opiniei publice.

Adaug, din sursă engleză, că la Bruxelles au fost unele fricțiuni.

44

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 13 IULIE 1923
T.C. NR. 1 890. CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 39 624 DIN 14 IULIE

Am avut o convorbire cu domnul Beneš. Mi-a declarat că din conversațiile avute cu domnii Poincaré, Baldwin și lordul Curzon a tras concluzia că de ambele părți se vor face încă eforturi ca să se ajungă la o înțelegere asupra problemei reparațiilor și că el

personal a insistat cît a putut, arătînd importanţa unei înţelegeri pentru politica din Europa Centrală.

Dacă pentru moment nu există o ruptură, el nu neagă totuşi că pînă în cele din urmă este posibilă o acţiune izolată a Marii Britanii.

Pentru el, punctele principale ale actualelor dificultăţi sînt patru :

1. Fixarea cifrei reparaţiilor. El crede că Anglia ar putea merge pînă la 50 de miliarde aur, dar va cere o comisie de experţi, lucru pe care domnul Poincaré îl va refuza categoric. Acest compromis va fi, poate, acceptat în felul următor : Comisia de experţi să fie numită de Comisia pentru reparaţii.

2. Problema Ruhrului. Franţa nu îl va părăsi pentru nimic în lume. Două compromisuri sînt deci posibile : sau Franţa îşi va reduce ocupaţia la ceea ce se numeşte o ocupaţie invizibilă, sau Anglia se va asocia pe faţă ocupaţiei, invocînd necesitatea de a controla acţiunea militară a Franţei ca nu cumva aceasta să urmărească a-şi realiza scopurile sale militariste.

3. Problema datoriilor interaliate. Domnul Beneš este convins că o mare parte va fi anulată, dar nu toată suma, dat fiind că Anglia va plăti Americii dobînzile.

Recunoaşte că modul în care domnul Poincaré prezintă această problemă este inacceptabil, deoarece...[1] înseamnă că în cele din urmă Anglia va fi aceea care va plăti reparaţiile ; rezultă însă de asemenea că domnul Baldwin nu este calificat să trateze această chestiune în spiritul cel mai just, deoarece el a fost acela care a impus Angliei sarcina convenţiei americane în privinţa datoriilor de război.

4. Frontul unic în problema datoriilor faţă de America. Soluţionarea primelor trei chestiuni va da răspunsul celei de-a patra. Domnul Beneš crede că pînă în octombrie soluţia va fi găsită : acord ori acţiune separată.

După părerea lui, nu o problemă internă va determina Germania să cedeze. În această ţară nu există actualmente decît o singură energie organizată : energia reacţionară. Crede însă că Germania va ceda pînă la iarnă din cauza problemei cărbunelui.

Domnul Beneš mi-a adus la cunoştinţă că dumneavoastră aţi acceptat ca el să fie...[1] Micii Înţelegeri la Consiliul Ligii Naţiunilor şi mi-a declarat că la 24 iulie va pleca de la Praga spre Sinaia.

[1] Lipsă în text.

45

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE *

LONDRA, 2 AUGUST 1923
T.C. NR. 2 004
ÎNREG. M.A.S.
NR. 44 163 DIN 4 AUGUST

Se subliniază cu satisfacţie aici una dintre diferenţele care există între punctele de vedere francez şi belgian, şi anume faptul că Franţa condiţionează ieşirea din Ruhr de plăţi în bani sau în natură, în timp ce Belgia, pentru a ieşi din Ruhr, cere numai să i se remită bonuri de tezaur germane în bună şi legală formă, garantate de bănci aliate sau neutre la fel cu cele care i-au fost remise anul trecut.

Iată, se spune, diferenţa dintre spiritul comercial şi spiritul militarist.

46

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 5 SEPTEMBRIE 1923
T.C. NR. 5
ÎNREG. M.A.S.
NR. 49 833 DIN 6 SEPTEMBRIE

Domnul Beneš mă însărcinează a comunica, în urma asigurărilor primite, că Anglia, Italia, coloniile[1], Franţa sînt ferm decise asupra candidaturii la Consiliu. Cum Polonia a declarat că dacă Beneš nu e candidat se abţine şi ea, Beneš consideră declaraţiunea ca urmărind intimidarea lui şi este decis la candidatură chiar contra Poloniei. Vă cere a confirma aranjamentul de la Sinaia, adică susţinerea candidaturii lui, şi socoteşte comunicarea lui francă Poloniei ca cel mai sigur mijloc de a evita complicaţiuni.

[1] Se referă la dominioanele membre ale Societăţii Naţiunilor.

47

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 5 SEPTEMBRIE 1923
T. NR. 8

Comunicatul din „Journal Genève" după care reprezentanții Micii Înțelegeri au căzut de acord că Societatea Națiunilor are deplină competență în diferendul italo-grec e inventat pe de-a-ntregul. N-am schimbat un singur cuvînt între noi asupra acestei chestiuni. În conversația în care am discutat azi cu Beneš dezmințirea de publicat, Beneš mi-a spus că în urma ședinței de azi-dimineață situația s-a schimbat și că o atitudine trebuie luată. Mi-a cerut să vă comunic că, cu toată dorința lui de a găsi, în acord cu Franța, o soluție tranzacțională, el socotește că respectul tratatelor, deci a Pactului Societății Națiunilor, primează totul. A făcut în acest sens declarație lui Salandra. Hanotaux cere o întrevedere astă-seară cu reprezentanții Micii Înțelegeri. Am răspuns, conform telegramei dumneavoastră, că, deși socotim că o atitudine foarte rezervată se impune României, voi fi prezent pentru a pune în curent guvernul cu cele ce se vor discuta. Țin de datoria mea să vă comunic că, deși se fac aci sforțări mari pentru a se găsi o formulă tranzacțională, opinia generală e că respectul Pactului Societății Națiunilor trebuie proclamat ca o absolută necesitate. Sînt temeri ca în ședința publică o acțiune a neutrilor, în caz cînd o asemenea proclamare n-ar fi unanimă, să nu producă grave complicații, cu atît mai mult cu cît Marea Britanie a luat decis atitudine în acest sens. Rog a-mi comunica urgent instrucții.

48

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 5 SEPTEMBRIE 1923
T.F.N.

Ne-am întîlnit Hanotaux, Beneš, Nincić și eu, delegat de colegii mei. Întîlnirea a fost datorită unei telegrame presante dată de Beneš lui Poincaré, care a dat instrucții lui Hanotaux să țină în curent Mica Înțelegere. Hanotaux ne-a spus că decizia Conferinței ambasadorilor, care dă satisfacție Italiei, și trimiterea ei Societății Națiunilor, care

trebuia să dea satisfacție acesteia, Conferința ambasadorilor manifestînd astfel intenția a lucra în colaborare cu Societatea Națiunilor, e un pas înainte. Urmează acum ca Consiliul Societății Națiunilor să evoce partea a doua a conflictului, adică ocuparea Corfului, și, avînd în vedere satisfacția obținută, Italia să-și retragă trupele. Expunerea lui Hanotaux mi s-a părut confuză, căci nici n-a spus precis dacă Franța insistă ca partea a doua să fie evocată Consiliului dacă Italia refuză, nici dacă are asigurări că Italia primește. Impresia mea e că sensul expunerii era dorința manifestă a Franței a ajuta Italia și dorința ca Mica Înțelegere să rămînă prudentă. Beneš spunînd că în orice caz, chiar dacă Italia retrage trupele, ar trebui ca Consiliul să continue a examina afacerea și să evidențieze călcările pactului de Italia, Hanotaux a răspuns că nu are instrucțiuni care să-i permită a discuta această chestie. După plecarea lui Hanotaux, Beneš ne-a spus că, dacă a declarat aceasta, e că însărcinatul cu afaceri de la Londra a fost chemat ieri la Foreign Office pentru a cere să telegrafieze lui Beneš că guvernul britanic va merge pînă la capăt. Totuși, ar putea fi îndoială dacă politica britanică urmată la Conferința ambasadorilor e tot așa de intransigentă ca și cea proclamată de lordul Robert Cecil în acord cu lordul Curzon. Am de asemenea impresia că Beneš e animat de dorința de a da o satisfacție lui Nincić, pe care procedarea Italiei l-a emoționat adînc, dat fiind că precedentul italian se poate lesne repeta contra patriei sale. Oricare ar fi dezvoltarea evenimentelor în fața Consiliului, e clar că la adunare se vor ridica multe voci împotriva încălcării pactului și eventualități neplăcute sînt de prevăzut. Repet că am asistat ca simplu observator la întîlnire, spunînd că n-am instrucții și că îmi place să păstrez speranța că evenimentele ne vor evita dureroasa obligație a alege între fidelitatea către un aliat și fidelitatea către un tratat.

49

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

8 SEPTEMBRIE 1923
T.C., F.N.

Contele Bethlen împreună cu ministrul afacerilor străine al Ungariei au venit să mă vadă azi. Obiectul vizitei a fost dublu. Întîi, a întreba oficial dacă guvernul român dorește începere imediată de

negociaţiuni asupra chestiunilor azi pendinte între Ungaria şi România, din care citează cu titlu de exemplu tratatul de comerţ cu noi, viza paşapoartelor, anume chestii financiare, ca dubla impunere, companiile de asigurare, datoriile dinainte de război, asistenţa judiciară, schimbarea prizonierilor politici. La aceste chestiuni s-ar putea adăuga chestiunile ce noi am dori. Al doilea, a întreba oficial guvernul român dacă poziţia actuală în chestiunea împrumutului e definitivă şi să insiste asupra urgenţei cu care se pune chestia. Am răspuns că oficial nu pot da un răspuns la cele două chestii puse, că oficial pot spune numai că în limita tratatelor actuale, care trebuie acceptate cu sincera dorinţă a le executa, România doreşte raporturi amicale cu Ungaria şi că, dacă personal aş putea contribui în aceste limite la aceasta, aş fi primul mulţumit. Să-mi permiţi însă a spune că văd cu persistenţă atît în presa ungară, cît şi în cea mondială tocmai acţiunea contrară scopului dorit. Am adăugat că impresia mea în multe din chestiunile speciale ridicate e că Ungaria socoteşte că dreptul României a legifera începe numai după ratificarea Tratatului de la Trianon, atunci cînd noi socotim, cum am declarat-o în afacerea optanţilor, că începe din momentul intrării teritoriilor alipite. Contele Bethlen a răspuns că nu va contesta acest principiu în negociaţiunile ce propune, ele referindu-se la viitor, iar nu la trecut. Că presa, pentru motive de politică internă, îngreuiază de multe ori acţiunea în afară şi că speră ca, dacă începem negociaţiuni, presa să ajute guvernul în sarcina lui. În chestia împrumutului am declarat că poziţia actuală e rezultatul unui serios examen al situaţiei şi al unui acord cu alte state, ceea ce înlătură putinţa de răspunsuri separate, că cel mai bun mijloc a ajunge la un rezultat e pacientarea şi evitarea oricărei cauze de înveninare a raporturilor între noi. Contele Bethlen speră ca răspunsul oficial al României să sosească în săptămîna ce mai stă la Geneva.

50

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 14 SEPTEMBRIE 1923

T.C. NR. 34

ÎNREG. M.A.S.

NR. 51 661 DIN 15 SEPTEMBRIE

Înotăm în plină criză electorală. Gabriel Hanotaux mi-a declarat că, pentru Franţa, candidat la Consiliu este România. Am răspuns că personal aflu aceasta pentru întîia dată, în aşa fel încît nici

lealitatea noastră să nu poată fi suspectată, dar nici o eventuală acţiune a României de aţi decide-o să nu fie stînjenită.

Ţin de datoria mea a vă comunica că Beneš are cele mai multe şanse şi că este în interesul nostru să ne pronunţăm asupra candidaturii lui imediat. De altminteri el o cere şi a declarat că este candidatul Micii Înţelegeri, iar noi sîntem în delicata situaţiune a nu ne pronunţa nici într-un sens, nici în altul ; ce trebuie însă cu orice preţ stabilit clar este că rulmentul pentru anul viitor se va face în favoarea României.

Binevoiţi a-mi telegrafia deciziunea dumneavoastră.

51

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

[GENEVA], 29 SEPTEMBRIE [1923]

T. NR. 68

După multiple conversaţii telefonice cu Paris, Poincaré ne-a trimis un text de rezoluţie al Consiliului, care diferă puţin de al nostru, dar care omitea necesitatea acordului desăvîrşit al părţilor interesate pentru lucrările împrumutului. Am refuzat a-l primi şi la sfîrşit am obţinut introducerea expresă a unui paragraf declarînd că, pentru toate chestiunile ce privesc restaurarea financiară a Ungariei, România, Serbia şi Cehoslovacia vor fi primite ca membre în Consiliu şi afirmarea expresă că unanimitatea voturilor e necesară pentru deciziune. De acord deci cu toţii, au trecut afacerea azi Consiliului pentru deciziune. Se aşteaptă acum decizia Comisiei reparaţiunilor, invitînd Liga la cooperarea studiului unui plan pentru 10 octombrie. Cum e extrem de important în apărarea drepturilor noastre ca textul invitaţiunii să fie redactat exact aşa cum am stabilit după multe discuţii la Geneva, dacă autorizaţi mă voi opri la Paris în drum spre Londra pentru a pune în curent pe Antonescu cu lucrările de la Geneva spre a obţine de la Comisia reparaţiunilor o invitaţie favorabilă nouă. Cu chipul acesta aş fi la Londra la 12 octombrie la post. În orice caz stau la Geneva încă trei zile pentru terminarea lucrărilor de secretariat.

52

SCRISOAREA ADRESATĂ DE N. TITULESCU, M. IVANOVIĆ ŞI E. BENEŠ PREŞEDINTELUI CONSILIULUI LIGII NAŢIUNILOR *

29 SEPTEMBRIE 1923

Avem onoarea să vă aducem la cunoştinţă că, în cursul ultimelor săptămîni, între reprezentanţii ţărilor subsemnate au avut loc, la Geneva, convorbiri relative la reconstrucţia financiară a Ungariei.

Dat fiind că aceste convorbiri continuă, ar fi posibil ca, după încheierea actualei sesiuni a Consiliului şi înainte de întrunirea sa din decembrie, Comisia pentru reparaţii să fie silită a cere Ligii Naţiunilor să întreprindă lucrările necesare în vederea unui plan de reconstrucţie financiară a Ungariei, plan care va trebui să fie elaborat de acord cu ţările interesate.

În vederea realizării acestui acord, între ţările interesate vor avea loc negocieri atît în legătură cu problemele de garanţie şi control, cît şi în legătură cu amînările reciproce de plăţi şi cu orice alte chestiuni, pe care un aranjament de acest fel le-ar putea aduce în atenţia părţilor interesate.

Dar, cum Comisia financiară a Ligii Naţiunilor nu ar putea să se ocupe de restaurarea financiară a Ungariei fără o autorizaţie prealabilă a Onoratului Consiliu, subsemnaţii, reprezentanţi ai României, Regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor şi Cehoslovaciei, avem onoarea de a propune ca, în vederea unei eventuale invitaţii a Comisiei pentru reparaţii, Consiliul să binevoiască a autoriza Comisia financiară şi Secretariatul să înceapă lucrările pregătitoare şi anchetele indispensabile pentru elaborarea, de acord cu statele subsemnate şi celelalte ţări interesate, a unui plan de restaurare financiară a Ungariei.

Onoratul Consiliu al Ligii Naţiunilor va trebui să examineze acest plan şi noi avem onoarea de a-i cere să binevoiască a decide ca, la şedinţele Consiliului care se vor ocupa de restaurarea financiară a Ungariei, reprezentanţii României, Regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor şi Cehoslovaciei să fie admişi să ia parte în calitate de membri ai Consiliului.

În consecinţă, dacă acordul statelor interesate va fi realizat, iar Consiliul cuprinzînd pe membrii numitelor state va aproba planul astfel elaborat, acest plan va fi transmis Comisiei pentru reparaţii în vederea hotărîrilor ulterioare pe care aceasta va trebui să le ia.

S.N.D., C.L., XXVI (1923), Nr. 11, p. 1 505—1506

53

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 30 SEPTEMBRIE 1923
T.C. NR. 69
INREG. M.A.S.
NR. 54 557 DIN 1 OCTOMBRIE

Postul lui Lahovary de la secretariat a fost suprimat din raţiune de economie. Am protestat la Eric Drummond, arătînd că România, care a plătit cotizaţiunea aşa de ridicată, rămîne fără un singur loc la secretariat.

Eric Drummond a răspuns că primul post liber va fi oferit României şi că aşteaptă încă recomandarea unui profesor român la cooperarea intelectuală. Ca să nu pierdem acest loc, îmi permit a vă sugera pe domnul George Oprescu, profesor de literatura franceză la Universitatea din Cluj. Dacă aprobaţi, îl propun lui Eric Drummond şi păstrăm astfel un loc ...[1] în aşteptarea celui de-al doilea.

54

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 24 OCTOMBRIE 1923
T.C. NR. 2 669
INREG. M.A.S.
NR. 59 643 DIN 25 OCTOMBRIE

Beneš m-a invitat ieri seară la ceai împreună cu ministrul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor şi am avut astfel prilejul unei lungi convorbiri asupra impresiunilor sale de la Paris, Bruxelles şi Londra.

Cu privire la Franţa şi chestiunea reparaţiunilor, crede guvernul decis a nu ajunge la nici o înţelegere cu Germania şi că, deşi nu împinge la dezagregarea Germaniei, guvernul francez este decis a exploata politiceşte faptul, dacă s-ar întîmpla.

[1] Lipsă în text.

La Bruxelles a găsit enervare din cauza creării Republicii Renane, Belgia temîndu-se de anume consecinţe, însufleţite de noua stare de lucruri.

La Londra, Beneš a găsit pe membrii guvernului furioşi contra Franţei, însă fără politică netedă în materie, astfel că republica Rinului, ca şi alte consecinţe ale politicii franceze, nu va împiedica, după părerea lui, opunere serioasă aci.

El prevede o iarnă foarte grea, cu revolte în diferite ţări, şi declară că din februarie Germania nu se va mai putea hrăni.

În consecinţă, spune Beneš, am şi prevenit guvernul Statelor Unite ale Americii să pregătească din nou serviciul de ravitailare, ca în timpul războiului.

La întrebarea mea dacă încredinţarea Americii a unei eventuale ravitailări a Germaniei nu va însemna întărirea sentimentelor progermane în America şi deci noi dezvoltări posibile ale greutăţilor politice actuale, Beneš a răspuns că da, dar că nu există altă soluţiune.

Azi voi vedea pe domnul Masaryk.

55

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 1 NOIEMBRIE 1923
T.C. NR. 2 763
ÎNREG. M.A.S.
NR. 61 168 DIN 2 NOIEMBRIE

Membrii guvernului, nemulţumiţi de restricţiunile lui Poincaré asupra drepturilor Comisiunei de experţi, au impus ca, în acelaşi timp cu prezentarea către guvernul francez a textului invitaţiunii Statelor Unite ale Americii, să se facă un protest contra separaţiunii provinciilor renane, acest fapt însemnînd desfiinţarea Tratatului de la Versailles.

Cu argumente şi cu speranţa că susceptibilitatea Comisiunii de reparaţii ca corp autonom poate aduce surprize, ei cred că faptele viitoare vor pune în umbră limitaţiunile de putere ale Comisiunii de experţi.

56

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 19 NOIEMBRIE 1923
T.C. NR. 295
ÎNREG. M.A.S. NR. 64 187 DIN 20 NOIEMBRIE

Tezaurul crede că în scurtă vreme noi complicaţiuni se vor ivi în chestiunea reparaţiilor.

America, împinsă de condiţiunile ei agricole, dornică de a-şi vinde produsele roditoare, voieşte să deschidă largi credite Germaniei pentru ravitaliere. În schimbul lor va cere *reliefs-bonds*, cu prioritate asupra creanţei de reparaţiuni.

Dacă se admite prioritatea, nici o îndoială că, de fapt, creanţa reparaţiunilor va fi slăbită prin micşorarea activului german.

Dacă Comisiunea de reparaţiuni respinge prioritatea, nici o îndoială că Franţa va avea să sufere de pe urma răzbunării economice americane.

57

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 21 NOIEMBRIE 1923
T.C. NR. 2 978
ÎNREG. M.A.S.
NR. 64 517 DIN 22 NOIEMBRIE

Instrucţiunile trimise de Guvernul britanic ambasadorului său la Paris au sosit aşa de tîrziu, încît conferinţa a fost amînată pe mîine.

Guvernul britanic cere ştergerea din textul francez a unei fraze, făcînd aluziune la sancţiunile eventuale, şi cere ca Comisiunea militară de control să nu aibă o acţiune independentă, consultîndu-se mereu cu ambasadorii aliaţi de la Berlin şi, la nevoie, cu guvernele respective.

Oficialitatea britanică nu este sigură dacă Franţa va accepta condiţiunile.

58

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 28 NOIEMBRIE 1923
T.C. NR. 3 023
INREG. M.A.S.
NR. 63 994 DIN 29 NOIEMBRIE

Aci importante conciliabule în ocuparea Ruhrului.

Primul ministru s-a înapoiat la Londra din campania electorală din provincie cîteva ore, special pentru a conferi cu lordul Curzon.

Pentru a evita recunoașterea legalității ocupării Ruhrului și, pe de altă parte, a nu renunța la cota-parte din plățile stabile sau în natură ce se vor face în baza aranjamentelor franceze cu industrialii, aci există dorința a se vărsa întregi valorile de către Germania la Comisiunea de reparațiuni pînă ce se va statua asupra legalității ocupațiunii.

Asemenea se contestă dreptul Franței de a deduce cheltuielile de ocupațiune.

Spiritul în care se urmăresc aci studiile experților consultanți de guvernul britanic mă face să mă tem de importante noi dificultăți pentru înțelegere.

59

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

RAPORT ASUPRA REZULTATELOR LUCRĂRILOR CONSILIULUI LIGII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA ÎMPRUMUTULUI UNGARIEI
PARIS, 1 ȘI 2 IANUARIE 1924

Rezultatul lucrărilor Consiliului Ligii Națiunilor în chestia împrumutului Ungariei din sesiunea decembrie 1923 se poate rezuma astfel : s-a fixat redacțiunea condițiunilor tehnice ale împrumutului în vederea unui consimțămînt ulterior ce guvernele interesate vor da dacă obțin satisfacție : a) asupra negociațiunilor cu Ungaria pe diferite chestiuni pendinte ; b) asupra amînării datoriilor (statelor succesoare) din tratate ; c) asupra controlului militar.

Aceste trei importante chestiuni nu se negociază cu Liga, ci cu guvernele :

Sînt ele tranșate pînă la 16 ianuarie 1924, atunci Liga (un sub-

comitet cu pline puteri din care România face parte) ia act de acceptarea condițiunilor tehnice și recomandă planul ei de restaurare economică a Ungariei Comisiei de reparații ca aceasta să ia măsurile de ridicare a privilegiului.

Nu sînt ele tranșate pînă la 16 ianuarie 1924, Liga va trebui să-și amîne deciziunea.

Procesele-verbale ale Ligii, de îndată ce vi le voi trimite, ne vor arăta detaliat ce am făcut noi acolo și felul cum am crezut că trebuie salvgardate interesele României chiar în chestia tehnică numai. Pentru noi, importante sînt însă mai ales celelalte trei chestiuni, care alcătuiesc un fel de condiții politice ale împrumutului. De ele trebuie să profităm pentru a amenda o parte din nedreptățile ce rezultă pentru noi din situația juridică actuală a tratatelor față de fapte noi, neprevăzute — cel puțin oficial — în momentul semnării tratatelor.

Îmi propun a vă pune azi în curent cu mersul negociațiunilor în importanta chestie a amînării datoriilor.

Cererea României

În virtutea Tratatului de la Trianon, avem de suportat ca stat succesor : a) plata bunurilor cedate (1,3 miliarde de coroane aur în evaluarea dumneavoastră ; circa 3 în evaluarea Ungariei ; să zicem, în medie, pentru discuție 2 miliarde de coroane aur) ; b) datoria de liberație (250 000 000 de coroane aur) ; c) datoriile dinainte de război, cota-parte a României, aproximativ 0,5 miliarde aur.

Ce am cerut noi ? Cum în intenția noastră n-a putut intra să luăm sarcini de sine stătătoare ducînd la un bilanț pasiv, ci sarcini de scăzut dintr-o creanță cu mult superioară de reparații, datoriile acestea trebuie să fie indivizibil legate de reparații, deci cerem conexarea ambelor aspecte ale chestiei și păsuirea.

Obiecțiunile Micii Înțelegeri în intimitate

Susținem România în cererile ei integrale, au spus reprezentanții sîrb și ceh.

Dar, deși avem interesul ca punctul de vedere român să triumfe, căci ne convine și nouă, avînd în vedere :

a) că nu există conexitate între reparații și datoriile fostei monarhii, care trebuie suportate de succesori chiar de nu era război ;

b) că amînarea aceasta cerută de noi va impresiona rău toate statele, căci purtătorii aparțin tuturor naționalităților ;

c) că nu vom obține amînarea,

vă sfătuim :

a nu insista, căci riscăm să pierdem prilejul a regula grosul ches-

tiunei (cele 2,25 miliarde de bunuri cedate și datoria de liberație) și, de împiedicăm împrumutul Ungariei pe această chestie, vom agrava situațiunea tratativelor prin indispunerea celor de care avem nevoie pentru a ne ameliora situația actuală.

Răspunsul meu Micii Înțelegeri

Cel mai sigur mijloc a nu reuși într-o cerere e să nu crezi în ea. Recunosc că juridicește distincția dintre datoriile antebelice și celelalte e fundată. Dar, politicește și economicește, dat fiind că bunăvoința statelor mari s-a arătat mai ales învinșilor, trebuie să convingem pe aliații noștri că îndreptarea economică a noastră, state mai mici, nu poate să vină decît dacă consacrăm trebuințelor noastre interne integralitatea resurselor noastre. O păsuire a datoriilor noastre externe este dar cea mai ușoară formă de solidaritate economică pe care un stat aliat o poate cere altui stat aliat.

Trebuie să recurgem la convingere, deci nu trebuie să vorbim numaidecît de indispunere a interesaților.

Obiecțiunile marilor aliați

Trec peste unele detalii de natură a spune mult asupra atmosferei de specială bunăvoință pe care unii, nu toți, din reprezentanții Înțelegerii la Paris voiau s-o facă Ungariei.

Quai d'Orsay, într-o întrunire unde au fost special convocați toți reprezentanții Micii Înțelegeri cu miniștrii ei la Paris, ne-a comunicat :

a) hotărîrea a nu admite cererea asupra datoriei dinainte de război pe care Franța o cere chiar Rusiei bolșevice ;

b) dispoziții favorabile pentru a negocia amînarea celorlalte două datorii ;

c) rugăciunea Franței de a grăbi împrumutul ungar, ca fiind un instrument de consolidare a păcii așa de important, încît ea a dat exemplul sacrificiului, renunțînd la multe din drepturile ei.

Argumentele lui Quai d'Orsay două : a) lipsa de conexitate ; b) lipsa de calitate, chestia privind pe purtători. Mica Înțelegere s-a prezentat unită.

Negociațiunile ulterioare

Asupra unei asemenea situații numai guvernul se poate pronunța. Mi-am zis, totuși, că e preferabil să pun clar înaintea lui întreaga chestie, adică să vedem formula concretă pentru rest a aliaților.

Dacă cu prilejul acestei discuții am putea obține avantaje în adîncime asupra chestiunii bunurilor cedate și datoriei de liberațiune, poate reducerea în suprafață a avantajelor cerute de noi să apară sub o altă lumină.

De aceea am cerut colegilor mei din Mica Înțelegere ca pentru aceste două datorii să începem prin a cere imediat nu amînarea, ci anularea. Au acceptat bucuros.

Vă las a bănui cum a fost întîmpinată în primul moment cererea de anulare.

Ideea, energic susținută, a făcut însă progres.

Noi am prezentat chestia astfel. Dacă nu luăm azi măsurile necesare, cu fărîmițarea reparațiunilor ne vom pomeni mîine cu un bilanț pasiv, pe care nu-l vom putea anula, dat fiind generalizarea decepției în materie de reparații, care, oricît de mari ar fi, nu pot satisface pe toți. Cerem azi asigurarea de a nu cădea sub zero și libertatea de a negocia ulterior pentru a ne ridica deasupra lui zero cît vom putea obține.

Obiecția generală era : nu putem azi rezolva chestia, căci ridică întreaga problemă a reparațiunilor. În special România n-a acceptat mai nici unul din aranjamentele anterioare. Cum poate dar să ne lege ea, care nu se leagă cu nimic ?

Răspunsul a fost : cerem numai recunoașterea unui principiu just că nu vom plăti 2 miliarde dacă nu le luăm. Cît nu vom lua, nu discutăm azi. O simplă amînare e egală cu nimic dacă nu legăm de ea recunoașterea principiului care o motivează.

Finalmente, discuția s-a făcut pe terenul propus de noi.

E necesar să rezum, pentru buna înțelegere a dezvoltării de mai jos, situația juridică actuală creată de tratate.

Situația în drept a obligațiunilor noastre.

Un prim aranjament între aliați, cu data de 10 septembrie 1919, cuprinde următoarele două dispoziții :

Art. 3. Sumele datorite de fiecare din state, cum e spus mai sus, din cauza liberațiunii lor, precum și valoarea bunurilor și proprietăților fostei monarhii austro-ungare care le sînt transferate, evaluate conform articolului 207, partea 9, din tratatul cu Austria, vor fi compensate, cazul prezentîndu-se cu reclamațiunile prezentate de aceste state cu titlul de reparațiuni.

Art. 4. Dacă suma datorită de unul din zisele state, din cauza liberațiunii, și valoarea bunurilor și proprietăților cedate excede totalul reclamațiunilor admise cu titlu de reparațiuni, acest stat va emite, în termen de trei luni după notificarea care îi va fi fost făcută de Comisia de reparații a totalului ce i se cuvine cu titlu de reparație, bonuri egale cu acest excedent și le va libera oricărei persoane sau oricărui organism ce vor putea desemna guvernele Statelor Unite, al Imperiului britanic, al Franței și al Italiei.

Aceste bonuri vor fi la purtător și vor fi plătibile în capital și interese de statul care le emite, fără scăderi de taxe sau sarcini impuse de el sau sub autoritatea lui.

Aceste bonuri poartă dobîndă de 5%, plătibilă semestrial cu începere de la 1 ianuarie 1926. Ele vor fi rambursate în 25 de tiraje anuale cu începere de la 1 ianuarie 1931 ... [1].

România a aderat la acest aranjament.

Guvernul sîrb, crezînd însă aranjamentul dezavantajos, căci socotea preferabil a...[1] încasa reparațiunile și a plăti mai tîrziu, s-a străduit să obțină modificarea lui în sensul ca plata să fie independentă de reparații !! Adică a repudiat compensația ! Așa era socotită combinația mai avantajoasă în 1919 !!

Deci în decembrie 1919 se modifică acest prim aranjament după cum urmează :

Articolele 4 și 5 din aranjamentul din 10 septembrie 1919 sînt înlocuite prin aceste dispoziții :

Art. 4. Fiecare din zisele state va emite, într-un termen de trei luni după ce i s-a făcut cererea de Comisia de reparații, bonuri pentru suma datorită de acest stat pentru liberația sa și proprietățile transferate și le va libera la orice persoană sau organism care vor putea fi desemnate de guvernele Statelor Unite, Imperiului britanic, Franței și Italiei.

Aceste bonuri sînt la purtător...[1] dobîndă 5% plătibilă de la 1 ianuarie 1926... [1] vor fi rambursate în 25 de tiraje cu începere de la 1 ianuarie 1931.

Această modificare a fost acceptată de România (îmi spune domnul Neculcea) ; de Cehi nu !

Concluzia juridică. Reiese din citirea textelor de mai sus : a) că am admis ideea că reparațiunile ar putea fi mai mici ca datoria bunurilor cedate și ca datoria de liberație (art. 4 din aranjamentul din 10 septembrie) ; b) că am desfăcut juridicește prin modificarea art. 4 din aranjamentul din decembrie 1919 legătura dintre reparații și plata datoriilor din tractate, noul articol obligîndu-ne a da bonuri pentru întreaga datorie din tractat, nu numai pentru excedent, și la prima cerere a Comisiei de reparații.

O asemenea situație juridică a obligațiunilor noastre e de o reală gravitate și trebuie cu orice preț s-o îndreptăm.

La lumina acestei considerații trebuie judecate, cred eu, cele ce urmează.

[1] Lipsă în text.

Formula propusă de mine.

Odată acceptată ideea noastră că ne trebuie o asigurare contra riscului de mai sus cu privire la fondul obligațiunilor noastre, nu numai la scadență, am crezut că trebuie să cer maximum ca fond și formă, pentru că numai așa am putea obține contrapropuneri serioase.

Am cerut o scrisoare de la guverne cu acest text :

„Noi suntem de acord că obligațiile privind bunurile cedate și datoria de eliberare nu constituie pentru România și pentru celelalte state succesoare ale Austro-Ungariei, sarcini deja existente, ci obligații a căror naștere și îndeplinire sunt legate, în mod indivizibil, de plata unor reparații cel puțin echivalente, din partea Austriei și Ungariei" [1].

Formula propusă de Quai d'Orsay

S-a reproșat formulei mele, întîi, că e prea francă și poate excita opinia publică franceză, al doilea că ea nu cuprinde un principiu care poate duce la descărcare, ci o descărcare actuală înainte ca contul final să se fi încheiat.

Deci Quai d'Orsay, după consultații cu Comisia de reparații, am tot cuvîntul s-o cred, mi-a propus acest text :

„31 decembrie 1923

În virtutea anexei la acordul din 11 martie 1922, Italia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven și România, plătesc în bonuri C :

1. Proprietățile și bunurile fostei monarhii Austro-Ungare care au fost transferate fiecăruia din ele.

2. Indemnizațiile de eliberare.

Plata bunurilor și a indemnizațiilor de eliberare va putea fi efectuată fie în bonuri C primite de la Germania, fie în caz de lipsă sau pentru excedent, în bonuri speciale, emise de puterile semnatare și care ar fi asimilate cu bonurile C pentru plata dobînzilor și a amortismentului" [1].

Obiecțiunile mele

Recunosc fără înconjur că această formulă, față de situația juridică actuală, constituie un avantaj de nediscutat : în loc să plătesc la 1926 cu bani peșin, plătesc cu bonuri C sau bonuri emise de noi pe care le vom plăti cînd și Germania va plăti bonurile C !!! Și de se vor anula bonurile C germane, cu bonuri care nu se plătesc niciodată !

[1] În franceză în textul original.

Dar doresc ceva mai puțin abil și în orice caz mai clar, căci de la stat la stat interpretările sînt arme politice.

Am obiectat :

a) nu pot admite referința la acordul din 11 martie 1922, pe care nu l-am acceptat (căci se referă la acordul Spa). Ștergerea referinței cred că e ușor de obținut ;

b) partea noastră de bonuri A și B, cît va fi după negocieri ulterioare, o luăm, ca toată lumea, în bani. Aceasta mi s-a spus că se înțelege ;

c) asimilarea cu bonurile C trebuie precizată. Bonurile C sînt un copil al convențiunii de la Spa. După articolul 2 al acestei convenții, singurul text care reglementează materia, bonurile C sînt bonuri serioase și se emit după aprecierea capacității de plată a Germaniei de către Comisia de reparații.

Practica, nu vreun acord, a făcut iluzorii bonurile. Deci să fie bine înțeles că, asimilînd bonurile ce eventual am emite noi cu bonurile C, aliații nu se gîndesc la regimul bonurilor C din convenția de la Spa, ci la regimul bonurilor C în orice epocă.

Se poate ca preocupările mele să pară exagerate oamenilor care n-au intenția să ne înșele, ci să ne ajute. Dar eu sînt dator să cer texte clare și să exprim cereri netede.

În ce mă privește, am cerut dar să reflectez asupra redactării, exprimînd regretul că nu s-a admis formula propusă de mine, din moment ce pe fond sîntem de acord ; evident am adăugat că rolul meu e să pregătesc terenul, să informez guvernul, nu să decid.

Ministrul ceh la Paris a venit să-mi mulțumească pentru insistențele ce am pus în această chestie, spunînd că fără România s-ar fi obținut numai o simplă amînare și ar fi rămas deschisă o chestie periculoasă, sub un regim juridic defavorabil.

Cum e un bun jurist, am discutat amîndoi cu tratatele în mînă formula lui Quai d'Orsay și, cum Victor Antonescu e lipsă pentru cîteva zile din Paris, ministrul ceh se va duce să ceară ștergerea cuvintelor „pentru plata dobînzilor și a amortismentului" și introducerea cuvintelor : „în orice epocă".

Cu chipul acesta, asimilarea cu bonurile C ar fi mai perfectă și formula ar suna astfel :

„Plata bonurilor și a indemnizațiilor de eliberare va putea fi efectuată fie în bonuri C primite de la Germania, fie în caz de lipsă sau pentru excedent, în bonuri speciale, emise de puterile debitoare și care ar fi asimilate cu bonurile C, în orice epocă".

Trebuie să adaug că la Comisia de reparații, de se face împrumutul ungar, ideea e că trebuie să se dea statelor succesoare

altîtea bonuri C cît au nevoie ca să se libereze de datoria bunurilor cedate și de datoria de liberație, astfel ca să nu mai fie complicații.

Concluzie

Viu prin prezenta a vă întreba :

a) Socotiți formula de mai sus acceptabilă ?

b) Avînd în vedere netăgăduitul avantaj pe care îl prezintă noul regim juridic care se propune pentru datoria de liberație și bunurile cedate în locul regimului actual al aranjamentelor din 1919, socotiți că putem accepta protocoalele redactate în vederea împrumutului ungar chiar fără admiterea cererii noastre pentru datoriile dinainte de război ale Austro-Ungariei ?

c) În caz afirmativ, nu credeți că n-ar trebui spus nimic de la guvern la guvern asupra acestei chestii a datoriilor dinainte de război și că e preferabil a o socoti ca o chestie privind pe purtători, ca să nu avem o opinie contrară a guvernelor dacă nu putem obține una favorabilă ?

Am nevoie de un răspuns telegrafic ca să știu cum să negociez chestia și la Londra și ca să știu ce trebuie să fac la 16 ianuarie.

Primiți vă rog, domnule ministru, încredințarea înaltei mele considerațiuni.

60

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 5 MAI 1924
T.C. NR. 1 010
ÎNREG. M.A.S.
NR. 23 106 DIN 6 MAI

Aflu din cel mai sigur izvor următoarele asupra discuțiunilor dintre delegații belgieni și primul ministru cu prilejul întîlnirii de ieri. Delegații belgieni au insistat ca Anglia să accepte a defini în mod prealabil sancțiunile ce s-ar impune Germaniei în caz de neexecutare a planului Comisiunii de experți.

Primul ministru a declarat că nu primește ca Anglia să se lege de pe acum în vederea acestei eventualități și că Franța și Belgia trebuie să se mulțumească cu formula că în caz de neexecutare Germania se va lovi de frontul unic al aliaților. Nu cred că trebuie dedus însă din acest fapt imposibilitatea unui acord. Ce sperie guvernul englez este cuvîntul sancțiune, care implică pentru el expedițione militară. Dacă s-ar califica drept garanții măsu-

rile proiectate de Franța și Belgia în caz de neexecutare, poate că aceste măsuri, cu oarecare amendamente, ar fi mai ușor primite aici.

Discuțiunile au fost cordiale și sfîrșitul lor n-a avut de loc caracterul unei rupturi.

61

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE)

LONDRA, 15 MAI 1924
T.C. NR. 1 017. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S. NR. 25 133 DIN 16 MAI

Am întîlnit la recepțiunea de la palat pe guvernatorul Băncii Angliei, care și de această dată a refuzat invitațiunea legațiunii României.

M-am dus drept la el și i-am spus franc că observ o schimbare de atitudine la el. De unde înainte, cînd domnia-ta mă preveneai numai cu o zi înainte că vii la Londra și nu era timp a aranja toate întîlnirile și salvarea protocolară îmi venea de la el, care ne primea imediat după prima cerere telefonică, de cîtva timp observ o răceală față de interesele României. L-am rugat să-mi spună ce este sub toate acestea și, dacă crede că țara mea a greșit, rolul meu este să aflu gîndul lui, să văd ce este drept și să aduc remediile necesare.

Guvernatorul s-a mărginit a-mi spune că impresiunea mea este greșită și a-mi face complimente de ordin personal. Am răspuns că persoana mea nu are ce căuta în această chestiune, că sînt nemulțumit că nu voiește să ne spună franc ce are cu România. Că voi veni zilele acestea la el și nu o să scape numai cu formule evazive, căci voiesc a ști adevărul.

I-am făcut apoi cunoștință cu Duca și în fața lui Duca am repetat cele de mai sus.

62

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE)

LONDRA, 15 MAI 1924
T.C. NR. 1 018. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S. NR. 25 147 DIN 16 MAI

Ieri, la banchetul din City, eram așezat lîngă primul ministru. Pe cînd lordul-primar citea pasajul economic asupra României, am surprins pe fața primului ministru un surîs care nu mi-a plăcut.

Brusc l-am întrebat de ce surîde. Primul ministru mi-a răspuns că face aceasta pentru că observă că între două pasaje poetice, unul referitor la amintirea regelui Carol și altul la calitățile literare ale maiestății-sale reginei Maria, observă că se vorbește și de finanțele României. Domnia-sa mi-a replicat că așa este viața, parte poezie, parte finanțe, dar că-mi spune fără înconjur gîndul lui întreg. Primul ministru m-a întrebat atunci ce este cu legea minelor ? Am răspuns că forma în care a fost dată publicității este un anteproiect și că se așteaptă textul definitiv. Am adăugat că observ că are anumite informațiuni dintr-un izvor, că aș dori să le cunosc în detaliu și că ar fi mai bine, înainte de a conchide într-un sens sau altul, să asculte toate glasurile.

L-am întrebat, în fine, dacă mă crede calificat să discut cu el toate chestiunile și dacă, da sau nu, crede ca să fie un guvern la București care să nu mă susțină în propunerile ce aș socoti eu juste pentru interesele țării mele.

Primul ministru mi-a răspuns foarte măgulitor și m-a invitat la Chequers, reședința primilor miniștri la țară în afară de Londra, unde se duce la sfîrșitul fiecărei săptămîni, să discutăm în liniște toate chestiunile. Mă voi duce îndată ce voi avea puțină libertate.

63

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE)

BERNA, 10 IULIE 1924
T.C. NR. 1 544
ÎNREG. M.A.S.
NR. 36 532 DIN 11 IULIE

Plec la 9 iulie la Praga, la 12 iulie la Paris și sînt la 14 la Londra. Din informațiuni neoficiale aflu că s-ar dori împărțirea statelor participante la Conferința de la Londra în trei categorii :

1) marile puteri ;

2) puterile realmente interesate la reparațiuni, ca Serbia, Portugalia, și

3) puterile teoretic interesate la reparațiuni, ca România, care nu a acceptat acordul de la Spa.

De va fi așa, nu numai că va reapare nedreptatea distincțiunii între puterile mari și mici, dar se formulează o absurditate; este absurd a se susține că România este teoretic interesată la

reparații, pentru că, socotind procentul de 1% nedrept, a refuzat acordul din Spa. Belgia și Italia, care au semnat acordul de la Spa, fac de mult timp sforțări pentru a obține revizuirea procentelor în favoarea lor. Pentru că sînt mari puteri, procedeul lor se cheamă înaltă politică. Dacă România ar fi acceptat acordul de la Spa și ar fi încercat ulterior revizuirea lui în folosul ei, aceasta s-ar fi chemat, probabil, dezonoare ; cînd România menține punctul ei de vedere din 1920 și-și rezervă drepturile și-și expune revendicările din timp util, aceasta se cheamă teorie. Cum nu mă duc la Londra pentru teorie, rog telegrafic la Londra răspunsul Dumneavoastră la următoarea chestiune :

Am protestat ca ministru de finanțe în 1920 pentru două motive. Primul, că s-a discutat de noi fără de noi. Asupra acestui fapt nu există remediu pentru trecut. Al doilea, că procentul de 1% este nedrept și insuficient.

Eu cred dar că, dacă se adevereşte intenţiunea de a se crea României o situație inferioară la Londra pentru că nu a acceptat acordul de la Spa, aș putea spune că nu ne ridicăm contra conținutului, ci contra procentului, că deci ne rezervăm a discuta proiectul cînd chestiunea va veni la ordinea zilei. Rog a telegrafia dacă fac greșeală gîndind astfel. Dacă da, rog a indica ce mijloc socotiți mai bun ca noi să evităm situațiunea mai sus expusă. Dacă nu, rog a autoriza în caz eventual extrem a face declarațiunea de mai sus.

Inutil să adaug că voi face totul pentru a evita orice declarațiune de va fi posibil și a ne menține intacți pe poziținea din 1920, păstrată cu atîta grijă de atunci ; poate chiar informațiunile mele să nu se adeverească, și atunci cu atît mai bine, dar, bineînțeles, să știu la vreme răspunsurile ce pot da.

64

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PRAGA, 12 IULIE 1924
T.C. NR. 1 608
INREG. M.A.S.
NR. 36 610 DIN 13 IULIE

Cred preferabil ca România să ia riscul acesta, în loc de a lua riscul de a fi singurul stat care nu acceptă planul experților. Într-adevăr, planul experților este considerat de America ca primul gest ce face pentru restaurarea Europei și de acceptarea căruia

depind ajutoarele ei viitoare. Planul experților este considerat de Anglia, cu sau fără temei, ca un nou statut al Europei.

Planul experților a fost recunoscut ca cuprinzînd maximum de ce se poate cere Germaniei chiar de statele care au ocupat Ruhrul, Franța și Belgia. Ce se va adeveri din această credință vom vedea mai tîrziu.

Totuși mi se pare că România ar lua o răspundere prea mare în ochii lumii dacă ar...[1] singură plăți superioare sumelor socotite chiar greșit ca maximum de către toate statele.

În consecință, binevoiți a telegrafia dacă sînteți de acord să fac toate rezervele noastre asupra planului experților și, dacă nu se discută la Londra chestia reparațiilor în drept, să accept planul, enunțînd rezervele noastre pentru ceasul cînd se va discuta situațiunea interaliată și să evităm ruptura cîtă vreme această situațiune nu se discută.

65

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE)

PRAGA, 12 IULIE 1924
T.C. NR. 1 608
INREG. M.A.S.
NR. 36 816 DIN 14 IULIE

Duca a remis actele cerute de mine Ministerului de Finanțe și a comunicat instrucțiunile guvernului, care în rezumat consistă a expune întreaga chestiune a reparațiilor României, care acceptă planul experților, făcînd rezerve asupra cotei de la Spa și creanțelor privilegiate derivînd din executarea tratatului din București și din emisiunea de monedă din timpul ocupațiunii. Nu pot să vă spun cît de mult împărtășesc eu punctul de vedere privitor la Conferința de la Londra, pentru a arăta o dată mai mult drepturile noastre și călcarea lor în trecut. Chestiunea ce se pune este aceea pentru o mai bună metodă de urmat pentru atingerea acestui scop. Dacă la Londra se discută întreaga problemă a reparațiilor, cum crede domnia-voastră și cum ar fi logic, soluțiunea este simplă. Expun drepturile României și, dacă nu obțin o soluție convenabilă a intereselor noastre, rup negocierile fără umbră de jenă. Dacă însă, cum sînt informat, Conferința de la Londra se va ocupa numai de

[1] Lipsă în text.

executarea planului experților, adică pur și simplu de valorificarea drepturilor globale ale aliaților față de Germania, iar nu și de repartițiunea între aliați a acestor drepturi și a sarcinilor războiului...[1], este mai complicat. În acest caz trebuie, pe de o parte, să nu fim noi statul care ia răspunderea împiedicării unui acord realizat între toți ceilalți interesați, pe de altă parte trebuie ca atitudinea noastră să concilieze toate... [1] să nu apară ulterior ca o renunțare a noastră aproape, față de poziția ce avem azi. În acest scop sînt de părere, dacă Conferința din Londra are un obiect limitat, să fac un memoriu, reamintind o dată mai mult punctul nostru de privire și să formulez rezervele noastre pentru ceasul cînd se va discuta repartițiunea între aliați a reparațiunilor și sarcinilor războiului. Un lucru trebuie însă știut de pe acum, și anume că acceptarea planului experților însemnează includerea creanțelor de liberare privilegiate, ca și a tuturor creanțelor privilegiate...[1] celorlalte state, în sume anuale impuse de raportul experților, Germaniei. Experții s-au ferit să fixeze de pe acum totalul reparațiilor germane, ci au propus sume fixe pe un anume șir de ani, susceptibile de a fi mărite după un indiciu de prosperitate, dar au declarat că aceste sume pot fi plătite de Germania în acest răstimp. Experții adaugă că prioritățile de plată asupra acestor sume constituie o chestiune de regulat ulterior între aliați. Ca consecință, avem două mijloace spre a apăra chestiunile datoriilor privilegiate :

1) a cere un adaos la sumele anuale maximale ale experților. Aceasta înseamnă a vota contra raportului experților, căci refuzăm limitele socotite de ei ca maxime ;

2) mijlocul de a accepta sumele experților, anunțînd franc de pe acum pe aliați că invocăm...[1] de plată pentru anume creanțe și majorarea cotei de la Spa.

Cunosc riscurile unei reparațiuni între aliați, unde cei mari iau tot și cei mici ce rămîne.

[1] Lipsă în text.

66

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S

PARIS, 15 IULIE 1924
T.C. NR. 5 985
INREG. M.A.S.
NR. 37 283 DIN 16 IULIE

Am văzut pe Herriot astăzi, luni dimineață, și i-am pus două întrebări :

1) Dacă are informațiuni asupra procedurii după care va funcționa Conferința de la Londra și dacă a auzit ceva privitor la informațiunea că statele mici nu vor putea comunica cu conferința decît prin intermediul secretariatului și în scris. Herriot mi-a răspuns că nu a auzit nimic și că toată procedura este stabilită de guvernul englez. L-am rugat atunci dacă... [1] această informațiune se susține nemărginit de regimul tuturor statelor ; altfel, în ce mă privește, voi delega un consilier de legațiune să stea de vorbă cu secretariatul conferinței, căci va fi singurul mijloc pentru mine de a apăra demnitatea României, făcînd să discute pe funcționarii inferiori ai statelor mari cu funcționarii inferiori români. Rămîne ca statele mari să judece dacă această procedură este cea mai potrivită pentru bunul mers al conferinței.

Herriot a promis concursul lui în această chestiune.

2) A doua întrebare pusă de mine a fost dacă Herriot crede în posibilitatea unui acord cu Anglia.

Herriot mi-a răspuns că este sceptic, căci, pe de o parte, Senatul a exprimat un vot de încredere cu condițiunea reușitei unui program anumit, pe de altă parte Anglia cere ca, oricare ar fi călcările angajamentelor germane, Franța să renunțe la dreptul de a lua sancțiuni singură, cu alte cuvinte de a reocupa Ruhrul.

După cum vedeți, conferința se anunță grea și, după părerea lui Herriot, chiar lungă.

Peste două ore plec la Londra.

[1] Lipsă în text.

67

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA

T.C. NR. 1 051 DIN 16 IULIE 1924

ÎNREG. M.A.S

NR. 37 451 DIN 17 IULIE

În afară de examenul raporturilor tehnice asupra noii bănci de emisiune, de reorganizarea căilor ferate și de organizarea obligațiunilor industriale, chestiunile cu cari se va ocupa Conferința de la Londra sînt următoarele :

— prima chestiune : prin ce fel de instrumente diplomatice va deveni planul Dawes operativ : prin protocoale speciale ; dacă da, de cine elaborate și de cine semnate ;

— a doua chestiune : trebuie Germania să iscălească sau nu protocoalele ; dacă da, trebuie ea chemată a le discuta la prezenta conferință sau la una viitoare, sau i se va permite numai a-și expune punctul cu privire la Comisia reparațiunilor sau prin obișnuitul canal diplomatic ;

— a treia chestiune : ce date se fixează pentru votarea de Reich a legislațiunii noi necesare, ce date pentru crearea organelor de control și dacă Comisia reparațiunilor sau altă autoritate arbitrală va decide că planul a intrat în vigoare ;

— a patra chestiune : dacă garanții altele decît controlul planului Dawes trebuie cerute pentru căile ferate rhenano-westfaliene ;

— a cincea chestiune : cînd se va transforma ocupația militară în invizibilă și cînd va dispare integral ;

— a șasea chestiune : ce autoritate urmează a interpreta planul Dawes : curtea Haga, Comisia reparațiunilor sau altă autoritate;

— a șaptea chestiune : ce autoritate va constata călcarea obligațiunilor Germaniei : Comitetul financiar al Ligii Națiunilor sau Comisia reparațiunilor, completată cu un american ;

— a opta chestiune și cea mai importantă din cele prezente : în fața călcării flagrante a Germaniei, în ce formă se vor concerta creditorii Germaniei și, în caz de dezacord, se va recurge la arbitru sau va putea o putere sau un grup de puteri să ia sancțiuni în mod independent ;

— a noua chestiune : care trebuie să fie condițiunile împrumutului de 40 000 000 de lire, ce dobînzi amortizare curs emisiune ;

— a zecea chestiune : ce aranjamente se pot face între guvernele creditoare și Comisia de transferturi cu privire la plățile numerar și reparațiunile în natură.

Adaug că primul ministru a declarat în parlament că acordul Spa nu va fi examinat la prezenta conferință și că natura sancțiunilor nu va putea fi determinată decît în împrejurările în care se vor produce ulterior călcările Germaniei.

68

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 16 IULIE 1924

T.C. NR. 1 053

ÎNREG. M.A.S.

NR. 37 463 DIN 17 IULIE

Conferința a început astăzi dimineață, 16 iulie. După oarecare dezbinare în culise, statele mici au fost admise pe picior de egalitate, diferența dintre statele mari [și mici] fiind că primele au patru [1] și ultimele unul, dar, din moment ce sîntem prezenți, această lipsă de curtenie importă mai puțin. Diferența dintre statele mari și mici n-a întîrziat însă a reapărea chiar din prima ședință a conferinței. După discursul de inaugurare, președintele conferinței, Ramsay MacDonald, a propus ca, înainte de o dezbatere a chestiunilor ridicate de planul experților cu privire la executarea lui, aceste chestiuni să fie trimise la două comisiuni de experți numiți de conferință, la cari statele mari să numească cîte patru delegați experți, iar statele mici nici unul. Această restricțiune a fost public sugerată de ministrul de finanțe britanic, Snowden. Primul ministru britanic justifică această propunere prin faptul că ar trebui să meargă iute și că drepturile statelor mici sînt apărate din moment ce deciziunile se iau de plenul conferinței, la care participă statele mici alături de cele mari.

Am luat atunci cuvîntul, spunînd că nu pot serios apăra interesele țării mele dacă nu pot urmări pas cu pas evoluțiunea diverselor chestiuni, și am adăugat că statele mici nu cer morțiș cîte patru experți de fiecare comisiune, căci nu-i avem, ci prezența fiecărui stat mic în fiecare comisiune cu cîți experți are, ca să-și supravegheze interesele.

Herriot a propus atunci ca cele patru state mici : România, Serbia, Grecia și Portugalia, să aibă un reprezentant comun în fiecare comisiune. Am răspuns că regret că nu pot accepta soluțiunea, căci, dacă nu cer privilegiul de a mă multiplica, cer pentru România dreptul a nu-și vedea reprezentantul ei tăiat și figurînd în fiecare comisiune cu cîte o bucată din el.

[1] [delegați].

Discuțiunea era destul de mare ; atunci MacDonald m-a rugat să accept doi delegați pentru fiecare comisiune pentru cele patru state mici. Ambasadorul Portugaliei m-a susținut. Ministrul S.H.S. [1] și ministrul Greciei n-au spus nici un cuvînt.

... [2] răspunsul lui MacDonald că nu voiește să împiedice lucrările, deci se va începe a lucra cu doi delegați ai statelor mici în fiecare comisiune, dar că eu unul socot chestiunea deschisă și îmi rezerv a readuce chestiunea ulterior în plenarul conferinței.

Primul ministru a răspuns că este vorba numai pentru comisiune a strînge material și că nici el nu consideră procedura propusă pentru compunerea comisiunilor ca sacrosanctă și că deci, dacă se va constata ulterior că este defectuoasă, se va putea reveni asupra ei.

Azi la ora patru se constituie comisiunile.

Voi asista cît voi putea mai mult la lucrări, căci aș voi să văd cum m-ar putea împiedica să asist ca auditor.

Experții noștri sînt : Neculcea, pe care, în urma convorbirii cu dumneavoastră la Praga, l-am chemat la Londra, și, de va fi nevoie, colonelul Antonescu, atașatul nostru militar.

Înainte de a termina trebuie să spun că simt din partea sîrbilor o răceală, pe care nu știu deocamdată la ce s-o atribui.

Conferința are scop limitat : executarea planului Dawes.

Chestiunile reparațiunilor, creanțelor privilegiate, prioritățile plăților fiind excluse, voi face un memoriu, pentru ca să nu se zică ulterior că România a știrbit cu ceva drepturile ei.

Cum însă prezența americanilor mă face să cred că în culise se vor discuta și datoriile interaliate și alte chestiuni, voi supraveghea cu atenție și culisa.

69

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 17 IULIE 1924

T.C. NR. 1 054

ÎNREG. M.A.S.

NR. 37 762 DIN 18 IULIE

Cehoslovacia și Polonia n-au fost admise la conferință, ele avînd însă dreptul de a obține comunicarea procesului-verbal al conferinței și a exprima observațiunile lor prin președintele conferinței.

În acest scop m-am pus la dispoziținea colegilor mei cehoslovac

[1] Regatul Sîrbo-Croato-Sloven.

[2] Lipsă în text.

și polon și am stabilit ca în fiecare zi să le fac rezumatul celor întîmplate pentru a putea informa guvernele lor respective.

Aci primul ministru este optimist, birourile lui însă sceptice asupra rezultatului conferinței.

70

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 18 IULIE 1924

T.C. NR. 1 057

INREG. M.A.S.

NR. 38 089 DIN 19 IULIE

Informațiunile mele din telegramele precedente din Berna și Paris, în care vorbesc despre tentativele de a scoate complet statele mici de la conferință și a le obliga să-și facă numai prin secretariat comunicările, își capătă acum pentru mine înțelesul lor deplin.

La început s-a voit această regulă pentru toate statele mici. Serbia a cerut să fie convocată la conferință ca avînd reprezentant la Comisiunea de reparațiuni, adăugînd un reprezentant nominal, căci nu are voie să ia parte decît cînd este vorba de interese sîrbești. Demersul Serbiei a avut efect contrar celui dorit de ea. În loc să obțină privilegiul de a fi convocată singură, a fost convocată cu România, Grecia și Portugalia și în aceleași condițiuni cu aceste trei state, nu în condițiunile Belgiei, cum aspira.

De aci umoare rea față de noi, mai ales cînd celelalte state mici, în alegerea delegaților comuni la comisiune, le-au spus că România trebuie să aibă doi delegați, căci a apărat interesele tuturor statelor mici la prima ședință.

Acum Serbia lucrează ca să fie singurul stat mic care să participe la organismele ce se vor crea pentru executarea planului Dawes, și trebuie a recunoaște că avantajele făcute ei de Tratatul de la Versailles și cota ei mare de 5% îi ușurează sarcina.

Inutil să adaug că cer și eu pentru România această participare.

71

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 18 IULIE 1924
T.C. NR. 1 058
ÎNREG. M.A.S.
NR. 38 088 DIN 19 IULIE

În prima comisiune în care eu reprezint statele împreună cu un portughez, am avut două ședințe care nu promit mult cu privire la înțelegere repede. După ce se căzu de acord asupra unui text propus de Franța pentru completarea Comisiunei de reparațiuni cu un american, text acceptat de Ameřica, Japonia și Belgia, ministrul de finanțe britanic a cerut amînarea pentru a-l studia. Astăzi, ministrul Snowden a declarat că înainte de a discuta textul vrea să se lămurească dacă planul Dawes face sau nu parte din Tratatul de la Versailles, căci numai în primul caz Comisiunea de reparațiuni ar avea de intervenit. Delegațiunea franceză a răspuns că această chestiune a fost tranșată prin memorandumul din 9 iulie între Herriot și MacDonald, care au admis ambii că Comisiunea de reparațiuni trebuie să constate călcările planului Dawes de germani. Atunci Snowden a declarat că memorandumul din 9 iulie nu leagă Marea Britanie și a citit telegramele ulterioare ale lui MacDonald către ambasadorul Angliei la Paris, cerînd să comunice aceasta lui Herriot. Au fost momente penibile.

Apoi Snowden a adăugat că rolul comitetului e numai să dea un aviz și, fără a renunța la cele mai sus expuse, a propus un contraproiect textului francez. În acest contraproiect e un adaos care spune că nici o sancțiune implicînd ocuparea de teritoriu nu se va putea lua în viitor dacă agentul numit pentru colectarea reparațiunilor și reprezentantul capitalurilor plasate în împrumutul german nu împuternicesc...[1] împreună cu această sancțiune.

Pentru a evita discuțiuni aprinse, comisiunea și-a amînat discuțiunile 24 de ore, spre a ...[1] textul englez.

Toată lumea e sceptică ; totuși belgienii și italienii mi-au spus că ei păstrează încrederea.

Adevărată criză e așteptată peste 2—3 zile.

[1] Lipsă în text.

72

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 19 IULIE 1924
T.C. NR. 2 582
ÎNREG. M.A.S.
NR. 38 104 DIN 20 IULIE

Americanii au intervenit activ de două zile pentru a impune formula de conciliere a Franței și Angliei. După două ședințe lungi de cîte 5 ore, formula a fost admisă în unanimitate. Ea consistă în dreptul puterilor aliate a lua sancțiuni după ce Comisiunea de reparațiuni, completată cu un american, va fi luat avizul agentului reparațiunilor și reprezentantului purtătorilor, aviz care nu are putere obligatorie pentru comisiune, și după ce Comisiunea de reparațiuni va fi constatat călcarea... [1] Germania.

În caz de sancțiune, capitaliștii cari vor fi avansat bani Germaniei vor avea și asupra veniturilor rezultînd din sancțiune un privilegiu de prim ordin pentru asigurarea plății ...[1]

Trebuie să adaug că delegațiunea britanică a declarat că de nu se vor găsi bani în aceste condițiuni își rezervă dreptul a formula altele.

Probabil luni o nouă ședință plenară, comisiunile terminînd aproape lucrările.

M-am gîndit la următoarea formulă ce corespunde și mai bine intereselor noastre. România acceptă planul Dawes ca un instrument de plată.

România este ...[1] de interesată în chestiunea reparațiunilor, încît cere participarea la acest plan. Pentru a se învedera interesul care justifică cererea noastră de participare, înaintez un memoriu cu întreaga chestiune a reparațiunilor și cu toate rezervele noastre pentru reparațiuni și creanțe privilegiate.

[1] Lipsă în text.

73

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 22 IULIE 1924
T.C. NR. 1 067
ÎNREG. M.A.S.
NR. 38 631 DIN 23 IULIE

Cerul conferinței s-a întunecat din nou.

Bancherii americani consideră acordul la care a ajuns comisiunea I, după intervenția chiar a observatorilor americani, ca neconstituind pentru capitaliști o garanție suficientă împotriva unei eventuale acțiuni izolate a Franței împotriva Germaniei sub cuvînt de sancțiuni.

Delegații britanici, care, cum v-am telegrafiat la 18 iulie, au declarat că dacă bancherii nu vor fi satisfăcuți cu condițiile stabilite vor reveni asupra lor, au încercat a decide pe Herriot să facă noi concesiuni. Herriot mi-a declarat că, deși a combătut politica Ruhrului, deși va fi totdeauna împotriva unei acțiuni izolate, nu poate aliena libertatea poporului francez și, de nu rămîne definitiv acordul comisiunei I, va pleca la Paris.

De fapt asistăm la un spectacol din cele mai ciudate.

Planul experților, dacă germanii vor fi și de data aceasta răi psihologi, va permite, prin jocul sistemului de transfert, mari șicane în plata reparațiunilor, iar dacă germanii, pentru o dată buni psihologi, ar realiza la ce sarcini ușoare sînt impuși prin planul experților și l-ar executa sincer, ar amenința în mod grav industriile statelor creditoare.

Cînd acestea sînt eventualitățile ce stau înaintea aliaților, cînd libertatea pentru Franța de a reocupa Ruhrul este așa de îngrădită încît s-a transformat într-o simplă libertate teoretică, cînd, după multă trudă și înlăturare de angajamente anterioare, s-a ajuns la un acord aliat, pretențiunile bancherilor americani constituie fără ...[1] un avantaj pentru ei, un atentat pur și simplu la suveranitatea națională.

Într-adevăr, bancherii cer pentru a da bani ca ...[1] Comisiunea de reparațiuni, completată cu un american ...[1] constatat călcarea Germaniei, chiar dacă aliații s-au concertat asupra unei sancțiuni în comun și nu au căzut de acord chiar un ...[1] ei, să declare că veniturile rezultînd din sancțiuni vor fi afectate prin prioritate plății cuponului ; aliații să mai declare de azi, adică în necunoașterea evenimentelor

[1] Lipsă în text.

viitoare, că libertatea lor de acțiune va fi subordonată voinței bancherilor.

Dacă cu adevărat nu se poate găsi ...[1] pentru Germania decît în asemenea condițiuni, se dovedește că Tratatul de la Versailles este ...[1] și cu un împrumut de făcut Germaniei ; datoria fiecărui din noi este să alegem tratatul, altminteri nu știm unde ne oprim.

74

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 25 IULIE 1924
T.C. NR. 1 072
ÎNREG. M.A.S.
NR. 39 414 DIN 26 IULIE

În fine, ieri ministrul sîrbilor, croaților și slovenilor mi-a comunicat că Serbia va lupta prin toate mijloacele pentru a participa la comisiunea de transfert.

Dificultatea și pentru ea, și pentru noi e că planul experților e supus indivizibil acceptării aliaților, care nu-i pot amenda în detalii nici una din clauze. Or, planul spune clar că comisiunea e compusă numai din 5 membri, puteri mari.

75

DECLARAȚIE FĂCUTĂ ÎN NUMELE ROMÂNIEI DE N. TITULESCU ÎN CEA DE-A 3-a ȘEDINȚĂ PLENARĂ A CONFERINȚEI PENTRU REPARAȚII DE LA LONDRA *

28 IULIE 1924

România aprobă raportul experților, considerînd că el constituie un instrument de plată față de Germania pentru sumele fixate sau care urmează a fi fixate în funcție de capacitatea sa de a plăti, ca astfel creanțele României, atît în calitatea sa de aliat, cît și în virtutea celorlalte titluri speciale pe care le deține, să poată fi redobîndite.

[1] Lipsă în text.

Aprobînd planul experţilor, România înţelege ca toate statele să-şi dea adeziunea şi cere în acelaşi timp ca ele să participe la punerea sa în aplicare, şi în special să facă parte din Comitetul de transferturi.

Conferinţa actuală are un scop limitat : punerea în aplicare a planului experţilor.

Conferinţa actuală nu are căderea de a se ocupa de chestiunea reparaţiilor între aliaţi, de chestiunea priorităţilor de plată, de creanţele privilegiate, de obligaţiile impuse prin tratate, de datoriile de război etc., într-un cuvînt de toate chestiunile ce se referă la titlul individual al fiecărui stat creditor la reparaţii, precum şi la obligaţiile sale care au rezultat în urma războiului.

De aceea România îşi va permite să depună în faţa biroului Conferinţei un memoriu prin care să dovedească marele interes ce-l poartă problemei reparaţiilor şi prin care să stabilească încă o dată poziţia sa în această privinţă, aşteptînd ca aceste chestiuni să devină obiectul negocierilor interaliate.

76

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 30 IULIE 1924

T.C. NR. 1 078

ÎNREG. M.A.S. NR. 40 401 DIN 31 IULIE

Am făcut cu V. Brătianu numeroase şi importante vizite.

Astfel, observatorul american Young, autorul planului experţilor şi viitorul agent al reparaţiunilor, a dejunat cu noi şi i-am explicat punct cu punct ultimul diferend cu Statele Unite.

Delegaţiunea belgiană ne-a invitat la masă şi a fost de o amabilitate desăvîrşită.

Ministrul de finanţe italian, Stefani, a declarat că Ministerul de Finanţe italian nu are nici un reproş de făcut României şi că va fi onorat a primi funcţionarii români pentru a-i studia la faţa locului organizarea şi contabilitatea.

Mackenna a fost de data aceasta şi mai amabil ca în trecut şi a promis concursul lui personal în chestiuni foarte importante.

V. Brătianu va mai vedea pe ministrul de finanţe englez, pe Thompson, Thomas, ministrul coloniilor şi alte personalităţi.

Azi sîntem invitaţi la dejun de fostul ministru de finanţe Robert Horne.

77

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S

LONDRA, 5 AUGUST 1924

T.C. NR. 1 083

INREG. M.A.S.

NR. 41 367 DIN 6 AUGUST

Deşi MacDonald în ultima şedinţă a spus că numai Satana mai poate despărţi Anglia de Franţa, cred că forţele care în Anglia sînt ostile unei politici de înţelegere cu Franţa vor lucra astfel încît acordul realizat sîmbătă să devină în viitor, pe cale de interpretare, izvor de neînţelegeri, tot cum au făcut şi în trecut cu Tratatul din Versailles, care, din rod al unirii din 1919, a devenit măr de discordie în ultimii cinci ani.

Totuşi, dacă, cum sper, intervenirea germanilor nu va împiedica succesul final, se va fi făcut un progres însemnat pe calea sănătoasă.

Herriot, cu toate că a fost împiedicat de presa franceză, a lucrat foarte bine din moment ce se voia un acord. Mai mult, în condiţiunile grele de ...[1], nu putea obţine, şi iluziuni asupra greutăţilor zilei de mîine nu-şi face nimeni.

Delegaţiunea franceză socoteşte că apelul de la Comisiunea de reparaţiuni la o Comisiune de arbitri este un succes, căci în prima Franţa are un vot din cinci şi în a doua un vot din trei.

MacDonald a voit şi a lucrat sincer pentru un acord cu Franţa; însă nu tot partidul său îi împărtăşeşte vederile, şi unele cercuri industriale, desigur inspirate şi de anume curente politice, protestează în contra împrumutului german şi planului experţilor, care spun că vor ucide industria britanică.

În ce priveşte criza irlandeză, lordul Thomson mi-a spus că guvernul nu este pentru moment neliniştit cu privire la soarta lui, căci tehnica parlamentară împiedică votul definitiv înainte de toamnă şi, pentru conservatori, după părerea lui, alegerea pe chestiunea irlandeză ar fi o sinucidere.

[1] Lipsă în text.

78

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 5 AUGUST 1924
T.C. NR. 1086
INREG. M.A.S.
NR. 41 185 DIN 5 AUGUST

Deşi cu toate baricadele ridicate actului adiţional din Londra în materie de reparaţiuni, dreptul Franţei la o libertate de acţiune în caz de dezacord între aliaţi asupra sancţiunilor este teoreticeşte salvat, constat în cercurile britanice tendinţa ca cu prilejul arbitrajului asupra interpretărei planului experţilor să se strecoare şi interpretarea paragrafului 18, anexa 2, partea 8 din Tratatul de la Versailles, pe care s-a bazat Poincaré pentru a susţine că Franţa are drept la o acţiune separată.

79

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 5 AUGUST 1924
T.C. NR. 1 087
INREG. M.A.S.
NR. 41 538 DIN 7 AUGUST

Faţă de aprecierile diverse cu privire la rezultatele acordului de la Londra, cred de datoria mea a vă comunica următoarele : de cinci ani asistăm, dacă nu la sabotajul complet al reparaţiunilor din partea anglo-saxonilor, cel puţin la vădita tendinţă a acestora de a reduce reparaţiunile, nici prea mult pentru a nu împuternici Germania, dar destul de simţitor pentru a împiedica Franţa să iasă prea repede din greutăţile războiului.

Probabil că această politică este impusă de o anume concepţiune a echilibrului forţelor continentale. În faţa acestei politici s-a opus de un singur om, Poincaré, un sistem contrar, limpede, precizat. Dar acelaşi Poincaré la sfîrşit a declarat că acceptă planul experţilor fără restricţiune şi fără gînd ascuns. Din acel moment, tot ce se petrece azi era implicit acceptat şi este nedrept şi contrar adevărului a face să coincidă noua politică a reparaţiunilor a Franţei cu schimbarea cabinetului.

Prin planul experţilor s-au ridicat bariere numeroase şi puternice la exercitarea dreptului reparaţiunilor aşa cum îl concepeam noi la început, după clauzele tratatelor.

La Londra s-au pus la punct detalii, dar schimbarea directivei datează din aprilie. Aceasta nu trebuie uitat cînd se judecă Conferinţa de la Londra şi dificultăţile mari ce se prevăd în viitor nu trebuie puse pe socoteala actualului cabinet francez.

Chiar Louis Barthou mi-a declarat că este satisfăcut cu noul regim al Comisiunei de reparaţiuni, pe care acesta îl acceptă.

Cu privire la participarea ...[1] Americii în politica europeană, îmi este teamă ca necunoştinţa situaţiunei continentale să nu producă şi mai multă confuziune ca participarea Statelor Unite ale Americii la Tratatul de la Versailles.

În asemenea condiţiuni, politica României trebuie să tindă mai presus de tot la anularea diferitelor obligaţiuni pe care nu le mai poate împlini atunci cînd reparaţiunile ei sînt periclitate, şi a obţine mult puţinul ce a obţinut a lua de la germani ca un surplus net de orice sarcină.

După cum ştiţi, pentru bunurile cedate şi datoriile de liberaţiune am făcut deja din februarie trecut un prim aranjament cu Anglia. Pentru cota-parte de datorie publică austro-ungară voi lupta cît voi putea mai bine, dar nu cred să reuşesc, căci un stat moşteneşte această datorie în caz de anexiune chiar de n-ar fi luat parte la război.

Am expus cît am putut mai clar situaţiunea României în memoriul depus la conferinţă, citit şi aprobat de Vintilă Brătianu. „Times" l-a publicat ...[1] aliaţii nu erau încîntaţi că am adus în faţa conferinţei o chestiune pentru moment în afară de discuţiune.

MacDonald a luat memoriul şi a dispus anexarea lui la lucrările conferinţei şi circularea lui între aliaţi.

Am impresiunea că ideea că România a fost maltratată cîştigă teren pe zi ce trece.

Pentru noi, Conferinţa de la Londra a fost de mare folos în această privinţă.

[1] Lipsă în text.

80

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 13 AUGUST 1924
T.C. NR. 1 097
ÎNREG. M.A.S.
NR. 42 745 DIN 14 AUGUST

Conferința, ca organ destinat a găsi mijloacele tehnice pentru aplicarea planului experților, și-a terminat, practic vorbind, misiunea. După nesfîrșitele discuțiuni între experții marilor puteri, pe care a fost un adevărat chin a le urmări în detaliu, deoarece zilnic datele lor se schimbau de două-trei ori și deoarece zilnic concluziunile lor erau rezumate în zeci de pagini, am avut azi o nouă ședință plenară. S-a înregistrat acordul intervenit și s-au rezervat cîteva puncte pentru negociațiunile ulterioare. Mie unul concesiunile făcute de marii aliați Germaniei în materie de reparațiuni și a limitării puterilor comisiunei de transfert de a dispune de mărcile ce nu pot fi convertite în aur în investiții germane interne îmi apar de natură a complica și mai mult planul experților. Propriu-zis ceea ce azi îngreunează continuarea Conferinței de la Londra este o conferință între aliați și Germania, în care delegații discută ca guverne chestiunea evacuării militare a Ruhrului, care este distinctă de planul experților. Germanii au avut o atitudine decentă, experții lor, ca întotdeauna, foarte documentați. Ceea ce se cheamă abilitate politică a negociatorilor germani îmi pare însă mai mult a fi rezultatul lipsei de solidaritate între aliați. Belgia, care prin dreptul ei de prioritate a primit deja trei sferturi din reparațiunile ce i se cuveneau, spune aproape tare că pretențiunile Franței sînt excesive. Anglia este foarte rezervată. Herriot, cu toate plinele puteri primite recent la Paris, este într-un impas și, la orice moment, conștiința lui de francez este în conflict cu conștiința lui de radical-socialist. El încearcă să obțină avantaje comerciale pentru evacuarea militară a Ruhrului. Germanii răspund că un tratat de comerț nu se poate face în cîteva zile. Loucheur, sosit la Londra, a făcut recriminațiunea că politica lui Herriot periclitează interesele industrialilor. Sîntem la un moment de completă oboseală ; nu se știe cît vor mai dura negociațiunile ce au rămas și mi-este teamă să nu se sfîrșească totul printr-o formulă plină de făgăduieli, care să răpească Franței ultimul gaj ce mai deține.

După actuala conferință va fi în septembrie la Paris o conferință a miniștrilor de finanțe pentru repartițiunea anuităților pe termen. America a cerut a participa pentru a-și lua cheltuielile pentru ocupațiunea militară și alte creanțe privilegiate. Este vorba mai mult de o conferință propusă de Franța decît de ... [1] Anglia.

Ramsay MacDonald mi-a spus că presa franceză a exagerat angajamentele lui față de Herriot. Propunerea franceză vorbește de întrunirea miniștrilor de finanțe aliați. Această formulă cuprinde de drept micile puteri.

După consultațiune cu reprezentanții micilor puteri am decis a nu cere interpretațiune ... [1] acum, ca să nu ne găsim în fața unei deciziuni defavorabile, ci să ne punem pe teren ca atunci cînd ... [1] Londra, unde micile puteri sînt reprezentate a vorbi de conferința miniștrilor de finanțe aliați, de drept trebuie să se întrunească toți miniștrii de finanțe ai statelor reprezentate la Londra. Deci demersurile ulterioare trebuie făcute pe baza acestui argument dacă cumva micile state n-ar fi chemate.

Apoi va mai fi probabil o conferință între Franța și Germania pentru tratatul de comerț. Apoi în decembrie o nouă conferință a miniștrilor de finanțe pentru datoriile interaliate după alegerea președintelui Statelor Unite ale Americii.

MacDonald mi-a spus că și în această privință francezii au denaturat spusele lui, căci el s-a mărginit pur și simplu a menține paragraful din acordul din 9 iulie de la Paris, care spune că experții vor studia chestiunea pe baza tuturor elementelor problemei.

După cum vedem, metoda internațională de a rezolva sarcinile războiului e și ea plină de greutăți fără sfîrșit.

Ceea ce mă îngrijește mai mult este că cele două curente de idei din Anglia despre raporturile cu Franța, despre care v-am telegrafiat, continuă, de cînd sînt ministru la Londra, a persista. Anume cercuri britanice nu cedează de loc din concepțiunile lor pentru a crea adevărata solidaritate franco-britanică. Poate timpul va aduce ameliorare.

Ședința de ieri a conferinței a luat act din nou formal de memoriul depus de România și de scrisorile mele ulterioare prin care făceam rezervele noastre cu privire la repartițiunea între aliați și creanțele speciale.

Am trimis la Ministerul Afacerilor Străine 50 de exemplare ale memoriului României tipărit, restul la diferite delegațiuni, legațiunii, presă.

[1] Lipsă în text.

81

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 14 AUGUST 1924
T.C. NR. 1 101
ÎNREG. M.A.S.
NR. 43 056 DIN 16 AUGUST

Experții aliați și germani au modificat în favoarea Germaniei puterile comisiunii de transfert și, sub aparențe inocente, deciziunile noastre interaliate au fost modificate pe fiecare zi, după cererea Germaniei, de către marile puteri.

Nu se mai pricepe nimic din cele ce se petrec aci.

82

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 16 AUGUST 1924
T.C. NR. 1 102
ÎNREG. M.A.S.
NR. 43 175 DIN 17 AUGUST

Pe zi ce trece, Conferința din Londra se depărtează de la ceea ce reușise, în fine, să se considere ca deciziuni interaliate. Franța a avut să facă concesiuni mai întîi Marii Britanii, apoi bancherilor și, în fine, Germaniei.

Dacă, cum v-am telegrafiat la 4 august, cele dintîi concesiuni...[1] din ziua acceptării planului experților, adică în aprilie trecut, dacă Herriot reușise să obțină cîteva ameliorări ale planului, apoi recentele concesiuni făcute Germaniei îmi apar ca rezultatul unei lipse de directive sigure din partea Franței.

Toată lumea este agitată aci...[1] și numai din cauza evacuării militare a Ruhrului. Foarte puțini și-au dat oboseala să citească în detaliu negociațiunile experților aliați cu Germania și să vadă cum s-au fărîmițat rezultatele înțelegerii interaliate.

Vă voi da un singur exemplu. După planul experților, dacă sumele în mărci germane-hîrtie plătite ca reparațiuni au atins valoarea de 5 miliarde aur, pentru că vinderea lor poate să deprecieze schimbul german, Germania poate să fie autorizată să suspende plata reparațiunilor.

În schimb, comitetul transferturilor avea dreptul să întrebuin-

[1] Lipsă în text.

țeze marca-hîrtie în cumpărări în interiorul Germaniei. Presiunea economică a unor investițiuni așa de importante în interiorul Germaniei poate să fie o garanție contra manoperelor acesteia. Acum aliații mari, fără a ne...[1] prin experții lor, au acceptat nu numai putința să excludă anume bunuri germane de la dreptul de cumpărare de Comisiunea transferturilor, nu numai arbitrajul asupra exercițiului acestui drept în numeroase ipoteze, dar au acceptat și ca transfertul de mărci germane să nu fie făcut decît atunci cînd fondurile acumulate vor depăși suma ce Banca de emisiune va accepta ca depozit.

Dacă planul experților se aplică, ne vom putea găsi deci mîine cu marcă-hîrtie pentru numeroase miliarde aur pe care să nu o putem vinde în bursă, cu care să nu putem face cumpărături în interiorul Germaniei și cu obligațiunile Germaniei de a plăti reparațiunile suspendate pentru că s-au acumulat 5 miliarde aur.

83

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 16 AUGUST 1924
T.C. NR. 1 102 (CONTINUARE)
INREG. M.A.S.
NR. 43 179 DIN 17 AUGUST

Aliații par a considera ca detalii aceste chestiuni și experții germani profită de această stare de spirit, pe cînd delegații germani pun pe primul plan, din cauza lipsei de solidaritate a aliaților, chestiunea evacuării militare a Ruhrului. Planul experților este un compromis de experiență și nimic mai mult. Pînă ce nu s-a dovedit prin aplicare că acest program este practic, evacuarea militară nici nu trebuie discutată, căci, dacă Franța poate renunța la garanția Ruhrului, dacă planul funcționează, Franța nu poate ceda la garanția ei pentru nimic. Și aceasta va fi cazul dacă se dovedește că planul experților nu este practic.

Acum Franța se ceartă cu Germania pe o chestiune de dată în materie de evacuare în termen de un an sau mai puțin. Chestiunea este rea. Dacă planul experților funcționează conform prevederilor, evacuarea Ruhrului este o consecință indiscutabilă din moment ce s-a... [1] plan. Dar, cum nu se știe cum va funcționa planul, cum aplicarea lui depinde de un concurs financiar de dat de terțe persoane, cum este posibil a se discuta chestiunea pe bază de dată fixă ?

[1] Lipsă în text.

De aceea nu sînt prea emoționat de ultimele controverse franco-germane, căci pentru mine, fie că Germania va accepta, fie că nu va accepta termenul de un an propus de Franța, chestiunea de fond rămîne aceeași.

Totuși, la Londra sînt temeri serioase că germanii nu vor accepta și deci toată conferința va da greș.

Orice s-ar întîmpla, în orice direcțiune ne-am îndrepta, după cum vedeți, perspectivele nu sînt promițătoare.

84

INTERVENȚIILE LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 5-a SESIUNE A ADUNĂRII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR, ÎN COMISIA A 3-a (PENTRU REDUCEREA ARMAMENTELOR), PRIVIND REGLEMENTAREA PAȘNICĂ A CONFLICTELOR INTERNAȚIONALE ȘI INTERPRETAREA ART. 19 DIN PACTUL SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 25 SEPTEMBRIE 1924

Domnul Titulescu (România) observă că într-adevăr, din punct de vedere juridic, articolul este inutil, căci, avînd în vedere că agresorul își are asigurată prin protocol integritatea sa teritorială, cu atît mai mult un stat ce nu s-a făcut vinovat de agresiune nu poate să-și vadă frontierele puse în discuție și integritatea teritorială redusă în urma unui arbitraj. Dar trebuie să se țină seama și de punctul de vedere politic.

Ne aflăm aici nu numai în calitatea de teoreticieni care elaborează un protocol ; sîntem oameni politici care săvîrșim acțiuni politice, asumîndu-ne responsabilitatea în fața țărilor noastre. Trebuie deci să ne înarmați pentru a ne permite să convingem opinia publică de la noi din țară, precum și parlamentele noastre.

Dacă securitatea este, cum s-a spus, o stare de spirit, principala securitate pentru un stat care acceptă acest protocol este de a ști că frontierele sale nu pot alcătui obiectul unei discuții.

Domnul Titulescu propune, în consecință, ca cel de-al doilea paragraf al articolului 4 să fie redactat precum urmează :

„Se stabilește de asemenea că dispozițiile prevăzute de articolele 2 și 3 nu se aplică la diferendele care au drept obiect revizuirea unui tratat sau a unei convenții sau la modificarea integrității teritoriale actuale a diferitelor state semnatare ale protocolului de față, avînd în vedere că numai Adunarea are competența de a se ocupa de acestea în baza articolului 19 al pactului".

În realitate, domnia-sa nu cere nimic mai mult decît ceea ce îi fusese dinainte acordat. Domnul Titulescu cere numai ca acest lucru să fie spus în mod public, pentru a înlesni acceptarea protocolului de către un mare număr de țări.

*

Domnul Titulescu (România) este de aceeași părere cu lordul Parmoor. Nu trebuie să ne atingem de articolul 19, în virtutea căruia trebuie să se procedeze la revizuirea eventuală a tratatelor și care prevede unica procedură posibilă în vederea atingerii acestui scop. Domnia-sa se mărginește să pună președintelui și raportorului o întrebare precisă la care cere să se dea un răspuns oficial : modificarea integrității teritoriale actuale a diferitelor state semnatare ale protocolului poate, da sau nu, constitui obiectul procedurii protocolului de față ?

Dacă i se va răspunde nu, domnul Titulescu se va declara mulțumit și își va retrage amendamentul.

SDN, A, V (1924), SUPPLÉMENT SPECIAL NR. 26, P. 71—72, DOC. 31.

85

N. TITULESCU CĂTRE V. ANTONESCU, MINISTRUL ROMÂNIEI LA PARIS *

GENEVA, 10 OCTOMBRIE 1924

Am primit de curînd un răspuns din partea lui sir Eyre Crowe cu privire la intervenția pe care am făcut-o, dînd urmare cererii dumneavoastră.

Rezultă din scrisoarea lui sir Eyre din 8 octombrie că Guvernul francez este acela care a dat a înțelege la Londra că, în ciuda împrejurărilor ce explică motivele pentru care reprezentanții României, Antonescu și Cantacuzino, nu au semnat Convenția de reparații cu Turcia datată din 23 noiembrie 1923, ar fi prea tîrziu să se permită României să-și pună semnătura.

Citez textual din răspunsul lui sir Eyre :

„În aceste împrejurări nu puteam face nimic altceva decît să

ne asociem la acest punct de vedere şi, deşi nu ne vom opune ca această chestiune să fie din nou reconsiderată (and whilst we should not be unwilling to reconsider the question), credem că nu ne va fi uşor să facem aceasta sau să întreprindem ceva în acest sens, în afară de cazul că vom fi sesizaţi în mod explicit de către Guvernul francez".

Mi se pare deci că trebuie făcute demersuri la Quai d'Orsay pentru ca Londra să înceapă reexaminarea acestei chestiuni.

Cu sentimente foarte cordiale.

86

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ŞI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANŢE)

LONDRA, 19 DECEMBRIE 1924
T.C. NR. 1 134
INREG. M.A.S.
NR. 67 195 DIN 20 DECEMBRIE

Am făcut din nou demersuri energice pentru participarea României la Conferinţa de la Paris.

Atît la Treasury, cît şi la Foreign Office mi se repetă mereu aceeaşi formulă că eu predic la convertiţi. Mi s-a dat a înţelege însă că unul din membrii guvernului, eu nu ştiu dacă ministrul afacerilor străine sau ministrul de finanţe, se opune. La observaţiunile mele că eu nu pot fi ţinut la infinit în această nedumerire, mi-au răspuns că chestiunea se va rezolva zilele acestea. Un înalt funcţionar prieten mi-a declarat că sînt opt şanse din zece să fim invitaţi la Paris. I-am răspuns că tot ce se face fără noi este nul şi neavenit. Prietenul meu mi-a răspuns că aşa este, că argumentul cel mai puternic în ochii lui că vom participa la Paris este că el nu vede cum Guvernul britanic s-ar putea opune pînă la capăt să fie invitate în Franţa statele pe cari Guvernul britanic le-a invitat în iulie la Londra.

87

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 20 DECEMBRIE 1924
T.C. NR. 1 138
INREG. M.A.S.
NR. 67 217 DIN 21 DECEMBRIE

Un foarte bun prieten, înalt funcţionar, care cunoaşte...[1] şi pe domnia-voastră, mi-a spus că Seydoux a comunicat delegatului britanic ieri la Paris următoarele :

De doi ani România...[1] să se înţeleagă cu Franţa pe numeroase chestiuni asupra cărora alte state mici s-au înţeles deja. Am o movilă de chestiuni româneşti nerezolvate pe birou. Guvernul român spune mereu că nu poate să se înţeleagă cu noi pînă nu se regulează chestiunea reparaţiunilor. Să curmăm odată această scuză permanentă. Să chemăm România la Paris să vedem ce va face. Am replicat imediat prietenului meu că este o exagerare vădită în aceste afirmaţiuni. I-am rezumat conversaţiunea ce am avut cu Seydoux la Paris şi despre care v-am scris. L-am rugat acum, cînd Relief Bonds s-au regulat, să ne dea concursul. Am exprimat convingerea că Seydoux, care este un om cinstit, îşi va schimba părerea după discuţiuni. Prietenul meu, care vine şi el la Paris, mi-a promis tot concursul.

88

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ŞI PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANŢE)

PARIS, 29 DECEMBRIE 1924
T.C. NR. 6 248
INREG. M.A.S.
NR. 68 525 DIN 30 DECEMBRIE

Am văzut astăzi sîmbătă pe Seydoux. I-am spus că, dacă a întîlnit ieri pe reprezentantul guvernului român în persoana lui Diamandy, are astăzi în faţa lui numai un român de bunăvoinţă, care, avînd misiune specială de a asista la viitoarea conferinţă, are datoria a se documenta înaintea sosirii domniei-voastre asupra tuturor chestiunilor. I-am spus fără înconjur cele ce mi s-au comunicat la Londra şi l-am rugat a-mi spune cu titlu particular, dar precis, I : ce motiv de nemulţumire are contra României ; al II-lea :

[1] Lipsă în text.

ce gîndește despre cota ridicolă de la Spa ; al III-lea : de ce invitațiunea la conferință are caracter limitativ. Asupra primului punct Seydoux mi-a spus că are un șir de chestiuni despre care îmi va da un rezumat scris. Am răspuns că-l voi primi numai cu titlu particular și numai din dorința de a reduce la proporțiuni juste faptele în jurul cărora se încearcă a ni se crea o atmosferă rea ce România nu merită.

Asupra chestiunei a II-a, după o discuțiune și tot cu titlu particular, Seydoux a recunoscut că cota de la Spa este nedreaptă. El a adăugat însă că orice încercare de a o îmbunătăți, a o spori este condamnată la un eșec sigur și că noi ar trebui să prezentăm o cerere de compensațiune în direcțiunea reducerii sau iertării a diferite datorii din tratat. Am răspuns că România nu va lăsa ocaziunea ce se va prezenta de a protesta o dată mai mult contra nedreptății de la Spa și că aceasta va fi punctul schismatic de plecare.

Privitor la chestiunea a III-a, Seydoux a început prin a spune că, de nu era Franța, România nu era invitată la conferință și în expunerea lui mi-a redat aproape într-un mod identic conversațiunea ce a avut cu expertul britanic și despre care v-am telegrafiat din Londra. Am răspuns și eu că, dacă tot ce el spune este adevărat, apoi și eu pot să-i afirm că nu Trezoreria britanică a cerut ca invitațiunea noastră să fie limitativă. Am adăugat că Trezoreria a amînat răspunsul ei de teamă ca coloniile să nu ceară a veni și ele la Paris, dar nu există o notă în care să se fi refuzat un singur moment să fim invitați și mai cu seamă odată principiul invitațiunii acceptat. Trezoreria nu a cerut limitarea rolului nostru.

Seydoux a recunoscut cum că el a uitat detaliile organizării Conferinței de la Londra. I-am amintit că la Londra eram pe picior de egalitate juridică perfectă și că diferența dintre puterile mari și cele mici era numai în ...[1]. Seydoux a răspuns că în fapt va cere astfel încît noi să participăm la toate chestiunile care ne interesează fie în ele însele, fie prin consecințele lor. Am mulțumit pentru această asigurare, dar i-am spus că egalitatea de fapt ce el promite nu face să dispară știrbirea morală. Seydoux, care este un om profund cinstit, era foarte jenat că nu putea găsi un argument pentru justificarea invitațiunii limitative. Impresiunea mea este că, statele mici avînd interes ca toate creanțele de prioritate și ocupațiune să fie cît mai reduse, Franța nu a vrut a spori statele ce i-ar combate punctul ei de vedere și de aceea a recurs la mijlocul nereușit al invitațiunii limitative. Am scris astăzi Trezoreriei britanice, arătînd decepțiunea mea ca după Conferința de la Londra

[1] Lipsă în text.

să ne întoarcem la regimul de la Spa, și am cerut stăruitor concursul ei, învederîndu-i că nu este o singură chestiune din cele cinci care să nu intereseze România.

Luni voi vedea pe Herriot și apoi pe ministrul de finanțe.

89

DECLARAȚIILE LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA MINIȘTRILOR DE FINANȚE DE LA PARIS *

PARIS, 13 IANUARIE 1925

Domnul Titulescu declară că delegația română, însuflețită de altfel de cea mai mare dorință de conciliere, nu poate prezenta decît observații succinte, rezervîndu-și dreptul de a formula alte remarce atunci cînd textul care va fi prezentat în fața conferinței îi va fi cunoscut în toate amănuntele cu privire la dispozițiile ce le conține.

În ceea ce privește creanțele speciale, domnul Titulescu ar dori să afle dacă enumerarea cuprinsă în raport are sau nu un caracter limitativ. În primul caz, delegația română se vede în situația de a nu putea accepta acordul. În caz contrar, delegatul român roagă conferința să ia act de rezerva pe care o formulează cu privire la dreptul României de a discuta anumite creanțe speciale. Domnia-sa reamintește că, în afară de creanța cu privire la reparații prevăzută în partea a VIII-a a Tratatului de pace, România are anumite creanțe speciale, decurgînd din articolul 259 din partea a IX-a a Tratatului de la Versailles. Delegația română cere să nu se hotărască imediat asupra acestor creanțe și ca acordul ce urmează a fi propus conferinței să nu aducă prejudicii dreptului României de a valorifica aceste creanțe fie prin intermediul Comisiei de reparații, fie pe calea unui acord forfetar încheiat direct cu Germania.

Domnul Titulescu reamintește textul amendamentului propus în acest scop de domnul Neculcea în cursul ședinței din 11 ianuarie și adaugă că ar fi bucuros să afle răspunsul domnului președinte cu privire la acest punct.

Președintele declară că, în măsura în care este posibil acest lucru, conferința ține foarte mult să dea satisfacție României. Roagă pe domnul Titulescu să binevoiască să întocmească un text asupra căruia se va decide a doua zi.

Domnul Titulescu cere ca amendamentul următor să fie înserat în procesul-verbal al şedinţei :

„România îşi rezervă dreptul de a cere ca printre creanţele vizate de titlul XIII să figureze creanţa română ce decurge din articolul 259 § 6 al Tratatului de la Versailles. Suma reprezentată de această creanţă va fi fixată fie de Comisia de reparaţii, fie pe calea unui acord forfetar cu Germania".

Răspunzînd unei noi întrebări puse de domnul Titulescu, preşedintele, de acord cu domnul Winston Churchill, declară că drepturile României vor fi rezervate prin semnarea acordului.

Domnul Titulescu mulţumeşte preşedintelui pentru asigurarea dată. Domnia-sa arată apoi că România nu poate accepta decît în mod provizoriu procentele fixate la Spa. Domnia-sa anunţă că în şedinţa ce va avea loc a doua zi delegaţia română va face o declaraţie referitoare la acest subiect, declaraţie care va fi de altfel pătrunsă de un spirit de conciliere.

90

MEMORIUL PREZENTAT DE N. TITULESCU ŞI V. BRĂTIANU LA CONFERINŢA MINIŞTRILOR DE FINANŢE DE LA PARIS *

14 IANUARIE 1925

România a atras deja atenţia statelor aliate şi asociate în 23 iunie 1923, printr-un memorandum al Guvernului român asupra situaţiei care i se crease prin felul în care se interpreta aplicarea tratatelor. Cu ocazia Conferinţei de la Londra (august 1924), ea şi-a exprimat din nou punctul de vedere şi, aderînd la planul experţilor, pentru a nu pune piedici scopului conferinţei, a indicat în mod mai precis problemele care o interesau şi necesitatea imperioasă de a le rezolva. Ea spera că viitoarea reuniune a miniştrilor de finanţe aliaţi şi asociaţi se va ocupa de această problemă şi că România va fi în stare să părăsească atitudinea de rezervă pe care i-o impunea neprecizarea principalelor puncte privind reparaţiile.

Referindu-ne la cele două memorii citate, nu vom mai reveni asupra amănuntelor acestor probleme şi ne vom limita să precizăm anumite puncte a căror soluţionare se vădeşte a fi tot mai necesară. Arătînd interesele române care sînt în joc şi atitudinea involuntară care ne-a fost impusă printr-o rezolvare incompletă, sperăm că vă veţi putea convinge că noi nu apărăm numai cauza noastră, ci şi un interes de ordin mai general, cu scopul de a facilita şi accelera aplicarea tratatelor, lichidarea chestiunilor în suspensie între diferite state, precum şi pentru a încuraja eforturile depuse de fiecare ţară pentru ridicarea sa.

Vom examina acum punctele principale indicate în concluziile memoriului prezentat la Conferinţa de la Londra în august 1924.

1. Revizuirea în favoarea României a procentului de la Spa, dat fiind că acesta nu era în raport cu drepturile sale şi creanţele sale asupra Austriei, Ungariei, Bulgariei care i-au fost oferite în schimb şi care în plus au fost suspendate ulterior.

Acordul de la Spa constituia o reglementare de ansamblu a reparaţiilor datorate de către foştii inamici statelor aliate şi asociate ; el fixa un procent pentru repartizarea între aceste state a vărsămintelor corespunzătoare. Dar aceste procente nu se aplicau la o sumă fixată dinainte decît pentru anumite ţări foste inamice (Germania şi Bulgaria), în timp ce pentru celelalte creanţa nu era încă fixată.

Pe de altă parte, este indubitabil că intenţia tratatelor şi a acordului de la Spa era de a atribui prin reparaţii puterilor aliate şi asociate un bilanţ activ pentru a facilita acoperirea pagubelor lor de război.

România, ţinînd cont că cota ce i s-a atribuit de către acest acord era departe de a corespunde sacrificiilor făcute şi pagubelor suferite, a fost pusă în situaţia de a nu o putea accepta. Ulterior această situaţie a fost chiar agravată prin faptul că s-au redus în mod continuu creanţele despăgubirilor asupra foştilor duşmani, favorizîndu-i numai pe aceştia din urmă. Astfel a fost redusă creanţa globală a reparaţiilor germane şi s-au acordat plăţi eşalonate la obligaţiile celorlalţi foşti duşmani, din care România urma să recupereze partea cea mai importantă din pagubele sale.

Ca urmare, la o schimbare radicală a părţii active a bilanţului s-a neglijat să se facă o ajustare corespunzătoare a obligaţiilor impuse de tratate.

Această situaţie a forţat România să menţină *a fortiori* rezervele făcute la Spa şi să evite angajarea sa pe un teren atît de periculos şi nesigur pentru ea.

Se cuvine de asemenea să adăugăm că această situaţie n-a împiedicat fixarea şi chiar cererea reglementării obligaţiilor statelor succesoare ale fostei monarhii austro-ungare.

Fără să fi recuperat nimic din creanțele sale, și aceasta într-un moment în care trebuia să se preocupe singur de dezvoltarea financiară și economică a patriei, Guvernul român s-a văzut deja obligat în iunie 1923 de a înainta Comisiei reparațiilor un prim memorandum pentru a atrage atenția asupra situației speciale care i se crea prin acest fel de a aplica unilateral tratatele ; ea a revenit asupra acestei chestiuni la Conferința de la Londra.

România consideră că numai prin examinarea de ansamblu a situației sale se va ajunge la stabilirea unui bilanț activ, așa cum se desprinde din spiritul tratatelor. În consecință, ea nu și-ar putea da adeziunea deplină la acordurile interaliate ce au intervenit sau vor interveni pentru aplicarea tratatelor decît după ce va avea loc o astfel de examinare.

2. Restituiri și creanțe speciale

În virtutea tratatelor, România are dreptul de a recupera restituirile Germaniei, și îndeosebi valoarea emisiunii germane făcute pe teritoriul ocupat.

Prin această emisiune, germanii au reușit să ia din România aurul și moneda națională ce se afla pe teritoriul său, precum și bunurile particularilor pe baza prețurilor aur, fără vreo contravaloare reală. Tratatul de la București impunea pe de altă parte României să ia în sarcina sa această emisiune.

Deși Tratatul de la București a fost anulat prin cel de la Versailles, România a fost obligată, pentru unificarea sa monetară și pentru a împiedica orice creștere a unei asemenea emisiuni, să retragă ea însăși aceste bilete, fără să primească contravaloarea acestei operații.

România cerînd Comisiei reparațiilor recuperarea acestor credite, aceasta i-a indicat să se adreseze direct Germaniei, așa cum de altfel s-a procedat și cu Belgia, care se afla într-o situație analogă, dat fiind că această creanță constituie adevărate restituiri și nu reparații.

Între timp, deoarece Conferința de la Londra a aprobat planul experților fără a preciza, așa cum noi o cerusem, mijloacele de executare a acestor creanțe, Germania n-a intrat încă pînă astăzi pe calea indicată de Comisia reparațiilor, iar creanța noastră aur suferă încă.

România s-a văzut deci obligată să ceară conferinței să includă în executarea planului Dawes restituirile sale privind leii-aur ai emisiunii germane, precum și celelalte restituiri care au făcut obiectul unei executări anticipate a Tratatului de la București, fie prin intermediul Comisiei reparațiilor, fie prin înțelegere directă. Prezenta conferință, în ședința sa din 13 ianuarie 1925, i-a rezervat în mod formal drepturile sale.

3. Amintim cu această ocazie și celelalte concluzii ale memorandumului prezentat de delegația română la Conferința de la Londra din iulie-august 1924 :

a) participarea României la executarea planului experților, în mod deosebit la Comitetul de transferturi ;

b) revizuirea în favoarea României a procentului de la Spa, acesta din urmă nefiind în raport cu drepturile sale, iar creanțele asupra Austriei, Ungariei, Bulgariei care i-au fost oferite în compensație fiind ulterior suspendate ;

c) plata sau acoperirea cu prioritate a anumitor creanțe speciale ale României fie față de aliați, fie față de țările foste inamice. De aceea România cere, printre altele, ca creanțele sale ce derivă din emiterea de monedă de către puterile centrale și din executarea anticipată a Tratatului de la București să fie recuperate cu prioritate și ca aceste creanțe să fie înscrise printre acelea care vor trebui plătite din sumele obținute prin aplicarea planului experților ;

d) indivizibilitatea atît din punctul de vedere al existenței lor, cît și din cel al executării lor între sarcinile impuse de tratate și dreptul la reparații, tratatele avînd în vedere plata celor dintîi prin produsul celor din urmă, deoarece tratatele n-au putut crea un regim mai favorabil statelor foste dușmane decît statelor aliate și cu atît mai mult cu cît n-au putut crea un bilanț pasiv pentru acestea din urmă ;

e) rezolvarea problemei datoriilor de război, bazată pe toți factorii problemei : scopul în care ele au fost create, modificările pe care le-a suferit dreptul la reparații de la semnarea tratatelor, necesitățile reconstruirii economice a Europei, echitatea.

Înaintăm de asemenea, ca anexe, două memorii prezentate în 1923 și memoriul de la Londra din 1924, care a servit drept bază la declarația pe care am făcut-o la 14 ianuarie 1925 și ale cărei condiții determină semnătura depusă de România pe protocolul din 14 ianuarie 1925.

91

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S

LONDRA, 27 MARTIE 1925

T.C. NR. 737

INREG. M.A.S.

NR. 17 222 DIN 28 MARTIE

Am trimis prin poștă dezbaterile *in extenso* asupra securității de marți din Camera Comunelor. Din citirea lor veți ajunge, cred eu, la aceeași concluziune ca și mine, și anume că ce este important nu sînt detaliile, de altminteri și ele foarte instructive, cît impresiunea profundă care se degajă că toți conducătorii politici britanici, din orice partid ar face parte, în mod conștient sau inconștient, sub o formă sau alta, nu au azi încredere în stabilitatea politică a noii ordini create în Europa centrală și orientală. Veți găsi toate gradațiunile în expresiunea acestui sentiment de neîncredere, începînd cu forma blîndă și diplomatică a lui Chamberlain, care întrevede rectificări de frontieră prin înțelegeri amicale, trecînd prin forma precisă și rezervată a partidului muncii, care a criticat în special exceptarea frontierelor de la arbitraj, excepțiune pe care eu am introdus-o în protocol în septembrie 1924 cu dificultățile ce dumneavoastră cunoașteți, și sfîrșind cu forma brutală, dar în schimb complet sinceră a lui Lloyd George. Corolarul necesar al acestui sentiment de neîncredere este necesitatea de a revizui tratatele în mod amical ca singurul mijloc de a împiedica războiul.

În toate conversațiunile politice ce am avut zilele acestea am insistat asupra absurdității acestei concepțiuni. Ideea posibilității revizuirii tratatelor creează nesiguranță, nesiguranța întîrziază consolidarea noii stări de lucruri și lipsa de consolidare atîtă poftele de revanșă. Acesta este drumul cel mai sigur care duce la război. Apoi am insistat asupra imposibilității absolute de a se însărcina arbitrii, adică cîteva persoane, fie ele cele mai capabile și oneste, să decidă de soarta unor regiuni întregi. Este drept, am spus eu, că și la conferințele de pace nu se creează stări de lucruri, ci se confirmă stări de fapt obținute prin soarta armelor și, prin urmare, intrate deja în conștiința maselor. O deciziune judecătorească asupra soartei unui popor nu va intra însă niciodată în conștiința maselor fără recurs la arme. Nu am pretențiunea de a fi obținut pînă azi rezultate apreciabile și nici nu-mi fac iluziuni prea mari asupra efectului convingerii personale într-o situațiune ca cea de azi. Am avut însă satisfacțiunea să aud azi, la banchetul oferit ambasadorului Franței, pe președintele Asociațiunii presei străine din Londra,

și anume pe un olandez, spunînd următoarele în fața lui Mac Neil, subsecretar de stat la Foreign Office : Sînt întrebat de mulți de ce nu mai scriu nimic ; răspund fără înconjur că am renunțat a scrie deoarece nu mă împac cu multe din dispozițiunile noilor tratate ; dar azi, cînd văd că multe din statele mici sînt amenințate prin ideea revizuirii tratatelor, sînt silit să vă spun că tratatele odată iscălite sînt contracte și că ideea revizuirii lor nu poate produce decît confuziune și dezordine.

Concluziunile acestei telegrame vor fi mai puțin pesimiste decît premisele.

Dacă revizuirea tratatelor atîrnă pe capul țărilor mici ca o sabie a lui Damocle, prefer să se pună chestiunea azi decît mai tîrziu. Tot este mai puțin...[1] Europa de război azi decît ar putea fi mîine. Pericolul revizuirii tratatelor dezlănțuit azi ar putea să grăbească reacțiunea defensivă necesară prin gruparea țărilor mai direct amenințate. Și odată reacțiunea produsă și prin aceasta...[1] noii ordini mai întărite, n-ar fi de loc imposibil ca britanicii, sensibili totdeauna la fapte, să nu lepede ei singuri ca periculoase și inutile părerilor lor de azi.

92

N. TITULESCU CĂTRE AL. ZEUCEANU, DELEGATUL ROMÂNIEI ÎN COMISIA PENTRU REPARAȚII DE LA PARIS

LONDRA, 1 MAI 1925

Iubite domnule Zeuceanu,

Am fost la Trezorerie în chestiunea despre care mi-ai scris. N-am terminat discuția, dar țin a-ți da anume lămuriri asupra ei.

Trezoreria susține că scrisoarea experților nu poate fi retrasă, ci anulată printr-o altă scrisoare, în care, luîndu-se act în special de pagina 23 din memoriul guvernului, se constată că obiectul neînțelegerii a dispărut.

Retragerea materială a scrisorii, spune Trezoreria, ar însemna că experții și-ar da ei singuri un vot de blam, ceea ce nu li se poate pretinde, ei avînd misiunea să atragă atenția asupra diferitelor nelămuriri ce s-ar putea ivi.

Nelămurirea fiind lămurită, ei ar putea constata faptul și astfel incidentul s-ar aplana.

[1] Lipsă în text.

Lipsind Leith Ross, care este la Paris, se așteaptă înapoierea lui pentru a se formula precis punctul de vedere al Trezoreriei, fapt după care numai, ne-am putea pronunța dacă soluția e satisfăcătoare sau nu pentru noi. În orice caz consider tot ce precedă ca nedefinitiv.

Acest demers a fost pentru mine un prilej mai mult de a releva procedura inadmisibilă întrebuințată, rod al obiceiului tot inadmisibil ca statele mici să nu fie convocate la conferințe pe picior de egalitate. S-a făcut o excepție astă-vară la Londra, unde egalitatea de drept, dacă nu completă de fapt, a fost admisă.

Dacă, în loc să se discute secret zile întregi la Paris și să se rezume în 20 de minute oral lucrările secrete de 8 zile ale celor mari, nelămurirea experților dispărea după 2 minute de explicație în ședința publică și nu am fi avut atîtea momente neplăcute pe urmă.

Primește, te rog, încredințarea celor mai bune sentimente și bunelor mele amintiri.

93

N. TITULESCU CĂTRE AL. ZEUCEANU, DELEGATUL ROMÂNIEI ÎN COMISIA PENTRU REPARAȚII DE LA PARIS

LONDRA, 6 MAI 1925

Iubite domnule Zeuceanu,

Ca urmare a scrisorii mele din 1 mai către dumneata, îți scriu azi că Trezoreria îmi comunică că, cu prilejul vizitei lui Leith Ross la Paris, chestiunea scrisorii din 7 februarie cu privire la revendicările române a fost discutată și că el a înțeles că toate părțile, deci și dumneata, ar fi satisfăcute dacă scrisoarea experților n-ar mai fi atașată la dosarul Conferinței financiare din Paris, deși scrisoarea ar rămîne în ființă.

Rămîne ca dumneata să-mi comunici dacă o asemenea soluție a avut vreodată aprobarea dumitale, ca să știu ce să răspund aci.

Cu bunele mele sentimente și o colegială strîngere de mînă.

94

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA A 35-a SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA COLONILOR MAGHIARI DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT *

GENEVA, 5 SEPTEMBRIE 1925

La invitația președintelui, domnul Titulescu, reprezentant al României, prezintă expunerea de mai jos.

România este chemată să se explice astăzi în fața dumneavoastră într-o problemă a minorităților : exproprierea colonilor de origine maghiară stabiliți în Transilvania după 1885.

România își exprimă satisfacția pentru ocazia care i se oferă de a putea face aceasta în mod public, căci ea speră că lămuririle pe care le va da, precum și dovezile concrete pe care le va aduce în fața Consiliului despre bunăvoința sa față de minorități, vor fi de natură să demonstreze că, departe de a fi violat tratatul minorităților, România a îndeplinit întotdeauna și continuă să îndeplinească chiar și obligațiile de conștiință care există în forul interior al fiecăruia, pentru care tratatul minorităților nu constituie decît o expresie juridică și fragmentară.

Ce sînt colonii maghiari stabiliți în Transilvania după 1885 ? Ce pretind ei în fața dumneavoastră ? Ce răspunde guvernul român la întrebările lor ? Iată cele trei probleme în jurul cărora îmi veți permite să grupez sumarele explicații pe care sînt chemat să vi le dau.

Întrebîndu-mă ce sînt colonii maghiari stabiliți în Transilvania după 1885, țin să declar de la început că nu am cîtuși de puțin intenția să deschid în nici un fel o dezbatere politică retrospectivă.

Din contra, țin să declar în numele Guvernului regal al României că sîntem cu toții convinși că erorile politice ale trecutului nu se repară prin greșelile prezentului, că trecutul este mort, că principala noastră preocupare este de a crea un viitor de muncă și de liniște în interiorul frontierelor pe care noile tratate ni le-au recunoscut.

În virtutea a mai multor legi maghiare, toate posterioare stabilirii regimului dualist austro-ungar, dintre care principala este Legea nr. 5 din 1894, și pentru a lega prin regiuni aproape exclusiv populate de români masa maghiarilor din Ungaria propriu-zisă de diferitele insulițe maghiare care se aflau în Transilvania, s-a procedat la numeroase colonizări, urmînd un plan geografic-politic ce lua ca bază rîul Tisa și care făcea din afluenții acestuia principalele sale bulevarde de expansiune spre est.

Aceste colonizări erau făcute pe proprietatea tezaurului public maghiar. Întinderea lor varia după cum era vorba de un cultivator sau muncitor agricol. Ea era în general de 16 iugăre în primul caz și de 4 iugăre în cel de-al doilea. Colonii nu puteau fi decît persoane agreate de Ministerul Agriculturii.

Colonul se obliga să rămînă pe teritoriul coloniei și să nu transfere nimănui prin act juridic dreptul său de proprietate fără consimțămîntul Tezaurului public, și acest lucru nici în registrele funciare, nici în afara lor. Colonul se mai obliga să nu cedeze nimănui, cu excepția urmașilor săi legitimi și a soției sale, fără consimțămîntul Tezaurului public, colonia sa, nici în totalitate, cu titlul de arendă, folosire sau uzufruct.

Aceste obligații severe erau sancționate de dispoziții și mai riguroase.

Pentru cea mai mică infracțiune față de contract, ca, de exemplu, pentru arendarea parțială sau pentru o simplă absență a colonului mai mult de 30 de zile fără motiv justificat, Tezaurul public maghiar avea dreptul de a lua înapoi colonia și de-al expulza pe colon.

Dar ceea ce este mai grav este că actul de colonizare exprimă cît se poate de precis că, dacă una din infracțiunile față de contract nu era imputabilă decît unui singur colon, Tezaurul public maghiar era totuși autorizat să-și exercite drepturile de reziliere față de întreaga colonie.

În sfîrșit, ceea ce țin să subliniez în mod deosebit este că dreptul de a relua colonia pentru încălcarea condițiilor actului colonizării nu înceta pentru Tezaurul public decît după 50 de ani din ziua în care înscrierea în registrele funciare era luată în favoarea primului colon, deși colonii plătiseră integral prețul și achitaseră toate sumele pe care le-ar fi putut datora tezaurului public maghiar, indiferent sub ce titlu.

Această atașare de glie într-un scop politic nu putea da decît rezultate mediocre. O întreagă literatură, datorată agrarienilor maghiari, le deplîng și acuză diferitele guverne maghiare de lipsă de energie.

În ceea ce mă privește, vrînd să evit orice discuție cu caracter politic, îmi va fi de ajuns să subliniez două fapte interesante care s-au produs în urma acestor colonizări.

Mai întîi, colonii maghiari nu au îndeplinit obligațiile care le-au fost impuse. Acte oficiale maghiare, pe care le țin la dispoziția dumneavoastră, constată cu amărăciune lipsurile colonilor. De aceea Tezaurul public a refuzat în mod constant să recunoască proprietatea colonilor și să înscrie titlurile lor în registrele funciare. Acest fapt

este capital nu numai din punct de vedere juridic, ci mai ales din punct de vedere moral, deoarece veți vedea imediat care din guverne, român sau maghiar, a tratat cu mai multă bunăvoință pe colonii stabiliți în Transilvania după 1885 ; ceea ce este important să notăm este că nici la data armistițiului, nici la 1 decembrie, dată la care prin votul de la Alba-Iulia Transilvania s-a unit la patria-mamă, nici la 11 decembrie 1918, dată la care vechiul regat făcea act de legislator pentru Transilvania și Banat, registrele funciare maghiare din Transilvania nu conțin nici cea mai mică urmă de proprietate în favoarea colonilor.

Al doilea fapt asupra căruia aș vrea să vă atrag atenția este că prezența colonilor pe aceste locuri, adăugată la dispozițiile draconiene ale legilor de colonizare, care interziceau orice transfer al vreunui drept, de orice natură ar fi fost, pe proprietățile tezaurului, făceau imposibilă pentru orice om, român sau maghiar, care nu era colon, dobîndirea pămînturilor care depindeau de satele în care locuiau aceștia din urmă. Românii, este adevărat, arendau o parte din aceste pămînturi, violînd contractul colonizării. Dar, cu titlu legal, nici românii, nici maghiarii, în cele 26 de sate-colonii din Transilvania și din Banat, nu puteau deveni nici proprietari, nici uzufructuari, nici fermieri, nici simpli deținători ai unui drept de folosință.

Iată ce sînt, domnilor, colonii maghiari stabiliți în Transilvania.

Ce pretind ei astăzi în fața dumneavoastră ? Cererile lor sînt voluminoase. Nu mă voi opri nici o clipă asupra tonului în care sînt formulate aceste cereri, căci aș vrea ca mai tîrziu oricine le-ar citi să poată găsi în abținerea mea de azi de la orice comentariu cea mai bună dovadă a spiritului de conciliere de care este animată România ; mă voi mulțumi să vă spun că lungile memorii ale colonilor se pot rezuma în modul cel mai complet în cîteva cuvinte.

Colonii formulează trei plîngeri :

1) articolul 10 al legii agrare, care reduce posesiunile colonilor, este o dispoziție inspirată de calitatea lor de foști cetățeni maghiari și, prin aceasta, constituie o dispoziție ce violează tratatul minorităților ;

2) indemnizația în schimbul căreia colonii au fost expropriați este prea mică ;

3) prin legea publicată în nr. 172 al „Monitorului oficial" din 1921 (lege calificată în mod constant de procurorul colonilor ca lege spoliatoare a colonilor), statul român ar fi pus stăpînire pe toate pămînturile colonilor fără nici un fel de despăgubire.

Îmi veți permite să observ că a doua plîngere cade prin simpla ei enunțare. Cetățeni români, colonii au primit aceeași despăgubire

pe care au primit-o toți ceilalți cetățeni români pentru exproprierea pămînturilor lor. Să-mi permiteți să adaug că există o contradicție absolută între plîngerea nr. 1 și plîngerea nr. 3. Nu se poate susține că a fost o expropriere parțială în schimbul unei despăgubiri prea reduse și pretinde în același timp că a fost o deposedare integrală fără nici un fel de despăgubire. Trebuie să se aleagă între aceste două atacuri. Și, după numeroase ezitări care umplu memoriile lor și de care voi scuti onorabilul Consiliu, colonii au ales.

Ei recunosc, la pagina 7 la sfîrșitul primului memoriu, că au păstrat lotul-tip, adică au fost expropriați parțial în schimbul unei despăgubiri considerate prea mici.

Deci, dacă aș vrea să rezum într-o singură frază pretențiile colonilor, aș spune că colonii nu se plîng de faptul că au fost expropriați în Transilvania, că ei nu se plîng de a-și fi văzut posesiunile reduse în virtutea unei legislații generale, legislația agrară din România, ci că ei vă roagă să luați în considerație dispoziția care îi vizează, și anume art. 10, ca violînd tratatul minorităților.

Ce răspunde guvernul român la această pretenție ?

Este interesant de subliniat că cele două chestiuni pentru care România a trebuit să se înfățișeze pînă astăzi în fața Consiliului Societății Națiunilor, chestiunea optanților maghiari și aceea a colonilor maghiari, depind amîndouă de legislația sa agrară.

Această legislație, întreprinsă în vechiul regat al României în mai 1914, deci înaintea declanșării războiului mondial, în scopul modificării repartiției nejuste a solului, avea să fie continuată și realizată în 1917, în momentul în care două treimi ale țării erau ocupate de trupele dușmane și în care mai mult de un milion de ruși, soldați combatanți pe teritoriul român, părăseau frontul pentru a se întoarce în patria lor, unde îi chema... visul fericirii pe pămînt.

Programul din 1914 a trebuit deci să fie amplificat într-o măsură pe care n-o dictau numai grijile economice ale repartiției solului.

O altă necesitate a trebuit să fie luată în considerație : aceea de a menține ordinea socială, aceea de a asocia la interesul conservării sale milioane de țărani, transformînd calitatea lor de muncitori agricoli în aceea de proprietari individuali ai pămîntului.

Sacrificiile voluntare pe care clasa conducătoare din România le-a avut de făcut în acest scop în interesul său și în cel al menținerii ordinii sociale într-o întreagă regiune a Europei au fost, putem s-o spunem fără teama de a fi contrazisi, fără asemănare în nici o țară, în nici un moment, cu excepția, bineînțeles, a epocilor revoluționare.

Astfel, pentru a găsi în vechiul regat pămîntul necesar care să permită ca fiecare țăran să devină proprietarul unui lot în satul în care locuia, s-a expropriat mai întîi aproape $^3/_4$ din marea proprietate. Apoi, cum pămîntul astfel obținut nu ajungea, s-a trecut la o a doua expropriere, făcînd o distincție între proprietarii deja expropriați o dată — după criterii artificiale, cum era fatal — între proprietarii care prezintă mai mult interes și cei de mai puțin interes din punctul de vedere al economiei naționale.

Astfel, în vechiul regat, au fost integral expropriate pămînturile care fuseseră arendate în cei 10 ani care au precedat exproprierea.

În felul acesta au fost reduse la proprietate minimă pămînturile care fuseseră arendate la o dată fixă, chiar dacă aceasta era pentru prima oară, chiar dacă era pentru o singură zi. La 23 aprilie 1920, arendarea, care este un contract permis, a devenit retroactiv o sursă de pedeapsă economică.

Dar acesta n-a fost unicul și principalul sacrificiu voluntar al marilor proprietari.

În schimbul pămîntului expropriat, proprietarul român al vechiului regat primea o rentă de stat de 5%, plătibilă în patruzeci de ani. Această dispoziție a fost decretată într-un moment în care leul, moneda noastră națională, era la paritatea aurului. Dar schimbul nostru scădea și, ca urmare, și cursul rentei, care nu este astăzi decît jumătate din valoarea sa nominală.

Exproprierea, care la început a fost privită ca o transformare a valorii, ca o schimbare a dreptului proprietății imobiliare într-un drept de proprietate mobiliară, egală în valoare, n-a întîrziat să se transforme, dacă o privim sub unghiul îngust al actualității, într-o pierdere de pămînturi fără despăgubire importantă imediată.

Pentru a ilustra toată situația dintr-o singură trăsătură, vă voi spune că toate pămînturile vechiului regat au fost expropriate la un preț a cărui valoare *cash* actuală variază între 12 și 16 franci elvețieni pe pogonul de pămînt cultivabil.

Iată, zugrăvit în linii mari, tabloul exproprierii din vechiul regat. Iată necesitățile sociale care au determinat pe români s-o facă ei înșiși pe un teritoriu unde nu există minorități, unde, în consecință, orice idee de persecuție contra indivizilor de altă rasă trebuie să fie de la început îndepărtată.

Este evident că nu pot exista două feluri de proprietăți ale țăranilor în interiorul aceleiași țări. Noile teritorii au trebuit să facă și ele reforma lor agrară. Ele au copiat legile patriei-mame...

În cadrul unei reforme de această anvergură se plasează deci modesta chestiune a articolului 10 ridicată de colonii din Transilvania. Articolul 10 prevede că „loturile colonilor stabiliți după

1 ianuarie 1885 sînt expropriate pînă la limita lotului fixat în regiunea respectivă, în virtutea punerii în posesie a celor îndreptățiți, numiți în articolul 92".

Această dispoziție nu poate fi judecată singură. Îndrăznesc să afirm că ea nu poate fi înțeleasă dacă o examinăm numai pe ea, și mărturisesc că, pentru cei care nu cunosc dispozițiile legilor noastre agrare, această dispoziție poate părea tenebroasă ; or, tenebrele n-au fost niciodată buni sfătuitori. Pentru ca lumina să apară, trebuie să apropiem acest text de alte două texte fundamentale în materie de expropriere : articolul 92 și articolul 93. Din moment ce s-a ajuns ca la baza legislației agrare să se plaseze ideea că țăranul trebuie să devină stăpînul pămîntului în interesul ordinii sociale, exproprierea a devenit într-o oarecare măsură subiectivă. Textele care determină categoria persoanelor chemate să beneficieze de expropriere și care precizează locul în care aceste persoane trebuie să-și exercite dreptul lor sînt de cea mai mare importanță, căci fără aceste texte nu s-ar putea înțelege niciodată substanța articolului 10.

Or, din lectura articolelor 92 și 93 rezultă această idee fundamentală că țăranii trebuie să devină proprietarii pămînturilor pe care le lucrează, adică ai pămînturilor care depind de satul lor, adică ai loturilor de pămînt din satul lor.

Articolul 92 cheamă la dreptul de proprietate unsprezece categorii de țărani, iar enumerarea lor constituie în același timp o ordine de preferință. Astfel, trebuie să devină proprietari în anumite condiții : șefii de familie argați, muncitori agricoli mobilizați care au devenit invalizi în timpul războiului ; argații, muncitori agricoli mobilizați care au devenit invalizi în război ; argații, muncitori agricoli mobilizați care n-au devenit invalizi ; șefii de familie care au devenit invalizi în război dar care sînt capabili să efectueze o muncă agricolă ; șefii de familie care au făcut serviciul militar în război fără a deveni invalizi ; bărbații necăsătoriți deveniți invalizi de război, dar capabili să efectueze muncă agricolă ; bărbații necăsătoriți care au luat parte la război fără a deveni invalizi ; persoanele mobilizate din ordinul Consiliului dirigent ; emigranții întorși dacă familiile lor n-au alt sprijin ; șefii de familie care n-au participat la război ; bărbații necăsătoriți, majori, care și-au făcut serviciul militar în timpul războiului ; voluntarii armatei române sau ai unei armate aliate.

Dar lectura în detaliu a acestui text vă dovedește că aproape la fiecare paragraf apare ideea că beneficiarii exproprierii, că șefii de familie, argați, muncitori agricoli, trebuie să primească un lot de pe proprietatea pe care lucrează.

Ideea că beneficiile exproprierii trebuie să fie acordate, ca să spunem așa, la domiciliu, apare în mod și mai clar din lectura articolului 93, care stipulează : „La repartiția terenului expropriat vor lua parte, după ordinea prevăzută în articolul 92, locuitorii tuturor comunelor care, după situația lor geografică, sînt reduși să trăiască pe acest teren".

Iar acum apare o întrebare importantă : la cît pămînt au dreptul acești beneficiari ai exproprierii ?

V-am spus că exproprierea a devenit oarecum subiectivă, dar s-a căutat să se țină cont de asemenea, în limita posibilității, de necesitățile producției. Iată de ce s-au pus anumite limite față de expropriere : 50 hectare, care pot fi reduse — după împrejurări — la 25 și chiar la 5, cu autorizația prealabilă a comitetului agrar, și să coboare chiar pînă la zero în diferite cazuri, prevăzute de articolele 4, 6 și 7 din legea agrară. V-am dat de altfel, acum cîteva clipe, un exemplu de expropriere integrală pentru absenteismul economic, adică pentru arendare prelungită. S-au pus de asemenea anumite limite față de beneficiarii exproprierii. Nici un țăran nu poate obține mai mult de 7 acri.

Cu aceste explicații mi se pare că expresia neclară de „lot-tip" se clarifică. Ce este lotul-tip ? Este rezultatul unei operații matematice care consistă în a diviza numărul acrilor disponibili într-un sat prin numărul celor îndreptățiți, ținînd cont de faptul că rezultatul nu va putea depăși niciodată șapte pogoane.

Acestea sînt, domnilor, dispozițiile legale esențiale ale reformei agrare.

Să trecem acum la aplicarea lor.

Cred că sîntem toți de acord că exproprierea nu se aplică la o suprafață tot așa de netedă ca o masă de biliard, ci la o țară cu păduri, cîmpii, munți ; trebuie ținut deci cont de situația geografică a fiecărei comune.

Nu puteam ști, la București, care este situația geografică a fiecărei comune în momentul în care noi legiferam.

Iată de ce am lăsat organelor de execuție o anumită latitudine, care le permitea să varieze lotul-tip între unul și șapte pogoane, cu condiția ca lotul-tip să fie totdeauna egal pentru toți cei ce aveau dreptul și locuiau în același sat. Dar acestea sînt amănunte.

Iată acum o situație importantă care cerea o soluționare legislativă. Știam la București, atunci cînd legiferam, că există regiuni întregi în Transilvania și în Banat împărțite în insulițe între 16 și 20 jugăre în urma colonizării maghiare care a fost întreprinsă de Budapesta, regiuni suprapopulate de o populație agricolă lipsită

complet de pămînt și în care marea proprietate ce trebuia expropriată era neînsemnată.

Ce să facem în fața unei asemenea situații ? Cum să aplicăm reforma agrară ? Cum să facem ca fiecare țăran să beneficieze de expropriere, să stăpînească un lot de pămînt în satul său în aceste regiuni ?

Nu mă mai adresez dumneavoastră, domnilor, ca unor judecători ai mei. Să presupunem că articolul 10 a dispărut ! Să îndepărtăm pentru moment orice piedică de ordin legislativ ! Să raționăm ca și cum am fi cu toții legiuitori chemați să elaboreze o lege pentru viitor.

În fața unei atare situații, nu sînt decît trei soluții posibile :

1. Prima ar fi constat în a lua totul de la colonii unguri stabiliți în cele 26 de sate-colonii, deoarece numărul celorlalți îndrituiți era considerabil și deoarece posesiunea colonilor era intolerabilă în fapt și ilegală în drept.

Mă grăbesc să vă spun că legiuitorul român a respins această soluție și că, prin aceasta, s-a creat o diferență esențială între cazul colonilor unguri din Transilvania și cazul altor coloni de o altă rasă străină de care ați trebuit să vă ocupați recent.

2. Cea de-a doua soluție ar fi constat în a lăsa intacte posesiunile colonilor, adică a nu aplica pur și simplu reforma agrară în cele 26 de sate din Transilvania și Banat.

3. Cea de-a treia soluție ar fi fost o soluție de compromis, care ar consta din împărțirea pămîntului în satele colonizate după 1885 în loturi egale între vechii coloni și noii îndrituiți din sat, care includ, să nu uităm, un număr considerabil de descendenți ai colonilor.

Cu alte cuvinte, nu există decît trei soluții posibile în fața unei asemenea situații : a lua totul, a lăsa totul sau a împărți egal.

Dînd la o parte prima soluție, să alegem între a nu lua nimic și a împărți în mod egal. Vă întreb, domnilor, dacă este posibil, în momentul în care în România se întreprinde o mare reformă agrară, în momentul în care țăranii îndrituiți de toate naționalitățile primesc un lot de pămînt... ca țăranii care au dreptul să beneficieze de pe urma exproprierii să nu primească nimic în cele 26 de sate din Transilvania ?

Și, dacă mi se obiectează că îndrituiții din aceste 26 de sate nu aveau decît să fie mutați pentru a primi pămînt în altă parte, vă întreb dacă este oare posibil, pentru a nu afecta situația a două mii de oameni, să condamni la exod populația din 26 de sate, s-o faci să-și abandoneze casele, școlile, bisericile, s-o alungi de pe pămîntul strămoșilor, pe care ea nu l-a părăsit nici chiar în timpul celor mai crunte persecuții ?

Vă întreb, în sfîrșit, domnilor, rugîndu-vă să țineți seama de mentalitatea țărănească, care este aceeași peste tot, care ar fi fost soarta celor 2 000 de coloni dacă populația celor 26 de sate ar fi trebuit să se retragă în fața lor ?

Nu, domnilor, ce-a de-a doua soluție este imposibilă. Iată de ce nu ne mai rămîne decît cea de-a treia : împărțirea egală, și tocmai aceasta a fost cea admisă de legiuitorul român cînd a introdus articolul 10 în legea agrară.

Acest articol 10 ar fi acela care ar încălca Tratatul asupra minorităților ?

Pentru care motiv ? Pentru un viciu de formă, pentru o stîngăcie de stil ? Pentru motivul că legea vorbește de „colonii stabiliți după 1 ianuarie 1885" și că ea are aerul de a viza o categorie de persoane ?

Am văzut însă că aceste cuvinte sînt sinonime cu expresia „teritoriile împărțite în loturi de 16 pînă la 20 de pogoane", la care reforma agrară nu este aplicabilă fără o reducere a limitei.

Violează oare articolul 10 Tratatul asupra minorităților tocmai din cauza acestei reduceri a limitei ? Însă limitele sînt esențialmente variabile. Ele sînt, după cum v-am spus, domnilor, de cincizeci, douăzeci și cinci, cinci sau zero hectare, după împrejurări. Limitele trebuie să fie neapărat variabile, pentru a permite aplicarea marelui principiu al egalității cuprins în articolul 92, care nu face deosebire de naționalitate între îndrituiți.

Violează oare articolul 10 Tratatul asupra minorităților deoarece vechii coloni sînt de origine maghiară ? Dar, domnilor, cum sînt acești coloni ? Ce semn al fatalității le marchează fruntea pentru ca mînia noastră să se abată asupra lor ?

La ora actuală, în ciuda exproprierilor, există sute de mari moșieri maghiari proprietari în Transilvania a sute de pogoane, în așa măsură încît marea proprietate în Transilvania se găsește chiar în momentul de față în mîinile maghiarilor într-o proporție de 98% și care nu au fost tulburați, pentru că nevoile populației de la sate unde ei se găsesc erau satisfăcute. Alături de acești mari proprietari există zeci de mii de unguri, vechi robi ai pămîntului, pe care legea agrară română i-a făcut pentru prima oară proprietari individuali de pămînt.

Nu se cunoaște suficient rezultatul aplicării reformei agrare în Transilvania și de aceea au putut lua naștere bănuieli și temeri de nedreptăți comise față de minorități.

Aplicarea reformei agrare în Transilvania a chemat la împroprietărire 539 694 de îndrituiți. Din aceștia sînt 396 000 de români și 134 000 de țărani aparținînd unor minorități diferite. Din acești 134 000 țărani sînt 87 426 de unguri, foști muncitori agricoli din Imperiul austro-ungar, proprietari individuali ai pămîntului din Regatul României.

Anexez tabelul oficial al celor îndrituiți pentru fiecare județ.

Și pentru ca să nu credeți cumva că acești 87 426 de maghiari sînt simple personaje care își așteaptă numărul de intrare pe scena reformei agrare, mă grăbesc să vă spun că, de îndată ce statul a luat pămîntul marilor proprietari, el l-a dat celor îndreptățiți mai întîi cu titlu de arendă la un preț modest, apoi, de îndată ce primele formalități au fost îndeplinite, cu titlu provizoriu și, în sfîrșit, cînd toate formalitățile au fost îndeplinite, cu titlu de proprietate definitivă.

La 15 septembrie 1924 erau 56 000 de unguri proprietari definitivi și provizorii din 87 426, restul de 30 000 lucrînd încă pămîntul în arendă și așteptînd transformarea contractului în proprietate ; în aceeași epocă însă erau 150 000 de români, adică un număr de cinci ori mai mare, care lucrau pămîntul în arendă și care, ca și maghiarii, așteptau transformarea contractului în proprietate provizorie și definitivă.

Pămîntul este deci în posesia a 87 500 de unguri.

Vă spuneam că articolul 10 decretează împărțirea egală a pămînturilor din 26 de sate-colonii între foștii coloni și noii îndrituiți. De fapt, această împărțire este departe de a fi egală.

Dacă românii nu au primit decît lotul-tip în cele 26 de sate-colonii, rezultă din actele depuse la Secretariat, care sînt la dispoziția dumneavoastră, că colonii maghiari au primit întotdeauna suprafețe de pămînt mai mari decît lotul-tip.

Care este explicația acestui fapt ?

V-am spus, domnilor, că colonii unguri au fost expropriați din necesități geografice. Iată de ce Comitetul agrar a interpretat articolul 10 în modul cel mai favorabil pentru ei.

Astfel, Comitetul agrar a exceptat de la expropriere terenurile ocupate de clădiri sau acelea care ar fi servit, ulterior, colonizării la grădinărit, la cultura hameiului, la plantarea de arbori fructiferi și de viță de vie. Toate aceste suprafețe au fost lăsate colonilor în plus față de suprafața ce echivala cu lotul tip al regiunii.

Mai mult, Comitetul agrar a hotărît ca vînzările făcute de coloni sau de moștenitorii lor a terenurilor ce făceau parte din lotul lor de colonizare să fie recunoscute ca valabile dacă cel ce vinde a putut dovedi că avea autorizarea cerută, că vînzarea s-a făcut

conform legilor în vigoare și că ea a fost transcrisă în registrele funciare.

În sfîrșit, Comitetul agrar, în loc să considere fiecare colonie ca un tot și să aplice reducerea acestui tot la lotul-tip, a acceptat ca porțiunile de lot ale colonilor dobîndite de moștenitori pe calea succesiunii să nu fie expropriate fiecare separat decît în măsura în care ele depășesc întinderea lotului-tip.

În sfîrșit, domnilor, să nu uitați că printre beneficiarii legii exproprierii figurează de asemenea o cifră considerabilă de descendenți ai colonilor.

Iar în aceste condiții articolul 10 violează Tratatul minorităților?...

A lăsa, în ciuda exproprierii, mari seniori de origine maghiară ca proprietari de vaste domenii din Transilvania, a face proprietari pentru prima dată 87 500 de țărani unguri odinioară simpli muncitori agricoli și a se năpusti, pentru a-și potoli ura sa de rasă față de altă rasă, asupra a două mii de bieți cultivatori, aceasta ar fi aberația politică pe care România ar fi comis-o dacă articolul 10 viola Tratatul minorităților.

Nu, domnilor, nu poate fi așa. Articolul 10 precizează. Departe de a fi o dispoziție luată din cauza calității colonilor de foști unguri, el este condiția *sine qua non* a aplicării articolului 92. Fără articolul 10 s-ar fi acordat la 134 000 de țărani minoritari beneficiile exproprierii la domiciliu iar populației din 26 de sate, exodul. Absența articolului 10 ar crea discriminare. Prezența sa asigură, din contra, egalitatea de regim pentru cei îndreptățiți.

Iată care ar fi răspunsul guvernului român la pretențiile colonilor maghiari dacă aceștia din urmă ar fi cu adevărat proprietari. Dar sînt ei oare proprietari ?

N-am de loc intenția să prelungesc această discuție și mai ales să deschid o dezbatere juridică, dar îmi este imposibil să nu spun nimic asupra situației legale a colonilor, deoarece numai demonstrîndu-vă ceea ce guvernul român avea dreptul să facă și ceea ce nu a făcut veți putea judeca cu toată conștiința largul său spirit de bunăvoință față de cei care se plîng astăzi.

Dar, în toate țările în care influența dreptului germanic s-a făcut simțită, înscrierea în registrele funciare a actului de transfer al proprietății este o condiție esențială a dobîndirii sale chiar între părți.

Or, v-am spus la începutul expunerii mele că colonii nu și-au îndeplinit obligațiile contractului de colonizare și că Tezaurul maghiar refuza în mod constant să recunoască titlul lor de proprietate. Țin la dispoziția dumneavoastră acte oficiale maghiare de natură a vă edifica asupra acestui subiect.

Iată de ce nici la data armistițiului, nici la data de 1 decembrie, nici la data de 11 decembrie, cînd am făcut actele de legislație pentru Transilvania, nu exista nici o înscriere în favoarea colonilor în registrele funciare.

Dar după anexarea Transilvaniei guvernul de la Budapesta a fost cuprins de un exces de generozitate și a ordonat înscrierea imediată a tuturor titlurilor colonilor. În legătură cu aceasta, el a trimis funcționarilor însărcinați cu registrele funciare o adresă din cele mai sugestive, pe care n-am să v-o citesc și pe care mă voi mulțumi să o anexez.

Se vorbește aici, într-adevăr, de cererile adresate de nenumărate ori de către coloni. De nenumărate ori ! De ce nu au fost satisfăcute ? Deoarece unele acte oficiale maghiare dovedesc că colonii violaseră contractele. Se mai vorbește încă de o înscriere „de îndată". De ce „de îndată", dacă n-ar fi o anticipare asupra dreptului real al colonilor ? Se mai vorbește de o înscriere motivată de marile transformări sociale din lume. Aș vrea să știu, domnilor, dacă colonii au devenit proprietari în virtutea actului lor de colonizare sau în virtutea războiului ? În sfîrșit, se ordonă vînzarea loturilor vacante și a tuturor bunurilor destinate colonilor fiilor acelor coloni întorși din război și părinților colonilor.

Astfel deci, în virtutea acestei adrese, nu numai că pentru prima dată foștii coloni devin proprietari, ci se ordonă încă împărțirea pămînturilor disponibile și prin aceasta se pune un obstacol nevoilor populației agricole din satele-colonii, chiar în momentul în care marea reformă agrară era întreprinsă în România.

Ce putea face Guvernul român în prezența acestei adrese ?

Guvernul român putea să-și spună fără a se teme de vreun reproș : în momentul în care Transilvania s-a unit la patria-mumă, nici o înscriere nu exista în registre în favoarea colonilor. Registrele funciare demonstrau că Tezaurul maghiar este proprietarul tuturor pămînturilor posedate de coloni. Succesor al Tezaurului maghiar, statul român putea să-și spună că este fără nici o îndoială proprietar al acestor pămînturi.

Uzînd apoi de dreptul pe care i-l conferea actele de colonizare, statul român putea face în fața tribunalelor române procese individuale colonilor pentru lipsurile constatate chiar de actele oficiale maghiare și expulza pe coloni. Această procedură i-ar fi permis să obțină o cantitate de pămînturi superioară aceleia pe care i-o procură aplicarea integrală a articolului 10.

Guvernul român n-a procedat însă astfel.

Nevoind să atace pe cei umili, el a recunoscut de bunăvoie titlul colonilor, și această recunoaștere este inclusă chiar în articolul

incriminat, în articolul 10, căci, reducînd parțial proprietatea colonilor, statul român recunoștea implicit că ei sînt proprietari.

Dar această recunoaștere este evident legată de menținerea noii orînduiri pe care am creat-o prin reforma agrară și mai ales prin articolul 10. Articolul 10 a devenit deci necesar, numai pentru că guvernul român a considerat că nu trebuie să-și exercite drepturile pe care le deține ca succesor al Tezaurului maghiar.

Toate dificultățile noastre actuale, toate bănuielile neplăcute care plutesc în jurul politicii noastre minoritare, toate îndoielile pe care articolul 10 le-a putut ridica, toate riscurile de a vedea amestecîndu-se judecătorul în legislația agrară acolo unde istoricul nu s-ar simți în largul său, toate campaniile de presă pe care a trebuit să le îndurăm, toate aceste fapte care otrăvesc existența unui stat, toate, fără nici o excepție, să știți, domnilor, că au cauza lor primă într-un act de generozitate din partea României.

Evident că la un act de suveranitate maghiară ex post-mortem privind Transilvania, la o cerere de înscriere *in globo*, nu există decît un răspuns : o anulare *in globo*. Aceasta a fost opera Decretului nr. 7 din 2 februarie 1919, ratificat prin Legea nr. 172 din 2 noiembrie 1921.

Să mi se citeze însă un singur caz de deposedare a colonilor în virtutea acestei legi, calificată drept „lege spoliatoare". Nu există nici unul și nu pot decît să repet în această privință declarațiile guvernului meu cuprinse în nota domnului Duca din 1 mai 1921, care precizează poziția Guvernului român față de aceste legi.

Iar articolul 10 violează Tratatul minorităților ?

Suprimați articolul 10 ! Care este atunci titlul de proprietate al colonilor ? Nu mai există de loc !

Cu articolul 10 colonii sînt proprietari ai unui lot-tip cu condiția să îndeplinească pe viitor obligațiile actului de colonizare. Fără articolul 10, colonii nu mai sînt proprietari ; ei sînt doar candidații unei proprietăți viitoare, unei proprietăți care nu va apărea niciodată, întrucît ei au violat înșeși condițiile dobîndirii sale.

Domnilor, mărturisesc că aș fi foarte întristat să se presupună că sub argumentările mele de lege se ascunde vreo nedreptate. De aceea nu voi refuza să examinez problema colonilor din punct de vedere doar al echității. Ne sînt colonii cu ceva creditori ?

Imediat după sfîrșitul Consiliului din iunie am rugat guvernul meu să procedeze la o vastă operație administrativă pentru stabilirea situației individuale a fiecărui colon. Cu această ope-

rație a fost însărcinat Ministerul Agriculturii, iar domnul Nasta, director general al exproprierii, căruia țin să-i aduc aici mulțumirile cele mai călduroase, s-a ocupat de ea în mod cu totul deosebit. Au fost redactate 2 500 de fișe, semnate în cea mai mare parte de coloni. Ele constituie 26 de dosare voluminoase, care se află la dispoziția Secretariatului.

Nu este de loc nevoie să se treacă la calcule matematice, căci, oricare ar fi cifrele pe care le-ați lua, nu se poate să nu ajungeți la concluzia că acești coloni nu sînt cu nimic creditorii României.

Din munca pe care am depus-o rezultă că doar opt din 26 de colonii sînt anterioare anului 1900 și că multe colonii au fost stabilite în 1904, în 1906 și chiar în 1911. Mai rezultă de asemenea că prețul total al coloniilor este de 11 300 000 de coroane aur.

Presupunînd că toate coloniile au fost stabilite în 1900, ceea ce nu este așa, presupunînd că toți colonii au plătit cu regularitate anuitățile lor, ceea ce n-a fost așa, presupunînd că coroana maghiară a fost la paritatea aurului între 1914 și 1918, ceea ce știm cu toții că n-a fost așa, cum contractul de colonizare nu prevede o amortizare în 50 de ani decît cu începere din cel de-al treilea an care a urmat stabilirii colonilor, aceștia din urmă n-au putut plăti, în ipoteza cea mai favorabilă, decît o medie de 16 anuități aur.

Ce parte de capital reprezentau aceste 16 anuități la amortizarea care trebuie să se facă în 50 de ani? Calculatorul amortizării răspunde la această întrebare: 13% din capital.

Astfel deci, în ipoteza cea mai favorabilă, colonii au plătit pentru cele 41 661 de pogoane, suprafața totală a proprietății lor, 13% din 11 300 000 de coroane, adică 1 469 000 de coroane.

Presupunînd că toată diferența pînă la prețul total de 11 300 000 de coroane a fost plătită cu începere din 1918 în coroane maghiare sau în lei devalorizați, ceea ce nu este cazul, întrucît registrele marchează un debit important, ar trebui să adăugăm la această sumă circa 200 000 de coroane aur.

Deci, dacă colonii ar fi plătit în aur anuitățile lor pînă în 1918 și în monedă devalorizată rămășița prețului, ei ar fi plătit în total 1 670 000 de franci aur.

Dar colonii păstrează locuințe construite în mare parte de statul maghiar, care, chiar subestimate dacă ar fi, trebuie să valoreze 1 400 000 de coroane aur. În afară de aceasta, colonii nu pierd decît 60% din suprafața totală, adică 24 015 pogoane, pentru care primesc de la statul român rentă română, ceea ce, ținînd cont de

devalorizarea rentei și a schimbului, face oricum 300 000 de coroane aur.

Colonii au deci pentru cele 1 670 000 de coroane aur, pe care în cel mai bun caz le-ar fi plătit, contravaloarea egală, dacă nu superioară, sub formă de clădiri și îndemnizații pentru expropriere.

Dar, în afară de aceste contravalori ale sumelor plătite, colonii păstrează încă 40% din întinderea totală a coloniilor, adică 16 250 de pogoane. Ce îi costă aceste 16 250 de pogoane pe care le păstrează? Nimic!

A face 134 000 de țărani minoritari proprietari ai unui lot în satul lor și a auzi afirmîndu-se că am violat Tratatul minorităților, deoarece, pentru a face cîteva mii de țărani să beneficieze de același regim, s-a redus posesiunea a 2 000 de coloni, care ar fi putut fi legal expulzați, dar care din generozitate au fost tratați ca și cum erau proprietari, și a constata în cele din urmă că pentru sumele plătite de acești coloni ei posedă acum contravalori egale, în așa fel încît nici pămînturile pe care le pierd, nici cele pe care le păstrează nu-i costă nimic, iată, domnilor, într-o singură frază istoria colonilor unguri stabiliți în Transilvania după 1885.

România nu este surprinsă, căci aceasta este istoria oricărei generozități. Dai ca să nu primești nimic, afară numai de lovituri. Dar o generozitate nu se povestește fără ca să simți nevoia de a o repeta, fără ca să simți profund nevoia de a înlocui cuvîntul prin faptă.

Dificultatea problemelor minorităților pentru țările interesate constă în aceea că toată lumea vorbește despre ele, dar puțini sînt cei care își dau osteneala de a le privi de aproape.

Astăzi, cînd România are ocazia de a putea, în sfîrșit, să vorbească în mod public de una din ele, simțim cu toții nevoia de a da Societății Națiunilor, de a da opiniei publice internaționale, de a da propriei noastre conștiințe o dovadă tangibilă a sentimentelor noastre față de minorități.

Noi nu datorăm nimic colonilor, absolut nimic! Ei însă ne datorează totul.

Și, totuși, fără a renunța cu nimic la teza pe care am expus-o, hotărîtă a continua aplicarea integrală a articolului 10, la care n-am putea renunța din cauza necesităților sociale, România vrea să vină în ajutorul colonilor maghiari stabiliți în Transilvania după 1885 sub forma unui act de liberalitate.

Ea oferă colonilor, cu titlu umanitar, suma de 700 000 de franci aur, a căror contravaloare în lei va fi repartizată după reguli ce vor fi stabilite ulterior, de acord cu Guvernul român. Această sumă n-are nimic de a face cu dispozițiile legislației noastre agrare.

Ea constituie o liberalitate pur și simplu, pe care guvernul român, în liberul său arbitru, înțelege s-o facă cetățenilor români a căror situație o consideră demnă de interes.

Fie ca acest gest să arunce o lumină de dreptate asupra unui întreg trecut de eforturi adeseori nerecunoscute ! Fie ca în viitor el să pună România la adăpostul bănuielilor care n-ar putea-o niciodată atinge și care n-ar trebui niciodată să vadă lumina zilei dacă lumea și-ar da osteneala s-o privească în față. Fie ca acest gest, în sfîrșit, să facă minoritățile din România să înțeleagă că pentru ele nici o protecție nu ar putea depăși cea pe care le-o oferă dorința de dreptate a noii lor patrii.

SDN, CL, XXXV (1925) NR. 10, P. 1 341—1 348, DOC. 1 551

95

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU ÎN FAȚA SUBCOMISIEI PENTRU REGLEMENTAREA PAȘNICĂ A DIFERENDELOR INTERNAȚIONALE DE PE LÎNGĂ SOCIETATEA NAȚIUNILOR *

GENEVA, 19 SEPTEMBRIE 1925

Țin să vă mulțumesc pentru amabilitatea dumneavoastră deosebită, invitîndu-mă să-mi exprim o părere asupra textului propunerii spaniole pe care l-ați aprobat în ședința precedentă.

Declar chiar de la început că nu voi cere nici o schimbare a acestui text, ci mă voi limita doar a prezenta anumite observații, de care vă voi ruga să luați notă, căci ele ar putea să aibă însemnătatea lor în viitor.

Protocolul de anul trecut a fost considerat ca imediat acceptabil de anumite țări care l-au semnat, ca, de exemplu, Franța ; ca insuficient de complet de altele, care și-au amînat semnătura în scopul unei examinări mai ample, de exemplu România ; în sfîrșit, ca total inacceptabil de către altele, de exemplu Marea Britanie. Respect toate considerentele politice care au determinat o anumită atitudine în locul alteia, căci consider că o țară nu poate participa la o operă internațională în mod eficace și sănătos decît dacă este conștientă că interesele sale vitale, pe care numai ea le poate aprecia în libera și deplina sa suveranitate, sînt salvgardate.

Rezultatul acestui concurs de împrejurări a fost că protocolul de anul trecut n-a putut întruni numărul cerut de ratificări ; că, în consecință, el n-a putut deveni instrumentul tehnic al păcii organizate, așa cum era destinat să devină ; că acordurile regionale au

rămas mijlocul recomandat în scopul de a atinge realizări politice imediate.

Este adevărat că acordurile regionale sînt prevăzute de pact. Este de asemenea adevărat că natura lor diferă esențial de cea a alianțelor militare dinainte de război. Dar acordurile regionale sînt acte ce trebuie negociate de la guvern la guvern. Societatea Națiunilor se limitează la a le înregistra după ce s-a convins că ele nu sînt contrare principiilor pactului.

Dar aceasta este tot ce trebuie să pretindem Societății Națiunilor ? Este oare acesta singurul rol ce i se poate atribui cînd speranțele anului trecut au făcut din ea pivotul păcii în lume ?

Mi se pare că nu.

Este adevărat că Societății Națiunilor îi aparține viitorul și pactul.

Dar viitorul, fără altă precizare, riscă să se confunde cu o ideologie fără influență practică imediată. Iar pactul, care constituie o cartă a păcii mult mai importantă decît se presupune îndeobște, este considerat de către unii ca îmbrățișînd maximum de obligații pe care ei și le pot asuma, iar de alții ca un instrument ce trebuie îmbogățit și întărit.

Ce este de făcut în fața unei asemenea situații ?

Domnilor, țin să vă fac o mărturisire. Anul trecut, cînd am constatat divergențele de opinii care, așa cum eram sigur, aveau să ne aducă în situația dificilă de astăzi, am încercat în mod amical ca pe cei ce erau cei mai calificați să hotărască asupra acestei chestiuni să-i fac să accepte o idee care să permită concilierea, o idee care, credeam eu, ar fi făcut posibilă înțelegerea între partizanii protocolului, adică ai pactului amplificat și întărit, și partizanii pactului pur și simplu, așa cum există el astăzi.

Această idee consta în a menține protocolul așa cum l-am conceput la origine, adică bazat pe o obligație de asistență juridică și nu pur morală, și în a introduce o clauză facultativă care să permită statelor ce nu voiau să depășească angajamentele pactului, să limiteze obligațiile lor suplimentare de asistență la ceea ce acestea considerau, în deplina lor suveranitate, ca just și posibil în momentul agresiunii.

Mărturisesc că, în entuziasmul legitim pe care protocolul l-a stîrnit anul trecut, această idee a fost considerată ca o restricție lipsită de pietate și nu a fost primită așa cum aș fi dorit. Și totuși, domnilor, nu exista nimic restrictiv în gîndurile mele în legătură cu marile principii ale arbitrajului, securității și dezarmării, pe care le aprob în modul cel mai deplin ; în mintea mea nu exista decît teama deșteptării de a doua zi. Simțeam foarte bine că, dacă pro-

tocolul nu devenea o realitate imediată, alte sisteme mai puțin generoase, care nu ar putea da imediat anumitor țări, îndeosebi țării mele, protecția pe care le-o rezerva marea promisiune de anul trecut, i-ar fi fost substituite. Discriminarea între frontiere, discriminare pe care nimeni poate n-o dorește, dar pe care, în aparență cel puțin, simpla succesiune în timp a acordurilor regionale corespunzătoare este suficient s-o creeze, justifică, cred eu, temerile mele de altădată și dorința pe care o aveam de a vedea construindu-se, în mai mic, pentru a se clădi cît mai solid.

Dar faptele sînt fapte. Nu servește la nimic să te ridici împotriva lor.

Ce putem face anul acesta? Să le constatăm și să pregătim viitorul.

Iată de ce, revenind la ideea mea de anul trecut, m-am hotărît să vă rog să acceptați:

„Să se propună Adunării să invite Consiliul să constituie un comitet de studii pentru a cerceta dacă este posibil să se lege între ele acordurile regionale deja existente sau care vor interveni în viitor, inspirîndu-se din marile principii ale arbitrajului, securității și dezarmării și din ideea că statele membre ale Societății Națiunilor, care nu doresc să-și asume alte obligații decît acelea prevăzute în pact, au facultatea să-și limiteze obligațiile suplimentare de asistență, la ceea ce vor considera ele, în deplina lor suveranitate, ca just și posibil în momentul agresiunii".

Această propunere îmi pare că ține cont de preocupările actuale, și anume:

a) a nu se hotărî nimic, ci a se studia de acum înainte o posibilitate;

b) a afirma credința noastră în marile principii care au primit asentimentul unanim al națiunilor și care, fie că se crede sau nu, vor rămîne stăpînii vieții internaționale de mîine;

c) a da Societății Națiunilor de pe acum un rol precis, demn de înaltele sale destine;

d) a da chiar de acum, în mod clar, țărilor care nu vor să-și asume alte obligații decît acelea ale pactului asigurările necesare că în afara pactului nu va exista pentru ele decît facultatea de a hotărî în deplina lor suveranitate ceea ce li se pare just și posibil în momentul agresiunii;

e) a da țărilor care nu pot spera să încheie imediat acorduri regionale în vederea tuturor eventualităților protecția psihologică pe care va constitui-o pentru ele incertitudinea în care se va afla agresorul de a cunoaște modul în care statele și-ar exercita obligațiile facultative de asistență, protecția psihologică pe care le-o acordă Societatea Națiunilor prin simplul fapt al universalității sale.

Universalitatea nu înseamnă identitate de relații. După cum sînt membre ale Societății Națiunilor țări pe care distanțe variate le separă, tot așa pot și trebuie să facă parte din comunitatea internațională care se va ridica împotriva agresorului țări ce sînt mai mult sau mai puțin legate între ele.

Aceasta era propunerea pe care voiam să v-o fac; acestea erau preocupările la care ea răspundea.

Gîndindu-mă însă mai bine, mi-am spus: sînt în curs negocieri importante în vederea încheierii unui mare acord regional, cel care este destinat să asigure pacea în Occident.

Pacea organizată în Occident este, fie că o vrem sau nu, primul pas în stabilirea unei păci eficace în Orient.

În aceste condiții, o nouă propunere, chiar dacă ea este inspirată de intențiile cele mai curate, chiar dacă are șansa să devină formula de mîine, poate, la ora actuală, prin discuțiile pe care le ridică, să creeze piedici și să facă și mai dificilă sarcina grea a negociatorilor de azi.

Sper că țările din Orient vor beneficia de asemenea de marea destindere pe care o va aduce lumii noul statut al păcii asupra frontierelor occidentale, dacă se va ajunge să fie încheiat.

Nu trebuie ca ele să împiedice munca de astăzi; datoria lor este de a se pregăti în vederea unei munci asemănătoare pentru mîine.

Iată de ce vă rog să luați act de observațiile de mai sus, iar eu vă declar că mă asociez propunerii spaniole, pe care dumneavoastră toți ați aprobat-o ieri.

SDN, A, VI (1925), SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 34, P. 37—38, DOC. 3

96

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU VINTILĂ BRĂTIANU, MINISTRU DE FINANȚE)

NEW YORK, 21 DECEMBRIE 1925
T.C. NR. 48
INREG. M.A.S.
NR. 68 299 DIN 22 DECEMBRIE

M-am bucurat la ideea că ne vom întîlni la Londra sau la Paris îndată ce mă voi înapoia în Europa, fiind foarte util să vă expun direct situațiunea din America. Părăsim New York peste

cîteva zile. Mergem întîi în Canada, unde consider de datoria mea ca ministru al României la Londra să mă prezint guvernului, fiind numai la o noapte distanță. Vizita oficială a fost fixată, prin ambasadorul Angliei, la 28 decembrie. Va fi prilejul să mulțumim pentru consolidarea bonurilor de tezaur, cu atît mai mult cu cît Canada este martorul nostru în America pentru regularitatea împlinirii angajamentelor luate. Din Canada vom trece prin orașele unde sînt români din Ardeal care m-au invitat. Sărbătorile Crăciunului întrerupînd programul, vom pleca abia la 9 ianuarie cu „Berengaria". Vom fi la Londra la 15 ianuarie. Vă rog să trimiteți telegramele dumneavoastră la New York, Hotel Ambasador, cu care păstrăm legătura.

97

N. TITULESCU CĂTRE I. G. DUCA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 16 MARTIE 1926
T.C. NR. 30 259
INREG. M.A.S.
NR. 16 163 DIN 17 MARTIE

La 14 februarie vă telegrafiam de la Londra că, dacă Polonia nu va obține un loc permanent, Franța va încerca să-i dea ca premiu de consolare locul lui Beneš. Azi lucrul este pe punctul de a se realiza, cu complicitatea lui Beneš însuși. După ce s-a cerut Germaniei a accepta trei locuri permanente și Germania a refuzat, după ce Briand a propus un compromis, anume crearea numai a unui scaun nepermanent, pentru soluțiune, fiind de asemenea refuzat de Germania, s-a considerat de Franța că nu există altă soluție decît a face să demisioneze unul din membrii actuali și a alege în locul lui pe Polonia. Această ultimă soluțiune constituie abdicarea pur și simplu a aliaților în fața punctului de vedere german, căci Consiliul Societății Națiunilor nu se sporește. Suedia a propus a demisiona ea spre a dovedi că rezistența ei este datorată principiilor, iar nu unei ostilități contra Poloniei. Germania neadmițînd de asemenea ca Suedia să iasă singură din Consiliu, a cerut ca și Franța sau altă putere să demisioneze. S-a oferit atunci Belgia. Germania a răspuns că opinia ei publică va fi rău impresionată de purtarea Belgiei. Atunci Beneš a spus astăzi că demisionează el dacă celelalte puteri din Mica Înțelegere îl autorizează ; acest act este neleal, pentru că azvîrlă toată povara răspunderii unui refuz

pe umerii noștri. Prin gestul ce face Beneš, el vrea să se pună bine cu Germania și să apară azi ca salvatorul Ligii. De fapt Beneš nu sacrifică nimic și cîștigă politicește. Însă ceea ce este mai agravant după mine este faptul că Beneš nu numai a venit...[1], dar a lipsit toată ziua de ieri din Geneva și a însărcinat azi pe francezi cu demersuri în acest scop. Astăzi francezii m-au convocat după-amiază. Cum știam prin Oprescu că sîmbătă se ventilase în ședința secretă a Consiliului Societății Națiunilor o asemenea soluțiune și cum am făcut atunci ce trebuia pentru a o împiedica, am rugat pe Petrescu-Comnen să se ducă întîi la francezi, ca să știu exact ceea ce vor cînd îi voi vedea eu ceva mai tîrziu.

A fost o consfătuire cu Loucheur, Belgia, Cehoslovacia și Serbia. Serbia a spus că acceptă demisiunea lui Beneš în favoarea Poloniei. Petrescu-Comnen a răspuns că delegațiunea română se va pronunța, avînd a cere instrucțiuni. Loucheur a răspuns că el înțelege a da garanții Micii Înțelegeri că nu-și va pierde locul. Pe urmă am avut eu o convorbire cu Loucheur. I-am spus pe față că soluțiunea ce propune este în contrazicere flagrantă cu declarațiunea ce a făcut Briand la 7 martie, și anume că locul Poloniei este independent de al Micii Înțelegeri. I-am atras atențiunea asupra gravității situațiunii în care pune România fie că acceptă, fie că refuză demisiunea lui Beneš. I-am spus că nu pot face comunicarea ce îmi cere Guvernului român fără să am în scris garanțiile ce propune. Loucheur mi-a spus că are nevoie de un răspuns în 12 ore. Am obiectat că nici nu ajunge timpul, nici nu știu ce să telegrafiez. În fine, Loucheur mi-a dictat următoarea declarațiune, pe care, după stăruința mea și după ce a arătat-o lui Briand, a parafat-o.

Iată textul declarațiunii :

„Domnul Loucheur cere ca Guvernul român să autorize imediat delegațiunea română a accepta următoarele două alternative, între care se va alege după împrejurări.

Prima alternativă, cea mai grea, este alegerea imediată a unuia din celelalte două state din Mica Înțelegere în locul Suediei. A doua alternativă este atribuirea locului Suediei unui stat scandinav. Făgăduielile scrise vor fi obținute de la Franța, Italia și Anglia, pentru ca în septembrie viitor fie un loc nou, fie un loc existent să fie propus de aceste puteri în favoarea Micii Înțelegeri și să se facă sforțările ca să fim aleși noi.

[1] Lipsă în text.

În caz că din o oarecare ... [1] unui loc nou nu ar fi posibil, aceleași puteri se angajează a face aceleași sforțări pentru a ne face să fim aleși la un scaun existent.

Domnul Loucheur face rezerve că poate nu va fi posibil a obține angajamente scrise, nefiind uzitate în această materie, și că în acest caz se vor face declarațiuni solemne".

Mai mult nu am putut smulge de la Loucheur.

Ceea ce valorează toate aceste făgăduieli odată Germania în Ligă nu se poate ști. Ceea ce este însă evident este faptul că Franța nu vede importanța ce ar fi avut pentru ea faptul ca Polonia și Mica Înțelegere să fie în același moment în Consiliul Societății Națiunilor. Germania ar fi avut în septembrie aceeași politică, anume aceea de a vota contra Micii Înțelegeri. Dar ar fi existat precedentul. Cît despre noi, chiar făgăduielile fragile de mai sus constituie mai mult decît ceea ce aveam pînă azi, cînd nici un stat mare nu este angajat să ne susțină la alegerea Consiliului.

Țin a vă preveni însă de două lucruri :

1) că Beneš ar putea demisiona chiar fără consimțămîntul nostru ;

2) că, în graba cu care se schimbă ideile la Geneva în actuala sesiune, poate soluțiunea demisiunii lui Beneš să nu fie ultima soluțiune. În orice caz, vă rog să-mi telegrafiați foarte urgent răspunsul dumneavoastră.

98

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 20 MARTIE 1926
T.C. NR. 30 267
INREG. M.A.S.
NR. 16 719 DIN 21 MARTIE

Am avut o lungă și foarte amicală convorbire cu Nincić, care s-a arătat și el nemulțumit de faptul că s-a tratat asupra locului lui Beneš ca și cum el ar aparține numai Cehoslovaciei. Nincić a mulțumit pentru declarațiunea delegației române, care a pus în evidență faptul că locul aparține Micii Înțelegeri. Nincić a vorbit apoi despre tratativele lui cu Roma și Paris. Nincić a spus că cu Roma lucrurile stau pentru moment pe loc. Italienii se pare că ar fi voit să facă o alianță contra unei agresiuni de oriunde ar veni,

[1] Lipsă în text.

dar Nincić a pus în baza discuțiunilor numai un pact de neagresiune reciprocă între Italia și Serbia și clauza de arbitraj obligatoriu. Lucrurile s-ar fi putut aranja și pe această bază, dar Nincić a spus că el este deja angajat a face un acord cu Franța. Se pare că Mussolini a preferat să oprească discuțiunile. Totuși însă a acceptat să primească, pentru a-l studia, un text de acord în trei, adică și cu Franța. Nincić mi-a spus că merge acum la Paris pentru a semna acordul cu Briand. Acest acord este conform cu pactele obișnuite de prietenie încheiate deja de Franța, dar în acest acord Nincić a cerut înscrierea clauzei de neagresiune și arbitraj obligatoriu, pentru ca mai tîrziu, dacă vor reîncepe discuțiunile cu Roma, să aibă un precedent creat în favoarea lui. Nincić a mai spus că va considera ca binevenită orice înțelegere între România și Italia, chiar dacă este vorba de un tratat de alianță contra oricărei agresiuni. Nincić a conchis spunînd că este interesul nostru comun ca Italia să fie atrasă în politica Europei centrale.

99

N. TITULESCU CĂTRE I. M. MITILINEU, MINISTRU DE EXTERNE

NISA, 19 APRILIE 1926
T.C. NR. 40 006
INREG. M.A.S.
NR. 23 323 DIN 20 APRILIE

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 22 416.

Sînt gata a da oricînd informațiunile ce doriți.

Chestiunea compunerii Consiliului Societății Națiunilor din ceasul în care Franța a pus condițiunea intrării simultan a Poloniei cu Germania a devenit extrem de delicată pentru noi. Încă din februarie am telegrafiat domnului Duca îngrijorarea mea că în ultimul moment Franța va da Poloniei ca premiu de consolare locul lui Beneš. Evenimentele au legitimat, din nefericire, această îngrijorare, căci știți că în martie trecut, dacă nu era vetoul Braziliei, se realiza compromisul înlocuirii Cehoslovaciei prin Polonia. Atitudinea lui Beneš, precum și apropierea Poloniei de Cehoslovacia și, în fine, greutatea de a face a intra în Consiliu în

același timp două state aliate între ele și în același timp amice cu Franța, ca Polonia și România, ceea ce cu votul Belgiei ar da Franței 4 voturi în Consiliu, face situațiunea și mai delicată. Așa, după părerea mea, linia de conduită trebuie să fie dictată în mod principal de interesele României de a fi aleasă în Consiliu și numai în mod subsidiar de considerațiuni de ordin general asupra compunerii Consiliului Societății Națiunilor. De aceea eu cred că trebuie să facem două lucruri : 1) Demersuri la Paris, Roma, Praga pentru a cere ca, oricare ar fi soluțiunea la care Comisiunea de studii s-ar opri, locul statelor care compun Mica Înțelegere să rămînă neatins. Spun statele care compun Mica Înțelegere pentru că formal Mica Înțelegere nu este reprezentată în Consiliu, fiecare membru al său reprezentînd numai țara lui și aranjamentele noastre fiind de ordin intern. Din aceste demersuri, cel mai important este cel de la Praga, căci lui Beneš îi revine datoria să apere în sînul Consiliului locul Micii Înțelegeri. Cu acest prilej, pentru a evita manevre dăunătoare nouă, cred că ar fi bine să întrebați pe Beneš din vreme asupra părerilor cu privire la compunerea Consiliului, ca să putem vedea dacă se împacă cu părerile noastre și a lua măsurile necesare.

Al doilea lucru care trebuie făcut, după părerea mea, este supravegherea lucrărilor Comisiunii de studii și menținerea noastră la început în această formulă simplă, anume locul Micii Înțelegeri să rămînă neatins. Cred că ar fi bine din partea noastră ca noi, care nu facem parte din Comisiunea de studii, să începem prin a formula o propunere de ordin general cu privire la compunerea Consiliului. Orice propunere de acest fel am face, riscăm să creăm nemulțumiri într-o parte sau alta. Menținîndu-ne pe terenul intereselor noastre fără a lua pozițiune contra cutării sau cutării pretențiuni, avem mai multe șanse să nu pierdem simpatiile statelor de votul cărora avem nevoie ; numai treptat cu lucrările Comisiunii de studii putem la lumina faptelor care se vor produce, să intervenim pentru a formula sau a susține propunerea de ordin general care se apropie mai mult de interesele noastre. Aceasta este, după părerea mea, acțiunea de întreprins pentru moment, rămînînd să o adaptăm evenimentelor ce se vor produce.

100

N. TITULESCU CĂTRE I. M. MITILINEU, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 6 IUNIE 1926
T.C. NR. 40 408. CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 33 433 DIN 7 IUNIE

Lipsind Eric Drummond, care sosește mîine, azi vineri am avut o conversațiune cu colaboratorul lui intim și bun prieten cu mine.

L-am lăsat să vorbească de toate. Am aflat că Nincić, fiind acum cîteva zile la Geneva, a lucrat la Secretariat pentru alegerea lui în locul lui Beneš și, cerînd dacă locul Micii Înțelegeri nu-i revine, să fie ales președinte al Adunării în septembrie curent.

Interlocutorul meu mi-a declarat că alegerea lui Nincić ca președinte nu este imposibilă, deși sînt competițiuni sud-americane, adăugînd în mod amical că între două alternative interesul Societății Națiunilor ar fi să vadă pe Nincić ales membru în Consiliu în locul lui Beneš mai curînd decît președinte, motivul fiind că Nincić a făcut parte la patru Adunări ale Societății Națiunilor și a luat parte și lucrat în diferite comisiuni și, prin urmare, cunoaște mecanismul de la Geneva. Secretariatul vede cu plăcere sporind în fiecare an numărul Miniștrilor afacerilor străine prezenți la Geneva, aceasta sporind prestigiul Societății Națiunilor. Dar, cînd este vorba de lucrările ei, Societatea Națiunilor are interes a le încredința acelora cunoscînd modul ei de funcționare. Întărirea Consiliului în momentul de față, în care intră Germania, este lucrul principal, și deja cu intrarea probabilă a Chinei, a Argentinei, care a lipsit la Adunarea Societății Națiunilor de mai mulți ani, nesiguranța reînnoirii mandatului Belgiei între altele, înlocuindu-se un număr din membrii Consiliului prin membri noi care nu sînt în curent, se slăbește Consiliul ca organism. După toate acestea, expiră mandatul lui Beneš, cunoscător al chestiunilor la Geneva. Este deci preferabil ca Nincić să-l înlocuiască la Consiliu, unde poate aduce aportul său, decît să se facă din Nincić președintele Adunării pentru trei săptămîni.

Am lăsat pe interlocutorul meu să sfîrșească și am replicat : sînt uimit, ca om, să văd pînă la ce grad combinațiunile tehnice au pasul aci la Secretariat asupra realităților politice și sînt întristat, ca român, să văd pînă la ce grad uitați țara mea. În mod firesc, în septembrie locul Micii Înțelegeri revine României. Aceasta este o realitate politică, contra căreia nu se poate face nimic...

De la 1922... și pînă azi n-a fost aproape nici un Consiliu în care România nu a participat prin aceeași persoană. În 1923 și 1924, prin același reprezentant, România a făcut parte din delegațiunea celor 7 a Consiliului Societății Națiunilor și celor 5, lucrînd cu organele tehnice ale Societății Națiunilor pentru împrumutul...[1] De atunci s-au rezolvat chestiunile complicate ale Consiliului la care a participat România. Cu greu s-ar putea cita numele țărilor cărora reprezentarea la Geneva prezintă o continuitate mai mare ca a României.

Interlocutorul meu m-a întrerupt, zicînd că a înțeles să spună un lucru care n-ar putea jigni pe nimeni, anume că Nincić este mai familiarizat cu Societatea Națiunilor decît domnia-voastră. Am replicat: „Vă pot da asigurarea că ministrul afacerilor străine al României va fi în așa scurt timp familiarizat cu Geneva, încît nu va întîrzia a descoperi că în așa-zisa tehnică de aci există în mare parte un artificiu analog celui uzitat de preoții din vechime ca să-și impună cultul".

Interlocutorul meu a fost jenat și am avut impresiunea că a regretat de a fi vorbit așa de deschis. Continuînd, a spus că a vorbit ca prieten și că Secretariatul general al Societății Națiunilor nu se amestecă în alegeri, lucru care nu este tocmai exact, și sfîrși a spune că locul Micii Înțelegeri îi revine României, iar Nincić președinte.

Concluziunea prezentei telegrame este că Nincić nu este sigur că locul Micii Înțelegeri revine Serbiei.

Rog a avea în vedere acest fapt la Bled.

101

N. TITULESCU CĂTRE I. M. MITILINEU, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 6 IUNIE 1926
T.C. NR. 40 410
ÎNREG. M.A.S.
NR. 33 430 DIN 7 IUNIE

Am fost astăzi cu Petrescu-Comnen la Beneš și am discutat cele trei chestiuni.

Cu privire la Ungaria, Beneš a hotărît să urmeze acțiunea Franței, dar se îndoiește de intransigența Franței pînă la capăt. Tot pe reținerea restului de împrumut și o redactare satisfăcătoare

[1] Lipsă în text.

a deciziunii Consiliului crede Beneš, ca și Secretariatul general al Societății Națiunilor, după cum v-am telegrafiat, că se poate realiza un compromis. În orice caz ne vom întîlni luni cu Briand și cu Beneš pentru a stabili linia de conduită comună.

Privitor la împrumutul bulgar, Beneš a declarat că se raliază opiniunii Serbiei și României și că va susține în Consiliul Societății Națiunilor necesitatea instituirii unui comitet de studiu și a unui organ de control pentru împrumuturile precedente.

Ajung acum la chestiunea capitală, aceea a locului României în Consiliul Societății Națiunilor. Beneš a repetat că va lăsa Serbiei și României să decidă care din ele urmează a intra în Consiliu. Noi am declarat că este rîndul României în mod categoric. La observația mea că, conform proiectului reorganizării Consiliului, Mica Înțelegere nu poate candida în cursul lunii septembrie decît la un loc de 3 sau cel puțin 2 ani, căci altfel ar însemna că Cehoslovacia a stat în Consiliu 3 ani, Serbia anul viitor va fi aleasă pe trei ani și România va fi aleasă numai pentru anul ce vine, Beneš a răspuns textual:

„Ce vrei, este, recunosc, o nedreptate, dar fatală din cauza noului statut al Consiliului, și, de s-ar realiza, ar fi făcută fără o intențiune rău-voitoare din partea noastră".

Această replică luminează pe deplin jocul Nincić-Beneš. Nincić a lucrat aci și pentru președinția Societății Națiunilor, și pentru locul în Consiliu. Deci vrea să fie și președintele Adunării anul acesta și membru în Consiliul Societății Națiunilor pe 3 ani, căci membrii aleși în 1927 sînt aleși pe 3 ani. Și față de asemenea practici, leonina alianței, Beneš, se mulțumește a spune că lucrul este natural. Vom lucra aci pe lîngă aliați și pe lîngă Secretariatul general al Societății Națiunilor ca Mica Înțelegere să obțină chiar anul acesta un loc pe 3 ani sau cel puțin pe 2 ani. Dar am onoarea a ruga pe excelența-voastră stăruitor ca la Bled să ceară nu numai un loc la septembrie pentru România, dar asigurarea formală a Serbiei și Cehoslovaciei că România va păstra locul cel puțin 2 ani. Dacă Beneš și Nincić refuză aceasta, reînnoiesc stăruitor propunerea mea, ca să nu se ia nici o deciziune la Bled și să se lase chestiunea deschisă.

Dacă Nincić și Beneš, aliații noștri, voiesc să rivalizeze în dibăcie pe spinarea României, avem datoria de a cîștiga timp, căci mai bine vom putea aviza la mijloacele necesare apărării intereselor noastre pînă la septembrie decît pînă la 17 iunie.

102

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 9 IUNIE 1926
T.C. NR. 40 415
INREG. M.A.S.
NR. 34 033 DIN 10 IUNIE

Cred, în urma demersurilor numeroase făcute aci, că situaţiunea României este mult mai limpede. Consider necesar în interesul ţării a vă expune pe larg domniei-voastre şi preşedintelui Consiliului de Miniştri situaţiunea cu privire la locul României în Consiliul Societăţii Naţiunilor înaintea Conferinţei de la Bled.

Plec dar sîmbătă cu simplonul, voi fi în Bucureşti luni 14 iunie. Vă rog să-mi telegrafiaţi de urgenţă dacă sînteţi în Bucureşti în acea zi.

103

N. TITULESCU CĂTRE I. M. MITILINEU, MINISTRU DE EXTERNE

BUCUREŞTI, 14 IUNIE 1926

Rezum cîteva din punctele expunerii orale ce am avut onoarea a vă face imediat după sosirea mea în Bucureşti cu privire la unele din dificultăţile privitoare la alegerea României în Consiliul Societăţii Naţiunilor în septembrie viitor. Mă voi opri pentru moment la fixarea candidaturii unice în sînul statelor Micii Înţelegeri.

Cîtă vreme locul Micii Înţelegeri era considerat ca permanent de fapt, nimeni nu contestă că în septembrie 1926 e rîndul României.

Reţin din numeroasele dovezi ce v-am adus telegrama lui Beneš către ministrul său din Londra, Masaryk, după Timişoara. Se vorbea însă în acea telegramă, pe care colegul meu mi-a citit-o în februarie trecut, şi de admiterea de noi a unui rulment pe un an (care ar fi permis lui Beneš, membru în Consiliu deja de 3 ani, să-şi reocupe locul în 1928). Nu numai că nu poate fi vorba de un aranjament definitiv la care am fi consimţit noi, dar azi rulmentul e stabilit de noul statut al Consiliului, care, cu mici modificări posibile de detaliu, va fi admis, mai ales, că Spania şi-a dat la 10 iunie agrementul la amendamentul art. 4.

Cînd, în martie trecut, locul Micii Înţelegeri urma a fi dat Poloniei şi deci era considerat ca periclitat şi cînd am avut de luptat pentru a obţine garanţii de la aliaţi pentru septembrie (declaraţia parafată de Loucheur ce posed şi ce urma a-şi produce efectele în cazul realizării compromisului din martie), se consideră mai mult ca oricînd că în septembrie e locul României. Reamintesc din dovezile prezentate două numai : a) am declarat de două ori la 17 martie lui Nincić că în septembrie 1926 e locul României şi nu m-a contrazis ; b) toate articolele de presă defavorabile prezenţei simultane în Consiliu a Poloniei şi a Micii Înţelegeri, care criticau greşit şi pe bază de informaţii inexacte România pentru că...[1] la septembrie 1926 ea urma să fie reprezentantul Micii Înţelegeri în Consiliu.

Cînd prin admiterea punctului de vedere al lordului Cecil — 9 locuri nepermanente — locul Micii Înţelegeri a început iarăşi a fi considerat în domeniul posibilităţilor, a început să ni se conteste rîndul.

Reţin din dovezile acestui fapt : a) declaraţiile funcţionarilor sîrbi de la Secretariat ; b) deducţia ce e firesc a se trage din răspunsul lui Beneš la cererea dumneavoastră de a prezenta el la Bled candidatura României, că va lăsa pe domnul Nincić şi pe dumneavoastră să vă înţelegeţi. Ca şi cum un rulment care la trei alegeri ar implica de două ori candidatura Serbiei, o dată a Cehoslovaciei şi niciodată a României ar putea face obiect de negociaţii ! !

Revirimentul ce se încearcă e bazat pe un argument specios, dar destul de periculos : Mica Înţelegere trebuie considerată ca un bloc din punctul de vedere al intereselor ei în Consiliul Societăţii Naţiunilor. Or, domnul Nincić lasă să înţeleagă că, din miniştrii de externe ai Micii Înţelegeri el fiind după Beneš cel mai familiarizat cu Societatea Naţiunilor, e în interesul Micii Înţelegeri să candideze Serbia. Se pune dar un criteriu de pregătire tehnică la baza încercării ce voieşte a întreprinde Serbia.

Nu voi reda din nou toate conversaţiile ce au avut loc la Geneva şi din care reiese cele de mai sus. Le-am expus oral după notele mele ce v-am citit.

În faţa acestei situaţii am lucrat bazîndu-mă pe două consideraţii :

a) rulmentul în sînul Micii Înţelegeri e o chestie de ţară ;

b) că România, care a avut cu Societatea Naţiunilor un contact mult mai prelungit decît Serbia, avînd să participe aproape la

[1] Lipsă în text.

toate consiliile, nu numai la Adunare, va putea da un aport tehnic mai complet ca cel al Serbiei, familiarizarea ministrului de externe al României cu Societatea Națiunilor fiind sigură în cel mai scurt timp.

Așa am putut să intru în miezul dificultăților.

Și am aflat :

a) că Nincić a lucrat și pentru președinție, și pentru Adunare ;

b) că Beneš, în ciuda spuselor lui, ar dori să-și prelungească mandatul.

Planul lui Beneš

Din informațiunile ce am cules la cele mai bune izvoare, planul lui Beneš ar fi ca reînnoirea mandatului lui să-i vină pe cale firească, fără să-l ceară el. În acest scop, el scontează trei factori în special :

a) Mica Înțelegere trebuie considerată ca un bloc, deci are deja 3 ani de prezență în Consiliu. Ea ar trebui deci să candideze la un loc de 1 an. Nici România, nici Serbia nevrînd să intre pe un an, va rămîne el singur candidat (și cu Beneš candidat, adăugăm, cum știm dacă locul Micii Înțelegeri nu va fi unul de 2 sau 3 ? Deci, pe de o parte, se pune în fața ochilor noștri pericolul unei participări reduse în Consiliu, că să fim despărțiți, pe de alta n-avem nici o siguranță că Beneš ar fi ales numai pe 1 an și poți deci ști mai mult) (sic !).

b) Beneš crede că România nu se va înțelege cu Serbia. Fiind dezacord, rămîne el candidatul Micii Înțelegeri.

c) În fine, Beneš scontează pe intrigile electorale din septembrie și greutatea specială a alegerilor viitoare pe baza noului statut care aprinde toate competițiunile, dar stinge numai 9. Așa fiind, el crede că împrejurările vor fi astfel ca să i se spună : „Ne trebuie un candidat sigur pentru Mica Înțelegere. Acest candidat ești dumneata.

Combaterea manoperilor de mai sus.

În sesiunea iunie 1926 nu puteam combate decît primele două din bazele planului Beneš, a treia venind la rînd numai în septembrie. M-am ocupat deci : a) de înlăturarea pe cît posibil a unui dezacord sîrbo-român ; b) de riscul alegerii pe un an.

I

Delegația sîrbă era și ea îngrijorată de lucrarea pe dedesubt a lui Beneš și mi-a spus-o pe față. Unul din funcționarii sîrbi de la Secretariat mi-a declarat că e un singur mijloc să împiedicăm pe Beneš a-și reînnoi mandatul în dauna noastră. Am declarat că sînt de acord. Funcționarul mi-a spus : dar cine va candida, Serbia sau România ? Am răspuns că nu se poate discuta chestia : e rîndul României. Atunci interlocutorul meu a zis : dacă voiți să fie România, atunci faceți jocul lui Beneš. Am răspuns că, dacă prin înțelegere se voiește să abandonăm drepturile României, atunci prefer să stea Beneš, căci am o explicație posibilă : s-a prelungit cu ceva un mandat existent. Dar, pentru un rulment care din 3 alegeri dă rîndul de două ori Serbiei, o dată Cehoslovaciei și niciodată României, n-am nici o explicație și nici o scuză posibilă.

Interlocutorul meu m-a întrebat dacă vorbesc oficial sau personal. Am răspuns că personal, dar dacă cu adevărat s-ar adeveri că soluția Serbiei pentru a înlătura pe Beneš e să ne suprime pe noi sînt 90% șanse ca limbajul meu să devie oficial.

Limbajul acesta a produs impresie și sînt sigur că va fi transmis la Belgrad.

Contra riscului alegerii pe un an am luptat arătînd că singura teză rațională e ca statele reeligibile să fie alese pe 1 an, statele deja vechi în Consiliu pe 2 și statele care intră pentru prima dată pe 3.

a) Deși Chamberlain nu s-a angajat pe nici o chestie, a socotit raționamentul acesta drept.

b) Loucheur la fel, dar îi e frică să nu piardă Polonia locul de 3 ani și să nu fie reales după unul.

c) În fine, Drummond — și aceasta e capital — mi-a spus că formula mea e bună, dar se izbește de dificultatea că reeligibilitatea se declară abia în 1927. Deci Polonia, Brazilia, Spania vor cere locuri pe 3 ani — le vor mai candida ultimele state (sic !) — ca un compromis că n-au obținut locuri permanente. Recunoscînd însă dreptatea observațiilor mele, Drummond mi-a spus la 8 iunie că va lucra pentru ca alegerile să fie pe 2, 3, 4 ani, că va face sforțări să obținem un loc pe 3 ani și că formula 2, 3, 4 e numai o garanție contra riscului de a fi aleși 1 an.

Iar la 9 iunie, la dineul lui, mi-a spus : „Notre formule marche". Pentru cine cunoaște pe englez, și în special pe Drummond, e unul din cele mai importante rezultate ce am obținut la Geneva în iunie 1926, căci dacă făgăduiala lui Drummond, și lucrul în acest

sens nu e sinonim cu reușita, e iar un mare lucru pentru noi să-l știm convins pe el.

Acum să trecem la linia de conduită : a) la Bled ; b) între Bled și septembrie ; c) la Adunarea din septembrie.

La Bled

a) Susținut cu tărie drepturile noastre și, de nu se recunoaște rîndul României, a lăsa punctul în suspensie cu asigurarea că se va ține lucrul secret.

b) A ne face că nu știm că este vorba de alegeri pe 2,3,4. Deci dacă ni se spune : intrați pe un an ? răspundem : cerem să fim candidatul Micii Înțelegeri și sprijinul vostru că vom obține cel puțin un loc pe 2 ani. Chiar trebuie să ne facem că ne temem că vom fi aleși pe un an numai, ca să se creadă că aceasta e impresia culeasă de noi la Geneva și să contribuim deci prin această atitudine pentru ca Nincić să-și mențină candidatura la președinție.

Un lucru trebuie absolut evitat la Bled : să cedăm locul Serbiei. N-aș admite niciodată o asemenea politică, dar ipotetic, dacă este vorba să cedăm, avem tot timpul să cedăm pînă la septembrie.

c) Dacă ni se oferă președinția, să răspundem : cum n-am lucrat pentru ea și Nincić a lucrat, cum Nincić nu poate oferi un lucru care depinde de cei mari și nu de el, noi ne menținem cererea de a candida la Consiliu.

Între Bled și adunare

Dacă nu ajungem la acord, trebuie să lucrăm diplomatic pe lîngă Nincić și pe lîngă Franța și Italia ca amici împăciuitori.

Dacă nici așa nu ajungem la acord sau dacă ajungem, trebuie să fim la Geneva în august cu ocazia Consiliului care precedă Adunarea și care e foarte important, căci el va decide statutul definitiv al Consiliului și desemnarea în culise a candidaților. Or, acolo avem un adversar pe Beneš în sensul că interesul lui e ca să revină cît mai repede, deci să dea Micii Înțelegeri un loc pe 1 an, căci $1 + 3 = 4$ și e mai convenabil ca $2 + 3 = 5$ sau $3 + 3 = 6$.

Dar avem pe Drummond și dreptatea. Nu este vorba numai de România, ci de trei state. E inadmisibil ca, atunci cînd toți vor fi 3 ani membri, trei state să fie sacrificate pe 1 an.

Dar trebuie lucrat, și serios.

La septembrie

a) Alcătuirea unei reprezentări adecvate.

b) Intensă campanie electorală, chiar dacă e acord.

c) Dacă nu e, alegerea lui Nincić ca președinte va facilita acordul pe loc. Dacă Nincić nu e ales președinte și dezacordul ar persista, vom vedea ce e de făcut, căci spectacol în public nu putem da.

Concluzie : în fața unei susțineri ferme a dreptului nostru, cred că Serbia va recunoaște că sîntem noi pe drumul cel drept. Dacă ipotetic nu va recunoaște, avem timp să examinăm cele mai bune mijloace pentru apărarea intereselor României.

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea înaltei mele considerații.

104

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 28 AUGUST 1926
T.C.F.N.
INREG. M.A.S.
NR. 50 126 DIN 29 AUGUST

Din numeroasele convorbiri avute rezultă că părerea Secretariatului general al Societății Națiunilor asupra diferitelor chestiuni în ordinea de zi este următoarea :

Chestiunea lărgirii Consiliului

Nimeni nu știe în mod precis ce va face Spania, dar toți speră că nu va părăsi Societatea Națiunilor.

Pentru a-i da satisfacțiune se crede că se vor modifica două puncte din planul lordului Robert Cecil. Se va suprima dispoziția ca Adunarea Societății Națiunilor să poată oricînd cere alegeri noi, această dispoziție fiind deja înscrisă în Pactul Societății Națiunilor, deci repetirea este inutilă. Se va proclama care state sînt reeligibile chiar în sesiunea actuală.

Concesiunile Tanger nu pot face obiectul unei discuțiuni la Societatea Națiunilor și ar fi rezervate negociațiunilor directe între puterile interesate.

Procedura ar fi următoarea : Se va constata că nu există unanimitate decît pentru locul permanent Germaniei. Proiectul lordului Robert Cecil va fi deci înaintat Consiliului, care la rîndul

său îl va supune Adunării, cu sau fără comentarii, după imprejurări ; Adunarea, prin comisiunea 1 sau a 6-a, va statua în mod suveran asupra locurilor nepermanente.

Vor fi, probabil, încercări de a reduce numărul de 9 locuri nepermanente.

Unii cred că Italia ar susține reducerea locurilor, de vreme ce ea nu a acceptat 9 locuri decît cu speranța că toată lumea va fi satisfăcută, ceea ce nu s-a realizat prin plecarea Braziliei. Totuși, opiniunea Secretariatului general al Societății Națiunilor este că la sfîrșit tot planul lordului Robert Cecil va fi acceptat, Franța, Anglia și chiar Germania fiind în favoarea lui.

2. Admiterea Germaniei

Se crede că, imediat după alegerea biroului, Adunarea va vota admiterea Germaniei. După acest vot, Consiliul Societății Națiunilor va propune locul permanent Germaniei. Se speră că ratificarea locului permanent de către Adunare va fi efectuată imediat, astfel încît, cel mai tîrziu vineri 10 septembrie, delegațiunea germană să fie la Geneva și să participe la lucrările sesiunii actuale.

3. Locul României în Consiliul Societății Națiunilor

În general, Secretariatul general al Societății Națiunilor crede că România va fi aleasă.

Totuși, se pun în evidență îndeosebi patru din greutățile ce explicit stau în cale :

a) riscurile obișnuite oricărei alegeri ;

b) atitudinea României în chestiunea împrumutului bulgar, care va fi speculată de inamicii noștri ca o lipsă de spirit de solidaritate internațională ;

c) Faptul că ordinea alfabetică aduce pe Beneš ca președinte al Consiliului Societății Națiunilor va face pe inamicii noștri să spună că Mica Înțelegere nu poate avea în același timp președinția Consiliului pentru Cehoslovacia, președinția Adunării pentru Serbia și locul în Consiliul Societății Națiunilor pentru România ;

d) publicarea tratatului cu Franța tocmai în ajunul adunării din septembrie va face să se zică că prin alegerea României Franța își va asigura prea multe voturi în Consiliul Societății Națiunilor, anume pe al ei, al Belgiei, al Poloniei și al României.

Un membru influent al Secretariatului mi-a spus cu titlu privat că se miră de ce România imită exemplul Cehoslovaciei, care după intrarea în Consiliul Societății Națiunilor în septembrie 1922

și imediat apoi în octombrie a procedat la publicarea tratatului și vizita lui Masaryk și Beneš la Paris.

Inutil să vă telegrafiez combaterea ce am făcut contra tuturor acestor aprecieri și să expun în detaliu acțiunea ce desfășor în acest scop.

Mă mărginesc a transmite informațiunile de mai sus, pe care, venind din vreme la Geneva, le-am putut avea la timp.

Cei mai buni prieteni francezi din Secretariat ne sfătuiesc să ne concentrăm toată activitatea în lupta de culise.

105

N. TITULESCU CĂTRE I. M. MITILINEU, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 21 NOIEMBRIE 1926

T. NR. 2 320

Trimit prin poștă, tradus din franțuzește, importantul raport al Conferinței imperiale asupra noului statut al dominioanelor. Cum citirea lui pentru cei care nu trăiesc printre britanici poate da loc unei impresiuni greșite, cred necesar a telegrafia cîteva observațiuni. Imperiul britanic are ca fundament interesele mutuale ale statelor care îl compun. În trecut, aceste interese au fost satisfăcute. În viitor, imperiul britanic e în funcție de modul în care se va satisface reciprocitatea intereselor. Prin urmare, de la început spun că noul statut al dominioanelor, oricum ar fi fost redactat, nu poate însemna mai mult decît putința materială de a satisface interesele comune ale unui număr de națiuni care reprezintă un sfert din lume. Redacția documentului este însă din cele mai interesante și din punct de vedere juridic, și din punct de vedere politic. Juridic pentru că asistăm la o creare de drept pretorian, adică de adaptare zi cu zi a legii la nevoie, ca pe vremea romanilor. Politic pentru că Marea Britanie a dat o nouă dovadă de înalta ei pricepere a situațiunii și prin concesiunile ce a dorit să facă amorului propriu al dominioanelor, și prin compensările imediate ce a știut să obțină pentru aceste concesiuni mai mult de formă. Zic mai mult de formă pentru că concesiunile făcute corespund aproape toate unei stări de fapt existente. Noul statut definește dominioanele state autonome în sînul Imperiului britanic, egale în situație și în nici un fel subordonate unele altora pentru afacerile lor interne și externe, deși unite printr-o comună supunere Coroanei și liber asociate ca membri ai

Imperiului britanic. Definiția va satisface dominioanele, dar așa era situația lor de multă vreme. Situația Indiei rămîne așa cum a fost fixată prin actul de la 1922. Titlul regelui George devine „George al V-lea, prin grația lui Dumnezeu regele Marii Britanii, Irlandei și dominioanelor de peste mări, apărător al credinței, împărat al Indiilor". Dar titlul regelui a fost schimbat de două ori în ultimii cincizeci de ani. Guvernatorii coloniilor vor reprezenta în viitor numai pe rege, deci pe viitor comunicările cu Marea Britanie nu se vor face necesar prin intermediul lui și guvernele dominioanelor pot comunica direct cu guvernul Marii Britanii. Dar aceasta este recunoașterea unei transformări în fapt operate de peste 10 ani, care are originea într-un act al tatălui lui Chamberlain, făcut în interesul Marii Britanii însăși. Pe de altă parte, guvernatorul păstrează dreptul de disoluție al parlamentelor locale și dominioanele recunosc că copiile celor mai importante documente trebuie comunicate guvernatorului și că în general guvernatorul trebuie să fie tot atît de deplin informat ca și regele asupra tuturor afacerilor de cabinet și treburilor publice. Cu privire la tractate, conferința dezvoltă rezoluția adoptată la 1923. Orice membru al Imperiului britanic care voiește să întreprindă o negociație trebuie să prevină pe ceilalți. Dacă negociația nu întîmpină obiecții din partea celorlalți și dacă nu implică o obligație de acțiune din partea celorlalți, ea poate continua, fiind presupusă în mod general acceptabilă. Cînd este vorba de o negociere care implică obligații de acțiune din partea celorlalți, fiecare membru e dator a obține consimțămîntul celorlalți. Dar așa era și în trecut și este știut că Marea Britanie n-a acceptat protocolul de la Geneva, pentru că dominioanele nu doreau aceasta. Urmează reguli de formă pentru tratatele de încheiat în viitor. În schimbul tuturor acestor recunoașteri formale, Marea Britanie obține două lucruri. Întîi recunoașterea unanimă a dominioanelor că este franc acceptat ca în conducerea politicii externe și a apărării naționale cea mai mare parte de răspundere stă azi și trebuie și continuă încă un timp să stea pe umerii guvernului din Londra. Al doilea, dominioanele recunosc pactul de la Locarno și deci, practic vorbind, intră în război o dată cu Marea Britanie. Forma în care s-a acceptat Locarno este tipic britanică. Dominioanele nu recunosc formal că sînt legate de Locarno, ci în unanimitate votează după propunerea Balfour o adresă de felicitare Guvernului din Londra pentru partea care îi revine în succesul politicii Locarno, care servește pacea lumii. Pentru cine a văzut la Londra raporturile calde dintre reprezentanții dominioanelor și guvernul patriei-mume nu există îndoială că legăturile sufletești cu dominioanele sînt azi mai strînse. Chestiunea importantă este însă realizarea programului economic comun. S-au făcut studii serioase și propuneri concrete importante. Realitatea economică de azi este însă că, dacă exportul Marii Britanii în dominioane a crescut în ultimii ani, exportul celorlalte state în dominioane a crescut și mai mult. Prin urmare, din punctul de vedere al intereselor Imperiului britanic ca atare, cheia de boltă este tot reorganizarea industrială a Marii Britanii.

106

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU, DELEGAT AL ROMÂNIEI, ÎN COMITETUL CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR (SESIUNEA A 5-a, ȘEDINȚA A 3-a) *

GENEVA, 3 DECEMBRIE 1926

Domnul Titulescu (România) propune următoarea versiune, care ține seama de punctele de vedere expuse, rezervînd în întregime problemele ridicate de domnul de Brouckère :

„Avînd în vedere ajutorul financiar prevăzut de articolul 16 din pact, s-ar putea cere organizațiilor financiare ale Societății Națiunilor să studieze propunerea finlandeză, precum și toate celelalte măsuri similare, pentru a se ajunge la elaborarea unui plan reciproc de ajutorare financiară în favoarea unui stat căzut victimă unei agresiuni".

107

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU, DELEGAT AL ROMÂNIEI, ÎN COMITETUL CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR (SESIUNEA A 5-a, ȘEDINȚA A 4-a) *

GENEVA, 3 DECEMBRIE 1926

Domnul Titulescu (România) dorește să facă unele scurte observații cu privire la articolul 11.

Articolul 11 are pentru domnia-sa două caracteristice esențiale. El este în primul rînd suportul juridic al oricărei acțiuni preventive în favoarea păcii. Pe articolul 11 trebuie să se bazeze mai ales mobilizarea pentru pace, de care s-a vorbit atîta.

În al doilea rînd, articolul 11 este în același timp pentru domnul Titulescu suportul juridic al dreptului pretorian, pe care Socie-

tatea Națiunilor trebuie să și-l însușească, adaptînd zilnic regulile necesităților, la dreptul pretorian fără de care Societatea Națiunilor nu poate să viețuiască.

Concluzia ce se impune din aceste două caracteristici ale articolului 11 este că acesta apare ca un ogor neînsămînțat, care trebuie lucrat fără încetare și ale cărui hotare nu trebuiesc niciodată statornicite.

Avînd în vedere că această concluzie se impune, domnul Titulescu socotește că este cazul, înainte de a se lua vreo atitudine, să se examineze cu de-amănuntul și în adîncime tot ceea ce poate să fie întreprins în virtutea articolului 11, fără totuși să i se impună vreo limită.

Domnia-sa consideră că se poate face încă de pe acum o distincție între cele două alineate și circumscrie în aria alineatului I studiile ce trebuie inițiate pentru a permite acestui articol să fie suportul juridic al acțiunii preventive pentru pace.

În alineatul I al articolului 11 se spune :

„Se declară categoric că orice război sau amenințare de război, fie că vizează direct sau nu pe vreunul din membrii Societății, interesează întreaga Societate și că aceasta trebuie să ia măsurile adecvate pentru a salvgarda în mod eficace pacea națiunilor...".

Domnul Titulescu este de părere că, în consecință, dacă există amenințare de război fără denunțarea pactului, toate concluziile arătate de domnul de Brouckère pot acționa și, întocmindu-se studiul pe care vicontele Cecil invită Comitetul să-l întreprindă, domnul Titulescu consideră că trebuie avut în vedere alineatul 1, adică amenințarea de război ce nu constituie o denunțare a pactului.

Alineatul 2 vorbește „de dreptul pe care îl are orice membru al Societății Națiunilor să atragă în mod amical atenția Adunării sau Consiliului asupra oricărei circumstanțe de natură să dăuneze relațiilor internaționale și care amenință, prin urmare, să tulbure pacea sau buna înțelegere între națiuni de care pacea depinde".

Domnul Titulescu adaugă că este de acord cu domnul de Brouckère cu privire la necesitatea de a se găsi o regulă care să evite inconvenientele unanimității în cazul cînd ar exista amenințare de război și că se raliază la părerea exprimată de reprezentantul Belgiei referitoare la utilitatea de a recomanda statelor să dea avize în scris statului ce s-a făcut vinovat, de a iniția măsuri de ordin financiar susceptibile de a exercita o presiune împotriva statului vinovat de amenințare de război ; dar domnia-sa socotește că toate aceste proceduri nu se pot aplica celui de-al doilea alineat al articolului 11.

N. Titulescu

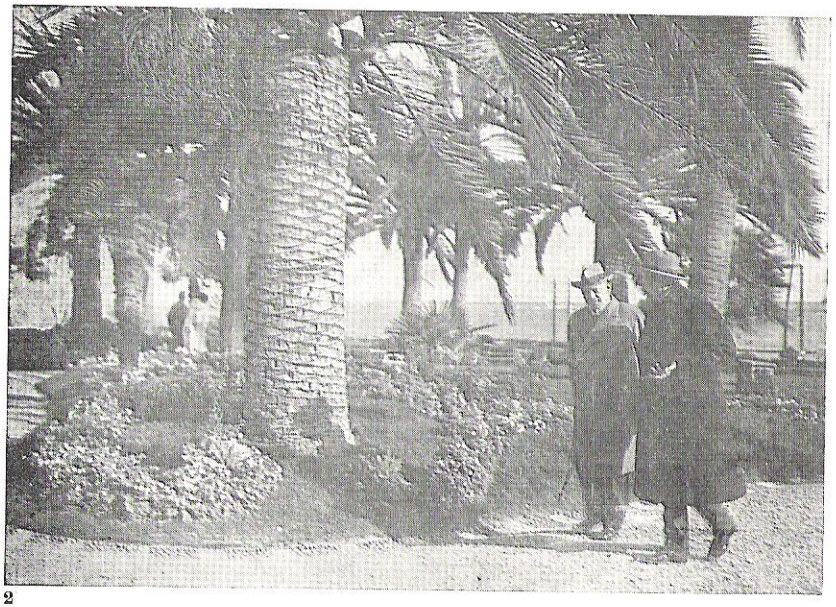

2

3

4

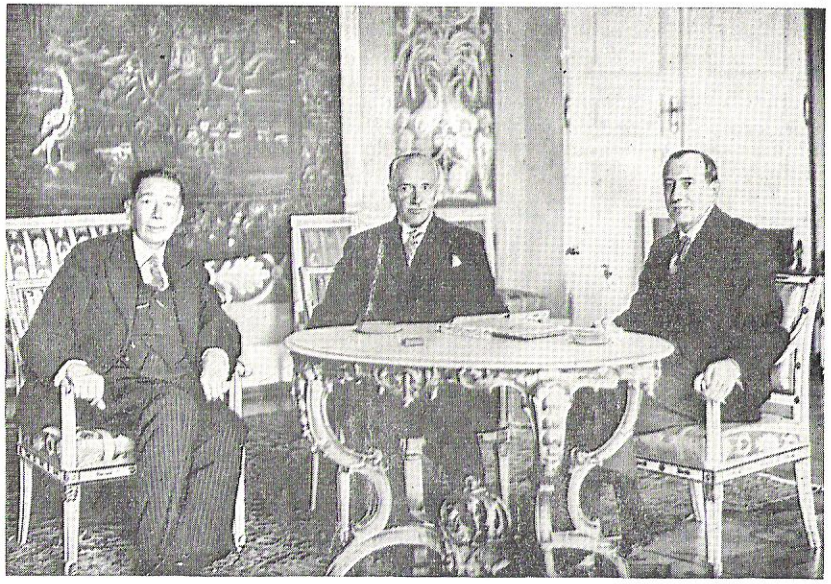

(2) — Februarie 1928. San Remo. Gustav Stresemann în vizită la N. Titulescu

(3) — 1930. Geneva. Liga de cooperare intelectuală. În asistență, N. Titulescu (x), G. Oprescu (xx), A. Einstein (xxx)

(4) — Octombrie 1933. Vizita lui N. Titulescu în Polonia. În jurul mesei, de la stînga la dreapta, N. Titulescu, Moscisky, președintele Republicii, J. Beck, ministrul de externe

5

6

7

(5) — 1933. Atena. N. Titulescu vizitînd vestigii ale civilizației grecești

(6) — Belgrad. 1933. Reuniunea Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri. De la stînga la dreapta, E. Beneš, B. Jevtić, N. Titulescu

(7) — Paris, Palatul Elysée. 1934. De la stînga la dreapta, L. Barthou, ministrul de externe al Franței, Gaston Doumergue, președintele Republicii Franceze, N. Titulescu

8

9

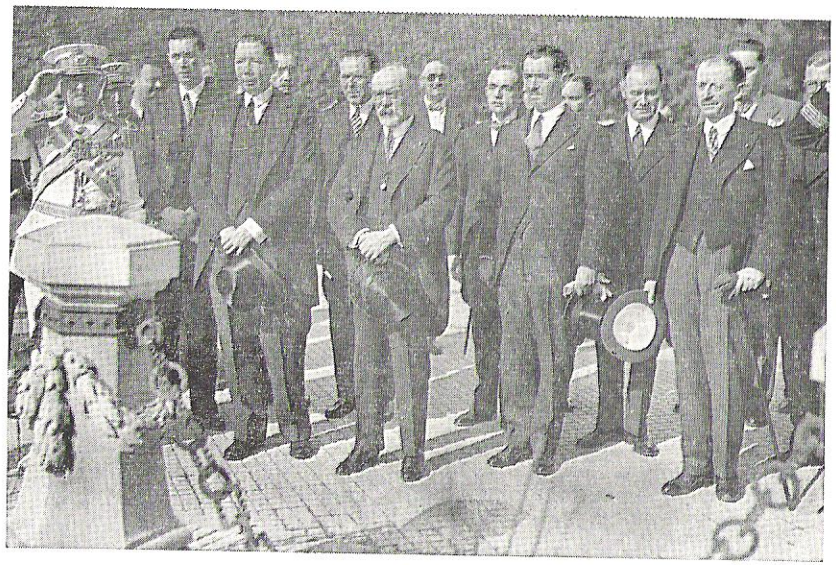

(8) — Paris. Palatul Elysée. 1934. N. Titulescu, G. Doumergue, Ecaterina Titulescu, L. Barthou

(9) — 1934. Bucureşti. Vizita lui L. Barthou la mormîntul eroului necunoscut. În prim plan, N. Titulescu, L. Barthou, Rochet, d'Ormesson

(10) — 1934. Bucureşti. Vizita lui L. Barthou, ministrul de externe al Franţei. În maşină, L. Barthou, N. Titulescu şi colonelul Delmas

10

11

(11) — 1935. N. Titulescu împreună cu Ostrovski, ministrul U.R.S.S. la București

(12) — 1935. București. Vizita lui P. Boncour la București. La masă, de la stînga la dreapta, P. Boncour, N. Titulescu, Purić, subsecretar de stat la Ministerul de Externe al Iugoslaviei

12

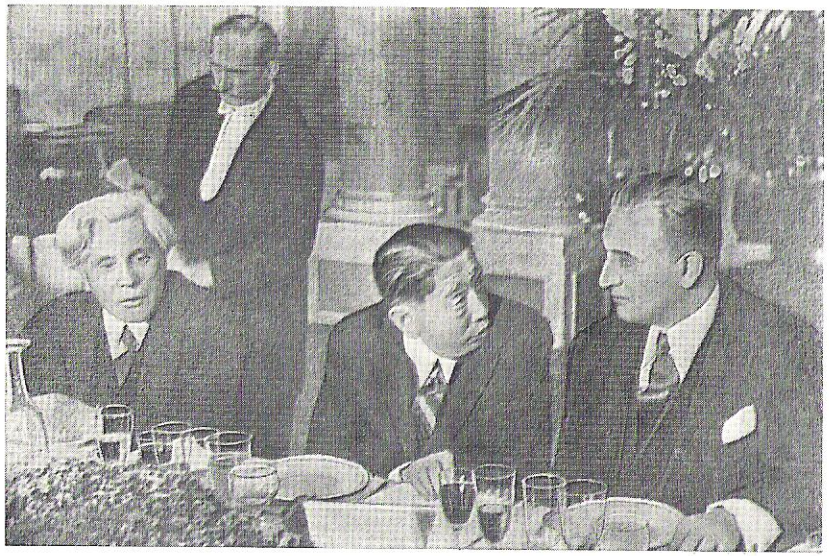

În concluzie, domnul Titulescu arată că este întru totul de acord cu vicontele Cecil asupra necesității de a studia cu toată seriozitatea alineatul I din articolul 11, fără să i se traseze limite ; dar oratorul repetă că toate consecințele expuse nu pot în nici un caz aduce atingere alineatului 2, care se referă numai la faptul de a recurge la Societatea Națiunilor în calitate de mediator, acțiune care are numai un titlu amical și căreia nu i se pot, prin urmare, aplica sancțiuni atît de grave ca cele de care a vorbit domnul de Brouckère.

108

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 4 DECEMBRIE 1926
T.C. NR. 165
ÎNREG. M.A.S.
NR. 69 540 DIN 5 DECEMBRIE

Prima chestiune ce am ridicat la întrevederea mea cu domnul Eric Drummond a fost aceea a numirii funcționarilor români la Secretariat.

Am arătat toată injustiția făcută României, am reamintit numeroasele reclamațiuni încă din 1923 și am insistat cu argumentele noastre. Eric Drummond a recunoscut justețea cererii noastre, dar a declarat că este în imposibilitate a ne da momentan satisfacțiune, căci sînt alte state care nu au nici un funcționar la Societatea Națiunilor. Eric Drummond s-a plîns de modul cum diferitele guverne prezintă chestiunea funcționarilor naționali. Se vorbește de atîtea sute de britanici, francezi, elvețieni etc., amestecîndu-se funcțiunile importante la Secretariat cu traducătorii și dactilografele, care trebuie a cunoaște germana, franceza și engleza, grădinarii și oamenii de serviciu, care fatal sînt elvețieni.

Eric Drummond spune că chestiunea trebuie privită altfel. Prima categorie o formează funcționarii membri A și B, interpreți și traducători asimilați. A doua categorie o formează administrațiunea internă a Secretariatului, adică funcționarii mici.

Printre membrii A și B, Japonia are 5 funcționari, Spania 5, Belgia 4, Danemarca 4, Elveția 1, America 3, Cehoslovacia 3, Serbia 2, România 2 (adică Oprescu și Ciucă), ambii membri A, Suedia 2, Australia 1, Bulgaria 1, Canada 1, China 1, Columbia 1. În schimb... [1]

[1] Lipsă în text.

n-are nici un singur funcționar. Dar Portugalia, Finlanda, multe state din America de Sud nu au nici un funcționar.

Eric Drummond recunoaște că 2 sînt puțini pentru România. Dar datoria lui de secretar general este ca de îndată ce are un post să-l ofere acelor state care nu au nici un funcționar și care sînt deci și mai îndreptățite să spună că plătesc cotizația și nu au nici un reprezentant. Eric Drummond a adăugat că dacă vrem posturi în administrațiunea internă a Societății Națiunilor, de pildă contabil sau funcționar mic cu salariile între 600 și 1 100 de franci elvețieni, va căuta să mi se dea unu sau două locuri, cu condițiunea ca funcționarii noștri să știe bine limba franceză și engleză, care este regula comună pentru toți.

Am răspuns că peste acești doi funcționari mici vreau cel puțin încă doi mari la secțiunea informațiunilor politice sau juridice. Eric Drummond a răspuns că pentru anul 1927 acest lucru este imposibil, căci nu are locuri. Am răspuns că voi interveni pe lîngă Comisiunea de control ca să mă ajute la crearea lor. Eric Drummond mi-a spus că acest lucru este imposibil. Mai mult, Eric Drummond a adăugat că, dacă, de pildă, Ciucă refuză locul lui, nu are un loc vacant la altă secțiune. În aceste circumstanțe am spus lui Eric Drummond că nu pot continua să fiu raportorul Consiliului Societății Națiunilor pentru numirea noilor funcționari care se va face acum. Am observat că declarațiunea mea a atins pe Eric Drummond, căci mi-a răspuns că nu mi s-a dat mie însărcinarea de a face acel raport, căci trebuie să-l facă el ca secretar general. Ori poate să fie vorba de o eroare, căci am fost întrebat în scris de la Londra dacă accept a fi raportorul și am răspuns afirmativ, sperînd că în această calitate voi putea face mai mult pentru numirea de funcționari români. Am răspuns că Eric Drummond va pricepe el cel dintîi că nu pot fi autorul unui raport care ar putea fi considerat de opinia publică din România ca o neglijare a intereselor românești. Eric Drummond a răspuns că pricepe situațiunea, dar că opinia publică din România trebuie lămurită, că România, care este membru în Consiliul Societății Națiunilor pentru trei ani (și a accentuat pentru trei ani), care deci va face parte de drept din toate comisiunile, care are doi funcționari membri A, nu poate fi considerată nedreptățită față de statele care nu sînt membre în Consiliul Societății Națiunilor și nu au un singur funcționar. Trebuie luate în considerare și greutățile domnului Eric Drummond ca secretar general. Dar, în ciuda lor, eu cred că trebuie să continuăm a stărui mereu pentru a obține, dacă nu imediat, cel puțin ceva mai tîrziu, încă un funcționar membru A sau B. În orice caz, eu refuz a fi în Consiliul Societății Națiunilor raportorul noilor numiri.

109

RAPORTUL PREZENTAT DE N. TITULESCU LA CEA DE-A 43-A SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA SITUAȚIEI JURIDICE A STATELOR CARE NU-ȘI ACHITĂ CONTRIBUȚIA FAȚĂ DE SOCIETATEA NAȚIUNILOR *

GENEVA, 7 DECEMBRIE 1926

Secretarul general, prin memorandumul prezentat la 5 noiembrie 1926, a supus Consiliului rezoluția adoptată de către Adunare în ziua de 25 septembrie 1926, invitînd totodată Consiliul să ia în studiu situația juridică a acelor state care nu-și achită contribuțiile față de Societatea Națiunilor, în scopul de a putea lămuri în această privință Adunarea cu prilejul celei de-a opta sa sesiuni ordinare.

Sus-menționata rezoluție a fost adoptată în urma unui raport purtînd asupra „Contribuțiilor întîrziate", prezentat de Comisia IV, după ce această comisie, precum și o subcomisie numită de ea, a examinat cu atenție această chestiune dificilă și delicată. Dezbaterile comisiei și subcomisiei aveau, firește, un caracter confidențial și nu au fost date publicității. Deoarece am avut cinstea să prezidez această comisie și dat fiind că am urmărit foarte de aproape lucrările subcomisiei, cred că este datoria mea să semnalez Consiliului că rezoluția ce i se supune acum are numai scopul de a permite Adunării ca în cursul sesiunilor sale ulterioare să studieze în mai bună cunoștință de cauză problema menționată și să-i supună un aviz asupra consecințelor juridice care se pot ivi atunci cînd în mod regulat un membru al Societății nu-și achită obligațiile financiare pe care le are față de aceasta.

Nu mă îndoiesc de via dorință a Consiliului de a da Adunării tot ajutorul pe care-l poate acorda. Voi propune, în consecință, ca secretarul general să fie invitat să supună Consiliului la viitoarea sa sesiune în mod confidențial un raport preliminar. Acest raport ar putea servi drept bază pentru orice altă examinare ulterioară a chestiunii luată în ansamblu în cazul cînd Consiliul ar socoti că ar fi oportun să se procedeze la o astfel de examinare.

Această propunere a fost adoptată.

SDN, CL, XLIII (1926), nr. 2, p. 129—130, doc. 1 834

110

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 43-A SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA APLICĂRII ART. 11 ȘI 16 ALE PACTULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 8 DECEMBRIE 1926

Domnul Titulescu declară, în calitatea sa de membru al Comitetului Consiliului, precum și în calitatea sa de membru al Comitetului celor trei, care trebuie, împreună cu vicontele Cecil și cu domnul de Brouckère, să studieze propunerile concrete ce s-ar putea face în baza articolului 11, că nu vede nici o contradicție între schimbarea de redactare propusă de domnul van Karnebeek și ideile exprimate de domnul Scialoja.

Colegul său olandez dorește să se atragă în mod special atenția asupra importanței articolului 11. Domnul Titulescu este cu totul de aceeași părere, căci articolul 11 constituie în ochii săi nu numai pivotul oricărei acțiuni preventive — acțiune cu mult superioară acțiunii represive, care, poate, nu va fi întotdeauna dusă pînă la ultimele ei consecințe —, ci și suportul juridic al dreptului pretorian, pe care Societatea Națiunilor trebuie să și-l însușească treptat în măsura nevoilor sale. Societatea Națiunilor nu și-ar putea duce la îndeplinire misiunea dacă n-ar exista dreptul pretorian.

Nu se propune nicidecum să se dea o formă definitivă anumitor propuneri, ci numai să se studieze tot ce este susceptibil de a fi socotit acțiune preventivă în baza articolului 11. Într-adevăr, dacă nu se crede indicat să se spună în mod definitiv ceea ce cuprinde articolul 11, trebuie totuși să ne dăm seama că articolul 11 există și să știm ce putem întreprinde în virtutea acestui text.

Reprezentantul Italiei a făcut recent o distincție foarte interesantă între paragraful 1 și paragraful 2 al articolului 11. Domnul Titulescu a făcut în cadrul Comitetului Consiliului aceeași distincție ca și colegul său italian. Domnia-sa a făcut observația că toate sancțiunile care ar putea fi eventual luate și pe care Comitetul propune să fie numai studiate nu ar putea să se aplice decît paragrafului 1 al articolului 11, nu și paragrafului 2 al aceluiași articol, care nu cuprinde decît acțiunea prietenească a unui stat, atrăgînd atenția unui membru al Societății Națiunilor asupra consecințelor pe care le-ar putea avea un asemenea fapt pentru menținerea păcii. Toți cei prezenți au fost de acord în această privință.

În rezumat, s-ar putea deci studia conștiincios articolul 11, animați de dorința de a găsi formule suficient de precise pentru ca acest

articol să aibă o semnificație din punctul de vedere al acțiunii preventive. Dar nu este vorba numai de a redacta formule definitive ; această sarcină nu incumbă de altfel Comitetului Consiliului ; pe de altă parte, domnul Titulescu a declarat în repetate rînduri că socotește articolul 11 drept un cîmp ce trebuie să fie mereu arat, dar ale cărui hotare nu trebuie niciodată statornicite.

În acest sens, domnia-sa se raliază cu totul la observațiile făcute de domnul van Karnebeek cu privire la modificarea articolului propus de reprezentantul Olandei.

SDN, CL, XLIII (1926), nr. 2, p. 133—134, doc. 1837

111

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 8 DECEMBRIE 1926.

T.C. Nr. 178. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 70 221 DIN 9 DECEMBRIE

Am trecut azi prin emoțiuni care nu au luat încă sfîrșit. În timpul Consiliului, Chamberlain îmi trece o bucată de hîrtie pe care era scris că mă va întreba dacă România este gata să considere hotărîrea de la Haga ca obligatorie și crede că nu voi avea dificultate pentru a răspunde afirmativ.

Am profitat de întreruperea ședinței pentru a discuta chestiunea. Am spus că refuz să răspund afirmativ. Că nu eu am negociat în chestiunea Dunării, dar că textul acordului intervenit este limpede. Este vorba numai de un aviz, nu de o deciziune. Chamberlain mi-a spus să transmit întrebarea lui guvernului, căci chestiunea Dunării nu poate rămîne deschisă la infinit. Am răspuns că refuz, căci această simplă întrebare constituie o violare a contractului. Mai mult, contractul prevede continuarea negociațiunilor directe, izbutind a exclude ideea de deciziune.

Am impresiunea că Chamberlain a vorbit pe baza unor note date de experții englezi și francezi și nu citise actele personal.

La redeschiderea ședinței, Chamberlain a cerut amînarea chestiunii Dunării pe mîine, anunțînd că va face o declarațiune cu privire la navigațiunea fluvială în genere. Am răspuns că accept amînarea pe mîine, dar țin să anunț și eu Consiliul că discuțiunea este numai limitat creată de un acord limitat.

112

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 43-A SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA COMPETENȚEI COMISIEI EUROPENE A DUNĂRII *

GENEVA, 9 DECEMBRIE 1926

Domnul Titulescu dorește să facă unele scurte observații. Pentru prima oară în calitatea sa de reprezentant al României are prilejul să se ocupe de problema Dunării la Societatea Națiunilor. Pînă acum această chestiune a fost tratată de doi specialiști în această materie, domnii Conțescu și Popescu. Expunerile lor deosebit de interesante figurează printre documentele Societății Națiunilor.

Reprezentantul României se află într-o situație limitată și precisă, deoarece ea depinde de un aranjament. Într-adevăr, la 18 septembrie 1926, domnii Charles Roux, Baldwin, Rossetti și Conțescu au încheiat un aranjament, din care reprezentantul României citează următoarele rînduri :

„Constatînd că între Franța, Marea Britanie și Italia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, s-au ivit unele dificultăți ;

Sesizați de o rezoluție dată în 28 iulie 1925 de Comisia consultativă și tehnică a raportului Comitetului anume constituit de către aceasta ;

Însuflețiți de dorința comună de a aplana dificultățile care au survenit între guvernele respective, fără a aduce prejudicii negocierilor în curs,

Cad de acord asupra celor ce urmează :

Guvernele Franței, Marii Britanii, Italiei și României roagă Consiliul Societății Națiunilor să supună pentru avizare Curții permanente de justiție internațională următoarele chestiuni...". Din acest aranjament rezultă două considerente esențiale :

1) este vorba de o trimitere spre avizare. Este inutil să insistăm asupra deosebirii între hotărîri, care au forță obligatorie, și avize, care nu au forță obligatorie. Nimeni nu ignorează această deosebire,

2) negocierile care sînt în curs vor continua".

Situația reprezentantului României este deci foarte limpede : el se află în fața unui contract pe care nu-l poate agrava. Trebuie deci să dea urmare acestui contract, subliniindu-se cele două trăsături caracteristice ale sale : trimiterea spre avizare și continuarea negocierilor directe. Aceasta este singura chestiune pe ordinea de zi.

Drept răspuns declarației făcute de sir Austen Chamberlain, domnul Titulescu se va mărgini să dea o contradeclarație :

„Am onoarea să rezerv pentru Guvernul regal al României toate drepturile pe care acesta le are în chestiunea Dunării, așa cum ele au fost precizate în trecut sau așa cum interesele țării ar putea să-l determine să le precizeze în viitor. Și voi încheia, la rîndul meu, spunînd că dacă sir Austen Chamberlain nu dorește ca dezbaterile de azi să constituie un precedent nefavorabil pentru Marea Britanie, declar că nici eu nu doresc ca dezbaterile de azi să constituie un precedent nefavorabil pentru România, ale cărei drepturi în chestiunea Dunării sînt și rămîn depline".

Președintele declară că aceste declarații vor fi incluse în procesul-verbal.

SDN, CL, XLIII (1926), nr. 2, p. 151—152, doc. 1 847

112

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 10 DECEMBRIE 1926
T.C. Nr. 184
ÎNREG. M.A.S.
NR. 70 605 DIN 11 DECEMBRIE

Trimit prin poștă textul declarațiunii mele în chestiunea Dunării.

Am pus în evidență că în acordul Conțescu este vorba numai de un aviz consultativ, care nu are forță obligatorie. Aceasta este, juridic vorbind, strict exact, dar consider de datoria mea a vă spune că din punctul de vedere practic avizul și hotărîrea aproape se confundă, căci niciodată Consiliul Societății Națiunilor nu a trecut peste un aviz al Curții permanente de justiție internațională de la Haga.

Noi însă trebuie să invocăm avantajele tezei pur juridice, cu atît mai mult cu cît domnul Chamberlain a spus că în asemenea chestiuni, dacă nu ar fi fost convențiunea, Curtea permanentă de la Haga trebuia să dea o deciziune.

Domnul Chamberlain a vorbit în numele tuturor statelor interesate în chestiunea Dunării.

Delegatul Chile s-a raliat tezei domnului Chamberlain pentru principiu.

Îmi este teamă de soarta procesului la Haga. De aceea cred că negociațiunile directe trebuiesc activate pentru a obține o soluțiune conformă cu interesele naționale și face judecata la Haga inutilă.

Domnul ministru Conțescu și domnul inginer George Popescu, care au așa mare experiență în chestiunea Dunării, ar putea spune ceea ce se poate face prin negociațiuni directe.

Țin a adăuga că domnul Chamberlain a răspuns declarațiunii mele, spunînd că interpretez greșit acțiunea sa ca fiind acțiunea numai a Marii Britanii și că el a vorbit în numele tuturor puterilor interesate în chestiunea Dunării.

Această declarațiune figurează și ea în procesul-verbal.

Aflu din izvorul cel mai autorizat că a fost rugat să facă această declarațiune de delegatul Franței și Italiei, aceștia invocînd tratatele noastre de alianță ca o greutate pentru a interveni împotriva noastră.

114

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 28 DECEMBRIE 1926

T.C. Nr. 231

INREG. M.A.S.

NR. 73 994 DIN 29 DECEMBRIE

Răspuns la telegrama nr. 73 515.

Curtea din Haga în speță este o instanță judecătorească, chemată a-și da avizul consultativ asupra unor chestiuni de drept și fapt, așa cum sînt precizate în compromisul Conțescu din 18 septembrie trecut.

Ce valoare are acest aviz odată dat, nu este numai o chestiune care nu privește Haga, ci Consiliul Societății Națiunilor, dar este o chestiune care nu se poate ridica la Haga. Și în procesul-verbal al Consiliului Societății Națiunilor trebuie să figureze rezervele părților cînd este vorba de avizele consultative.

În procesul-verbal de ședință al Consiliului Societății Națiunilor din decembrie, la paginile 34, 35 și 36, figurează raportul care reproduce întocmai aranjamentul Conțescu și se vorbește express de avizul consultativ. La pagina 37 figurează declarațiunea Chamberlain, care spune că în cazul de față este legat, dar nu dorește a crea un precedent, și cere ca declarațiunea lui să figureze în procesul-verbal. Care proces-verbal ? Procesul-verbal al Consiliului Societății Națiunilor.

La paginile 38 și 39 figurează declarațiunea mea că este vorba de un aviz fără forță obligatorie, că negocierile directe urmează să

fie continuate și că drepturile noastre în chestiunea Dunării sînt întreg rezervate.

La pagina 40 figurează următoarea frază : „Președintele spune că această declarațiune va figura în procesul-verbal". Deci toată lumea este de acord că este vorba de un aviz consultativ. Procesele-verbale ale Consiliului sînt acte publicate și care se tipăresc. Credeam că ele v-au fost trimise prin Berna. Vă voi trimite copiile.

Secretariatul Societății Națiunilor trimite chestiunea la Haga, precum și dosarele privitoare la partea tehnică a chestiunii, însă nu actele cu caracter politic care privesc Consiliul Societății Națiunilor și nu Haga în materie de aviz consultativ. Cum prin rezoluțiunea Consiliului Societății Națiunilor sîntem invitați a da tot concursul Curții de la Haga pentru soluționarea chestiunii, putem, printre actele ce depunem, să introducem și procesul-verbal cu avizul consultativ din 9 decembrie, ca să fie la dosar ca o mărturie veșnică a intențiunii cu care ne-am dus la Haga.

Îngrijorare mare trebuie să avem din alte două motive. Deși avizul consultativ nu are forță obligatorie, el are o forță morală aproape egală cu aceea a unei deciziuni. Al doilea, cu toată dreptatea cauzei noastre, îmi este teamă de soarta procesului de la Haga. Deci ajung la concluziune.

Întîi, repet cu insistență rugămintea mea de a continua cît mai repede negociațiunile pentru a ajunge la o soluțiune favorabilă intereselor țării. Al doilea, trebuie din vreme angajați avocați. Deși la avizul consultativ nu există parte, căci procesul-verbal cere avizul și deci avocații vorbesc cu titlu informator, ne trebuie mari juriști internaționali pentru apărarea intereselor țării.

Propun pe domnul Millerand, care mi-a spus că în principiu nu refuză a pleda contra Franței, dar vrea să examineze chestiunea ; pe domnul Vischer de la Gand, mare internaționalist ; pe un profesor de origine poloneză de la școala de științe politice din Paris, specialist în chestiunea Dunării ; pe domnul Politis și pe . . .[1] ce vă voi indica.

Domnul Politis mi-a spus că nu poate să accepte din cauza chestiunii micului cabotaj cu Grecia. Voi insista din nou.

Chestiunea Dunării este una din cele mai mari chestiuni ale țării. Trebuie negocieri directe, imediate pentru a evita judecata și trebuie apărători cu mare autoritate internațională, angajați din vreme. Aci și numai aci stă chestiunea în faza în care am ajuns.

[1] Lipsă în text.

115

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 14 IANUARIE 1927
T.C. Nr. 104
ÎNREG. M.A.S.
NR. 2 191 DIN 15 IANUARIE

Răspuns la telegrama nr. 1 402.

Cunosc destul regulile pentru a fi mirat de întrebarea domniei-voastre dacă am dat cuiva de a se ocupa de chestiunea Dunării la Haga. Chestiunea nu intră în atribuţiunile mele şi, în orice caz, cunosc datoria elementară de a informa eu cel dintîi Ministerul Afacerilor Străine despre actele mele.

Faptele stau astfel.

Domnia-voastră, după vacanţă, aţi telegrafiat domnului Negulescu să meargă la Haga pentru a se ocupa de alcătuirea dosarului Dunării şi a se consulta cu mine.

Domnul Negulescu mi-a spus că ar face rea impresiune a se ocupa el ca judecător de această chestiune. Domnul Negulescu a propus ca în locul lui să meargă domnul Sipsom pentru a lămuri pe domnul Carp şi a se ocupa de chestiunea Dunării în aşteptarea ca domnia-voastră să angajaţi avocaţi.

Am răspuns că ideea lui este bună şi, dacă externele întreabă asupra însărcinării domnului Sipsom, eu răspund favorabil.

Chestiunea fiindu-mi pusă astăzi de domnia-voastră, spre regretul meu, sub altă formă decît aceea la care mă puteam aştepta, repet şi faţă de Ministerul Afacerilor Străine că consider foarte util ca domnul Sipsom să se ocupe de chestiune şi a chema experţii domniei-voastre să explicaţi chestiunea avocaţilor ce veţi angaja.

Neprimind încă nota anunţată prin telegrama domniei-voastre nr. 73 515, îmi rezerv să răspund ulterior acestei telegrame.

În aşteptare ţin a vă face două comunicări.

1. Prima consistă în a vă spune că eu n-am a mă ocupa de chestiunea Dunării în faţa Curţii permanente de justiţie internaţională de la Haga.

M-am ocupat de ea ca membru al Consiliului Societăţii Naţiunilor, mă voi ocupa de ea cînd va reveni în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor dacă la acea dată voi mai fi reprezentantul României în Consiliul Societăţii Naţiunilor.

Un membru în Consiliu în materie de aviz consultativ este un fel de judecător al acestui aviz în ultimă instanţă. Atitudinea Ministerului Afacerilor Străine, asupra căreia vă voi da la timp lămuririle cuvenite, îmi impune mai mult ca oricînd această rezervă.

2. A doua comunicare consistă din a repeta o dată mai mult ceea ce v-am telegrafiat de atîtea ori.

Soarta procesului la Haga, atît de drept în sine, este dubioasă. Chestiunea este una din cele mai mari din cîte a avut ţara. Este indispensabil a se face cele mai mari sforţări pentru a se ajunge la un acord direct, compatibil cu interesele naţionale. Este indispensabil a se angaja imediat avocaţi mari, specialişti în navigaţiune fluvială.

La această propunere ce v-am făcut încă din decembrie, domnia-voastră aţi răspuns că veţi angaja avocaţi în februarie, după întoarcerea domnului Conţescu din Roma. Permiteţi-mi a vă spune că, într-o chestiune internaţională de amploarea chestiunii Dunării, avocaţii mari străini se angajează imediat, pentru ca nu cumva părţile adverse, multe la număr şi tari în putere, să nu-i angajeze ele.

Propun deci din nou ca ministrul României la Bruxelles să angajeze imediat pe profesorul Vischer din Gand, ca domnul Diamandy să vorbească cu domnul Millerand şi domnul Politis. Cred că este înţeles de la sine că domnul Rosenthal va trebui rugat a accepta.

În fine, pentru a cîştiga timp şi avea şanse ca domnul Negulescu să fie chemat a judeca procesul, cred că trebuie găsit mijlocul amînării în iunie, pentru ca afacerea să fie examinată în sesiunea octombrie.

Nu cunosc soarta ce va avea repetirea propunerii mele. Am considerat o datorie către ţară a o face din nou.

116

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 22 IANUARIE 1927
T.C. Nr. 184
ÎNREG. M.A.S.
NR. 3 678 DIN 23 IANUARIE

Răspuns la telegrama nr. 2 191.

Cît timp mai sînt ministrul României la Londra şi reprezentantul României în Consiliul Societăţii Naţiunilor, sînt la ordinele guvernului pentru chestiunile care intră în atribuţiunile ce aceste două însărcinări presupun. Motivele pentru care vă spun în telegrama mea nr. 104 că în afară de aceste chestiuni sînt obligat, spre deosebire de trecut, a avea o atitudine rezervată le veţi găsi în parte numai expuse în raportul meu nr. 118, ce v-am trimis ieri prin poştă şi despre care tratează telegrama mea nr. 174.

Și aceste motive sînt, din nefericire, pentru chestiunile care intră în atribuțiunile mele în contrazicere cu dorința, ce cu atîta amabilitate exprimați, de a cere părerea mea chiar pentru chestiunile care sînt în afară de atribuțiunile mele.

117

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 1 FEBRUARIE 1927
T.C. Nr. 271
ÎNREG. M.A.S.
NR. 6 099 DIN 2 FEBRUARIE

Contescu telegrafiază din Roma că dorește a veni la Londra după 5 februarie.

La Geneva nu m-am dus, fiindcă Eric Drummond a plecat la Roma și vine apoi el la Londra.

Nu pot refuza colegul care dorește să mă vadă, atunci mai ales cînd am pentru el o deosebită considerațiune ce am pentru ministrul Contescu. Țin însă a preveni Ministerul Afacerilor Străine că în faza în care a intrat chestiunea Dunării ar fi mai bine ca ministrul Contescu să se consulte cu marii avocați internaționali specialiști în materie.

Eu nu m-am ocupat de această chestiune de la începutul ei : eu n-am cădere să mă ocup de chestiune în fața Curții permanente de justiție internațională.

Voi spune toate acestea domnului ministru Contescu cînd îl voi vedea la Londra, conformîndu-mă telegramelor mele precedente.

118

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 13 FEBRUARIE 1927
T.C. Nr. 393
ÎNREG. M.A.S.
NR. 8 521 DIN 14 FEBRUARIE

Am avut cu Contescu mai multe lungi întrevederi.

În ce privește adresa externelor nr. 1 108, chestiunea fiind de competența... [1], m-am mărginit să-mi îndeplinesc datoria colegială de a-i citi raportul meu nr. 118. Am vorbit apoi de cele două chestiuni

[1] Lipsă în text.

importante : necesitatea continuării negociațiunilor directe pentru a evita intervențiunea Haga în chestiunea Dunării și canalului principal, de a consulta jurisconsulți internaționali din vreme pentru ca România să nu se găsească dezarmată, prin surpriză, în ultimul moment.

Asupra acestei din urmă chestiuni, Contescu a telegrafiat lui Catargi pentru a cere consultațiunea profesorului Vischer, decanul Facultății de drept din Gand. Ieri Catargi a telegrafiat că Vischer va primi pe Contescu luni 14 februarie.

În ce privește pe Millerand, am telegrafiat lui Diamandy, astfel că Contescu se va duce să-i explice afacerea îndată ce termină la Gand.

Trec acum la negociațiunile directe.

Contescu mi-a comunicat textul raportului, cu toată protestarea mea pe lîngă domnia-voastră, purtînd nr. 450 din 20 noiembrie 1926. Vă mărturisesc că mi-a fost dat rar să văd expuse elementele unei probleme cu mai multă forță și mai multă claritate ca elementele problemei Dunării așa cum sînt analizate de Contescu în sus-zisul său raport. Desigur că Contescu nu trage o concluziune, căci nu este în căderea lui să facă așa ceva.

Chestiunea Dunării este una din cele mai importante probleme naționale, și numai guvernul, interpretînd sentimentele națiunii întregi, poate decide care este soluțiunea ce trebuie adoptată spre cel mai mare bine al României. Dar, lucrurile stînd astfel, îmi permit a exprima opiniunea că pentru ca negociațiunile să reușească și prin aceasta să putem evita intervențiunea Curții de la Haga, al cărei aviz consultativ defavorabil ar putea, cum v-am telegrafiat deja, crea complicațiuni politice, este imperios necesar să se fixeze definitiv și imediat linia de conduită a României, linie pe care ea trebuie s-o urmeze pentru salvgardarea marilor ei interese naționale în negociațiunile directe.

Dorește România suprimarea pură și simplă a Comisiunii europene a Dunării ? Dorește România întinderea atribuțiunilor Comisiunii internaționale a Dunării de la Bratislava pînă la Sulina ? Dorește România modificarea actualului regim al Comisiunii europene a Dunării, incontestabil arhaic și nedrept, și menținerea comisiunii pe alte baze ? Din instrucțiunile primite de Contescu reiese că această a treia soluțiune este aceea la care s-a oprit guvernul, considerînd, probabil, că unitatea de regim cu două comisiuni este primul pas în realizarea treptată a aspirațiunilor integrale ale României în chestiunea Dunării.

Dacă așa este, atunci trebuie lămurite care sînt pozițiunile definitive din care România nu poate ieși cu nici un preț după întru-

nirea de la 21 februarie de la Geneva, cînd se vor cunoaşte concesiunile ce Anglia, Franţa şi Italia sînt dispuse să ne facă.

Căci dacă România va considera că concesiunile ce i se vor face nu sînt suficiente, se naşte întrebarea : Ce va urma apoi ? Lucrul acesta trebuie ştiut din vreme de oricare din reprezentanţii statului român care într-o calitate sau alta se vor ocupa azi sau mîine de chestiunea Dunării ; altfel nici unul din ei nu poate dezvolta activitatea eficace completă ce reclamă interesele ţării pentru realizarea scopurilor româneşti în chestia Dunării.

119

INTERVENŢIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 44-A SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂŢII NAŢIUNILOR ÎN PROBLEMA SITUAŢIEI JURIDICE A STATELOR CARE NU-ŞI ACHITĂ CONTRIBUŢIILE FAŢĂ DE SOCIETATEA NAŢIUNILOR *

GENEVA, 9 MARTIE 1927

Domnul Titulescu dă citire raportului ce urmează :

Prin rezoluţia din 25 septembrie 1926, Adunarea a invitat Consiliul să ia în studiu, în scopul informării Adunării la cea de-a 8-a ei sesiune ordinară, situaţia juridică a acelor state ce nu-şi achită contribuţiile faţă de Societatea Naţiunilor.

În cursul ultimei sale sesiuni, Consiliul, la sugestia făcută de mine, a rugat pe secretarul general să-i supună cu titlu preliminar un raport confidenţial asupra acestei probleme. Acest raport se află acum supus Consiliului (anexa 943).

Am examinat memoriul întocmit de secretarul general şi consider că obligaţia de a plăti contribuţiile este sancţionată de articolul 16 din pact. Într-adevăr, executarea obligaţiei de asistenţă prevăzută în pact nu ar putea fi asigurată dacă, din cauza neefectuării plăţilor, instituţia prin care obligaţia de asistenţă se îndeplineşte s-ar afla într-o situaţie dificilă din punctul de vedere al exercitării funcţiunilor sale. Pe de altă parte, obligaţia de plată nu este dintre acelea ce ar putea duce la excluderea automată a unui membru numai prin simplul fapt al neexecutării ei. Trebuie ca neexecutării plăţii să i se adauge circumstanţe de fapt caracteristice care să demonstreze intenţia de a se sustrage obligaţiilor ce decurg din pact.

Îmi permit să propun ca memoriul redactat de către secretarul general, ca şi prezentul raport, să fie comunicat Adunării, conform dorinţei pe care aceasta din urmă a exprimat-o.

Concluziile raportului sînt adoptate.

Consiliul deliberează apoi în şedinţă privată.

SDN, CL, XLIV (1927) nr. 4, P. 381, DOC. 1 888

120

DECLARAŢIILE LUI N. TITULESCU, DELEGAT AL ROMÂNIEI, ÎN COMITETUL PENTRU DEZARMARE AL SOCIETĂŢII NAŢIUNILOR (SESIUNEA A 6-a, ŞEDINŢA I) *

GENEVA, 14 MARTIE 1927

I. PROBLEME REFERITOARE LA APLICAREA ARTICOLELOR 11 şi 16 DIN PACT

1. Raportul Subcomitetului însărcinat să studieze articolul 11.

Domnul Titulescu (România) se raliază propunerilor domnului de Brouckère ; trebuie să existe o preocupare specială pentru soarta statelor în pericol de a fi atacate de alte state nemembre ale Societăţii Naţiunilor. Nu este nicidecum vorba de o problemă teoretică şi este necesar să se dea indicaţii care să permită statului atacat să nu se găsească într-o situaţie de inferioritate absolută.

*

Domnul Titulescu (România) socoteşte că este greu să se prezinte un raport asupra articolului 11 fără a vorbi despre Curtea permanentă de justiţie, care merită cea mai adîncă încredere şi care a adus pînă acum cele mai mari servicii. De altfel, textul actual nu are în nici un fel intenţia de a modifica statutul şi este de la sine înţeles că, în deplină libertate, Consiliul va putea uza de drepturile pe care i le acordă pactul şi că nimic în textul actual nu tinde la restrîngerea puterilor sale. Este vorba numai de unele indicaţii.

121

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU ÎN COMITETUL PENTRU DEZARMARE AL CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR (SESIUNEA A 6-a, ȘEDINȚA A 3-a) *

GENEVA, 15 MARTIE 1927

EXAMINAREA RAPORTULUI COMITETULUI CELOR 3

Domnul Titulescu atrage atenția asupra faptului că textul actual cuprinde două idei distincte : în primul rînd, dezaprobarea exprimată de Consiliu ; în al doilea rînd, cu titlu de exemplu, retragerea reprezentanților diplomatici. Diferitele puncte exprimate pot să fie conciliate, căci dezaprobarea Consiliului constituie prin ea însăși o sancțiune. Domnul Titulescu ar propune textul următor : „Membrii Consiliului își vor manifesta fără îndoială dezaprobarea" ; apoi ar indica cu titlu de exemplu, printre măsurile posibile, retragerea corpului diplomatic.

*

Domnul Titulescu ține în cea mai mare măsură seama de observațiile domnului Pilotti, cu care de altfel nici nu se găsește în dezacord asupra fondului problemei ; dar, din moment ce se admite posibilitatea unei intervenții navale și aeriene, acest fapt nu ar putea fi trecut sub tăcere. Atunci cînd va fi întrebat în țara sa care sînt avantajele Societății Națiunilor, domnul Titulescu nu s-ar putea mulțumi să răspundă că Societatea Națiunilor reprezintă o nouă stare de spirit și că ea ar permite să se ridice toate statele membre pentru a apăra o țară ce a căzut victima unei agresiuni. Opinia publică cere măsuri concrete și, din moment ce Consiliul va putea recurge la demonstrații aeriene, nu pot să decurgă decît avantaje din afirmarea expresă a acestui fapt, în scopul de a da statelor posibilitatea să liniștească opinia publică din țările lor. Domnul Titulescu se gîndește la un stat care nu are decît cîțiva kilometri de coastă și nu posedă aviație. Avioanele statului agresor vor inunda țara cu manifeste, anunțînd că armata este la frontieră gata s-o treacă. Dacă nu există posibilitatea de a difuza manifeste de contrapropagandă și de a restabili adevărul în țara agresoare, care este atunci ajutorul dat țării amenințate ? Este de la sine înțeles că astfel de demonstrații prezintă oarecare riscuri, dar trebuie să se indice în termeni categorici că numitul Consiliu poate să recurgă la ele, uzînd în mod liber de puterea lui discreționară pentru a stabili gradul de importanță.

122

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 8 APRILIE 1927
T.C. Nr. 504
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 759 DIN 9 APRILIE

Am vorbit cu sir Cecil Hurst, care se ocupă de chestiunea Dunării pentru Marea Britanie. Am spus că nu am avut a mă ocupa și că nu sînt deci însărcinat a mă ocupa în prezent de partea juridică a chestiunii care a fost trimisă la Haga. Este însă un aspect al chestiunii, și anume acela al lucrărilor tehnice, pentru care Comisiunea europeană a Dunării nu a făcut nimic și de care îl previn că guvernul român va sesiza în curînd guvernul britanic, ca și pe celelalte. În chestiunea Dunării, România are cuvîntul a se plînge, nu marile puteri, și noi nu înțelegem ca viața economică a Țării Românești să fie sugrumată prin nisipirea Dunării. Este un interes vital și pentru noi să nu rămînem cu brațele încrucișate.

Sir Cecil Hurst a replicat că, deși el nu este în curent cu partea tehnică, are impresiunea că chestiunea nu a putut înainta din cauza controversei juridice ce există în sînul Comisiunii europene a Dunării. Bineînțeles am replicat cu argumente că nu este așa.

Am vorbit în același sens cu Haas, insistînd pe partea financiară, căci sumele necesare lucrărilor nu se pot lua din taxe fără a ucide navigațiunea. Haas mi-a răspuns că, deși oficialitatea lui este contrară unui împrumut, armatorii britanici au același interes și același punct de vedere ca românii.

Rog trimiteți la Londra cartea ...[1] a lui Vintilă Brătianu și un proiect de cum credeți că trebuie remis guvernelor britanic, francez și italian.

Vă rog telegrafiați de urgență lui Contescu ca în viitoarea negociațiune să ridice chestiunea lucrărilor paralel cu celelalte instrucțiuni ce are de la domnia-voastră.

[1] Lipsă în text.

123

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 6 IUNIE 1927
T.C. Nr. 601
ÎNREG. M.A.S.
NR. 32 126 DIN 7 IUNIE

Doctorii au decis să supună pe soţia mea unei grave operaţiuni în cursul prezentei săptămîni. În aceste condiţiuni îmi este imposibil să fiu prezent la sesiunea Consiliului Societăţii Naţiunilor, care începe luni 13 iunie.

Cum Ciuntu scrie că colegul meu Petrescu-Comnen şi-a anunţat sosirea la Geneva la 10, am prevenit pe secretarul general al Societăţii Naţiunilor că va veni el în locul meu la Consiliul Societăţii Naţiunilor. Rog a-i transmite şi direct rugămintea mea să mă înlocuiască ; în ce priveşte chestiunea optanţilor, dat fiind circumstanţele, am cerut amînarea.

124

RAPORTUL ŞI PROIECTUL DE REZOLUŢIE PREZENTAT DE N. TITULESCU LA CEA DE-A 45-a SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂŢII NAŢIUNILOR CU PRIVIRE LA CHELTUIELILE COMITETULUI CENTRAL PERMANENT CARE URMEAZĂ SĂ SE INSTITUIE DUPĂ INTRAREA ÎN VIGOARE A CONVENŢIEI OPIULUI *

GENEVA, 13 IUNIE 1927

Domnul Titulescu citeşte raportul şi proiectul de rezoluţie ce urmează :

Colegii mei au primit probabil, nota secretarului general (anexa 957), referitoare la cheltuielile Comitetului central permanent ce trebuie înfiinţat după intrarea în vigoare a convenţiei cu privire la opiu din 19 februarie 1925. La acest document se află anexată o evaluare provizorie a cheltuielilor care vor fi cerute de instituirea acestui comitet. Am crezut că este preferabil, în loc de a studia cu de-amănuntul această evaluare, să propun Consiliului ca această chestiune, care implică o ajustare a bugetului Societăţii Naţiunilor, să fie trimisă Adunării, pentru ca aceasta din urmă să examineze cererea cuprinsă în actul final a celei de-a doua conferinţe a opiului.

În consecinţă am onoarea de a propune următoarea rezoluţie :

„Consiliul,

După examinarea cererii cuprinse în articolul 7 al actului final a celei de-a doua Conferinţe a opiului din 19 februarie 1925, care tinde la includerea în cheltuielile Secretariatului Societăţii Naţiunilor a cheltuielilor Comitetului central şi a serviciilor sale administrative,

Trimite această cerere Adunării în vederea unei decizii.

Consiliul însărcinează pe secretarul general să comunice documentul C.240.1927.XI, prezentul raport şi procesul-verbal al prezentei şedinţe a Consiliului guvernelor tuturor statelor membre ale Societăţii Naţiunilor".

Proiectul de rezoluţie este adoptat.

SDN, CL, XLIV (1927), Nr. 7, P. 757, DOC. 1 940

125

N. TITULESCU CĂTRE TOATE LEGAŢIILE ROMÂNIEI DIN STRĂINĂTATE

BUCUREŞTI, 7 IULIE 1927
C. Nr. 38 441

M.s. regele binevoind să-mi încredinţeze Ministerul Afacerilor Străine, am luat astăzi postul în primire.

Pentru a duce la bun sfîrşit sarcina ce am luat, am nevoie de întregul dumneavoastră concurs. Nu mă îndoiesc că îl voi avea. Nu voi pregeta cu nimic pentru ca relaţiunile noastre cu străinătatea să fie cît mai bune şi cît mai conforme cu interesele ţării.

Vă rog să comunicaţi cele de mai sus consulatelor dependinte de legaţiunea dumneavoastră.

126

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU I. G. DUCA, MINISTRU DE INTERNE)

SAINT MORITZ, 19 AUGUST 1927
T.C. Nr. 1 008
ÎNREG. M.A.S.
NR. 47 471 DIN 20 AUGUST

În urma telegramei lui Carp că chestiunea Dunării se judecă în actuala sesiune, voi vedea pe delegaţii principali Conţescu şi inginer G. Popescu.

Am fost împotriva trimiterii chestiunii Dunării la Haga și mi-am exprimat oficial această părere ; chiar dacă cîștigăm, riscurile ce s-au luat sînt prea mari.

După ce Conțescu va avea o nouă întrunire cu avocații României, va merge să vadă pe Vintilă Brătianu.

127

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU I. G. DUCA, MINISTRU DE INTERNE)

GENEVA, 27 AUGUST 1927

T.C. Nr. 16

ÎNREG. M.A.S.

NR. 48 878 DIN 28 AUGUST

Peste toate complicațiunile ce s-au creat prin trimiterea chestiunii Dunării la Haga, au survenit încă două.

Domnul Politis nu este sigur că poate pleda, deoarece a fost numit ministru la Paris.

Iar domnul Millerand nu este liber în octombrie.

Curtea de la Haga nu vrea nici să amîne procesul în noiembrie, nici să înceapă dezbaterile la 26 septembrie. S-a fixat termenul definitiv la 6 octombrie. S-au făcut, după cît sînt informat, demersuri de comun acord ca procesul să fie fixat la o dată cînd domnul Millerand nu este liber, astfel ca el să nu poată pleda contra tezei franceze.

Domnul Millerand, care este un om cinstit, a acceptat a pleda și la 6 octombrie, dar la 16 octombrie părăsește Europa, astfel că nu se știe dacă dezbaterile pot fi terminate între 6 și 14 octombrie.

128

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU I. G. DUCA, MINISTRU DE INTERNE)

GENEVA, 21 SEPTEMBRIE 1927

T.C. Nr. 113. PERSONAL ȘI STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 52 936 DIN 23 SEPTEMBRIE

Mulțumesc pentru telegrama ta prietenească. Programul meu este în funcțiune de extrema stare de oboseală în care mă aflu. Îmi trebuie cel puțin 15 zile de repaus după terminarea lucrărilor

cu Societatea Națiunilor pentru a putea relua lucrul. Cum alegerea mea la universitate nu poate avea loc decît eu fiind prezent, dat fiind că ar fi o impolitețe față de colegii mei să procedez altminterea, te rog să nu pui candidatura mea la universitate. Regret din suflet complicațiunea ce produc, dar îmi este imposibil să fac altfel și cauze independente de voința mea m-au adus aci. Voi candida la primul loc vacant ce se va face la Cameră sau la Senat.

129

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU I. G. DUCA, MINISTRU DE INTERNE)

GENEVA, 28 SEPTEMBRIE 1927

T.C. Nr. 137. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 53 798 DIN 28 SEPTEMBRIE

Răspuns la telegrama nr. 52 939.

Sînt foarte sensibil la propunerea colegilor mei și foarte dorit or a nu-ți face nici ție, nici guvernului cea mai mică complicațiune. A candida însă în lipsă la universitate este și o impolitețe pentru Colegiul universitar, și luarea unui risc cu consecințe politice mari. De altminterea, ședințele Societății Națiunilor nefiind încă terminate și avînd afaceri cu colegul meu francez asupra chestiunii optanților și chestiunii grecești „Salamis", nici nu am timpul material să sosesc la București pentru data alegerilor.

130

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU I. G. DUCA, MINISTRU DE INTERNE)

GENEVA, 28 SEPTEMBRIE 1927

T.C. Nr. 148

ÎNREG. M.A.S.

NR. 53 950 DIN 29 SEPTEMBRIE

Răspuns la telegrama nr. 53 798.

Mi se pare foarte ciudat ca tocmai datoria firească de politețe ce am față de membrii Colegiului universitar de a nu le cere votul lor în absența mea să se transforme în o impolitețe. Aceasta cu atît mai mult, cu cît prin telegrama ta nr. 52 934 ai împărtășit și tu

concepțiunea mea asupra politeții care mă împiedică de a candida la universitate. Eu nu lipsesc din București pentru o călătorie de plăcere. De 40 de zile stau la Geneva numai pentru apărarea intereselor românești și chiar astăzi am avut de urmărit de aproape o afacere cu grave repercutări pentru noi. Evenimentele pe care nu le-a putut prevedea nimeni și împlinirea datoriei profesionale au făcut astfel încît, chiar dacă aș pleca chiar azi din Geneva, nu aș putea sosi la timp la București.

Tu nu mi-ai spus în telegramele tale nici cine candidează în contra mea nici care sînt șansele mele în această alegere. Vei pricepe, ca și mine, că în calitatea de ministru al afacerilor străine eu nu pot ... [1] un eșec electoral, cu atît mai mult cu cît pentru împlinirea unei misiuni pentru țară nu am avut timp a prepara alegerea. În urma telegramelor tale nu îmi rămîne decît un răspuns : judecați singuri situațiunea și te autorizez să faci ce crezi de cuviință.

131

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CONSILIUL SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR (SESIUNEA A 47-a) *

GENEVA, 28 SEPTEMBRIE 1927

2053. INTERPRETAREA CE TREBUIE DATĂ ARTICOLELOR 190 ȘI 192 DIN TRATATUL DE LA VERSAILLES. CRUCIȘĂTORUL „SALAMIS" ; CEREREA GUVERNULUI ELEN

Domnul Titulescu. Domnule președinte, dat fiind că ne găsim într-un caz de speță ; dat fiind că se afirmă în raport că „este evident că Consiliul are drept să statueze asupra propriei sale competențe" ; dat fiind că problema ridicată de guvernul grec este o problemă pur și simplu juridică, referitoare la fabricarea și exportarea materialului de război, de care Consiliul trebuie să se ocupe în calitate de succesor al Conferinței ambasadorilor ; dat fiind că, în speță, nici o legătură nu a fost făcută, nici direct, nici indirect, între această problemă și articolele din Pactul Societății Națiunilor, articole ce definesc dreptul Consiliului, pe care numai Consiliul poate să le interpreteze și pentru care el nu ar putea cere avizul cuiva, oricine ar fi acesta, fără a se dezista, accept raportul ce ne este prezentat.

Aș putea să mă opresc aici, dar, cum am studiat problema, trebuie să vă spun, așa cum mă îndeamnă conștiința, că, după părerea mea, Consiliul ar putea să facă mai mult.

[1] Lipsă în text.

Sînt de acord cu reprezentantul Germaniei și susțin principiile enunțate de reprezentantul Țărilor de Jos, și anume : Consiliul trebuie să hotărască el singur în problema propriei sale competențe, chiar dacă fiecare dintre noi s-ar pronunța afirmativ sau negativ în această problemă.

Cred că remarca domnului dr. Stresemann, care consideră că orice aviz asupra competenței Consiliului dă naștere la o îndoială în ceea ce privește puterile Consiliului — care nu e de natură să-i întărească prestigiul —, este întemeiată. Iată de ce supun de îndată judecății dumneavoastră motivele pentru care mi se pare că Consiliul poate și trebuie să hotărască el însuși în problema ce i-a fost supusă de guvernul grec. Motivele sînt, pentru mine, de două feluri.

În primul rînd, Consiliul are dreptul de investigație în virtutea articolului 213 din Tratatul de la Versailles. Mi se pare că, dacă are dreptul principal de investigație, îl are și pe acela, accesoriu, de a interpreta toate textele legate de acesta. Este cazul să se aplice principiul conform căruia accesoriul însoțește principalul.

Nu vreau să spun prin aceasta că Consiliul moștenește toate drepturile Conferinței ambasadorilor, ci vreau să spun că, dacă Consiliul are dreptul de investigație, îl are, desigur, și pe acela de a aprecia el însuși sensul și conținutul textelor care-i sînt supuse în calitatea sa de succesor al Conferinței ambasadorilor.

Cel de-al doilea motiv pentru care consider că Consiliul este competent este acela că mi se pare că toate părțile interesate sînt într-adevăr de părere să ceară o interpretare a articolelor 190 și 192 unui alt organ decît Tribunalului mixt. Acest lucru l-a cerut mai întîi Grecia ; apoi Germania a dat acestor articole o interpretare extrajudiciară prin articolul 11 din legea germană despre care este vorba. Lucrurile stau la fel și în ceea ce privește Conferința ambasadorilor.

În sfîrșit, însuși președintele Tribunalului, înainte de a se pronunța, a socotit de cuviință să sesizeze Conferința ambasadorilor în scopul de a afla părerea oficială a acesteia asupra conținutului articolelor 190 și 192.

Ce președinte minunat ! Am pentru domnia-sa tot respectul și toată admirația. Chiar pentru o problemă de mică amploare ca aceea care privește un singur vapor nu a vrut să hotărască mai înainte de a putea consulta instanța pe care o consideră competentă să interpreteze acest punct cu privire la sensul legii. A făcut astfel un gest pentru care se cuvine să-i fim cu toții recunoscători.

Tribunalele de arbitraj au, într-adevăr, datoria de a aplica

legea. Ele nu o pot crea. De aceea, procedînd astfel, domnia-sa s-a conformat interesului tuturor părților ; domnia-sa a vrut ca sentința să fie la adăpost de orice critică.

S-a declarat că, în cazul cînd n-ar exista unanimitate, chestiunea ar trebui să fie amînată. Desigur, observațiile mele pot fi făcute de fiecare membru al Consiliului și desigur că, dacă nu va fi unanimitate, chestiunea trebuie să fie amînată. Dar mi se pare că în cazul unei amînări s-ar cuveni să ne exprimăm o dorință : să rugăm Tribunalul mixt de arbitraj să mențină lucrurile în starea actuală. Este o simplă dorință, dar nu mă îndoiesc că o persoană dotată cu un atît de înalt simț de răspundere, cum este președintele Tribunalului mixt de arbitraj greco-german, va găsi modalitatea de a concilia puterea sa de judecător cu exigențele conștiinței sale.

SDN, CL, XLVII (1927), Nr. 10, P. 1 467—1 468.

132

N. TITULESCU CĂTRE SENATORUL E. A. MILLERAND, PARIS *

BUCUREȘTI, 3 DECEMBRIE 1927

S. Nr. 926

Domnule președinte,

Țin din inimă să vă exprim în numele guvernului român și în numele meu personal mulțumirile noastre cele mai călduroase pentru sprijinul atît de eficace pe care l-ați dat României în fața Curții internaționale de la Haga.

Luînd cunoștință de magistrala expunere pe care ați făcut-o pentru a pune în evidență îndreptățirea cauzei noastre, am putut admira o dată mai mult acea logică strînsă care nu lasă nimic la întîmplare și frumosul spirit de ordine care este apanajul culturii franceze și pe care talentul dumneavoastră unic știe să-l folosească atît de minunat.

Reînnoindu-vă, domnule președinte, expresia recunoștinței române, vă rog să primiți și expresia înaltei mele considerațiuni și să credeți totdeauna în sentimentele mele cele mai bune, cordiale și devotate.

133

N. TITULESCU CĂTRE N. POLITIS, MINISTRUL GRECIEI ÎN FRANȚA ȘI DELEGAT AL GRECIEI LA LIGA NAȚIUNILOR *

BUCUREȘTI, 3 DECEMBRIE 1927

S.F.N.

Scumpul meu ministru,

Îndeplinesc o foarte plăcută datorie exprimîndu-vă mulțumirile cele mai călduroase ale Guvernului român și ale mele personale pentru concursul pe care ni l-ați dat în fața Curții internaționale de la Haga.

Oricare ar fi rezultatul dezbaterilor, este un mare noroc pentru România de a fi beneficiat pentru susținerea cauzei sale drepte de concursul unei voci atît de autorizate ca a dumneavoastră ; renumele dumneavoastră de jurist elocvent este prea bine stabilit printre marile instanțe europene ca să mai fie necesar să vă repet pe larg cu ce interes și cu ce rară plăcere am citit și admirat frumoasa dumneavoastră pledoarie în favoarea punctului de vedere român.

Vă rog să credeți, scumpul meu ministru, în sentimentele mele cele mai bune, cordiale și devotate.

134

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA LONDRA

BUCUREȘTI, 27 DECEMBRIE 1927

T. Nr. 74 944

ÎNREG. LEGAȚIA ROMÂNIEI LONDRA Nr. 3 070

Rog a vedea pe ambasadorul Braziliei și a comunica că pentru a dovedi sentimentele noastre de simpatie și a învedera legăturile noastre sufletești cu marea Republică a Braziliei, parlamentul a votat în urma propunerii mele o lege pentru crearea unei legațiuni la Rio de Janeiro.

Am ținut să fac prin dînsul această comunicare guvernului brazilian.

Rog a cere și agrementul pentru Caius Brediceanu, deputat, fost subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine în cabinetul Take Ionescu.

Aștept răspunsul dumneavoastră foarte urgent.

135

N. TITULESCU CĂTRE C. CONȚESCU, DELEGATUL ROMÂNIEI ÎN COMISIA EUROPEANĂ A DUNĂRII

31 DECEMBRIE 1927

T. Nr. 76 035

Am citit cu viu interes rapoartele dumneavoastră din 19 decembrie, în care mi-a făcut plăcere să regăsesc o dată mai mult obișnuitele dumneavoastră calități de claritate și fermitate. Trebuie să utilizăm cît mai bine în interesul țării împrejurările la care vă referiți, și aceasta pe baza unui plan dinainte determinat cu metode riguroase în fond și suple în formă. Cum dispariția Comisiunii europene a Dunării este azi irealizabilă, trebuie să utilizăm toate mijloacele pentru modificarea juridică a acestei comisiuni potrivit intereselor noastre de stat riveran suveran și a spiritului timpului în care trăim. Deci dacă neregulile financiare ce ați constatat ar fi fost un bun prilej pentru a stimula negociațiunile și a le așeza pe bazele care convin, mărturisesc însă că telegrama Bonachi, cel puțin după părerea mea, slăbește situația. Cînd un român semnează o telegramă prin care vă roagă pe dumneavoastră și pe colegii dumneavoastră să luați dispozițiunile necesare pentru a spori împrumutul, actualul împrumut fiind insuficient și „trebuind dublat", situația dumneavoastră mi se pare că este îngreuiată. Sînt foarte mulțumit că aveți o convingere contrară și că puteți lucra ca și cum telegrama nu ar fi fost semnată de Bonachi. Deci aprob propunerea dumneavoastră de a se contracta primul împrumut de 3 500 000 de franci, deocamdată în condițiuni mai puțin oneroase ca cele din contract, în special fără gajarea materialului de dragaje, și plata imediată a 50 % din datorii pînă la anchetarea situațiunii și luarea unei hotărîri definitive asupra restului și bineînțeles cu participarea Băncii Naționale a României. În timpul negociațiunilor pentru modificarea regimului și pe măsură ce obțineți de la colegii dumneavoastră asigurări concrete că discuțiile nu mai sînt parodii din trecut, ci temelia noului regim pe care ni-l impun interesele, cedați treptat, treptat, și dumneavoastră, din intransigența pe chestiunea împrumutului, să ajungeți contra unui echivalent la adeziunea dumneavoastră, cu rezerva expresă de a ancheta mai întîi și de a cere condițional măsuri riguroase de control. Este vorba aici mai mult de o chestiune de tactică la fața locului, pentru care mă refer la experiența dumneavoastră. Mărturisesc că de aici de la distanță nu văd pentru ce, luînd calea negociațiunilor, asentimentul dumneavoastră la ratificare trebuie dat foarte grabnic. Am impresiunea, dimpotrivă, că, dacă începeți negociațiunile cu chestiunea neregulilor constatată închisă, mergeți la luptă dezarmat. Bineînțeles că nu puteți începe negociațiunile în stare de război, dar nu cred nici că e bine să le începeți cu renunțarea la o armă legitimă de presiune morală. Totul e chestiune de tact și prezentare. Mă refer la dumneavoastră în această privință. Cît despre bazele noului regim, președintele Consiliului le rezumă astfel : Ținta noastră trebuie să fie unificarea regimului pe Dunăre. Înțelegem că nu putem ajunge aci dintr-o dată, ci treptat. Pînă atunci trebuie salvgardate două mari interese. Întîi trebuie ca noul regim să evite orice conflict posibil între statul suveran și comisie mai ales în porturi, deci *passage libre fil eau* [1], dar regim teritorial porturi. Al doilea să fim asigurați pentru lucrările de viitor. Cele întîmplate dovedesc că grija ce România a exprimat întotdeauna a fost dreaptă. Studiem aci un regim în acest sens.

136

COMUNICATUL MINIȘTRILOR AFACERILOR STRĂINE AI STATELOR MICII ÎNȚELEGERI *

GENEVA, 4 MARTIE 1928

Cei trei miniștri ai afacerilor străine ai statelor Micii Înțelegeri, domnii Beneš, Marinković și Titulescu, profitînd de prezența lor la Geneva, s-au întrunit duminică 4 martie. Ei au procedat la un schimb de vederi asupra situației politice generale și au căzut de acord asupra liniei de urmat în problemele de interes politic actual. O dată mai mult, ei au constatat absoluta identitate a vederilor lor.

137

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU I. G. DUCA, MINISTRU DE INTERNE)

SAN REMO, 13 MAI 1928

T.C. Nr. 1 487

ÎNREG. M.A.S.

NR. 33 151 DIN 14 MAI

Răspuns telegramei tale nr. 32 423.

Iată părerea mea în general asupra chestiunii, așa cum Vintilă Brătianu și cu tine mi-o cereți : trebuie examinată întîi în sine

[1] — *liberă trecere pe firul apei.*

chestiunea pactului franco-american. Al doilea : interesul României. Al treilea : metodele de urmat pentru a-l satisface. Întîiul punct : Nu pot să mă împiedic de a spune că atingem aci cu degetul felul în care se tratează de cei mari cele mai grave probleme de politică externă și să exprim îngrijorarea mea pentru viitor o dată mai mult. Originea este grandilocvența lui Briand, care crede că cu formula „Războiul contra războiului" se pot rezolva chestiuni așa de grave. La această grandilocvență s-a adăugat interesul politic concret al lui Kellogg de a avea în vederea alegerilor un succes extern, care pentru America nu costă nimic. Cînd Briand a voit să dea înapoi și a introdus și pe juriști în chestiune ca să formuleze rezervele impuse de legitima apărare, de obligațiunile din pactul Societății Națiunilor și de obligațiunile derivînd din tratatele particulare de alianță, Kellogg a rezistat cu asemenea rezerve și cu respectul indirect al Societății Națiunilor ; Kellogg era departe de succesul extern dorit. Atunci Germania a lucrat, văzînd ce profit poate trage din situațiune : pe de o parte, cîștigarea simpatiei americane prin concursul ce dă, de care are nevoie pentru modificarea planului Dawes ; pe de altă parte, dărîmarea tuturor alianțelor particulare îndreptate contra ei sau sateliților ei. Anglia oficială nu vedea cu ochi buni toată această combinațiune bazată pe vorbărie. Cînd însă Kellogg în mod public a propus pactul multilateral contra războiului, Anglia s-a găsit în fața unui fapt cu care trebuia să socotească. După rezultatele Conferinței de dezarmare era greu Angliei să refuze neted proiectul Kellogg pentru abolirea războiului. Opinia publică este simplistă și Anglia este o țară de opiniune publică. Nu i se poate spune : N-am făcut nici dezarmare, nu vrem nici să aderăm la un pact contra războiului. Aceasta devenea cu atît mai greu, cu cît Germania a dat deja unul și favorabil. Și iată și Anglia intrată în joc, dar formulînd bineînțeles o singură rezervă, pe care o va pricepe toată lumea : necesitatea de a pune în acord noua convențiune cu obligațiunile derivînd pentru ea din Pactul Societății Națiunilor, instrument internațional și multilateral. De unde propunerea ei de a consulta juriștii. Italia a răspuns foarte realist, formulînd, fără să precizeze și ea, juriștii. Iată astfel Franța prinsă într-un angrenaj în care a intrat prin grandilocvență, din care nu poate ieși prin vorbărie, dar în care situațiunea ei este mai delicată ca a tuturor, dat fiind tratatul de alianță ce ea a semnat. Acesta este rostul intervenirii însărcinatului cu afaceri la București. Bineînțeles e necesar ca Diamandy să se informeze direct și precis la izvor, mai ales că în raportul său nr. 9 496 spune că Berthelot i-a declarat că ieșirea din dificultate, tărăgănirea și de-

mersul însărcinatului cu afaceri la București nu se cam manifestează cu tărăgănire (sic). Dar, deși departe de voi, am urmărit eu însumi chestiunea de aproape. Concluziunea : este defavorabil să ai să examinezi probleme așa de esențiale, prilejul unui...[1] care are ca origine numai dorința unui pact bilateral între Franța și America, care s-ar fi atacat una pe alta...[1] fără pact și ca mantie, pîinea de toate zilele a politicii internaționale de cîțiva ani încoace : formula. Al doilea punct : România are un dublu interes. Pe de o parte, nu trebuie să apară în ochii opiniunii publice internaționale în general și a Americii în special ca un obstacol care împiedică Franța de a adera la formula magică destinată...[1] război ; pe de altă parte, convins de realitatea care se dezvoltă în ciuda formulelor, ea trebuie să păstreze instrumentele mai prozaice ce a creat în vederea menținerii păcii : tratatele particulare. Ce valoare au acestea pentru securitatea noastră peste obligațiunile în general cuprinse în Pactul Societății Națiunilor ? Ce valoare au ele așa cum se înfățișează azi, plecînd de la presupunerea că toți aliații își împlinesc obligațiunile contractate și excluzînd conjuncturile hazardului, care îți poate și răpi la un moment dat pe aliatul pe care te bizuiai mai mult înainte și aduce ajutoare neașteptate care ar putea veni de unde nici nu credeai că ar fi posibil ? Este o distincțiune de făcut între tratatul cu Franța și tratatele noastre cu statele Micii Înțelegeri. Nu-mi reamintesc bine modificările de redacțiune ce s-au făcut tratatului cu Polonia la ultima reînnoire din 1926. Dar, pentru concluziunea finală de la punctul 3, lucrul nu este esențial aci. În ce privește tratatul cu Franța, spre regretul meu, trebuie să spun o dată mai mult că el nu este altceva decît o repetire a obligațiunilor din Pactul Societății Națiunilor. Într-adevăr, după ce tratatul cu Franța promite marea și sarea în primele articole, un alt articol spune că tratatul nu trebuie interpretat ca renunțare la drepturile sau obligațiunile din Pactul Societății Națiunilor. Aceasta înseamnă că Franța și-a rezervat dreptul libertății de vot conform pactului în momentul agresiunii. Spre deosebire de Locarno, unde Anglia, Franța, Italia au exercitat cu anticipațiune dreptul de vot, în cazul agresiunii prevăzute în tratatul franco-român acest vot anticipat nu există. Și România a plătit această simplă repetire din partea Franței a obligațiunilor din pact cu un tratat după modelul de la Locarno, așezînd, chiar în materie de competență a tribunalelor românești, Curtea permanentă de justiție internațională de la Haga peste Curtea de casație română. Dar noi nu avem nici echivalentul politic obținut

[1] Lipsă în text.

de Franța prin Locarno, nici o...[1] între interesele particulare românești în Franța și interesele francezilor în România, așa cum are Franța în țările cu care a semnat Locarno. Reciprocitatea este o egalitate teoretică de suprafață. Acestea nu sînt lucruri noi în gura mea. Le-am spus chiar în 1926 tuturor factorilor răspunzători. Dacă le repet este că ele au importanță din punctul de vedere al desfășurării negociațiunilor în jurul pactului american, cum se va vedea imediat. Alianța cu Franța are însă o valoare politică. Și dacă textul tratatului de arbitraj urma să fie altul, dacă, deși știu că este foarte greu, tot nu am renunțat la ideea de a se obține într-o zi o scrisoare interpretativă, spunînd că recursul la Haga privește procesele Franței, nu ale supușilor ei...[1], alianța noastră cu Franța trebuie judecată după comunitatea intereselor noastre politice, nu după redacțiunea instrumentului care o constată ; cu sau fără tratat, Franța trebuie să ne ajute ea pe noi și noi pe ea. Am făcut tratatul pentru a consacra solemn legăturile care există în afară de litera scrisă. Dar, din nefericire, azi litera scrisă este în joc. Și juriștii nu vor avea nici o dificultate să stabilească că prin tratatele ei Franța nu a luat o obligațiune suplimentară peste Pactul Societății Națiunilor și că deci singura ei rezervă, în genere identică cu cea a Angliei, este necesitatea de a pune în acord noua convențiune cu pactul Societății Națiunilor, instrument internațional și multilateral. Iată deci astfel avantajul moral și politic al alianței cu Franța amenințat să fie redus pentru toată lumea la obligațiuni vagi, nesigure și, de ce să nu spun cuvîntul, neobligatorii...[1] Pactul Societății Națiunilor, pe care învinșii de ieri le primesc zgomotos, știind ce înseamnă. Dacă nu ar fi decît tratatul cu Franța, cum am putea să-i cerem mai mult decît s-a angajat să ne dea prin tratat ? Dar sînt tratatele noastre cu Mica Înțelegere. Deși făcute în cadrul pactului, aci avem votul exercitat cu anticipare în cazul de agresiune prevăzut. Substituirea Pactului Societății Națiunilor cu libertatea votului în locul votului deja exprimat este aci un regres contrar intereselor noastre. Dar acum se nasc două întrebări : Poate Mica Înțelegere să nu adere la pactul american dacă s-ar fi semnat de marile puteri și mai multe alte mici fără a deveni în ochii lumii un instrument de război, așa cum o prezintă Ungaria ? Poate fi sigură de o absolută solidaritate pe această chestiune între cele trei state, dat fiind că tentațiunea pentru unii din conducătorii lor de a deveni „un om mondial" în locul „unui mare european" este un element de clătinare pentru această solidaritate ? Al treilea : Noi trebuie

[1] Lipsă în text.

să spunem francezilor că sîntem contra pactului, dar bineînțeles că dreptul de legitimă apărare, obligațiunile din Pactul Societății Națiunilor și obligațiunile din tratatele particulare nu se pot șterge. Noi nu avem interes să arătăm Franței că știm ce însemnează obligațiunile din tratatul ei. Noi vorbim de toate tratatele și le facem una și aceeași apă. Dar nici nu avem interes ca acțiunea noastră să fie condusă în așa fel încît Franța să se poată descărca pe noi, spunînd Americii : „Eu vreau, dar aliații ce am nu mă lasă !" Toată opiniunea publică internațională ar fi contra României și a Micii Înțelegeri. Ar fi un nou și mare succes al Ungariei. Trebuie procedat cu mai mult tact. Apoi, la Consiliul Micii Înțelegeri din iunie să discutăm chestiunea cu aliații noștri și să adoptăm o linie de conduită comună. Poate că cu necesitatea unei prealabile pregătiri tehnice, cu vacanța de vară, cu sfîrșitul alegerilor americane, prin tărăgănire să ajungem sau la o convențiune compatibilă cu bunul-simț și interesele noastre, care să aibă o valoare morală ce nu este de neglijat, sau să nu mai auzim vorbindu-se de așa ceva. Ce sforțări de tact, ce profesiune de credință în magia cuvintelor, ce continuă veghere asupra realității implică toate acestea ! Zbuciumul dintre ideal și rezistența materiei !

Ar fi frumos dacă nu am cunoaște originea povestei. Așa cum este istoria este ridiculă dacă nu ar fi dureroasă !

138

DECLARAȚIILE FĂCUTE PRESEI DE N. TITULESCU DESPRE RELAȚIILE ROMÂNO—IUGOSLAVE *

BELGRAD, 17 IUNIE 1928

Raporturile dintre România și Iugoslavia poartă pecetea prieteniei tradiționale pe care suferințele comune din timpul războiului au consfințit-o o dată mai mult. Iugoslavia face parte cu Cehoslovacia și România din Mica Înțelegere, care, nefiind decît o organizație defensivă, este totuși prima asociație de state făcută în scopul de a se menține noua stare de lucruri în Europa de după război.

Interesul Iugoslaviei și al României este ca întreaga lor politică și scopul oricăreia dintre acțiunile lor să tindă la menținerea păcii în cadrul tratatelor.

Pacea este, înainte de toate, o stare de spirit. Nu poate să existe pace și nicăieri nu s-ar putea întreprinde o muncă fecundă și creatoare, menită să îndrepte răul cauzat de anii de distrugere, dacă nu există o absolută încredere în stabilitatea condițiilor actuale.

Mica Înțelegere, în totalitatea ei, posedă această încredere absolută. De aceea intangibilitatea tratatului nu este pentru noi o doctrină comandată de egoismul național, de orbire sau de încăpățînare ; ea este, în interesul tuturor și nu numai în interesul nostru, condiția *sine qua non* a păcii.

În ochii unora, actualele tratate pot avea imperfecțiuni. Chiar dacă ar fi așa, lucrul este natural, căci sînt făcute de oameni. Faptul de a nu se fi lăsat amețiți de victorie și de a nu fi înăbușit glasul inimii va fi întodeauna o cinste pentru aliații din marele război. Suferința, chiar atunci cînd se datorește unor mobile care nu au nimic comun cu dreptatea, este totuși suferință și, ca atare, merită respect.

Mica Înțelegere este, ca să spunem așa, una și indivizibilă în cadrul tratatelor, cu respectarea frontierelor atît de scump plătite. Nu există vreo națiune cu care noi să nu dorim să stabilim raporturi amicale. Dar dacă prețul acestei amiciții este repunerea în discuție a statutului nostru teritorial, răspundem cu două vorbe categorice și definitive : *Non possumus* [1]. Faptul că Mica Înțelegere și-a atras deja unele critici pentru imobilitatea sa aparentă dovedește că primul său scop a fost atins. Noi dorim prietenie cu toți fără deosebire. Se pare însă că la orizont încep să apară insulițe. Prin solidaritatea noastră facem pe toți să înțeleagă aceste simple cuvinte : „Sîntem aici".

De aceea trebuie să-mi exprim satisfacția de a vedea că raporturile dintre Iugoslavia și Italia intră pe făgașul cerut de interesele speciale ale celor două țări. Nu voi spune nimic nou afirmînd încă o dată că dintre toate statele România este cea mai interesată ca relațiile dintre Italia și Iugoslavia să fie cît se poate de bune. Am convingerea că spiritul pacific care însuflețește aceste două națiuni și marile lor interese comune nu vor întîrzia să stabilească relații bune între cele două guverne. O dorim toți cu profundă sinceritate. Nimic nu poate schimba prietenia care există între țările noastre. Sîntem convinși că toată lumea este pătrunsă de spiritul dumneavoastră pacific. Toată lumea știe că nu doriți nimic altceva decît să munciți pentru binele comun. Țin să aduc aici mărturia că opera dumneavoastră de pace este prețuită de toți.

[1] — *Noi nu putem.*

COMUNICATELE MICII ÎNȚELEGERI ÎN URMA CONFERINȚEI DE LA BUCUREȘTI *

BUCUREȘTI, 20—22 IUNIE 1928

Comunicat nr. 1

Miniștrii Micii Înțelegeri s-au întrunit azi de două ori la Ministerul Afacerilor Externe. Domnul Vintilă Brătianu, președintele Consiliului, a urat bun venit domnilor Beneš și Marinković și a prezidat ședința inaugurală. S-a procedat la un schimb mutual de informații, urmat de o expunere a fiecăruia dintre reprezentanți asupra problemelor care interesează îndeosebi țările lor respective. Situația generală a fost examinată din punctul de vedere al intereselor Micii Înțelegeri. După ce discuția generală a fixat cadrul în care se plasează interesele Micii Înțelegeri în raport cu situația internațională actuală, se va proceda mîine la examinarea amănunțită a fiecăreia dintre problemele trecute în revistă.

Comunicat nr. 2

După ce au examinat toate încercările de a zdruncina edificiul păcii și *statu quo*-ul internațional, cele trei țări ale Micii Înțelegeri, conștiente de marea misiune ce le revine în Europa de a prezerva și consolida, în orice împrejurare și în ciuda tuturor eforturilor contrare, pacea în regiunea lor respectivă, au hotărît să continue nestrămutat, cu liniște și demnitate, politica lor comună urmată de zece ani și sînt gata să se opună cu ultima energie și prin toate mijloacele adecvate și oportune oricăror încercări de schimbare a *statu quo*-ului teritorial stabilit prin tratatul de la Trianon.

Comunicat nr. 3

Examinînd metodele adecvate pentru intensificarea relațiilor lor economice, cei trei miniștri ai afacerilor externe ai Micii Înțelegeri au decis să numească o delegație care va continua studiul acestei probleme atît din punctul de vedere al raporturilor lor reciproce, cît și din acela al raporturilor cu țările în special interesate.

Comunicat final

După ce au trecut în revistă problemele de interes internațional legate de interesele țărilor lor, miniștrii Micii Înțelegeri au ajuns de comun acord la constatarea că politica urmată de zece ani de

către Mica Înțelegere a determinat, din punctul de vedere al păcii europene, rezultate apreciabile și beneficii considerabile pentru cele trei țări. În momente grele, Mica Înțelegere a adus o contribuție efectivă la menținerea păcii europene. Ea și-a făcut auzită vocea în problemele care interesează Europa, și în special în acele ce interesează Liga Națiunilor, căreia îi rămîne totdeauna prietenă credincioasă și căreia vrea să-i vadă sporind autoritatea. Politica comună a Micii Înțelegeri a contribuit la consolidarea politică a membrilor săi, care s-au afirmat astfel ca factori pacifici în Europa. Politica dusă de Mica Înțelegere a permis acesteia să stabilizeze raporturile sale de prietenie cu Franța, Anglia, Polonia și Italia. După tratatele de la Locarno, relațiile Micii Înțelegeri cu Germania s-au ameliorat continuu. Cu Austria aceste raporturi sînt foarte amicale. Mica Înțelegere, prin excelență pacifică, salută cu vie satisfacție proiectul pactului Kellogg, căruia îi urează succes și la care se raliază. Timp de zece ani, Mica Înțelegere a dovedit interesele comune existînd între membrii săi. Politica sa pacifică își găsește justificarea în nevoia generală de pace a tuturor popoarelor europene. Iată de ce cei trei miniștri ai Micii Înțelegeri au decis să continue energic, fără ostilitate împotriva nimănui, politica loc actuală, dezvoltînd-o în special printr-o colaborare pe tărîm economic, financiar și cultural.

140

N.TITULESCU TRANSMITE CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI LA PARIS COMUNICATUL FINAL AL CONFERINȚEI MICII ÎNȚELEGERI *

BUCUREȘTI, 20—22 IUNIE 1928

Deoarece comunicatul final al conferinței Micii Înțelegeri a fost transmis de Agenția Rador într-un rezumat din care lipsesc părțile esențiale, vă comunic textul integral, rugîndu-vă să interveniți la ziare și agenții pentru publicarea lui. Comunicat final. Cei trei miniștri de externe ai statelor din Mica Înțelegere, după ce au trecut în revistă toate problemele de politică internațională legate de interesele țărilor lor, au ajuns de comun acord la următoarele constatări : politica comună urmată timp de zece ani a determinat, din punctul de vedere al intereselor păcii europene, rezultate apreciabile și a adus celor trei țări beneficii considerabile ; în repetate rînduri, în momente dificile pentru situația internațională,

cele trei state ale Micii Înțelegeri și-au adus contribuția efectivă la menținerea păcii europene în special în regiunile lor respective ; de mai multe ori ele au putut să-și facă auzită vocea în problemele interesînd în cel mai înalt grad Europa, în special la Geneva în sînul Ligii Națiunilor, căreia îi sînt și îi vor rămîne totdeauna prietene devotate și dornice să vadă crescînd mereu autoritatea sa ; politica comună a statelor din Mica Înțelegere contribuie în mod eficace la consolidarea celor trei țări, care, datorită unei strînse solidarități, au putut să se afirme, în cadrul misiunii lor, ca niște factori esențialmente pacifici în actuala situație din Europa. Politica comună practicată timp de zece ani a permis Micii Înțelegeri să stabilească definitiv raporturi de sinceră și intimă prietenie cu Franța, Marea Britanie și Polonia și să urmărească fără încetare și cu o perfectă lealitate aceeași prietenie sinceră, intimă și definitivă a tuturor statelor formînd Mica Înțelegere cu Italia, a cărei importanță politică în lume nu a încetat să crească în ultimii ani ; de la semnarea tratatelor de la Locarno, raporturile celor trei țări din Mica Înțelegere cu Germania nu încetează să se dezvolte constant, în sensul unei colaborări amicale și în spiritul care a îndemnat puterile europene să ajungă la încheierea acestor pacturi fundamentale pentru înțelegerea internațională ; în sfîrșit, raporturile Micii Înțelegeri cu Austria n-au încetat niciodată să fie foarte amicale ; cele trei state se vor strădui să le dezvolte și mai mult pe toate tărîmurile printr-o colaborare pacifică, politica celor trei state din Mica Înțelegere fiind esențialmente și prin însăși natura sa pacifică, constructivă și consolidatoare. Cei trei miniștri ai afacerilor străine au salutat cu o vie satisfacție proiectul pactului destinat să asigure și mai mult pacea lumii propus de guvernul Statelor Unite ; fericite de a vedea încununate de succes nobilele eforturi ale națiunii americane, cele trei state sînt gata să-și dea adeziunea de principiu la acest proiect și vor exprima în amănunt punctul lor de vedere la momentul oportun. Cei zece ani de colaborare au dovedit în ce măsură politica statelor din Mica Înțelegere este determinată de datele constante inerente naturii celor trei state și de interesele de fiecare clipă ale celor trei popoare ; această politică de pace și consolidare își găsește din ce în ce mai mult justificarea în pacea generală, atît de puternic dorită de toate elementele constructive ale popoarelor europene. Iată de ce cei trei miniștri ai afacerilor străine ai Micii Înțelegeri sînt hotărîți să urmeze cu energie și fără nici un sentiment de ostilitate față de oricine ar fi politica lor actuală, dezvoltînd-o în special prin colaborare pe tărîm economic, financiar și cultural.

141

CONCLUZIILE CONFERINȚEI MICII ÎNȚELEGERI ÎN PRIVINȚA PACTULUI KELLOGG *

BUCUREȘTI, 20—22 IUNIE 1928

Conferința a căzut de acord ca statele Micii Înțelegeri :

1) să adreseze la Paris trei note identice, cu aceleași rezerve ca și Polonia ;

2) să prevină Franța că, din curtuoazie, ele vor comunica aceste note la Londra ;

3) să roage Franța să acționeze în sensul cererilor lor ;

4) să ceară oral să participe la lucrările pentru încheierea pactului și în acest scop să-și rezerve dreptul la demersuri ulterioare.

142

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA ROMA *

BUCUREȘTI, 29 IUNIE 1928

T. ÎN CLAR Nr. 43 880

INREG. LA LEGAȚIA ROMÂNIEI LA ROMA

Nr. 2 262

Vă mulțumesc pentru raportul din 21 iunie, prin care îmi aduceți la cunoștință articolele lui Gayda din „Giornale d'Italia", „Italia și Mica Înțelegere" și Forges Davanzotti din „Tribuna" cu data 20 iunie. Ca ministru al afacerilor străine, ca român și ca om, am considerat totdeauna și consider că Mica Înțelegere nu-și va putea îndeplini misiunea sa pacificatoare decît punînd de acord interesele sale cu cauza marilor aliați fără deosebire. În consecință, am considerat totdeauna că Mica Înțelegere nu trebuie și nu poate să facă o politică antiitaliană. Prietenia Italiei este necesară Micii Înțelegeri. Am spus-o la Roma în ianuarie 1928, am repetat-o de atunci și acum o constat o dată mai mult. Am fost deci foarte fericit să văd că cei doi colegi ai mei din Mica Înțelegere, miniștrii afacerilor externe ai Cehoslovaciei și ai Iugoslaviei, împărtășesc întru totul acest mod de a vedea. Și am avut via satisfacție să văd că... [1] cei doi colegi au dorit să exprime public acest mod comun de a vedea al Micii Înțelegeri, inserînd în comunicatul oficial final al celor trei miniștri ai afacerilor externe cuvintele necesare în

[1] Indescifrabil.

această privință, cuvinte cu deosebire scumpe pentru inima mea de român. Dat fiind că agențiile telegrafice au transmis comunicatul oficial final în rezumat, țin să vă telegrafiez pasajul oficial despre care este vorba *in extenso* : „Politica comună practicată timp de zece ani a permis Micii Înțelegeri să stabilească definitiv raporturi de sinceră și intimă prietenie cu Franța, Marea Britanie și Polonia și să urmărească fără încetare și cu o perfectă lealitate aceeași prietenie sinceră, intimă și definitivă a tuturor statelor formînd Mica Înțelegere cu Italia, a cărei importanță în lume nu a încetat să crească în ultimii ani". V-aș fi recunoscător să aduceți la cunoștința palatului Chigi, a presei în general și a interlocutorilor dumneavoastră particulari acest pasaj, care precizează politica Micii Înțelegeri față de Italia. Nu vă ascund că, datorită acestui pasaj, care omagiază opera personală realizată de duce, pentru care cunoașteți marea mea admirație, și datorită dispozițiilor sincer amicale ale celor doi colegi ai mei față de Italia, dispoziții care nu s-au dezmințit nici o clipă în timpul discuțiilor noastre, am putut, în calitate de președinte al conferinței, să închei lucrările noastre cu aceste cuvinte : „Există la cele trei popoare ale noastre o asemenea lipsă de ostilitate față de oricine ar fi și o atît de mare dorință de înțelegere cu toate popoarele, indiferent de importanța problemelor care își așteaptă încă rezolvarea, încît strigătul «Trăiască Mica Înțelegere» este sinonim cu «Trăiască pacea», și, spunîndu-l, eu, ca român, am conștiința de a nu trăda nici una din prieteniile scumpe inimilor noastre". Vă mulțumesc anticipat pentru tot ceea ce veți face în scopul de a lămuri opinia italiană în această privință. Rugăm trimiteți o copie a prezentei telegrame pentru a ști dacă nu este nici o eroare transmisie.

143

N. TITULESCU CĂTRE C. LAPTEW, LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA LONDRA

BUCUREȘTI, 29 IULIE 1928

T. NR. 47 859

INREG. LA LEGAȚIA ROMÂNIEI LA LONDRA

NR. 1 857 DIN 30 IULIE

Rog a merge la Foreign Office și a face din partea mea declarațiunea verbală următoare :

„Doresc a reocupa postul de ministru al României la Londra pe ziua de 1 august și a ști dacă guvernul maiestății-sale are obiec-

țiune la aceasta. Reamintesc că n-am prezentat pînă azi scrisorile mele de rechemare, astfel că nu este vorba de a respecta o obligațiune de delicatețe". Imediat ce veți primi răspunsul afirmativ veți telegrafia Ministerului Afacerilor Străine, astfel ca decretul să poată fi publicat 1 august. Imediat veți merge la Direcția Protocolului și veți insista să păstrez pe lista corpului diplomatic rangul meu din trecut, dat fiind că nu am prezentat scrisorile de rechemare.

Acest al doilea răspuns îl veți telegrafia la gara Veneția.

144

N. TITULESCU CĂTRE TOATE LEGAȚIILE ROMÂNIEI

BUCUREȘTI, 30 IULIE 1928

T.C. NR. 50 264

În momentul cînd părăsesc Ministerul Afacerilor Străine țin a vă exprima viile mele mulțumiri atît dumneavoastră, cît și întregului personal pentru concursul ce mi-ați dat în timpul colaborării noastre.

145

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 20 NOIEMBRIE 1928

T.C. NR. 2 759

ÎNREG. M.A.S.

NR. 72 128 DIN 21 NOIEMBRIE

Discursul lui Stresemann rostit cu prilejul redeschiderii parlamentului după o lungă absență a produs în cercurile de aci bună impresiune. Totuși el ilustrează mai curînd și o dată mai mult abilitatea lui Stresemann decît constituie o garanție de o apropiată înțelegere cu Franța. Ca și în alte ocaziuni, într-o formă moderată și mai învăluită, Stresemann susține teza integrală germană. Ca și în alte ocaziuni, el măgulește în special Marea Britanie, apărînd-o pe ea în special de acuzațiunile aduse ei în comun cu Franța de un rînd de vreme în presa internațională și anume cercuri politice. În asemenea condițiuni, în loc de a apărea în lumină partea de substanță comună între teza naționaliștilor și teza lui Stresemann, apare mai curînd în lumină faptul că contele Westarp este acuzatorul Angliei și Stresemann apărătorul ei, de unde, cel puțin pentru moment, articolele favorabile la adresa lui Stresemann. Întrebînd ieri pe un prieten de la Banca Angliei dacă, cum se spune cu insistență în presă de o lună, va fi expertul Marii Britanii în comisiunea ce se va ocupa cu problema reparațiunilor, el mi-a răspuns: „Nu cred că voi accepta, deoarece nu sînt optimist asupra rezultatului". Momentul nu este oportun pentru ca asemenea discuțiuni să fie fructuoase. Franța va lega problema reparațiunilor de datoria de război. Este un șah direct la America. Or, președintele Hoover nu va inaugura noua lui administrație cu o reducere a creanțelor țării sale, adică cu o sporire de impozite. Felul cum par a se angaja lucrurile va aduce ca rezultat susținerea de către Germania a tezei americane: lipsa de conexitate între reparațiunile și datoriile de război. Aceasta este de altfel și doctrina oficială, nu zic intimă, a Marii Britanii. Vom vedea mai tîrziu fără a adera cu precipitare la o concluziune așa puțin optimistă cu privire la rezultatele Comisiunii de experți ce se va numi și afară numai... [1] împreună cu manifestarea parlamentară a lui Stresemann elementele de natură a ușura înțelegerea desfășurării viitoare a evenimentelor.

146

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 21 NOIEMBRIE 1928

T.C. NR. 2 768

ÎNREG. M.A.S.

NR. 72 164 DIN 21 NOIEMBRIE

Am văzut între alții ieri și azi pe lordul Cushendun, locțiitorul lui Chamberlain, Lindsay, subsecretarul permanent de la Foreign Office, Sargent, directorul secțiunii românești, Cadogan, directorul secțiunii Societății Națiunilor, și pe Niemeyer, directorul Băncii Angliei, care a venit să mă vadă și cu care am avut o convorbire de două ore.

Impresiunile principale care se degajează din aceste... [1] contact sînt trei:

1) o atitudine de expectativă foarte binevoitoare la adresa României;

[1] Lipsă în text.

2) tema expres formulată de Sargent că Marea Britanie să nu fie exclusă din comenzile de materiale ce se vor face în contul împrumutului ce se negociază ;

3) grija neformulată, dar vizibilă, de acaparare a pieței românești de către Germania.

147

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 29 NOIEMBRIE 1928
T.C. NR. 2 839. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 73 441 DIN 29 NOIEMBRIE

M-am ocupat în mod special în ultimele zile cu clarificarea pe cît posibil a problemei viitoarelor negociațiuni ale aliaților cu Germania. Las pentru moment detaliile, socotindu-se dificultățile întîmpinate cu numirea comitetului de experți, ca fiind un incident în desfășurarea evenimentelor. Cred că între teza ambasadorului Franței, care mi-a spus că trebuie a se regula toate chestiunile în bloc conform planului... [1] Briand, și teza ambasadorului Germaniei, care mi-a spus că Germania nu poate abdica de la punctul ei de vedere, că el personal este pesimist și că, dacă nu se ajunge la un acord, rămîne de văzut dacă planul Dawes poate funcționa în viitor, nedumerirea era legitimă. Nu se vedea punctul de joncțiune. Din felul deosebit în care s-a primit în Marea Britanie și Franța discursul lui Stresemann și ultimul memorandum german, precum și din mai multe convorbiri, se desprinde însă neted și rolul de trăsură de unire pe care și-l rezervă Marea Britanie, și felul cum înțelege a îndeplini ea acest rol. Ca întotdeauna, Marea Britanie știe ce vrea și privește chestiunea prin prisma unui interval de timp mai îndelungat, dînd preferință sistemului realizărilor prin etape. Cred a nu mă înșela foarte mult spunînd că pentru moment ideile călăuze sînt următoarele :

1) imposibilitatea de a spera acum la o anulare de datorii din partea Americii ;

2) necesitatea ca actualele negociațiuni să nu se termine printr-un eșec, ceea ce ar zădărnici toată opera Marii Britanii în apropierea franco-germană de la război încoace ;

[1] Lipsă în text.

3) necesitatea de a nu face un gest care ar agrava tensiunea deja existentă între Statele Unite ale Americii și Anglia.

În consecință, pentru a se obține consimțămîntul Franței la evacuarea Renaniei, chiar pe baza unui program de realizare parțial, se crede următoarele :

1) trebuie susținut punctul de vedere francez că anuitățile germane nu urmează să fie inferioare la suma de 100.000 000 de lire sterline, deși credința cercurilor competinte de aci este că Germania nu poate plăti o asemenea anuitate ;

2) trebuie obținut de la Germania renunțarea la clauza de transfert, care ar face iluzoriu vărsămîntul prevăzut în planul Dawes, renunțare ce se crede că ar fi lucru atractiv pentru Franța ;

3) anuitatea definitiv fixată trebuie împărțită în două tranșe : una special afectată plății datoriei de război a aliaților către America, alta special afectată reparațiunilor. Prima ar fi de circa 40 000 000 de lire sterline anual, pentru a se urca la 60 000 000 cu timpul, conform contractelor cu America ; a doua tranșă va cuprinde restul pînă la 100 000 000 de lire sterline anual.

Se dorește mult a se ajunge la un acord parțial pe aceste baze, dînd satisfacțiune limitată și Franței, și Germaniei, și permițînd evacuarea Renaniei.

Ce se va întîmpla în viitor ? Aici intrăm în domeniul previziunilor, socotindu-se speranțele. Se speră că Gilbert Parker, care dorește a-și termina misiunea la Berlin cu un succes ca și experții americani, care după dorința Londrei ar trebui chemați, chiar de la început vor spune în America : războiul este lichidat. Pe urma unor asemenea declarațiuni se speră că Germania va găsi credite în America pentru a face față plăților ei definitiv fixate. După cîtva timp însă, cum credința aici este că Germania nu poate face față unei plăți fără clauza de transfert de 100 000 000 de lire sterline pe an, Germania, după cum se face și ipoteza, va înceta de a plăti. Dar atunci se crede că se va vedea că, dacă ar dispărea sau s-ar reduce tranșa primă din plățile germane, anume aceea afectată datoriilor de război, la început 40 000 000, apoi circa 60 000 000 de lire sterline din 100 000 000, Germania ar putea face plata restului, adică celei de-a doua tranșe, afectată reparațiunilor. Va apărea, se crede aci, așa de clar la acel moment că bunăstarea în Europa depinde de un gest american, încît la acel moment acest gest, dacă nu total, dar cel puțin parțial, ar fi posibil. Marea Britanie nu va cere însă sub nici un cuvînt reducerea sau anularea datoriilor de război. Dar Germania va avea ea interesul să devină avocatul acestei cauze pe lîngă America ? Nu se dorește aci a se vorbi acum de

reparaţiunile austriece şi ungare, căci se spune că au fost regulate pe 20 de ani. Bineînţeles că ele vor urma soarta reparaţiunilor germane. În ce priveşte bunurile cedate şi datoria de liberare pentru care România are cu Anglia o înţelegere încă din 1926 pentru a nu le plăti şi a avea sprijinul britanic pe lîngă ceilalţi aliaţi în acest sens, cred a înţelege că Franţa este de acord cu Anglia în acest sens, dar că Italia nu este încă. Totuşi Italia ar fi declarat că ea nu va ridica obiecţiune dacă se face un aranjament care să scape complet de datoriile flotante. În ce priveşte cererea noastră ca la un aranjament viitor să ni se declare stinse nu numai pretenţiunile reciproce de la stat la stat, dar socotindu-se cele de la particulari la stat în virtutea tratatelor, ea întîmpină dificultăţi aci. Pare a fi anume complicaţiuni care privesc Marea Britanie, socotindu-se drepturile particulare germane. Şi se răspunde că, dacă anuităţile datoriei de război sînt plătite de Germania sau dacă ele dispar, compensaţiunea este mult mai mare şi foarte avantajoasă României. Eu vă arăt în mod sumar directivele care determină felul în care chestiunea este privită aci în ansamblul ei astăzi. Chiar dacă viitorul nu ar determina o schimbare, încă realizarea unei asemenea politici implică, evident, metoda şi atitudinile publice variate şi apropiate fiecărui moment, care nu trebuie să ne facă a pierde din vedere ţelurile mari care se urmăresc constant, în ciuda unor aparenţe schimbătoare. Nici nu voiesc să judec pentru moment această politică. Voi spune numai că, chiar dacă socotelile din tîrg nu s-ar potrivi cu cele de acasă, trebuie a recunoaşte că ne găsim în faţa unei socoteli din timp chibzuită.

148

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 29 NOIEMBRIE 1928
T.C. NR. 2 854
ÎNREG. M.A.S.
NR. 73 651 DIN 30 NOIEMBRIE

Cu prilejul vizitei ce am făcut lui Churchill, acesta m-a întrebat, între altele, care este punctul nostru de vedere în chestiunea reparaţiunilor. Am răspuns că, dacă Marea Britanie şi Franţa ajung la un acord, nu România îl va zădărnici prin atitudinea ei ; că avem însă anume interese speciale, de care vroim să se ţină cont, şi că dorim ca detenta ce se urmăreşte prin acordul cu Germania să-şi producă efectele nu numai în Apus, dar şi la Răsărit.

Apoi am arătat cum prin fixarea cotei de 1% din reparaţiunile germane şi prin amînarea reparaţiunilor Austriei şi Ungariei, chiar dacă anuităţile ce ne-ar reveni ar acoperi anuităţile datoriilor de război, nu ne-ar rămîne nimic sau aproape nimic pentru sinistraţii noştri de război. Churchill a răspuns că recunoaşte că România este o ţară care are interese în materia aceasta. Apoi Churchill m-a întrebat surîzînd ce gîndesc de campania lordului Rothermere. Am răspuns că nu am avut timp să mă ocup personal. Am auzit aci, dar, dacă cele spuse mie de persoanele autorizate sînt exacte, atunci lordul Rothermere ar avea dreptul la recunoştinţa României. Churchill a răspuns că el are impresiunea că primul rezultat al acestei campanii este o cristalizare mai puternică a stării de lucruri în Europa Centrală. Am răspuns că trebuie să fim precauţi cu rezultatele viitoare ale unor asemenea campanii, căci nu trebuie să ne ascundem că revizuirea însemnează război, ceea ce nimeni din noi nu doreşte. Churchill părea preocupat de faptul că în momentul de faţă lumea este frămîntată de mari mişcări de idei.

Am răspuns că prin reforma noastră agrară ideile de ordine s-au consolidat în regiunea noastră şi că ce ne trebuie azi este concursul tuturor pentru stabilizarea monedei şi a înzestrării armatei cu cele necesare, pentru a nu face să li se nască ispita periculoasă la vecinii noştri din impresiunea ce am da că nu am fi la înălţimea misiunei noastre europene.

149

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 3 DECEMBRIE 1928
T.C. NR. 2 900
ÎNREG. M.A.S.
NR. 74 862 DIN 4 DECEMBRIE

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 73 784.

M-am ocupat din primul ceas al sosirii mele aci de participarea României în actualele negociaţiuni ale reparaţiunilor, Comitetul experţilor şi viitoarea conferinţă şi am ţinut în acest scop contact cu Zeuceanu, care mi-a împărtăşit o propunere ce o cred dreaptă şi cu ministrul Iugoslaviei la Londra. Am făcut-o în convorbiri particulare. Oficial, în întrevederea cu Churchill, am insistat pentru marile interese ale României în negociaţiuni, lăsînd deschisă discuţiunea asupra modului cel mai apropiat pentru apărarea intereselor noastre. Aceasta pentru a nu întîmpina un refuz,

care ar fi pus capăt oricărei negociaţiuni în acest scop. După primirea telegramei dumneavoastră nr. 73 784 am vorbit la Trezorerie de o eventuală cerere a României cu privire la participarea României în Comitetul experţilor. Răspunsul a fost : „Recunoaştem că România şi Serbia au interese în această chestiune. Serbia, avînd pursantaj 5%, are chiar mai mari interese decît două din puterile care participă la negociaţiuni : Belgia şi Japonia. Avem însă atîtea dificultăţi să punem pe picioare un comitet de experţi numiţi de şase puteri, încît o cerere de sporire a experţilor nu are şanse să fie admisă. Totuşi, avînd în vedere interesele dumneavoastră, ne-am gîndit că soluţiunea justă ar fi să fiţi ţinuţi oficial în curent cu lucrările Comitetului experţilor şi să aveţi un reprezentant oficial la conferinţa care va avea să ia o deciziune cu privire la raportul Comitetului experţilor. Este un pas înainte cu privire la procedura planului Dawes, cînd aţi fost chemaţi la conferinţă fără să participaţi la lucrările Comitetului de experţi, nici informaţi oficial de ele".

Bineînţeles, eu m-am declarat satisfăcut şi inutil să reproduc argumentarea mea. Am comunicat cu titlul personal ambasadorului Franţei, care a venit să mă vadă ieri, dorinţa guvernului român. El mi-a spus că unul din argumentele pentru care Poincaré cere ca experţii să fie numiţi de Comisiunea de reparaţiuni este că această comisiune, deşi compusă dintr-un număr limitat de membri, lucrează conform tratatelor, ca mandatar al tuturor statelor creditoare, şi deci nu se poate spune că viitorul comitet al experţilor a fost numit şi lucrează numai pentru contul unor puteri interesate. S-ar putea deduce de aci că Franţa s-ar mulţumi cu reprezentarea indirectă şi teoretică a României şi Serbiei în Comitetul experţilor. Dar nu ştiu. Am avut, în fine, o nouă convorbire cu colegul meu iugoslav, care a lucrat ani de zile la Comisiunea de reparaţiuni şi este deci socotit la Belgrad ca cel mai indicat specialist în materie. El mi-a spus textual : „Am telegrafiat guvernului meu că dacă cerem un expert mergem la un eşec sigur. Credem că cel mai politic lucru este să cerem exact cît putem obţine. În consecinţă, am cerut autorizaţiunea de la Belgrad pentru a remite o notă în care să învederez interesele noastre şi să cer în termeni largi să fim informaţi asupra negociaţiunilor. Cu chipul acesta răspunsul Trezoreriei va cadra cu cererea noastră. Aştept autorizaţiunea guvernului pentru a remite nota".

Acesta este rezultatul investigaţiunilor la Londra. Bineînţeles, dumneavoastră aveţi şi informaţiuni directe asupra dispoziţiunilor guvernului francez şi iugoslav, care aci îmi lipsesc.

150

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 6 DECEMBRIE 1928
T.C. NR. 2 937
ÎNREG. M.A.S.
NR. 75 412 DIN 7 DECEMBRIE

Luînd informaţiuni despre dispoziţiunile ce aţi binevoit a-mi telegrafia, o lungă convorbire ce am avut marţi cu Treasury şi două convorbiri ce am avut ieri, miercuri, cu ambasadorul Belgiei şi ministrul Iugoslaviei, mi se pare că pentru moment situaţiunea se prezintă astfel :

1. Punctul de vedere francez pare mai dăunător intereselor noastre ca cel britanic. Într-adevăr, dacă, conform acestui din urmă, experţii urmează să fie numiţi de guvernele interesate, eram să fim ţinuţi mai mult sau mai puţin în curent cu cele ce se întîmplă ; finalmente am fi avut o conferinţă internaţională, unde eram reprezentaţi direct şi unde printr-un veto al nostru am fi putut împiedeca o deciziune. Desigur, ar fi fost greu politiceşte să exerciţi dreptul de veto. Dar altfel negociezi cînd ai la spate dreptul de veto, fie chiar teoretic. Or, conform punctului de vedere francez, dacă am înţeles bine telegrama dumneavoastră nr. 70 970, sînt salvat : Comisiunea de reparaţiuni, mandatara tuturor statelor creditoare, numeşte experţii, deci indirect şi noi îi numim. În fapt se subtilizează orice putinţă serioasă de apărare a intereselor noastre, căci nu sîntem membri ai Comisiunii de reparaţiuni, şi, dacă se întruneşte o conferinţă internaţională, Comisiunea de reparaţiuni decide de noi fără noi, ca mandatara noastră. Dacă am admite ca pentru a ni se da dreptul s-ar găsi o formulă de participare în conexitate cu Comisiunea de reparaţiuni încă, dat fiind că acolo se lucrează cu majoritate şi nu cu unanimitate de voturi ca la Conferinţele internaţionale, participarea noastră va fi de formă, noi putînd să fim la orice moment majoraţi de ceilalţi.

2) Ceea ce este şi mai grav este că punctul de vedere francez a influenţat Tresoreria britanică care acum pare a da înapoi numai pentru a ajunge la un acord mai grabnic. Presimţînd din convorbirea mea de duminecă cu ambasadorul Franţei cam care sînt dispoziţiunile la Paris, am avut marţi o lungă convorbire la Trezorerie pentru a mă orienta. Mi s-a spus că Marea Britanie menţine ideea ei ca experţii să fie numiţi de guvern, iar nu de Comisiunea de reparaţiuni şi apoi să fie o Conferinţă internaţională, dar dacă toată lumea acceptă adică şi Germania, Marea Britanie

nu se va opune ca experții să fie numiți de Comisiunea de reparațiuni. Cînd am demonstrat că de nu se ține o Conferință internațională cu noi toți pentru a se decide de fapt de noi, fără noi, Tresoreria a încercat să mă convingă că nu va fi o deosebire prea mare cu celălalt sistem propus de la început de ea căci să nu uităm, experții sînt independenți și am fi informați în măsura în care guvernele respective ar fi informate, că de fapt dreptul de veto este mai teoretic și așa mai departe. Față de declarațiunea categorică a mea că am destulă experiență diplomatică pentru ca să nu spere cineva să mă convingă că oricît nu ai exercita dreptul de veto, în fapt poziținea de negociator este mai bună cînd are veto la dispoziținne, decît cînd se știe dinainte că orice ar face vocea lui nu ar conta, interlocutorul meu, un vechi prieten, mi-a spus confidențial: „de la domnia ta la mine îți spun că ceea ce a determinat Trezoreria a adera la urma urmei la teza lui Poincaré, dacă toți aderă este că cu acest sistem știm cel puțin că, odată ce experții s-au pus de acord, nici un alt stat nu poate prin presiunile lui izolate să strice ce s-a făcut și chiar de n-ar fi decît majoritatea la experți, Comisiunea de reparațiuni poate decide prin majoritate. Nu ne-am gîndit nici la România nici la Serbia cu care am lucrat așa de bine la planul Dawes. Dar pot fi alții". Care alții; nu știu dacă cele ce urmează la punctul trei din prezenta telegramă ar putea constitui un răspuns la această întrebare.

3. Ambasadorul Belgiei mi-a spus cît de nemulțumit este de felul cum se procedează cu Belgia în actualele negociațiuni. Dar dumneavoastră sînteți stat mare, am spus eu. Da, a replicat ambasadorul, sîntem stat mare cînd este vorba să se obțină ceva de la noi prin măgulire și stat mic cînd este vorba să ni se facă... [1]. Dar, a adăugat ambasadorul, experții pot să spună orice; guvernul belgian nu va accepta niciodată o diminuare a obligațiunilor Germaniei. Pentru ambasadorul belgian, ultimul discurs al lui Chamberlain este o punere la punct nimerit venită, dat fiind că Churchill vede chestiunea numai prin prisma financiară și nu prin prisma politică.

4. Colegul meu sîrb, cu care am vorbit din nou asupra chestiunii, părea de la început nemulțumit de întorsătura lucrurilor, dar apoi, vizibil condus numai de preocuparea ca cota Serbiei de 5% să nu fie atinsă, spunea: „Pentru tot ce privește capacitatea de plată a Germaniei conform tratatului nu avem nici un drept de participare. Pentru chestiunile interaliate, care au format deja obiectul unei convențiuni, ele nu pot fi modificate fără consimțămîntul nostru". Am atras atențiunea colegului meu că nu este vorba numai de capacitatea de plată a Germaniei și că noi nu putem fi eliminați în formă juridică abilă de la deciziuni așa de importante. În consecință, cred că trebuie făcute trei lucruri:

1) întîi să întrebăm guvernul francez, ca un prieten pe un prieten, cum vede el în mod concret posibilitatea apărării efective pentru statele interesate care nu sînt nici mari puteri, nici nu vor conferi cu membrii în Comisiunea de reparațiuni. Trebuie a preciza concret sistemul ce se întrevede la Paris. Punctul de vedere unilateral britanic l-am avut... [1]. Cum ceea ce importă este acordul care va interveni între Paris și Londra, avem interesul ca formula finală să fie satisfăcătoare pentru noi;

2) cred că trebuie să remitem și noi o notă ca Serbia, adică să cerem în chip larg a fi informați;

3) la lumina datelor concrete ce vom obține, cred că trebuie avut un schimb de vederi cu Belgradul și Varșovia pentru o acțiune comună fără zgomot și fără amenințări inutile, dar tinzînd să nu fim eliminați în chestiunile esențiale pentru viața noastră de stat.

151

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LUGANO, 14 DECEMBRIE, 1928
T.C. NR. 1 500
ÎNREG. M.A.S.
NR. 77 264 DIN 15 DECEMBRIE

Am avut în mai multe rînduri convorbiri asupra negociațiunilor izvorîte și apărarea intereselor românești în materie. Iată, în esență, rezumatul celor mai principale. Încep cu Briand.

L-am rugat să-mi spună el în ce au consistat convorbirile lui cu Stresemann și Chamberlain. Briand a răspuns textual: „Nu am nici o ezitare să-ți spun pentru guverna dumitale cum au decurs discuțiunile. Chestiunea reparațiunilor urmînd să fie cercetată întîi de experți, nu am abordat-o la Lugano. Așa că am început prin a ne explica discursurile ce fiecare din noi trei le-am făcut înaintea parlamentelor noastre. Am păstrat fiecare punctul de vedere exprimat, dar am dat reciproc interpretare părților care au fost rău înțelese. Apoi Chamberlain și cu mine am dat toate

[1] Lipsă în text.

deslușirile de natură a liniști pe Stresemann cu privire la acordul încălcărilor franco-britanice (sic). Mai lungi și mai anevoioase au fost și sînt discuțiunile asupra Comisiunii de constatare și control ce doresc a înființa după retragerea trupelor din Renania, discuțiune făcută, bineînțeles, pentru ipoteza că am putea realiza un acord asupra reparațiunilor după ce Comisiunea de experți își va fi dat avizul. Discuțiunile pe Comisiunea de constatare și control vor continua pe canalul diplomatic uzual. Nu am pierdut ocaziunea să atrag atențiunea lui Stresemann asupra chestiunii Anschluss. I-am spus că se turbură spiritele pentru nimic cu agitațiunile asupra acestei chestiuni ; numai Consiliul Societății Națiunilor este competent, după tratate, pentru a da autorizațiunea unirii Austriei cu Germania. Dacă chestiunea Anschluss-ului vine în fața Consiliului, acesta o va refuza. Cum Germania nu poate voi nici un fiasco și nici război, agitațiunile pe această chestiune trebuie să înceteze. Stresemann s-a declarat de acord că agitațiunile acestea nu folosesc. În fine, am examinat între noi trei data eventualei convocări a Comisiunii preparatoare a dezarmării. Cum nu cred că lucrările ei pot fi întreprinse cu folos înainte ca Hoover să intre în funcțiune, am căzut aproape de acord că data convocării trebuie să fie la finele lui martie". Am expus eu atunci lui Briand situațiunea României, imposibilitatea morală de a se decide în legătură cu problemele ei fără ea, reprezentarea noastră prin Comisiunea de reparațiuni, punctul de vedere românesc. Briand a răspuns : „Eu sînt dispus să vă țin amical în curent. Cît despre Comisiunea de reparațiuni, ea numește experți și apoi deciziunea aparține guvernelor". Care guverne, am întrebat eu : numai guvernele care au iscălit protocolul de la Geneva sau toate guvernele interesate ? Briand a răspuns : „Sentimentul meu este că toate guvernele interesate, deci și România trebuie să-și spună cuvîntul". Am replicat că nici nu se poate altfel, căci orice atinge un drept al nostru nu poate face obiectul unei deciziuni fără consimțămîntul nostru. Briand a spus că așa este și că va vorbi lui Poincaré. Trec la Stresemann. Am luat ceaiul în doi cu el azi. Mi-a spus că de ieri este ceva mai mulțumit de negociațiuni, dar nu îndeajuns. A combătut cu vehemență Comisiunea de control propusă de Briand. Stresemann a spus : „Am iscălit Locarno, am iscălit pactul Kellogg, am renunțat pe vecie la războiul cu Franța. Poporul german se întreabă : La ce bun toate acestea dacă tot avem pămînt național ocupat sau sub control străin". Am spus lui Stresemann că nu se poate nega că politica Locarno a adus avantaje Germaniei. Stresemann a răspuns : „Da, dar avantajele pentru marile puteri sînt invizibile, pe cînd soldații străini pe pă-

mîntul german sînt vizibili pentru oricine". Am vorbit lui Stresemann de necesitatea ca cele convenite de experți să facă obiectul unei deciziuni a tuturor puterilor creditoare. Stresemann a spus ca Briand să facă propunerea în acest sens.

Trec la Chamberlain.

I-am expus punctul de vedere românesc. El mi-a spus : „După cum se știe, la Lugano chestiunea reparațiilor nu a fost discutată. La Londra negocierile au fost întreprinse în lipsa mea de Churchill, așa că nu sînt în curent cu detaliile chestiunei. Nu voiesc deci să iau un angajament față de domnia-ta, dar mi se pare natural ca deciziunea asupra raportului experților să aparțină, ca și la planul Dawes, tuturor guvernelor interesate, iar nu numai celor din Comisiunea de reparațiuni sau celor ce au numit experți. Dacă nu mă înșel, situațiunea se poate rezuma astfel : nu există o excludere pronunțată pînă azi împotriva României, dar nu a sosit încă momentul lansării invitațiunilor, căci sîntem numai în faza cercetărilor prin experți". Am întrebat atunci : dar dacă raportul experților este trimis spre deciziunea Comisiunei de reparațiuni, unde nu avem reprezentant ? Chamberlain a replicat : Poincaré a rezervat cu multă grijă dreptul guvernelor de a se pronunța asupra raportului experților. Nu sînt un specialist în materie ; dar, dacă înțeleg bine acreditarea, mi se pare că guverne nu înseamnă Comisiunea de reparațiuni, dar în schimb guverne însemnează toate guvernele interesate. Insist asupra galanteriei faptului că Chamberlain a dat prietenește o părere personală, iar nu una oficială. Bineînțeles că, chiar personală, această părere are anume valoare pentru noi.

Trec la italieni.

Sînt extrem de nemulțumiți de faptul că au fost excluși de la convorbirile care au avut loc numai în trei, adică Briand-Chamberlain-Stresemann. Ca să li se dea o satisfacțiune, se va publica peste o oră un comunicat care anunță că convorbirile începute de domnul Grandi cu Chamberlain au fost continuate de Chamberlain cu Scialoja și că Marea Britanie și Italia sînt de acord asupra măsurilor de executare a protocolului din Geneva din septembrie. Acum concluziunea. În ceea ce privește interesele românești, rezultă că, dacă mai ales Franța cere cu fermitate ca deciziunea să aparțină tuturor puterilor creditoare, este posibilitatea ca punctul de vedere al guvernului român să capete satisfacțiune. În ceea ce privește acordul între Anglia, Germania și Franța, pînă în momentul cînd telegrafiez este următorul : contrar așteptărilor Franței ca evacuarea Renaniei să se discute după ce se vor fi terminat lucrările experților asupra reparațiunilor și va fi intervenit un acord în-

tre guverne asupra reparațiunilor, Stresemann a cerut să se determine chiar de la Lugano momentul cînd vor începe discuțiunile asupra retragerii trupelor din Renania. Internaționalistul a răspuns că, dacă Stresemann acceptă Comisiunea de control și după 1935, acceptă și el să discute paralel cu chestiunea reparațiunilor și chestiunea evacuării. Stresemann, cel puțin pînă la ora șase seara azi, refuză să discute Comisiunea de control mai ales după 1935. Dacă acordul se poate face pe principiul Comisiunii de control, atunci discuțiunile reparațiunilor și evacuarea vor fi paralele. Se spune de unii, dar nu am confirmarea oficială, că Poincaré n-ar fi mulțumit cu ideea discuțiunii paralele, cerînd ca evacuarea să se discute după ce se va fi terminat cu chestiunea reparațiunilor.

152

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 17 DECEMBRIE 1928
T.C. NR. 3 032, CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 77 570 DIN 18 DECEMBRIE

În tot timpul sesiunii Consiliului Societății Națiunilor, atît Briand, cît și Chamberlain s-au arătat foarte prietenoși și față de țară, și față de mine. De asemenea Stresemann a fost foarte amabil și arăta mult interes pentru lucrurile din România.

Am avut impresiunea că Briand părea că vrea să șteargă pînă la ultima...[1] amintirea rea ce ar fi putut rămîne de pe urma schimbului de discursuri din martie în chestiunea optanților. Astfel, în întrevederile ce am avut cu el a vorbit de multe din chestiunile care ne interesează de aproape ; una din chestiunile care pare a preocupa mai mult pe Briand era starea armatei noastre. El spunea : „Toți ofițerii francezi care au văzut de aproape armata dumneavoastră sînt unanim în a spune că soldatul român este admirabil, dar că ne lipsește materialul. Ce minunată forță ar face armata polonă și armata română puse la punct". Am răspuns că aceasta este prima noastră grijă, dar nu o putem satisface decît cu bani. Or, după un an de negociațiuni, ce vedem ? Un împrumut, pentru care ni se cere atîtea gajuri și pentru care s-au făcut atîtea sacrificii, este vorba — din cauza situațiunei pieței americane — să

[1] Lipsă în text.

vadă prima lui tranșă redusă la cîteva zeci de milioane dolari. Cum o să facem față în condițiunile cerute cu o asemenea sumă și stabilizării, și nevoilor căilor ferate, și nevoilor armatei ? Toate aceste nevoi sînt fundamentale și urgente. Briand a răspuns că va vorbi cu Poincaré.

153

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 17 DECEMBRIE 1928
T.C. NR. 3 037
ÎNREG. M.A.S.
NR. 77 569 DIN 18 DECEMBRIE

Răspuns la telegrama nr. 77 278.

Am fost azi la Treasury și am plăcerea a vă comunica că la demersurile ce am făcut atît la Londra, cît și la Lugano am primit de la Treasury următorul răspuns verbal, dar scris la cererea mea de mine sub dictare, pentru a evita orice confuziune. „Va fi foarte agreabil guvernului britanic să se țină în contact cît mai strîns posibil cu Legațiunea României din Londra cu privire la mersul anchetei proiectate asupra reparațiunilor. Rămîne, bineînțeles, că toate recomandațiunile care ar putea fi făcute de Comitetul de experți nu au calitatea de a fi puse în practică decît după examenul și acceptarea lor oficială de către ansamblul puterilor interesate, inclusiv România, după procedura care a fost aplicată în 1924 pentru punerea în vigoare a planului Dawes".

Amiciții.

154

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 18 DECEMBRIE 1928
T.C. NR. 3 056. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 77 814 DIN 19 DECEMBRIE

Cu prilejul vizitei mele de ieri la Treasury, Leith Ross, care de fapt înlocuiește pe Niemeyer de cînd acesta a intrat la Banca Angliei, m-a întrebat dacă sînt exacte zvonurile după care băncile americane s-ar fi retras complet din împrumutul românesc. Am răspuns că nu știu nimic despre aceasta. Atunci Leith Ross mi-a spus :

„Cum este posibil ca o țară ca România să nu-și vadă interesul și să nu realizeze chiar după un an de experiență că drumul adevărat pentru stabilizarea și refacerea creditului este acela al Societății Națiunilor ? Oare este guvernul dumneavoastră decis să dea toate gajurile prevăzute în contractul de împrumut pentru o sumă redusă și să se lipsească de orice posibilitate imediată de a face un alt împrumut aiurea nemaiavînd gajurile disponibile ? Se crede la dumneavoastră că un împrumut penibil realizat de mică amploare și în condițiune grea este de natură a reface creditul României astfel ca nevoile dumneavoastră viitoare să fie satisfăcute la simpla dumneavoastră cerere ? Creditul unei țări nu se face cu bani, ci cu încrederea piețelor străine. Această încredere nu se poate obține decît după o cercetare imparțială și nebănuită de nimeni ca fiind condusă de interese particulare. Ea va pune bine în relief toate posibilitățile de viitor ale României și a dificultăților actuale. Eu nu am nici o calitate să mă amestec. Vorbesc pur și simplu ca prieten al țării domniei-tale". Am răspuns că nici eu nu am calitatea să abordez acest subiect, dar, ca reprezentant al țării mele, trebuie să țin seama de toate laturile politice ale problemei. Franța, la moment greu, ne-a oferit concursul și eu nu mă sfiesc să o spun unui britanic că orice acțiune care ar putea fi rău interpretată de amicii noștri francezi nu poate fi întreprinsă de noi. Vechile negocieri au durat mult și sînt avansate. Cum o să întoarcem spatele Franței în mijlocul lor ? Leith Ross a replicat : „Dar nici nu-mi trece prin minte să faceți ceva împotriva Franței, cu care Marea Britanie azi, mai mult ca oricînd, este de acord. Eu înțeleg să mergeți la Societatea Națiunilor mînă în mînă cu Franța. Nu cred că, date fiind nevoile dumneavoastră, experiența ce ați făcut timp de un an, greutatea ce există să lansați azi un împrumut în condițiuni compatibile cu interesele și marile posibilități ale României, Franța, în urma unei explicațiuni sincere, care să calmeze orice susceptibilitate, să nu înțeleagă situațiunea dumneavoastră". Am vorbit atunci de amărăciunile ... [1] Societății Națiunilor și de tendința... [1] chestiunile politice. Am adăugat apoi că, deși nu am cunoștință personal de acest lucru, am auzit că ar fi completate angajamentele de comenzi în Franța. De altfel Marea Britanie a cerut prin ministrul ei la București ca să fie luate în considerațiune interesele industriașilor britanici. Or, din experiența mea de la Geneva știu că Comitetul financiar al Societății Națiunilor s-a opus din principiu unor asemenea angajamente cu ocaziunea emiterii unui împrumut. Leith Ross a replicat : „Așa este, dar sînt acomodamente posibile și excepțiuni posibile de la regula Comitetului financiar cînd Franța

[1] Lipsă în text.

și Anglia sînt de acord. Cît despre amărăciunile... [1] Societății Națiunilor și amestecul chestiunilor politice, aceste sînt obiecțiuni clasice, care azi se știe ce valorează. Oare ce a fost politica...[1] ? Societatea Națiunilor are o singură călăuză : adevăratele interese financiare și economice ale unui vecin. Repet că vorbesc ca prieten. Dumneavoastră faceți ce credeți, dar a pierde timpul este foarte dăunător. Aș dori să știu din vreme ce faceți ca să vă pot ajuta pe cît posibil pe lîngă Banca Angliei". Eu mă mărginesc aci a vă reproduce fidel o convorbire particulară.

455

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 15 IANUARIE 1929
T.C. NR. 120. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 3 529 DIN 16 IANUARIE

Delegatul Britaniei la Comisiunea europeană a Dunării, Baldwin, înapoindu-se la Londra, a avut amabilitatea să vină chiar el să mă vadă. Am discutat cu el și am insistat asupra cererilor din telegrama domniei-voastre nr. 956. Baldwin a răspuns cu privire la cererea a doua, anume naționalitatea căpitanului de port să fie perpetuu română, că el nu crede însă să întîmpine mari dificultăți cererea ca această chestiune să fie regulată printr-un protocol al Comisiunei europene a Dunării. În privința chestiunii a treia, a termenului de zece ani, Baldwin mi-a spus că, statutul Dunării fiind revizuibil din cinci în cinci ani, nu se înțelege pentru ce noua Convențiune ar fi revizuibilă după zece ani. Am insistat asupra caracterului de novațiune și celui de provizorat al noului regim. Baldwin a răspuns că chestiunea de novațiune este o chestiune de redacțiune ce se poate ușor rezolva, dar crede că revizuirea după zece ani este mai puțin compatibilă a parveni scopurilor românești enunțate decît posibilitatea de revizuire generală din cinci în cinci ani. Asupra celei dintîi chestiuni, adică suprimarea cuvintelor „alții decît România", Baldwin a spus că aci stă dificultatea. Francezii se opun, iar el nu reușește să priceapă de ce. Nu crede că opunerea vine de la jurisconsultul Fromageot, ci bănuiește că

[1] Lipsă în text.

vine de la jurisconsultul Basdevant. Am replicat că eu trebuie să consider că cererile guvernului meu sînt atît de moderate, încît, chiar dacă se obține satisfacțiunea pe toată linia, opiniunea publică totuși nu va fi mulțumită. Am insistat asupra caracterului național ce prezintă chestiunea Dunării pentru noi conform unei lungi tradițiuni politice și asupra tensiunii internaționale ce va produce lipsa unei înțelegeri. Baldwin a răspuns : „Ca să vedeți că pricep chestiunea ca și domnia-voastră, spun în mod cu totul confidențial că am cerut Guvernului britanic să accepte cererile României și pot să spun că nu de la noi vor veni dificultățile. Lucrați la Paris și nu la Londra, unde punctele domniei-voastre de vedere sînt mai bine pricepute. Dar bineînțeles că Anglia trebuie să aibă o linie de conduită comună cu Franța și Italia. Ce va sta în putința mea voi face pentru a convinge pe ceilalți doi. Singuri însă nu putem merge. Am însă impresiunea că vom sfîrși o dată cu această neplăcută afacere, spre satisfacțiunea tuturor".

Am impresiunea că Baldwin este animat de bune sentimente pentru noi și că informațiunile lui Conțescu cu privire la el sînt exacte. Înainte de a pleca, Baldwin a repetat : „Nu uitați că la Paris trebuie lucrat".

Rog a trata convorbirea mea ca strict confidențială.

156

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 22 IANUARIE 1929
T.C. NR. 168
INREG. M.A.S.
NR. 5 139 DIN 23 IANUARIE

Răspuns la telegrama domniei-voastre nr. 3 765.

Foreign Office spune că Marea Britanie va ratifica pactul Kellogg și că nu vede nici un inconvenient ca România să-l ratifice și ea. Ei se întreabă însă cum o asemenea ratificare s-ar putea opera dat fiind că România nu a semnat pactul Kellogg și că pînă la ratificarea lui de către cele 14 puteri nu există tratat în vigoare la care, conform celor stabilite la Paris, România să fie invitată a adera împreună cu celelalte puteri care nu au semnat tratatul din august trecut.

157

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 22 IANUARIE 1929
T.C. NR. 170
INREG. M.A.S.
NR. 5 133 DIN 23 IANUARIE

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 8 024.

În iunie trecut, Conferința Micii Înțelegeri a decis a se numi delegați pentru a studia împreună problemele economice care ar interesa Mica Înțelegere, în special relațiunile cu Austria și Ungaria. Nu există nici un angajament de nici un fel din partea nici unuia din cele trei state ale Micii Înțelegeri asupra fondului care nu s-a discutat de loc. Deci prima datorie a delegaților este să facă un program *ad referendum*[1] al chestiunilor ce ar fi interesante de discutat de către guvernele celor trei state ale Micii Înțelegeri.

158

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU VIRGIL MADGEARU, MINISTRUL INDUSTRIEI ȘI COMERȚULUI)

LONDRA, 29 IANUARIE 1929
T.C. NR. 213
INREG. M.A.S.
NR. 6 751 DIN 30 IANUARIE

Răspuns la telegrama domniei voastre nr. 5 600.

Mulțumesc pentru afectuoasa telegramă. Desigur, trebuia încercată desăvîrșirea vechilor tratative, dar cu scopul de a obține imediat împrumutul în condițiunile dorite de guvernul precedent, pentru că numai în aceste limite România era angajată. Părerea mea este prea cunoscută ca să mai insist aici asupra ei și asupra rațiunii lor financiare și politice pe care se întemeiază. Ceea ce importă azi este ca România să obțină cele mai bune condițiuni pe calea hotărîtă de guvern. Mai este nevoie să spun că voi face din toată inima tot ce depinde de mine în acest scop și că nimic nu-mi poate fi mai agreabil ca expresiunea unor sentimente amicale ca cele din telegrama domniei tale ? Cu privire la cele ce spuneți de Banca „Schroeder", ea a telegrafiat despre Franța numai pentru a da guvernului român asigurarea că interesele Franței vor fi deplin respectate. Același lucru mi s-a spus, de altfel, și la Minis-

[1] — *spre referire.*

terul de Finanţe britanic, şi la Banca Angliei, şi l-am comunicat prin telegramele anterioare. Avansul nu a fost acordat nu pentru a nu indispune Franţa, dar pentru că Banca „Schroeder" a recomandat un împrumut prin Societatea Naţiunilor şi, ca atare, avansul depinde numai de recomandarea Comitetului financiar al Societăţii Naţiunilor. Cu afectuoase sentimente.

159

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU VIRGIL MADGEARU, MINISTRUL INDUSTRIEI ŞI COMERŢULUI)

LONDRA, 29 IANUARIE 1929
T.C. NR. 218
INREG. M.A.S.
NR. 6 411 DIN 30 IANUARIE

Răspuns la nr. 5 600.

Conform telegramei dumneavoastră am văzut pe Hambros şi am insistat să se urce cursul de emisiune. El a răspuns că a făcut tot ce a putut şi că cursul englez este mai bun ca cel francez. Că deci în Franţa trebuie cerută sporirea. Azi am primit de la el o scrisoare şi un memorandum. În scrisoare el spune: „Am repetat convorbirea dumneavoastră colegilor mei şi dorim să vă asigurăm din nou că facem tot ce este în putinţa noastră pentru a obţine cel mai bun curs de emisiune pentru guvernul dumneavoastră, fără însă să punem în pericol succesul emisiunii, care, după opiniunea noastră, este de cel mai fundamental interes pentru ridicarea în viitor a creditului României la Londra". În memorandum, Banca „Hambros" observă că în Franţa taxa de timbru este 4% în loc de 2%, ca în Anglia, că comisionul este mai ridicat în Franţa şi că mai plătim acolo şi 7% la cuponul taxei, ceea ce face dobînda în Franţa la nominal $7^1/_2$% în loc de 7 %, ca în Anglia. Apoi în memorandum se fac anume calcule din care reese că dobînda efectivă în Franţa este de 9 şi 10%. Impresiunea care se degajează din convorbirile cu alţii este că România face nu o operaţiune financiară, ci o operaţiune politică. Contra acestei impresiuni va trebui îndeobşte luptat.

160

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU MINISTRUL DE FINANŢE)

LONDRA, 9 FEBRUARIE 1929
T.C. NR. 322
INREG. M.A.S.
NR. 9 253 DIN 10 FEBRUARIE

Făcînd demersurile ce mi-aţi cerut prin telegrama cifrată nr. 5 600, comunic că Banca „Hambros" îmi scrie la 7 februarie că a primit de la unele case indicaţiuni că ele consideră emisiunea ca atrăgătoare şi că speră să poată face din împrumutul României un succes.

161

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 11 FEBRUARIE 1929
T.C. NR. 328
INREG. M.A.S.
NR. 9 554 DIN 11 FEBRUARIE

Dorind a cunoaşte punctul de vedere al Cehoslovaciei asupra problemei minorităţilor în vederea Consiliului Societăţii Naţiunilor, astfel încît România să poată exprima punctul de vedere al Micii Înţelegeri, am întrebat pe colegul meu cehoslovac despre părerea guvernului său. El mi-a răspuns că va întreba pe Beneš şi ieri mi-a adus răspunsul său cu conţinutul următor: „Prima greşeală a fost făcută de Stresemann; el trebuia să recunoască că noi toţi am acceptat tratatul minorităţilor şi că orice schimbare de procedură cu privire la clauzele minorităţilor va trebui să fie aprobată de România, Grecia, Iugoslavia şi Cehoslovacia, adică de ţările care sînt legate de tratatul minorităţilor. Demersul Poloniei a fost, desigur, o greşeală. Este un cuţit cu două tăişuri. Mi s-a spus în mod confidenţial că, judecînd după o telegramă primită la Geneva, este o posibilitate ca Polonia să-şi retragă cererea, ceea ce ar fi foarte bine. Stresemann recunoaşte că a mers ceva prea departe şi se simte după anume indicaţiuni că ar dori să amîne acţiunea lui prin crearea unei comisiuni speciale care să studieze afacerea. Această sugestiune trebuie combătută prin toate mijloacele. Dacă cîştigul de

timp ar fi recomandat, atunci secțiunea juridică și secțiunea minorităților Secretariatului ar trebui însărcinate cu studiul chestiunii. Voi trimite un raport detaliat într-o zi sau două". Din cele ce precedă rezultă că pe fondul chestiunii punctul de vedere Beneš este identic cu punctul de vedere românesc. Țin însă să fac cu privire la realizarea de fapt a acestui punct de vedere anumite observațiuni : 1) o dată ce Polonia a făcut demersul ei, nu mi se pare bine să-l retragă. Am arătat în telegrama mea nr. 309 că, pentru a menaja susceptibilitatea marilor noștri aliați, România nu trebuie să facă un demers identic, dar este obligată a susține pe cel polonez. Într-adevăr, în Adunarea Societății Națiunilor, ideea că dreptul minorităților trebuie generalizat, iar nu impus ca o servitute numai unor anumite state, are mulți partizani. Ideea nu va triumfa multă vreme, dar este dreaptă și conformă tendințelor moderne ale dreptului internațional. Politica preferabilă este ca Polonia să nu facă demersul, dar, dacă Polonia își retrage demersul odată făcut, aceasta înseamnă că statele care au semnat tratatul minorităților dau singure înapoi și cererea lui Stresemann își urmează cursul singură, fără ca să-i putem opune nici cel puțin arma ce oferă neplăcerea sentimentală pentru statele mari a discuțiunii propunerii Poloniei. Dat fiind situațiunea de fapt în fața căreia ne găsim, cred mai politică doctrina lui *do ut des*[1] : limitarea efectelor propunerii Stresemann la ceea ce este compatibil cu interesele noastre, concomitent cu orice gest nou din partea Poloniei ; 2) desigur, România susține că nu trebuie schimbată procedura și că orice schimbare trebuie făcută cu consimțămîntul nostru. Deci putem considera această simplă afirmare, împreună cu Beneš, ca un scut suficient de apărare și conchide cu Beneš că Stresemann nu a realizat situațiunea ? Nu cred. Procedura detaliată nu este fixată prin tratate, ci prin rezoluțiuni ale Consiliului și Adunării Societății Națiunilor. Tratatul se mărginește a spune că Consiliul va proceda în așa chip și va da instrucțiunile necesare care vor părea apropiate și eficace în circumstanțele actuale. Chiar dacă toate statele care au semnat tratatele de minorități ar fi admise a participa la Consiliu pe baza art. 4, paragraful 5 din pact, ca fiind special interesate, nu este exclusă ridicarea chestiunei dacă pentru stabilirea unei noi proceduri majoritatea de voturi nu este suficientă. Într-adevăr, art. 5, paragraful 2 din pact dispune că chestiunile de procedură se rezolvă cu majoritate de voturi, aceasta cu atît mai mult cu cît nu trebuie a pierde din vedere că după tratatele minorităților însuși fondul tratatului poate fi modificat printr-un simplu vot de

[1] — *dau ca să-mi dai* (în text, cu referire la reciprocitate).

majoritatea Consiliului Societății Națiunilor. Iată, de pildă, textul tratatului minorităților semnat de România : „România acceptă ca articolele precedente în manifestele în care afectează persoane aparținînd minorităților de rasă, religiune și limbă să constituie obligațiuni de interes internațional ce vor fi plasate sub garanția Societății Națiunilor. Ele nu vor putea fi modificate...[1] majorității Consiliului Societății Națiunilor. Statele Unite ale Americii, Anglia, Franța, Italia și Japonia se angajează să nu refuze consimțămîntul lor la orice modificare a ziselor articole care ar fi discutate de majoritatea Consiliului". Prin urmare, invocînd toate argumentele posibile în favoarea tezei noastre, trebuie să recunoaștem în același timp că chestiunea tehnică implicată în discuțiunile ce se anunță la Geneva este mult mai complicată decît se crede și poate da loc la multe jocuri politice ; 3) desigur, o comisiune de studii trebuie combătută cu orice preț și divizia juridică sau divizia minorităților par cele mai indicate organe pentru a face acest studiu. Dar dacă se propune un comitet de studii alcătuit din anume membri ai Consiliului ? Nu se va spune că nimeni nu are drept să refuze Consiliului posibilitatea de a studia el chestiunea de a ști dacă procedura actuală ar fi menținută și ar fi ameliorată și în cazul acesta a studia și obiecțiunile statelor interesate la menținerea *statu quo*-ului ? Mai ales, dacă eventual s-ar ajunge la o asemenea soluțiune, menținerea propunerii guvernului polonez devine interesantă, căci prin el se pot face presiuni asupra Comitetului de studiu ca să nu ajungă la concluziuni contrare intereselor noastre, altfel va avea loc la Adunarea din septembrie o discuțiune ineficace, dar desigur neplăcută, care va putea...[1] drepturilor minorităților.

162

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 14 FEBRUARIE 1929
T.C. NR. 386
ÎNREG. M.A.S.
NR. 10 804 DIN 15 FEBRUARIE

Concluziunea care se trage aci din expunerea făcută de Schacht în Comitetul experților este că tactica Germaniei în continuarea viitoarelor discuțiuni va avea două baze :

[1] Lipsă în text.

1) experții germani vor cere reducerea anuităților din planul Dawes ;

2) ei se vor opune la extinderea anuităților după anul 1961, cînd se sfîrșește amortizarea obligațiunilor industriale și a căilor ferate.

163

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 28 FEBRUARIE 1929
T.C. NR. 488
ÎNREG. M.A.S.
NR. 13 854 DIN 1 MARTIE

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 12 986.

Am primit procesul-verbal din Paris. Un demers colectiv în faza actuală a chestiunii minorităților este nu numai contrar liniei de conduită ce am propus prin telegrama mea nr. 309 și cu care Ministerul Afacerilor Străine s-a declarat de acord prin telegrama cifrată nr. 2 943, dar ar produce la Londra un efect contrar celui așteptat. Colegul meu cehoslovac mi-a comunicat că Beneš este tot de această părere, că este contra demersului colectiv și că nu s-ar asocia la el decît sub presiune. Colegul meu sîrb nu are nici o instrucțiune și personal consideră demersul colectiv ca o greșeală. Colegul meu grec a primit instrucțiuni să-l facă, dar personal nu se sfiește să spună că, pentru cine cunoaște Anglia, el constituie o greșeală. Însărcinatul cu afaceri al Poloniei a venit să-mi ceară ieri să fac demersul colectiv. Cum nu primisem telegrama cifrată nr. 12 986, i-am răspuns că eu n-am primit instrucțiuni în acest sens, dar că în lipsă de instrucțiuni și cu titlu personal îl rog a comunica lui Zaleski că consider demersul ca o greșeală de tactică, că sînt de acord cu cele cuprinse în primele 6 puncte și că la Geneva voi da tot concursul punctului de vedere polonez și ca aliat, și ca amic. Am avut două întruniri alaltăieri și ieri la mine cu toții. Față de o nouă telegramă categorică a lui Beneš împotriva demersului colectiv, față de lipsa de instrucțiuni din partea Bucureștiului și a Belgradului, față de opiniunea personală a colegului meu sîrb, cehoslovac, grec și a mea că demersul colectiv în faza de azi este o eroare de tactică, am căzut de acord ieri pe o soluțiune de compromis, care a dat

satisfacțiune însărcinatului cu afaceri al Poloniei, și anume : unul cîte unul să mergem la Foreign Office și cu prilejul unei convorbiri pe altă chestiune să aducem în discuțiune chestiunea minorităților și să facem cunoscut punctul de vedere al guvernelor noastre în chestiunea minorităților, vorbind toți în sensul celor dorite de Polonia.

Eu am și fost azi la Foreign Office în acest scop. Cînd m-am înapoiat, am găsit telegrama domniei-voastre. Am chemat atunci pe Diamandy la telefon și el mi-a comunicat că Osusky va depune mîine un *aide-mémoire* lui Briand în sensul memoriului de acum cîteva zile și în numele celor cinci state. Pe cînd vorbeam cu Diamandy la telefon a sosit colegul meu cehoslovac ca să-mi vorbească din partea lui Beneš. El mi-a spus că Beneš nu și-a schimbat părerea, dar că Osusky i-a telegrafiat că, cum Briand este ocupat cu parlamentul și nu i se poate vorbi în liniște, este necesar să i se remită un *aide-mémoire* înainte de a pleca la Geneva, ca să nu se lase influențat de Stresemann în dauna noastră. Beneš a acceptat trimiterea *aide-mémoire*-ului lui Briand, dar este însă contra oricărui demers colectiv și colegul meu cehoslovac mi-a declarat hotărît că nu-l face. Pe cînd vorbeam cu ministrul cehoslovac a sosit și ministrul Greciei, ca să afle știri de la mine, dat fiind că la telegrama prin care raporta cele petrecute aci Venizelos nu a răspuns încă. L-am pus la curent cu toate și ministrul cehoslovac i-a repetat că el demersul colectiv la Londra nu-l face. Spre a evita vreo neînțelegere am citit prezenta telegramă colegilor mei cehoslovac și grec în părțile care îi privesc și au declarat că rezumă fidel părerea lor și cele petrecute. În ceea ce mă privește, consider inițiativa ambasadorului Poloniei la Paris ca nefiind foarte fericită, căci pentru a se ajunge a remite un *aide-mémoire* lui Briand s-a făcut atîta vîlvă, și presa liberală și de stînga franceză și engleză atacă Mica Înțelegere, Polonia și Grecia ca fiind împotriva minorităților. Cît de mult ar fi fost de preferat să ne menținem cu toții pentru moment în limitele indicate în telegrama mea nr. 304.

164

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 2 MARTIE 1929
T.C. NR. 2 002
ÎNREG. M.A.S.
NR. 14 111 DIN 3 MARTIE

Am sosit azi 1 martie și am avut cu sir Eric Drummond o lungă convorbire, foarte cordială. Printre altele mi-a spus cu titlu personal părerea sa în chestiunea minorităților. El consideră propunerea Dandurand complet inadmisibilă. Cu privire la Stresemann, Drummond crede că știe : 1) Stresemann va discuta chestiunea pe terenul principiilor generale fără a ataca Polonia ; 2) că nu va ridica chestiunea arestării lui Ulitz ; 3) că va face anume sugestiuni, între care lărgirea Comitetului de trei ca să intre... [1] ; 4) un Comitet de studii larg în care ar intra multe state. Inutil să reproduc combaterea mea a acestui punct de vedere. Drummond mi-a spus că pe el îl preocupă faptul că opiniunea publică este excitată de chestiunea minorităților și nu crede înțelept a o îngropa fără de a da impresiunea că Consiliul Societății Națiunilor a studiat-o. De aceea el crede că ar trebui numit un comitet de trei raportori, membri în Consiliu, care să arate pentru ce aceste diferite sugestiuni și propuneri sînt în afară de tratate și deci inadmisibile. Ca membri în comitetul acesta, el se gîndește la Chamberlain și Adatci, dar nu are încă pe al treilea. Singurul lucru care s-ar putea admite ca concluzie a acestui raport, a spus Drummond, este ca o dată pe an să se publice de Societatea Națiunilor un tablou de cererile minoritare, cu soluțiunea care s-a dat. Am arătat lui Drummond că numirea unui Comitet de studiu pare să fie un angajament a face ceva. Că nu sîntem obligați a face ceva, căci procedura actuală depășește tratatele, dar la care se așteaptă el nu este sigur și nici nu cadrează cu speranța că se va pune într-un comitet de studiu. Drummond mi-a răspuns că Comitetul celor trei raportori nu se angajează la nimic, că va fi datoria lui a spune că procedura actuală depășește deja tratatele ; își asumă el răspunderea că trebuie constituit astfel ca să ajungă la o asemenea concluziune. Ce va ieși vom vedea. Important este de relevat că părerea lui sir Eric Drummond reflectează, ca de obicei, lucrurile ce se pregătesc și părerea Marii Britanii.

[1] Lipsă în text.

165

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 54-a SESIUNE A CONSILIULUI LIGII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 7 MARTIE 1929

Domnul Titulescu declară că Guvernul regal al României, conștient de rolul pe care sînt chemate să-l joace în opera de apropiere intelectuală a popoarelor Institutul internațional de cooperare intelectuală de la Paris, Institutul internațional al cinematografului educativ de la Roma și Institutul pentru unificarea dreptului privat de la Roma, este recunoscător guvernelor francez și italian de a fi dat Ligii Națiunilor posibilitatea să creeze aceste trei institute. Dorind să asocieze România la cheltuielile necesitate de activitatea acestor trei institute, Guvernul regal al României a însărcinat pe domnul Titulescu să declare Consiliului Ligii Națiunilor că este foarte fericit de a putea pune direct la dispoziția consiliilor de administrație ale acestor trei institute, conform statutelor lor, o subvenție anuală de :

25 000 de franci francezi pentru Institutul internațional de cooperare intelectuală de la Paris ;

15 000 de lire italiene pentru Institutul internațional al cinematografului educativ de la Roma ;

5 000 de lire italiene pentru Institutul pentru unificarea dreptului privat de la Roma.

Domnul Titulescu roagă pe colegii săi să binevoiască a însărcina pe secretarul general să transmită această comunicare președinților consiliilor de administrație ale acestor trei institute.

SDN, CL, LIV (1929), NR. 4, P. 546, DOC. 2 390.

166

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 13 MARTIE 1929
T.C. NR. 2 005
ÎNREG. M.A.S.
NR. 16 932 DIN 14 MARTIE

Voi expedia prin poștă un raport din Londra asupra tuturor chestiunilor discutate în actuala sesiune a Consiliului Societății Națiunilor. În chestiunea minorităților cred că avem motive de satisfacțiune, dat fiind mai ales că aveam de luptat cu influența lui Stresemann

și cu textele din Tratatul minorităților dubios redactate, după cum am relevat-o în telegramele mele anterioare.

1. Cererea Lituaniei a fost pentru noi un excelent prilej de a lămuri ce se poate și ce nu se poate face fără consimțămîntul nostru în materie de minorități. Grație bunăvoinței lui Scialoja, Chamberlain și Briand, s-a putut întinde mandatul Comisiunii de juriști pînă... [1] și chestiunile de fond. Problema era dacă Lituania are sau nu calitatea să figureze ca membru în Consiliu cu drept de vot. Evident că nu are, căci Consiliul nu se ocupă cu o modificare a tratatelor. De aceea nici Grecia, nici Iugoslavia, nici Cehoslovacia nu au făcut o asemenea cerere. Dar, pentru a ajunge la o asemenea concluziune negativă cu privire la cererea prezentată de Lituania, juriștii au consimțit să ia lucrurile mai de departe. Ei au distins între actele cu caracter general care ... [2] la funcționarea Societății Națiunilor și în Consiliu le poate ... [3] în contradicțiune cu Consiliul și actele care implică din partea statelor interesate împlinirea de acte neprevăzute de tratatul minorităților și în genere toate regulile care afectează situațiunea juridică creată de tratate. Aceste reguli din urmă nu se pot stabili decît printr-un acord între Consiliu și statele interesate. Eu am mers și mai departe și am spus că nu accept raportul juriștilor decît sub beneficiul a trei observațiuni, din care a doua este cea mai importantă, căci este privitor la procedura actuală a Consiliului de trei. Am spus, bineînțeles, că orice modificare a procedurii, Consiliul a stabilit deja alături de tratate și care formează obiectul rezoluțiunilor sale, intră în a doua categorie, adică nu se poate face fără consimțămîntul statelor minoritare. Scialoja, ca președinte al Consiliului, s-a raliat la primele două observațiuni ce am făcut și a prezentat oarecare precizări cu privire la a treia. Raportul juriștilor a fost acceptat cu explicațiunile președintelui, adică cu ralierea la primele mele două observațiuni. Acesta este un punct foarte important pentru noi. De altfel Beneš mi-a trimis mulțumirile lui pentru cele obținute. Raportul juriștilor mai spune că anume puncte din propunerea Dandurand ies din cadrul actual al tratatelor.

2. Chamberlain și Briand au făcut discursuri atît de favorabile nouă, încît am considerat că în stadiul actual al chestiunii noi nu avem de vorbit. L-am rugat pe Zaleski să facă o scurtă declarațiune, la care eu am să mă raliez. Tactica a fost bună, căci germanii mă întrebau mereu cînd vorbesc, cu dorința de a face ei un nou discurs de răspuns, care să strice efectul discursurilor Chamberlain și Briand.

[1] Lipsă în text.
[2] Indescifrabil.
[3] Lipsă în text.

3. Comitetul de studii a fost alcătuit nu se poate ...[1] bine, căci a intrat Chamberlain, care mi-a spus că vrea să facă raportul înainte de alegerile britanice din luna mai.

4. Se pare că modificările la care s-ar gîndi Chamberlain ar fi publicarea tabloului cu data intrării diferitelor cereri de minorități, data examinării lor și rezultatul lor, toate acestea le vom relua... [2] proprii, dar cu dorința de a se evita pentru Societatea Națiunilor critica că nu se ocupă de minorități. Se pare că Chamberlain se mai gîndește la sporirea Comitetului de trei la cinci.

5. Știu bine că chestiunea minorităților va fi lungă vreme o ghiulea de picioare pentru statele care au semnat tratatul minorităților. Dar cum nimeni pe lume nu poate împiedica pe un membru din Consiliu a înscrie la ordinea zilei o chestiune, cred că așa fiind și pînă azi cel puțin nu numai că lucrurile nu puteau ieși mai bine pentru noi, dar sîntem mai înarmați în lupta de mîine prin principiile aduse de Consiliu în materie de modificare decît eram ieri.

167

COMUNICAREA „SOCIETATEA NAȚIUNILOR ȘI MINORITĂȚILE", FĂCUTĂ DE N. TITULESCU LA ACADEMIA DIPLOMATICĂ DE LA PARIS *

PARIS, 15 MARTIE 1929

Printre subiectele pe care Academia noastră le-a pus în discuție, Liga Națiunilor ocupă un loc de cinste, după cum i se cuvine.

Putem noi însă să abordăm fără prea multe inconveniente o problemă actuală care continuă să fie discutată la Geneva ? Cred că da, cu condiția să nu luăm atitudine în ceea ce privește aspecte speciale ale acestei probleme, de orice natură ar fi ele, înainte de a cunoaște informațiile pe care Comitetul de studii, numit de Consiliu, ni le va furniza și opiniile pe care el le va emite.

Sub rezerva acestor observații, cred chiar că examinarea cîtorva din aspectele generale ale problemei poate fi într-un fel utilă.

Într-adevăr, problema minorităților pare să se fi transformat într-un refugiu, în care falsele impresii s-au acumulat în masă.

Pentru opinia publică, preocupată de pace și dreptate, cuvîntul minoritate a devenit de multă vreme sinonim cu complicație ; mai mult chiar decît atît, el a devenit o sursă de impresii tenebroase. Astfel, pentru mulți, cuvîntul evocă cînd imaginea unor

[1] Lipsă în text.
[2] Indescifrabil.

state care se ridică împotriva altora, cînd imaginea unor țări recalcitrante la orice datorie umanitară și încercînd să-și făurească printre articolele tratatelor drum spre libertatea cea mai absolută, impusă pînă la dreptul de oprimare, cînd imaginea unor grupări de oameni fluturînd pînă dincolo de frontiere, față de toți și împotriva tuturor, privilegii nepieritoare.

Este drept că aceste imagini variază cu fiecare grad de latitudine. Din fericire, nimic nu este adevărat din cele spuse pînă acum.

Istoria politică a ultimilor zece ani dovedește dimpotrivă că, dacă există un tărîm pe care s-au afirmat solidaritatea internațională și generozitatea înțelegătoare a tuturor națiunilor fără deosebire, acesta este, fără îndoială, tărîmul tratamentului acordat minorităților.

Este adevărat că, transpusă în domeniul relațiilor internaționale, problema minorităților pare să intereseze cu deosebire două categorii de state. De o parte, statele care văd un număr considerabil de oameni legați de ele prin rasă, limbă și religie, chemați să trăiască de-a pururi dincolo de frontierele lor și care au interesul legitim de a vedea că foștilor lor supuși li se acordă protecția maximă. De altă parte, statele pe pămîntul cărora aceste minorități sînt chemate să trăiască și care, deși sincer dispuse să asigure drepturile omului și mai ales individualitatea culturală și religioasă tuturor locuitorilor fără nici o deosebire, au totuși interesul, tot atît de legitim, de a nu vedea cristalizîndu-se, ca niște corpuri străine de organismul național, grupări oricare ar fi ele, de a nu vedea creîndu-se un stat în interiorul statului.

Ar fi însă o gravă eroare ca, pornind de la această constatare, să considerăm problema minorităților sub forma unui antagonism între state.

Problema minorităților interesează, fără distincție, întreaga Ligă a Națiunilor. Solicitudinea față de minorități este generală și la fel de sinceră atît de o parte, cît și de cealaltă. Dacă pentru unii această solicitudine este de ordin sentimental, pentru statele cu minorități ea este de ordin politic.

Un stat care ar împinge sentimentul pînă la a crea complicații politice, fără a ține seama de interesele păcii, ar viola obligațiile asumate prin pact. Pe de altă parte, un stat care nu s-ar strădui să asigure un maximum de bunăstare minorităților sale, un stat care nu ar înțelege că interesul său primordial rezidă în lealitatea tuturor cetățenilor și nu în anihilarea individualității culturale și religioase a unora dintre supușii săi, un stat care nu și-ar da seama că trebuie să fie cel mai bun apărător al intereselor minorităților sale, acest stat nu ar viola numai legea umanitară care trebuie să conducă

orice comunitate civilizată, ci și legea conservării propriei sale existențe.

Este adevărat însă că, îndată ce ieși din domeniul afirmațiilor de principiu pentru a intra în acela al realizărilor practice, îndată ce încerci să procedezi la o delimitare concretă între interese opuse, asiști la o ciocnire între concepții din cele mai contradictorii.

Dreptul și interesele păcii sînt invocate, pe cît se pare, cu egală forță de ambele părți. Ai impresia că te afli în plină confuzie ; problema pare a fi inextricabilă.

Din ce se naște această discordanță prea zgomotoasă adeseori și totdeauna dureroasă ? Explicația este simplă. Am discutat, discutăm, persistăm în discutarea problemei minorităților, confundînd cu o surprinzătoare ușurință ceea ce este de dorit cu ce este obligatoriu.

Dacă am aborda totuși această problemă într-un mod mai simplu, însă mai precis ? Dacă am spune : ceea ce constituie o obligație internațională actuală trebuie să facă obiectul unei executări eficiente și scrupuloase ; ceea ce depășește obligațiile internaționale actuale poate forma obiectul unei discuții, dar să se știe că discuția nu are valoare de angajament și că discuția înseamnă libertate, nu numai că am simplifica problema, dar am și lămuri-o, contribuind prin aceasta la soluționarea ei.

Vom fi lămurit problema, pentru că, privind-o sub acest unghi, vom observa îndată că dreptul pozitiv actual al tratatelor este nu numai riguros aplicat, dar că alături de el s-a stabilit, prin concursul binevoitor al tuturor celor interesați, un drept mai larg, mai suplu, un adevărat drept pretorian, expresie a spiritului de solidaritate generoasă fără de care Liga Națiunilor nu ar putea lucra.

Care sînt, de fapt, limitele dreptului pozitiv actual al minorităților, limite care, după părerea mea, au fost prea deseori pierdute din vedere ? Departe de mine gîndul de a face o expunere amănunțită a acestui subiect, pe care de altfel domnul Mandelstam l-a tratat în fața dumneavoastră cu o perfectă competență.

Ne vom mulțumi să fixăm pe scurt cele trei piese ale sistemului : drepturile subiective ale minorităților, instrumentele diplomatice care le-au creat și garanțiile internaționale care le sînt acordate.

Anumite drepturi ale omului au fost asigurate minorităților în unele țări sub garanția internațională. Acestea sînt : dreptul la naționalitate, dreptul la viață, dreptul la libertatea individuală și la libertatea cultului, dreptul la egalitate, dreptul de a folosi limba minoritară, dreptul de a participa la beneficiile fondurilor publice destinate scopurilor de educație, de religie, de caritate. Adăugați acestor drepturi generale anumite drepturi speciale

acordate unor minorități precis denumite : minoritățile evreiești, valahii din Pind, muntele Athos, comunitățile secuiești și săsești din Transilvania, rutenii din sudul Carpaților, și veți cunoaște în totalitatea sa mănunchiul de drepturi subiective aparținînd minorităților.

Care sînt instrumentele diplomatice care au dat caracterul de fapt internațional pozitiv acestor prerogative ? Ele sînt variate, dar pot să fie, în linii mari, enumerate după cum urmează :

Există mai întîi tratatele speciale, zise tratate ale minorităților, semnate la Paris, în timpul Conferinței păcii, de către Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia, România și Grecia.

Sînt apoi anumite capitole speciale inserate în tratatele de pace și asigurînd protecția minorităților în Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia.

Există de asemenea declarații făcute în același scop în fața Consiliului Ligii Națiunilor de către Albania, Estonia, Finlanda, Letonia și Lituania.

Mai sînt, în sfîrșit, convenții răspunzînd acelorași necesități, în special Convenția germano-poloneză pentru Silezia de Sus din 15 mai 1922, care fixează și o procedură specială contractuală deosebită de regulile de drept comun, și Convenția pentru teritoriul Memel din 5 mai 1924.

Enumerarea drepturilor subiective ale minorităților a putut să pară lungă ; aceea a instrumentelor care le consacră a putut părea plicticoasă, dar garanția internațională, adevăratul drept pozitiv al minorităților, dispozițiile contractuale care fac ca această materie să iasă din dreptul național pentru a intra în dreptul internațional, sînt cuprinse toate, dar absolut toate, în următorul text, pe care îl veți regăsi în orice tratat sau declarație referindu-se la minorități :

„Cehoslovacia (sau Austria, Polonia, Iugoslavia, România etc.) este de acord că, în măsura în care stipulațiile din articolele precedente afectează persoane aparținînd unor minorități de rasă, de religie sau de limbă, aceste stipulații constituie obligații de interes internațional și vor fi plasate sub garanția Ligii Națiunilor. Ele nu vor putea fi modificate fără asentimentul majorității Consiliului Ligii Națiunilor. Statele Unite ale Americii, Imperiul britanic, Franța, Italia și Japonia se angajează să nu-și refuze asentimentul la nici o modificare a acestor articole, care ar fi reglementar consimțită de majoritatea Consiliului Ligii Națiunilor.

Cehoslovacia (sau Austria, Polonia, Iugoslavia, România etc.) este de acord că oricare membru al Consiliului Ligii Națiunilor va avea dreptul să semnaleze orice infracțiune sau pericol de infracțiune la vreuna din aceste obligații, iar Consiliul va putea proceda în modul pe care îl va considera potrivit și va putea da instrucțiunile care îi vor părea indicate și eficace în acea circumstanță".

Iată tot ce ne spun tratatele.

Dacă examinezi atent acest text fundamental, dar unic, ești îndemnat să faci anumite observații de o importanță capitală pentru lămurirea problemei care ne preocupă.

În primul rînd, în numeroasele instrumente enumerate de noi, ca și în dispoziția care creează garanția internațională, se vorbește de minorități fără a le defini.

Ce este o minoritate ? Tratatele nu o spun. Este oare vorba de un număr considerabil de oameni pe care rasa, limba, religia îi deosebesc de ceilalți sau este vorba numai de cîteva persoane ? Tratatele nu o spun. Este vorba de grupări stabilite de multă vreme sau numai de refugiați stabiliți de curînd ? Tratatele nu o spun. Textele vorbesc, este adevărat, de diferența de rasă, de limbă, de religie. Dar cine este chemat să facă deosebirea între limbă și dialect, între religie și sectă ? Tratatele nu o spun. Este important de relevat că tratatele care protejează minoritățile sînt în funcție de răspunsul la o întrebare capitală relativă la definirea obiectului însuși al protecției lor. Acest fapt este atît de adevărat, încît, șase ani după intrarea în vigoare a tratatelor minorităților, domnul de Jouvenel recunoștea la dezbaterile de la Geneva necesitatea unei bune definiții a minorităților în cadrul tratatelor existente, bine-înțeles. Și domnul ambasador de Mello-Franco spunea în Consiliul de la 9 decembrie 1925 că, așa cum le prezintă tratatele, minoritățile nu înseamnă numai grupări etnice, ci și atribute psihologice, sociale și istorice, recunoscînd astfel că definirea minorității trebuie să facă obiectul unui studiu încredințat tehnicienilor : juriști, istorici și sociologi.

Această lipsă de precizie va constitui oare pentru noi un motiv care să împiedice protecția existentă a intereselor minoritare ? Departe de mine acest gînd. Ceea ce doresc eu este să facem lumină, nu o faptă rea. Ceea ce doresc este să reținem ce înseamnă tratatul și ceea ce, în ciuda defectelor sale, a făcut din el munca rodnică a Ligii Națiunilor.

Să ne mulțumim deci, pentru moment, cu constatarea că minoritățile se deosebesc de majorități, așa cum albul se deosebește de negru și să continuăm examinarea textului fundamental, dar unic, care stabilește garanția internațională a drepturilor minorităților.

Este această garanție permanentă ori temporară ? Ce de discuții interesante în legătură cu aceasta ! Am auzit teoria perma-

nenței într-atît de absolută, încît garanția Ligii Națiunilor în materie de minorități apărea unica excepție de la legea lui Goethe asupra soartei schimbătoare a lucrurilor. Am auzit teoria unei permanențe atenuate de desuetudinea în care ar cădea dreptul pozitiv al minorităților reconciliate din lipsă de reclamanți. Am auzit teoria permanenței sub forma eternității de mîine care succedă eternității de azi.

Îngăduiți-mi să reamintesc în legătură cu aceasta însuși textul care creează garanția internațională în materie de minorități și interpretarea pe care i-a dat-o domnul Tittoni, al cărui raport din 20 octombrie 1920 constituie, după părerea tuturor, carta fundamentală în materie.

„Nu va fi inutil să definim mai întîi în mod clar sensul exact al termenilor : garanție a Ligii Națiunilor. Pare evident că această stipulație înseamnă înainte de toate că dispozițiile privind minoritățile sînt intangibile, cu alte cuvinte ele nu pot fi modificate în sensul de a se aduce vreun prejudiciu drepturilor actualmente recunoscute și fără asentimentul majorității Consiliului Ligii Națiunilor".

Intangibilitatea dreptului pozitiv actual al minorităților înseamnă deci că modificarea sa nu depinde numai de consimțămîntul semnatarilor, de o parte marile puteri și de cealaltă statele cu minorități, ci și de un asentiment suplimentar, în speță acela al majorității Consiliului. Dar acest asentiment odată obținut de statele cu obligații minoritare, marile puteri semnatare ale tratatelor minorităților s-au angajat formal și anticipat să nu-și refuze consimțămîntul la respectiva modificare.

Am spus cumva toate acestea cu scopul de a cere suprimarea garanției care există actualmente în materie de minorități ? Nici gînd de așa ceva. Existența actualei garanții este un element de liniște psihologică pentru minoritățile de pretutindeni.

Concursul dat de Liga Națiunilor atît minorităților, cît și statelor în neînțelegerile lor este cît se poate de prețios. Ceea ce doresc este ca, atunci cînd ne ocupăm de tratate, să vorbim despre ele în mod precis, să știm unde încep și unde se termină, condiție indispensabilă pentru a recunoaște în orice moment la ce punct ne aflăm.

Să examinăm mai departe textul garanției internaționale în materie de minorități. Ce mai băgăm de seamă ?

Tratatele minorităților, care au fost făcute în afara Ligii Națiunilor, între marile puteri de o parte și statele cu minorități de cealaltă, prevăd că drepturile conferite minorităților vor fi puse

sub garanția Ligii Națiunilor. Ne aflăm deci în prezența unei stipulații în favoarea unui terț. Acest terț este însă Liga Națiunilor, alecărei drepturi și obligații sînt fixate prin pact. Și atunci se pot oare extinde drepturile și obligațiile Ligii Națiunilor fără un amendament la pact ? Iată o întrebare la care nu-mi propun să răspund aci.

Îmi este suficient să amintesc că ea a preocupat pe reprezentantul unei țări nesemnatară a Tratatului minorităților. Am numit pe lordul Balfour.

Într-adevăr, în procesul-verbal al Consiliului încheiat la 22 octombrie 1920 cu ocazia discutării raportului prezentat de domnul Tittoni, găsim următorul pasaj :

„Domnul Balfour întreabă dacă Consiliul are dreptul de a nu accepta sarcina protecției minorităților și dacă, în consecință, nu ar putea să facă unele rezerve relativ la procedura instituită de tratate pentru protecția minorităților de către Consiliu.

Opinia generală a Consiliului este că acesta ar putea teoretic să refuze de a garanta drepturile minorităților, dar că practic un refuz este imposibil. S-ar ivi, într-adevăr, inconveniente grave ; dat fiind că tratatele nu au fost acceptate de cei interesați decît cu foarte mare greutate, trebuie evitat să se reducă și mai mult autoritatea lor.

Domnul Balfour a cerut ca observațiile sale să fie, cel puțin, consemnate în procesul-verbal".

Am amintit eu oare acest lucru pentru a deduce din el că intervenția Ligii Națiunilor în materie de minorități trebuie să înceteze îndată ca ilegală ? Nimeni n-o poate crede. L-am amintit cu scopul de a pune în evidență că unui gest de generozitate al marilor puteri în favoarea minorităților i-a urmat un al doilea gest de generozitate al statelor interesate, care au acceptat de bunăvoie stipulațiile menționate, și un al treilea gest de generozitate al Ligii Națiunilor, care a acceptat o sarcină în plus în folosul popoarelor. Nu mi se pare inutil să amintesc acest concurs de generozități în momentul în care se aud voci afirmînd că Liga Națiunilor nu-și face datoria pe deplin. Liga Națiunilor face mai mult decît atît, își depășește datoria.

În sfîrșit, dacă observi bine textul care stabilește garanția internațională în materie de minorități, ajungi la o a patra concluzie, de mare importanță.

În ce constă această garanție ? În faptul că orice membru al Consiliului are dreptul să atragă atenția acestuia asupra infracțiunii sau pericolului de infracțiune la obligațiile cuprinse în Tratatul minorităților. Ceea ce înseamnă că orice infracțiune la Tratatul minori-

tăților nu devine o problemă internațională decît dacă unul din membri își asumă răspunderea personală de a o semnala atenției Consiliului. Cu alte cuvinte, conform tratatelor, problema minorităților nu există și nu poate exista pe tărîm internațional ca un diferend între minoritate și guvernul interesat, ci numai ca un diferend între unul sau mai multe state, care, acționînd pe propria lor răspundere — ca procurori ai umanității —, își însușesc cauza discutată, și guvernul național interesat.

Iată tot ce spun tratatele în materie de garanție internațională a minorităților. Nu trebuie să privim cu melancolie bilanțul acesta de neprecizări și de limitări. Trebuie, dimpotrivă, să ne gîndim la satisfacția interioară pe care ți-o dă faptul de a ști că, în afara limitelor stricte ale legii, există comandamente imperioase ale conștiinței, precum și constatarea că mai repede va progresa cauza sfîntă a minorităților printr-un apel la bunăvoința și generozitatea popoarelor decît prin evocarea spectrului sancțiunilor.

Alături de drept, există practică. Dar, pentru că ea este considerată ca demnă de criticat, se vorbește acum de schimbarea ei. Alături de practică există deci reforma.

S-a spus că practica a deviat de la intențiile celor ce au întemeiat sistemul minorităților. Dar a deviat ea într-un sens restrictiv sau într-un sens extensiv față de interesele minorităților ? Examenul pe care l-am făcut acum dovedește el singur că deviația nu s-a putut produce decît în sensul extensiv, altminteri ar fi fost foarte greu ca sistemul creat de tratate să funcționeze comod.

În ședința de la 22 octombrie, domnul Balfour sublinia deja sarcina ingrată și grea a Consiliului în materie de minorități, spunînd : „Dacă va fi necesar să se intervină pentru protecția unei minorități, unul din membrii Consiliului va trebui să primească să devină acuzatorul statului care nu-și va fi ținut angajamentele".

Și domnul Tittoni răspundea : „Este adevărat că sarcina atribuită Consiliului este departe de a fi plăcută, dar el nu poate s-o refuze."

Or, trei zile mai tîrziu iată-l pe domnul Hymans declarînd că a fost impresionat de observațiile pe care domnul Balfour le făcuse în ședința precedentă relativ la situația dificilă în care s-ar afla un membru al Consiliului care ar acuza un stat de a fi violat tratatele minorităților. În consecință, pentru a face această sarcină mai puțin ingrată, domnul Hymans sugerează ca orice petiție emanînd de la minorități să fie examinată de un Comitet de trei. Consiliul a hotărît aprobarea propunerii făcute de domnul Hymans în următorii termeni : „Pentru a facilita membrilor Consiliului exercitarea drepturilor și datoriilor lor în ceea ce privește protecția

minorităților, este de dorit ca președintele și doi membri, desemnați de el pentru fiecare caz, să procedeze la examinarea oricărei petiții sau comunicări adresate Ligii Națiunilor în legătură cu o infracțiune sau un pericol de infracțiune la clauzele tratatelor pentru protecția minorităților. Această examinare va avea loc îndată ce petiția sau comunicarea respectivă va fi fost adusă la cunoștința Consiliului".

Comitetul celor trei se născuse. Fie că acest Comitet merită elogii, fie că merită critici, un lucru este limpede : prin instaurarea sa, în fapt dacă nu în drept, procedura în materie de minorități este declanșată nu de un act emanînd de la un membru al Consiliului pe proprie răspundere, așa cum cere tratatul, ci de plîngerea minorităților, în vreme ce, conform raportului Tittoni, petiția este o simplă sursă de informație pentru Consiliu.

Într-adevăr, după o primă examinare prin care se constată dacă poate fi primită, plîngerea este transmisă guvernului interesat pentru observații. Apoi, cum de obicei observațiile scrise nu sînt considerate suficiente, sînt chemați în fața Comitetului celor trei delegați, care să dea explicații verbale. După explicațiile verbale urmează sfaturile amicale ale membrilor Comitetului celor trei ; sfaturi amicale sub forma reamintirii datoriilor internaționale. Totul în ședință secretă, se înțelege, dar este un proces în regulă, a cărei procedură a trebuit să fie minuțios stabilită prin rezoluțiile Consiliului.

Serviciile pe care Comitetul celor trei le-a adus cauzei minorităților sînt prea cunoscute pentru ca acesta să mai aibă nevoie de apărare.

Un sentiment de dreptate ne obligă totuși să constatăm că cel mai mare serviciu care se poate face Comitetului celor trei este să spunem tot răul pe care îl gîndesc despre el statele cu obligații minoritare, cărora le-a pricinuit nenumărate ore neplăcute. Nu spun că nu îi datorează și numeroase fapte bune.

Dar cum, în calitatea mea de membru al Consiliului și de reprezentant al unui stat cu obligații minoritare, mi-a fost dat să cunosc ambele povîrnișuri, pot să afirm cu toată imparțialitatea că sînt mult mai ușor de suportat criticile adresate Comitetului celor trei, decît cele pe care Comitetul le adresează, la rîndul său, reprezentanților statelor interesate, însărcinați să furnizeze explicații orale.

Nu toată lumea este de aceeași părere. Este foarte posibil. Dar fie că se aprobă, fie că se critică sistemul Ligii Națiunilor, un fapt rămîne indiscutabil : Comitetul celor trei și procedura pe care

acesta o urmează sînt în afara Tratatului minorităților. Și tocmai ele constituie acel drept pretorian, stabilit în mod benevol în interesul minorităților, prin colaborarea constantă între Liga Națiunilor și statele cu obligații minoritare, fără consimțămîntul cărora nu ar putea de altfel funcționa.

Așa că, în fața criticilor aduse practicii actuale, dintre care unele, ca cele ale domnilor Stresemann și Dandurand, sînt inspirate de nobila dorință de a se realiza mai mult, iar altele sînt provenite din rea-voință ori ignoranță, se ridică următorul bilanț care dovedește că Liga Națiunilor a făcut mai mult decît îi dictau obligațiile stricte ale tratatelor, iar statele cu minorități s-au străduit cît au putut s-o ajute în îndeplinirea misiunii ei umanitare.

În primul rînd, Liga Națiunilor a acceptat, fără obligație prevăzută în pact și într-un spirit de generozitate care impune respect, garanția stipulațiilor relative la protecția minorităților.

În al doilea rînd, Liga Națiunilor, nepreocupîndu-se de lipsa de precizie a instrumentelor diplomatice, a acordat solicitudinea și protecția sa minorităților, fără a enunța elementele constitutive ale acestora.

În al treilea rînd, Liga Națiunilor a instaurat alături de dreptul restrictiv al tratatelor o practică mai suplă care asigură minorităților examinarea cererilor lor după o procedură minuțioasă, înainte ca vreun membru al Consiliului să-și fi însușit cauza lor, și care obligă guvernele interesate să dea explicații înainte de a se fi declanșat acțiunea legală prevăzută în tratate.

În al patrulea rînd, Liga Națiunilor a impus anumite limite dreptului pretorian extralegal, pe care ea însăși l-a creat, dar nu a adus niciodată vreun prejudiciu dreptului legal al membrilor Consiliului, pe care a vrut să-l păstreze intact așa cum el rezultă din tratate.

În sfîrșit, pusă în fața unor propuneri de o mare elevațiune de gîndire, ca cele ale onorabilului dr. Stresemann și ale președintelui Dandurand, Liga Națiunilor, în ciuda realizărilor ei din trecut, a numit un Comitet de studii care să cerceteze în ce măsură aceste propuneri ar putea fi utilizate în cadrul obligațiilor existente și în interesul general.

Acestea fiind faptele, se poate oare vorbi de o deviere a practicii Ligii Națiunilor în defavoarea minorităților față de intențiile fondatorilor sistemului ?

Pot într-adevăr minoritățile să se plîngă că teoria și practica nu merg mînă în mînă și că există o contradicție evidentă între promisiunile tratatului și faptele reale ?

Și, dacă ar fi așa, ce să spunem atunci de statele care au semnat tratate restrictive și nu au acceptat practica actuală decît în credința că gestul lor va fi aprobat, fiind considerat expresia unei contribuții benevole la o cauză umanitară sacră, dar sacră prin reciprocitatea morală pe care o implică ?

Să fie oare contradicție între promisiunile întemeietorilor sistemului și realitatea de azi ?

Îngăduiți-mi să reamintesc un fapt destul de puțin cunoscut, deși întîmplat acum zece ani, și care se referă la lucrările Conferinței păcii.

Scrisoarea adresată de domnul Clemenceau domnului Paderewski este citată ca un document revelator pentru spiritul care a călăuzit Comisia noilor state și Conferința păcii în elaborarea noului statut al minorităților.

Este foarte adevărat. Dar această scrisoare din 28 iunie 1919, care nu contrazice de altminteri cu nimic cele ce am spus aici, trebuie citită în lumina procesului-verbal cu data de 29 mai 1919 de la Conferința păcii, prezidată de domnul Clemenceau însuși.

Vom avea astfel imaginea clară a compensației pe care întemeietorii sistemului o ofereau statelor chemate să semneze tratatele minorităților, aceste state nefiind foarte dornice să accepte noile stipulații, care le provocau îngrijorări în ceea ce privea suveranitatea lor națională.

În proiectul primitiv al Pactului Ligii Națiunilor există un articol — 21 — care asigura protecția minorităților în toate țările. Acest articol, pe care statele chemate să semneze tratatele minorităților îl acceptaseră, era astfel conceput : „Înaltele părți contractante sînt de acord să declare că nici o oprelişte nu va interveni în libera exercitare a oricărei credințe, religii sau opinii dacă practicarea acesteia nu este incompatibilă cu ordinea publică și moravurile și că în jurisdicția respectivă nimeni nu va fi tulburat în viața sa, în libertatea sa sau în urmărirea fericirii sale din cauza aderării la o anumită credință, religie sau opinie".

Articolul 21 a fost apoi retras din proiectul pactului pe motiv că prejudiciază suveranitatea statelor.

Noile state au invocat atunci principiul egalității suveranităților și au declarat că acceptă orice dispoziție pe care toate statele făcînd parte din Liga Națiunilor o vor admite pe propriul lor teritoriu în această materie, dar au refuzat să se supună unor clauze speciale.

Cum a justificat Conferința păcii faptul de a impune anumitor țări obligații pe care ea însăși le socotea incompatibile cu suvera-

nitatea normală a unui stat ? Cît se poate de simplu ! A spus statelor cu minorităţi : Vă acordăm largi creşteri teritoriale, vă garantăm noile frontiere, este deci just să stipulăm condiţiile în care această garanţie poate să vă fie dată.

Dar să ascultăm mai bine cuvintele rostite de preşedintele Clemenceau şi de preşedintele Wilson la şedinţa din 31 mai 1919, cînd a fost discutată problema minorităţilor.

Preşedintele Clemenceau : „Nu cred că este umilitor pentru România să primească sfaturi prieteneşti de la state care se numesc Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Italia, Franţa. Nici unul dintre aceste state nu va voi să exercite o putere ilegală în România...".

Preşedintele Wilson : „... În aceste condiţii este oare neraţional sau nedrept ca marile puteri să spună asociaţilor lor, nu în calitate de dictatori, ci de prieteni : Nu ne este posibil să garantăm reglementări teritoriale pe care nu le credem juste şi nu putem lăsa să dăinuiască elemente de dezordine care, după părerea noastră, vor tulbura pacea lumii.

... Cum o putere, de exemplu Statele Unite, căci este singura în numele căreia pot vorbi, va putea, după ce a semnat aceste tratate, în cazul cînd ele ar cuprinde elemente de a căror permanenţă se îndoieşte, să declare poporului său la o distanţă de 3 000 de mile că a stabilit pacea lumii ? Este un lucru imposibil. Şi totuşi aceste tranzacţii implică din partea României, a Cehoslovaciei, a Serbiei speranţa că, dacă vreuna din clauzele acestui regulament nu va fi respectată, Statele Unite îşi vor trimite armata şi navele pentru a veghea la executarea lor.

Cer prietenului meu Kramar, prietenului meu Trumbić, prietenului meu Brătianu să fie încredinţaţi că, dacă socotim preferabil să rămînă în tratat cuvinte pe care ei doresc să le omitem, nu o facem în scopul de a insista asupra unor condiţii neraţionale, ci pentru că dorim ca tratatul să ne dea dreptul de a hotărî dacă acestea sînt lucruri pe care le putem garanta".

Iată ce spunea preşedintele Wilson la 31 mai 1919 la întrunirea Conferinţei păcii, prezidată de domnul Clemenceau, care a semnat scrisoarea din 28 iunie 1919.

Comparînd regimul din ce în ce mai bun creat minorităţilor de Liga Naţiunilor în afara tratatelor şi peste acestea şi soarta compensaţiei oferite de Conferinţa păcii statelor cu obligaţii minoritare, nu ştiu dacă nu cumva acestea din urmă sînt îndreptăţite să-şi pună următoarea întrebare : După o primă decadă de activitate a Ligii Naţiunilor, ideile întemeietorilor sistemului minorităţilor mai apar ele astăzi sub acelaşi aspect ?

Şi acum, cînd ştim în mod precis care este dreptul pozitiv al minorităţilor şi care acţiunea umanitară a Ligii Naţiunilor în virtutea acestui drept şi pe lîngă el, ne este uşor să înţelegem cum se pune în prezent problema minorităţilor şi ce răspuns comportă ea.

De cîtva timp şi mai ales acum asistăm la o mişcare care tinde să reformeze protecţia existentă a minorităţilor în scopul de a o face mai eficace şi mai completă.

Este un lucru cît se poate de nobil. Dar în această mişcare îşi face loc o tendinţă, şi anume tendinţa de a prezenta unele ţări — pe cele care nu au tratate de minorităţi — drept propovăduitoarele unei noi justiţii internaţionale, în timp ce ţările legate prin asemenea tratate sînt prezentate ca refractare la orice ameliorare a soartei minorităţilor. După cum am demonstrat, nimic nu poate fi mai fals decît acest antagonism şi nimic mai nedrept decît această discriminare în faţa aceluiaşi ideal de dreptate.

Nu este mai puţin adevărat că o asemenea credinţă, chiar eronată, obligă statele cu obligaţii minoritare să-şi precizeze punctul de vedere în această privinţă, mai cu seamă în sînul acestei Înalte Academii, căreia îi revine cinstea de a fi înscris pe ordinea de zi, chiar în prima sa şedinţă publică, problema minorităţilor etnice şi care are astfel dreptul să cunoască părerea tuturor membrilor săi, pentru a putea la momentul oportun să judece în mod ştiinţific şi în deplină cunoştinţă de cauză.

Au fost încercări de a se prezenta punctul de vedere al statelor cu obligaţii minoritare ca o tendinţă de a crea complicaţii marilor puteri, inventînd minorităţi acolo unde nu erau. Nu cred că această prezentare este întru totul exactă. Nu cred că statele cu obligaţii minoritare, care au învăţat drepturile omului la şcoala franceză, libertăţile constituţionale la şcoala britanică, principiul naţionalităţilor la şcoala italiană, se pot gîndi să întoarcă împotriva profesorilor lor învăţămintele sacre primite de la ei.

Mi se pare că poziţia ţărilor cu obligaţii minoritare s-ar putea rezuma mai fidel după cum urmează.

Despre ce este vorba ?

Este vorba despre punerea în vigoare a obligaţiilor noastre actuale ? Răspundem : Să le măsurăm !

Este cumva vorba de anumite îmbunătăţiri în cadrul obligaţiilor noastre actuale ? Răspundem : Să le discutăm !

Este oare vorba de extinderea actualelor noastre obligaţii ? Sîntem siliţi să răspundem : Să le împărţim !

Este, poate, vorba de punerea problemei minorităților în adevăratul său cadru, care este de natură morală și nicidecum coercitivă ? Răspundem : Bizuiți-vă pe noi pentru tot ceea ce morala, spiritul umanitar și interesul general ne ordonă să facem !

Ce este atunci, științific vorbind, dreptul minorităților ? Este un drept pozitiv uman, dar regional. Această constatare impune o alegere ; dreptul minorităților este sau un drept pozitiv permanent, dar cu tendință universală, sau un drept temporar menit să salvgardeze drepturile omului pînă în momentul în care toate interesele vor fi fost armonios conciliate.

Obligațiile statelor față de minorități trebuie să fie universale, sub formă de drept sau sub formă de morală.

Drept pozitiv perpetuu regional este o concepție de neadmis.

Dreptul minorităților nu poate fi de-a pururi dreptul celor învinși și al noilor veniți !

Că universalitatea se realizează pe tărîmul dreptului sau al moralei, nu avem de ales, cele două concepții ne convin în egală măsură. Nu spun nici că o alegere trebuie să fie făcută imediat. Dar trebuie ca o concepție să ne orienteze în viitor. Nu știu ceea ce va fi ea. Ceea ce știu este ceea ce nu trebuie să fie. Extinderea obligațiilor actuale, oricare ar fi forma sau metoda lor, numai în sarcina unor state, fără perspective de a se ajunge la un sfîrșit, oricare ar fi bunăvoința arătată minorităților, oricare ar fi eforturile pe care le facem pentru a realiza în privința lor dorințele cele mai mari, toate acestea nu ar duce decît la slăbirea consolidării statelor.

Pacea nu poate fi servită decît printr-un ideal. Or, idealul trebuie să aibă drept bază dreptatea, și nu servitutea internațională.

De aceea spun : Să îndeplinim în mod scrupulos datoria de astăzi. Să plecăm de la ce este.

Să îndeplinim întru totul obligațiile noastre existente sub auspiciile Societății Națiunilor. Minoritățile să fie tratate cu bunăvoință, dar și statele din care ele fac parte să fie tratate la fel.

Să căutăm cu ajutorul Societății Națiunilor ceea ce în cadrul normal poate duce la apropierea tuturor oamenilor, pe care numai limba, religia sau rasa îi separă.

Și cînd finalitatea urmărită prin tratate va fi atinsă, să trasăm larg programul obligațiilor noastre morale față de oameni, în calitate de oameni. Vom merita astfel mai bine de la patriile noastre respective, vom înfrunta de asemenea mai ușor greutățile care par să ne separe astăzi, căci morala este una singură pentru toți și omul este egal omului oriunde s-ar afla.

TIPĂRIT ÎN BROȘURĂ DE HATCHARDS, LONDRA

168

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 16 APRILIE 1929
T.C. NR. 828
ÎNREG. M.A.S.
NR. 23 943 DIN 17 APRILIE

Memoriul încheiat în chestiunea minorităților la Paris și pe care l-am primit prin Mironescu miercuri seara are părți provocatoare și inabilități care ne slăbesc situațiunea. Împreună cu Mironescu am convins pe reprezentantul Poloniei să facem anume suprimări și schimbări de redacțiune, primite și de ministrul Iugoslaviei de aici. Grecia a depus însă memoriul, deși Diamandy i-a spus că lucrează numai *ad referendum* [1]. De asemenea Beneš l-a trimis prin poștă *tale-quale* [2] semnat de el. Am avut convorbiri telefonice cu Antoniade și toți miniștrii aliați din Geneva, care cunosc temeinicia suprimărilor și modificărilor ce am sugerat. Ei au spus însă că nu au instrucțiuni să facă modificări, că din moment ce Grecia și Cehoslovacia au depus memoriul, o alterare a lui făcută numai de Polonia, Serbia și România ar apare ca o lipsă de solidaritate. Așa fiind, Antoniade va fi silit a depune și el memoriul identic. Sistemul de a stabili la Paris norme de conducere pentru o acțiune comună la Societatea Națiunilor, fără a da timp guvernelor sau cel puțin delegațiilor în Consiliul Societății Națiunilor să se pronunțe, care duc și povara planurilor de bătaie făcute de alții fără consimțămîntul lor, este intolerabil și trebuie cu orice preț evitat.

169

DINAMICA PĂCII *

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ DE N. TITULESCU IN REICHSTAG
BERLIN, 6 MAI 1929

În pasionanta lucrare a lui Wolf despre *International Government* scrisă în timpul războiului, dar înainte de înființarea Societății Națiunilor, există un pasaj care îmi vine adesea în minte și pe care îmi veți îngădui să-l rezum după cum urmează :

„Fiecare dintre noi s-a născut fie «realist», fie «idealist exasperant», și veți recunoaște ușor pe cei din urmă după felul lor

[1] — *spre referire.*

[2] — *în forma în care se afla.*

ciudat de a vorbi. În prima categorie intră Trasymachus, Cleon, Pilat din Pont etc. şi o seamă de domni care scriu editorialele din marile cotidiane. Din cea de-a doua categorie fac parte Socrate, Platon, Dedal, Voltaire *et id genus omne* [1]. Acestea fiind spuse, mai rămîne un fapt curios de semnalat, şi anume că realistul de mîine rosteşte aproape întotdeuna cuvintele pentru care este bajocorit, dacă nu spînzurat, idealistul exasperant de astăzi".

M-am întrebat deseori dacă nu este cazul să adăugăm la aceste două categorii o a treia, şi anume pe aceea a *idealiştilor înfăptuitori*. Mă refer la acei oameni care, tinzînd spre absolut, ca adevăraţii gînditori, sînt în acelaşi timp chemaţi să poarte răspunderea puterii politice şi, ca atare, să înţeleagă că, dacă orice ideal este virtual un fapt, integrarea lui în lumea materială nu poate să aibă loc decît ţinînd seama de toate relativităţile care determină o societate omenească la un moment dat şi să ştie că legea triumfului oricărui ideal este asocierea lui permanentă cu timpul.

Vă mărturisesc că în ce mă priveşte răspunsul meu la o astfel de întrebare este net afirmativ. Altfel, nu văd cum ar putea fi ţinute în frîu forţele contradictorii care macină lumea. Vă mărturisesc, de asemenea, că această convingere a mea în existenţa unei a treia categorii de oameni, aceea la care mă gîndesc şi în care aşez, aşa cum presupuneţi, pe făuritorii organizării actuale a păcii, este întărită de faptul că văd cum aceştia sînt ţinta atacurilor simultane din partea idealiştilor şi realiştilor noştri de astăzi.

Primilor le aduc învinuirea că n-au înfăptuit nimic, că sînt ţintuiţi pe vecie de mentalitatea trecutului ; pe ceilalţi îi învinuiesc că sînt nişte vizionari care pun în locul realităţilor politice cuvinte sortite să rămînă în veci neputincioase.

Aceste atacuri, divergente ca sursă, dar convergente ca scop şi concluzie, departe de a crea confuzii, ar trebui mai degrabă să creeze, mi se pare mie, o senzaţie de echilibru, căci ele stau mărturie că omenirea înaintează fără să se arunce în aventuri nesăbuite şi că ea merge într-un ritm lent care îngăduie gîndirii să schimbe într-o stare de conştiinţă şi mişcarea, şi direcţia, şi condiţiile ei.

Se poate ca omenirea să nu fi dobîndit încă pacea, dar ea se îndreaptă spre pace. Pacea este, într-adevăr, un fenomen de mişcare. Este un lucru viu care se înfăptuieşte treptat. Pacea nu înseamnă odihnă, nu înseamnă delăsare. Pacea nu este decît un scop, nu e decît o direcţie. Dar „în direcţie zace îndeplinirea, iar drumul este străbătut din clipa în care ai păşit pe el".

[1] — *şi alţii din aceeaşi categorie.*

Totul este să asiguri ritmul înaintării !

Dacă vrem să împingem înainte cu cît mai puţine zguduiri un obiect material spre un punct determinat, care sînt oare factorii pe care trebuie să-i luăm în considerare ? Ei sînt în număr de patru : slăbirea rezistenţei care produce fricţiunea ; existenţa unei forţe care dă naştere mişcării ; eliminarea oricărei forţe contrare care ar putea să dea altă fază mişcării iniţiale ; timpul.

Dinamica păcii este supusă aceloraşi legi !

Slăbirii rezistenţei care produce fricţiunea îi corespunde organizarea păcii prin legile internaţionale ; forţei care dă naştere mişcării îi corespunde cea mai mare forţă mondială, care se numeşte gîndirea ; înlăturării forţelor care ar putea împiedica mişcarea iniţială îi corespunde necesitatea de a pune legea internaţională acceptată deasupra oricărei necesităţi subiective, oricare ar fi aceasta ; rămîne, în sfîrşit, factorul comun timpul, care numai el singur permite, în sistemul ritmului, adaptarea intereselor contrare ce caracterizează evoluţia.

Dispunem în starea actuală a lumii de elementele care ne îngăduie să nădăjduim într-o mişcare ritmică a relaţiilor umane către un stadiu în care forţa brutală să-şi piardă din ce în ce mai mult din preponderenţă în reglementarea conflictelor dintre naţiuni.

Cred cu adevărat acest lucru, dar cu condiţia să ne pătrundem de semnificaţia, aş zice chiar de valoarea simbolică a realizărilor obţinute, şi să îndeplinim marile datorii pe care ele le impun.

Ne complacem cam prea mult de la sfîrşitul marelui război în psihologia ziditorilor de lumi noi. Avem prea mult tendinţa să socotim creaţiile pacifice din ultimii zece ani ca pe nişte lucruri ce constituie prin ele însele un început şi un sfîrşit. Ne găsim din pricina acestei concepţii fragmentare prea adesea dezarmaţi în faţa valului crescînd de scepticism distrugător, crezînd că nu-i putem opune decît fragilitatea unor înfăptuiri înjghebate în grabă şi oarecum artificiale.

Orice s-ar spune, nici Pactul Societăţii Naţiunilor, nici Pactul Kellogg, nici orice alt pact asemănător nu constituie începutul unei lumi noi sau sfîrşitul definitiv al unei lumi vechi. Ele sînt rezultatul unei lungi evoluţii şi deci punctul de plecare al unei noi evoluţii. Ele reprezintă pe plan politic organizarea juridică a unei comunităţi internaţionale ce a luat fiinţă pe plan cultural, economic şi social.

Te surprinde să vezi cît era de organizată, prin iniţiativa celor interesaţi pe plan internaţional, lumea din care s-a născut marele război.

Convenţii privitoare la problemele cele mai diverse, organe permanente de aplicare, lucrînd fie împreună cu organele de stat, fie

independent de ele, sub formă de congrese sau conferințe, stau mărturie și pun în lumină materializarea evidentă și de pe atunci înaintată a unei comunități internaționale complexe și active. Această comunitate internațională era conștientă în asemenea măsură, încît dictonul : capitalul care este internațional nu va îngădui războiul, ne adormea într-o dulce liniște.

Evenimentele s-au însărcinat să spulbere dintr-o dată această iluzie.

Ce să însemne toate acestea ? Să ne fi înșelat oare asupra sensului mișcării ? Cîtuși de puțin ! Ne-am înșelat doar asupra faptului că o astfel de comunitate internațională putea să fie de ajuns ei însăși atîta vreme cît factorul psihologic prin excelență, *factorul politic,* rămînea în afara ei.

Ce era într-adevăr, din punct de vedere politic, această lume internaționalizată în atîtea privințe în momentul cînd a izbucnit războiul ?

Această lume, care nu cunoștea frontiere pentru atîtea schimburi între oameni, era despărțită în state concepute ca o forță absolută și nelimitată, conștientă de propria sa existență, constituindu-se ea însăși, guvernîndu-se singură. Această concepție reprezenta totuși un triumf al libertății față de regimul feudal și față de separarea puterii laice de cea religioasă. Chiar tendința sa centralizatoare răspundea unei mari necesități, cu precădere aceleia de a asigura independența statului față de corporațiile autonome prin care puteau să reînvie forțele înăbușite ale trecutului. Nu e mai puțin adevărat că din punct de vedere internațional o atare concepție asupra statului dădea naștere dreptului la război ca un atribut nelimitat al suveranității.

Exista deci în zilele noastre, sub ochii noștri, o antinomie izbitoare între realitatea social-economică și concepția politică.

Din această antinomie s-a născut marele război.

Tocmai acestei antinomii vrea să-i pună capăt organizarea internațională a păcii pe care lumea o făurește de zece ani încoace.

Privind lucrurile din acest unghi, sîntem mai bine înarmați pentru a aprecia cum se cuvine criticile stîrnite de noile legi. Privind lucrurile din acest unghi, sîntem mai liniștiți în ce privește completarea pe care această organizare o cere, căci constatăm că, dacă războiul este stăvilit din punct de vedere legal, lumea va putea mai ușor să găsească ea singură, împinsă de o comunitate de interese tot mai puternică, substanța vie cu care să umple vasele goale ce sînt, luate în sine, creațiile juridice abstracte.

Pentru a împiedica războiul ca fenomen social trebuie să începem prin a stăvili războiul ca instituție legală. Acestui prim scop trebuie să răspundă noile legi internaționale care organizează pacea.

În ce măsură a fost atins acest scop ?

Pentru a o afla, să plecăm urechea la criticile realiștilor de astăzi și la cele ale idealiștilor de astăzi. Să nu luăm în discuție decît argumentele cele mai serioase, așa cum sînt ele prezentate de purtătorii de cuvînt cei mai competenți și mai reprezentativi. Să cumpănim aceste argumente. Este o metodă mai sigură decît aceea de a sta și a ne asculta numai pe noi. Vom observa astfel, mai ușor și pe viu, repetarea procesului veșnic al conștiinței contemporane judecînd pe loc ca pe un fapt ce nu are nevoie de altceva, ceea ce nu poate să fie totuși decît o realizare istorică.

Presupun cunoscute datele tehnice ale problemei, așa că mă voi mărgini să amintesc doar că orice diferend ce amenință să provoace o ruptură este supus prin Pactul Societății Națiunilor fie arbitrajului, fie examinării de către Consiliu. Acesta din urmă va încerca să stabilească un acord între părți. În orice caz, nici un stat nu va putea recurge la război decît la trei luni după publicarea raportului. Aceasta este esența Pactului Societății Națiunilor.

Statele declară în mod solemn, în numele popoarelor respective, că ele condamnă războiul ca mijloc de reglementare a litigiilor internaționale și că renunță la el ca instrument de politică națională în cadrul relațiilor reciproce. Aceasta este esența pactului semnat la Paris în 27 august 1928 și cunoscut sub numele de Pactul Kellogg, Pactul Briand-Kellogg sau Convenția de la Paris.

Ce spun realiștii de astăzi despre această nouă organizație ?

Primul fapt demn de subliniat este acela că ei recunosc că soluționarea problemei războiului ca instituție legală poate să influențeze războiul ca fenomen social și că acceptă faptul că legea internațională, în anumite condiții pe care își dau osteneala să le precizeze, poate să slujească drept bază unei păci trainice.

Cel de-al doilea fapt demn de semnalat este că Pactul Societății Națiunilor pare în ochii lor mai justificat decît Pactul Kellogg. Faptul este interesant în sine, dar și mai interesantă este explicația sa psihologică : în favoarea Pactului Societății Națiunilor pledează cei zece ani de aplicare a sa. Zece ani nu înseamnă nimic într-un proces de evoluție. Și totuși, trebuie s-o constatăm, chiar și zece ani de aplicare sînt de ajuns pentru a pregăti opinia publică să privească cu ochi mai binevoitori asemenea fapte decît privește pe cele care au numai cîteva luni de existență.

Iar factorul timp atîrnă și el atît de greu în balanță ! — țin s-o amintesc celor mai severi dintre criticii realiști — nu numai faptul

că se recunoaște că prin crearea unei Curți permanente internaționale de justiție, care funcționează paralel cu pactul, pericolul războiului a slăbit simțitor, ci că se aduc omagii protocolului din 1924, care a împlinit și el cinci ani de existență în ciuda dificultăților întîmpinate în definirea noțiunii de agresor, recunoscîndu-se că meritul nepieritor al acestei încercări perimate este acela de a fi stabilit un scop ce se va impune ca un imperativ oricărei acțiuni viitoare și de la care nu se va mai putea abate.

În schimb constatăm o mai mică dorință de a acorda circumstanțe atenuante Pactului Kellogg și pe care unii nu șovăie să-l califice drept o nouă experiență de o naivitate puerilă, a cărei importanță n-ar consta, spun ei, decît în afirmarea unor sentimente demne de laudă, dar care nu ar putea constitui un pas înainte în domeniul practic al problemei.

Problema pe care o discutăm acuma, țin să reamintesc acest lucru, fiind abolirea războiului ca instituție legală, îmi îngădui să exprim cu privire la acest subiect o părere diametral opusă.

Criticile aduse Pactului Societății Națiunilor de realiștii de astăzi se axează în jurul a două principale capete de acuzare : pactul îngreuiază dezlănțuirea războiului, dar nu exclude războiul legal în cadrul dreptului ginților. Pactul nu conține o soluție *obligatorie* pentru conflictele internaționale și nici o soluție *pentru toate conflictele fără excepție*.

Or, tocmai viciul fundamental care se reproșează Pactului Societății Națiunilor este îndreptat prin Pactul de la Paris.

Pactul Societății Națiunilor nu exclude războiul în toate cazurile. După părerea juriștilor, există patru cazuri în care războiul legal poate subzista.

Primul caz este acela cînd un stat ar recurge la război după arbitraj, după reglementarea judiciară sau raportul unanim al Consiliului (sau un raport adoptat cu majoritatea cerută de Adunare) contra unui stat (sau unor state) care nu s-ar supune sus-numitelor decizii sau numitului raport. Și aceasta numai după expirarea unui termen de trei luni !

Cel de-al doilea caz este acela cînd un stat ar recurge la război deoarece Consiliul n-a putut să adopte o rezoluție în unanimitate și nici Adunarea cu majoritatea cerută.

Într-adevăr, în acest caz, pactul stipulează că membrii Societății Națiunilor își rezervă dreptul de a acționa cum vor socoti necesar pentru menținerea dreptului și a dreptății.

Cel de-al treilea caz este acela în care un stat ar recurge la război „atunci cînd un diferend între părți este considerat de una

din ele și recunoscut de către Consiliu ca fiind de domeniul dreptului intern", căci în acest caz Consiliul nu are recomandări de făcut și, în consecință, pactul nu exclude războiul.

Al patrulea caz este acela prezentat de un diferend între un stat membru și un stat ce nu este membru al Societății Națiunilor, care ar refuza să supună diferendul Societății Națiunilor. În acest caz, statul membru al Societății Națiunilor este liber de a recurge la război.

Iată ceea ce se înțelege de obicei cînd se vorbește de fisurile Pactului Societății Națiunilor. Ele sînt atît de numeroase și de o asemenea importanță, încît îți dai seama că domeniul din care războiul a fost în mod legal exclus prin Pactul Societății Națiunilor este foarte restrîns.

Acestea fiind spuse, sîntem mai în măsură să înțelegem pe deplin ce înseamnă din punct de vedere practic și juridic nu numai Pactul Kellogg considerat în sine, nu numai Pactul Societății Națiunilor considerat în sine, ci și suprapunerea celor două convenții.

Pentru marea majoritate a națiunilor care au aderat atît la Pactul Societății Națiunilor, cît și la Pactul Kellogg, acesta din urmă înseamnă într-adevăr renunțarea la război în cele patru cazuri cînd războiul ar dăinui pînă acum drept instituție legală.

Pactul Kellogg va putea deci fi invocat în fața Societății Națiunilor sau în fața Curții din Haga pentru a împiedica exercitarea dreptului legal la război, așa cum acesta rezultă din Pactul Societății Națiunilor.

Această vorbărie, de o simplitate candidă, care pare să caracterizeze după unii Pactul de la Paris, transpusă în domeniul dreptului internațional, înseamnă deci următoarele trei lucruri, toate trei de ordin esențialmente practic :

a) suprimarea în ce privește pe membrii Societății Națiunilor a războiului în cele patru cazuri în care pactul din 1919 nu a reușit să stăvilească dreptul legal la război ;

b) extinderea renunțării la dreptul legal de a purta război și pentru statele care nu sînt membre ale Societății Națiunilor ;

c) obligația de a nu se opune de acum înainte sancțiunilor pe care Societatea Națiunilor le-ar da pentru a împiedica războiul, căci dacă există o solidaritate legală organizată în vederea acțiunii prevăzute de art. 16 din pact, există cel puțin o solidaritate legală din partea tuturor națiunilor semnatare ale Pactului Kellogg de a nu se opune primei, care nu constituie decît aplicarea celei de-a doua.

Și toate acestea nu sînt stipulate pentru un timp limitat, ci pentru totdeauna, Pactul Kellogg neprevăzînd nici retragere, nici denunțare.

Este adevărat că, deși Pactul Kellogg ființează, războiul este încă posibil în trei cazuri : legitima apărare, încălcarea angajamentelor luate de unul sau de mai multe state semnatare, necesitatea de a îndeplini obligațiunile prevăzute de art. 16 al Pactului Societății Națiunilor.

Dar în cadrul acestor limite războiul se reduce fie la dreptul natural de legitimă apărare, care n-a fost înlăturat nici chiar din viața indivizilor, fie la o acțiune punitivă întreprinsă de colectivitate împotriva acelora care încalcă legile acceptate, ceea ce constituie în ochii multora sistemul cel mai sigur pentru a impune respectarea legilor.

Acum zece ani, comunitatea internațională, ocupîndu-se pentru prima oară, sub forma unei acțiuni politice întreprinse în comun de toate statele fără nici o deosebire, de problema arzătoare pe care o constituie dreptul la război, o aborda cu sfială. Ea se mărginea să facă mai anevoioase condițiile de dezlănțuire a războiului, neîndrăznind încă să decreteze punerea războiului în afara legii. Cinci ani mai tîrziu, grație eforturilor depuse, care au avut drept rezultat protocolul din 1924, s-a ajuns ca războiul de agresiune să fie proclamat drept crimă de către comunitatea internațională. Zece ani mai tîrziu, războiul însuși, ca fapt în sine, este pus în afara legii. Nu, semnatarii Pactului de la Paris nu au rostit în fața lumii vorbe solemne și goale ; cele spuse reprezintă realități vii, care nu închid un ciclu decît pentru a deschide un nou ciclu, mai cuprinzător decît primul.

Pe de altă parte, este tot atît de adevărat că Pactul Kellogg nu schimbă întru nimic sistemul soluționării pașnice a diferendelor, așa cum rezultă din Pactul Societății Națiunilor. Dar dacă Pactul Kellogg a completat în mod fericit Pactul Societății Națiunilor din punctul de vedere al renunțării la dreptul legal de a face război, Pactul Kellogg trebuie să fie, la rîndul său, completat, cu privire la soluționarea pașnică a conflictului, prin toate legile internaționale pe care lumea și le-a impus în virtutea Pactului și în urma acțiunii neobosite duse de Societatea Națiunilor.

Sîntem fericiți de a constata că propunerile Comitetului de securitate și de arbitraj votate de cea de-a 9-a Adunare au fost primite cu satisfacție și sînt considerate un real progres față de protocolul din 1924.

Dar se va spune : nu există soluție judiciară obligatorie pentru toate problemele juridice, avînd în vedere domeniul labil al rezervelor, și nu există instanță recunoscută pentru a rezolva definitiv conflictele de natură politică.

Cît despre prima obiecție, sînt gata să recunosc că domeniul în care acționează rezervele ar putea să reducă pentru moment sfera de acțiune a arbitrajului internațional referitor la problemele juridice. Spun pentru moment, căci evoluția stă mărturie că ideea de arbitraj capătă în relațiile internaționale o tot mai mare importanță. Și, de altfel, chiar criticii autorizați care ridică această obiecție acceptă ideea că se va putea ajunge, în urma unor noi eforturi, la soluționarea pașnică prin arbitraj a tuturor problemelor juridice și la executarea aproape certă a sentințelor pronunțate.

Dar nu pot să admit că nu există o instanță recunoscută pentru judecarea conflictelor de natură politică. Afirm, dimpotrivă, că nu există conflict posibil, că nu există conflict pe care ni l-am putea închipui, nici actual, nici viitor, că nu există nici măcar un singur conflict latent sau declarat care să nu-și găsească judecătorul în virtutea unei legi internaționale, acceptată și pusă în practică de către imensa majoritate a statelor ; acest judecător este Societatea Națiunilor.

Dar tocmai felul cum este organizată aceasta constituie ținta criticilor : Societatea Națiunilor este incapabilă să soluționeze și deci cu atît mai puțin să prevină conflictele ; ea este în orice caz paralizată de proasta calitate a dreptului pe care este chemată să-l aplice.

Dar unde am ajunge oare dacă am pune fiecare în locul judecătorului acceptat de comunitatea internațională pe cel preferat de noi, iar în locul dreptului care guvernează comunitatea internațională dreptul preferat de noi.

Departe de mine gîndul de a respinge criticile aduse instituției de la Geneva, care reprezintă o perpetuă devenire și care nu are nevoie să fie apărată de mine. Voi fi mai concis și voi spune : chiar dacă Societatea Națiunilor ar avea toate păcatele ce i se impută, nu dispunem de o altă organizație care să-i poată fi substituită. Ea este rezultatul unei convenții încheiate de 54 de state. Organizarea sa constituțională nu poate fi mereu adusă în discuție fără să riscăm să pierdem și puținul pe care l-am dobîndit. Numai în cadrul Societății Națiunilor și al legilor sale se poate acționa pentru a stabili relații internaționale pe bazele de justiție și utilitate ce se cer azi. Numai în cadrul Societății Națiunilor și al legilor sale se poate realiza dinamica mișcării. În afara ei și împotriva ei nu se poate practica decît dinamica prăbușirii. Între un mecanism defectuos organizat în vederea păcii și război, alegerea mea se îndreaptă spre primul. Și nici o altă alegere nu este posibilă de la semnarea Convenției de la Paris. Spunînd aceasta, nu mă mărginesc

să repet public o obligație legal asumată. Îmi exprim aici convingerea mea profundă, care se sprijină pe constatarea că războiul nu este niciodată, dar într-adevăr niciodată, soluția unui conflict. Războiul, în cazul cel mai bun, adică războiul victorios, nu poate decît schimba termenii problemei ; nemulțumitul de mîine va lua locul nemulțumitului de astăzi. Unui război dus în numele dreptății îi va urma un alt război dus în numele justiției. Și așa la nesfîrșit. Și cu ce preț ? Cu un preț imens plătit de întreaga comunitate internațională pentru motivele subiective ale unuia sau mai multora din membrii săi.

Iată de ce, confruntînd opera practică realizată de organizatorii actuali ai păcii și critica pe care le-o aduc realiștii de astăzi, sînt nevoit să constat că primii pun pacea mai presus de toate, lăsînd timpului grija de a formula postulate justiției obiective, în timp ce ultimii pun mai presus de toate justiția subiectivă și, crezînd că prin aceasta servesc pacea, nu fac decît să pregătească în realitate condițiile psihologice ale unui război, care ar putea atît de ușor să aducă victoria, ca și înfrîngerea concepțiilor lor.

Dar dacă realiștii de azi sînt cel puțin de acord cu ideea că se poate îngrădi războiul prin legi internaționale întocmite, e adevărat, conform vederilor lor, ce să mai spunem de idealiștii noștri de astăzi, care declară că organizația actuală nu poate avea nici o eficacitate de vreme ce nu desființează suveranitatea statelor și sentimentul național. Pînă ce nu vom aborda aceste probleme fundamentale sîntem sortiți, pare-se, să ne irosim sentimentele pentru pacte îndreptate împotriva războiului și ființa noastră pentru pregătirea războiului !

Idealiștii s-au bucurat întotdeauna de adînca mea simpatie, pentru că sînt gata să recunosc că în formulele lor pline de generozitate se poate oglindi realitatea de mîine, către care ne îndreptăm mai mult sau mai puțin conștient.

Într-o epocă în care mișcarea este atît de imperceptibilă încît ai impresia că trăiești sub legile staticii, idealiștii nu riscă decît un singur lucru : acela de a fi aprobați sau combătuți pentru ideile pe care le exprimă. Într-o epocă în care însă ai senzația limpede că trăiești sub legile dinamicii, idealiștii mai riscă încă un lucru : acela de a fi puși în situația de a da un răspuns atît asupra posibilității practice de aplicare a formulelor lor, cît și asupra metodelor prin care înțeleg să le pună în practică.

Cel mai inteligent dintre reformatori nu este, în ultimă instanță, decît un individ, adică ceva limitat în timp și spațiu, iar materia asupra căreia acționează este o lume concretă așa cum a fost făurită

de istorie, adică de oameni, oameni în care se perpetuează forțele trecutului și se plămădesc treptat forțele ce pregătesc viitorul.

Să fie oare suveranitatea statelor o piedică în calea păcii ?

Se poate, războiul fiind, fie că recunoaștem sau nu acest lucru, produsul unei anumite structuri sociale și politice. Dar a preconiza drept soluție pentru instituirea păcii permanente, în starea de fapt actuală, abolirea suveranității înseamnă nu numai a preconiza o soluție imposibilă, ci și, dacă am porni pe această cale, a arunca lumea în haos și anarhie, pentru că nu se poate încă desluși limpede nici felul cum ar fi realizată, nici felul cum ar fi concepută organizarea nouă care ar urma să intre în vigoare.

Să fie oare sentimentul național o piedică în calea păcii ?

Se poate, reacțiile provocate de el fiind cele mai frecvente cauze de război. Dar a preconiza drept soluție a unei păci permanente abolirea sentimentului național este nu numai o imposibilitate, ci înseamnă a răpi omului baza esențială a individualității sale actuale.

Dacă suveranitatea și sentimentul național nu pot și nu trebuie să fie abolite, li se poate da totuși o directivă pentru ca, permițîndu-le totuși să înfăptuiască tot ceea ce în condițiile actuale corespunde unei funcții utile, să fie dezbărate de orice exagerare care ar putea constitui o amenințare la adresa păcii. Acestei directive îi corespund legile internaționale ale organizării păcii. Această directivă trebuie să fie susținută de lupta pentru cultură *(Kulturkampf)*, menită să modifice psihologia umană, transformînd treptat în stări de conștiință năzuințele confuze ale sufletului spre noi orizonturi. Desigur, lupta pentru cultură *(Kulturkampf)* trebuie să deschidă ochii tuturor asupra fragilității, asupra condițiilor și limitelor primelor realizări ale comunității internaționale în lupta dusă împotriva războiului. Dar a face întreaga lume să creadă că de zece ani totul nu este decît o vorbărie goală, a prezenta omenirii drept un miraj rezultatele obținute prin eforturile susținute depuse de toate statele fără nici o deosebire nu este numai periculos, ci și inexact.

Ce au devenit oare noțiunile clasice de suveranitate și de independență a statelor în ultimul timp mai ales sub influența legilor recente privitoare la organizarea păcii ? Pentru cel ce nu vrea decît să audă sînt tot atît de mărețe ca altădată. Pentru cel ce știe și să vadă, ele au plecat capul. Într-adevăr, nu există nimic mai interesant decît strădaniile depuse pentru a găsi o tehnică acceptabilă a dreptului internațional, începînd din clipa cînd vechile concepții s-au ciocnit de realitățile pe care le constituie legile noi ale organizării păcii.

Juriștii, mai independenți decît oamenii politici, se străduie din răsputeri să adapteze știința juridică la noile fapte. Nu este în intenția mea de a face o expunere asupra operei la care sînt chemați să participe juriștii din secolul al XX-lea ca să înlocuiască construcția juridică pe care Grotius, la începutul secolului al XVII-lea, a axat relațiile internaționale. Opera își urmează de altfel cursul și nu va putea fi desăvîrșită decît atunci cînd toate efectele marelui război și nu numai o parte din ele se vor fi făcut simțite. Suveranitatea, concepută odinioară ca o forță atît de absolută încît unii gînditori s-au crezut îndreptățiți să nege existența unui adevărat drept internațional, este astăzi concepută ca o voință care se îngrădește ea însăși în virtutea propriei ei puteri independente. Nu mă voi opri la obiecțiile pe care le ridică o astfel de concepție în ochii juriștilor cu vederile cele mai înaintate, pentru care suveranitatea nu ar mai fi decît simpla posibilitate de a se mișca liber înăuntrul limitelor fixate de drept, cu alte cuvinte o anumită competență particulară a guvernelor pe baza dreptului internațional. Voi examina, în schimb, concepția cea mai general acceptată de conducătorii politici de astăzi.

Cele trei elemente ce caracterizează grupările sociale care au dobîndit o personalitate deplină : *legea, puterea, forța,* se întemeiază la ora actuală pe noțiunea de stat. Tocmai prin intermediul statelor se proiectează aceste trei elemente pe scena internațională. Nu există loc în organizarea actuală a comunității internaționale pentru un suprastat. Acesta din urmă este înlocuit printr-o asociație voluntară de state libere, avînd obligația de a se supune legii acceptate de către ele în virtutea propriei lor suveranități. (Este interesant de semnalat faptul că această concepție actuală a comunității internaționale se apropie în unele privințe de cea schițată de Kant în al său *Eseu asupra păcii perpetue,* unde demonstrează că pacea nu poate fi întemeiată pe un stat unic, ci pe o asociație de state libere.) Prin urmare, la ora actuală, legea internațională apare pentru toată lumea nu ca o lege de *subordonare,* ci ca o lege de *coordonare,* iar situația fiecărui stat față de celelalte nu apare ca o stare de *dependență,* ci ca una de *independență.*

Așa stînd lucrurile, legile care guvernează astăzi statele intră în două sfere distincte, dar conjuncte : dreptul intern, produs al dreptului de guvernare a statului asupra supușilor săi, dreptul internațional, produs al contractului încheiat între voințe libere și egale. Cele două sfere au un conținut variabil, iar dreptul internațional prezintă o tendință din ce în ce mai accentuată să absoarbă materiile care figurau la început în sfera dreptului intern. Aceasta este concepția general admisă.

Și tocmai în clipa cînd comunitatea internațională scoate din cadrul dreptului intern ca să-l introducă în domeniul dreptului internațional *dreptul la război,* apanajul cel mai necontestat al suveranității nelimitate de odinioară, aruncăm anatema asupra suveranității naționale ca o piedică în calea păcii ? Să recunoaștem cel puțin că nu este momentul cel mai potrivit. Dar se va spune : nu întocmind legi împotriva războiului, ci eliminînd cauzele războiului îl vom putea stăvili pe acesta din urmă. Desigur, cauzele războiului trebuie să fie studiate cu grijă, iar remediile potrivite căutate cu răbdare. Dar ar fi o greșeală ciudată să ne închipuim cu privire la metoda ce trebuie urmată că remedierea cauzelor războiului trebuie să preceadă abolirea războiului, ca fapt ilicit în sine, oricare ar fi cauzele sau scopul lui. Crima n-a fost stîrpită în interiorul statelor prin studii de criminologie care tind să pună în lumină cauzele ei, ci prin legi care pedepsesc crima ca fapt în sine. Codul penal, în orice epocă, în orice societate, a precedat studiul crimei ca fenomen social. Fără îndoială, cele două aspecte merg mînă în mînă, dar întotdeauna primul a precedat pe cel de-al doilea.

Dar se va obiecta : ce poate face în actuala stare de lucruri legea, fie ea cea mai strictă, împotriva reînvierii războiului ? În fond, problema se reduce la punerea în discuție a valorii legii internaționale.

Este sigur că nimeni nu-și închipuie că pacea perpetuă a fost instaurată pe pămînt prin ceea ce a fost realizat pînă acum. Ar fi să credem că sarcina pe care omenirea este chemată s-o îndeplinească a și fost dusă la bun sfîrșit în cîțiva ani prin cîteva semnături. Dar, pe de altă parte, se poate oare contesta faptul că legea internațională este factorul cel mai important în realizarea scopului urmărit ? Un răspuns hotărît, categoric la această întrebare se impune înainte de a trece la altă problemă. Dacă nu legii internaționale îi revine misiunea de a stabili pacea, ce altă metodă ar trebui folosită oare dacă nu forța urmărind un scop de dominare ?

Și dacă excludem pe aceasta din urmă ca inacceptabilă, care este prima lege internațională ce trebuie stabilită dacă nu aceea prin care dreptul la război ca fapt în sine este abolit ? Fără îndoială, legi de organizare pe tărîmurile cele mai diverse : economic, cultural, financiar, militar, politic. Fiecare dintre aceste legi își are condițiile proprii care determină realizarea ei. *Dar, de regulă generală, legile nu pot fi elaborate decît de către o colectivitate care crede în pace.*

Cum vor putea fi înfăptuite aceste legi dacă se subminează în mod sistematic încrederea în legea fundamentală ce condiționează pe toate celelalte către care năzuim ? Cum vor fi vreodată posibile acestea din urmă dacă tăgăduim orice eficacitate legilor internaționale în sine ?

Sîntem prinşi într-un cerc vicios diabolic, din care nu se poate ieşi decît printr-un act raţional sau printr-o catastrofă.

Care sînt învinuirile aduse legii internaţionale ? Posibilitatea încălcării ei ? Dar care lege nu poate fi încălcată ? Şi de cînd încălcarea legii o face să-şi piardă caracterul de lege ?

Lipsa de sancţiuni ? Dar despre ce fel de sancţiuni este vorba ? Sancţiunile aplicate cu forţa ? Sînt cele mai sigure, bineînţeles, şi pentru numeroase înfăptuiri sînt indispensabile. Nu se poate spune că ele lipsesc cu desăvîrşire. Ele nu au caracterul automat pe care îl au sancţiunile în interiorul statului. E adevărat. Dar se poate oare ajunge de îndată la o identitate completă ? Pentru aceasta ar trebui creat neîntîrziat suprastatul după modelul statelor naţionale. Este acest lucru posibil ? Şi, în cazul acesta, nu ar fi oare creat prin legi internaţionale care ar suferi de aceleaşi vicii de care sînt învinuite legile existente ? Sancţiunile după modelul perfect al vieţii interne a statelor fiind imposibile sau trebuind a fi create prin legi care au acelaşi viciu organic ca cele de astăzi, ajungem la concluzia nu numai că nu s-a făcut nimic în această direcţie, dar că nici nu s-ar putea face ceva în acest sens pe cale paşnică, nici azi, nici mîine, niciodată.

Nu cunosc eroare mai periculoasă, influenţă mai nefastă decît exagerarea puterii magice a forţei în funcţionarea legilor cu caracter intern şi transpunerea acestei exagerări în domeniul dreptului internaţional pentru a justifica concluziile cele mai amăgitoare. Toate aceste teorii sînt expresia unei superficialităţi antropomorfice în cel mai înalt grad.

Nu, nici măcar înăuntrul statelor legea nu-şi trage puterea esenţială şi exclusivă din sancţiunea brutală pe care o dă forţa ; ea îşi trage această putere din solidaritatea creată de necesităţile sociale, solidaritate care, de îndată ce devine conştientă, îşi găseşte expresia în formele de drept. Cei interesaţi se supun la ceea ce se numeşte lege de îndată ce capătă convingerea că e în interesul lor s-o facă şi că în cazul cînd n-ar face-o s-ar produce în minţile oamenilor o reacţie ce le-ar pricinui mai mult rău decît supunerea la aceste legi. Tocmai această reacţie ce variază de la caz la caz, după cei ce sînt interesaţi şi care nu se confundă nici pe departe cu reacţia forţei, este sancţiunea.

Dreptul intern şi cel internaţional nu au, aşadar, decît o singură sursă : conştiinţa juridică a popoarelor, care conferă caracter obligatoriu regulilor născute din solidaritatea lor. Legile interne, cutumele, tratatele nu sînt altceva decît dovada unui drept care a luat fiinţă.

La rîndul ei, comunitatea internaţională este o societate concretă ce se mişcă într-un ritm mai lent decît cel al statului, care nu a dobîndit încă o personalitate deplină, dar care se întăreşte ca orice alt grup social, fie intensificînd relaţiile care-i stau la bază, fie cristalizîndu-le pe acelea care există într-o formă legală.

Legile internaţionale nu au deci o esenţă diferită de aceea a legilor interne : sînt simple fapte sociale transformate în stări de conştiinţă. Iar puterea legii, oricare ar fi ea, oriunde am găsi-o, nu constă exclusiv din sancţiunea dată de forţă. Există o putere superioară forţei, şi aceasta este conştiinţa unei solidarităţi umane, iar a o proclama nu înseamnă a vorbi în vînt, înseamnă a lua contact cu singura realitate care există şi care — pentru că se crede îndeobşte că poate fi violată fără urmări, pentru că niciodată nu sînt studiate reacţiile ei implacabile, pentru că este invizibilă pentru toţi cei ce cred că viaţa nu este alcătuită decît din lucruri care se numără, se cîntăresc sau se măsoară — este socotită ca inexistentă.

Atingem în acest fel punctul esenţial care determină dinamica păcii, limitele ei şi mecanismul care permite ca ele să fie împinse la infinit prin sistemul realizărilor pe etape.

În opera organizatorilor actuali ai păcii îşi găseşte expresia aproape tot ceea ce în conştiinţa publică actuală a atins un grad de maturitate. Prin aceasta ea rezistă victorios criticilor care se ridică fie din dreapta, fie din stînga. Conducătorii de stat nu şi-ar fi făcut datoria dacă nu şi-ar fi dat seama la timp de regulile pe care conştiinţa publică le cerea în mod imperios.

Dar cu atît mai mult şi-ar fi încălcat îndatoririle dacă s-ar grăbi să pronunţe reguli care nu există încă şi mai ales reguli care s-ar împotrivi sentimentelor generale. Noile reguli pot fi pregătite, lucrînd cu răbdare, în direcţia pe care o arată regulile deja acceptate.

Lumea are în faţa ei posibilităţi infinite. Dar nimic nu va putea fi înfăptuit atîta vreme cît nu vom înţelege întreaga semnificaţie a tot ceea ce a fost săvîrşit, atîta vreme cît nu ne vom fi pătruns de această lege fundamentală a dinamicii păcii : *prudenţă cu privire la orice nouă înfăptuire, respectarea statutară a tuturor realizărilor dobîndite.*

Gîndirii îi revine misiunea de a înţelege ceea ce există, de a desluşi ceea ce poate să ia încă fiinţă, de a presimţi ceea ce va apărea.

Evoluţia fiind înfăptuită de către mase şi nu de indivizi, trebuie să recunoaştem că dinamica păcii a urmat un ritm mai lent decît dinamica sentimentelor.

Lumea vrea pace ! Dar să fim sinceri : de îndată ce se gîndește la pace, se îndoiește că dorința sa va putea deveni vreodată o realitate permanentă.

Astfel, în clipa în care ne dăm seama că pacea nu poate să fie stabilită decît prin legi internaționale, în clipa în care simțim că aceste legi nu sînt altceva decît fapte sociale transformate în stări de conștiință, în clipa în care avem în cel mai înalt grad nevoie de forța capabilă să descopere aceste fapte și datorită căreia ajung în cîmpul conștiinței, constatăm că gîndirea a rămas oarecum în urmă.

De ce se întîmplă așa ? Fiindcă gîndirea funcționează pe datele pe care i le-a statornicit un lung trecut.

Și, totuși, gîndirii îi revine rolul de a înlătura această moștenire care generează în inimile noastre sentimente contradictorii, speranțe și temeri, groază și entuziasm, sentimente care în momentul de față aparțin unui domeniu străin de orice dată a rațiunii.

Ne temem oare de război fiindcă acesta ar părea unora mijlocul cel mai sigur pentru a dobîndi avantaje de ordin subiectiv ? Gîndirii îi revine rolul de a dovedi că este vorba de o amăgire, căci din toate afacerile proaste războiul este cea mai proastă.

Ne temem oare de război fiindcă ar fi, din diferite cauze, de neînlăturat ? Gîndirii îi revine rolul de a hotărî pe omul politic și pe omul de știință de a-și întinde mîna în această cruciadă împotriva răului.

Ne temem de război fiindcă el ar fi, orice s-ar face, o instituție hărăzită în veci de soartă ? Gîndirii îi revine rolul de a descoperi de ce ar fi așa.

Care este dovada celor afirmate ? Istoria.

Care este cauza ? Natura umană, a cărei lege este lupta.

Dar istoria nu vădește decît o simplă apropiere între conflicte și soluționarea lor prin arme, din care nu putem însă trage concluzia că este vorba de o lege naturală.

Cît privește lupta, e adevărat că ea constituie legea naturală a vieții. Toată viața nu este decît luptă : lupta cu tine însuți, lupta cu semenii tăi, în incinta cetății, ca și între granițele statului.

Dar lupta nu implică în mod necesar distrugerea fizică a semenilor tăi.

Și ce teren mai bun pentru a satisface instinctul natural de luptă decît acela pe care poți combate toate prejudecățile, toate superstițiile, toate ereziile din care este plămădit sufletul nostru, pentru a afla în domeniul infinit al luptei *pentru idei*, după fiecare bătălie, nu moartea, ci noi temeiuri pentru a trăi ?

Viitorul trebuie să fie opera noastră.

Viitorul trebuie să poarte pecetea noastră.

Dar pentru ca asta să se întîmple, trebuie ca omul să-și îndeplinească misiunea lui, care constă în a nu rămîne cu brațele încrucișate cînd vede ce poate face din el natura.

Omul să plece urechea la cuvintele spuse de nemuritorul Schiller : Să ne folosim de facultatea pe care o avem de a parcurge din nou în sens invers, grație rațiunii, drumul pe care ne împinge natura ; opera la care lucrăm, siliți de nevoie, să devină opera aleasă după inima noastră, să ridicăm necesitatea fizică la rangul de necesitate morală.

BIBLIOTECA ACADEMIEI, SECȚIA MANUSCRISE, I, MSS. 4B.

170

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

MADRID, 6 IUNIE 1929

T.C. NR. 800. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 35 200 DIN 6 IUNIE

Am văzut pe sir Eric Drummond azi miercuri seara. L-am găsit foarte amărît de complicațiunile ce creează în chestiunea minorităților absența lui Chamberlain. Mi-a spus că ambasadorul Graham, care este vorba să reprezinte Marea Britanie în Consiliul Societății Națiunilor, nu a primit decît o telegramă simplă, spunînd că instrucțiunile le va aduce delegațiunea britanică. Cum Baldwin nu a urmat sfatul lui Chamberlain de a păstra președinția pînă la votul de blam al parlamentului, nu știu, spune Eric Drummond, ce atitudine va lua Anglia în prezentul Consiliu pînă în momentul de față. Eric Drummond prevede trei posibilități : sau amînarea chestiunii minorităților pînă la toamnă pentru a încerca a se găsi un compromis ; sau vot imediat și, cum nu va fi unanimitate pe raportul Chamberlain, vor avea loc mari discuțiuni în adunarea Consiliului ; sau trimiterea pentru aviz consultativ la Haga asupra punctului contestat de Germania, și anume dacă, contrar interpretării restrictive a lui Chamberlain, Consiliul Societății Națiunilor are cădere pentru o supraveghere permanentă în materie de minorități în afară de cazuri concrete de infracțiuni. Cum este vorba de o interpretare a Tratatului de minorități conform acestui...[1], spune Eric Drummond, avizul

[1] Lipsă în text.

se poate cere printr-un singur vot, de pildă al Germaniei. Nu o să aveţi linişte, spune Eric Drummond, fără Chamberlain în Consiliu pînă acest punct principal nu va fi tranşat în favoarea dumneavoastră de Haga. Pe urma discuţiunilor în Adunarea Societăţii Naţiunilor tot acolo se va ajunge, dar după multă vîlvă. Azi situaţiunea dumneavoastră este mai puternică, căci aveţi raportul Chamberlain în favoarea dumneavoastră şi practica de 7 ani a Consiliului Societăţii Naţiunilor în favorul dumneavoastră. Am arătat toate riscurile unei asemenea soluţiuni şi obiecţiunile pe care le ridică. Eric Drummond a răspuns că contra faptului că chestiunea poate fi dusă la Haga cu un singur vot nu există remediu şi că el are încredere absolută că Haga nu va da dreptate Germaniei. Chiar de i-ar da, spune sir Eric Drummond, una este să poată stabili teoretic un control şi alta este să-l accepte Consiliul. Ca controlul să devină practic trebuie un vot favorabil din partea Consiliului şi Consiliul de 7 ani s-a opus la un asemenea control. Sir Eric Drummond adaugă cu totul confidenţial că cu privire la Haga aceasta ar fi şi părerea personală a lui Osusky, dar nu ştie dacă este şi părerea lui Beneš. Sir Eric Drummond m-a rugat să nu uzez de această informaţiune. Apoi mi-a spus că ministrul afacerilor străine al Finlandei a venit să-l vadă şi a criticat raportul Chamberlain la fel ca Stresemann. Cum nu ştiu însă ce va face Anglia, am luat măsuri, spune Eric Drummond, ca mîine să se citească raportul, dar să nu înceapă discuţiunea. Eu, a conchis Eric Drummond, rămîn credincios raportului Chamberlain şi voi face totul ca să triumfe. Altfel Societatea Naţiunilor va intra în complicaţiuni vătămătoare bunei ei funcţionări. Sir Eric Drummond mi-a spus că mi-a vorbit ca unui prieten într-un moment greu pentru el, iar nu ca secretarul general al Societăţii Naţiunilor, şi, ca atare, mă roagă să nu fac uz de conversaţiunea creditată.

171

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

MADRID, 8 IUNIE 1929
T.C.F.N.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 35 817 DIN 9 IUNIE

După şedinţa penibilă de ieri, lucrările par a se fi clarificat pentru azi. Concluziunile raportului Chamberlain au fost acceptate toate în Comitetul Consiliului cu unanimitate, afară de una, asupra căreia

Germania a făcut rezerve. Asupra raportului Chamberlain în întregime Germania face rezerve, deoarece nu acceptă ideea de control permanent, iar eu am declarat în mod formal că nu accept concluziunile Chamberlain decît legate indisolubil de raport în întregime, cu toate principiile şi considerentele lui. Altfel rămînem în *statu quo*-ul de azi. Chestiunea care importă acum este aceea de a şti dacă nu se va produce o amînare din partea guvernului britanic atunci cînd ne vom uni în şedinţa publică.

Se va hotărî dacă pentru adoptarea raportului Chamberlain trebuie unanimitate sau simpla majoritate. Pentru moment sîntem zece în favoarea raportului şi patru contra. Atmosfera discuţiunilor este azi destul de bună pentru a o considera înaintată ceva. Dar nimic nu este sigur şi mai avem o şedinţă privată marţi dimineaţa, cînd va fi şi Stresemann.

172

OBSERVAŢIILE LUI N. TITULESCU ASUPRA CONCLUZIILOR RAPORTULUI COMITETULUI DE TREI INSTITUIT PENTRU STUDIEREA PROBLEMEI MINORITĂŢILOR LA CEA DE-A 55-A SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂŢII NAŢIUNILOR *

MADRID, 8 IUNIE 1929

Domnul Titulescu ar fi dispus să accepte propunerile făcute, însă sub rezerva următoarelor observaţii şi cu condiţia expresă ca aceste propuneri să formeze un tot indivizibil cu raportul în ansamblul său, cu toate principiile şi consideraţiunile sale. Spunînd acestea, el crede a fi interpretul statelor care au semnat tratate privind minorităţile nereprezentate în Consiliu.

1. În ceea ce priveşte faptul de a comunica petiţionarului că petiţia sa nu îndeplineşte condiţiile de a fi primită, se înţelege de la sine că ne vom opri aci fără a voi să deschidem o discuţie ulterioară cu minoritatea, pentru a nu da impresia că minoritatea este considerată parte în cauză. Guvernul său consideră că propunerea Comitetului este o propunere maximă, care nu ar putea fi depăşită în viitor.

2. În ceea ce priveşte publicarea, fără a-i contesta utilitatea în cazuri speciale, bineînţeles cu asentimentul statului interesat, domnul Titulescu crede că regula contrară este aceea care serveşte interesul minorităţii şi al statelor. Publicarea trebuie deci considerată un lucru excepţional.

3. În ceea ce privește întrunirile Comitetului de trei în afara sesiunilor Consiliului, dată fiind importanța politică a problemei minorităților, ține să sublinieze necesitatea ca în asemenea cazuri numai membrii Consiliului în persoană să ia parte la aceste întruniri excepționale.

4. Numărul membrilor Comitetului de trei nu poate și nu trebuie să fie mărit.

5. Orice modificare a actualei proceduri cere asentimentul statelor cu obligații minoritare.

6. În ceea ce privește publicarea datelor statistice, se înțelege că nu este vorba decît de date statistice și că nu se va încerca de a se merge mai departe în viitor. În nici un caz aceste date statistice nu pot da loc unei discuții în fața Adunării.

Formulînd observațiile de mai sus, sub a căror rezervă domnul Titulescu nu se opune propunerilor făcute, și cu condiția expresă ca ele să formeze un tot indivizibil cu raportul în ansamblul său, cu toate principiile și considerațiunile sale, el și-a exprimat părerea în calitate de membru al Consiliului. Conform însă rezoluției Consiliului cu data de 6 martie 1929, orice modificare a actualei proceduri cere asentimentul statelor care au semnat tratate privind minoritățile.

Domnul Titulescu cere de asemenea ca raportul în ansamblu și concluziunile sale să fie supuse Consiliului în ședință publică și să fie imprimate și distribuite.

„PROTECTION DES MINORITÉS DE LANGUE, DE RACE OU DE RELIGION PAR LA SOCIÉTÉ DES NATIONS", ED. 2, GENEVA, 1931, P. 125—126, DOC. 5.

173

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

MADRID, 11 IUNIE 1929
T.C. NR. 8 803
ÎNREG. M.A.S.
NR. 36 436 DIN 12 IUNIE

Am trecut prin zile de grea încercare și mari dificultăți. Situațiunea se schimbă la fiecare oră. Principiile raportului Chamberlain, deși eram în favoarea lor, nu s-au votat. Concluziunile au fost acceptate în unanimitate. Azi, în ședința privată, Stresemann a făcut un discurs foarte amar, plîngîndu-se că toate cererile lui au fost respinse de Consiliu, că el nu consideră chestiunea închisă și că va face același discurs în ședința publică. Briand a declarat că îi va răspunde. Greutatea poziției noastre era că trebuia să lucrez astfel ca cele ce aveam de obiectat să fie spuse de un membru de Consiliu care nu este legat de Tratatul minorităților. Într-adevăr, o divergență între noi și Stresemann este dusă la Haga numai cu votul lui Stresemann. Aceeași divergență între Stresemann și Briand cere unanimitate de voturi ca să fie supusă la Haga. Pînă acum am reușit cu această metodă și cu declarațiuni măsurate să ne atingem scopul și să păstrăm raporturi bune cu toți membrii Consiliului. Vom vedea cum se desfășoară acum discuțiunea la ședința publică.

174

OBSERVAȚIILE LUI N. TITULESCU LA EXPOZEUL ȘI LA PROIECTUL DE REZOLUȚIE PRIVIND PROTECȚIA MINORITĂȚILOR, PREZENTATE DE ADATCI, ÎN NUMELE COMITETULUI DE TREI, LA CEA DE-A 55-A SESIUNE A CONSILIULUI LIGII NAȚIUNILOR *

MADRID, 11 IUNIE 1929

Domnul Titulescu spune că membrii Comitetului au asistat la discuții interesante ; este evident că ei nu sînt unanimi în ceea ce privește însești principiile raportului. Sînt unanimi însă în ceea ce privește concluziile practice ale raportului de la Londra. Domnul Titulescu își permite să atragă atenția că aceste concluzii practice constituie noi obligații pentru statele care au semnat tratate ale minorităților. Ele nu se opun acestor obligații sub beneficiul declarației sale anterioare ; nu ar vrea totuși ca această problemă a minorităților să rămînă veșnic deschisă. Din nefericire pentru ele, reprezentantul Germaniei, cu înalta sa autoritate, a plasat chestiunea pe un asemenea teren, încît se riscă discuțiuni viitoare. Trecînd la sugestia dată mai înainte de domnul Dandurand, domnul Titulescu constată că colegul său cere țărilor cu minorități să dea urmare discuțiilor începute în Consiliu, făcînd ele însele anumite lucruri pentru protecția minorităților ; aceasta nu s-ar putea realiza însă fără o anumită presiune.

Din lectura proceselor-verbale și din lectura proiectului de rezoluție reiese un lucru : Comitetul este împărțit în două tabere, inegale ca număr. Într-adevăr, pînă acum numai două voci s-au ridicat împotriva principiilor raportului de la Londra. Dacă ele sînt contestate, președintele, pentru a lămuri situația, ar putea întreba pe fiecare dintre membrii Comitetului dacă acceptă raportul și concluziile sale sau numai concluziile. Dacă se contestă afirmația sa,

va exista în acest fel un mijloc ușor de a constata cîți membri sînt în favoarea raportului și cîți i s-au opus. Nu trebuie să dăm impresia că există în sînul Consiliului un mare număr de membri care sînt împotriva raportului, cînd nu acesta este cazul. Domnul Titulescu arată de altfel că principiile și considerentele raportului de la Londra nu fac decît să constate situația așa cum este, așa cum a fost totdeauna văzută de Liga Națiunilor încă de la origine.

„PROTECTION DES MINORITÉS DE LANGUE, DE RACE OU DE RELIGION PAR LA SOCIÉTÉ DES NATIONS", ED. 2, GENEVA, 1931, P. 140—141, DOC. 9.

175

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 55-A SESIUNE A CONSILIULUI LIGII NAȚIUNILOR ÎN LEGĂTURĂ CU RAPORTUL COMITETULUI DE TREI PENTRU STUDIEREA PROTECȚIEI MINORITĂȚILOR *

MADRID, 13 IUNIE 1929

Înainte de a da citire unei scurte declarații, domnul Titulescu ține să atragă atenția că cele spuse de reprezentantul Canadei referitor la o asigurare pe care secretarul general al Ligii Națiunilor a dat-o în fața Consiliului reunit în Comitet trebuie să fie interpretate în sensul în care această asigurare a fost dată. Secretarul general a vorbit de o regulă deja existentă. Trebuie deci ca asupra acestui punct să fie menținut acel *statu quo* definit de secretarul general și de domnul Briand.

Situația este mult mai limpede decît s-ar crede după aparențe. Despre ce este vorba ? Sesizat de propunerile a doi dintre membrii săi în legătură cu regimul minorităților, Consiliul, după ample dezbateri în luna martie, a însărcinat pe raportorul obișnuit în probleme de minorități, domnul Adatci, și pe alți doi membri ai Consiliului să studieze numitele propuneri și să facă o expunere amănunțită asupra problemei minorităților în totalitatea ei. Acest comitet a fost format din personalități a căror competență, imparțialitate și înaltă autoritate sînt unanim recunoscute. Sarcina încredințată acestui comitet de raportori a fost îndeplinită în întregime. S-a prezentat un lung raport și scurte concluzii.

Dar ce reprezintă de fapt partea istorică a acestui raport, principiile și considerentele sale ? Este o fotografie a ceea ce există nu de acum, ci de zece ani, în virtutea unei constante interpretări a tratatelor, făcută în unanimitate de Consiliu de acord cu statele care au semnat tratate ale minorităților și în funcție de necesitățile inerente practicii ; este o expunere a motivelor pentru care ceea ce există nu trebuie schimbat, în afară de punctele concrete din concluzii. Consiliul este chemat să-și dea votul la ceea ce constituie o schimbare. El nu are de votat ceea ce deja există.

Schimbările primite în unanimitate sînt cele aflate în concluziile raportului de la Londra.

Alte schimbări nu au fost acceptate, deoarece nu au întrunit unanimitatea, ci numai un număr foarte mic de voturi.

Domnul Titulescu votează și ca membru al Consiliului, și ca reprezentant al unui stat care a semnat un tratat privind minoritățile. El își dă votul sub beneficiul declarațiilor făcute de el în Consiliu, reunit în Comitet, și de care Consiliul a luat notă.

Se va reaminti că domnul Titulescu exprimă și opinia celorlalte state care au semnat tratate privind minoritățile.

Spunînd că socotește concluziile indisolubil legate de raport, domnul Titulescu înțelege că ele sînt indisolubil legate de actualul regim. Raportul nu face decît să constate existența acestuia, care nu poate fi schimbat decît conform rezoluției din 6 martie 1929. Or, Consiliul, la cererea domnului Titulescu, a declarat-o, așa cum era natural, în vigoare.

SDN, CL, LV (1929), NR. 7, P. 1 007—1 008, DOC. 2 440.

176

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 55-A SESIUNE A CONSILIULUI LIGII NAȚIUNILOR ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCHEIEREA UNUI ACORD ÎNTRE PERU ȘI CHILE *

MADRID, 13 IUNIE 1929

Domnul Titulescu declară că tot ceea ce este în legătură cu pacea interesează în cel mai înalt grad România. Tot ceea ce privește America Latină este urmărit de țara sa cu o afectuoasă simpatie, care nu s-a dezmințit niciodată și care dovedește o comunitate de rasă și aspirații de netăgăduit. Guvernul regal al României este de două ori fericit că pacea a făcut un pas înainte și că acest progres se datorează eforturilor a două națiuni prietene și surori.

În numele guvernului său, domnul Titulescu adresează cele mai călduroase felicitări guvernului din Chile, celui din Peru, întregii Americi Latine și Ligii Națiunilor în general.

SDN, CL, LV (1929), NR. 7, P. 1 004, DOC. 2 439.

177

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

MADRID, 13 IUNIE 1929
T.C. NR. 8 005
INREG. M.A.S.
NR. 37 278 DIN 14 IUNIE

Chestiunea minorităților s-a desfășurat în condițiuni mult mai bune decît se putea spera. Stresemann, de teama de a nu suferi un eșec, a făcut un discurs prin care își rezervă punctul de vedere, dar conciliant ca ton. Eu am dat o explicațiune pentru care s-a pus la vot numai concluziunile raportului Chamberlain, care este perfect exact și care nu a ridicat nici o obiecțiune din partea nici unui membru în Consiliu. Am spus că raportul Chamberlain, fiind numai fotografia regimului de azi și un expozeu al rațiunilor pentru care nu se acceptă propuneri noi germane și canadiene, nu urmează a fi pus la vot. Nu se votează ceea ce există, ci schimbările. Schimbările din concluziunile raportului Chamberlain au întrunit unanimitatea. Schimbările propuse de Germania și Canada nu au întrunit nici unanimitate, nici majoritate, deci au fost respinse. Am dat votul meu ca membru în Consiliu și ca semnatar al unui tratat privind minoritățile. Am explicat că, declarînd concluziunile indisolubil legate de raportul Chamberlain, înțeleg că sînt indisolubil legate de regimul actual, care, conform rezoluțiunii din 6 martie, declarată de Consiliu acum două zile la cererea mea ca fiind în vigoare, nu se poate schimba în viitor fără consimțămîntul nostru. Mărturisesc că îmi era teamă ca declarațiunea mea să nu provoace o ripostă germană. Din fericire, Stresemann, care de altfel s-a purtat foarte amabil cu noi, s-a dat într-o discuțiune cu Briand pe o chestiune care frapează mai mult opiniunea publică, anume de rasă din punct de vedere cultural. Politis și miniștrii Serbiei și Cehoslovaciei au venit să-mi mulțumească pentru clarificarea situațiunii, spunînd că lucrurile s-au petrecut spre deplina lor satisfacțiune. Polonia s-a raliat la declarațiunea mea din ședința privată. În rezumat, dat fiind că nimeni pe lume nu poate forța Germania să închidă o dată pentru totdeauna chestiunea minorităților, în aceste condițiuni lucrurile nu pot ieși mai bine pentru noi. Desigur, Germania, Ungaria și alte state vor deschide chestiunea în viitor, căci cred că acesta este interesul lor. Dar nu se poate tăgădui că Germania a suferit azi un eșec și Briand spune că trebuie să se spere că Germania se va gîndi bine înainte de a încerca o nouă ofensivă. Incontestabil că acțiunea Consiliului de la Madrid va fi viu criticată de adversarii noștri la viitoarea Adunare a Consiliului Societății Națiunilor din septembrie.

178

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

PARIS, 22 OCTOMBRIE 1929
T.C. NR. 10 903
INREG. M.A.S.
NR. 63 874 DIN 23 OCTOMBRIE

Am avut luni o ședință secretă. Președintele a spus că așteaptă noul răspuns al Ungariei și s-a amînat ședința pentru după-amiază. Am avut apoi o întrevedere cu Cumanudi și delegatul sîrb, cu care am examinat toate aspectele situațiunii și am constatat că sîntem de acord. Numai să țină pînă la capăt.

Delegatul italian m-a întîmpinat azi cu cuvintele : „Acum cred că nu mai spui că Italia nu lucrează pentru România. Am petrecut ore întregi pentru a convinge Ungaria și, dacă nu precipită lucrurile, eu tot nu deznădăjduiesc că un acord este posibil". Am răspuns că marile puteri precipită lucrurile, cerînd ca conferința să se întrunească la 12 noiembrie. Delegatul italian a răspuns că această dată este prea timpurie și, după părerea lui, a fost fixată pentru a presa pe recalcitrant. Am replicat că, desigur, nu România este recalcitrantă ; sub cererile noastre nu putem cădea fără a ne da datori debitorilor noștri. A răspuns : Desigur, nu România, ci alții. Făcea vădit aluzie la Cehoslovacia, care, după ce a oferit 11 000 000 de coroane aur pe timp de 37 de ani pentru datoriile ei de liberare, a suspendat negocierile pe motiv că în Cehoslovacia sînt alegeri generale. Am văzut apoi pe Briand. I-am expus punctul nostru de vedere și am analizat cele trei soluțiuni posibile, arătînd necesitatea unor garanții precise în lipsă de acord și imposibilitatea noastră de a adera la o regulare parțială. A fost, ca întotdeauna, afectuos și binevoitor. Am văzut pe Berthelot și i-am vorbit în același sens. El tot speră că Ungaria va veni la un acord la urma urmei, sub presiunea generală, dar că lucrările conferinței vor întîrzia, astfel că nu crede probabilă semnarea înainte de 15 decembrie. În fine, la 7 am avut un nou comitet secret de debitori. Președintele a comunicat că de la Ungaria încă nu e nici un răspuns, dar că Bulgaria cere reducerea datoriei la 37 anuități de 10 000 000 de franci aur și că el a răspuns că nu poate susține asemenea propunere în fața Comitetului.

179

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

PARIS, 25 OCTOMBRIE 1929

T.C. NR. 10 917

ÎNREG. M.A.S.

NR. 64 155 DIN 26 OCTOMBRIE

Am fost invitat azi la dejun de delegaţiunea engleză şi era prezent şi delegatul italian. Ei aşteaptă instrucţiunile guvernelor lor. După-amiază a venit să mă vadă Rist, care mi-a vorbit favorabil despre recompensa financiară a României. I-am expus ameninţările pe care le prezintă pentru bugetul nostru faptul că ni se propune renunţul nostru la reparaţiuni şi nici nu se regulează soarta contra reclamaţiunilor, nici nu ni se dau garanţii pentru ele. L-am pus în curent cu toate detaliile situaţiunii. I-am spus foarte franc părerea mea personală cu privire la felul în care a fost elaborat planul Young şi uitarea completă a intereselor României. M-aş fi aşteptat ca domnii Moreau şi Keynes, care au jucat aşa mare rol în elaborarea planului şi care cunosc aşa de bine situaţiunea României pe urma împrumutului, să supleeze ei neparticiparea voită delegatului român. În fine, am arătat, tot ca o părere a mea personală, că nu pot să nu constat ce situaţiune superioară au la conferinţă toţi debitorii Ligii Naţiunilor.

Exemplul soartei ce ni se propune să facem Austriei, Bulgariei şi Greciei comparat cu tratamentul ce ni se oferă nouă este mai mult decît edificator. Rist mi-a spus că am absolută dreptate de a nu accepta şi refuza orice aranjament pînă ce nu ni se realizează efectiv satisfacţiunea promisă nouă şi că va vorbi în acest sens la cei în drept.

180

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

PARIS, 15 NOIEMBRIE 1929

T.C. NR. 936

ÎNREG. M.A.S.

NR. 68 703 DIN 16 NOIEMBRIE

Bulgaria refuzînd oferta marilor puteri, acestea au redus pretenţiunile lor la 12 500 000 de franci aur anual timp de 37 de ani. Bulgaria vrea să plătească numai 10 000 000. Preşedintele a fost

rugat a discuta cu ei pînă luni... [1], a întreba oficial care este părerea guvernului român, şi anume dacă dînsul acceptă suma ce vor stabili marile puteri, bineînţeles cu condiţiunea ca Bulgaria să regulеze peste suma reparaţiunilor chestiunea sechestrelor româneşti şi cu condiţiunea ca înţelegerea să valoreze numai cînd chestiunea ungară va fi regulată în mod satisfăcător pentru noi.

Vă rog să telegrafiaţi de urgenţă răspunsul ce urmează să dau în numele guvernului român.

181

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 16 NOIEMBRIE 1929

T.C. NR. 942

ÎNREG. M.A.S.

NR. 68 750 DIN 17 NOIEMBRIE

La Conferinţa de la Paris am început să dansăm cadrilul. Nu ştiu dacă este mai înţelept să rîdem sau să plîngem.

În şedinţa de azi-dimineaţă, în Comitetul de lichidare a trecutului, Germania, după cum v-am telegrafiat, a refuzat să renunţe la reclamaţiunile supuşilor numai şi numai pentru a nu crea un precedent defavorabil Ungariei. Mica Înţelegere şi Grecia au propus renunţarea [2] supuşilor. Italia sprijinită de Mica Înţelegere şi Franţa sprijinită de Germania! Prin urmare, pe una şi aceeaşi chestiune, aceea a supuşilor faţă de Ungaria, Franţa este cu noi şi Italia este contra; iar faţă de Germania, Italia este cu noi şi Franţa contra. Pentru moment cel puţin. Numai Mica Înţelegere este consecventă cu ea însăşi. Partea hazlie este că, cu prilejul vizitei ce am făcut azi delegatului italian, acesta mi-a spus: „Pe chestiunea germană trebuie rezistat cu energie, aşa cum ştie Titulescu s-o facă". Bineînţeles, delegatul Italiei s-a grăbit să adauge că este vorba numai de Germania şi am replicat: Am priceput. Cum ni s-a cerut un text şi cum Polonia ne-a dat textul convenţiunii ei cu Germania, am avut azi o întrunire la mine cu Grecia şi Mica Înţelegere. Şi, fără să pomenim de izvorul ei, am făcut cu delegaţii grec, sîrb, cehoslovac şi român un text comun, reproducînd pur şi simplu articolul nr. 1 şi 2 din Convenţiunea germano-poloneză. Voi adăuga pentru ziua de azi numai că delegatul Italiei mi-a arătat convenţiunea prin care Italia renunţă la ultimele 10 anuităţi ale datoriei noastre de război către Italia, renunţ ce vă reamintiţi că a fost cerut la Haga.

[1] Lipsă în text.
[2] renunţarea [la reclamaţiunile] supuşilor.

182

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

PARIS, 17 NOIEMBRIE 1929
T.C. NR. 943
INREG. M.A.S.
NR. 68 923 DIN 18 NOIEMBRIE

Răspuns la nr. 68 703.

1. Mulţumesc pentru încrederea guvernului de a mă lăsa judecătorul situaţiunii. Este însă o onoare prea mare pentru mine. Telegramele mele zilnic au informat guvernul în mod detaliat desfăşurarea evenimentelor. Rog deci să binevoiţi a telegrafia părerea guvernului, altfel riscăm prin lipsa de răspuns pe chestiunea specială bulgară a indispune pe ceilalţi. Cu privire la chestiunea generală vă repet convingerea mea adîncă a necesităţii refuzului pur şi simplu a planului Young dacă România este lăsată debitoare.

2. Rog a informa pe ministrul de finanţe că am avertizat deja în mod oficial în numele guvernului român, în ziua de 11 noiembrie, pe domnii Burov şi Molov, ministrul de finanţe bulgar, că România va proceda imediat la lichidare dacă Bulgaria nu acceptă să plătească peste reparaţiuni valoarea acordului din 1924. Numai în urma ameninţării cu lichidarea bulgarii şi-au schimbat atitudinea şi a fost chemat ministrul Bilciurescu. Deci nu mai este nici o formă de îndeplinit cu bulgarii şi trebuie procedat la deciziunile ministeriale de lichidare imediat, suspendînd numai publicarea în „Monitorul oficial" în cursul negociaţiunilor. Cu Austria trebuie lichidat imediat. Toţi aliaţii sînt pentru anularea completă a reparaţiunilor austriece şi foarte favorabili Austriei. Dacă întîrziem cît de puţin, riscăm presiunea aliaţilor asupra noastră de a nu lichida. Şi supuşii români care au hotărîri favorabile de la tribunalele arbitrale mixte nu vor avea pe ce să le execute şi vor regresa contra statului român. Deja faptul că România a restituit Germaniei bunurile lichidabile a lipsit pe supuşii români de gajul prevăzut de tratate pentru sentinţele lor. Trebuie neapărat un fond pentru a face faţă acestor sentinţe şi, după renunţarea la lichidările germane, numai celelalte lichidări ce mai rămîn îl mai pot da fără pagubă pentru tezaurul român. Repet că, date fiind împrejurările, lichidarea trebuie să li se facă de data aceasta sub forma unei declaraţiuni că bonurile au trecut definitiv în proprietatea statului, astfel ca punerea în vigoare a eventualei convenţiuni să nu ne găsească în cursul unor proceduri neterminate care ar permite supuşilor ex-inamici să ne ceară restituirea bunurilor.

3. Conferinţa cu Tardieu, anunţată mie de Loucheur şi despre care v-am telegrafiat la 14 noiembrie, a avut loc ieri. Toată presa franceză este plină de comunicate oficiale din care reiese că Ungaria este răspunzătoare de carenţa lucrărilor Comisiunii de reparaţiuni orientale şi că vor face presiuni serioase la Budapesta pentru a ieşi din impas. Acum o lună o asemenea acţiune ar fi fost rodnică. Astăzi ea are multe şanse să fie o acţiune în contratimp.

183

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 18 NOIEMBRIE 1929
T.C. NR. 946
INREG. M.A.S.
NR. 69 151 DIN 19 NOIEMBRIE

Azi a venit să mă vadă delegatul italian şi apoi Burov şi Molov. Încep cu chestiunea bulgară. Bulgaria refuză să plătească cele 12 000 000 cerute de marii aliaţi şi mîine avem şedinţă pentru a constata dezacordul. În consecinţă, Burov a spus că trebuie amînate negocierile pe chestiunile sechestrelor pînă nu se regulează chestiunea reparaţiilor. Am răspuns că nu este nici o legătură şi că Burov poate negocia un aranjament separat, fie chiar sub condiţiunea ca el să intre în vigoare cînd i se vor regula reparaţiunile. Burov a răspuns că nu poate, căci trebuie să plece astă-seară la Sofia. Am cerut să lase un delegat. Burov a răspuns că nu poate. Am cerut să-mi precizeze cînd poate începe negociaţiunile. Burov a răspuns că 10 zile înainte de Conferinţa de la Haga. Am replicat că această procedură tinde să înglobeze negociaţiunile noastre în mod prejudiciabil nouă în învălmăşeala generală a Conferinţei. Că, aşa fiind, îi declar în mod oficial că guvernul român va proceda imediat şi la lichidare. Faţă de această declaraţiune şi după multe discuţiuni, Burov m-a rugat să aştept patru zile şi vineri îmi va comunica prin ministrul bulgar la Paris dacă pot începe negociaţiunile la 1 decembrie. Bineînţeles, nu s-a refuzat un răgaz de 4 zile numai şi numai pentru a evita de a da Bulgariei pretext de a ne pune în proastă postură. În fond cred însă că Burov nu este sincer şi urmăreşte tergiversări pentru a încerca, contrar convenţiunii propuse de marii aliaţi, să înglobeze sechestrele în reparaţiuni. Prin urmare, soluţiunea lichidării bunurilor bulgare devine azi mai indispensabilă ca oricînd. Totul trebuie să fie gata pentru ca evenimentele să nu ne

surprindă și să se păstreze cel puțin acest mic avantaj acordat prin noul sistem de regulare a reparațiunilor. Trec la convorbirea cu delegatul Italiei.

El mi-a spus că a apreciat obiecțiunile mele de acum cîteva zile și că, în consecință, crede că soluțiunea cu Ungaria ar fi ca România să se declare gata să negocieze pe următoarea bază : „România nu vede dificultatea de a considera o soluțiune, după care Tribunalul arbitral mixt să se pronunțe în toate cererile supușilor unguri, dar numai din moment ce un acord ar fi fost încheiat cu România cu scopul de a libera statul român de orice angajament și de orice datorie, de a face față obligațiunilor din deciziunile arbitrale cu alt mijloc decît acela care ar fi fost fixat sau socotit la dispozițiune prin acordul în cauză". Am întrebat : Care sînt mijloacele de a plăti avute în vedere ? Delegatul Italiei a răspuns că sînt reparațiunile după 1943 ale noastre și ale marilor puteri și renta de expropriere încă neliberată de noi supușilor unguri. Am întrebat : Este bine înțeles că noi nu scoatem un ban din pungă și nici din reparațiunile plătibile pînă la 1943 ? Delegatul italian a răspuns că da. Știu totuși din alte izvoare că s-au gîndit și la reparațiunile ungare pînă la 1943. Atunci am spus : Dacă teza compensațiunii este complet admisă, pentru ce să mai judece tribunalele arbitrale mixte ? Delegatul Italiei a spus că altfel nu se poate determina dreptul fiecărui supus. Am răspuns că delegatul Italiei este de bună-credință, dar ceea ce urmăresc ungurii este să nu ne lase în pace cu procesele și să spună că supușii lor sînt plătiți atît la sută din condamnările tribunalului. Este aci o parte politică și o parte morală peste care nu pot trece. Delegatul Italiei a spus că este și el sensibil la considerațiunile de pace și de onoare națională. Că totul este chestiune de redacțiune. Că se poate pune în convențiune că, dat fiind că drepturile României nu se pot încasa integral, s-a convenit ca sentințele eventuale să fie executate numai în măsura fondului de lichidare, la care va contribui Franța, Ungaria etc. După vizita delegatului Italiei, președintele Aron mi-a telefonat că a avut o convorbire cu delegatul Italiei, care se arată foarte favorabil, și să avem mîine o convorbire cu toți ca să precizăm bine în ce consistă ideile delegatului Italiei. Că dacă acceptăm trebuie să se încerce negocieri pe acest teren. Vom discuta mîine să vedem precis de ce este vorba. S-ar părea deci că ideea că nu trebuie să plătim Ungariei în afară de reparațiuni începe să-și facă drum. Numai dacă ar fi așa.

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

PARIS, 23 NOIEMBRIE 1929
T.C. NR. 10 979
ÎNREG. M.A.S.
NR. 70 232 DIN 24 NOIEMBRIE

După lungi și grele negociațiuni, aliații au consimțit să restituie pursantajul României asupra reparațiunilor bulgare și ungare. În consecință, România, bineînțeles sub condițiunea acceptării planului Young, își vede anulate datoriile de liberare și bunurile cedate și își păstrează cota de 10½ pe reparațiunile ungare și bulgare. Chestiunea are importanță mare, căci nici nu plătim bunurile cedate. Datoria de liberare rămîne independentă de reparațiuni, conform acordului din decembrie 1919 ; nici nu plătim soldul debitor între valoarea acestor datorii și reparațiuni, conform acordului din septembrie 1919. Nu plătim pur și simplu și rămînem creditori pe reparațiunile orientale, ca și celelalte puteri care nu sînt debitoare pentru aceste datorii. Sumele pentru acoperirea datoriilor de război ale Greciei se obțin prin reducerea pursantajului celorlalți aliați, cu excepțiunea României. Pe de altă parte, toate puterile creditoare fără excepție renunță la partea lor din reparațiunile bulgare blocate în trecut și la pursantajul lor pe prima anuitate bulgară, pentru a acoperi valoarea creditului cu...[1] de la conferința miniștrilor de finanțe din 1925. Ni se cere și nouă să participăm la această renunțare. Este vorba de cca 2 000 000 de franci aur. Deși suma este foarte necesară României, sînt de părere că propunerea aliaților trebuie admisă de noi pentru motivele următoare :

1) Grecia este în realitate creditoarea noastră pe bunurile cedate pentru sume foarte mari, căci nu a primit nici un bun de la Austria și Ungaria și renunță la creanța sa din tratatele contra noastră ;

2) marile puteri au declarat formal în ședința publică de azi că renunță la reparațiile lor asupra Ungariei după 1943 în folosul Micii Înțelegeri, pentru a înlesni soluționarea chestiunii contra reclamațiilor supușilor unguri pe cale de compensațiune cu reparațiunile, cum cerem noi. Oricît de mici am presupune reparațiunile ungare după 1943, aliații renunță în favoarea noastră la sume de 15 sau 20 de ori mai mari decît cele 2 000 000 de franci la care ne cer ei să renunțăm ;

[1] Lipsă în text.

3) aliaţii au declarat formal în şedinţa publică de azi că bunurile bulgare sechestrate trebuie sau...[1] de România sau plătite de Bulgaria peste reparaţiuni. Vă rog să-mi telegrafiaţi de urgenţă dacă sînteţi de acord ca şi România să participe alături de ceilalţi aliaţi la reparaţiunile bulgare blocate în trecut şi la prima anuitate bulgară. Trec acum la lichidarea bunurilor bulgare, care trebuie făcută imediat, fără cea mai mică întîrziere, pentru motivele următoare :

1) ieri a venit ministrul Bulgariei la Paris să mă vadă, pentru a-mi comunica că Burov nu poate trimite nici un delegat pentru a negocia chestiunea. Prin urmare, refuz categoric din partea Bulgariei ;

2) aliaţii sînt tot aşa indispuşi împotriva Bulgariei, încît mi-au spus că, dacă vrem să nu pierdem partida, să lichidăm bunurile şi să negociem dacă vrem ulterior răscumpărarea de către Bulgaria a bunurilor deja lichidate. Altfel aliaţii mi-au spus, cu titlu prietenesc bineînţeles, că riscăm ca Bulgaria să condiţioneze acceptarea anuităţilor reparaţiunilor de renunţul României la sechestre şi atunci situaţiunea va fi mult mai delicată pentru noi. Am avut aci dificultăţi ce nu vă puteţi imagina. Am reuşit să creăm, pe cît a fost în mijloacele noastre, o conjunctură favorabilă. Trebuie să profităm de ea. Datoria bulgară de 2,25 miliarde va fi redusă la circa 200 000 000. Partea României în loc de 220 000 000 va fi 20 000 000. Bineînţeles, acest rezultat...[1] masa de plătit. Şi cînd 90% din creditori spun că masa este atîta, nu noi cu 10% o putem spori împotriva tuturor. Dar, fiindcă ni s-a impus reducerea de la 225 000 000 la 20 000 000, vin şi întreb : este admisibil cînd avem dreptul încă la circa 12 000 000, reluînd valoarea acordului forfetar, să renunţăm la ele sau să deducem 12 din 20 şi să rămînem cu 8 ? Detenta nu se obţine prin acte care vor fi considerate ca acte de slăbiciune. În împrejurările de azi, după declaraţiunea categorică ce am făcut la conferinţă pe baza telegramei domniei-voastre nr. 68 327 că vom lichida bunurile[2], atitudinea noastră va fi interpretată ca o slăbiciune chiar de aliaţi şi se va crede că nici rezistenţa noastră în chestiunea optanţilor unguri nu este serioasă. Bulgaria va plăti valoarea acordului forfetar în faţa faptului împlinit. Altfel, nu. Şi reducerea creanţelor româneşti de la 200 000 000 la 20, plus sechestrele, adică la 32 000 000, este un act de generozitate aşa de mare, încît poate provoca detenta dacă Bulgaria este cinstit hotărîtă a o practica. În lupta grea ce se

[1] Lipsă în text.

[2] Lichidarea bunurilor bulgare.

duce de luni de zile am avut ca obiectiv fix colectivitatea românească şi interesele a două categorii de cetăţeni români : sinistraţii de război şi supuşii români care au sentinţe favorabile contra statelor ex-inamice. Colectivitatea românească am apărat-o luptînd cît am putut mai bine să nu plătească impozite pentru datoriile de război şi contra reclamaţiunilor ex-inamicilor, ca aceea a optanţilor de pildă. Pentru sinistraţii de război mă lupt pentru un sold creditor. Şi consider absolut necesar ca, de pildă, 2 000 000 de mărci din cele 4 ce nu mai plătim Franţei să fie afectate ca cupon unor titluri de rentă de 2 miliarde de lei valoare nominală, pentru a plăti ceva şi sinistraţilor de război pentru care prea de mult România n-a făcut nimic, căci n-a putut. În fine, supuşii români cu sentinţe favorabile date de tribunalele arbitrale mixte trebuie plătiţi din bunurile bulgare şi austriece, altfel riscăm să plătim din buget, adică cad în sarcina colectivităţii. Acest program este singurul punct...[1] care mă susţine în vijelia care s-a năpustit pe tratate şi distruge atîtea drepturi înscrise la creditul învingătorilor de odinioară. Dacă am lămurit cît aţi constatat din telegramele noastre ce ni s-a întîmplat sau ce ne aşteaptă, dacă nu se procedă imediat, dar imediat, la lichidarea bunurilor bulgare în folosul statului conform articolului 19 din legea lichidărilor, eu declin orice răspundere.

185

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 2 IANUARIE 1930

T.C. NR. 3.

ÎNREG. M.A.S.

NR. 187 DIN 3 IANUARIE

Înainte de a pleca la Haga, ţin a rezuma în trei telegrame deosebite principalele convorbiri avute aceste zile la Paris cu Loucheur, Coulondre, Adatci, Chéron şi Sapène de la ziarul „Le Matin". Ministrul Mironescu este de acord cu punctul de vedere expus de mine mai jos. Prima telegramă tratează despre vizita mea la Loucheur, care mi-a spus că Walko s-a arătat foarte încăpăţînat şi nu mai crede în înţelegerea cu Ungaria, aşa că rămîne numai soluţiunea prin Comisiunea de reparaţiuni. Am expus că această soluţiune am propus-o încă din octombrie, dar nu am fost ascultat, şi că acum ră-

[1] Lipsă în text.

mîne de discutat garanția. Am spus că cer ca aliații să-mi garanteze că eventualele sentințe ale Tribunalului arbitral mixt să nu se execute decît pe reparațiunile după 1943 și că gajurile din Ungaria să nu se poată ridica pentru un viitor împrumut fără consimțămîntul nostru. Loucheur a spus că pe fond este de acord, dar că nu poate da garanții formale, deoarece Italia va refuza să le dea, și, dacă Anglia și Franța lucrează contra Italiei, atunci Italia va deveni și mai mult amica naturală a Ungariei. Am răspuns că aceasta înseamnă că Ungaria, grație Italiei, este în stare să înfrîngă și Franța, și Mica Înțelegere. Loucheur a spus că nu este așa, căci mai sînt și alte motive care împiedică Franța să dea garanția fără Italia, și anume necesitatea de a merge pe restul chestiunilor mînă în mînă la Haga, ca și la Conferința navală de la Londra. Am replicat că mi-am făcut datoria de a veni să discut la Paris garanția spre a evita orice reproș României la Haga pentru atitudinea ce ar lua-o în lipsă de garanții. Că din octombrie am făcut toate sforțările să negociez această chestiune și mi s-a răspuns că nu este momentul oportun, un acord cu Ungaria fiind încă posibil. Și azi, în fața credinței că acordul nu este posibil, mi se spune că nu se pot da garanții de loc. Am arătat că, în fond, toată lumea este de acord, dar lipsește curajul de a spune lucrurile pe față. Am întrebat : Sînteți sigur că Comisiunea de reparațiuni trebuie să fixeze datoria Ungariei ? Loucheur a răspuns : Da ! Am întrebat apoi : Sînteți de acord că nu trebuie să plătim decît din reparațiuni dacă ar fi ceva de plată ? Loucheur a răspuns că da ! Am întrebat : Știți că la Comisiunea de reparațiuni orientale marii aliați au declarat că sînt dispuși a renunța la reparațiunile ungare după 1943 în favoarea Micii Înțelegeri pentru a acoperi contrareclamațiile lor Ungariei ? Loucheur a răspuns că da ! Am conchis că problema nu mai este o problemă de substanțe, ci o problemă de voință. Loucheur a răspuns că se poate ajunge la același rezultat și altfel : anume acceptînd planul Young și întîrziind cu schimbul de ratificări pînă ce Comisiunea de reparațiuni fixează datoria Ungariei. Am răspuns că lucrul nu este serios fără garanții. Loucheur a răspuns că el ar voi să le dea, dar să vedem ce este de făcut după ce aliații vor fi făcut o ultimă presiune asupra Ungariei. Cu prilejul convorbirii, Loucheur mi-a spus că delegatul Italiei, Brochi, a fost la Budapesta pentru a vedea dacă în ședința oficială despre care am telegrafiat în noiembrie Ungaria poate admite aceste propuneri, dar că contele Bethlen a refuzat. Am terminat pe cuvintele : Am venit la Paris ca să vă vestesc din timp și din nou de intențiunile noastre și cred că, în urma demersurilor mele aci, România nu va purta nici o răspundere pentru atitudinea ei la Haga.

186

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 2 IANUARIE 1930

T.C. NR. 5.

INREG. M.A.S.

NR. 189 DIN 3 IANUARIE

Am văzut pe Briand, căruia i-am expus detaliat punctul nostru de vedere. Asupra fondului s-a declarat de acord cu noi. Asupra formei a spus că o va discuta în Consiliul de Miniștri și cu marii aliați. Fără a voi să tragă din convorbire o concluziune optimistă, s-a arătat foarte binevoitor. Am văzut pe ministrul Japoniei, Adatci. El a spus că în ce îl privește consideră că soluțiunea ce cerem este aceea către care trebuie să ne orientăm ; că nu este nici just, nici politic ca obstinațiunea ungară să fie rodnică. Am văzut apoi pe Chéron, ministrul finanțelor. El mi-a spus că, fiind o chestiune politică, departamentul lui o depășește ; dovezile de simpatie ce a dat însă României trebuie să fie o garanție a sentimentelor lui în această chestiune. Ministrul de finanțe a spus : „Ce dreptate ați avut în octombrie trecut cînd ați voit să mergeți la Comisiunea de reparațiuni. Astăzi totul ar fi fost deja terminat, spre satisfacțiunea domniei-voastre". Din convorbirea ce am avut cu Lafanier, directorul Mișcării fondurilor, pare că reiese hotărîrea Guvernului francez de a sesiza Comisiunea de reparațiuni, dînd prealabile instrucțiuni delegațiunii. În fine, am fost invitat ieri la dejun de administratorul ziarului „Le Matin", Sapène, împreună cu ministrul Coulondre de la Quai d'Orsay. Sapène a făcut o vizită recentă la Budapesta, unde ungurii i-au făcut o primire călduroasă și l-au îndoctrinat cît mai bine în sensul vederilor lor. El spunea că vrea să fie obiectiv și să asculte și punctul de vedere românesc. Timp de patru ore a trebuit să discut cu el și să relatez punct cu punct alegațiunile ungurești ce cunoaște foarte bine. Coulondre a fost foarte amabil și a susținut și el vederile noastre. Finalmente, Sapène părea destul de clătinat în opiniunile lui. Pentru cîtă vreme nu știu. El a spus : „Ungaria nu vrea să plătească reparațiunile după 1943. România nu voiește să plătească pe optanți. Iată terenul de înțelegere". Am conchis : este aproape formula ce am propus Ungariei. Din afirmațiunea repetată a lui Sapène că contele Bethlen, cu toate aparențele contrare, ar dori o înțelegere care să-i scape obrazul, atît Coulondre, cît și eu am avut impresia că Sapène a fost pus de unguri să ne vorbească.

187

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

HAGA, 4 IANUARIE 1930

T.C. NR. 41. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 909 DIN 5 IANUARIE

În ședința de azi, ținută între creditori, am susținut că, atîta timp cît nu se aduce o critică nouă ansamblului reparațiunilor orientale, nu putem consimți la anularea și micșorarea drepturilor noastre față de Austria și Bulgaria. Aceasta mai ales cu scopul de a obține reparațiunile cerute față de Ungaria. Ședința s-a amînat. Am avut o conversațiune cu Loucheur, președintele Comisiunii reparațiunilor orientale. El mi-a spus ca să nu ne sprijinim pe garanții decît la urmă, cînd presiunile pentru un acord cu Ungaria nu vor fi reușit. Că în timpul de 48 de ore nu se va ocupa decît de această chestiune. Că a început convorbirea cu Anglia și cu Italia ; că, de va fi nevoie, nu va convoca Ungaria marți, ci mai tîrziu ; că, dacă se va vedea că acordul nu este posibil, atunci se vor discuta garanțiile cerute. Am aflat, pe de altă parte, că Briand, la audiența ce i-a cerut contele Bethlen, vrea să înceapă convorbirea cu aceste cuvinte : „Cred, conte Bethlen, că într-o afacere în care sînteți interesat personal ați împins lucrurile prea departe". Vom vedea cîte se vor realiza din toate acestea și ce va ieși.

188

INTERVIU ACORDAT DE N. TITULESCU AGENȚIEI „RADOR" DESPRE REZULTATUL CONFERINȚEI DE LA HAGA

HAGA, 22 IANUARIE 1930

Ziariștii presei internaționale, cu toate dovezile lor de simpatie, mi-au reproșat amical că sînt mut. Nu cred că este drept acest reproș. Consider că în timpul unei negocieri nu pot spune nimic. Și, cînd am ceva de spus, consider de datoria mea s-o spun întîi țării mele și numai pe urmă străinătății.

Mă întrebați ce gîndesc despre rezultatul obținut. Dacă ar fi să judec după ceea ce aș dori eu pentru România, cred că nici un aranjament nu ar fi destul de bun. Dacă judec însă după greutățile ce au stat în calea dreptelor noastre cereri, dacă mă gîndesc la sforțările care au fost necesare timp de șase luni de negociere fără

întrerupere spre a le înlătura, îndrăznesc să afirm că România nu putea obține mai mult și în conștiința mea sînt pe deplin satisfăcut. *Ce a obținut România de la semnarea planului Young ?*

1. România a obținut reducerea datoriei ei de război către Franța în proporție de 36% și renunțarea Italiei la ultimele 22 de anuități ale datoriei noastre către ea. În acest chip, reparațiile noastre din partea Germaniei acoperă complet datoriile noastre de război și rămînem numai de aici cu un sold net mijlociu de 2 000 000 anual.

2. Datoria de bunuri cedate și de liberare, pe care urma s-o plătim conform tratatelor și care reprezenta aproximativ 1,9 miliarde de franci aur, a fost complet și definitiv anulată fără nici un fel de sarcină pentru noi.

Ne-am obișnuit să uităm că tratatele creează nu numai drepturi, dar și obligațiuni. Anularea acestora din urmă mi se pare ceva firesc. Totuși nu trebuie pierdut din vedere că, cu toată apărarea ei strălucită și cu toată dreptatea morală a tezei anulării, aliata noastră Cehoslovacia a fost obligată să plătească 37 de anuități de 10 000 000 de mărci aur pentru datoria de liberare.

3. Cu toată anularea completă și definitivă a datoriilor de bunuri cedate și a datoriei de liberare, ne-am păstrat integral pursantajul nostru în reparațiunile ungare pînă la 1943 și din reparațiunile bulgare pînă la sfîrșit.

Acest lucru a fost cel mai greu de obținut. Aliații ne spuneau că, din moment ce se anulează 1,2 miliarde pentru bunurile cedate și datoria de liberare pentru că debitorii noștri din reparațiunile orientale nu pot la rîndul lor să ne acopere aceste datorii prin reparațiuni echivalente, este drept ca în măsura în care primim reparații de la aceștia să le vărsăm aliaților creditori ai noștri în contul datoriilor anulate.

Am refuzat categoric aceasta, enumerînd toate nedreptățile făcute României cu alte prilejuri. Au trebuit două luni de luptă la Paris ca să triumfe teza ca datoria României să fie anulată, dar drepturile ei la reparațiunile orientale să rămînă în picioare. La Haga ne-am izbit de alte dificultăți. Aliații ne-au spus că, din moment ce ei fac sacrificii pentru regularea chestiunilor cu Ungaria, este drept să contribuim și noi la această sarcină cu pursantajul ce ne revine din reparațiunile orientale.

Am refuzat net, arătînd sacrificiile României și am păstrat intact dreptul României la reparațiunile ungare pînă la 1943 și la reparațiunile bulgare pînă la sfîrșit, cu tot aranjamentul intervenit asupra chestiunilor ungare.

4. Bunurile bulgare lichidate urmau să fie scăzute din reparațiunile bulgare, conform tratatului și a proiectului de acord din

1924. Am arătat că situația s-a schimbat și că România nu poate consimți și la reducerea reparațiunilor bulgare, și la reducerea bunurilor bulgare lichidabile din aceste reparațiuni.

Recunosc că, principial vorbind, situația noastră era gravă. Moralicește, situația noastră era însă foarte puternică.

Crezînd, probabil, că s-ar putea face presiuni asupra noastră, s-a lăsat chestiunea deschisă pînă în ultimul moment, adică pînă cînd numai două ore mai erau pînă la semnarea planului Young. Nici domnul Mironescu, nici eu, nici domnul Lugoșianu nu ne-am schimbat părerea. În ultimul moment, conferința și-a dat seama că poziția luată de noi e definitivă și că nu cedăm sub 270 000 000 pentru bunurile bulgare lichidabile.

Bulgaria a consimțit să ridice oferta ei pînă la 110 000 000 de lei, plătite în două rate : prima în trei ani de la ratificare și cealaltă un an după aceea. Iar aliații au completat circa alte 160 000 000, urcînd pursantajul României cu 2% asupra reparațiilor ungare pînă la 1943 și asupra celor bulgare pînă la sfîrșit.

Acordul cu Bulgaria a fost atunci semnat de domnii Mironescu și Burov, spre satisfacția ambelor țări. Repet că aceste plăți se adaugă la pursantajul nostru și nu se scad din reparațiunile noastre.

5. Vin acum la aranjamentul cu Ungaria.

Timp de șapte ani am susținut, și de multe ori în condiții foarte grele, trei lucruri :

a) că România nu are a plăti mai mult optanților decît cetățenilor români ;

b) că pentru a pune capăt oricărui diferend sîntem dispuși a face un gest de bunăvoință asupra reparațiunilor datorate de Ungaria ;

c) că nu putem sub nici un cuvînt accepta competența tribunalelor arbitrale mixte în reforma noastră agrară, care este de domeniul plinei suveranități a României.

Ungaria susținea, dimpotrivă, că optanții au dreptul, după tratate, la valoarea reală a bunurilor lor, că nu plătește nimic după 1943 și, în fine, că nu renunță la tribunalul mixt în chestiunea agrară și că nu poate fi vorba de compensație între plățile ei către statul român și datoria statului român către supușii ei. După laborioase negocieri, contele Bethlen a consimțit să plătească după 1943 anuități de 13 500 000 de coroane aur fiecare și să ia din plățile proprii ale Ungariei indemnizațiile pentru optanți. Contele Bethlen a spus că aceste plăți nu reprezintă reparațiuni, ci creanțe speciale. Asupra denumirii — și din dorința de a ușura Ungariei o nouă atitudine — ar fi fost nedrept a ne certa.

Dar cu pursantajul României de 10,5% nu puteam niciodată compensa pretențiunile ungare. Atunci, Franța, Anglia, Italia, Belgia, Japonia, Portugalia și Grecia au renunțat la reparațiunile ungare, primele șase puteri cu începere de azi, iar Grecia cu începere din 1943. Noi am luptat și ne-am păstrat intact pursantajul nostru asupra reparațiunilor ungare pînă la 1943, cu toată renunțarea aliaților noștri.

Rămîne chestiunea tribunalelor mixte în materie agrară. Ungaria a acceptat la sfîrșit ca Tribunalul arbitral mixt să nu interpreteze articolul 250 din Tratatul de la Trianon cu privire la reforma agrară, ci să aplice tranzacția.

Ungaria cere numai ca tribunalele să funcționeze ca un fel de comisiune de repartiție, fiind foarte greu guvernului ungar să ia asupra sa nemulțumirile ce ar provoca repartiția unei sume, care nu poate fi depășită, între supușii lui.

Noi am răspuns : România nu va apărea din nou, sub nici un cuvînt, la bara tribunalelor mixte în chestiuni agrare.

Atunci, după alte lungi negocieri, s-a hotărît ca cele trei state ale Micii Înțelegeri să fie scoase din procesele agrare, ca răspunderea lor să înceteze complet și ca procesele optanților să fie îndreptate împotriva unui fond comun compus din plățile făcute de Ungaria, fond care să aibă personalitate morală.

De șapte ani susțin compensarea plăților ungare cu pretențiunile optanților. M-am izbit de intransigența Ungariei și de incredulitatea multora. Azi pot spune că ideea a fost integral admisă. A fost atît de complet admisă, încît compensarea nu se face pentru România cu ceea ce are de primit pînă la 1943, ci cu ceea ce se chema înainte nebuloasa plăților ungare după 1943.

Mai erau două chestiuni grele de rezolvat : prima, aceea a celorlalte procese pendinte în fața tribunalelor mixte ; a doua, competența tribunalului mixt.

Cum Ungaria susține că nu poate plăti după 1943 mai mult de 13 500 000 de coroane aur anual și cum delegația română a refuzat net o soluție a optanților fără să știm ce facem cu chestiunea arhiducilor, care, dacă interesează mult România, interesează și mai mult Cehoslovacia și Iugoslavia, au intervenit Franța, Anglia și Italia și au consimțit să facă din banii lor un al doilea fond de 100 000 000 de franci, care să acopere integral pe arhiduci, ca optanți, în cazul cînd aceștia ar cîștiga procesul, și să lase o margine și pentru celelalte procese. Principiul dacă arhiducii pot fi confiscați, cum au fost, fără nici o indemnizație, conform articolului 191 din Tratatul de la Trianon, ca membri ai familiei Habsburg, urmează să fie acceptat de guvernul ungar sau să fie stabilit de jus-

tiție. Guvernul ungar, din motive politice lesne de înțeles, a refuzat a vorbi în numele arhiducilor. Ceea ce este mai greu de înțeles e refuzul guvernului de a accepta un aviz consultativ al Curții din Haga și insistența de a judeca procesele arhiducilor la tribunalele mixte.

Cum Mica Înțelegere a refuzat net jurisdicția tribunalelor mixte pentru arhiduci și cum avem o datorie morală, azi — cînd sîntem acoperiți băneşte în aceste procese și în altele de a nu lăsa pe marii noștri aliați să facă sacrificii inutile — s-a decis să se ceară în această chestiune un aviz consultativ prin intermediul Societății Națiunilor.

Bineînțeles că, dacă se cîștigă procesul arhiducilor, fondul al doilea de 100 000 000 rămîne întreg la dispoziția Micii Înțelegeri pentru procesele mai mici, pendinte la tribunalele mixte, intrînd în competența lor sau pentru tranzacții în aceste procese.

Asupra limitei competenței tribunalelor mixte este însă divergență între Ungaria și Mica Înțelegere. Am cerut Ungariei să consimtă la un aviz consultativ al Curții din Haga asupra acestei chestiuni și Ungaria a refuzat, după cum a refuzat să substituie pentru viitor Curtea din Haga tribunalelor mixte.

E drept că nu avem interes a ieși din principiul intangibilității tratatelor. Dar chestiunea articolului 250 al Tratatului de la Trianon este prea importantă pentru viitor pentru ca să nu cerem Curții din Haga să interpreteze ea o dată pentru totdeauna înțelesul și limitele articolului 250.

Trebuie să adaug că Ungaria a consimțit ca nu numai pentru viitor, dar și în procesele actuale, afară de cele agrare actualmente pendinte, care pentru noi au dispărut, să accepte Curtea din Haga ca instanță de apel fie pentru competență, fie pentru fond. În plus, Ungaria a acceptat ca în procesele actuale Tribunalul mixt să nu fie compus numai dintr-un reprezentant român, unul ungur și unul neutru, ci să fie completat cu doi membri neutri, aleși de Curtea de la Haga.

Înțelegerea cu Ungaria intervenind numai în ultimul moment, aranjamentele cu Ungaria și marile puteri au fost parafate asupra tuturor punctelor mai sus expuse, urmînd ca redactarea definitivă a textelor să se facă la Paris la 5 februarie, sub președinția domnului ministru Loucheur.

În rezumat, prin rezolvarea reparațiunilor ungare ne-am menținut reparațiunile pînă la 1943 și România a obținut în plus 100 000 000 pentru optanți, plătiți de Ungaria, și partea ei la un al doilea fond de 100 000 000, plătite de aliați, pentru celelalte procese.

Statul român, acoperit de datoriile de război, de datoriile pentru bunurile cedate și de datoria de liberare, acoperit în chestiunea optanților și arhiducilor, rămîne și cu un sold net mijlociu de 4 000 000 de franci aur anual.

Este important de relevat cu privire la negocierile din ultimele șase luni că în afacerile noastre cu Ungaria nu am fost izolați. Toți aliații noștri și Japonia au recunoscut dreptatea noastră și au făcut gestul necesar pentru a permite o înțelegere, fără să abdicăm de la nici unul din punctele de vedere susținute de noi în trecut.

Voi încheia spunînd că acest beneficiu politic are mai mare valoare pentru noi decît oricare altul.

„UNIVERSUL" DIN 24 IANUARIE 1930.

189

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE)

PARIS, 25 MARTIE 1930

T.C. F.N.

ÎNREG. M.A.S.

NR. 19 697 DIN 26 MARTIE

Quai d'Orsay îmi comunică că a invitat pe Beneš și contele Bethlen la Paris și mi-a spus că, dat fiind că am fost ministrul afacerilor străine, consideră reprezentarea României prin mine suficientă. Am răspuns că, dată fiind prezența miniștrilor afacerilor străine în persoană la Paris, este necesară prezența domniei-voastre. Rog a veni la Paris cu primul tren și a-mi comunica ziua sosirii. Rog a spune presei că veniți pentru motive personale.

Afectuoasă amiciție.

190

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, MINISTRU DE EXTERNE

PARIS, 11 APRILIE 1930

T.C. NR. 11 308. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 24 962 DIN 12 APRILIE

Am vorbit cu Loucheur în privința negociațiunilor dintre Beneš și Ungaria. Loucheur spune că ieri negociațiunile erau ca rupte, dar azi are speranțele cele mai bune. Loucheur spune că Beneš, pro-

babil sub influența politicii interne, a prezentat patru tablouri de cifre, care nu seamănă unul cu altul, ultimul prezentînd cifre reduse la jumătatea celor din primul tablou.

Loucheur spune că are impresia că anturajul lui Beneš ar voi să rupă cu Ungaria ; aceasta mi-a spus-o Loucheur în mod confidențial. Loucheur a ținut lui Beneš un limbaj moderat, spunîndu-i : „Reputația dumitale internațională o datorești siguranței ce prezintă pînă azi cuvîntul dumitale". Loucheur spune că Beneš ar fi revenit la sentimente mai bune și Loucheur speră că lucrurile se vor termina săptămîna viitoare. Pe de altă parte, contele Bethlen a părăsit Parisul fără a preveni pe Loucheur, ceea ce a indispus pe acesta din urmă.

Cu toate aceste peripeții enervante pentru noi toți și care par a nu se mai sfîrși, Loucheur persistă a crede că lucrurile vor fi terminate săptămîna viitoare.

Afectuoase amiciții.

191

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 23 APRILIE 1930
T.C. F.N.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 26 301 DIN 24 APRILIE

Toate statele care prezintă candidați pentru alegeri la Curtea permanentă de justiție internațională din septembrie au făcut demersurile necesare pe lîngă toate guvernele, cerîndu-le sprijin în acest scop. Aflu că România nu a făcut un asemenea demers și s-au făcut deja promisiuni care pot fi dăunătoare României cu prilejul acestor alegeri. Rog a dispune a se face de urgență demersuri pe lîngă toate guvernele, anunțînd numele candidaților români, titlurile și activitatea lor în materia dreptului internațional, conform rezoluțiunii Ligii date la cea de-a 10-a adunare din 14 septembrie. Alegerea este deja destul de grea din cauza necesității de rulment a statelor, astfel încît un asemenea demers se impune de urgență. Am comunicat lui Guerero deciziunea domniei-voastre transmisă prin Savel Rădulescu că el va fi recomandat de România, împreună cu Adatci ca judecător străin.

Amiciții.

192

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 21 IUNIE 1930
T.C. NR. 1 568
ÎNREG. M.A.S.
NR. 40 010 DIN 22 IUNIE

Cu privire la memorandumul Briand, cred că trebuie pus în relief că propunerea este făcută pe baza suveranității și integrității teritoriale actuale ; al doilea, dat un răspuns afirmativ de principiu la sugestiunile franceze și, al treilea, declarat că punctul nostru de vedere detaliat va fi comunicat ulterior. Afectuoase amiciții.

193

N. TITULESCU CĂTRE DR. DIOGENES ESCALANTE, TRIMIS EXTRAORDINAR ȘI MINISTRU PLENIPOTENȚIAR AL VENEZUELEI LA LONDRA *

LONDRA, 23 IUNIE 1930

S. NR. 1 419/A

Domnule ministru,

După cum îi este cunoscut excelenței-voastre, în luna septembrie a acestui an vor avea loc alegerile pentru cele 15 locuri de judecători la Curtea permanentă de justiție internațională. Organele care vor proceda la aceste alegeri vor fi Adunarea și Consiliul Societății Națiunilor. Ca urmare a intervenției oficiale a Secretariatului General al Societății Națiunilor și pe baza articolelor 5 și 6 ale Statutului Curții permanente de justiție internațională, grupul național român la Curtea de arbitraj s-a întrunit la 20 mai al acestui an și a recomandat pe domnul Dumitru Negulescu în calitate de candidat român pentru viitoarele alegeri.

Am fost tocmai însărcinat de Guvernul meu să interviu pe lîngă excelența-voastră pentru a obține votul Guvernului dumnea-voastră în favoarea domnului D. Negulescu, candidatul român la viitoarele alegeri.

Domnul Negulescu, care are o cunoaștere teoretică a dreptului internațional, a funcționat timp de 9 ani ca judecător supleant la Curtea permanentă de justiție internațională și, prin urmare, poate satisface dorința exprimată de cea de-a zecea Adunare a Societății Națiunilor, care cere candidaților nu numai o competență teoretică,

dar și o competență practică în materie de drept internațional. Aceasta pentru a permite judecătorilor cu vechime la Curte să aibă o preferință asupra celorlalți candidați, putînd astfel să contribuie prin menținerea vechilor magistrați la continuarea jurisprudenței Curții.

Adaug aici rezoluția votată în acest scop la 14 septembrie la cea de-a zecea sesiune a Societății Națiunilor :

„Conferința exprimă dorința ca, în conformitate cu spiritul articolelor 2 și 39 ale Statutului Curții, candidații prezentați de grupele naționale să posede o experiență practică recunoscută în materie de drept internațional și să fie în măsură să poată cel puțin să citească în cele două limbi oficiale la Curte și să vorbească una din aceste limbi ; consideră, de asemenea, că este de dorit ca la prezentarea candidaților să fie anexat un stat de serviciu justificînd candidatura lor".

Cum printre viitorii candidați la următoarele alegeri (aproximativ 100, unul sau doi pentru fiecare stat din cele 54 de state care compun Societatea Națiunilor) numai un număr mic au funcționat ca judecători la Curte, candidatul român îndeplinește tocmai această condiție, care corespunde cerințelor unei Curți permanente pentru continuarea jurisprudenței sale.

Solicitînd prin intermediul excelenței-voastre sprijinul binevoitor al Guvernului dumneavoastră pentru candidatul român, îmi permit să vă trimit statul de serviciu al domnului Dumitru Negulescu.

Folosesc această ocazie pentru a vă ruga să binevoiți a primi, domnule ministru, expresia înaltei mele considerațiuni.

194

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU, ÎN CALITATE DE PREȘEDINTE, LA DESCHIDEREA CELEI DE-A 11-A SESIUNI ORDINARE A ADUNĂRII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 10 SEPTEMBRIE 1930

Doamnelor și domnilor,

Permiteți-mi să vă exprim adînca mea recunoștință pentru marea cinste pe care ați făcut-o țării mele și mie personal încredințîndu-mi, prin voturile dumneavoastră, înalta demnitate de președinte al celei de-a 11-a Adunări a Societății Națiunilor.

Îngăduiți-mi să văd în gestul spontan al numeroaselor delegații care au propus numele meu pentru funcția de președinte dovada că eforturile permanente ale țării mele de a organiza prin pace și muncă o viață conformă cu marile principii ale Societății Națiunilor n-au trecut neobservate de către dumneavoastră.

Să-mi fie de asemenea îngăduit, domnule președinte al Consiliului, să vă exprim profunda mea recunoștință pentru cuvintele prea elogioase pe care le-ați rostit despre mine și pe care pot să le justifice doar extrema dumneavoastră bunăvoință, precum, poate, și faptul că am participat încă de la început la lucrările Societății Națiunilor.

Sarcina pe care mi-ați încredințat-o implică mari răspunderi. Nu mă dau în lături de la nici una din ele, le accept pe toate. Dar veți binevoi, sînt sigur, să mă ajutați la îndeplinirea acestei sarcini, acordîndu-mi neprețuitul dumneavoastră sprijin, ca să putem duce la capăt împreună o muncă rodnică și operativă.

Cea de-a 11-a Adunare va trebui să discute probleme ce depășesc în importanță pe cele abordate pînă acum de Societatea Națiunilor. Toate națiunile, fără excepție, întîmpină în clipa de față dificultăți, mai ales de ordin economic, așa încît nesoluționarea unei probleme poate să atragă un regres periculos pentru civilizație.

Nu mă îndoiesc nicidecum de triumful cooperării internaționale asupra tuturor năpastelor ce ne amenință din umbră, cu condiția ca fiecare să aducă aici, în opera de colaborare, cele trei elemente fără de care nimic măreț nu poate fi înfăptuit : dorința de înțelegere, voința și generozitatea.

A trecut ceasul vorbelor ; a sunat ceasul faptelor. Iată de ce voi încheia rostind urările mele cele mai calde pentru ca deciziile dumneavoastră să se prefacă în acțiuni, și anume în acele acțiuni pe care omenirea le așteaptă de la dumneavoastră.

SDN, A, XI (1930), SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 84, P 30—31, DOC. 7.

195

OMAGIUL ADUS DE N. TITULESCU, ÎN CALITATE DE PREȘEDINTE AL CELEI DE-A 11-A SESIUNI ORDINARE A ADUNĂRII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR, MEMORIEI DR. GUSTAV STRESEMANN *

GENEVA, 3 OCTOMBRIE 1930

Se împlinește astăzi un an de cînd moartea răpea Germaniei și Societății Națiunilor pe dr. Gustav Stresemann. Nu este necesar să vă reamintesc opera lui, ca fiind prea strîns legată de activi-

tatea Ligii Națiunilor din ultimii ani. Pe lîngă geniu politic, Stresemann poseda o însușire dintre cele mai rare : era uman. În toate discuțiile publice sau particulare, fără să renunțe vreodată la cît de cît din drepturile țării sale, el avea facultatea prețioasă de a putea să înțeleagă punctul de vedere contrar. De aceea cu Stresemann se putea și sta de vorbă, nu numai negocia. Toți cei care s-au apropiat de el — și eu mă onorez de a fi fost printre aceștia — au simțit pentru Stresemann mai mult decît admirație, mai mult decît respect ; au avut pentru el afecțiune.

Da, l-am iubit și el a răspuns iubirii noastre. Iată secretul succesului său și cauza durerii profunde pe care astăzi o simțim toți, fără excepție, la gîndul că nu mai este printre noi.

Cu cît timpul va trece, cu atît judecata posterității o va confirma pe aceea a contemporanilor săi. A fost un mare german, a fost un mare cetățean al lumii.

Invit Adunarea să se ridice în semn de reculegere și ca omagiu pentru memoria aceluia care a fost un leal slujitor al Germaniei și al Ligii Națiunilor.

SDN, A, XI (1930), SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 84, P. 210, DOC. 84

196

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU, ÎN CALITATE DE PREȘEDINTE, LA ÎNCHIDEREA CELEI DE-A 11-A SESIUNI ORDINARE A ADUNĂRII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 4 OCTOMBRIE 1930

Doamnelor și domnilor, cea de-a 11-a Adunare a ajuns la capătul misiunii sale.

În importantele discuții care au avut loc atît în cadrul Adunării, cît și în Comisii, ați abordat toate problemele ce se pot pune minții celei mai pătrunzătoare, stăpîniți fiind de o preocupare pe cît de nobilă, pe atît de măreață : menținerea și organizarea păcii în lume.

Pentru unele din aceste probleme ați găsit o soluție imediată și care nu depinde decît de voința guvernelor pentru a fi transformată printr-un singur gest în realitate tangibilă. În ceea ce privește alte probleme, schimbul dumneavoastră de păreri, liber și cinstit, a deschis drumuri noi, pe care vor păși în viitor cei ce le vor dezbate.

În nici un domeniu nu se poate constata vreun regres ; peste tot s-au făcut mari și vădiți pași înainte.

Singura temă a discuțiilor dumneavoastră a constituit-o problema de a afla dacă ritmul înaintării a fost destul de accelerat. Astfel, în urma discuțiilor importante din care rezultă că problema interesează întreaga societate, ați examinat problema Uniunii Federale a Europei.

Această problemă va rămîne pe ordinea de zi a lucrărilor noastre, pe același plan ca problemele arbitrajului, securității, dezarmării, de exemplu, pînă în clipa cînd vom afla o soluție fericită și definitivă.

Ați adoptat Convenția pentru ajutorarea financiară și 28 de state au semnat aici în mod solemn această Convenție.

Ați ales pe noii judecători ai Curții permanente de justiție internațională și v-ați exprimat dorința de a vedea Protocolul din septembrie 1929 intrînd în vigoare de îndată ce va fi posibil.

În chestiunea minorităților ați avut discuții pe cît de sincere, pe atît de cordiale, și ați recunoscut cu toții că cea mai bună soluție cu privire la această problemă constă dintr-o colaborare sinceră și loială între minorități și guvernele de care acestea depind.

Ați hotărît să convocați înainte de sfîrșitul acestui an Comisia pregătitoare a Conferinței pentru dezarmare, și prin aceasta, fie că se va recunoaște, fie că nu se va recunoaște acest fapt, ați grăbit data la care va fi posibilă convocarea unei conferințe generale pentru dezarmare.

În problema stupefiantelor, bunăvoința de care au dat dovadă guvernele a fost atît de mare, încît ați putut prevedea pentru un viitor apropiat convocarea unei conferințe generale pentru limitarea fabricării de droguri dăunătoare.

Lungile discuții care au avut loc în Comisia a IV-a au dus la adoptarea de către dumneavoastră a unei reorganizări a Secretariatului General al Societății Națiunilor. Interesul stîrnit de aceste dezbateri dovedește în ce mare măsură toți membrii Societății Națiunilor își dau seama de importanța acestei adevărate osii a instituției noastre. Cele mai mari elogii care s-au putut aduce membrilor Secretariatului nu constituie în ochii inițiaților decît îndeplinirea unei datorii elementare impuse de recunoștință.

În cursul acestui an, trei membri eminenți au părăsit sau vor părăsi Secretariatul nostru. Este în primul rînd vorba de doamna Rachel Crowdy, a cărei activitate bogată i-a cucerit simpatia și respectul tuturor. Apoi de domnul Colban, care, în calitate de director al Secției minorităților și apoi în calitate de director al Secției de dezarmare, a dat dovadă de calități politice excepționale. În sfîrșit, sir Arthur Salter, directorul Secției financiare, al cărui nume

va rămîne mereu legat de reconstrucţia Europei de după război şi de istoria Societăţii Naţiunilor în epoca eroicelor sale debuturi.

Această întreită plecare ar putea da naştere la un foarte legitim sentiment de neliniște ; dar ce neliniște poate dăinui în faţa surîsului încurajator al secretarului nostru general ?

De unsprezece ani de cînd îl văd lucrînd, de unsprezece ani de cînd în mintea mea se asociază indisolubil numele lui sir Eric Drummond cu ideea însăşi a Societăţii Naţiunilor, pentru mine sir Eric Drummond nu mai este decît spirit pur. A încetat să mai fie un om în carne şi oase ; s-a prefăcut într-o idee, a devenit un articol din pact. Dăinuieşte ca una din acele dispoziţii din pact care satisfac într-atît pe toată lumea, încît nimănui nu i-ar trece vreodată prin minte să ceară să fie revizuită sau amendată.

Şi fiindcă vorbim de amendamentele propuse pentru a fi aduse pactului, să-mi fie îngăduit să spun cît de fericit aş fi fost dacă problema amendamentelor propuse ar fi fost rezolvată anul acesta ; dar trebuie să avem în vedere faptul că este, desigur, mai înţelept să fie consultate şi guvernele cu privire la greutăţile tehnice ivite în ultimul moment. Totuşi un lucru trebuie să rămînă limpede : această amînare nu înseamnă că renunţarea la război ca instrument de politică naţională nu este un fapt dobîndit cu voia sau împotriva tuturor.

Departe de mine gîndul de a aminti acum toate hotărîrile pe care le-aţi luat sau de a rezuma opera pe care aţi înfăptuit-o. N-aş face de altfel nimic altceva decît să vă prezint dumneavoastră însivă, operaţie pe cît de inutilă, pe atît de delicată.

Dar vă rog să îngăduiţi preşedintelui dumneavoastră să vă expună care sînt, după părerea sa, învăţămintele ce se pot trage din ansamblul lucrărilor celei de-a 11-a Adunări.

Două aspecte îmi par să caracterizeze mai cu seamă aceste lucrări : mai întîi simplitatea, naturaleţea cu care înregistraţi azi unele realizări care pînă mai ieri vi se păreau de domeniul unui viitor îndepărtat, apoi grija de a ieşi în cursul activităţii dumneavoastră din cadrul ideilor generale şi uneori teoretice pentru a o îndruma în domenii mai limitate, dar cu mult mai practice, care pînă acum păreau rezervate acţiunilor izolate întreprinse de state la sugestiile tehnicienilor.

Daţi-mi, vă rog, voie să dau două exemple.

În momentul cînd vă vorbesc, aproape totalitatea statelor membre ale Societăţii Naţiunilor, şi printre ele se numără şi statul pe care am cinstea să-l reprezint, şi-au dat adeziunea cu privire la articolul 36 din Statutul Curţii din Haga. Amintiţi-vă fiorul ce a străbătut nu de mult Adunarea cînd s-au comunicat aici adeziunile

răzleţe ale unor state. Astăzi arbitrajul obligatoriu îşi răspîndeşte lumina în lume. Să fim totuşi sinceri : lucrul vi se pare azi firesc.

Mai mult decît atît : aţi semnat aici în mod solemn o convenţie din care răzbate limpede ideea de solidaritate. Au venit aici state care s-au obligat, chiar dacă războiul nu le-ar ameninţa direct, să pună impozite pentru a veni în ajutorul membrilor comunităţii internaţionale victime ale unei agresiuni. Şi, totuşi, trebuie să recunoaşteţi că aceste lucruri nu vă mai emoţionează ; ele par că aparţin unui trecut îndepărtat. Ochii dumneavoastră sînt aţintiţi asupra greutăţilor inerente noilor probleme ce alcătuiesc astăzi obiectul preocupărilor dumneavoastră.

Ce concluzii trebuie să tragem din această stare de spirit ? Cele mai încurajatoare ! Avîntul creator nu cunoaşte decît două primejdii: aceea de a te socoti mulţumit cu ceea ce ai realizat şi descurajarea. Dumneavoastră nu sînteţi nici pe deplin mulţumiţi şi cîtuşi de puţin descurajaţi. Iar cea de-a 11-a Adunare a binemeritat de la Societatea Naţiunilor tocmai pentru că a ştiut să menţină condiţiile necesare unei munci de creaţie continuă, a cărei deviză trebuie să fie : Niciodată mulţumiţi, niciodată descurajaţi !

Adunarea nu se mai gîndeşte astăzi la etapele pe care le-a străbătut. Este nerăbdătoare, freamătă de dorinţă şi este gata să străbată etape noi.

Ce sarcini de viitor şi-a asumat Adunarea ?

Animată de dorinţa de a se pune în slujba binelui şi din nevoia neîncetată de a împinge mereu lumea înainte, ea a hotărît să facă tot ce-i stă în putinţă pentru ca, printr-o acţiune comună, să pună stavilă crizei economice care bîntuie lumea. Ce importanţă are faptul că ideile prezentate aici sînt cele sortite să izbîndească sau numai preludiul unor idei noi ! Cea de-a 11-a Adunare a simţit în mod instinctiv că ea nu poate să rămînă nepăsătoare în faţa crizei mondiale fără a risca să vadă cum gravele probleme politice care ne preocupă se transformă în probleme sociale fără soluţie.

Nu există dificultăţi decurgînd din relaţiile între oameni care să reziste în faţa unirii, şi tocmai unirea în toate formele a fost propusă de cea de-a 11-a Adunare drept soluţie a problemelor politice şi sociale ce i-au fost aduse la cunoştinţă. Dar pentru ca astfel de soluţii să fie eficiente este nevoie ca o legătură indestructibilă să existe între cei care le-au propus. Există oare asemenea legătură ? Iată întrebarea care se pune.

Domnilor, studiind aspectul Adunării, observînd reacţiile ei în timpul numeroaselor şedinţe pe care am avut cinstea să le prezidez, m-am întrebat adesea în sinea mea dacă noi toţi alcătuim un suflet colectiv. Dacă n-am simţit acest suflet colectiv atunci

cînd în cursul discuțiilor dumneavoastră se înfruntau diferite interese, dacă l-am văzut mijind atunci cînd se deschidea în fața Adunării o poartă spre un viitor mai bun și mai drept, vă pot spune că am simțit sufletul acesta colectiv ori de cîte ori, dezbărîndu-vă de tot ceea ce ne desparte, discutați liber, deschis, de la om la om, de la suflet la suflet ; da, am simțit atunci sufletul acesta colectiv, care unea toate semințiile, toate popoarele și ne ajuta să ne dăm seama că, în pofida divergențelor noastre, alcătuiam în fond un bloc indivizibil.

Niciodată n-am înțeles mai bine decît de aici, din acest fotoliu prezidențial, că Societatea Națiunilor se întemeiază mai mult pe sufletul omenesc decît pe pact. Niciodată nu am înțeles mai bine decît acum că, amendînd pactul, stîrpind tot ceea ce poate să stîrnească ura, întărind tot ceea ce poate apropia popoarele, dîndu-i libertatea să ne arate cît este de puternic, înălțînd exigențele sale la rangul de imperative ale vieții internaționale, slujim cu adevărat interesele Societății Națiunilor.

În ultimă instanță, Societatea Națiunilor nu se întemeiază pe state, ci pe fiecare dintre noi. A te îndoi de Societatea Națiunilor înseamnă să te îndoiești de omul însuși. Iar președintele dumneavoastră n-ar fi la înălțimea încrederii pe care ați binevoit să i-o acordați dacă în această clipă de grele încercări nu ar proclama în fața lumii crezul nostru : „Aici nu ne lăsăm pradă îndoielii !".

Declar închisă cea de-a 11-a sesiune a Adunării Societății Națiunilor.

SDN, A, XI (1930), SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 84, P. 227—228, DOC. 97

197

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

PARIS, 5 NOIEMBRIE 1930

T. NR. 137. STRICT CONFIDENȚIAL

Am văzut la Roma pe Grandi și Mussolini. Ambii s-au arătat foarte amicali, astfel că am putut expune cu o sinceritate absolută îngrijorarea mea cu privire la repercutările posibile ale politicii italiene actuale în special relativ la România. Ar fi prea lung să rezum prin telegramă aceste două convorbiri. Mă voi mărgini la cîteva puncte, fără a mai reproduce replicile mele. Ideea centrală a Guvernului italian este că Franța a părăsit amiciția italiană și că deci Italia este nevoită să caute puncte de sprijin aiurea și să

accepte ca o fatalitate o politică pe care ar fi repudiat-o acum cîțiva ani. În ce privește Sovietele, Mussolini și Grandi afirmă că nu vor ataca România. Cu privire la revizuirea tratatelor, Mussolini a spus categoric : „România este în afară de cauză. Revizuirea nu vizează România". Am răspuns că văd că Mussolini menține declarația ce mi-a făcut în ianuarie 1928 cu prilejul vizitei mele, cînd mi-a afirmat că, în momentul semnării tratatului de amiciție cu Ungaria, Mussolini a spus în fața mareșalului Badoglio să nu se bizuie pe sprijinul Italiei pentru o revizuire a granițelor României. Mussolini a replicat : „Este exact. Mențin declarația ce v-am făcut în 1928. Vădit că politica Italiei este constantă". Am arătat atunci lui Mussolini că revizuirea granițelor Cehoslovaciei sau Iugoslaviei este pentru noi egal de păgubitoare, căci granițele sînt solidare : începi cu una și sfîrșești cu alta. Acesta este războiul. Revizuirea nu este o soluție de pace. Mussolini a replicat : „Dumneata, cînd vorbești de revizuire, te gîndești numaidecît la modificarea statutului teritorial. Eu mă gîndesc și la revizuirea politică și economică. În orice caz, pentru Italia România este în afară de cauză". Ca concluzie a acestei telegrame vă voi spune că am părăsit Roma îngrijorat. Nu pentru că aș crede că Italia dorește să provoace un război azi. Dar pentru că actuala politică creează la ex-inamici o stare de spirit pe care va fi greu Italiei s-o domolească. Împărtășind această îngrijorare lui Mussolini, el mi-a răspuns : „Multe din lucrurile ce te tulbură azi pe domnia-ta vor dispărea în cazul unui acord rapid cu Franța. Dar zic rapid". Nu-mi rămîne decît să urez ca acordul să se facă, să fie rapid și să producă asemenea efecte.

198

PROGRESUL IDEII DE PACE

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ DE N. TITULESCU LA UNIVERSITATEA DIN CAMBRIDGE

19 NOIEMBRIE 1930

Cum aș putea să vă exprim mai bine, domnule rector, recunoștința mea pentru cuvintele prea binevoitoare cu care m-ați prezentat acestei distinse adunări și cum aș putea să vă mulțumesc mai bine, doamnelor și domnilor, pentru călduroasa dumneavoastră primire decît începînd conferința mea printr-un act de sinceritate, printr-o adevărată mărturisire ?

Mărturisesc că am avut ezitări să primesc amabila invitațiune de a vorbi azi în fața dumneavoastră.

Vă voi spune numai două din rațiunile care m-au făcut să ezit.

Prima derivă din faptul că sînt chemat să fac timp de o oră,

în limba engleză, o conferință în stil universitar. Grea încercare pentru cineva care acum cîțiva ani nu cunoștea o vorbă din limba lui Shakespeare și risca să moară de sete pentru că nu știa cum se cere pe englezește un pahar cu apă ! Pentru a învinge această ezitație și a-mi da curaj, m-am gîndit la multe lucruri încurajatoare. Între altele mi-am spus : la Cambridge, lumea trebuie să aibă spiritul internațional. Ei vor fi voioși să impună urechilor lor un sacrificiu egal cu acela ce impun eu gurii mele și astfel, ca buni oameni de știință, să aibă satisfacția de a constata că, o dată mai mult, legea compensațiunii universale a operat !

A doua rațiune de ezitare este de un ordin mai substanțial. Am vorbit în multe țări, îndeosebi în țara dumneavoastră, am vorbit în multe mediuri, dar n-am vorbit niciodată la Cambridge. Cum trebuie să vorbească cineva la Cambridge ? Iată o chestiune care m-a torturat mult înainte de a veni aci ! Desigur, nu trebuie să vorbesc ca un diplomat ; aceasta am realizat-o imediat. Și nici n-aș putea s-o fac, deoarece nu sînt unul din natură ! Dar cum trebuie vorbit la Cambridge ? Și după multă răzgîndire mi-am spus : în care din activitățile mele am rămas mai mult eu însumi dacă nu în aceea de profesor universitar ? Ei bine, voi vorbi la Cambridge așa cum aș vorbi studenților mei la București !

Cer iertare eminenților profesori aci prezenți dacă le spun că ei îmi inspiră mai puțină teamă decît studenții !

Profesorii au experiența vieții : ei sînt indulgenți ! Studenții, dimpotrivă, în aspirația lor către absolut, sînt în toate țările cei mai teribili judecători !

De aceea știu bine că pentru această conferință răsplata care mi-ar face cea mai mare plăcere e un lucru greu, foarte greu de obținut. Ea ar consista în certitudinea pentru mine de a ști că, odată conferința terminată, studenții de la Cambridge nu vor spune unii altora : „Ministrul României a venit să ne vorbească ca un profesor. Foarte bine ! Din fericire pentru noi, el este însă profesor la București, iar nu profesor la Cambridge".

Dar dacă am avut ezitări de a veni să vă vorbesc astă-seară, nu am nici una pentru a vă da răspunsul la întrebarea care face obiectul prezentei conferințe : „A progresat realmente pacea în ultimii ani și, dacă da, prin ce mijloace ?"

În ciuda aparențelor, în ciuda actualei ei fragilități, pacea a progresat în ultimii zece ani, și aceasta datorită exclusiv acțiunii constante a Societății Națiunilor.

Aceasta e un crez pentru mine. Un crez fără de care n-aș putea rezista greutăților vieții. Dar nu e un crez orb. El e produsul îm-

binării a două facultăți : instinctul, profet al viitorului, și rațiunea, călăuză a prezentului.

Cum am ajuns la acest crez ? Aceasta aș dori să vă explic.

Ce este pacea ?

Este ea un cuvînt ? În asemenea caz asistăm la triumful păcii, căci niciodată nu s-a vorbit așa de mult de pace ca de la marele război încoace. S-a vorbit chiar atît de mult de ea, încît unele spirite critice au asemănat pacea cu sănătatea : nu vorbești de ea decît cînd ești pe punctul s-o pierzi !

Este pacea, dimpotrivă, o simplă organizare legală contra războiului ? Și în acest caz asistăm la o adevărată ascensiune a păcii organizate.

Este însă pacea, mai presus de toate, o stare de spirit ? În asemenea caz trebuie să recunoaștem în deplină sinceritate că spiritul pacific n-a înaintat cu același pas accelerat ca organizarea legală a păcii ; ba trebuie chiar să recunoaștem că de cîtva timp asistăm la un regres al spiritului pacific.

Ei bine, dacă pacea, văzută prin prisma eternității, este și nu poate fi altceva decît o stare de spirit, ea este azi, pe tărîmul realizării practice, în același timp toate cele trei lucruri de cari v-am vorbit.

În adevăr, pacea este azi o stare de spirit ca scop ; o organizare legală ca instrument și un strigăt al inimii, adică o expresie prin cuvînt, ca mijloc de a împlînta în conștiința universală imperioasele ei comandamente.

Cum s-ar putea clădi edificiul păcii fără sprijinul maselor ? Și cum poți convinge masele dacă nu prin cuvînt ?

O doctrină — istoria o dovedește — nu se poate impune decît prin spadă sau cuvînt ! Eu unul prefer cuvîntul. Ironiile pot să continue asupra „vorbăriei inutile de la Geneva". Să nu uite domnii realiști că, atîta vreme cît popoarele își vorbesc unele altora, ele nu recurg la arme ! Dacă n-ar fi decît aceasta și tot e un cîștig.

Din moment ce scopul ce urmărim este pacea în inima oamenilor, să ne întrebăm care sînt cauzele instabilității spiritului pacific, ce observăm actualmente ? Chestiunea este importantă nu numai pentru că, dacă cunoaștem cauzele, avem o îndrumare pentru a remedia efectele, dar și pentru că, examinîndu-le de aproape, putem înțelege de ce considerabilul progres al păcii din ultimul timp n-a fost perceput. Neliniștea actuală, datorită unor cauze speciale, produce o eclipsă mintală temporară, de natură a ne împiedica să vedem progresele reale ale păcii.

Care sînt cauzele care împiedică azi ca pacea să domnească în spirite ?

Pentru mine, ele sînt patru la număr.

Prima cauză o constituie lipsa de înțelegere între foștii aliați pentru a rezolva anumite chestiuni speciale. Aceasta creează nu numai neîncredere de ambele părți, dar face ca statele care au ieșit din război cu mari pierderi teritoriale să-și întoarcă privirile către una sau alta din marile puteri, cu speranța de a crea, prin suprapunerea reclamațiunilor reciproce, un fel de alianță naturală.

A doua cauză o constituie consecințele psihologice ale războiului. Nu trebuie să uităm că cei pe care îi numeam pînă ieri și pe care nu-i mai numim azi astfel : învinșii, sînt națiuni puternice și mîndre. Ele nu se pot consola de faptul că au pierdut războiul. Suferințele lor trebuie pricepute. Ele explică multe din reacțiunile foștilor învinși. Cel mai mare omagiu ce pot aduce acestor națiuni constă în a le spune împreună cu poetul latin Terentiu : *nihil humanum a me alienum puto* [1]. Dar țin să adaug că, dacă suferința poate explica, ea nu poate și justifica o reacțiune periculoasă. Necesitățile păcii trebuie puse mai presus de toate !

A treia cauză rezidă în faptul că de la război încoace Europa nu mai prezintă o unitate din punctul de vedere al doctrinei sociale. Înainte de război erau frontiere, dar toate statele erau bazate pe proprietatea individuală și pe respectul contractului. Desigur, orice națiune are dreptul să se organizeze la ea acasă așa cum vrea. Nu e însă mai puțin adevărat că, din punctul de vedere al dreptului constituțional și al ordinii sociale, Europa reprezintă azi abia jumătate din ceea ce era înainte de război. Nu e mai puțin adevărat că această juxtapunere pe același continent a două doctrine sociale, care se împacă între ele ca apa și focul, este o cauză de neliniște, de fricțiuni și de regretabile interferențe.

În fine, a patra cauză care explică, după mine, regresul spiritului pacific este criza economică.

Această criză e teribilă și generală. De unde provine ?

Răspunsul e simplu.

Marele război a fost o nebunie. Marele război a fost o crimă contra umanității. Cum ne-am putea deci aștepta ca după zece ani de la încetarea lui lucrurile să intre în ordine ? Acum legile economice, pe care le-am violat fără încetare atîția ani în șir, se răzbună și, la rîndul lor, par a nu se preocupa prea mult de șubredele noastre construcțiuni politice.

Un pretext de desperare pentru unii ! O mare lecție de înțelepciune pentru alții ! Să fim printre aceștia din urmă. Dar cum ? Făcînd toate sforțările posibile pentru a pricepe.

[1] — *nimic din ce este omenesc nu-mi este străin.*

Observați, mai întîi, că criza economică, ce datează de la război, deși n-a devenit vizibilă decît în ultimul timp, implică și o criză a statului.

Asistăm la creațiunea în fața ochilor noștri a unei alte lumi și nu percepem complet liniile feței sale noi. Mai mult ca oricînd, epoca ce trăim e un amestec de adevăruri vechi, destinate să moară, și de adevăruri noi, încă neîndeajuns de clare.

Ca să vorbesc numai de noțiunea de stat, de pildă, noi nu știm bine azi dacă statul trebuie să rămînă statul-jandarm dinainte de război, cu o singură atribuțiune : menținerea ordinii, dacă el trebuie să continue a fi statul tuturor, cum a fost în timpul războiului, sau dacă el trebuie să devină un compromis între aceste două concepții și, dacă e așa, ce fel de compromis practic și concret ?

Rog a observa apoi că primele trei cauze ce am menționat ca explicînd actualul regres al spiritului pacific, proiectate pe actuala criză economică, dau naștere la o stare de lucruri cu adevărat îngrijorătoare.

Aceia care au pierdut războiul și apoi au avut să încerce suferințele crizei economice au numai un strigăt : „Suferim din cauza mutilării țărilor noastre, pentru că nu mai constituim unități economice ca înainte de război. Restituiți-ne teritoriile ! Anulați datoriile din tratate ! Revizuirea tratatelor, *statu quo antebellum*, iată ce ne trebuie !"

Aceia care, așa-zis, au cîștigat războiul și încearcă aceleași suferințe ca cei care l-au pierdut, răspund : „Niciodată ! Dacă pierdem ceea ce ororile războiului ne-a adus, de ce ne-am bătut ?"

Și, pe deasupra acestui tumult de reclamațiuni și contrareclamațiuni, aceia care au o doctrină politică sau socială contrară aceleia a majorității statelor europene nu încetează de a declara : „Tot răul provine din alcătuirea ordinii voastre politice și sociale ! Schimbați-o ! Iată remediul".

Tabloul e întunecat, o mărturisesc. Cu cît intrați mai mult în detalii, cu atît apare mai întunecat. Cu cît veți adînci mai mult particularismele naționale, cu atît situațiunea apare mai imposibilă.

Și atunci vă întreb : în întunericul în care lumea pare cufundată, care este lumina, oricît de slabă ar fi ea, care ține azi vie flacăra speranței dacă nu lumina de la Geneva ? Degeaba veți căuta-o aiurea : n-o veți găsi !

Și vă spun aceasta nu în virtutea unui misticism care se satisface ușor cu o iluziune. Vă spun aceasta pe baza unei convingeri cîștigate în numeroșii ani cît am lucrat la Societatea Națiunilor. Am avut onoarea să reprezint țara mea la adunările Societății Națiunilor, am fost membru al Consiliului și recent s-a făcut țării mele

cinstea ca să fiu ales președintele Adunării. Cred că pot dar vorbi de Societatea Națiunilor ca de o parte a propriei mele vieți. Știu bine că reprezint numai o țară așa-zis „mică", eu prefer să zic „încă tînără" ! Dar dacă țările nu sînt egale în putere și în experiență, oamenii politici pot fi egali în dragostea și grija lor de pace. Și, poate, țările așa-zise mici cunosc mai bine exigențele păcii ca țările mari, pentru că ele se tem mai mult de război și sînt mai expuse.

La Geneva am realizat două convingeri adînci. Prima este că nu există dificultate derivînd din relațiunile între oameni care să poată rezista unirii și cooperației internaționale. A doua este că nicăieri n-am văzut cooperația internațională lucrînd mai eficient ca la Societatea Națiunilor.

În adevăr, dacă pacea este înainte de toate o stare de spirit, care este semnul vizibil al realizării ei dacă nu asociația între popoare cu interese opuse pentru atingerea unui țel comun ? Dar, dacă o asemenea asociație între popoare cu interese opuse nu este făcută în cadrul general al Societății Națiunilor, ea poate servi alte scopuri decît pacea. Alianțele dintre învingători și învinși făcute în afară de Societatea Națiunilor pot da de gîndit, căci istoria ne dovedește că războiul nu împiedică pe ex-inamici de a deveni aliați în vederea unui război.

Așa fiind, să examinăm acum la lumina faptelor și prin prisma psihologică, singura care interesează, dacă instituțiunea de la Geneva constituie pentru trecut, din punctul de vedere al reconcilierii popoarelor, o experiență suficientă pentru a altoi pe ea speranțele noastre de viitor.

Nu este vorba să repet aci fapte cunoscute. Este vorba să dăm faptelor cunoscute adevărata lor interpretare și să cercetăm dacă ele pot constitui simboluri.

Societatea Națiunilor nu are decît doi ani de existență. Unul din statele europene, Austria, este pe marginea prăpastiei financiare. Organele tehnice ale Societății Națiunilor intră în acțiune : un împrumut este absolut indispensabil. Dar Austria n-are credit. Și atunci mai multe state, fără nici un scop egoist, în simpla dorință de a împlini o datorie umanitară, garantează împrumutul. Împrumutul se face. Austria iese din dificultățile ei financiare.

Vă întreb : există în istorie un singur exemplu de un gest de acest fel în favoarea unui fost inamic, fără scop ascuns și numai la patru ani de la încetarea ostilităților ?

Bunăvoință a existat întotdeauna. Ce lipsea înainte ca ea să se poată realiza în viața internațională ? Un instrument apropiat : Societatea Națiunilor.

Un an mai tîrziu, Ungaria, în luptă cu grave dificultăți economice, bate la ușa Societății Națiunilor. De data aceasta, garanția altor state nu e considerată necesară. Dar dificultăți de altă natură, puțin cunoscute de dumneavoastră, se prezintă.

Pentru ca Ungaria să realizeze împrumutul ei de reconstrucție era necesar ca statele creditoare să cedeze bancherilor, care avansau banii, privilegiul lor de primul rang care garanta reparațiunile și mai era necesar ca aceste state să acorde un moratoriu de 20 de ani sub forma acceptării unor plăți foarte limitate.

Ca să realizați bine situațiunea statelor creditoare ale Ungariei, vă voi spune că puterile mari au decis ca grosul reparațiunilor lor să fie plătit de Germania și ca grosul reparațiunilor la care au drept puterile centrale să fie plătite de Austria, Ungaria și Bulgaria. Un exemplu vă va lămuri situația. România are de primit de la Germania numai 1% din plățile ei și $10^1/_2$% din plățile cu titlu de reparațiuni ale Austriei, Ungariei și Bulgariei.

După moratoriul austriac, moratoriul ungar, chiar parțial, însemna, practic vorbind, anularea reparațiunilor datorate statelor creditoare din Europa Centrală.

Și aceasta în 1923, cînd creanța reparațiunii avea toată valoarea psihologică pe care i-o dădeau suferințele recente ale războiului.

Cred că pot afirma că nici un stat creditor de reparațiuni n-a fost în nici un moment, în timpul lungii și complicatei istorii a lichidării financiare a războiului, în situațiunea statelor creditoare ale Europei Centrale în 1923.

Ei bine, au fost din această cauză greutăți ? Nu ! Statele Europei Centrale creditoare ale Ungariei au înțeles în ce consistă datoria lor internațională. Aceste state înseși au luat la Societatea Națiunilor, în septembrie 1923, inițiativa împrumutului de reconstrucție a Ungariei. Negociațiunile au început în decembrie 1923 și la 14 martie 1924 acordul era semnat. În doi ani, viguroasa și mîndra națiune ungară și-a pus finanțele în ordine. Controlul a încetat. Un membru al comunității internaționale își reia viața normală datorită unui gest de solidaritate internațională făcut la timp !

Vă întreb : era un asemenea lucru posibil fără Societatea Națiunilor ? Putea să ajungă la același rezultat simțul politic al diriguitorilor Europei Centrale singur, fără concursul marii autorități morale care e legată de orice impulsiune dată de Societatea Națiunilor ?

Dar să luăm Locarno. Germania recunoaște voluntar frontiera franceză impusă de Tratatul de la Versailles, și Marea Britanie și Italia intervin ca garanți și se obligă a-și da asistența lor în caz de agresiune dintr-o parte sau alta. Ar fi putut un asemenea rezultat

să fie obținut prin canalul diplomatic obișnuit și fără convorbirile directe între miniștrii de afaceri străine favorizate de întrunirile de la Geneva ?

Ar fi acceptat doctorul Stresemann Tratatul de la Locarno fără condițiunea unui loc permanent în Consiliu, semn vizibil că Germania și-a reluat locul în viața internațională pe picior de egalitate cu celelalte mari puteri ? Și-ar fi dat Marea Britanie garanția ei dacă sistemul nu era integrat în acel al Societății Națiunilor ? Poate cineva să-și închipuie că Locarno ar fi putut să vadă lumina zilei fără concursul Societății Națiunilor ?

Să trecem la arbitraj. După Pactul Societății Națiunilor, el este facultativ. Datorită unei puternice mișcări a opiniunii publice internaționale și admirabilelor lucrări tehnice ale Ligii, adeziunea la articolul 36 din Statutul permanent al Curții internaționale de justiție este din ce în ce mai ferm recomandată.

Reamintiți-vă că într-un trecut foarte apropiat adeziunea la articolul 36 din partea unui stat constituia un eveniment. Se părea că o eră nouă începe ! În ceasul în care vă vorbesc, aproape unanimitatea statelor membre ale Ligii au aderat la articolul 36. Și lucrul pare normal azi. Chiar atît de normal, încît se poate întreba cineva de ce se mai vorbește de un asemenea lucru așa de obișnuit.

Dar tocmai faptul că înregistrăm azi ca ceva normal un lucru care recent apărea ca un eveniment ne dovedește drumul pe care omenirea l-a parcurs, fără să simtă, în organizarea legală a păcii.

Dar nu e numai atît. Azi articolul 36 pare prea strîmt, căci el vizează numai diferendele cu caracter juridic. Așa fiind, paralel cu adeziunea la articolul 36, un număr din ce în ce mai mare de state au semnat actul general de arbitraj, care vizează diferendele politice pe lîngă cele juridice. Nu există îndoială că extensiunea actului general de arbitraj va urma aceeași evoluție ca aceea a adeziunii la articolul 36.

Azi arbitrajul radiază în lume !

Își poate cineva închipui că lucrul ar fi fost posibil fără acțiunea constantă a Societății Națiunilor ?

Dar eu merg mai departe și afirm că rezultatele satisfăcătoare ale Conferinței de la Haga sînt tot produsul atmosferei și influenței de la Geneva.

În adevăr, la Geneva a intervenit între marile puteri și Germania acordul avînd de scop lichidarea generală și finală a consecințelor financiare ale războiului și evacuarea anticipată a Renaniei.

La Thoiry, lîngă Geneva, au avut neoficial d-nii Briand și Stresemann primul lor schimb de vederi asupra materiei.

La Geneva s-au făcut studiile asupra capacității de plată a Austriei, Ungariei și Bulgariei, care au permis fie anularea, fie reducerea sarcinilor derivînd din reparațiuni. Între Societatea Națiunilor și Conferința de la Haga există aceeași legătură ca între mamă și copil !

Dar să iau un ultim exemplu. După lungi și laborioase negociațiuni, 27 de state au semnat solemn în septembrie 1930, la Geneva, Convenția de asistență financiară. Poate exista o mai vie manifestare a solidarității internaționale ca obligațiunea pe care aceste state au luat-o de a contribui cu banii lor, chiar cînd războiul nu le amenință, numai și numai cu scopul de a veni în ajutorul unui membru al comunității internaționale victimă a unei agresiuni ?

Mă opresc aci și nu voi spune nimic despre tot ce a făcut Societatea Națiunilor în domeniul cooperațiunii intelectuale, în domeniul social și acela al igienei, pentru a apropia popoarele cu interese opuse.

Faptele citate vorbesc singure.

Și întreb : care stat sau grup de state, care instituțiune, care formă de activitate omenească poate prezenta un bilanț de rezultate pozitive pentru apropierea popoarelor comparabil cu acela al Societății Națiunilor ?

Unde putem deci dezvolta cu mai multe probabilități de succes sforțările noastre pentru menținerea păcii ca la Geneva ?

Desigur, Geneva nu poate face miracole ! Ea nu poate în cîțiva ani schimba fața lumii. Dar dacă Societatea Națiunilor n-ar putea, date fiind unele lipsuri organice, să reușească a menține pacea lumii, cine ar putea îndrăzni să afirme că ar fi reușit el acolo unde ea n-ar fi reușit ?

Da, faptele sînt elocvente ! Dar cu cît înaintăm pe tărîmul faptelor, cu atît mai puțin simțim că pacea există, acolo unde ea trebuie să domnească, în spirite !

Da, pacea este o stare de spirit.

Dacă lipsa mentalității pacifice se explică prin lipsa de fapte pe care ea e menită să se sprijine, să creăm faptele necesare !

Dar dacă faptele există și totuși, în ciuda lor, constatăm o lipsă de mentalitate pacifică, nu rămîne decît un singur lucru de făcut : să luptăm prin toate mijloacele pentru a schimba acea mentalitate.

O stare de spirit are o valoare în măsura în care e sprijinită de rațiune. Cînd este contrazisă de rațiune, o stare de spirit poate constitui un pericol : ea nu se poate însă niciodată transforma într-un izvor de drept.

Printre cele patru cauze ce am menționat și care explică, după mine, regresul actual al spiritului pacific, criza economică ocupă

locul întîi. Foamea poate aduce toate relele ; foamea nu poate aduce pacea în inimile omenești.

Cum se prezintă situația actuală a lumii ?

De o parte, statele industriale, care suferă de șomaj din lipsă de debușeuri. De alta, statele agricole, lipsite de utilaj economic necesar și cu un standard de trai foarte redus.

Ce împiedică pe cele dintîi să lucreze pentru cele de-al doilea ? Lipsa de credit ! Ce explică lipsa de credit ? Lipsa de încredere !

Atîta vreme cît această problemă nu e rezolvată, atîta vreme cît toate statele nu vor pune în comun, după un plan rațional, capacitățile lor reciproce de producție și de consumație, pacea va fi în constant pericol.

Nu veți realiza niciodată ce impresie de descurajare aduce cînd se întoarce la el acasă acela care, plecat dintr-o țară unde capitalul lipsește, vine în țările unde capitalul e atît de abundent încît devine steril ! De ce să indic prin nume proprii țările din Occidentul Europei, unde abundența de capital e așa de mare încît el produce numai 1% pe an sau nimic !

Urcați-vă în tren și faceți circa o mie de mile spre răsărit ! Veți găsi țări unde banul e așa de rar, încît dobînda exagerată de 10% ar fi considerată de debitori ca o binecuvîntare.

Și toate acestea din lipsă de încredere !

Rog să realizați, dar să realizați bine, că acela care în Occident își închide banul din lipsă de încredere face cea mai rea socoteală, căci nu numai nu-l transformă în capital productiv, dar îl păstrează pentru a-l transforma ulterior în impozite în cazul unui nou război sau în contribuție forțată în caz de tulburări sociale. Căci ce poate aduce mizeria economică dacă nu războiul sau dezordinea ?

Rog să realizați, dar să realizați bine, că creditul, față de acela care îl merită, nu este azi numai un izvor de profit : el este un izvor de pace !

Problema e grea, dar e departe de a fi insolubilă. Cine merită credit ? Judecați dumneavoastră singuri : statele care îl cer, din punctul de vedere al bogățiilor lor naționale bineînțeles, dar mai ales din punctul de vedere al puterii lor de lucru, al sobrietății și al scopurilor productive ce urmăresc.

Știu însă că aci, în Marea Britanie, aveți un fel de timiditate de a judeca singuri acești factori. În schimb, cînd acești factori sînt certificați de Societatea Națiunilor, o credeți pe cuvînt.

Ei bine, Societatea Națiunilor poate juca un mare rol în rezolvarea crizei economice. Dacă lipsa de credit se explică prin lipsa de încredere, aparține Societății Națiunilor să examineze, la cererea statelor interesate, care e situațiunea lor reală și să recomande ce trebuie să facă ele pentru a pune lucrurile în ordine, să certifice că cutare stat pentru cutare scop productiv ce vrea să atingă merită încrederea. Imediat capitalul, azi steril, devine productiv și statul care l-a primit își restaurează viața lui economică.

Trecutul Societății Națiunilor în materie economică și financiară mă autorizează să cred că, dacă serviciile Societății Națiunilor sînt utilizate, dar la timp, multe din greutățile actuale vor dispare.

De altfel, chestiunile economice au fost pe primul plan al discuțiunilor Adunării a 11-a și chestiunea rezolvării crizei agricole a fost de aproape cercetată.

Din punctul de vedere al crizei economice avem dar și o soluție : cooperația internațională și instrumentul adecvat, Societatea Națiunilor.

Rămîn celelalte motive de neliniște.

Ele pot fi toate rezumate în formula : întîrzierea de a se da o soluție la probleme de un lung șir de ani cercetate de organele internaționale.

Două din ele interesează îndeosebi opinia publică internațională : problema dezarmării și problema punerii în armonie a Pactului Societății Națiunilor cu obligațiunile Pactului Kellogg.

Cum aceste probleme au multe laturi tehnice, cum soluționarea lor, e drept, a întîrziat, nimic mai natural ca lumea să spună : nu se face nimic pentru pace, uitînd de altfel tot ce s-a făcut.

Dar o convingere, chiar greșită, e un fapt de care trebuie să ții seama, de n-ar fi decît pentru a învedera lipsa lui de temei în procesul pur psihologic care stă la baza problemei menținerii păcii.

Dezarmarea, sau mai curînd, pentru a întrebuința expresia tehnică corectă, limitarea armamentelor, este o absolută necesitate a păcii.

Sînt sigur că Societatea Națiunilor nu va întîrzia să facă un progres și în această direcție.

Se spune : statele învinse sînt dezarmate prin tratate ; e rîndul statelor învingătoare să-și împlinească ele acuma obligațiunea morală de a-și reduce armamentele.

Rog observați că spun obligațiunea morală, iar nu legală, ca să nu intru de la început într-o controversă de natură a complica chestiunea.

De asemenea, pentru a simplifica lucrurile, să considerăm primul postulat în afară de discuție.

Avem, prin urmare, de-a face numai cu state care au ieșit satisfăcute din război, dacă cumva războiul poate satisface pe cineva, cu state care în ciuda divergențelor lor actuale pe chestiuni de detaliu

sînt state prietene, căci au fost legate prin alianțe în timpul marelui război.

Credeți dumneavoastră cu adevărat că există printre aceste state de care vorbesc unul singur care să nu aibă dorința de a reduce povara impozitelor ce reprezintă pentru bugetul lui armamentele ?

Nu ! Nemaiavînd nimic de revendicat, ele ar fi cele dintîi fericite să depună armele !

Ce le împiedică s-o facă ? Teama ca nu cumva să fie din nou atacate !

Puteți să spuneți : această teamă nu e fundată ! Dar n-aveți dreptul să spuneți : aceste state nu dezarmează pentru că au scopuri războinice.

Dar din moment ce armamentele trebuie reduse în interesul păcii și din moment ce lucrul nu se face din cauza unei temeri chiar nefundate, nu rămîne decît să ne sforțăm a risipi această teamă !

Și atunci cădem imediat în faimoasa controversă : trebuie ca securitatea să preceadă dezarmarea sau trebuie ca dezarmarea să preceadă securitatea, căci dezarmarea odată efectuată constituie securitate ?

După mine, dezarmarea nu va fi grăbită prin prelungirea discutării acestei controverse. O altă metodă trebuie urmată. Fiecare parte își păstrează punctul de vedere — de altfel n-ar renunța nimeni la el — și face o propunere concretă de limitare a armamentelor în interesul păcii.

O dată ce am ieșit din domeniul principiilor și intrăm în domeniul faptelor și al ajustărilor practice, este întotdeauna mijloc să ajungi la un acord.

Chiar în securitatea stil vechi, adică în securitatea bazată pe înarmare, există o elasticitate care nu poate fi negată. Un stat e tot așa de bine înarmat cu atît la sută în plus sau în minus. Să începem, în deplină sinceritate, să uzăm de această elasticitate în sensul contracțiunii. O primă etapă va fi fost astfel realizată ! De îndată ce o primă etapă a fost atinsă, lucruri care înainte păreau imposibile apar mai ușoare de împlinit. Acesta e secretul realizărilor prin etape.

Dar un început trebuie făcut. Lumea cere acte. Întîrzierea e vătămătoare. Și Conferința navală de la Londra a fost un început serios. Și nu e nevoie să insist pentru a vă demonstra că rezultatele Conferinței de la Londra sînt rodul direct al „vorbăriei inutile de la Geneva", pe care o pot ironiza numai aceia ce nu cercetează lucrurile de aproape și astfel nu se apleacă îndeajuns asupra pro-

blemei pentru a realiza și amploarea ei, și delicata ei natură psihologică.

În drumul nostru, iată că ne izbim însă de o dificultate pe care, să-mi fie îngăduit s-o constat, lumea nu o realizează îndeajuns aci.

E vorba de situațiunea unor state așa-zis mici, care se află departe, departe de Marea Britanie — departe pentru că se găsesc numai pe continent și la vreo două mii de mile distanță...

Care e soarta acestor state ?

Trebuie ele, ca pionieri ai Europei, să se înarmeze necontenit cînd alții dezarmează și cînd ele nu au mijloace suficiente pentru a satisface așa cum trebuie nevoile lor elementare de producție ?...

Este dar nedrept ca aceste state să suporte singure povara unor armamente ce nu le profită numai lor. Aceasta este o primă concluziune. O a doua concluziune la care am ajuns este că numai în întărirea Pactului Societății Națiunilor, adică a obligațiunilor de asistență militară în caz de agresiune, stă soluția care conciliază și interesele speciale ale acestor state și nevoia generală de dezarmare.

Dar veți spune : acesta era chiar scopul urmărit de amendamentele la Pactul Societății Națiunilor propuse în septembrie 1930 și pe care a 11-a Adunare n-a fost în măsură să le admită.

Nu e tocmai așa. Cînd vorbesc de întărirea pactului ca mijloc de a grăbi dezarmarea, eu mă gîndesc și la articolul 16. Or, nu numai că amendamentele propuse vizau articolul 16, dar în cei unsprezece ani de viață ai Societății Națiunilor am asistat la tot felul de încercări de a slăbi articolul 16, de a-i goli conținutul.

În orice caz, nu trebuie să luați în chip tragic amînarea suferită de adoptarea amendamentelor menite a pune în armonie Pactul Societății Națiunilor și Pactul Kellogg.

Nimic nu e mai prejudiciabil dăinuirii spiritului pacific ca impresiunile greșite.

Să punem lucrurile la punct.

Știți că, după Pactul Societății Națiunilor, războiul, după scurgerea anumitor termene, nu este legal prohibit în patru cazuri.

Survine Pactul Kellogg, prin care se renunță la război ca instrument de politică națională. În Pactul Kellogg avem o formulă mai largă și prin conținutul ei, și prin numărul statelor care au aderat la el, căci l-au semnat și state care nu sînt membre ale Societății Națiunilor.

În prezența acestor două instrumente juridice, nimic mai natural ca dorința de a le pune în armonie.

Delegațiunii britanice îi revine onoarea de a fi luat anul trecut inițiativa acestei armonizări. Dacă ne limităm la acceptarea propu-

nerilor britanice, chestiunea amendamentelor ar fi fost de mult rezolvată. Dar s-a observat că Pactul Societății Națiunilor e un sistem și Pactul Kellogg e simplă obligație. Integrarea celui de-al doilea în cel dintîi nu se putea face fără o anume întărire a drepturilor Consiliului în virtutea articolului 15.

Rog observați : este vorba de articolul 15, iar nu de articolul 16.

Ei bine, cu privire la drepturile Consiliului pe baza articolului 15, s-a crezut mai înțelept să se consulte din nou guvernele interesate.

Înseamnă aceasta că prohibițiunea războiului legal este în regres ? Cîtuși de puțin ! Fie că Pactul Societății Națiunilor este pus, fie că nu este pus din punct de vedere formal în armonie cu Pactul Kellogg, ambele instrumente continuă să-și producă efectele lor juridice !

Războiul ca instituție legală este definitiv desființat !

Dar războiul ca fapt pur și simplu ? Numai întărirea sancțiunilor din articolul 16 îl poate, după mine, cu adevărat îngreuia, dacă nu chiar suprima.

Deci repet : cheia de boltă a Pactului Societății Națiunilor este articolul 16.

Ce face Societatea Națiunilor în cazul unei agresiuni ? Răspunsul este mai curînd vag.

Și pe cînd această chestiune capitală este lăsată în urmă, se oferă lumii ca soluție de pace revizuirea tratatelor !

Materie arzătoare, s-ar putea zice greu de abordat ! Nu este părerea mea. Se spune că tratatele de pace sînt nedrepte și că fără reajustarea lor pacea nu este posibilă. Iată teza !

Nu voi examina chestiunea ca român pentru a vă demonstra că tratatele de pace sînt drepte, cum de altfel sînt. Nu voi examina chestiunea nici chiar ca jurist pentru a vă arăta că revizuirea implică consimțămîntul statului interesat și atîtea alte condiții prealabile.

Voiesc să mă ridic deasupra considerațiunilor naționale, deasupra argumentelor de drept și să mă întreb aci, în fața dumneavoastră ca om de stat : este revizuirea tratatelor în interesul păcii ?

Numai pusă pe acest tărîm chestiunea interesează toate popoarele fără deosebire.

Desigur, sentimentul justiției violate nu creează spiritul pacific. Dar justiția nu este un sentiment unilateral. Justiția este ceva obiectiv.

Și atunci întreb : Ce este justiția în materie de tratate ? Cine poate pretinde în conștiința lui că poate face un tratat absolut just ? După ce criterii se va administra justiția în asemenea materie ?

Să vorbim ca oameni practici.

Pentru revizuirea tratatelor, lua-vom drept criteriu principiul naționalităților ? Dar ce este în mod precis principiul naționalităților ? Controversă ! Nu pentru mine, dar pentru mulți alții. Și atunci vom tulbura oare Europa în numele unui principiu, deja aplicat odată, cînd nu este unanimitate de păreri asupra doctrinei însăși ?

Pentru revizuire ne vom călăuzi oare de libera determinare a popoarelor ? Acest criteriu pare mai apropiat. Dar din nou trebuie să ne întrebăm : Oare libera determinare poate ea fi acceptată fără nici o restricție de nici un fel trasă din necesitățile vieții economice?

Un exemplu. Credeți că ar fi bine pentru dezvoltarea viitoare a păcii ca o țară să fie liberă a se fracționa în mai multe state prin propria ei voință și ca astfel zece noi bariere vamale să vie să sporească pe cele existente, deja atît de numeroase ?

Ce chestiuni complicate ! Dar să mergem mai departe.

Oare libera determinare va fi aplicată teritoriilor detașate prin tratat ca un tot sau fi-va ea aplicată numai unor părți din aceste teritorii ?

Dacă este aplicată teritoriilor ca un tot, apoi libera determinare a fost deja clar exprimată, căci, luate ca unități, teritoriile transferate prin tratate sînt locuite de majorități impunătoare aparținînd țărilor la care au fost alipite. De aceea nu auziți vorbindu-se de restituirea pur și simplu a întregilor teritorii detașate, ci de revizuire, adică de restituiri parțiale.

Dar dacă libera determinare urmează a fi aplicată numai unor părți de teritoriu, oare nu observați că, în momentul cînd conturul acestor părți este trasat pe hartă, revizuirea, practic vorbind, a operat deja și că plebiscitul ce urmează va fi un referendum de confirmare sau de repudiere a unei sentințe date cu anticipațiune ?

Și atunci sînt la largul meu ca să întreb : Dar care este temeiul acestei sentințe date cu anticipațiune, cînd fundamentul ei, libera determinare, intervine numai posterior și cînd limitele geografice înăuntrul cărora libera determinare trebuie să funcționeze sînt trasate cu anticipație, în cel mai bun caz, pe bază de simple presupuneri ?

Pentru ca un asemenea sistem să poată fi sprijinit de rațiune ar trebui să fim siguri că acel atotputernic desenator de limite geografice înăuntrul cărora se vor organiza plebiscitele să aibă un dar divin : darul de a ghici voința intimă și încă neexprimată a diferitelor populațiuni !

Pe baza unui asemenea sistem se poate organiza un frumos joc de societate : pe baza lui nu se poate clădi pacea de mîine a Europei.

Reflectați, vă rog, la aceste chestiuni. Reflectați lung asupra lor. Veți vedea că niciodată n-a fost umanitatea confruntată cu dificultăți așa de inextricabile ca în ziua cînd, sub pretext de justiție, Europa, de la Baltica la Adriatica și de la Vistula la Marea Neagră, va intra în campanie electorală pentru ca fiecare om, în fiecare oraș, în fiecare sat, să răspundă acestei întrebări : Cărui stat trebuie să aparțin ?

Opiniunile publice iau un interes pasionat, chiar covîrșitor, în chestiuni de mai mică importanță. Și relațiunile dintre state ajung, pe cale de consecință, la tensiuni periculoase.

Relațiunile politice actuale sînt considerate nesatisfăcătoare.

Ce vor fi ele cînd chestiunea revizuirii va fi adusă la ordinea zilei ? Ce vor fi ele după aceea ? Va fi fost oare pacea bine servită ? Va fi atunci o reconciliere a spiritelor ? Nu ! Va fi dezordine sau, în cel mai optimist caz, procesul va continua ; numai persoana protestatorilor se va fi schimbat !

Mă cred deci îndrituit să spun : într-o Europă sărăcită de o teribilă criză economică, pe care numai o francă și leală cooperație internațională o poate scăpa de dezastru... a vorbi de revizuire înseamnă a risipi, iar nu a asocia forțele cari trebuie să lucreze împreună pentru apărarea concepțiunilor comune.

Dar veți spune : sentimentul justiției violate la învinși cum rămîne, cu el ce faceți ?

Răspund : fruntaria, așa cum a fost concepută în trecut, e o grea povară oriunde ai așeza-o, căci ea separă oamenii. Așadar, nu mutînd frontiera cu cîțiva kilometri mai la est sau la vest se servește mai bine pacea. Ceea ce trebuie făcut pentru a asigura pacea este ca popoarele, în plină sinceritate și fără gînduri ascunse, să lucreze pentru a spiritualiza frontiera prin acorduri de tot felul, în special prin acorduri economice în interesul comun.

Nu de revizuirea tratatelor are nevoie omenirea, ci de revizuirea propriilor ei judecăți.

Și cînd viața internațională va începe să devină ceea ce trebuie să fie, cînd ea va asigura omului, ori unde s-ar găsi, drepturile sacre care derivă pur și simplu din ființa lui de om, cînd noi generațiuni care nu cunosc nimic din urile și prejudecățile noastre ne vor lua locul, fruntaria nu va mai avea importanța exagerată ce are azi.

O sforțare plină de semnificație în această direcție a făcut-o domnul Briand cu proiectul lui de „Uniune europeană". Ideile domnului Briand au fost așa de desfigurate, așa de maltratate fie din neștiință, fie din rea-voință, încît un sentiment de justiție mă obligă

să le pun aci sub adevărata lor lumină, deși ele sînt numai în faza de studiu.

S-a spus mai întîi că propunerea domnului Briand implică, pentru anume state prin subordonarea economicului, politicului, renunțarea la unele din drepturile ce ele ar fi posedînd după tratate. Propunerea domnului Briand are la bază respectul tratatelor ; cum ar fi putut fi respectate tratatele pentru unii și pentru alții nu ? Explicațiunile necesare au fost date. Din schimbul de vederi între statele interesate a reieșit că pentru toți lucrul cel mai important de urmărit e rezolvarea crizei economice. Așa fiind, am putut auzi în timpul dezbaterilor Adunării a 11-a a Societății Națiunilor oameni, ca, de pildă, cancelarul Schöber, recomandînd aranjamente economice între statele Europei Centrale, și ca contele Apponyi, afirmînd că concepțiunile politice ale Ungariei nu o împiedică să colaboreze pe terenul economic cu vecinii ei, așa cum a făcut-o de altfel.

Această clarificare a situațiunii este din cele mai satisfăcătoare.

S-a mai spus apoi că este vorba ca Europa să fie contopită într-un singur stat, ca, de pildă, Statele Unite ale Americii. Eroare cu privire la propunerea d-lui Briand. Ceea ce acesta din urmă a sugerat este o înțelegere între statele europene după modelul înțelegerilor regionale, prevăzute de articolul 23 din pact, în care fiecare stat își păstrează deplina lui suveranitate.

De asemenea s-a afirmat că noua organizare propusă este îndreptată contra Marii Britanii și statelor americane.

Această alegație merită un singur răspuns : Marea Britanie și statele americane sînt invitate să colaboreze la lucru și vor avea astfel posibilitatea să-și dea seama în orice moment de ceea ce se face.

Curios complotist mai e și domnul Briand !

El invită pe victima lui, pe domnul Henderson, să fabrice împreună cu el bomba destinată a-l ucide !

S-a mai spus, în fine, că Uniunea europeană este îndreptată împotriva Societății Națiunilor. De data aceasta avem unanimitatea în răspunsurile statelor consultate : nimic din ce se va face nu trebuie să afecteze Pactul Societății Națiunilor ; tot ce se va face trebuie întreprins în cadrul Societății Națiunilor !

Un punct important a fost totdeauna lăsat în umbră : Uniunea europeană, după însăși propunerea domnului Briand, n-are nici o putere de deciziune în chestiunile care sînt de competența Societății Națiunilor. Și care chestiune nu este de competența Societății Națiunilor cînd ea are dreptul să cunoască tot ce afectează pacea lumii ?

Dar mă veți întreba : Ce este atunci propunerea domnului Briand cu privire la Uniunea europeană ?

Este o inițiativă generoasă destinată a apropia popoarele de pe continentul care, în istorie, a cunoscut cel mai mare număr de războaie, pentru ca, ușurate pe cît posibil de greutățile ce pot rezolva între ele pe cale amiabilă, să se consacre cu mai multă tărie și mai multă libertate împlinirii obligațiunilor lor de membri ai Societății Națiunilor.

Din punctul de vedere al prezentului, Uniunea europeană, astfel definită, este singura soluție pentru a menține pacea între popoare. Din punctul de vedere al viitorului, ea poate, dacă ne punem cinstit în slujba ei, să constituie germenul unei vieți internaționale noi și atît de binefăcătoare, încît mintea noastră actuală, produs al luptei și al suferinței, nu o poate cuprinde încă.

A venit momentul să trag concluziunile expunerii ce am avut onoare să vă fac.

Avem în fața noastră fapte numeroase și elocvente care dovedesc că pacea, adică apropierea popoarelor cu interese opuse, este posibilă prin intermediul Societății Națiunilor.

Paralel cu aceste fapte avem o stare de spirit care le contrazice.

Am văzut că două din cauzele acestei stări de spirit — întîrzierea în progresul dezarmării și criza economică — pot dispărea printr-o francă și imediată cooperare internațională.

Dacă diriguitorii Europei nu realizează exigențele opiniunii publice internaționale în asemenea materie, vor fi răspunzători în fața istoriei ! O soluție se găsește în mîinile lor : să nu întîrzie s-o aplice!

Am văzut că alte cauze care explică regresul actual al spiritului pacific sînt sau încurajarea tendinței de a confunda dorințe necontrolate cu realitățile politice, sau greșita concepțiune asupra chestiunilor tehnice, al căror total formează problema actuală a păcii.

Calmul, sforțarea de a pricepe chestiunile înainte de a formula judecăți și interdicția absolută de a utiliza suferințele omenești ca armă politică pentru a atinge scopuri egoiste sînt azi trei mari comandamente ale păcii.

Dar este unul superior tuturor !

Este necesitatea de a realiza adevărul că, în ciuda fruntariilor, în ciuda divergențelor, omenirea formează un singur trup. Nu aparține atît guvernelor, cît nouă înșine să realizăm acest adevăr. Conștiința că ceea ce leagă pe om de om este mai important decît ceea ce îl poate despărți pe terenul intereselor naționale este sau rodul unei creațiuni individuale, sau un lucru ce e destinat a nu exista niciodată.

De aceea, pentru a crea pacea durabilă, nu vă mulțumiți cu alcătuirea instrumentelor legale, ci cu curaj, fiecare pentru el, căutați să faceți sforțarea necesară pentru a vă apropia de acela de care vă desparte concepțiunea momentană a interesului imediat.

Problema este grea, dar nu este insolubilă. În acest domeniu, fiecare din noi e stăpîn fără limite să ridice în conștiința lui temelia păcii adevărate, adică a păcii pe care o resimți și de care nu mai vorbești !

Numai aceia care n-au încredere în misiunea omului pot disprețui asemenea încercare. Omul, în ultimă analiză, este ceea ce voim noi ca el să fie !

Cît despre soartă, meditați asupra acestei frumoase maxime politice : Soarta este scuza celor slabi și opera celor tari.

„ADEVĂRUL" DIN 16 DECEMBRIE 1930

199

INTERVENȚIILE LUI N. TITULESCU ÎN COMISIA DE STUDII PENTRU UNIUNEA EUROPEANĂ *

GENEVA, 17 IANUARIE 1931

În ceea ce ne privește, am fi foarte bucuroși ca Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste să poată colabora într-un mod cît mai complet cu putință la opera Uniunii europene. Totuși, după părerea mea, această colaborare nu este o chestiune de principiu : este o simplă chestiune de oportunitate și, mai ales, este o chestiune de împuterniciri. Trebuie, într-adevăr citit cu atenție mandatul pe care Adunarea ni l-a dat printr-un vot unanim al membrilor Societății Națiunilor, pentru a vedea ceea ce putem face în cazul în care oportunitatea unei astfel de invitații ne-ar apărea în mod clar.

Spun că nu este o chestiune de principiu : prin urmare, nu trebuie să ne pronunțăm în mod exclusiv împotriva oricărui stat care ar putea, dintr-un motiv sau altul, să pretindă că face parte din Europa. Noi nu avem de definit ce este Europa, pentru că aceasta ar fi o controversă din care n-am ieși niciodată.

Este o chestiune de oportunitate și o chestiune de împuterniciri. Trebuie deci să ne referim la rezoluția Adunării Societății Națiunilor în virtutea căreia noi ne găsim aici. Reprezentantul Norvegiei v-a citit, pe drept cuvînt, paragraful 6 al rezoluției. Vă rog să-mi permiteți să-l compar cu paragraful 5. Veți vedea astfel, într-un mod și mai clar, care a fost voința unanimă a Adunării.

„Adunarea invită guvernele statelor europene membre ale Societății Națiunilor, acționînd cu concursul Secretariatului în calitate de Comisie a Societății, să continue ancheta deja întreprinsă și ale cărei prime elemente sînt memorandumul francez din 17 mai 1930 și răspunsurile care i-au fost date".

Prin urmare, cele 27 de state prezente aici au fost invitate de Adunare să elaboreze un studiu. Adunarea continuă :

„Le amintește că, în măsura în care o astfel de colaborare le-ar apărea utilă pentru progresul studiului lor, ele au posibilitatea să-l continue în legătură cu membrii neeuropeni, ca și cu guvernele nemembre".

Prin urmare, conform acestei rezoluții, guvernele neeuropene și guvernele nemembre pot fi în legătură cu noi. Ele nu pot fi invitate în același fel ca noi decît dacă această rezoluție din 17 septembrie 1930 ar fi modificată.

Dacă examinăm problema din punctul de vedere al oportunității și al împuternicirilor noastre, care este situația astăzi ? Într-un cuvînt, ni se cere să invităm state nemembre pentru progresul studiului care n-a început încă. Dar noi nu putem să le invităm ; noi nu putem decît să le chemăm să intre în legătură cu noi. Deci, pe de o parte, studiile n-au început, pe de alta trebuie să cădem de acord asupra sensului expresiei : „în legătură".

Concluzia mea este următoarea : „Nici un fel de exclusivism. Propunerea dr. Curtius va putea fi reluată în orice moment. Dar, așteptînd, mi se pare că ne vom conforma într-un mod mai strict rezoluției votate de Adunare, abordînd studiul în chestiune între cele 27 de state membre prevăzute de Adunare.

În ce moment Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Republica Turcia ar putea să fie invitate ? Eu răspund : „La momentul oportun pe care îl vor putea preciza discuțiile noastre viitoare".

*

Domnul Titulescu (România). Și eu cred că nu sînt zece probleme economice, ci una singură, și că aceasta este o problemă mondială. După părerea mea, de altfel, am spus aceasta, va veni o zi în care această problemă mondială va trebui să fie tratată de o conferință mondială. Dar această conferință mondială este o operă a viitorului. Alături de problema mondială sînt problemele regionale care formează elementele acesteia, sînt interesele regionale a ceea ce se numește Europa. Conferința mondială aparține viitorului. Conferința europeană prezentului.

Care este cea mai bună metodă de lucru ? Aceea de a transforma imediat această conferință, al cărei scop este regional, într-o

conferință universală ? Nu cred. Această conferință, chiar dacă lucrează în legătură cu state nemembre, nu se ocupă decît de o operă europeană. Am avut grijă să spun că nu trebuie să ne pronunțăm în mod exclusiv împotriva nici unui stat și că, prin urmare, celelalte state care se pretind europene pot veni să ia loc printre noi. Rămîne de văzut în ce condiții expresia „legătură" nu este echivalentă cu expresia „invitație".

Deoarece conferința universală aparține viitorului în timp ce conferința europeană există în prezent, cea mai bună metodă de lucru este să începem studiul nostru în forma actuală ; și, în momentul în care problemele concrete ne vor dovedi că colaborarea statelor nemembre este necesară pentru opera europeană, noi le vom convoca.

Aceasta mi se pare că rezumă tot ce s-a spus. Cuvîntările pe care le-am ascultat prezintă divergențe, dar ele au și puncte comune. Totul este de a clasa lucrurile în spațiu și în timp.

*

N. Titulescu (România). Vom cădea, poate, toți de acord dacă avem un text precis de rezoluție care să rezume punctele asupra cărora avem aceeași părere, căci, așa cum am spus azi dimineață, „sînt mult mai multe puncte de acord decît puncte de dezacord".

Îmi voi permite deci să vă supun următorul proiect de rezoluție :

„Comisia de studiu pentru Uniunea europeană, afirmîndu-și intenția în conformitate cu rezoluția Adunării din data de 16 septembrie 1930 de a continua lucrările sale cu colaborările care i se par utile pentru progresul acestor studii,

„Exprimă dorința de a asigura din acest moment colaborarea statelor europene nemembre pentru examinarea rezultatelor conferinței economice, problemă înscrisă în prezent pe ordinea sa de zi.

„Dorind să cunoască sentimentul statelor europene nemembre ale Societății Națiunilor asupra acestei colaborări, Comisia roagă pe secretarul general să comunice acestor state rezoluția Adunării din data de 16 septembrie 1930 și să le ceară să binevoiască a indica problemele asupra cărora o astfel de colaborare le-ar părea utilă".

DISCURS ŢINUT DE N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAŢIUNILOR ÎN COMISIA DE STUDII PENTRU UNIUNEA EUROPEANĂ *

GENEVA, 20 IANUARIE 1931

Vă rog să-mi îngăduiţi a mă alătura şi eu la omagiul adus de toţi faţă de opera clară şi plină de curaj pe care o constituie expunerea domnului Coljin şi a-i exprima cele mai calde mulţumiri pentru strigătul de alarmă ce l-a lansat încă o dată cu privire la situaţia economică din Europa.

De asemenea vă rog a-mi îngădui să mă alătur cu totul adevărurilor profunde pe care domnul Marinković le-a dezvoltat deunăzi, cu atîta finețe şi spirit, în faţa noastră. Dezbaterile noastre însă trebuie să ducă la concluzii, în caz contrar nefiind nici interesante, nici utile. Tocmai de aceste concluzii vă rog să-mi permiteţi a mă ocupa cît mai concis posibil. Desigur, statele europene trebuie să acţioneze din nou şi, prin eforturi constante şi concesii reciproce, să caute un remediu pentru cauzele multiple care au determinat lipsa de rezultate ale conferinţei economice şi ale tuturor conferinţelor care i-au urmat. Dar toate acestea cer timp. Ce trebuie deci să facem pînă atunci ?

N-ar fi rezonabil să oferim naţiunilor europene ca remediu al suferinţelor lor simpla speranţă că noile deliberări vor duce la o nouă rezoluţie teoretică. În acest timp trebuie acţionat, şi în aşa fel încît fiecare să ştie cu precizie că era realizărilor e deschisă cu adevărat : după părerea mea, aceasta constituie o necesitate atît psihologică, cît şi economică. În ce domeniu este mai urgentă acţiunea imediată ? Consider că în domeniul agricol.

Constat că problema tarifelor preferenţiale a ridicat aici unele obiecţii. Aceste obiecţii nu le consider de neînlăturat, dar, pe de altă parte, nu îmi fac iluzia de a crede că putem rezolva imediat toate dificultăţile întîmpinate prin soluţionarea acestei probleme. De aceea declar că menţinem punctul de vedere al guvernului român, aşa cum a fost definit în repetate rînduri de către delegaţii săi în trecut, şi îmi exprim speranţa că problema tarifelor preferenţiale va găsi, în sfîrşit, la viitoarea conferinţă a grîului, care urmează a avea loc la Roma, soluţia echitabilă pe care o merită.

Între timp ce trebuie să facem ? După părerea mea, există două probleme pe care le putem aborda în principal imediat şi avînd şanse de succes : prima se referă la vînzarea stocurilor disponibile de cereale din recolta anului 1930, a doua este problema creditelor agricole.

Aceste două chestiuni trebuie să formeze un tot indivizibil, întrucît soluţionarea lor concomitentă pune la dispoziţia diferitelor state mijloace diverse, apropiate situaţiei fiecăruia şi tinzînd spre un ţel identic : o primă formă de întrajutorare europeană.

Într-adevăr, există state care la ora actuală, în Europa, cumpără cereale pentru propriile lor necesităţi. De ce să nu cumpere de îndată disponibilul recoltelor noastre din 1930 ? Nu este vorba în nici un caz de violarea unui tratat de comerţ, oricare ar fi el, ci pur şi simplu de o operaţie comercială, deoarece fiecare este liber, cred, să-şi cumpere alimentele unde crede de cuviinţă.

Dacă aceste cereale ar fi cumpărate astăzi pe piaţa europeană, acolo unde este excedent, ar însemna nu numai că aţi aduce un ajutor important unui mare număr de state europene, ci şi că aţi îndeplinit în acelaşi timp un act care să dovedească tuturor că solidaritatea europeană nu este un mit.

Există şi state care nu sînt cumpărătoare de cereale, fie pentru că nu importă, fie pentru că şi-au constituit pînă în prezent stocurile ; dar aceste state au o masă de capitaluri disponibile pe care nu ar cere decît să le plaseze în străinătate dacă li s-ar putea oferi condiţii de securitate rezonabile. Ce factor stă în calea capitalurilor din aceste ţări, împiedicîndu-le să ia drumul pieţelor din Europa centrală şi orientală ? Ce anume explică abundenţa capitalurilor în băncile ţărilor occidentale, unde ele nu aduc decît 1% sau nimic şi dobînzile cămătăreşti pe care ţăranii din ţările agricole ale Europei centrale sau orientale le plătesc în ziua de astăzi ? Ca să o spunem deschis, aceasta e o lipsă de încredere ; or, încrederea nu se creează prin discursuri, mai ales în materie financiară, ci se stabileşte prin organizaţii apropiate.

Care sînt cauzele concrete care explică lipsa de credite din instituţiile agricole naţionale existente sau pe punctul de a fi create şi al căror scop este de a sprijini economia agricolă ? După părerea mea, sînt cel puţin trei cauze principale :

În primul rînd, este diversitatea legislaţiilor în materie de ipotecă, de gaj, de sechestrare, de execuţie forţată în diferitele ţări ale Europei. În al doilea rînd, este adevărata confuzie în care se găseşte împrumutătorul occidental care doreşte să fie pus la curent cu valoarea exactă a actului scris care îi este oferit. În sfîrşit, este lipsa unei instituţii centrale internaţionale care să cunoască condiţiile de credit proprii fiecărei ţări şi care ar putea vinde titluri în deplină cunoştinţă de cauză, adică după ce s-a asigurat asupra valorii gajurilor pe care o reprezintă acest titlu.

Ar trebui deci să putem proceda de îndată sub auspiciile Societăţii Naţiunilor : 1) la unificarea dreptului privat în materie de

ipotecă, gaj și execuție forțată, referitor la creanțele zise agricole ; 2) la crearea unui institut central, a cărui principală misiune ar fi scontarea actelor din instituțiile naționale de credit, și emiterea pe piața internațională a propriilor sale titluri, care ar reprezenta, pe lîngă creditul combinat al tuturor statelor debitoare, propriul său credit de institut internațional.

În acest fel am fi adus un ajutor considerabil agriculturii europene.

Asemenea lucruri s-ar putea înfăptui fără întîrziere. De ce să nu aleagă comisia noastră un comitet compus din reprezentanții anumitor state care să-și aibă sediul aici și care ar putea lucra în colaborare cu organismele tehnice ale Societății Națiunilor ? Ne și găsim în posesiunea unui studiu aprofundat al Comitetului financiar, în care am impresia că figurează o problemă asupra căreia se poate ajunge în curînd la rezultate concrete. Dacă procedăm în consecință, și aceasta cît mai curînd, înseamnă nu numai că am ajutat un mare număr de state europene, ci și că am efectuat o primă realizare parțială a marii idei ce ne-a adunat aici.

Dar mai mult decît atît. Nici cea mai bogată imaginație nu poate concepe toate desfășurările pe care le comportă viitorul, întrucît rațiunea ridică fără milă în calea imaginației bariera tuturor imposibilităților ce i le dictează ora actuală. În schimb, sistemul de realizare pe etape are o calitate magică : aceea de a deschide necontenit orizonturi nebănuite ; odată depășită o primă etapă, unele fapte care astăzi apar imposibile vor fi considerate atunci ușoare și firești.

Dacă putem deci proceda de îndată la concretizarea unei prime realizări în domeniul agriculturii, nu vom fi ajutat numai un mare număr de state europene, nu vom fi realizat numai în parte idealul care ne călăuzește, ci vom fi pus în mișcare mobilul ce conduce Europa pe drumul cuceririi destinelor sale pacifice.

Iată cele cîteva concluzii de ordin imediat și practic care consider că se desprind din această dezbatere.

201

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 22 IANUARIE 1931

T.C. NR. 4. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 4 241 DIN 23 IANUARIE

Conferința europeană a ajuns la concluziuni practice importante, cu toate dificultățile ridicate în primele zile în calea ei. Marea Bri-

tanie ne-a dat concursul ce mi-am asigurat la timp la Londra. Astfel au fost admise cererile ce am făcut cu privire la măsurile de cumpărare a disponibilităților de cereale nu numai de grîu, cum voiau unii, din recolta 1930 și la înființarea grabnică a unui credit agricol internațional. Reprezentanții țărilor vînzătoare vor fi convocați peste cîteva zile. *Rog a ordona stabilirea statisticii necesare și a desemna pe cineva care cunoaște chestiunea aceasta.*

Comitetul pentru creditul agricol internațional, în care Loucheur m-a rugat a participa personal, se va întruni la Paris în primele zile ale lunii februarie. Prima întrunire a comitetului va dura numai cîteva zile pentru a cădea de acord asupra punctelor principale. Apoi specialiști experți vor face statutele acestei noi instituțiuni internaționale și ne vom întruni cel mai tîrziu, pentru a discuta concluziunile lor, miercuri seara, astfel încît în luna mai, cu aprobarea Consiliului Societății Națiunilor, va putea intra în aplicare.

Briand mi-a declarat că este decis să conducă toată această afacere în ritm accelerat. Să sperăm că va fi astfel.

În schimb, discuțiunile la care am participat în Comitetul celor 6 pentru admiterea Rusiei mi-a dovedit o dată mai mult spărtura dureroasă în politica europeană produsă de dezacordul franco-italian. Rezistența Italiei a fost mult mai aprigă ca aceea a Germaniei. Am avut o primă convorbire cu Grandi pentru a găsi un teren de acord cu privire la invitațiunea Sovietelor și cu acest prilej am constatat că, din nefericire, sentimentele lui sînt foarte excitate contra Franței. Referindu-mă la cele sugerate în raportul unuia din colegii mei și, bineînțeles, fără să pomenesc de nici un nume, l-am întrebat ca din întîmplare : „Nu credeți că o discuțiune directă între Mussolini și Briand ar putea aplana dificultățile ?" Domnul Grandi a răspuns : „Nu cred de loc ; Briand este ca papa și dă binecuvîntare la tot ce spui. Dar cînd se va întoarce la Paris, Berthelot îl va împiedica să facă orice. Mussolini nu poate lua riscul unei întrevederi din care să nu iasă nimic pentru Italia". Să sperăm că acest punct de vedere nu este definitiv. Grandi m-a rugat să-l mai văd pentru a-mi vorbi de chestiunea rusească.

În fine, declarațiunea miniștrilor afacerilor străine ai Angliei, Franței, Italiei și Germaniei a produs o excelentă impresiune. Ea a fost destinată a calma piețele financiare dominate de ideea iminentă a unui război. Se va fi observat desigur, însă, fraza finală, în care o aluziune destul de transparentă este făcută la revizuirea tratatelor prin Societatea Națiunilor. Dacă s-ar judeca rezultatele primei conferințe europene prin prisma unui articol de azi al lui William

Martin, care a acceptat această conferință de a face o concurență periculoasă Societății Națiunilor, s-ar părea că rezultatele primei ei întruniri nu sînt așa de neglijabile.

202

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

SAINT MORITZ, 29 IANUARIE 1931
T.C. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 5 703 DIN 30 IANUARIE

Loucheur mi-a comunicat azi la telefon că a propus lui Briand data de 9 februarie pentru întrunirea Comitetului creditului agricol. Briand a acceptat data, dar trebuie consultat noul guvern înainte de a o fixa definitiv. Loucheur va telefona marți din nou. Briand a rugat pe Loucheur să-l reprezinte în acest comitet. Cu acest prilej, Loucheur mi-a spus că mîine guvernul Laval va avea majoritate în Cameră, dar că viitorul poate rezerva surprize.

Loucheur a adăugat că grupul lui, deși are 4 portofolii în actualul cabinet, s-a divizat pe chestiunea participării la guvern și că în asemenea condițiuni el a preferat să se abțină. Va da însă concursul ce i-a cerut Briand pentru Creditul agricol.

203

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

SAINT MORITZ, 5 FEBRUARIE 1931
T.C. NR. 1 003
INREG. M.A.S.
NR. 7 068 DIN 6 FEBRUARIE

Loucheur îmi comunică că s-a fixat data convocării la două din cele trei comitete numite de conferința europeană.

Îmi cere să vin la Paris pentru a discuta creditul agricol, pe care, spune el, Tardieu este ferm decis a-l susține.

În consecință, voi fi la Paris la 9 și 10 februarie și la Londra la 11 februarie.

204

N. TITULESCU CĂTRE G. G. MIRONESCU, PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI ȘI MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 20 FEBRUARIE 1931
T.C. NR. 445
INREG. M.A.S.
NR. 10 237 DIN 20 FEBRUARIE

Am avut la Paris o lungă convorbire despre Creditul agricol internațional. Paralel, după cum v-am telegrafiat deja, au avut loc la Geneva discuțiuni între experți. La Londra voi continua a discuta chestiunea, cum mi s-a cerut, cu consilierul financiar al Ambasadei Franței. Pentru că ar fi prea lung a telegrafia insistențele de detaliu și variantele ce se propun dintr-o parte sau alta, mă mărginesc azi a rezuma propunerile delegațiunii Comitetului financiar al Societății Națiunilor.

Ea consideră posibil și deci de dorit crearea unui Institut internațional pentru a ajuta agricultura în centrul și răsăritul Europei. Institutul internațional trebuie să fie o societate sui-generis, cu administrațiunea sustrasă influențelor guvernelor, dar cu un oarecare drept de control al acestora asupra politicii institutului. Capitalul social trebuie să fie subscris de persoane fizice sau morale, nu de guverne. O parte ar putea fi subscrisă de creditele funciare naționale. Capitalul statutar ar fi de 50 000 000 de dolari. Cum Institutul internațional va putea emite obligațiuni în valoare de zece ori mai mare decît capitalul și rezervele, este deci vorba de o operațiune financiară a cărei amploare poate atinge 500 000 000 de dolari. Pentru a începe a funcționa, un capital de 5 000 000 de dolari este suficient și capitalul va putea crește potrivit statutului. Scopul împrumuturilor Institutului internațional este conversiunea datoriilor oneroase sau transformarea producțiunii. Atrag atențiunea asupra faptului că experții de la Geneva au spus transformare, iar nu sporirea producțiunii, și mă abțin de a transcrie pentru moment criticile mele. Împrumutul se face numai prin creditele naționale, nu direct agricultorilor. Dobînda trebuie să fie cea mai mică posibilă și unică pentru toate statele. În țările unde există un risc special, dobînda trebuie sporită cu o primă de asigurare. Împrumuturile se fac numai contra obligațiunilor naționale, garantate de o ipotecă de primul rang.

În țările în care regimul ipotecar nu prezintă garanții suficiente, obligațiunile vor trebui să fie garantate de guvernele respective.

Institutul internațional poate cere ca afacerile cu el să constituie o secțiune specială de administrațiune în creditele naționale.

Institutul va numi pe lîngă instituțiunile intermediare un comisar însărcinat a examina operațiunile efectuate cu sumele împrumutate de el. Institutul este creat sub auspiciile Societății Națiunilor și are anumite imunități fiscale. Raportul anual va fi transmis Consiliului Societății Națiunilor. Din această enumerare de reguli puteți presupune ușor discuțiunile ce am avut și voi avea asupra unora din dispozițiunile de mai sus. Prin discuțiunile trecute am înlăturat deja unele dispoziții care nu mai figurează în anteproiect. Constat cu regret însă că unii reprezentanți, în dorința de a avea în fine bani ieftini, sînt mai puțin exigenți decît mine și-mi îngreuiază situațiunea în aceste discuțiuni particulare, pe care numai legăturile mele personale mi-au permis să le am. Căci Comitetul nostru politic nu a fost convocat încă și nu va fi convocat, probabil, decît în luna aprilie, așa că pentru moment fac ce pot, dar numai în culise. Din această privință, Avenol îmi scrie planul tactic al Societății Națiunilor. Întîi mă roagă să ținem absolut confidențial regulile stabilite de Comitetul financiar, căci, deși a făcut obiectul unui proces-verbal în regulă, ele nu sînt destinate publicității și discuțiunile lor premature n-ar fi în interesul cauzei.

Al doilea. Între 1 și 10 martie, un subcomitet al Societății Națiunilor, compus dintr-un francez, un german și un italian și cîțiva juriști, va elabora proiectele de statute.

Proiectul, fiind o convențiune internațională, va fi redactat de Secretariatul general al Societății Națiunilor.

Către finele lunii martie sau la începutul lunii aprilie va fi o nouă întrunire a Comitetului financiar pentru a stabili textele definitive.

Al treilea. Pe la jumătatea lunii aprilie se va întruni delegațiunea Conferinței europene pentru a lua o deciziune cu privire la lucrările tehnice ale Societății Națiunilor.

Aceasta va cere ca guvernele să aibă depline puteri la conferința din luna mai pentru a semna convențiunea.

Dacă toate aceste previziuni se realizează, Consiliul Societății Națiunilor ar putea da aprobarea lui convențiunii pentru creditul agricol internațional în sesiunea din luna mai.

Cu afectuoasă prietenie.

205

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI, G. G. MIRONESCU)

LONDRA, 5 MARTIE 1931
T.C. NR. 594
INREG. M.A.S.
NR. 13 532 DIN 6 MARTIE

Am fost invitat azi la dejun numai în doi la el acasă de subsecretarul de stat permanent la Foreign Office.

Am trecut prietenește în reviziune chestiunile la ordinea zilei. Reținnumai cîteva puncte aci.

1. Chestiunea acordului cu Gandhi asupra Indiei, anunțat azi cu mare vîlvă de presă. Subsecretarul de stat a spus: „Sper să nu intervină nici o piedică pînă la sfîrșit. Mai sper că angajamentele luate de Gandhi vor fi acceptate de Congres și ținute. Dar dacă vor fi ținute, va fi o mare ușurare pentru Marea Britanie. Dacă totul se va întîmpla cum sper, meritul va reveni întreg viceregelui Indiei, lordul Irwin, care a luat inițiativa negocierilor directe cu Gandhi. Viceregele Indiei este colegul meu de școală. Are vreo 48 de ani. Îl cunosc bine. Știu că este un caracter. Cînd s-a împlinit termenul misiunii sale de 5 ani, guvernul nu i-a oferit reînnoirea. Sînt sigur că azi regretă, căci i-a numit un succesor care are 65 de ani. Poate că este mai bine așa, căci lordul Irwin este obosit de cei 5 ani de India. Păcat însă că este lord și prin această calitate va fi stînjenit întrucîtva în acțiunea lui viitoare în politica internă".

2. Acordul naval. Subsecretarul de stat nu crede într-un angajament al Angliei cu Franța pentru viitoarea conferință a dezarmării. Dar bunele dispoziții reciproce pot ușura un acord ulterior în această materie. Vor fi însă dificultăți ce nu cred insurmontabile pentru acceptarea acordului italo-francez de Statele Unite ale Americii și Japonia. Ratificarea Statelor Unite ale Americii va fi discutată abia în decembrie. Cînd i-am spus că președintele MacDonald, pe care l-am văzut ieri, mi-a spus că ratificările vor fi totuși obținute, subsecretarul de stat a spus că tot așa crede și el.

În ce privește președinția lui Henderson la viitoarea conferință a dezarmării, o crede îndoielnică. Am arătat pentru ce Beneš ar fi trebuit să fie desemnat președinte. Subsecretarul de stat a răspuns că candidatura lui Beneš a ridicat deja prea multe obiecțiuni și autoritatea lui ar fi micșorată. Cînd i-am spus că ministrul Olandei

mi-a relatat că se vorbește de Karnebeek, fost ministru al afacerilor străine al Olandei, mi s-a răspuns că nu are cunoștință de așa ceva. Atunci, am replicat eu, rămîne Henderson, ajutat de experții englezi. Fără a răspunde afirmativ, subsecretarul de stat nu a contestat lucrul. Cum va ieși guvernul MacDonald ? Subsecretarul de stat crede că pentru moment guvernul a ieșit cu bine dintr-o perioadă grea prin propunerea legii asupra conflictelor de muncă și trecerea legii reformei electorale, atît de dorită de liberali. Pactul cu liberalii este o păcălire pentru liberali. Camera Lorzilor nu va accepta, spune el, reforma electorală la prima citire. Oare vor susține liberalii pe MacDonald pînă la sfîrșitul legislaturii ? Este de crezut. Pentru moment guvernul a ieșit cu greu dintr-o situațiune dificilă și pentru moment are șanse a dura. Cît timp, nu este omul s-o poată spune, încheie el. L-am întrebat la sfîrșit : „Spune-mi franc ce rapoarte primești din România". Subsecretarul de stat, foarte jenat, a căutat să evite răspunsul, spunînd că n-a văzut rapoartele de acum 15 zile. Am insistat : „Ce spuneau rapoartele de acum 15 zile". Subsecretarul de stat, și mai jenat, a răspuns că nu-și aduce aminte în detalii, dar are impresiunea că la noi ar domni un sentiment de nemulțumire. Prilej pentru mine să arăt că se interpretează greșit ca un fenomen specific românesc efectele unei crize generale și să-i arăt care sînt factorii care în România permit să înfruntăm mai cu temei o criză generală dacă străinătatea și-ar da oboseala a pricepe situațiunea noastră și a ne ajuta în condițiuni raționale.

206

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI ȘI MINISTRUL DE EXTERNE)

PARIS, 2 MAI 1931

T.C. NR. 717. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 26 078 DIN 3 MAI

În chestiunea Anschluss-ului, Quai d'Orsay mi-a remis ieri, 1 mai, în mod amical și cu totul confidențial textul integral al instrucțiunilor ce a trimis telegrafic și cifrat la 29 aprilie ambasadorilor și miniștrilor Franței, cu însărcinarea de a aduce la cunoștința guvernelor pe lîngă care sînt acreditați punctul de vedere francez, dar numai în substanță, nu integral și numai în mod verbal.

Cu tot interesul ce ar prezenta pentru dumneavoastră cunoașterea acestui document în întregime și ce trebuie să restitui, îmi este imposibil a-l cifra, căci are 12 pagini dactilografiate. Voi rezuma deci punctele esențiale :

1. Guvernul francez rămîne decis să se opună, prin toate mijloacele de drept de care dispune, la Uniunea vamală austro-germană, pe care o consideră ca o prefață la Anschluss-ul politic și contrar tratatelor.

Deci Franța așteaptă de la procedura angajată în fața Consiliului Societății Națiunilor condamnarea proiectului și, de este nevoie, nu se opune ca Curtea permanentă de justiție internațională de la Haga să fie consultată.

2. Franța consideră că sforțările statelor interesate nu trebuie să se mărginească, la Geneva, la o simplă critică a protocolului de la Viena și că este cazul să se prezinte un plan constructiv, destinat să procure Germaniei și Austriei ușurarea economică ce pretind a obține prin Uniunea vamală. Problemele ce trebuie rezolvate și care sînt în fond aspectele crizei generale sînt : chestiunea scurgerii cerealelor statelor agrare din Europa centrală și Orient, apoi lipsa de capital și credit a statelor Europei Centrale, în fine situațiunea specială a Austriei.

3. Cu privire la scurgerea cerealelor, Guvernul francez va preconiza un regim preferențial, care va fi acordat statelor exportatoare conform cererii lor repetate. Dar Guvernul francez nu se va pronunța asupra oportunității de a prevedea în schimbul regimului de preferință contraparte în favoarea statelor cumpărătoare. Dacă această contraparte va fi considerată utilă, Guvernul francez spune de pe acum că ea nu poate avea un caracter de preferință și că aceste avantaje vor trebui întinse la toate statele, beneficiind în țările agrare de clauza națiunii celei mai favorizate. Ușurările pentru scurgerea cerealelor nu trebuie să aibă ca consecință sporirea producției. Multe dificultăți ar dispărea dacă țările agrare s-ar constitui într-un fel de consorțiu de țări vînzătoare cu un organism comun, avînd puterea a contracta în numele lor cu țările importatoare.

4. Guvernul francez recomandă înțelegeri industriale și agricole internaționale. Dar pentru a reuși trebuie să fie vorba de categorii de produse bine determinate, nu de formule generale. Asemenea organizări ale pieței europene pot avea ca consecință micșorarea parțială a taxelor vamale.

5. Franța vrea să ajute Europa Centrală printr-o asistență financiară internațională. În afară de creditul agricol pe termen lung, trebuie studiat mijlocul de finanțare a recoltelor și credite pentru agricultori pe termen mijlociu sau scurt. Franța se gîndește la o

modificare a legii ei fiscale pentru cotarea de noi valori europene și are un schimb de vederi cu Trezoreria britanică pentru a ajunge la o colaborare franco-engleză.

6. Cu privire la situațiunea specială a Austriei, Franța se gîndește la acorduri între Austria și principalii ei clienți sub auspiciile Societății Națiunilor, acorduri prevăzînd pentru anume produse austriece un regim preferențial în limita contingentelor. În schimbul acestei situațiuni privilegiate acordate Austriei, aceasta ar putea oferi clienților ei sau menținerea *statu quo*-ului, sau alte avantaje comerciale, profitînd și celorlalte state legate de Austria prin clauza națiunii celei mai favorizate.

7. Planul francez creează deci două preferințe paralele : una în favoarea statelor agrare, alta în favoarea Austriei. Dacă Guvernul francez acceptă aceste două derogări la clauza națiunii celei mai favorizate, o face numai pentru remedierea unei situațiuni excepționale, derivînd din criza mondială, dar nu că aceste avantaje preferențiale trebuie să constituie un regim permanent și definitiv, și această considerațiune este capitală pentru Guvernul francez, căci abandonarea permanentă a clauzei națiunii celei mai favorizate poate duce Europa la haos.

8. Guvernul francez cere agenților, ambasadorilor și miniștrilor să atragă atențiunea guvernelor pe lîngă care sînt acreditați că condițiunea esențială a realizării planului francez este o atmosferă de pace și încredere. Capitalurile nu vor veni pentru organizațiunea economică decît dacă nu va mai exista teamă de tulburări politice și sociale.

Ca concluzie voi spune că Quai d'Orsay mi-a cerut să sprijin punctul lui de privire la Geneva.

207

N. TITULESCU CĂTRE D. I. GHIKA, MINISTRU DE EXTERNE

LONDRA, 8 MAI 1931
T.C. NR. 1 233
ÎNREG. M.A.S.
NR. 27 449 DIN 9 MAI

Am avut lungi și repetate convorbiri cu Foreign Office și Treasury asupra Uniunii vamale austro-germane și atitudinea Angliei la Geneva. Impresiunile culese sînt că următoarele considerațiuni vor dicta atitudinea Angliei, deși aceasta nu a fost încă stabilită definitiv în detalii.

1. Anglia crede că trebuie găsit un sistem care, dînd avantaje Germaniei, aceasta să fie adusă a renunța voluntar la proiectul din Viena. Metoda de întrebuințat trebuie să fie de așa fel, încît să nu aducă căderea lui Brüning.

2. Planul francez este prea strîmt pentru englezi. Ei cred că sistemul de cartel produce rezultate lente, că propunerile de credit sînt foarte vagi, că derogările la clauza națiunii celei mai favorizate ridică o mare chestiune de principiu, care poate crea pentru ea precedente neplăcute. Totuși, Anglia realizează că regimul preferențial pentru cerealele statelor agrare din Europa Centrală este un avantaj, la care acestea nu vor renunța o dată ce au deja agrementul Franței.

3. Anglia nu crede că situația Austriei este de așa natură încît să motiveze o preferință pentru industria ei. Ei spun că trebuie ajutată industria germană dacă vrem să reușim a împiedica Uniunea vamală.

4. Soluțiunea pentru englezi trebuie căutată într-un cadru european general, ba chiar într-un cadru mondial, iar nu în cadrul strîmt al Europei Centrale.

În acest sens ei consideră propunerea belgiană de reducere de tarife ca binevenită și cred că trebuie făcute sforțări ca toate tarifele să fie reduse pentru moment cu 25%.

Cele ce precedă, repet, sînt considerațiunile care stau la baza raționamentelor engleze mai curînd ca premisele închegate ale unui contraproiect deja stabilit și prezentat imediat. De altfel, englezii se întreabă dacă este bine să vină cu un contraproiect acum sau ceva mai tîrziu în Comitetul de studiu ce cred că se va numi la Geneva.

Așa fiind, am văzut ieri pe Henderson. I-am spus : „În conversațiile ce le-am avut, mi s-a spus ceea ce Marea Britanie nu dorește. Aș fi recunoscător să-mi spuneți ceea ce Marea Britanie dorește". Henderson mi-a răspuns că bucuros îmi va spune ceea ce voiește. Și mi-a făcut o expunere, dar care este mai precisă asupra procedurii de urmat decît asupra substanței de adoptat. Între altele Henderson mi-a spus :

„Marea Britanie este de sine stătătoare în Liga Națiunilor. Deci nu voi da nici tot ce vrea Germania, nici tot ce vrea Franța. Voi cere și primei și celei de-a doua să renunțe la o parte din punctul lor de vedere în măsura în care nu vatămă situația internă nici a lui Brüning, nici a lui Briand. Europa are nevoie de acești doi oameni și politica externă se face cu persoanele cele mai calificate din orice stat. Soarta persoanelor reputate pentru priceperea vieții internaționale nu ne poate lăsa indiferenți. Eu voi cere avizul Curții permanente de justiție internațională asupra aspectului legal. Nu

admit să se amestece chestiunea aceasta cu organizarea economică a Europei. Sînt două chestiuni separate, care urmează să-şi primească fiecare în parte soluţiunea. Pînă acum Briand îmi spune că nu voieşte să fie nici o discuţiune asupra proiectului austro-german la Conferinţa europeană, ci numai în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor. Cu greu văd cum s-ar putea împiedica o astfel de discuţie în Conferinţa europeană. Dar dacă se face, am impresiunea că Briand vrea să ducă lucrurile concomitent : Anschluss-ul la Haga, concomitent cu organizarea economică în Conferinţa europeană. Cred această dilemă bună. Şi cum nu se va putea lua o deciziune în mai, se va numi un Comitet de studii care să examineze şi propunerea franceză, şi propunerile ce alţii eventual vor face, astfel încît la septembrie, cînd va fi dat şi avizul Curţii de la Haga, să se ia o deciziune definitivă".

Am răspuns că cu privire la fondul chestiunii cunosc de la 1 mai un document care expune integral punctul de vedere francez şi mărturisesc că el îmi apare ca un tot atractiv. Că în această afacere eu unul am două preocupări : 1) împiedicarea unei Uniuni vamale care nu e decît prefaţa unei Uniuni politice ; 2) avantajele de caracter bun (sic !) şi regimul de preferinţă pentru statele agrare, consimţit de Franţa. România are tot interesul să fie în cît mai buni termeni cu Germania, dar nu poate sta indiferentă în faţa unui gest care să zdruncine ordinea actuală europeană prin crearea lui Mittel-Europa şi ajungerea Germaniei la Triest. Ce valoare mai are pentru Anglia în asemenea ipoteză Gibraltarul şi strîmtorile ? Nu se creează în asemenea eventualitate condiţiuni care au produs războiul din 1914 ?

Henderson a răspuns că tocmai pentru că Marea Britanie realizează aceasta, vrea să aducă, prin avantaje făcute Germaniei, pe aceasta să renunţe de bunăvoie la planul ei. Propunerea trebuie să fie însă una largă, mult mai largă ca cea franceză. Şi în această ipoteză statele agrare vor obţine mai mult decît ceea ce le oferă Franţa. Am răspuns că, „pentru mine personal, situaţia României, transpusă în viaţa privată, îmi apare ca situaţia unui om care are nevoie de 100 de şilingi. Franţa îi dă 20. Anglia îi spune să aibă răbdare, căci în curînd va obţine 500. În ce mă priveşte, am cîtă răbdare vrea Henderson ca să primesc cei 500 de şilingi, dar în aşteptare nu dau cei 20 de şilingi ce am în mînă".

Henderson însă a spus : „Cum ne-am înţeles întotdeauna pînă acum, sînt sigur că mă voi înţelege cu dumneata şi de data aceasta la Conferinţa europeană".

Marţi am la dejun din nou ... [1]. Miercuri sau joi plec la Geneva.

[1] Lipsă în text.

208

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 9 MAI 1931
T.C. NR. 1 239
ÎNREG. M.A.S.
NR. 27 477 DIN 10 MAI

Foreign Office a chemat pe reprezentanţii Micii Înţelegeri şi le-a dat, în rezumat, conţinutul răspunsului ce a făcut guvernelor austriac şi german în chestiunea Uniunii vamale. Iată cele patru puncte.

1. Importanţa economică a aranjamentului austro-german, deşi pe deplin apreciată de Guvernul britanic, care consideră cu mare simpatie serioasa situaţiune economică, este pentru moment întunecată de importanţa politică a acestui aranjament, care întrece orice altă consideraţiune.

2. În caz cînd în stagiul tranzitoriu al aranjamentului s-ar aplica tarifele preferenţiale, Austria şi Germania (sic !), Guvernul britanic ar insista asupra clauzei naţiunii celei mai favorizate.

3. Atît guvernul britanic, cît şi Foreign Office sînt doritori să dea sprijinul lor oricărui aranjament care ar avea tendinţa de a scădea tarifele vamale ridicate şi să uşureze depresiunea economică.

4. Pasul făcut de guvernele austriac şi german poate avea o foarte rea influenţă asupra Conferinţei dezarmării şi, ceea ce este şi mai important, o influenţă păgubitoare asupra creditului internaţional, în care, după opiniunea Guvernului britanic, Germania este interesată în mod atît de vital.

După cum vedeţi, comunicarea oficială făcută de Foreign Office cuprinde mult mai puţine detalii asupra punctului de vedere britanic decît cele ce v-am comunicat cu telegrama mea nr. 1 233 de ieri.

209

N. TITULESCU CĂTRE D. I. GHIKA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 20 MAI 1931
T.C.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 30 055 DIN 21 MAI

Creditul agricol internaţional, a cărui creare am cerut-o în sesiunea ianuarie, a fost votat azi. Toate statele interesate au declarat că sînt gata a semna convenţiunea imediat. Printre ele Franţa,

Italia, Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria, Grecia. Actele au fost trimise în timp util Ministerului Afacerilor Străine. Cum trebuie să participăm și noi la capitalul social cu 375 000 de dolari, am declarat că România este și ea gata a semna, dar sub rezerva ratificării de uzanță, prevăzută de legile țării. Anglia, deși a susținut în mod călduros convențiunea, a declarat că are anume dificultăți interne de rezolvat înainte de a semna.

Astfel cearta lui Henderson, care susține convențiunea, cu Thomas, care pretinde că interesele dominionurilor nu sînt ca Anglia să dea bani pentru producțiunea agricolă europeană. Îndată ce suma de 5 000 000 de dolari este vărsată de statele semnatare, Creditul agricol internațional intră în funcțiune. Semnarea convențiunii va avea loc poimîine.

210

N. TITULESCU CĂTRE D. I. GHIKA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 20 MAI 1931
T.C.
INREG. M.A.S.
NR. 30 056 DIN 21 MAI

Massigli mi-a spus din partea delegațiunii franceze că este probabil că Quai d'Orsay va însărcina pe Puaux să vă mulțumească personal și guvernului român pentru lealitatea cu care România s-a raliat la Geneva la punctul de vedere al Micii Înțelegeri și al Franței. Am răspuns că desigur că guvernul român va fi întotdeauna sensibil la o dovadă de apreciere a Franței. Țin să subliniez două lucruri: Întîi că România și-a rezervat dreptul a expune în Comisiunea de studii felul în care înțelege ea tariful preferențial și ajutorul de acordat Austriei. Al doilea că este pentru noi o chestiune de viață și de moarte ca cel puțin în ce privește tariful preferențial pentru cereale să se ajungă la un rezultat pozitiv foarte urgent. Că dorim din tot sufletul succesul planului francez, dar scurgerea cerealelor noastre este o necesitate care nu se împacă cu soluțiunile depărtate. Massigli a răspuns că pricepe foarte bine acest lucru și că va face toate sforțările ca să admită o rezoluțiune prin care să se ceară ca Comitetul pentru tariful preferențial să se întrunească înainte de 15 iunie.

211

N. TITULESCU CĂTRE D. I. GHIKA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 21 MAI 1931
T.C. NR. 371
INREG. M.A.S.
NR. 30 064 DIN 22 MAI

Ca de obicei, în timpul sesiunii Consiliului Societății Națiunilor am văzut pe reprezentanții diferitelor state. Așa fiind, am avut ieri seară o lungă și foarte amicală convorbire cu Curtius. Pe cale indirectă el mi-a spus că nu crede ca planul francez să poată constitui o soluție pentru criza economică, dar din spirit ...[1], cît și din deferență pentru Briand, pe care-l stimează foarte mult, el nu va refuza să intre în discuțiile la care Franța va invita conferința Uniunii europene.

Curtius mi-a spus că a fost mirat de ieșirea pe care Marinković a făcut-o contra Germaniei în ședința de ieri dimineață a Consiliului cu prilejul trimiterii chestiunii Anschluss-ului la Haga. Trebuie să vă spun că Marinković a făcut această intervențiune foarte justă ca fond, dar într-o formă și pe un ton care nu cadrează cu dezbaterile la Geneva.

Am spus lui Curtius că Marinković este un om care are o inimă foarte bună, că pot afirma că sentimentele lui pentru Germania sînt foarte amicale și că deci nu trebuie să dea intervențiunii lui o interpretare care ar depăși, desigur, gîndul ce a avut în momentul în care a făcut-o.

Curtius a răspuns că și lui Marinković îi este foarte simpatic, dar, oricum ar fi, nu trebuia să reamintească Germaniei ieri fără rost războiul din 1914. Ca dovadă că Marinković a ieșit din nuanță este faptul că Briand s-a simțit obligat să-i spună imediat lui Curtius să nu ia lucrurile în ...[1] și a făcut apoi o intervențiune conciliantă și faptul că însuși Marinković după ședință a declarat lui Curtius că nu a voit să-l jignească. Am replicat că ceea ce trebuie să-l intereseze pe Curtius mai mult este atmosfera generală bună în care s-au desfășurat dezbaterile în fața Consiliului și că moderațiunea cu care și el, și Briand, și Henderson, și Grandi au susținut puncte de vedere contradictorii, moderațiune care nu exclude fermitatea nici dintr-o parte, nici din alta, a produs o excelentă impresiune. Curtius a declarat că el este satisfăcut de modul în care decurg dezbaterile. Bineînțeles că a venit vorba apoi de România și de incidentul ultimelor negociațiuni.

[1] Lipsă în text.

Curtius mi-a spus că este îndurerat de faptul că delegaţiunea germană a fost silită a ieşi din vagon noaptea pe neaşteptate pentru ca să nu se afle la Bucureşti o dată cu Mica Înţelegere, ca şi cum prezenţa ei la Bucureşti o dată cu Mica Înţelegere ar fi fost cine ştie ce păcat care trebuia evitat cu orice preţ. Curtius a adăugat că îmi spune aceste lucruri prieteneşte, ca unuia pe care îl cunoaşte de multă vreme şi care a lucrat în aşa strînse legături cu Stresemann, pe cînd eram şi el şi eu membri în Consiliul Societăţii Naţiunilor. Am mulţumit lui Curtius pentru sentimentele lui amicale şi am declarat că îmi pare bine că a deschis vorba pe această chestiune. Într-adevăr, tocmai ieri dimineaţa am vorbit cu domnia-voastră la telefon şi mi-aţi spus că eroarea este făcută de însărcinatul cu afaceri al Germaniei, eroare că v-a mărturisit (sic !), şi anume de a fi transmis la Berlin data de 4 mai, comunicată de corespondentul lui „Berliner Tageblatt", în loc de 7 mai, comunicată de domnia-voastră ; că România nu poate avea o răspundere în această chestiune ; şi, dacă este cineva în lume incapabil de a jigni, acela sînteţi domnia-voastră. Că deci, oricît de neplăcut ar fi fost acest incident, el nu poate lăsa urmă asupra relaţiunilor României cu Germania. Curtius mi-a spus că vă cunoaşte şi că vă apreciază mult din reputaţiunea ce v-aţi făcut în străinătate. Că însărcinatul cu afaceri german a putut face o eroare asupra datei, dar, oricum ar fi fost, România nu trebuia să împiedice delegaţiunea germană de a veni la Bucureşti. Că pe urma explicaţiunilor amicale ce am avut amîndoi nu mai insistă asupra incidentului.

Curtius m-a întrebat apoi care va fi dezvoltarea ulterioară a acestor negociaţiuni. Am răspuns că nu sînt în curent cu chestiunea, dar, dacă v-am înţeles bine la telefon, este vorba ca delegaţiunea germană să vină la Bucureşti la 1 iunie. Curtius spune că nu are cunoştinţă de această dată şi că el se întreabă dacă, din moment ce Germania acceptă să discute principiul tratatelor bilaterale preconizat de Briand şi susţinut de Henderson, deşi nu crede în realizarea lor, poate în mod concomitent să discute şi un tratat bilateral cu România. Că el crede că ar fi bine ca eu să întreb Franţa ce ar zice de o asemenea negociaţiune. Am răspuns că, fără să refer Guvernului meu, fără să cunosc în ce consistă negociaţiunile româno-germane — căci lucrul nu intră în atribuţiunile de ministru al României la Londra şi delegat al României la Geneva —, nu pot accepta nici chiar principiul unui demers din care ar reieşi că ţara mea, pentru a negocia un tratat de comerţ, trebuie să ceară autorizaţiunea prealabilă a unui stat străin. Că aparţine Guvernului german şi Guvernului român a judeca, fiecare în liberul lui arbitru, ceea ce este oportun şi politic să facă sau să nu facă. Curtius a răspuns că el nu

poate întreba Franţa, dar îi este teamă de dificultăţile din partea ei, dificultăţi ce ar voi să evite. Dacă Guvernul român, a spus Curtius, cere însă el continuarea negociaţiunilor cu Germania, el, la urma urmei, e dispus să le continue. Curtius a adăugat ceea ce trebuie evitat şi în interesul Germaniei, şi în interesul României este ca, odată negociaţiunile începute, ele să fie din nou întrerupte de pe urma unui demers al Franţei. Deci, a repetat Curtius, dacă Guvernul român cere reluarea negociaţiunilor şi mă asigură că nu vor fi întrerupte de pe urma unui demers francez, eu le reiau.

La plecare, Curtius mi-a mulţumit de vizita şi de felul deschis şi amical în care a decurs convorbirea şi care reaminteşte întrevederile mele cu regretatul Stresemann.

212

N. TITULESCU CĂTRE D. I. GHIKA, MINISTRU DE EXTERNE

GENEVA, 22 MAI 1931
T.C.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 30 622 DIN 23 MAI

Convenţia pentru creditul agricol internaţional a fost semnată ieri de 14 state, printre care Franţa, Italia şi Germania. De asemenea s-a votat ieri de Conferinţa europeană o rezoluţie prin care se admite tariful de preferinţă pentru cereale. Anglia a făcut rezervă expresă asupra tarifului preferenţial. Comisiunea care se va ocupa de această chestiune a fost convocată la Geneva pentru 10 iunie şi, la cererea mea, România a fost desemnată membră a acestei comisiuni. Cum însă rezoluţia votată ieri cuprinde la cererea Italiei cuvîntul „eventual", care, după părerea mea, face ca conţinutul ei să nu fie identic cu propunerea originară franceză, am crezut în interesul ţării a preciza de acum, printr-o simplă raliere la o declaraţie a lui Beneš, că se rezervă României şi posibilitatea de a încheia acorduri bilaterale.

În rezumat, situaţia se prezintă după cum urmează.

Sforţările României la Geneva au avut de scop a asigura României satisfacţia la care are dreptul în materie agricolă, dar şi libertatea ei de acţiune. Sau planul francez reuşeşte în termen scurt, căci scurgerea cerealelor noastre este o necesitate vitală care nu se împacă cu soluţiile depărtate, şi atunci cu atît mai bine, căci avem preferinţă multilaterală. Sau nu reuşeşte, şi atunci avem posibilitatea de a recurge la acorduri bilaterale.

Reamintesc că în momentul în care am dat adeziunea de principiu planului francez, am rezervat pentru România dreptul de a expune ulterior în comisiune felul în care pricepe ea tariful preferențial și ajutorul de dat Austriei. Aparține guvernului român de a uza de posibilitățile care stau deschise în față, așa cum va crede mai politic și mai prielnic.

213

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 22 IULIE 1931

T.C. NR. 551

INREG. M.A.S.

NR. 43 727 DIN 23 IULIE

Directorul Secțiunii informațiunilor mi-a comunicat că Schöber a adresat Societății Națiunilor o scrisoare prin care anunță intențiunea lui de a cere o acțiune de credit internațional în favoarea Austriei. Interlocutorul meu mi-a spus că Secretariatul General al Societății Națiunilor interpretează acest gest al Austriei ca renunțarea la Anschluss-ul economic și ceva mai mult ca un gest făcut la sfatul Germaniei. Că Germania și Austria își dau seama de răul ce le-a făcut Uniunea vamală proiectată ; că este imposibil a pleca totuși în mod expres spre Anschluss din cauza opiniei publice ; că din această cauză s-a recurs la această cale deghizată de renunțare. Printr-un apel la Liga Națiunilor implicînd controlul financiar, acesta din urmă este incompatibil cu contopirea și a Germaniei într-o singură unitate economică. Informațiunea fiind importantă, consider de datoria să v-o transmit, dar nu am mijlocul în momentul în care am onoarea a transmite domniei-voastre această știre să și controlez dacă presupunerile Secretariatului sînt fundate sau nu.

214

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU, ÎN CALITATE DE PREȘEDINTE, LA DESCHIDEREA CELEI DE-A 12-A SESIUNI ORDINARE A ADUNĂRII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 7 SEPTEMBRIE 1931

Deosebita cinste pe care ați făcut-o țării mele și mie personal chemîndu-mă să prezidez din nou lucrările acestei înalte Adunări, îndepărtîndu-vă în felul acesta cu totul excepțional de la tradiția

conform căreia același președinte nu poate fi reales, îmi inspiră o recunoștință ce nu se poate reda prin cuvinte. Mă voi strădui să vi-o dovedesc, rămînînd credincios metodelor folosite în anul trecut, încercînd să le îmbunătățesc cît mai mult, pentru ca împreună cu dumneavoastră munca ce o depunem să-și poată atinge scopul esențial, adevărata ei rațiune de a fi : eficiența.

O muncă eficientă, o muncă ce poate fi apreciată nu după eforturi, ci după rezultate, este mai mult ca niciodată indispensabilă în cadrul Societății Națiunilor.

O cumplită neîncredere a cuprins lumea, începînd cu domeniul financiar și riscînd chiar să se extindă asupra celorlalte domenii. În timp ce de pretutindeni ne parvin știri că flacăra încrederii abia pîlpîie gata să se stingă, ar însemna că nu ne-am îndeplini datoria dacă noi toți cei întruniți aici n-am dovedi popoarelor, prin acțiuni concrete vizibile și rapide, că focul sacru de la Geneva nu este în pericol să se stingă și că, dacă nu este încă destul de puternic, ca să încălzească lumea, poate totuși s-o lumineze și s-o călăuzească. Și, într-adevăr, o luminează și o călăuzește. Societatea Națiunilor pare numai la prima vedere o întrunire de oameni care deliberează în Adunare, în Consiliu, în diferite comisii.

În realitate ea este un spirit și o metodă, un fel de a gîndi și un fel de a acționa, un avînt pornit din inimă care permite înțelegerea reciprocă și o disciplină spirituală care îngăduie apropierea. Societatea Națiunilor este mai înainte de toate un reflex pe care nu-l poți dobîndi decît participînd cu asiduitate la lucrările de la Geneva, dar care, odată dobîndit, devine parte din tine, o adevărată bogăție ce te îndeamnă la acțiune oriunde te-ai afla.

Nu avem pretenția, noi cei de la Geneva, că deținem monopolul a tot ceea ce poate fi înfăptuit pentru a menține pacea și a realiza apropierea între popoare. Dar a nu recunoaște că rezultatele obținute în domeniul înțelegerii internaționale fără participarea directă a Societății Națiunilor sînt rodul spiritului său și al metodelor sale ar fi o nedreptate, iar a uita acest lucru atunci cînd îl știi ar fi să dai dovadă de nerecunoștință.

Deci, departe de a considera că rezultatele dobîndite pe tărîmul cooperării internaționale fără participarea directă a Societății Națiunilor i-ar sărăci activitatea, dimpotrivă revendic aceste rezultate pentru noi și le înscriu cu îndrăzneală în bilanțul profiturilor morale ale Societății Națiunilor.

Dar, dacă Societatea Națiunilor este activă chiar atunci cînd rămîne nevăzută, cu atît mai mult trebuie să fie activă atunci cînd privirile lumii sînt ațintite asupra ei. Știu că dintotdeauna lumea a fost doritoare de minuni și că suferințele de acum nu au făcut decît

să sporească această dorință firească. Ne găsim, așadar, datorită mijloacelor noastre limitate și stării de spirit actuale, într-o situație serioasă, pe care trebuie s-o analizăm cu toată luciditatea. Să recunoaștem cinstit că Geneva nu mai este țara minunilor, dar să dovedim prin faptele noastre că nicăieri mai bine decît aici, nicăieri mai bine decît în sînul Societății Națiunilor dorința de colaborare și fermitatea în acțiune nu ar putea da roade mai bune.

Sarcina noastră este anevoioasă, este ingrată, dar nu am putea să ne dăm în lături de la îndeplinirea ei. Sîntem păstrătorii celui mai prețios dintre bunuri ; cea mai mare speranță a lumii, ultima ei speranță, poate, se găsește în mîinile noastre. Cine dintre noi ar îndrăzni pentru satisfacerea unui interes particular, oricît de legitim ar fi el, să distrugă tezaurul sfînt ce-i este încredințat spre păstrare ? De aceea, în toate discuțiile pe care le vom avea, în cele importante, ca și în cele de mai mică însemnătate, să avem veșnic în față urmările pe care le-ar implica un dezacord sau mărturisirea neputinței noastre.

Trăim un moment greu : trecerea de la o formă de viață colectivă la alta este evidentă, multe adevăruri vechi au pierit ; noile adevăruri nu sînt însă destul de clare pentru a se transforma în forțe active.

În aceste condiții nu putem să rămînem încremeniți în formulele trecutului, dar nici nu putem, în numele viitorului, să facem un salt în necunoscut. În situația actuală, să păzim cu strășnicie tot ce a fost verificat prin practica trecutului și să pregătim cu grijă, cu răbdare, pozițiile viitoare, pe care nu le vom ocupa decît treptat și după multă chibzuială.

Încredere, prudență, acțiune, spirit de sacrificiu, iată cele patru imperative ale momentului. Să întărim încrederea prin acțiune, s-o temperăm prin prudență, să nu renunțăm niciodată la ea pentru că implică sacrificiul, iată singurul mijloc de a evita primejdia și de a participa în mod conștient la o evoluție, al cărei sens și a cărei amploare nu pot fi determinate cu precizie.

Datoria ne cheamă cu eroism, doamnelor și domnilor, la un eroism fără strălucire, fără răsplată imediată, la eroismul care aduce incomprehensiune și critică, la eroismul mut și neștiut de nimeni al vieții din tranșee. Da, dar numai că de astă dată sîntem în tranșeele păcii, unde popoarele nu se mai ridică unele împotriva celorlalte într-o bătălie fratricidă, ci unde pentru prima dată luptă toate împreună împotriva unei soarte potrivnice, pe care numai solidaritatea lor de nezdruncinat ar putea-o înfrînge.

Putem oare în fața acestor lucruri rămîne pesimiști ? Niciodată de la criza mondială încoace nu s-a manifestat solidaritatea

între națiuni în mod mai vădit. Să înscriem la pasiv toate pierderile noastre materiale și să trecem la contul activ această constatare menită să ne îmbărbăteze : suferința făurește în clipa de față adevărata înfrățire a națiunilor.

Nu, nu asistăm la prăbușirea unei lumi. Ne aflăm doar pe șantierul unde se construiește o lume nouă. Fiecare are sarcina sa de îndeplinit ; cu toții strînși uniți, oare cum am putea să ne îndoim de izbîndă ?

Ce importanță are faptul că nu vom mai fi în ziua în care opera va fi desăvîrșită ? Ce importanță are faptul că strădaniile primilor muncitori vor fi uitate ? Ce importanță are faptul că nu vom fi fost decît soldații necunoscuți ce au cîștigat victoria păcii ? Vom fi fost aceia care nu au încetat să creadă într-un moment în care ar fi putut să-și piardă credința. Acesta este singurul merit ce are preț în ochii celor de la Geneva, este singurul lor titlu de glorie.

Mulțumindu-vă, domnule președinte al Consiliului, pentru frumoasele cuvinte prin care ați avut bunăvoința să mă salutați ca președinte al Adunării, nu-mi mai rămîne decît să rostesc acele cuvinte care justifică prezența mea în acest post : La lucru !

SDN, A, XII (1931), SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR 93, P. 30—31, DOC. 6.

215

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU, ÎN CALITATE DE PREȘEDINTE, LA ÎNCHIDEREA CELEI DE-A 12-A SESIUNI ORDINARE A ADUNĂRII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 29 SEPTEMBRIE 1931.

Doamnelor, domnilor, cea de-a 12-a Adunare a ajuns la capătul lucrărilor sale.

A venit, așadar, clipa de a face bilanțul acestei Adunări cu toată sinceritatea, cu curajul care șade bine sufletelor puternice, dar și cu acea înțelegere care permite elanurilor creatoare, acolo unde se ivesc, să se amplifice și să ducă la rezultate bune.

Cea de-a 12-a Adunare nu a început lucrările sale în atmosfera de scepticism cronic care, de obicei, caracteriza precedentele Adunări, atmosferă pe care în fiecare an, cu un gest ritual, o purificăm fără prea multe eforturi. Cea de-a 12-a Adunare și-a început lucrările sub imperiul unui sentiment de legitimă anxietate, generat de o gravă criză a încrederii, care se propagă cu repeziciune de la un capăt la altul al lumii, în toate domeniile în care

eforturile omenești reușiseră să stabilească o ordine oarecare. Mai mult încă, abia începuseră lucrările sale, cînd evenimente noi și grave, de ordin financiar și politic, au înrăutățit în mod cu totul neașteptat condițiile psihologice în care cea de-a 12-a Adunare trebuia să-și îndeplinească misiunea.

Fără îndoială că asemenea evenimente ar fi putut să dezechilibreze oricare conferință internațională convocată în mod întîmplător pentru nevoile clipei prezente. Aceste evenimente însă nu au zdruncinat și nu puteau zdruncina o reuniune de state ca a noastră, care nu este decît expresia momentană a unui organism permanent, o formă nouă de viață colectivă, solid organizată de la bun început, croindu-și o cale conform impulsiunilor sale de la început și urmîndu-și destinul în așa fel, încît, în momentul în care se aude vorbindu-se de întuneric, ea își cere sus și tare locul său la soare.

Cum a reacționat cea de-a 12-a Adunare în fața atîtor factori adverși ?

În primul rînd, și aceasta înseamnă pentru mine foarte mult, deși recunosc că pentru cei neinițiați nu va avea aceeași importanță, cea de-a 12-a Adunare și-a urmat lucrările obișnuite cu metodă și pasiune ca și cînd am trăi timpuri normale, fără să se lase deviată un singur moment din calea realizării sarcinii sale constituționale de către strigătele de alarmă care-i soseau din toate părțile și care ar fi putut s-o facă să creadă că activitatea ei nu era cea cerută de clipa actuală.

Omul puternic nu-și părăsește munca cea de toate zilele în fața greutăților ivite. Este puternic numai acela care, în fața greutăților neașteptate care se ivesc în calea sa, scoate din munca de zi cu zi, din îndeplinirea sarcinii cotidiene ritmul și calmul care transformă energia într-o forță de neînvins care cheamă victoria.

Nu veți ști niciodată, doamnelor și domnilor, cu ce sentiment de mulțumire și profundă recunoștință am urmărit discuțiile dumneavoastră. Aceste discuții în legătură cu subiecte de tot felul, la care au participat oamenii cu răspundere din lume, în ciuda marilor lor griji, aceste discuții în care știința, bunăvoința, simțul politic se combinau atît de armonios, aceste discuții care uneori, trebuie s-o mărturisim, păreau oarecum alături de problemele care formau obiectul principal al grijilor noastre, vor rămîne pe vecie o mărturie strălucită în favoarea instituției noastre.

Cînd va fi încetat furtuna, atunci ne vom spune gîndindu-ne la cea de-a 12-a Adunare : „Atunci cînd marea criză își făcuse apariția în lume, atunci cînd oamenii, în ciuda bunelor sfaturi care le erau date, se îndoiau de totul, Societatea Națiunilor, o nou

venită într-o lume căzută pradă spaimei, și-a afirmat voința de a trăi viața însăși pe care i-o trasa actul său de naștere".

Pentru acest act concret de credință, îndeplinit de dumneavoastră cu calm și simplitate, pentru această stabilitate psihică în această lume instabilă, cea de-a 12-a Adunare își va fi căpătat dreptul la recunoștința tuturor adunărilor viitoare, mai ales a acelora care vor cunoaște timpuri mai bune decît ale noastre.

Dar, ne-am putea întreba, care sînt rezultatele la care a dus cea de-a 12-a Adunare ? S-o spunem sincer : unele din aceste rezultate sînt sub așteptările noastre. Altele sînt conforme cu prevederile noastre. În sfîrșit, altele sînt atît de mult deasupra a ceea ce eram în drept de a spera, încît de acum înainte cred că pronosticurile privitoare la bunul mers al lucrărilor unei adunări vor trebui să fie considerate de la bun început ca niște erori. Într-adevăr, o Adunare ca a noastră nu-și întemeiază programul pe un acord prealabil între diversele cancelarii, ci pe ea însăși ; ea îl elaborează și-l aduce la îndeplinire, aplicînd constantele pe care le dictează carta sa fundamentală la evenimentele neprevăzute care pot să apară în orice moment.

Să facem o scurtă analiză a acestor rezultate.

În domeniul politic, criza a făcut ca controverse care pentru moment despart pe unii dintre membrii noștri și pe care ei și-au luat în mod loial obiceiul de a le expune aici în mod public să devină mult mai puțin importante.

În toate celelalte domenii, în domeniul social, umanitar, intelectual, al igienei, al tranzitului, acțiunea Societății Națiunilor s-a precizat, s-a dezvoltat, s-a apropiat de scopul pe care și l-a propus.

În domeniul economic, Consiliul a aprobat sistemul creditului ipotecar internațional, o primă manifestare a sprijinului promis statelor agricole care au avut mult de suferit. Dar, în afară de aceasta, s-o mărturisim deschis, cea de-a 12-a Adunare nu a putut de loc să adauge ceva propunerilor făcute de experții economiști ; cu toate acestea, reținînd aceste propuneri, ea le-a dat autoritatea care emană din rezoluțiile sale.

Acestea fiind zise, să ne întrebăm cu aceeași sinceritate dacă ar fi putut fi altfel. Noi am trebuit să ne ținem lucrările într-o perioadă cînd statele însele erau nehotărîte în ceea ce privește darea de directive pentru afacerile lor naționale. Era, ca atare, foarte greu să le ceri să se angajeze față de alții înainte de a cunoaște în mod precis angajamentele pe care trebuiau să le ia față de ele însele.

Pe de altă parte, Societatea Națiunilor este o asociație de state, ceea ce înseamnă că, atunci cînd criza lovește pe rînd pe toți mem-

brii săi, este normal ca, înainte de a acționa în cadrul colectivității, aceștia din urmă să dorească să se sfătuiască între ei pentru a ști dacă calea pe care o vor urma este într-adevăr cea care duce la salvare. Așadar, această întîrziere nu este în realitate decît o clipă de răgaz destinată să pregătească marile soluții de ansamblu pe care vom fi chemați să le discutăm, sînt sigur de aceasta, într-un viitor foarte apropiat.

În schimb, pe tărîm financiar, intențiile Adunării au fost mai precise. Ea a cerut Consiliului să întreprindă acțiuni eficace pentru a sprijini din punct de vedere financiar statele și a cerut organelor tehnice ale Societății Națiunilor să fie gata, în cazul în care statele le-ar cere acest sprijin, să li-l dea imediat, fie prin trimiterea de delegații, fie prin orice alte mijloace.

Dar, acum cînd vorbim despre finanțe, cum să nu abordăm problema atît de îngrijorătoare a finanțelor instituției noastre ?

Printr-un gest pe cît de nobil, pe atît de dificil, cea de-a 12-a Adunare a vrut să dovedească lumii întregi că înțelegea necesitățile clipei actuale și a impus Societății Națiunilor sacrificiile care astăzi se impun fiecăruia din membrii săi. Mă înclin în fața intenției ; mă înclin în fața efortului. Dar permiteți-i președintelui dumneavoastră, cel puțin în numele său personal, să dea acestui gest o valoare simbolică, să creadă cu fermitate că va fi limitat la anul care vine și să nu vadă în el preludiul unei politici care trebuie urmărită cu orice preț. Cheltuielile pentru Societatea Națiunilor sînt de fapt cheltuieli pentru pace. Aceasta poate părea paradoxal, dar cu cît este mai mare criza, cu atît trebuie ca atribuțiile Societății să fie mai largi și cu atît mai mult trebuie să i se mărească cheltuielile.

Desigur, trebuie să fim vigilenți, să nu risipim banii popoarelor. Dar să nu uităm niciodată că contribuția tuturor statelor nu este decît o primă de asigurare împotriva unor calamități teribile pe care vrem să le eliminăm pentru totdeauna în viitor. Să nu uităm niciodată nici cuantumul minim pe care-l reprezintă aceste contribuții ale statelor față de sarcinile financiare covîrșitoare pe care națiunile le-au aprobat în mod nesilit pentru a se război una cu alta. Este evident că trebuie să facem totul pentru a repara consecințele erorii războiului. Să recurgem la toate mijloacele afară de unul singur : să nu stricăm pacea limitînd activitatea instituției noastre, singura pe care lumea a imaginat-o pentru a încerca să facă să tacă vocea tunurilor.

Și deoarece tocmai vorbim despre finanțe, adică despre mijloace de acțiune, cum să nu ne gîndim la aceia care, în primul rînd și în fiecare clipă, trebuie să acționeze în numele nostru ? Am numit aici pe membrii Secretariatului General și pe acei ai Biroului Internațional al Muncii.

Sînt un prieten prea vechi al Secretariatului, un prieten prea încercat al fiecăruia dintre membrii săi pentru ca ei să se teamă că aș putea să le aduc complimentele obișnuite care le sînt făcute la sfîrșitul fiecărei Adunări. Să-mi fie îngăduit să-i asigur numai de înalta stimă pe care Adunarea o are pentru această echipă wilsoniană, neobosită în muncă, suplă în metodele sale și intransigentă cînd este vorba de scopurile pe care și le-a propus.

Este adevărat că din cînd în cînd se aud de asemenea unele critici la adresa Secretariatului, critici care nu sînt însă niciodată lipsite de o anumită curtoazie. Aceasta este, domnilor, o mărturie a rolului important pe care ați știut să vi-l creați în sînul acestei instituții. Atunci cînd ceva nu merge, obișnuim să spunem îndată : „Este vina Secretariatului !". Ce omagiu ! Dar dacă ceva ne convine perfect, atunci nimeni nu spune : „Acesta este meritul Secretariatului !". Este atît de firesc, încît nimeni nu o mai spune. Ce răzbunare pentru dumneavoastră !

Aș fi vrut de asemenea să vorbesc despre secretarul nostru general, dar este absent. Adică să ne înțelegem : din punct de vedere pur fizic este aici, cu surîsul lui obișnuit, surîs constant, atît de constant încît nu e niciodată posibil să știm cînd este mulțumit și cînd nu este ; dar, din punct de vedere spiritual, secretarul general nu mai este aici, în sînul celei de-a 12-a Adunări. Pentru el, ea a fost închisă de mult. Spiritul lui plutește departe de noi în această clipă. Să vă spun unde este. După ce a dat o raită pe la Conferința asupra dezarmării, după ce a trecut în revistă toate conferințele internaționale care ar putea urma, după ce a trecut în revistă adunările ce se vor ține, spiritul lui în această clipă este preocupat de programul de lucru al celei de-a 20-a Adunări.

Știm, domnule secretar general, că sînteți piatra care rămîne și că noi sîntem apa care trece. Știm că sînteți acela care este urmat, deoarece merge întotdeauna înaintea celorlalți, cu un pas rapid și sigur. Dar, vă rog, domnule secretar general, întoarceți-vă din drum, întoarceți-vă printre noi. Cea de-a 12-a Adunare încă nu și-a încheiat lucrările ; ea este aici, sub ochii dumneavoastră, și dorește prin președintele său să vă exprime afectuoasa sa admirație, admirația noastră a tuturor, prietenii dumneavoastră, prietenii dumneavoastră la bucurie și la nevoie ; ce spun, la nevoie numai, deoarece bucuria dumneavoastră este de a vă strădui pentru noi.

Ca să revenim la rezultate, iată deci un bilanț care ar onora oricare Adunare, care ar trebui să dea satisfacție chiar celor mai

exigenți, chiar celor pentru care Societatea Națiunilor nu este, în fond, decît hipertrofia lunii septembrie.

Dar i-a fost hărăzit celei de-a 12-a Adunări să facă și mai mult, și aceasta va fi marele ei titlu de glorie. Într-o măsură mai mare decît înaintașele sale, ea a aruncat punți solide către viitor. Într-o măsură mai mare decît celelalte, ea n-a vrut să lase întîmplării grija de a umple intervalul care o desparte de viitoarea sa convocare.

De ce a făcut-o ? Deoarece din instinct ea s-a supus marilor legi care guvernează realizările colective.

Nu există nimeni printre dumneavoastră care să nu fi observat că cu cît este mai apropiată de sfîrșit o conferință, cu atît face o treabă mai bună ? De ce se întîmplă astfel ? Pentru un motiv de ordin psihologic.

Toți cei care au urmărit conferințele internaționale — și a fost hărăzit președintelui dumneavoastră, deși este reprezentantul unei puteri cu interese limitate, să le urmărească, cu griji nelimitate, aproape pe toate, începînd cu cea a păcii — au putut să constate că o anumită reuniune diplomatică, oricare ar fi ea, trebuie în mod obligatoriu să treacă prin trei faze.

Prima este cea a neîncrederii ; este cea în cadrul căreia predomină particularismele naționale, punctele de vedere intransigente ; este cea unde se aude amenințarea de a părăsi conferința dacă cineva ar îndrăzni numai să vă ceară să coborîți sub un minimum compatibil cu demnitatea națională.

A doua fază este cea a explicațiilor. Toți își spun totul în față, absolut totul, dar într-o formă impecabilă. Este stadiul unde binecuvîntăm diplomația pentru faptul de a fi rămas ultimul refugiu al politeței ; deoarece, să fim sinceri, fără ea cum am putea noi, diplomații, să fim dezagreabili în mod atît de agreabil ?

Cea de-a treia fază este acea a simpatiei. Delegații, ușurați de povara explicațiilor pe care trebuiau să le dea în virtutea mandatului național, încep să se privească unul pe altul cu bunăvoință. Și unii, și alții descoperă că nu sînt chiar atît de răi pe cît credeau. Relațiile personale de la om la om încep să-și facă efectul. Se regretă că relațiile dintre toate statele nu pot fi tot atît de bune ca relațiile personale. Apoi, puțin cîte puțin, pe nesimțite, relațiile dintre state se confundă cu relațiile personale. În această clipă precisă se formează spiritul colectiv al conferinței ; abia cu începere din această clipă conferința începe să lucreze în mod serios. Și, pe măsura trecerii timpului, soluțiile cele mai neașteptate încep să fie considerate ca acceptabile. Din păcate, în clipa chiar în care spiritul colectiv devine cel mai capabil de a acționa, se decide în-

chiderea conferinței și următoarea conferință trebuie să reia de la capăt această muncă de apropiere între oameni.

Ce putem spune decît că viața internațională, ca de altfel viața pur și simplu, este supusă legilor materiei și că nu există spirit care să acționeze în mod vizibil fără un corp material care să-l susțină ? Noi nu reușim, în îndeplinirea sarcinilor pe care ni le-am propus, să ajungem la un rezultat atît de repede cît am vrea noi, pentru că anihilăm corpul colectiv tocmai atunci cînd spiritul care îl însuflețește se născuse.

Cea de-a 12-a Adunare a înțeles foarte bine această lege care guvernează realizările colective. Într-o măsură mai mare decît toate celelalte, ea a vrut să-și supraviețuiască sie înseși într-o măsură mai mare decît celelalte, ea a vrut să-și dea ocazia să lucreze chiar după clipa în care, în mod oficial, ar trebui să se despartă.

Într-adevăr, Conferința dezarmării bate la porțile noastre. Cea de-a 11-a Adunare este aceea care a invitat Consiliul să fixeze data ; Consiliul a fixat această dată. Dar cine nu vede că numai mulțumită celei de-a 12-a Adunări, care a îngăduit tuturor delegaților să-și exprime punctele de vedere și să înlăture orice îndoială privitoare la o posibilă amînare, data de 2 februarie 1932 s-a transformat într-un adevărat imperativ categoric, atît de puternic încît națiunile s-ar întruni la Geneva chiar dacă nu s-ar mai vorbi de dezarmare pînă la acea dată.

Conferința dezarmării va fi piatra de încercare a înțelegerii dintre națiuni. Acolo nu va fi vorba să se facă să triumfe un punct de vedere sau altul ; este vorba să se știe dacă națiunile sînt hotărîte să facă un pas serios înainte pe calea aplicării articolului 8, pentru ca — problemele politice fiind independente — să se poată ști dacă, soluționînd una din ele, este posibil să se ușureze soluționarea tuturor celorlalte.

Așadar, cum să nu salutăm cu bucurie adoptarea de către cea de-a 12-a Adunare a proiectului de convenție menită să dezvolte mijloacele de prevenire a războiului, care, împreună cu proiectul adoptat anul trecut pentru asistența financiară, dovedește că eforturile făcute pentru asigurarea securității merg mînă în mînă cu cele făcute în vederea dezarmării ?

Cum să nu salutăm cu satisfacție fericita inițiativă a primei comisii, care a pus în fața juriștilor din delegațiile la Conferința dezarmării problema modificării pactului și a înscrierii în statutul nostru fundamental a interzicerii absolute de a se recurge la război ?

Cum, în sfîrșit, să nu simțim o recunoștință nețărmurită pentru sforțările făcute în vederea realizării unei opriri în cursa armamentelor, măsură pe care ați adoptat-o astăzi în urma sugestiei făcute

în primul rînd de reprezentanții Italiei, apoi a rezoluției celor cinci puteri ? În realitate, aceasta înseamnă o anticipare a Conferinței dezarmării. Cea de-a 12-a Adunare a vrut atît de mult să-și supraviețuiască sie înseși, încît a ținut neapărat să joace primul act din această conferință.

O instituție care în împrejurări atît de grele dă dovadă de o astfel de stabilitate psihică și de o astfel de forță vitală nu poate să nu impună respect. Așa încît i-a fost dat celei de-a 12-a Adunări să capete cele mai înalte dovezi de prestigiu de care se bucură Societatea Națiunilor în lume.

Într-adevăr, Societatea Națiunilor trebuie să tindă spre universalitate ; dar nu există decît două mijloace pentru a ajunge la acest rezultat. Primul ar fi mărirea numărului membrilor săi. Al doilea, colaborarea mai intensă și mai continuă cu statele nemembre. Dar ar însemna să nesocotim legile naturii, ar însemna să negăm splendorile germinării invizibile pînă în momentul în care înflorește bobocul de floare, care singură poate să dea neîncrezătorilor, din lipsă de cunoștințe, convingerea că cel de-al doilea mijloc de a ajunge la universalitate nu este decît pregătirea primului și de obicei preludiului său, ceea ce este de bun augur.

Pe această cale spre universalitate, cea de-a 12-a Adunare a putut să înregistreze progrese de cea mai mare importanță. Intrarea Mexicului în împrejurările actuale dovedește că, dacă criza de încredere s-a extins la toată lumea, există totuși un domeniu în care n-a putut pătrunde : este acela al Societății Națiunilor.

De asemenea, acceptarea din partea majorității statelor nemembre de a colabora la lucrările celei de-a 3-a Comisii dovedește că, atunci cînd este vorba să se răspundă la așteptarea plină de temeri a popoarelor și să se întărească bazele păcii, există o identitate de voință și de concepție atît în ceea ce privește statele membre, cît și cele nemembre. Eu le mulțumesc tuturor din inimă.

Dar să-mi fie îngăduit să mulțumesc în mod cu totul special Statelor Unite ale Americii pentru prețioasa colaborare pe care au binevoit s-o dea Societății Națiunilor în probleme importante privitoare la menținerea și progresul păcii. Să dorim cu toții ca această colaborare să continue și să devină din ce în ce mai strînsă.

Dar vreau să fiu înțeles bine. Să nu ne înșelăm aici asupra naturii acestei colaborări : este o colaborare de bunăvoie, care nu este dictată de nici un angajament și care, nici direct, nici indirect, nu va putea să mărească obligațiile Statelor Unite ale Americii. Acestea fiind zise, sînt totuși obligat să constat că, în urma acestei colaborări, atît prestigiul Societății Națiunilor, cît și cel al Statelor Unite ale Americii au crescut mult în lumea întreagă.

În lumina acestor constatări, cum să nu vedem că ceea ce noi numim carta noastră fundamentală, pactul, nu este, în realitate, decît o culegere de porunci ale conștiinței ? Fie că sînt scrise sau nu, fie că sînt acceptate sau nu, ce importanță are ! Atunci cînd poruncește conștiința, oamenii cinstiți acționează toți la fel.

În sfîrșit, i-a fost dat celei de-a 12-a Adunări, înainte de închiderea lucrărilor sale, să înregistreze o mare lecție de energie și o fericită apropiere.

Această mare lecție de energie cine putea să ne-o dea mai bine decît nobila națiune britanică, a cărei istorie seculară poate să fie rezumată în aceste simple cuvinte : a opune adversității cu cinste voința implacabilă de a învinge. Să-mi fie îngăduit să exprim Marii Britanii admirația pe care a suscitat-o în rîndurile noastre voința ei, manifestată o dată mai mult, de a se egala pe sine însăși.

În ceea ce privește apropierea care ar putea să ne facă cea mai mare plăcere, este aceea dintre Franța și Germania, a căror colaborare strînsă în vederea unei păci fecunde a fost întărită la Berlin de curînd.

Comparați atmosfera în care ne sfîrșim lucrările cu cea pe care am avut-o la începutul lor și întrebați-vă dacă mai este rezonabil să vă îndoiți.

Îndoiala, atunci cînd este vorba de alegerea celor mai bune mijloace de a realiza un lucru nou, viu în noi, precisă pentru toți, poate fi legitimă. Dar să te îndoiești de ceea ce este atunci cînd nu știi cu exactitate ce s-ar putea pune în locul a ceea ce există nu înseamnă decît o sinucidere stupidă.

Nu, la ora actuală dușmanul nu este la granițe : este în noi ! Să gonim, așadar, noi înșine dușmanii noștri interiori, îndoiala ucigașă și mai ales această convingere absurdă că individul ar putea fi salvat în clipa în care colectivul ar fi amenințat cu pieirea.

S-o facem și vom auzi vocea instinctului spunîndu-ne că destinul omului este nepieritor. S-o facem și vom putea afirma cu încredere : nu mai există întuneric, lumina se află în noi înșine.

Declar închisă cea de-a 12-a sesiune a Adunării Societății Națiunilor.

SDN, A, XII (1931), SUPPLEMENT SPÉCIAL NR. 93, P. 163—166, DOC. 93.

216

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 10 NOIEMBRIE 1931

T.C. NR. 2 850. ABSOLUT STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 64 979 DIN 11 NOIEMBRIE

M.-s. regele George al Angliei a deschis azi parlamentul. Conform prevederilor, discursul regal indică numai în linii generale politica guvernului. Important de relevat este faptul că discursul tronului afirmă voința Marii Britanii de a colabora în strînsă legătură cu Societatea Națiunilor, în special în chestiunea dezarmării. Apropiat de discursul de ieri al primului ministru MacDonald făcut la Guildhall, acest pasaj din discursul regal capătă o semnificație specială. Conferința dezarmării care pentru unele state ar trebui strict limitată în obiectul ei, apare în ochii altor state ca o adevărată nouă conferință pentru pace, în care toate problemele la ordinea zilei și pentru unele chiar revizuirea tratatelor ar trebui examinate. America și Anglia par a voi să favorizeze lărgirea discuțiunilor la Comisiunea dezarmării. Așa fiind, cred util a reaminti cele ce v-am spus în septembrie la Geneva cu privire la necesitatea de a pregăti din vreme punctul de vedere românesc în chestiunea dezarmării sub toate aspectele lui : militare, financiare și politice.

După plecarea m.-s. regelui de la parlament am avut o convorbire cu primul ministru MacDonald. Am vorbit despre discursul său de ieri și am făcut rezervă la pasajul în care în mod indirect, dar vădit, făcea aluzie la revizuirea tratatelor. MacDonald a răspuns : „Eram sigur că acest pasaj nu va place amicului meu Nicolae Titulescu. N-am putut însă trece cu vederea complet această chestiune. Să știi însă că nu voi pune piciorul în ea". Am replicat : „Dar asemenea aluziuni aprind speranțele irealizabile". MacDonald a răspuns : „Crede-mă că mă voi feri de a pune piciorul în această chestiune arzătoare". Am încheiat spunîndu-i că „nu-mi rămîne decît să vă mulțumesc pentru asigurarea dată".

Vineri voi vedea pe noul ministru al afacerilor străine, sir John Simon.

217

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 12 NOIEMBRIE 1931

T.C. NR. 2 863. ABSOLUT STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 65 395 DIN 13 NOIEMBRIE

Am fost primit azi de Snowden. A început prin a mă întreba dacă știu că a terminat ultimul lui discurs în Camera Comunelor citînd cuvintele elogioase ce am adresat Marii Britanii în discursul meu de închidere ca președinte al Societății Națiunilor. Am răspuns că da și că tocmai voiam să-i mulțumesc. Am trecut apoi în revistă problemele la ordinea zilei și Snowden a vorbit cu mine foarte deschis asupra lor :

1. *Stabilizarea lirei sterline.* Snowden mi-a spus : „Cînd am fost nevoit, ca ministru de finanțe, să abandonez etalonul de aur, mărturisesc că nu știam ce va deveni lira sterlină. Ea a ținut totuși. Afară de neprevăzut, consider lira sterlină ca stabilizată de fapt la cursul ei actual de circa 16 șilingi. Nu putem însă proceda la o stabilizare de drept, cum dorește Franța. Pricep interesul ei de a ne cere să procedăm la o stabilizare cît mai grabnică și cît mai sus și departe de mine ideea de a o critica pentru aceasta. Dar noi trebuie să ținem seama de interesul britanic, care nu ne permite o stabilizare legală grabnică. De altfel, nestabilitatea de drept bazată pe o stabilitate de fapt constituie pentru Marea Britanie o carte în mîna ei, la care nu poate renunța în vederea acordurilor internaționale viitoare, care fatal se impun dacă nu vrem a împinge lumea la ruină. Pe de altă parte, nu pricep nici pe britanici care cer ca lira sterlină să fie stabilizată cît mai jos, de pildă 12 șilingi sau 13 șilingi. Și mă mir că un om de experiența lordului Daber...[1] să aibă o asemenea părere. Chiar cu cursul actual, costul vieții în Anglia a început să crească. Dacă stabilizarea ar fi mai jos, am avea nu cum cred unii industriali, ci grave crize sociale, deoarece lucrătorii vor cere fatal o sporire de salarii".

Am replicat că cercurile competente britanice cred că evenimentele vor împinge Anglia la o stabilizare mai sus decît cursul actual. Snowden mi-a răspuns surîzînd că nu știe dacă va fi așa, dar avea aerul a crede că afară de neprevăzut așa va fi.

2. *Protecționismul.* Am întrebat pe Snowden ce crede despre atitudinea guvernului în chestiunea tarifară și dacă aceasta din urmă se împacă cu credințele lui liber-schimbiste și cu acelea ale

[1] Lipsă în text.

lui sir Herbert Samuel. Snowden a răspuns : „În ce privește pe sir Herbert Samuel, nu am avut încă cu el o discuțiune aprofundată asupra chestiunii. În ceea ce mă privește pe mine, pot spune că părerile mele de liber-schimbist nu mă vor împiedica a accepta o protecțiune tarifară provizorie și rațională, mergînd chiar pînă la prohibițiunea unor anumite articole străine de care Marea Britanie se poate absolut dispensa.

Noi spunem că deficitul balanței noastre de plăți este de circa 80 000 000 de lire sterline. În realitate nimeni nu poate ști azi cît va fi. Dacă pe cale de protecțiune tarifară putem obține dispariția acestui deficit, eu nu sînt contra".

3. *Chestiunea reparațiunilor și a creditelor germane pe termen scurt.* Pe această chestiune Snowden a vorbit cu mult foc, declarînd : „Ideea franceză de a se recurge la procedura planului Young pentru a se acorda un moratoriu Germaniei nu poate să mă satisfacă. Această procedură nu vizează nici reparațiunile necondiționate și cu atît mai mult nici creditele private acordate Germaniei. Franța trebuie să înțeleagă că aduce Germania la ruină și prin aceasta că ia răspunderea unei crize financiare mondiale dacă insistă asupra plății reparațiunilor necondiționate, mai ales asupra priorității acestora față de creditele private. Își dă seama foarte bine de dificultățile politice interne care împiedică guvernul francez să ia o altă atitudine, dar va trebui s-o ia și foarte repede. Timpul trece : moratoriul Hoover expiră în iunie și, dacă nu începem imediat negociațiuni pe toate chestiunile, avem și falimentul german, și obligațiunea Franței și Angliei de a plăti datoriile de război față de America. Simt o adevărată silă a discuta din 12 în 12 luni mereu și tot mereu asupra acelorași chestiuni.

Planul Dawes a durat cît am prevăzut ; planul Young a durat doi ani mai puțin decît credeam. Este momentul a lichida o dată pentru totdeauna și cît mai grabnic problema reparațiunilor, a datoriilor de război și a creditelor private acordate Germaniei".

Am replicat : „Dacă chestiunea se pune în acest chip de Marea Britanie, sînt sigur că nu se va ajunge la nici un acord cu Franța și că se va precipita falimentul Germaniei și criza mondială financiară, de care vă temeți atît. Domnia-ta, domnule Snowden, în ciuda incidentului de la Haga, ai azi încrederea Franței pentru că în toate ocaziunile ai apărat-o în Anglia de acuzațiunile nedrepte aduse ei. Prin urmare, domniei-tale îți revine sarcina de a concilia punctele de vedere opuse, și pentru aceasta dă-mi voie să-ți spun că nu puteți cere Franței să abandoneze punctul ei de vedere de principii, ci trebuie să te silești a ajunge la acorduri limitate în timp, cu toată repulsiunea ce îți inspiră". Snowden a replicat : „În ce privește principiile invocate de Franța sînt dispus să le recunosc ; nu pot însă admite ca suma, pe care capacitatea actuală de plată a Germaniei permite acestei țări să facă plăți peste granță, să fie absorbită toată de anuitatea necondiționată franceză". Am replicat : „Puneți dar chestiunea pe tărîmul faptelor și, poate că în acest chip și evitînd mai ales de a jigni Franța, nu vă veți izbi de o lipsă totală de comprehensiune din partea Parisului". Snowden a replicat : „Și eu doresc acest lucru ; dar, crede-mă, francezii întîrzie, timpul trece și mă gîndesc cu îngrijorare la zilele ce vin. Nu văd decît o soluțiune, pe care Franța o respinge, și anume convocarea unei conferințe financiare internaționale, care să pună bazele unei noi vieți economice și financiare pentru toate statele fără excepțiune. Să sperăm că buna înțelegere va triumfa spre binele tuturor".

Snowden mi-a spus să mă mai duc să-l văd.

218

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 14 DECEMBRIE 1931
T.C. NR. 3 160
ÎNREG. M.A.S.
NR. 71 953 DIN 15 DECEMBRIE

Ambasadorul Spaniei, Madariaga, care știți că este membru în Consiliul Societății Națiunilor și face parte din delegațiunea Consiliului Societății Națiunilor însărcinată cu trimiterea Comisiunii de investigație în conflictul dintre Japonia și China, m-a chemat azi la telefon pentru a-mi spune că această comisiune este compusă din cinci membri, dar se dorește sporirea ei cu un membru numai cu condițiunea ca acest membru să nu fie mare putere și să fie o reală expresiune a Societății Națiunilor. Madariaga mi-a spus că ei s-au gîndit la mine și m-a întrebat dacă accept, spunînd că misiunea va onora România, și că este vorba de a aduce un mare serviciu Societății Națiunilor. Am răspuns că aș fi foarte doritor să fac serviciul cerut pentru Societatea Națiunilor, dar cu începere de la ianuarie am de apărat interesele României în chestiunea reparațiunilor și în chestiunea dezarmării și ele primează pentru mine orice. Că în nici un caz nu aș putea accepta o asemenea misiune fără încuviințarea guvernului român, care sînt sigur că va vedea ca și mine. Madariaga mi-a spus să mă mai gîndesc. Am mai avut și alte chemări la telefon din partea membrilor Secretariatului Societății

Națiunilor, insistînd în același sens. Răspunsul meu a fost același pentru toți.

Vă aduc aceasta la cunoștință cu credința că am interpretat și sentimentul domniei-voastre.

219

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 15 IANUARIE 1932

T.C. NR. 128. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 2 686 DIN 16 IANUARIE

Comunic din izvor perfect condițiunile în care a intervenit declarațiunea răsunătoare din săptămîna trecută a cancelarului Brüning în chestiunea reparațiunilor și deducțiunile ce se trag din ea aci.

„Reprezentanții trebuiau să plece la Paris pentru negocierile preliminare cu Trezoreria franceză. Ei erau însă foarte încurcați de faptul că nu cunoșteau punctul de vedere ce Germania va susține la Lausanne. Atunci Foreign Office a chemat pe ambasadorul Germaniei și l-a rugat să intervină pe lîngă cancelarul Brüning pentru ca acesta să-și precizeze punctul de vedere. Ambasadorul a plecat cu acest mesaj de la Foreign Office. Ca urmare, cancelarul Brüning a chemat vinerea trecută pe ambasadorul Angliei la Berlin și i-a spus că crede că el nu va fi surprins dacă îi va spune că la Lausanne va insista pentru anularea completă a reparațiunilor. Brüning a adăugat că Germania nu poate să plătească reparațiunile chiar dacă ar voi și crede că atitudinea ei va ajuta pe aliați să obțină o anulare corespondentă a datoriilor de război din partea Statelor Unite. Germania nu dorește însă să facă ea pe avocatul aliaților pe lîngă America. În ce privește comercializarea tranșei necondiționate propusă de Franța, Brüning a declarat soluțiunea inacceptabilă. El a spus că emiterea de obligațiuni de către căile ferate germane, cum propune Franța, este inadmisibil pentru mai multe motive, dintre care două principale : 1) poporul german ar vedea în ea reînființarea controlului străin și întoarcerea de la regimul planului Young la regimul Dawes ; 2) chestiunea transferului mărcilor în devize ar prezenta aceleași dificultăți și riscuri pentru marca germană, fie că debitor este statul german, fie că debitoare este administrațiunea căilor ferate. În fine, cancelarul Brüning a

declarat că va negocia asupra tuturor acestor chestiuni la Lausanne.

Această convorbire a avut loc azi o săptămînă înainte de dejun. După-amiază ambasadorul Angliei la Berlin a telefonat această convorbire la Foreign Office. Vineri seara, acum o săptămînă, corespondentul unei agenții poloneze a comunicat corespondentului la Londra al unui ziar german că cancelarul Brüning a declarat în dimineața acelei zile ambasadorului Angliei la Berlin că nu va mai plăti reparațiunile. De aci știrea care a stîrnit o așa mare emoție în toate capitalele, știre care, în forma în care a fost dată, nu corespunde minutei convorbirii făcute de ambasador. Pentru a calma opiniunea publică internațională, cancelarul Brüning s-a simțit obligat să publice o rectificare prin agenția «Wolff». Teama lui de partidul hitlerist l-a făcut însă să redacteze rectificarea în așa fel, încît a accentuat și mai mult lucrurile. Acestea sînt faptele".

Este interesant de relevat presupunerile ce se fac aci pe baza acestor fapte. Se spune : „Cu cîteva zile înainte de a primi pe ambasadorul Angliei, cancelarul Brüning a primit pe ambasadorul Statelor Unite la Berlin, întovărășit de ambasadorul Statelor Unite la Paris, cărora le-a spus aceleași lucruri, ca să le repete ceva mai tîrziu ambasadorului Angliei la Berlin ; aceasta însemnează că cei doi ambasadori americani nu au dezavuat pe Brüning în speranțele lui. Pe de altă parte, pentru cine cunoaște legăturile cordiale dintre Grandi, Mussolini și Stimson, ar fi de neconceput ca să se fi scris în «Popolo d'Italia» recente articole despre anularea reparațiunilor și a datoriilor de război dacă această teză ar fi jignit cu ceva pe Hoover sau pe Stimson. Din toate aceste împrejurări este deci destul de natural să se desprindă concluziunea că Hoover, Stimson și Mellon, care voiesc anularea datoriilor de război și a reparațiunilor, să fi inspirat pe sub mînă declarațiunea lui Brüning, pentru a pune Congresul american în fața unui fapt împlinit care să-i forțeze mîna.

Reacțiunea produsă de divulgarea convorbirii lui Brüning, care urma să rămînă confidențială, nu este însă de natură, cel puțin pentru moment, a servi aceste calcule".

220

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU, DELEGAT AL ROMÂNIEI LA CONFERINȚA PENTRU REDUCEREA ȘI LIMITAREA ARMAMENTELOR (ȘEDINȚA ÎNTÎI) *

GENEVA, 9 FEBRUARIE 1932

Domnul Titulescu (România) declară că delegația română sprijină întru totul propunerea franceză.

Această propunere cuprinde două elemente ; primul este de ordin pur tehnic. Se pare că acest prim element va întruni ușor unanimitatea. Dar se cuvine să discutăm încă de pe acum cel de al doilea element al propunerii franceze.

Dacă domnul Titulescu a înțeles bine intervenția domnului Nadolny, atunci acesta nu a opus un *non possumus* [1] la propunerea franceză, ci s-a mărginit să ridice chestiunea oportunității ei, socotind că discutarea propunerii franceze nu putea fi din punct de vedere logic decît amînată. Or, ceea ce se cere este să se acționeze repede, iar ceea ce este mai solid în argumentele delegației franceze este tocmai faptul că propunerile acestei delegații oferă un instrument tehnic care permite Comisiei generale să acționeze rapid în îndeplinirea sarcinei sale. Este sigur că ea poate să fie eliberată de mandatul său prin crearea unei subcomisii politice. Este de asemenea sigur că sir John Simon avea dreptate cînd afirma că această subcomisie nu ar putea funcționa decît în angrenajul Comisiei generale, aceasta din urmă nefiind, în ultimă instanță, decît Conferința întrunită în comisie. Este deci vorba de a ști dacă organismul a cărui constituire a propus-o domnul Tardieu este sau nu un bun instrument de lucru. Pentru a rezolva problema, se cuvine mai întîi să fie examinate textele. Ce spune textul din care derivă Comisia generală ? „Conferința hotărăște de a constitui imediat o comisie alcătuită din reprezentanți ai fiecărei delegații și care se va numi Comisia generală". Avem de-a face cu o cartă constituțională care permite cu adevărat să se facă totul, dar care, neindicînd cum trebuie să se procedeze, poate să determine Comisia să nu facă nimic.

Există cu privire la Comisie și un text mai precis : acela pe care Conferința l-a votat la 3 februarie și prin care ea trimite în fața Comisiei proiectul de convenție și diversele propuneri ale delegațiilor, invitînd Comisia generală să treacă la studierea lor preliminară și la o coordonare a susziselor proiecte și propuneri. Așadar, Comisia generală este sezisată cu privire la cele 55 de propu-

[1] — *noi nu putem.*

neri și de proiectul de Convenție de care a vorbit domnul Tardieu ; asupra ei apasă răspunderea de a le studia și de a ajunge la concluzii. Or, dacă ea ar hotărî să treacă direct la înfăptuirea acestei uriașe sarcini, este limpede că nu ar ajunge la nimic și că nu ar fi nici măcar în stare să-și alcătuiască programul de lucru. Este deci absolut necesar ca ea să numească, în scopul de a studia unele propuneri de care delegații aud vorbindu-se pentru prima oară, o nouă comisie, o comisie politică. Pe de altă parte, a amîna discutarea propunerii domnului Tardieu ar însemna să paralizezi Comisia generală, în timp ce a o accepta ar asigura, pe cît este posibil, succesul și, în orice caz, ar garanta îndeplinirea unei munci serioase.

221

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 25 FEBRUARIE 1932
T.C. F.N. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 10 684 DIN 26 FEBRUARIE

Abia înapoiat aseară la Geneva, aflu că subsecretarul german al secretariatului general al Societății Națiunilor a comunicat unora din membrii delegațiunii române că dorința delegației germane este ca să fiu ales președinte al Adunării extraordinare, care se întrunește la Geneva la 3 martie pentru a discuta conflictul între Japonia și China.

Bineînțeles că la inițiativa germană s-au alăturat și alte state. S-a răspuns subsecretarului german că să aștepte înapoierea mea. I-am comunicat azi că îi sînt foarte recunoscător delegației germane pentru propunerea ei, dar îmi este imposibil s-o accept, dat fiind că sînt prea ocupat la Conferința dezarmării. Țin însă a comunica maiestății-voastre motivele reale ale refuzului meu.

1. În situațiunea foarte grea în care ne aflăm azi la Conferința dezarmării și pe care am expus-o pe larg maiestății-voastre, consider că datoria României este a cîștiga bunăvoința celorlalte delegațiuni pentru marile interese ale țării, iar nu pentru onoruri.

2. Avînd în vedere situațiunea geografică specială a României, cred că datoria noastră este să ne ferim a fi puși în situațiunea de a lua atitudini care justifică ulterior un resentiment sau chiar o ostilitate japoneză. Știu ce dificultăți am avut în septembrie trecut de a ține balanța între ambele părți fără a supăra pe una din ele. Cînd rezultatul sforțărilor mele a fost că atît Japonia, cît și China

au acceptat ca eu să prezidez Comisiunea din Manciuria, ceea ce nu am putut primi, cred că nu trebuie să luăm riscul de a altera o poziţiune bună cîştigată.

Sînt cu cel mai adînc respect.

222

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 26 FEBRUARIE 1932

T. C. NR. 101. STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 11 199 DIN 27 FEBRUARIE

Cu mari dificultăţi, Conferinţa a acceptat ieri crearea unei comisiuni politice, cerută de Tardieu şi sprijinită ferm de noi, pentru examinarea diferitelor planuri de dezarmare propuse şi, bineînţeles, în primul rînd pentru examinarea planului francez. Azi delegaţiunea franceză a venit să-mi propună, în numele mai multor delegaţiuni amice, să accept eu prezidenţia acestei comisiuni. Am refuzat invocînd necesitatea libertăţii mele de acţiune, atît în interesul ţării, cît şi în interesul conferinţei însăşi. Am propus în locul meu pe Marinković.

Mi-a răspuns că starea sănătăţii sale nu-i permite a se deda complet sarcinilor de prezidenţie.

Francezii sînt în căutarea unei alte persoane şi, la nevoie, ar accepta şi un neutru.

Sînt cu cel mai adînc respect.

223

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 27 FEBRUARIE 1932

T. C. NR. 102 STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 11 228 DIN 28 FEBRUARIE

Date fiind împrejurările, aliaţii s-au pus de acord să susţină candidatura lui Hymans ca preşedinte al Adunării extraordinare a Societăţii Naţiunilor din 3 martie, care se va ocupa de conflictul Japonia-China.

Germania şi Italia, considerînd această candidatură ca franceză, lucrează serios pentru contele Appony, al cărui prestigiu de pe urma ultimului său discurs la dezarmare trebuie recunoscut că în acest moment este în creştere. Cred că va interesa pe maiestatea-voastră să afle că mi s-a spus de cei în drept, în modul cel mai strict confidenţial, că Polonia a intervenit pe lîngă Franţa să susţină candidatura lui Appony pe motiv că, alegîndu-l acum preşedinte al unei adunări extraordinare cu mandat limitat, se lichidează pentru viitor pretenţiunile Ungariei de a prezida o adunare ordinară.

Franţa nu a acceptat propunerea Poloniei şi crede că, dacă se lucrează, Hymans reuşeşte. Chestiunile acestea sînt numai în aparenţă chestiuni de persoane. În fond, ele pun în relief dezacordurile sau tendinţele de noi orientări pe fondul chestiunilor politice înseşi. Pentru rest, conferinţa şi-a ales azi birourile diferitelor comisiuni şi lucrează la chestiunile de procedură asupra celei mai bune metode de lucru.

Ca impresiune generală culeasă pînă acum, toate statele par a prefera pentru moment expectativa în locul atitudinii bruscate. Se pare că, afară de fapte noi, fiecare aşteaptă pentru orientarea sa definitivă rezultatul alegerilor din Germania şi Franţa.

Sînt cu cel mai profund respect.

224

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 1 MARTIE 1932

T. NR. 103. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 11 398 DIN 1 MARTIE

Cred util a face următoarele comunicări :

1. Datorită presiunii franceze, contele Appony a scris lui Hymans că nu-și pune candidatura contra lui.

2. Tardieu a convocat azi reprezentanții Micii Înțelegeri pentru a ne preveni că va prezenta un plan economic pentru Europa Centrală.

3. Delegațiunea britanică, temîndu-se de dezvoltarea neprevăzută pe care ar putea-o lua discuțiunile asupra conflictului chino-japonez, face toate sforțările pentru a ajunge la un acord de a se negocia un armistițiu, astfel ca întrunirea Adunării extraordinare să fie inutilă. Date fiind tratativele în curs între Japonia și China sub auspiciile Angliei, se face sforțare mare ca întrunirea Adunării extraordinare din 3 martie să nu aibă loc sau cel puțin să se găsească în fața unui acord care să-i limiteze dezbaterile. Nu se știe încă dacă acest rezultat va putea fi atins.

4. Statele Unite au comunicat Societății Națiunilor că, dacă Conferința de la Șanhai propusă azi de Consiliul Societății Națiunilor va avea loc, ele participă la ea.

225

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU ÎN CADRUL ADUNĂRII GENERALE EXTRAORDINARE A SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN PROBLEMA CONFLICTULUI CHINO-JAPONEZ *

GENEVA, 7 MARTIE 1932

Adunarea a fost sesizată de China în virtutea articolului 15 al pactului. Ea este astfel chemată să se pronunțe asupra gravului conflict chino-japonez, care de șase luni pune față în față două mari națiuni, la fel de prietene cu noi toți, la fel de importante în ochii noștri prin vechea lor civilizație, prin istoria lor și mai ales prin înaltele funcțiuni care le-au fost la amîndouă încredințate în organizarea vieții internaționale actuale. Într-adevăr, Japonia și China,

astăzi părți în fața noastră în conflictul care le desparte, sînt, prin funcția lor de membre ale Consiliului, judecătorii noștri în diferendele care s-ar putea ivi în viitor între noi.

În consecință, punctele de vedere de principiu, pe care în conștiința lor le consideră drepte în ceea ce privește interesele proprii, constituie în mod firesc pentru ele legea căreia ar trebui să ne supunem mîine în legătură cu propriile noastre interese. Este destul ca să înțelegem cît de gravă este problema și cît de grea sarcina noastră.

Dar nu este totul. Condițiile în care acest diferend se prezintă acum în fața Adunării, în ciuda eforturilor Consiliului, pe care nu vom putea niciodată să le omagiem îndeajuns, și în urma unor fapte cunoscute de noi toți, fac să se grefeze pe conflictul chino-japonez o problemă și mai îngrijorătoare, aceea a rolului și a eficacității Ligii Națiunilor ca instrument de menținere și dezvoltare a păcii între națiuni. Este unicul aspect de care înțeleg să vorbesc, deoarece fondul problemei nu este studiat îndeajuns ca să se poată lua cu toată imparțialitatea atitudine pentru sau contra unuia dintre cele două state în litigiu.

În situația în care ne aflăm, s-o spunem deschis, întrebarea pe care și-o pune opinia publică internațională, fără al cărei sprijin instituția noastră nu și-ar putea îndeplini misiunea, întrebarea care pentru ea trece înaintea tuturor celorlalte este aceea de a ști dacă Liga Națiunilor există sau nu există. Problema odată pusă, datoria fiecărui membru al Ligii este de a da aci un răspuns precis și clar.

Făcînd acest lucru, îndeplinim nu atît un act de curaj, cît un act de prudență. Într-adevăr, statele care, nefiind direct interesate în conflict, luptă pentru o pace organizată ca fapt în sine se aseamănă mult cu funcționarii chemați să ia în timp util măsuri de precauție pentru interese viitoare, particulare poate, dar a căror sumă constituie interesul general al lumii, cu care interesul instituției noastre se confundă.

La întrebarea pusă astfel pe tărîmul strict al intereselor Ligii Națiunilor, calitatea mea de fost președinte a două din adunările sale mă obligă să răspund fără nici o șovăire.

Dacă Liga Națiunilor epuizează toate posibilitățile pactului fără să ajungă totuși la rezultatul dorit, ea va fi dovedit nu numai că există, dar și că posedă o atît de mare vitalitate, încît mîine se va impune extinderea cartei sale constituționale, deoarece numai lacunele acesteia o vor fi împiedicat să-și îndeplinească misiunea ei de pace.

Dacă, dimpotrivă, Liga Națiunilor șovăie, dacă nu proclamă cu tărie marile principii care stau la baza pactului său și a vieții inter-

naționale moderne, ea va înceta să existe și întreaga sa activitate laborioasă din trecut va apărea drept o amăgire în ochii celor ce au crezut în ea.

Nimic nu ar putea fi mai nedrept pentru aceia care din primul ceas au colaborat cu răbdare, cu credință, cu pasiune la această nouă organizare a păcii, menită să înlocuiască sistemele suveranităților cu pereți metalici, din care s-au născut atîtea catastrofe ; nimic însă nu ar fi mai drept și mai meritat pentru instituție.

Este oare atît de greu să ne facem datoria așa cum indică pactul ? Este oare indispensabil să lovim în susceptibilitatea uneia sau alteia dintre părți pentru a ne atinge țelul ? Nu cred. Nu vreau s-o cred. Vreau, dimpotrivă, să cred pînă în ultima clipă că cele două părți în litigiu ne vor da tot concursul pentru aplicarea pactului.

Am citit cu grijă documentele distribuite de Secretariat ; am ascultat cu cea mai mare atenție expunerile făcute în fața noastră de reprezentanții Chinei și Japoniei. Impresia fundamentală cu care am rămas este următoarea. Este de neconceput pentru mine ca Imperiul Japoniei, reputat pentru lealitatea sa, pentru sentimentul de onoare pe care l-a pus la baza vieții sale private, ca și a vieții sale publice, pentru tradiția bine stabilită a respectului său față de angajamentele internaționale, să se fi angajat într-o acțiune ca aceea adusă în atenția noastră de plîngerea Chinei fără să fi avut în conștiința sa serioase, foarte serioase motive de a acționa.

Pe de altă parte însă, este tot atît de neconceput pentru mine ca, oricare ar fi legitimitatea intereselor unui stat, să nu se poată găsi un mijloc de a apăra și a face să triumfe aceste interese pe căile pașnice puse la dispoziția fiecăruia dintre noi de pact și de diferitele angajamente care ne leagă.

Desigur, pentru a statua asupra fondului problemei, Adunarea va avea nevoie de un studiu obiectiv, de care se va ocupa, probabil, o emanare restrînsă a Adunării, pentru ca, în caz de dezacord persistent, lucrarea sa să fie examinată de însăși Adunarea cu scopul de a trage concluzii în sensul articolului 15.

Dar chiar de pe acum Adunarea poate să ia anumite hotăriri, chiar de acum Adunarea este în măsură să proclame, și după părerea mea este datoare s-o facă, principiile călăuzitoare ale oricărei soluții viitoare.

Aceste principii, în număr de șase, sînt următoarele :

1. Încetarea imediată și definitivă a tuturor ostilităților. Prin rezoluția sa din 4 martie, Adunarea a luat deja o hotărîre în acest sens. Să-mi fie numai îngăduit să observ că nu este vorba, în speță, de executarea unor ordine care, după informațiile primite de noi, au fost deja date în această privință.

La 4 martie, reprezentanții Chinei și Japoniei au declarat formal în fața noastră că guvernele lor au dat deja ordinele necesare pentru încetarea ostilităților.

Este vorba deci de executarea unui veritabil contract între cele două părți, solemn încheiat în fața Adunării Ligii Națiunilor.

2. Necesitatea de a se încheia cît mai curînd posibil un armistițiu militar fără condiții politice, care să poată asigura caracterul de permanență încetării ostilităților, așa încît tratativele care urmează să înceapă să se desfășoare în liniște și să fie duse într-un spirit care să le permită să ajungă la capăt.

3. Necesitatea aplicării integrale a articolului 10 din pact. Acest articol, care constituie cheia de boltă a întregii noastre instituții, cuprinde două obligații : aceea de a asista pe orice membru al Ligii împotriva unei agresiuni externe, dar mai ales și înainte de orice aceea de a respecta actuala integritate teritorială a membrilor Ligii Națiunilor.

Îmi permit să atrag atenția că Pactul de la Paris, prin interzicerea războiului ca instrument de politică națională și prin obligația pe care o impune de a nu se recurge decît la mijloace pașnice pentru reglementarea diferendelor internaționale, creează pentru semnatarii acestui pact o obligație identică cu aceea a articolului 10 în vederea respectării integrității teritoriale prezente a fiecărui stat.

Orice slăbiciune în legătură cu articolul 10, orice șovăire în ceea ce privește aplicarea sa integrală ar da lovitura de grație instituției noastre. Dimpotrivă, afirmarea sa solemnă de către Adunare, chiar în momentul în care ea începe examinarea conflictului de care sîntem sesizați, va însemna un act salutar, menit a pune dintr-o dată capăt tuturor neînțelegerilor care au putut să deruteze opinia publică internațională, făcînd-o să aibă o părere greșită despre Liga Națiunilor.

De altfel, de la începerea conflictului pînă astăzi, Japonia a afirmat hotărîrea sa fermă de a respecta integritatea teritorială a Chinei. Liga Națiunilor trebuie să ajute acum cele două părți pentru a se putea trece de la vorbe la fapte.

4. Necesitatea protecției bunurilor și a supușilor japonezi.

Liga Națiunilor trebuie să găsească mijloacele de a asigura această protecție, și aceia dintre membrii săi care au posibilitățile pe care le dau largile lor responsabilități în politica mondială trebuie să ajute Ligii Națiunilor să pună în practică aceste mijloace, pentru ca argumentul care întunecă dezbaterile noastre să dispară definitiv.

5. Necesitatea ca viitoarele negocieri să fie întemeiate pe respectarea scrupuloasă a tratatelor.

Cînd spun respectarea tratatelor, înţeleg mai întîi tratatele de pace, ale căror prime articole stabilesc regulile în virtutea cărora ne întrunim noi astăzi. Cînd spun respectarea tratatelor, înţeleg apoi Pactul de la Paris, în virtutea căruia a fost interzis războiul ca instrument de politică naţională. Cînd spun respectarea tratatelor, înţeleg, în sfîrşit, respectarea tuturor angajamentelor internaţionale, a căror denunţare unilaterală este incompatibilă cu litera şi spiritul pactului, ca şi cu noţiunea de convenţie în general.

6. Necesitatea ca Liga Naţiunilor să afirme o doctrină unică faţă de toţi membrii săi, oricare ar fi situaţia lor geografică.

S-a spus că, urmărind universalitatea, Liga Naţiunilor a fost prea ambiţioasă. Se poate. Dar prefer infinit mai mult să văd acţiunea sa eşuînd pentru că se izbeşte în unele părţi ale globului de anumite realităţi pentru care nu a fost făcută decît s-o văd eşuînd pentru că şi-a schimbat legea după cazuri de speţă şi după împrejurări.

În prima ipoteză, a eşuat, într-un caz special, acţiunea Ligii Naţiunilor şi nu instituţia care a rămas credincioasă doctrinei sale, aşa cum o concep şi o cunosc majoritatea membrilor săi. În a doua ipoteză, aceea a multiplicării doctrinelor după cerinţele de moment, s-ar nărui instituţia însăşi.

Căci ce încredere ar mai putea avea naţiunile în judecătorul chemat să aplice legea dacă aceasta nu este legea pe care ele o cunosc, nu este legea căreia i s-au supus din proprie voinţă, ci, dimpotrivă, o lege pe care nimeni n-o poate ghici, o lege care se pleacă în faţa unor împrejurări de neprevăzut şi ades involuntare, o lege, în sfîrşit, care în loc să fie textul precis şi limpede care ne leagă, adică pactul, va fi rezultanta hibridă a tuturor precedentelor ce vor fi fost create în cazurile de speţă sub imperiul necesităţii de a rezolva ce este mai urgent.

Aşa încît, pentru a conchide, cred că această discuţie generală nu se poate termina prin simpla stabilire a unei metode de lucru, printr-o hotărîre de simplă procedură. Această discuţie generală trebuie să se încheie prin anumite hotărîri, care să cuprindă, între altele, afirmaţia solemnă a principiilor călăuzitoare pentru orice soluţie pe care Adunarea ar fi eventual chemată s-o dea.

Aceste principii călăuzitoare nu sînt altele decît principiile pactului şi nu cred să adresez părţilor în litigiu o cerere excesivă cerîndu-le să aibă bunăvoinţa de a le afirma cu noi.

Adresez părţilor acest apel nu atît în numele respectului pe care îl datorează pactului, ci mai degrabă în numele ataşamentului

de care ambele părţi au dat dovadă faţă de pact, şi nimeni nu ar putea să uite preţioasa colaborare a Japoniei încă de la crearea Ligii Naţiunilor. Ceea ce cer, ceea ce vreau este ca înainte de a se începe examinarea conflictului de către Adunare să se procedeze în aşa fel, încît să nu mai rămînă nici umbră de îndoială asupra faptului că pactul şi tratatele ne leagă pe toţi fără deosebire şi că sîntem unanimi în ataşamentul nostru faţă de cauza păcii şi de opera Ligii Naţiunilor.

A refuza această cerere ar însemna să golim de orice conţinut încrederea noastră în Liga Naţiunilor şi să lipsim statele care nu sînt părţi în conflict de bunul cel mai preţios : speranţa legitimă de a vedea că, în caz de război sau de primejdie de război, garanţiile contractuale pe care le deţin se transformă în realităţi tangibile.

SDN, A, SESSION EXTRAORDINAIRE (1932), SUPPLÉMENT SPÉCIAL, NR. 101, p. 59—60.

226

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 9 MARTIE 1932
T. NR. 106. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 13 187 DIN 10 MARTIE

Sato, ambasadorul Japoniei la Bruxelles, precum şi ministrul Japoniei la Stockholm au venit azi la mine la hotel pentru a-mi exprima recunoştinţa delegaţiunii Japoniei pentru declaraţia României de alaltăieri, spunînd că nu numai spre deosebire de alte state noi am găsit mijlocul de a apăra pactul şi interesele noastre viitoare fără a jigni Japonia, dar am adresat şi cuvinte calde la adresa Japoniei în aceste momente grele, lucru pe care nu-l vor uita.

Pe de altă parte, primul delegat al Chinei, Yen, mi-a trimis o adresă de mulţumire cuprinzînd o telegramă pentru mine din partea Camerei de comerţ din Şanhai şi în care se spune că, deşi încrederea lor în Pactul Societăţii Naţiunilor era adînc zdruncinată, vocea justiţiei s-a făcut auzită prin glasul României.

Aşa fiind, intervenţiunea noastră ne-a permis a afirma principii de care avem nevoie pentru interesele noastre viitoare, în special analogia obligaţiunilor din Pactul Kellogg cu obligaţiunea de a respecta integritatea teritorială prevăzută de articolul 10 din

pact, fără a supăra pe nici una din părțile în litigiu. În ce privește litigiul însuși, în situațiunea de azi cred că o soluțiune, ținînd seama de pact și de echitate și de demnitatea Japoniei, ar fi posibilă dacă marile puteri ar vrea să facă ceva cu privire la protecțiunea bunurilor și intereselor japoneze prin trupele lor, care sînt deja la fața locului. Aceasta ar permite Japoniei a se retrage în concesiunea de la Șanhai și ar lăsa în fața Ligii numai problema Manciuriei. Or, cum stăpînirea economică a Japoniei asupra Manciuriei rezultă din convențiunile încheiate cu China și se exercită nu atît prin forța armată, ci prin noile organe chinezești pe care Japonia a avut abilitatea să le pună în locul celor vechi, și această problemă din punctul de vedere al datoriei Societății Națiunilor n-ar fi fără soluțiune. Din nefericire, cel puțin pînă azi, marile puteri sînt de o pasivitate exasperantă : unele pentru că nu vor să-și ia răspunderea, altele pentru că, dorind să dea o lovitură la Geneva, care după părerea lor creează o falsă securitate, vor voi un eșec pentru a susține mai tîrziu că singura securitate este forța armată națională.

Să sperăm că această pasivitate este trecătoare, altfel intrăm într-o nouă serie de complicațiuni de neprevăzut și repercusiuni multiple.

227

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 11 MARTIE 1932.
T.C. NR. 109. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 14 017 DIN 12 MARTIE

Zaleski a venit ieri să mă vadă pentru a-mi vorbi cu titlu prietenesc de Uniunea economică a statelor Europei Centrale. Sînt încă cîteva impresiuni personale demne de notat. Memorandumul francez i-a fost trimis și Poloniei spre a lua cunoștință.

El mi-a spus că subsecretarul Beck a declarat ambasadorului Franței cînd i-a remis acest memorandum că statele pe care vrea să le ajute Franța au un import german în proporție de la 40—60%.

Zaleski, fără a critica propunerea franceză, nu părea mulțumit de ea, deși am văzut că nu crede că va ajunge la un rezultat. El pare a crede că inițiativa lui Tardieu este mai mult o manevră de politică internă, avînd între altele și scopul de a ușura votul împrumutului cehoslovac de către parlamentul francez. Era vădită totuși îngrijorarea lui ca să nu se facă ceva contra Poloniei, ca și dorința lui strict personală ca Polonia să intre în noile acorduri.

228

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S

GENEVA, 14 MARTIE 1932
T.C. NR. 110.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 14 435 DIN 15 MARTIE

Răspuns la nr. 14 290.

Am văzut azi pe Beneš și Marinković, care mi-au spus că ei nu fac nici un răspuns la memorandumul francez, dat fiind că prin el ni se aduce numai la cunoștință convorbirile existente între Franța, Anglia și Italia în vederea unei invitațiuni viitoare de negocieri între statele dunărene. Despre cele ce mi-au spus asupra fondului chestiunii voi telegrafia mîine.

Amiciții.

229

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 16 MARTIE 1932
T.C. NR. 114. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 14 756 DIN 16 MARTIE

Iată cum rezumă Beneš și Marinković punctul lor de vedere în chestiunea acordurilor economice ale statelor danubiene : pentru ca aceste acorduri să-și poată da toate foloasele, trebuie ca linia noastră de conduită să fie conformă următoarelor cinci puncte : 1) să nu se accepte acorduri cu etichetă politică ; 2) să nu se accepte o uniune vamală ; 3) fiecare stat din Mica Înțelegere să nu accepte ceva care nu ar conveni celorlalte două ; 4) să nu se discute chestiunea într-un comitet internațional, fie la Geneva, fie aiurea, ci direct între aceste cinci state interesate ; 5) statele Micii Înțelegeri să se pună mai întîi de acord asupra orientării politice care trebuie dată noului grup economic și apoi asupra mijloacelor tehnice prin care această orientare politică să se poată realiza.

Beneš spune că, în ceea ce privește orientarea politică, lucrul de căpetenie este ca nici o mare putere — nici Franța, nici Anglia, nici Italia, nici Germania, nici Rusia — să nu aibă o situațiune specială față de grupul danubian. Bineînțeles, Beneš adaugă că asentimentul Italiei și al Germaniei pentru începerea negocierilor pe aceste baze trebuie obținut.

În ce privește Italia, Beneš spune că Italia va da acest consimțămînt, dată fiind prezența lui de Michelis la Geneva pentru a negocia ace... [1] Marinković adaugă că Germania și Italia sînt forțate a da acest consimțămînt, deoarece altfel își pierd simpatiile Austriei și Ungariei, care spun : „Dacă nu puteți să ne ajutați voi, de ce ne împiedicați să fim ajutați de Franța ? "

În ce privește procedura de urmat, Beneš și Marinković nu cred că ar fi bine ca aranjamentul prealabil al Micii Înțelegeri să se facă la o conferință specială între aceste trei state, pentru că s-ar spune imediat că este vorba de o mașinațiune politică a Micii Înțelegeri. Deși nu sînt încă fixați complet asupra procedurii, ei cred că acordul între cele trei state ale Micii Înțelegeri pe partea politică trebuie realizat prin canalul diplomatic obișnuit. Beneš și Marinković mai cred că fiecare din statele Micii Înțelegeri trebuie de pe acum să-și formeze un plan asupra felului în care vede funcționarea acordurilor economice între statele dunărene pe baza tarifelor preferențiale și de contingentare, pentru ca, punîndu-se de acord și pe această latură, negociațiunile Micii Înțelegeri cu Austria și Ungaria să poată începe prin experți chiar în luna mai într-un oraș din Elveția. Am întrebat atunci pe Beneš și Marinković ce se va face cu surplusul producțiunii noastre agricole, care depășește cu mult nevoia Austriei și Cehoslovaciei. Beneš și Marinković au răspuns că pentru surplusul producțiunii agricole sau industriale fiecare stat rămîne liber a încheia aranjamente cu alte state decît acelea danubiene. Dar pe ce bază ? am întrebat eu. Cum va accepta un alt stat să-mi cumpere producțiunea agricolă dacă lovesc cu taxe vamale mai mari decît cele acordate statelor dunărene importul în România al produselor lor industriale ?

Beneš a răspuns : Aceasta este o chestiune care trebuie studiată, căci, bineînțeles, acordul între statele danubiene nu poate priva pe aceste din urmă de dreptul de a vinde surplusul lor de producțiune aiurea. Cum și în ce fel se va vedea ulterior.

[1] Lipsă în text.

230

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 16 MARTIE 1932
T.C. NR. 115. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 14 820 DIN 17 MARTIE

Am avut aseară la masă pe Beneš, numai el cu mine, și am discutat lung situațiunea politică internațională, în special chestiunea acordurilor economice ale statelor dunărene. Cred interesant a vă telegrafia unele părți din convorbire. Am întrebat pe Beneš dacă nu crede că ar fi bine ca inițiativa acordurilor cu statele dunărene să o luăm noi, Mica Înțelegere. Nu numai că gestul nostru ne face a ieși din situațiunea neplăcută de state remorcate în noile propuneri de organizare internaționale, dar gestul nostru ar crea statelor învinse o obligațiune morală față de noi, căci nouă ne-ar datora eventuala ameliorare a situațiunii lor economice și, așa fiind, am ajunge la o destindere și în domeniul politic care ne-ar folosi nouă.

Beneš a răspuns că nu este bine ca noi să luăm inițiativa, pentru că, dată fiind mentalitatea germană și italiană, am apărea ca lucrînd a pune în ordine inspirațiunea Franței și deci am ajunge la un rezultat just contrar celui dorit de noi. Am întrebat pe Beneš : „Dacă este așa, de ce a luat Cehoslovacia singură inițiativa negociațiunilor cu privire la Uniunea economică danubiană ? ". La aceasta Beneš a răspuns : „Este complet inexactă știrea după care Cehoslovacia ar fi luat inițiativa acestei chestiuni. Cîtă vreme nu-i era teamă de Anschluss, este adevărat că am făcut tot ce am putut pentru a aduce o înțelegere între statele danubiene pe bază preferențială ; îți aduci aminte, pe cînd erai dumneata ministru al afacerilor străine, am discutat cu toții această chestiune la Conferința Micii Înțelegeri de la București din iunie 1928. Din ziua în care deciziunea Curții permanente de justiție internațională, ca și actuala situațiune economică din Germania, a făcut Anschluss-ul imposibil cel puțin pentru o lungă perioadă de timp, eu nu mai sînt interesat în această chestiune ; în schimb, sînt interesate în această chestiune Austria și Ungaria, care nu au încetat de a-mi trimite delegați pentru a relua inițiativa în sensul vederilor noastre din trecut. Le-am răspuns că de ani de zile, pe cînd am susținut Uniunea danubiană, m-au atacat vorbind sau de Beneš vasal al Franței, sau de megalomania lui Beneš ; să continue și acum cu aceste atacuri. Iar dacă cu adevărat vroiesc azi acorduri economice între statele dunărene,

să ia ei inițiativa. De la început au spus că este imposibil, dar la sfîrșit au văzut că nu se poate altfel. De aci inițiativa lui Buresch pe baza căreia grefează propunerea Tardieu, cu greu lărgită azi prin acordul cu Anglia și probabil mîine cu Italia. Noi trebuie să realizăm dar două lucruri :

1) că dacă marile puteri propun negociațiuni în vederea acordurilor economice ale statelor dunărene, o fac mai ales pentru că este singurul mijloc de a salva Austria și Ungaria, adică de a le mai putea acorda credite și de a nu fi obligate de pe acum de a declara definitiv pierdute sumele împrumutate în trecut ;

2) că dacă, din punctul de vedere al intereselor noastre economice imediate, Uniunea statelor dunărene nu poate să ne dea soluțiunea definitivă pentru greutățile prin care trecem, ea are însă avantajul de a crea în Europa Centrală o altă stare de spirit și de a ușura găsirea de credite ulterior pentru statele Micii Înțelegeri însăși. De aceea, pentru ca toate aceste negociațiuni să poată să ne aducă și nouă parte de folosul pe care sîntem în drept a-l spera, nu trebuie nici să ne arătăm contra, dar nici să ne arătăm grăbiți ; trebuie să speculăm dorința marilor puteri de a ajuta Austria și Ungaria în propriul nostru interes, spunîndu-le că noi dorim Uniunea danubiană, dar putem trăi și fără ea. Cum îmi este însă teamă ca graba marilor puteri de a-și ajuta propriii lor bancheri, ajutînd Austria și Ungaria, să nu le aducă să ne ceară soluțiuni care nu țin seama de interesele noastre, trebuie să spunem categoric lui Tardieu că noi nu concepem ca banii de dat Austriei și Ungariei să fie dați altfel decît la sfîrșitul negociațiunilor, adică nici la începutul lor, nici la mijlocul lor. Dacă știm să lucrăm, toate interesele vor putea căpăta satisfacțiune, și ale învinșilor, și ale noastre proprii. Negociațiunile între experți vor dura foarte mult timp. Va veni un moment cînd noi, oamenii politici, vom trebui să tăiem nodul gordian. Dacă intervenim prea devreme, profitul va fi numai al Austriei și al Ungariei, iar sacrificiul numai al nostru".

231

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 16 MARTIE 1932
T.C. NR. 116. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 14 818 DIN 17 MARTIE

Am văzut pe Tardieu, care mi-a vorbit cu o franchețe desăvîrșită asupra chestiunei acordurilor economice între statele danubiene. Tardieu mi-a citit proiectul de invitațiune care va urma memorandumului francez remis și care se va adresa statelor danubiene și asupra căruia a căzut de acord cu sir John Simon, sub rezerva din partea acestuia a unor modificări de detaliu după consultarea Consiliului de Miniștri britanic. În forma lui actuală, proiectul constată necesitatea imperioasă a restaurării economice a Europei Centrale prin trei mijloace :

1) acorduri tarifare între statele danubiene pe bază preferențială cu respectul dreptului terțului ;

2) reorganizarea finanțelor statelor danubiene ;

3) asistența financiară a statelor danubiene.

În consecință, statele semnatare invită cele cinci state danubiene de a ajunge cît mai repede, prin negociațiuni directe, la acorduri economice tarifare pe punctul unu, cu obligațiunea de a ține în curent cu aceste negociațiuni cît mai strîns statele mari care cred că de sfatul lor pot să aibă nevoie. Tardieu mi-a vorbit apoi de convorbirea lui cu reprezentantul Italiei, de Michelis, și mi-a citit telegrama pe care a adresat-o ambasadorului Franței la Londra pentru a comunica lui sir John Simon rezultatele acestei convorbiri. Reiese din această telegramă că Italia a făcut obiecțiuni la proiectul francezo-britanic mai ales pe două puncte, și anume : interesele speciale de export ale Italiei în Europa Centrală și apoi necesitatea pentru Italia de a participa direct la negociațiunile dintre statele danubiene. Din aceeași telegramă rezultă că răspunsul lui Tardieu a fost că, dacă Italia face dificultăți bazîndu-se pe interesele ei speciale, în acest timp Europa Centrală va fi în stare falimentară, și atunci problema pentru puterile mari nu va mai fi de a spori puterea ei de cumpărare, ci de a feri statele mari de repercusiunile acestui faliment. În ce privește participarea directă a Italiei la negociațiunile dintre statele danubiene, Tardieu a răspuns în aceeași telegramă că obligațiunea acestora din urmă de a ține la curent statele mari cu negociațiunile în curs garantează suficient statele mari

pentru prezent, iar în ce privește reorganizarea financiară a statelor danubiene și asistența lor financiară statele mari au în primul rînd cuvîntul. Tardieu mi-a spus că de Michelis a plecat la Roma pentru a se consulta cu guvernul lui și că se așteaptă răspunsul Italiei. Este vorba, mi-a spus Tardieu, ca pentru prima dată statele mari să ia în mîini, pe picior de egalitate, problema restaurării economice a Europei Centrale și, dacă Italia și Germania vor refuza să adere la punctul de vedere franco-britanic, vor purta o răspundere enormă și vor deveni victime ale propriilor lor greșeli. Apoi Tardieu mi-a vorbit de o telegramă a ambasadorului Franței la Berlin, care îi anunță punerea în vigoare a Convențiunii comerciale germano-române, pe care o consideră ca o manevră destinată a face să eșueze proiectul franco-englez ; în această privință mi-a declarat Tardieu : „Ca să fiu sincer, voi spune că Germania este cel mai bun aliat al nostru prin gafele pe care le face. Prima gafă a făcut-o cu Anschluss-ul. Apoi o serie de alte gafe, cea mai recentă, dar nu cea din urmă, prin punerea în aplicare a convențiunii comerciale tocmai în momentul de față, cînd negociațiuni de o asemenea importanță pentru viitorul Europei sînt în curs. Degeaba vorbește Germania de concordanța gestului ei cu deciziunea Societății Națiunilor. În mod expres, în septembrie trecut, a declarat că acordul germano-român este condiționat de agrementul terților ; or, cînd atîtea state au spus «veto», deciziunea unilaterală nu poate schimba situațiunea. În ce privește România, îmi place să sper că ea va vedea că ceea ce propune Franța și Anglia este un tot, care începe cu acorduri tarifare, trece prin reorganizarea financiară și sfîrșește prin asistența pecuniară. Vrea România să ia riscul distrugerii efectelor binefăcătoare ale acestui sistem sau vrea succesul lui ? Aceasta este chestiunea. Dacă vrea succesul acestui sistem, România va răspunde Germaniei că negociațiuni importante sînt în curs, avînd ca scop satisfacerea mai completă și mai largă a intereselor ei și că nu va accepta să complice situațiunea generală tocmai în acest moment prin acorduri speciale care calcă drepturile terților".

Am răspuns lui Tardieu că este evident că gestul Germaniei a pus România într-o situațiune foarte delicată. Dacă trecem peste dreptul terților, riscăm a pune împotriva României state importante, de concursul cărora putem avea nevoie în viitor. Nu știu însă dacă „veto" opus de aceste state la acordul germano-român nu a fost ridicat în momentul în care Germania a decis punerea în aplicare a acestui acord. Pe de altă parte, România are nevoie de soluțiuni economice urgente. Cît timp vor dura negociațiunile între statele danubiene și cît timp va trece pînă se va ajunge la asistența lor financiară ? Guvernul român este singurul în măsură de a se pro-

nunța asupra chestiunei avantajelor cu Germania. Eu nu cunosc detaliile acestui acord ; ceea ce cunosc este interesul României de a nu se despărți de marii ei aliați și de Mica Înțelegere, dar și interesul României, care are atîția inamici, să nu-și pună și Germania împotrivă. Tardieu mi-a răspuns : „Sistemul franco-britanic este mai lent, dar este singurul eficace. Restul sînt paleative. Și apoi să-ți spun confidențial gîndul ce am : sînt primul ce văd că interesele speciale ale Germaniei nu trebuie izbite. Dar pentru aceasta cer ca Germania să nu ne încurce prin manopere politice și ca amicii noștri să știe să le vadă".

Înainte de a termina, țin să adaug că și Beneș mi-a spus azi că consideră punerea în aplicare de către Germania a convențiunii româno-germane ca pe o diversiune destinată a face să eșueze planul franco-britanic.

232

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 18 MARTIE 1932
T.C. NR. 117. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 15 021 DIN 18 MARTIE

Massigli a venit să mă vadă și mi-a spus că Tardieu a invitat la dejun pe ambasadorul Germaniei, Nadolny și că acesta din urmă a avut o lungă întrevedere cu Tardieu. Deși nu cunoaște detaliile convorbirii, Massigli spune că atitudinea ambasadorului Germaniei nu a fost favorabilă, și acesta a mers pînă a vorbi lui Tardieu și de necesitatea revizuirii tratatelor. Massigli spune că Tardieu a avut o întrevedere cu delegatul Germaniei, Posse, și că a spus acestuia din urmă că Germania și Italia nu văd în planul de reconstrucțiune economică a Europei Centrale altceva decît interesele lor. Massigli a spus că Posse a răspuns textual lui Tardieu : „Germania înțelege să facă un cadou statelor dunărene dacă are un avantaj, dar un cadou pur și simplu nu".

Massigli adaugă că Franța nu se gîndește de loc să izbească în interesele speciale ale Germaniei și Italiei, dar că nu le poate recunoaște expres ca atare, pentru că altfel ar avea dificultăți cu Anglia. Într-adevăr, Anglia acceptă azi preferința înăuntrul statelor danubiene în profitul reciproc al statelor danubiene, dar nu acceptă ca o altă putere, ca, de pildă, Germania sau Italia, să aibă înăuntrul

Europei Centrale un avantaj special pe care ea Anglia nu l-ar avea. Massigli a spus că în acest sens trebuie interpretat respectul dreptului terților : preferința pentru statele danubiene, da ; preferința pentru un stat mare față de un alt stat mare în țările danubiene, nu.

Cu toate dificultățile negociațiunilor în acest moment, Massigli speră că un acord va fi posibil între marile puteri și astfel să nu se întîrzie prea mult trimiterea invitațiunii către statele danubiene pentru începerea discuțiunilor relative la obligațiunea dintre ele.

233

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 19 MARTIE 1932
T.C. F.N.
INREG. M.A.S.
NR. 15 349 DIN 20 MARTIE

Rog pe maiestatea-voastră a primi adîncile și respectuoasele mele mulțumiri pentru binevoitoarele cuvinte de apreciere trimise prin Zeuceanu.

În ceea ce privește intrarea Poloniei și Bulgariei în plățile de reconstrucțiune ale statelor dunărene, am ridicat eu însumi chestiunea și Tardieu mi-a răspuns că chestiunea trebuie rezervată pentru mai tîrziu, date fiind mari dificultăți ce s-au ivit din partea marilor puteri chiar numai pentru un acord al statelor dunărene din Europa Centrală.

Sînt cu adînc respect.

234

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (ȘI PENTRU CAROL AL II-LEA)

TAORMINA S. DOMENICO, 30 MARTIE 1932
T.C. NR. 123. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 17 594 DIN 31 MARTIE

Am telegrafiat lui Laptew pentru a-i cere să se informeze atît la Foreign Office, cît și la Ambasada franceză dacă Tardieu vine la Londra numai pentru convorbirea cu Guvernul britanic, de mult

dorită, asupra tuturor problemelor la ordinea zilei sau dacă venirea lui Tardieu va fi urmată de sosirea la Londra a delegațiilor Italiei și Germaniei pentru a discuta în patru chestiunea danubiană. Am făcut aceasta pentru că în al doilea caz vreau să fiu la Londra, ca la fața locului să pot informa guvernul român despre mersul convorbirilor dintre marile puteri. În acest moment, Laptew îmi telefonează că atît Foreign Office, cît și ambasada i-au spus că Tardieu vine la Londra duminică 3 aprilie cu Flandin și are o convorbire cu Marea Britanie. Foreign Office a spus lui Laptew că dorește să profite de prezența lui Tardieu la Londra pentru a decide împreună cu el ținerea Conferinței la Londra a celor patru mari puteri înainte de 11 aprilie. Ambasadorul francez a spus lui Laptew că Tardieu este nemulțumit de faptul că Marea Britanie vrea să transforme convorbirea în doi într-o conferință în patru ; dar, dacă Tardieu ar adera la propunerea britanică, conferința în patru nu va putea avea loc la Londra decît la 7 aprilie, dat fiind că Tardieu trebuie să fie la Paris miercuri 6 aprilie. Treasury a spus lui Laptew că, chiar dacă Tardieu ar fi ocupat, conferința se va putea ține cu Flandin și că Grandi și Bülow ar urma să fie invitați pentru miercuri 6 aprilie. Treasury a mai spus lui Laptew că este indispensabil ca conferința să se țină la Londra pentru că la Geneva s-ar amesteca prea multe state în discuțiunile celor patru mari puteri.

Ambasadorul Franței nu știe însă pînă în momentul de față dacă Tardieu va accepta conferința în patru la Londra, deși el personal ar părea că este pentru acceptarea propunerii britanice. În ceea ce privește fondul chestiunii, Laptew îmi spune că are impresiunea că Anglia și Franța nu par de loc de acord. Repet că dacă conferința în patru se ține la Londra săptămîna viitoare, voi fi acolo în timpul ei. Cu toate stăruințele engleze, rămîne însă problematic dacă o conferință a celor patru mari puteri se poate întruni la 6 aprilie la Londra. Într-adevăr, reiese dintr-o telegramă de felicitare de sfintele paști primită ieri de la Grandi că el se află în insula Rhodos. Am telefonat lui Zănescu spre a cerceta care sînt dispozițiunile luate de Grandi. Zănescu mi-a telefonat chiar acum că a vorbit cu șeful de cabinet al lui Grandi, care i-a spus că Grandi face o călătorie pe Marea Mediterană și că el nu cunoaște intențiunile lui ; nu are impresiunea că ar fi vorba de o călătorie de azi pe mîine a lui Grandi la Londra.

Rămîne de văzut ce se va întîmpla.

235

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

CATANIA, 3 APRILIE 1932
T.C. NR. 124. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 16 467 DIN 4 APRILIE

Din toate știrile primite astă-seară rezultă că adevărata conferință în patru în chestiunea danubiană va avea loc la Geneva și că tratativele pentru încheierea unei convențiuni vor fi numai o simplă luare de contact pentru elaborarea invitațiunilor de trimis statelor danubiene. Într-adevăr, din înalt izvor francez mi se spune că Tardieu, pe de o parte, nemulțumit de faptul că MacDonald a voit să profite de prezența lui la Londra pentru a convoca marile puteri la Londra în loc de Geneva, iar pe de altă parte Tardieu, nevoind să aibă aerul că împiedică conferința în patru pe care în principiu a acceptat-o, dar pe care nu o vrea la Londra numai din cauză că nu este timp material în care ea să-și termine lucrările înainte de 11aprilie, a hotărît să nu participe la ea, ci a delega în locul lui pe Flandin. Cum nici Brüning nu poate veni la Londra din cauza alegerilor, absența șefilor de guvern francez și german ridică de la început întrunirii din Londra caracterul decizoriu ce trebuia să aibă. Acest lucru a fost observat, bineînțeles, de italieni.

Zănescu ne-a telefonat că domnul Grandi s-a înapoiat la Roma azi-dimineață și că va discuta azi cu Mussolini dacă mai este locul ca să mai meargă chiar el la Londra. Zănescu spune că, din cele aflate de la Palazzo Chigi, Ambasada franceză și Ambasada engleză, Italia ar tinde mai mult la trimiterea ministrului Mosconi sau ministrului Bottai sau chiar a delegării pur și simplu a ambasadorului Italiei la Londra.

Laptew mi-a telefonat că cercurile britanice realizează că întrunirea de la 6 aprilie nu e de loc cea dorită de MacDonald. Sir John Simon a declarat că totul trebuie terminat pînă vineri ca să poată pleca la Geneva, unde se vor începe adevăratele negociațiuni între șefii de guverne și miniștrii afacerilor străine ale celor patru mari puteri.

Pe de altă parte, Leith Ross de la Treasury și actualmente consilier financiar al Guvernului britanic a spus lui Laptew să-mi comunice să nu vin la Londra, căci, după cum s-au desfășurat împrejurările, lucrul nu valorează un drum atît de lung pentru ca după 48 de ore să mă înapoiez la Geneva, unde începe adevărata discuțiune.

Așa fiind, eu nu voi pleca la Londra mîine seară decît dacă Laptew îmi telefonează că un fapt nou ar face prezența mea necesară.

Interesant de relevat din ce mi se comunică din Londra este că există un dezacord de un caracter mai mult personal între MacDonald și Simon. Simon este învinuit de a purta răspunderea impasului actual și el, nemulțumit de tutela pe care vrea s-o exercite MacDonald pe politica externă, vrea ca și Tardieu să mute discuțiunea la Geneva, unde este el șeful delegațiunii.

236

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

TAORMINA, 4 APRILIE 1932
T. C. NR. 125. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 18 607 DIN 5 APRILIE

Laptew ne-a telefonat chiar acum că Tardieu părăsește Londra astă-seară și nu se mai înapoiază în Anglia. Tardieu a avut, osebit de discuțiunile dintre delegațiunea franceză și cea britanică, o convorbire de 3 ore, numai în doi, el și MacDonald. Laptew repetă că adevărata conferință în chestiunea danubiană între cele patru mari puteri va avea loc la Geneva, nu numai din cauza lipsei lui Tardieu și Brüning de la Londra, dar și din cauza dorinței pe care o are Tardieu și MacDonald de a nu intra prea mult în fondul chestiunii și a risca de a periclita astfel situațiunea cabinetului Brüning în ajunul alegerilor prezidențiale de duminică. Pe de altă parte, Zănescu ne-a telefonat că plecarea lui Grandi a fost decisă numai în ultimul moment și în scopul de a contrabalansa întrevederea Tardieu—MacDonald. Prin prezența lui Grandi la Londra, spune Zănescu, Italia și-a asigurat și ea o convorbire în doi cu Marea Britanie înainte de conferința celor patru mari puteri la Geneva în chestiunea danubiană.

237

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 12 APRILIE 1932
T.C. NR. 128. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 20 306 DIN 13 APRILIE

Am văzut pe Tardieu ieri și azi. Rezum conversațiile în jurul principalelor două întrebări ce i-am pus :

1. Credeți că planul economic danubian poate fi reluat după eșecul de la Londra ? Tardieu răspunde : „În viață nimic nu sfîrșește, totul continuă. Chestiunea este de a ști cum continuă. Pentru a continua sînt două metode :

a) este reluarea la Geneva a discuțiilor între cele patru mari puteri. Lucru greu după atitudinea Germaniei și Italiei, dar nu imposibil, căci am impresiunea că aceste țări realizează că au întins coarda prea tare. Eu nu m-am sfiit s-o spun Germaniei și Italiei că, dacă ele voiesc falimentul Austriei și Ungariei, este dreptul lor să-l provoace ;

b) este metoda al cărui campion în culise se face Austria, dar fără multă sinceritate : ca statele danubiene să ia ele inițiativa unui acord și să pună statele mari în fața unui fapt îndeplinit.

Eu sînt contra acestui sistem pentru mai multe motive, printre care acel că, dacă statele mici încep discuțiunea între ele și nu se înțeleg, acordul danubian este sfîrșit pentru totdeauna. Și restaurarea Europei în genere va fi astfel periclitată. Deci înclin pentru prima metodă și aștept momentul propice la Geneva pentru a relua firul discuțiunilor în patru. Ca să vorbesc cu deplină sinceritate, dar absolut confidențial și prietenește, trebuie să-ți spun că situația este îngreuiată de faptul că nu se crede că voi avea majoritate în alegerile de la 1 și 8 mai. Și atunci se spune : pentru ce să cedăm exigențelor lui Tardieu cînd mîine la guvern va fi Herriot, cu care ne înțelegem mai ușor. Nu știi cît a prins ideea că nu voi învinge în alegeri. Cînd eu spun ceea ce știu că voi ieși triumfător în alegeri, și anume cu o majoritate ceva mai redusă ca azi, dar în schimb mai compactă, pînă și prietenii mă întreabă dacă nu mă autosugestionez. Dacă este așa, să așteptăm ziua de 9 mai, cînd îmi va ieși dreptatea. Atunci voi fi tare. Pînă atunci voi fi...[1] în discuțiunile internaționale".

Am întrebat pe Tardieu : dacă cumva planul danubian nu reușește, cum rămîne cu situațiunea României ? Am arătat motivele

[1] Lipsă în text.

pentru care asistența financiară a României trebuie să fie independentă de planul danubian. Am arătat pentru ce această asistență trebuie făcută în timp util, căci întîrzierea nu face decît să sporească sistemele (sic !) greutățile restaurării noastre financiare, deci s-o îngreuieze. Tardieu a răspuns : „La cererea României am trimis pe Rist. Pînă la alegeri nu se poate face ceva. După 9 mai, dacă evenimentele confirmă prevederile mele electorale, sper ca Franța să poată face chiar singură față avansurilor pe termen scurt cerute de România, Grecia, Polonia și Iugoslavia".

Tardieu m-a invitat mîine seară la masă împreună cu Beneš și Marinković.

238

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 14 APRILIE 1932
T.C. NR. 130. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 20 766 DIN 14 APRILIE

Am luat masa aseară cu Tardieu, Beneš și Marinković. Tardieu m-a rugat să discut cu el chestiunea celei mai bune metode de a relua negocierile în chestiunea danubiană. El mi-a declarat în fața colegilor mei din Mica Înțelegere ceea ce mi-a spus ieri și ce v-am telegrafiat, anume că în ceea ce îl privește crede că o discuțiune a statelor danubiene înainte ca cele patru mari puteri să se fi pus de acord nu este o metodă bună, dat fiind că, dacă acordul între statele danubiene nu se face, uniunea economică danubiană e sfîrșită pentru totdeauna. A urmat apoi o discuțiune generală între noi, în care am examinat pe rînd argumentele pro și contra ale unei discuțiuni prealabile a statelor danubiene. Concluziunea acestei discuțiuni a fost că pentru moment statele danubiene nu trebuie să ia inițiativa unei discuțiuni, pentru a lăsa poarta deschisă reluării negociațiunilor între cele patru mari puteri. Tardieu mi-a spus că pentru a activa reluarea negocierilor între marile puteri este bine să nu grăbim și, la insistențele Austriei și Ungariei, să trimitem pe prima la Germania și pe a doua la Italia, care sînt autorii răspunzători ai eșecului de la Londra. Tardieu mi-a mai spus că săptămîna viitoare, cînd va vorbi Stimson cu MacDonald și Brüning în chestiunea dezarmării, el nu vrea să fie prezent la Geneva, ca să

nu aibă aerul că aleargă după ei. Pe Stimson l-a invitat poimîine la dejun la Paris. Dacă MacDonald și Brüning îi cer să revină la Geneva pentru a discuta chestiuni concrete, nu va refuza s-o facă.

239

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 14 APRILIE 1932
T. C. NR. 131. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 821 DIN 15 APRILIE

Am văzut pe Venizelos. Cred interesant să vă comunic declarațiunile sale pe două puncte.

1. În ce privește situațiunea guvernului, Venizelos mi-a spus că dacă ar fi făcut alegerile în septembrie trecut, ar fi avut și mai multe voturi ca în 1928. De atunci a survenit criza. El a fost obligat să ia măsuri drastice pentru a apăra drahma. Consecința fatală este că situațiunea guvernului lui nu mai este așa tare ca atunci. Venizelos crede că alegerile parțiale pentru Senat vor fi în favoarea sa. Dar la alegerile generale din septembrie viitor el crede că cu sistemul reprezentării proporționale va avea jumătatea Camerei, ceea ce ar trebui să conducă în mod firesc la constituirea unui guvern național. Cu sistemul majorității însă, Venizelos crede că nu este exclus să obțină și majoritatea absolută în alegerile viitoare.

2. În ceea ce privește însă situațiunea financiară, Venizelos este îngrijorat și de faptul că veniturile Greciei au scăzut cu 14% și de faptul că chiar asistența financiară, așa cum a propus-o Comitetul financiar al Societății Națiunilor, care nu-i...[1], a fost amînată din cauza neînțelegerii dintre marile puteri în chestiunea danubiană. Așa fiind, Venizelos mi-a declarat că cuponul pe luna mai nu-l va plăti decît în drahme, neavînd cu ce să facă transferul în devize. Venizelos a adăugat că în scurt timp va abandona etalonul aur și, în mod cu totul confidențial, mi-a declarat că Anglia l-a sfătuit s-o facă și că Anglia l-a făcut a înțelege că nu este dispusă a acorda asistența ei financiară statelor care au moneda lor bazată pe aur.

[1] Lipsă în text.

240

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 14 APRILIE 1932
T.C. NR. 132. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 909 DIN 15 APRILIE

Cred util a vă transmite următoarea parte din convorbirea avută ieri seară la prînzul lui Tardieu. I-am spus lui Tardieu, Marinković și Beneš : „De luni de zile sîntem împreună și vorbim de uniunea economică danubiană. Mărturisesc că eu unul n-am reușit încă să-mi fac o idee clară asupra țelului precis la care tind eforturile noastre. Am auzit vorbindu-se de tarife preferențiale și contingentări pentru statele danubiene. Am auzit pe președintele Tardieu spunînd că nu înțelege să sacrifice interesele Germaniei și Italiei, dar că nu le poate recunoaște ca atare ; te-am auzit pe dumneata, domnule Beneš, în discursul pronunțat în Comisiunea afacerilor străine că nu voiești a întreprinde o acțiune contra Germaniei și, dacă Germania și Italia opun veto, nici nu voiești să negociezi chestiunea tarifelor preferențiale între statele danubiene. Te-am auzit pe dumneata, domnule Marinković, spunînd că în orice caz planul...[1] nu poate sacrifica interesele exportului iugoslav în Italia. Mărturisesc că toate aceste declarațiuni suprapuse au produs multă vreme în mine confuziune. Eu unul sufăr fizic dacă nu văd absolut clar punctul ajungerii unei sforțări la care particip. Vă rog să-mi răspundeți dacă mă înșel sau nu, exprimînd toate cele auzite printr-o imagine : „Țelul de atins este ridicarea unui edificiu cu trei etaje : etajul întîi, statele dunărene, cu tarife preferențiale reduse ; etajul al doilea, Germania și Italia, cu tarife medii ; și pentru ca aceste etaje medii să nu ridice obiecțiunea violării clauzei națiunii celei mai favorizate din partea Angliei, urmează ca Germania și Italia să aleagă acele mărfuri pentru care au monopolul de fapt la export în Europa Centrală, astfel încît, în convențiunile comerciale ce statele dunărene le-ar negocia cu ele, clauza națiunii celei mai favorizate să poată figura de formă fără de a le aduce vreo pagubă de fond, dat fiind că atît situațiunea de fapt, cît și proximitatea geografică a Germaniei și Italiei de statele dunărene creează un adevărat privilegiu comercial pentru aceste mărfuri. În etajul al treilea, toate celelalte state, care rămîn supuse tarifelor înalte și care nu invocă clauza națiunii celei mai favorizate pentru tarifele preferențiale ce statele dunărene își

[1] Indescifrabil.

acordă unul altuia. Vă rog să-mi răspundeți clar dacă mă înșel sau nu, rezumînd astfel toate punctele domniei-voastre de vedere auzite. Bineînțeles nu vorbesc de procedură, ci de fondul lucrului, de țelul de atins prin metodele diverse, iar nu de o construcțiune sistematică, pe care am da-o imaculată ca un tot de la început".

Beneš a răspuns că nu vede tocmai așa lucrurile. Tardieu, care în ajun mi-a spus în cursul unei convorbiri în doi că imaginea mea era foarte ingenioasă și că corespunde în totul vederilor sale față de atitudinea ezitîndă a lui Beneš, a intervenit imediat pentru a se dezice parțial și a spune : „S-ar putea pînă la oarecare punct să rezumăm situațiunea prin imaginea dumitale, dar cu condițiunea ca la etajul al doilea să punem ca locatari, pe lîngă Germania și Italia, pe Polonia și pe Elveția".

Beneš a spus că vede lucrurile sub aspectul intereselor noastre, iar nu ale unui drept al Germaniei și Italiei, de aceea pentru el de la început clădirea trebuie să aibă două etaje : primul etaj, statele dunărene ; al doilea etaj, toate celelalte state, inclusiv Germania și Italia ; și Beneš adaugă : „Cum eu unul recunosc însă interesul României de a exporta bunuri în Germania și al Iugoslaviei de a exporta bunuri în Italia, rămîne ca prin convențiuni bilaterale să se negocieze acest export ulterior planului danubian. Bineînțeles că fiecare stat danubian va încheia pentru surplusul lui la export convențiunea cea mai potrivită intereselor sale, acordînd tarifele cele mai convenabile, și, pentru a evita proteste pe clauza națiunii celei mai favorizate, tratatele de comerț bilaterale ulterior încheiate vor avea ca obiect mărfurile pentru care aceste state au de fapt monopolul de export".

Marinković mi-a spus : „Eu văd chestiunea sub alt aspect. Este vorba de a ajuta statele dunărene. Anglia și Franța fac sacrificiul clauzei națiunii celei mai favorizate și sacrificii în bani prin asistența financiară ; este rîndul Germaniei și al Italiei să fie întrebate : voi ce sacrificii faceți pentru ca Europa Centrală să fie salvată ? Bani, nu. Nu vreți să renunțați nici la clauza națiunii celei mai favorizate ?"

Am explicat lui Beneš și Marinković : „dumneavoastră confundați o chestiune de procedură cu chestiunea de fond ; dacă ulterior, prin tratatele bilaterale, se va ajunge cu Germania și Italia la tarife mai joase prin jocul monopolului de fapt al exportului, clădirea are tot trei etaje, atît numai că etajul al doilea urmează să fie clădit numai legalmente, pe cînd al treilea etaj este deja gata. Îmi este teamă ca, cu asemenea reguli, arhitectul clădirii să nu prăvălească edificiul întreg. Este mult mai ușor a obține consimțămîntul Germaniei și Italiei, făcînd ca ele să înțeleagă că le este rezervat al doilea etaj

al clădirii, decît să le vorbim numai de sacrificiile ce ele au de făcut și să nu uităm că ceea ce numești dumneata, domnule Marinković, sacrificii pentru Germania și Italia își are o contraparte în sacrificiul nostru și că sacrificii ca cele de cari vorbește Marinković îmi este teamă mult să nu se transforme în avantaje egoiste. Eu prefer să plătesc franc prețul egoismului dacă fără de el nu-mi ating ținta și să rămîn astfel cu dreptul ulterior de a-l critica decît să dau egoismului aureola sacrificiului și, după ce am plătit, să mai rămîn și debitorul unei obligațiuni de recunoștință".

Tardieu a încheiat spunînd că nu vede deosebirea de vederi între noi trei, căci prin acorduri suprapuse și un vocabular apropiat putem clădi aceleași edificii.

241

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA PENTRU REDUCEREA ȘI LIMITAREA ARMAMENTELOR (ȘEDINȚA A 13-A) *

GENEVA, 19 APRILIE 1932

Domnul Titulescu (România) desprinde trei concluzii din dezbaterile care au avut loc. În primul rînd, Comisia acceptă în unanimitate principiul reducerii calitative, adică cel al determinării anumitor categorii sau anumitor tipuri de arme de care în viitor statele nu vor mai putea dispune liber și cu titlu individual, arme a căror soartă va fi reglementată prin Convenția internațională a Conferinței dezarmării. În al doilea rînd, dacă s-a ajuns la un acord unanim cu privire la principiu, se preconizează metode diferite pentru aplicarea lui. Unii sînt de părere că cea mai bună metodă ar fi pur și simplu interzicerea, alții susțin că numai internaționalizarea ar putea permite să se atingă ținta propusă. Nu este vorba în momentul de față de a opta pentru una sau alta din aceste două metode. Ele vor trebui să fie luate integral în discuție în cursul dezbaterilor viitoare. Orice încălcare a domeniului fiecăreia din ele ar constitui, fără îndoială, o eroare care ar putea avea grave consecințe. Iată de ce toate delegațiile sînt de aceeași părere cu privire la cea de-a doua concluzie : libertate absolută, în cadrul discuțiilor viitoare cu privire la alegerea celei mai bune metode pentru a pune în aplicare principiul reducerii calitative. În sfîrșit, nu este vorba numai de a expune o dorință platonică, ci, așa cum cerea delegația italiană

prin rezoluția votată cu o zi mai înainte, să se păsească într-adevăr pe calea înfăptuirilor. De aceea, domnului Titulescu i se pare că un vot referitor numai la principiul teoretic nu ar fi suficient și că ar trebui ca acesta să fie însoțit de trimiterea acestei chestiuni în fața comisiilor competente.

Pentru ca aceste trei concluzii să fie sintetizate într-un tot armonios, patrusprezece delegații, printre care delegația României, au elaborat următoarea rezoluție, pe care domnul Titulescu o depune în numele lor :

„Comisia generală constată :

Că puterile reprezentate la conferință doresc în unanimitate să se stabilească, sub calificarea de reducere calitativă a armamentelor, metodele grație cărora se va putea cît mai bine înlătura pericolele și grelele sarcini pe care le comportă anumite arme moderne ce sînt folosite sau proiectate în armatele de uscat, navale sau aeriene.

Faptul că unele delegații se pronunță pentru interzicerea pur și simplu a acestor materiale nu este suficient pentru a atinge scopul urmărit și de aceea consideră ca singura metodă eficientă punerea sus-ziselor materiale la dispoziția și sub controlul Societății Națiunilor.

În consecință, Comisia generală invită comisiile tehnice să studieze următoarele probleme :

1) care sînt armele cărora trebuie să le fie aplicate metodele la care se referă primul alineat ;

2) care este, pentru fiecare din aceste arme, metoda cea mai adecvată pentru scopul fixat prin sus-zisul alineat.

Comisia generală rezervă pentru discuția asupra punctului IV examinarea chestiunii de a ști dacă problema securității poate fi soluționată exclusiv prin măsuri tehnice".

Delegatul României nu cere să se voteze imediat această rezoluție, considerînd, la rîndul său, că trebuie să se caute de către comisie acea soluție unanimă pe care au cerut-o oratorii care l-au precedat la tribună. Iată de ce domnul Titulescu cere instituirea unui comitet de redactare căruia i s-ar trimite atît propunerea britanică, cît și propunerea celor patrusprezece state al căror mandatar este, pentru ca cele două rezoluții să poată fi contopite într-un text unic și pentru ca votul unanim dorit de comisie să devină o realitate.

242

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 21 APRILIE 1932

T.C. NR. 134. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 22 226 DIN 22 APRILIE

Dezacordul dintre Franța și Anglia asupra dezarmării provine din faptul că rezoluțiunea britanică este redactată în așa fel, încît, dacă ea este votată, Tardieu nu mai poate susține teza internaționalizării, așa cum o concepe el, adică este condamnată înainte chiar de a fi fost ascultată. În discursuri, în convorbirile particulare se spune că Franța are toată libertatea de a-și susține ulterior teza. De fapt, redacția rezoluțiunii britanice este așa făcută, încît indiscutabil teza franceză este redusă înainte de a fi expusă. Am lucrat ieri cu englezii și cu Paul Boncour la mine timp de mai multe ore pentru a găsi o redacțiune care să convină ambelor părți. Am găsit o formulă care a satisfăcut și pe englezi, și pe francezi. Azi de dimineață englezii îmi telefonează că MacDonald, care tocmai a sosit azi, este de acord pe fond, dar nu pe redacțiune. Cu alte cuvinte, istoria începe de la capăt. Ceea ce este mai grav este că Franța este în minoritate vădită pe această chestiune în sînul conferinței. Henderson a voit să grăbească discuțiunea și să treacă la vot rezoluțiunea britanică în redacțiunea primitivă chiar azi de dimineață. Pentru a nu lăsa Franța izolată și la cererea ei, am propus atunci o nouă rezoluțiune, care corespunde exact cu cele spuse de britanici în rezoluția lor, dar nu cu cele scrise în rezoluțiune, și, grație prietenilor noștri din America Latină, am putut avea 14 adeziuni. Față de această nouă rezoluțiune de conciliațiune, votul nu a putut avea loc și dezbaterea va continua mîine de dimineață. Să sperăm că Franța și Anglia vor putea cădea de acord azi după-amiază, altfel ar fi și penibil, și ridicol. Azi Tardieu m-a invitat împreună cu Beneš și delegatul sîrb. Tardieu ne-a declarat că azi la dejun sir John Simon i-a spus că față de noua rezoluțiune el nu mai cere a se pune la vot rezoluțiunea lui. Tardieu părea satisfăcut de această soluțiune. I-am demonstrat și eu, și Beneš, și Paul Boncour că o asemenea soluțiune este departe de a fi satisfăcătoare și că interesul nostru al tuturor este ca Franța și Anglia să se pună de acord, căci altminteri vom resimți în tot timpul conferinței efectele resentimentului britanic. Tardieu s-a lăsat convins și timp de

aproape trei ore a lucrat cu noi la șase texte de rezoluții care să le dea astă-seară lui MacDonald ca să aleagă unul. Vom vedea ce va ieși din toate acestea.

243

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 22 APRILIE 1932

T.C. NR. 135. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 22 431 DIN 23 APRILIE

Am luat masa astă-seară, joi, cu Brüning, Paul Boncour, Beneș, ambasadorul Japoniei și Bülow.

Am avut după masă cu cancelarul o convorbire în doi, pe care o rezum în următoarele trei puncte :

1. Brüning este îngrijorat cu privire la alegerile pentru Dieta Prusiei. El se teme că nici un partid nu va avea majoritatea. În acest caz, Cabinetul Braun rămîne la putere pentru a gira afacerile. Dar lipsa eventuală de majoritate pune guvernul Prusiei în imposibilitate de a vota bugetul și alte legi importante. Este drept, spune Brüning, că articolul 48 din Constituțiunea germană permite guvernului să ia pe cale de decret măsurile pentru care obișnuit trebuie făcută o lege. Dar aceste măsuri pot fi revocate de parlament, ceea ce este de natură a crea o confuziune în treburile publice ale Prusiei.

2. Brüning mi-a vorbit de acordul economic al statelor dunărene. El mi-a spus că ceea ce reproșează planului francez este faptul că se ocupă mai mult de partea financiară decît de partea economică. Or, nu se poate îndrepta situațiunea în Europa numai printr-o asistență financiară, și aceasta încă nedeterminată, ci prin crearea de debușeuri. Brüning ar dori să se reia discuțiunile asupra acordului statelor dunărene. Poate că va încerca s-o facă într-o întrevedere cu Tardieu, chiar cu prilejul actualei sale prezențe la Geneva. Dar el nu știe dacă nu este mai bine să aștepte rezultatul alegerilor din Franța mai înainte de a redeschide această chestiune.

3. Brüning este îngrijorat de Conferința de la Lausanne. Pentru el problema trebuie să capete o soluțiune definitivă prin anulare, altfel Europa este pierdută. Am spus cancelarului că, dacă cere o soluțiune definitivă la Lausanne, nu se va ajunge la un acord și soarta Europei va fi și mai mult periclitată de pe urma unei rupturi

fățișe între Franța și Germania. Brüning a răspuns că se spune de obicei că Germania nu vrea să plătească ; dar cu adevărat ea nu poate s-o facă. Să se garanteze Germaniei un surplus de exportațiune asupra importațiunii, corespunzător datoriei de reparațiuni, și în acest caz Germania va plăti pînă la ultima centimă. Or, Germania datorește deja în străinătate ca anuitate pentru datoriile ei private un miliard și jumătate de mărci. Cum o să adauge la această sumă, fără un surplus de export, anuitatea corespunzătoare reparațiunilor ?

Brüning mi-a spus că pleacă și la Berlin și se va înapoia, probabil, la Geneva după alegeri.

244

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA PENTRU REDUCEREA ȘI LIMITAREA ARMAMENTELOR (ȘEDINȚA A 16-a) *

GENEVA, 23 APRILIE 1932

Comisia generală

Domnul Titulescu (România) declară că găsește satisfăcător proiectul de rezoluție prezentat de sir John Simon în noua sa versiune și, ca atare, își dă adeziunea la textul prezentat. Domnia-sa adaugă că nu se opune ca aplicarea principiului în discuție să fie dezbătută ulterior, fiind sigur că, în cadrul discuțiilor, conferința nu se va mulțumi să analizeze un principiu teoretic, ci că va studia și cea mai bună cale pentru realizarea sa practică. Domnul Titulescu crede că poate afirma cu certitudine că statele care au semnat cu o zi mai înainte rezoluția pe care a prezentat-o își vor da adeziunea la noul text. Deopotrivă, cu delegatul Regatului Unit, domnul Titulescu crede că un vot unanim ar fi de o mare importanță pentru lucrările conferinței.

245

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 8 MAI 1932
T.C. NR. 143. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 24 544 DIN 9 MAI

În vederea apropiatei conferințe a Micii Înțelegeri, rezum evoluția chestiunii Uniunii economice danubiene, împărțind-o în cinci faze :

Prima fază : Convorbirile din Geneva pînă în primele zile din martie. Franța și Mica Înțelegere sînt de acord pe următoarele puncte :

A. Nu uniune vamală, ci acorduri preferențiale pe bază de contingentare.

B. Statele danubiene vor negocia între ele direct aceste acorduri fără amestecul marilor puteri, care se vor mărgini a le adresa o invitațiune în acest scop și după ce statele danubiene vor fi căzut de acord, marile puteri vor decide forma în care ele vor renunța la clauza națiunii celei mai favorizate și vor proceda la asistența financiară.

C. Uniunea economică danubiană nu trebuie să fie dirijată contra nici unui stat mare, adică nici contra Germaniei, nici contra Italiei, statele danubiene urmînd să-și satisfacă numai interesele lor proprii.

D. Pentru surplusul de producțiune pe care Uniunea danubiană nu-l poate absorbi, fiecare stat rămîne liber a încheia acordurile ce-i vor dicta interesele sale.

E. Nici un stat din Mica Înțelegere nu va accepta ceva care nu convine unuia din celelalte.

F. Fiecare stat din Mica Înțelegere va începe imediat prin experții lui studiul problemei din punctul de vedere al intereselor lui naționale și experții Micii Înțelegeri se vor întîlni între ei înainte de reuniunea cu Austria și Ungaria.

A doua fază : Neînțelegerile între marile puteri asupra redactării unei invitațiuni comune și discursurile lui Beneš și Marinković.

Tardieu ne comunică că s-a pus de acord cu sir John Simon pe termenii scrisorii de invitațiune, dar atît gradul de înțelegere între Tardieu și Simon, cît și acela al lui Simon cu propriul său guvern fac obiect de controversă. De unde necesitatea pentru Tardieu de a se explica direct cu MacDonald și necesitatea pentru Beneš și Marinković de a calma prin discursuri publice Germania și Italia.

Este important de relevat că, în discursul lui înaintea parlamentului, Beneš a spus că, dacă Germania și Italia se vor opune, el nu ar întreprinde negociațiuni cu statele dunărene. Țin a observa confidențial că această frază nu a plăcut la Paris.

De asemenea Marinković insistă în discursul lui pe libertatea de a vinde surplusul producțiunii iugoslave, adică, cu alte cuvinte, arată necesitatea de a nu se păgubi comerțul țării lui cu Italia.

A treia fază : Întrevederea Tardieu—MacDonald și Conferința de la Londra.

Avînd în vedere interesul anumitor bănci engleze de a vedea Austria și Ungaria ajutate pentru a nu pierde importantele capitaluri plasate de ele în aceste țări, avînd în vedere că Tardieu a declarat lui MacDonald că statele danubiene vor negocia între ele, ținînd în curent zilnic marile puteri cu mersul negociațiunilor, și că, după planul lui, statele mari vor decide la urmă ce fac cu clauza națiunii celei mai favorizate, avînd în vedere că Tardieu a mai declarat că asistența financiară va trebui precedată de importante reforme financiare și făcută sub un sever control financiar, Tardieu a convins pe MacDonald să se ralieze la procedura propusă de Franța.

Dar MacDonald nu a renunțat și la rolul de arbitru, adică nu a acceptat să lucreze numai cu Franța dacă Germania și Italia se opun.

Urmează Conferința din Londra cu cunoscutele memorii german și italian, care se opun planului Tardieu.

Din înalt izvor britanic am aflat că argumentarea Germaniei la Londra a impresionat, fiindcă era bazată numai pe date economice, pe cînd argumentarea economică a Italiei a fost considerată ca mascînd mai ales interese politice.

A patra fază : Tardieu la Geneva după eșecul Conferinței din Londra.

Preocuparea dominantă a fost cum să se reia negociațiunile. S-a căzut de acord că pentru moment este mai bine ca statele mari să caute a relua ele negociațiunile între ele. Dar cum Tardieu avea clar sentimentul că Anglia, Germania și Italia îi fac dificultăți, neștiind dacă el va reuși în alegeri, Tardieu nu a făcut avansuri și chestiunea urma să fie reluată după alegeri. În acest răstimp și pe cînd experții marilor puteri discutau raportul Comitetului financiar în chestiunea Austriei, Ungariei, Bulgariei și Greciei, la Secretariatul Societății Națiunilor circulau trei proiecte de invitațiuni din partea lui MacDonald către statele danubiene : unul francez, altul german și altul italian, sau, ca să întrebuințez expresiunea lui de Michelis, al Secretariatului Societății Națiunilor. Acest al treilea

proiect era redactat de S. Stopani, italian și funcționar al Secretariatului Societății Națiunilor.

Toate aceste trei proiecte de invitațiune din partea lui MacDonald erau unul mai rău decît altul și se mărginesc a cere statelor danubiene memorii asupra punctului lor de vedere ; în cel italian se vorbește diplomatic de lărgirea cercului danubian prin aluziuni la planul Briand din mai trecut asupra Uniunii economice danubiene ; în cel german se vorbește pe față de negociațiuni între statele danubiene și alte state interesate ; în cel francez se ține statelor danubiene un limbaj contrar celei mai elementare noțiuni de suveranitate, spunîndu-le : „Veți face aceasta, dar nu va trebui să faceți aceasta".

Întrebînd pe MacDonald care din aceste trei proiecte de invitațiune are simpatia lui, MacDonald mi-a răspuns că nu cunoaște existența nici unuia din ele și că trebuie să fie vorba de încercări ale experților pentru a grăbi un acord. Îmi vine să cred că este așa, din moment ce îmi este imposibil a concepe că guvernul francez să țină un limbaj vexator la adresa statelor danubiene, din care trei aliate lui, cînd este vorba numai de cererea unui memoriu asupra punctului de vedere al fiecăruia din noi.

A cincea fază : Geneva fără Tardieu, ocupat cu alegerile franceze.

Am avut lungi convorbiri cu Beneš, care de data aceasta mi-a ținut cu totul un alt limbaj.

În rezumat Beneš spune :

„Nu trebuie să ne ascundem un lucru : acum începe lupta cea mare împotriva tendințelor de imperialism economic al Germaniei. Germania are credința că mica Cehoslovacie îi poate face concurență și vrea s-o distrugă economicește.

Noi sîntem gata să dăm lupta și cerem prietenilor noștri din Mica Înțelegere să realizeze că este vorba de propria lor independență economică și să ne ajute. Sînt momente cînd interesele economice trebuie sacrificate cîtva timp unui mare interes politic.

Cehoslovacia este dispusă a-și reduce tarifele pînă la 33 %.

Știu că nu importăm mult din statele agricole danubiene ; dar în Cehoslovacia vă veți ratrapa prin preț asupra cantității.

Îmi dau însă seama că nici România nu poate rămîne cu recolta nevîndută, nici Iugoslavia cu exportul paralizat. Pentru a unifica toate interesele, acordurile cu Germania și Italia trebuie făcute pe termenul cel mai scurt.

Nu trebuie să vindeți mult în Germania, ci strictul necesar, căci a vinde mult înseamnă a cumpăra mult de la germani.

Datoria Franței ar fi să garanteze cumpărarea surplusului de producțiune din România și Iugoslavia, pentru ca interesele politice să nu se ciocnească mereu de cele economice. Nu-mi fac iluzii asupra unui gest efectiv din partea Franței în acest sens.

Totuși, cred că la viitoarea conferință a Micii Înțelegeri trebuie să ridicăm această chestiune și să facem o intervențiune comună la Paris.

Mergem spre un viitor foarte grav".

Deși Beneš nu mi-a spus lucrul lămurit, am impresiunea că în starea actuală el nu exclude posibilitatea ca statele danubiene să ia ele acum inițiativa unor negociațiuni directe fără să aștepte invitațiunea marilor puteri, care prin certurile lor continue dau lumii spectacolul unui faliment politic.

Țin să arăt că recentul discurs al lui Grandi este interpretat de mulți ca o ultimă ofertă discretă făcută de Italia Franței pentru a se înțelege cu ea pe chestiunile care le despart și astfel a merge împreună în chestiunea danubiană.

Și se spune aci : Franța să nu piardă ocaziunea, căci, cum Germania merge către un regim Hitler atît în Dietă, cît și în Reichstag, cum probabil lui Brüning îi va succeda Gröner în alianță cu Hitler, cînd fascismul va fi instalat la Berlin, cu greu Italia va mai putea ieși din făgașele Germaniei.

246

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 12 MAI 1932
T.C. NR. 147. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 26 352/18 MAI

Rog a se comunica prezenta telegramă ministrului Ghika, Belgrad.

1. În discursul său de ieri 11 mai la Reichstag, cancelarul Brüning a declarat că în convorbirile de la Geneva asupra reparațiunilor și dezarmării a constatat o apropiere de punctul de vedere german, deși subzistă încă divergențe care pot da loc la grave discuțiuni în cursul viitoarelor săptămîni.

Iată la ce face aluzie cancelarul Brüning.

În materie de reparațiuni se știe că Anglia și Italia sînt pentru anularea completă a reparațiunilor condiționale și necondiționale, ca

și a datoriilor de război. Aceasta a fost declarat de mult oficial de guvernele britanic și italian. Franța, se știe, este pentru anularea sau reducerea reparațiunilor condiționale, sub condiția ca America să anuleze sau să reducă în mod corespunzător datoriile de război și pentru menținerea reparațiunilor necondiționale. Cum, în ultimă analiză, una sau alta din aceste propuneri au ca efect un sacrificiu al Statelor Unite, lucru pe care acestea nu-l pot admite azi și din cauza propriilor lor greutăți financiare, și din cauza apropiatelor alegeri prezidențiale în America, Stimson a declarat la Geneva colegilor săi, așa cum v-am telegrafiat prin telegrama mea nr. 140, că nu acceptă teoria buretelui în materie de reparațiuni. De aci declarația publică a lui MacDonald la Geneva că el dorește ușurarea tuturor statelor de povara datoriilor politice, dar în limita în care o permit contractele. De aci sforțările lui MacDonald și Stimson pe lîngă Brüning cu scopul ca acesta să nu ceară la Lausanne anularea pur și simplu a reparațiunilor, ci să se mulțumească pentru moment cu un moratoriu, precum și sforțările lor pe lîngă Brüning ca el să accepte pentru mai tîrziu ideea unor plăți foarte reduse, pentru ca pe urmă să se facă presiune asupra Franței ca în schimbul lor ea să consimtă la anularea planului Young.

De altfel se știe că în bugetul prezentat de Neville Chamberlain parlamentului britanic în aprilie trecut nu figurează nici reparațiunile la venituri, nici datoriile de război la cheltuieli, deși moratoriul Hoover expiră în scurt timp.

Întrebat de Guvernul american care este rostul acestei omisiuni, Guvernul britanic a răspuns că are dreptul, conform contractului cu America, ca orice debitor de datorii de război să amîne unilateral anuitatea pe doi ani, plătind numai dobînzile la anuitatea amînată. Demnă de relevat este opiniunea lui Lloyd George în această materie. Un prieten britanic al meu mi-a scris că a petrecut una din duminicile trecute în casa de țară a lui Lloyd George. Lloyd George a declarat că Guvernul britanic face cea mai greșită politică față de Anglia însăși. Datoria Angliei, a spus Lloyd George, este să plătească Americii chiar dacă nici unul din debitorii ei nu-i plătesc. Așa cere tradițiunea onoarei britanice și mîndria rasei. Cînd toate statele vor fi încetat plățile și Anglia singură va plăti Americii, creditul Angliei se va urca așa de sus, cum n-a fost niciodată în trecut. Atunci, a spus Lloyd George, cu adevărat nu mai avem nevoie de aur, căci se va fi dovedit că cuvîntul nostru valorează aur. Și sacrificiul Angliei, a spus Lloyd George, va dura două-trei semestre cel mult. America singură nu va accepta inferioritatea morală pe care i-o creează gestul britanic. Și cînd America va anula datoriile de război, cum este fatal, o va face cu dezgust pentru toți debitorii

și cu admirație pentru Anglia. O asemenea atitudine din partea Angliei va face mult mai mult pentru dorita ei apropiere de America decît toate măgulirile înjositoare la care se dedă Anglia în public, a conchis Lloyd George. Și prietenul meu scrie că, din punct de vedere britanic, Lloyd George vede de data aceasta just și mare. Și prietenul meu l-a întrebat pe Lloyd George : „Dar aliații dumneavoastră actuali, adică Labour Party, acceptă o asemenea politică din partea Marii Britanii ?"

Lloyd George a răspuns : „De unul singur, bineînțeles, eu nu pot s-o fac. Dar aci nu este vorba de părerea unei secțiuni a opiniei publice britanice. Aci e vorba de o chestie națională și toți ar trebui să vedem la fel".

Oricare ar fi părerile lui Lloyd George asupra ce trebuie să facă Anglia în propriul ei interes, concluzia este că nici el nu stăruie pentru plata reparațiunilor, și astfel cancelarul Brüning, constatînd că punctul lui de vedere este însușit de Anglia și Italia, poate vorbi de o apropiere de punctul de vedere german.

Divergența de care vorbește în discursul lui o reprezintă, cel puțin pînă azi, Franța.

2. Trec acum la dezarmare. Se știe că Germania cere egalitatea de drept, adică anularea clauzelor din Tratatul de la Versailles, care o dezarmează unilateral. Trebuie să constat că argumentul egalității a impresionat pe englezi. Miniștrii britanici mi-au declarat că este incompatibil cu sentimentul de demnitate națională să obligi o putere mare să stea veșnic în inferioritate militară față de celelalte state care păstrează libertatea de a se înarma.

Pe de altă parte, miniștrii britanici nu vor să transforme egalitatea în drept pentru Germania de a se înarma pînă la gradul de a redeveni un pericol pentru pacea Europei. Aceasta o spun deschis.

Dar se simte în convorbirile cu miniștrii britanici, deși nu vor s-o spună deschis, că ei nu voiesc să slăbească prea mult forța militară franceză, pe care, împreună cu flota britanică, o consideră ca un element al propriei securități a Angliei. De aci compromisuri pentru a se da satisfacție și unora și altora.

La lumina acestor idei trebuie considerate diferitele rezoluțiuni propuse și discuțiunile avute la Geneva.

Întîi, faimoasa rezoluție a lui sir John Simon asupra dezarmării calitative, care are de scop să dea Germaniei satisfacția egalității sub forma negativă, interzicînd tuturor statelor, dacă nu toate, cel puțin o parte din armamentele ofensive prohibite Germaniei prin Tratatul de la Versailles.

Al doilea, ideea americană asupra efectivelor. Stimson cu MacDonald ar voi ca efectivele fiecărei țări să fie împărțite în trei

categorii : una corespunzînd poliţiei interne, a doua apărării graniţelor, a treia apărării coloniilor. De aci înainte lucrurile nu au claritatea şi fixitatea unor hotărîri definitive, ci iau forma unor tendinţe pronunţate. Stimson şi MacDonald ar voi ca pentru poliţia internă şi apărarea graniţelor forţele franceze să fie egale cu cele germane, ţinîndu-se, bineînţeles, seama de anumiţi factori, ca, între altele, de superioritatea soldatului de meserie asupra cetăţeanului devenit soldat numai pentru scurtul timp cît durează serviciul militar obligatoriu. Iar în ce priveşte apărarea coloniilor, Stimson şi MacDonald ar voi să fie largi cu Franţa, ca aceasta să aibă o superioritate militară marcată asupra Germaniei. Şi argumentul este uşor de dat în favoarea avantajării Franţei : Germania nu are colonii, deci egalitatea nu joacă. Aceste dispoziţiuni ar înlocui ca o convenţie nouă pe un termen de anumiţi ani clauzele militare ale Tratatului din Versailles.

Avînd în vedere beneficiul ce acest sistem îl prezintă pentru Germania atît prin anularea clauzelor militare din Tratatul de la Versailles, cît şi prin faptul că el implică o reducere a forţei militare actuale franceze, Brüning a declarat lui Stimson şi MacDonald la Geneva că, deşi pentru opiniunea publică germană el este nevoit a cere egalitatea completă, el crede însă că pe acest teren s-ar putea ajunge la o înţelegere.

În faţa acestei situaţiuni, Tardieu n-a mai voit să vină la Geneva în ajunul alegerilor. De aci tot zgomotul în jurul laringitei lui Tardieu, care a fost reală, dar care, spuneau prietenii lui, de n-ar fi fost aşa trebuia inventată.

De aci ieşirea lui Brüning atît în discursul lui către presa germană, cît şi în discursul din Reichstag din rezerva lui de pînă acum.

Am întrebat pe anglo-saxoni, autorii acestui sistem, cît timp va dura noua convenţie. Am primit răspunsuri variabile : unii au spus 15 ani, alţii 10 ani, alţii 5 ani. Am întrebat atunci : şi, cînd convenţia va expira, Germania va recăpăta libertatea completă de a se înarma, dată fiind anularea clauzelor din Tratatul de la Versailles ?

Aci interlocutorii mei s-au cam încurcat. Unii au spus : da, căci convenţia va fi supusă denunţării la expirarea termenului. Alţii au spus : nu, căci convenţia va fi supusă numai revizuirii prin consimţămînt mutual.

Las la o parte pentru moment controversa şi trec la al treilea punct din compromisul general întrevăzut de anglo-saxoni ca soluţie a dificultăţilor actuale de la Conferinţa dezarmării : necesitatea pentru Franţa şi Italia de a se înţelege în chestia navală, astfel ca acordul tripartit de la Londra să lege cele cinci puteri navale mari.

MacDonald a anunţat de mai multe ori că dacă Italia şi Franţa nu se înţeleg va aplica clauza de garanţie din Tratatul de la Londra, adică îşi va recăpăta libertatea de a se înarma pe mare. Că MacDonald a voit să facă presiuni pe Franţa şi Italia pentru a se înţelege este evident. Am însă raţiuni serioase să cred că în spatele declaraţiunilor lui MacDonald stă ceva mult mai important : Stimson este foarte îngrijorat de atitudinea Japoniei. El consideră că Japonia a călcat Tratatul celor nouă puteri şi deci nu mai voieşte a suferi restricţiunile la înarmările navale ce-i impun Tratatul din Londra faţă de Japonia. El nu vrea însă să spună el acest lucru, căci l-ar duce la un conflict cu Japonia, pe care azi nu-l doreşte. Şi atunci MacDonald, ameninţînd Franţa şi Italia cu libertatea înarmărilor, vorbeşte de fapt pentru Stimson faţă de Japonia fără a-l demasca.

Şi America, ştiind situaţiunea financiară precară a Japoniei, care cu greu a făcut faţă cheltuielilor expediţiunii sale de la Şanhai, vrea să profite de acest moment pentru a da flotei americane o adevărată supremaţie faţă de cea japoneză.

Şi pe cînd Anglia lucrează aşa strîns cu America, pe cînd Italia împreună cu ele dau net impresia Germaniei că punctul de vedere al ei nu e departe de al lor, dovadă discursul lui Brüning de ieri în Reichstag, Franţa este de o lună în campanie electorală şi azi este în plină criză de guvern pînă la începutul lui iunie probabil.

Situaţiunea este grea. Şi Conferinţa de la Lausanne bate la uşă.

247

DECLARAŢIA FĂCUTĂ DE DELEGAŢIA ROMÂNĂ LA CONFERINŢA PENTRU REPARAŢII DE LA LAUSANNE *

LAUSANNE, 17 IUNIE 1932

Guvernul regal al României participă la Conferinţa de la Lausanne cu speranţa că din lucrările acesteia vor rezulta măsuri de natură să atenueze criza de care suferă Europa şi să amelioreze economia generală a lumii.

Însufleţită de un spirit de solidaritate şi cooperare, România este gata să colaboreze, în măsura mijloacelor sale, la opera de restaurare economică la care onorabilul prim-ministru al Marii Britanii a făcut aluzie în magistralul său discurs de deschidere a lucrărilor conferinţei.

Delegaţia română nu-şi va precupeţi nici eforturile, nici spiritul de conciliere, convinsă fiind că şi celelalte delegaţii sînt animate de

același spirit, fapt care va duce la adoptarea unor măsuri destinate să amelioreze economia generală și cu efecte salutare asupra economiei statului român.

Prin trecerea de la planul Dawes la planul Young, România a consimțit deja la importante sacrificii în ceea ce privește creanța sa de reparații.

În urma reducerii anuității pe care planul Dawes o atribuise României, țara mea posedă la ora actuală un bilanț pasiv în raport cu sarcinile pe care statul și le-a asumat pentru datoriile politice și cele care îi revin din tratatele de pace.

Anuitatea atribuită de planul Young lasă reconstruirea regiunilor devastate și repararea pagubelor private în sarcina economiei române fără compensație în creanța sa de reparații.

Ținînd seama de drepturile sale legitime, ca și de cele ale resortisanților săi, România este gata să colaboreze la un aranjament general și final care să țină seama, pe de o parte, de sarcinile ce revin statului în privința datoriilor sale politice și private și, pe de altă parte, de creanțele sale de reparații.

Totuși, Guvernul regal al României, împărtășind asupra acestui punct părerea onorabilului președinte al Consiliului Republicii Franceze, are impresia că soluționarea problemei reparațiilor într-un sens echitabil pentru toate părțile nu este suficientă nici pentru obținerea unei ameliorări sensibile a economiei generale a Europei, nici pentru remedierea crizei de care suferă lumea.

Barierele vamale și măsurile restrictive luate de majoritatea statelor în scopul garantării economiei lor constituie un obstacol pentru libertatea schimburilor comerciale ; remediul ar fi, dimpotrivă, adoptarea unor măsuri generale de mai mare libertate, susceptibile să amelioreze situația economică și, ca urmare, economia țărilor care suferă cel mai mult din cauza acestor măsuri restrictive.

Devalorizarea produselor agricole și a materiilor prime, care pentru România constituie cauza principală a actualei crize, nu-și va putea găsi remediul decît în efortul unanim consacrat ridicării țărilor atinse de criză, în scopul restabilirii echilibrului economic general.

248

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 21 IUNIE 1932
T.C. NR. 154. CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 32 711 DIN 21 IUNIE

Am sosit azi la Lausanne. Am văzut imediat pe Herriot. Dînsul mi-a spus că întrunirea de azi-dimineață dintre marile puteri a avut numai pentru public ca pretext discuțiunea programului de lucru al conferinței. În realitate s-a discutat fondul chestiunii. Spre regretul lui, Herriot constată că există un complet dezacord între Anglia și Franța. Anglia cere anularea reparațiunilor, ceea ce Franța nu poate accepta. Nu-i vorba aci numai de interesele Franței, a spus Herriot, dar și de interesele celorlalte state europene creditoare ale Germaniei. Herriot mi-a spus că Anglia i-a cerut un memorandum cu contrapropunerile franceze. Herriot a răspuns că este prematur a cere azi Franței contrapropuneri și că va expune numai obiecțiuni care... [1] anularea reparațiunilor. La insistența Angliei, Herriot a răspuns că poate va da și contrapropuneri franceze în linii mari. Ministrul de finanțe, Germain Martin, lucrează în acest moment la acest memoriu francez. Voi continua discuțiunile cu Herriot astă-seară, cînd m-a invitat să mănînc cu el pentru a vorbi de problemele românești.

După Herriot am văzut pe englezi. I-am găsit foarte deprimați din cauza atitudinii lui Herriot, care, spun ei, nu a schimbat cu nimic politica lui Tardieu. Dacă Herriot continuă astfel, mi-au spus englezii, conferința se poate termina în trei zile. Englezii mi-au spus că ceea ce doresc ei este ca, de îndată ce Franța se declară de acord cu ei pentru anularea reparațiunilor, ei vor lucra alături de Franța pentru a obține în schimbul concesiunilor făcute Germaniei un armistițiu politic, adică asigurarea că chestiunea revizuirii frontierelor și celelalte probleme arzătoare nu vor fi ridicate de Germania și celelalte state învinse un anumit număr de ani. Pentru noi, spun englezii, reparațiunile sînt numai o parte mică din acordul ce voim să facem. Voim să dăm lumii o perioadă de pace efectivă în timpul căreia popoarele se pot reface. Ne miră, mi-au spus englezii, că Franța nu vede cît de mult servește propunerea noastră interesele ei. Datoriile de război ale Franței către Statele Unite și Marea Britanie sînt datorii certe ale unui stat solvabil. Ce interes mai mare de

[1] Lipsă în text.

ordin economic avea Franța decît acela de a le compensa cu datoriile incerte ale Germaniei, azi insolvabilă și în orice caz debitoare recalcitrantă ? Dacă Franța vrea să ajute pe aliații ei din Europa centrală, să nu-i încurajeze în pretențiuni bănești himerice contra Germaniei, ci să-i facă să priceapă că moratoriul politic le satisface mai serios interesele lor esențiale. Englezii m-au rugat să lucrez pe cît pot pentru o apropiere între punctul lor și acela al lui Herriot pe baza legăturilor mele personale de prietenie cu acesta. Am răspuns că ei știu prea bine cît de doritor sînt eu în toate ocaziunile de a apropia Franța de Anglia, dar nu mă pot angaja încă pe o teză fermă pînă nu am vorbit cu toată lumea. În schimb, le-am cerut eu concursul pentru interesele românești.

249

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA, MINISTRUL DE EXTERNE ȘI MINISTRUL DE FINANȚE)

LAUSANNE, 21 IUNIE 1932
T.C. NR. 155. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 32 903 DIN 22 IUNIE

Am luat masa aseară la Herriot. Herriot mi-a spus că, cum era sigur că voi face înconjurul pămîntului cu discuțiunea chestiunilor internaționale la ordinea zilei cu scopul de a ajunge la chestiunile românești, a crezut preferabil a invita pe aceia al căror sfat îl va lua și astfel să audă o discuțiune care să-i permită să vadă clar într-o materie pe care nu o cunoștea în detaliu.

Și astfel am cinat cu el, cu ministrul de finanțe, cu Rist, cu directorul mișcării fondurilor, Bizet.

Am spus francezilor că, cum nu am nici un fel de misiune financiară, cum nu am cauza vreunui partid de apărat, le voi vorbi în numele meu personal cu o libertate pe care nu o vor întîlni la un om cu o calitate oficială.

Am spus francezilor în rezumat : „În 1927 și 1928 am luptat cu energie pentru ca împrumutul român să fie făcut prin Societatea Națiunilor.

Franța s-a opus la aceasta atunci, dorind să aibă o victorie contra Băncii Angliei, cel puțin pe făgașul împrumutului realizat. Rezultatul a fost că celelalte state s-au îndepărtat de noi și am fost considerați, în special de Marea Britanie, ca o colonie economică a Franței.

După mai mult de trei ani de gestiune financiară sub controlul francez, Rist face un raport prin care constată greșeli de gestiune imposibil de conceput într-un stat în care există un control de fapt și de drept la Banca Națională și un control de fapt la Ministerul de Finanțe și, după ce prin raportul lui ne discreditează în ochii lumii, ne trimite la Societatea Națiunilor. Or, această instituție trece azi printr-o criză și nu mai poate ce putea acum patru ani. Franța o știe mai bine decît noi. În fața insistențelor lui Puaux de a sesiza imediat Societatea Națiunilor, România s-a executat, căci îi era imposibil să facă altfel după raportul Rist. Desigur, aportul tehnic al Societății Națiunilor poate fi de folos unui stat. Dar un stat nu trăiește cu tehnicieni. Și cum știu pentru moment că Societatea Națiunilor nu poate face altceva, îmi permit a da curs unui gînd dureros : „Oare Franța, obosită de atîtea apeluri de asistență financiară din partea statelor din Europa Centrală, a trimis România la Societatea Națiunilor pentru a se scăpa de ea sau, dacă se preferă, pentru a scăpa de povara răspunderii morale ce implică o tutelă financiară a leului ?". Francezii au protestat unanim spunînd că, trimițîndu-ne la Societatea Națiunilor, gîndul nu-i de a abandona România, ci să o ajute, și că recunosc că desigur că era preferabil să se fi procedat așa chiar din 1927. Am replicat : „Mi-ați luat o piatră de pe inimă. Dar să vorbim franc : ce împrumut înțelege să dea Franța prin canalul Societății Națiunilor ?" Francezii mi-au explicat că situațiunea lor internă azi este de așa natură, încît împrumuturile pentru state izolate nu sînt acceptate nici de parlament, nici de opiniunea publică. În schimb, avansurile pentru realizarea unei cooperări internaționale între state sînt binevăzute, căci lumea spune că s-a făcut ceva pentru consolidarea păcii. Franța luptă din toate puterile pentru ca o formulă de asistență colectivă să triumfe. Și ea voiește ca în momentul cînd formula se va realiza, România să aibă finanțele ei puse în ordine de un organism internațional, pentru ca atunci cînd Franța va face apel și la alte state pentru această asistență colectivă, să nu se răspundă că ea cere să-și satisfacă interesele egoiste de imperialism economic, ci să se vadă clar că ea dorește să servească dezinteresat numai interesele europene. Am replicat : „Nici nu sînt sigur că această formulă va triumfa, nici nu știu cînd va triumfa. Ce face România în acest timp ? România este decisă la cea mai severă ordine în finanțele ei. Dar nu-i guvern pe lume care să poată supune o țară la restricțiuni ce implică asanarea finanțelor cîtă vreme are arierate covîrșitoare ce România datorește funcționarilor ei. Problema nu-i numai financiară, ci profund omenească. Cînd Rist în raportul lui propune ca să lăsăm pentru moment la o parte trecutul și să ne gîndim la echilibrul bugetar viitor, cînd

adaugă că arieratele salariilor pot rămîne neachitate multă vreme, dar spune în schimb că trebuie începută încasarea nemiloasă a arieratelor de impozite, eu răspund : dumneata, domnule Rist, te-ai gîndit, probabil, la un om economic abstract, lipsit de pasiune, lipsit de dîrele adînci care le creează suferinţele şi supunîndu-se orbeşte ca un automat la exigenţele teoriei financiare şi economice. Cerinţele spun : cu funcţionari neplătiţi de luni de zile, cu solda militară nelichidată la mulţi nu se poate guverna, deci nu se poate pune în aplicare ideile cele mai sănătoase pentru asanarea financiară". Şi conchid întrebînd : „Ce este dispusă Franţa să facă pentru rezolvarea arzătoarei probleme a arieratelor datorate funcţionarilor români ?". De data aceasta interlocutorii mei au devenit muţi. După răzgîndire au spus că din moment ce prin organizarea finanţelor salariile viitoare vor fi la timp plătite, funcţionarii vor putea aştepta cîtva timp restanţele trecutului. Am replicat că străinătatea se înşală dacă raţionează astfel, căci exclude din problemă factorul sufletesc şi repercusiunea pe care el îl poate produce cînd lupţi cu mizeria. Apoi am întrebat cu titlu strict personal dacă nu cumva tehnicienii francezi nu văd posibilă o soluţie internă, ca, de pildă, emiterea unor bonuri de tezaur ad-hoc garantate, cu putere liberatorie în raporturile dintre români şi care să constituie o datorie specială pe care s-o putem amortiza treptat prin bugetele viitoare. Rist a răspuns că aceasta nu se poate, căci ar fi o a doua monedă, deci inflaţiune. Am răspuns lui Rist : „Sînt pentru respectul angajamentelor internaţionale şi sînt contra inflaţiunii. Dar am învăţat de la dumneata ca profesor vechi că nu există stabilitate monetară cîtă vreme există deficit bugetar. Or, cum propunerile din raportul dumitale lasă fără soluţiune multă vreme deficitul bugetelor trecute, te întreb pe dumneata, domnule Rist, pe ce întemeiezi stabilitatea monetară a României în tot acest interval ?"

Rist a răspuns că problema este complicată, că va putea recunoaşte că trebuie făcut ceva pentru arieratele datorate funcţionarilor, că nu ştie încă precis ce şi că doreşte să continue discuţiunea cu mine. Ministrul de finanţe mi-a spus să-i dau răgaz vreo 4—5 zile să se gîndească la un împrumut, căci situaţiunea... [1] franceze este foarte grea şi trebuie prezentat în scurt timp parlamentului francez un buget rectificativ de 4,5 miliarde de franci francezi. Eu am conchis discuţia astfel : „Aţi trimis România la Societatea Naţiunilor în timp neoportun. România s-a conformat dorinţei dumneavoastră. Dar să ştiţi că în circumstanţele de azi Societatea Naţiunilor este pentru noi o simplă procedură la capul căreia trebuie să găsim sau un ajutor efectiv, sau libertatea". Pentru liniştea guvernului român

[1] Lipsă în text.

ţin să repet că nu am vorbit în numele lui, ci numai cu titlu personal, pe baza legăturilor mele cu interlocutorii mei. Dar consider în interesul ţării ca străinătatea să audă din timp în timp adevăruri neînvăluite, oricît de crude ar fi, tocmai de la aceia pe care îi socoteşte prieteni.

250

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LAUSANNE, 22 IUNIE 1932
T.C. NR. 157.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 33 347 DIN 23 IUNIE

Am fost azi la Geneva pentru comisiunea generală, unde ambasadorul Gibson a comunicat propunerile lui Hoover.

La întîlnirea de alaltăieri noapte la Morges dintre Herriot şi Gibson, acesta din urmă i-a comunicat că Hoover vrea să facă anume declaraţiuni pe chestiunea dezarmării şi ar dori să se concerteze cu Herriot asupra formei lor.

În urma unui mesaj telefonic al lui Hoover de ieri, Gibson a fost silit să ceară convocarea imediată a comisiunii generale pentru azi.

Textul declaraţiunii Hoover, de această dată *ne varietur* [1], a fost remis azi-dimineaţă delegaţiunii franceze şi engleze.

Motivul dat de delegaţiunea americană din Geneva pentru a explica gestul lui Hoover este că acesta, temîndu-se ca convenţiunea democratică să nu proclame un program mai radical ca al lui, el a vrut să vorbească mai întîi.

În definitiv, comisiunea generală de azi a fost o întrunire electorală americană. Henry de Jouvenel a rezumat în mod foarte spiritual situaţiunea, spunînd între prieteni că singurul răspuns care ar trebui dat Americii este ca conferinţa să propună în loc de internaţionalizarea forţelor armate şi internaţionalizarea datei alegerilor din diferitele ţări.

Gestul lui Hoover a reconstituit pentru moment frontul italo-germano-sovietic şi a pus în serios pericol rezultatele negocierilor din ultima săptămînă dintre Franţa, Anglia şi America.

Deşi delegaţiunea britanică şi franceză au pronunţat discursuri pline de curtenie la adresa lui Hoover, nemulţumirea lor era vădită.

În astă-seară, în cercurile din Geneva nimeni nu-şi poate face o idee clară despre desfăşurarea ulterioară a evenimentelor în materie de dezarmare.

[1] — *spre neschimbare* ; într-o formă căreia autorii documentului nu îi vor mai aduce modificări.

251

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 23 IUNIE 1932
T.C. NR. 159. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 33 456 DIN 24 IUNIE

Am avut alaltăieri o lungă convorbire cu Marinković și Beneš în chestiunea reparațiunilor. Marinković a spus că îi este imposibil a accepta teza engleză a anulării reparațiunilor, deoarece ele constituie un element al capacității de plată a Iugoslaviei, cu care aceasta satisface nu numai anuitățile de război, dar și cuponul datoriei externe, și că deci, dacă ar renunța la reparațiuni, creditorii de tot felul ai Iugoslaviei i-ar putea reproșa că a renunțat de fapt la banii lor. Dacă însă declară ea că nu mai plătește reparațiunile fără ca Iugoslavia să accepte aceasta, Iugoslavia are o scuză pentru neplata cuponului datoriei ei externe. Beneš a declarat că lui îi convine anularea datoriilor interguvernamentale, căci este debitor, iar nu creditor, dar discuțiunea este inutilă, deoarece Herriot este în imposibilitate de a renunța la reparațiuni, fiindcă ar fi inevitabil imediat răsturnat de parlament, și orice guvern francez care ar accepta anularea reparațiunilor ar avea aceeași soartă.

Am întrebat atunci pe Beneš care va fi, după părerea lui, date fiind aceste împrejurări, soarta Conferinței de la Lausanne. Beneš a răspuns că englezii vor fi obligați să renunțe la teza „buretelui" și astfel se va ajunge la o soluțiune de compromis. Această soluțiune, la rîndul ei, va fi condiționată din partea Franței de acceptarea ei de către America și astfel, spunea Beneš, este foarte probabil ca „piesa" reparațiunilor să aibă mai multe acte, după cum America se va împăca cu soluțiunile la care va ajunge Europa. Am discutat apoi împreună ce răspuns trebuie să dăm invitațiunii celor cinci puteri de a adera la moratoriu în timpul conferinței. Beneš a spus că el o acceptă fără condițiuni. Marinković și cu mine am căzut de acord asupra unui text care acceptă moratoriul în timpul conferinței, dar care îl condiționează de moratoriul care trebuie acordat României și Iugoslaviei pentru datoriile interguvernamentale, ca și pentru datoriile care ar deriva pentru noi din tratate în favoarea statelor ex-inamice și a supușilor lor. La acest moment al discuției, Marinković mi-a făcut o declarațiune foarte importantă : „Sînt de acord cu acest text ; dar nu sînt sigur dacă pînă la sfîrșit voi putea accepta chiar moratoriul în timpul duratei

conferinței. Iugoslavia are buget echilibrat, își plătește funcționarii la zi, dar nu are devize. Sîntem pe punctul de a declara un moratoriu de transfer pentru plățile în străinătate și mă întreb dacă, acceptînd un moratoriu chiar limitat pe durata conferinței, nu fac mai grea situațiunea Iugoslaviei cu privire la declarațiunea moratoriului de transfer.

Creditorii noștri ne-ar putea reproșa că am renunțat la devizele datorate de Germania".

Am întrebat pe Marinković : sînteți ferm decișii a proclama moratoriul de transfer pentru plățile externe ? Marinković a răspuns : „Personal, da. Nu știu însă ce vor spune colegii mei la Belgrad. Dar pentru mine moratoriul de transfer nu implică în mod fatal neplata cuponului. Vreau să proclam libertatea Iugoslaviei de a nu transforma dinarii în devize străine și, pe de altă parte, să fac toate sforțările pentru a plăti cuponul. Va fi cu atît mai mult o surpriză agreabilă pentru creditori dacă voi reuși să-i plătesc. Și a face eforturi de a nu fi recurs la această politică încă din aprilie trecut, căci banii pentru cuponul de mai îi aveam ; dovadă că i-am plătit".

252

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 23 IUNIE 1932
T.C. NR. 160. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 33 501 DIN 24 IUNIE

Am vorbit ieri cu Avenol, care mi-a spus că cererea României la Societatea Națiunilor va avea următorul curs :

1. La 1 iulie va pleca spre București Avenol împreună cu englezul Loveday, directorul Secțiunii financiare al Secretariatului, și poate un alt membru al Secretariatului general al Societății Națiunilor. Această vizită va avea de obiect o luare de contact cu guvernul român pentru a ști cum se pune problema.

Avenol va sta 4 zile la București, iar Loveday mai mult.

2. Pe la sfîrșitul lui iulie vor veni experții numiți de comitetul financiar și printre care Avenol crede că va veni și sir Otto Niemeyer. Avenol mi-a comunicat că a văzut ieri pe Auboin și că acesta vine în țară numai în vechea sa calitate, vizita lui fiind complet independentă de acțiunea Societății Națiunilor.

253

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 29 IUNIE 1932
T.C. NR. 166. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 34 361 DIN 30 IUNIE

După cum știți, la 17 iunie cele 5 puteri invitante au propus un moratoriu în timpul duratei conferinței și au cerut celorlalte puteri să adere la el.

Vă rog să-mi răspundeți dacă România este de acord pe textul următor, redactat în acord cu Iugoslavia : „Guvernul român, raliindu-se considerațiunilor care au provocat declarațiunea celor cinci puteri invitante, declară că este gata a rezerva în timpul duratei conferinței executarea plăților datorite cu titlu de reparațiuni sau datorii de război statelor care participă la Conferința de la Lausanne, cu condițiunea ca în acest răstimp să fie rezervată execuțiunea tuturor sarcinilor și obligațiunilor financiare care decurg pentru România din tratatele de pace, din obligațiunile interguvernamentale și din acordurile din Haga față de statele care beneficiază de asemenea amînare ca și a supușilor lor".

Rog a observa că condițiunile puse de noi în moratoriu sînt mai largi ca cele din propunerea celor cinci mari puteri. Prin obligațiunea interguvernamentală vom viza datoria de *relief bonds,* a căror scadență vine chiar la 1 iulie curent. Poate să avem dificultăți cu textul așa propus, dar cred că așa trebuie făcut. Am atras atențiunea lui Treasury britanică că înțelegem a amîna plata pe 1 iulie pentru *relief bonds,* și, fără a fi obținut încă asentimentul britanic, mi s-a dat a înțelege că britanicii pricep că nu putem plăti și că probabil Marea Britanie va consimți la aceasta.

În orice caz, dacă guvernul nu-i de acord pe acest text vă rog să telegrafiați de urgență care este propunerea lui.

254

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 29 IUNIE 1932
T.C. NR. 167. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 34 363 DIN 30 IUNIE

Din conversațiunile pe care le-am avut ieri la Geneva cu delegații diferitelor state, se pare pentru moment și sub rezerva modificărilor ulterioare, care sînt foarte posibile în atmosfera de incertitudine actuală, că mersul conferinței dezarmării ar fi următorul :

1) Conferința ar lucra pînă la 20 iulie. Unele comisiuni ar fi posibil să lucreze toată vacanța.

2) Planul Hoover nu-i considerat, cel puțin pînă azi, ca un obstacol la negociațiunile directe între marile puteri ; de altfel, nici delegațiunea americană nu pretinde că acest plan nu ar putea suferi modificări.

3) S-ar face tot posibilul pentru marile puteri să cadă de acord pe următoarele șase rezoluțiuni.

a) Rezoluțiunea prin care marile puteri ar declara că renunță pentru armamentele terestre la tunurile mai mari decît un calibru de stabilit.

b) Rezoluțiunea analogă pentru armamentele navale.

c) Rezoluțiunea asupra interdicțiunii de a întrebuința avioane de bombardament în afară de cîmpul de luptă.

d) Rezoluțiunea asupra interdicțiunii războiului chimic.

e) Rezoluțiunea pentru limitarea armamentelor prin reduceri bugetare.

f) Rezoluțiunea pentru instituirea unei comisiuni de control.

Dacă acordul pe aceste puncte s-ar putea face între marile puteri, conferința ar vota aceste rezoluțiuni și și-ar amîna lucrările pînă la 15 noiembrie.

Repet, acestea sînt planurile zilei de azi.

Ce va ieși însă vom vedea ; bineînțeles, în convorbirile mele de ieri am relevat o dată mai mult nedreptatea limitării armamentelor pe cale bugetară pentru statele care nu au organizarea armatei terminată și am cerut un corectiv în favoarea acestora.

De altfel, susținînd acest punct de vedere, am exprimat și punctul de vedere al statelor baltice, cu reprezentanții cărora am dejunat ieri la Zaleski împreună cu domnia-sa.

255

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 29 IUNIE 1932
T.C. NR. 168. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 34 362 DIN 30 IUNIE

După cum am telegrafiat deja, Anglia, văzînd că Franța nu acceptă anularea reparațiunilor, a declarat că nu se opune la un acord pe care Franța l-ar putea eventual realiza cu Germania prin negocieri directe. Acest acord este departe de a fi realizat de pe urma convorbirilor dintre Herriot și cancelarul von Papen. Delegațiunea britanică mi-a spus astă-seară că ar fi dispusă să meargă mai departe, și anume să susțină Franța în negociațiunile ei cu Germania, dar în condițiunile următoare :

1. Franța să accepte pur și simplu anularea reparațiunilor.

2. În schimbul acestui sacrificiu, Marea Britanie va sprijini Franța ca să obțină compensațiuni de ordin politic, economic și financiar : compensațiunea politică prin impunerea obligațiunii Germaniei și statelor ex-inamice de a nu ridica chestiunea revizuirii tratatelor un număr de ani, de pildă 15 ani ; compensațiunea economică prin impunerea Germaniei de a participa la restaurarea economică a Europei ; compensațiunea financiară prin impunerea Germaniei a obligațiunii de a remite Băncii Internaționale din Bâle a unor bonuri de tezaur nepurtătoare de dobîndă pentru o sumă de discutat, dar nu prea mare, ca, de pildă, un miliard de mărci, bonuri de tezaur pe care Banca plăților internaționale din Bâle să le pună în circulație în momentul în care va aprecia că Germania a redevenit prosperă.

3. Dacă un acord este posibil pe aceste baze, Anglia va merge cu Franța mînă în mînă pe chestiunea restaurării Europei, ca și pe celelalte chestiuni politice.

Delegațiunea britanică mi-a spus că Herriot se arată înțelegător, dar că ministrul de finanțe, Germain Martin, persistă în a cere o anuitate necondiționată de $^2/_3$ din cea fixată la Haga, ceea ce face 440 000 000 de mărci.

Delegațiunea britanică mi-a spus că sub nici un motiv nu acceptă sistemul de anuități și că, dacă Franța persistă în această cerere, este pericol ca conferința să se rupă.

Delegațiunea britanică m-a rugat stăruitor să intervin pe lîngă delegațiunea franceză în sensul vederilor de mai sus. Am răspuns că voi reflecta asupra chestiunii, dar nu mi se pare posibil ca Franța să accepte o sumă așa de mică ca cea propusă de englezi.

256

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 29 IUNIE 1932
T.C. NR. 169.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 34 530 DIN 30 IUNIE

Am fost azi la Geneva și am văzut pe sir Eric Drummond, care mi-a comunicat că a scris lui Antoniade, drept răspuns la cererea guvernului român, că Avenol și Loveday vor veni în țară la o dată ce se va fixa de acord cu guvernul român.

După un schimb de vederi cu sir Eric Drummond și Avenol cu privire la dată, Avenol m-a autorizat să comunic textual cele ce urmează guvernului român :

„Avenol va pleca din Geneva marți 5 iulie și va sosi la București joi 7 iulie cu Orient-Expresul.

Dacă Loveday nu-și va fi terminat lucrările pînă atunci, Avenol va veni întovărășit de italianul Pani, directorul Secțiunii economice. Loveday va veni în orice caz mai tîrziu".

Țin a comunica că ceea ce reține pe Loveday este chestiunea împrumutului austriac, pendinte în fața Comitetului financiar, și că Avenol, plecînd din Geneva la data de 5 iulie, face un sacrificiu personal, dat fiind că este autorul unui plan de reconstrucțiune economică a Europei, care, dacă lucrurile merg bine, ar urma să vină în discuțiune la Lausanne zilele acestea.

257

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 29 IUNIE 1932
T.C. NR. 172. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 34 509 DIN 30 IUNIE

Pentru ca negociațiunile în curs între marile puteri asupra dezarmării să nu ajungă la rezultatele contrare intereselor noastre, am crezut că este bine a preveni o dată mai mult, din timp, pe

prietenii noştri, de exigenţele apărării noastre naţionale. În consecinţă am fost azi din nou la Geneva şi am avut lungi convorbiri cu Paul Boncour, generalul Requin şi Massigli. În rezumat le-am spus că Conferinţa dezarmării se găseşte în faţa a două propuneri : propunerea americană, care reduce efectivele, dar lasă întreaga libertate bugetară, şi propunerea franceză, care lasă intacte efectivele, dar limitează în mod mecanic bugetele militare. Am întrebat pe delegaţii Franţei dacă cred că conferinţa se poate sfîrşi fără o concesiune făcută ideilor lui Hoover şi dacă, în cazul cînd ideea limitării bugetare pur şi simplu ar triumfa, francezii au o soluţiune care rezervă libertatea bugetară pentru statele care nu au organizarea armatei terminată. Am exprimat îngrijorarea ca nu cumva să se facă o tranzacţiune care să consiste în suprapunerea ideilor americane peste ideile franceze, adică şi în limitarea efectivelor, şi în limitarea bugetelor. Paul Boncour mi-a răspuns că el personal este împotriva planului Hoover, dar că, spre regretul său, constată că majoritatea conferinţei este în favoarea planului Hoover. Că în ceea ce priveşte metoda dezarmării prin limitarea bugetară el nu vede ce excepţiuni i s-ar putea aduce, căci sau este universală şi uniformă pentru toţi, sau avantajele ei de a închide orice discuţiune pe cazuri speciale dispare. Am răspuns lui Paul Boncour că limitarea bugetară aşa cum o prevede Franţa, uniformă şi fără a ţine seama de condiţiunile speciale a fiecărei ţări, este în contradicţie cu articolul 8 din Pactul Societăţii Naţiunilor, care spune că dezarmarea trebuie să ţină tocmai seama de situaţiunea specială a fiecărei ţări şi de situaţiunea geografică.

Am spus lui Paul Boncour că situaţiunea specială în cazul României o constituie tocmai faptul că, neavînd mijloacele financiare, nu a putut să-şi creeze în trecut un armament potrivit trebuinţelor ei defensive. Am spus lui Paul Boncour : „Nu pot admite ca, după ce România a suferit de sărăcie de la război încoace, sărăcia trecută să mai şi creeze pentru viitor un plafon militar analog aceluia pe care Tratatul de la Versailles l-a impus Germaniei de pe urma înfrîngerii". Paul Boncour mi-a răspuns : „Ai dreptate ; ai atîta dreptate, încît concluziunea mea este că Conferinţa dezarmării nu poate reuşi, căci, pe de o parte, Franţa respinge reducerea efectivelor propuse de Hoover şi, pe de altă parte, numeroase state nu pot admite limitarea bugetară". Am răspuns lui Boncour că concluziunea lui este prea pesimistă şi că trebuie căutat un corectiv la limitarea bugetară. Boncour mi-a răspuns că doreşte şi el din toată inima acest lucru, dar, cum el nu vede încă corectivul concret pe care îl cer, mă roagă să discut chestiunea şi cu colaboratorii lui, generalul Requin şi Massigli. I-am văzut deci şi

pe aceştia doi. Ambii mi-au răspuns că sînt în contact constant cu delegaţii americani, că ceea ce preocupă America este dezarmarea marilor puteri şi că ei nu cred ca America să facă dificultăţi pentru a admite un corectiv de felul aceluia cerut de mine pentru statele care nu au apărarea organizată... Adaug că am rugat pe Boncour să ţină seama de cererea mea în discuţiunile cu americanii şi mi-a promis că o va face.

258

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 2 IULIE 1932
T.C. NR. 173. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 35 088 DIN 3 IULIE

Spectacolul pe care îl oferă Conferinţa din Lausanne este cu adevărat dureros. E de neconceput ca un stat ca Franţa, care are cea mai puternică armată din Europa şi al doilea stoc de aur din lume, să ajungă în situaţiunea în care se află la conferinţele de la Lausanne şi Geneva. Franţa avea a opta între două politici : a rupe cu curaj atît la Lausanne, cît şi la Geneva, menţinîndu-şi poziţiunile pe care le-a luat. În acest caz ea şi-ar fi creat pentru cîtva timp o reputaţiune de rău european. Dar, pe de altă parte, nu putem să nu constatăm că în vremurile în care trăim reputaţiunea de rău european a permis unor state care reprezintă o forţă reală, ca, de pildă, Germania şi Italia, să-şi impună punctele lor de vedere, iar pe de altă parte toată lumea ar fi alergat după Franţa şi i-ar fi făcut concesiuni, căci, dacă un acord este necesar şi nu se poate face fără Germania, cu atît mai mult nu se poate face fără Franţa.

A doua, dacă Franţa nu voia să facă politică, ci a dorit să facă concesiuni, ea trebuia să le facă pe tabloul de la Lausanne, unde este vorba — aşa cum au ajuns lucrurile azi — de drepturile politice, ca să nu zic de iluzii, dar în schimb să obţină concursuri pentru a-şi menţine intactă realitatea care este în joc la Geneva : armata franceză.

Or, Franţa nu a urmat nici una, nici alta din aceste două politici şi, lipsită de un fir conducător, s-a lăsat mînată de voia împrejurărilor. Ca să ilustrez cele de mai sus, mă voi mărgini a spune că, din propunerile engleze ce v-am comunicat prin telegrama mea nr. 168, Franţa a pus mai mult preţ pe punctul trei din aceste pro-

puneri, adică obținerea unui sold net, care să-i satisfacă opinia publică, și pe el a stăruit mai mult decît pe punctul 1, privitor la moratoriul politic. Veți realiza ușor adevărul acestei concluziuni dacă vă voi da în detaliu tabloul unei zile la Conferința de la Lausanne, de pildă ziua de ieri, nu așa cum o povestesc gazetele, ci așa cum s-au petrecut în realitate.

Ziua de ieri a început cu o convorbire între MacDonald și von Papen. În fața intransigenței lui von Papen, MacDonald a ridicat glasul și nu s-a sfiit a declara colegilor săi din conferință că Papen i-a făcut impresiunea unui nebun, dar că tonul cu care el, MacDonald, i-a vorbit l-a intimidat și crede că va da roade. Apoi au urmat toată ziua negocieri între cele cinci mari puteri, care s-au întrunit fără Germania, pentru a se pune ele de acord asupra punerilor ce au de făcut colectiv Germaniei. Un rest de pudoare interaliată.

Prima chestiune pe care au discutat-o aliații a fost aceea a condițiunei suspensive sub care trebuie făcut aranjamentul cu Germania : acceptarea Americii. Se știe că Germania nu primește ca aranjamentul să fie condiționat de acceptarea Americii, căci altfel, spune ea, nu ar fi final. Atît a trebuit Italiei, pentru ca reprezentantul ei să susțină că nu este nevoie de această condiție și că, după ce aliații vor renunța la reparațiuni, urmează ca fiecare stat să facă un aranjament special cu America. MacDonald s-a supărat și a spus că tot mai există un rest de solidaritate europeană față de America și că el poate spune Italiei că, dacă Anglia ar voi să facă un acord izolat cu America, ar fi mai bine tratată decît Italia, deci că el nu vorbește dintr-un interes egoist, ci dintr-un spirit european. Se pare că reprezentantul Italiei nu ar fi insistat. Cînd a fost însă vorba de redactarea clauzei suspensive, s-au ivit mari dificultăți, și atunci tocmai MacDonald, pornind de la ideea că Germania nu ar accepta clauza suspensivă, a propus a iscăli aranjamentul cu Germania fără condițiunea de acceptare din partea Americii, dar cu întocmirea concomitentă a unui *gentlemen's agreement* prin care toate puterile să se angajeze a nu ratifica acordul cu Germania pînă ce aliații nu se vor fi înțeles cu America.

Aci intercalez o observație personală. Cum este posibil ca aliații să ajungă în situațiunea de a da *quitus* [1] Germaniei pentru reparațiuni fără să-și asigure pozițiunile față de America ?

Cum este posibil ca aliații, care au susținut necontenit conexitatea între datoriile de război și reparațiuni, să nu vadă că ei, după propria lor teorie, abandonează de fapt creanțele delegate Americii și că își creează o răspundere personală dacă le modifică,

[1] — *chitanță* (de lichidare a datoriei).

le reduc sau le anulează fără consimțămîntul expres al adevăratului creditor al reparațiunilor, care în concepțiunea aliaților este America ? Cum este posibil ca aliații să nu realizeze că, încheind un aranjament necondiționat cu Germania în momentul în care Hoover este în plină campanie electorală, ei împing pe Hoover să facă declarațiuni intransigente de la care cu greu se va putea abate America mai tîrziu ? Într-adevăr, sau se va publica *gentlemen's agreement*, și în acest caz echivalează cu acceptarea clauzei suspensive din partea Germaniei, sau nu se publică, și în acest caz aranjamentul cu Germania pare necondiționat în ochii Americii. Aceste observațiuni își păstrează valoarea lor chiar dacă aliații vor sfîrși prin a cere Germaniei clauza suspensivă expresă, căci ei nu aveau dreptul a se gîndi măcar o clipă la abandonarea ei.

Trec mai departe. Aliații au mai discutat ieri suma bonurilor de tezaur de remis de către Germania Băncii plăților internaționale, precum și dobînzile și modalitățile de plată. MacDonald a întrebat pe ceilalți cît trebuie să se ceară Germaniei. Franța a spus 4 miliarde de mărci germane plus anuitatea Hoover suspendată anul trecut, adică în total 5 miliarde. Italia a răspuns 2 miliarde și delegatul Japoniei a murmurat cîteva cuvinte, din care a reieșit că aderă la propunerea italiană, dar că anuitatea Hoover trebuie plătită în plus, deci conferința are de discutat dacă trebuie cerute Germaniei 2 miliarde, 3 miliarde sau 5 miliarde. În ce privește dobînda, unii au propus 3, alții 4%. Franța a cerut 5%. În ce privește plata acestor bonuri de tezaur, MacDonald a propus ca să aibă loc cînd Consiliul Băncii plăților internaționale va emite în unanimitate un vot favorabil în acest sens. Delegatul Franței a răspuns că în acest caz bonurile de tezaur nu vor veni la scadență niciodată, căci în Consiliu există și un delegat al Germaniei. MacDonald s-a mulțumit atunci cu un vot de majoritate. MacDonald a cerut apoi ca emiterea să nu aibă loc decît cu consimțămîntul Guvernatorului Băncii Reichului.

La obiecțiunile Franței, MacDonald s-a mulțumit să se ceară Guvernatorului Băncii Reichului numai un aviz prealabil. În ședința de ieri s-a discutat foarte vag și reorganizarea economică a Europei. MacDonald a spus că Guvernul britanic este prea ocupat la toamnă ca conferința economică să aibă loc la Londra. Delegațiunea franceză, care se teme de o conferință economică universală din cauza problemei aurului, nu a revendicat-o pentru Paris. Așa fiind, se pare că își face drum ideea ca această conferință să se țină la toamnă la Geneva. Azi-dimineață discuțiunea continuă pe clauza suspensivă și bonurilor de tezaur [1]. Rog a observa că dis-

[1] Probabil a bonurilor de tezaur.

cuțiunile ce relatez sînt numai discuțiuni între aliați spre a stabili o ofertă de făcut Germaniei. Dar, dacă Germania o va accepta sau nu, nu este sigur de loc. Ceea ce este sigur este că din oferta așa jos stabilită de aliați Germania va mai căuta să taie cît poate. Se pare că ideea bonurilor de tezaur, pe care în principiu au acceptat-o azi, o îngrijorează, căci în ochii Germaniei aceste bonuri de tezaur erau o monedă de formă. O dată ce ele ar încăpea în mîinile Americii, aceste bonuri ar deveni o realitate cu care Germania nu este dispusă să se împace. Aș voi să adaug că conferința, alunecînd pe terenul acestor chestiuni mărunte, de chestiunea cea mare, adică de chestiunea moratoriului politic, nu s-a vorbit de loc pînă azi între aliați. Și aș voi să conchid această telegramă printr-o întrebare : nu era mai înțelept, dacă Franța voia să facă concesiuni, să spună lămurit Germaniei că sub rezerva acceptării Americii ea renunță la orice fel de plată cu titlu de reparațiuni, dar cu condițiunea a obține angajamentul formal ca timp de 15 ani Germania și ex-învinșii să suspende aplicarea articolului 19 din pactul referitor la revizuirea tratatelor ? Eu am vorbit în acest sens delegațiunii franceze și din proprie convingere, și la cererea Angliei. Dacă Germania ar fi acceptat aceasta, ea ar fi scăpat de sarcinile financiare care îi repugnă și noi toți aveam pacea necesară pentru refacerea țărilor noastre. Dacă Germania refuza aceasta, aveam ipoteca reparațiunilor asupra ei și frontul comun franco-englez împotriva revizuirii. Dar aceasta era o politică mare, care ar cere în Franța o majoritate de care Herriot chiar nu este sigur. Sînt deci multe riscuri dacă se face un acord cu Germania pe bazele de mai sus ca compensațiunile politice să se reducă la o declarațiune colectivă și ineficace, care să repete obligațiunile din Pactul Societății Națiunilor, a Pactului Kellogg etc.

259

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LAUSANNE, 3 IULIE 1932

T.C. NR. 174.

INREG. M.A.S.

NR. 35 087 DIN 3 IULIE

Puterile care au invitat au convocat azi pe celelalte puteri creditoare în reparațiunile ungare și bulgare la o consfătuire oficioasă, fără participarea Ungariei și Bulgariei. Scopul acestei întruniri era de a da, pe de o parte, puterilor invitate mijlocul de a-și expune punctul lor de vedere cu privire la reparațiunile orientale și, pe

de altă parte, de a fixa procedura de adoptat pentru discuțiunea problemelor relative la aceste reparațiuni. La această consfătuire, prezidată de sir John Simon, am precizat punctul de vedere al României, amintind că încă din timpul Conferinței de la Haga noi am făcut o strînsă legătură între reparațiunile germane și cele orientale, subordonînd primirea reglementului planului Young față de Germania soluțiunii satisfăcătoare pentru noi în reparațiunile orientale. Am declarat că și de data aceasta facem aceeași legătură și am precizat că situațiunea României în urma reglementului general efectuat la Haga și Paris se caracterizează prin : acoperirea din reparațiunile germane a datoriilor de război, a regulării chestiunii optanților, creațiunii fondului B cu sacrificiu de 33 000 000 al aliaților pentru procesele neagrare intentate de resortisanții unguri la tribunalele arbitrale mixte contra statului român și, în fine, a unui sold de circa 5 000 000 de mărci din reparațiunile germane, ungare și bulgare, sold cu care România este în măsură să facă față, între alte sarcini, și la eventualitatea condamnărilor în procesele pendinte de fondul B dacă garanția de 33 000 000 a aliaților rămîne nesuficientă. Am conchis arătînd că, dacă România poate face un sacrificiu în interesul păcii cu privire la reparațiuni, acest sacrificiu nu poate fi întins pînă acolo ca România să iasă din conferința actuală cu o sarcină, oricît de mică ar fi, față de țările foste inamice sau față de supușii lor. Fotić, delegatul iugoslav, a aderat la cele spuse de mine, iar Osusky a arătat că Cehoslovacia s-a simțit onorată la Haga cînd marile puteri au apelat la contribuțiunea ei pentru a le ajuta să alimenteze fondurile A și B, dar că azi, cînd este vorba să se anuleze creanțele de reparațiuni, Cehoslovacia declară că nici dînsa nu va mai plăti nimic. În urma expunerii făcute, președintele a propus constituirea unui comitet, compus din reprezentanții puterilor creditoare și din reprezentanții Ungariei și Bulgariei. Am obiectat că ar fi mai bine ca în acest comitet să nu figureze la început decît reprezentanții puterilor creditoare, spre a discuta întîi între dînșii și a se pune de acord asupra soluțiunilor de prezentat debitorilor. După ce delegațiunile franceză și italiană s-au raliat la propunerea mea, s-a decis constituirea comitetului compus numai din reprezentanții puterilor creditoare, cu facultatea pentru dînsul de a invita pe Bulgaria și Ungaria să ia parte din timp în timp și atunci cînd se va simți nevoia. Președintele s-a obligat a raporta cele petrecute președintelui conferinței, care va aviza asupra fixării viitoarei ședințe.

260

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 4 IULIE 1932

T.C. NR. 176. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 35 483 DIN 5 IULIE

După cum v-am telegrafiat, propunerea celor cinci puteri invitante a fost comunicată ieri Germaniei.

Ieri de dimineață Germania a răspuns printr-o contrapropunere, ale cărei puncte principale, lăsînd la o parte detaliile, sînt următoarele :

1. Germania, în loc de 4 miliarde de mărci, oferă 2 miliarde de mărci, de plătit în 10 pînă la 15 ani după un moratoriu de 3 ani dacă va redeveni prosperă.

2. Germania se opune cu energie la orice legătură între reparațiuni și datoriile de război și cere ratificarea grabnică a acordului cu ea fără a se aștepta rezultatul negociațiunilor cu America.

3. Germania cere cu stăruință suprimarea articolului 231 din Tratatul de la Versailles cu privire la culpabilitatea ei în dezlănțuirea războiului mondial, spunînd că, dacă dispare capitolul 8 din Tratatul de la Versailles referitor la reparațiuni, este normal să dispară și acest articol.

MacDonald a dat a înțelege delegatului Germaniei că ar fi dispus să facă concesiuni de detaliu, dar nu de substanță pe oferta creditorilor. Delegațiunea franceză este foarte nemulțumită de răspunsul Germaniei, care va fi grabnic supus unui Consiliu de Miniștri la Paris.

Două fapte importante trebuiesc încă relevate.

Întîi, enervarea Americii față de așa-pretinsa solidaritate a puterilor europene împotriva ei.

Al doilea, faptul că ambasadorul Statelor Unite ar fi răspuns lui sir John Simon, care voia să întrunească zilele acestea cele cinci puteri navale pentru a amenda planul Hoover de dezarmare în partea lui inițială, propunînd reduceri și mai mari cu privire la flotă, că America nu vede o utilitate a acestei întruniri, deoarece America consideră că de azi încolo dezarmarea nu aparține numai celor cinci mari puteri interesate, ci întregii conferințe. În cercurile inițiate se spune că, deși s-a răspuns că Gibson ar voi să evite convorbirile anglo-americane într-un cerc restrîns de puteri unde America ar fi mai izolată, și aceasta pentru a pune la adăpost

America împotriva reducerilor mari navale pe care le-ar cere Anglia ca o ripostă la planul Hoover, în aceleași cercuri se spune că, dacă această atitudine a Americii s-ar adeveri și s-ar menține, aceasta ar însemna începutul unei noi evoluții politice, care nu ar mai avea drept bază, ca pînă acum, un front comun anglo-american.

261

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 6 IULIE 1932

T.C. NR. 180. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 35 732 DIN 6 IULIE

Am văzut astăzi-seară pe Herriot și apoi am cinat cu el. Herriot mi-a declarat în rezumat următoarele : „Cînd am plecat săptămîna trecută la Paris, eram în drept să cred că asupra propunerii făcute Germaniei exista un complet acord franco-britanic. În fața intransigenței Germaniei, MacDonald a căutat azi să facă presiuni asupra mea pentru a admite cel puțin în parte cererile Germaniei. Bineînțeles nu am primit aceasta și, cu toată afecțiunea ce port lui MacDonald, am avut o vie explicațiune cu dînsul. Situațiunea se rezumă în următoarele puncte :

1. Mi-am dat seama că stabilirea legăturii între datoriile de război și reparațiuni printr-un *gentlemen's agreement*, așa cum o concepea de la început, nu era suficientă. Am decis ca hotărîrea puterilor creditoare de a nu ratifica acordul cu Germania dacă nu se obține o soluțiune satisfăcătoare în chestiunea datoriilor de război să facă obiectul și unei notificări guvernului german, pentru ca acesta să știe precis că e un acord condițional. Bineînțeles, Germania nu a acceptat acest lucru, dar asupra acestui punct acordul franco-britanic s-a menținut și juriștii redactează în acest moment formula cea mai convenabilă intereselor noastre ale creditorilor.

2. În ce privește raportul Franței ca debitoare a datoriilor de război cu Anglia ca creditoare, am avut surprinderea de a constata că, chiar dacă Franța ar fi anulat complet creanța ei de reparațiuni față de Germania, încă Anglia nu ar fi anulat datoriile de război ale Franței, ci ar fi așteptat, la rîndul ei, anularea propriei ei datorii de către America. Dar acestea sînt considerațiuni retrospective, căci Franța nu a anulat complet creanța de reparațiuni față de Germania. Am căutat atunci o formulă de înțelegere cu

Anglia pe această chestiune. Deşi ea nu mă satisface, sper s-o ameliorez. Pot deci spune că şi pe acest punct nu există dezacord între Franţa şi Anglia şi să adaug că Italia sprijină punctul de vedere al Franţei.

3. Am stabilit, de acord cu MacDonald, suma de cerut Germaniei : 4 miliarde de mărci. După cum ştiţi, Germania oferă 2 miliarde. Cu greu Germania a ridicat oferta la 2,5 miliarde, dar punînd ea Franţei condiţiuni politice, anume, între altele, ştergerea articolului 231 din Tratatul de la Versailles cu privire la culpabilitatea Germaniei în dezlănţuirea războiului mondial. În dorinţa de a ajunge la un acord, MacDonald a încercat să mă convingă să accept punctul de vedere german ; acesta este inadmisibil. Anglia a cerut 4 miliarde împreună cu Franţa. Datoria ei este de a sprijini Franţa împotriva Germaniei, iar nu Germania împotriva Franţei. Pe de altă parte, este revoltător să mi se propună mie să recunosc pentru 500 000 000 de mărci că Germania nu are o vină în declaraţiunea războiului din 1914. Am ţinut un limbaj ferm, care cred că-l va readuce pe MacDonald la simţul realităţii.

Aceasta este situaţiunea de astă-noapte, marţi.

N-am luat întîlnire pe mîine cu MacDonald.

Aştept să mă cheme el să-mi comunice ceea ce a decis Germania de pe urma noii intervenţiuni a lui MacDonald.

Am întrebat pe Herriot ce a devenit declaraţiunea cu privire la moratoriul politic. Herriot a răspuns : „Am redactat eu o declaraţiune, la care Germania a adus atît de multe modificări, încît nu a rămas nimic. Consider că în forma în care a ajuns azi această declaraţiune este şi inutil şi periculos : inutil pentru că se mărgineşte a repeta obligaţiunile din pactele existente ; periculos pentru că prevede un pact de consultaţiune între Germania, Anglia, Belgia, Italia şi Japonia pentru dificultăţile politice viitoare.

Or, presupunînd că s-ar ridica, de pildă, o chestiune de revizuire din partea Germaniei, cum ar fi posibil ca Franţa să se consulte cu Germania şi nu cu Polonia ?".

Mă mărginesc să reproduc cele spuse de Herriot. Judecata mea asupra situaţiunii este cuprinsă în telegramele mele anterioare. În timpul convorbirii noastre, Herriot mi-a vorbit, între altele, de propunerile ce i-a făcut von Papen pentru un acord secret cu Franţa, ca, în caz de tulburări sociale în Germania, două divizii franceze să pună ordine, combătînd pe comunişti, care, după părerea lui von Papen, sînt toţi aceia ce nu fac politica lui. Herriot a adăugat că nu a luat în serios asemenea propuneri şi nu le-a dat nici un curs.

DECLARAŢIA LUI N. TITULESCU LA CONFERINŢA DE LA LAUSANNE, ÎN COMISIA PENTRU REPARAŢIILE NEGERMANE *

LAUSANNE, 6 IULIE 1932

Ca răspuns la propunerea preşedintelui de a se constitui un comitet însărcinat să studieze grupul de probleme cunoscut sub numele de „reparaţii negermane şi probleme conexe", Guvernul regal al României, examinîndu-le în cadrul unui regulament general, a avut ocazia să facă cunoscut limpede punctul său de vedere în şedinţa de la 6 iulie 1932 a Conferinţei de la Lausanne, Comisia pentru reparaţii negermane. Procesul-verbal al şedinţei consemnează într-adevăr, următoarea declaraţie a domnului Titulescu :

Domnul Titulescu consideră ca o datorie de loialitate să spună foarte deschis Bulgariei şi Ungariei că guvernul român nu este dispus să renunţe la drepturile pe care le deţine în virtutea acordurilor existente.

„România este dispusă, într-adevăr, să accepte instituirea acestui nou comitet şi să colaboreze cu el. Guvernul român va putea însă numai ulterior să se pronunţe asupra problemei dacă este sau nu cazul să se aducă schimbări actualei situaţii, după ce o va fi examinat atent şi cu condiţia de a se ajunge la o adaptare reciprocă a drepturilor şi obligaţiilor.

În orice caz, faptul de a fi aderat la instituirea comitetului propus nu trebuie să fie interpretat ca o acceptare, în principiu, de revizuire a acordurilor semnate la Haga şi Paris".

*

În continuare domnul Titulescu a făcut imediat următoarea declaraţie : „Guvernul regal al României este gata să amîne pînă la 15 decembrie 1932 executarea plăţilor datorate cu titlu de reparaţii statelor participante la conferinţă, cu condiţia ca pe aceeaşi durată să fie suspendate toate plăţile cu titlul de datorii de război sau cu titlu de obligaţie interguvernamentală, precum şi toate sarcinile şi obligaţiile financiare care decurg pentru România din tratatele de pace şi din acordurile de la Haga şi Paris faţă de statele beneficiind de această amînare şi faţă de resortisanţii lor".

Domnul Titulescu arată că rezerva sa este asemănătoare cu aceea pe care a formulat-o deja faţă de declaraţia din 16 iunie. Cere să se consemneze în procesul-verbal al acestei şedinţe că,

sub rezerva primei sale declarații și în condițiile exprimate de însuși textul celei de-a doua, este gata să accepte propunerea președintelui.

Rezultă din declarațiile oficiale mai înainte citate că acceptarea moratoriului propus de președinte a fost condiționată nu numai de faptul ca în acest interval în situația părților să nu intervină nici o schimbare, dar și de angajamentul formal al membrilor conferinței de a proceda la o examinare generală a situației, ținîndu-se seama de toate drepturile ce derivă din acordurile existente.

Or, dacă, pe de o parte, guvernul regal al României a fost solicitat în mai multe rînduri și din șase în șase luni să prelungească moratoriul, pe de altă parte nu s-a mai vorbit de „conferința pentru reparațiile negermane" ; în schimb însă România s-a găsit în fața amenințării de a vedea T.A.M. [1] pronunțînd hotărîri definitive împotriva guvernului său.

O astfel de situație constituie contrarul a tot ceea ce a fost prevăzut în momentul conferinței pentru reparații, cînd ni s-a cerut să acordăm moratoriul acceptat în condițiile mai înainte citate.

Convocarea unei conferințe menite să pună fără întîrziere capăt unei situații care creează cea mai gravă nedreptate nu depinde numai de voința Guvernului regal al României.

Este, în schimb, de datoria Guvernului regal al României să pună în mod explicit, cu ocazia acordării fiecărui nou moratoriu, condițiile implicite la care a fost supus primul.

Atîta timp cît angajamentele din acordurile de la Haga și Paris vor fi executate de toate puterile semnatare sau cît timp o soluție cu caracter general, acceptată de toți cei interesați, nu va fi găsită, cererea de suspendare a activității T.A.M. nu este decît transpunerea în situația actuală a scopurilor formulate la 6 iulie 1932 la Lausanne, pentru a stabili în mod precis că, acolo unde există suspendare de drepturi derivînd din acordurile de la Paris și Haga, trebuie să existe și supendarea oricărei obligații corespunzătoare.

Dacă Guvernul regal al Ungariei nu ar fi dispus să accepte această condiție pentru a obține prelungirea moratoriului, Guvernul regal al României, neputînd să renunțe la aceste principii, ar fi pus în situația de a cere Guvernului ungar să reia plățile care îi revin în virtutea acestor acorduri și să tragă consecințele pe care o atare situație le comportă față de toți cei interesați fără excepție, în scopul de a fi luate toate măsurile utile pentru salvgardarea drepturilor sale.

[1] Tribunale arbitrale mixte.

263

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LAUSANNE, 13 IULIE 1932
T.C. NR. 187
INREG. M.A.S.
NR. 37 481 DIN 14 IULIE

Ca răspuns la telegrama domniei-voastre nr. 35 796.

Chestiunea reorganizării Secretariatului, asupra căreia v-a vorbit însărcinatul cu afaceri al Germaniei, este una din cele mai arzătoare din Geneva și de doi ani desparte marile puteri în două cîmpuri : Franța și Anglia, pe de o parte, Germania și Italia, pe de alta. Cu prilejul plecării lui sir Eric Drummond sînt multe probabilități ca controversa să devină și mai acută. În consecință, nu văd folosul de a avea discuțiuni asupra ei cu Germania, căci de pe urma lor trebuie sau să luăm angajamente păgubitoare, sau să opunem refuzuri care pot provoca froazări.

În ce privește a doua parte a convorbirii cu însărcinatul cu afaceri al Germaniei, nu mi-a trecut vreodată prin gînd să fiu candidat la succesiunea lui E. Drummond. O dată cu anunțul demisiunii lui, presa internațională a publicat știrea că aș fi succesorul lui. Am pus încă de acum cîteva luni lucrurile la punct. Ca concluzie și la întrebarea domniei-voastre voi spune că ar trebui să răspundeți însărcinatului cu afaceri al Germaniei că studiați această grea chestiune și că nu v-ați făcut încă o opiniune asupra ei. Bune amiciții.

264

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

LAUSANNE, 16 IULIE 1932
T.C. NR. 190
INREG. M.A.S.
NR. 38 049 DIN 16 IULIE

Vîlva pe care presa franceză o face în jurul așa-numitului pact de încredere încheiat între Franța și Anglia îmi este teamă să nu fie întemeiată pe o greșită interpretare a faptelor. După cum v-am telegrafiat, delegații britanici, într-un moment greu al negociațiunilor de la Lausanne, m-au rugat să intervin pe lîngă Herriot pentru ca să accepte anularea pur și simplu a reparațiunilor, în

schimb făgăduind alte avantaje, ca, de pildă, moratoriul politic, și îmi spuneau că în acest caz Marea Britanie va merge cu Franța mînă în mînă pe toate chestiunile politice viitoare. După cum v-am telegrafiat de asemenea, Herriot mi-a declarat că refuză toate condițiunile politice ale Germaniei, adică nu numai suprimarea articolului 231 din Tratatul din Versailles și a recunoașterii principiului de egalitate în materie de armament, dar și chiar pactul consultativ propus de Germania. Herriot a declarat... [1] pactul consultativ, pentru că, dacă mîine Germania ar ridica, de pildă, o chestiune de revizuire a tratatelor, Franța ar fi obligată să se consulte cu Germania, nu cu Polonia, ceea ce ar fi inadmisibil. În convorbirile ce am avut cu delegațiunea britanică posterior iscăliturii acordului de la Lausanne, am putut constata două lucruri :

1) că Marea Britanie avea un sentiment de gratitudine către Franța de pe urma spiritului conciliant arătat de aceasta, dar gratitudine liniștită și care nu seamănă de loc cu aceea ce ar fi avut-o dacă Franța ar fi acceptat teoria buretelui propusă de Marea Britanie ;

2) că delegațiunea britanică nu a priceput de loc pentru ce Franța a refuzat pactul de consultațiune propus de Germania. Apropiind toate aceste elemente și reflectînd asupra lor, mă întreb : oare așa-numitul pact de încredere dintre Franța și Anglia și căruia i se atribuie o așa de mare importanță în presa franceză să nu fie oare un mijloc imaginat de Marea Britanie pentru ca printr-o altă procedură să se ajungă la pactul consultativ propus de Germania, respins de Franța, dar dorit și de Marea Britanie ? Într-adevăr, nu-i vorba aci de un angajament de a se consulta limitat la Marea Britanie și Franța, ci de o invitațiune adresată celorlalte principale puteri europene de a adera la el. Expresiunea de „principalele puteri europene" este întrebiunțată de sir John Simon în discursul său la Camera Comunelor. Și atunci nu se ajunge prin adeziunea Belgiei, Italiei și Germaniei la pactul consultativ propus de Germania, cu excluderea Poloniei și a acelor state așa-zise cu interese limitate ? Oare Herriot, care este cinstea personificată, nu a fost adus de buna-credință să accepte un rezultat echivalent cu soluțiunea pe care a respins-o cu atîta energie ? Iată întrebarea pe care mi-o pun în aceste zile cînd presa franceză proslăvește reînvierea unui nou fel de Antantă cordială, întrebare la care aștept ca evenimentele să-mi dea lămurirea și răspunsul. În ceea ce privește reacțiunile Americii față de acordurile de la Lausanne, ele confirmă cele ce v-am telegrafiat din timp. Senatorul Smooth, care a fost membru principal al Comisiunii consolidării datoriilor de

[1] Lipsă în text.

război ale tuturor statelor, nu s-a sfiit să declare în mod public că consideră acordurile de la Lausanne ca o ofensă internațională adusă Americii, iar ieri, la Geneva, în urma unei convorbiri telefonice cu Washington, ambasadorul Statelor Unite, Gibson, a avut o explicațiune foarte dezagreabilă cu sir John Simon asupra... [1] Marii Britanii față de America. Între altele, Gibson i-a cerut ca o probă de lealitate să susțină energic împotriva Franței propunerile Hoover de reducere de efective, care nu convine... [1] Statului-Major francez. N-ar fi exclus, dacă America continuă pe această cale, ca tocmai acest fapt să apropie Marea Britanie de Franța într-o măsură mai largă decît cea prevăzută de acordurile de la Lausanne și mai mult decît ar fi dorit-o Marea Britanie.

Opiniunea publică simplistă nu va distinge între cauzele reale politice care au produs efecte și va atribui totul rezultatului acordurilor de la Lausanne.

265

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 16 IULIE 1932
T.C. NR. 191
INREG. M.A.S.
NR. 38 071 DIN 17 IULIE

Am fost informat că Herriot a observat și el că felul în care Marea Britanie a prezentat acordul de încredere poate conduce la crearea pactului consultativ respins de el la Lausanne, adică a unui acord limitat numai la marile puteri. Interveniri au fost făcute de Franța pe lîngă Marea Britanie pentru a evita acest rezultat. De aceea cu prilejul ședinței Consiliului de... [1] a Societății Națiunilor și înainte ca să se ia în discuțiune proiectul de conferință economică al cărui principiu a fost acceptat la Lausanne, sir John Simon a făcut o declarațiune liniștitoare, afirmînd că voiește să lămurească pentru toată lumea că acordul de încredere cu Franța este deschis adeziunii tuturor statelor europene. Țin să observ din nou că în discursul de la Camera Comunelor sir John Simon a vorbit numai de principalele puteri. Că textul însuși al acordului de încredere nu vorbește de toate statele europene, ci se mărginește să declare că „este de nădăjduit că și alte guverne vor accepta să adopte aceeași procedură". Că invitațiunile nu au fost lansate de

[1] Lipsă în text.

Marea Britanie decît Italiei, Belgiei şi Germaniei. În fine, că chiar în articolul oficios de ieri din ziarul „Le Temps" se spune că vor fi invitate a adera pentru moment numai Belgia, Italia şi Germania. În asemenea condiţiuni, discursul de ieri al lui sir John Simon apare ca o rectificare cusută cu aţă albă. Să ne mulţumim pentru moment cu ea, urînd ca pactul de încredere să nu devină un instrument de revizuire a tratatelor. M-am informat în ce formă celelalte puteri pot adera la pactul de încredere. Atît de puţin s-au gîndit autorii pactului la celelalte state, încît mi s-a răspuns că procedura nu este încă stabilită, dar că, probabil, adeziunea va avea loc pe cale de notificare adresată la Londra sau la Paris.

266

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA)

GENEVA, 24 IULIE 1932

T.C. NR. 193

INREG. M.A.S.

NR. 39 355 DIN 24 IULIE

Herriot mi-a spus că este mai politicos să facem adeziunea la pactul franco-britanic şi la Paris, şi la Londra.

Iugoslavia a făcut-o numai la Paris.

În urma unei convorbiri ce am avut azi cu Beneš, acesta mi-a declarat că Herriot are dreptate şi că face chiar azi adeziunea în cele două capitale în acelaşi timp.

Urmează deci ca ministrul României la Paris şi însărcinatul nostru cu afaceri la Londra să facă în acelaşi timp, luni, declaraţiunea de adeziune la pactul de încredere franco-britanic.

267

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI MINISTRUL DE FINANŢE)

4 AUGUST 1932

T.C. NR. 195. STRICT CONFIDENŢIAL

Ţiu să precizez condiţiunile în care se pune azi pentru noi o chestiune foarte importantă, şi anume aceea a datoriilor româneşti de *relief bonds* [1]. După cum se ştie, România datoreşte cu acest titlu

[1] — *împrumut pentru refacere.*

2 000 000 de lire sterline Angliei, 500 000 de franci francezi Franţei şi sume foarte mici statelor neutre, ca, de pildă, Norvegia, Elveţia etc.

Politica Marii Britanii şi a Franţei a fost întotdeauna de a separa datoriile de *relief bonds* de datoriile de război, bazîndu-se atît pe faptul că banii avansaţi diferitelor state sub acest titlu au fost bani pentru reconstrucţie, iar nu pentru distrugere, cît şi pe faptul că creditori pentru aceste sume sînt *pari passu* [1] şi state neutre, faţă de care nu se pot invoca argumentele trase din natura datoriilor de război.

De aceea consolidarea datoriilor de *relief bonds* a precedat pe aceea a datoriilor de război şi a fost făcută în condiţiuni deosebite. Pe cînd datoriile de *relief bonds* au fost consolidate în 1924 fără reduceri de capital şi cu dobîndă de 5%, datoriile de război au fost consolidate în 1925 în Anglia şi în 1927 în Franţa cu reducere de 2/3 din capital.

Cînd Hoover a propus moratoriul său de un an în iunie trecut, el a vorbit de datoriile interguvernamentale, nu numai de datoriile de război. De aceea, în curs de un an cu începere de la iunie 1931, au fost suspendate faţă de România din partea Angliei şi a Franţei atît datoriile de război, cît şi cele de *relief bonds*.

La Conferinţa de la Lausanne, puterile invitante nu au propus decît moratoriul pentru datoriile de război în schimbul moratoriului pentru reparaţiuni. Am sesizat imediat nuanţa, văzînd că prin excluderea expresiunii „datorii interguvernamentale" se viza menţinerea plăţilor cu titlu de *relief bonds*.

Trebuie să recunosc că atitudinea Marii Britanii era logică faţă de punctul ei de vedere din trecut. Dar această atitudine nu convenea intereselor României. A urmat o discuţiune între delegaţiunea britanică şi mine la Lausanne. Am declarat că, deşi noi nu am semnat acordul de la Lausanne, sîntem dispuşi să acordăm Germaniei un moratoriu pînă la 15 decembrie pentru plăţile ce ea ne datoreşte în virtutea planului Young, ca astfel să avem şi noi beneficiul moratoriului pentru datoriile de război, că cer în schimbul moratoriului acordat de noi Germaniei pentru reparaţiuni să fie moratoriate faţă de România nu numai datoriile de război, dar toate datoriile interguvernamentale, adică şi datoriile de *relief bonds*. Delegaţiunea britanică a acceptat punctul de vedere românesc şi s-a angajat prin scris să-l susţină în comitetul de *relief bonds*.

Am delegat pe Zeuceanu să se prezinte în faţa acestui comitet. Cum Zeuceanu era bolnav, Trezoreria britanică a declarat că un memoriu din partea României este suficient

[1] — *clauză de tratament egal.*

Dar aci a intervenit o dificultate în care rezida toată esența problemei.

Trezoreria britanică ne-a comunicat că ne susține dacă cerem moratoriu de la toate statele creditoare de *relief bonds*, adică și de la statele neutre. Tendința Trezoreriei britanice este clară : Marea Britanie, asociindu-se cu statele neutre pentru creanța de *relief bonds*, România nu mai poate susține niciodată în viitor că anularea datoriilor de război cuprinde și anularea datoriilor de *relief bonds*, ai căror creditori sînt și statele neutre față de care Marea Britanie are beneficiul clauzei de *pari passu*.

Or, anuitatea noastră de *relief bonds* față de statele neutre este minimă, mi se pare circa 1 000 000 de lei pe an.

Cred că ar fi o eroare ca pentru suspendarea unei plăți așa de mici România să piardă dreptul de a discuta mai tîrziu conexitatea soartei datoriilor de *relief bonds* față de Marea Britanie și Franța cu datoriile de război.

Eu nu zic că această încercare a României va reuși. Dar consider că nu este în interesul statului român să abandoneze de pe acum fără nici o luptă șansele eventuale ce am avea în acceptarea acestui punct de vedere în schimbul unei păsuiri de circa 1 000 000 de lei pe an.

Am însărcinat pe Laptew să discute chestiunea cu Trezoreria britanică. Trezoreria a refuzat să ne acorde moratoriul pentru anuitatea datorită de România către Marea Britanie dacă nu cerem și moratoriul către statele neutre.

Am chemat atunci Trezoreria britanică azi la telefon și i-am ținut următorul limbaj : „Vă vorbesc în nume personal. Urmează să-mi consult guvernul pentru a ști dacă aprobă punctul meu de vedere. Știu ce urmăriți prin conexitatea între datoriile de *relief bonds* către Marea Britanie și datoriile către statele neutre. Nu vreau să discut chestiunea acum, pentru că nu este momentul oportun. Dar vreau să rezerv României întreaga libertate de acțiune pentru mai tîrziu în ceea ce privește soarta datoriilor de *relief bonds* către Franța și către Anglia. De aceea eu pun chestiunea cu totul pe alt tărîm.

Dacă cer moratoriu de la Marea Britanie, o fac pentru că este vorba de o sumă mare (circa 200 000 de lire sterline anual). Nu pot însă, fără să ruinez creditul României, să prezint un memoriu în care să arăt greutățile financiare ale României numai și numai cu scopul de a obține, de la domnul Motta de pildă, un moratoriu pentru cîteva mii de franci elvețieni pe an. Marea Britanie nu are dreptul, pentru a-și apăra punctul ei de vedere în viitor, să impună unui stat debitor să se declare public incapabil de a plăti sume

minime. Cer deci cu insistență Marii Britanii să respecte angajamentul luat la Lausanne de a-mi acorda moratoriul chiar dacă eu renunț la moratoriu față de statele neutre".

Trezoreria s-a lăsat convinsă de aceste argumente și mi-a declarat că va acorda României moratoriul chiar dacă plătește anuitatea de la 1 iulie statelor neutre, renunțînd astfel în mod provizoriu la clauza *pari passu*.

Viu acum să vă întreb dacă aprobați această linie de conduită și dacă marțea viitoare, cînd se întrunește la Londra comitetul de *relief bonds*, autorizați pe delegatul României să ceară moratoriul numai de la Franța și de la Marea Britanie.

În acest caz urmează să plătim urgent anuitatea de la 1 iulie statelor neutre, care, repet, este minimă.

V-aș fi îndatorat să-mi dați răspunsul dumneavoastră grabnic.

268

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI MARELE STAT-MAJOR)

4 AUGUST 1932

T.C. NR. 196. STRICT CONFIDENȚIAL

Cred de datoria mea să atrag atențiunea guvernului asupra liniei de conduită ce trebuie să urmăm în chestiunea dezarmării.

După cum se știe, faptul că de la încheierea păcii și pînă azi România nu a găsit cu cale să acorde organizării apărării ei naționale sprijinul financiar necesar a creat țării noastre o situațiune din cele mai grele la conferința de dezarmare.

Situațiunea a devenit și mai rea prin reducerea de 40% făcută anul trecut asupra bugetului armatei, întovărășită de declarațiuni oficiale făcute în parlament că bugetul, chiar așa redus, este suficient pentru apărarea țării dacă am ști să dăm o mai bună întrebuințare banilor ce cheltuim pentru armată.

Am venit în luna februarie la București în mod special pentru a atrage serioasa atențiune a guvernului asupra acestei situațiuni.

Am pus la curent cu această chestiune și pe șefii de partide, dat fiind că era vorba de un interes național. Și nu am acceptat să-mi îndeplinesc misiunea la Geneva decît după ce am clarificat față de toți situațiunea deja creată, sforțîndu-mă în tot timpul lucrărilor conferinței să îndrept activitatea delegațiunii române în rezolvarea acestei probleme internaționale către țeluri care să nu contrazică cu nimic interesele apărării noastre naționale.

Pot spune acum, cînd prima fază a conferinței a luat sfîrșit, că sforțările noastre nu au fost zadarnice.

În adevăr, cele două probleme capitale cu care conferința a avut să se ocupe au fost dezarmarea calitativă și limitarea bugetară

Asupra primei probleme, interesul propriu al României cerea ca dezarmarea calitativă să fie împinsă cît mai departe, dat fiind că noi nu avem nici artilerie grea, nici avioane de bombardament, nici tancuri de ferit de cuțitul dezarmării.

A trebuit totuși să ținem seama în expunerea punctului nostru de vedere de interesul Franței, pe care dezarmarea calitativă o lovește în mod special.

În ceea ce privește limitarea bugetară, dificultăți mari le-am avut chiar cu Franța, care considera că, dacă nu se obține o limitare a cheltuielilor militare, se pierde orice control eficace asupra înarmărilor statelor fie dezarmate prin tratatele de pace, fie în inferioritate de armament față de dînsa.

La început, delegațiunea franceză a voit să propună o reducere mecanică a tuturor bugetelor în curs cu 10%. Am arătat delegațiunii franceze cît de dureros sînt izbite prin această propunere interesele țărilor care nu-și au armamentul complet, ca România, Iugoslavia, Polonia.

Delegațiunea franceză, luînd în considerare situațiunea acestor țări, a voit atunci să propună o limitare a cheltuielilor la bugetele în curs. Am arătat că o asemenea soluție e tot atît de dăunătoare nouă ca și cea dintîi.

Delegațiunea franceză a voit să propună apoi o limitare bazată pe media bugetelor precedente.

Cum limitarea bugetară nu convenea nici Americii, nici Angliei, s-a hotărît să nu se ia nici o deciziune pentru moment și ca această chestiune să fie studiată în a doua fază a conferinței, pentru a se stabili care e cel mai bun sistem de limitare care să asigure popoarelor micșorarea sarcinilor financiare impuse de nevoile armatei și care să asigure că reducerile operate nu vor fi compensate prin o perfecționare a materialului existent.

Acest text convenea și Angliei și Americii.

Am arătat delegațiunii franceze că acest text nu ne putea conveni nouă, căci el presupune o unitate în regulile dezarmării care e contrară cu principiile articolului 8 din pact, care cîrmuiește întreaga materie a dezarmării.

După lungi și grele discuțiuni am determinat delegațiunile franceză și engleză să retragă textul, care era deja la mașina de imprimat, și să introducă în două locuri în textul ce rămăsese definitiv necesitatea de a se ține seama de circumstanțele speciale și de condițiile speciale ale fiecărei țări.

Obiectivul nostru a fost astfel atins.

Este vorba acum, cînd problema intră în domeniul tehnicienilor militari, să găsim cea mai bună metodă pentru ca aplicarea în fapt a principiului admis de conferință să se facă spre cel mai mare folos al României.

Biroul conferinței urmează să facă un plan care să fie supus aprobării conferinței, ținînd seama de principiile mai sus-expuse.

Așa fiind, după părerea mea, cel mai bun mijloc de a ne atinge scopul este ca generalul Samsonovici, cu prilejul unei călătorii private la Paris, să ia contact cu statul-major francez și să se pună de acord cu dînsul asupra nevoilor armatei române.

Cînd statul-major francez va fi de acord cu statul-major român, delegațiunea civilă franceză va fi obligată să găsească în sînul biroului o formulă care să dea satisfacție României.

Fără acest acord prealabil între cele două state-majore, delegațiunea civilă franceză, oricîtă bunăvoință ar avea, ar putea eventual să alunece pe povîrnișul formulelor diplomatice, care în conștiința ei să satisfacă România și care de fapt să nu ne dea satisfacție de loc.

Odată acordul făcut cu statul-major francez, rămîne să examinăm dacă nu e bine ca convorbiri de aceeași natură să aibă loc între statul nostru major și statul-major englez, pentru ca astfel doi membri influenți din birou să știe la ce nevoi reale ale României trebuie să corespundă formulele ce va propune cu privire la limitarea bugetară.

După mine, chestiunea ar trebui pusă astfel :

„Conferința nu a admis decît principiul limitării, iar nu acela al limitării la bugetul în curs sau acela al limitării la bugetele precedente. Azi România este liberă să cheltuiască cît voiește pentru armatele ei și nimeni nu o poate împiedica ca în bugetele ei viitoare să prevadă sume din ce în ce mai mari. România este însă gata să-și limiteze această libertate pe baza nevoilor ei reale, adică să accepte pe un termen de 10 ani, de pildă, cît va dura convențiunea, un plafon pe baza programului ei de investire militară.

Cheltuielile militare se pot împărți în trei mari categorii :

Prima categorie este aceea a cheltuielilor de întreținere și echipament a trupelor. România nu poate să accepte un plafon inferior aceluia al oricărui alt stat occidental.

Noi nu putem iscăli o convențiune din care ar reieși că ne obligăm ca soldatul român să fie mai puțin bine hrănit și mai puțin bine îmbrăcat decît orice alt soldat pe lume. Este aci și o chestiune

de demnitate națională, și o chestiune socială. Plafonul acestor cheltuieli este deci egalitatea cu suma alocată de statele mai înaintate ca noi pentru întreținerea și echiparea trupelor lor.

A doua categorie de cheltuieli militare este aceea a fortificațiunilor. Aci nu există plafon decît acela al nevoilor reale. Însuși președintele Hoover spune că cheltuielile pentru fortificațiuni vor putea fi sporite, dată fiind natura defensivă a fortificațiunilor.

A treia categorie de cheltuieli e aceea pentru material. Sîntem în drept să cerem să avem proporțional cu numărul soldaților noștri un material analog cu acela al celorlalte state, și aceasta cu atît mai mult cu cît situațiunea noastră geografică ne expune la riscuri speciale.

Este posibil ca, urmînd această metodă, cheltuielile militare ale unui stat să fie sporite. Dar conferința de dezarmare trebuie să aibă ca scop reducerea armamentelor excesive și a sarcinilor fiscale care decurg pe urma lor pentru popoare, iar nicidecum dezarmarea unilaterală a unui stat.

Articolul 8 din pact prevede de altfel ca limită a dezarmării nu cifra arbitrară a unui buget, dictată de posibilitățile financiare ale momentului, ci un minim, compatibil cu securitatea națională.

Acest minim îl revendică România prin programul nevoilor ei militare.

Am cerut deja la Geneva delegațiunii militare să facă propuneri concrete pe baza celor expuse mai sus. În special cu privire la înlocuirea materialului nostru învechit și a stocului nostru de muniții, care datează de așa lungă vreme. De asemenea, cred că în programul nevoilor noastre am putea introduce previziuni pentru creări de fabrici naționale de armament și muniții.

Cred că nimeni nu este mai calificat ca generalul Samsonovici pentru a cădea de acord cu statul-major francez asupra unui program militar românesc de nevoi reale și serioase în sensul celor expuse mai sus.

Deși biroul conferinței nu se va ocupa de această chestiune decît mai tîrziu, deși opiniuni pesimiste se răspîndesc asupra succesului conferinței de dezarmare, eu cred că interesul României cere ca să ne punem în ipoteza că conferința nu va sfîrși printr-un eșec și să ne pregătim din timp pentru faza a doua.

Cu cît acordul între statul-major francez și cel român va fi realizat mai curînd, cu atît mai mult reducem riscurile ca interesele românești să fie afectate prin deciziuni ulterioare.

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU LA DESCHIDEREA CELEI DE-A III-a CONFERINȚE BALCANICE *

BUCUREȘTI, 22 OCTOMBRIE 1932

Sinonimul păcii nu este lipsa războiului. Pacea înseamnă înainte de toate o stare de spirit alcătuită din încredere, din înțelegere reciprocă, din nădejde în ziua de mîine.

Pacea nu se proclamă. Pacea se cucerește.

Iar strădaniile depuse pentru ca ea să izbîndească sînt mai grele și mai îndelungate decît cele pe care le implică orice altă cucerire.

Iată de ce lupta pentru pace are un caracter sacru, căci ea trebuie să nimicească pe cei mai înverșunați dușmani ai muncii creatoare : îndoiala și descurajarea.

Toate eforturile dumneavoastră au fost închinate unei asemenea opere.

Scopul conferințelor dumneavoastră este într-adevăr acela de a lucra pentru apropierea între națiunile balcanice sau care au aceleași interese și de a găsi mijloacele pentru a pregăti în rîndurile opiniei publice terenul unei mai strînse cooperări între aceste națiuni.

Prin munca dumneavoastră veți facilita în mare măsură acțiunile guvernelor.

România, de al cărei nume sînt legate atîtea inițiative luate în trecut în vederea unei înțelegeri între statele balcanice, nu putea să nu aducă întreaga și dezinteresata ei contribuție la făurirea operei dumneavoastră.

Parcurgînd unele rezoluții adoptate la conferințele de la Atena și Istanbul, constat că dumneavoastră v-ați crezut îndreptățiți să afirmați că numai aplicarea riguroasă a tratatelor de pace poate constitui baza unei cooperări între statele balcanice. Cu alte prilejuri ați insistat asupra necesității ca orice înțelegere între statele din Balcani să fie făcută în cadrul și în spiritul Societății Națiunilor.

Călăuziți de astfel de principii, este neîndoios că, lucrînd pentru făurirea unor înțelegeri cu caracter regional, veți facilita opera de organizare a continentului european.

Munca dumneavoastră nu poate să nu dea roade. Într-adevăr, nimeni nu poate tăgădui că o solidaritate de interese există în momentul de față între toate națiunile reprezentate la conferința dumneavoastră.

Datorită situației lor geografice și mai ales evoluției lor istorice, toate aceste națiuni au dobîndit o seamă de elemente comune de civilizație.

Foarte adesea întîlnim aceleași concepții și același mod de viață. Arta lor populară, zicătorile, poezia și muzica lor sînt izbitor de asemănătoare.

Legate astăzi prin aceleași suferințe pricinuite de cumplitele războaie care au scăldat în sînge Balcanii, legate printr-un trecut care a contribuit atît de mult la înfrățirea lor, legate, în sfîrșit, prin nevoia actuală de a-și spori mijloacele de apărare a numeroaselor lor interese comune de ordin politic și economic, națiunile din această parte a Europei simt și ele efectele salutare ale solidarității internaționale.

Voi spune deci că, dacă în trecut Balcanii au fost considerați drept un focar de zîzanie internațională, grație strădaniilor dumneavoastră tocmai aici în Balcani se simte un curent înnoitor, al cărui scop este de a înălța edificiul păcii pe singura bază solidă posibilă, deoarece este o bază morală : să ne ajutăm unii pe alții fără a dăuna nimănui.

Doresc din toată inima deplin succes lucrărilor dumneavoastră.

270

N. TITULESCU CĂTRE C. CESIANU, TRIMIS EXTRAORDINAR ȘI MINISTRU PLENIPOTENȚIAR LA PARIS (ȘI PENTRU MINISTRUL AL. ZEUCEANU)

BUCUREȘTI, 9 DECEMBRIE 1932

T. NR. 63 932

Părerea noastră a fost de la început că moratoriul trebuie cerut pe șase luni și că legalizarea situației trebuie să aibă loc cu orice preț înainte de 15 decembrie 1932. Cum însă reiese din telegrama dumneavoastră că Iugoslavia ar cere moratoriu numai pe trei luni, ar trebui convins reprezentantul ei să ceară moratoriul pe șase luni.

Dacă însă Iugoslavia persistă pentru termenul moratoriului de trei luni, deși în concepția noastră este o eroare, deoarece ne obligă să facem demersuri prea numeroase în interval de un an, spuneți delegatului iugoslav că România se raliază la părerea lui, adică la cererea de moratoriu pe trei luni.

Noi nu putem însă admite sub nici un cuvînt prelungirea moratoriului decît sub condițiunile ce le-am telegrafiat lui Zeuceanu cu nr. 61 288 și pe care vi le-am adus la cunoștință în telegrama mea nr. 63 249.

Asupra acestor condițiuni țin să vă informez că ele au fost stabilite de comun acord cu Iugoslavia, și din comunicarea pe care mi-a făcut-o ministrul iugoslav la București reiese că guvernul iugoslav este de aceeași părere.

În consecință, vă rog pe dumneavoastră și pe Zeuceanu să puneți cît mai grabnic în aplicare dispozițiunile cuprinse în telegrama nr. 61 288, data de 15 decembrie fiind foarte apropiată.

Aceste dispoziții cuprind :

a) o notă către Guvernul francez pe care v-o trimit cu telegrama nr. 63 933 cu cifru francez și pe care Legațiunea Londra urmează s-o depună la rîndul ei Guvernului britanic ;

b) imediat ce consimțămîntul Franței a fost obținut, o scrisoare va fi făcută de Zeuceanu Băncii de reglemente internaționale în termeni absolut identici cu aceia pe care i-am adresat la 9 iulie 1932.

Cum Legațiunea Londra nu are cifru francez, vă rog a telefona de urgență Legațiunii Londra telegrama nr. 63 933 spre a putea depune de urgență nota în chestiune Guvernului britanic.

Trebuie să vă semnalez că la punctul B al notei ce vă transmit cu telegrama 63 933 este o frază pe care o adaug în paranteze numai pentru Guvernul britanic, întrucît se referă la dominioane.

Amiciții.

271

COMUNICATUL MICII ÎNȚELEGERI PRIVIND DEZARMAREA, REPARAȚIILE ORIENTALE, DATORIILE DE RĂZBOI, POLITICA FAȚĂ DE ALTE ȚĂRI, COMPLETAREA STATUTULUI MICII ÎNȚELEGERI *

BELGRAD, 18—19 DECEMBRIE 1932

În cursul celor patru ședințe s-a procedat în primul rînd la examinarea situației politice generale, așa cum, prin dezvoltarea evenimentelor în curs, ea se impune atenției miniștrilor responsabili. Cei trei miniștri ai afacerilor externe au putut să constate odată mai mult că sînt de acord nu numai în privința atitudinii din ceasul de față, ci și în privința tuturor hotărîrilor de luat în viitor.

Cu această ocazie, problema dezarmării a fost studiată atît din punctul de vedere al rezultatelor obținute pînă în prezent, cît și în ceea ce privește atitudinea comună care urmează să fie adoptată în momentul reluării lucrărilor de la Geneva în ianuarie 1933.

Problema reparațiilor orientale și aceea a datoriilor de război au dus de asemenea pe cei trei miniștri la concluzii identice.

Decişi să continue cu fermitate politica de pace și prietenie pe care de 12 ani o duc cu toate națiunile fără excepție, miniștrii afacerilor străine din Mica Înțelegere au ajuns la convingerea că interesul general cere în prezent ca între statele care formează Mica Înțelegere să existe o legătură din ce în ce mai strînsă în toate acțiunile lor politice și economice, precum și o muncă asiduă și continuă în vederea organizării păcii în Europa Centrală.

Miniștrii afacerilor străine din Mica Înțelegere consideră că, pentru a-și duce în cadrul actual misiunea la bun sfîrșit, Mica Înțelegere trebuie să fie organizată conform cerințelor actuale.

În acest scop ei au hotărît să perfecționeze organizarea Micii Înțelegeri, completîndu-i actualul statut. Un Consiliu al Micii Înțelegeri format din cei trei miniștri ai afacerilor străine este creat ca organ permanent al intereselor celor trei țări respective și se va întruni regulat, cel puțin de trei ori pe an, pentru a examina problemele de politică externă în curs, ca și problemele interesînd în mod special cele trei țări în relațiile lor reciproce. Se organizează de asemenea un secretariat permanent al Micii Înțelegeri pentru pregătirea lucrărilor Consiliului și pentru a urmări continuu colaborarea celor trei țări din Mica Înțelegere pe tărîm politic și economic, ca și în relațiile lor cu statele din Europa Centrală, precum și pentru a pregăti materialul de politică externă și economică generală.

Viitoarea întrunire a Consiliului Micii Înțelegeri va avea loc în februarie 1933 la Geneva.

272

N. TITULESCU, ÎN NUMELE GUVERNULUI ROMÂN, CĂTRE GUVERNUL REPUBLICII FRANCEZE ȘI GUVERNUL MARII BRITANII *

DECEMBRIE 1932

Amînarea reparațiilor datorate de Germania României în virtutea planului Young și a acordurilor de la Haga, în condițiile în care a fost acordată de Guvernul român prin scrisoarea acestuia

către Banca de plăți internaționale la data de 9 iulie 1932, expiră la 15 decembrie 1932.

Menținîndu-și strict punctul de vedere și rezervele exprimate în mai multe rînduri, Guvernul regal al României ar fi dispus să prelungească pe o perioadă de 6 luni moratoriul acordat Germaniei, cu dubla condiție cu care a fost acordat :

a) moratoriul bilateral pentru reparațiile negermane și problemele legate de acestea în termenii declarației făcută de domnul Titulescu la Lausanne la 6 iulie 1932 în Comisia pentru reparații negermane.

b) suspendarea datoriilor cu titlu *relief bonds* pe aceeași perioadă.

Guvernul regal al României roagă Guvernul Republicii Franceze („al maiestății-sale britanice" pentru textul de telefonat la Legația Londra) să binevoiască a-i răspunde dacă vrea să consimtă la amînarea titlurilor *relief bonds* pe aceeași perioadă (pentru Legația Londra să se adauge : „și dacă vrea să intervină în acest sens pe lîngă guvernele [1] creditoare").

În ceea ce privește datoriile de război, Guvernul regal al României consideră că declarațiile făcute de onorabilul delegat al Franței („al Marii Britanii" pentru textul Legația Londra) la Conferința de la Lausanne de la 9 iulie 1932 acoperă România pînă la intrarea în vigoare a acordului de la Lausanne sau pînă ce va interveni o decizie notificînd imposibilitatea ratificării acestui acord.

273

COMUNICATELE CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

GENEVA, 14—15 FEBRUARIE 1933

Comunicat nr. 1

Cei trei miniștri ai Micii Înțelegeri s-au întrunit marți între orele 16 și 20,30, sub președinția domnului Jevtić, ministru al afacerilor externe al Iugoslaviei. În conformitate cu hotărîrile luate la Belgrad în luna decembrie a anului trecut, discuțiile s-au referit la elaborarea unui pact de organizare a Micii Înțelegeri care să-i permită să acționeze ca un organ internațional unificat.

Partea politică a noului pact a fost definitiv redactată. Discuția asupra părții economice va continua în seara aceasta.

[1] Adăugat de mînă : „Guvernele dominioanelor creditoare".

Comunicat nr. 2

Cei trei miniştri ai afacerilor externe ai Micii Înţelegeri s-au întrunit sub preşedinţia domnului Jevtić, la 14 şi 15 februarie, la Geneva.

Cei trei miniştri au făcut o analiză aprofundată a situaţiei politice generale din Europa în legătură cu evenimentele din ultimele luni şi săptămîni. Ei au constatat perfecta identitate a punctelor lor de vedere privind acest subiect.

Examinînd amănunţit afacerea de contrabandă cu arme de la Hirtenberg, ei au luat act cu satisfacţie de demersurile guvernelor Marii Britanii şi Franţei. Hotărîrea lor va depinde de răspunsul care se aşteaptă din partea Austriei.

În final, cei trei miniştri au procedat la un schimb aprofundat de vederi asupra mersului lucrărilor conferinţei, de limitare şi reducere a armamentelor şi asupra evoluţiei probabile a discuţiilor în următoarele săptămîni, precum şi asupra atitudinii de luat în diversele eventualităţi asupra cărora vor trebui să se pronunţe. A fost hotărîtă atitudinea comună a celor trei ţări în aceste eventualităţi.

Obiectul principal al întrunirii de la Geneva a celor trei miniştri ai afacerilor externe a fost elaborarea unui pact de organizare a Micii Înţelegeri în conformitate cu hotărîrile luate la întrunirea de la Belgrad în luna decembrie a anului trecut. Cei trei miniştri ai afacerilor externe au considerat că necesitatea de a organiza pacea şi de a intensifica raporturile economice cu toate statele din Europa Centrală în special, impune Micii Înţelegeri noi sarcini, mai ales aceea de a da o bază organică şi trainică raporturilor de prietenie şi de alianţă existente între cele trei state.

În acest scop, ei au luat măsurile necesare în vederea transformării Micii Înţelegeri într-o organizaţie internaţională unificată, deschisă eventual şi altor state în condiţii ce vor fi stabilite pentru fiecare caz în parte. Aceste măsuri sînt de ordin statutar, politic şi economic. Din punct de vedere statutar s-a hotărît constituirea, ca organ director al politicii comune, a unui Consiliu permanent al Micii Înţelegeri, compus din miniştrii afacerilor externe ai celor trei ţări. Consiliul Micii Înţelegeri va fi asistat de un secretariat permanent, din care o secţie va funcţiona permanent la Geneva, şi de un consiliu economic pentru coordonarea progresivă a intereselor economice ale celor trei state, fie între ele, fie în raporturile lor cu state terţe.

Consiliul permanent al Micii Înţelegeri se va întruni în mod obligatoriu cel puţin de trei ori pe an. Una din aceste întruniri va avea loc, pe rînd, în fiecare capitală a Micii Înţelegeri, a doua la

Geneva, cu ocazia întrunirii Adunării Societăţii Naţiunilor ; în ceea ce priveşte cea de-a treia, preşedintele Consiliului Micii Înţelegeri îi va fixa locul după cerinţele politice.

Preşedinţia Consiliului Micii Înţelegeri va reveni timp de un an, pe rînd, fiecăruia dintre cei trei miniştri ai afacerilor externe ai Micii Înţelegeri. Din punct de vedere politic, pentru a sublinia transformarea Micii Înţelegeri într-o comunitate internaţională avînd personalitatea sa, cei trei miniştri ai afacerilor externe au hotărît că orice tratat politic al fiecărui stat al Micii Înţelegeri, orice act unilateral schimbînd situaţia politică actuală a unui stat al Micii Înţelegeri faţă de un stat terţ, precum şi orice acord economic cu consecinţe politice importante, vor necesita de acum înainte consimţămîntul unanim al Consiliului Micii Înţelegeri. De asemenea s-a hotărît că tratatele politice actuale ale fiecărui stat al Micii Înţelegeri cu state terţe vor fi progresiv şi pe cît posibil unificate. S-a hotărît de asemenea că politica comună a Consiliului permanent trebuie să fie inspirată de principiile generale cuprinse în toate actele internaţionale importante ale politicii de după război, cum sînt Pactul Societăţii Naţiunilor, Pactul de la Paris, Actul general de arbitraj, eventualele convenţii asupra dezarmării şi Pactul de la Locarno.

În sfîrşit, s-a hotărît că convenţiile de alianţă dintre România şi Cehoslovacia din 23 aprilie 1921, dintre România şi Iugoslavia din 7 iunie 1921, şi dintre Cehoslovacia şi Iugoslavia din 31 august 1922, care au fost prelungite la 21 mai 1929 şi care sînt completate prin dispoziţiile prezentului act, sînt reînnoite pe o durată nelimitată. În acest fel, toate actele creînd şi organizînd Mica Înţelegere sînt nu numai permanentizate, dar şi consemnate printr-un singur instrument politic.

Cei trei miniştri ai afacerilor externe au luat de asemenea importante hotărîri în domeniul economic, privind, printre altele, navigaţia pe Dunăre, comunicaţiile feroviare, aeronautice, poştale, telegrafice, telefonice, radiotelefonice, precum şi dezvoltarea raporturilor economice între cele trei ţări ale Micii Înţelegeri în general şi a tarifelor preferenţiale în special.

S-a hotărît de asemenea că cele trei guverne se vor adresa băncilor lor de emisiune în scopul ca acestea din urmă să stabilească între ele un plan de colaborare.

Dispoziţiile de mai sus au fost incluse într-o convenţie ce a fost semnată astăzi la orele 12,10 la Geneva de către cei trei miniştri ai afacerilor externe, sub rezerva aprobării de către guvernele lor şi a ratificărilor necesare.

PACTUL DE ORGANIZARE AL MICII ÎNȚELEGERI

GENEVA, 16 FEBRUARIE 1933

Maiestatea-sa regele României, președintele Republicii Cehoslovace și maiestatea-sa regele Iugoslaviei

Doritori de a menține și organiza pacea,

Avînd ferma voință de a intensifica raporturile economice cu toate statele fără deosebire și în special cu statele Europei Centrale,

Cu grijă de a vedea salvgardată pacea în toate împrejurările, de a asigura evoluțiunea spre o stabilizare definitivă a condițiunilor în Europa Centrală și de a face să se respecte interesele comune ale țărilor lor,

Decișî să dea în acest scop raporturilor de amiciție și de alianță care există între cele trei state ale Micii Înțelegeri o bază organică și stabilă și

Convinși de necesitatea de a realiza această stabilitate, pe de o parte, prin unificarea completă a politicii lor generale și, pe de altă parte, prin constituirea unui organ director al acestei politici comune, grupul celor trei state ale Micii Înțelegeri, formînd astfel o unitate internațională superioară și deschisă altor state în condițiuni de stabilit pentru fiecare caz în parte,

Au hotărît să stabilească cele ce urmează în dispozițiunile de mai jos și

Au desemnat ca plenipotențiari ai lor : maiestatea-sa regele României pe excelența-sa domnul Nicolae Titulescu, ministru al afacerilor străine ;

Președintele Republicii Cehoslovace pe excelența-sa domnul Eduard Beneš, ministru al afacerilor străine ;

Maiestatea sa regele Iugoslaviei pe excelența-sa domnul Bogoliub Jevtić, ministru al afacerilor străine ;

Care, după ce și-au prezentat deplinele lor puteri, au convenit asupra dispozițiunilor următoare :

Articolul 1

Un Consiliu permanent al statelor Micii Înțelegeri, compus din miniștrii afacerilor străine ai celor trei țări respective sau de delegații speciali, numiți în acest scop, este constituit ca organ director al politicii comune a grupului celor trei state. Hotărîrile Consiliului permanent vor fi luate cu unanimitate.

Articolul 2

Consiliul permanent, în afară de raporturile sale regulate pe cale diplomatică, se întrunește în mod obligatoriu cel puțin de trei

ori pe an. Una din întrunirile anuale obligatorii are loc, rînd pe rînd, în fiecare din cele trei state, cealaltă se va ține la Geneva cu ocaziunea Adunării Societății Națiunilor.

Articolul 3

Președintele Consiliului permanent este ministrul afacerilor străine al statului unde se ține întrunirea obligatorie anuală. Dînsul ia inițiativa în vederea fixării datei și desemnării locului întrunirii, stabilește ordinea de zi și prepară deciziunile de luat. Pînă la prima reuniune obligatorie a anului următor, el rămîne președintele Consiliului permanent.

Articolul 4

În toate chestiunile care sînt discutate, precum și în toate deciziunile care sînt luate, fie în ceea ce privește raporturile statelor Micii Înțelegeri între ele, fie în ceea ce privește raporturile lor cu terții, principiul egalității absolute a celor trei state ale Micii Înțelegeri este respectat în mod riguros.

Articolul 5

Conform nevoilor situațiunii, Consiliul permanent poate să hotărască ca într-o chestiune determinată reprezentațiunea sau apărarea punctului de vedere al statelor Micii Înțelegeri să fie încredințată unui singur delegat sau delegațiunii unui singur stat.

Articolul 6

Orice tratat politic al fiecăruia din statele Micii Înțelegeri, orice act unilateral schimbînd situațiunea politică actuală a unuia din statele Micii Înțelegeri față de un stat terț, precum și orice acord economic care are consecințe politice importante, vor cere de aci înainte consimțămîntul unanim al Consiliului Micii Înțelegeri.

Tratatele politice actuale ale fiecăruia din statele Micii Înțelegeri cu statele terțe vor fi în mod progresiv și pe cît posibil unificate.

Articolul 7

Un consiliu economic al statelor Micii Înțelegeri pentru coordonarea progresivă a intereselor economice ale celor trei state, fie între ele, fie în raporturile lor cu statele terțe, este constituit. El va fi compus din specialiști și din experți în materie economică, comercială și financiară și va funcționa ca organ auxiliar consultativ al Consiliului permanent în politica sa generală

Articolul 8

Consiliul permanent are facultatea de a crea alte organe stabile sau temporare, comisiuni sau comitete, fie pentru o chestiune

specială, fie pentru grupuri de chestiuni determinate în vederea studierii lor și pregătirii soluțiunilor lor pentru Consiliul permanent.

Articolul 9

Un Secretariat al Consiliului permanent este creat. Sediul său este stabilit totdeauna pentru un an în capitala președintelui în exercițiu al Consiliului permanent. O secțiune a Secretariatului va funcționa în mod permanent la sediul Societății Națiunilor la Geneva.

Articolul 10

Politica comună a Consiliului permanent trebuie să fie inspirată de principiile generale conținute în toate marile acte internaționale ale politicii de după război, precum sînt : Pactul Societății Națiunilor, Pactul din Paris, Actul general de arbitraj, convențiunile eventuale asupra dezarmării și pactele de la Locarno. De altfel, nimic în prezentul pact nu poate fi contrar principiilor și dispozițiunilor din Pactul Societății Națiunilor.

Articolul 11

Convențiunile de alianță între România și Cehoslovacia din 23 aprilie 1921, între România și Iugoslavia din 7 iunie 1921 și între Cehoslovacia și Iugoslavia din 31 august 1922, care au fost prelungite la 21 mai 1929 și care sînt completate prin dispozițiunile prezentului pact, precum și Actul general de conciliațiune, arbitraj și regulament judiciar, semnat de către cele trei state ale Micii Înțelegeri la Belgrad la 21 mai 1929, sînt reînnoite pentru un timp ilimitat.

Articolul 12

Prezentul pact va fi ratificat și schimbul de ratificări va avea loc la Praga, cel mai tîrziu cu ocaziunea celei mai apropiate reuniuni anuale obligatorii. El va intra în vigoare în ziua schimbului de ratificări.

Drept care plenipotențiarii sus-numiți au semnat prezentul pact.

Făcut la Geneva la 16 februarie 1933, în trei exemplare identice.

N. Titulescu, Ed. Beneš, B. Jevtić

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU ÎN PARLAMENTUL ROMÂN PRIVIND PACTUL DE ORGANIZARE AL MICII ÎNȚELEGERI ȘI RELAȚIILE POLITICE ȘI ECONOMICE ALE ROMÂNIEI CU ALTE STATE

BUCUREȘTI, 16 MARTIE 1933

La 16 februarie trecut, la Geneva, am semnat în numele Guvernului regal al României, împreună cu reprezentanții Cehoslovaciei și Iugoslaviei, pactul de organizare al Micii Înțelegeri.

Dată fiind marea importanță a acestui act, care încoronează 14 ani de luptă pentru organizarea păcii în Europa în genere, am considerat că o obligație de deferență față de parlament cere să mă prezint în persoană în fața lui pentru a expune rațiunile care au determinat încheerea pactului, dispozițiunile care îl alcătuiesc, precum și semnificarea lui internațională, adică situațiunea precisă în care România se găsește pe urma lui față de toate celelalte state.

Voi supune ulterior pactul înaltei ratificări a maiestății-sale regelui.

Situațiunea internațională este din cele mai îngrijorătoare.

Ultimele evenimente o dovedesc cu prisosință.

Evenimente noi sînt încă posibile și ele nu pot constitui o surprindere decît pentru aceia care nu au urmărit și nu cunosc de aproape evoluția politicii externe și interne a diferitelor state europene.

În fața unei atare situațiuni, nici un om cu răspundere nu poate rămîne pasiv. Dar nici un om cu răspundere nu poate iarăși să considere că reacțiunea salutară țării sale în asemenea împrejurări ar putea consista în împovărarea ei cu noi obligațiuni militare.

Cînd pacea este amenințată, nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii.

Aceasta este geneza simplă și întreagă a pactului de organizare al Micii Înțelegeri.

De altfel, de la origine, Mica Înțelegere n-a fost decît un instrument în serviciul păcii.

Atacurile care i s-au adus ca constituind o organizațiune militară îndreptată împotriva statelor vecine nu rezistă la cea mai mică analiză.

Să-mi fie îngăduit să evoc aci amintirea aceluia căruia îi revine meritul istoric de a fi lucrat în numele României la constituirea celei mai solide asociații politice de după război. avînd ca scop menținerea păcii.

Am numit pe Take Ionescu.

Încă din vara anului 1918, cînd ostilitățile marelui război nu luaseră sfîrșit, cînd deci nu se știa dacă România va fi chemată să trăiască sub regimul Tratatului de la București sau sub acela pe care îl comandau legitimele ei năzuințe și drepturile sacre ale principiului naționalităților, Take Ionescu se gîndea la organizarea politică care trebuia să ia locul fostei Împărății habsburgice, în prăbușirea căreia nu a încetat de a crede o clipă.

Ideile sale, pe care le-a expus atunci în străinătate și cu care eu, fiind alături de el, m-am împărtășit din primul ceas al activității mele internaționale, erau atît de înaintate, încît azi, după aproape 14 ani, ceea ce facem noi prin noul pact apare ca o timidă realizare față de concepția lui politică integrală și unitară.

Nu se poate spune că la acea epocă făuritorul român al Micii Înțelegeri se gîndea numai la apărarea intereselor naționale ; el se gîndea la o organizare a Europei de după război la care dacă nu ajungem prin sforțările tuturor, nu este mijloc ca pacea să fie menținută.

Activitatea Micii Înțelegeri în cei 14 ani de existență a ei a dovedit că, departe de a fi un instrument politic de natură a neliniști pe vecinii ei, Mica Înțelegere nu a fost decît o creațiune organică în vederea păcii, căreia a subordonat toate interesele ei.

Prin organizarea unor întruniri anuale ale celor trei miniștri de afaceri străine, datorită inițiativei lui Ion Brătianu și Ion Duca, prin cercetarea în mod regulat a tuturor problemelor politice la ordinea zilei, prin asigurarea unui loc stabil în sînul Consiliului Societății Națiunilor, Mica Înțelegere a reușit să contribuie în foarte largă parte la viața internațională și să-și însemne locul în sînul ei.

La 1927, la Conferința de la Joakimov, Mica Înțelegere a început să se preocupe de un plan economic comun.

Criza economică a îngreunat realizarea acestui punct de program.

În 1930, la Conferința de la Strbsky Plesso, unde România a fost reprezentată de domnul președinte Mironescu, Mica Înțelegere își da un statut pe baza căruia a trăit pînă azi, dar căruia îi lipsea încă pentru a fi complet, pe de o parte, un mecanism de studiu în vederea coordonării intereselor economice, iar pe de alta acea coeziune politică desăvîrșită care să permită unitatea de acțiune diplomatică pe toate fronturile și să asigure astfel Micii Înțelegeri caracterul unui organism internațional unificat.

La aceste două lipsuri pune capăt noul pact ce vă prezint astăzi.

Înainte de toate țin să relevez faptul că pentru prima dată Mica Înțelegere afirmă într-un caz statutar voința ei hotărîtă de a intensifica raporturile economice cu toate statele fără distincțiune și cu statele din Europa Centrală în particular.

De asemenea, tot pentru prima dată, Mica Înțelegere, după ce se constituie într-o unitate internațională distinctă, declară public în actul ei statutar că e deschisă și altor state, în condițiuni asupra cărora trebuie convenit în fiecare caz particular.

Trecînd la examenul noului pact al Micii Înțelegeri, observăm că el cuprinde dispoziții de ordin statutar, economic și politic.

Din punct de vedere statutar s-a decis a se constitui ca organ diriguitor al politicii comune un Consiliu permanent al Micii Înțelegeri, compus din miniștrii afacerilor străine ai celor trei țări sau din delegații lor.

Consiliul Micii Înțelegeri va fi asistat de un Secretariat permanent, avînd și o secțiune cu sediul la Geneva.

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri se va întruni obligatoriu cel puțin de trei ori pe an.

Președinția Consiliului Micii Înțelegeri va aparține pentru un an, rînd pe rînd, fiecăruia dintre miniștrii afacerilor străine ai Micii Înțelegeri.

Tot din punct de vedere statutar țin să relevez încă două dispoziții.

Prima e aceea după care, după necesitățile situațiunii, Consiliul permanent poate decide că într-o chestiune determinată reprezentarea sau apărarea punctului de vedere al statelor Micii Înțelegeri va fi încredințată unui singur delegat sau delegațiunii unui singur stat.

A doua dispoziție e aceea după care în toate chestiunile care sînt discutate, precum și în toate deciziunile care sînt luate, fie în ceea ce privește raporturile statelor Micii Înțelegeri între ele, fie în ce privește raporturile cu terții, principiul egalității absolute a celor trei state ale Micii Înțelegeri este riguros respectat.

Din punct de vedere economic, noul pact instituie un Consiliu economic al țărilor Micii Înțelegeri, avînd ca scop studiul coordonării progresive a intereselor economice ale celor trei state, atît între ele, cît și în raporturile lor cu celelalte state.

El va fi compus din specialiști și experți în materie economică, comercială și financiară și va funcționa ca un organ auxiliar consultativ al Consiliului permanent, care își va lua deciziunile în unanimitate.

Din punct de vedere politic, țin înainte de toate să relevez că pactul de organizare al Micii Înțelegeri nu cuprinde nici o nouă obligațiune militară : singurele obligațiuni militare sînt acelea care derivă din convențiunile de alianță dintre România și Cehoslovacia cu data de 23 aprilie 1921, dintre România și Iugoslavia cu data de

7 iunie 1921, precum și dintre Cehoslovacia și Iugoslavia cu data de 31 august 1922.

În consecință, declar în fața țării și a opiniei publice internaționale că afirmațiunea că clauze secrete, militare sau de altă natură ar întovărăși noul pact de organizare al Micii Înțelegeri constituie un adevărat fals.

Nu avem alte obligațiuni decît acelea care decurg din tratatele de la 1921, toate defensive, toate publice, toate înregistrate la Societatea Națiunilor, și sub imperiul cărora trăim de atunci și pînă azi.

Țin să dau parlamentului în mod special deslușiri asupra articolului 6, după care orice tratat politic al fiecărui stat al Micii Înțelegeri, orice act unilateral schimbînd situațiunea politică a unuia din statele Micii Înțelegeri cu privire la un stat terț, precum și orice acord economic comportînd consecințe politice importante, cer pe viitor consimțămîntul unanim al Consiliului Micii Înțelegeri.

În ce privește tratatele politice, România are azi în vigoare tratatele ei de amiciție cu Franța, cu Italia, cu Grecia și Tratatul de alianță cu Polonia.

România intră în asociația Micii Înțelegeri cu acest aport și bine-înțeles că pentru prelungirea acestor tratate nu este nevoie de consimțămîntul nimănui, noile tratate înlocuind pe cele vechi.

În ce privește alianța noastră cu Polonia, țin să observ că durata ei este ilimitată, la fel ca și durata tratatului care ne leagă de statele Micii Înțelegeri.

În ce privește alte tratate pe care unul din statele Micii Înțelegeri ar dori să le încheie peste cele pe care le are azi, nimic mai normal decît consimțămîntul celorlalte două.

Aceasta a fost practica Micii Înțelegeri de la înființarea ei și pînă azi.

Formularea precisă a acestor reguli este indispensabilă bunei funcționări a unei asociațiuni politice unitare.

Parlamentul își va aduce, desigur, aminte de regretul exprimat de unii pe urma faptului că state aliate nouă au încheiat anumite tratate fără noi.

Aceste state aveau, desigur, dreptul s-o facă și nu au violat cu nimic obligațiunile alianței față de noi. Dar este imposibil ca în același timp să regreți și faptul că un aliat se poate lega fără de tine, ca și faptul că un aliat nu se poate lega decît cu consimțămîntul tău.

În ce privește actele unilaterale schimbînd situațiunea politică actuală a unuia din statele Micii Înțelegeri față de un stat terț, cu atît mai mult consimțămîntul unanim se impune ; altfel unitatea diplomatică pe toate fronturile ar fi imposibil de realizat.

Cu privire la acordurile economice țin să declar parlamentului că nu a intervenit nici o schimbare de nici un fel în relațiunile noastre cu toate statele fără distincțiune.

Vom colabora cu ele în viitor ca și în trecut. Libertatea noastră nu este stînjenită.

Numai dacă ar fi vorba de a încheia cu un stat o convențiune economică care să comporte consecințe politice importante, ca, de pildă, o convenție de uniune vamală sau ceva de acest fel, ar fi necesar asentimentul celorlalte două state.

Țin să adaug că această precizare reprezintă punctul de vedere comun al celor trei semnatari ai pactului de organizare al Micii Înțelegeri.

Și acum se pune în mod firesc întrebarea :

Este posibil ca o asociațiune politică creată acum 14 ani, recunoscută ca grup internațional important de Societatea Națiunilor, unde și-a cîștigat un loc acceptat de toți, să fi devenit subit un instrument de tulburare internațională prin simplul fapt că și-a consolidat pe terenul politic și economic legăturile dintre membrii ei în condițiunile pe care vi le-am expus ?

A pune întrebarea înseamnă deja a răspunde.

Și aceasta cu atît mai mult, cu cît Mica Înțelegere, întreagă, realizează valoarea care o reprezintă pentru ea amiciția tuturor statelor, în special aceea a Italiei și a Germaniei.

Cu privire la Italia, politica externă a României va păstra, oricare ar fi unele manifestațiuni de moment, aceeași îndrumare de caldă prietenie pe care o comandă comunitatea de rasă, marile interese care ne-au făcut să fim alături de ea cu prilejul ultimului război și recunoștința ce-i datorăm pentru tot ceea ce Italia a făcut cu privire la înfăptuirea unității noastre naționale.

România nu uită ce a făcut Italia pentru ea ; și de aceea ea se va strădui în viitor, cum s-a străduit și în trecut, ca orice asperități ar fi existînd între Italia și aliații României să dispară.

Cu Germania nu avem nici un conflict și, în ce ne privește, sîntem ferm hotărîți a nu avea nici unul pe viitor. Sîntem dispuși să avem cu Germania de azi aceleași raporturi prietenești ca și cu Germania din trecut.

Noi ne dăm bine seama de importanța care o reprezintă debușeul german pentru produsele noastre și sîntem dispuși a lucra astfel încît să activăm cît mai mult schimburile economice și prin aceasta să îmbunătățim cît mai mult relațiunile noastre politice.

Trecînd la examenul raporturilor politice cu celelalte state, constat că în ceea ce privește Polonia alianța ei cu noi constituie o chezășie scumpă pentru pace și ea este și rămîne indestructibilă.

Cu privire la Rusia Sovietică relaţiunile noastre stau pe baza celor două tratate de neagresiune pe care le constituie Pactul Briand-Kellogg şi Protocolul de la Moscova.

România este decisă să ducă cea mai pacifică politică faţă de Rusia Sovietică, în aşteptarea momentului cînd împrejurările vor permite să stabilim cu ea relaţiuni politice normale, cu respectul intereselor vitale ale ţării.

În mod special, în ce priveşte Ungaria, dorim din toată inima să ajungem cît mai grabnic la relaţiunile cele mai amicale şi, cum drumul cel mai sigur pentru atingerea acestui scop este cooperarea pe tărîmul economic, sîntem dornici să colaborăm în această direcţiune cu ea.

Aceleaşi sentimente ne animă faţă de Austria.

Relaţiunile noastre cu Bulgaria sînt din cele mai bune. Dorinţa noastră este să le intensificăm şi nimic nu poate grăbi mai mult aceasta decît o înţelegere între acest stat şi vecina lui Iugoslavia.

De asemenea dorinţa noastră este să dezvoltăm cît mai mult raporturile noastre de orice natură cu toate statele balcanice : Grecia, Turcia şi Albania.

Cît despre Marea Britanie, cu care toate statele Micii Înţelegeri întreţin raporturi din cele mai cordiale şi care este pentru noi o adevărată şcoală politică, avem mulţumirea să constatăm că opinia publică engleză, cunoscută pentru imparţialitatea ei, a primit noul pact de organizare a Micii Înţelegeri cu vie satisfacţie şi l-a judecat ca un puternic instrument de pace şi colaborare între popoarele europene.

Nu am vorbit încă de raporturile noastre cu Franţa şi am făcut-o într-adins, pentru că obişnuit Mica Înţelegere este prezentată ca un instrument de politică franceză în Europa Centrală.

Nu cunosc o nedreptate mai mare şi din punctul de vedere al Franţei, şi din punctul de vedere al Micii Înţelegeri.

Franţa are interese de ordin general, iar nu interese egoiste în Europa Centrală.

Cea mai bună dovadă o constituie faptul că state din Europa Centrală care nu fac parte din Mica Înţelegere au beneficiat de generozitatea franceză ori de cîte ori au simţit nevoie.

Cît despre statele Micii înţelegeri, ele apără interesele lor proprii, iar nu interese franceze.

Cînd, de pildă, România susţine că securitatea trebuie să preceadă dezarmarea, apără ea oare un interes francez sau un interes românesc ?

Cînd România susţine că ordinea internaţională stabilită de tratatele de pace trebuie respectată, susţine ea un interes francez sau un interes românesc ?

Dacă există concordanţă între concepţiunile statelor Micii Înţelegeri cu privire la interesele lor şi concepţiunile franceze, noi nu putem decît să ne bucurăm de sprijinul pe care ni-l dă această concordanţă pentru apărarea propriilor noastre interese naţionale.

De aceea la baza relaţiunilor României cu Franţa stă mereu ceva mai adînc decît un interes politic de moment : stă o identitate de concepţiune politică, care constituie un adevărat izvor de comprehensiune mutuală, de afecţiune şi de recunoştinţă.

Aceasta este în rezumat situaţiunea precisă în care se află România faţă de vecinii ei şi de marile puteri pe urma semnării noului pact de organizare a Micii Înţelegeri.

Nu cred că se poate prezenta un bilanţ mai activ de sentimente şi acţiuni pacifice decît acela pe care-l constituie politica externă a României.

Aşa fiind, nu pactul de organizare al Micii Înţelegeri poate ridica nemulţumiri, ci ferma hotărîre ce implică de a lupta din toate puterile pentru ca ordinea creată de tratate să nu fie atinsă.

Transpus pe acest tărîm, pactul de organizare al Micii Înţelegeri devine un instrument de conservare a fiinţei de stat a tuturor membrilor ei.

Acelora care ne contestă chiar dreptul de apărare, le voi răspunde limpede : România şi-a cîştigat prea scump dreptul la viaţă ca să renunţe vreodată la el.

276

DECLARAŢIA LUI N. TITULESCU LA CONFERINŢA PENTRU REDUCEREA ŞI LIMITAREA ARMAMENTELOR (ŞEDINŢA A 47-a) *

GENEVA, 24 MARTIE 1933

Domnul Titulescu (România) spune că statele din Mica Înţelegere, în numele cărora are onoarea de a face această declaraţie, au supus propunerile, prezentate aici de către Guvernul Regatului Unit, unei examinări preliminare atît din punct de vedere politic, cît şi din punct de vedere tehnic.

Rezultatul acestui studiu preliminar întreprins de experţii celor trei state a fost de natură a determina cele trei state să se declare gata a accepta propunerile făcute de Regatul Unit ca bază de discuţii pentru a se ajunge la redactarea textului definitiv al primei convenţii de limitare şi de reducere a armamentelor. Această dis-

cuție este de dorit să fie sinceră, loială, completă și eficace. Încă de pe acum cele trei state întrevăd în propunerile prezentate de Regatul Unit o serie de principii și chiar unele dispoziții concrete, care, după părerea lor, pot fi acceptate. Mai există în proiect și unele dispoziții care trebuie examinate îndeaproape. Cu privire la acestea din urmă, cele trei state vor prezenta amendamente. Proiectul are și unele lacune, pe care statele în numele cărora domnul Titulescu vorbește le consideră că trebuie neapărat remediate. Sugestiile vor fi prezentate pe măsură ce capitolele sau problemele vor fi luate în discuție. Statele din Mica Înțelegere cred că într-adevăr diferitele teze care au fost discutate în cadrul conferinței trebuie să fie conciliate în mod rațional, că pozițiile adoptate trebuie să fie ajustate în mod echitabil, că sacrificiile și avantajele trebuie să fie bine proporționate pentru ca să se poată ajunge, cu colaborarea tuturor membrilor conferinței, la o sinteză justă care să poată fi acceptată de toate delegațiile.

O convenție asupra dezarmării care nu ar stabili o sinteză justă între cei trei factori esențiali în momentul de față pentru reușita conferinței — gradul de dezarmare, gradul de securitate și gradul de aplicare a principiului egalității — nu ar corespunde posibilităților politice actuale și nu ar fi deci realizabilă. Propunerile făcute de Guvernul Regatului Unit cuprind, fără îndoială, elemente în vederea unei atare sinteze. Iată de ce statele din Mica Înțelegere le privesc în mod favorabil și cu simpatie și se declară gata să le discute în spiritul de obiectivitate, de dreptate și de loialitate care a inspirat prezenta declarație.

În acest sens, domnul Titulescu se pronunță în favoarea unei discuții amănunțite a propunerilor prezentate de Regatul Unit și, în acest sens, cele trei delegații vor participa la discuții cu intenția de a-și putea aduce fiecare contribuția sa și nutrind speranța că în această operă de cooperare vor fi de acord cu toate celelalte delegații membre ale Conferinței dezarmării.

277

COMUNICATUL CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

GENEVA, 25 MARTIE 1933

Consiliul permanent al statelor Micii Înțelegeri, reunit la Geneva la 25 martie 1933, a publicat următorul comunicat :

După ce a supus unei analize aprofundate evenimentele ultimelor zile, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a ajuns la concluzia că este de dorit și salutară orice colaborare între state care are drept scop stabilirea de raporturi amicale între ele și reglementarea problemelor care le privesc în mod exclusiv.

Totuși, statele Micii Înțelegeri nu ar putea recunoaște că se aduce un serviciu cauzei bunelor relații dintre diferitele țări prin acorduri ce ar avea drept scop să dispună de drepturile terților, fie că aceste acorduri îi obligă pe semnatari la a lua hotărîri concrete, fie că aceștia din urmă au ca scop să exercite numai o presiune asupra unor țări altele decît acelea care au încheiat aceste acorduri.

Așa cum nu se poate dispune de bunul altuia nici direct, nici indirect, statele Micii Înțelegeri formulează de pe acum rezervele lor cele mai exprese în legătură cu încheierea eventuală a unor astfel de acorduri pentru tot ce ar privi drepturile și politica lor. Acordurile de acest fel aparțin trecutului și în orice caz timpurilor cînd Societatea Națiunilor nu exista.

Statele Micii Înțelegeri regretă, pe lîngă aceasta, că în negocierile ultimelor zile s-a subliniat ideea unei politici revizioniste. Situîndu-se în domeniul de interes general al păcii și ținînd seama de sentimentul unanim și profund al țărilor lor, ele consideră de datoria lor să atragă atenția asupra faptului că o politică revizionistă, antrenînd în mod necesar reacții energice, nu este de natură să calmeze spiritele naționale și să întărească sentimentele de încredere, care singure permit colaborarea reciprocă.

De aceea statele Micii Înțelegeri consideră ca esențială coordonarea eforturilor lor comune în vederea lucrărilor pașnice, care singure pot asigura pacea și securitatea omenirii.

278

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA, PREȘEDINTELE CONSILIULUI AL. VAIDA-VOIEVOD ȘI VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI G. G. MIRONESCU)

GENEVA, 27 MARTIE 1933
T.C. NR. 200. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S. NR. 16 181 DIN 27 MARTIE

Sir John Simon m-a rugat să vin să-l văd. Am avut azi cu el o lungă convorbire. Este de neînchipuit a interpreta. Ceea ce mi-a spus între patru ochi sînt în contradicție cu atitudinea luată de

MacDonald. Tema ce a dezvoltat este că discursul lui MacDonald nu a fost înțeles, că Marea Britanie a înțeles că Marea Britanie (sic !) nu are nici un angajament de a susține propunerea lui Mussolini, ci numai de a o examina. Dacă aș fi sigur că cuvintele lui sir John Simon rostite azi mie nu vor fi schimbate mîine, aș spune că este o completă batere în retragere. Dar este posibil să ne găsim și în prezența unor artificii diplomatice pentru a ne captiva. Sir John a început prin a spune că a citit comunicatul de ieri al Micii Înțelegeri și că admiră curajul cu care funcționează mașina creată de noul pact de organizare : Consiliul permanent. El mi-a spus că este de acord și cu partea întîi a comunicatului, privitoare la drepturile statelor terțe, și cu partea doua, care privește consecințele unei politici revizioniste. MacDonald nu s-a gîndit la o politică revizionistă de felul celei pe care o vedem noi și de care am avea tot dreptul să fim îngrijorați dacă ar exista. MacDonald a pornit de la ideea că, cum eșecul Conferinței dezarmării este probabil, este preferabil să aibă o iscălitură a Germaniei, care să nu poată permite acesteia să acționeze izolat și s-o împiedice de a-și exercita dreptul ce ar crede că are de a-și face singură dreptate. MacDonald a ridicat la Roma numeroase critici față de textul propus de Mussolini, în special în ceea ce privește revizuirea tratatelor. Ceea ce a voit el prin declarațiunile din parlament asupra revizuirii a fost de a atrage Germania și celelalte state învinse către revizionismul legal al articolului 19 și s-o îndepărteze de la revizionismul războinic. Simon mi-a spus că el realizează foarte bine că articolul 19, cerînd unanimitatea Adunării, este probabil ca să nu dea nici un rezultat și prin aceasta statele vizate de revizuire sînt acoperite și împotriva riscului războiului, și împotriva revizuirii însăși. Nevoind să mă las amăgit de perspectivele trandafirii pe care planul italo-englez le prezintă după explicațiile lui Simon, am spus foarte franc părerea mea. Nu am ezitat a-i atrage atențiunea că există o mare deosebire între ce spune el și declarațiunile lui MacDonald și, bineînțeles, pentru a păstra beneficiul retractării ce implică explicațiunile lui sir John Simon, i-am spus că probabil nu am înțeles și nu pot înțelege toată finețea stilului parlamentar al unui discurs britanic.

Este însă un fapt clar, și anume acela că planul lui Mussolini face din revizionismul articolului 19 un obiect de program. Conced că gestul este inspirat din dorința de a menține pacea. Dar cum nu se vede că procedeul la care se recurge aduce în mod sigur războiul ? Dacă am admite că Germania s-ar mulțumi un an, doi cu sciziunea pe care ar provoca-o aplicarea articolului 19, cum nu se vede că, dacă la sfîrșitul acestui termen ea nu obține pe cale pacifică ceea ce a dorit, va recurge la arme spre a-și satisface revendicările ? Germania va avea prin această procedură și un timp mai îndelungat pentru a se înarma, și beneficiul unei situațiuni morale în momentul declarațiunii războiului, căci ea va putea spune : este legitim să iau prin arme ceea ce toată lumea recunoaște că este drept să iau și ceea ce numai o simplă complicațiune de ordin procedural m-a împiedicat să obțin. Singurul mijloc de a nu face din revizuire o cauză de război este de a nu o pune la ordinea zilei.

Am spus lui sir John Simon că ideile actuale ale lui MacDonald nu sînt pentru mine o surpriză. Încă din noiembrie 1931 am trimis din Londra la București două telegrame cu privire la revizionismul lui MacDonald și al lui Baldwin. Dar și unul și altul îmi spuneau atunci că, dacă se poate vorbi de revizuire, nu ar fi înțelept s-o înfăptuiești ; ceea ce mă miră azi este faptul că MacDonald face un punct de program din ceea ce considera acum un an și jumătate ca lipsit de înțelepciune.

Simon a insistat din nou, și cu textul discursului lui MacDonald a căutat să-mi dovedească că el a expus ideile lui Mussolini, nu ideile Guvernului britanic.

Am replicat că, dacă discursul lui MacDonald este așa greu de înțeles, sir John Simon își poate lesne imagina cît de mult va atîța el spiritele cu țările care cer revizuirea și ce greu ne vom putea acomoda cu el în viitor. Am ridicat apoi chestiunea statelor mici și i-am spus că nu ele sînt vinovate de starea în care a ajuns viața internațională. Cu ce am împiedicat de pildă noi, puterile mici, succesul Conferinței dezarmării ? Tardieu a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. Președintele Hoover a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. Paul Boncour a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. MacDonald a venit cu un plan de dezarmare. Am spus : da. Să fim franci : ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sînt complicațiunile de interese între marile puteri : conflictul franco-german, conflictul italo-francez, conflictul franco-englez. La ele se mai poate adăuga conflictul dintre o mare putere și o mică putere, ca, de pildă, conflictul germano-polonez și italo-iugoslav. Ori de cîte ori este vorba de un conflict grav care împiedică dezvoltarea normală a lucrurilor, este vorba de o mare putere și, cu toate acestea, cele patru mari puteri vor toate să decidă de toate chestiunile politice atunci cînd nu sînt înțelese între ele.

Sir John mi-a spus că una din principalele obiecțiuni pe care MacDonald a făcut-o propunerilor lui Mussolini consistă în faptul că nu era prevăzută o procedură cu privire la interesele Micii Înțelegeri și ale Poloniei.

Am întrebat : „Dar aceasta însemnează că marile puteri s-ar putea ocupa de interesele noastre ?".

„În nici un caz fără de domnia-voastră", a răspuns sir John.

Am replicat : „Singura procedură conform căreia se poate ocupa cineva dintre domniile-voastre de noi este cea cuprinsă în pactul Societății Națiunilor".

Simon mi-a răspuns : „Dar dacă această procedură nu duce la rezultate cum o știm cu toții, nu trebuie oare să căutăm o alta nouă ?"

Am răspuns că, dacă se gîndește la o procedură în materie de revizuire în afară de cea cuprinsă în articolul 19, se comite o ilegalitate și fără consecințe, căci nu vom ține cont nimeni de dispozițiunile ce se vor lua, iar dacă ne menținem strict pe procedura articolului 19 și nu reușește a aduce revizuirea, avem război. Ilegalitate sau război, iată ce înseamnă pentru mine proiectatul pact în patru al marilor puteri.

Simon a spus că în ceea ce privește revizuirea se aplică procedura Pactului Societății Națiunilor și a insistat din nou că MacDonald nu a fost înțeles. Aceasta este cauza neliniștii pe care o găsește la reprezentanții Micii Înțelegeri.

La sfîrșitul convorbirii, Simon m-a invitat să vin la Londra, unde sînt asigurat întotdeauna de o bună primire, pentru a vorbi direct cu MacDonald. Am răspuns că este posibil după călătoria mea la Paris de acum să vin la Londra, căci și mie mi-ar face plăcere să văd pe MacDonald.

Sir John a adăugat : „Dumneavoastră cunoașteți psihologia lui MacDonald. El are în acest moment în discuțiune planul lui de dezarmare și acordul în patru, propus de Mussolini. Fă ce poți ca să reușească planul lui MacDonald de dezarmare. Dacă reușește pe acest teren, el nu mai are interes așa de mare să insiste pe celălalt. Dar dacă Conferința dezarmării ajunge la un eșec, atunci fatal firea lui MacDonald îl împinge a căuta o altă formulă pentru a păstra pacea".

Am răspuns că, în ceea ce privește Mica Înțelegere, ea a arătat prin discursul ce am făcut toată simpatia pentru planul britanic, rezervîndu-și, bineînțeles, dreptul de a-l amenda. Dar succesul planului de dezarmare MacDonald nu depinde de noi, ci de Franța, iarăși o mare putere. Ca concluziune voi spune că am impresiunea că Simon, prin atitudinea lui conciliantă, a urmărit un dublu obiectiv :

1) a șterge reaua impresiune pe care a produs-o discursul lui MacDonald față de statele vizate prin revizuire (din acest punct de

vedere, comunicatul de ieri al Micii Înțelegeri a fost foarte bine venit și noul ei pact de organizare s-a dovedit eficace) ;

2) față de statele Micii Înțelegeri, pentru ca acestea să nu împingă Franța la rezistență împotriva propunerilor lui Mussolini, căutînd astfel a izola Franța.

279

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 14 MAI 1933

T.C. NR. 201

ÎNREG. M.A.S.

NR. 25 490 DIN 15 MAI

În așteptarea declarațiunilor lui ... [1] de miercuri, Conferința dezarmării s-a amînat pe joi. În cercurile delegațiunilor la conferință se crede că trei sînt posibilitățile :

1. Hitler ar putea fi violent în formă și intransigent asupra fondului, și în acest caz nu ar rămîne conferinței decît să constate eșecul datorat Germaniei.

2. Hitler ar putea să accepte pur și simplu proiectul britanic. Aceasta ar fi o lovitură foarte abilă la adresa Franței. În adevăr, toată tactica Franței a consistat în a face concesiuni periculoase în materie de securitate și a nu aborda chestiunea materialului asupra căreia are mari rezerve de formulat la planul britanic. Prin această tactică, Franța a lăsat ca lucrările Conferinței de dezarmare să se desfășoare sub forma unui duel anglo-germanic. Dacă însă Hitler ar accepta pur și simplu planul britanic, nu numai că Germania ar fi alături de Anglia, dar Franța ar purta răspunderea eșecului din cauză că nu ar fi acceptat *tale quale* reducerile de material cerute de planul britanic. Beneš nu crede însă că Hitler s-ar opri la această soluțiune. Hitler ar putea fi violent în formă, dar vag asupra fondului. Aceasta ar permite prelungirea negociațiunilor Conferinței dezarmării pînă la deschiderea Conferinței de la Londra și amînarea Conferinței dezarmării la toamnă. Numeroși delegați consideră această a treia ipoteză ca cea mai probabilă pînă în momentul de față.

[1] Lipsă în text.

280

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 24 MAI 1933

T.C. NR. 204. STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 27 739 DIN 25 MAI

Am cinat aseară cu Paul Boncour împreună cu Beneš şi Jevtić. El ne-a pus în curent de mersul negociaţiunilor privitoare la pactul în patru. Contrar ştirilor apărute în presă, articolele I şi II, adică cele care ne interesează, din pactul propus de Franţa au fost acceptate fără schimbare de Italia şi Germania. Anglia cere însă să se suprime studiul sancţiunilor prevăzute la articolul 16 din Pactul Societăţii Naţiunilor. Mai există încă divergenţe între Franţa şi celelalte puteri cu privire la articolul 3 din pactul în patru, numit dezarmarea. Paul Boncour ne-a spus că aceste negociaţiuni sînt oficioase, nu oficiale, adică se încearcă să se ajungă la un text pe care Franţa l-ar accepta pentru ca apoi Mussolini să-l propună în mod oficial ca venind de la el. Avînd în vedere emoţiunea pe care acordul în patru, aşa cum l-a propus Franţa, a provocat în Polonia, eu am cerut lui Paul Boncour să ne comunice printr-o notă diplomatică în momentul semnării că Franţa nu va accepta niciodată ca procedura articolului 19 să fie modificată cu privire la revizuirea teritorială, cu alte cuvinte am cerut Franţei să se angajeze a nu semna niciodată ca regula unanimităţii voturilor şi a consimţămîntului părţii interesate în materie de revizuire teritorială să fie abandonată de Franţa. Pe de altă parte, am cerut ca această notificare să fie făcută în aceeaşi formă şi Italiei, şi Germaniei, şi Angliei, pentru ca aceste trei state să ştie în momentul în care semnează acordul în patru care este exact poziţiunea Franţei, dictată de altfel de tratatele ei de alianţă faţă de noi. Paul Boncour a acceptat propunerea mea sub rezerva aprobării guvernului său, dar care însă, spunea Paul Boncour, nu crede că îi va lipsi. Cum Conferinţa Micii Înţelegeri are loc la Praga la 30 mai şi cum Mica Înţelegere trebuie să ia atunci o atitudine oficială faţă de pactul în patru, am cerut lui Paul Boncour ca redacţiunea acestei note diplomatice să fie făcută chiar de acum, pentru ca la rîndul nostru să ştim cum vom face comunicatul la Praga. Paul Boncour a însărcinat pe Massigli să facă un proiect de notă în sensul celor cerute de mine şi să-l supună

reprezentanţilor Micii Înţelegeri, afirmînd că guvernul său este decis să nu-şi dea semnătura acordului în patru decît sub condiţiunea unei înţelegeri cu Mica Înţelegere.

281

DECLARAŢIA LUI N. TITULESCU LA CONFERINŢA PENTRU REDUCEREA ŞI LIMITAREA ARMAMENTELOR (ŞEDINŢA A 65-a) *

GENEVA, 25 MAI 1933

Domnul *N. Titulescu* (România) declară că problema securităţii este una din problemele care interesează în cel mai înalt grad ţările din Mica Înţelegere. Domnia-sa ţine foarte mult la definiţia agresorului aşa cum a fost formulată de delegaţia sovietică. Aceasta constituie pentru aceste ţări un element primordial de securitate. Se întîmplă însă că, în calitate de ministru al afacerilor externe al României, domnul Titulescu să trebuiască să se ducă la Praga, unde se află domnul Beneš şi domnul Jevtić şi unde va avea loc Conferinţa Micii Înţelegeri. În consecinţă, dacă aranjamentul propus de preşedinte rămîne definitiv, deoarece aceşti trei delegaţi vor fi absenţi luni, domnul Titulescu ţine să declare de pe acum că cele trei state din Mica Înţelegere aderă cu totul la definiţia agresorului aşa cum a fost formulată de delegaţia sovietică şi că vor socoti că remarcabilul discurs rostit de domnul Politis trebuie să risipească orice îndoială în ochii celor care consideră definiţia sovietică drept prea rigidă. Domnul Titulescu declară că în orice caz nimeni nu poate, pentru că priveşte lucrurile dintr-un unghi special, să le răpească acest element de securitate care a fost expus în faţa conferinţei. Dacă vreun membru are o altă opinie, trebuie totuşi să-şi dea seama de problemele ce frămîntă aceste ţări şi să accepte ca ele să poată subscrie la definiţia agresorului aşa cum aceasta a fost formulată de delegaţia sovietică.

282

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 25 MAI 1933

T.C. NR. 206

INREG. M.A.S. NR. 27 784 DIN 26 MAI

După ce în ședința de azi am susținut definițiunea sovietică a agresorului împotriva unor critici nefundate ale Marii Britanii, Dovgalevski a venit să-mi mulțumească și mi-a spus față de membrii delegațiunii românești : „Atitudinea domniei-voastre în susținerea punctului de vedere sovietic va cîntări în balanță".

283

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 25 MAI 1933

T.C. NR. 207

INREG. M.A.S.

NR. 27 783 DIN 26 MAI

Massigli mi-a remis azi din partea lui Paul Boncour o notă diplomatică pe care ne-o va adresa cînd se va semna acordul în patru. În această notă Franța ne asigură că nu va admite ca procedura actuală a revizuirii tratatelor, care cere unanimitatea voturilor Societății Națiunilor, să fie schimbată.

Massigli a adăugat că, dacă avem observațiuni de făcut cu privire la redactare, Guvernul francez este gata să le examineze. Am spus lui Massigli că sînt sigur că el va adresa o notă identică Poloniei.

Mi-a răspuns foarte enervat : „Nu, pentru că Polonia a luat o atitudine imposibilă față de Franța ; este timpul ca domnul Beck să vadă consecințele politicii sale".

Am calmat pe Massigli arătîndu-i că nervozitatea Poloniei este foarte explicabilă, dat fiind că statul care cere revizuirea față de Polonia nu este un stat mic ca Ungaria, ci Germania. I-am arătat apoi importanța pentru Franța a solidarității între Mica Înțelegere și Polonia în această chestiune.

Voi continua eforturile mele în acest sens.

284

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 27 MAI 1933

T.C. NR. 209

INREG. M.A.S.

NR. 28 347 DIN 27 MAI

Am remis astăzi lui Massigli observațiunile mele asupra notei pe care Franța urmează s-o adreseze statelor Micii Înțelegeri în cazul că semnează acordul în patru. Pe urma acestor observațiuni, nota franceză va cuprinde trei adaosuri la cele comunicate deja. *Primo :* o frază în care Franța declară că acordul în patru nu va afecta cu nimic politica urmărită pe baza tratatului care unește Franța și România. *Secundo :* afirmația că acordul în patru exclude de aci încolo, în parte, revizuirea tratatelor și aplicarea lui la cazurile concrete. *Tertio :* privitor la procedură, Franța nu acceptă schimbarea principiului unanimității, inclusiv votul părților interesate. Massigli mi-a spus că în urma convorbirii noastre a oferit polonezilor să le adreseze o notă identică cu aceea ce o va trimite statelor Micii Înțelegeri, dar cu condițiunea ca Polonia să nu dea un răspuns care să interzică Franței să semneze un acord chiar cînd este vorba numai de interesele proprii ale puterilor semnatare. Reprezentantul Poloniei așteaptă instrucțiuni de la Varșovia.

285

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 27 MAI 1933

T.C. NR. 210

INREG. M.A.S.

NR. 28 345 DIN 27 MAI

Din discuțiunea generală urmată în Comisiunea pentru cheltuielile de apărare rezultă că : *primo,* principiul publicității este unanim primit, al doilea limitarea cheltuielilor este primită de patru state care au luat cuvîntul și refuzată de Japonia, Statele Unite, Italia, Germania și Ungaria, pe motiv că tehnic și practic este imposibil. Al treilea, în numele Micii Înțelegeri am declarat că nu ne opunem în principiu la limitare, făcînd însă rezerve pe baza articolului 8 din Pactul Societății Națiunilor cu privire la situațiunea indiviziunii speciale, adăugînd că la timp oportun vom formula aceste rezerve. Al patrulea, delegațiunea britanică a propus ca încheiere a discuțiunii un proiect de rezoluțiune tinzînd la trimiterea

raportului Comitetului tehnic la Comisiunea generală, cu menţiunea punctului de vedere al fiecărei delegaţiuni, fără a se mai continua discuţiunea pe articole.

Raportorul Jacomet a intervenit pe lîngă delegaţiunea noastră în sensul de a ne lua obligaţiunea de a depune conturile închise pe viitor în termen de un an de la expirarea fiecărui an bugetar. Am răspuns că în situaţiunea actuală ne este greu a lua un atare angajament, dar am promis să cerem instrucţiuni. Preşedintele Comisiunii, repetînd cuvintele elogioase pronunţate la Lyon la adresa domnului Savel Rădulescu pentru modul cu care a prezidat lucrările Comitetului, a mulţumit în numele delegaţiunii şi în numele domniei-sale.

286

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 27 MAI 1933

T.C. NR. 211

ÎNREG. M.A.S.

NR. 28 325 DIN 27 MAI

Am cinat astă-seară cu Paul Boncour. El mi-a spus că pactul în patru va întîmpina rezistenţă înaintea parlamentului, dar crede că, graţie acordului ce a făcut cu Mica Înţelegere, va învinge această rezistenţă. Dificultatea pentru Paul Boncour o constituie însă acceptarea de către Germania a atitudinii Franţei faţă de Mica Înţelegere. Paul Boncour spunea :

„Graţie notei asupra căreia am căzut de acord, pactul în patru nu mai păstrează caracterul reviziunii pe care îl doreşte Germania şi Italia. Dacă aceste state acceptă pactul în patru în spiritul pe care Franţa i l-a dat prin nota către Mica Înţelegere, atunci va începe o epocă de destindere în politica europeană".

Dar dacă Germania nu acceptă, am întrebat eu ?

Paul Boncour a răspuns : „Atunci nu va fi pactul în patru".

287

COMUNICATELE CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNŢELEGERI *

PRAGA, 29 MAI—1 IUNIE 1933

Comunicat nr. 1

Consiliul permanent al statelor Micii Înţelegeri, reprezentat prin domnii Titulescu pentru România, Jevtić pentru Iugoslavia şi Beneš

pentru Cehoslovacia, s-a întrunit sub preşedinţia domnului Beneš la 30 mai, la Ministerul Afacerilor Externe din Praga, în prima sa sesiune anuală obligatorie.

Cei trei miniştri ai afacerilor externe au procedat mai întîi cu toţii la schimbul instrumentelor de ratificare a Pactului de organizare al Micii Înţelegeri, semnat la Geneva la 16 februarie 1933.

Ei trec după aceea la discutarea situaţiei politice internaţionale şi a problemelor privind politica externă a ţărilor lor, care se află pe ordinea de zi a sesiunii Consiliului permanent de la Praga.

Cu privire la pactul celor patru puteri occidentale şi a ultimei faze a negocierilor acestui pact, cei trei miniştri ai afacerilor externe îşi formulează punctul lor de vedere după cum urmează. În comunicatul lor din 25 martie 1933, cei trei miniştri ai afacerilor externe ai statelor Micii Înţelegeri au stabilit principiile care trebuie să dirijeze politica lor faţă de pactul celor patru. El spunea :

a) orice colaborare a statelor avînd drept scop rezolvarea problemelor ce le interesează în mod exclusiv este de dorit şi salutară ;

b) statele Micii Înţelegeri nu ar putea admite că se aduce un serviciu cauzei bunelor relaţii între diferitele ţări prin acorduri care au drept scop să dispună de drepturile terţilor, fie printr-o hotărîre concretă, fie prin presiuni ce s-ar exercita asupra unor ţări altele decît acelea care au încheiat aceste acorduri ;

c) dat fiind că nu se poate dispune de bunul altuia nici direct, nici indirect, cei trei miniştri ai afacerilor externe ai Micii Înţelegeri formulau la 25 martie 1933 rezervele cele mai exprese cu privire la semnarea eventuală a unor asemenea acorduri pentru tot ce s-ar referi la drepturile şi politica lor.

Date fiind noile texte pe care Guvernul francez, fidel politicii comune a Franţei şi a Micii Înţelegeri, i le-a comunicat, precum şi amplele informaţii pe care Guvernul Republicii nu a încetat să i le dea în cursul negocierilor în această problemă, Consiliul permanent al Micii Înţelegeri constată următoarele :

a) Prima versiune a pactului, al cărui spirit este contrar principiilor dreptului internaţional şi drepturilor decurgînd pentru toate celelalte naţiuni din Pactul Societăţii Naţiunilor, a fost definitiv abandonată.

Noul text, comunicat celor trei miniştri ai afacerilor externe ai Micii Înţelegeri, este conform cu memorandumul Guvernului francez din 10 aprilie 1933, care stabileşte principiul că pactul celor patru nu poate cuprinde decît probleme care se referă în mod exclusiv la propriile interese ale semnatarilor acestui acord.

Astfel s-a dat satisfacţie principalelor două obiecţiuni ridicate

de către declarația statelor Micii Înțelegeri din data de 25 martie 1933.

b) Cei trei miniștri ai afacerilor externe ai Micii Înțelegeri iau act de asigurările care le-au fost date de către ceilalți reprezentanți ai puterilor occidentale semnatare ale eventualului pact al celor patru, privind limitele acțiunii pe care ele înțeleg s-o întreprindă în legătură cu intangibilitatea completă a competenței Societății Națiunilor, căreia semnatarii eventualului pact declară a nu-i aduce atingeri, și, în sfîrșit, cu privire la regula unanimității care este aplicabilă articolului 19 al Pactului Societății Națiunilor.

c) Garanții formale au fost date statelor Micii Înțelegeri de Guvernul francez, în virtutea angajamentelor reciproce anterioare, împotriva oricăror tentative de revizuire.

Aceste garanții sînt de așa natură, încît nici un pericol pentru interesele lor, cît și pentru politica comună de urmat între statele Micii Înțelegeri și Franța nu ar putea să reiasă ca urmare a semnării tratatului. Date fiind aceste garanții, pactul celor patru nu poate deveni un acord care ar avea drept scop să tindă direct sau indirect la revizuirea frontierelor țărilor lor.

În aceste condiții, statele Micii Înțelegeri, posedînd garanții suficiente că pactul celor patru nu poate știrbi interesele lor, speră că hotărîrile celor patru puteri asupra problemelor care le privesc vor putea să le apropie reciproc, să consolideze spiritul lor de colaborare și astfel să readucă calmul în Europa, mai ales în Europa Centrală.

Cei trei miniștri ai afacerilor externe au examinat din nou problema revizuirii clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace ; cu privire la aceasta, ei proclamă, de data aceasta solemn și definitiv, punctul de vedere al celor trei pentru a face să dispară orice echivoc atît pentru prezent, cît și pentru viitor.

1. Ei constată, mai întîi, identitatea absolută a punctului lor de vedere asupra acestui subiect, așa cum l-au precizat în mai multe rînduri la semnarea Pactului de organizare al Micii Înțelegeri, la 16 februarie 1933, la Geneva.

2. Ei constată că problema revizuirii frontierelor țărilor lor nu se pune pentru ei. Totuși, ca principiu, ei nu ar putea admite să se facă vreo presiune în vederea revizuirii împotriva oricărei țări, soarta teritoriului depinzînd exclusiv de factorii constituționali răspunzători și de parlamente, în virtutea dispozițiilor diverselor constituții naționale.

3. Ei constată că, atingîndu-se problema revizuirii, nu se face decît să se învenineze raporturile reciproce dintre state și să se trezească speranțe nerealizabile, înmulțind astfel obstacolele în calea restabilirii relațiilor dintre state.

După ce au examinat situația și lucrările Conferinței de dezarmare, cei trei membri ai Consiliului permanent păstrează convingerea că negocierile de la Geneva vor putea duce la rezultate pozitive.

În acest sens, statele Micii Înțelegeri acceptă planul Guvernului britanic ca bază de negocieri a viitoarei convenții și înregistrează cu satisfacție contribuția președintelui Roosevelt la ideea securității, care, totuși, va trebui să fie dezvoltată mai mult în sensul ultimelor hotărîri ale Comitetului de securitate, mai ales în ceea ce privește definirea agresorului.

Acceptînd principiul uniformizării armatelor continentale și principiul reducerii armamentelor, ei își dau adeziunea la principiul egalității în drepturi, care trebuie realizat în etape și în condiții de securitate pentru toate națiunile.

Ei hotărăsc, pe lîngă aceasta, să insiste pe cît posibil pentru elaborarea foarte precisă a unei funcționări efective a controlului și a competenței Comisiei permanente de dezarmare.

Cei trei miniștri sînt de părere că pînă la sfîrșitul acestui an trebuie terminate toate lucrările primei Conferințe de dezarmare.

Comunicat nr. 2

Comunicatul ce urmează a fost publicat după ședința de astăzi a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri.

A doua ședință a Consiliului permanent al statelor Micii Înțelegeri a avut loc miercuri 31 mai 1933. Continuînd discutarea problemelor de politică generală, cei trei miniștri ai afacerilor externe au stabilit mai întîi atitudinea ce urmează a fi luată de către delegațiile lor în problemele de principiu ce se vor ridica la Conferința economică și financiară de la Londra.

Cu privire la aceasta, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri s-a pronunțat în linii generale pentru :

1) suprimarea completă a datoriilor de război, fără de care hotărîrile Conferinței de la Lausanne nu ar fi definitive și însănătoșirea financiară a Europei ar fi imposibilă ;

2) revenirea la stabilitate a unor monezi fără de care dezvoltarea comerțului internațional și creșterea prețurilor pe piața mondială ar fi imposibile ;

3) dispariția progresivă a obstacolelor ce se ridică în calea comerțului internațional și mai ales a măsurilor restrictive pentru devize și a prohibițiilor la import. Cu privire la aceasta, cele trei țări ale noastre sînt interesate în special ca exportatori fie de produse agricole, fie de produse industriale ;

4) o politică economică de libertate a schimburilor, opusă ideii nesănătoase și irealizabile a autarhiei economice ;

5) adoptarea de către Conferința de la Londra a punctului de vedere susținut în mod continuu de către conferințele statelor agricole din Europa Centrală și Orientală cu privire la tratamentul preferențial pentru produsele lor agricole, la dezvoltarea creditului agricol și la datoriile publice și particulare. O problemă cu totul deosebită, care interesează mai ales cele trei țări ale noastre, este reglementarea internațională a comerțului și a prețului cerealelor.

Schimbul de vederi privind situația politică generală și care interesează înainte de toate relațiile celor trei țări ale Micii Înțelegeri cu Italia, Germania, Rusia Sovietică, Polonia, Ungaria, Bulgaria și Austria a dus la constatarea unui acord complet al celor trei miniștri ai afacerilor externe.

În ceea ce privește Polonia, statele Micii Înțelegeri vor continua să practice aceeași politică de prietenie ce se sprijină pe comunitatea de interese. În ceea ce privește Uniunea Sovietică, Mica Înțelegere ia act cu satisfacție de atitudinea comună privind anumite probleme ale Conferinței de dezarmare și privește cu încredere evoluția relațiilor viitoare.

Din punct de vedere general, politica Micii Înțelegeri, care constituie de la pactul din 16 februarie 1933 o unitate internațională superioară, este o politică de pace, care a rămas și va rămîne fidelă principiului direct sau indirect al competenței și funcționării în mod regulat a instituției de la Geneva, care va continua să rămînă devotată ideii de colaborare politică și economică strînsă cu toți vecinii săi. Mica Înțelegere cere, o dată mai mult, tuturor națiunilor de bună-credință să practice politica respectării tratatelor și a dreptului internațional, politica arbitrajului general în cadrul angajamentelor semnate în prezent și să practice politica dezarmării în cadrul securității pentru toți.

Cele trei state ale Micii Înțelegeri nu amenință nici un stat vecin, ele nu au nici un interes să fie în conflict politic sau militar cu nici un stat, ele execută în mod cinstit toate angajamentele lor internaționale și sînt hotărîte să continue să le respecte și să le execute. Unirea lor nu are alte scopuri decît să servească ca punct de plecare a organizării pașnice noi a Europei Centrale, la care ar putea să se alăture alte state în scopul unei politici constructive de colaborare politică și economică a tuturor națiunilor și în toate domeniile în Europa Centrală și Sud-orientală.

Ele sînt convinse că această linie politică constituie singura cale prin care principiile Pactului Societății Națiunilor și pacea generală pot fi salvgardate în mod durabil. Practicînd această politică

sinceră și loială față de toți, ele sînt cu atît mai hotărîte să apere cu toate mijloacele care sînt la dispoziția națiunilor lor, printr-o unire indivizibilă, interesele lor vitale comune împotriva oricărei eventuale amenințări.

Proclamînd toate acestea cu ocazia primei întruniri anuale obligatorii a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri după semnarea pactului din 16 februarie 1933, statele Micii Înțelegeri vor să facă înțeles tuturor statelor că aceasta este politica lor definitivă, amicală cu privire la toți, dar de asemenea plină de hotărîre și care va rămîne ca atare oricare ar fi schimbările eventuale ale situației internaționale.

Cei trei miniștri ai afacerilor externe au discutat după aceea organizarea Secretariatului permanent, care este stabilit, în conformitate cu articolul 9 al Pactului de organizare al Micii Înțelegeri, pentru anul 1933—1934 la Praga, la sediul președintelui în exercițiu al Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. Cei trei miniștri s-au pus de acord asupra compoziției Secretariatului, a funcționării sale, asupra păstrării arhivelor, asupra funcționarilor Secției de la Geneva și, în sfîrșit, asupra colaborării sistematice efective a tuturor reprezentanților diplomatici ai statelor Micii Înțelegeri în celelalte țări. În ședința sa de astăzi, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a început examinarea colaborării celor trei state în domeniul economic.

Comunicat nr. 3

A treia și ultima ședință a Consiliului permanent al statelor Micii Înțelegeri a avut loc joi 1 iunie.

Trecînd la examinarea problemei coordonării progresive a intereselor economice ale celor trei state, cei trei miniștri ai afacerilor externe au hotărît mai întîi compunerea și funcționarea Consiliului economic al statelor Micii Înțelegeri, stabilit în virtutea articolului 7 al pactului de organizare al Micii Înțelegeri din 16 februarie 1933.

1. Consiliul economic, care este un organism comun pentru cele trei state, se compune din trei secțiuni naționale : română, cehoslovacă și iugoslavă.

2. Fiecare secțiune va avea ca membri cinci delegați. Un corp de experți și specialiști suficient de numeros, cunoscînd în general viața economică practică pentru a putea asista pe delegați în examinarea diferitelor domenii ale activității economice a celor trei țări, va fi numit în fiecare secțiune. Fiecare secțiune va putea astfel să se împartă în comitete ce se vor ocupa de probleme sau grupe de probleme speciale.

3. Delegații vor fi numiți pentru următoarele domenii :

a) pentru politica comercială în general ;

b) pentru problemele agricole ;
c) pentru problemele industriale ;
d) pentru problemele financiare, probleme de credit și de bănci centrale de emisie ;
e) pentru problemele de comunicație.

4. Fiecare secțiune își pregătește studii și propuneri concrete în ramurile sale naționale. Cele trei secțiuni se întrunesc în mod regulat cel puțin de patru ori pe an, rînd pe rînd în capitala fiecărei țări, în scopul de a coordona lucrările lor proprii în secțiuni și de a pregăti propunerile lor comune, care sînt apoi prezentate Consiliului permanent pentru a hotărî.

5. Celelalte hotărîri luate de Consiliul permanent privesc detaliile reglementării interne a Comitetului economic și indică funcționarea și procedeul de ansamblu privind lucrările Consiliului economic însuși.

Cei trei membri ai Consiliului permanent al Micii Înțelegeri examinează apoi toate problemele de fond ce trebuie să constituie obiectul studiilor și dezbaterilor Consiliului economic în scopul de a se ajunge la propuneri concrete pentru coordonarea intereselor economice ale celor trei țări și în vederea unei soluționări progresive spre colaborarea economică cea mai strînsă a statelor Micii Înțelegeri. Ei precizează conținutul și obiectul lucrărilor Consiliului economic, completînd statutul economic al statelor Micii Înțelegeri după cum urmează :

1) Pactul de organizare al Micii Înțelegeri, semnat la Geneva la 16 februarie 1933, a constituit statele Micii Înțelegeri într-o unitate politică internațională superioară. El a pus bazele pentru a pregăti aceste state să evolueze spre o nouă comunitate economică. Hotărîrile care sînt luate în acest moment de Consiliul permanent de la Praga reprezintă primul pas către această comunitate economică. De aceea noul statut economic, precizînd obiectul colaborării economice a acestor trei țări, a trebuit să cuprindă pe rînd toate domeniile vieții economice a celor trei țări ale Micii Înțelegeri.

2) Consiliul economic va trebui să se ocupe în primul rînd de toate problemele ce interesează sistemul tarifelor vamale generale în cele trei țări ale Micii Înțelegeri. Primul său scop va fi să elaboreze un sistem de tratament preferențial între cele trei state pentru a se ajunge la o intensificare a schimburilor comerciale. Detaliile acestui sistem vor fi examinate în cursul lucrărilor Consiliului economic, înțelegîndu-se de la sine că hotărîrile congreselor internaționale sau ale instituțiilor de la Geneva vor fi de asemenea examinate. Sistemul de contingentare va fi de asemenea studiat în scopul intensificării schimburilor dintre cele trei țări.

3) Pentru a ridica la maximum volumul exporturilor reciproce, Consiliul economic va elabora un plan de ansamblu amănunțit al exporturilor și importurilor dintre statele Micii Înțelegeri. La elaborarea acestui tablou vor fi luate în considerație atît interesele naționale, cît și cele ale statelor terțe.

Consiliul economic va pregăti planul unei colaborări strînse între organizațiile centrale cooperatiste ale celor trei țări în vederea stabilirii de relații directe între cooperativele de producție și cele de vînzare și cumpărare.

4) În domeniul agricol vor fi stabilite relații între institutele de cercetări și de control agricol și zootehnic cu privire la metodele de analiză, în scopul ca rezultatele și certificatele să fie comparabile. Schimburile de semințe și de reproducători vor avea loc între cei ce selecționează semințe și crescătorii de animale.

5) Un sistem de colaborare în domeniul producției industriale va fi pregătit de Consiliul economic. În acest scop, el va lua în considerație pregătirea și stabilirea de acorduri între ramurile industriale corespondente, asocierea întreprinderilor individuale în cele trei state și posibilitățile de noi investiții directe sau indirecte în cele trei țări respective.

Stabilirea de camere de comerț mixte (româno-cehoslovacă, româno-iugoslavă, cehoslovaco-iugoslavă) și îmbunătățirea activităților lor, crearea unui institut economic al Micii Înțelegeri în fiecare din capitalele celor trei țări, precum și a altor instituții economice comune, va fi unul dintre primele scopuri ale activității și propunerilor Consiliului economic.

6) O atenție cu totul deosebită va fi acordată tuturor problemelor de comunicații de orice natură între țările Micii Înțelegeri.

În domeniul căilor ferate, Consiliul economic va pregăti propuneri pentru unificarea ajustării tarifelor, reglementarea în domeniul transporturilor, unitatea de clasificare a mărfurilor, procedeele administrative, statisticile etc.

În domeniul navigației pe Dunăre, Consiliul economic va studia căile pentru a se ajunge la o colaborare strînsă, în corelație cu navigația pe Marea Neagră. Consiliul economic va pregăti, pe lîngă acestea, propunerile pentru ameliorarea și pentru o nouă dezvoltare în domeniul navigației aeriene, a comunicațiilor poștale, telegrafice și telefonice, în domeniul radiofoniei (uniune poștală, telegrafică și telefonică sau aranjamente mai strînse în acest domeniu).

7) Consiliul economic va desemna de pe acum un comitet special pentru a se ocupa de toate problemele de normalizare în toate ramurile vieții economice : în agricultură, industrie și comerț, în domeniul materialului pentru comunicații feroviare, poștale, tele-

fonice şi telegrafice etc., în special automobile şi alte maşini etc.

Normalizarea va trebui să se aplice fără îndoială, în primul rînd, în toate domeniile dotării militare.

Comitetele naţionale de normalizare vor trebui să ia contact strîns şi permanent, în scopul de a ajuta Consiliul economic în elaborarea unui plan general de normalizare pentru statele Micii Înţelegeri.

8) Va fi realizată unificarea anumitor măsuri legislative, care se referă mai ales la viaţa economică a celor trei ţări.

Se va urmări între altele :

a) unificarea dreptului comercial, a legislaţiei asupra scrisorii de schimb şi cecului ;

b) unificarea dreptului vamal ;

c) unificarea nomenclaturii vamale, precum şi a unor părţi din tarifele vamale însăşi ;

d) simplificarea formalităţilor vamale (în virtutea Convenţiei de la Geneva privind formalităţile vamale). În acelaşi scop şi pentru a înlesni relaţiile economice între cele trei ţări, vor fi luate măsurile necesare pentru a completa acordurile economice dintre cele trei ţări prin noi acorduri, mai ales cele care vor trebui să împiedice dublul impozit fiscal, să suprime vizele de paşaport, să stabilească asistenţa judiciară efectivă etc.

9) Consiliul economic va elabora un plan pentru dezvoltarea turismului între ţările Micii Înţelegeri, în scopul de a dezvolta o propagandă sistematică reciprocă în domeniul frecventării reciproce a şcolilor comerciale şi economice, de a organiza excursii regulate şi sistematice în regiunile şi instituţiile importante pentru viaţa economică a celor trei ţări respective.

10) Consiliul economic, de acord cu băncile centrale de emisie, va avea grijă ca colaborarea acestor bănci să fie dezvoltată în toată întinderea competenţei lor. El va face, pe lîngă aceasta, tot ce va fi necesar pentru ca acţiunea băncilor centrale de emisie să fie, de acord cu ele, coordonată în mod permanent şi paralel cu extinderea şi intensificarea relaţiilor economice ale celor trei ţări ale Micii Înţelegeri. Pe cît posibil, o politică sistematică şi efectivă în domeniul creditului actual, paralizată în general într-o mare măsură, va trebui să fie dezvoltată mînă în mînă cu o colaborare sistematică a organismului de credit al ţărilor Micii Înţelegeri. Vor fi stabilite acorduri în ceea ce priveşte plăţile în cliring.

Acest program, care constituie primul pas spre constituirea unei noi comunităţi economice, va fi progresiv completat prin hotărîrile Consiliului permanent.

În cazul în care un stat vecin ar vrea să se asocieze la colaborarea economică a celor trei ţări ale Micii Înţelegeri, stabilită în acest prim program de activitate, Consiliul permanent, în conformitate cu dispoziţiile pactului de organizare al Micii Înţelegeri din 16 februarie 1933 (preambulul pactului), îşi rezervă hotărîrea cu privire la aceasta.

La sfîrşitul ultimei şedinţe, membrii Consiliului permanent au rezolvat în plus un număr de probleme pendinte între ţările lor.

Următoarea sesiune a Consiliului permanent va avea loc la Geneva, o dată cu Adunarea Societăţii Naţiunilor, iar a doua sesiune anuală obligatorie va avea loc la Bucureşti în luna mai 1934.

288

DECLARAŢIA CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNŢELEGERI *

PRAGA, 30 MAI 1933

În comunicatul lor din 25 martie 1933, cei trei miniştri ai afacerilor externe ai statelor Micii Înţelegeri au stabilit principiile care trebuie să conducă politica lor faţă de pactul în patru. Ei spuneau :

a) este de dorit şi salutară orice colaborare între state care are drept scop reglementarea problemelor ce le privesc în mod exclusiv ;

b) statele Micii Înţelegeri nu vor putea recunoaşte că se aduce un serviciu cauzei bunelor relaţii dintre diferitele ţări prin acorduri ce ar avea drept scop să dispună de drepturile terţilor fie printr-o hotărîre concretă, fie prin presiunea exercitată asupra altor ţări decît acelea care au încheiat aceste acorduri ;

c) aşa cum nu se poate dispune de bunul altuia nici direct, nici indirect, cei trei miniştri ai afacerilor externe ai Micii Înţelegeri formulau la 25 martie 1933 rezervele cele mai exprese în legătură cu semnarea eventuală a unor astfel de acorduri pentru tot ce ar privi drepturile şi politica lor.

Date fiind noile texte pe care Guvernul francez, fidel politicii comune a Franţei şi a Micii Înţelegeri, i le-a comunicat, precum şi amplele informaţii pe care Guvernul Republicii nu a încetat să i le dea în cursul negocierilor despre care este vorba, Consiliul permanent al Micii Înţelegeri constată următoarele fapte :

a) Prima versiune a pactului, al cărui spirit era contrar principiilor dreptului internaţional şi drepturilor decurgînd pentru toate celelalte naţiuni din Pactul Societăţii Naţiunilor a fost definitiv abandonată.

Noul text, comunicat celor trei miniștri ai afacerilor externe ai Micii Înțelegeri, este conform memorandumului Guvernului francez din data de 10 aprilie 1933, stabilind principiul că pactul în patru nu poate să atingă decît probleme ce privesc exclusiv interesele proprii ale semnatarilor acestui acord.

Prin aceasta s-a dat satisfacție celor două obiecțiuni principale ridicate prin declarația statelor Micii Înțelegeri din data de 25 martie 1933.

b) Cei trei miniștri ai afacerilor externe ai Micii Înțelegeri iau act de asigurările ce le-au fost date de ceilalți reprezentanți ai puterilor occidentale semnatare ale eventualului pact în patru, în raport cu limitele acțiunii pe care înțeleg s-o întreprindă cu intangibilitatea completă a competenței Societății Națiunilor, la care semnatarii eventualului pact declară că nu se gîndesc să aducă atingere, și, în sfîrșit, cu regulile unanimității aplicabile articolului 19 al Pactului Societății Națiunilor.

c) Au fost date garanții formale statelor Micii Înțelegeri de Guvernul francez, în virtutea angajamentelor reciproce anterioare, împotriva tuturor încercărilor de revizuire.

Aceste garanții sînt de așa natură, încît nici un pericol pentru interesele lor, ca și pentru politica comună de urmat între statele Micii Înțelegeri și Franța, nu ar putea să apară ca urmare a semnării tratatului. Ca urmare a acestor garanții, pactul în patru nu poate să devină un acord care ar avea drept scop să vizeze direct sau indirect revizuirea frontierelor țărilor lor.

În aceste condiții, statele Micii Înțelegeri, avînd garanții suficiente pentru ca pactul în patru să nu poată afecta interesele lor, speră că hotărîrile celor patru puteri asupra problemelor ce le privesc vor putea să-i apropie reciproc, să întărească spiritul lor de colaborare și să readucă calmul în Europa, în special în Europa Centrală.

*

Cei trei miniștri ai afacerilor externe au examinat din nou problema revizuirii clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace. Cu privire la aceasta, ei proclamă de data aceasta solemn și definitiv punctul de vedere al celor trei state, dorind să facă să dispară orice echivoc și pentru prezent și pentru viitor :

1) ei constată mai întîi identitatea absolută a punctelor lor de vedere cu privire la acest subiect așa cum au precizat-o o dată mai mult cu ocazia semnării pactului de organizare al Micii Înțelegeri la 16 februarie 1933 la Geneva ;

2) ei constată că problema revizuirii frontierelor țărilor lor nu se pune pentru ei. Totuși, ca principiu, ei nu ar putea admite ca o propunere în vederea revizuirii să fie făcută cu privire la orice țară, soarta teritoriilor depinzînd exclusiv de factorii constituționali responsabili și de parlamente, în virtutea dispozițiilor diverselor constituții naționale ;

3) ei constată că evocarea problemei revizuirii nu face decît să învenineze raporturile reciproce dintre state, ațițînd speranțe irealizabile și făcînd astfel să crească obstacolele în calea normalizării relațiilor dintre state.

*

Examinînd situația și starea lucrărilor Conferinței de dezarmare, cei trei membri ai Consiliului permanent păstrează mereu convingerea că negocierile de la Geneva vor putea duce la rezultate pozitive.

În acest sens, statele Micii Înțelegeri acceptă planul Guvernului britanic ca bază a negocierilor viitoarei convenții și înregistrează cu satisfacție contribuția președintelui Roosevelt la ideea securității, care, totuși, va trebui dezvoltată mai mult încă în sensul ultimelor hotărîri ale Comitetului de securitate, mai ales în ceea ce privește definirea agresorului.

Acceptînd principiul uniformizării armatelor continentale și reducerii materialului militar, ei își dau adeziunea la principiile de egalitate în drepturi ce trebuie realizat pe etape și în cadrul securității pentru toate națiunile.

În afară de aceasta, ei au hotărît să insiste cît mai mult posibil asupra elaborării foarte precise a funcționării efective a controlului și a competenței Comisiei permanente pentru dezarmare.

Ei sînt de părere că de astăzi și pînă la sfîrșitul acestui an ar trebui să fie terminate toate lucrările primei Conferințe pentru dezarmare.

289

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI LA VARȘOVIA

PRAGA, 30 MAI 1933

T.C. NR. 213

Răspuns telegramei dumneavoastră nr. 2 452.

Rog a comunica domnului Beck următoarele :

1. Am comunicat în mod oficial de trei ori reprezentantului Poloniei la Geneva atitudinea Micii Înțelegeri. La cererea mea,

Franța a remis textul scrisorii de garanție contra revizuirii ministrului Poloniei la Geneva. În convorbirea ce am avut cu acesta din urmă în ajunul plecării, el mi-a spus că, din moment ce Mica Înțelegere posedă această scrisoare, ea profită și Poloniei, căci Franța nu poate avea două interpretări asupra articolului 19 și că, prin urmare, Polonia nu are interes să-și schimbe atitudinea.

Rog a comunica ministrului Beck că am obținut în plus de la Guvernul francez ca în scrisoarea ce cunoaște să se introducă și un pasaj stipulînd în mod expres că revizuirea nu se poate face decît în virtutea articolului 19.

Așa fiind, revizuirea în fața Consiliului este imposibilă pentru cei care ar pretinde că este admisibilă, iar în fața Adunării Societății Națiunilor cere unanimitatea de voturi, inclusiv vocea părții interesate, ceea ce face și în fața acestui organ revizuirea tot imposibilă.

Fără acordul în patru, Franța este liberă să interpreteze Pactul Societății Națiunilor cum dorește.

Prin obținerea scrisorii de garanție contra neopunerii noastre la pactul în patru, toți miniștrii de externe francezi vor fi în viitor legați să aplice în materie de revizuire doctrina care convine intereselor noastre.

2. În ce privește chestiunea definiției agresorului, m-am mărginit să exprim simpatia mea pentru o teză care convine intereselor noastre.

Rog a exprima domnului Beck mulțumirile mele pentru declarațiunea sa că Guvernul polon stă la dispoziținea aliatei sale România pentru normalizarea raporturilor româno-ruse și a-l asigura că, la rîndul meu, consider alianța cu Polonia ca o necesitate a politicii noastre externe și că voi fi fericit să fac totdeauna tot ceea ce îmi stă în putință pentru a o dezvolta spre binele ambelor noastre țări.

290

PROCES-VERBAL DE DEPUNERE A INSTRUMENTULUI DE RATIFICARE A CONVENȚIEI PENTRU DEFINIREA AGRESIUNII ȘI A PROTOCOLULUI DE SEMNĂTURĂ, ÎNCHEIATE LA LONDRA LA 3 IULIE 1933 *

În conformitate cu dispozițiile articolului IV al Convenției pentru definirea agresiunii, semnată cu o Anexă la articolul III al acestei Convenții și un Protocol de semnătură la Londra la 3 iulie 1933, excelența-sa domnul Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor externe

al României a înmînat azi domnului ministru Vladimir Antonov Ovsenko, reprezentant plenipotențiar al Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice la Varșovia, instrumentul de ratificare de către maiestatea-sa regele României a Convenției, Anexei și Protocolului de semnătură sus-menționate, pentru a fi depuse la Moscova cel mai tîrziu în termen de opt zile.

Acest instrument de ratificare, găsit după examinare exact și concordînd cu originalul, va fi depus la arhivele Guvernului Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice.

Drept pentru care subsemnații am întocmit prezentul proces-verbal într-un singur exemplar, după care o copie certificată conformă va fi adresată de Guvernul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice tuturor semnatarilor Convenției sus-menționate.

Făcut la Varșovia, la Legația U.R.S.S., la 9 octombrie 1933.

(ss) N. Titulescu (ss) Antonov Ovsenko

Copie certificată conformă

(ss) J. Aleksandrov

Secretar de legație al Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice

291

CONVENȚIA DE DEFINIRE A AGRESIUNII

LONDRA, 3 IULIE 1933

Maiestatea-sa regele României, președintele Republicii Estone, președintele Republicii Letone, președintele Republicii Polone, președintele Republicii Turce, Comitetul Central Executiv al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, maiestatea-sa imperială șahul Persiei și maiestatea-sa regele Afganistanului ;

Dornici de a întări pacea existentă între țările lor ;

Considerînd că Pactul Briand-Kellogg, ai căror semnatari sînt, interzice orice agresiune ;

Socotind necesar în interesul securității generale de a defini cît mai precis posibil agresiunea pentru a preveni orice pretext pentru justificarea ei ;

Constatînd că toate statele au deopotrivă drept la independență, la securitate, la apărarea teritoriilor lor și la libera dezvoltare a instituțiilor lor ;

Însuflețiți de dorința, în interesul păcii generale, de a asigura tuturor popoarelor inviolabilitatea teritoriului țărilor lor ;

Socotind util în interesul păcii generale de a pune în vigoare între ţările lor reguli precise care să definească agresiunea în aşteptarea ca acestea din urmă să devină universale,

Au decis în acest scop de a încheia prezenta Convenţiune, împuternicind pentru aceasta :

Maiestatea-sa regele României

pe domnul Nicolae Titulescu, ministru al afacerilor străine ;

Preşedintele Republicii Estone

pe domnul doctor Oskar Kallas, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Londra ;

Preşedintele Republicii Letone

pe domnul Waldemaras Salnais, ministru al afacerilor străine ;

Preşedintele Republicii Polone

pe domnul Eduard Raczynski, delegat permanent pe lîngă Societatea Naţiunilor, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar ;

Preşedintele Republicii Turce

pe Tevfik Rüstü-Bey, ministru al afacerilor străine ;

Comitetul Central Executiv al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste

pe domnul Maxim Litvinov, comisar al poporului al afacerilor străine ;

Maiestatea-sa imperială şahul Persiei

pe Fatollah Khan Noury Esfandiary, însărcinat cu afaceri la Londra ;

Maiestatea-sa regele Afganistanului

pe Ali Mohammed Khan, ministrul instrucţiunii publice ;

Care au convenit asupra următoarelor dispoziţiuni :

Articolul I

Fiecare din înaltele părţi contractante se angajează să accepte în raporturile ei mutuale cu fiecare din celelalte şi cu începere din ziua punerii în vigoare a prezentei Convenţiuni definiţia agresiunii astfel cum a fost explicat în raportul Comitetului pentru chestiunile de securitate cu data de 24 mai 1933 (Raportul Politis) la Conferinţa pentru reducerea şi limitarea armamentelor, raport făcut în urma propunerii delegaţiunii sovietice.

Articolul II

În consecinţă, va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internaţional, sub rezerva acordurilor în vigoare între părţile în conflict, statul care cel dintîi va fi comis una din acţiunile următoare :

1) declaraţiune de război unui alt stat ;

2) invaziune prin forţele sale armate, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului unui alt stat ;

3) atac prin forţele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declaraţie de război a teritoriului, navelor sau aeronavelor, unui alt stat ;

4) blocus naval al coastelor sau al porturilor unui alt stat ;

5) sprijin dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat sau refuzul, cu toată cererea statului invadat, de a lua pe propriul său teritoriu toate măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor ori protecţiune.

Articolul III

Nici o consideraţiune de ordin politic, militar, economic sau alta nu va putea servi drept scuză sau de justificare a agresiunii prevăzute la articolul II (ca exemplu a se vedea anexa).

Articolul IV

Prezenta Convenţiune va fi ratificată de înaltele părţi contractante conform legislaţiunii fiecăreia din ele.

Instrumentele de ratificare vor fi depuse de fiecare din înaltele părţi contractante pe lîngă Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

De îndată ce instrumentele de ratificare vor fi depuse de două din înaltele părţi contractante, prezenta Convenţiune va intra în vigoare între aceste două părţi. Ea va intra în vigoare pentru toate celelalte înalte părţi contractante pe măsura în care acestea din urmă vor depune, la rîndul lor, instrumentele de ratificare.

Fiecare depunere a instrumentelor de ratificare va fi imediat notificată de Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste tuturor semnatarilor prezentei Convenţiuni.

Articolul V

Prezenta Convenţiune a fost semnată în opt exemplare, din care fiecare din înaltele părţi contractante a primit unul.

Drept care plenipotenţiarii enumeraţi mai sus au semnat prezenta Convenţiune şi au aplicat sigiliile lor.

Făcut la Londra la 3 iulie 1933.

L.S. (ss) N. Titulescu
„ „ O. Kallas
„ „ Waldemaras Salnais
„ „ E. Raczinsky
„ „ Tevfik Rüstü
„ „ Maxim Litvinov
„ „ Ali Mohammed Khan
„ „ F. Noury Esfandiary

ANEXĂ

LA ARTICOLUL III AL CONVENȚIEI RELATIVE
LA DEFINIȚIA AGRESIUNII

Înaltele părți contractante semnatare ale Convenției relative la definiția agresiunii ;

Dornice, sub rezerva expresă a nu restrînge întru nimic aplicațiunea absolută a regulii puse în articolul II al zisei Convenții, de a da anumite indicațiuni de natură a determina agresorul ;

Constată că nici un act de agresiune în sensul articolului II al zisei Convențiuni nu va putea, între altele, să fie justificată de una din împrejurările următoare :

A. Situația internă a unui stat, de exemplu :

structura sa politică, economică sau socială ; greșelile atribuite administrației sale, tulburările provenind din greve, revoluțiuni, contrarevoluțiuni sau război civil.

B. Purtarea internațională a unui stat, de exemplu :

violarea sau pericolul de violare a drepturilor sau intereselor materiale sau morale ale unui stat străin sau ale supușilor săi, ruptura relațiilor diplomatice sau economice, măsuri de boicotaj economic sau financiar ; diferendele relative la angajamentele economice, financiare sau altele față de statele străine ; incidentele de frontieră care nu intră în unul din cazurile de agresiune indicate la articolul II.

Înaltele părți contractante, sînt pe de altă parte, de acord a recunoaște că prezenta Convențiune nu va trebui niciodată să servească ca legitimare a violărilor drepturilor ginților care ar putea fi implicate în circumstanțele cuprinse în enumerarea de mai sus.

L.S. (ss) N. Titulescu
" " O. Kallas
" " Waldemaras Salnais
" " E. Raczinsky
" " Tevfik Rüstü
" " Maxim Litvinov
" " Ali Mohammed Khan
" " F. Noury Esfandiary

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU CU OCAZIA SEMNĂRII CONVENȚIEI DE DEFINIRE A AGRESIUNII

LONDRA, 3 IULIE 1933

Înainte de toate țin să mulțumesc domnului Litvinov pentru cuvintele amabile ce a pronunțat la adresa mea.

Tratatul ce am semnat azi are o importanță considerabilă.

La un moment cînd pe urma atîtor evenimente situația internațională este mai curînd confuză, într-o vastă regiune a lumii, și anume tocmai în aceea în care se credea că pacea este mai fragilă, s-a stabilit în chipul cel mai armonios obligația absolută și perpetuă de neagresiune.

Dar tratatul pe care l-am semnat este mai mult decît un simplu pact de neagresiune.

Așa cum am susținut întotdeauna, agresiunea este interzisă chiar de pactul Briand-Kellogg și ceea ce importă nu este atît de a repeta o obligațiune deja luată, dar de a preciza în chip cît mai concret posibil în ce consistă această obligațiune.

Sînt mulți ani de cînd în lucrările noastre de la Geneva ne-am străduit să găsim o definiție acceptabilă a agresiunii și trebuie să mărturisesc că rezultatele nu au corespuns întotdeauna sforțărilor noastre.

Dumitale, domnule Litvinov, și delegației sovietice îi revine onoarea de a fi precizat pentru prima dată în viața internațională cu curaj, franchețe și claritate definiția agresiunii.

Eu nu revendic pentru țara mea și pentru statele Micii Înțelegeri decît meritul de a fi înțeles, împreună cu Polonia, din primul ceas în care definiția dumneavoastră a devenit publică, toată importanța ei pentru menținerea păcii generale și de a o fi susținut din toate puterile noastre în dezbaterile de la Geneva.

Cu cît această definițiune va fi acceptată de un mai mare număr de state, cu atît se va fi lucrat mai mult pentru consolidarea păcii generale.

De aceea iau act cu satisfacție de declarația dumneavoastră că guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste este gata să încheie cu celelalte națiuni convenții similare aceleia pe care am semnat-o astăzi în calitatea noastră de vecini.

Fac cele mai sincere urări pentru ca această invitație la pacea generală să fie încoronată de cel mai mare succes.

Dați-mi voie să adaug că tratatul ce am semnat astăzi are o semnificație specială pentru țara mea.

El constituie o primă și importantă etapă pe calea care duce la normalizarea raporturilor noastre.

România și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste sînt vecine și istoria nu a înregistrat un război între națiunile noastre. Aceasta înseamnă că ele sînt sortite să fie prietene.

Nu am nici o îndoială că, în munca ei neobosită pentru menținerea păcii generale, România va face tot ce depinde de ea și am toate rațiunile să cred că Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste va face la fel pentru ca cele două națiuni să realizeze pentru cel mai mare bine al lumii poruncile geografiei și istoriei.

293

CONVENȚIA DE DEFINIRE A AGRESIUNII

LONDRA, 4 IULIE 1933

Maiestatea-sa regele României, președintele Republicii Cehoslovace, președintele Republicii Turce, Comitetul Central Executiv al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și maiestatea-sa regele Iugoslaviei ;

Dornici de a întări pacea existentă între țările lor ;

Considerînd că Pactul Briand-Kellogg, ai cărui semnatari sînt, interzice orice agresiune ;

Socotind necesar în interesul securității generale de a defini cît mai precis posibil agresiunea pentru a preveni orice pretext pentru justificarea ei ;

Constatînd că toate statele au deopotrivă drept la independență, la securitate, la apărarea teritoriilor lor și la libera dezvoltare a instituțiilor lor ;

Însuflețiți de dorința, în interesul păcii generale, de a asigura tuturor popoarelor inviolabilitatea teritoriului țării lor ;

Socotind util în interesul păcii generale de a pune în vigoare între țările lor reguli precise care să definească agresiunea în așteptarea ca acestea din urmă să devină universale ;

Au decis în acest scop de a încheia prezenta Convențiune, împuternicind pentru aceasta :

Maiestatea-sa regele României

pe domnul Nicolae Titulescu, ministru al afacerilor străine ;

Președintele Republicii Cehoslovace

pe domnul Jan Garrigue Masaryk, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Londra ;

Președintele Republicii Turce

pe Mehmet Munir-Bey, ambasador extraordinar și plenipotențiar la Londra ;

Comitetul Central Executiv al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste

pe domnul Maxim Litvinov, Comisar al poporului la afacerile străine ;

Maiestatea-sa regele Iugoslaviei

pe domnul dr. George Diurić, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Londra ;

Care au convenit asupra următoarelor dispoziții :

Articolul I

Fiecare din înaltele părți contractante se angajează să accepte în raporturile ei mutuale cu fiecare din celelalte și cu începere din ziua punerii în vigoare a prezentei Convențiuni definiția agresiunii astfel cum a fost explicată în raportul Comitetului pentru chestiunile de securitate cu data de 24 mai 1933 (Raportul Politis) la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor, raport făcut în urma propunerii delegațiunii sovietice.

Articolul II

În consecință, va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internațional, sub rezerva acordurilor în vigoare între părțile în conflict, statul care cel dintîi va fi comis una din acțiunile următoare :

1) declarațiune de război unui alt stat ;

2) invaziune prin forțele sale armate, chiar fără declarație de război, a teritoriului unui alt stat ;

3) atac prin forțele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declarație de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor, unui alt stat ;

4) blocus naval al coastelor sau al porturilor unui alt stat ;

5) sprijin dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat sau refuzul, cu toată cererea statului invadat, de a lua, pe propriul său teritoriu toate măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor sau protecțiune.

Articolul III

Nici o considerațiune de ordin politic, militar economic sau alta nu va putea servi drept scuză sau justificare a agresiunii prevăzute la articolul II (ca exemplu a se vedea Anexa).

Articolul IV

Prezenta Convențiune este deschisă adeziunii tuturor celorlalte națiuni. Adeziunea va conferi aceleași drepturi și va impune aceleași obligațiuni ca semnătura inițială. Adeziunea va fi comuni-

cată Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, care va informa imediat pe ceilalți semnatari.

Articolul V

Prezenta Convenţiune va fi ratificată de înaltele părţi contractante conform legislaţiunii fiecăreia din ele.

Instrumentele de ratificare vor fi depuse de fiecare din înaltele părţi contractante pe lîngă Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

De îndată ce instrumentele de ratificare vor fi depuse de două din înaltele părţi contractante, prezenta Convenţiune va intra în vigoare între aceste două părţi. Ea va intra în vigoare pentru toate celelalte înalte părţi contractante pe măsura în care toate acestea vor depune, la rîndul lor, instrumentele de ratificare.

Fiecare depunere a instrumentelor de ratificare va fi imediat notificată de Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste tuturor semnatarilor prezentei Convenţiuni.

Articolul VI

Prezenta Convenţiune a fost semnată în cinci exemplare, din care fiecare dintre părţile contractante a primit unul.

Drept care plenipotenţiarii enumeraţi mai sus au semnat prezenta Convenţiune şi au aplicat sigiliile lor.

Făcut la Londra la 4 iulie 1933.

L.S. (ss) N. Titulescu
„ „ Jan Masaryk
„ „ Mehmet Munir
„ „ Maxim Litvinov
„ „ G. Diurić

ANEXĂ

LA ARTICOLUL III AL CONVENŢIEI RELATIVE LA DEFINIŢIA AGRESIUNII

Înaltele părţi contractante semnatare ale Convenţiei relative la definiţia agresiunii ;

Dornice, sub rezerva expresă a nu restrînge întru nimic aplicaţiunea absolută a regulii pusă în articolul II al zisei Convenţii, de a da anumite indicaţiuni de natură a determina agresorul ;

Constată că nici un act de agresiune în sensul articolului II al zisei Convenţiuni nu va putea, între altele, să fie justificat de una din împrejurările următoare :

A. Situaţia internă a unui stat, de exemplu :

structura sa politică, economică sau socială ; greşelile atribuite administraţiei sale, tulburările provenind din greve, revoluţiuni, contrarevoluţiuni sau război civil.

B. Purtarea internaţională a unui stat, de exemplu :

violarea sau pericolul de violare a drepturilor sau intereselor materiale sau morale ale unui stat străin sau ale supuşilor săi ; ruptura relaţiilor diplomatice sau economice ; măsuri de boicotaj economic sau financiar ; diferendele relative la angajamentele economice, financiare sau altele faţă de statele străine ; incidentele de frontieră care nu intră în unul din cazurile de agresiune indicate la articolul II.

Înaltele părţi contractante sînt, pe de altă parte, de acord a recunoaşte că prezenta Convenţiune nu va trebui niciodată să servească ca legitimare a violărilor dreptului ginţilor care ar putea fi implicate în circumstanţele cuprinse în enumerarea de mai sus.

L.S. (ss) N. Titulescu
„ „ Jan Masaryk
„ „ Mehmet Munir
„ „ Maxim Litvinov
„ „ G. Diurić

294

COMUNICATELE CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNŢELEGERI *

SINAIA, 24—27 SEPTEMBRIE 1933

Comunicat nr. 1

Consiliul permanent al Micii Înţelegeri s-a întrunit azi între orele 16 şi 18 la Castelul Peleş, în sala de Consiliu a regelui Carol I.

Cei trei miniştri ai afacerilor externe au examinat situaţia politică generală, şi în special cea a Europei Centrale, precum şi problemele ridicate de dezarmare. Ei vor continua analiza în şedinţa următoare.

Comunicat nr. 2

Consiliul permanent al Micii Înţelegeri a lucrat azi timp de 4 ore, de la orele 4 la 8 după-amiază, continuînd să examineze problemele luate în discuţie ieri.

Mîine după-amiază, Consiliul permanent va ţine cea de-a treia şedinţă a sa şi miercuri vor avea loc alte două şedinţe, la încheierea cărora va fi dat comunicatul asupra activităţii celei de-a doua sesiuni obligatorii anuale a Micii Înţelegeri.

Comunicat nr. 3

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a ținut ședință astăzi de la orele 4 la 6,30 după-amiază.

După această ședință, domnii miniștri Beneș și Jevtić au fost primiți în audiență separată de m.s. regele Carol. La următoarea ședință, care va avea loc mîine dimineață, vor asista de asemenea cei doi suverani.

Comunicat nr. 4

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri s-a întrunit la Sinaia la 24, 25, 26 și 27 septembrie 1933 și a ținut cinci ședințe la Castelul Peleș.

Cei trei miniștri ai afacerilor externe au trecut mai întîi în revistă situația internațională de la ultima lor întrunire la Praga în luna iunie 1933.

Constatînd cu regret că Conferința economică de la Londra n-a dat rezultatele dorite, ei au fost unanimi în aprecierea situației generale politice și economice europene, care, pe de o parte, prezintă cîteva semne de ameliorare și, pe de altă parte, semne de agravare de necontestat.

Ei s-au felicitat în special pentru rezultatele satisfăcătoare ale încheierii Pactului de neagresiune cu U.R.S.S.

Dimpotrivă, situația din Europa Centrală ridică neliniști, ale căror consecințe eventuale au fost examinate amănunțit și cu privire la care s-au luat hotărîrile corespunzătoare.

Ei au fixat apoi liniile generale ale politicii lor față de negocierile privind Europa Centrală, afirmîndu-și în același timp politica lor de fermitate și intangibilitate a tratatelor și bunăvoința lor pentru o colaborare pe teren economic cu vecinii lor.

Toate sugestiile care au fost făcute din diferite părți în ultimul timp în legătură cu acest subiect au fost examinate cu atenție, în lumina concepției care stă la baza pactului de organizare al Micii Înțelegeri și căreia cele trei state îi rămîn fidel atașate.

Programul economic adoptat de Consiliul permanent al Micii Înțelegeri la Praga în luna iunie a acestui an a fost dezvoltat și au fost luate hotărîrile pentru a-l face concret și a-l pune în practică în scurt timp.

Consiliul economic al Micii Înțelegeri este convocat pentru începutul lunii noiembrie 1933. Consiliul permanent a hotărît să-i supună, între altele, proiectele privind colaborarea economică între cele trei țări ale Micii Înțelegeri, care fac obiectul unui prim examen la conferința de la Sinaia.

Aceste proiecte privesc în special colaborarea instituțiilor economice ale celor trei țări, comunicațiile feroviare, poștale, fluviale

aeriene, normalizarea în agricultură și industrie, unificarea în materie de drept comercial și de drept vamal, cooperarea băncilor centrale și alte probleme de aceeași natură.

Pentru ca intensificarea schimburilor între cele trei țări să nu fie suspendată pînă la punerea completă în practică a organizării economice statutare a Micii Înțelegeri, cei trei miniștri ai afacerilor externe au hotărît să prezinte înainte de luna decembrie programul detaliat al vînzărilor și cumpărărilor pe care fiecare dintre țările Micii Înțelegeri va putea să le facă în celelalte două țări în anul 1934.

În problemele dezarmării, Consiliul permanent a urmărit cu atenție evoluția negocierilor din ultimele zile între marile puteri și a afirmat, o dată mai mult, voința sa de a contribui cu toate forțele sale la eforturile îndreptate spre înțelegerea și pacificarea generală. El nu a considerat necesar să-și schimbe politica și programul său actual privind acest subiect. El speră că negocierile în curs vor duce la pregătirea unei convenții generale pentru dezarmare a cărei bază ar fi perioada de încercări de patru ani și un control general eficace și automat aplicat tuturor statelor.

Sancțiunile pentru violarea unei astfel de convenții vor trebui în mod necesar să fie prevăzute.

În ședința de dimineață din 27 septembrie, la care au participat cei doi suverani, cele două convenții de la 3 și 4 iulie cu U.R.S.S. și statele limitrofe și Mica Înțelegere au fost ratificate de m.s. regele României.

De asemenea, în ședința care a avut loc în după-amiaza lui 27 septembrie, miniștrii afacerilor externe ai Iugoslaviei și României au procedat la schimbul de ratificare a 19 convenții între Iugoslavia și România, reglementînd toate problemele pendinte dintre cele două țări.

În sfîrșit, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a căzut de acord asupra procedurii de urmat privind schimbul tratatelor semnate cu U.R.S.S.

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI, MINISTRUL G. G. MIRONESCU ȘI MINISTRUL DE RĂZBOI)

GENEVA, 4 OCTOMBRIE 1933

T.C. NR. 301. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 52 803 DIN 7 OCTOMBRIE

La 30 septembrie am avut o convorbire de două ore și jumătate cu domnul Paul Boncour asupra situațiunii generale și în special asupra dezarmării.

Cum pe mai multe chestiuni am demonstrat lui Paul Boncour că propunerea franceză făcută Germaniei de acord cu Italia și cu Anglia vatămă interesele speciale ale Micii Înțelegeri, și mai ales ale României, dat fiind că nu se vorbește nimic în această propunere de clauza istorică pentru care m-am luptat la Geneva de doi ani și pe care în rezoluțiunea de anul trecut Conferința dezarmării a acceptat-o, domnul Paul Boncour mi-a spus că ne va trimite pe ministrul Massigli și pe colonelul Lucien pentru a ne pune la curent cu detaliile chestiunii și pentru a vedea prin ce mijloace se poate obține satisfacțiune pentru interesele noastre legitime, o dată mai mult date uitării de marile puteri în sacrul lor egoism.

În consecință, Consiliul Micii Înțelegeri s-a întrunit azi și a avut o discuțiune de două ore cu domnul Massigli și cu domnul Lucien.

Iată în ce constă propunerea franceză, așa cum ne-a fost expusă. Dacă eventual nu sînt destul de clar sau destul de complet, faptul se datorește celor ce ne-au făcut expunerea, căci eu am luat note scrise.

Franța, de acord cu Italia și cu Anglia, dorește ca viitoarea conferință a dezarmării să fie bazată pe o perioadă de încercare de patru ani, în timpul căreia să nu se sacrifice forțele militare franceze și care să fie urmată de o altă perioadă de dezarmare propriu-zisă, cu obligațiuni luate de acum de Franța și celelalte state de a-și reduce forțele militare, și aceasta pentru a împiedica reînarmarea Germaniei.

Ideea care a călăuzit Franța se bazează pe faptul că actualmente Germania are efectiv mare, dar puțin material greu.

Deci scopul urmărit trebuie să fie împiedicarea sporirei materialului, astfel încît Franța să păstreze în timpul celor patru ani de încercare marile ei stocuri de material greu și Germania să se mulțumească în acest timp cu micile ei stocuri de astăzi.

Chiar Polonia nu mai contestă azi că transformarea Reichswehrului în armată de miliție constituie un avantaj și, dacă ea își menține punctul de vedere că transformarea nu trebuie să aibă loc, o face numai dintr-o considerațiune politică, și anume a nu se aduce atingere la Tratatul de la Versailles.

Pentru a trage Germania să accepte acest plan, Franța și toate celelalte puteri trebuie să facă și ele un sacrificiu, și anume să se angajeze de a nu construi alt material greu în timpul perioadei de încercare și să accepte controlul imediat. Se acceptă numai înlocuirea materialului existent.

În timpul perioadei de încercare vor fi două limite pentru armament : una pentru Germania, și anume limita Tratatului de la Versailles, și alta pentru celelalte state, și anume limita fixată în convențiunea ce trebuie să intervină.

Anglia a ridicat chestiunea că ea nu a atins, din cauza dificultăților de ordin bugetar, limita normală a armamentului ei și cere în consecință să se facă excepțiune pentru acea limită după cazurile speciale care se vor prezenta.

Italia a aderat la formula britanică.

Corolarul acestui plan cu privire la material este limitarea cheltuielilor militare, dar Anglia invocă și aici necesitatea de a ține seama de cazurile speciale.

În ceea ce privește efectivele, nu s-a discutat încă o cifră și nici o limită pentru durata serviciului militar ; dimpotrivă, Franța a spus Angliei că efectivele franceze în timpul perioadei de încercare trebuie să fie supuse unor ajustări indispensabile, dar delegații francezi ne-au făcut a înțelege prin ajustare să înțelegem „mărire".

Delegații francezi au insistat că efectivele și durata serviciului în timpul perioadei de încercare sînt în suspensiune și au afirmat că articolele lui Pertinax, care au făcut vîlvă, ar fi inexacte.

Fondul problemei este pentru delegațiunea franceză următorul : din moment ce Germania are azi material greu puțin și Franța mult, din moment ce efectivele germane, dacă se adaugă armata lui Hitler la Reichswehr, ating 400 000, ceea ce trebuie urmărit este reducerea de efective germane și menținerea de *statu quo* la armamentul ei de azi.

Pentru ca însă Franța să-și reducă efectivele, cer în prealabil trei condițiuni : 1) ca toată armata să fie absorbită și Germania să aibă în tot numai cei 200 000 de soldați permiși de planul britanic ; 2) ca Reichswehr-ul să fie transformat în armată de miliție în timpul celor patru ani, de pildă în anul întîi Germania licențiază 20 000 de oameni de meserie și înrolează 30 000 pînă la 40 000 de recruți ; 3) ca toate aceste operațiuni să fie constatate ca efectuate prin controlul ce se va înființa. Controlul, spune delegațiunea franceză,

nu va avea ca obiect ceea ce Germania nu face, ci ceea ce Germania face, și, prin urmare, va fi mai ușor decît se crede. Numai cînd va fi în mod riguros controlat că Germania și-a transformat Reichswehr-ul în armată de miliție și că nu are sub drapel decît un efectiv de 200 000 de soldați, atunci ar putea fi vorba de reducere de efective de către Franța. Dar această reducere pentru angajare va începe de la o cifră superioară celei din planul britanic prin ajustări indispensabile de care am vorbit mai sus și care ar fi aproximativ de 280 000. Cu această metodă, ne-a spus delegațiunea franceză, Germania are satisfacțiunea că armata ei legală s-a dublat, căci de la 100 000, cît permite Tratatul de la Versailles, trece de 200 000. Mai mult, Germania va putea spune că și-a și dublat armamentul legal, adică va avea de două ori atît armament cît permite Tratatul de la Versailles.

Dar, observă delegațiunea franceză, cu acest sistem creșterea armatei și armamentului este numai aparentă, căci azi Germania are 300 000 de soldați peste 100 000 permiși de Tratatul de la Versailles. Adică în total 400 000, și Germania, fără o convenție de dezarmare, ar putea fabrica în cei patru ani ce vin armament, ceea ce cu controlul propus este imposibil.

Delegațiunea franceză a mai observat că de pe urma acestui sistem armamentele se împart în trei categorii : 1) cele interzise de Tratatul de la Versailles ar rămîne interzise și în viitor ; 2) materialul greu care va trebui să fie distrus de către aliați, deci materialul pe care Germania nu poate să-l reclame ; 3) material permis de noua convenție de dezarmare. Se va discuta ulterior cu Germania în ce măsură ea va putea spori această a treia categorie de material în perioada a doua, adică în perioada care urmează pe cea de încercare.

Delegațiunea franceză contestă că Germania ar fi cerut dreptul de a face pe frontiera de răsărit fortificațiuni similare cu acelea pe care Franța le-a făcut la granițele ei și contestă deci și faptul că Germania ar fi cerut materialul greu necesar acestor fortificațiuni.

Delegațiunea franceză ne-a mai spus că ea s-a gîndit la o clauză de salvgardare care să dea libertate de acțiune fiecărei din părți de îndată ce controlul va dovedi o violare a angajamentelor statelor care nu s-au putut înarma pînă astăzi din diferite motive pînă la nivelul compatibil cu securitatea națională. Massigli și Lucien ne-au declarat că și aceasta este în contradicție cu ceea ce mi-a spus mie domnul Paul Boncour, că noul plan nu îngreuiază aplicarea clauzei istorice. Într-adevăr, delegațiunea franceză mi-a spus că rezerva de înlocuire de materiale... [1] o înarmare, dat fiind că un material nou

[1] Lipsă în text.

poate înlocui un material inutilizabil. Totul este să avem material utilizabil în cantitate.

Apoi delegațiunea franceză ne-a spus că prin limitarea bugetară se urmărește fixarea unui control potrivit nevoilor, iar nu modificarea situațiunei de azi. În fine, delegațiunea franceză ne-a mai spus că rezerva Angliei pentru cazurile speciale folosește tezei noastre ; ei au atras atențiunea noastră asupra faptului că nu trebuie să punem problema sub forma unei chestiuni de stocuri, dar sub forma fabricațiunii sau cumpărării de atîtea unități de material pe ani.

În concluziune, delegațiunea franceză ne-a spus că programele militare, așa cum au fost expuse la Conferința Micii Înțelegeri în prezența celor doi suverani, nu sînt incompatibile cu noua Convenție de dezarmare. Repet că aceasta este contrar celor ce ne-a spus Paul Boncour. În orice caz, dat fiind mai ales declarațiunile de azi ale delegațiunei franceze, cer din nou cu multă insistență votarea unui program militar în condițiunile expuse de mine la Sinaia și pe cît posibil cu discreție, pentru ca noua convenție să nu ne stînjenească acțiunea noastră de apărare națională pentru ceasul cînd mijloacele ne vor permite să procedăm în mod serios la ea.

Să nu uităm că, dacă criza economică nu ne permite a apăra țara din punctul de vedere militar în gradul în care am dori-o, avem cel puțin datoria să-i apărăm libertatea de mișcare în viitor.

296

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI ȘI VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI, G. G. MIRONESCU)

GENEVA, 7 OCTOMBRIE 1933

T.C. NR. 303. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 52 812 DIN 7 OCTOMBRIE

Am avut azi o foarte interesantă convorbire cu Norman Davis, președintele delegațiunii americane. În ceea ce privește clauza istorică pe care i-am expus-o în detaliu, el a răspuns : „Raționamentul dumneavoastră este foarte sănătos și cred că trebuie să fie acceptat de conferință".

În ceea ce privește negocierile cu Germania, Norman Davis mi-a spus că trebuie să se ajungă neapărat la un acord, căci altfel

vom merge la un război și la consecințe sociale atît în Germania, cît și poate chiar în Franța, care vor crea o situațiune cu mult mai rea decît cea de azi. Franța, a spus Norman Davis, a ajuns la ultima limită a concesiunilor sale și, dacă Germania nu acceptă propunerea făcută, cred că toată opinia publică internațională va fi împotriva Germaniei. În orice caz, sentimentul american va fi împotriva ei. Am avut grijă însă, mi-a spus Norman Davis, ca în planul francez superioritatea armatei franceze, care este un element de securitate pentru toată lumea, să fie încontinuu asigurată în chipul următor : 1) prin menținerea intactă a stocului armelor actuale franceze, care nu trebuie să fie atins de convențiune ; 2) prin superioritatea pe care Franța o va avea prin contingentul suplimentar ce i se acordă pentru colonii și care îi va permite în viitor să construiască în fiecare an mai mult decît Germania, care nu are decît un contingent continental ; 3) prin clauza istorică se va permite aliaților, sub pretext că nu au atins încă limita armamentelor lor compatibile cu securitatea lor națională, să compenseze sporul de material de război la care, prin noua convențiune, va avea dreptul Austria, Ungaria și Bulgaria. Bineînțeles că mă mărginesc să exprim aci părerea lui Norman Davis. Am întrebat apoi pe Norman Davis ce crede despre eficacitatea controlului pe care este bazat întregul sistem francez. I-am spus : „Eu unul am fost membru în Consiliul Societății Națiunilor pe cînd controlul în Germania era permanent și am văzut nu numai că s-au descoperit fortificațiuni față de Polonia patru ani după ce fortificațiunile au fost zidite, dar am văzut și dispariția controlului permanent în Germania scurt timp după constatările acestor fapte.

Ce credeți deci despre eficacitatea unui control bianual, ca cel propus de Franța, atunci cînd mai ales în Germania, cu regimul actual, denunțarea este aproape imposibilă de prevăzut, pe cînd cu regimurile democratice din Franța și Belgia, de pildă, prima violare a convențiunii va fi adusă la cunoștința opiniei publice de naționalii ce fac opoziție guvernului ?"

Norman Davis a răspuns că această chestiune îl preocupă și pe el foarte mult, dar că el are convingerea că denunțurile vor fi făcute nu de spionii germani, ci de spionii pe care aliații vor avea grija să-i aibă în Germania.

Am întrebat pe Norman Davis : „Să presupunem că controlul va fi eficace ; ce se va descoperi prin el ?

Violările minime ale Convențiunii, iar niciodată armamentele clandestine. Or, dacă Franța își reia libertatea de acțiune față de noua convențiune pe baza unei violări minime a ei, nu ia oare Franța

o răspundere internațională tot atît de mare ca aceea pe care și-ar lua-o Germania dacă în mod unilateral ar repudia Tratatul de la Versailles ?"

Norman Davis a răspuns : „Ai dreptate ; nu trebuie însă să uităm un lucru, că de aci înainte problema reînarmării clandestine a Germaniei va interesa Anglia în mod egal cu Franța. Și că deci, dacă cu toată micimea dovezilor englezii s-ar convinge că este vorba de o călcare serioasă a convențiunii, ar acționa în același sens cu Franța și opiniunea publică internațională nu ar mai fi împotriva acesteia din urmă. Anglia și Franța sînt sortite a merge de aci înainte mînă în mînă. Greșeala de psihologie a Franței este că ea nu se mulțumește cu securitatea pe care i-o dă această concordanță de interese cu Anglia, ci îi cere și un act scris, pe care nu îl va obține niciodată. Fără să vreau a angaja țara mea, care este dezinteresată în ceea ce privește afacerile europene, nu pot să ascund că există multă probabilitate ca sentimentul american să meargă cu Franța dacă este susținută de Anglia".

La plecare, Norman Davis m-a întrebat dacă pactul celor patru puteri mai mă tulbură acum cînd tendințele lui de revizuire au fost înlăturate ?

Am răspuns : da, pentru că nu este un pact în cinci în care să figureze și Statele Unite ale Americii.

297

TRATAT DE AMICIȚIE, DE NEAGRESIUNE, DE ARBITRAJ ȘI DE CONCILIAȚIUNE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI TURCIA

Maiestatea-sa regele României și președintele Republicii Turce,

Deopotrivă de interesați la menținerea păcii generale,

Convinși că România și Turcia își datoresc să colaboreze la aceasta într-un spirit de mutuală încredere, pregătind soluționarea pacifică a diferendelor care pot surveni între ele,

Avînd în vedere că cele două state sînt semnatarele Pactului din Paris din 27 august 1928 relativ la renunțarea la război și a Convențiunilor definind agresiunea din 3 și 4 iulie 1933,

Doritori de a întări în interesul comun al celor două țări, legăturile de amiciție existente, care constituie pentru ele o chezășie de viitor,

Au decis să încheie între ele prezentul *tratat de amiciție, de neagresiune, de arbitraj și de conciliațiune.*

Și au desemnat în acest scop ca plenipotențiarii lor :

Maiestatea-sa regele României

pe excelența-sa domnul Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României ;

Președintele Republicii Turce

pe excelența-sa dr. Tevfik Rüstü-Bey, ministrul afacerilor străine al Turciei, deputat de Izmir,

Care, după ce au schimbat deplinele lor puteri recunoscute în bună și cuvenită formă, au convenit asupra următoarelor dispoziții :

Articolul 1

Este și va fi pace inviolabilă și amiciție sinceră și perpetuă între Regatul României și Republica Turcă și popoarele lor.

Articolul 2

Credincioși angajamentelor lor deja luate de a nu recurge una față de cealaltă la război ca mijloc al politicii lor naționale, nici la agresiune așa cum ea a fost definită prin Convențiunile din 3 și 4 iulie 1933 și deci de a nu participa la un act de agresiune comis de către un terț, cele două înalte părți contractante iau pe lîngă aceasta angajamentul de a condamna orice agresiune sau orice participare la o agresiune oarecare încercată de terți, precum și orice înțelegere agresivă împotriva uneia sau celeilalte dintre cele două țări.

Articolul 3

Înaltele părți contractante se angajează să rezolve pe cale de conciliațiune sau de reglementare judiciară sau arbitrală, în modul prevăzut mai jos, orice diferend născut din situațiuni sau fapte posterioare intrării în vigoare a prezentului tratat, în privința căruia părțile și-ar contesta reciproc un drept și care n-ar fi putut într-un termen potrivit să fie rezolvat prin procedeele diplomatice obicinuite.

Cele două înalte părți contractante mențin în ceea ce privește aplicarea prezentului acord rezervele pe care le-au făcut la adeziunea lor la clauza facultativă a articolului 36 din Statutul Curții permanente de justiție internațională, fiind, pe de altă parte, înțeles că angajamentul mai sus menționat nu se aplică :

1) diferendelor relative la pretenții pe care particularii le-ar avea contra uneia din înaltele părți contractante și care vor fi definitiv tranșate prin jurisdicțiunile naționale competente ale uneia sau celeilalte dintre înaltele părți contractante ;

2) diferendelor privitoare la chestiuni pe care dreptul internațional le lasă la competența exclusivă a statelor, precum ar fi dreptul intern sau care depind de suveranitatea sa ;

3) diferendelor în legătură cu statutul teritorial al părților.

Articolul 4

Diferendele pentru soluționarea cărora o procedură specială este prevăzută prin alte convențiuni în vigoare între înaltele părți contractante vor fi soluționate conform dispozițiunilor acestor convențiuni.

Articolul 5

Dacă părțile sînt de acord pentru a supune diferendul unui tribunal arbitral, ele vor redacta un compromis.

În cazul cînd ele n-ar fi de acord de a se referi pur și simplu la Convențiunea de la Haga din 18 octombrie 1907 pentru soluționarea pacifică a conflictelor internaționale, ele ar determina în acest compromis, afară de alegerea arbitrilor și obiectul litigiului, modalitățile procedurii și regulile de fond de aplicat de către arbitri.

Articolul 6

Dacă părțile sînt de acord pentru a supune diferendul unui tribunal arbitral și în lipsa unui acord între părți asupra compromisului menționat în articolul precedent sau în lipsa desemnării arbitrilor și după un preaviz de trei luni, una sau alta dintre ele va avea facultatea de a duce direct, pe cale de cerere, diferendul în fața Curții permanente de justiție internațională.

Articolul 7

Hotărîrea Curții permanente de justiție internațională sau sentința tribunalului arbitral va fi executată de bună-credință de către părți.

Dificultățile la care ar putea da loc interpretarea sau executarea hotărîrilor Curții permanente de justiție internațională sau a sentințelor arbitrale date în condițiunile prevăzute mai sus vor fi tranșate de către Curtea permanentă de justiție internațională, sesizată la cererea uneia sau celeilalte dintre părți.

Articolul 8

Înainte de orice procedură arbitrală sau înainte de orice procedură în fața Curții permanente de justiție internațională în condițiunile prevăzute mai sus, diferendul va putea fi supus de comun acord între părți la procedura de conciliațiune prevăzută de prezentul pact.

În caz de nereușită a încercării de conciliațiune și după expirarea termenului prevăzut la articolul 21, Curtea permanentă de justiție internațională sau tribunalul arbitral, după caz, vor putea fi sesizate de diferend în condițiunile prevăzute în articolele precedente.

Articolul 9

La cererea adresată în acest scop de către una din părțile contractante celeilalte va trebui să fie constituită în timp de trei luni o Comisiune permanentă de conciliațiune.

Articolul 10

Comisiunea permanentă de conciliațiune va fi compusă din trei membri. Înaltele părți contractante vor numi fiecare cîte un comisar, ales printre naționalii respectivi.

Ele vor desemna de comun acord pe președinte, care nu va trebui să fie nici supus al înaltelor părți contractante, nici să-și aibă reședința obișnuită pe teritoriile lor, nici să se găsească în serviciul lor. Dacă numirea președintelui nu intervine în termenul prevăzut la articolul precedent sau, în caz de înlocuire, în cele trei luni din momentul cînd locul a devenit vacant, el va fi desemnat, în lipsă de înțelegere între părți și la cererea uneia dintre ele, de către un șef de stat al unei puteri de desemnat de comun acord, dacă acesta consimte.

Comisarii sînt numiți pe termen de trei ani. Ei vor fi reeligibili. Ei vor rămîne în funcțiune pînă la înlocuirea lor și în orice caz pînă la expirarea mandatului lor.

Atîta timp cît procedura nu este deschisă, fiecare dintre înaltele părți contractante va avea dreptul să revoce pe comisarul numit de către ea și să desemneze un succesor. Ea va avea de asemenea dreptul de a-și retrage consimțămîntul la numirea președintelui.

Se vor completa în cel mai scurt termen vacanțele care se vor fi produs în urma unei expirări de mandat, unei revocări, unui deces, unei demisii sau oricărei alte împiedicări, urmîndu-se modalitatea fixată pentru numiri.

Articolul 11

Comisiunea de conciliațiune va fi sesizată pe cale de cerere adresată președintelui de către cele două părți, procedînd de comun acord sau în lipsă de una sau cealaltă dintre părți. Cererea, după ce va fi expus obiectul litigiului, va cuprinde invitațiunea către comisiune de a lua orice măsură menită să ducă la o conciliațiune.

Dacă cererea emană de la una singură dintre părți, ea va fi notificată în același timp de către aceasta celeilalte părți.

Articolul 12

Într-un termen de cincisprezece zile cu începere de la data la care una din părți va fi supus un diferend în fața Comisiunii de conciliațiune, fiecare dintre părți va putea, pentru cercetarea acestui diferend, să înlocuiască pe comisarul său printr-o persoană avînd o competență specială în materie.

Partea care s-ar folosi de acest drept o va notifica imediat celeilalte ; aceasta va avea în acest caz facultatea de a proceda la fel într-un termen de cincisprezece zile cu începere de la data la care îi va fi sosit notificarea.

Articolul 13

Comisiunea de conciliațiune se va întruni, afară de altă înțelegere între părți, la locul desemnat de președintele său.

Articolul 14

Comisiunea de conciliațiune va avea sarcina de a elucida chestiunile în litigiu, de a aduna în acest scop toate informațiunile folositoare și de a se strădui să concilieze părțile.

După examinarea afacerii, ea va formula într-un raport propuneri în vederea soluționării diferendului.

Articolul 15

Procedura în fața Comisiunii de conciliațiune va fi contradictorie.

Comisiunea va reglementa ea însăși procedura, ținînd seama, afară de deciziuni contrare luate în unanimitate, de dispozițiunile conținute la titlul III al Convenției de la Haga din 18 octombrie 1907 pentru soluționarea pacifică a conflictelor internaționale.

Articolul 16

Deliberările Comisiunii de conciliațiune vor avea loc în ședință secretă, afară de cazul cînd Comisiunea, de acord cu părțile, va fi decis altfel.

Articolul 17

Părțile vor avea dreptul să numească pe lîngă comisiune agenți, consilieri și experți, care vor servi în același timp de mijlocitori între ele și comisiune, precum și să ceară audierea oricărei persoane a cărei mărturie le-ar părea utilă.

Comisiunea va avea, la rîndul ei, facultatea de a cere explicațiuni orale agenților, consilierilor și experților celor două părți, precum și oricărei persoane pe care ar socoti util s-o facă să compară, cu asentimentul guvernelor lor.

Articolul 18

Părțile se angajează să ușureze lucrările Comisiunii de conciliațiune și mai ales să-i furnizeze, în cea mai largă măsură posibilă, orice documente și informațiuni folositoare, precum și să uzeze de toate mijloacele de care ele dispun după legislațiunea lor pentru a-i permite să procedeze la citarea și audierea de martori sau de experți.

Articolul 19

Comisiunea de conciliaţiune va prezenta raportul său în cele patru luni cu începere din ziua în care a fost sesizată de diferend, afară numai dacă părţile vor fi convenit să prelungească acest termen.

Un exemplar al raportului va fi remis fiecăreia dintre părţi. Raportul nu va avea nici în ce priveşte expunerea faptelor, nici în ce priveşte considerentele juridice caracterul unei sentinţe arbitrale.

Articolul 20

Comisiunea de conciliaţiune va fixa termenul în care părţile vor avea să se pronunţe în privinţa propunerilor de soluţionare conţinute în raportul său. Acest termen nu va depăşi trei luni.

Articolul 21

Pentru durata lucrărilor, fiecare dintre comisari va primi o indemnizaţie, al cărei total va fi fixat de comun acord de către părţi, care vor suporta fiecare o parte egală.

Cheltuielile generale prilejuite de funcţionarea comisiunii vor fi repartizate în acelaşi mod.

Articolul 22

Prezentul pact va fi ratificat şi instrumentele de ratificare vor fi schimbate în cel mai scurt termen.

Pactul va intra în vigoare îndată ce se va face schimbul ratificărilor.

El este încheiat pentru durata de zece ani cu începere de la intrarea sa în vigoare.

Dacă nu este denunţat cu şase luni înainte de expirarea acestui termen, el va fi considerat ca reînnoit pentru o nouă perioadă de cinci ani şi aşa mai departe.

Dacă o procedură de conciliaţiune sau o procedură arbitrală sau judiciară este pendinte în momentul expirării prezentului pact, ea îşi va urma cursul conform dispoziţiunilor prezentului pact, afară numai dacă părţile vor fi convenit altfel.

Făcut la Ankara, în dublu exemplar, la 17 octombrie 1933.

L.S. (ss) N. Titulescu,
L.S. (ss) Dr. Tevfik Rüstü-Bey

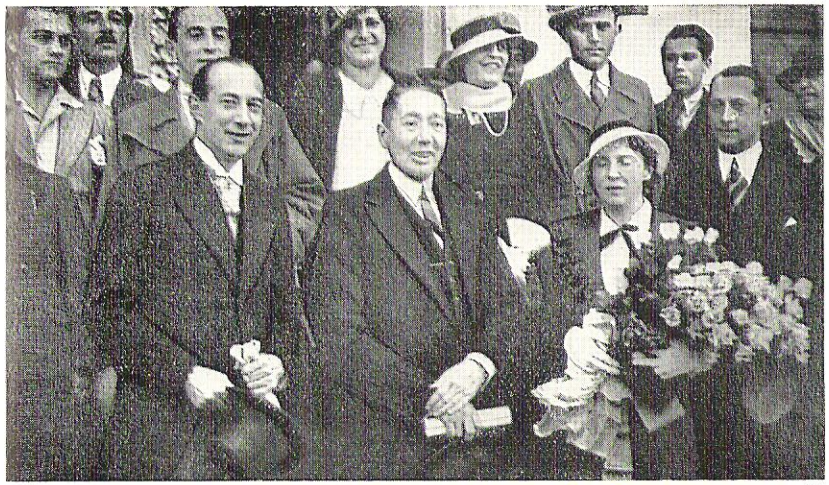

13

14

(13) — 10 mai 1935. Vizita lui J. Beck la Bucureşti. N. Titulescu având în dreapta sa pe J. Beck

(14) — 1935. Bucureşti. Legaţia U.R.S.S. la Bucureşti. În prim plan, Ostrovski, N. Titulescu, Savel Rădulescu

5

16

17

(15) — 1935. Legaţia Franţei la Bucureşti. Dineu. N. Titulescu avînd la dreapta sa pe Elena Văcărescu

(16) — Iunie 1936. Bucureşti. Dineul oferit de Ministerul de Externe cu ocazia plecării ministrului Argentinei, Ricardo Olivera

(17) — 1936. Bucureşti. N. Titulescu rostind un toast la un dineu oferit de Ministerul de Externe în onoarea lui Lefèvre d'Ormesson

18

19

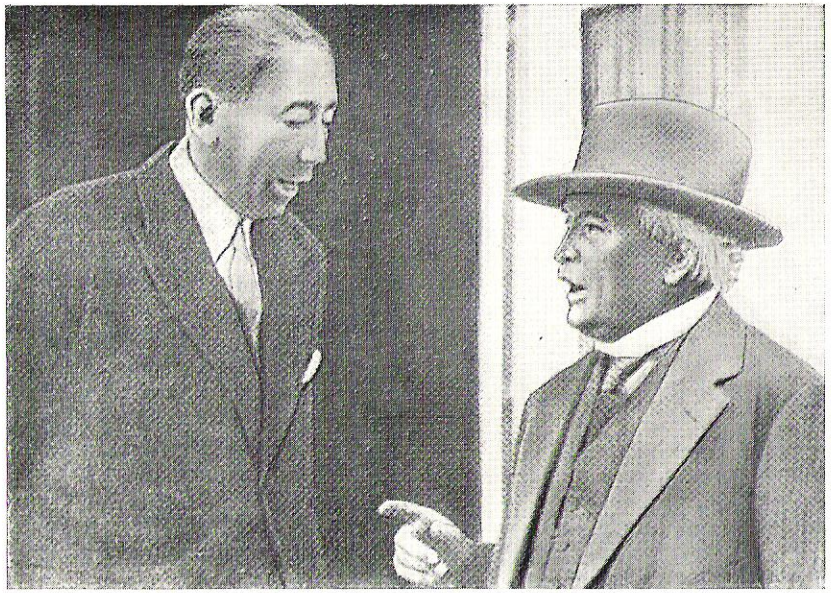

20

(18) — Iunie 1935. București. N. Titulescu rostind un toast cu ocazia dineului oferit în cinstea lui Alvin Mansfield Owsley, ministrul S.U.A. la București, cu prilejul plecării acestuia din România

(19) — Iunie 1937. Bratislava. Acordarea titlului de doctor honoris causa al Universității Komensky din Bratislava lui N. Titulescu

(20) — Iunie 1937. Londra. N. Titulescu împreună cu Lloyd George

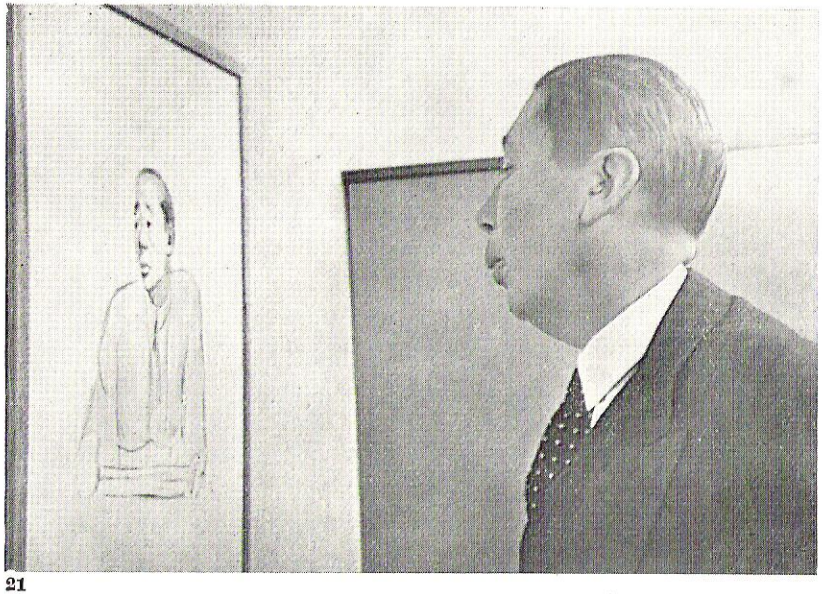

21

22

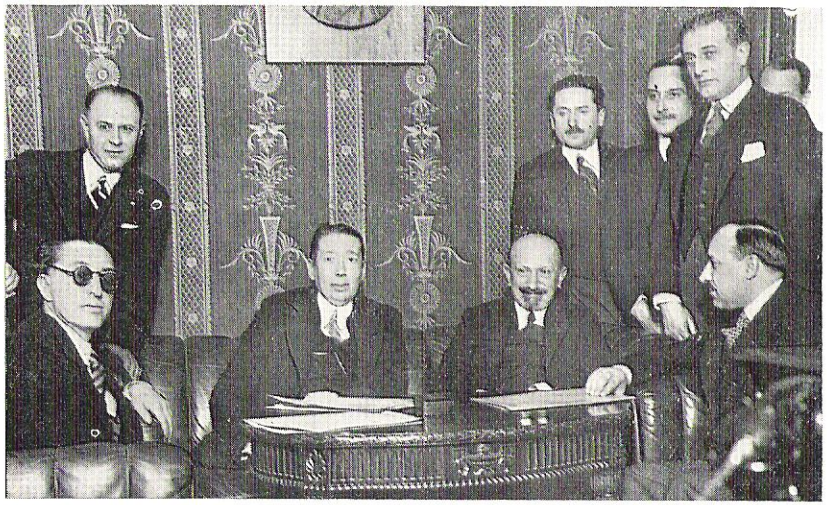

23

(21) — N. Titulescu la Societatea Națiunilor admirîndu-și o caricatură

(22) — Reuniunea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice. În jurul mesei, de la stînga la dreapta, Tevfik Rüstü Aras, N. Titulescu, D. Maximos, B. Jevtić

(23) — Sinaia. La mormîntul lui Take Ionescu. — E. Beneš, B. Jevtić, N. Titulescu

24

25

(24) — Praga. Reuniunea Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri. De la stînga la dreapta, N. Titulescu, E. Beneš, B. Jevtić

(25) — N. Titulescu și Tevfik Rüstü Aras

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU LA BANCHETUL DAT ÎN ONOAREA SA LA MINISTERUL DE EXTERNE AL TURCIEI

ANKARA, 17 OCTOMBRIE 1933

Domnule ministru,

Sînt profund mișcat de cuvintele de prietenie pe care le-ați adresat țării mele și persoanei mele, căci am avut de multe ori ocaziunea să constat cît de mult exprimă ele sentimentul meu sincer. Vă rog să credeți că țara mea împărtășește în întregime acest sentiment.

Prietenia poporului turc și a poporului român este bazată pe o atracție instinctivă, care a rezistat la toate vicisitudinile istorice și care este chemată să constituie fundamentul natural al unei întregi politici de organizare a păcii într-o regiune a Europei în care acum puțin timp ea părea foarte amenințată.

Națiunea turcă are, după mine, printre multe altele, trei calități neprețuite : un puternic sentiment național, o loialitate profundă, o generozitate înnăscută. Cred că veți regăsi cu ușurință aceste caracteristice și la poporul român. Or, dacă sentimentul național este acela care asigură existența popoarelor, generozitatea este aceea care face posibilă înțelegerea prin comprehensiunea punctului de vedere al altuia, iar loialitatea este aceea care dă înțelegerii toată valoarea sa prin certitudinea pe care o ai că ea va fi scrupulos respectată.

Cum oare, cu aceste frumoase calități, cele două popoare ale noastre n-ar fi făcute pentru a se înțelege și pentru a lucra împreună în marea operă de cooperare generală în vederea progresului păcii ?

Acest lucru ele l-au și făcut de curînd în modul cel mai fericit și am convingerea că ele sînt chemate să repete colaborarea lor, pentru cel mai mare bine al tuturor, într-un viitor apropiat, cu un succes egal.

Ați amintit de contribuția la opera, pe care cu drept cuvînt o calificați de istorică, a definirii agresorului. Recunosc în aprecierile dumneavoastră măgulitoare un gest al acelei generozități turcești pe care o evocam cu plăcere adineauri.

Desigur, am lucrat din toate puterile mele și cu convingerea arzătoare la realizarea acestui complement necesar al pactului Briand-Kellogg, a cărui inițiativă va rămîne pe vecie în viața internațională o onoare pentru Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice.

Dar cînd a fost vorba de integrarea ideii în materie — o mare și nobilă idee într-o materie extrem de sensibilă și delicată —, cine oare dacă nu domnia-voastră, domnule ministru, a făcut cele mai mari sforțări pentru ca puncte de vedere contrare, care au cunoscut în trecutul recent șocuri răsunătoare, să se poată armoniza într-un grad atît de înalt, încît perspectivele unei vieți noi și mai bune să se deschidă astăzi în fața ochilor noștri ca niște realități foarte apropiate ?

Pentru concursul pe care l-ați dat, vă exprim aici toată recunoștința mea.

Să-mi fie permis să asociez în acest sentiment guvernul polon, care a lucrat cu noi ca prieten și aliat credincios, pas cu pas, pentru realizarea acestei mari opere.

Domnule ministru, prietenia turco-română, care se dezvoltă în calda atmosferă ce înconjură colaborarea noastră, este destinată să realizeze încă și alte mari opere pacifice, a căror deviză va trebui să fie : nimic pentru noi singuri. În această operă de colaborare între națiuni, Turcia are fericirea de a avea un ministru de afaceri străine care a știut să cîștige pentru patria sa prietenii prețioase, o simpatie universală și o situație internațională în permanentă ascensiune.

Cu convingerea că vizita mea în capitala Turciei, care grație primirii dumneavoastră îmi va lăsa o amintire de neuitat, va servi prieteniei turco-române, ridic paharul meu în sănătatea excelenței-sale gaziului Mustafa Kemal, în sănătatea excelenței-voastre, în sănătatea excelenței-sale doamna Rüstü-Bey și beau pentru prosperitatea nobilei națiuni turce.

299

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU CU OCAZIA DECERNĂRII TITLULUI DE *DOCTOR HONORIS CAUSA* AL UNIVERSITĂȚII DIN ATENA *

ATENA, 21 OCTOMBRIE 1933

Domnule rector, monseniore, domnule președinte al Consiliului, domnilor miniștri, doamnelor, domnilor,

Primesc cu emoție din mîinile dumneavoastră, domnule rector, diploma prin care sînt proclamat *doctor honoris causa* al unei universități al cărei renume științific este universal stabilit, precum sînt unanim recunoscute serviciile pe care le-a adus această universitate. Sentimentele ce-mi umplu sufletul în fața gestului dum-

neavoastră, care dovedește că pe măsură ce domeniul cunoașterii umane devine mai vast cu atît crește și bunăvoința între oameni, sînt singurul omagiu pe care îl pot aduce acestei docte adunări.

Este un omagiu modest, căci nu pot da decît ceea ce am, dar este sincer și adînc.

Ați vorbit, domnule rector, de cariera mea, oprindu-vă asupra fiecărei etape, făcînd aprecieri elogioase, pe care îmi veți permite să le accept nu drept răsplată pentru trecut, ci drept o încurajare pentru viitor. Nu voi pregeta să spun că această încurajare îmi este prețioasă, căci, pentru a birui relele care stau la pîndă, umanitatea are nevoie de a crede nestrămutat în imperativele rațiunii.

Aceste imperative omul de știință le descoperă în urma unei analize obiective, într-un climat de seninătate sufletească. Omului politic îi revine sarcina de a lupta pentru ca ele să fie acceptate de colectivitate. Sarcină grea, sarcină ingrată, dar căreia trebuie să ne dedicăm clipă de clipă, căci altfel nu vom putea spune că ne-am îndeplinit datoria.

Există, totuși, un domeniu în care sentimentul poate fi aliatul de preț al rațiunii : acest domeniu este acela al înțelegerii reciproce a popoarelor, unica sursă a unei păci statornice și roditoare. Relele provin din faptul că națiunile nu-și dau seama că, în ciuda tuturor deosebirilor, ele alcătuiesc, la urma urmelor, un tot indivizibil. Omul nu poate fi străin omului numai prin faptul că între ei se ridică o graniță. Și pacea nu înseamnă nimic altceva decît conștiința universalității speței umane.

Dacă așa stau lucrurile, cine sînt oare cei ce se străudiesc cel mai mult pentru realizarea acestei conștiințe și, în consecință, cei mai buni făuritori ai păcii dacă nu marii maeștri ai gîndirii omenești, care, prin învățătura lor, ridică pe glob faruri ce răspîndesc o strălucitoare lumină, printre care Universitatea din Atena își are un loc de frunte ?

La dumneavoastră nu există frontiere, ci numai oameni, ori dincotro ar veni ei și oriunde s-ar duce. La dumneavoastră nu există divergențe iscate de interese particulare, ci numai o comunitate de eforturi pentru a izbîndi în lupta dusă cu materia. Nu aveți înfrîngeri, căci sînteți în permanentă căutare a adevărului veșnic. Înfrîngerile pe care oamenii le încearcă cînd înfruntă adevărul provizoriu pe care îl constituie credințele care nu se sprijină pe rațiune și pe experiența științifică, pe dumneavoastră, dimpotrivă, vă ajută și vă consolează.

Dacă deci un om politic reușește, fie și într-o măsură infimă, să-și ducă la bun sfîrșit greaua sa misiune, izbînda lui dovedește că

nu s-a abătut de la marea învățătură umanitară aflată în păstrarea dumneavoastră.

Pentru nesecatul izvor de viață pe care îl constituie pentru mine preceptele dumneavoastră, pentru noile puteri pe care le simt primind strălucita dovadă a încrederii și a stimei dumneavoastră, dați-mi voie, domnule rector și dragi colegi, să vă exprim adînca mea recunoștință.

Îmi dau bine seama de noile obligații pe care le implică titlul ce mi-ați decernat : muncă și spirit de înțelegere. Țin să vă asigur, domnule rector, că mi le însușesc pe deplin.

300

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU LA DINEUL DAT ÎN CINSTEA SA DE GUVERNUL ELEN *

ATENA, 21 OCTOMBRIE 1933

Domnule președinte al Consiliului,

Dacă cuvintele călduroase de bun venit pe care tocmai mi le-ați adresat exprimă sentimentele întregului popor elen, vă rog să credeți că profunda gratitudine pe care o încerc este împărtășită de întreaga națiune română.

De ce prietenia care leagă cele două țări ale noastre este indestructibilă ? Pentru că prietenia greco-română nu este nici lucru nou, nici lucru schimbător.

Ea datează din ziua cînd, prin întrepătrunderea vieților noastre naționale, claritatea și frumoasa ordine a gîndirii grecești a luminat viața noastră cu o lumină nouă.

Ea a continuat prin comunitatea unui trecut istoric, care se caracterizează printr-o egală dorință de libertate și prin egale suferințe pentru a o dobîndi.

Ea s-a dezvoltat în ziua în care cele două națiuni, stăpîne pe destinele lor, n-au mai avut decît un singur ideal : o egală dragoste de pace.

Atașamentul pentru pace al Greciei și României fac din ele aliate care luptă pentru cea mai nobilă dintre cauze.

Dar idealul mobilizator care luminează destinele celor două popoare ale noastre ne obligă să trăim într-o asociație permanent dinamică. Noi dorim pacea și o dorim înainte de toate acolo unde putem munci cu cea mai mare eficacitate pentru ea.

În opera de organizare a păcii în Balcani, politica Greciei și României oferă mai mult decît o trăsătură comună. Nici una, nici

alta din cele două țări nu urmăresc scopuri egoiste. Nici una, nici alta din cele două țări nu vor să excludă pe nimeni dintr-o organizație a păcii stabile în Balcani. Politica Greciei și a României este prea clară și prea dezinteresată pentru ca noi să fim stînjeniți s-o formulăm în mod public. Ceea ce dorim este simplu : în interiorul frontierelor noastre, care prin sacrificiile făcute au devenit pentru totdeauna definitive, cele două țări ale noastre înțeleg să muncească în liniște pentru a pune capăt suferințelor atroce ale unei crize fără precedent.

Dincolo de frontierele noastre, cele două țări ale noastre înțeleg să întindă o mînă frățească tuturor vecinilor lor și să-i ajute, pe cît va fi posibil, pentru ca, printr-o colaborare extinsă la toate domeniile, soarta noastră comună să fie îmbunătățită.

În acest sens, tratatul recent semnat de Grecia cu Turcia și pe care dumneavoastră, pe bună dreptate, tocmai l-ați invocat, domnule președinte, constituie o contribuție prețioasă la consolidarea păcii, căreia nu i se va putea aduce niciodată un omagiu destul de mare. Este un act mare prin consecințele politice fericite pe care este chemat să le aducă.

Este un act mare prin exemplul pe care îl dă tuturor țărilor în ceea ce privește cele mai bune mijloace de a armoniza interesele lor. Dar este, înainte de toate, un act mare prin înțelepciunea politică pe care o revelează : Grecia a pus pacea mai presus de interesele sale particulare. Prin aceasta, Grecia a crescut în ochii noștri, căci ea arată o dată mai mult omenirii rătăcite calea rațiunii, care singură duce la salvare.

Cu convingerea că colaborarea noastră pentru pace va fi fructuoasă și că ea se va putea revela în curînd prin acte concrete, ridic paharul în onoarea excelenței-sale Președintele Republicii și pentru prosperitatea marii națiuni elene. Beau de asemenea în sănătatea și fericirea personală a excelenței-voastre, domnule președinte, și a doamnei Tsaldaris, și în cea a excelenței-sale ministrul afacerilor externe și a doamnei Maximos.

301

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI LA VARȘOVIA

BUCUREȘTI, 5 DECEMBRIE 1933

T. NR. 64 226

Ca răspuns raportului dumneavoastră nr. 5 004.

Rog a comunica interlocutorului dumneavoastră că și eu sînt dispus a lua inițiativa discuțiunilor în condiții compatibile cu inte-

resele țării și că nu voi lipsi de a avea o convorbire directă cu Litvinov la prima noastră întîlnire, care sper să aibă loc în ianuarie la Geneva.

302

N. TITULESCU CĂTRE M. LITVINOV, COMISAR AL POPORULUI PENTRU AFACERILE STRĂINE AL U.R.S.S. *

BUCUREȘTI, 9 DECEMBRIE 1933
T. NR. 64 945

Scrisoarea dumneavoastră din 16 octombrie a sosit în timpul absenței mele din București. Am așteptat reîntoarcerea dumneavoastră la Moscova pentru a vă da răspunsul meu. Protocolul de semnătură a fost ratificat de maiestatea-sa regele și va fi înmînat de ministrul nostru la Varșovia reprezentantului Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice la Varșovia. Folosesc această ocazie pentru a vă felicita pentru fericitele rezultate ale constantelor dumneavoastră eforturi în slujba păcii și pentru a vă reînnoi asigurările înaltei mele considerații.

303

PROCES-VERBAL AL CELEI DE-A III-a SESIUNI ORDINARE A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

ZAGREB, 22 IANUARIE 1934

Iau parte la ședințe excelențele-lor domnii N. Titulescu pentru România, B. Jevtić pentru Iugoslavia și E. Beneš pentru Cehoslovacia. Ședințele au loc sub președinția domnului Beneš.

Ședința I, 22 ianuarie, orele 10,30

I. Pactul balcanic.

După deschiderea ședinței de către președinte, domnul Titulescu ia cuvîntul pentru a constata, după ce a discutat problema Pactului balcanic în cadrul discuțiilor preliminare cu domnul Jevtić, că s-a căzut de acord asupra acceptării textului supus în prealabil. (Este vorba de textul asupra căruia s-a convenit în urma discuțiilor dintre domnii Jevtić, Rüstü-Bey, Titulescu și Maximos, în cadrul convorbirilor lor anterioare.) Domnul Titulescu propune deci să se procedeze în felul următor :

Cu ocazia vizitei în România a regelui Boris al Bulgariei, domnul Titulescu se va informa de la domnul Mușanov, care îl va însoți pe regele Boris, asupra punctului de vedere al Guvernului bulgar în legătură cu Pactul balcanic, și în special dacă acest guvern este gata să adere la pact. Dacă Guvernul bulgar refuză să adere la pact, domnul Titulescu îl va informa pe domnul Mușanov asupra semnării iminente a pactului. Dacă, dimpotrivă, el acceptă pactul și garanțiile sale cu privire la frontiere și *statu quo* teritorial, domnul Titulescu îi va prezenta domnului Mușanov textul pactului.

Această propunere este adoptată.

Domnul Titulescu pune la curent Consiliul asupra convorbirii sale telefonice cu domnul Maximos, pe care l-a informat despre punctul de vedere al Guvernului iugoslav, care cere să se rezerve Albaniei posibilitatea de a adera la pact. Domnul Maximos a promis că va discuta cu domnul Rüstü-Bey, ministrul afacerilor externe al Turciei. Domnul Titulescu constată că, deși nu poate, din punctul său de vedere, să fie partizanul aderării imediate a Albaniei la pact, el nu se opune în nici un fel acestei adeziuni în viitor. În ciuda punctului său de vedere actual, el acceptă să rezerve Albaniei posibilitatea aderării.

Domnul Jevtić subliniază că este indispensabil ca pactul să fie formulat în așa fel încît să se evite sub orice formă excluderea Albaniei. El cere domnului Titulescu nu numai să nu se opună posibilității de aderare a Albaniei, ci, dimpotrivă, să facă totul, la momentul oportun, pentru ca Albania să adere la pact.

Domnul Titulescu răspunde că identitatea de interese între România și Iugoslavia este cea mai bună garanție că în orice problemă care urmează să fie rezolvată în viitor cele două țări vor ști să se înțeleagă.

Domnul Beneš, la rîndul său, declară că, dacă cei doi miniștri sînt de acord asupra acestei chestiuni, el nu mai are nimic de adăugat, Cehoslovacia neavînd în această problemă decît interese indirecte ; că el a fost întotdeauna partizanul colaborării, în spiritul pactului proiectat, între Mica Înțelegere și statele balcanice și că tocmai din acest motiv el consideră că trebuie lucrat pentru ca în orice caz și Bulgaria să fie cîștigată mai tîrziu pentru pact.

În legătură cu aceasta, domnul Titulescu a exprimat părerea că în viitor va fi, poate, posibil de a fuziona sau, cel puțin, de a lega mai strîns, sub o formă ce urmează să fie stabilită, cele două grupări, adică Mica Înțelegere și Balcanii. Domnul Beneš a remarcat că aceasta a fost întotdeauna convingerea sa, fără ca el s-o fi preconizat în fața forului internațional. Aceasta este o problemă de evoluție viitoare.

În ceea ce privește data semnării pactului, cei trei miniștri cad de acord ca ea să aibă loc înainte sau imediat după 5 februarie.

Întrucît cei trei miniștri ai afacerilor externe urmează să fie primiți în audiență a doua zi, 23 ianuarie, la Belgrad de m. s. regele Alexandru al Iugoslaviei, care acordă un interes deosebit problemei Pactului balcanic, dezbaterile Consiliului permanent nu vor fi considerate ca încheiate în legătură cu această chestiune. Ele urmează să fie completate cu următoarele puncte ce vor rezulta din convorbirile pe care cei trei miniștri le vor avea cu m. s. regele Alexandru în seara de 23 ianuarie la castelul Dedinje :

1. Guvernul iugoslav dorește să completeze pactul politic cu unele prevederi care să includă garanții militare, deoarece un pact politic simplu nu ar adăuga pentru Iugoslavia nimic în ceea ce privește garanțiile efective și, prin urmare, nu ar avea pentru ea o valoare proporțională.

Domnul Titulescu a observat că în textul convenit între domnia-sa și domnul Maximos la Atena convențiile militare urmează să reprezinte obiectul unei discuții ulterioare, însă că formula „apărarea securității frontierelor balcanice" le implică.

2. Guvernul iugoslav cere domnului Titulescu să prevină guvernele elen și turc asupra acestei dorințe comune, astfel încît, în cadrul întrevederii preliminare a celor patru miniștri ai afacerilor externe, propusă de domnul Titulescu pentru 2 februarie 1934, să se poată face un schimb de scrisori referitoare la angajamentul de a încheia ulterior convenții militare.

3. Guvernul iugoslav sugerează ca pactul să fie limitat la o perioadă de numai cîțiva ani, de exemplu cinci. Domnul Titulescu declară că acceptă această limitare pentru angajamentele militare, dar recomandă ca durata pactului politic să nu fie limitată.

4. Guvernul iugoslav, dornic ca pactul să fie încheiat, cere domnului Titulescu să sublinieze, cu ocazia vizitei suveranului bulgar în România, hotărîrea celor patru state balcanice de a semna pactul în orice caz și cît mai curînd posibil.

II. Dezarmarea

Domnul Beneš îi pune pe colegii săi la curent cu stadiul actual al problemei dezarmării, cu convorbirile pe care le-a avut cu domnul Henderson, cu domnul Paul Boncour și cu alți oameni de stat la Geneva, precum și cu reuniunea privind dezarmarea care va avea loc la Londra la 13 februarie. În continuare, pe baza informațiilor furnizate de către Ministerul Afacerilor Externe francez, el le comunică conținutul detaliat al răspunsului Guvernului german la memoriul francez asupra dezarmării, prezentat la Berlin pe cale diplomatică. După părerea sa, Guvernul francez va răspunde, probabil, din nou Guvernului german, ceea ce va marca încheierea schimbului de vederi pe cale diplomatică. În aceste împrejurări, președintele Conferinței de dezarmare va convoca Biroul complet, căruia Guvernul britanic va încerca să-i prezinte o propunere de mediere, de unde va putea rezulta fie baza efectivă a unei înțelegeri, fie ruptura definitivă. În acest din urmă caz, președintele conferinței va trebui să ceară convocarea Consiliului Societății Națiunilor pentru a-i raporta asupra eșecului conferinței. În acest fel, conflictul cu Germania va fi dezvoltat în fața Consiliului în toată amploarea sa. Aceasta este, după părerea domnului Beneš, evoluția cea mai probabilă a chestiunii. Dacă, totuși, în urma intervenției italo-britanice se va realiza o înțelegere acceptabilă pentru Franța, Mica Înțelegere nu va putea decît să se bucure.

III. Politica hitleristă în Saar și în Austria

Domnul Beneš arată ce complicații grave se pot produce în problema Saarului. El citează în sprijinul părerii sale tratativele dificile care au avut loc în această problemă cu ocazia ultimei întruniri a Consiliului Societății Națiunilor. Situația actuală s-ar agrava și mai mult dacă Franța s-ar găsi în situația ca, în urma cererii Comisiei Saarului, să fie obligată să ocupe teritoriul Saar înainte de plebiscitul care urmează să aibă loc în 1935.

În ceea ce privește problema austriacă, domnul Beneš a observat că, dacă marile puteri se unesc în vederea unei acțiuni comune în problema Austriei, se va produce un nou eșec al politicii Germaniei în Austria. Cursul evenimentelor servește în general politica noastră comună, deoarece Italia, fără să vrea, este obligată să susțină unele interese care sînt și ale noastre, să se apropie de Franța în această problemă și să se opună, în ceea ce privește Austria, expansiunii Germaniei hitleriste. În propriul său interes, Italia trebuie să poarte pe umerii săi principala povară a chestiunii austriece. Toate acestea sînt în avantajul nostru, iar reglementarea problemei austriece s-ar putea efectua în favoarea noastră prin activitatea celorlalte puteri. Situația poate fi rezumată spunînd că, în chestiunea austriacă, această atitudine a Micii Înțelegeri — care, desigur, rămîne ca și înainte opusă Anschluss-ului — este îndreptățită. Însă, în orice caz, adaugă domnul Beneš, trebuie să fim pregătiți pentru eventualitatea că lunile viitoare ale anului 1934 vor fi dificile. Linia de conduită urmată de Mica Înțelegere pînă în prezent este bine să fie menținută.

La cererea domnului Titulescu a fost consacrată o discuție detaliată problemei consecințelor pe care le-ar avea pentru Mica Înțelegere un eventual acord între Heimwehr și mișcarea hitleristă din Austria. Pe de altă parte, se examinează problema de a ști care

ar trebui să fie atitudinea Micii Înțelegeri dacă Austria ar ceda în fața mișcării hitleriste. Domnul Beneš nu exclude această posibilitate. Pentru acest caz, Consiliul permanent își rezervă să se reunească pentru a determina atitudinea Micii Înțelegeri, a cărei linie conducătoare va fi, probabil, similară cu cea a atitudinii adoptate în anul 1931 (Schober-Curtius, Uniunea vamală), adică, lăsînd la o parte Germania, se vor face eforturi de comun acord cu marile puteri, printr-o acțiune comună împotriva Austriei, de a aduce regimul astfel creat într-o situație care să ne permită rezolvarea problemei austriece în mod definitiv pe o bază internațională.

IV. Raporturile cu Franța

Domnul Beneš i-a informat pe colegii săi asupra impresiilor culese în cursul călătoriei sale oficiale la Paris. El constată că linia generală a politicii externe a Franței s-a redresat și că lumea își dă seama de ceea ce reprezintă Mica Înțelegere. El consideră că, chiar o eventuală criză a guvernului actual, chiar dacă el va trebui să fie înlocuit de un nou guvern de stînga sau de concentrație națională, nu va putea afecta această linie. Domnii Jevtić și Titulescu sînt de acord cu domnul Beneš în această apreciere și o confirmă prin propriile lor remarce.

V. Raporturile cu U.R.S.S.

Toți cei trei miniștri sînt în principiu de acord că momentul este favorabil reluării relațiilor normale dintre U.R.S.S. și Statele Micii Înțelegeri. La propunerea domnului Titulescu se adoptă următoarea hotărîre :

„Cei trei miniștri ai afacerilor externe au hotărît între ei și cu condiția ca hotărîrea lor să nu fie dată publicității că este oportun ca cele trei state ale Micii Înțelegeri să reia relații normale cu U.R.S.S. de îndată ce vor fi reunite condițiile diplomatice și politice impuse de interesele fiecăreia dintre cele trei țări".

Cei trei miniștri sînt în același timp de acord ca cu prima ocazie domnul Titulescu să intre în contact cu domnul Litvinov pentru a conveni cu el asupra unei formule satisfăcătoare pentru România. Celelalte două state vor face în acest scop pregătirile necesare potrivit nevoilor fiecărei țări, pentru ca, de îndată ce se va conveni asupra formulei române, să fie posibil să se procedeze la reluarea relațiilor normale cu U.R.S.S. Domnul Beneš îi previne pe colegii săi că are intenția să treacă la recunoașterea U.R.S.S. fără nici un fel de act solemn, prin simpla numire a unui ministru plenipotențiar al Cehoslovaciei la Moscova și prin admiterea unui ministru al Sovietelor la Praga. Domnul Jevtić declară în numele guvernului iugoslav că este de acord cu această procedură, considerînd-o drept

cea mai potrivită pentru a satisface, la momentul oportun, nevoile fiecăreia dintre țări.

VI. Rezultatele primei sesiuni a Consiliului economic al Micii Înțelegeri

Președintele pune la curent Consiliul asupra lucrărilor Consiliului economic, care s-au desfășurat la Praga între 9 și 17 ianuarie, precum și asupra rezultatelor acestora. El prezintă organizarea Consiliului economic și metodele sale de lucru, subliniind importanța sesiunii ca un precedent și necesitatea de a continua lucrările în cadrul sesiunilor ulterioare, în același fel ca la această primă sesiune de la Praga.

El propune, de comun acord cu domnul Titulescu, adoptarea tuturor rezoluțiunilor Consiliului economic, în sensul ca ele să fie supuse celor trei guverne pentru aprobare. Domnul Jevtić împărtășind acest mod de a vedea lucrurile, propunerea este adoptată.

Președintele este însărcinat să întreprindă măsurile necesare, prin intermediul Secretariatului Consiliului permanent, în vederea creării cît mai curînd posibil a unor birouri și servicii ale Micii Înțelegeri în cadrul administrației centrale a celor trei state, precum și în vederea constituirii de comitete și comisii în conformitate cu rezoluțiile primei sesiuni a Consiliului economic.

VII. Propaganda antirevizionistă comună

După ce au examinat în amănunt problema ziarului „Journal des Nations" de la Geneva, cei trei miniștri discută ansamblul chestiunilor de propagandă și iau ca bază un memoriu consacrat acestei probleme și prezentat de domnul Beneš. Cei trei miniștri aprobă principiile memoriului și convin asupra organizării în cel mai scurt timp a unei reuniuni a șefilor serviciilor de propagandă din cele trei state. Acești funcționari vor avea sarcina să examineze aceste probleme și să supună ministerelor lor de externe și, dacă va fi necesar, Consiliului permanent propuneri concrete, elaborate pe baza memoriului sus-menționat. În principiu se hotărăște că va trebui să se treacă de la tactica defensivă, urmată pînă în prezent, la o tactică ofensivă, atît din punct de vedere politic, cît și din punct de vedere propagandistic. În domeniul politic va trebui să se facă toate pregătirile necesare în vederea unor intervenții frecvente și energice, atît cît împrejurările le vor cere, pentru a scoate în evidență faptul că propaganda revizionistă creează o situație plină de încordare politică și chiar de ostilitate pronunțată. Este cazul să se constate că o asemenea propagandă, dacă ar fi fost practicată de un stat înainte de război, ar fi dus fără îndoială la consecințele cele mai nefaste. Nici astăzi nu trebuie pierdut din vedere

că ea ar putea genera conflicte, ducînd pînă la ruperea relațiilor diplomatice.

VIII. Probleme diverse

1. Pactul sud-american de neagresiune și conciliere

Domnul Beneš prezintă o analiză juridică a Pactului de neagresiune și conciliere semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933. Domnul Jevtić și domnul Titulescu fiind de acord cu domnul Beneš în ce privește concluziile acestei analize, Consiliul permanent constată că este imposibil ca statele Micii Înțelegeri să adere la acest pact fără rezervele referitoare la interesele legitime ale celor trei țări.

2. Expoziția mondială, Bruxelles, 1935

Cei trei miniștri convin ca în cel mai scurt timp să se întrunească o comisie a celor trei state pentru a examina problema participării comune a Micii Înțelegeri la Expoziția mondială de la Bruxelles din 1935. Domnul Jevtić și domnul Titulescu anunță că hotărîrea lor definitivă va depinde de cheltuielile legate de această participare.

Ședința a II-a, 22 ianuarie, orele 17,00

Cei trei miniștri trec în revistă problemele examinate în cursul dimineții. O discuție aprofundată, care completează pe cea de dimineață și în cursul căreia ei revăd concluziile la care au ajuns, le permite să confirme ansamblul hotărîrilor pe care le-au luat în cadrul primei ședințe.

Restul ședinței este consacrat redactării unui comunicat, pe care, după încheierea ședinței, președintele îl citește ziariștilor adunați în unul din saloanele Banovinei.

Cele două ședințe ale Consiliului permanent au fost continuate în cadrul convorbirilor pe care cei trei miniștri le-au avut la Belgrad în ziua de 23 ianuarie cu maiestatea-sa regele Alexandru. Hotărîrile respective au fost completate cu rezultatele acestor convorbiri în sensul indicat mai sus.

304

N. TITULESCU CĂTRE TOATE LEGAȚIILE ROMÂNIEI

BUCUREȘTI, 6 FEBRUARIE 1934

T.C. CIRCULARĂ NR. 6 344, 6 345, 6 346

La 4 februarie am parafat la Belgrad, împreună cu miniștrii afacerilor străine ai Iugoslaviei, Turciei, Greciei, un pact de înțelegere balcanică.

În așteptarea publicării textului, vă dau în mod confidențial pentru guverna domniei-voastre următoarele informațiuni.

Pactul semnat este strict conform celui redactat cu prilejul călătoriei mele în Balcani din octombrie 1933 și nu a suferit nici o schimbare.

Tratatul prevede pentru înaltele părți contractante angajamentul de a menține ordinea teritorială actuală în Balcani și de a garanta securitatea tuturor frontierelor balcanice.

El cuprinde și angajamentul de a nu contracta o obligațiune față de un stat balcanic nesemnatar fără de consimțămîntul tuturor.

Prin această dispozițiune se menține unitatea frontului balcanic creată prin tratat. Tratatul are și o clauză de adeziune pentru statele nesemnatare. Adeziunea este supusă consimțămîntului celor patru semnatari.

Bineînțeles că pentru o eventuală adeziune a Bulgariei sîntem toți de acord.

Așa cum este întocmit și conceput, pactul de înțelegere balcanică nu este îndreptat contra nici unei puteri. Scopul lui este de a garanta securitatea frontierelor balcanice împotriva unei agresiuni venind din partea unui stat balcanic. Vă aduc la cunoștință că, în seara cînd am parafat pactul de înțelegere balcanică, noi patru miniștri ai afacerilor străine, am adresat o notă identică Bulgariei, prin care i-am adus la cunoștință parafarea și i-am spus că vom comunica textul ministrului bulgar la Atena în vederea unei eventuale adeziuni.

În ce privește oferta bulgară de a face un pact de neagresiune, am răspuns toți patru că un asemenea pact nu poate înlocui pentru noi un pact de garanție a frontierelor, dar el poate constitui o completare a acestuia.

De aceea am comunicat prin sus-zisa notă Bulgariei că, de îndată ce vom fi semnat pactul de înțelegere balcanică la Atena, sîntem gata a semna cu Bulgaria un pact de neagresiune, dar pe baza tratatelor de la Londra din 3 și 4 iulie 1933, care ne leagă deja.

Vă atrag atențiunea că în ce privește Bulgaria nu putem accepta altă bază, deoarece, ea fiind vecină cu noi, patru semnatari, și noi fiind legați între noi prin convențiile de la Londra, noi am fi agresori dacă am comite unul din actele prevăzute de convențiile de la Londra și bulgarii nu.

Am anula garanția frontierelor dacă am accepta altă formulă de neagresiune cu Bulgaria. Vecinătatea cu Bulgaria și obligațiunile Pactului de înțelegere balcanică creează deci un caz special.

Altfel nu am vedea nici o obiecțiune să facem și pacte de neagresiune pur formale prin care s-ar repeta obligațiuni deja existente.

De altfel, dacă Bulgaria este de bună-credință, ea ar trebui să accepte cel puțin definiția agresorului de la Londra dacă nu consideră posibil să participe la garantarea frontierelor.

305

PACTUL ÎNȚELEGERII BALCANICE, PROTOCOLUL ANEX ȘI ANEXA SECRETĂ A PACTULUI

ATENA, 9 FEBRUARIE 1934

Maiestatea-sa regele României, președintele Republicii Turce, maiestatea-sa regele Iugoslaviei și președintele Republicii Elene,

Doritori de a contribui la întărirea păcii în Balcani,

Însuflețiți de spiritul de înțelegere și de conciliațiune care a prezidat la elaborarea Pactului Briand-Kellogg și la deciziunile relative la acest pact ale Adunării Societății Națiunilor,

Ferm decișii a asigura respectul angajamentelor contractuale deja existente și menținerea ordinii teritoriale actualmente stabilită în Balcani,

Au hotărît să încheie un

Pact de înțelegere balcanică

Și au desemnat în acest scop pe plenipotențiarii lor respectivi, anume :

Maiestatea-sa regele României

pe excelența-sa domnul Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine ;

Președintele Republicii Turce

pe excelența-sa domnul Tevfik Rüstü-Bey, ministrul afacerilor străine ;

Maiestatea-sa regele Iugoslaviei

pe excelența-sa domnul Bogoliub Jevtić, ministrul afacerilor străine ;

Președintele Republicii Elene

pe excelența-sa domnul Dimitrie Maximos, ministrul afacerilor străine,

Care, după ce și-au schimbat deplinele lor puteri recunoscute în bună și cuvenită formă, au convenit asupra următoarelor dispoziții :

Articolul 1

România, Turcia, Iugoslavia și Grecia își garantează mutual securitatea tuturor frontierelor lor balcanice.

Articolul 2

Înaltele părți contractante se angajează a se concerta asupra măsurilor de luat față de eventualități ce ar putea afecta interesele lor așa cum sînt definite prin prezentul acord. Ele se angajează a nu întreprinde nici o acțiune politică față de orice altă țară balcanică nesemnatară a prezentului acord fără aviz mutual prealabil și a nu lua nici o obligațiune politică față de orice altă țară balcanică fără consimțămîntul celorlalte părți contractante.

Articolul 3

Prezentul acord va intra în vigoare îndată ce va fi semnat de toate puterile contractante și va fi ratificat cît mai curînd posibil. El va fi deschis oricărei țări balcanice a cărei adeziune va face obiectul unui examen favorabil din partea părților contractante și va avea efect îndată ce celelalte țări semnatare vor fi notificat acordul lor.

Spre credința cărora zișii plenipotențiari au semnat prezentul pact.

Făcut la Atena la 9 februarie 1934, în patru exemplare, din care s-a remis cîte unul fiecăreia din înaltele părți contractante.

L.S. (ss) N. Titulescu
L.S. (ss) Tevfik Rüstü-Bey
L.S. (ss) D. Maximos
L.S. (ss) B. Jevtić

PROTOCOL ANEX

În momentul de a proceda la semnarea Pactului de înțelegere balcanică, cei patru miniștri ai afacerilor străine, al României, al Iugoslaviei, al Turciei și al Greciei, au considerat necesar de a preciza, după cum urmează, conținutul angajamentelor ce iau țările lor și de a stipula în mod expres că aceste preciziuni fac parte integrantă din pact.

1. Este considerată ca agresoare orice țară care va fi comis unul din actele de agresiune prevăzut de articolul 2 din Convențiunile de la Londra din 3 și 4 iulie 1933.

2. Pactul de înțelegere balcanică nu este îndreptat împotriva nici unei puteri. Scopul său este de a garanta securitatea frontierelor balcanice împotriva oricărei agresiuni din partea unui stat balcanic.

3. Totuși, dacă una din înaltele părți contractante este victima unei agresiuni din partea oricărei alte puteri nebalcanice și dacă un stat balcanic se alătură la această agresiune fie simultan, fie ulterior, Pactul de înțelegere balcanică își va produce deplinele sale efecte față de acest stat balcanic.

4. Înaltele părți contractante se angajează să încheie convenții-uni apropiate scopurilor urmărite prin Pactul de înțelegere balcanică. Negocierea acestor convenții-uni va începe într-un termen de șase luni.

5. Pactul de înțelegere balcanică nefiind în contrazicere cu angajamentele anterioare, toate angajamentele anterioare, precum și toate convențiunile depinzînd de tratatele anterioare, angajamente și tratate care sînt de altfel publicate își vor produce deplinul lor efect.

6. Prin expresiunea din preambulul pactului „ferm decișiș a asigura respectul angajamentelor contractuale deja existente" se înțelege pentru înaltele părți contractante respectul tratatelor existînd între statele balcanice, din care una sau mai multe din înaltele părți contractante sînt semnatare.

7. Pactul de înțelegere balcanică este un instrument defensiv ; prin urmare, obligațiunile decurgînd din Pactul de înțelegere balcanică încetează de a exista pentru înaltele părți contractante în raporturile lor cu înalta parte contractantă care ar deveni agresoare, conform articolului 2 din Convențiunile de la Londra, față de orice altă țară.

8. Menținerea ordinii teritoriale actualmente stabilite în Balcani este definitivă pentru înaltele părți contractante. Cît despre obligațiunile pactului, ele au o durată pe care înaltele părți contractante o vor fixa în timpul sau după cei doi ani care vor urma semnarea pactului. În timpul acestor doi ani, nici o denunțare a pactului nu este posibilă. Durata pactului va trebui să fie fixată la cinci ani minimum sau la o perioadă mai lungă. Dacă la expirarea a doi ani care vor urma semnarea nici o durată nu este fixată, Pactul de înțelegere balcanică va avea deplin drept o durată de cinci ani, socotiți de la expirarea a doi ani care vor urma semnarea. La expirarea acestor cinci ani sau la expirarea perioadei convenite de către înaltele părți contractante pentru durata sa, Pactul de înțelegere balcanică se va reînnoi în mod automat prin tacită reconducțiune, pe o perioadă egală cu aceea pentru care el a fost mai înainte în vigoare, afară numai dacă una din înaltele părți contractante nu îl denunță un an înainte de ziua prevăzută pentru expirarea lui. În orice caz, fie că este vorba de prima perioadă în timpul căreia pactul este în vigoare (șapte ani sau mai mult de șapte ani)

fie pe o perioadă ulterioară stabilită în mod automat prin tacită reconducțiune, nici o denunțare sau nici un preaviz de denunțare nu este posibil înainte de anul care precedă ziua în care pactul ajunge la expirare.

9. De îndată ce ratificarea confirmînd Pactul de înțelegere balcanică va fi avut loc după legislațiunea fiecărei țări, înaltele părți contractante și-o vor aduce reciproc la cunoștință.

Atena, 9 februarie, 1934.

L.S. (ss) N. Titulescu
L.S. (ss) D. Maximos
L.S. (ss) Tevfik Rüstü-Bey
L.S. (ss) B. Jevtić

PACTUL BALCANIC. ANEXĂ SECRETĂ *

Declarația excelenței-sale ministrul afacerilor externe al Turciei

În momentul cînd s-a trecut la semnarea Pactului de înțelegere balcanică, ministrul afacerilor externe al Turciei, excelența-sa domnul Tevfik Rüstü-Bey, a făcut următoarea declarație :

„În numele Guvernului Republicii Turcia, am onoarea să declar că în nici un caz Turcia nu va admite să fie considerată ca angajată a lua parte la nici un fel de acte îndreptate împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice".

De această declarație au luat act plenipotențiarii înaltelor părți contractante.

Prezenta declarație face parte integrantă din Pactul de înțelegere balcanică.

Atena, 9 februarie 1934
(ss) Dr. Tevfik Rüstü

306

DECLARAȚIA MINIȘTRILOR AFACERILOR STRĂINE AI ROMÂNIEI, IUGOSLAVIEI ȘI GRECIEI PRIVIND ANEXA SECRETĂ A PACTULUI ÎNȚELEGERII BALCANICE *

ATENA, 9 FEBRUARIE 1934

Cei trei miniștri ai afacerilor externe ai României, Iugoslaviei și Greciei, luînd act de declarația excelenței-sale domnul Tevfik Rüstü-Bey, constată că această declarație nu este contrară Pactului înțelegerii balcanice și politicii de pace duse de cele trei țări.

(ss) Titulescu, Jevtić, Maximos

307

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU CU OCAZIA SEMNĂRII PACTULUI ÎNȚELEGERII BALCANICE

ATENA, 9 FEBRUARIE 1934

Guvernul regal al României este fericit a se asocia din toată inima la nobilele cuvinte pronunțate de excelența-sa domnul Maximos. El ține îndeosebi să sublinieze contribuția importantă pe care guvernul elen a adus-o la realizarea marii opere pe care am pecetluit-o astăzi, adică bucuria sa de a vedea că s-a ales Atena ca loc al semnării.

În adevăr, din toate națiunile europene, națiunea elenă este aceea care are cele mai intime legături cu eternitatea. Astfel, un tratat semnat pe pămîntul elen împrumută din ambianța înconjurătoare condiția soliditații și a duratei pe care trebuie s-o urmărească orice operă serioasă.

Ideea care ne-a călăuzit pe noi, făuritorii înțelegerii balcanice, este simplă. Noi sîntem dornici de pace. Dar știm că pacea reală își are izvorul în încredere și încrederea își are izvorul său în stabilitate. Prima stabilitate pe care un stat o caută, nu în interesul său egoist, ci în interesul general, este stabilitatea frontierelor sale.

Un stat este membru al comunității internaționale. El are datorii de îndeplinit față de aceasta. Or, atîta timp cît incertitudinea plutește în jurul chestiunii frontierelor unui stat, munca cu randament deplin pe care o cere comunitatea internațională nu este posibilă. În adevăr, s-a substituit în aceste condiții problemelor vieții zilnice, care în ultima analiză se confundă cu aceea a statului, o problemă politică neliniștitoare, care ține în suspensie viața națiunii. În epocile de pace care au precedat marele război, nici o preocupare de frontiere nu intra în calculele vieții cotidiene. Numai războiul a venit să tulbure liniștea popoarelor în ce privește soarta frontierelor lor.

De la noile tratate de pace, grație unei exagerări și unei violențe blînde făcute asupra anumitor dispoziții nevinovate, s-a creat pentru o anumită categorie de state un regim bizar și special.

Chestiunea frontierelor lor poate fi discutată oricînd între patru ochi sau în public. Sub condiția doar că se afirmă că se va recurge la mijloace pacifice, există azi dreptul de a se cere pe față mutilarea unui stat. Și acela care refuză să se preteze la un asemenea joc riscă să se vadă acuzat că amenință pacea sau că nu este însuflețit de spiritul internațional.

Dacă nu se cere unui stat să se sinucidă prin persuasiune, era de neînchipuit ca o reacțiune să nu se producă. Din moment ce

frontierele pot fi amenințate în timp de pace, este legitim ca ele să poată fi garantate fără să se poată vorbi de preparative de război.

Această reacțiune, începută în Europa Centrală, a continuat și s-a desăvîrșit azi în Balcani.

Tratatul de la Atena este înainte de toate un gest poruncit de instinctul de conservare. Tratatul de la Atena este o operă de realism politic, care servește pacea cu mult mai mult decît pactele în care limbajul de vată sau vag și generozitatea se amestecă între ele pînă într-atît, încît nu se știe totdeauna dacă dispozițiile lor iau sau dau ceva.

Tratatul de la Atena este, în sfîrșit, o operă de justiție, căci respectă scrupulos dreptul altora pînă într-atît, încît invită pe toți interesații să participe la regimul pe care și l-au creat semnatarii.

În adevăr, casa pe care am construit-o este largă și ospitalieră. Este loc în ea pentru toți acei care așteaptă inimile noastre. Dar casa noastră este și luminoasă. Lumina pătrunde în ea din toate părțile. Oricine trece pragul să părăsească nădejdea că va putea gusta din voluptatea iluziei pe care o creează clarobscurul.

Dar dacă pentru semnatarii de la Atena frontierele teritoriale sînt un lucru definitiv și indiscutabil, frontierele în ele însele sînt și bariere care divid pe oameni și fac viața lor mai grea. De aceea noi sîntem gata să întreprindem, împreună cu toți aceia care vor recunoaște definitiv și loial frontierele noastre, o vastă muncă de apropiere economică și politică, care va devaloriza gradat aceste frontiere pînă la spiritualizarea lor definitivă.

În ziua aceea patriile noastre actuale nu vor mai face decît una : marea patrie a familiei umane, care ne va fi cu atît mai scumpă, cu cît va reprezenta suma afecțiunilor pe care fiecare dintre noi o poartă pentru patria sa.

Securitatea, înțelegerea, asociația, integrarea, iată cele patru coloane ale templului pe care l-am ridicat astăzi păcii, punîndu-ne semnăturile pe tratatul de la Atena.

Să-mi fie îngăduit, în ziua memorabilă care va trebui să constituie de acum înainte sărbătoarea națională a statelor balcanice, să beau în sănătatea excelenței-sale președintelui Republicii Elene și pentru prosperitatea națiunii sale, precum și pentru sănătatea șefilor de stat ai națiunilor semnatare ale pactului nostru.

308

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA ANKARA

BUCUREȘTI, 24 FEBRUARIE 1934

T.C. NR. 10 192. STRICT CONFIDENȚIAL

Ministrul nostru din Atena îmi telegrafiază că Venizelos face intrigi împotriva ratificării Pactului balcanic, care pot crea dificultăți Guvernului elen. El adaugă că numai o intervenție din partea Guvernului turc, și în special a gaziului, ar putea opri pornirea lui Venizelos.

În consecință, avînd în vedere interesul comun ca Pactul balcanic să fie ratificat cît mai repede și fără rezerve, rog interveniți imediat pe lîngă Rüstü-Bey ca acesta, la rîndul său, să intervină în sens împăciuitor pe lîngă Venizelos.

309

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU MINISTRUL V. SLĂVESCU)

PARIS, 23 APRILIE 1934

T. NR. 2 208

INREG. M.A.S.

NR. 22 290 DIN 24 APRILIE

Conform dorinței domniei-voastre am vorbit cu ministrul de finanțe, Germain Martin, cu ministrul afacerilor străine, Barthou, și cu președintele Consiliului, Doumergue, cerîndu-le tot sprijinul politic pentru negocierile cuponului extern duse de Zeuceanu la Paris. Toți trei s-au arătat foarte binevoitori, mi-au promis ca în caz cînd s-ar ajunge la ruptură cu creditorii vor arăta cu discreție și fermitate, în măsura în care lucrul este posibil, tot interesul politic ce-l are Franța ca un dezacord financiar să nu subziste între cele două țări.

Cu cele mai bune amicții.

310

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU LA ȘEDINȚA DE DESCHIDERE A CELEI DE-A DOUA SESIUNI A CONSILIULUI ECONOMIC AL MICII ÎNȚELEGERI *

BUCUREȘTI, 30 APRILIE 1934

Excelențe, domnilor,

Țin înainte de toate să adresez un salut cordial, în numele Guvernului român ca și în numele meu personal, delegațiilor cehoslovacă și iugoslavă venite la București pentru a participa la lucrările celei de-a doua sesiuni a Consiliului economic al Micii Înțelegeri.

Lucrările pe care urmează să le începeți, domnilor, sînt de o foarte mare importanță.

Este vorba de continuarea operei începute atît de strălucit la Praga în ianuarie a.c.

Este deci absolut necesar să se ajungă la rezultate practice care să demonstreze tuturor că scopul pe care îl urmărim — realizarea finală a unei comunități economice între cele trei țări ale noastre — va putea fi atins.

Instrumentul indicat pentru înfăptuirea acestei opere este Consiliul economic al Micii Înțelegeri.

Știu bine că sarcina pe care trebuie s-o îndepliniți nu este ușoară.

Ea cere un efort continuu și necesită un contact permanent între organismele care, în cele trei țări, au misiunea de a o realiza.

Acesta este motivul pentru care consider că noi am avut o idee fericită la Praga în iunie 1933, în cursul sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, de a institui obligația ca Consiliul economic să se reunească de patru ori pe an.

În cadrul fiecărei sesiuni, dumneavoastră trebuie să examinați dacă rezoluțiile deja adoptate au căpătat într-adevăr o aplicare practică și dacă această aplicare a dat rezultatele pe care eram îndreptățiți să le sperăm.

Conferințelor economice internaționale li s-a reproșat prea des că se limitează la formularea unor dorințe platonice.

Trebuie să vă străduiți să nu meritați acest reproș.

Frecvența reuniunilor dumneavoastră este cu siguranță o excelentă precauțiune împotriva inerției administrative.

Perspectiva controlului trimestrial este în același timp o garanție că se vor face eforturile necesare în fiecare țară a Micii Înțe-

legeri pentru ca rezoluţiile stabilite să fie executate în cele mai bune condiţiuni şi cît mai rapid.

Pe de altă parte, avînd în vedere că în prezent condiţiile economice sînt foarte instabile, periodicitatea reuniunilor dumneavoastră va permite modificarea, în caz de necesitate, a unor hotărîri şi luarea măsurilor celor mai adecvate situaţiei din acel moment.

Însă — şi asupra acestui punct aş dori să insist — va trebui ca în cadrul fiecărei reuniuni să vă străduiţi să coordonaţi interesele existente pentru a putea face întotdeauna un pas înainte pe calea apropierii economice pe care noi o urmărim.

La această sesiune, lucrările dumneavoastră vor trebui să se refere, pe lîngă examinarea activităţii secţiilor naţionale după reuniunea de la Praga şi pînă la reuniunea care se deschide astăzi la Bucureşti, la următoarele probleme :

a) Elaborarea unui statut al Consiliului economic al Micii Înţelegeri.

Un proiect de regulament interior al Consiliului economic a fost deja prezentat şi va putea să vă slujească perfect ca bază de discuţie.

El a fost elaborat de Secretariatul Consiliului permanent.

b) Studierea relaţiilor comerciale dintre cele trei ţări ale noastre.

Trebuie văzut cum au funcţionat în practică planurile făcute pentru schimbul de mărfuri, care sînt mijloacele pentru eliminarea inconvenientelor pe care experienţa v-a permis să le constataţi şi metodele care vor trebui aplicate pentru intensificarea schimburilor reciproce.

Aceasta este principala problemă.

Ştiu că unii exagerează dificultăţile în calea activizării relaţiilor noastre comerciale.

Însă situaţia actuală este departe de a fi imuabilă.

Trebuie să examinăm capacitatea de absorbţie a fiecărei ţări şi nu trebuie uitat că marea dificultate, adevărata dificultate, izvorăşte în primul rînd din faptul că noi nu cunoaştem încă suficient nici posibilităţile noastre de export, nici necesităţile noastre reciproce.

Intensificarea schimburilor comerciale între cele trei ţări ale noastre este, prin urmare, o problemă de organizare şi de bunăvoinţă.

Pe de altă parte, nu trebuie să uităm importanţa politică pe care o capătă în prezent această problemă economică.

Europa centrală trebuie să iasă din marasmul economic în care ea se zbate de ani îndelungaţi.

Asocierea eforturilor este metoda impusă de interesul general şi de interesele noastre particulare.

Această asociere trebuie să fie completă şi să nu împartă Europa Centrală în blocuri rivale.

Cu cît Mica Înţelegere îşi va dovedi mai bine vitalitatea economică, cu atît mai uşor îi va fi să realizeze acorduri, în condiţiile respectării adevăratelor sale interese, cu celelalte ţări ale Europei Centrale.

Niciodată nu trebuie să pierdeţi din vedere, în cursul lucrărilor dumneavoastră, acest mare obiectiv.

c) Examinarea rapoartelor care vă vor fi prezentate de comisiile de experţi care au lucrat la Bucureşti în cursul acestor zile şi au obţinut rezultate importante care merită să fie subliniate.

Doresc să vorbesc despre comisiile care au trebuit să se ocupe de problema navigaţiei pe Dunăre şi de chestiunile navigaţiei aeriene.

Desigur, lucrările primei Comisii de experţi sînt mai dificile.

Dar putem, totuşi, să ne declarăm satisfăcuţi de felul în care s-au desfăşurat aceste lucrări.

În ceea ce priveşte cea de-a doua Comisie, ea a obţinut rezultate pozitive.

Au fost parafate unele convenţii.

Dumneavoastră le veţi examina şi, dacă vor primi aprobarea dumneavoastră, ele vor putea fi semnate şi puse în curînd în aplicare.

Acum, dacă îmi permiteţi, aş dori să adaug cîteva cuvinte cu privire la organizarea muncii celei de-a doua sesiuni.

Am discutat această procedură cu preşedinţii delegaţiilor şi am căzut de acord.

Vă propun deci să se creeze imediat cinci comisii şi un Comitet de redactare :

1. O Comisie pentru regulamentul interior al Consiliului economic.

2. O Comisie pentru studierea relaţiilor comerciale reciproce şi a mijloacelor care trebuie folosite pentru intensificarea lor.

Această comisie se va putea împărţi în două subcomisii : o subcomisie cehoslovaco-iugoslavă şi o subcomisie cehoslovaco-română.

3. O Comisie pentru examinarea activităţii secţiilor naţionale şi aplicarea rezoluţiilor adoptate la Praga în cadrul primei reuniuni a Consiliului.

4. O Comisie pentru comunicaţii, care va trebui să se ocupe de

unele probleme referitoare la căile ferate, în afara problemelor care au constituit deja obiectul discuţiilor experţilor întruniţi la Bucureşti de cîteva zile.

5. O Comisie pentru chestiunile financiare.

6. Un Comitet de redactare.

Lucrările comisiilor vor trebui să înceapă de mîine, iar Consiliul economic se va întruni în şedinţă plenară de îndată ce comisiile vor fi elaborat proiectele lor de rezoluţii.

Nu mai îmi rămîne, domnilor, decît să doresc succesul cel mai deplin lucrărilor pe care urmează să le începeţi şi să exprim, în acelaşi timp, urările cele mai călduroase în privinţa rezultatelor efective ale actualei reuniuni.

311

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU LA ŞEDINŢA DE ÎNCHIDERE A CELEI DE-A DOUA SESIUNI A CONSILIULUI ECONOMIC AL MICII ÎNŢELEGERI *

BUCUREŞTI, 9 MAI 1934

Excelenţe, domnilor,

Dintru început sînt fericit să constat că aţi muncit bine.

Aţi elaborat un statut care va reglementa, de acum înainte, cu toată precizia de dorit, buna funcţionare a Consiliului economic.

În problema schimburilor comerciale aţi avut o discuţie foarte utilă, care a lămurit unele aspecte în această privinţă şi aţi luat hotărîri ale căror rezultate se vor face simţite în curînd.

Toate acestea ne permit să sperăm în posibilitatea intensificării relaţiilor noastre economice reciproce.

Dumneavoastră aţi adoptat acorduri în probleme de comunicaţii, care sînt de natură să contribuie puternic la opera de apropiere economică între cele trei ţări ale noastre

În sfîrşit, aţi formulat sugestii a căror importanţă o apreciez aşa cum se cuvine.

Există, o ştim cu toţii, unele dificultăţi care n-ar putea fi învinse decît printr-un efort comun.

Acest efort trebuie să continuaţi să-l faceţi neobosit.

Comisiile şi comitetele mixte prevăzute de rezoluţiile de la Praga au fost create.

Conform indicaţiilor dumneavoastră şi sub controlul dumneavoastră, aceste organisme vor continua fără întrerupere opera care face obiectul preocupărilor noastre constante.

Sînt convins, domnilor, că acum, cînd avem la dispoziţie aceşti numeroşi lucrători, munca de apropiere economică va continua fără întrerupere, într-un ritm accelerat.

Vă felicit din toată inima pentru bunele rezultate care au fost obţinute la această sesiune de la Bucureşti şi care sînt datorate nu numai înaltei dumneavoastre competenţe şi marii dumneavoastre energii, ci şi spiritului de perfectă cordialitate şi de simpatie reciprocă care n-a încetat să domnească în cursul dezbaterilor noastre.

312

DISCURSUL ŢINUT DE N. TITULESCU LA DEJUNUL OFERIT DE MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE AL ROMÂNIEI ÎN ONOAREA LUI TEVFIK RUSTÜ-BEY, MINISTRUL DE EXTERNE AL TURCIEI

BUCUREŞTI, 11 MAI 1934

Cu o deosebită bucurie salut în numele Guvernului regal al României prezenţa domniei-voastre printre noi.

Naţiunea română ştie că în opera de colaborare internaţională, căreia ea i s-a consacrat cu sinceritate şi spirit de continuitate, a găsit în nobila naţiune turcă prietenul credincios care, fără concertare prealabilă, a gîndit şi a simţit întotdeauna ca ea.

Naţiunea română mai ştie că în această operă de colaborare aspiraţiunile Turciei s-au incarnat în persoana excelenţei-voastre, a cărei activitate generoasă şi neobosită a cucerit ţării sale şi ei însăşi un loc de onoare pe care toată lumea îl recunoaşte.

România şi Turcia sînt menite să practice o prietenie sinceră şi activă.

Am înţeles-o din prima zi a întîlnirii noastre.

Dar repeziciunea cu care raporturile politice dintre ţările noastre s-au intensificat dovedeşte că ceea ce noi considerăm ca un adevăr de instinct era în fond un contact cu o realitate nevăzută, dar foarte apropiată.

Daţi-mi voie să vă amintesc începuturile prieteniei noastre.

Aşezaţi, în virtutea comandamentelor ordinii alfabetice, faţă în faţă împrejurul unei mese verzi în timpul lungilor luni la conferinţele de la Geneva, am evoluat amîndoi, domnule ministru, de la observaţie la simpatie, de la simpatie la acţiune şi de la acţiune la organizare.

Dacă cea dintîi și cea de-a treia fază au fost scurte, cea de-a doua ne-a părut la amîndoi o veșnicie.

Aceasta pentru că contingențele politice ale momentului nu se mlădiau ușor la dorințele noastre.

Amintiți-vă, domnule ministru, că — nu e prea mult de atunci — a fost o clipă în care a trebuit să constatăm că maximum din ceea ce puteam face în raporturile noastre mutuale era să ne angajăm ca, în cazul în care una din țările noastre era victima unei agresiuni, să nu luăm parte la această agresiune.

Nu era prea strălucit ! Nu am pierdut însă curajul. Deja prin tratatul de la 17 octombrie 1933 eram în măsură să condamnăm agresiunea.

Dar patru luni mai tîrziu, cu colaborarea prețioasă a Greciei și Iugoslaviei, am atins ținta urmărită : garanția de securitate a frontierelor noastre balcanice.

Căci în intervalul colaborării noastre izbutisem să definim la Londra noțiunea foarte elastică a agresorului.

Am socotit întotdeauna o datorie de a aduce omagiu Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste pentru importanta contribuție la pace pe care o constituie participarea ei la această mare operă.

A defini cu precizie agresiunea ca fapt pur și simplu independent de orice considerație teoretică, a preciza cu grijă noțiunea teritoriului asupra căruia agresiunea nu s-ar putea exercita, a se angaja cu fermitate de a nu face operă de agresor, oricare ar fi rațiunile de ordin internațional sau intern care ar putea-o justifica însemnează a substitui vagilor aspirațiuni de ideal care au stăpînit pînă astăzi eforturile națiunilor și ale conducătorilor lor o bază practică și solidă, care constituie punctul de plecare al unei întregi vieți noi.

N-am nici o falsă modestie a vă spune că m-am consacrat acestei opere din toate puterile mele și într-un elan de desăvîrșită sinceritate.

Dar nu am nici o sfială a mărturisi public că fără eforturile unite ale excelenței-voastre opera nu s-ar fi înfăptuit.

Definiția agresiunii n-ar avea însă importanța pe care i-o atribuim dacă, odată pusă pe picioare, ea n-ar fi acționat ca o ideeforță și dacă ea nu ne-ar fi dus la a doua etapă a muncii noastre : după ce am circumscris răul, să găsim mijlocul de a-l împiedica.

Pactul de înțelegere balcanică este scoborîtorul în linie directă al convențiunilor noastre de la Londra.

Opera noastră a fost adesea rău judecată, aceasta constituie

pentru mine o datorie de a restabili pentru domnia voastră, iubitul meu coleg, adevărul istoric asupra genezei și importanței ei.

Sîntem avizi de pace. Știm însă că pacea nu este decît o vorbă cîtă vreme nu se ridică în fața celui care ar fi ispitit s-o violeze spectacolul complet al sancțiunilor ce-l așteaptă.

Adevărata securitate stă mai mult în starea sufletească a agresorului, ezitînd în fața urmărilor crimei lui, decît în actele materiale de represiune care însoțesc violările dreptului internațional.

Am suferit destul. Balcanii au fost prea multă vreme cîmpiile însîngerate ale unei omeniri nebune pentru ca conducătorii responsabili să nu-și fi pus întrebarea : ce să facem pentru ca istoria să nu mai fie o repetire neîntreruptă a unui trecut odios ?

La această întrebare nu este decît un singur răspuns : asocierea.

Cel care vrea să recurgă la război să știe că se va izbi de rezistența unită a tuturor celorlalți.

Teama de urmări va fi începutul înțelepciunii. E tot ceea ce am vrut, este ultima limită a ambițiilor noastre de autor.

Semnînd Pactul balcanic, ne-am consacrat deci unei opere închinate păcii și intereselor primordiale ale națiunilor noastre.

Ideea că am voit să ne ridicăm împotriva intereselor unei alte puteri, mică sau mare, este tot așa de eronată ca aceea că am fi voit să servim interesele altuia decît ale noastre. Vrem să fim prietenii tuturor națiunilor fără excepție, dar în treburile noastre nu primim ca stăpîn decît pe noi înșine.

Pactul balcanic, semnat în acest spirit pur, își va găsi aplicarea integrală. Toate clauzele lui vor fi executate cu loialitate de către toți semnatarii lui. Dispozițiunile lui, care ne leagă deja în virtutea semnăturii noastre, își vor găsi în curînd ratificarea lor generală.

Faptul că dorința promotorilor pactului de a întîlni o adeziune unanimă printre statele balcanice nu și-a găsit împlinirea, n-a alterat întru nimic dispozițiile de bună înțelegere cu toți vecinii noștri.

În momentul semnării Pactului balcanic am făcut să se știe că eram gata să încheiem ulterior un Pact de neagresiune pe baza definiției agresorului de la Londra.

Sînt convins că discuțiuni lungi nu vor fi necesare pentru a convinge pe toți cei interesați și că, dacă nu putem renunța la definiția de la Londra, această definiție nu constituie o cursă care să angajeze responsabilitatea statelor fără motive serioase, astfel încît în curînd vom putea oferi lumii spectacolul semnării unui al doilea pact balcanic, suprapunîndu-se celui dintîi și făcînd o punte

între concepțiile diverse pentru a le armoniza pe toate în serviciul păcii.

În acea zi Turcia și România vor putea fi mîndre de munca lor și de colaborarea prietenilor lor, căci, dacă conștiința noastră ne-a spus întotdeauna, la fiecare etapă străbătută, că calitatea muncii noastre era pură, rezultatele ei vor dovedi tuturor în mod strălucit buna noastră credință în slujba unirii popoarelor.

Legături particulare unesc țările noastre de alte țări.

Noi știm că Turcia se bucură de prietenia specială a Greciei și a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

Domnia-voastră știți că România este aliata Poloniei, a Micii Înțelegeri și că ea se bucură de prietenia prețioasă a unei mari națiuni care s-a relevat destul de activă la fiecare etapă hotărîtoare a istoriei noastre naționale : am numit Franța.

Este cu neputință ca juxtapunerea prieteniilor noastre, unită cu încrederea absolută pe care o avem în buna noastră credință reciprocă, să nu constituie un factor important în organizarea păcii de mîine.

Am certitudinea că prietenia Turciei și a României este plină de viitor.

Marii conducători ai țării domniei-voastre se bucură aici de admirația și de stima de care sînt demni.

Atmosfera care vă înconjură, domnule ministru, este cea mai bună dovadă.

Ferm convins că colaborarea noastră nu va putea decît să sporească, beau în sănătatea ilustrului președinte al Republicii Turce, excelența-sa gazi Mustafa Kemal, închin în sănătatea excelenței-voastre, în aceea a doamnei Rüstü-Bey, ca și în aceea a doamnei Fahin, și beau pentru prosperitatea credincioasei Turcii.

313

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-lea ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

BELGRAD, 15 MAI 1934

T.C. NR. 401. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 26 840 DIN 16 MAI

După lungi discuțiuni între Tevfik Rüstü-Bey, Jevtić și mine, am putut a ne pune de acord asupra celui mai bun mijloc care să permită ratificarea Pactului balcanic cu concilierea intereselor iu-

goslave și grecești. Dificultatea creată de opoziția lui Venizelos se poate rezuma astfel : Grecia este gata a iscăli cu noi convențiuni militare împotriva unui atac al Bulgariei singură sau al Bulgariei și al Ungariei, ceea ce dă satisfacțiune României, dar nu Iugoslaviei. Dacă ar voi să iscălească însă o convențiune militară cu prevederea unui atac al Bulgariei și al Italiei, ipoteză care interesează în special Iugoslavia, Guvernul Tsaldaris ar fi răsturnat. Cum interesul nostru nu este nici să răsturnăm actualul Guvern grec, nici să ne mulțumim cu convențiuni ce ne oferă azi Grecia, ceea ce ar însemna că Iugoslavia ar accepta punctul de vedere al lui Venizelos, am decis că trebuie să lăsăm viitorul deschis pe baza recunoașterii din partea Greciei a întinderii integrale a Pactului balcanic. Pentru aceasta vom proceda la stabilirea convențiunilor militare treptat, mai întîi între Iugoslavia, Turcia și România și apoi cu Grecia. Aceasta dă un *respiro* Greciei și permite Guvernului grec a ieși din dificultățile interne. În așteptarea convențiunilor militare, Grecia este însă datoare a apăra neutralitatea Salonicului, ceea ce dă satisfacțiune Iugoslaviei. Am rezumat acordul la care am ajuns în următorul proces-verbal :

„1. Miniștrii afacerilor străine ai Turciei, Iugoslaviei și României au luat act de comunicarea făcută domnului Titulescu de Maximos, și anume că declarațiunile făcute înaintea corpurilor legislative nu modifică cu nimic sensul și întinderea articolului trei din protocolul anexă.

2. În consecință, întinderea politică a Pactului Înțelegerii Balcanice rămîne intactă și integrală între cele patru state semnatare.

3. În așteptarea convențiunilor militare prevăzute de Pactul Înțelegerii Balcanice și anexele sale, se garantează neutralitatea binevoitoare a semnatarilor în favoarea țării victime a unei agresiuni, prevăzută în pact.

4. Miniștrii afacerilor străine prezenți, adică ai Turciei, Iugoslaviei și României, declară că sînt gata a face imediat, fără așteptarea termenului de șase luni, convențiuni militare apropiate și concrete decurgînd din pact.

5. Convențiunile militare vor fi bilaterale sau multilaterale".

Am chemat aseară la ora 11 pe ministrul Greciei, căruia i-am comunicat toți trei deciziunea noastră, rugîndu-l a interveni pe lîngă Maximos să vină la Geneva cu prilejul Conferinței dezarmării, Jevtić declarînd că Pactul balcanic va fi ratificat în scurt timp. Trebuie să adaug că din discuțiunile avute am constatat că, în ceea ce privește Iugoslavia și Turcia, ele vor merge mai departe pe socoteala lor și independent de România, care nu are asemenea obli-

gațiuni. Într-adevăr, Iugoslavia și Turcia singure vor să facă un tratat de alianță contra unei agresiuni numai din partea Italiei. Din discuțiile la care am asistat se pare că acordul între Turcia și Iugoslavia nu va fi prea greu de realizat, deoarece Turcia s-a declarat gata să ajute cu toate forțele ei armata Iugoslaviei chiar dacă Italia și Albania singure o atacă, cu Bulgaria neutră, în schimbul unei asistențe iugoslave împotriva unui atac asupra Turciei din partea Italiei singure. Această alianță între Turcia și Iugoslavia, dacă se va realiza, se va suprapune și alianței dintre Franța și Iugoslavia și este destinată să opună unei eventuale agresiuni italiene un bloc din cele mai puternice.

Azi voi discuta cu Jevtić chestiunea intervențiunii Ungariei la Geneva, rezultatul vizitei lui la Sofia, eventualitatea pactului de neagresiune cu Bulgaria și data conferinței Micii Înțelegeri.

314

DECLARAȚIA FĂCUTĂ DE N. TITULESCU PRESEI IUGOSLAVE *

BELGRAD, 26 MAI 1934

Consider România și Iugoslavia ca o singură țară. A veni la Belgrad nu înseamnă pentru mine a merge în străinătate. Firește, cu prietenul meu Jevtić am trecut în revistă toate problemele la ordinea zilei, îndeosebi aceea a dezarmării și data viitoarei reuniuni a Micii Înțelegeri de la București. Am examinat, de asemenea, posibilitatea de a încheia un pact de neagresiune cu Bulgaria, care ar răspunde dorinței noastre comune exprimate în nota oficială din 24 februarie 1934.

315

N. TITULESCU CĂTRE M. LITVINOV, COMISAR AL POPORULUI PENTRU AFACERILE EXTERNE AL U.R.S.S. *

GENEVA, 9 IUNIE 1934

Domnule comisar al poporului,

Am onoarea să vă aduc la cunoștință cele de mai jos :

La Conferința Micii Înțelegeri de la Zagreb, la 22 ianuarie 1934, cei trei miniștri ai afacerilor externe au hotărît între ei oportunitatea ca cele trei state ale Micii Înțelegeri să reia relațiile diplo-

matice normale cu U.R.S.S. de îndată ce vor fi întrunite condițiile diplomatice și politice necesare.

În urma convorbirilor noastre cu dumneavoastră, domnule comisar al poporului, de la începutul lunii iunie, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a constatat la Geneva că condițiile politice și diplomatice permit acum fiecăruia dintre statele membre ale Micii Înțelegeri să acționeze la momentul potrivit, conform rezoluției de la Zagreb.

Față de cele de mai sus, sînt fericit să vă informez că, drept rezultat al convorbirilor noastre, Guvernul regal al României a hotărît să stabilească relații diplomatice normale cu Guvernul U.R.S.S. și să procedeze la numirea unui trimis extraordinar și ministru plenipotențiar.

Am ferma convingere că relațiile astfel stabilite vor rămîne pentru totdeauna normale și amicale și că națiunile noastre vor continua să colaboreze, spre binele lor reciproc, pentru menținerea păcii în lume.

Vă rog să primiți, domnule comisar al poporului, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

316

COMUNICATUL CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

GENEVA, 9 IUNIE 1934

Astăzi 9 iunie 1934, comisarul poporului Maxim Litvinov și ministrul afacerilor externe, domnul Beneš, au schimbat la Geneva scrisori identice prin care stabilesc relații diplomatice normale între Cehoslovacia și U.R.S.S.

Scrisori identice au fost schimbate între comisarul poporului și domnul Titulescu, prin care au fost inaugurate relații diplomatice între România și U.R.S.S.

Guvernul Iugoslaviei va hotărî definitiv în această problemă după raportul ministrului afacerilor externe, domnul Jevtić, cînd acesta se va întoarce din călătoria sa oficială la Paris.

Schimbul acestor documente este rezultatul tratativelor care au durat cîteva zile între membrii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri și comisarul poporului pentru afacerile externe, domnul Maxim Litvinov, în urma unei hotărîri unanime a Consiliului permanent și apoi a rezoluțiilor guvernelor respective.

317

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA GENEVA

BUCUREȘTI. 12 IUNIE 1934

T.C. NR. 32 161

Răspuns la telegrama domniei-voastre nr. 527.

Rog comunicați Stein că voi numi ministrul României la Moscova în curînd. În așteptare, Litvinov poate comunica cu mine prin ministrul Cehoslovaciei și pînă la numirea acestuia îmi poate telegrafia direct.

318

COMUNICATUL CELEI DE-A V-a SESIUNI A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

BUCUREȘTI, 18—20 IUNIE 1934

Cei trei miniștri ai afacerilor externe au examinat în profunzime situația politică generală. Ei nu și-au ascuns că aceasta din urmă prezintă unele simptome îngrijorătoare care trebuie să țină trează atenția tuturor guvernelor interesate în menținerea păcii. Însă ei au constatat, de asemenea, existența unor elemente încurajatoare, care, dacă vor fi dezvoltate și întărite printr-o muncă colectivă asiduă, vor permite Europei să iasă din criza politică care apasă actualmente asupra ei.

Într-adevăr, dificultățile persistente de care s-a lovit pînă acum încheierea unei convenții generale de reducere și restrîngere a armamentelor, pretențiile de a revizui tratatele de pace emise de unele state, riscul de a vedea Europa împărțindu-se în blocuri rivale, persistența crizei financiare și economice, instabilitatea condițiilor politice atît în interiorul, cît și în afara Europei, ne fac să ne temem că pacea este în pericol.

Pe de altă parte, eforturile sincere și rodnice depuse în ultima vreme de Franța, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii la Geneva pentru a împiedica eșecul Conferinței asupra dezarmării, lupta energică dusă pentru a situa securitatea pe primul plan al preocupărilor politice, asociațiile în vederea menținerii păcii, deja formate sau în curs de formare, consecințele sociale funeste care se vor produce cu certitudine în statele care ar lua asupra lor riscu-

rile unei agresiuni fac să sperăm că eforturile pentru menținerea păcii vor învinge în cele din urmă.

Mica Înțelegere, fidelă politicii sale tradiționale și principiilor care stau la baza pactului său de organizare, și-a trasat linia sa de conduită potrivit intereselor statelor membre și interesului general.

În consecință, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a luat toate hotărîrile necesare pentru a face față situației.

La cele patru ședințe pe care le-a ținut la București între 18 și 20 iunie, Consiliul permanent a hotărît între altele :

a) să depună toate eforturile pentru ca Conferința asupra dezarmării să ajungă la o convenție satisfăcătoare pentru toate părțile în cauză ;

b) să sprijine din toate forțele organizarea securității și să participe la convențiile regionale de asistență mutuală care se află în discuție ;

c) să colaboreze la redresarea economică a Europei în acord cu toate țările interesate. Spre marele regret al Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, unele declarații oficiale maghiare lasă impresia că Ungaria vrea să se excludă ea însăși de la o asemenea colaborare ;

d) să reafirme hotărîrea de a se opune întoarcerii Habsburgilor, sub orice formă, prin măsuri corespunzătoare ;

e) să mențină și să cultive relațiile cele mai bune cu toate statele, îndeosebi cu statele vecine și Polonia ;

f) să ia act cu satisfacție de reluarea relațiilor diplomatice normale între U.R.S.S., România și Cehoslovacia, în conformitate cu hotărîrea de la Zagreb, în scopul de a se colabora la menținerea păcii ;

g) să ia act cu satisfacție de asigurările primite în ceea ce privește aplicarea integrală a Pactului Înțelegerii Balcanice de către toți semnatarii lui și de ratificarea acestuia din urmă la data de 16 iunie 1934 de către România și Iugoslavia ;

h) să se ratifice hotărîrile luate de Consiliul economic la sesiunea sa de la București și să le supună guvernelor respective pentru aprobare ;

i) să-și exprime simpatia în ceea ce privește tratatul încheiat la inițiativa Guvernului argentinian : Tratatul sud-american pentru preîntîmpinarea războiului, semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933, pe care a hotărît să-l supună unui studiu aprofundat ;

j) să se întrunească în luna septembrie la Geneva.

Înainte de a-și încheia lucrările, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a constatat cu satisfacție marea repercusiune pe care au avut-o în țările noastre vizitele miniștrilor afacerilor externe

ai Micii Înțelegeri la Paris, precum și vizitele ministrului afacerilor externe al Franței în capitalele Micii Înțelegeri, și își exprimă bucuria pentru faptul că Conferința de la București constituie o bună ocazie care permite miniștrilor afacerilor externe ai Micii Înțelegeri să aibă un nou schimb de păreri cu domnul Louis Barthou.

319

DISCURSUL LUI N. TITULESCU LA DINEUL DAT ÎN CINSTEA LUI LOUIS BARTHOU, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI ȘI MINISTRUL AFACERILOR EXTERNE AL FRANȚEI, CU PRILEJUL VIZITEI ACESTUIA ÎN ROMÂNIA

BUCUREȘTI, 20 IUNIE 1934

Domnule președinte și scump prieten,

Cu bucurie nespusă, făcută din sentimentele cele mai pure, întreaga națiune română vă aclamă astăzi printre noi.

Este în această bucurie, înainte de toate, emoțiunea rară pe care o creează amintirea recunoștinței. Românii au memoria inimii. Ei nu ar putea uita niciodată că în fiecare etapă decisivă a istoriei lor, dezvoltarea naturală a poporului român s-a amplificat constant în direcția țelurilor sale naționale, grație unui gest francez.

Este apoi în bucuria noastră un sentiment de admirație pentru marea dumneavoastră patrie, izvor inepuizabil al unei afecțiuni profunde și sigure.

Este, în fine, în bucuria noastră satisfacția pe care o dă constatarea unor perfecte identități de concepție.

Nu cunosc prietenie mai dezinteresată ca aceea ce stă la baza raporturilor franco-române.

Pe timpul cînd politica externă a României era încadrată într-un sistem din care Franța nu făcea parte, a existat mereu, în afara și pe deasupra raporturilor oficiale, o înțelegere atît de perfectă, încît, fără vreo pregătire, acțiunea politică a celor două țări a sfîrșit prin a se confunda.

Astăzi, cînd politica externă a țărilor noastre urmărește în mod armonic scopuri identice, am ajuns la acel stadiu de prietenie unde nu mai este nevoie să vorbești spre a te înțelege, nici să te sfătuiești spre a acționa în comun.

În plină lumină, țările noastre și-au găsit echilibrul.

Și România nu are nimic de ascuns și poate spune public motivele ce o leagă în chip nestrămutat de Franța.

Iubim Franța pentru că a așezat la baza vieții ei libertatea și pentru că a înțeles întotdeauna că cel mai bun mijloc spre a se feri de excesele ei nu era de a atinge drepturile omului, ci de a-l asocia la cultul fervent al patriei.

Iubim Franța pentru că a pus la baza raporturilor ei internaționale egalitatea tuturor națiunilor și regula că nu s-ar putea dispune de interesele unei țări în afară de ea și de voința ei.

Iubim Franța pentru că își întemeiază toată acțiunea externă pe respectul scrupulos al angajamentelor internaționale, ceea ce dă raporturilor între popoare un caracter de claritate și de stabilitate fără care nu am putea concepe o viață organizată.

Și vă iubim pe domnia-voastră, domnule președinte, pentru că întrupați în supremă măsură, cu un dinamism redutabil pentru adversari, dar atît de înviorător pentru prieteni, calitățile ce alcătuiesc geniul rasei domniei-voastre.

Așa fiind, era oare posibil ca istoria raporturilor franco-române să fie altceva decît istoria unei amiciții neîntunecate și a unei înțelegeri neîntrerupte ?

Și s-ar putea în adevăr concepe un viitor în care România nu ar merge etern mînă în mînă cu Franța ?

Concepțiile noastre comune despre pace, justiție și cooperație internațională sînt cele mai sigure chezășii ale acestui viitor.

Și tot aceste concepții formează legăturile solide ce unesc Franța și Mica Înțelegere, în numele căreia am plăcuta misiune de a vă saluta, domnule președinte.

Cît despre pace, Franța și Mica Înțelegere sînt avide de ea, căci istoria lor a cunoscut o succesiune de capitole asupra ororilor războiului.

Dar țările noastre știu că pacea nu este decît un cuvînt zadarnic dacă nu este clădită pe unica temelie ce poate susține o pace durabilă și al cărei nume este : securitatea.

Franța a făcut din primul moment eforturile necesare pentru a face să triumfe această concepțiune de bun-simț.

Ajunge, pentru a măsura drumul parcurs, să ne amintim că ceea ce era considerat altă dată ca obsesie a Franței a devenit astăzi idealul mărturisit al tuturor națiunilor.

Securitatea nu este operă de formule. Ea este o realitate ce consistă în a se asocia împotriva unui flagel comun ce se cheamă războiul. Dacă asociația este deschisă tuturor națiunilor fără excepțiune și dacă există națiuni ce refuză să participe la ea, aceasta înseamnă pur și simplu sau că primejdia războiului este mai mică pentru ele decît pentru celelalte, sau că în ordinea concepțiilor lor războiul nu este o catastrofă.

Mica Înțelegere este fericită să știe că Franța stă în fruntea luptei întreprinse pentru cucerirea securității și ea face urările cele mai călduroase pentru eforturile ce sînt în curs să ducă, cu cea mai mare rapiditate posibilă, la o organizare destinată să dea păcii un caracter durabil, fără care ea nu ar putea fi concepută.

Voim pacea și o voim dreaptă.

Dar sîntem fericiți să constatăm că pentru Franța, ca și pentru noi, justiția are o limită care se cheamă ordinea și că Franța nu consideră ca un comandament al justiției reînvierea nedreptăților abolite.

Îngăduiți Micii Înțelegeri să exprime Franței gratitudinea ei mișcată pentru întărirea pe care această concepție o dă stabilității ei politice.

Franța a făcut din cooperațiunea internațională metoda ei de lucru preferită. Mica Înțelegere a urmat-o și o va urma cu fidelitate în toate eforturile ei pentru a apropia popoarele.

Politica noastră consistă, în adevăr, în a insera activitatea țărilor noastre într-o vastă rețea de state animate de același ideal, în așa fel încît, fără a sacrifica nimic din interesele noastre naționale, acțiunea noastră să fie în mod constant subordonată interesului general.

Acesta este fundamentul Micii Înțelegeri, aceasta este geneza înțelegerii balcanice.

Unii învinuiesc această metodă de a face statele ce o practică să piardă libertatea de acțiune în momentul oportun. Mica Înțelegere consideră, dimpotrivă, că o asemenea politică nu poate face să se piardă decît libertatea de a face rău.

Iată pentru ce Mica Înțelegere va continua să rămînă credincioasă acestei politici, precum și aceleia ce consistă în a da Societății Națiunilor concursul cel mai absolut.

Dacă există o instituție care a contribuit la întărirea legăturilor ce unesc Franța și Mica Înțelegere, aceasta este instituția de la Geneva.

Acolo se vede adevărata față a popoarelor.

Acolo se formează idealurile cele mai îndrăznețe, care se suspendă, poate, dar la care nu se renunță niciodată.

Acolo Franța, strălucind de lumină, arată lumii calea și este sigură de a nu rămîne niciodată singură cînd a pornit pe ea.

Aveți în față și alături de domnia-voastră, domnule președinte, veterani ai Societății Națiunilor.

Îngăduiți-le să vă spună admirația profundă și unanimă pe care ați cules-o acolo pentru generozitatea și lărgimea concepțiilor pacifice ale domniei-voastre și pentru energia și spontaneitatea pe care le-ați pus în apărarea lor.

Franța trebuie să fie mîndră de a avea mari slujitori ca domnia-voastră, domnule președinte.

Cît despre noi, știindu-vă alături de noi, oricare ar fi situațiile ce ni s-ar prezenta, pot să vă afirm, în numele Micii Înțelegeri, că liniștea noastră politică este completă.

Aducînd omagiu Franței, izvor nesecat de viață și lumină, amestec de forță și de bunătate, de înțelegere și de tenacitate, creațiune în perpetuă devenire ce se confundă cu eternitatea, ridic paharul meu în sănătatea excelenței-sale Președintele Republicii și beau pentru prosperitatea patriei domniei-voastre, domnule președinte și scump prieten.

„UNIVERSUL" DIN 22 IUNIE 1934

320

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 14 IULIE 1934

T.C. NR. 401. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 38 994 DIN 15 IULIE

Drept răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 38 755, pentru guverna dumneavoastră vă spun că proiectele bilaterale de convenție militară au fost convenite între mine, Tevfik Rüstü-Bey și Jevtić după mai multe zile de discuțiuni la Belgrad și la Geneva anul acesta.

Cînd au sosit știri de schimbări a guvernului în România la sfîrșitul lunii mai, Tevfik Rüstü-Bey a cerut suspendarea iscăliturii convenției militare, crezînd că România va schimba politica externă. A iscălit totuși cu Iugoslavia. După penibile discuțiuni, iscălitura lui Jevtić am tăiat-o cu foarfecele după exemplarul iugoslav, astfel încît nu există nici o convenție militară turco-iugoslavă.

Demersul ministrului Turciei mă îndrituiește a crede că Tevfik Rüstü-Bey s-a raliat, în fine, părerii mele că nu este pericol de schimbare de politică externă în România și că deci poate s-a raliat la convenție. Este vorba de convenția militară, adică de actul care stabilește ipotezele în care cele două țări dau concursul militar, iar nu de planul militar care stabilește modalitățile de executare a acestei obligațiuni și care, sigur, este de competența Marelui-Stat Major.

Ciuntu, care a fost cu mine la Geneva, este în curent cu toate detaliile chestiunii. Păstrînd numai pentru dumneavoastră cele ce precedă, ele vă arată prin cîte dificultăți necunoscute trebuie să trec pentru a-mi duce la bun capăt misiunea. Vă rog să telegrafiați de urgență lui Ciuntu demersul ministrului Turciei și a-l însărcina a întreba pe Tevfik Rüstü-Bey dacă este dispus a semna ca convenţiune militară definitivă proiectul elaborat la Geneva. În caz afirmativ, rugați pe Ciuntu să ceară copie lui Tevfik Rüstü-Bey după proiectul elaborat la Geneva ca să-l compar cu textul ce am la mine. Îndată ce vom fi făcut comparația de text și vom avea asentimentul lui Tevfik Rüstü-Bey, vom da depline puteri lui Ciuntu.

321

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA)

CAP MARTIN, 18 IULIE 1934
T.C. NR. 405
ÎNREG. M.A.S.
NR. 39 375 DIN 18 IULIE

Prin telegrama sa nr. 3 119, de care rog respectuos pe maiestatea-voastră să ia cunoștință, ministrul României la Varșovia ne comunică că la demersul ambasadorului Angliei, făcut pentru a determina Polonia să accepte Pactul Oriental, ministrul Beck a răspuns că consideră obligatorii consultările cu Guvernul aliat al României și îmi cere să-i comunic care este atitudinea noastră în această chestiune.

Prin faptul că ministrul Beck face să intervină în răspunsul său opiniunea română ca un element determinant, el ne pune într-o situațiune delicată. Într-adevăr, sau Guvernul român se raliază la părerea Guvernului francez și se expune astfel criticilor aliatei sale Polonia, sau Guvernul român justifică prin atitudinea sa ezitările Poloniei și prin aceasta dă loc la critici și la Paris, și la Londra. De altfel este manifest că Polonia face din consultarea României un element de procedură destinat să-i permită să cîștige timp și argumente pentru justificarea propriei ei atitudini. Într-adevăr, nici cu prilejul semnării Tratatului de la Locarno din 1925, nici cu prilejul semnării Pactului de neagresiune cu Sovietele din 1932, opinia României nu prețuiește atît de mult pentru Polonia ca azi. În orice caz, în această chestiune consider că trebuie să avem în vedere exclusiv interesele României și ale păcii. România are

interes să participe la Pactul Oriental, dar ea nu are interes să complice prin atitudinea ei o situațiune deja dificilă prin ea însăși și ea nu trebuie să uite că orice spor de securitate pentru aliații săi constituie un spor de securitate și pentru ea.

Dacă s-a limitat participarea la Pactul Oriental la anume state, și anume Franța, Germania, Cehoslovacia, U.R.S.S. și statele baltice, aceasta se datorește faptului că s-a voit a se reduce riscurile unui eșec, micșorîndu-se numărul consimțămintelor necesare pentru a atinge țelul urmărit.

Astfel, Germania ar putea cere să intre și Austria, Italia ar putea cere să intre Bulgaria, Sovietele ar putea cere să intre Turcia. În loc de un cadru internațional restrîns care să acopere în realitate o alianță franco-ruso-germană sau franco-rusă, dacă Germania refuză, s-ar cădea într-un pact fără îndoială gen Geneva, care nu ar însemna de la început prea mult. Nu este de mirare deci că statele care voiesc să torpileze Pactul Oriental, așa cum l-a conceput Franța cu adeziunea Marii Britanii, să ceară cît mai mult lărgirea lui.

Pentru a evita acest risc, Franța propune pe lîngă Pactul Oriental și alte pacte de securitate, ca, de pildă, cel mediteranean, astfel ca toate statele interesate să fie repartizate într-o serie de pacte.

În rezumat deci ar rămîne o linie de conduită internă, iar nu de formulat peste graniță ; voi spune că România are interes de a cere participarea la Pactul Oriental pînă la punctul cînd această cerere ar cuprinde încheierea pactului însuși.

Așa fiind, socotesc că satisfacem interesele României și acordăm și toate menajamentele datorate Parisului și Varșoviei dacă dăm Poloniei răspunsul următor, pe care-l supun, împreună cu toate considerentele de mai sus care-l justifică, înaltei aprobări a maiestății-voastre. Dacă maiestatea-voastră este de acord, iată textul telegramei ce propun să adresăm Varșoviei prin Cădere :

„Ca răspuns la telegrama domniei-voastre nr. 3 119, rog a face ministrului Beck comunicarea următoare :

Mulțumesc domnului Beck pentru declarațiunea ce a făcut ambasadorului Angliei că consideră necesară consultarea cu guvernul aliat al României în chestiunea Pactului Oriental.

România este doritoare să participe la Pactul Oriental. Fără să voiască să impieteze cîtuși de puțin asupra deciziunii Guvernului polon, Guvernul român crede că este în interesul ambelor țări de a intra într-un asemenea pact și ar fi fericit dacă soluțiunea la care s-ar opri Guvernul polon, în liberul lui arbitru, s-ar acorda cu punctul de vedere al aliatei noastre comune Franța.

În ce privește dispozițiunile neclare din Pactul Oriental, care, spune domnul Beck, ar putea avea repercusiuni primejdioase mai ales în raporturile cu Rusia Sovietică, aș dori să știu care anume sînt ele, ca să-mi pot face și eu o părere asupra lor.

În orice caz, părerea Guvernului român este că atare dispoziții neclare pot, pe cale de negociațiuni, să fie sau clarificate sau înlăturate".

Sînt cu adînc respect al maiestății-voastre.

322

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU MINISTRUL C. ARION)

CAP MARTIN, 27 IULIE 1934
T.C. NR. 422.
INREG. M.A.S.
NR. 41 308 DIN 28 IULIE

Mulțumesc pentru informațiunile date cu privire la asasinarea lui Dollfuss. Cum însă nici una din legațiuni ale căror informațiuni ar fi putut să-mi fie de folos nu s-a gîndit să-mi telegrafieze, vă rog să telegrafiați de urgență legațiunilor din Paris, Londra, Roma, Berlin, Praga și Belgrad, să-mi comunice direct la Cap Martin consecințele crizei politice austriece.

Rog a le cere din partea mea o informațiune cît mai precisă și mai supravegheată, dat fiind că pe baza lor avem de luat deciziuni.

Afecțiuni amicale.

323

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

CAP MARTIN, 31 IULIE 1934
T.C. NR. 424. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 42 065 DIN 31 IULIE

În audiența ce maiestatea-sa a binevoit să-mi acorde la 11 iunie, adică după ultima mea înapoiere din Geneva, am expus maiestății-sale incidentul penibil provocat de Tevfik Rüstü-Bey

prin refuzul său de a semna Convențiunea militară cu România chiar în momentul fixat pentru semnarea ei la Geneva. Am raportat atunci maiestății-sale că Tevfik Rüstü-Bey semnase Convențiunea proiectată cu Iugoslavia și că, la insistențele mele, am tăiat cu foarfeca semnătura și pecetea lui Jevtić de pe exemplarul turco-iugoslav, pe care l-am arătat în original maiestății-sale.

Am expus atunci și rațiunile care au dictat linia de conduită a lui Rüstü-Bey. De atunci Tevfik Rüstü-Bey a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a corecta gestul său de la Geneva.

Am plăcerea a comunica maiestății-voastre că Tevfik Rüstü-Bey a însărcinat pe ministrul Turciei la București să-mi prezinte, semnat de Tevfik Rüstü-Bey, textul Convențiunei militare a cărei semnătură Tevfik Rüstü-Bey o refuzase la Geneva, cu rugămintea de a-l semna și eu. Ministrul Turciei la București a sosit chiar azi la Cap Martin în acest scop. Tevfik Rüstü-Bey a avut delicatețea a pune pe acest text chiar data incidentului de la Geneva, adică 5 iunie 1934, pentru ca astfel să nu rămînă nici o urmă vizibilă de cele întîmplate. Deși textul este conform cu Pactul balcanic deja semnat și deși am de acum două luni autorizațiunea de a-l semna, cum timpul a trecut, consider de datoria mea să reamintesc textul și să nu-l semnez pînă ce nu am înalta aprobare a maiestății-sale.

Ministrul Turciei îmi comunică textul care este identic cu acel al Convențiunei turco-iugoslave, trimis pentru o a doua semnare lui Jevtić.

Iată textul în chestiune :

„În executarea Pactului de înțelegere balcanică, semnat la 9 februarie 1934, și a actelor anexe ale zisului pact și care fac toate parte integrantă din el, anume : Protocolul anexă, Declarațiunea ministrului afacerilor străine al Turciei, Declarațiunea celor trei miniștri ai afacerilor străine, precum și protocoalele de semnătură, pact și anexe care rămîn în plină vigoare, socotindu-se în limitele angajamentelor contractate prin actele mai sus enumerate, România și Turcia au convenit cele ce urmează :

Articolul 1. Dacă unul din cele două state semnatare ale prezentei convențiuni devine, în orice împrejurări ar fi, obiectul unei agresiuni din partea unui stat balcanic lucrînd singur sau împreună cu un alt stat balcanic sau nebalcanic, cealaltă înaltă parte contractantă se va considera ea însăși ca atacată și va trece în mod exclusiv la acțiune militară contra statului sau statelor balcanice agresoare ale căror teritorii se învecinează cu ale sale.

Articolul 2. În cazul în care una din înaltele părți contractante devine în timpul execuțiunei obligațiunii prevăzute la articolul

precedent obiectul unei acțiuni de război din partea unui alt stat nebalcanic, cealaltă înaltă parte contractantă va trebui să intre în război contra acestuia.

Articolul 3. Prezenta convenție, care va intra în vigoare din momentul semnării, va fi ratificată cel mai tîrziu în curs de șase luni după exigențele constituționale ale fiecăreia din înaltele părți contractante, care se vor informa reciproc.

Făcut la Geneva, în dublu exemplar, la 5 iunie 1934".

Dat fiind că ministrul Turciei trebuie să se înapoieze cît mai repede la Ankara, rog să am cît mai neîntîrziat răspunsul la această telegramă.

324

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU MINISTRUL C. ARION)

CAP MARTIN, 1 AUGUST 1934
T.C. NR. 428 (PRIN TELEFON)
INREG. M.A.S.
NR. 42 182/1 AUGUST

Ca răspuns la telegrama domniei-voastre nr. 42 080.

Rog a vedea pe primul ministru și a-i citi și pune în vedere : „Sînt însărcinat de domnul Titulescu să vă comunic cele ce urmează : domnul Titulescu este foarte sensibil la faptul că excelența-voastră are grijă de a ține opiniunea publică în permanență în spatele acțiunii domniei sale. Domnul Titulescu crede însă că opiniunea publică nu trebuie satisfăcută cu gesturi, ci cu năzuința de orice moment de a servi interesele reale ale țării. Domnul Titulescu vizează la pactul dintre Polonia, Soviete și România la care vă referiți. Domnia-sa dorește ca România să intre fie în Pactul oriental împreună cu Cehoslovacia, fie în Pactul mediteranean împreună cu Iugoslavia, Sovietele și Franța.

În timpul vizitei excelenței-voastre la Paris, chestiunea a fost ridicată de domnul Titulescu prin telegrama cifrată nr. 405 ce a adresat maiestății-sale regelui și maiestatea-sa regele a binevoit a o aproba nepregetat în termenii propuși. În consecință s-a comunicat Poloniei dorința României de a intra în Pactul oriental, iar domnul Savel Rădulescu a fost însărcinat să ceară domnilor Barthou și Léger intrarea României în Pactul oriental. Domnul Barthou a răspuns că privește cererea cu cea mai mare simpatie. Domnul Léger a exprimat îngrijorarea ca cererea României să nu împiedice realizarea Pactului oriental, dar a adăugat că Franța nu poate să-și ia răspunderea de a respinge cererea României.

Dacă cu adevărat se va verifica că cererea noastră ar risca să răstoarne Pactul oriental, vom susține intrarea noastră în Pactul mediteranean, unde regăsim iarăși Franța și Sovietele. Evenimentele actuale sînt de așa natură, încît numai dacă nu am putea intra nici în Pactul mediteranean ar trebui să revenim la ideea din iunie din Geneva a unui pact în trei între Polonia, Soviete și România. A cere dar azi, cum propune excelența-voastră, concomitent semnării Pactului oriental cu cel în trei între Polonia, Soviete și România, la care faceți aluziune, însemnează că România ar renunța de pe acum la șansele de a putea deveni semnatară sau a Pactului oriental, sau a Pactului mediteranean.

2. Domnul Titulescu, care, deși în concediu, conduce Ministerul Afacerilor Străine, primind toate telegramele de la externe și telegrafiind la rîndul său directivele de urmat, s-a adresat deja a doua zi după asasinarea lui Dollfuss țărilor Micii Înțelegeri în calitatea sa de președinte al Micii Înțelegeri, pentru a vedea dacă nu cumva o acțiune comună n-ar trebui întreprinsă. Răspunsurile ce a primit arată însă că celelalte două state ale Micii Înțelegeri nu consideră pînă azi situațiunea de natură a motiva o deliberare comună. Bineînțeles că, dacă situațiunea s-ar agrava, cum este posibil, pe urma eventualei morți a președintelui Hindenburg, domnul Titulescu va repeta inițiativa domniei-sale".

325

N.TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 1 AUGUST 1934
T.C. NR. 429
ÎNREG. M.A.S. NR. 42 218 DIN 2 AUGUST

Ca răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 40 875.

Proiectul francez a modificat situațiunea. Polonia a cerut intrarea României în Pactul oriental ca aliată a ei și vecină cu Sovietele.

România a comunicat Poloniei că este doritoare de a intra în Pactul oriental și a cerut oficial la Paris, prin domnul subsecretar de stat Savel Rădulescu, participarea ei la acest pact.

În ce privește chestinea a treia, în prima formulă a pactului în trei, garanția privea numai agresiunea venind de la unul din semnatari.

326

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

CAP MARTIN, 1 AUGUST 1934
T.C. NR. 430. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 42 227 DIN 2 AUGUST

Pe baza aprobării date de maiestatea-sa regele și de guvern, am semnat astăzi, 1 august, Convențiunea militară cu Turcia, despre care tratează telegrama mea nr. 424.

Așa cum am arătat în această telegramă, convențiunea poartă data de 5 iunie și ca loc de semnare Geneva.

327

N.TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 14 AUGUST 1934
T.C. NR. 447
INREG. M.A.S.
NR. 44 737 DIN 15 AUGUST

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 44 507.

Rog a da următorul răspuns însărcinatului cu afaceri chilian :

„Guvernul român ține a asigura Guvernul chilian de toată simpatia lui, pe care i-a arătat-o din primul ceas al colaborării lor în sînul Societății Națiunilor.

Rulmentul pentru locurile ocupate de statele Americii Latine este o chestiune care le privește pe ele înainte de toate.

România ar fi fericită să vadă Republica Chile desemnată ca candidată.

Delegațiunea română va avea prilejul să discute direct la Geneva cu delegațiunea chiliană această chestiune, cu toată călduroasa amiciție ce leagă cele două țări".

328

COMUNICATUL CELEI DE-A VI-a SESIUNI A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

GENEVA, 14 SEPTEMBRIE 1934

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a ținut ieri 13 septembrie o primă ședință, sub președinția domnului Titulescu, și o a doua astăzi.

El a examinat în profunzime toate problemele la ordinea zilei, între altele și intrarea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor, Pactul Oriental, problema minorităților, problemele privind Europa Centrală și relațiile Micii Înțelegeri cu Italia.

1. În ceea ce privește intrarea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor, Consiliul permanent a hotărît că cele trei state vor vota în favoarea admiterii sale.

2. Cît despre Pactul Oriental, Consiliul permanent îl consideră ca o întărire a garanțiilor de menținere a păcii și dorește încheierea sa într-un termen scurt.

3. Referitor la tratatele minorităților, Mica Înțelegere își menține poziția binecunoscută, pe care a avut, de altfel, ocazia s-o precizeze în nenumărate rînduri în cadrul dezbaterilor din anii precedenți.

4. Referitor la problemele privind Europa Centrală, Consiliul permanent se pronunță încă o dată pentru independența totală a tuturor statelor din Bazinul Dunărean, pentru apropierea lor pe plan economic și pentru colaborarea lor cu toate statele interesate.

Societatea Națiunilor îi apare, în caz de necesitate, drept garanția cea mai corespunzătoare pentru menținerea păcii și a ordinei create prin tratate.

5. Consiliul permanent al Micii Înțelegeri, a cărei politică constă în a practica relații amicale cu toate statele fără deosebire, constată cu satisfacție apropierea Franței și a Italiei, care este de natură să ducă la o apropiere de dorit din toate punctele de vedere între Mica Înțelegere și Italia.

329

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

MONTREUX, 2 OCTOMBRIE 1934

T.C. NR. 463
ÎNREG. M.A.S.
NR. 52 666 DIN 2 OCTOMBRIE

Sînt cu adevărat mișcat de sentimentele exprimate prin telegrama domniei-voastre nr. 52 468.

Deși sănătatea mea reclamă îngrijire, nu eu voi fi acela care să nu țin seama de interesele țării. În consecință, dacă condițiunile cu privire la politica externă, stabilite la începutul colaborării mele cu Guvernul Ioan G. Duca, al cărui continuator sînteți, sînt integral respectate, accept Ministerul Afacerilor Străine.

Voi fi la București la sfîrșitul săptămînii.

Bune amiciții.

330

PROCES-VERBAL AL SESIUNII EXTRAORDINARE A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

BELGRAD, 19 OCTOMBRIE 1934

În prezența evenimentelor tragice care au afectat recent Iugoslavia și Franța, președintele în exercițiu al Consiliului permanent al Micii Înțelegeri a convocat Consiliul permanent în sesiune extraordinară la 19 octombrie la Belgrad.

Această reuniune a avut loc la data fixată, la Ministerul Afacerilor Externe din Belgrad, de la orele 10,30 la 13.

I. Atentatul de la Marsilia

Consiliul a început să examineze împrejurările în care s-a produs atentatul de la Marsilia.

El a ajuns la concluzia că este vorba de o crimă, care, fiind comisă sub influența unor forțe acționînd dincolo de frontiere, este de resortul politicii externe.

Dată fiind situația actuală, Consiliul permanent a hotărît că pentru moment nu trebuie nici să se acuze, dar nici să se dezvinovățească nici un stat, oricare ar fi el, de faptul imixtiunii sale eventuale în pregătirea atentatului.

Trebuie să așteptăm rezultatul anchetei și să ne punem de acord în cadrul Micii Înțelegeri pentru a alege cea mai bună procedură în vederea stabilirii responsabilităților actuale. Pentru moment,

Consiliul nu se poate pronunța dacă apelul la Societatea Națiunilor este cea mai bună cale de urmat, însă, pe de altă parte, el nu-l exclude de loc dacă aceasta ar fi convingerea sa ulterioară.

De asemenea, Consiliul permanent a considerat că trebuie să se ia măsuri internaționale pentru ca să înceteze actele teroriste ale căror victime sînt, de cîtva timp, oamenii de stat din Europa.

Consiliul a mai hotărît că, dacă pentru moment el nu poate nici să acuze, nici să dezvinovățească nici unul dintre state, guvernele Micii Înțelegeri trebuie să arate guvernelor prietene dovezile pe care le dețin în privința amestecului străin în atentatul de la Marsilia, pentru ca adevărul să fie cunoscut de ele încă de pe acum.

Comunicatul publicat la încheierea reuniunii conține, de altfel, marile directive de urmat în această materie.

II. Schimb de informații

Domnul Beneš a pus la curent Consiliul despre recentele convorbiri politice pe care le-a avut la Paris cu președintele Doumergue, domnii Laval și Léger.

Aceste convorbiri pot fi rezumate după cum urmează :

1. Bilanț activ pentru colaborarea Franței și Angliei în cadrul Societății Națiunilor.

2. Necesitatea pentru Franța de a se apropia de Soviete, cu toate că ritmul pe care ar dori să-l folosească domnii Doumergue și Laval este mai lent decît acela care ar conveni domnului Herriot.

Domnul Laval a declarat că, deși este considerat ca un adversar al Sovietelor, el va continua politica domnului Barthou.

3. *Austria.* În ciuda eșecului de la Geneva, se consideră că s-a făcut un pas înainte în acest sens, că s-au refuzat formulele italiene ca, de exemplu, aceea a unui mandat tacit asupra Austriei, analog cu mandatul pe care-l deține Italia în Albania.

Domnul Beneš declară că a sprijinit la Paris formula Micii Înțelegeri, adică necesitatea *sine qua non* ca acordul dintre Franța și Italia să fie făcut cu cele trei state ale Micii Înțelegeri și nu numai cu statele vecine.

Domnii Doumergue și Léger s-au declarat de acord.

4. *Saar.* Franța, conștientă că problema Saarului apasă asupra relațiilor sale cu Germania, este hotărîtă s-o lichideze cît mai curînd posibil. Aceasta înseamnă că, dacă se va vota pentru Germania, argumentele economice vor fi negociate cît mai repede posibil. Iar în eventualitatea unui vot în favoarea *statu quo*-ului, Franța vrea de acum înainte ca Consiliul Societății Națiunilor să precizeze data la care va avea loc noul plebiscit sau posibilitatea unui acord eventual cu Germania supus consimțămîntului Consiliului.

5. *Relații cu Polonia.* La Paris, amărăciunea este generală în ce privește atitudinea actuală a Poloniei.

Domnul Laval a mulțumit, sub formă de ironie, ambasadorului Poloniei pentru acordul pe care țara sa l-a încheiat cu Germania pentru că acest fapt înlesnește Franței propriul său acord cu Germania.

6. *Germania.* La Paris, convingerea generală este că la sfîrșitul primăverii anului 1935 Germania va fi gata cu materialul său de război. Göring ar fi reușit, de altfel, să pregătească complet aviația.

Problema este de a ști dacă Germania, gata din punctul de vedere al armamentului, va declanșa imediat războiul. Aceasta depinde de natura aranjamentelor sale concrete cu Polonia.

Dacă nu se cunosc lucruri cu totul precise privind aranjamentul pentru Ucraina și pentru Lituania.

7. *Extremul Orient.* Pentru moment situația pare mai calmă ; Japonia consideră că acum a pierdut momentul propice, dat fiind că forțele aeriene rusești sînt prea puternice.

8. *Revizuirea. Habsburgi.* Domnul Beneš a explicat domnului Laval punctul de vedere al Micii Înțelegeri, îndeosebi că, dacă revizuirea poate privi clauzele secundare ale tratatelor, ea nu s-ar putea aplica niciodată teritoriului, căci aceasta ar însemna război.

Domnul Laval pare să fi înțeles foarte bine acest punct de vedere.

În ceea ce privește Habsburgii, domnul Beneš a insistat asupra punctului de vedere al Micii Înțelegeri în sensul că după moartea regelui Alexandru întoarcerea Habsburgilor ar fi mai mult ca oricînd o catastrofă. Aceasta ar însemna, spune domnul Beneš, revizuirea, revizuirea teritorială, căci Habsburgii ar încerca să reia succesiv teritoriile pierdute.

9. *Relațiile cu Italia.* Domnul Léger a spus domnului Beneš că stadiul tratativelor între Italia și Franța este foarte puțin avansat.

*

Domnul Titulescu a mulțumit domnului Beneš pentru comunicarea sa și, la rîndul său, a considerat de cuviință să aducă la cunoștința Consiliului permanent punctul de vedere al Înțelegerii Balcanice asupra eventualului acord între Franța, Italia și Rusia.

Pentru Turcia, o înțelegere — chiar o alianță — între Franța și Rusia singură nu ridică nici o obiecțiune. De asemenea, o înțelegere între Franța și Italia singură.

Însă dacă ar fi vorba de o înțelegere franco-ruso-italiană, turcii s-ar vedea nevoiți să opună vetoul lor.

Într-adevăr, printr-o astfel de înțelegere, rușii, aliați ai turcilor, ar deveni aliații Franței și Italiei fără ca acestea două din urmă să devină aliații Turciei.

Cît despre veto, Turcia este îndreptățită să-l opună, dat fiind că printr-un act interpretativ al alianței ruso-turce s-a considerat Franța ca fiind vecina Turciei din cauza Siriei. Or, nici una dintre cele două țări, Rusia sau Turcia, nu se poate înțelege cu vecinii săi fără consimțămîntul celeilalte.

De asemenea, o înțelegere între Franța, Italia și un singur stat balcanic nu ar putea fi acceptată de Înțelegerea Balcanică, întrucît unitatea acesteia din urmă ar fi scindată.

De altfel, este teza pe care domnul Titulescu, de comun acord cu colegii săi, a sprijinit-o privind înțelegerea între Franța și Italia și o singură țară a Micii Înțelegeri. Ea ar fi contrară unității Micii Înțelegeri și de aceea domnul Titulescu n-ar putea s-o accepte.

Dacă s-ar suprapune punctele de vedere ale Micii Înțelegeri și acela al Înțelegerii Balcanice, s-ar ajunge deci la următoarele concluzii :

Înțelegerea franco-rusă, da ;

Înțelegerea franco-italiană, da ;

Înțelegerea franco-ruso-italiană, nu ;

Înțelegerea între Franța, Italia și unul sau două din statele Micii Înțelegeri sau ale Înțelegerii Balcanice, nu.

Aceste concluzii se pot traduce prin această formulă simplă :

Nici Mica Înțelegere, nici Înțelegerea Balcanică nu vor accepta aranjamente care le-ar pune în pericol unitatea lor, deoarece statul care nu ar participa la aceste aranjamente ar fi prada ușoară a marilor puteri în lupta lor pentru o zonă de influență.

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri s-a declarat de acord cu domnul Titulescu și Înțelegerea Balcanică.

*

La orele 18 Consiliul permanent al Micii Înțelegeri s-a prezentat, la palatul regal de la Dedinie, maiestății-sale regelui Carol și alteței-sale regale prințul regent Paul.

Domnul Titulescu a făcut o expunere a lucrărilor Consiliului permanent în sensul prezentului proces-verbal.

Maiestatea-sa regele Carol a binevoit să aducă la cunoștința Consiliului permanent convorbirea pe care a avut-o chiar în aceeași zi cu domnul Göring.

Declarațiile domnului Göring se rezumă la aceste trei puncte importante :

1. Germania nu va face niciodată un acord fără ca egalitatea în drepturi să-i fie recunoscută.

2. Există situații pe care le-a creat Tratatul de la Versailles și pe care Germania n-ar putea să le accepte la infinit, de unde necesitatea unei revizuiri în favoarea Germaniei.

3. În schimb, Göring a declarat maiestății-sale regelui Carol că Germania nu va ridica nici chiar degetul mic pentru a sprijini Ungaria în pretențiile sale revizioniste.

În numele Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, domnul Titulescu a mulțumit maiestății-sale regele Carol pentru importantele sale declarații.

În sfîrșit, maiestatea-sa regele Carol și alteța-sa regală prințul regent au binevoit să dea înalta lor aprobare hotărîrilor luate de Consiliul permanent al Micii Înțelegeri.

331

COMUNICATUL SESIUNII EXTRAORDINARE A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

BELGRAD, 19 OCTOMBRIE 1934

În prezența tragicelor evenimente care au afectat recent Iugoslavia și Franța, președintele în exercițiu al Micii Înțelegeri a convocat Consiliul permanent în sesiune extraordinară la 19 octombrie 1934 la Belgrad.

Consiliul consideră că prima sa datorie este de a exprima națiunii iugoslave adînca sa durere pentru dispariția marelui său suveran, maiestatea-sa regele Alexandru I al Iugoslaviei.

În același timp, Consiliul trimite sincerele sale condoleanțe națiunii franceze pentru pierderea marelui făurar al păcii care era Louis Barthou.

Paralel cu examinarea situației politice generale, Consiliul s-a ocupat de împrejurările în care s-a produs atentatul de la Marsilia. El a ajuns la concluzia că este vorba de o crimă, care, fiind săvîrșită sub influența unor forțe care acționează dincolo de frontiere, este de resortul politicii externe.

Într-adevăr, în ultimul timp s-au produs un mare număr de acte teroriste al căror scop era de a atinge unele țări în poziția internațională dobîndită sau de a lipsi statele care au realizat de curînd unitatea lor națională de slujitorii lor cei mai încercați.

Această anarhie internațională culminează astăzi cu moartea unui mare rege, între toți iubit și respectat.

De aceea, față de o asemenea situație, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri consideră necesar ca toate statele fără excepție să colaboreze într-un spirit pașnic, cu calm și obiectivitate, pentru a se stabili responsabilitățile actuale. De asemenea, el cere să fie luate măsuri menite să împiedice în viitor repetarea unor asemenea acte.

Într-adevăr, dacă n-ar fi luate măsuri internaționale corespunzătoare și dacă n-ar fi aplicate cu toată loialitatea și bunăvoința pe care ele o comportă, Consiliul permanent consideră că s-ar ajunge inevitabil la conflicte dintre cele mai grave.

Orice ar fi, statele Micii Înțelegeri nu se vor lăsa abătute de la politica lor actuală de acte teroriste.

Mai mult ca oricînd, doliul adînc care le atinge strînge legăturile care unesc statele Micii Înțelegeri.

Guvernele lor declară solemn solidaritatea lor absolută cu Iugoslavia și se angajează să execute cu o strictețe sporită angajamentele contractuale care le leagă și să continue cu o energie neobosită politica pe care au promovat-o pînă acum.

De altfel, Consiliul permanent este hotărît să depună toate eforturile compatibile cu interesele Micii Înțelegeri pentru ca politica de colaborare și de apropiere urmată cu atîta fervoare și sacrificii de către maiestatea-sa regele Alexandru și președintele Barthou să fie realizată.

Regele Alexandru a fost realizatorul și simbolul unității naționale iugoslave și unul din marii promotori ai unității Micii Înțelegeri, tot așa cum președintele Louis Barthou va rămîne pentru țările noastre apărătorul cel mai convingător al intangibilității frontierelor lor.

Cele trei guverne ale Micii Înțelegeri vor rămîne credincioase cu sfințenie acestei mari moșteniri.

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri s-a prezentat la palatul regal din Belgrad maiestății-sale regele Carol și alteței sale regale prințul regent Paul, pentru a le expune în amănunt rezultatul lucrărilor sale.

Maiestatea-sa regele Carol și alteța-sa regală prințul regent, în numele Regenței Iugoslaviei, au binevoit să dea înalta lor aprobare hotărîrilor luate.

332

CUVÎNTAREA ROSTITĂ DE N. TITULESCU LA DINEUL OFICIAL DAT DE TEVFIK RÜSTÜ-BEY CU PRILEJUL CONFERINȚEI ÎNȚELEGERII BALCANICE *

ANKARA, 30 OCTOMBRIE 1934

Dragii mei colegi, doamnelor, domnilor,

Reunindu-ne la Ankara pentru a doua noastră întrunire obligatorie, ne supunem unor imperioase ordine pe care trecutul și viitorul le țes pentru noi într-o urzeală indestructibilă.

Iugoslavia este crunt lovită : marele său rege nu mai există.

Statele balcanice sînt în doliu. Și cu toate acestea reprezentanții lor sînt întruniți la Ankara.

Aceasta dovedește că aceia care printr-un mîrșav asasinat au vrut să doboare persoanele cele mai reprezentative ale unei politici de consolidare a păcii, pe care aveau interes s-o împiedice, s-au înșelat în socotelile lor.

Ideile nu mor o dată cu cei ce le întrupează.

Mai mult ca oricînd morții sînt astăzi mai puternici decît cei în viață.

Ei sînt aceia care ne ordonă să acționăm ca și cînd ar fi prezenți. Tocmai pentru a-i onora în felul în care li se cuvine ne-am hotărît să nu schimbăm cu nimic programul nostru. În amintirea lor și din respect pentru ei sîntem astăzi la Ankara.

Cei ce mor pentru o idee sînt eroi al căror testament este un singur cuvînt : continuați !

O vom face fără încetare atîta timp cît vom fi în viață.

Dar eroii nu cer numai acțiune ; ei cer de asemenea dreptate.

Și conștiința noastră ne spune că dreptate înseamnă pentru ei : lumină și sancțiuni.

Eforturile noastre nu vor conteni pînă cînd cei cărora le executăm dorințele nu o vor obține atît pe una, cît și pe cealaltă.

Există dureri ce doboară, dar există și altele ce înzecesc puterile noastre.

A noastră, ca oricare din cele ce se nasc dintr-o piedică la realizarea unui ideal, face parte din acestea din urmă.

Astfel, cu puteri sporite, ne aflăm astăzi printre dumneavoastră și am luat parte la sărbătoarea națională a Republicii Turce.

Spectacolul ce ne-a fost prezentat ne-a emoționat. Mai mult decît atît, el ne-a arătat în ce măsură viitorul aparține nobilei națiuni turce și tuturor acelora care, nutrindu-i o prietenie sinceră, și-au legat destinele de ale ei.

Ne-ați făcut să vedem ieri nu numai splendida armată chemată

să apere teritoriul vostru împotriva oricui ar îndrăzni să-l atingă, ci și imensul rezervor uman din care scoateți puterile nelimitate pe care le puneți în slujba păcii.

Și mai ales ne-ați demonstrat în mod superb cum, sub conducerea marelui șef al Republicii Turce, se poate cu metodă, muncă și sobrietate scutura jugul timpului, transformîndu-l din stăpîn în aliat.

Niciodată nu am înțeles mai bine ca ieri, pe platourile Anatoliei, la razele unui soare ce lumina sufletele la fel ca lucrurile, valoarea și sensul înțelegerii balcanice.

Da, noi dorim pacea.

Noi o dorim cu toată pasiunea acelora a căror istorie nu a fost decît o succesiune de războaie, dar și cu puterea pe care o dă convingerea că războiul cel mai fericit nu poate aduce omenirii atîta bine cît aduce munca unui singur an de pace.

Dar noi știm de asemenea că pacea nu este un simplu cuvînt și că pentru a o obține nu ajunge s-o afirmi trebuie s-o organizezi.

A organiza pacea înseamnă a fi întotdeauna stăpînul unei forțe militare de așa natură, încît cei ce ar vrea să o tulbure să nu îndrăznească nici măcar să se gîndească la aceasta.

Atunci cînd, datorită întinderii sale geografice și populației sale, un stat nu poate organiza singur o astfel de forță militară, rațiunea și instinctul îi comandă să se asocieze statelor ce se găsesc în aceeași situație cu el.

Aici este întreaga geneză a înțelegerii noastre.

Înțelegerea Balcanică este deci o vastă asociere de state, avînd drept scop menținerea păcii prin crearea unei forțe colective, impunătoare, pusă în slujba practicelor internaționale cele mai corecte și mai amabile.

Cînd războiul devine imposibil, popoarele sînt obligate să se înțeleagă.

Ne înțelegem mai întîi între aliați, asupra unor subiecte cu totul altele decît securitatea națională.

Ne înțelegem după aceea cu vecinii care nu sînt aliați. Sfîrșim prin a ne înțelege cu statele ce nu ne sînt vecine de loc.

Atît de mare este fecunditatea păcii, încît, acolo unde războiul a fost făcut imposibil, viața își ia întregul său avînt sub aspectele ei multiple și variate.

Înțelegerea Balcanică este menită să treacă prin gama tuturor acestor genuri de acorduri, al cărei cerc se lărgește din ce în ce mai mult.

Într-adevăr, noi discutăm în acest moment intensificarea relaţiilor noastre economice şi a căilor de comunicaţii, în special cele care, folosind Dunărea şi Marea Neagră, sînt chemate să intensifice schimburile statelor balcanice şi ale Europei Centrale cu Asia.

Noi am început negocieri cu vecinii noştri în scopul de a găsi o rezolvare satisfăcătoare pentru toate problemele noastre pendinte.

În sfîrşit, cu statele nevecine, Înţelegerea Balcanică întreţine raporturi de egală prietenie şi nu se găseşte în conflict de interese.

Nu a trecut nici un an de cînd am semnat Pactul balcanic şi cred că sîntem în măsură să putem afirma în faţa lumii că, dacă, din nenorocire, pacea ar fi tulburată, aceasta nu ar fi pe meleagurile noastre. Şi dacă ar fi în alte locuri eu cred că sîntem încă în măsură de a putea afirma că Înţelegerea Balcanică a coordonat în aşa măsură acţiunea sa cu cea a altor factori de pace, încît ea ar rămîne stăpînă pe situaţia din regiunea sa.

Ce răsplată mai frumoasă puteau să aştepte grelele noastre eforturi de acum un an în vederea încheierii tratatului care ne uneşte ?

Cu o deplină încredere în destinele Înţelegerii Balcanice, ridic paharul în sănătatea excelenţei-sale gazi Mustafa Kemal, excelenţei-sale preşedintele Republicii Elene, maiestăţii-sale regele Petru II al Iugoslaviei, alteţei-sale regale prinţul regent Paul din Consiliul Regenţei şi beau pentru prosperitatea şi măreţia nobililor naţiuni prietene turcă, elenă şi iugoslavă.

333

STATUTUL CONSILIULUI ECONOMIC CONSULTATIV AL ÎNŢELEGERII BALCANICE *

ANKARA, 2 NOIEMBRIE 1934

Articolul 1

Consiliul economic al Înţelegerii Balcanice este compus din patru secţii naţionale : română, elenă, turcă, iugoslavă.

Articolul 2

Fiecare secţie va avea ca membri cinci delegaţi, şi anume :

a) pentru politica comercială în general,

b) pentru problemele agricole,

c) pentru problemele industriale,

d) pentru problemele financiare, probleme de credit şi ale băncilor centrale de emisiune,

e) pentru problemele de comunicaţii.

Articolul 3

În fiecare secţie, experţi şi specialişti, care să cunoască viaţa economică practică vor putea să fie numiţi pentru a-i asista pe delegaţi în examinarea activităţii economice a celor patru ţări.

Secţiunile vor putea de asemenea să se împartă în comitete, ocupîndu-se de probleme sau grupe de probleme speciale.

Articolul 4

Fiecare secţie pregăteşte studiile şi propunerile sale concrete în reuniuni naţionale.

Cele patru secţii se întrunesc în mod regulat cel puţin de două ori pe an, pe rînd, în capitala fiecărei ţări, pentru a coordona lucrările lor proprii în secţii şi pentru a pregăti propunerile lor comune care sînt apoi prezentate Consiliului permanent pentru hotărîre.

Articolul 5

Obiectul amănunţit al studiilor Consiliului economic, precum şi reglementarea sa interioară vor face obiectul unei hotărîri ulterioare a Consiliului permanent. Pentru moment, Consiliul permanent hotărăşte ca, în cele cinci luni ce vor urma, Consiliul economic va trebui să se întrunească o dată la Atena şi o dată la Ankara, pentru a putea prezenta, cu ocazia întrunirii Înţelegerii Balcanice ce va avea loc la 10 mai 1935 la Bucureşti, un raport amănunţit al întregului Consiliu asupra următoarelor probleme :

a) intensificarea relaţiilor economice şi comerciale între statele semnatare ale Înţelegerii Balcanice ;

b) dezvoltarea căilor de comunicaţie interbalcanice, mai ales cele care folosind Dunărea şi Marea Neagră vor permite să se intensifice schimburile statelor balcanice şi ale Europei Centrale cu Asia, precum şi celelalte căi de comunicaţie maritimă ;

c) posibilitatea de a crea o bancă balcanică în străinătate ;

d) turismul în general.

Făcut la Ankara la 2 noiembrie 1934.

În numele Guvernului regal al României :

Ministrul afacerilor externe, N. Titulescu

În numele Guvernului Republicii Elene :

Ministrul afacerilor externe, D. Maximos

În numele Guvernului Republicii Turce :

Ministrul afacerilor externe, Dr. T. Rüstü-Bey

În numele Guvernului regal al Iugoslaviei :

Ministrul adjunct al afacerilor externe, Bojidar Purić

334

STATUTUL ORGANIZAȚIEI ÎNȚELEGERII BALCANICE *

ANKARA, 2 NOIEMBRIE 1934

Dorind să mențină și să organizeze pacea,

Avînd voința fermă de a intensifica raporturile economice cu toate statele fără deosebire și între semnatarii Înțelegerii Balcanice în special,

Hotărîți să dea raporturilor de prietenie și alianță care există între cele patru state ale Înțelegerii Balcanice o bază stabilă și organică,

Convinși de necesitatea realizării acestei stabilități prin constituirea unui organ director al politicii lor comune,

Au hotărît să conformeze practica muncii lor comune realizată de la semnarea Pactului Înțelegerii Balcanice și să convină pentru viitor cele ce urmează :

Statutul Înțelegerii Balcanice

Articolul 1

Un Consiliu permanent al statelor Înțelegerii Balcanice, compus din miniștrii afacerilor externe ai țărilor respective, este constituit ca organ director al politicii comune a grupului celor patru state. Hotărîrile Consiliului permanent vor fi luate în unanimitate.

Articolul 2

Consiliul permanent, în afara raporturilor sale regulate pe cale diplomatică, se întrunește obligatoriu cel puțin de două ori pe an. Întrunirile anuale obligatorii vor avea loc rînd pe rînd, în fiecare dintre cele patru state.

Dacă va fi nevoie, vor putea fi convocate întruniri extraordinare ale Consiliului permanent de către președintele său la Geneva sau în altă parte.

Articolul 3

Președintele Consiliului permanent este în prezent ministrul afacerilor externe al Greciei, ales pe o perioadă de un an începînd de la 9 februarie 1934, data semnării Pactului Înțelegerii Balcanice la Atena. La 9 februarie 1935 președinția Consiliului permanent va trece cu drepturi depline ministrului afacerilor externe al României, la 9 februarie 1936 ministrului afacerilor externe al Turciei, la 9 februarie 1937 ministrului afacerilor externe al Iugoslaviei. Schimbarea prin rotație va continua după aceea în același fel în ordine alfabetică (Grecia, România, Turcia și Iugoslavia) și pentru aceeași durată de un an începînd de la 9 februarie.

Președintele este cel care ia inițiativa în vederea fixării datei

și a desemnării locului întrunirii și care fixează ordinea sa de zi și pregătește hotărîrile de luat.

Articolul 4

În toate problemele care sînt discutate, precum și în toate hotărîrile care sînt luate, fie în ceea ce privește raporturile statelor Înțelegerii Balcanice între ele, fie în ceea ce privește raporturile lor cu terții, principiul egalității absolute a celor patru state ale Înțelegerii Balcanice este respectat cu rigurozitate.

Articolul 5

Se constituie un Consiliu economic consultativ al statelor Înțelegerii Balcanice pentru coordonarea progresivă a intereselor economice ale celor patru state. El va fi compus din specialiști și experți în domeniul economic, comercial și financiar și va funcționa ca organ auxiliar consultativ al Consiliului permanent.

Articolul 6

Consiliul permanent are competența de a stabili și alte organe permanente sau temporare, comisii sau comitete fie pentru o problemă specială, fie pentru grupe de probleme determinate, în scopul de a le studia și a pregăti soluționarea lor pentru Consiliul permanent. Toate aceste organe vor avea un caracter consultativ și auxiliar.

Articolul 7

Se creează un Secretariat al Consiliului permanent. Sediul său este stabilit de asemenea pentru un an în capitala președintelui în funcțiune al Consiliului permanent.

Făcut la Ankara, la 2 noiembrie 1934

În numele Guvernului regal al României :

Ministrul afacerilor externe, N. Titulescu

În numele Guvernului Republicii Elene :

Ministrul afacerilor externe, D. Maximos

În numele Guvernului Republicii Turce :

Ministrul afacerilor externe, Dr. T. Rüstü-Bey

În numele Guvernului regal al Iugoslaviei :

Ministrul adjunct al afacerilor externe, Bojidar Purić

335

COMUNICAT AL SESIUNII CONSILIULUI PERMANENT AL ÎNȚELEGERII BALCANICE *

ANKARA, 3 NOIEMBRIE 1934

Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice s-a întrunit la Ankara între 30 octombrie și 2 noiembrie 1934 și a ținut patru ședințe, în cursul cărora au fost examinate în mod aprofundat toate problemele de pe ordinea de zi.

Prima datorie a Consiliului permanent este să-și exprime profunda sa bucurie de a fi putut asista la sărbătoarea națională a Republicii Turcia. Cu această ocazie, el exprimă cele mai călduroase urări pentru nobila națiune turcă, precum și lui gazi Mustafa Kemal, pentru geniul clarvăzător cu care conduce destinele țării sale spre un viitor de pace și prosperitate, ale cărui efecte binefăcătoare vor fi resimțite de lumea întreagă.

În aceste deliberări, Consiliul a examinat situația politică generală și repercusiunile posibile ale acesteia în Balcani.

El a ajuns la concluzia unanimă nu numai că pacea nu va fi amenințată în Balcani, dar că, dacă ea ar fi amenințată în altă parte, Înțelegerea Balcanică ar rămîne stăpînă pe situație în zona sa, în virtutea coordonării acțiunii Înțelegerii Balcanice cu cea a altor factori de pace.

Consiliul permanent a luat act cu satisfacție de progresul constant al relațiilor statelor balcanice care nu sînt membre ale Înțelegerii cu aceasta din urmă și de hotărîrea luată de către statele nemembre ale Înțelegerii Balcanice de a proceda la rezolvarea satisfăcătoare pentru toți a problemelor pendinte cu statele balcanice vecine.

Consiliul permanent a procedat apoi la elaborarea statutului Înțelegerii Balcanice. Pe de altă parte, Consiliul permanent a hotărît schimbul de informații care pot interesa statele membre și numirea unei comisii care să propună măsurile menite să ușureze colaborarea între serviciile de siguranță ale membrilor Înțelegerii Balcanice.

Consiliul permanent a hotărît de asemenea desemnarea unei comisii avînd drept scop studiul metodelor de urmat pentru a se ajunge la armonizarea și chiar, dacă este posibil, la unificarea anumitor părți ale legislației statelor membre ale Înțelegerii Balcanice.

În sfîrșit, Consiliul permanent, pentru a arăta cît de mult apreciază opera de pace pe care o reprezintă Tratatul Saavedra Lamas de neagresiune și conciliere, semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933 la inițiativa Argentinei, a hotărît să studieze formula care

i-ar permite să adere la acest tratat, respectînd în același timp, în mod strict, interesele naționale ale statelor membre.

Înainte de a-și încheia lucrările, Consiliul permanent ține să adreseze mulțumirile sale Conferinței balcanice, care, prin acțiunea sa din trecut, a permis crearea unui spirit de înțelegere interbalcanică.

Următoarea reuniune ordinară a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice va avea loc la București cu ocazia sărbătorii naționale românești de la 10 mai 1935.

Dacă evenimentele o cer, președintele în exercițiu va putea convoca între timp o reuniune extraordinară.

336

N. TITULESCU CĂTRE CARLOS SAAVEDRA LAMAS, MINISTRUL DE EXTERNE AL ARGENTINEI *

BUCUREȘTI 6 NOIEMBRIE 1934

T. F.N.

Vă mulțumesc din toată inima pentru amabila dumneavoastră telegramă. Nu mă îndoiesc că studierea formulei noastre de aderare nu va dura multă vreme și că astfel Argentina și România vor fi slujit o dată mai mult cauza păcii. Vă rog să primiți, domnule ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni și a sentimentelor mele cele mai amicale.

337

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 6 DECEMBRIE 1934

T.C. NR. 1 208. CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 65 290 DIN 6 DECEMBRIE

Am putut sosi la timp ca să particip la ședința Consiliului, care a admis urgența fără nici o obiecțiune. Afacerea iugoslavă va fi deci examinată vineri. Cred util a releva următoarele :

1. De unde înaintea plecării mele din Geneva, acordul se făcuse ca Spania să fie raportorul afacerii, am aflat la sosirea mea că lucrurile s-au schimbat și că Anglia va fi raportor. Cercetînd cauzele

schimbării, mi s-a spus că așa s-a hotărît la Londra cu prilejul vizitei principelui Paul. Nu trebuie să ne ascundem că Anglia va fi mai curînd un arbitru decît un raportor. Francezii pretind că Eden le-a spus că trebuie dată o oarecare satisfacțiune Iugoslaviei. Vom vedea în ce constă și care îi este măsura.

2. Francezii au dat domnului Jevtić un proiect de rezoluțiune care condamnă terorismul în genere și cere raportorului să pregătească o convenție pentru a-l reprima în viitor. Sînt unele lucruri bune în proiectul francez, în special cu privire la integritatea teritorială, care nu trebuie atinsă prin terorism. Domnul Jevtić crede că cu oarecare modificări proiectul francez ar putea fi acceptabil.

3. Am întrebat pe domnul Jevtić dacă, oricît de favorabil ar fi redactată rezoluțiunea finală, o asemenea rezoluțiune ar putea constitui o satisfacțiune pentru opiniunea publică iugoslavă. Domnul Jevtić mi-a răspuns : „Nu cred".

4. Știrile primite de domnul Laval cu privire la negocierile franco-italiene au încetat pentru moment de a fi satisfăcătoare. Domnul Laval a cerut ca domnul Mussolini să facă o declarațiune analogă cu aceea a lui sir Simon, anume că o Iugoslavie unită și puternică este o necesitate pentru pace. Se pare că domnul Mussolini ar fi refuzat.

5. Atît domnul Laval, cît și domnul Litvinov mi-au spus că au întocmit protocolul prin care, în timpul negociațiunilor pentru Pactul Oriental sau cele care le vor înlocui, Franța și Sovietele se angajează a nu încheia un acord separat cu un alt stat. El va fi semnat chiar la Geneva.

338

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 8 DECEMBRIE 1934
T.C. NR. 1 224
ÎNREG. M.A.S.
NR. 65 524 DIN 8 DECEMBRIE

Laval m-a invitat din nou la dejun azi, de data aceasta cu Beneš, Jevtić și Tevfik Rüstü-Bey. El ne-a comunicat textul declarațiunii lui în afacerea iugoslavă. Pentru Iugoslavia declarațiunea este foarte călduroasă, dar contra Ungariei nu este destul de precisă. După excesele de limbaj de azi ale delegatului ungar în fața Consiliului, Laval mi-a comunicat astăseară că va întări declarațiunea sa privitoare la Ungaria.

În cursul conversațiunii de la dejun a venit vorba de zvonurile denunțării de Polonia a Tratatului de alianță cu România. Eu am spus că nu am cunoștință de așa ceva și că, pentru menținerea alianței cu Polonia, România și-a impus o disciplină care o scutește de orice răspundere. Și am întrebat : „Dacă cu adevărat asemenea zvonuri s-ar adeveri, care ar fi atitudinea Franței ?". Laval a răspuns : „Franța este aliata Poloniei care este aliata României. Denunțarea din partea Poloniei a alianței cu România va obliga Franța să denunțe propriul ei tratat cu Polonia. Franța nu poate rămîne aliat unei Polonii care nu mai este nici prietena României, nici prietena Cehoslovaciei. De altfel, cînd Polonia va afla că nu este de glumit cu asemenea gesturi, nu va face nici o imprudență". Eu am spus : „Iau act de declarațiunea domniei-tale și o voi transmite guvernului". Laval mi-a întins mîna în fața lui Beneš, Jevtić și Rüstü-Bey și mi-a spus : „Nu este o declarațiune, ci un angajament. Și angajamentul Franței față de România este desăvîrșit". Apoi Laval ne-a comunicat speranța lui că, după terminarea plebiscitului din Saar, relațiunile Franței cu Germania se vor îmbunătăți. Acesta este cel mai bun mijloc, a spus Laval, de a pune la locul lor pe polonezi. Aceeași speranță în îmbunătățirea relațiunilor dintre Franța și Germania după plebiscitul din Saar mi-a împărtășit-o ieri-seară și baronul Aloisi într-o convorbire de peste o oră, convorbire iarăși real cordială, ca pe vremurile de odinioară.

339

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 14 DECEMBRIE 1934
T.C. NR. 1 285
ÎNREG. M.A.S.
NR. 67 287 DIN 14 DECEMBRIE

Atît Mica Înțelegere, cît și Înțelegerea Balcanică, decizînd încă de mult adeziunea lor la Tratatul de la Rio de Janeiro împotriva războiului, am fost însărcinat de colegii mei să formulez termenii adeziunii noastre. În consecință am adresat ambasadorului Argentinei la Roma o notă prin care, în calitate de președinte al Micii Înțelegeri, pe de o parte, am dat adeziunea noastră la Tratatul din Rio de Janeiro, iar pe de altă parte am formulat rezervele noastre. Voi trimite textul prin poștă.

În rezumat am condiționat adeziunea Micii Înțelegeri de rămînerea în vigoare, fără cea mai mică schimbare, a angajamentelor ante-

rioare, ca Pactul Societății Națiunilor, tratatele de alianță, precum și de imposibilitatea pentru noi de a recunoaște litigiile teritoriale și de a întinde, prin urmare, chiar sub formă de conciliațiune dispozițiunile articolului 19 din pact.

Înțelegerea Balcanică va face și ea o notă identică.

340

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

SAINT MORITZ, 27 DECEMBRIE 1934
T.C. NR. 477. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 69 082 DIN 28 DECEMBRIE

După cum se știe, una din principalele dificultăți ale acordului dintre Franța și Italia este formula garanției independenței Austriei.

Italia, fără îndoială, cu scopul de a da impresiunea unei sciziuni în sînul Micii Înțelegeri, voiește ca această garanție să fie dată numai de Franța și statele vecine ale Austriei, adică de Germania, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia și Italia cu excluderea României. Trecînd formula „vecinii Austriei" are avantajul de a face apel și la Germania și deci de a nu da acestui act internațional important un caracter antigerman, pe care în interes general el nu trebuie să-l aibă. Dar această formulă, excluzînd România, îi atribuie un rol politic inferior în Europa Centrală, lucru pe care, conform celor stabilite în București, noi nu-l putem admite.

Atît din informațiile date nouă de legațiunile noastre din Paris și Roma, cît și din informațiunile mele personale, rezultă că Laval înclină a accepta formula lui Mussolini cu „vecinii".

Așa fiind, în ziua de 17 decembrie 1934 am chemat la telefon pe Laval din Montreux și i-am spus că formula la care se gîndește este inadmisibilă. Din tonul lui Laval, cît și din rugăciunea lui de a nu-i face dificultăți, am priceput că această formulă pentru el era deja admisă. Atunci am spus lui Laval: întîi, că formula cu „vecinii" a fost propusă deja de Italia în septembrie și respinsă de Barthou și deci nu pot să admit o întoarcere înapoi; în al doilea rînd, am avut precauțiunea să leg în scris pe Beneš și Jevtić, astfel că nici Cehoslovacia, nici Iugoslavia nu garantează independența Austriei fără România. Aceste argumente l-au impresionat pe Laval, pentru că nu mai putea conta sub nici o formă pe sprijinul Micii Înțelegeri.

Ca urmare a convorbirii mele telefonice de la Montreux, Laval m-a chemat el azi 27 decembrie la telefon, aci la Saint Moritz, și a avut cu mine o convorbire de 3/4 de oră. El a început prin a spune că va telegrafia lui d'Ormesson pentru a face un demers și a considerat ca o datorie prietenească să-mi vorbească personal. Mi-a citit instrucțiunile pe care le-a dat lui d'Ormesson la București, instrucțiunile pe care le-a dat lui Chambrun la Roma, actele ce voiește a semna cu Mussolini și mi-a citit pînă și comunicatul de presă ce-și propune a da în această chestiune împreună cu Mussolini.

În rezumat, aceste instrucțiuni spun că Franța, dată fiind dorința ei de a nu da un caracter antigerman acordului pentru garantarea independenței Austriei, acceptă formula italiană cu „vecinii". Dar, cum Franța nu înțelege ca România să fie exclusă sau să fie micșorată în rolul politic pe care ea trebuie să-l joace în Europa Centrală, ea înțelege să pună România pe picior de egalitate cu Franța. În consecință, Franța nu acceptă a semna un acord de la început, pentru că nici ea nu este vecină. Acordul trebuie să fie oferit numai semnăturii Germaniei, Cehoslovaciei, Ungariei și Italiei; în schimb acordul trebuie să fie deschis adeziunei Franței, Marei Britanii și României. La întrebarea ce am făcut lui Laval dacă Franța nu va mai face concesiuni asupra formulei, Laval mi-a răspuns: Hotărît nu! El mi-a citit instrucțiunile lui către Chambrun, din care reiese categoric că aceasta este limita ultimelor concesiuni ale Franței. Sau Italia acceptă această formulă și face un acord cu Franța, sau nu acceptă și în acest caz nu se face nici un soi de acord. Laval mi-a spus că, dacă Italia, Iugoslavia, Cehoslovacia și România își dau consimțămîntul la această formulă, el ar pleca la Roma în vizită oficială miercurea viitoare, pentru că are interes ca această vizită să se facă înaintea plebiscitului din Saar. Dacă Italia sau unul din statele Micii Înțelegeri refuză această formulă, călătoria lui la Roma va fi amînată *sine die*. După ce Laval mi-a citit și instrucțiunile lui către ministrul Franței la Belgrad, el m-a rugat să-i dau consimțămîntul la această formulă.

Am răspuns lui Laval că-i mulțumesc foarte mult pentru metoda lui directă și francă de a colabora, ceea ce ușurează mult lucrurile, dar că nu-i pot da consimțămîntul cerut înainte de a citi textele eu însumi și de a avea aprobarea suveranului și guvernului meu. Laval mi-a spus că îmi va trimite textele astă-seară prin curier special la Saint Moritz.

Post-scriptum. Pe cînd prezenta telegramă se cifra, Laval m-a chemat astă-seară a doua oară la telefon pentru a-mi spune că a primit de la Chambrun o comunicare, dîndu-i din partea lui Mus-

solini o impresiune mai curînd favorabilă cu privire la formula propusă. Mussolini a cerut însă două lucruri : 1) să adere și Polonia. Laval a refuzat categoric ; 2) ca din textul comunicatului către presă să se taie cuvintele „în cadrul Societății Națiunilor", dat fiind că Germania se găsește azi retrasă din Societatea Națiunilor. Laval a acceptat. Laval m-a rugat să interviu la Belgrad ca să nu i se facă dificultăți. Am răspuns că nu pot interveni pînă ce nu am aprobarea suveranului și guvernului pentru România însăși. Laval a răspuns : „Spune-le că te așezi la masa verde în același moment împreună cu Franța și o vei obține. Dar rog România să-mi dea mîna de ajutor de care am nevoie".

341

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

SAINT MORITZ, 30 DECEMBRIE 1934

T.C. NR. 478. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 69 844 DIN 31 DECEMBRIE

Am avut azi 30 decembrie o nouă convorbire cu Laval. Laval mi-a spus că lucrurile nu merg tocmai așa de ușor la Roma și că Mussolini vrea să discute punctele verbal. I-am răspuns că numai în cazul cînd formula pe care ne-a propus-o rămîne intactă și dacă este acceptată de aliații noștri, Iugoslavia și Cehoslovacia, o putem accepta și noi, și aceasta numai pentru ca să nu fie România un obstacol unei apropieri între Italia și Franța. Laval mi-a răspuns : „Sau Mussolini acceptă dreptul de adeziune al României pe picior de egalitate cu acela al Franței, sau nu mai fac călătoria la Roma. Una din chestiunile care mă plictisesc mai mult este că Mussolini insistă ca și Polonia să fie invitată a adera. Or, pe de o parte lucrul nu-mi convine, pe de altă parte îmi este greu, ca aliat al Poloniei, să mă opun indefinit în această chestiune". După cum se vede, Laval ar înclina de data aceasta să revină asupra refuzului lui inițial și să accepte și Polonia.

Am atras atențiunea apoi lui Laval asupra informațiunilor transmise de Grigorcea, și anume că Ungaria a semnat sau este pe punctul de a semna un tratat de alianță militară cu Italia. Am insistat asupra consecințelor nefavorabile pe care o asemenea alianță ar putea să le aibă din punctul de vedere al apropierei Micii Înțelegeri de Italia. Am executat apoi mandatul pe care mi l-a dat

Jevtić, anume acela de a cere, cu prilejul vizitei sale la Roma, să fie limpezite următoarele patru chestiuni : a) restaurarea Habsburgilor ; b) revizuirea ; c) adevărata semnificare a acordului tripartit pe urma semnării convenției în perspectivă și d) clarificarea chestiunii dacă în afară de acordul tripartit mai sînt alte acorduri secrete între Italia, Austria și Ungaria. Am adăugat că consimțămîntul nostru este subordonat tuturor rezervelor și condițiunilor puse de Iugoslavia și Cehoslovacia, lucru înțeles, căci România nu poate merge în această chestiune decît alături de aliații ei din Mica Înțelegere. Laval mi-a răspuns că va clarifica toate aceste chestiuni cu prilejul vizitei sale, repetînd că nu este de loc sigur că va pleca miercuri. Laval mi-a spus că în orice caz îmi va telefona din nou pentru a-mi spune dacă pleacă sau nu la Roma.

Trebuie să relevez că afirmațiunile lui Laval că nu este sigur că pleacă la Roma sînt în contrazicere cu tonul general pe care inspirațiunile de la Quai d'Orsay le-a dat presei franceze. Dacă, după ce presa a luat această atitudine, Laval nu ar merge la Roma, ar fi greu să nu se conchidă că el a suferit un eșec.

342

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

SAINT MORITZ, 2 IANUARIE 1935

T.C. NR. 2. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 305 DIN 3 IANUARIE

Laval m-a chemat azi 2 ianuarie la telefon și foarte satisfăcut mi-a spus că pleacă mîine la Roma. L-am întrebat în ce condițiuni. Laval mi-a răspuns : în condițiunile pe care ți le-am comunicat, cu două modificări care nu privesc România. Întîi, Laval și-a dat consimțămîntul la eventuala adeziune a Poloniei alături de Franța și de România, dar aceasta numai după ce Beneš, care este principalul interesat, și-a dat consimțămîntul. Cu chipul acesta, dacă Polonia aderă, lucru de care Laval nu este sigur, Cehoslovacia ar obține garanția frontierelor ei de către Polonia în pactul de la Roma, lucru pe care Polonia a refuzat să-l acorde în Pactul Oriental. Al doilea, Austria a făcut mari dificultăți și a trimis la Paris în misiune specială pe Phlugel, delegatul ei permanent la Geneva. Laval mi-a spus că a scuturat Austria în mod foarte viu pentru dificultățile fără rost pe care le face. Finalmente, Austria s-a mulțumit cu dreptul de

a fi consultată, ca și Franța și Italia, pînă la încheierea convenției, lucru pe care Laval l-a acceptat.

Cum în textul nou se stipulează că această consultare va fi întinsă de Franța și Italia celorlalte puteri, i-am spus lui Laval că mi se pare că s-a adus o modificare textului comunicat mie, în care se spune „această consultare va fi deschisă celorlalte puteri". Laval mi-a răspuns că-mi mulțumește pentru observațiune și că se angajează să obțină de la Mussolini ca interpretarea celor două texte să aibă un sens identic.

Am reamintit lui Laval necesitatea de a se elucida chestiunea Habsburgilor, a revizuirii, a acordului tripartit între Italia, Austria și Ungaria și a acordurilor secrete dintre Italia și Ungaria. Laval s-a declarat complet de acord și a adăugat că a telefonat lui Jevtić pentru a ști dacă acesta este de acord asupra celor două modificări mai sus-menționate. Laval mi-a spus că Beneš este de acord. I-am răspuns că consimțămîntul nostru, osebit de condițiunile în care l-a îngrădit România, este în funcțiune de acceptarea Iugoslaviei. Laval mi-a răspuns că nici o clipă nu a înțeles lucrurile altfel și că de altfel va face înainte de a pleca o declarațiune asupra unității Micii Înțelegeri.

Am urat lui Laval succes în misiunea lui la Roma.

Laval mi-a mulțumit pentru concursul pe care i l-a dat România și Mica Înțelegere și mi-a dat întîlnire la 11 ianuarie la Geneva.

343

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

SAINT MORITZ, 10 IANUARIE 1935

T.C. NR. 4. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 1 591 DIN 10 IANUARIE

Laval, sosit azi la Paris din Roma, a avut amabilitatea de a mă chema imediat la telefon pentru a mă pune la curent cu negociațiunile sale. În rezumat el mi-a spus că textele pe cari mi le-a comunicat au fost iscălite fără a suferi nici o modificare. Am întrebat pe Laval în ce consistă exact acordul cu privire la dezarmare, care a făcut obiectul unor dezmințiri și rectificări în presa franceză. Laval mi-a spus că mi-l va citi la telefon. Din cîte am putut înțelege din citirea acestui document la telefon, reiese că Italia și Franța sînt de

acord să considere că orice denunțare pe cale unilaterală a obligațiunilor militare prevăzute în tratate este ilegală. Iar dacă circumstanțele vor permite o nouă discuțiune a problemei dezarmării, Franța și Italia sînt de acord a se concentra asupra drepturilor pe care sînt justificate să le exercite. Laval mi-a spus cît de mult regretă că Jevtić nu poate veni la Geneva, pentru că avea să-i spună lucruri bune cu privire la Iugoslavia. Am răspuns lui Laval că Jevtić este actualmente foarte ocupat și că aceasta explică de ce am acceptat să fac o călătorie de 48 de ore pentru cîteva ceasuri de deliberare, dar la Ljubljana voi face tot posibilul pentru a-l convinge pe Jevtić să vină măcar o zi la Geneva. Laval mi-a spus că va fi vineri la Geneva. Eu i-am comunicat că voi fi împreună cu Beneš sîmbătă la Geneva și că-l invit la masă sîmbătă seara, ceea ce Laval a acceptat. Laval a adăugat că la Geneva mă va pune în curent cu toate detaliile negocierilor sale de la Roma. În fine, Laval mi-a comunicat că astă-seară a avut un demers al ambasadorului Sovietelor, care părea îngrijorat ca nu cumva acordul cu Italia să lase pe planul al doilea Pactul Oriental. Laval i-a răspuns că nu putea face două lucruri în același timp ; bineînțeles că, acum ce acordul cu Italia este încheiat, va proceda cu aceeași grabă și la negocierile pentru Pactul Oriental, căci lucrurile cari tărăgănesc nu-i plac. Am răspuns lui Laval că, odată Pactul Oriental făcut, Franța trebuie să se gîndească și la reconcilierea cea mare, adică la acordul ei cu Germania. Laval a răspuns : „Acesta este și sentimentul meu ; așa văd politica externă a Franței".

344

PROCES-VERBAL AL SESIUNII CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

LJUBLJANA, 11 IANUARIE 1935

Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a ținut la Ljubljana la 11 ianuarie 1935 două întruniri, la sfîrșitul cărora cei trei miniștri ai afacerilor externe au căzut de acord asupra următoarelor :

Cei trei miniștri ai afacerilor externe sînt de acord să considere că convențiile de la Roma nu pot să dea rezultatele fericite care se așteaptă din partea lor decît în cadrul unei politici europene generale, definită în mod clar. Această politică implică necesitatea unei înțelegeri urgente între Franța și U.R.S.S., condiție indispensabilă a funcționării normale a Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice,

precum și necesitatea de relații mai strînse între Franța și Înțelegerea Balcanică.

Numai prin încheierea unui acord cu Sovietele, Franța ar putea să tragă maximum de profit din punerea în aplicare a principiilor adoptate la Roma în ianuarie 1935.

Un astfel de acord ar putea, pe lîngă aceasta, eventual să ducă de asemenea la revizuirea politicii actuale a Iugoslaviei, în sensul normalizării raporturilor diplomatice cu U.R.S.S.

Cu alte cuvinte, ordinea în care Mica Înțelegere ar avea interes ca acordurile internaționale ce o interesează să se realizeze este următoarea :

1) acord între Franța și Rusia ;

2) punerea în aplicare a principiilor de la Roma de către țările interesate ;

3) ratificarea de către Franța a acordului colonial cu Italia ;

4) acord între Franța și Germania.

În ceea ce privește fondul acordurilor de la Roma, Mica Înțelegere consideră :

a) că nici un interes al Micii Înțelegeri n-a fost sacrificat, dar trebuie să se acționeze în viitor pentru ca ele să fie respectate ;

b) că convențiile militare nu pot fi făcute de unul sau două dintre state, ci de cele trei state ale Micii Înțelegeri împreună ;

c) că satisfacerea Turciei ca aliată a României și Iugoslaviei din punctul de vedere al securității trebuie să fie obținută cu orice preț și ridicată la momentul oportun ;

d) că cea mai bună procedură de urmat ar fi ca reprezentanții tuturor statelor interesate, semnatare inițiale sau aderante, să se întrunească în același timp și să negocieze împreună.

N. Titulescu, B. Jevtić, Dr. Edvard Beneš

345

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 17 IANUARIE 1935

T.C. NR. 7. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 3 047 DIN 17 IANUARIE

În așteptarea expunerii orale, detaliată, ce voi face la înapoierea mea în țară, iată cum se prezintă situațiunea internațională azi.

1. Acordurile de la Roma.

Pentru ca să se curme orișice eroare de interpretațiune datorită telegramelor care ne vin din Belgrad, am redactat împreună cu domnul Jevtić, sosit azi la Geneva și care a dejunat azi la mine, această parte din prezenta telegramă ; așa fiind o și pun între ghilimele.

„Mica Înțelegere nu are a se plînge de acordurile de la Roma, întîi pentru că prin ele nu s-a sacrificat nici un interes al țărilor noastre și, al doilea, pentru că am fost puși la curent în timp util și cu o lealitate desăvîrșită de domnul Pierre Laval, ministrul afacerilor străine al Franței, de tot ceea ce s-a făcut. Dacă însă nu s-a sacrificat nici unul din interesele noastre, ne aparține nouă ca printr-o veghe continuă să putem impune efectiv aceste interese celor care le contestă. De aceea Mica Înțelegere privește acordurile de la Roma mai mult prin prisma viitorului.

În adevăr, pînă acuma nu s-a făcut nimic altceva decît s-a iscălit un proces-verbal prin care se recomandă țărilor interesate de a încheia un pact de neintervenție în afacerile interioare, bazat pe respectul independenței și integrității teritoriale a celorlalte state. Aceste principii nu pot decît să convină Micii Înțelegeri. Dar Mica Înțelegere a avut grijă, și îndeosebi România, să stipuleze în convorbirile ei diplomatice cu Franța că ea nu va putea încheia efectiv o asemenea convențiune decît dacă va obține soluțiuni satisfăcătoare pe o serie de chestiuni, printre care :

a) chestiunea Habsburgilor ;

b) propaganda revizionistă ;

c) stabilirea sensului clar și precis al acordului tripartit între Roma, Austria și Ungaria ;

d) inexistența acordurilor militare între Ungaria și Italia ;

e) posibilitatea pentru Turcia și Grecia de a adera la acordurile de la Roma pentru ca astfel Înțelegerea Balcanică să nu fie tăiată în două prin ele.

Asupra unora din aceste chestiuni domnul Laval ne-a adus deja de la Roma asigurări liniștitoare. Astfel, în ce privește adeziunea Turciei și Greciei, deși chestiunea nu este încă rezolvată și poate provoca încă dificultăți, Laval a inserat în procesul-verbal de la Roma pasajul care permite ca, în afară de Franța, România și Polonia, să adere și alte state pe care contractanții vor judeca util să le invite.

În ce privește chestiunea Habsburgilor, domnul Laval ne-a spus că domnul Mussolini este hotărît împotriva întoarcerii lor.

În ce privește acordurile militare secrete între Ungaria și Italia, domnul Laval ne-a adus de la Roma cea mai categorică denegare asupra existenței lor. Bineînțeles că aceste asigurări nu epuizează chestiunile care ne interesează și că ele trebuie să facă obiectul unor negociațiuni cînd se va convoca conferința statelor succesoare ale Austro-Ungariei. Procesul-verbal de la Roma, iscălit de domnii Mussolini și Laval, dă cuvîntul interesaților înșiși.

Prin urmare, a ne plînge de pe acum de acordurile de la Roma însemnează a ne critica pe noi înșine în capacitatea noastră de a apăra și de a face să triumfe interesele noastre naționale.

Dacă Italia este sinceră, un mare pas s-a făcut înainte. În adevăr, apropierea franco-italiană creează o atmosferă care ușurează raporturile Micii Înțelegeri cu Italia.

Condițiunile în care Italia a încheiat acordul colonial cu Franța dovedesc că pînă la proba sincerității Italiei avem proba nevoiei Italiei de un acord cu Franța. În adevăr, Italia a acceptat în 1935 jumătate din teritoriul oferit ei de Franța în 1928 și pe care atunci l-a refuzat. Aceasta, spune domnul Laval, arată că Italia are azi o mult mai slabă cunoștință a puterii ei decît în 1928. În ce privește chestiunile bănești, domnul Laval afirmă că ele nu au făcut cîtuși de puțin obiectul discuțiunilor sale la Roma, dar tot domnul Laval adaugă : «Viitorul este rezervat».

Așa fiind, Mica Înțelegere a redat în comunicatul de la Ljubljana, cu desăvîrșită sinceritate, situațiunea. Pe de o parte satisfacțiunea ei de a vedea Franța apropiindu-se de Italia, pe de altă parte dorința ei de a colabora în viitor la punerea în practică a principiilor de la Roma, cu grija respectului interesului național și a interesului general".

(Aci se termină partea din telegrama redactată împreună cu domnul Jevtić.)

2. Pactul Oriental

Acordul de la Roma a neliniștit Sovietele, în sensul că ele se tem ca negociațiunile pentru Pactul Oriental să nu cadă pe planul al doilea. De altfel Polonia are grijă să facă o savantă propagandă pentru a arăta că aderă la acordurile de la Roma numai pentru a face inutilă adeziunea ei la Pactul Oriental. Litvinov a avut o lungă întrevedere cu Laval. Lucrurile au fost puse la punct, în sensul că Laval s-a angajat a duce negocierile pentru Pactul Oriental cu aceeași rîvnă și grabă cu care a dus negociațiunile cu Roma. O notă a și fost expediată Germaniei, pentru a-i cere din nou răspunsul ei în chestiunea Pactului Oriental.

Mica Înțelegere consideră apropierea franco-germană ca o necesitate absolută, odată Pactul Oriental încheiat. Asupra acestei chestiuni trebuie să spun că propaganda se face de cei interesați, Germania și Sovietele, cu atîta asiduitate, încît la un moment ai impresiunea că nu se va mai face niciodată Pactul Oriental și că Franța se va înțelege pur și simplu cu Germania ; la alt moment ai impresia că numai Pactul Oriental se va face și că înțelegerea cu Germania este de domeniul imaginațiunii. Subtilitatea și politica internă franceză dă prilej unei atare propagande. Domnul Herriot a amenințat cu demisiunea dacă nu se face acordul cu Sovietele. Domnul Laval, de dimineață pînă seara, nu face decît să afirme că va face Pactul Oriental cît mai repede. Pe de altă parte, domnul Beck, care este bolnav și a primit ieri vizita domnului Laval, are grijă de a spune cui îl vede că domnul Laval i-a dat impresiunea că fără Polonia nu va face niciodată Pactul Oriental.

Vă spun toate acestea pentru a vă arăta efervescența minților în acest moment, căci prin acordul de la 5 decembrie 1934 dintre Franța și Soviete s-a exclus posibilitatea pentru Franța a unui acord separat cu Germania.

3. Chestiunea Saar

După cum am avut onoarea să raportez, ca președinte al Micii Înțelegeri, maiestății-sale regelui în octombrie 1934 la Belgrad în prezența prințului Paul, a domnului Beneš și a domnului Jevtić, Franța a hotărît să cedeze încă de atunci fără luptă Saar Germaniei. Așa s-a și întîmplat și aceasta explică pursantajul mare de voturi obținute de Hitler.

În cercurile franceze de la Geneva există o profundă nemulțumire împotriva domnului Laval din această cauză. Se spune, și nu fără dreptate, că, dacă Franța ar fi vrut să cedeze Saar contra nimic, mai bine făcea să negocieze direct cu Germania, cum a propus Hitler, decît a se duce la urne pentru ca publicul neștiutor de ceea ce

se petrece în dosul culiselor să aibă impresiunea unei înfrîngeri zdrobitoare a Franței. Pe de altă parte, se spune că aparența acestui succes va da lui Hitler impresiunea că s-a întărit și îl va face și mai intransigent în negociațiunile viitoare cu Franța. Domnul Laval se arată foarte satisfăcut de rezultatele plebiscitului din Saar, dar în realitate se simte că are conștiința că nu s-a întrebuințat metoda cea mai potrivită intereselor franceze. Drept culme și lucru necrezut dacă nu l-am fi trăit, domnul Laval, în graba lui de a da Saar Germaniei, a uitat să stipuleze că teritoriul, fiind în partea stîngă a Rinului, intră în zona demilitarizată. De unde spectacolul puțin demn al Consiliului Societății Națiunilor, care de două zile nu poate ține ședință în chestiunea Saar pentru că nu este încă în stare să dea satisfacțiune injoncțiunilor de la Berlin, transmise prin consulul german din Geneva.

4. Călătoria miniștrilor francezi la Londra

Fără nici o contra parte, domnii Flandin și Laval, în convorbirile lor cu sir J. Simon la 22 decembrie la Paris, au abandonat nota din 17 a lui Barthou și au acceptat principiul că, sub anume condițiuni de discutat, ei sînt gata a legaliza actualele înarmări ale Reichului. Anglia se străduiește a găsi aceste condițiuni, pentru a aduce Reichul înapoi la Geneva. Rivalitatea dintre Flandin și Laval apare clar în această direcțiune. Domnul Laval pune înainte mereu pe domnul Flandin, pentru că, date fiind sentimentele anglofile ale acestuia, să ia asupra lui răspunderea concesiunilor ce se vor face la Londra. Domnul Flandin a simțit și el jocul și nu vrea să avanseze nici el prea repede. Rezultatul este că sir John Simon a spus azi la Londra că sînt trei feluri de călătorii: călătorii pregătite, ca aceea a domnului Laval la Roma, care duce la semnare de acte; călătorii de informațiuni, ca aceea a domnului Barthou din iulie la Londra; călătorii intermediare, ca aceea a domnilor Laval și Flandin la Londra, care sînt puncte de plecare a unor acorduri de încheiat ulterior.

Ceea ce reiese clar din convorbirile cu miniștrii francezi este preocuparea lor ca concesiunile Franței să nu se suprapună în mod prea evident, astfel ca situațiunea guvernului să devină imposibilă.

Jurnaliștii francezi de la Geneva, care cînd scriu sînt aproape sub un regim de cenzură și care nu manifestează ce gîndesc cu adevărat decît atunci cînd vorbesc, spun fără înconjur că, dacă lucrurile nu iau o altă întorsătură, politica externă a Franței a consistat în ultimul timp în cedarea de teritorii la Roma, în dăruirea Saarului Germaniei și în legalizarea armamentelor Reichului, obținută prin violarea tratatelor.

De fapt Geneva apare azi ca un imens șantier, unde se lucrează

în același timp la o serie întreagă de chestiuni, unde, trebuie s-o spun, lipsa marilor personalități de odinioară se face mai simțită ca oricînd. Depinde de conducătorii Franței ca din situațiunea actuală să iasă sau o înțelegere armonioasă cu toți interesații, sau un adevărat haos.

Preocupările Angliei de a da în schimbul concesiunilor eventuale ale Franței noi rînduiri cu privire la securitate, precum și preocupările Franței de a realiza cît mai repede Pactul Oriental, trebuie, pînă la proba contrară, să ne facă a spera că lucrurile vor merge în direcțiunea cea dorită.

346

DECLARAȚIA FĂCUTĂ DE N. TITULESCU UNUI CORESPONDENT AL ZIARULUI „IZVESTIIA"

GENEVA, 19 IANUARIE 1935

Consider reluarea raporturilor diplomatice între România și U.R.S.S. ca unul din cele mai importante acte din viața mea politică. Nu numai condițiunile geografice și istorice determină prietenia strînsă între cele două țări ale noastre, dar afară de aceasta socotesc că concepția despre organizarea păcii a conducătorilor U.R.S.S. și ai României este atît de asemănătoare, încît ambele țări sînt chemate să meargă mînă în mînă în viața internațională.

Personalitatea domnului Litvinov a cîștigat stima noastră încă cu mult înainte de stabilirea raporturilor actuale de prietenie între România și U.R.S.S. Contribuțiile domnului Litvinov la opera colaborării internaționale sînt din cele mai prețioase. Este suficient să se menționeze definiția agresorului, care, dacă ar fi fost acceptată de toate statele, ar fi făcut mai greu războiul prin stabilirea responsabilității indiscutabile a aceluia care l-a declarat.

România urmărește cu cel mai mare interes toate tratativele care au loc actualmente în toate părțile Europei. Situația geografică a României explică dorința sa de a vedea izbutind cît mai curînd tratativele în vederea încheierii Pactului Oriental.

Acordurile de la Roma sînt considerate de noi ca baza unei colaborări în Bazinul Dunărean, la care România va lua parte cu toată sinceritatea, ținînd cont însă de obligațiunile sale de membră a Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice.

Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică și alianța noastră cu Franța constituie baza politicei noastre externe.

Prietenia României cu U.R.S.S., precum și prietenia între U.R.S.S.

și Franța, garantează funcționarea normală a acestor alianțe, care nu sînt îndreptate împotriva nimănui, dar care, din contră, reprezintă cea mai mare garanție a păcii în acea parte a Europei unde sînt situate țările noastre.

De aici rezultă cît de mult prețuiesc dezvoltarea raporturilor noastre cu U.R.S.S., căci știu ce importanță acordă U.R.S.S. relațiilor sale cu Franța.

347

PROCES-VERBAL AL SESIUNII CONSILIULUI PERMANENT AL ÎNȚELEGERII BALCANICE *

GENEVA, 20 IANUARIE 1935

Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice, alcătuit din domnii D. Maximos, ministrul afacerilor externe al Greciei, N. Titulescu, ministrul afacerilor externe al României, Tevfik Rüstü Aras, ministrul afacerilor externe al Turciei, și Bogoliub Jevtić, președintele Consiliului și ministrul afacerilor externe al Iugoslaviei, s-a întrunit sub președinția domnului D. Maximos, la Geneva, în zilele de 17, 18 și 20 ianuarie 1935 (la 20 ianuarie domnul Fotić a înlocuit pe domnul Jevtić).

El a examinat, în principal, poziția Înțelegerii Balcanice față de acordurile încheiate de Franța și Italia la 7 ianuarie 1935 la Roma.

El a recunoscut că principiile enunțate de aceste acorduri vor fi utile luptei pentru pace, prin aplicarea lor atît în Europa răsăriteană, cît și în Europa Centrală.

Pe de altă parte, el a constatat indivizibilitatea intereselor statelor membre ale Înțelegerii Balcanice și a hotărît în unanimitate că : Iugoslavia și România, împreună sau separat, se angajează să nu încheie convențiile vizate de procesul-verbal de la Roma (Mussolini—Laval) decît dacă Grecia și Turcia vor fi invitate să adere la ele sau, dacă cel puțin va interveni între Italia, Iugoslavia, România, Grecia și Turcia, fără nici o omisiune posibilă a unuia dintre aceste state, o convenție de securitate (sau cel puțin un pact multilateral).

Pînă în momentul în care se va tranșa problema adeziunii sau încheierii convenției de securitate, România și Iugoslavia vor informa Grecia și Turcia despre tratativele în curs.

Geneva, 20 ianuarie 1935

D. Maximos, N. Titulescu, T. R. Aras, C. Fotić

În schimbul obligațiilor luate de Iugoslavia și România, Grecia și Turcia, împreună sau separat, se angajează să nu încheie un acord separat (referitor la securitate) cu una din țările enunțate în acordurile de la Roma ca putînd deveni semnatare originare sau care aderă, dacă Iugoslavia și România nu vor fi invitate să adere la ele, în așa fel încît cele patru state să fie contractante pe picior de egalitate.

Ca o precizare, se înțelege că în ambele cazuri, de îndată ce invitația de a adera pe picior de egalitate a fost asigurată, obligația despre care este vorba — în ipoteza de adeziune — a fost executată.

În caz de refuz de adeziune, după ce invitația a fost adresată, obligația celorlalte două state de a nu încheia acorduri separate privind securitatea, fără a obține invitația de a adera a celorlalte două, rămîne intactă.

Post-scriptum. De comun acord cu domnul Jevtić s-au adăugat paragrafele precedente, iar domnul Fotić a fost autorizat cum se cuvine să semneze prezentul act și aceste adăugiri.

Geneva, 22 ianuarie 1935

N. Titulescu, Dr. T. R. Aras, C. Fotić

Pentru domnul Maximos și cu autorizarea sa,

Raoul (indescifrabil)

348

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 20 IANUARIE 1935

T.C. NR. 9. STRICT CONFIDENȚIAL

INREG. M.A.S.

NR. 3 615/21 IANUARIE

Am făcut o vizită lui Beck, care este suferind.

În ce privește Pactul de la Roma, Beck s-a arătat foarte simpatic încheierii lui. În ce privește Pactul Oriental, el afirmă că nu s-a schimbat nimic și că, prin urmare, nu are motive să-și modifice atitudinea negativă.

În momentul plecării mele de la Beck a intrat Laval, care a avut cu dînsul o a doua convorbire asupra Pactului Oriental. După

această convorbire, Laval mi-a spus că a comunicat lui Beck că, dacă Polonia persistă în refuzul ei, va trebui să procedeze la asigurarea securității orientale fără ea. Litvinov, care l-a văzut și el pe Beck, mi-a spus că a întrebat pe acesta din urmă pentru ce acceptă Polonia să garanteze frontierele Cehoslovaciei prin Pactul de la Roma și refuză să le garanteze prin Pactul Oriental. Beck a răspuns : „În Pactul de la Roma sîntem alături de Ungaria și, prin urmare, putem să garantăm Cehoslovacia, pe cînd în Pactul Oriental Ungaria lipsește ; or, niciodată Polonia n-ar putea garanta frontierele Cehoslovaciei contra ei". Litvinov l-a întrebat : „Aveți vreun angajament cu Ungaria în acest sens ?" Beck a răspuns : „Nu, prietenia tradițională dintre Polonia și Ungaria ajunge pentru aceasta".

349

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

20 IANUARIE 1935
T.C. NR. 10. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 3 622 DIN 21 IANUARIE 1935

La prînzul pe care Laval l-a oferit alaltăieri seară miniștrilor Înțelegerii Balcanice și lui Litvinov, Laval a confirmat în prezența noastră a tuturor următoarele trei angajamente față de U.R.S.S. :

1. Franța nu va acorda egalitatea de drepturi Germaniei decît sub îndoita condițiune a adeziunei Germaniei atît la Pactul de la Roma, cît și, mai ales, la Pactul Oriental.

2. Dacă Germania și Polonia vor persista în refuzul lor, pactul se va încheia între cei care îl acceptă. În acest caz, a spus Laval, Franța, neavînd garanția securității ei din partea Germaniei, are cu atît mai mult nevoie de garanție a securității sale din partea Rusiei.

3. Laval a spus că își rezervă alegerea momentului cînd va declara Germaniei și Poloniei că va continua negociațiunile cu U.R.S.S. fără ele.

Într-un interviu acordat ziarului „Izvestiia" din Moscova ieri, Laval expune în chip destul de străveziu deșclarațiunile mai sus citate.

350

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-lea ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

MONTREUX, 27 IANUARIE 1935
T.C. NR. 13. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 4 993 DIN 28 IANUARIE

Laval m-a chemat ieri la telefon pentru a mă întreba dacă vin la Paris înainte de vizita lui la Londra. I-am răspuns că nu, deoarece trebuie să mă întorc în țară și pe deasupra sînt și gripat. Laval mi-a vorbit atunci de pregătirile ce se fac pentru negociațiunile de la Londra. L-am întrebat : „Care credeți că va fi rezultatul acestor negocieri ?" Laval a răspuns : „Nu lucru mare". L-am întrebat ce zice despre textul pe care l-a pregătit Foreign Office pentru Franța și pe care mi l-a comunicat Legațiunea noastră din Londra, text după care Franța ar trebui să accepte egalitatea de drepturi sub îndoita condițiune ca Germania să se înapoieze la Societatea Națiunilor și să ceară ea Consiliului stabilirea condițiunilor eliberării sale din clauzele părții a cincea a Tratatului din Versailles. Laval mi-a răspuns : „Este un frumos dar de crăciun pentru alții, dar nu pentru Franța. Franța nu poate accepta egalitatea de drepturi decît dacă Germania aderă la Pactul Oriental. Am spus-o lămurit la Geneva. Și eu țin ceea ce spun". Dacă zisele lui Laval se adeveresc, situațiunea rămîne așa cum am expus-o în telegramele mele precedente.

351

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA PARIS

BUCUREȘTI, 10 FEBRUARIE 1935
T.C. NR. 8 070

Rog imediat după primirea acestei telegrame să mergeți la Laval spre a face demersul ce explic mai jos. Spuneți din partea mea lui Laval că nu este vorba de un demers diplomatic oarecare, ci de o rugăciune pe care o fac în numele Guvernului român și personal, convins că numai el, cu marea lui influență, poate determina Guvernul francez să accepte cererea noastră. Zeuceanu duce negocieri

pentru vînzarea redevenței petrol. Guvernul nostru a cerut un avans de 150 000 000 de franci, din care 75 000 000 urmează să fie întrebuințate în Franța pentru plata cuponului datoriei publice pentru armament și alte nevoi, restul de 75 000 000 complet libere la dispoziţiunea Guvernului nostru. Grupul francez oferă numai 100 000 000, eventual 115 000 000, și cere ca toată suma să fie întrebuințată în Franța. Guvernul nostru înțelege ca cel puțin 40% din suma ce se va stabili să fie imediat pusă liber la dispoziţiunea lui, iar restul de 60% să servească pentru plăți în Franța, cum am spus mai sus. Recunosc că cererea noastră poate să nu fie simpatică, fiindcă este vorba de a transfera o sumă de bani din Franța în străinătate. Am fost însă siliți de Anglia să plătim la finele lunii 400 000 de lire sterline. Guvernul francez trebuie să realizeze că, dacă nu am fi fost supuși la o grea presiune politică, nu am fi luat acest angajament. Dacă Guvernul francez nu dă curs cererii noastre, nu vom avea mijlocul de a face față obligațiunei ce am luat și vom fi astfel discreditați, deși avem la dispoziție un activ corespunzător. Rog pe domnul Laval să aprecieze toată nedreptatea acestei situațiuni și să ne dea mîna de ajutor ce-i cer spre a ieși din impasul în care ne găsim. Domnul Laval trebuie să fie convins că nu cu inima ușoară s-a luat angajamentul față de Anglia, dar am fost amenințați de ministrul de comerț cu discursuri în Camera Comunelor, care ar fi minat pentru multă vreme creditul român. Exprimați lui Laval dinainte toată recunoștința mea pentru ce va face.

Comunicați și lui Zeuceanu această telegramă.

352

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA PARIS

BUCUREȘTI, 16 FEBRUARIE 1935

T.C. NR. 9 700

Rog a vedea pe Laval și a-i spune că Guvernul român i-ar fi recunoscător ca cu prilejul vizitei cancelarului și ministrului de externe al Austriei să facă să înțeleagă pe miniștrii austrieci că trebuie să renunțe în mod definitiv la chestiunile Habsburgilor dacă se voiește a se ajunge la o colaborare amicală în Bazinul Dunărean.

Domnul Laval a dat Micii Înțelegeri o mînă de ajutor prețioasă la Roma în această chestiune și personal îi păstrez recunoștința mea pentru răspunsul favorabil care mi l-a adus la Geneva. Este vorba aci nu de o asigurare din partea Franței, pe care o avem

deja, ci de rugămintea noastră de a profita de prilejul vizitei miniștrilor austrieci pentru a lichida această chestiune în sensul dorit de Mica Înțelegere. Am avut deja prilejul să exprim personal domnului Laval cît de departe merg angajamentele Micii Înțelegeri împotriva unei restaurări a Habsburgilor. De aceea orice clarificare a chestiunii în sensul dorit de Mica Înțelegere nu poate decît să servească pacea. Pentru rest, Guvernul român se declară solidar cu Guvernul iugoslav în demersul pe care l-a făcut recent tot în aceeași chestiune și pe care Jevtić mi l-a comunicat astăzi. Rog a transmite lui Laval cele mai cordiale amiciții.

353

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA PARIS

BUCUREȘTI, 25 FEBRUARIE 1935

T.C. NR. 11 645

Pentru guverna domniei-voastre vă comunic mai jos textul demersului pe care l-am făcut azi pe lîngă domnul Laval prin ministrul Franței la București.

Beneš mi-a comunicat că va face și el un demers analog prin Osusky. Rog a arăta numai lui Osusky textul demersului meu, pentru ca să se inspire pe cît posibil mai mult din el în intervenţiunea lui la Quai d'Orsay. Îi mulțumesc dinainte pentru ce va face.

Domnia-voastră veți vorbi la Quai d'Orsay în această chestiune numai după ce vă voi da o nouă telegramă. Bineînțeles că în convorbirile ce le-ați avea la Quai d'Orsay în interval pe alte chestiuni vă veți arăta la curent cu demersul meu prin ministrul Franței.

Iată textul demersului în versiunea franceză [1]:

Inaintea vizitei miniștrilor austrieci la Paris, l-am însărcinat pe domnul Cesianu cu un demers pe lîngă domnul Laval, rugîndu-l să profite de vizita oficială pentru a explica bine că problema Habsburgilor n-ar putea niciodată să constituie pentru Mica Înțelegere o chestiune de politică internă. Avusesem grijă să adaug că fac acest demers nu în scopul de a obține o nouă asigurare, politica Franței și a Italiei în urma călătoriei domnului Laval fiind identică cu politica Micii Înțelegeri, ci cu scopul de a lămuri, condiție indispensabilă a dezvoltării oricărei politici pașnice.

Domnul Laval a răspuns domnului Cesianu că el nu consideră oportun să ridice problema Habsburgilor în timpul vizitei miniștrilor austrieci.

[1] În franceză în text.

Nu ascund că am fost puțin decepționat de aceasta, dat fiind mai ales că problema Habsburgilor, cu acuitatea pe care o prezintă în Iugoslavia, ar putea fi un mare obstacol în apropierea dorită de noi toți între Iugoslavia și Italia.

Temerile care motivau intervenția mea pe lîngă domnul Laval, din nenorocire tocmai s-au justificat.

Miniștrii austrieci au interpretat faptul că Franța n-a ridicat problema Habsburgilor ca lăsînd-o pe aceasta din urmă în domeniul suveranității absolute a Austriei.

În orice caz, miniștrii austrieci n-au ezitat să dea această versiune opiniei lor publice pe calea presei lor.

Pentru a nu cita decît un exemplu, domnul Berger-Waldenegg a declarat ziarului „Neues Wiener Tageblatt" :

„În problema Habsburgilor, oamenii de stat francezi n-au făcut nici o cerere care să nu fie compatibilă cu drepturile unui stat suveran".

Pe de altă parte, unele ziare franțuzești au publicat știrea că alocarea unei despăgubiri Habsburgilor și stabilirea lor în Austria, în afară de arhiducele Otto și împărăteasa Zitta, n-ar putea să nemulțumească Mica Înțelegere. Or, în luna septembrie 1934, Mica Înțelegere a protestat la Geneva în modul cel mai absolut împotriva acestor pretenții ale domnului Schuschnigg, care nu sînt de fapt decît pregătiri în vederea unei restaurări de drept a Habsburgilor.

Domnul Barthou a binevoit să se asocieze acestui punct de vedere.

Opinia publică română este foarte alarmată de știrile pe care miniștrii austrieci nu încetează de a le răspîndi în urma vizitei lor la Paris.

Șefii transilvăneni au venit să mă vadă în această privință și mi-au exprimat îngrijorarea lor în cuvinte emoționante.

Țin să repet încă o dată că am credința cea mai absolută în asigurările Franței în acest sens și în răspunsul favorabil al Italiei pe care domnul Laval ni l-a adus la Geneva.

Însă nu este vorba numai de guvern. Este vorba de opinia noastră publică, pe care declarațiile miniștrilor austrieci au tulburat-o profund.

Față de această situație și în urma consultării cu prietenul meu Beneš, voi fi recunoscător domnului Laval dacă ar binevoi să facă să se rectifice, pe calea presei franceze, impresia defavorabilă Micii Înțelegeri pe care miniștrii austrieci au creat-o în urma convorbirilor lor de la Paris.

Dacă în unele ziare franțuzești mai importante ar apărea timp de cîteva zile articole scoțînd clar în relief imposibilitatea pentru

Franța, Italia și Mica Înțelegere a reîntoarcerii Habsburgilor, cred că opinia noastră publică ar putea fi calmată.

Pentru moment nu doresc să întreprind această acțiune prin intermediul presei țărilor Micii Înțelegeri, pentru că am intra într-o polemică internațională interminabilă.

Îmi iau libertatea de a reveni asupra necesității de a lămuri din punct de vedere politic, de la guvern la guvern, problema Habsburgilor, imposibilitatea întoarcerii lor fiind, așa cum i-am comunicat domnului Laval, prima condiție a aderării Micii Înțelegeri la acordurile de la Roma.

354

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA ATENA

BUCUREȘTI, 26 FEBRUARIE 1935

T.C. NR. 11 659

Răspuns la nr. 606.

Rog a mulțumi președintelui de Consiliu pentru comunicarea lui.

Conform înțelegerii semnate la Geneva, la 22 ianuarie, un asemenea pact nu se poate face decît împreună cu toate cele patru state ale Înțelegerii Balcanice. Aceasta este contrapartea în schimbul căreia nici Iugoslavia, nici România nu aderă la pactul dunărean decît cu condiția să fie invitate și Grecia și Turcia.

Consider de mare importanță pentru Înțelegerea Balcanică un acord cu Roma, fie pe calea adeziunii la pactul dunărean al celor patru state, fie pe calea unei convenții de securitate între Roma și cele patru state balcanice.

Consider însă deopotrivă de important ca cele patru state să se înțeleagă cu Roma în bloc, iar nu două cîte două.

Am toată încrederea în președintele de Consiliu al Greciei și în domnul Maximos pentru atingerea acestui îndoit scop.

355

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA ROMA

BUCUREȘTI, 10 MARTIE 1935

T.C. NR. 14 522

Răspuns telegramei dumneavoastră nr. 370.

Vă rog ca în convorbirile dumneavoastră cu palatul Chigi să faceți să se observe că Pactul balcanic este bazat pe alianța cu statul grec, iar nu cu un guvern grec.

În consecință, oricare ar fi sfîrșitul evenimentelor din Grecia, el nu poate afecta soarta Pactului balcanic. Aceasta cu atît mai mult, cu cît eficacitatea lui s-a dovedit în împrejurările de față pînă la punctul de a face din Venizelos, care a combătut cel mai mult Pactul balcanic, primul beneficiar. În adevăr, fără Pactul balcanic, Grecia nu ar fi putut să-și plătească luxul unui război civil. În ce privește înțelegerea bulgaro-iugoslavă pentru a ocupa Dedeagaci, după informațiunile noastre este de domeniul fantasticei.

Pentru guverna dumneavoastră vă comunic că Iugoslavia a cedat guvernului grec material de război împotriva rebelilor, gest care nu se poate împăca cu o intențiune agresivă.

356

12 MARTIE 1935

SIRE,

România urmînd a adera, cu rezervele conținute în nota ce am adresat din Geneva la data de 12 decembrie 1934 domnului José Maria Cantilo, ambasadorul Republicii Argentina la Roma, la Pactul de neagresiune și de conciliațiune semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933 de Republicile : Argentina, Statele Unite ale Braziliei, Chile, Statele Unite ale Mexicului, Paraguay și Uruguay, am onoarea a supune Înaltei semnături a maiestății-voastre scrisorile de ratificare, cu rezervele mai sus menționate, ale adeziunii la acest pact.

Sînt cu cel mai profund respect

sire

al maiestății-voastre prea plecat și prea supus servitor.

Ministrul afacerilor străine, N. Titulescu

Carol al II-lea

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al României
La toți de față și viitori, sănătate

Văzînd și cercetînd Pactul de neagresiune și de conciliațiune semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933 de republicile Argentina, Statele Unite ale Braziliei, Chile, Statele Unite ale Mexicului, Paraguay și Uruguay, pact a cărui cuprindere urmează :

PACT DE NEAGRESIUNE ȘI DE CONCILIAȚIUNE, SEMNAT LA RIO DE JANEIRO LA 10 OCTOMBRIE 1933

Pentru a contribui la consolidarea păcii și pentru a-și da aderiunea la străduințele realizate de către toate națiunile civilizate spre a dezvolta spiritul de armonie universală ;

În scopul de a condamna războaiele de agresiune și achizițiunile teritoriale care ar fi obținute prin mijlocul cuceririi, prin forța armelor, făcîndu-le imposibile și sancționîndu-le ilegalitatea prin dispozițiunile pozitive ale acestui tratat, pentru a le substitui soluțiuni pacifice întemeiate pe nobilele idei de justiție și de echitate ;

Convinși de faptul că unul din mijloacele cele mai eficace pentru a asigura binefacerile morale și materiale ce pacea oferă lumii este organizarea unui sistem permanent de conciliațiune a conflictelor internaționale care să se aplice de îndată ce se produce violarea principiilor sus menționate ;

Hotărînd să pună în formă de convenție aceste intenții de neagresiune și de concordie încheind tratatul de față, în vederea căruia au numit ca plenipotențiari ai lor :

Excelența-sa președintele Republicii Argentina,
pe domnul Carlos Saavedra Lamas, ministrul afacerilor străine și al cultului ;
Excelența-sa președintele Republicii Statelor Unite ale Braziliei
pe domnul Afranio de Mello Franco, ministrul afacerilor străine ;
Excelența-sa președintele Republicii Chile
pe domnul Marcial Martinez de Ferrari, ambasador extraordinar și plenipotențiar la Rio de Janeiro ;
Excelența-sa președintele Statelor Unite ale Mexicului
pe domnul Alfonso Reyes, ambasador extraordinar și plenipotențiar la Rio de Janeiro ;
Excelența-sa președintele Republicii Paraguay
pe domnul Rogelio Ibarra, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Rio de Janeiro ;
Excelența-sa președintele Republicii Orientale Uruguay

pe domnul Juan Carlos Blanco, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Rio de Janeiro,

Care, după ce și-au comunicat deplinele lor puteri respective, pe care le-au găsit în bună și cuvenită formă, au convenit asupra dispozițiunilor care urmează :

Articolul 1

Înaltele părți contractante declară în mod solemn că condamnă războaiele de agresiune în relațiunile lor mutuale și că soluționarea conflictelor sau diferendelor de orice natură ar fi care s-ar putea ivi între ele nu va trebui să se facă într-un alt fel decît prin mijloacele pacifice pe care le consacră dreptul internațional.

Articolul 2

Ele declară că între Înaltele părți contractante chestiunile teritoriale nu trebuie să se rezolve prin violență și că ele nu vor recunoaște nici o reglementare teritorială decît dacă ea va fi obținută prin mijloacele pacifice, nici validitatea ocupațiunii sau achiziționii de teritorii care ar fi efectuate prin forța armelor.

Articolul 3

În caz de neexecutare de către una din părțile în conflict a obligațiunilor conținute în articolele ce precedă, statele contractante se angajează să facă toate sforțările pentru menținerea păcii. În acest scop, ele vor adopta în calitatea lor de neutri o atitudine comună și solidară ; ele vor întrebuința mijloacele politice, juridice sau economice autorizate de către dreptul internațional ; ele vor folosi influența opiniei publice fără a recurge în nici un caz la intervențiune fie diplomatică, fie armată, cu excepția atitudinii care le-ar putea fi impusă în virtutea altor tratate colective pe care aceste state le-ar fi semnat.

Articolul 4

Înaltele părți contractante se obligă a supune la procedura conciliațiunii creată prin tratatele de față conflictele menționate în mod special, ca și oricare altele putîndu-se ivi în raporturile lor reciproce, fără alte rezerve decît acelea enumerate în articolul următor, în toate diferendele care nu s-au putut rezolva pe cale diplomatică într-un termen rațional.

Articolul 5

Înaltele părți contractante, ca și statele care vor adera în urmă la tratatul de față, nu vor putea formula în momentul semnăturii, ratificării sau adeziunii alte rezerve la procedura de conciliațiune decît unele din acelea care urmează :

a) diferendele pentru soluționarea cărora au fost încheiate tratate, convențiuni, pacte sau acorduri pacifiste de orice fel ar fi, la

care se înțelege de la sine că nu se derogă în nici un caz prin convențiunea de față, care le întregește ca mijloace de a asigura pacea ; fac parte dintre acestea chestiunile sau punctele rezolvate de către tratatele anterioare ;

b) conflictele pe care părțile preferă să le rezolve prin reglementare directă sau să le supună de comun acord unei soluțiuni arbitrale sau judiciare ;

c) chestiunile pe care dreptul internațional le lasă în competența exclusivă a fiecărui stat în conformitate cu regimul său constituțional, de unde urmează că părțile vor putea să se opună a fi supuse procedurii de conciliațiune mai înainte ca jurisdicțiunea națională sau locală să se fi pronunțat în mod definitiv, în afară de denegare manifestă de dreptate sau întîrziere a judecății, în care caz procedura de conciliațiune va trebui să înceapă în termenul de un an cel mai tîrziu ;

d) punctele care ating normele constituționale ale părților în conflict. În caz de îndoială, fiecare parte va recurge la opinia motivată a tribunalului sau curții sale supreme de justiție, dacă acestea sînt învestite cu asemenea atribuțiuni.

Înaltele părți contractante vor putea comunica, în orice timp și în forma stabilită de către articolul 15, instrumentul care constată că ele au abandonat în întregime sau în parte rezervele stabilite de ele la procedura de conciliațiune.

Rezervele formulate de către una din părțile contractante vor avea de efect că zisele părți nu se vor considera obligate față de ea decît în măsura excepțiunilor stabilite.

Articolul 6

În lipsa Comisiunii permanente de conciliațiune sau alt organism internațional însărcinat cu această misiune în virtutea tratatelor anterior în vigoare, înaltele părți contractante se angajează să supună diferendele lor examenului și anchetei unei comisiuni de conciliațiune care se va întruni în modul următor, în afară de un acord în sens contrar al părților pentru fiecare caz.

Comisiunea de conciliațiune se va compune din cinci membri. Fiecare parte la conflict va desemna un membru care va putea fi ales de către ea printre naționalii săi. Cei trei membri ce rămîn vor fi desemnați de comun acord de către părți dintre naționalii unor terțe puteri, care vor trebui să fie de naționalități diferite, să nu-și aibă reședința lor obișnuită pe teritoriul părților interesate, nici să fie în serviciul vreuneia dintre ele. Dintre acești trei membri, părțile vor alege pe prezidentul Comisiunii de conciliațiune.

Dacă ele nu pot să se pună de acord asupra acestor desemnări, ele pot să le încredințeze unei terțe puteri sau altui organism inter-

național existent. Dacă acești candidați astfel desemnați nu sînt acceptați de către părți sau de către una din ele, fiecare parte va prezenta o listă de candidați în număr egal cu acela al membrilor de ales și sorții vor hotărî care candidați trebuie să formeze Comisiunea de conciliațiune.

Articolul 7

Tribunalele sau curțile supreme de justiție, care după legislațiunea internă a fiecărui stat au competența de a interpreta în ultimă și singură instanță și asupra punctelor jurisdicțiunii lor respective, Constituțiunea, tratatele sau principiile generale ale dreptului ginților, vor putea fi desemnate de preferință de către înaltele părți contractante pentru a îndeplini funcțiunile încredințate de către tratatul de față Comisiunii de conciliațiune.

În acest caz, tribunalul sau curtea vor funcționa in plenum sau prin desemnarea unora din membrii lor pentru a lucra singuri sau formînd o Comisiune mixtă cu membrii altor curți sau tribunale, după cum va fi fost convenit de comun acord cu părțile în litigiu.

Articolul 8

Comisiunea de conciliațiune va stabili ea însăși regulile procedurii sale, care va trebui să fie contencioasă în toate cazurile.

Părțile în conflict vor putea să dea și Comisiunea să ceară de la ele toate precedentele și informațiunile necesare. Părțile vor putea fi reprezentate prin delegați și să asiste prin consilieri sau experți, precum și să prezinte orice fel de martori.

Articolul 9

Lucrările și deliberările Comisiunii de conciliațiune nu vor căpăta publicitate decît printr-o deciziune a acesteia, cu asentimentul părților. În lipsa unor stipulațiuni contrare, deciziunile Comisiunii vor fi luate cu majoritate de voturi, dar Comisiunea nu va putea hotărî asupra fondului punctului în chestiune fără prezența tuturor membrilor săi.

Articolul 10

Misiunea Comisiunii este de a asigura conciliațiune diferendelor supuse examenului său. După studierea imparțială a chestiunilor care formează materia conflictului, ea va consemna într-un raport rezultatul lucrărilor sale și va propune părților bazele unei reglementări comportînd o soluțiune justă și echitabilă. Raportul Comisiunii nu va avea în nici un caz caracterul unei sentințe, nici al unei deciziuni arbitrale, fie în ce privește expunerea sau interpretarea faptelor, fie în ce privește considerațiunile sau concluziunile de drept.

Articolul 11

Comisiunea de conciliațiune va trebui să prezinte raportul său în termenul de un an de la prima sa întrunire, afară dacă părțile nu hotărăsc de comun acord să scurteze sau să proroge acest termen.

Odată procedura de conciliațiune începută, ea nu se va putea întrerupe decît prin reglementarea directă între părți sau prin deciziunea posterioară de a supune conflictul de comun acord arbitrajului sau justiției internaționale.

Articolul 12

Pentru a comunica raportul său părților, Comisiunea de conciliațiune va fixa acestora un termen care nu va depăși șase luni, în care ele vor trebui să se pronunțe asupra bazelor reglementării propuse de către Comisiune. La expirarea acestui termen, Comisiunea va constata într-un act final hotărîrea părților.

Dacă termenul a trecut fără ca părțile să fi acceptat reglementarea și nici nu au adoptat de comun acord o altă soluțiune amiabilă, părțile în litigiu redobîndesc libertatea lor de acțiune pentru a proceda cum ele cred de cuviință în limitele articolelor 1 și 2 ale tratatului de față.

Articolul 13

De la începerea procedurii de conciliațiune pînă la expirarea termenului fixat de către Comisiune pentru ca părțile să se pronunțe, ele vor trebui să se abțină de la orice măsură prejudiciabilă executării reglementării ce Comisiunea prepară și, în general, de la orice acte susceptibile de a agrava sau de a prelungi conflictul.

Articolul 14

În timpul procedurii de conciliațiune, membrii Comisiunii vor primi onorarii a căror sumă va fi stabilită de comun acord de către părțile în diferend. Fiecare dintre ele va îngriji de cheltuielile sale și va contribui în părți egale la spezele și onorariile comune.

Articolul 15

Tratatul de față va fi ratificat de către înaltele părți contractante cît mai neîntîrziat cu putință, în conformitate cu dispozițiunile lor constituționale.

Tratatul original și instrumentele de ratificare vor fi depuse la Ministerul Afacerilor Străine al Republicii Argentina, care va comunica ratificările statelor semnatare. Tratatul va intra în vigoare între înaltele părți contractante în ordinea în care vor fi fost depuse ratificările.

Articolul 16

Orice stat care nu a semnat tratatul de față va putea să acce-

deze la el, trimiţînd instrumentul corespunzător Ministerului Afacerilor Străine al Republicii Argentina pentru a fi notificat statelor contractante.

Articolul 17

Tratatul de faţă va fi încheiat pentru un timp nedeterminat, dar va putea fi denunţat printr-un aviz prealabil de un an, la sfîrşitul căruia el va înceta în efectele sale pentru statul care denunţă, rămînînd însă în vigoare pentru statele semnatare. Denunţarea va fi adresată Ministerului Afacerilor Străine al Republicii Argentina, care o va transmite înaltelor părţi contractante.

Drept care plenipotenţiarii sus-numiţi semnează tratatul de faţă într-un singur exemplar, în limbile spaniolă şi portugheză, şi aplică sigiliile lor la Rio de Janeiro D.F. la 10 octombrie 1933.

Pentru Republica Argentina

L.S. (ss) Carlos Saavedra Lamas, ministrul afacerilor străine şi al cultului

Pentru Republica Statelor Unite ale Braziliei

L.S. (ss) Afranio de Mello Franco, ministrul afacerilor străine

Pentru Republica Chile, cu rezervele alineatelor a, b, c şi d din articolul V :

L.S. (ss) Marcial Martinez de Ferrari, ambasador extraordinar şi plenipotenţiar la Rio de Janeiro.

Pentru Statele Unite ale Mexicului

L.S. (ss) Alfonso Reyes, ambasador extraordinar şi plenipotenţiar la Rio de Janeiro.

Pentru Republica Paraguay

L.S. (ss) Rogelio Ibarra, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Rio de Janeiro.

Pentru Republica Orientală Uruguay

L.S. (ss) Juan Carlos Blanco, ambasador extraordinar şi plenipotenţiar la Rio de Janeiro.

Încuviinţăm şi încredinţăm că primim pactul ce precedă, cu rezervele conţinute în următoarea notă din 12 decembrie 1934 :

Geneva, 12 decembrie 1934

Domnule ambasador,

Ca prezident al Micii Înţelegeri, am onoarea a aduce la cunoştinţa excelenţei-voastre că cele trei guverne ale Micii Înţelegeri (România, Cehoslovacia şi Iugoslavia) au hotărît să-şi dea aderiunea lor la Tratatul de la Rio de Janeiro — Carlos Saavedra Lamas — în condiţiunile specificate mai jos, care fac un tot indivizibil cu aderiunea lor ;

1. Această aderiune nu va putea aduce atingere în nici un mod nici să constituie o novaţiune sau modificare de orice natură ar fi în raport cu angajamentele anterioare, în special cu acelea rezultînd din Pactul Societăţii Naţiunilor, Pactul Briand-Kellogg, tratatele de la Londra din 3 şi 4 iulie 1933, tratatele de alianţă, din aderiunea la clauza facultativă a articolului 36 al Statutului Curţii permanente de justiţie internaţională de la Haga etc. etc. etc., angajamente care rămîn toate în vigoare fără extindere şi nici restricţiune prin faptul aderiunii de faţă.

2. Cum cele trei state ale Micii Înţelegeri sînt membre ale Societăţii Naţiunilor, urmează că în afara Pactului Societăţii Naţiunilor procedura de conciliere prevăzută prin Tratatul de la Rio de Janeiro nu va putea juca decît după ce se va fi obţinut consimţămîntul statelor interesate în fiecare caz particular.

Această rezervă este în strictă conformitate cu articolul 5 al Tratatului de la Rio de Janeiro.

În conformitate cu dispoziţiunile constituţionale ale fiecăruia dintre cele trei state şi în aplicarea paragrafului d al articolului 5 al Tratatului de la Rio de Janeiro, ţinem de asemenea să stipulăm în mod expres că orice afacere de competenţa interioară a fiecăruia dintre cele trei state nu va putea fi dusă ulterior pentru o nouă judecare sau conciliere înaintea vreunui organ internaţional, oricare ar fi acesta.

3. Aderiunea de faţă nu va putea implica din partea statelor Micii Înţelegeri o recunoaştere directă sau indirectă a unui litigiu teritorial oarecare sau a unei schimbări a punctului lor de vedere că nu pot fi litigii teritoriale în starea actuală a frontierelor fără excepţiune. Ea nu va putea de asemenea comporta extinderea sau novaţiunea obligaţiunilor asumate de către ele prin Pactul Societăţii Naţiunilor şi nici acceptarea unei conciliaţiuni sau soluţiuni judiciare ori arbitrale pentru chestiunile rezervate de către cele trei state în momentul aderiunii lor la clauza facultativă a articolului 36 al Statutului Curţii permanente de justiţie internaţională în special, orice chestiune de fond sau de procedură putînd aduce direct sau indirect discutarea integrităţii teritoriale actuale şi a drepturilor suverane ale acestor state, inclusiv acelea asupra porturilor şi căilor de comunicaţie.

Recurg la binevoitoarea mijlocire a excelenţei-voastre pentru a face comunicarea de mai sus Guvernului Republicii Argentina şi pentru a-i exprima convingerea noastră că colaborarea statelor

Micii Înţelegeri cu cele ale Americii de Sud, în condiţiunile stipulate mai sus, nu poate fi decît un element mai mult de apropiere şi de consolidare a păcii.

Binevoiţi a primi, domnule ambasador, asigurările prea înaltei mele consideraţiuni.

N. Titulescu

Excelenţei sale Domnului José Maria Cantilo,
ambasadorul Republicii Argentina la Roma

Îl aprobăm sub sus-menţionatele rezerve, îl întărim şi făgăduim a face să fie îndeplinit în a lui formă şi cuprindere, fără a lăsa să fie călcat în nici un chip.

Spre credinţa cărora am semnat acest act de ratificare şi am ordonat să fie învestit cu sigiliul nostru regal.

Dat în Bucureşti în a douăsprezecea zi a lunii martie, anul mîntuirii una mie nouă sute treizeci şi cinci şi al domniei noastre al optulea.

Carol R.
Ministrul afacerilor străine, N. Titulescu

357

N. TITULESCU CĂTRE LEGAŢIA ROMÂNIEI DE LA PARIS

BUCUREŞTI, 13 MARTIE 1935
T.C. NR. 15 130

Răspuns 3 047.

Deşi chestiunea nu mai este de actualitate, deoarece guvernul grec a învins revoluţiunea, niciodată Pactul balcanic n-a fost ameninţat în existenţa lui. Într-adevăr, el este un pact încheiat cu statul grec şi nu cu un guvern. Venizelos l-ar fi respectat cu scrupulozitate, deoarece el corespunde intereselor Greciei, aşa cum ultimele evenimente au dovedit-o. Grecia a putut să-şi plătească luxul unei revoluţiuni la adăpostul Pactului balcanic fără să se teamă o singură clipă că integritatea ei teritorială ar putea fi ameninţată.

358

DECLARAŢIE FĂCUTĂ DE N. TITULESCU CORESPONDENŢILOR PRESEI IUGOSLAVE *

BELGRAD, 27 MARTIE 1935

Rolul Micii Înţelegeri şi al Înţelegerii Balcanice este prea important, responsabilităţile lor pentru menţinerea păcii sînt prea mari pentru ca, în calitate de preşedinte al celor două organizaţii, să nu fiu obligat să mă informez asupra marilor evenimente internaţionale în curs şi să spun cu cea mai mare sinceritate ceea ce interesele noastre ne permit să acceptăm şi ceea ce ele ne interzic să tolerăm.

Am putut constata încă o dată, în urma convorbirilor mele cu preşedintele Jevtić, unitatea noastră de vederi, care, în împrejurările actuale, reprezintă mai mult decît un sprijin, este o forţă !

359

N. TITULESCU CĂTRE LEGAŢIA ROMÂNIEI DE LA ROMA

BRATISLAVA, 27 MARTIE 1935
T.C. NR. 1
ÎNREG. ROMA
NR. 477 DIN 28 MARTIE

Atît la Belgrad, cît şi la Bratislava m-am ocupat de răspunsul pe care statele Micii Înţelegeri trebuie să-l facă cu privire la acordurile de la Roma. A trebuit să ţin seama de interesele statului român, care nu poate adera, ca şi aliaţii lui, la acordurile de la Roma decît în condiţiunile deja transmise prin Pierre Laval. Am ţinut însă seama şi de sugestiunile domniei-tale, ca nu cumva formula noastră de adeziune să dea mai mult aparenţa unei rezerve decît a unei adeziuni.

În consecinţă, de acord cu Beneš şi Jevtić, am stabilit o formulă unică de răspuns, pe care fiecare din cei trei miniştri ai Micii Înţelegeri o va prezenta în numele guvernului său.

Vă rog, aşadar, a vă prezenta la Palazzo Chigi şi a da la comunicarea ce mi s-a făcut cu privire la acordurile de la Roma următorul răspuns :

„Guvernul român declară că-şi dă adeziunea de principiu la acordurile de la Roma, cu speranţa că negociaţiunile care se vor deschide vor stabili condiţiunile unei adevărate apropieri a popoarelor

din Europa Centrală. În consecință, cele trei state se declară gata a fi consultate".

Pentru a se evita orice eroare de transmisiune, vă voi transmite textul francez prin poștă. Amiciție.

360

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

VIENA, 28 MARTIE 1935

T.C. NR. 2

ÎNREG. M.A.S.

NR. 19 110 DIN 28 MARTIE

Domnul Beneš s-a înțeles cu mine cu aceeași bunătate și spontaneitate ca și domnul Jevtić pe toate chestiunile. Am discutat în sensul celor expuse cu prilejul ultimei mele audiențe la maiestatea-sa regele. Domnul Beneš a semnat fără nici o ezitare procesul-verbal, pe care am avut grija să-l supun spre semnare la Belgrad domnului Jevtić, sub rezerva acordului domnului Beneš. Așa fiind, Mica Înțelegere este unanimă pe chestiunile la ordinea zilei în felul în care le vede România. Voi comunica detaliile ulterior. Domnul Savel Rădulescu însă le cunoaște și poate raporta asupra lor imediat. În așteptare, țin să adaug că asupra plății în natură pentru armamentul comandat în Cehoslovacia, după discuțiunile avute domnul Beneš s-a declarat de complet acord. El mi-a spus că pentru 50% din anuitatea de plată a găsit deja în România contingente de importat și rămîne a găsi pentru cealaltă jumătate mărfurile de care are nevoie, lucru ce va face cît va putea mai grabnic.

Cred că punerea la punct în mod precis a hotărîrilor de luat de Mica Înțelegere în diferite ipoteze ce se pot realiza era din cele mai necesare și că ideea de a o fi făcut în scris înainte de a lua contact cu țările din Occident servește cauza noastră și întărește pacea.

361

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

PARIS, 30 MARTIE 1935

T.C. NR. 5. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 19 609 DIN 31 MARTIE

Azi 30 martie, ora 10 dimineața, ministrul afacerilor străine, Laval, a remis ambasadorului sovietic de la Paris, Potemkin, bazele pentru acordurile europene de securitate. Aceste acorduri trebuie încheiate între Franța și Rusia, Rusia și Cehoslovacia, Rusia și Italia. Laval a declarat lui Potemkin că este gata a iscăli convențiunea între Franța și Soviete cu prilejul vizitei la Moscova, care va avea loc la 20 aprilie.

Iată textul acestui proiect de convențiune :

„Puterile semnatare au comuna intențiune de a întări pacea în Europa, asigurînd mai completa și exacta aplicațiune a dispozițiunilor din Pactul Societății Națiunilor, vizînd la menținerea securității naționale a statelor și de a asigura eventuala îndreptare a unei călcări a angajamentelor de a nu face războiul. Puterile semnatare vor consacra sforțările lor la prepararea și la concluziunea unui acord european avînd acest obiect și, în așteptare, vor contribui pe cît depinde de ele la aplicarea dispozițiunilor pactului".

Articolul 1. „În caz cînd din partea unui stat european una din părțile contractante ar fi obiectul unei agresiuni, a unei amenințări sau a unui pericol de agresiune, cealaltă parte contractantă se angajează de a-i da asistență conform deciziunilor ce va lua Consiliul în vederea executării obligațiunilor enunțate în articolul 10 din Pactul Societății Națiunilor".

Articolul 2. „În caz de aplicare a articolului 16 și 17 din Pactul Societății Națiunilor contra unui stat european în profitul uneia din părțile contractante, cealaltă parte contractantă se angajează de a da acesteia asistență, conform recomandărilor Consiliului, în virtutea articolului 16, paragraful 2".

Articolul 3 se ocupă de durată.

Articolul 4 se ocupă de ratificare.

Acest text a fost transmis lui Litvinov pentru ca acesta să propuie modificările ce sugerează.

362

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

PARIS, 31 MARTIE 1935
T.C. NR. 8. STRICT CONFIDENŢIAL
INREG. M.A.S.
NR. 19 610 DIN 31 MARTIE

Am stat azi la Quai d'Orsay timp de 7 ore, începînd cu dejunul oferit de Laval şi continuînd apoi discuţiunile cu Flandin şi Léger. Aceste discuţiuni au purtat asupra formulei la care Franţa trebuie să recurgă pentru a asigura securitatea odată refuzul Germaniei înregistrat şi fără ca Convenţiunea de la Locarno să fie călcată. De asemenea s-au discutat diferite redactări posibile cu pactul danubian. Cu acest prilej am putut constata că impresiunea miniştrilor francezi este că Hitler a îndepărtat Anglia de Germania. Hitler a refuzat nu numai asistenţa mutuală, dar chiar un pact de neagresiune multilateral, cu clauza facultativă de asistenţă mutuală pentru statele care o doresc. Hitler a încercat de a desolidariza Marea Britanie de Franţa, propunîndu-i o înţelegere directă cu Germania, ceea ce sir John a refuzat.

Miniştrii francezi mi-au spus: „Am fost contra vizitei lui Simon la Berlin, dar trebuie să recunoaştem că miniştrii britanici s-au purtat faţă de Franţa ca mari seniori".

363

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

PARIS, 31 MARTIE 1935
T.C. NR. 9. STRICT CONFIDENŢIAL
INREG. M.A.S.
NR. 19 618 DIN 1 APRILIE

Ţin să relevez încă două fapte importante din convorbirile de ieri de la Quai d'Orsay:

1. Laval mi-a arătat scrisoarea lui sir John Simon către el, scrisă în ajunul plecării sale la Berlin. În acea scrisoare, sir John Simon spune că el merge în Germania numai într-un scop informativ şi că ţine a asigura Franţa de „solidaritatea inebranlabilă a Angliei".

2. Convorbirile lui Eden la Moscova au decurs într-o atmosferă foarte favorabilă. Eden a pus în curent pe Litvinov cu toate detaliile convorbirilor lui sir John Simon şi ale sale cu Hitler şi a spus că, deşi nu ştie care este punctul de vedere al guvernului său, părerea lui personală este că orice convorbire cu Berlinul trebuie să înceteze, nefiind nici un punct de contact între felul de a privi al Marii Britanii şi al Germaniei. Domnul Eden a declarat lui Litvinov că, cu toate declaraţiunile zgomotoase ale lui Hitler contra Sovietelor, el nu consideră U.R.S.S. ca ţara cea mai expusă unui atac german. Eden spune că declaraţiunile antisovietice ale lui Hitler sînt făcute cu un scop de diversiune, pentru a atrage simpatia statelor burgheze pe urma dusă (sic !) împotriva comunismului şi a profita de această simpatie pentru altă lovitură. La întrebarea mea ce stat consideră Eden vizat mai direct de Germania, n-am putut obţine preciziuni.

În fine, Eden a declarat lui Litvinov că este fericit de a fi venit la Moscova într-un moment cînd nici o chestiune nu separă Anglia de U.R.S.S. şi că politica Angliei consistă într-o colaborare cît mai strînsă cu Sovietele. Prin această colaborare, Eden nu înţelege o participare directă a Angliei la Pactul Oriental, deoarece ea are deja o politică protecţionistă continentală destul de importantă, asumată contra Germaniei prin Locarno. În schimb, Anglia, a spus Eden lui Litvinov, vede cu ochi favorabili încheierea unui pact de asistenţă între Franţa şi U.R.S.S. chiar dacă Germania şi Polonia nu ar participa.

364

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA, PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI ŞI ŞEFUL MARELUI STAT-MAJOR)

PARIS, 3 APRILIE 1935
T.C. NR. 15 STRICT CONFIDENŢIAL
INREG. M.A.S.
NR. 20 533 DIN 4 APRILIE

Am văzut azi pe generalul Gamelin, şeful Marelui Stat-Major francez, şi am cerut cu insistenţă predarea tranşei a doua a armamentului, conform promisiunii date de Laval.

Generalul Gamelin a răspuns că tot materialul cerut, tunuri, căşti etc., care constituie tranşa a doua, este ţinut la dispoziţiunea noastră, însă se cere pentru a ni-l da ca guvernul să facă o sforţare pentru amenajarea stocului nostru de muniţiuni, operaţiune pentru care Guvernul francez este gata a ne da concursul său tehnic.

Am răspuns că voi transmite aceasta guvernului meu, dar că consider necesar de a-i spune de pe acum că concursurile tehnice nu ne sînt suficiente, că avem nevoie de credite militare largi pentru a face faţă obligaţiunilor luate prin tratate. Am dezvoltat cu acest prilej toată problema politicii înarmării noastre şi am arătat că ceea ce putea fi făcut prin propriile noastre puteri a fost făcut. Acum este rolul aliaţilor noştri să facă şi ei sforţările necesare. Am arătat chipul inadmisibil în care ministrul Marchandeau tratează problema înarmării, punînd meschine interese înaintea marelui interes comun, teză ce voi relua în convorbirea ce voi avea cu ministrul războiului, Maurin.

Cu prilejul acestei vizite, generalul Gamelin m-a rugat să amintesc generalului Samsonovici că în luna iunie domnia-sa este invitat să ia parte la manevrele de cadre care vor avea loc în Franţa sub comanda generalului Gamelin. Generalul Samsonovici este sigur că va întîlni pe colegul său ceh, poate şi pe cel iugoslav. Aceste manevre, care vor fi comandate de generalul Gamelin, nu sînt anunţate... [1]. Ele vor permite însă generalului Gamelin să arate şefilor de stat-major ai Micii Înţelegeri ceea ce gîndeşte Franţa asupra unora din problemele la ordinea de zi, ca de pildă motorizarea ; desigur, a spus generalul Gamelin, Franţa nu cere ca orice face ea să fie adoptat fără schimbare de celelalte state aliate. Dar Marele Stat-Major francez are interes ca şefii de stat-major ai Micii Înţelegeri să cunoască felul lui de a gîndi asupra principalelor probleme la ordinea zilei.

[1] Lipsă în text.

365

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

PARIS, 5 APRILIE 1935
T.C. NR. 16. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 21 110 DIN 5 APRILIE

Am avut azi o lungă discuţiune cu Marchandeau, ministrul comerţului. I-am arătat imposibilitatea absolută în care se găseşte Guvernul român de a afecta o singură picătură de petrol brut pentru plata arieratelor comerciale. Am spus că petrolul brut este unicul nostru aur cu care putem să facem în parte faţă trebuinţelor noastre de înarmare. Chiar aplicînd cu rigiditate această doctrină, încă petrolul nostru brut nu este suficient pentru a permite realizarea programului nostru militar şi, prin urmare, vom fi siliţi să facem apel la credite militare din partea aliaţilor. Noi înţelegem să plătim arieratele noastre comerciale. Dar pentru aceasta Franţa să ne sporească contingentele de altă natură.

Marchandeau a răspuns că problema este pentru el de ordin financiar. Dacă nu cădem de acord cu exportatorii asupra unui mod de plată a arieratelor comerciale şi totuşi Ministerul de Comerţ şi Industrie autorizează să se preleveze în întregime devizele din redevenţa de petrol, atunci statul francez este făcut răspunzător conform legilor existente. Un alt mod de a plăti altfel decît în petrol brut nu văd, a spus Marchandeau. În definitiv, a încheiat Marchandeau, problema este de a se şti dacă statul francez acceptă sau nu a plăti pentru statul român circa 150 000 000, cifră de arierate comerciale. L-am întrebat pe Marchandeau dacă nu a primit o scrisoare din partea Ministerului de Externe, trimisă la cererea mea, chiar aseară şi iscălită de domnul Laval. Marchandeau a răspuns că a primit-o, dar că, spre regretul lui, trebuie a spune că domnul Laval nu cunoaşte chestiunea şi că a îmbrăţişat în întregime punctul de vedere românesc fără a-şi da seama de consecinţele pecuniare pe care acest fel de a vedea îl are pentru Franţa. Cum chestiunea a fost ridicată de Ministerul Afacerilor Străine, a spus Marchandeau, ea depăşeşte cadrul Ministerului de Comerţ şi Industrie şi el o va supune Consiliului de Miniştri de luni, pentru ca întreg guvernul să ia o hotărîre în ce ne priveşte. Am spus lui Marchandeau că îl rog ca cu acest prilej să spună Guvernului francez că România, prin glasul meu, aduce la cunoştinţa Franţei că, dacă trece teza că arieratele comerciale pri-

mează armamentul, atunci noi renunţăm la întregul contract şi ne rezervăm dreptul să ne înarmăm în alte ţări, unde vom putea găsi contra petrolului român armamentul necesar fără dificultăţi de felul celora întîmpinate în Franţa. Am adăugat că am decis aceasta cu durere, dar şi cu convingerea că cel mai bun mijloc de a plăti arieratele comerciale este de a înarma România şi de a asigura trăinicia fiinţei ei de stat în viitor. Marchandeau a spus că Manolescu-Strunga s-ar fi angajat a plăti în petrol brut arieratele după ce se vor fi terminat predările pe cei trei ani în timpul cărora s-au vîndut redevenţele de petrol. Am replicat că Manolescu-Strunga a retractat prin scrisoare această afirmaţiune. Marchandeau a spus că el personal vrea să ne ajute, dar că ceea ce face situaţiunea noastră grea faţă de exportatorii francezi este precedentul creat în Anglia, unde am plătit cu petrol brut arieratele datoriilor noastre comerciale. Am răspuns că interesele noastre politice cu Franţa sînt mult mai apropiate pentru ca să fim în drept să cerem un tratament special.

Am propus ca o delegaţiune română să vină la Paris ca să cerceteze cum se pot plăti arieratele comerciale altfel decît cu petrol brut, căci acesta, repet, este aurul nostru şi nu înţelegem să-l dăm decît contra armamentului. Marchandeau a spus că va supune întreaga chestiune Consiliului de Miniştri luni. Laval mi-a declarat că va susţine România cu energie în Consiliul de Miniştri. Deşi vom avea şi sprijinul militarilor, nu ştiu însă care va fi rezultatul final.

366

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

PARIS, 5 APRILIE 1935
T.C. NR. 18. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 21 145 DIN 6 APRILIE

Am dejunat azi cu generalul Weigand. Am început prin a-i spune că maiestatea-sa regele îi reînnoieşte invitaţiunea la vînătoare, pe care n-a putut-o accepta anul trecut. Generalul Weigand a fost foarte mişcat de atenţiunea maiestăţii-sale regelui şi m-a rugat a transmite recunoştinţa lui şi profundul său respect. În ce priveşte data, am stabilit s-o fixăm ulterior, la convenienţa maiestăţii-sale regelui.

Am avut apoi cu generalul Weigand o convorbire pe larg despre chestiunea înarmării. El are pe de-a-ntregul ideile Guvernului român asupra datoriei Franţei în această privinţă. Generalul Weigand m-a însărcinat să reamintesc primului ministru Flandin că printre hîrtiile ce a lăsat cînd a părăsit statul-major este una din ianuarie 1935, în care el recomandă ca Franţa să facă un sacrificiu minim de 500 000 000 de franci francezi pentru armata română. Beneficiul pe care Franţa l-ar trage în urma acestui gest este incomparabil mai mare ca sacrificiul bănesc. Cu această sumă, a spus generalul Weigand, desigur nu se poate înarma România, dar se poate face un început serios de înarmare.

După dejun am fost primit de ministrul de război, generalul Maurin. El mi-a spus textual : „Tranşa a doua este gata şi la dispoziţiunea Guvernului român. Guvernul francez însă doreşte ca Guvernul român să revizuiască stocul său de muniţiuni".

Observ că generalul Maurin a vorbit de o dorinţă şi nu de o condiţiune. Poate că nu şi-a explicat corect gîndul. Eu însă, bazîndu-mă pe formula întrebuinţată de el, l-am rugat a cere în Consiliul de Miniştri predarea tranşei a doua de armament. Generalul Maurin a promis că o va face. Poate însă că în Consiliu să se desluşească lucrurile şi dorinţa să devină condiţiune. Vom vedea ce este de făcut atunci.

Cum însă Consiliul de mîine este foarte încărcat, căci e destinat politicii externe, şi anume directivelor pentru conferinţa de la Stresa, ar fi posibil să nu fie timp pentru chestiunile noastre.

Dorinţa Guvernului francez de a ne ajuta cu tranşa a doua este manifestă.

Am comunicat apoi generalului Maurin convorbirea mea cu Marchandeau şi l-am rugat să ne dea concursul, lucru ce a promis că va face.

Cum nu am terminat întrevederile de la Paris şi cum mîine este sîmbătă şi marţi sau miercuri miniştrii britanici pleacă la Stresa, voi merge la Londra la sfîrşitul lunii.

367

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

PARIS, 10 APRILIE 1935

T.C. NR. 24. STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 22 151 DIN 10 APRILIE

Am avut azi o lungă întrevedere cu preşedintele Consiliului de Miniştri, Flandin. Eu am ridicat trei chestiuni din partea României :

1. Acordarea în Consiliul de Miniştri de azi după dejun a tranşei a doua de armament. Am spus domnului Flandin că l-am rugat şi pe domnul Laval şi pe generalul Maurin şi pe domnul Mandel de a ridica chestiunea, dar am crezut preferabil să i-o dau în paza lui ca preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Domnul Flandin mi-a răspuns că va face tot posibilul ca această chestiune să fie soluţionată favorabil nouă chiar azi, căci despre soluţionarea în favoarea României nu încape îndoială.

2. Am ridicat divergenţa noastră cu Marchandeau. Flandin m-a întrebat dacă teoria că nu plătim datoriile private cu petrol brut o invocăm numai în Franţa sau şi aiurea.

Am răspuns că, în afară de chestiunea celor 400 000 de lire sterline în Anglia, teoria este generală. Flandin m-a întrebat atunci dacă România îşi ia angajamentul de a nu da nici unui stat petrol brut pentru datoriile private, căci altfel nu se poate înţelege discriminarea ce facem împotriva Franţei.

Am răspuns că, în afară de petrol trimis Angliei pentru plata celor 400 000 de lire sterline, petrolul brut este afectat exclusiv plăţii armamentului.

Sîntem în schimb gata a discuta un angajament pe urma acordării unor suplimente de contingente de alte mărfuri.

Flandin mi-a răspuns că va susţine teza noastră în Consiliul de Miniştri, dar că nimeni nu poate să ajute dacă nu este ajutat. El mi-a vorbit de oferta franceză în chestiunea electrizării căii ferate Cîmpina-Braşov şi mi-a cerut să intervin pe lîngă Guvernul român ca ea să fie acceptată, dat fiind că este cea mai favorabilă.

Am răspuns că voi telegrafia imediat guvernului, dar că eu nu am cădere a discuta această chestiune, pe care de altfel nu o cunosc.

În al treilea rînd, am vorbit domnului Flandin despre creditele militare de care România are nevoie, formulînd cifra de un miliard de franci francezi, despre care este vorba în telegrama nr. 21 459.

Am dat toate argumentele care cred că se pot da în sprijinul cererii noastre şi am anunţat vizita domnului Victor Antonescu pentru discuţiunea detaliată a acestei chestiuni. După aceea domnul Flandin m-a anunţat că, dat fiind că domnul MacDonald merge la Stresa, domnul Laval l-a rugat să meargă şi el la Stresa.

Domnul Flandin mi-a cerut opiniunea mea asupra tuturor chestiunilor care se vor discuta la Conferinţa de la Stresa. Convorbirea noastră a durat o oră şi jumătate. Ideile esenţiale le voi telegrafia ulterior într-o telegramă-raport asupra tuturor chestiunilor discutate aci, pentru care am constatat cea mai perfectă armonie cu interesele româneşti. Ţin însă a semnala de pe acum că pe domnul Flandin îl preocupă trei chestiuni.

Aranjamentul de la Roma din 7 ianuarie implică el pentru Franţa obligaţiunea militară de a interveni în Austria ? Dacă da, ce obţine Franţa în schimbul acestui angajament din partea Italiei ?

A doua chestiune este referitoare la pericolul de război prin incursiunea Germaniei la Memel.

A treia chestiune se referă la zona demilitarizată. Flandin se întreabă : ce se va întîmpla dacă Germania, continuînd pe calea apucată, va repudia clauzele militare din zona demilitarizată şi va continua fortificaţiunile ? Desigur, nu ne găsim în faţa unui război declarat. Chiar aşa, a spus Flandin, agresiunea este vădită. Flandin crede că Italia şi semnatarii acordului de la Roma trebuie să dea Franţei asistenţa pentru acest caz de agresiune, pentru că numai dacă Germania va şti că se găseşte în faţa unui front puternic, compus din Italia, Mica Înţelegere, Înţelegerea Balcanică şi Sovietele, nu va recurge la acte de provocare de asemenea natură. Flandin spune : „Este absurd, dar eu vorbesc de pregătirea războiului, tocmai ca să evit războiul".

În fine, Flandin crede că Societatea Naţiunilor trebuie să meargă la 15 aprilie mai departe decît la simpla condamnare morală a Germaniei. Ea trebuie să dispună completarea Pactului Societăţii Naţiunilor în sensul că, pentru violarea unilaterală de tratate, sancţiuni economice să se impună ca în caz de război. Am răspuns lui Flandin că ideea este foarte dreaptă, dar este oare sigur că Anglia o împărtăşeşte ?

Flandin a răspuns că preferă să fie bătut pe această chestiune de Anglia decît să nu aibă o politică virilă faţă de actele de provocare germane.

În ce priveşte înţelegerea cu Rusia, Flandin o consideră utilă şi speră şi el, ca şi Laval, ca pactul de asistenţă cu Sovietele să se iscălească cu prilejul călătoriei lui Laval la Moscova la sfîrşitul lunii aprilie.

368

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

PARIS, 10 APRILIE 1935
T.C. NR. 25
ÎNREG. M.A.S.
NR. 22 152 DIN 10 APRILIE

Ca urmare la telegrama mea nr. 24

În acest moment, ministrul Mandel îmi comunică că Consiliul de Miniștri de azi a acordat României tranșa a doua de armament și că ne-a dat satisfacțiune în divergența ivită cu Marchandeau relativă la plata în petrol brut a arieratelor datoriilor comerciale.

369

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 12 APRILIE 1935
T.C. NR. 26. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 23 056 DIN 12 APRILIE

În momentul plecării de la Paris voiesc să rezum discuțiunile cu caracter politic avute aci.

Înainte de toate, consider ca o datorie să relevez sentimentul de caldă amiciție pe care l-am întîlnit pretutindeni pentru România. Toți miniștrii m-au întrebat cu un viu interes de maiestatea-sa regele și m-au însărcinat să-i transmit adîncul lor respect. Cu privire la vizita maiestății-sale am răspuns, conform hotărîrii sale, că ea este decisă și că data va fi fixată ulterior, potrivit evenimentelor.

Faptul de a fi putut trece chestiunea tranșei a doua a armamentului nostru tocmai în Consiliul de Miniștri care se ținea în ajunul Conferinței de la Stresa și sub președinția Președintelui Republicii este cea mai bună dovadă a sentimentelor Guvernului francez față de noi.

Cît despre Flandin și Laval, cordialitatea lor nu poate fi depășită.

Trecînd la discuțiunile politice avute, ca observațiune preliminară voi spune că ideea de a face pe miniștrii Micii Înțelegeri să semneze la Belgrad și la Bratislava un proces-verbal formal cuprinzînd deciziunile noastre principale s-a adeverit a fi fost foarte fo-

lositoare, căci am avut prilejul să constat efectele produse de aceste deciziuni asupra interlocutorilor mei.

Chestiunea Habsburgilor

Mărturisesc că starea de spirit ce am găsit la Paris în chestiunea Habsburgilor nu era de natură a mă entuziasma. Laval s-a mărginit a repeta : „Punctul de vedere al Franței se confundă cu acela al Micii Înțelegeri. Sînteți contra Habsburgilor, deci și Franța este contra Habsburgilor. Dacă Mica Înțelegere își va schimba părerea, nu ne costă nimic pe noi francezii să ne schimbăm și noi părerea". După cum se vede, susținerea Franței în chestiunea Habsburgilor constituie un fel de act de politețe față de noi, Mica Înțelegere. Domnul Laval nu se sfiește de loc să spună în prima întrevedere : „Dacă Franța este alături de Mica Înțelegere în chestiune, trebuie să vă previn că Anglia și Italia sînt contra voastră". După ce am lăsat pe Laval să abunde în sensul acesta pentru ca să priceapă mai bine că nu mă lăsam înșelat de loc de formulele lui de susținere, am scos procesele-verbale de la Belgrad și de la Bratislava și am adăugat : „osebit de măsurile energice ce vedeți că am decis, declar în numele Micii Înțelegeri că nici unul din cele trei state nu va iscăli acordurile de la Roma dacă asupra chestiunii Habsburgilor nu avem asigurările din partea Italiei". Efectul a fost instantaneu, căci acordul de la Roma, la care Franța ține atît de mult, a devenit imposibil. Domnul Laval a schimbat tonul și nu numai că a declarat că a fost totdeauna stabilit că aceasta nu participă la acordurile de la Roma fără garanțiile contra întoarcerii Habsburgilor, dar a ținut în prezența mea acest limbaj la personalitățile politice pariziene, care considerau restaurarea Habsburgilor ca un act folositor Franței. Laval a vorbit în acest sens și ambasadorului Italiei din Paris. În convorbirea ce am avut cu acesta din urmă, el s-a arătat surprins de îngrijorarea Micii Înțelegeri în chestiunea Habsburgilor. Ambasadorul Italiei mi-a spus textual : „Acum un an era imposibil să vorbească cineva lui Mussolini de Habsburgi, atît îi ura. Nu uitați că Italia a făcut război Austro-Ungariei ca să scape de dominația Habsburgilor. Mărturisesc că astăzi Mussolini ar privi întoarcerea Habsburgilor ca o soluțiune posibilă împotriva Anschluss-ului. Nu este ceva definit, aș putea să exprim situația spunînd că, după cum domnul Beneš a declarat într-un discurs că preferă Anschluss-ul Habsburgilor, tot astfel Mussolini preferă Habsburgii Anschluss-ului. Dar aceasta în ipoteza că între Italia și Mica Înțelegere nu ar interveni alianța ce implică acordul de la Roma. Odată ce Mica Înțelegere se declară gata de a garanta independența Austriei în conformitate cu acordurile Mussolini-Laval, puteți fi siguri

că Italia va fi cît se poate de leală față de dumneavoastră și că nu va face niciodată un act care ar fi contrar concepțiunei intereselor domniei-voastre. În asemenea caz, garanția împotriva Anschluss-ului o constituie această alianță și Habsburgii nu mai pot fi o soluțiune". Laval mi-a promis că va vorbi din nou în sensul vederilor Micii Înțelegeri lui Mussolini. Eu mă mărginesc a reda aci situațiunea în ajunul Conferinței de la Stresa, neputînd ști în ce sens ea va fi modificată prin deciziunile ei și să constat progresele mari ale Guvernului francez în această chestiune : de la formule în mod subtil, Guvernul francez pare a fi trecut la o idee-acțiune.

Chestiunea înarmării Austriei, Ungariei și Bulgariei

Absolut toată lumea este de acord că repudierea unilaterală a clauzelor militare de aceste trei națiuni nu este admisibilă. Sfaturi de înțelepciune au fost date de marile puteri în cele trei capitale. Ministrul Stoica a venit să mă vadă la Belgrad pentru a-mi aduce asigurarea generalului Zlateff că Bulgaria nu va proceda la repudierea unilaterală a clauzelor militare. De asemenea ministrul Grigorcea mi-a adus la Viena asigurări identice din partea Guvernului ungar. Atît Flandin, cît și Laval m-au întrebat însă care va fi atitudinea Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice dacă Austria, Ungaria și Bulgaria se adresează Societății Națiunilor pentru a cere ca pe cale de negociațiuni să se schimbe dispozițiunile militare restrictive din tratate. După ce am adus la cunoștința Guvernului francez deciziunea Micii Înțelegeri pentru cazul de repudiere unilaterală, m-am străduit să explic diferența foarte mare care există între cazul german și cazul austriac, ungar sau bulgar. Am spus că această diferență rezidă în trei puncte :

a) marile puteri au promis de atîtea ori egalitatea de drepturi Germaniei, încît distanța dintre punctul de vedere de drept și punctul de vedere de fapt în cazul Germaniei este mult mai mică decît în cazul celorlalte trei state ;

b) Germania s-a pus, cel puțin în formă, în regulă cu antirevizionismul. În ce privește Polonia, ea a făcut un acord care nu știu în ce constă, dar care văd că împiedică Polonia să se plîngă de atitudinea Germaniei. În ce privește Franța, Germania a făcut declarațiuni categorice că după Saar nu mai cere un metru pătrat din teritoriul francez. Or, nici Ungaria, nici Bulgaria nu au renunțat la revizionism. Sporirea forțelor militare este deci cerută pentru ca ele să fie puse în serviciul aspirațiunilor revizioniste ;

c) Franța a fost invitată de Anglia să acorde legalizarea armamentelor germane în schimbul unui spor de securitate : Pactul aerian franco-englez, Pactul Oriental, Pactul cu Italia. Cine oferă

Micii Înțelegeri un spor de securitate în cazul înarmării Austriei, Ungariei și Bulgariei ? Mica Înțelegere este mult mai puternică față de 20 000 000 de inamici dezarmați prin tratate, decît față de 20 000 000 de inamici înarmați prin convențiuni.

Nu este deci imoral, cum se spune, ca să se dea o primă șantajului german și nu una moderațiunii austriece, ungare sau bulgare. Ceea ce este imoral, am spus eu, este ca unele state să acorde egalitatea de drepturi în schimbul unui spor de securitate, iar Micii Înțelegeri să i se ceară egalitatea de drepturi în schimbul unei diminuțiuni de securitate. Laval mi-a răspuns că pricepe punctul de vedere al Micii Înțelegeri și că el va face lui Mussolini propunerea următoare :

Franța nu a luat pînă azi angajamentul de a apăra militărește independența Austriei. Ea este gata să-l ia sub condițiune ca, la rîndul său, Italia să garanteze securitatea Micii Înțelegeri. Cînd deci, spunea Laval, Mica Înțelegere a condiționat împotriva unui atac unguresc sau bulgar o securitate suplimentară și deosebită de cea prevăzută de Pactul Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, ce va face ? Nu vor putea atunci aceste grupări de state să acorde o înarmare limitată Austriei, Ungariei și Bulgariei pe baza acestui supliment de securitate ?

Am răspuns în numele celor două Înțelegeri că trebuie să examinăm în concret suplimentul de securitate la care se gîndește Laval pentru a putea da un răspuns. În fond, Franța voiește reînarmarea în special pentru Austria, uitînd că, înarmînd Austria, înarmează Germania. Pentru a obține consimțămîntul Micii Înțelegeri, Laval se gîndește, probabil, a cere Italiei o alianță defensivă cu Mica Înțelegere împotriva Ungariei și Bulgariei. Desigur, aranjamentul este atrăgător, dar mi se pare că va întîmpina greutăți de realizare. Impresiunea mea, cel puțin pentru moment, cînd nu am prilejul să judec direct situațiunea în detaliu, pare a fi fost confirmată de convorbirea mea cu ambasadorul Italiei. Faptul este însă că a priceput punctul de vedere al Micii Înțelegeri și că se străduiește a găsi în schimbul legalizării convenționale a armamentelor celor trei state un just echivalent pentru Mica Înțelegere.

Pactul Oriental

Am comunicat din timp textul pe care domnul Laval s-a declarat gata a-l semna cu prilejul vizitei sale la Moscova. Acest text va primi, probabil, două modificări pentru a face asistența mutuală absolută. În caz cînd Consiliul nu este unanim, Franța se va angaja a da asistență Sovietelor în virtutea libertății de acțiune pe care i-o conferă paragraful 7 din articolul 15 din pact. Iar dacă Germania

face războiul fără a recurge la procedura Societății Națiunilor, automatismul asistenței mutuale este asigurat de articolul 16 din pact, care prevede că, de îndată ce un stat recurge la război fără a trece în fața Societății Națiunilor, el este considerat a fi comis *ipso facto* un act de război contra tuturor membrilor Societății Națiunilor. De fapt încadrarea acordului franco-rus în Pactul Societății Națiunilor este făcută pentru a respecta obligațiunile din Pactul de la Locarno și a nu da pretext Germaniei de a denunța acest tratat pe motiv că francezii l-au călcat prin acordul lor cu Rusia. Pentru cine cunoaște însă Pactul Societății Națiunilor și citește tratatul în ultima sa redacțiune, apare clar că dispozițiunile din Pactul Societății Națiunilor care se menționează nu sînt acelea care paralizează, ci acelea care dau libertate de acțiune.

Pactul Oriental a fost prilejul unei fricțiuni între Soviete și Franța în timpul ultimelor zile. Astfel, în loc ca Litvinov să răspundă propunerii făcută de Laval la...[1], el a lăsat să treacă o săptămînă pentru ca să comunice Guvernului francez că Sovietele nu fac presiuni asupra Guvernului francez pentru a obține un tratat și că au ajuns la un grad de dezvoltare cînd concursul lor se solicită și nu se oferă. La rîndul său, Laval, care are dificultăți cu o parte din opiniunea publică franceză, a răspuns și el pe un ton similar. Reconcilierea s-a făcut ieri la un dejun, la care Laval a invitat Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, pe ambasadorul Potemkin și pe ambasadorul Rosenberg. În fața noastră a răspuns tuturor Laval și a declarat ambasadorului sovietic : „Orice s-ar întîmpla la Stresa, îmi iau angajamentul a semna pactul bilateral de asistență mutuală cu Sovietele înainte de 1 mai. Vă rog să mă considerați dezonorat dacă nu o fac". În urma acestei declarațiuni repetate de mai multe ori, Potemkin a trimis lui Litvinov telegrama următoare, al cărui text l-a remis Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice : „Azi, în urma schimbului de vederi ce am avut cu domnul Laval cu prilejul remiterii *aide-memoire*-ului sovietic, domnul Laval a declarat că Guvernul francez continuă să vrea încheierea unui pact de asistență mutuală între U.R.S.S. și Franța și că se angajează a semna cu U.R.S.S. un pact bilateral de asistență mutuală înaintea lui 1 mai al acestui an, specificînd că acest instrument, care constituie încheierea unei acțiuni diplomatice independente, va intra în vigoare ca act independent față de actele ulterioare eventuale. Această declarațiune a fost repetată înaintea mea de domnul Laval în prezența reprezentanților tuturor statelor Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice. Adaug

[1] Lipsă în text.

că textul prezentei telegrame a fost văzut și aprobat de domnul Laval".

Deși surprizele nu sînt excluse în diplomație, mai ales în împrejurările tulburi ca cele de azi, pînă la proba contrară am fi îndrituiți să considerăm — pe baza acestei telegrame a lui Potemkin, văzută și aprobată de domnul Laval, și pe baza deciziunei Consiliului de Miniștri care a aprobat declarațiunea domnului Laval — că pactul de asistență mutuală cu Sovietele este virtual iscălit. În orice caz, atît Sovietele, cît și Franța sînt dispuse să lase deschisă adeziunea ulterioară a Germaniei.

370

COMUNICAT AL SESIUNII EXTRAORDINARE A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI ȘI A CONSILIULUI PERMANENT AL ÎNȚELEGERII BALCANICE*

GENEVA, 15 APRILIE 1935

În urma convorbirilor purtate la Stresa cu privire la reînarmarea puterilor dunărene, consiliile permanente ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, întrunite la 15 aprilie 1935 la Geneva, au adoptat următoarea rezoluție :

Consiliile permanente ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice s-au întrunit în sesiune extraordinară astăzi 15 aprilie 1935, la Geneva, sub președinția domnului Titulescu, ministrul afacerilor externe al României.

Reprezentanții celor cinci state au examinat situația generală europeană în lumina ultimelor evenimente.

Luînd cunoștință de rezultatele Conferinței de la Stresa, ei au înregistrat cu satisfacție eforturile care tocmai au fost făcute în vederea viitoarelor realizări în opera de organizare a păcii europene.

Ei speră că încă de pe acum va rezulta din aceasta o destindere favorabilă colaborării internaționale și consolidării păcii.

Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică acordă o importanță deosebită încheierii viitoare a tratatelor de asistență mutuală în nord-estul Europei, precum și succesului tratativelor proiectate în vederea realizării pactelor de securitate în Europa Centrală și Sud-orientală.

În ceea ce privește revizuirea statutului militar al țărilor semnatare ale tratatelor de la St. Germain, Trianon și Neuilly, reprezen-

tanții celor cinci state au luat act de precizările făcute de domnul Pierre Laval, îndeosebi :

a) că guvernele britanic, francez și italian s-au abținut înadins să formuleze vreo apreciere asupra fondului problemei, care trebuie tratată liber de către guvernele cele mai direct interesate ;

b) că singura recomandare pe care cele trei guverne întrunite la Stresa au crezut că trebuie s-o formuleze tinde tocmai să înlăture orice căutare a unei reglementări alta decît cea contractuală, propunînd o procedură de liberă negociere ale cărei posibilități ar trebui să fie strîns condiționate de noi garanții de securitate.

Cele două consilii vor ține o nouă ședință la Geneva în timpul sesiunii extraordinare a Consiliului Societății Națiunilor.

371

PROCES-VERBAL DE DEPUNERE A ACTULUI DE ADEZIUNE A STATELOR MICII ÎNȚELEGERI LA PACTUL DE NEAGRESIUNE ȘI CONCILIAȚIUNE DE LA RIO DE JANEIRO*

GENEVA, 18 APRILIE 1935

Subsemnații, întrunindu-se pentru a proceda la depunerea actelor de adeziune ale șefilor statelor Micii Înțelegeri la Pactul argentinian de neagresiune și conciliațiune, semnat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933, precum și a deplinelor puteri în acest scop, instrumentul acestei adeziuni a fost produs și, fiind exact și concordant, depunerea a fost efectuată.

Drept care subsemnații au întocmit prezentul proces-verbal în două exemplare, pe care le-au învestit cu semnăturile lor.

Încheiat la Geneva, la 18 aprilie 1935.

N. Titulescu — José Maria Cantilo

372

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 18 APRILIE 1935
T.C. NR. 33. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 24 354 DIN 18 APRILIE

Între Litvinov și Laval a intervenit un acord asupra textului tratatului de asistență mutuală, sub rezerva aprobării Consiliului de Miniștri francez și a Guvernului sovietic. Prin telegramă osebită vă transmit textele redactate în limba franceză și care, după cum se poate vedea la citire, contrar celor ce se scriu în presă, au un caracter obligatoriu pronunțat. Parafarea acestor texte, dacă Consiliul le aprobă, ar trebui să aibă loc la Paris mîine, vineri.

În ce privește călătoria lui Laval la Moscova, Laval dă a se înțelege că o va amîna pentru începutul lui mai, pe cînd Litvinov mi-a spus azi-dimineață că nu este nimic schimbat în program și că Laval trebuie să plece din Paris la 23 aprilie.

Un text identic va fi iscălit între Beneš și Litvinov.

373

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI) *

GENEVA, 19 APRILIE 1935
T.C.F.N. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 24 536 DIN 19 APRILIE

Iată textele asupra cărora s-a căzut de acord între Franța și Soviete. Ele sînt trei : tratat, protocol de semnare, un schimb de scrisori, și asupra lor urmează a se pronunța guvernele francez și sovietic.

Tratat

Articolul 1. În cazul în care Franța sau U.R.S.S. ar fi obiectul unei amenințări sau al unui pericol de agresiune din partea unui stat european, U.R.S.S. și reciproc Franța se angajează să procedeze în comun la o consultare imediată în vederea luării de măsuri

pentru respectarea prevederilor articolului 10 din Pactul Societății Națiunilor.

Articolul 2. În cazul în care, în condițiile prevăzute la articolul 15, paragraful 7, din Pactul Societății Națiunilor, Franța sau U.R.S.S. ar fi obiectul unei agresiuni neprovocate din partea unui stat european, U.R.S.S. și reciproc Franța își vor acorda imediat ajutor și asistență.

Articolul 3. Luînd în considerație că, potrivit articolului 16 din Pactul Societății Națiunilor, orice membru al Societății Națiunilor care recurge la război contrar angajamentelor articolelor 12, 13 sau 15 din pact este considerat *ipso facto* [1] că a săvîrșit un act de război contra tuturor celorlalți membri ai Societății Națiunilor, Franța și U.R.S.S. se angajează reciproc, în cazul în care una dintre ele ar fi în aceste condiții obiectul unei agresiuni neprovocate din partea unui stat european, să-și acorde imediat ajutor și asistență și să acționeze pentru aplicarea articolului 16 din Pactul Societății Națiunilor. Aceeași obligație este asumată pentru cazul în care Franța și U.R.S.S. ar fi obiectul unei agresiuni din partea unui stat european, în condițiile prevăzute la articolul 17, paragraful 3, din Pactul Societății Națiunilor.

Articolul 4. Angajamentele mai sus stipulate fiind conforme obligațiilor înaltelor părți contractante în calitate de membre ale Societății Națiunilor, nimic din prezentul tratat nu va fi interpretat ca limitînd misiunile acesteia de a lua măsuri menite să apere în mod eficace pacea lumii sau ca restrîngînd obligațiile care decurg pentru înaltele părți contractante din Pactul Societății Națiunilor.

Articolul 5. Prezentul tratat, ale cărui texte francez și rusesc vor avea aceeași valabilitate, va fi ratificat, iar instrumentele de ratificare vor fi schimbate la... de îndată ce se va putea. El va fi înregistrat la Secretariatul Societății Națiunilor. El va intra în vigoare imediat după schimbarea ratificărilor și va rămîne în vigoare timp de cinci ani. Dacă nu va fi denunțat de către una din înaltele părți contractante cu un preaviz de cel puțin un an înaintea expirării acestei perioade, el va rămîne în vigoare fără limitare de durată, fiecare din înaltele părți contractante putînd atunci să-i pună capăt printr-o declarație în acest scop, cu un preaviz de un an.

Urmează textul protocolului de semnături.

Paragraful 1. Se înțelege că prin aplicarea articolului 3 fiecare parte contractantă este obligată să se conformeze imediat recomandărilor enunțate de Consiliul Societății Națiunilor în baza articolului 16 din Pactul Societății Națiunilor și că, dacă Consiliul nu

[1] — *prin însăși acest fapt, automat, din oficiu.*

enunță nici o recomandare sau dacă nu ajunge la un vot unanim, obligația de ajutor nu există mai puțin.

Paragraful 2. Intenția comună a celor două guverne fiind de a nu contrazice cu nimic prin prezentul tratat angajamentele precedente asumate față de terțe state de Franța și U.R.S.S. în baza tratatelor publicate, se înțelege că prevederile acestui tratat nu vor putea primi o aplicare care, fiind incompatibilă cu unele obligații convenționale asumate de o parte contractantă, ar expune-o pe aceasta la sancțiuni cu caracter internațional.

Paragraful 3. Cele două guverne consideră că este de dorit încheierea unui acord multilateral care ar extinde ajutorul reciproc altora, recunoscîndu-și dreptul de a participa, dacă este cazul, la un acord asemănător în cutare sau cutare formă, directă sau indirectă, care ar părea corespunzător și ale cărui angajamente s-ar substitui între ele acelora care rezultă din prezentul tratat.

Paragraful 4. Cele două guverne declară că, în interpretarea angajamentelor de ajutor enunțate în prezentul tratat, fiecare dintre ele se va inspira, în condiții de reciprocitate, din angajamentele de asistență mai mari pe care le-ar lua în împrejurări similare față de alte țări.

Urmează acum textul scrisorii.

Domnule ministru,

Tratativele care tocmai au avut drept rezultat semnarea Tratatului franco-sovietic de asistență mutuală datînd din această zi au fost angajate la origine în vederea completării unui acord de securitate înglobînd țările din nord-estul Europei, adică U.R.S.S., Germania, Cehoslovacia, Polonia și statele baltice, limitrofe ale U.R.S.S. ; alături de acest acord ar trebui să se încheie un tratat de asistență între U.R.S.S., Franța și Germania, fiecare din aceste trei state urmînd să se angajeze să acorde ajutor aceluia dintre ele care ar fi obiectul unei agresiuni din partea unuia din aceste state. Deși împrejurările n-au permis pînă în prezent încheierea acestor acorduri, nu este mai puțin adevărat că angajamentele enunțate în Tratatul franco-sovietic de asistență trebuie să fie înțelese ca neavînd efect decît în limitele considerate în acordul tripartit proiectat anterior.

374

DECLARAȚIA FĂCUTĂ DE N. TITULESCU REPREZENTANȚILOR PRESEI*

BUCUREȘTI, 6 MAI 1935

Situația internațională este în prezent prea complicată pentru a permite declarații complete din toate punctele de vedere. Mă voi limita să constat că, în ciuda încordării vizibile, există două semne îmbucurătoare care ne permit să privim viitorul cu speranță.

Primul fapt este încheierea acordului franco-rus, al doilea perspectiva încheierii viitoare a pactului dunărean conform protocoalelor Laval—Mussolini din 7 ianuarie 1935.

Semnarea acordului franco-rus este un eveniment a cărui importanță n-ar putea fi exagerată. Două state situate la extremitățile Europei își întind mîna pentru a-și proclama încrederea lor în pace, invitînd pe toți cei interesați să se alăture operei lor. Nimeni nu este vizat prin acordul franco-rus. Acest acord este făcut împotriva războiului și asta-i totul.

În ceea ce privește acordurile de la Roma — înțeleg prin acordurile de la Roma atît pactul de neintervenție, cît și convențiile speciale —, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică s-au declarat net în favoarea lor chiar de la început. Am fi bucuroși dacă eforturile Italiei și Franței pentru o reconciliere în Europa Centrală ar fi încununate de succes.

În această privință, nu din partea Micii Înțelegeri sau a Înțelegerii Balcanice ar putea surveni dificultăți după părerea mea. Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică își au linia de conduită perfect precizată. Nimic din ceea ce cerem nu poate fi considerat ca anormal. În schimb, dacă ținem cont de interesele noastre, oferim tot ceea ce este necesar pentru menținerea păcii.

Suprapunînd acordul franco-sovietic proiectului de acord cehosovietic și pactului dunărean dorit, Europa va fi în scurtă vreme acoperită de o rețea de acorduri regionale de asistență mutuală care ne vor permite să întrevedem viitorul cu mai multă încredere.

Doresc din toată inima ca Germania și Polonia să poată găsi o cale compatibilă cu interesele lor și cu concepțiile lor pentru ca toți să colaboreze la apărarea bunului cel mai de preț pe care-l posedă omenirea : pacea.

375

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU LA DINEUL OFERIT DE MINISTERUL DE EXTERNE ÎN CINSTEA LUI PAUL BONCOUR, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL FRANȚEI, CU PRILEJUL VIZITEI ACESTUIA ÎN ROMÂNIA

BUCUREȘTI, 8 MAI 1935

Domnule președinte și scump prieten,

E un privilegiu neprețuit acela de a putea saluta, în numele Guvernului regal al României, în același timp pe un mare francez, pe unul din reprezentanții cei mai străluciți ai noii forme de viață internațională pe care o sintetizează un singur cuvînt : Geneva, și pe un prieten personal, de care te leagă numeroase amintiri și care evocă imaginea statornică a unui devotament afectuos care nu cunoaște nici limită, nici contradicție.

Fii bine venit, iubite Boncour, în această România, care știe cît de mult o iubești, și să crezi că aceste cuvinte sînt azi pe buzele tuturor celor ce n-au bucuria de a te vedea, dar ale căror sentimente vin spre domnia-ta spre a crea această atmosferă de fraternitate, pe care o simțim toți cu mult peste ceea ce putem spune.

Primirea călduroasă pe care populația românească ți-a făcut-o încă de la păsirea domniei-tale pe pămîntul național este manifestarea spontană a comorilor neasemuite de realități sufletești pe care Franța le posedă în România și pe care le maschează, le ascund și aproape le jignesc termenii oficiali ai alianței noastre.

Cînd între două națiuni există, de o parte și de alta, o atare comunitate de interese încît fericirea uneia nu poate fi concepută fără fericirea celeilalte, cînd între două nații există o atare atracție încît oricare dintre noi poate să se considere la voia lui francez în Franța și român în România, atunci între tratatul care unește două nații și realitatea politică este o distanță tot atît de mare ca între iubirea de mamă și actul de stare civilă.

Am făcut un tratat spre a ucide echivocul și spre a înfricoșa intriga. Atîta tot. Să vorbim deci ca oameni pe care nimic nu-i leagă, dacă nu poruncile inimii lor.

Luptînd pentru un principiu de dreptate, Franța a chemat la viață, în Europa Centrală și Orientală, state care, deși despărțite de ea prin depărtare geografică, sînt totuși propriul ei reflex prin identitatea simțămintelor care le însuflețesc și a concepțiilor care le conduc.

În fidelitatea față de Franța, România a găsit calea liberării ei, în fidelitatea față de Franța și nu aiurea ea va găsi mijlocul de a face unitatea-i națională de-a pururi definitivă.

Europa trebuie să se obișnuiască a considera creațiile politice ieșite din marele război ca realități în continuă creștere, care nu mai cer nimănui dreptul de a trăi și care în orice împrejurare nu se vor lăsa înăbușite niciodată.

Viața modernă are nevoie de mari unități, atît din punct de vedere economic, cît și din punctul de vedere al securității. Sînt de acord. Dar trebuie să și știi cum să atingi acest țel esențial.

A reface ceea ce a fost desfăcut sub pretext de dreptate e nu numai o sforțare zadarnică, dar înseamnă și a crea din nou starea de lucruri al cărei cel mai sigur rod a fost marele război.

Rămîne o singură metodă : asocierea statelor pe baza marilor interese cu caracter general.

E meritul statelor din Europa Centrală și din Balcani de a fi înțeles acest adevăr și de a nu fi cruțat silințele lor pentru a-l realiza în domeniul practic, lărgind treptat cercu-i de aplicare, fără a consimți vreodată a-l închide, convinse că, dacă unele perspective ale prezentului comandă oprirea, viitorul însă comandă speranța și perseverarea.

Dar e meritul Franței de a fi încurajat această politică și de a nu se fi lăsat indispusă de alcătuirea acestor grupări de state, deși sporirea de forțe pe care ea o dă fiecărei țări asociate echivala, fără ca nimeni să iasă din hotarele ei, cu o adevărată creștere.

„A nu despărți niciodată, a asocia întotdeauna", iată linia conducătoare a politicii externe a Franței, iată formula care rezumă pentru mine aproape 20 de ani de experiență personală, aproape 20 de ani de practică politică zilnică cu țara aceasta care ocupă în Europa locul de cinste pe care i-l dau tradițiile și destinele ei, iar în inimile noastre locul pe care i-l conferă istoria și instinctul.

De aceea nu mai poate fi despărțită azi Franța de Mica Înțelegere și de Înțelegerea Balcanică. Dar faptul de a fi nedespărțiți între noi nu înseamnă de loc că dorim să ne despărțim de ceilalți.

Dimpotrivă, orice act care creează o nouă apropiere de o parte ori de alta este socotit drept un act care ne privește direct.

De aceea salutăm cu o sinceră bucurie cele două evenimente mai importante în politica Franței din ultimul timp : apropierea franco-italiană și apropierea franco-sovietică.

Tratatul de asistență mutuală pe care l-au semnat Parisul și Moscova este un eveniment de o așa importanță, încît nu pot fi prevăzute încă de pe acum toate consecințele sale fericite pentru organizarea păcii. Respectînd cu fidelitate angajamentele anterioare,

așezat în cadrul Societății Națiunilor, deschis semnăturii tuturor interesaților, neavînd nici un tăiș îndreptat împotriva nimănui, Tratatul franco-sovietic este chemat să constituie baza organizației viitoare a securității în Europa.

Cît privește apropierea franco-italiană, ea mă umple de bucurie ca român și ca european. Ca român, fiindcă pune capăt unui proces de conștiință care ne era specific : controversa între cele două latinități ; ca european, fiindcă deschide perspectivele unei reconcilieri a Europei Centrale prin pactul danubian.

Știu că sarcina este grea : iată o rațiune mai mult ca să fie întreprinsă cu credință și curaj.

Fără să ne lăsăm tîrîți de imaginație, se poate sconta că, dacă dezvoltarea evenimentelor este normală, este apropiată și ziua în care Europa va fi acoperită de o serie de pacte regionale, legîndu-se unele de altele și constituind sîrma ghimpată a păcii.

În ziua aceea, fiecare din noi va avea dreptul să privească viitorul cu mai multă încredere.

Dar în ziua aceea va fi cineva care va avea dreptul să fie mîndru : dumneata, scumpul meu Boncour.

Este de ajuns să ai practica Genevei pentru a ști că, oricît de numeroși sînt cei care au lucrat la această operă, este unul care de la început a avut viziunea netă și completă a acestui viitor ; unul care niciodată nu s-a lăsat doborît de deznădejde ; unul care a pus toată pasiunea sufletului său înflăcărat în serviciul acestei cauze.

Ziua în care securitatea colectivă va fi asigurată va fi triumful Franței. Și acest triumf va fi răsplata domniei-tale, scumpul meu Boncour.

Știu de altminteri că nici nu ceri alta.

De aceea la dumneata este atît de greu să faci o distincție între francez, european și om. Și acesta este meritul domniei-tale.

Ești unul dintre cei care știu că Europa nu poate fi iubită decît printr-o patrie foarte concretă și care știi să iubești și pe una și pe alta, fiindcă ai o inimă dăruită iubirii.

Inimii acesteia, prietenii îi cunosc dărnicia. Știind să iubești, ești iubit.

A ști să te faci iubit cînd reprezinți țara ta înseamnă a o servi.

Cea mai bună dovadă despre aceasta este faptul că n-am găsit un mijloc mai bun pentru a aduce un omagiu persoanei domniei-tale decît de a proclama o dată mai mult în fața lumii dragostea noastră neînfrîntă pentru Franța.

Confundînd deci persoana domniei-tale cu patria domniei-tale, ridic paharul în sănătatea excelenței-sale președintele Republicii

Franceze și beau pentru prosperitatea Franței și pentru fericirea domniei-tale personale, scumpul meu președinte și prieten.

„UNIVERSUL" DIN 10 MAI 1935

376

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU LA PRIMIREA LUI PAUL BONCOUR, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI AL FRANȚEI, LA CAMERA DEPUTAȚILOR

BUCUREȘTI, 9 MAI 1935

Domnule președinte,

Guvernul regal al României se asociază din toată inima la cuvintele de bun venit pe care președintele Camerei vi le-a adresat în termeni atît de mișcători.

E un merit al parlamentului român de a fi îngăduit prin înalta-i viziune și prin nobila-i concepție a datoriei continuitatea politicii externe a României, oricare ar fi putut fi vicisitudinile luptelor lăuntrice.

Făcută sub înalta directivă a augustului nostru suveran, însuflețită de elanurile sale generoase și de concepțiile sale puternice dar pacifice, politica externă a găsit în parlamentul român sprijinul prețios al tuturor reprezentanților națiunii, fără deosebire de partid.

Iată de ce politica externă a României nu e nici monopolul unui om, nici apanajul unui partid. E o politică profund națională, ale cărei reguli, metode și țeluri își trag toate originea din interesul patriei.

Căci, vă rog să știți, domnule președinte, ceea ce caracterizează mai înainte de toate pe români este dragostea lor arzătoare de țară, credința lor nestrămutată în destinele care o așteaptă, îndărătnicia lor la orice tranzacție cînd este vorba de interesul național.

Istoria României este istorie care începe. Prea multe veacuri de suferință au plămădit sufletul românesc pentru ca el să nu proiecteze spre viitor, în virtutea unui fel de compensație naturală, comandamentele instinctului său de justiție.

Cei care vor să ne răpească ceea ce avem nu știu că nu ne socotim încă în posesiunea bunurilor la care avem drept.

Căci bunurile unei țări nu sînt numai teritoriul pe care ea îl ocupă, nu sînt numai populația care o locuiește, nu e nici măcar dreptul de a dispune de cel dintîi în folosul celei de-a doua în chip suveran.

Bunul cel mai prețios al unei țări este pacea prelungită, care singură îngăduie unei națiuni să-și găsească drumul, care singură îngăduie să se aducă civilizației generale binefacerile creatoare ale geniului național.

Acest bun, România încă nu l-a avut. În timpul perioadei de pace care a precedat marele război, România n-a cunoscut dreptatea. În timpul perioadei de dreptate care a urmat după războiul cel mare, România n-a cunoscut pacea.

Căci nu poate fi numită pace o stare de lucruri în care în orice clipă se poate vorbi de mutilarea țărilor sub simpla condiție de a da asigurarea că nu se va proceda la aceasta decît pe căi pacifice.

Pacea este înainte de toate o stare de spirit. Prelungită, ea se transformă în elan al inimii.

Și, cînd inimile încep să vorbească între ele, nu există problemă insolubilă.

Astfel eu care sînt pămîntean, adînc pămîntean, eu care particip de atîția ani la viața internațională fără a uita că sînt român, eu care sînt un soldat al țării mele în tranșeele păcii și care n-a cunoscut încă demobilizarea, eu care am văzut toate țările la ele acasă sau la muncă spre a ajunge la concluzia că nimic nu poate prețui mai mult ca glia părintească, eu care sînt adînc uman, dar care am curajul de a spune public că umanitatea nu mă interesează dacă România nu-și găsește locul în sînul ei, țin, domnule președinte, să vă spun de la această înaltă tribună că nimic n-a contribuit mai mult la liniștirea spiritelor noastre, nimic n-a contribuit mai mult la pregătirea inimelor noastre, la imperativele de colaborare internațională pe care lumea le dorește decît asigurările scrise pe care ați binevoit să ni le dați ca ministru al afacerilor străine la 7 iunie 1933.

Era epoca în care cîrcoteala juridică internațională atinsese una din culmile ei și cînd se fluturau dispozițiile pacifice ale Pactului Societății Națiunilor deasupra opiniilor publice neliniștite din pricina părții misterioase a tehnicii tratatelor. Degeaba guvernele spuneau popoarelor lor : dar toate acestea presupun consimțămîntul vostru, este litera și spiritul pactului care cer aceasta.

Dar dacă pactul va fi schimbat, se întrebau unii cu îngrijorare ?

Atunci o țară, Franța, și un om lucrînd în numele ei, domnia-voastră, domnule președinte, au intervenit pentru a spune în mod solemn : Franța, membră permanentă a Consiliului Societății Națiunilor, se angajează a nu accepta niciodată modificarea procedurii articolului 19 al Pactului Societății Națiunilor, care cere pentru orice recomandare în scop de revizuire unanimitatea voturilor, inclusiv acelea ale părților interesate.

Dacă se vrea cu orice preț să se vorbească despre o alianță de drept între Franța și România, ea trebuie căutată în acest document din 7 iunie 1933.

Prin acest angajament Franța a pus soarta României în mîinile fiilor ei.

Fiți sigur, domnule președinte, că ele sînt solide și totuși aflați că ele sînt gata oricînd și la o strîngere de mînă sinceră și amicală.

Pacea cere înțelegere cu toți vecinii noștri : noi o voim.

Pacea cere înțelegerea punctului de vedere al altuia : noi o oferim.

Dar pacea cere și stabilitate : mulțumită dumneavoastră, domnule președinte, o avem.

Pentru acest spor al sentimentului nostru de securitate, pentru armarea României în vederea luptelor pacifice — dar vai, acestea nu sînt singurele armamente pe care le necesită timpurile ce trăim —, pentru această pregătire a spiritelor noastre la marea datorie pacifică de mîine, vă spun, domnule președinte, în numele guvernului regal, din toată inima : „mulțumesc".

Și, unind gestul dumneavoastră cu vocea Franței pe care am auzit-o în această incintă anul trecut, vocea acelui măreț erou care a fost Louis Barthou, o voce care, dacă astăzi vine de dincolo de mormînt, nu răsună totuși mai puțin puternic în inima tuturor românilor, vă rog, domnule președinte, să primiți un mesagiu pentru țara domniei-voastre :

Spuneți-i că o iubim !

Trăiască Franța !

„UNIVERSUL" DIN 11 MAI 1935

377

PROCES-VERBAL AL SESIUNII CONSILIULUI PERMANENT AL ÎNȚELEGERII BALCANICE *

BUCUREȘTI, 11 MAI 1935

Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice consideră că Pactul de neintervenție, așa cum a fost prevăzut în acordurile Laval-Mussolini, nu trebuie să servească drept pretext pentru a susține cauza reînarmării celor trei țări dezarmate de tratate și că prin generalitatea și caracterul vag al termenilor săi nu trebuie să permită continuarea echivocului în Europa Centrală și Răsăriteană.

În orice caz, neimixtiunea cere o garanție prealabilă împotriva reîntoarcerii Habsburgilor în Austria și Ungaria.

În ceea ce privește propunerea unui pact de asistență mutuală cuprinsă în protocolul Laval-Mussolini din 7 ianuarie 1935 (numit

în acest document convenție specială), ea este acceptabilă pentru Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice în următoarele condiții :

1. Indivizibilitatea Înțelegerii Balcanice fie sub formă de participare la această convenție, fie sub forma unui pact mediteranean.

Se înțelege prin pact mediteranean ansamblul următoarelor convenții :

a) un pact de neagresiune între cele patru țări ale Înțelegerii Balcanice și Italia ;

b) convenții de asistență mutuală militară între cele patru țări ale Înțelegerii Balcanice împotriva oricărei încălcări a obligației de neagresiune.

Grecia își rezervă dreptul de a nu participa la pactul de asistență și neimixtiune Laval—Mussolini în schimbul obligației de a acorda asistență mutuală militară în cadrul pactului mediteranean așa cum este definit mai sus, obligațiile anterioare rămînînd, bineînțeles, în vigoare.

2. Garanții precise ale Italiei și Franței împotriva oricărei reîntoarceri a Habsburgilor în Austria și Ungaria.

3. Încetarea propagandei revizioniste de către Italia.

4. Reciprocitatea asistenței mutuale din partea Italiei.

5. Refuzul oricărei reînarmări austriece, maghiare și bulgare fără garanțiile corespunzătoare, printre altele dreptul pentru Turcia de a reînarma Dardanelele.

6. Asistență mutuală în cadrul european, adică obligația cel puțin pentru Franța, Italia, Mica Înțelegere și U.R.S.S. de a proceda la asistență militară în același timp cu Înțelegerea Balcanică, ținînd seama de opțiunea Greciei conform aliniatului 1 din prezentul proces-verbal.

7. Se înțelege că, dacă pactul mediteranean așa cum a fost definit la aliniatul 1 este realizabil, se va proceda la încheierea sa independent de condițiile privind participarea la pactul de asistență Laval-Mussolini.

N. Titulescu, B. Jevtić, T. R. Aras, D. Maximos

378

N. TITULESCU CĂTRE D. MAXIMOS, MINISTRUL DE EXTERNE AL GRECIEI *

12 MAI 1935

Domnule ministru,

În calitate de președinte în exercițiu al Înțelegerii Balcanice și în legătură cu procesul-verbal semnat la 11 mai 1935, am onoarea

să vă confirm că, în deliberările noastre de la București din 10—12 mai, miniștrii afacerilor externe ai Înțelegerii Balcanice au căzut de acord asupra celor ce urmează :

a) Avînd în vedere procesul-verbal de la Geneva datînd din 17—22 ianuarie 1935, cuprinzînd, între altele, obligația noastră de a propune Grecia și Turcia ca aderente la acordurile de la Roma, și întrucît aderenții vor fi invitați la conferința care va avea ca obiect aplicarea acordurilor Mussolini-Laval, miniștrii afacerilor externe ai Iugoslaviei și României vor profita încă de la început de prezența lor la această conferință pentru a face să participe aici Grecia și Turcia.

b) Cu ocazia acestei conferințe și referitor la opțiunea din procesul verbal de la Geneva din 17—22 ianuarie 1935, eforturile noastre vor urmări ca în ceea ce privește Grecia să se dea preferință încheierii pactului mediteranean (așa cum a fost definit în procesul-verbal semnat la 11 mai 1935 la București) în raport cu aderarea Greciei la Pactul Europei Centrale, în așa fel încît să existe simultaneitatea negocierii celor două pacte.

Vă rog să primiți, domnule ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

379

COMUNICAT AL SESIUNII CONSILIULUI PERMANENT AL ÎNȚELEGERII BALCANICE *

BUCUREȘTI, 13 MAI 1935

Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice a ținut șapte ședințe de la 10 la 13 mai la București sub președinția domnului N. Titulescu, ministrul afacerilor externe al României.

El a început prin a examina în mod aprofundat situația generală din Europa și a putut constata cu satisfacție că situația din Balcani nu este de natură să dea loc la preocupări, atît din punctul de vedere al menținerii păcii, cît și al relațiilor de bunăvecinătate, în această parte a Europei. Dimpotrivă, Consiliul permanent a căpătat convingerea că nu este departe momentul cînd în Balcani se va produce o întărire și o lărgire a acțiunii Înțelegerii Balcanice.

Consiliul permanent a examinat apoi în mod minuțios problemele care interesează fie grupul statelor Înțelegerii Balcanice în bloc, fie pe fiecare din țările membre, în parte. S-a recunoscut în unanimitate că interesele generale și speciale ale Înțelegerii Balcanice nu ar putea căpăta o satisfacție trainică decît prin colaborarea tuturor țărilor fără excepție în vederea asigurării stabilității păcii în Europa, și în special cu Mica Înțelegere.

Consiliul permanent salută cu satisfacție încheierea tratatului de asistență mutuală franco-sovietic, pe care îl consideră ca baza organizării viitoare a securității în Europa Orientală.

În ceea ce privește acordurile de la Roma, Înțelegerea Balcanică este gata, dacă se ține seama de interesele sale legitime, să-și aducă contribuția la realizarea acestei opere în colaborare cu toate țările menționate în protocolul Laval-Mussolini din 7 ianuarie 1935.

Aceste interese au făcut obiectul unei examinări atente și în detaliu care a permis să se constate nu numai o identitate perfectă de vederi asupra tuturor problemelor, ci chiar și o solidaritate și o indivizibilitate între cele patru state ale Înțelegerii Balcanice, de așa natură încît Consiliul permanent consideră de datoria sa să proclame aceasta ca prima sa directivă politică.

În ceea ce privește problemele economice :

Consiliul permanent a aprobat, sub rezerva ratificării de către guvernele respective, protocoalele și rapoartele stabilite de către Consiliul economic al Înțelegerii Balcanice la Atena la 9 ianuarie 1935 și la Ankara la 25 aprilie a aceluiași an.

Consiliul permanent constată că există condițiile necesare pentru a se ajunge printr-o conjugare a eforturilor la o dezvoltare a schimburilor și deci la o îmbunătățire a condițiilor economice.

În consecință, Consiliul permanent a hotărît :

a) intensificarea schimburilor comerciale în interiorul Înțelegerii Balcanice cît și cu state terțe ;

b) dezvoltarea și îmbunătățirea comunicațiilor ;

c) intensificarea relațiilor turistice ;

d) punerea în studiu a problemelor bancare.

În consecință, Consiliul permanent adoptă o serie de măsuri menite să dezvolte schimburile între țările Înțelegerii Balcanice prin înaintarea progresivă spre mai multă libertate, prin stabilirea de reguli mai clare și mai simple pentru comerț, printr-o colaborare a instituțiilor de export și printr-o mai bună cunoaștere reciprocă a produselor cu ajutorul expozițiilor (tîrguri) cu caracter permanent etc.

El a adoptat, de asemenea, propuneri privind traficul mijloacelor de plată și o acțiune corelată față de terți.

În domeniul comunicațiilor, Consiliul permanent a recomandat o serie de măsuri care urmează a fi luate de către administrațiile competente ale celor patru țări, pentru a înlesni și dezvolta comunicațiile.

O atenție deosebită a fost acordată proiectului unei convenții poștale susceptibile de a fi imediat pusă în vigoare, ceea ce face ca relații P.T.T. foarte favorabile să fie în curînd stabilite pe un te-

ritoriu care reprezintă o întindere egală cu cea a Franței, Germaniei, Italiei, Elveției și Austriei.

Consiliul permanent a aprobat de asemenea proiectul unei convenții aeriene (cu unele anexe) care răspunde necesității de a înlesni stabilirea și dezvoltarea liniilor aeriene regulate și a turismului aerian și de a crea o colaborare între aviațiile comerciale.

În domeniul turismului au fost adoptate propuneri concrete. Au fost sugerate o serie întreagă de măsuri tehnice menite să dezvolte mișcarea turistică.

Studiile necesare vor fi continuate, pentru ca la următoarea reuniune a Consiliului economic să se poată ajunge la încheierea unei convenții speciale în acest sens.

În ceea ce privește problema creării unei bănci balcanice, un anteproiect prezentat de delegația turcă a fost pus în studiul băncilor de emisiune, ai căror guvernatori vor fi rugați să se întrunească cel puțin o dată pe an.

De asemenea, reprezentanții creditului particular ai celor patru țări vor fi invitați să se întrunească în fiecare an.

Consiliul permanent a ajuns la concluzia că măsurile adoptate vor determina o îmbunătățire sensibilă a condițiilor economice.

Cei patru miniștri ai statelor Înțelegerii Balcanice au fost primiți azi la ora 18 în audiență comună de către maiestatea-sa regele Carol al II-lea, căruia i s-a făcut o expunere detaliată a tuturor problemelor discutate și a tuturor rezultatelor pozitive la care au ajuns deliberările Consiliului Înțelegerii Balcanice. Președintele Consiliului de Miniștri al României era prezent la această audiență.

Maiestatea-sa regele Carol al II-lea a binevoit să exprime satisfacția sa miniștrilor țărilor Înțelegerii Balcanice.

380

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 25 MAI 1935

T.C. NR. 51. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 31 809 DIN 26 MAI

Conflictul dintre Italia și Abisinia, care a paralizat activitatea acestei sesiuni a Consiliului Societății Națiunilor, a găsit o soluțiune provizorie datorită în întregime intransigenței Marii Britanii. Marea Britanie avea un dublu interes :

1) ca Societatea Națiunilor să nu fie discreditată prin lipsa ei de acțiune față de membrii care fac apel la serviciile ei ;

2) ca Italia să nu se instaleze în Abisinia și în chipul acesta să neliniștească interesele britanice atît în ceea ce privește posesiunile africane, cît și drumul spre Indii.

Limbajul ministrului Eden a fost extrem și tranșant. Astfel el a spus delegatului abisinian : „Puteți comunica Guvernului dumneavoastră că Guvernul m.-s. regelui își va face întreaga datorie".

Baronului Aloisi, Eden i-a declarat : „Dacă prin intransigența sa domnul Mussolini vrea să facă pe Marea Britanie să opteze între Societatea Națiunilor și Italia, aflați că alegerea noastră este făcută: noi preferim Societatea Națiunilor".

Așa fiind, soluțiunea care a prevalat însemnează o batere în retragere a Italiei din punctul de vedere al doctrinei ei de neintervențiune a Societății Națiunilor.

Este adevărat că nu s-a numit un raportor, cum se face de obicei în asemenea cazuri. În schimb, Societatea Națiunilor rămîne sesizată de afacere dacă conciliațiunea și arbitrajul nu se sfîrșesc în termenul fixat.

În ce privește dreptul Italiei de a mobiliza trupe în interiorul frontierelor sale, însăși Marea Britanie nu a voit să limiteze principiul, dat fiind că ea întrevede ca necesară pentru menținerea păcii în Europa anumite mobilizări în interiorul granițelor unor state pe care acțiunea Germaniei le-ar amenința. Este suficient, a spus delegatul Marii Britanii, să ne reamintim mobilizarea Italiei la granița Austriei cu prilejul asasinării lui Dollfuss, pentru ca să se înțeleagă interesul de a nu se aduce stînjenire acestui principiu.

În cercurile Societății Națiunilor se speră că pacea va putea fi menținută pînă în septembrie prin măsurile luate.

Ministrul britanic, Eden, a spus astăzi colegului meu iugoslav că, dacă Italia va recurge totuși la război împotriva Abisiniei, ea va găsi pe Marea Britanie împotriva ei.

Situațiunea este prea tulbure pentru a putea face pronosticuri. Ceea ce este sigur este că conflictul italo-abisinian a întîrziat încheierea pactului danubian, punînd alte preocupări pe planul întîi al vieții internaționale.

381

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA ROMA

GENEVA, 26 MAI 1935

T.C. NR. 52

ÎNREG. LEGAȚIA ROMÂNIEI LA ROMA NR. 809 DIN 26 MAI

Ca răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 810.

Pentru guverna dumneavoastră veți ști că statele Micii Înțelegeri s-au învoit încă de la 11 ianuarie, în scris, de a nu încheia convenții militare cu Italia unele fără altele ; altfel unitatea Micii Înțelegeri ar fi distrusă.

Amiciții.

382

N. TITULESCU CĂTRE CARLOS SAAVEDRA LAMAS, MINISTRUL DE EXTERNE AL ARGENTINEI *

12 IUNIE 1935

T.F.N.

Aflu cu mare bucurie știrea unei înțelegeri în problema Chaco. Tot ceea ce privește America Latină este considerat în țara mea ca privind propriile sale interese. Rog pe excelența-voastră a binevoi să primească felicitările mele cele mai călduroase pentru eforturile pe care n-a încetat să le depună pentru ca, o dată mai mult, cauza păcii să poată triumfa. Adresez de asemenea, prin amabila mijlocire a excelenței-voastre, felicitările mele reprezentanților tuturor țărilor care au contribuit la realizarea acestei mari opere.

383

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU LA DEJUNUL OFERIT DE MINISTERUL DE EXTERNE ÎN ONOAREA LUI ALVIN MANSFIELD OWSLEY, MINISTRUL S.U.A. LA BUCUREȘTI

BUCUREȘTI, 13 IUNIE 1935

Excelență,

Cu cel mai mare regret am aflat că misiunea domniei-voastre în România a ajuns la sfîrșit.

Ați știut în timpul ședерii domniei-voastre aci nu numai să reprezentați țara dumneavoastră cu autoritate și pricepere dar ați reprezentat în același timp și acel complex de însușiri sufletești care caracterizează poporul american și care fac din el o națiune mare și iubită.

Din aceste însușiri dați-mi voie să desprind cele trei care pentru mine fac farmecul caracterului anglo-saxon și al celui american îndeosebi : francheţea, simplicitatea și surîsul.

Domnia-voastră ați știut, domnule ministru, că nu există metodă diplomatică superioară aceleia care consistă în a spune adevărul pe față. Și aceasta nu din motive utilitare care făceau pe un faimos diplomat să afirme : „Eu spun mereu adevărul pentru că sînt sigur că nimeni nu mă crede", și care, prin urmare, îl dispensa de a ține obositoarea contabilitate a minciunii. Domnia-voastră, domnule ministru, ați întrebuințat metoda adevărului din instinct, ca urmare a unei porniri superioare a rasei dumneavoastră. Și vă rog să credeți că ministrul de afaceri străine al României, la rîndul lui, a practicat și el această metodă, cum o știți foarte bine, din considerațiuni analoge. Și de aceea ne-am înțeles amîndoi așa de bine și așa de repede ori de cîte ori nevoia a cerut-o.

Dar domnia-voastră, domnule ministru, ați mai știut că puterea adevărului este cu atît mai mare, cu cît expresiunea lui este mai dezbrăcată de formele pompoase și solemne.

A fi cum ești și a te lăsa văzut direct așa cum ești constituie pentru mine secretul realei seducțiuni.

Domnia-voastră o posedați în înalt grad, domnule ministru. Și nu este nevoie să roșiți dacă v-o spun în public, căci e vorba de o seducțiune în interesul patriei.

În fine, domnule ministru, domnia-voastră mai știți că pentru a fi serios nu este nevoie să fii trist. Surîsul permanent, surîsul care nu se depărtează de pe fața americanilor chiar cînd tratează despre subiectele cele mai grave, m-a făcut să spun acum zece ani, cînd mi-a fost dat să cunosc inima și comunicativitatea americanilor cu prilejul negociațiunilor unei materii ingrate, datoriile de război, un lucru pe care-l cred pe zi ce trece mai mult : americanii sînt latinii anglo-saxoni.

Domnule ministru, la sfîrșitul misiunii dumneavoastră în România puteți spune cu mîndrie compatrioților dumneavoastră :

„Am venit într-o țară care iubea patria mea, dar părăsesc o țară care o iubește și mai mult".

Dreptul de a ține un asemenea limbaj e cel mai frumos titlu pentru un diplomat.

Pentru toate serviciile aduse, pentru felul grațios în care ați

fost mereu ajutat de soția dumneavoastră în împlinirea datoriei, vă exprim la amîndoi călduroasele noastre mulțumiri.

Ridic paharul meu și beau : pentru președintele Roosevelt ; pentru excelența-voastră și doamna Owsley ; pentru prosperitatea Statelor Unite ale Americii.

„DIMINEAȚA" DIN 13 IUNIE 1935

384

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

PARIS, 26 IUNIE 1935
T.C. NR. 61.
ÎNREG. M.A.S.
NR. 38 080 DIN 27 IUNIE

Sosit azi-dimineață, miercuri, la Paris, am fost condus imediat de la gară la domnul Laval de către șeful de cabinet al său. În această primă întrevedere, domnul Laval mi-a vorbit despre conversațiunile sale cu ministrul britanic Eden. Domnul Laval mi-a spus că acordul naval anglo-german îl satisface din punctul de vedere al fondului, pentru că Germania acceptă o stare de inferioritate permanentă față de Britania. Din punctul de vedere al formei în care el a fost încheiat, domnul Laval are însă multe critici de făcut. Astfel el mi-a comunicat că i-a spus lui Eden : „M-ați înșelat o dată. Nu admit să fiu înșelat pentru a doua oară. Eu nu sînt un gentleman englez și, prin urmare, eu nu cunosc regulile după care un gentleman procedează. De aceea eu n-am făcut nimic cu Germania fără să vă fi comunicat lucrul dinainte. Germania a voit să aibă și cu mine convorbiri separate și să ajungă la acorduri din care Anglia să fie exclusă. Eu însă, fiindcă nu sînt un gentleman, am refuzat. De aceea vă pun această simplă întrebare : este oare Anglia dispusă să mai păstreze ceva din contractul de căsătorie pe care îl reprezintă comunicatul din 3 februarie ? Cu alte cuvinte, este Anglia dispusă să nu încheie un acord aerian, chiar tripartit, adică anglo-franco-german, dacă în mod concomitent nu s-a tranșat și chestiunea Pactului Oriental, și chestiunea Austriei, și chestiunea înarmărilor terestre ?"

Domnul Eden a răspuns că va comunica guvernului această chestiune.

Azi de dimineață, miercuri, va avea loc un Consiliu de cabinet la Londra. Mîine, joi, cînd domnul Eden sosește din Roma, el va aduce răspunsul Cabinetului britanic. După ce va vedea pe domnul Eden, domnul Laval mă va pune la curent cu comunicarea ce acesta i-a făcut. Am abordat apoi cu domnul Laval chestiunea înarmărilor noastre. Conform celor stabilite la București, i-am spus că din convorbirile avute de ministrul nostru de finanțe și de Zeuceanu cu petroliștii francezi ar reieși că poate exista o bază comercială pentru un acord dacă Guvernul francez își dă concursul și dacă este hotărît să facă toate sforțările ca politicul să primeze. Domnul Laval a răspuns că este ferm hotărît să ne dea tot concursul. L-am întrebat la ce dată ar trebui să vină Victor Antonescu. Mi-a răspuns că după 20 iulie. Am replicat că această dată este prea tardivă și se va interpreta ca o manieră deghizată de a amîna soluționarea unei chestiuni vitale pentru noi. Domnul Laval a răspuns că nu este de loc acesta gîndul lui. Că el are de trecut, în acest răstimp, decretele lui financiare în virtutea deplinelor puteri, dar că este dispus să dea concursul lui întreg în orice moment ar veni Victor Antonescu. În consecință, domnul Laval mi-a spus că așteaptă pe Victor Antonescu la sfîrșitul lunii iunie.

385

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

PARIS, 27 IUNIE 1935
T.C. NR. 62. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 38 432 DIN 27 IUNIE

Am avut cu Léger o convorbire din cele mai interesante. O voi grupa în jurul următoarelor puncte :

1. Concertarea militară franco-italiană

În mod ultraconfidențial, Léger mi-a comunicat că în acest moment se studiază între organele militare franceze și italiene toate ipotezele care interesează ambele țări. Acest studiu este făcut la cererea insistentă a mareșalului Badoglio. El are ca scop să determine ce anume convenții militare sînt necesare pentru aplicarea Pactului de la Locarno și a viitorului tratat al garanției independenței Austriei. În prima ipoteză se cere Italiei mai mult un concurs negativ, care să permită Franței, pe de o parte, să degarnisească

de toate trupele militare frontiera ei dinspre Italia, iar pe de altă parte să aducă, în plină securitate, armata colonială din Africa, și în special din Tunisia. Această ipoteză prevede și cazul cînd atacul Germaniei s-ar întinde și cînd Italia ar avea să facă față propriei ei securități. În ce privește garanția militară a Franței pentru independența Austriei, ea a fost refuzată de Laval la Roma în cursul lunii ianuarie. De atunci ideea și-a făcut drum, Franța dîndu-și seama că nu poate lăsa Europa Centrală singură sub patronajul italian fără ca statele Micii Înțelegeri să nu se simtă vexate. La Stresa, Franța și-a luat angajamentul de a combate militărește pentru independența Austriei. Aceste studii ale organelor militare nu implică prin ele însele o obligație nouă, căci sînt în funcțiune de convențiile politice pe care sînt menite să le pună în practică. În ce privește Locarno, ele sînt un complement ; în ce privește tratatul împotriva Anschluss-ului, cum acesta nu a fost încă încheiat, ele sînt o anticipație.

2. Pactul danubian

Léger mi-a spus că trebuie să-mi mărturisească că dificultățile care s-au ridicat atît din partea Ungariei, cît și din partea Iugoslaviei fac ca încheierea pactului danubian să fie, pentru moment, suspendată. Ungaria nu voiește să iscălească decît o convenție de neimixtiune și cere, în schimb, dreptul de egalitate a armamentelor. Iugoslavia are, la rîndul său, pretenții cunoscute. Așa fiind, trei soluțiuni sînt examinate de noi, spune Léger : sau abandonarea pactului danubian, sau încheierea numai a convențiunei de neimixtiune ca o primă etapă, urmată apoi de încheierea pactelor de asistență mutuală pentru garantarea independenței Austriei. Franța va consulta toate guvernele interesate și crede că răspunsul ce va primi va fi că este preferabil să se realizeze prima etapă, adică pactul de neimixtiune, decît să se abandoneze complet ideea pactului danubian. Pentru o convocare a conferinței danubiene, Franța cere însă Italiei patru condițiuni : 1) ameliorarea raporturilor ei cu Iugoslavia ; 2) încheierea unui pact mediteranean de neagresiune între România, Iugoslavia, Turcia, Grecia și Italia ; 3) o definițiune a neimixtiunei ; 4) asigurarea că pactul de neimixtiune nu poate constitui o garanție suficientă pentru ca Ungaria să ceară egalitatea de drepturi în materie de armament. Numai asistența mutuală, adică realizarea etapei a doua, va putea permite țărilor din Mica Înțelegere să vadă dacă nu este just să se facă o concesiune în această direcțiune avînd în vedere sporul de securitate obținut.

3. Conflictul dintre Italia și Abisinia

Léger spune că diplomația engleză cu Italia a fost deplorabilă. Ea a recurs la mijloace de presiune, care fac pe Mussolini să se în-

căpățîneze și să devină prizonierul atitudinii lui, cea mai proastă atît pentru interesele Italiei, cît și pentru interesele generale. Afară de Mussolini și de Balbo, care în mod astuțios l-a împins la aceasta, toți — guvernul, armata italiană și întreaga opiniune publică — sînt contra războiului cu Abisinia. Léger nu crede că în asemenea condițiuni ar fi o imposibilitate să se înlăture războiul. Ceea ce trebuie, după Léger, este o soluțiune de prestigiu pentru Mussolini, care să-i permită să iasă din capcana în care a intrat. Negusul Abisiniei se găsește între Italia, care este mai puternică decît el, și triburile răzvrătite. Soluțiunea ar consista în imitarea gestului pe care Franța l-a făcut cu sultanul Marocului : Franța i-a dat concursul ca să stăpînească triburile răzvrătite. Tot astfel Mussolini ar trebui să ofere negusului protecțiunea lui împotriva triburilor rebele, ceea ce ar permite în schimb, ca contraparte, expansiunea economică a Italiei în Abisinia, după cum gestul Franței față de sultan i-a permis expansiunea economică în Maroc. Marea Britanie are interese materiale pe care le apără în numele unor principii generale. Aceste principii le-a sacrificat însă cu prilejul acordului separat cu Germania și, prin urmare, autoritatea britanică în combaterea Italiei are azi o valoare morală mai mică. Léger mi-a spus că Vansittart i-a telefonat din Londra, cîteva clipe înainte de a vorbi cu mine, că convorbirile dintre Mussolini și Eden nu au dat nici un rezultat. Eden a părăsit azi Roma foarte decepționat, deoarece Mussolini a considerat toate propunerile britanice ca propuneri parțiale, atunci cînd el voiește o soluțiune integrală : mandatul asupra Abisiniei.

4. Acordul naval anglo-german

Din punctul de vedere al fondului, englezii au făcut un serviciu tuturor pentru că au legat Germania abia liberată de servitudinea Tratatului de la Versailles. Din punctul de vedere al formei, englezii sînt însă criticabili. Dar aceste greșeli de formă ale englezilor, care dovedesc că guvernul nu este așa de sigur de el, au raportat Franței beneficii considerabile. De la 3 februarie și pînă azi Anglia a întrebat de două ori Guvernul francez dacă nu consimte la încheierea acordului aerian independent de soluționarea celorlalte chestiuni, ca, de pildă, Pactul Oriental, limitarea armamentelor navale, problema independenței Austriei etc. etc. De data aceasta, cînd Eden a venit să explice acțiunea Guvernului englez, Laval a pus două condițiuni în ce privește pactul aerian : 1) încheierea lui să fie subordonată regulării celorlalte chestiuni ; 2) pactul aerian să fie încheiat prin instrumente diplomatice bilaterale. Aceste două condițiuni nu ar fi fost niciodată acceptate de Anglia dacă nu ar fi voit să răscumpere greșeala ei de formă făcută cu privire la acordul naval. Anglia a acceptat acum aceste condițiuni. Or, Germania este

împotriva convenţiunilor bilaterale aeriene, deoarece ştie că, din toate cîte se vor iscăli, în practică nu va juca decît aceea care este îndreptată împotriva atacurilor ei.

386

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

LONDRA, 2 IULIE 1935
T.C. NR. 65. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 39 151 DIN 3 IULIE

Am sosit aseară la Londra, am dejunat astăzi cu ministrul Eden şi am văzut pe primul ministru Baldwin, pe subsecretarul permanent al lui Foreign Office, Vansittart, şi pe directorul Serviciului informaţiilor de la Foreign Office, Leeper. Am asistat şi la o parte din şedinţele Camerei Comunelor, în care Eden a explicat misiunea sa recentă la Paris şi Roma. Am văzut cu acest prilej un mare număr de parlamentari prieteni. Toţi, în frunte cu Baldwin, s-au arătat de o cordialitate aşa de caldă, încît, mărturisesc, că am fost mişcat.

Primul ministru Baldwin m-a primit cu cuvintele următoare: „Am aşteptat cu cel mai mare interes vizita domniei-voastre. Eu am experienţa lucrurilor interne britanice, dar mai puţin experienţa internaţională. Sînt fericit să am prilejul de a afla de la cineva care cunoaşte aşa de bine toate naţiunile din Europa, situaţiunea actuală, aşa cum se prezintă în realitatea ei".

Am mulţumit lui Baldwin pentru amabilităţile lui şi am spus că, deşi este nepoliticos a răspunde la o întrebare printr-o întrebare, nu pot să vorbesc de situaţiunea europeană pînă ce nu ştiu care este poziţiunea internaţională actuală a Marii Britanii. Baldwin m-a rugat să-i spun foarte franc cum cred că este. Am răspuns că, în ceea ce mă priveşte, personal ştiu bine care este situaţiunea internaţională a Angliei. Dar nu punctul meu de vedere importă. Ceea ce importă este credinţa generală, chiar greşită, asupra liniei politice pe care o urmează Marea Britanie. Or, credinţa opiniei publice în genere, după primele evenimente, este că Germania a dat garanţia de pace pentru Apusul Europei, cîştigînd în schimb libertatea ei de acţiune în Răsărit. Baldwin a răspuns: „Aceasta este absolut inexact. O asemenea credinţă se datoreşte propagandei ger-

mane, care este cea mai deplorabilă moştenire pe care a lăsat-o marele război. Această propagandă se exercită pretutindeni, şi la dumneavoastră, şi în Franţa şi în Marea Britanie. Vorbesc unii de schimbarea politicii noastre. Politica Marii Britanii este şi astăzi aceea din trecut: amiciţia ei pentru Franţa, de care nimic nu o poate despărţi, şi cooperarea leală în sînul Societăţii Naţiunilor pentru menţinerea păcii. Ceea ce complică cîteodată lucrurile sînt prea desele schimbări ale guvernelor din Franţa. Nouă ne plac ţările care au miniştri stabili. Or, din nefericire, nu este acesta cazul Franţei. De nu ar fi aceasta, multe complicaţiuni inutile ar fi evitate".

Am spus lui Baldwin că în ceea ce mă priveşte eram sigur de acest lucru, chiar înainte de a mi-l fi spus el. Dar este necesar ca acest lucru să se ştie, pentru ca sentimentul de securitate la Răsăritul Europei să se menţină.

Am trecut apoi în revistă posibilitatea unui război în Europa răsăriteană şi am arătat cum un atac al Germaniei împotriva Rusiei atrage după dînsul intervenţiunea franceză şi a Cehoslovaciei, în plus intervenţiunea Micii Înţelegeri dacă Ungaria ar deveni agresoare. Or, aceasta înseamnă războiul general. Baldwin mi-a vorbit de utilitatea securităţii colective şi, prin urmare, de imperioasa necesitate a menţinerii Societăţii Naţiunilor în toate atribuţiunile, oricare ar fi violatorul pactului. El mi-a spus că chestiunea italo-abisiniană neliniştește foarte mult şi consideră că Franţa trebuie să-şi facă datoria alături de Anglia.

Convorbirea s-a purtat apoi asupra Pactului Oriental, a armamentelor Sovietelor, a Micii Înţelegeri şi a Înţelegerii Balcanice. În sfîrşit, Baldwin mi-a mulţumit spunînd că acum ştie mult mai mult despre Europa decît înaintea sosirii mele.

În convorbirea ce am avut cu Vansittart, care m-a autorizat în caz cînd cineva ar contesta că politica Marii Britanii este aceea pe care am comunicat-o maiestăţii-sale şi primului ministru, în baza unui document trimis de Laptew la 5 iunie, să citez numele lui şi să pun imediat lucrurile la punct. Vansittart mi-a spus că, deşi este paradoxal la prima vedere, acordul naval anglo-german este făcut tocmai în interesul prieteniei franco-britanice. Dacă nu-l încheiem acum pe bază de 35%, după un an va urma să-l încheiem pe baza proporţiunei de 50 pînă la 60%. Marea Britanie ar fi fost obligată să cheltuiască sume mari băneşti şi contribuabilii ar fi revărsat împotriva proletarilor toată amărăciunea sporului de taxe pe care ar fi trebuit să-l suporte pentru construcţiunile navale suplimentare ce Marea Britanie ar fi trebuit să facă. Este preferabil, a spus Vansittart, să avem acum mici dificultăţi cu Franţa decît să le avem

peste un an sau doi, cînd s-ar putea întoarce opinia publică împotriva Franței. Vansittart mi-a spus că știrea după care ar fi fost vorba să fie numit ambasadorul Angliei la Paris este o pură invenţiune. Că nu numai se înțelege foarte bine cu noul ministru, sir Samuel Hoare, dar are convingerea că vom fi cu toții mulțumiți de atitudinea lui clară și hotărîtă. Vansittart mi-a comunicat ca o dovadă despre aceasta că sir Samuel Hoare caută un prilej nimerit pentru a face declarațiuni care să pună la punct exagerările propagandei germane în jurul acordului naval, relevînd fidelitatea Marii Britanii față de vechile amiciții.

Conflictul cu Abisinia îl neliniștește foarte mult, deoarece are impresiunea că, fără încurajarea Franței, Mussolini n-ar fi riscat aventura în care este vorba de a intra.

În ce privește acordul aerian, Vansittart, ca și Baldwin de altfel, mi-a spus că nu vor încheia niciodată un acord cu Germania fără Franța. Acest răspuns categoric permite conciliațiunea între cele spuse mie de Léger și transmise prin telegrama mea nr. 62 și comunicatul din presa franceză după întoarcerea lui Eden din Roma, după care scopurile Franței și Angliei din comunicatul de la 3 februarie rămîn aceleași și asupra metodelor ce se vor negocia. Într-adevăr, fie că spun că există indivizibilitate între acordul aerian, Pactul dunărean, Pactul Oriental și limitarea armamentelor terestre, așa cum afirmă Léger că a recunoscut-o Marea Britanie, fie că spun, cum mi se comunică la Londra, că Marea Britanie nu încheie un acord aerian cu Germania fără Franța și Franța nu-și dă consimțămîntul pentru motive de care nu are să dea socoteală, ca, de pildă, neregularea celorlalte chestiuni, în mod practic vorbind rezultatul este absolut identic.

Mîine la dejun voi continua discuțiunile cu Vansittart.

387

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

LONDRA, 3 IULIE 1935

T.C. NR. 69. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 39 303 DIN 3 IULIE

Am dejunat astăzi la Vansittart acasă, numai el și cu mine, și am discutat timp de două ore toate chestiunile la ordinea zilei. Între altele, Vansittart și cu mine am clarificat complet așa-zisa

chestiune a indivizibilității chestiunilor tratate în comunicatul din 3 februarie. Vansittart, ca și Baldwin, declară în mod categoric că nu vor face niciodată un acord aerian separat cu Germania și că, dacă Germania oferă negociațiuni pe această chestiune, ea va fi rugată să facă aceeași ofertă la Paris. Așa fiind, deosebirea dintre francezi și englezi este numai pe cuvinte, spune însuși Vansittart. Ceea ce indispune Anglia este faptul că Franța în timpul din urmă a cerut ca printre chestiunile legate de indivizibilitate să figureze și înapoierea Germaniei la Geneva. Or, spune Vansittart, dacă cădem de acord asupra Pactului Oriental, cum el are credința că o va face repede, și că obligațiunea Germaniei este redusă la neagresiune și nu i se cere asistență mutuală, care este lăsată la facultatea celorlalți interesați, dacă se cade de acord asupra unei convenții de limitare a armamentelor aeriene, este oare logic ca cu toate acestea chestiunile să rămînă în suspensie pentru că Germania nu voiește a se înapoia la Liga Națiunilor ?

Am răspuns lui Vansittart că în convorbirile ce am avut la Paris nu am avut impresiunea că înapoierea Germaniei la Liga Națiunilor să facă parte din chestiunile legate prin indivizibilitate.

După aceea Vansittart mi-a explicat cum înșiși exponenții politicii germanofile în Anglia doresc ca el să nu părăsească Foreign Office. Astfel, lordul Rothermere, cînd a aflat că presa a publicat știrea că Vansittart este numit ambasador la Paris, i-a trimis un reprezentant al său pentru a-i cere scuze de publicarea acesteia și de a-l asigura de tot sprijinul presei Rothermere pentru continuarea misiunii lui la Foreign Office.

Am întrebat pe Vansittart ce atitudine are lordul Beaverbrook. A răspuns că lordul Beaverbrook este, în primul rînd, pentru splendida izolare, dar că, dacă această politică nu triumfă, el este pentru o deplină înțelegere cu Franța. Mai mult, lordul Beaverbrook este chiar partizanul unei alianțe formale cu Franța, care, spune Vansittart, în starea actuală a tratatelor, adică după semnarea Pactului Societății Națiunilor și a Pactului de la Locarno, nici nu mai este necesară căci nu va adăuga nimic.

Vansittart mi-a spus că toată presa susține politica lui Foreign Office, afară de „Times", care, dată fiind legătura dintre editorul lui principal și lordul Lothian, a intrat complet în apele germane. În consecință, Foreign Office a hotărît să boicoteze ziarul „Times" și să dea preponderență lui „Daily Telegraph". Baldwin va face un demers pe lîngă proprietarul lui „Times", Astor, ca să modifice atitudinea sa. „Times" va fi silit s-o facă, altfel tirajul lui va scădea și mai mult decît scăzuse, atunci cînd al lui „Daily Telegraph" a ajuns a fi astăzi de trei ori mai mare ca al lui „Times".

În cursul convorbirii noastre, Vansittart m-a întrebat pentru ce Iugoslavia nu recunoaște Sovietele, precum și dacă ea este dispusă să intre, ca Beneș, într-un pact de asistență mutuală cu Sovietele. I-am răspuns că la această întrebare poate răspunde mai cu folos ministrul Iugoslaviei decît mine. Vansittart mi-a spus că atunci cînd îl va vedea îi va spune că Marea Britanie consideră de cea mai mare importanță ca Mica Înțelegere să facă o politică unitară față de Rusia Sovietică și să nu dea impresiunea că sistemul de acord politic colectiv nu este completat din cauza atitudinei unuia din cei trei membri ai Micii Înțelegeri.

După dejun am fost condus chiar de Vansittart la MacDonald, cu care am avut o întrevedere de o oră. El mi-a repetat cele spuse de Baldwin, și anume că acordul naval nu înseamnă cît de puțin o schimbare a politicii externe a Marii Britanii, pacea este indivizibilă, adică că un atac în estul Europei interesează Marea Britanie tot atît de mult ca un atac în vest. Apoi, mașinal, a făcut o aspră și lungă critică împotriva politicii duse de Franța și Germania. Dacă s-ar fi urmat sfatul meu, a spus MacDonald, și s-ar fi putut pune în aplicare planul de dezarmare întocmit de mine de acord cu cancelarul Brüning, n-ar fi existat astăzi hitlerismul în Germania. Franța nu trebuie ca prin critici să indispună opinia publică engleză și s-o încurajeze în tendințele ei de izolare. Problema Abisiniei interesează pe MacDonald în cel mai înalt grad. El nu poate pricepe înțelegerea dintre Franța și Italia împotriva principiilor din Pactul Societății Națiunilor. Pentru ca Germania să nu poată uza prin propaganda ei de acordul naval în scopuri pe care Marea Britanie nu le dorește, MacDonald mi-a spus că ar fi bine ca un membru din Camera Comunelor prieten cu noi să pună o chestiune lui sir Samuel Hoare cu privire la acordul naval, întrebîndu-l dacă acest acord înseamnă o schimbare a politicii externe a Angliei și un renunț la ideea că pacea este indivizibilă, adică că Orientul Europei interesează Marea Britanie tot atît ca și Occidentul. Răspunsul ministrului afacerilor străine, care nu poate fi decît conform intereselor noastre, va fi cea mai bună dezmințire de dat acelora care pretind că, cu toate fricțiunile ei cu Franța, Marea Britanie și-a schimbat sau va avea de gînd să schimbe politica ei externă.

În fine, am terminat ziua printr-o vizită la sir Samuel Hoare, ministrul afacerilor străine. Convorbirea noastră a durat o oră și jumătate și a fost din cele mai amicale. Sir Samuel Hoare și-a adus aminte de partea ce am luat la accidentul soției lui la St. Moritz acum patru ani și de grija ce am avut atunci de ei. El m-a rugat să-i spun cum văd situațiunea europeană și să nu-i ascund nimic

din ceea ce am putut constata cu privire la sentimentele actuale ale Franței față de Marea Britanie. Am trecut, în consecință, în revistă toate chestiunile la ordinea zilei, expunîndu-i punctul de vedere al Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice relativ la fiecare din ele. În ceea ce privește sentimentele actuale ale Franței, nu i-am ascuns că am găsit Guvernul francez destul de nemulțumit cu privire la procedura pe care Marea Britanie a întrebuințat-o pentru a încheia pe cale separată un acord naval cu Germania și cu privire la semnificațiunea politică ce francezii cred că se va da unei atare atitudini.

Sir Samuel Hoare mi-a răspuns textual : „Am văzut de trei ori pe Ribbentrop. Fiecare dată i-am spus : Germania să nu-și facă iluzii asupra importanței politice a acordului nostru naval. Sîntem hotărîți să facem acest acord pentru că așa ne dictează interesele noastre navale și atîta tot. Cea mai mare greșeală pe care ar putea s-o facă Germania ar fi să transforme în triumf politic un acord limitat, comandat de necesitățile speciale ale Marii Britanii. Știu că Ribbentrop nu s-a ținut de cuvînt și că propaganda germană a dat acestui acord semnificarea unei noi orientări a politicii externe britanice. Aceasta neliniștește atît pe prietenii noștri francezi, cît și pe prietenii noștri din Răsăritul Europei, care cred că Marea Britanie se dezinteresează de pacea din aceste regiuni. Voi găsi cît mai curînd prilejul de a face în mod public, în fața Camerei Comunelor, o declarațiune care să taie scurt interpretările greșite. Voi spune că Marea Britanie nu și-a schimbat cu nimic politica externă și că ea, pacea, este indivizibilă, dat fiind imposibilitatea de a se localiza astăzi un război". Am mulțumit lui sir Samuel Hoare pentru declarațiunea sa.

Am constatat că Baldwin și Vansittart îl pun în curent cu convorbirile noastre. Sir Samuel Hoare mi-a explicat, la rîndul său, în ce constă faimoasa chestiune a indivizibilității ridicată de francezi și care, pretind francezii, n-ar fi acceptată de Marea Britanie. Sir Samuel Hoare mi-a declarat : „Nu vom face un acord aerian separat cu Germania. Nici nu putem face un asemenea acord, dat fiind că cea mai puternică forță aeriană o reprezintă Franța și, prin urmare, o limitare a armamentelor aeriene fără de participarea Franței ar profita numai acesteia și ar stînjeni, fără contraparte, Marea Britanie și Germania ; așadar Franța comandă prin poziționea ei întreaga negociațiune. Așa fiind, ea nu are decît să refuze încheierea acordului aerian, pe care Marea Britanie nu-l face fără ea atîta timp cît celelalte chestiuni ce o interesează nu sînt regulate. În ce privește Pactul Oriental, am sfătuit pe Ribbentrop să purceadă la încheierea lui cît mai grabnic. Însăși Germania a propus

încheierea lui sub forma unui pact de neagresiune. Marea Britanie ar vedea în refuzul Germaniei de a încheia Pactul Oriental proba unor intenţiuni neamicale şi nepacifice".

În ce priveşte Abisinia, sir Samuel Hoare este destul de pesimist. El este dispus a uza de influenţa Marii Britanii asupra negusului cu scopul ca acesta să facă cît mai largi concesiuni lui Mussolini. Dar niciodată n-ar accepta ca să facă o presiune de pe urma căreia Abisinia, membră a Societăţii Naţiunilor, să-şi diminueze propria ei suveranitate. Sir Samuel Hoare mi-a spus : „Ştiu de cîtă trecere te bucuri domnia-ta la Paris. Rog, fă tot ce depinde de domnia-ta pentru ca Franţa să fie alături de Anglia în apărarea principiilor Societăţii Naţiunilor. Anglia nu poate lua împotriva Italiei măsuri de unul singur. Sau se aplică Pactul Societăţii Naţiunilor, sau unica formă de cooperare a Marii Britanii în politica europeană este pusă în primejdie". Am spus lui sir Samuel Hoare că francezii au teamă, dacă fac o presiune asupra Italiei, ca aceasta să nu se azvîrle în braţele Germaniei. Prin urmare, este preferabil ca să se ajungă la o înţelegere cu Franţa pe terenul concesiunilor de făcut Italiei. Pentru aceasta timpul este scurt şi faptul că misiunea lui Eden nu a fost încununată de succes la Roma nu trebuie să descurajeze Marea Britanie. Trebuie căutată o altă ofertă şi trebuie făcut apel la Franţa pentru ca pe baza legăturilor ei intime de azi cu Italia să poată convinge pe Mussolini să le accepte.

Sir Samuel Hoare m-a invitat mîine la un dejun, cînd vom continua convorbirea noastră.

388

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

LONDRA, 4 IULIE 1935

T.C. NR. 71. STRICT CONFIDENŢIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 39 112 DIN 4 IULIE

Am fost invitat astăzi la dejun de sir Samuel Hoare împreună cu ministrul de finanţe, Neville Chamberlain.

În timpul dejunului, sir Samuel Hoare şi-a adus aminte de călătoria sa în România din 1915 cu un lux uimitor de detalii. A fost atunci trimis de Guvernul britanic în misiune secretă pentru a convinge pe I.I.C. Brătianu să intre în război alături de aliaţi.

Trăsăturile de caracter ale persoanelor pe care le-a cunoscut atunci au fost puse în relief. Astfel am trăit pagini din istoria României dinainte de război, în care numele I.I.C. Brătianu, Take Ionescu, lordul Thomson, părintele Lucaci, Jean Chrissoveloni, colonelul Rossetti au revenit în orice moment.

După dejun, sir Samuel Hoare m-a rugat să împărtăşesc şi lui Neville Chamberlain cele comunicate ieri despre situaţiunea europeană, şi în special despre francezi, privitor la Marea Britanie, ceea ce am făcut. Amîndoi au spus că regretă că Franţa nu reuşeşte să priceapă Anglia, după cum, desigur, nici englezii nu reuşesc să priceapă pe francezi. Sir Samuel Hoare mi-a spus că cel mai bun mijloc de a întoarce acea parte din opiniunea publică lucrată de propaganda germană înspre Franţa ar fi ca să se progreseze în una sau două cel puţin din chestiunile pe care Franţa le-a legat într-un tot indivizibil, făcînd soluţiunea lor imposibilă. Desigur, pactul aerian şi Pactul Oriental trebuie tratate indivizibil, a spus sir Samuel Hoare, căci altfel Sovietele vor protesta şi Anglia nu o doreşte. Dacă însă nu se face un progres în aceste negociaţiuni, atunci opinia publică va fi şi mai mult lucrată de propaganda germană şi se va întări în tendinţa tradiţională a izolării. Izolarea nu este o politică pentru Marea Britanie. Şi chiar dacă ar voi s-o practice, ea nu ar reuşi, dată fiind potrivita legătură de interese ce există între Franţa şi Anglia. Dar, pentru a practica o politică netedă, pozitivă şi intervenţionistă din partea Marii Britanii, sarcina Guvernului britanic trebuie uşurată de comprehensiunea franceză.

Neville Chamberlain a vorbit apoi de situaţiunea financiară din Franţa şi a spus că din punct de vedere economic nu ar trebui să existe o problemă a francului, atît de imense sînt rezervele franceze în toate direcţiunile şi atît de importantă este reducerea pasivului balanţei de plăţi operate de Franţa în ultimul an. Din nefericire, a spus Neville Chamberlain, problema francului este un fenomen psihologic. A fost suficient ca să se retragă ceva aur pentru ca francezii să-şi piardă capul.

Amîndoi miniştrii britanici au încheiat conversaţiunea noastră cu aceste cuvinte : „Aşa cum sîntem, noi şi francezii, cu sau fără voia noastră, sîntem condamnaţi la prietenie. Între Franţa şi Anglia nu poate să existe divorţ".

După aceea am avut o lungă întrevedere cu Eden, cu care am discutat din nou problemele la ordinea zilei. Eden este de părere că trebuie făcută o nouă tentativă pe lîngă Mussolini pentru ca să se ajungă la o înţelegere în chestiunea Abisiniei. Greutatea însă, a spus Eden, în reglementarea acestei chestiuni pe cale pacifică este că Abisinia a învins o dată Italia şi nu se poate, prin urmare,

aplica pe cale de analogie soluția din Maroc, unde Franța nu a cunoscut înfrîngerea.

Am văzut, în fine, pe John Simon. Mi-a spus că Baldwin a pus în curent Consiliul de Miniștri cu convorbirile ce am avut și mi-a anunțat că în scurt timp sir Samuel Hoare va face un discurs asupra politicii externe, în care va face declarațiunea că Anglia nu și-a schimbat politica externă și că pacea este indivizibilă.

Deși am încă multă lume de văzut, cred că pot, pe urma conversațiunilor avute în primele zile de ședere la Londra, dată fiind importanța interlocutorilor mei, să trag deja cîteva concluziuni de ordin general. Le voi formula astfel :

1. Marea Britanie regretă procedeul întrebuințat în ce privește încheierea acordului naval. Prietenii înțelegerii franco-britanice trebuie să se bucure însă de el, altfel resentimentul împotriva Franței, produs de neîncheierea acordului naval, ar fi paralizat pentru multă vreme o apropiere logică între Franța și Anglia.

2. Există teama unei eclipse franceze vremelnice în jocul politic britanic. Marea Britanie ar dori să-și rezerve numai pentru ea monopolul politicii cu Germania și îi este teamă cînd o altă mare putere joacă pe aceeași coardă. Marea Britanie ar dori prietenia și cu Germania, și cu Franța. Dar nu încape cea mai mică îndoială că Marea Britanie știe că germanii sînt adevărații ei concurenți ; de aceea, orice s-ar întîmpla, în cele din urmă preferă tot Franța.

3. În acest moment, Franța poate cere și obține foarte mult de la Anglia contra concursului ei în chestiunea Abisiniei și cu condițiunea să întrebuințeze metodele britanice, iar nu silogisme în negociațiuni.

4. Propaganda germană în Anglia este foarte mare. Înalta societate se lasă în special sedusă. Directiva politică a Marii Britanii nu este însă clintită cu nimic de această propagandă. Dacă Franța greșește față de Marea Britanie după concepțiunea acesteia din urmă, propaganda Germaniei va exagera fricțiunile cît va putea. Ideea însă că Marea Britanie ar merge cu Germania contra Franței trebuie exclusă.

5. Gesturile aparent neamicale ale Angliei față de Franța sînt, în mare parte, efectele slăbiciunei actuale și provizorii a Franței din punct de vedere intern.

389

N. TITULESCU CĂTRE D. MAXIMOS, MINISTRUL AFACERILOR STRĂINE AL GRECIEI

9 IULIE 1935

T.

Am aflat cu adevărată bucurie că excelența-voastră a reluat conducerea Ministerului Afacerilor Străine.

În trecut, colaborarea noastră a purtat amprenta nu numai a unei perfecte cordialități, ci și a unei încrederi și afecțiuni reciproce. Pentru binele relațiilor dintre țările noastre și menținerea păcii, avem datoria să folosim sentimentele care ne leagă. În trecut, eforturile excelenței-voastre și cele ale colaboratorilor noștri au dus la Pactul de la Atena.

În viitor, eforturile noastre trebuie să tindă spre dezvoltarea acestei politici de interes comun pentru țările balcanice în toate domeniile. Relațiile Greciei și României n-ar putea fi mai bune. Acestea obligă țările noastre să pună prietenia indestructibilă care le unește în slujba organizării unei păci efective.

Adresez urările cele mai călduroase pentru gloria și prosperitatea nobilei națiuni grecești și vă rog să credeți în sentimentele mele de prietenie devotată.

390

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA TIRANA

BUCUREȘTI, 12 IULIE 1935

T.C. NR. 41 116

Referitor telegrama dumneavoastră nr. 456.

Rog transmiteți maiestății-sale regelui Zogu că România a fost pentru acceptarea cererii Albaniei de a intra în Înțelegerea Balcanică și va fi foarte fericită să dea același vot afirmativ cu prilejul viitoarei întruniri a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice.

391

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

CAP MARTIN, 1 AUGUST 1935
T.C. NR. 114
ÎNREG. M.A.S.
NR. 45 581 DIN 2 AUGUST

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 44 474.

La conferința economică a Micii Înțelegeri, delegațiunea cehoslovacă a fost aceea care a propus un regim egal pentru lemn cu Austria ; delegațiunea iugoslavă a mers și mai departe și a voit să se și întocmească o notă de protestare împotriva discriminării în dauna Micii Înțelegeri și în folosul Austriei. Delegațiunea română a susținut că procesul-verbal trebuie să ia act de aceste doleanțe, rezervîndu-se însă hotărîrea Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Consiliu care se întrunește, după cum știți, la 29 august la Bled.

În consecință, demersul ministrului Franței nu are nici un rost, pentru că organul politic al Micii Înțelegeri nu s-a pronunțat.

Noi nu putem admite demersuri preventive care să ne influențeze judecata într-un sens sau altul.

Între domnia-voastră și mine numai, știu bine că Mica Înțelegere nu va obține de la marile puteri regimul de favoare al Austriei. Dar nu strică ca din timp în timp să facem marile puteri să priceapă cît de imorală este această discriminare împotriva noastră, pentru ca să putem obține cel puțin concesiunile parțiale indispensabile, ca acelea, de pildă, care ne sînt necesare pentru plata cuponului.

392

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

CAP MARTIN, 1 AUGUST 1935
T.C. NR. 115
ÎNREG. M.A.S.
NR. 45 579 DIN 2 AUGUST

Ca răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 45 437.

Informațiunea Italiei că România ar face presiuni ca Albania, în mod indirect, să intre în Înțelegerea Balcanică este o pură invențiune.

Rog a spune din partea mea lui Sola că regret că Guvernul italian poate să dea crezămînt unei asemenea știri. Situațiunea este inversă. Am fost sondați noi de Guvernul albanez dacă am fi favorabili intrării Albaniei și, cum Înțelegerea Balcanică este deschisă și Bulgariei, și Albaniei, nu putem răspunde decît afirmativ.

De altfel nu pentru prima oară Albania face asemenea cerere. La întrunirea Consiliului Înțelegerii Balcanice de la Ankara, Iugoslavia a prezentat cererea de intrare a Albaniei în Înțelegerea Balcanică. Cererea a întrunit voturile favorabile ale Iugoslaviei, României și Turciei și a fost amînată în urma rezistenței Greciei.

Conducătorii recenți au în vedere, probabil, o a doua cerere de admitere a Albaniei în Înțelegerea Balcanică la viitoarea întrunire a Consiliului permanent.

Între domnia-voastră și mine numai pot spune că mi-a făcut impresiunea că, pe cînd Jevtić era ministrul afacerilor străine, Iugoslavia împingea Albania la intrarea ei în Înțelegerea Balcanică.

În ce ne privește pe noi, nu avem nici un motiv pentru a împinge Albania în o direcțiune sau alta.

De aceea puteți da ministrului Italiei asigurările cele mai formale că nu există și nu va exista o presiune românească pentru ca Albania să intre în Înțelegerea Balcanică.

393

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

BAD GASTEIN, 22 AUGUST 1935
T.C. NR. 153. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 49 822 DIN 26 AUGUST

Am primit în ziua de 14 august la Cap Martin un secretar de legație iugoslav ca curier special de la Stoiadinović, care mi-a remis o scrisoare din partea acestuia întovărășită de un proiect de convențiune militară între România, Turcia și Iugoslavia, pregătit de autoritățile militare iugoslave și purtînd data de 1 august. Stoiadinović mă roagă să supun proiectul iugoslav studiului autorităților militare române. El mai propune ca experții militari români, turci și iugoslavi să se întîlnească la toamnă, la o dată ce va fi fixată ulterior de comun acord de cele trei guverne, pentru ca să procedeze la un studiu complet și aprofundat al proiectului de care

este vorba. Stoiadinović mă informează că o comunicare identică a făcut Guvernului turc. Prin ministrul Cesianu am trimis proiectul convenţiunii militare a Guvernului iugoslav pentru a fi remis direct maiestăţii-sale regelui. După ce maiestatea-sa regele şi primul ministru vor lua cunoştinţă de el, dacă vor socoti de cuviinţă, Ministerul Afacerilor Străine îl va lua prin curier special şi transmite pe cale legală Ministerului de Război şi Marelui Stat-Major. Am voit prin această procedură să evităm facerea de copii înainte ca documentul să fi fost văzut de maiestatea-sa regele. Cum un proiect de convenţiune militară al unuia din aliaţii noştri nu micşorează cu nimic dreptul să facem un contraproiect sau a propune amendamentele necesare conform interesului ţării, cred că nu putem să răspundem decît afirmativ propunerii lui Stoiadinović relativ la reuniunea experţilor militari în toamna anului acestuia. În consecinţă, rog pe primul ministru să binevoiască a telegrafia autorizaţiunea guvernului să fac lui Stoiadinović comunicare în acest sens.

394

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

BLED, 29 AUGUST 1935

T.C. NR. 158

ÎNREG. M.A.S.

NR. 50 566 DIN 29 AUGUST

Rog a comunica ministrului Franţei următoarele : „Sînt adînc surprins şi mîhnit de comunicarea pe care Guvernul francez găseşte cu cale s-o facă Guvernului român în ajunul Conferinţei de la Bled. Franţa a găsit cu cale să discute schema pactului dunărean cu domnul Beneš, care nu avea nici o calitate în această materie şi care nu a transmis nimic. El nu este nici ministrul afacerilor străine al maiestăţii-sale regelui Carol al II-lea, nici preşedintele Micii Înţelegeri.

Mai mult, schema a fost remisă cu mult înainte Austriei, care a discutat despre ea cu ministrul României la Viena, pus în trista situaţiune de a auzi de unele chestiuni despre care guvernul său nu avea cunoştinţă.

Dacă nu aş fi fost un partizan cald al încheierii pactului dunărean, aş fi văzut în această metodă un mijloc diplomatic de a para o rezistenţă. Cum Guvernul francez ştie că din primul ceas am salutat cu bucurie iniţiativa domnului Laval, mărturisesc că nu pricep. Şi între prieteni nu există deghizare mai mare decît aceea de a nu pricepe. Guvernul regal român îşi rezervă dreptul de a ex-

prima la timpul oportun punctul de vedere românesc pe toate chestiunile".

Vă rog să transmiteţi prezenta telegramă maiestăţii-sale regelui şi primului ministru.

În mod strict confidenţial voi spune că eu am textul de mult, dar nu de la Franţa, şi, prin urmare, tot limbajul ce ţin ministrului Franţei este justificat.

395

PROCES-VERBAL AL CELEI DE-A IX-A SESIUNI A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNŢELEGERI *

BLED, 30 AUGUST 1935

Sînt prezenţi :

Excelenţele lor domnii : E. Beneš pentru Cehoslovacia, N. Titulescu pentru România şi M. Stoiadinović pentru Iugoslavia.

Şedinţele se ţin sub preşedinţia excelenţei-sale M. Stoiadinović, preşedinte al Consiliului şi ministru al afacerilor externe al Iugoslaviei.

I. Probleme politice

1. Discuţii asupra politicii generale

Cei trei miniştri au făcut schimb de informaţii şi şi-au expus punctele lor de vedere asupra diferitelor probleme privind politica externă a ţărilor lor. Domnul Titulescu a rezumat impresiile pe care le-a cules în diferite capitale ale Europei în timpul călătoriei sale. Domnul Beneš a expus, la rîndul său, impresiile sale privind în special Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, pe care abia o vizitase. Această expunere i-a determinat pe cei trei miniştri să facă un schimb de vederi asupra raporturilor dintre ţările lor şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Domnul Titulescu şi Beneš s-au exprimat în favoarea unei recunoaşteri a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste de către Iugoslavia. Domnul Stoiadinović a expus motivele pentru care Iugoslavia nu poate încă să recunoască Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste şi declară că Guvernul iugoslav înţelege foarte bine punctul de vedere al Cehoslovaciei şi al României. Guvernul iugoslav nu va ridica nici un obstacol şi nu va stînjeni dezvoltarea relaţiilor prieteneşti dintre Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste şi Cehoslovacia şi România. Dimpotrivă, el va privi aceste relaţii cu bunăvoinţă, dar, totuşi, el nu va putea să schimbe în acest moment atitudinea adoptată pînă în prezent faţă de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste de către Guver-

nul iugoslav. El cere să i se mai acorde un oarecare timp pentru ca situaţia să poată evolua.

Domnii Beneš şi Titulescu se declară de acord cu domnul Stoiadinović în actuala situaţie, dar exprimă dorinţa ca Guvernul iugoslav să se ocupe cît mai curînd posibil de această problemă în sensul unei recunoaşteri a U.R.S.S., astfel ca politica externă a Micii Înţelegeri faţă de U.R.S.S. să fie identică.

2. Problema Habsburgilor

Cei trei miniştri au căzut de acord că problema Habsburgilor ar trebui tratată nu numai între ei într-o şedinţă cu uşile închise, ci şi într-un comunicat dat presei şi în care, în termeni categorici, cele trei ţări ale Micii Înţelegeri să se declare hotărît împotriva restaurării Habsburgilor. Cei trei miniştri consideră că o declaraţie clară şi categorică ar servi scopului dorit. Politica Micii Înţelegeri trebuie să rămînă potrivnică atît reîntoarcerii Habsburgilor, cît şi Anschluss-ului.

3. Intervenţie militară în caz de restaurare

Domnul Stoiadinović a exprimat dorinţa de a se clarifica situaţia militară a celor trei ţări în cazul unei restaurări a Habsburgilor. După un schimb de vederi, cei trei miniştri au căzut de acord pentru a da textul definitiv al protocolului semnat de domnii Titulescu şi Jevtić la data de 25 şi 26 martie 1935, după cum urmează :

„Dacă există pericolul de restaurare a Habsburgilor, cele trei state ale Micii Înţelegeri trebuie să mobilizeze pentru a trece frontierele Austriei".

Prin urmare, acest text este acum valabil pentru cele trei ţări. În acelaşi timp, cei trei miniştri hotărăsc să introducă în procesul-verbal al acestei sesiuni un paragraf conceput în termenii următori :

„Cu toate că domnii Beneš şi Titulescu au convingerea că de îndată ce mobilizarea va fi decretată rezultatul dorit va fi obţinut, ei sînt întru totul de acord în numele guvernelor respective că, dacă această ipoteză nu se realizează, armatele mobilizate ar trebui să treacă frontierele Austriei. În consecinţă, cei trei miniştri ai afacerilor externe sînt de acord ca cele trei state-majore să studieze această ipoteză în vederea deplinei sale realizări.

4. Pactul dunărean

Domnul Stoiadinović îi informează pe colegii săi asupra textului care i-a fost remis în ajunul conferinţei de către contele de Dampierre, ministrul Franţei. Cei trei miniştri au hotărît să examineze ulterior acest text cu cea mai mare bunăvoinţă şi să-şi comunice observaţiile pe care le-ar avea de făcut cu privire la textul

propus. În principiu, ei acceptă ideea pactului dunărean. După ce-şi vor fi comunicat părerile, ei vor hotărî în ce moment şi sub ce formă vor trebui să comunice Guvernului francez părerile lor asupra acestui subiect.

5. Conflictul italo-etiopian

După un schimb de informaţii privind conflictul italo-etiopian, care ameninţă să se transforme într-un veritabil război între cele două ţări, cei trei miniştri stabilesc pentru conduita lor următoarele linii generale :

I. În prezent să rămînă complet neutri şi rezervaţi.

II. Dacă problema se va pune în faţa Societăţii Naţiunilor, să se declare pentru menţinerea păcii şi să considere instituţia Societăţii Naţiunilor ca singur instrument al acestei politici de pace.

III. Dacă e cazul, să-şi exprime fidelitatea faţă de Pactul Societăţii Naţiunilor.

IV. În măsura în care Anglia şi Franţa vor avea o atitudine comună în conflictul italo-etiopian, să se situeze de partea lor. În caz de dezacord între aceste două puteri să se consulte dinainte asupra măsurilor de luat.

6. Intrarea Albaniei în Pactul balcanic

Cei trei miniştri consideră că această problemă nu este de actualitate, întrucît Guvernul albanez nu şi-a exprimat încă formal dorinţa de a adera la Pactul balcanic. Cei trei miniştri socotesc de asemenea că ar trebui consultat asupra acestui subiect Guvernul grec.

7. Tribunale arbitrale mixte

Cei trei miniştri au căzut de acord să examineze ulterior această problemă şi să adopte un punct de vedere identic.

II. Probleme economice

1. Reducerea taxelor percepute de către Administraţia Porţilor de Fier.

Domnul Stoiadinović expune necesitatea reducerii acestor taxe, care apasă cu greutate asupra economiei naţionale iugoslave. S-a hotărît ca domnul Stoiadinović să pregătească un memorandum în acest sens, pentru a fi remis domnilor Titulescu şi Beneš în vederea formării unei păreri identice asupra acestui subiect. În orice caz, cei trei miniştri hotărăsc să dea instrucţiuni delegaţilor lor respectivi în Comisia internaţională a Dunării, pentru a se consulta întotdeauna dinainte în scopul de a proceda de comun acord la sesiunile zisei comisii.

În ceea ce priveşte problema reprezentării Germaniei în Comisia internaţională a Dunării, cei trei miniştri sînt în principiu de

acord cu punctul de vedere al Franței și al Italiei asupra acestui subiect, dar hotărăsc să procedeze astfel încît Mica Înțelegere să nu se arate împotriva Germaniei în această problemă, lăsînd aceasta pe seama marilor puteri.

2. Consiliul economic al Micii Înțelegeri

Au fost adoptate procesele-verbale ale sesiunilor a IV-a și a V-a ale Consiliului economic al Micii Înțelegeri.

Problema Statutului Consiliului Economic al Micii Înțelegeri, ca urmare a lipsei de timp, a fost amînată pentru următoarea sesiune a Consiliului permanent.

3. Problema concesiilor economice făcute de către Franța Austriei

Cei trei miniștri au căzut de acord, în ceea ce privește favorurile acordate de către Franța Austriei, să nu facă nici un demers pe lîngă Guvernul francez.

La încheierea sesiunii la 30 august, cei trei miniștri au redactat și adoptat un comunicat, care va fi dat presei, privind lucrările Consiliului în sesiunea sa de la Bled.

Bled, 30 august 1935

N. Titulescu Dr. M. Stoiadinović Dr. Eduard Beneš

396

COMUNICATUL CELEI DE-A IX-A SESIUNI A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

BLED, 30 AUGUST 1935

Cei trei miniștri ai afacerilor externe ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, întruniți în zilele de 29 și 30 august 1935 la Bled în Consiliu permanent al statelor Micii Înțelegeri sub președinția domnului Stoiadinović, președintele Consiliului iugoslav, după ce au examinat în amănunt situația generală actuală și după ce și-au schimbat punctele de vedere în această privință, și-au stabilit între altele puncte de vedere comune în modul următor :

1. Avînd în vedere pericolul momentului actual, al posibilității diverselor conflicte eventuale într-un viitor apropiat, ei își reafirmă solemn unitatea de vederi și solidaritatea deplină și perfectă în toate problemele de politică externă, așa cum reiese din comunitatea lor politică, bazată pe statutul Consiliului permanent al statelor Micii Înțelegeri și pe practica conformă neîntreruptă. Această unitate și solidaritate nu pot decît să fie sporite în fața dificultăților

actuale. Într-adevăr, hotărîrea și angajamentul de a apăra în comun interesele celor trei state ale noastre pe plan politic, diplomatic, economic și militar rămîn mai ferme ca oricînd.

2. Statele Micii Înțelegeri sînt profund atașate păcii și își vor pune toate eforturile și toate forțele în slujba păcii. Ca singurul și unicul instrument al acestei politici, ele vor continua să considere instituția Societății Națiunilor, căreia îi rămîn credincioase orice s-ar întîmpla în anii viitori.

3. Cele trei guverne sînt convinse că dificultățile situației actuale pot fi în mare măsură reduse, iar pacea generală, îndeosebi în Europa, poate fi menținută și consolidată dacă eforturile depuse în ultima vreme în vederea încheierii unui pact oriental și a unui pact dunărean ar duce cît mai curînd posibil la succesul final.

În ceea ce privește pactul oriental, al cărui unic scop este de a menține în anii viitori pacea și liniștea în Europa răsăriteană, ele au fost de acord cu propunerile prezentate recent de cabinetele din Paris și de la Londra și vor continua tratativele lor în această privință cu guvernele interesate, pentru a se ajunge cu ele la o înțelegere comună sau la orice altă convenție menită să asigure securitatea țărilor lor.

Ideea pactului dunărean, a cărui misiune este de a asigura respectarea reciprocă a regimului politic intern al statelor contractante, integritatea teritorială actuală și independența politică a fiecărui stat semnatar, continuă să facă obiectul unei examinări foarte minuțioase a politicii lor. Ele sînt de acord cu guvernele de la Paris și Roma asupra necesității de a încheia un pact asemănător. Ele îl consideră ca fiind baza colaborării pașnice, sincere și amicale între statele Micii Înțelegeri, pe de o parte, și Austria și Ungaria, pe de altă parte. Ele văd de asemenea în el cea mai bună bază a relațiilor amicale și pașnice între statele Micii Înțelegeri, Italia și Germania.

De aceea ele se declară gata să colaboreze în mod loial și cu respectarea intereselor lor naționale la realizarea completă a eforturilor menite să ducă la încheierea finală a negocierilor actuale.

4. În ce privește așa-zisa problemă a egalității în drepturi în materie de armamente, care a fost, la un moment dat, ridicată în legătură cu pactul dunărean, guvernele statelor Micii Înțelegeri continuă să-și mențină punctul de vedere aprobat de altfel de către cele trei mari puteri occidentale, Anglia, Franța și Italia, potrivit căruia această problemă nu poate fi rezolvată decît cu condiția creșterii corespunzătoare a securității lor. Această creștere a securității lor n-ar putea să existe decît într-o formă concretă și eficace.

5. Cele trei guverne ale statelor Micii Înţelegeri, avînd în vedere diferitele informaţii lansate în privinţa familiei Habsburgilor, ţin să-şi precizeze definitiv atitudinea lor de neschimbat faţă de fosta dinastie a monarhiei austro-ungare.

Atitudinea binecunoscută a guvernelor celor trei state ale noastre privind problema Habsburgilor, manifestată deja în anii precedenţi în mai multe rînduri fie în mod colectiv, fie în mod individual, n-a suferit nici o schimbare şi nu va suferi nici una.

Statele Micii Înţelegeri doresc mai întîi să constate foarte precis că respectă întocmai regimurile interne ale celorlalte state şi nu înţeleg sub nici o formă să se amestece în treburile interne ale vecinilor lor.

Ca atare, ele nu au nici o intenţie de a se pronunţa asupra regimului monarhic din celelalte state, considerînd că această problemă este de competenţa politicii interne a statelor respective.

Dimpotrivă, nici unul din statele Micii Înţelegeri nu consideră că problema fostei dinastii habsburgice nu-l interesează sau că este o problemă de competenţa politicii interne a oricărui stat european, avînd în vedere situaţia politică a Europei Centrale şi Sud-orientale dinainte de război, date fiind aspiraţiile anterioare şi actuale ale acestei familii şi avînd în vedere consecinţele considerabile internaţionale pe care le-ar avea în mod inevitabil o eventuală revenire la tron în oricare stat al Europei Centrale a oricărui membru al acestei foste dinastii.

Cele trei state ale Micii Înţelegeri nu pot deci considera problema restaurării habsburgice ca o problemă internă, pentru că ea afectează interesele lor vitale şi pacea europeană. Într-adevăr, sub tentativa restaurării habsburgice se ascunde o ameninţare la adresa patrimoniului lor naţional, a integrităţii lor teritoriale şi a regimului lor politic intern.

Faţă de cele de mai sus, guvernele statelor Micii Înţelegeri sînt libere de orice opinie preconcepută, ele nu manifestă nici un sentiment de ostilitate faţă de celelalte state şi naţiuni ale Europei Centrale, cu care doresc în mod sincer să trăiască în prietenie şi colaborare paşnică ; ele nu fac decît să constate realitatea politică de care popoarele celor trei state ale noastre sînt profund conştiente.

Avînd în vedere aceste sentimente profunde ale tuturor popoarelor statelor Micii Înţelegeri, restaurarea habsburgică ar fi de natură să înlăture definitiv toate şansele acestei colaborări şi ale prieteniei viitoare între naţiunile care aparţineau mai înainte monarhiei habsburgice. Iată de ce statele Micii Înţelegeri sînt, rămîn şi vor rămîne toate în egală măsură şi pe de-a-ntregul adversare

ale acestei restaurări, precum şi ale oricăror măsuri menite s-o pregătească, şi se vor opune la aceasta cu toate forţele lor. Ele sînt convinse că această stare de lucruri nu este de loc de natură să împiedice buna înţelegere cu vecinii lor şi doresc sincer să cadă de acord definitiv cu ei în această privinţă, precum şi în ceea ce priveşte politica comună pe care s-o urmeze împreună în viitor în Bazinul Dunărean, în vederea unei bune înţelegeri politice şi economice reciproce şi a menţinerii independenţei şi integrităţii teritoriale actuale a fiecărui stat respectiv.

6. Consiliul permanent al Micii Înţelegeri a examinat în cele din urmă în amănunt toate problemele care vor figura pe ordinea de zi a Consiliului şi a Adunării Societăţii Naţiunilor. El a hotărît să urmărească foarte îndeaproape evoluţia acestor probleme şi să se întrunească în timpul adunării de la Geneva de îndată ce situaţia o va cere. Examinarea prealabilă a problemelor respective a avut drept rezultat unitatea deplină de vederi a celor trei guverne în ce priveşte fondul şi procedura de urmat în cadrul eventualelor discuţii de la Geneva.

7. Avînd în vedere situaţia politică generală, Consiliul permanent al statelor Micii Înţelegeri a hotărît că cei trei miniştri ai afacerilor externe vor avea în cursul viitoarelor săptămîni şi luni contacte personale permanente şi strînse.

397

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU MINISTRUL SAVEL RĂDULESCU)

BAD GASTEIN, 3 SEPTEMBRIE 1935

T.C. NR. 169

INREG. M.A.S.

NR. 51 073 DIN 4 SEPTEMBRIE

În urma celor stabilite la Bled, rog a face demersul necesar spre a avea voturile Adunării Societăţii Naţiunilor pentru alegerea României în Consiliul Societăţii Naţiunilor. Demersul trebuie făcut verbal de miniştrii noştri cam în termenii următori : „Mandatul cehoslovac în Consiliul Societăţii Naţiunilor luînd sfîrşit, România a hotărît să-şi pună candidatura. În consecinţă, Guvernul român roagă Guvernul «cutare» să binevoiască a-i da votul său". În plus, bineînţeles, formulele obişnuite de politeţe, de mulţumiri etc.

Demersul trebuie făcut în ţările următoare : Finlanda, Esto-

nia, Letonia, Lituania, Norvegia, Danemarca, Belgia, Luxemburg, Spania, Portugalia, Elveția, Albania, toate dominionurile prin Legația noastră din Londra la comisarii respectivi, dar nu la Guvernul britanic. Tot prin Londra, Persia, Irak, Siam, Afganistan.

Prin Paris toate statele sud-americane, afară de cele care au reprezentanți în București. Egiptul tot prin București.

Amiciții.

398

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

BAD GASTEIN, 13 SEPTEMBRIE 1935
T.C. NR. 176
ÎNREG. M.A.S.
NR. 53 196 DIN 13 SEPTEMBRIE

Am citit proiectul de convenție comercială între România și Argentina. Deși am iscălit deplinele puteri, cer ca textul să fie modificat la articolul patru, alineatul trei, în sensul că tratamentul națiunei celei mai favorizate nu se aplică drepturilor și privilegiilor acordate sau ce vor fi acordate în viitor unuia sau mai multor state limitrofe și adăugat: „sau care fac parte dintr-o înțelegere politică stabilită prin tratat".

Acest adaos permite să încheiem înțelegeri economice prevăzute de Pactul Balcanic cu Grecia și Turcia, care nu sînt limitrofe. În orice caz, îmi rezerv să examinez întreaga materie la înapoiere.

399

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 29 SEPTEMBRIE 1935
T.C. NR. 196
ÎNREG. M.A.S.
NR. 55 792 DIN 30 SEPTEMBRIE

Consiliul Societății Națiunilor, lucrînd ca Comitet, a numit o subcomisiune pentru redactarea părții istorice a conflictului italo-abisinian.

Joi dimineața se vor strînge supleanții pentru a lua cunoștință de lucrarea Societății Națiunilor, iar lunea viitoare se întrunește din nou întreg Consiliul Societății Națiunilor pentru a începe discutarea propunerilor de făcut Italiei în virtutea articolului 15.

Laval și Eden revin pentru această parte a lucrărilor.

400

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 7 OCTOMBRIE 1935
T.C. NR. 1 036. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 57 305 DIN 8 OCTOMBRIE

În ședința de ieri, Comitetul de șase a admis un raport care constată că Italia a făcut război Abisiniei în violarea dispozițiunilor pactului.

Azi după-amiază Consiliul se va întruni, iar miercuri Adunarea Societății Națiunilor.

Se va numi apoi o Comisiune compusă din membrii Consiliului și ai anumitor state membre ale Societății Națiunilor pentru coordonarea sancțiunilor economice.

401

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAȚIUNILOR, ÎN CADRUL COMITETULUI CELOR 18 PENTRU CONFLICTUL ITALO-ETIOPIAN, ÎN PROBLEMA EMBARGOULUI ASUPRA ARMELOR *

GENEVA, 11 OCTOMBRIE 1935

Domnul Titulescu (România) consideră că chestiunea ridicată de domnul de Madariaga depășește întrucîtva problema de care a fost sesizat prezentul Comitet și care se referă la întreaga operă a sancțiunilor. Ceea ce se propune astăzi este atît de normal, încît ne întrebăm de ce Societatea Națiunilor nu a făcut-o imediat; ce se va întîmpla oare atunci cînd se va ajunge la probleme mai complicate asupra cărora vor exista divergențe de opinii?

Reprezentantul României examinează apoi problema de a ști dacă articolul 16 al pactului implică doar obligația de a numi un

Comitet de studii însărcinat să formuleze recomandări sau dacă autorizează statele membre să ia hotărîri și să le facă cunoscute în conformitate cu obligațiile pactului pentru ca ele să fie în mod automat executate. Domnul Titulescu crede că cel de-al doilea fel de a privi lucrurile este singurul conform cu pactul.

El propune să se substituie expresia „pot fi adoptate măsurile următoare" cu aceea „se hotărăște". Această nouă redactare, dînd în același timp satisfacție delegatului Spaniei, păstrează pentru țările care pot să ia imediat măsuri în acest sens un caracter imperativ, lăsînd totodată guvernelor care n-au din acest moment împuternicirile necesare pentru a adopta astfel de măsuri timpul să le propună parlamentelor lor, fără ca totuși opinia publică să poată considera că Societatea Națiunilor îndeplinește o muncă pur teoretică.

SDN, JOURNAL OFFICIEL, SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 145,
DIFFÉREND ENTRE L'ETHIOPIE ET L'ITALIE, P. 33, DOC. 3

402

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAȚIUNILOR, ÎN COMITETUL CELOR 18 PENTRU CONFLICTUL ITALO-ETIOPIAN, ÎN PROBLEMA SANCȚIUNILOR ECONOMICE *

GENEVA, 12 OCTOMBRIE 1935

Domnul Titulescu (România) crede, după ce a ascultat cu atenție pe domnii Eden și Coulondre, că Comitetul se găsește în fața a două păreri concordante. Se propune cu titlu de sancțiune economică, pe de o parte, instituirea embargoului asupra exporturilor italiene de orice fel și, pe de alta, prohibirea vînzării către Italia a anumitor materii prime ce vor fi desemnate de un grup de experți.

Prima propunere, cea care se referă la embargoul asupra tuturor exporturilor italiene, pare cea mai eficace și cea ale cărei efecte trebuie să fie cele mai rapide. Nu este mai puțin util pentru fiecare dintre țările chemate să aplice sancțiunile să-și dea seama de repercusiunile pe care această propunere le-ar avea. Domnul Titulescu le va ilustra luînd exemplul României. Cînd se spune „embargo asupra tuturor exporturilor italiene cu destinația statele participante", se spune de asemenea „încetarea tuturor exporturilor românești cu destinația Italia", cel puțin în practică,

căci Italia va păstra întotdeauna, în realitate, posibilitatea de a cumpăra, cu aurul pe care îl va fi putut pune în rezervă, produsele care îi vor fi cele mai indispensabile. Dar care vor fi în realitate exporturile la care va trebui să renunțe România? Acestea vor fi exporturile de cereale, animale, lemn și de petrol cu destinația Italia. Domnul Titulescu va lăsa deoparte petrolul, deoarece este în mod special vizat într-o propunere a reprezentantului Franței; dar în ceea ce privește animalele, lemnul și cerealele, este puțin probabil ca Italia să le cumpere din România, dat fiind că ea va putea să și le procure în țări vecine, care vor accepta produsele ei și pe care, prin urmare, ea nu va trebui să le plătească din rezerva sa de aur.

Observațiile pe care tocmai le-a prezentat domnul Titulescu nu trebuie de loc să facă să se creadă că România înțelege să se sustragă. România este, dimpotrivă, hotărîtă să aplice sancțiunile cu o fidelitate absolută. Ne găsim în fața unei propuneri britanice și a unei propuneri franceze, care sînt concordante; nu rămîne decît de văzut cum pot fi puse în practică. Cînd România nu va mai putea schimba lemnul, porumbul și animalele sale cu produse italiene, Italia va cumpăra aceste mărfuri din Ungaria și din Austria, deoarece Ungaria și Austria vor continua să accepte produsele italiene. Încă o dată, România este hotărîtă să execute integral obligațiile care decurg pentru ea din pact alături de Regatul Unit și de Franța, dar trebuie să recunoaștem că sistemul care este prevăzut dă un avantaj Austriei și Ungariei, care au violat articolul 16 al pactului. Italia va înceta să importe lemn din Iugoslavia; ea și-l va procura din Ungaria; ea va înceta să ceară animale din România și Iugoslavia; ea le va aduce din Ungaria; de asemenea, în ce privește porumbul, ea îl va lua de acum înainte din Ungaria în loc de a-l comanda României.

În aceste condiții, domnul Titulescu declară că România se va asocia măsurilor care vor fi propuse, însă cu condiția ca paragraful 3 al articolului 16 — unde se spune că membrii Societății își vor acorda unul altuia sprijin reciproc în aplicarea măsurilor economice și financiare de luat în virtutea articolului 16 pentru a reduce la minimum pierderile și inconvenientele ce ar putea rezulta din aceasta — să fie aplicat integral. Domnul Titulescu este convins că nici una din țările reprezentate în Comitet nu ar vrea să pedepsească o țară ca România pentru a fi respectat articolul 16 din pact și să dea o primă de încurajare celor care, fără prea multă eleganță, l-au repudiat.

În final, domnul Titulescu declară că se asociază concluziilor prezentate de delegații Regatului Unit și Franței, cu această adăugire

ca să fie instituit un Comitet de compensaţie, însărcinat să studieze în acelaşi timp mijloacele cele mai practice pentru a înlătura repercusiunile neplăcute pe care ar putea să le aibă programul de sancţiuni asupra economiei ţărilor care îl vor aplica. Cu cît compensaţiile care vor fi prevăzute vor fi juste, cu atît ţări ca România vor aplica sancţiunile cu o rigoare care le vor face eficace pentru cel mai mare bine al păcii.

SDN, JOURNAL OFFICIEL, SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 145, DIFFÉREND ENTRE L'ETHIOPIE ET L'ITALIE, P. 39, DOC. 9.

403

INTERVENŢIA LUI N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAŢIUNILOR, ÎN COMITETUL CELOR 18 PENTRU CONFLICTUL ITALO-ETIOPIAN, ÎN PROBLEMA MĂSURILOR FINANCIARE ÎMPOTRIVA ITALIEI *

GENEVA, 14 OCTOMBRIE 1935

Domnul Titulescu (România) nu ar dori ca aplicarea sancţiunilor să fie întîrziată de unele state sub pretextul că ar fi necesar să ia anumite măsuri legislative.

Domnul Titulescu nu înţelege să se amestece în treburile vreunei ţări. El nu se îndoieşte de sinceritatea nici uneia dintre ele ; el este convins că toate sînt hotărîte să execute în mod rapid obligaţiile lor. El atrage totuşi atenţia că parlamentele ţărilor membre fondatoare ale Societăţii Naţiunilor şi-au asumat deja, ratificînd tratatele în care figurează Pactul Societăţii Naţiunilor, obligativitatea articolului 16 de „a rupe imediat cu statul care iese din pact orice relaţii comerciale sau financiare". În ceea ce îl priveşte, domnul Titulescu nu vede cum ar putea să meargă în faţa parlamentului român pentru a cere a doua oară autorizaţia pe care o are deja de a lua anumite măsuri. Se poate, de altfel, remarca că ceea ce se propune la ora actuală este mult mai puţin grav decît ceea ce se prevede în articolul 16.

În toate ţările, puterea executivă poate deci să ia imediat orice hotărîri utile, şi dacă, pentru motive pe care domnul Titulescu nu le vede, aceste hotărîri ar trebui supuse parlamentelor, nu ar trebui să vedem în aceasta o cauză de întîrziere.

404

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 15 OCTOMBRIE 1935
T.C. NR. 212. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG M.A.S.
NR. 58 599 DIN 15 OCTOMBRIE

Printr-o telegramă osebită am trimis textul sancţiunilor financiare, votate sub rezerva aprobării guvernelor, de unanimitatea Ligii Naţiunilor, mai puţin Ungaria şi Austria. Referinţa la aprobarea pe cale de lege ce se găseşte în textul rezoluţiunii Ligii se aplică statelor care au intrat ulterior în Societatea Naţiunilor şi nu au votat Pactul Societăţii ca o lege. În ce priveşte România, care a votat de patru ori Pactul Societăţii Naţiunilor, cu ocaziunea ratificării Tratatelor de la Versailles, Trianon, Neuilly şi Saint-Germain, obligaţiunile articolului 16 constituie pentru ea şi pentru marea majoritate a ţărilor membre în Societate o lege de stat care funcţionează *ipso facto*. În consecinţă, punerea în aplicare a dispoziţiunilor Ligii cînd va căpăta aprobarea Guvernului român, se va face pe cale de decret. Deşi aceste sancţiuni privesc mai puţin interesele României, dat fiind că este vorba de împrumuturi sau credite de acordat Guvernului italian şi supuşilor săi, totuşi este în interesul nostru să putem comunica cît mai grabnic Societăţii Naţiunilor atît aprobarea guvernului, cît şi măsurile ce s-au luat pentru punerea în vigoare pe cale de decret a recomandărilor Societăţii Naţiunilor.

În ce priveşte chestiunea sancţiunilor economice ce interesează de aproape România, dat fiind că este vorba de exportul ei în Italia am declarat că paralel cu aceste sancţiuni noi cerem ca Pactul Societăţii Naţiunilor să fie aplicat în întregime, adică să ni se acorde sprijin mutual, financiar şi economic pentru ca pierderile şi inconvenientele să fie reduse la minimum posibil. Potrivit acestei cereri, la care s-a raliat Iugoslavia şi Turcia, un comitet de studiu pentru asistenţa mutuală, despre care vorbeşte articolul 16, a fost numit astăzi.

Cu privire la sancţiunile economice ne-am găsit în prezenţa a două teze. Teza britanică : embargoul pe toate importaţiunile din Italia, sancţiune drastică, dat fiind că în măsura în care nu se cumpără din Italia nu se mai poate vinde în Italia.

Teza franceză : interdicțiunea exportului în Italia a unor mărfuri numai, printre care cărbunii, petrolul, bumbacul etc.

Divergența a fost suspendată din cauza unei împrejurări politice care mi s-a relatat în mod cu totul confidențial : Laval a făcut presiuni asupra lui Mussolini ca cel mai tîrziu în 8 zile să-i formuleze o ofertă concretă de pace. În consecință, s-a cerut să nu se ia măsuri vexatorii ca prohibițiunea de cumpărare generală din Italia, pentru ca Mussolini să nu ia pretext de enervare și să refuze gestul de pace ce i se cere. Așa fiind, chestiunea sancțiunilor economice a fost transmisă unui comitet de studii, pentru ca să se cîștige cele 8 zile cerute de Laval. În acest timp este posibil să se pună embargoul pe exportul unor anumite metale, ca, de pildă, nichelul, arama, cromul etc. Prohibițiunea exportului petrolului și a cărbunilor ar fi lăsată pentru mai tîrziu, după ce se va fi avut în prealabil răspunsul Americii și al Germaniei relativ la atitudinea lor în această chestiune.

Trăim timpuri foarte grele, într-o tensiune continuă și cu teamă că, dacă sancțiunile economice nu ar aduce rezultatul dorit, Anglia să nu procedeze la blocarea Mării Roșii, ceea ce ar împiedica orice debarcare italiană în Eritrea, fapt care ar putea deveni punctul de plecare al unor evenimente din cele mai grave.

405

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAȚIUNILOR, ÎN SUBCOMITETUL PENTRU ORGANIZAREA AJUTORULUI MUTUAL ÎNTRE ȚĂRILE CARE AU VOTAT SANCȚIUNILE ECONOMICE ÎMPOTRIVA ITALIEI *

GENEVA, 16 OCTOMBRIE 1935

Domnul Titulescu (România) este recunoscător președintelui de a fi fost primul care a schițat schema unui sistem de aplicare a paragrafului 3 al articolului 16 din pact. El crede totuși că trebuie arătat că Comitetul de sprijin reciproc, a cărui creare este sugerată se va transforma într-un fel de birou de înregistrare a doleanțelor statelor interesate. Timpul va trece cu corespondența între guverne și Comitet, pînă ce se va constata că încheierea unui acord bilateral cu țara desemnată de acesta din urmă nu este posibilă.

Pentru a avea latitudinea să-și exprime părerea sa cu toată sinceritatea, domnul Titulescu ține să declare mai întîi că România

va vota propunerea Regatului Unit oricare ar fi opinia pe care o va exprima în ultimă analiză subcomitetul. Cei care își închipuie că România vrea să facă o afacere în această problemă a sprijinului reciproc se înșală : România va vota sancțiunile fără să ceară vreo garanție, făcînd cel mai larg credit înțelegerii Guvernului Regatului Unit, precum și înțelegerii tuturor celorlalți membri ai Societății Națiunilor.

Obiectul paragrafului 3 al articolului 16 nu este de loc de a despăgubi pe unii membri ai Societății Națiunilor pentru pierderile suferite ca urmare a aplicării sancțiunilor. Nu este vorba pentru România de a se sustrage sacrificiilor care rezultă din aceasta. România înțelege să se supună acestor sacrificii ca toți ceilalți membri ai Societății Națiunilor.

Dimpotrivă, paragraful 3 al articolului 16 dă dreptul României, după votarea sancțiunilor și nu înainte, să ceară să existe egalitate, în mod proporțional vorbind, în pierderea suferită de fiecare țară.

Domnul Titulescu este de părere că această egalitate nu poate fi asigurată decît printr-un singur mijloc : obligația de a cumpăra cu prioritate din țările care vor suferi pierderi deosebit de grave față de țările care nu participă la sancțiuni.

Nu de pierdere se teme România, ci de nedreptate.

Astfel, sistemului de recomandări și de înregistrare a doleanțelor, domnul Titulescu înțelege să-i substituie un sistem fix. El va cere după votarea sancțiunilor să fie stabilită obligația juridică, și nu numai morală, a membrilor comunității internaționale de a cumpăra din țările care au suferit pierderi ceea ce trebuie pentru ca aceste pierderi să nu fie mai mari decît cele ale altor țări.

Domnul Titulescu citează cifre recente din comerțul României cu Italia, pentru a arăta întreaga importanță a acestui comerț față de totalul schimburilor exterioare ale României. După ce a indicat că în 1934 România a vîndut Italiei pentru mai mult de 2 000 000 de lire sterline mărfuri și a constatat că în primele opt luni ale anului 1935 comerțul cu Italia aproape s-a dublat, soldul activ pentru aceste opt luni fiind de aproape 2 000 000 de lire sterline, el insistă asupra importanței pierderii pe care ar reprezenta-o întreruperea acestui comerț pentru o țară al cărei buget nu se ridică decît la 18 miliarde de lei pentru o populație de 18 000 000 de locuitori.

Domnul Titulescu nu vede alt mijloc de rezolvare a problemei aplicării paragrafului 3 al articolului 16 decît de a se prevedea, după votarea sancțiunilor, obligația pentru membrii Societății Națiunilor de a cumpăra din România, în măsura posibilului, petrolul, lemnul, animalele și cerealele pe care această țară le vinde în

prezent Italiei. O recomandare, o obligație morală ar fi insuficient ; ceea ce trebuie este obligația juridică.

România, solicitînd aceasta, nu cere nici o favoare, nici un ajutor financiar ; ea nu cere decît să livreze mărfuri pe bani sau în schimbul altor mărfuri. Pe de altă parte, este logic ca o prioritate să fie recunoscută țărilor care participă la sancțiuni.

Domnul Titulescu încheie repetînd că orice altă soluție ar duce la imposibilitatea de a aplica paragraful 3 al articolului 16. Aceasta nu înseamnă că Guvernul român nu va aplica sancțiunile înainte de a i se da o garanție în acest sens. Dar, în cele din urmă, Guvernul nu va putea să reziste presiunii evenimentelor care acționează împotriva voinței lui. Sprijinul pe care îl cere îi este necesar pentru a face față circumstanțelor potrivnice executării obligațiilor sale.

SDN, JOURNAL OFFICIEL, SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 145, DIFFÉREND ENTRE L'ETHIOPIE ET L'ITALIE, PROCÈS-VERBAUX DE LA PREMIÈRE SESSION (DU 11 AU 19 OCTOBRE 1935), P. 127—128, DOC. 4.

406

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 16 OCTOMBRIE 1935
T.C. NR. 215. STRICT CONFIDENȚIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 58 840 DIN 17 OCTOMBRIE

Ca răspuns la telegrama domniei-voastre nr. 58 599.

Ridicarea embargoului pe arme destinate Abisiniei și aplicarea lui pe cele destinate Italiei urmează să fie decise și de România pe cale de decret.

Sancțiunile financiare trebuie luate imediat, pentru că se face aci o campanie destinată să opună România Marii Britanii.

Sancțiunile trebuie luate pe calea unui decret dat în urma unui prealabil jurnal al Consiliului de Miniștri, făcut pe baza unui raport semnat de domnul prim-ministru.

Sancțiunile urmează a fi luate de îndată, dat fiindcă celelalte țări au luat deja dispozițiunile.

Găsesc că domnia-ta ai dreptate în ce privește interpretarea ce s-ar putea da unei simultaneități în luarea măsurilor cu statele Micii Înțelegeri.

Dacă România dă aparența de ezitări în materie de sancțiuni financiare, unde interesul ei este minim și unde Franța și Anglia

sînt de acord, ce se va pronostica cu privire la sancțiunile economice ?

O lozincă în totul : nu puneți Marea Britanie contra României.

407

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAȚIUNILOR, ÎN SUBCOMITETUL PENTRU ORGANIZAREA AJUTORULUI MUTUAL ÎNTRE ȚĂRILE CARE AU VOTAT SANCȚIUNILE ECONOMICE ÎMPOTRIVA ITALIEI *

GENEVA, 17 OCTOMBRIE 1935

Domnul Titulescu (România) recunoaște, ca și domnul Eden, că este greu să se prevadă de pe acum consecințele pe care va putea să le aibă acțiunea colectivă. De aceea România s-a declarat gata să voteze în favoarea propunerii Regatului Unit fără să întrebe dinainte ce se va întîmpla cu dreptul conferit de paragraful 3 al articolului 16.

Domnului Titulescu i se pare totuși că ar însemna să se reducă la maximum însemnătatea paragrafului 3 al articolului 16 dacă s-ar mărgini la crearea unui comitet tehnic însărcinat numai să studieze, pe măsură ce sînt prezentate, cererile statelor. Este necesar să se studieze de pe acum ce va trebui să se facă în diversele ipoteze dacă vrem ca paragraful 3 al articolului 16 să nu rămînă literă moartă.

Domnul Titulescu este convins că un apel făcut de Guvernul Regatului Unit personalităților influente din lumea comercială ar avea consecințe practice foarte importante. El nu crede, totuși, că aceleași rezultate pot fi obținute pe această cale în toate statele.

În ceea ce privește contingentele, domnul Titulescu este de părere că s-ar putea întreprinde un studiu special asupra problemei de a ști în ce măsură această clauză ar interveni în mărirea contingentelor. Personal, domnul Titulescu este convins că clauza națiunii celei mai favorizate nu este un obstacol în atribuirea de contingente suplimentare țărilor participante.

Domnul Titulescu roagă pe domnul Eden să precizeze sensul exact al cuvintelor sale privind drepturile pe care unele state le dețin în virtutea tratatelor.

*

Domnul Titulescu (România) ajunge la concluzia că, după părerea delegatului Regatului Unit, statele care participă la acțiunea colectivă nu ar trebui să insiste asupra clauzei națiunii celei mai favorizate. El propune să se facă un studiu asupra dublului aspect al preferinței : în raport cu țara care a violat articolul 16 și în raport cu țările care nu iau parte la sancțiuni, fie pentru că nu sînt membre ale Societății Națiunilor, fie pentru că nu fac comerț cu Italia.

El propune de asemenea să se ia în considerație mărirea contingentelor rezervate mărfurilor țărilor participante, fie că este vorba de articole exportate cu destinația Italia, fie de alte articole.

*

Domnul Titulescu (România) acordă cel mai mare interes propunerii domnului Maximos, care nu este de loc în contradicție cu a sa. El a fost în mod deosebit surprins de argumentul privind imposibilitatea de a găsi devizele necesare pentru a cumpăra mărfurile importate în prezent din Italia. Dacă, spre exemplu, România, ale cărei exporturi către Italia sînt constituite în principal de petrol, își încetează exporturile, ea va trebui să-și găsească devizele necesare pentru a cumpăra bumbacul și articolele de bumbac care constituie grosul importurilor sale provenind din Italia și care reprezintă una dintre nevoile esențiale ale populației române. Nu va fi de ajuns să se găsească un debușeu pentru petrol, ci va mai trebui ca țara care va oferi acest nou debușeu să fie ea însăși exportatoare de bumbac.

SDN, JOURNAL OFFICIEL, SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 145, P. 130—131.

408

INTERVENȚIA LUI N. TITULESCU LA SOCIETATEA NAȚIUNILOR, ÎN COMITETUL CELOR 18 PENTRU CONFLICTUL ITALO-ETIOPIAN, ÎN CHESTIUNEA ORGANIZĂRII AJUTORULUI MUTUAL ÎNTRE ȚĂRILE CARE AU VOTAT SANCȚIUNILE ECONOMICE ÎMPOTRIVA ITALIEI *

GENEVA, 19 OCTOMBRIE 1935

D-l Titulescu (România) acceptă propunerea d-lui Sandler de a se suprima paragraful 2 a.

În ceea ce privește paragraful 2 b, el crede că Comitetul este pe deplin competent pentru a-l adopta. Organizarea sprijinului reciproc revine guvernelor statelor membre ale Societăți Națiunilor. Comitetul dă aici directive, și nimic nu este mai natural ca a lua măsuri pentru a evita ca statele membre ale Societății Națiunilor care nu vor aplica sancțiunile să devină beneficiarii sacrificiilor acceptate de ceilalți. Dacă exporturile statelor care nu vor aplica sancțiunile către alte țări nu sînt reduse, aceste state vor fi favorizate, pe de o parte pentru că situația lor actuală de exportatori către Italia nu va fi diminuată și, pe de altă parte, pentru că ele vor avea un surplus de exporturi către Italia. Domnul Titulescu consideră că prima datorie morală — și, folosind acest cuvînt, el se gîndește la statele care se sustrag și nu la cele care vor aplica sancțiunile — este de a se face dreptate și de a nu pune pe picior de egalitate statele care vor aplica articolul 16 al pactului cu cele care nu-l vor aplica. În ceea ce îl privește deci, el ține ca paragraful 2 b să fie menținut.

*

Domnul Titulescu (România) regretă de a nu fi de acord nici cu delegatul Franței, nici cu delegatul Regatului Unit. Aceasta nu i se întîmplă în mod frecvent, dar, atunci cînd i se întîmplă, el persistă în părerea sa cu o tenacitate care este bine cunoscută.

Societatea Națiunilor trebuie să-și dea seama că în acest nefericit paragraf 2 b este o problemă care depășește frazeologia folosită, *wording*-ul. În acest paragraf se pune problema autorității Societății Națiunilor față de toate țările planetei.

Există, din nefericire, o părere care se face din ce în ce mai simțită și împotriva căreia partizanii inițiali ai Societății Națiunilor luptă cu din ce în ce mai multă greutate. Se spune că sînt state la Geneva care își fac o situație prin lovituri de pumn și că sînt altele care nu obțin situația la care aspiră, cu toate gesturile lor de devotament repetate fără întrerupere de cincisprezece ani. Se spune că Societatea Națiunilor nu distinge între cei care păcătuiesc și cei care nu păcătuiesc. Or, trebuie știut că nu există religie durabilă dacă ea nu creează un rai și un infern. Dacă ești sigur că vei intra întotdeauna în rai, poți fi sigur că religia nu va fi niciodată respectată. Domnul Titulescu trece la examinarea propunerii d-lui Coulondre, susținută de domnul Eden.

Care este diferența dintre această nouă redactare și cea care a fost propusă la început ? Paragraful 2 b a fost el însuși modificat.

Dacă domnul Titulescu a acceptat suprimarea paragrafului 2 a, a făcut-o pentru că i s-a spus că paragraful 2 b va rămîne. Dacă acum se vrea modificarea paragrafului 2 b, domnul Titulescu nu mai este de acord. Într-adevăr, prin propunerea care tocmai a fost prezentată se creează trei categorii de state, dintre care cele care

respectă pactul sînt cele mai nefericite. Opinia publică are adesea obiceiul să creadă că ești nefericit din lipsă de inteligență. Nu trebuie incitată opinia publică să impute greșelii conducătorilor suferințele pe care le suportăm. Textul domnului Coulondre creează trei categorii de state. În primul rînd, statele nemembre ale Societății. Acestea nu pierd nimic din punctul de vedere al exporturilor lor în statele membre și au dreptul să cîștige tot ce pot printr-un surplus de exporturi în Italia. Ne spunem : „Să sperăm că aceste state, dat fiind avantajul de a adăuga la beneficiile pe care le realizează prin comerțul făcut cu statele reprezentate la Societatea Națiunilor beneficiul unui comerț suplimentar cu Italia, să sperăm — ne spunem — că ele vor schimba acest avantaj cu participarea sub o formă sau alta la măsurile internaționale, ca, de exemplu, tranzitul pe teritoriile lor. Cele mai fericite sînt deci statele care nu sînt membre ale Societății Națiunilor. Acestea sînt cele mari ! Domnul Titulescu se înclină, căci ele n-au violat nici o obligație internațională.

În cea de-a doua categorie intră membrii Societății care refuză să aplice articolul 16. Aici este cazul să se facă o distincție capitală. Unele țări au venit în mod deschis să ne spună : „Noi vom aplica rezoluțiile din 1921". Domnul Titulescu se înclină în fața necesităților lor interne, căci ele n-au declarat că nu s-a produs o violare a pactului. Spunînd aceasta, domnul Titulescu face în special aluzie la o țară ! El știe cît l-a costat să spună că Italia era în neconcordanță cu pactul ! Dar, din nefericire, nu te poți lăsa condus în acest caz de sentiment. Dacă ar fi vorba să se facă o problemă de sentiment, s-ar găsi prieteniei italo-române o bază mult mai adîncă decît baza „seculară" a prieteniei austro-italiene sau a recentei prietenii ungaro-italiană. Și, totuși, românul care este Titulescu și-a călcat pe inimă și și-a făcut datoria acceptînd propunerea delegatului Regatului Unit. Dar ce vede el ? Astăzi sînt națiuni care refuză să aplice articolul 16. Dar aceste țări nu vor vedea o micșorare a exporturilor lor în statele participînd la sancțiuni decît în măsura în care ar avea un profit ca urmare a exporturilor lor suplimentare în Italia. Deci, pentru ele, nici o pierdere ; dar pentru noi toți, spune D-l Titulescu, da. O primă categorie de state, cele care nu sînt membre ale Societății Națiunilor, vor avea beneficiile prezente asigurate și, în plus, beneficii suplimentare. O a doua categorie de state, Ungaria și Austria, membre ale Societății Națiunilor, dar neaplicînd sancțiunile, nu vor suferi pierderi.

În sfîrșit, a treia categorie, care cuprinde membrii Societății Națiunilor care aplică fidel pactul, va suporta singură greutatea aplicării sancțiunilor.

I se cere domnului Titulescu, reprezentant al unui stat care face parte din națiunile latine, ministru al afacerilor externe al unei țări care iubește profund Italia, să meargă în fața opiniei sale publice și să apere sancțiunile așa cum au fost considerate aici, fără să poată să-i dea consolarea că cei care nu aplică pactul nu vor avea o situație mai bună. Cum se poate să i se ceară lui să apară în fața României pentru a-i spune : „Trebuie să pierzi tot ce ți s-a cerut la Geneva. Cît despre Ungaria, ea nu va pierde nimic". De ce ? va fi întrebat. „Pentru că România este un membru al Societății Națiunilor care aplică fidel pactul". „Dar de ce îl aplicăm dacă nu există risc ? Și cum românul este logic, își va spune : „Dacă nu se aplică pactul, de ce am rămîne la Geneva ?"

Domnul Titulescu are curajul să vorbească astfel chiar la Geneva pentru că el este un veteran al Societății Națiunilor. Niciodată n-a fost auzit vorbind cu o asemenea pasiune despre problemele care au un caracter ce interesează direct țara sa. Dar de data aceasta este vorba de o problemă de dreptate internațională.

Românii acceptă toate suferințele, dar ei nu vor accepta niciodată nedreptatea. În acest sens, domnul Titulescu cere menținerea ideii-bază a paragrafului 2 b.

*

Domnul Titulescu (România) ține să exprime recunoștința sa delegaților Africii de Sud, Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și Regatului Unit pentru sprijinul care l-au dat ideilor pe care el le-a exprimat.

Delegatul României va reveni ulterior asupra sugestiei domnului Eden. Dacă între domnul Eden și el există acord asupra fondului, el crede în schimb că redactarea actuală a textului francez îi separă.

Domnul de Madariaga a afirmat că Comitetul nu este competent și că nu poate să ia o poziție judiciară. Or, domnul Titulescu nu cere Comitetului să judece. Dar el consideră că, din moment ce este competent să stabilească directive economice în ceea ce privește exporturile, el nu vede dece nu s-ar accepta, printre aceste directive, acelea care se găseau în vechiul paragraf 2. Aceasta cu atît mai mult, cu cît domnul de Madariaga este de acord cu textul francez. În consecință, reprezentantul României constată că domnul de Madariaga face oficiu de judecător pentru Austria și Ungaria în măsura în care aceste țări scot beneficii din Italia, dar nu acceptă să facă același oficiu în ceea ce privește pierderile pe care cele două țări indicate ar trebui să le suporte pentru a fi puse pe picior de egali-

tate cu România. Cu alte cuvinte, domnul de Madariaga face oficiu de semijudecător.

În ceea ce privește intervenția domnului de Motta, domnul Titulescu relevă că nimic din ceea ce el însuși a pronunțat nu are caracter de pedeapsă, că nimic nu pare a fi mînie, acest cuvînt fiind luat în sensul bun indicat de domnul Motta.

Delegatul României nu cere să fie pedepsită Ungaria, ci el cere să nu fie pedepsită propria lui țară. El cere numai ca cele două țări să fie puse pe picior de egalitate și că, din moment ce Ungaria și Austria sînt obligate de articolul 16 ca și România, ele să suporte aceleași consecințe ca și cînd ar fi aplicat zisul articol.

Domnul Titulescu consideră că domnul Motta a spus un mare adevăr afirmînd că echitatea și măsura sînt cele mai mari virtuți în politică. De asemenea, consideră că-l poate întreba pe domnul Motta dacă este echitabil să se ceară României pentru că aplică sancțiunile să sufere mai mult decît țările care nu le aplică și dacă este o propunere lipsită de măsură aceea de a cere nu să fie pedepsită Ungaria, ci de a fi pusă pe picior de egalitate cu toate statele care aplică sancțiunile. Ținînd seama de cele ce precedă, domnul Titulescu crede că clasificarea pe care a făcut-o între state persistă.

Există mai întîi statele cele mai fericite — nemembrii —, mai fericite pentru că ele păstrează beneficiul din comerțul actual și au perspectiva beneficiului special pe care-l vor putea trage din comerțul cu Italia.

Există după aceea membrii Societății Națiunilor care nu aplică sancțiunile și cărora textul domnului Coulondre nu le retrage decît profiturile suplimentare.

Există, în sfîrșit, cea de-a treia categorie de state, asupra cărora apasă toată povara : membrii fideli ai Societății Națiunilor.

Delegatul României îl întreabă pe domnul Motta dacă înseamnă lipsă de măsură reducerea la două a numărului categoriilor statelor, luarea măsurilor necesare pentru ca cei care nu aplică sancțiunile să intre în categoria celor care le aplică.

Exemplele concrete sînt uneori necesare pentru înțelegerea dezbaterii. Este motivul pentru care domnul Titulescu arată că țara sa va suferi pierderi pentru că nu va mai putea să exporte lemn, spre exemplu. Cînd îl va oferi, i se va spune : „Nu pot să vi-l cumpăr pentru că îl cumpăr din Austria". România este în drept să răspundă : „Cumpărați-l din Austria, dar micșorați-l cu cantitatea ce mi-este indispensabil să v-o vînd ca urmare a sancțiunilor".

Dacă România are vite de vînzare i se va spune : „Nu pot să le cumpăr, pentru că le cumpăr din Ungaria". România va trebui să răspundă : „Cumpărați-le din Ungaria, dar micșorați cu cantitatea ce

mi-este indispensabil să vă vînd ca urmare a sancțiunilor". Proporțional vorbind, pierderea trebuie să fie egală.

Dacă reprezentantul Regatului Unit și-a exprimat simpatia pentru teza pe care domnul Titulescu a apărat-o este pentru că a înțeles că nu era nici amărăciune, nici tendință represivă în această teză, ci numai o cerere de dreptate, urmărind redresarea situației țărilor care aplică sancțiunile.

Domnul Titulescu îi va spune domnului Madariaga că aceste țări nu s-au tocmit niciodată în ceea ce privește sancțiunile.

Și acum să vorbim despre text. După textul domnului Coulondre s-ar reduce exporturile țărilor nemembre ale Societății în măsura în care comerțul lor ar crește cu exporturile pe care ar putea să le facă ulterior în Italia. Dacă textul domnului Coulondre devine ceea ce gîndește domnul Eden, domnul Titulescu îl va accepta imediat. De aceea el propune o alternativă la sfîrșitul căreia Comitetul ar putea să adopte fie propunerea delegatului Africii de Sud, domnul Titulescu acceptînd să se spună : „Micșorați prin toate mijloacele potrivite importurile provenind din țările membre ale Societății Națiunilor care nu participă la sancțiuni în măsura necesară și echitabilă...", fie textul domnului Coulondre, cu un adaos ce ar face să reiasă ideile dezvoltate de domnul Titulescu : „În scopul de a ușura această creștere, să se ia în considerație avantajele pe care comerțul unor state membre ale Societății Națiunilor și care nu participă la sancțiuni le-ar trage din aplicarea acestor sancțiuni, precum și obligațiile ajutorului reciproc". S-ar lua în considerație două elemente : elementul „profit", ca supliment de export, și elementul „obligație de asistență reciprocă". Textul s-ar termina așa cum a propus domnul Coulondre. Domnul Titulescu este gata să accepte cei doi termeni ai acestei alternative.

SDN, JOURNAL OFFICIEL,
SUPPLÉMENT SPÉCIAL NR. 145, P. 72 ȘI 73—74, DOC. 26.

409

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 25 OCTOMBRIE 1935
T.C. NR. 227. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 61 041 DIN 25 OCTOMBRIE

Trebuia să plec astă-seară joi spre Bucureşti. Cum ministrul britanic A. Eden m-a rugat personal azi-dimineaţă să rămîn pînă la 31 octombrie, cînd se fixează data sancţiunilor economice, a trebuit să accept. În aceste condiţiuni, neputînd face cu repeziciunea voită o expunere verbală a situaţiunii maiestăţii-sale regelui şi guvernului, cred că-mi este imposibil să păstrez mai mult timp consfătuirile fără a le comunica lucruri care n-aş fi dorit să facă obiectul de telegramă cifrată.

Situaţiunea internaţională este din cele mai grave ; eu unul, în cariera mea ministerială neîntreruptă de 18 ani, nu am cunoscut un moment care să se poată asemui cu cel prezent. Relaţiunile dintre Franţa şi Marea Britanie, în ciuda aparenţelor, au devenit, din cauza atitudinei lui Laval, foarte încordate. Nu exagerez spunînd că tensiunea reală între Londra şi Roma este mai mică decît tensiunea dintre Londra şi Paris. Relaţiunile dintre Franţa şi Soviete s-au înrăutăţit mai mult decît lasă presa sovietică şi franceză să apară, din cauza întîrzierii ratificării de către Franţa a Pactului de asistenţă mutuală.

Sovietele au suspendat pe cale de scrisoare Pactul de asistenţă mutuală dintre ele şi Cehoslovacia pînă la ratificarea franceză. Încercările lui Laval de apropiere de Germania au dat greş, dat fiind că în situaţiunea actuală Hitler preferă să păstreze neutralitatea, cu tendinţă de apropiere de Anglia decît de Franţa.

Opiniunea publică franceză este ţinută în ignoranţa situaţiei actuale atît prin fondurile vărsate de Guvernul francez presei, cît şi de cele vărsate de Guvernul italian.

Situaţiunea din Europa Centrală este din cele mai precare ; din cercurile franceze, engleze şi italiene ni se comunică unanim îngrijorarea cu privire la un gest ce ar putea face Germania relativ la independenţa Austriei, oricît ar fi de blîndă forma gestului la care ea ar recurge.

Peste toate acestea se adaugă situaţiunea internă din Franţa. Laval, speculînd asupra temerei provocate de intrarea Franţei într-un război, asupra acuzaţiunilor de francmasonerie duse de cei ce împărtăşesc politica Italiei, asupra unei vechi anglofobii, naturală la francezi, a reuşit a pune de partea sa opiniunea publică. Partidul radical şi stînga în genere, neputînd deci să-l atace cu succes pe politica externă din cauza opiniunei publice actuale franceze, vor să-l răstoarne pe politica internă, şi anume nedizolvarea legilor de dreapta, şi pe insuccesul măsurilor de ordin financiar. Herriot nu voieşte să facă guvern. El personal ar accepta pe Mandel ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, dar partidul radical îl refuză. Dacă criza nu izbucneşte încă, este că nu există un prim-ministru acceptabil pentru radicali care să înlocuiască pe Laval. Situaţiunea în general cere clarificare, şi prima care se impune în interesul menţinerii păcii şi a ordinii actuale în Europa este aceea a raporturilor franco-britanice.

Izvorul neînţelegerilor franco-britanice îl constituie nesiguranţa atitudinii franceze faţă de flota britanică mobilizată în Mediterana. Guvernul britanic a întrebat în mai multe rînduri Guvernul francez dacă flota engleză, fiind atacată de Italia, poate conta pe porturile, arsenalurile şi flota franceză. Pînă cînd Franţa să dea un răspuns, Italia a fost declarată în ruptură de pact şi articolul 16 aplicabil. Francezii, profitînd de schimbarea situaţiunii, au răspuns că vor executa întotdeauna obligaţiunile din paragraful 3 al articolului 16, adică vor da întotdeauna asistenţa militară împotriva statului care atacă pe un membru al Societăţii Naţiunilor, aplicînd sancţiunile.

Or, nu această chestiune interesează Marea Britanie. Flota britanică a fost concentrată înainte de declaraţiunea Italiei în ruptură de pactul Societăţii Naţiunilor şi ceea ce Guvernul britanic voia să ştie era dacă poate conta pe sprijinul francez chiar dacă atacul italian s-ar îndrepta împotriva flotei care se află în Mediterana nu în virtutea obligaţiunilor de sancţiuni ale articolului 16 ori în virtutea unui act de legitimă apărare. Laval a eschivat să răspundă la această întrebare, insistînd mereu asupra sprijinului ce Franţa va da Marii Britanii cu ocaziunea sancţiunilor ce s-ar aplica în virtutea articolului 16 de acord cu ea. Am citit nota franceză. Ea are 9 (nouă) pagini şi mărturisesc că ea nu merită laude pentru argumentarea dată, nici pentru nivelul jos la care a fost adusă întreaga discuţiune.

Chestiunea pusă de Anglia nu s-a efectuat teoretic ; în momentul în care vă telegrafiez, am primit atît de la Londra, cît şi de la marchizul Teodoli (italian), preşedintele Comisiunei mandatelor, confirmarea că joia trecută Italia şi Anglia au fost la un deget de război. Mussolini ar fi declarat lui Drummond că între o umilinţă şi un act de nebunie preferă pe acesta din urmă. Alarmat de telegramele lui Drummond, Guvernul britanic a insistat pe lîngă Gu-

vernul francez să-i promită sprijinul flotei sale. Răspunsul a fost eschivarea chestiunei. Nu este un prieten sincer al Franței care să nu deplîngă ocaziunea ce aceasta a pierdut de a se lega în mod definitiv și contra tuturor de Marea Britanie. Guvernul britanic, date fiind alegerile apropiate, nu putea să mărturisească public decepțiunea lui cu privire la Franța. În discursul său, Samuel Hoare a declarat că solidaritatea dintre cele două țări este perfectă. În convorbirile lor nu numai private, dar și oficiale cu reprezentanții diplomatici de la Londra, Guvernul britanic nu se sfiește a critica cu vehemență atitudinea Franței. Trebuie însă să observ că necazul Guvernului britanic este îndreptat împotriva lui Laval personal. Chiar în cele mai intime convorbiri, miniștrii britanici nu pierd ocaziunea să afirme că ei nu voiesc să schimbe politica externă și că exclud ideea unei apropieri de Germania împotriva Franței. Nu am nici un motiv să mă îndoiesc de sinceritatea sentimentelor exprimate de miniștrii britanici. Dar pentru ca realitatea să fie conformă acestui sentiment se cere ca și în Franța să se facă o rectificare de atitudine, fără de care bunele dispoziții engleze ar rămîne simple cuvinte. Laval e de altfel o minte prea suplă ca să nu realizeze apele ce tulburăm, cu atît mai mult cu cît are tot interesul să stabilească o interpretare favorabilă a lui Locarno pe urma ieșirei Germaniei din Societatea Națiunilor și să concerteze acțiunea flotei franceze cu cea engleză în Mediterană. Nu voiesc să intru în prea multe detalii. Totuși trebuie să spun că după mari lupte am reușit să pregătesc caracterul autentic și individual al sancțiunilor prevăzute de articolul 16, gîndindu-mă la tratatele noastre de alianță, care nu ar valora foarte mult dacă nu le-am aplica cu încuviințarea Societății Națiunilor, teză ce am făcut să triumfe cu sprijinul francezilor și englezilor înșiși, a fost alterat de schimbul de note anglo-francez, după care sancțiunile nu se pot lua decît în mod colectiv și după concertarea prealabilă cu membrii Societății Națiunilor. Mă voi mărgini să spun în concluziune că ceea ce e mai ales de reținut în această întorsătură de lucruri e că Marea Britanie, vrînd să aplice cu fermitate Pactul... [1] Politica franceză vizînd pe deasupra Italiei Germania — delegații britanici mi-au spus mie la Geneva în septembrie : „Acum facem o repetiție generală împotriva Germaniei" — nu-mi inspiră încredere ; Laval a priceput perfect lucrurile cît a fost la Geneva. Ce s-a petrecut de cînd a plecat la Paris, nu știu. Cum știu însă că are convorbiri telefonice cu Mussolini, nu este exclus ca una din ele să-i fi schimbat atitudinea. Pînă la o rectificare a poziției franceze,

[1] Lipsă în text.

acțiunea Angliei, care a fost o acțiune antigermană, riscă să-și piardă acest caracter.

A doua chestiune care cere clarificare este aceea a raporturilor franco-germane.

Toată lumea știe că Laval dorește o apropiere de Germania. Atare apropiere nu poate decît să profite tuturor aliaților Franței. Eu am trăit epoca de prietenie între Briand și Stresemann și cred că de la război încoace ea reprezintă perioada cea mai rodnică pentru pace. Dar pentru ca o asemenea politică să se practice din nou este nevoie să se știe pe ce baze te poți înțelege cu Germania și pentru aceasta Franța trebuie să aibă atît Anglia, cît și Sovietele alături de ea.

Paralel cu certurile sale cu Anglia, Laval a încercat și sondaje la Berlin prin omul său de încredere, ziaristul de Brinon.

Am văzut la Secretariatul general al Societății Națiunilor telegrama pe care ambasadorul Franței la Berlin, F. Poncet, a adresat-o lui Laval relativ la aceste sondaje. De Brinon a petrecut două zile la Berlin, unde a văzut pe Hitler. Hitler s-a arătat foarte preocupat de conflictul italo-abisinian și a exprimat aprobarea și simpatia sa pentru atitudinea lui Laval. Dar el a făcut rezerve pe paragraful notei franceze prin care se cere Angliei de a admite eventual concentrare de forțe militare. El vede în acest paragraf persistența unei politici franceze dirijate contra Germaniei. Hitler consideră sistemul sancțiunilor ca foarte periculos pentru economia europeană ; el a lăsat să se înțeleagă că Germania va păstra neutralitatea în ceea ce privește furnitura de arme, dar nu va împiedica pe exportatorii germani să continue exportul. Deși Hitler s-a exprimat fără acrimonie cu privire la Franța, de Brinon nu a avut impresiunea că Hitler dorește o conversațiune sau schimburi de vederi cu Parisul. I s-a părut mai curînd că Hitler ar considera poziția actuală a Germaniei ca avantajoasă și își rezervă să tragă maximum de profit.

Aceste concluziuni de la Berlin necorespunzînd dorințelor lui Laval, se observă, pe de o parte, o tendință a Franței de a relua explicațiunile cu Marea Britanie și a drege lucrurile pe cît posibil, pe de altă parte se observă în presa franceză unele articole antigermane cum nu s-au văzut de mult.

În ceea ce privește Europa Centrală, aflu de la Societatea Națiunilor și din cel mai autorizat izvor că, de pe urma călătoriei lui Gömbos la Berlin, Hitler s-a angajat să dea Ungariei următorul material de război : una mie mitraliere, cincizeci tancuri grele, cincizeci tancuri ușoare, una sută cincizeci tunuri în majoritate de calibru mare și două sute de avioane. Cînd acest material va fi complet furnizat Ungariei, s-a stabilit înțelegerea ca Budapesta să

îmite exemplul Germaniei și cu prima ocaziune oportună să repudieze unilateral Tratatul de la Trianon, proclamînd egalitatea în drepturi.

Repet că am fost silit de împrejurări să nu înșir în această telegramă decît lucruri neplăcute. Ele nu trebuie să ne alarmeze într-o prea mare măsură, dar trebuie să ne învedereze cît de delicate sînt problemele externe actuale și cît de grea este apărarea intereselor românești în mijlocul unor conjuncturi de acest fel.

Se poate lesne realiza sarcina ingrată ce avem de a discuta într-o atare atmosferă și cu preocupările marilor chestiuni de detaliu ce privesc sancțiunile, precum și aceia mai grea a unei păci care să respecte în același timp interesele Societății Națiunilor, ale Italiei și ale Abisiniei.

410

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 26 OCTOMBRIE 1935

T.C. NR. 223. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 61 082 DIN 27 OCTOMBRIE

Mi se comunică oficial de la Secretariatul Ligii Națiunilor că Laval va participa în persoană la întrunirea de joi.

Vă rog să grăbiți deciziunea guvernului ca sancțiunile economice să intre în vigoare în jurul zilei de 15 noiembrie, aceasta fiind data care pare a întruni pînă azi cele mai multe sufragii, în special ale aliaților noștri din Mica Înțelegere și din Înțelegerea Balcanică.

411

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 1 NOIEMBRIE 1935

T.C. NR. 224. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 62 068 DIN 1 NOIEMBRIE

Ca urmare la telegrama nr. 217, în care arătam că în nota lui de la 18 octombrie Laval a căutat să eschiveze răspunsul dacă va da sau nu asistență flota franceză dacă italienii atacă flota engleză

din Mediterană, pot spune azi cînd delegații Marii Britanii și ai Franței sînt din nou întruniți la Geneva, că primul ministru francez a cedat complet și a acceptat punctul de vedere englez. Se spune că Laval ar fi făcut aceasta pe urma marii impresiuni creată de discursul lui Herriot. Anturajul lui Laval dezminte că ar exista o notă constatînd acest lucru și că ar fi vorba numai de o punere tehnică la punct a notei din 18 octombrie.

Am avut însă prilejul personal să constat că realitatea este contrară.

În adevăr, arătîndu-mi nemulțumirea că Ambasada franceză din Londra nu a comunicat acest nou acord legațiunii noastre din Londra, cu care are cele mai strînse legături, și plîngîndu-mă de faptul că trebuie să aflu pe cale lăturalnică informațiuni de această importanță, Ambasada franceză din Londra s-a scuzat spunînd că aranjamentul s-a făcut la Paris.

În schimb, a confirmat că s-a remis lui Foreign Office o notă sau *aide-mémoire,* angajînd Franța să deschidă porturile și arsenalele ei flotei engleze, precum s-o și apere împotriva oricărui atac italian.

De altfel în acest moment există tehnicieni navali francezi la Londra care discută modalitățile tehnice de aplicare a angajamentului ferm ce a luat de data aceasta Laval.

Laval a cerut ca angajamentul să fie reciproc și în ce privește celelalte fronturi, ca și celelalte arme ca armata terestră și aeriană. Pentru moment, englezii au înregistrat concesiunea lui Laval și se arată foarte puțin dispuși a o plăti cu concesiuni noi din partea lor. Nimic nu poate învedera mai bine grava greșeală politică ce a făcut primul ministru francez refuzînd să întindă mîna de ajutor a Franței în chiar momentul cînd Anglia o cerea. Azi a cedat fără să aibă asigurate cel puțin pentru moment avantajele pe care era în drept să le reclame. Mulți, la Geneva, afirmă că, dacă Laval a făcut această concesiune, a făcut-o el avînd scopul de a cîștiga bunăvoința Angliei pentru condițiuni de pace așa cum le-ar concepe Mussolini.

Dacă acesta a fost cu adevărat calculul, faptele dovedesc că el a fost greșit. Într-adevăr, Eden ne-a declarat azi-dimineață la Societatea Națiunilor că condițiunile de pace stabilite de Guvernul italian și cel francez sînt considerate de Anglia ca inacceptabile pentru Societatea Națiunilor. Laval este foarte afectat de această comunicare a Guvernului britanic, cu atît mai mult cu cît a făcut presiuni asupra baronului Aloisi ca să vină la Geneva, în speranța unei atitudini mai conciliante din partea Marii Britanii.

Un al treilea fapt care făcea astăzi obiectul comentariilor la

Societatea Națiunilor este întrevederea de ieri între ambasadorul U.R.S.S., Potemkin, cu Laval. Cel dintîi a considerat că convorbirile dintre F. Poncet și von Ribbentrop sînt contrare acordului dintre Franța și U.R.S.S., prin care ambele state se angajează să nu se înțeleagă cu Germania pe cale separată. Laval a protestat, spunînd că nu există nici o negociațiune cu privire la Germania, dar că nu poate împiedica ca ambasadorul lui la Berlin să aibă convorbiri cu oricine ar crede util.

În fine, un al patrulea fapt cert este avertismentul dat de Herriot lui Laval. Herriot, deși se declară partizan al unei apropieri cu Germania, a atras atențiunea lui Laval că nu acceptă ca un atare aranjament să fie făcut nici pe baza ideilor lui Laval, nici în acest moment. Credința cercurilor Societății Națiunilor este că situația lui Laval ca președinte al Consiliului de Miniștri este periclitată. Bineînțeles mă mărginesc să înregistrez o convorbire generală, fără să am putința s-o controlez.

Se spune aci și se crede într-o apropiată venire la putere a radicalilor, cu dizolvarea imediată a parlamentului. Se spune că aranjamentul Mandel-Herriot s-ar fi făcut, primul luînd președinția Consiliului și al doilea Ministerul Afacerilor Străine. Evenimentele vor dovedi în ce măsură aceste credințe se vor realiza.

412

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 2 NOIEMBRIE 1935
T.C. NR. 225. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 62 470 DIN 2 NOIEMBRIE

Am văzut astăzi pe Laval ; el a început prin a-mi cere din nou scuze pentru articolul lui Garette, pentru care a trimis și o notă oficială de indignare și regret și a adăugat că acest articol l-a făcut să treacă în Consiliul de Miniștri un decret-lege interzicînd jurnaliștilor francezi să atace pe primul ministru și pe ministrul afacerilor străine sub sancțiuni corecționale. Apoi primul ministru francez mi-a confirmat acordul cu Marea Britanie în sensul celor ce am telegrafiat ieri. La observațiunea mea că știu de la Londra că punerea în practică a apărării flotei britanice din Mediterană

de către flota franceză împotriva celei italiene implică o cvasimobilizare a forțelor, Laval a răspuns : „O cvasimobilizare nu, o mobilizare desăvîrșită da ; o accept pentru că sînt decis să fac un acord complet cu Marea Britanie în Mediterana, acesta fiind mijlocul de a îmbunătăți condițiunile lui Locarno". Observ că Italia trebuie să cunoască recentul acord dintre Franța și Marea Britanie, deoarece presa fascistă acuză Marea Britanie de a încerca strangularea Italiei cu complicitatea Franței. Laval mi-a mai spus că va aplica sancțiunile economice în chip cinstit, dar voiește ca ele să nu dureze prea multă vreme, astfel ca o pace acceptabilă pentru Italia să fie în curînd posibilă. Nu înainte de alegerile britanice, bineînțeles, a spus Laval, ci după. Primul ministru al Franței crede că concesiunile ce a făcut Angliei în Mediterană vor determina pe englezi la o mai bună dispoziție pentru Italia.

Laval mi-a spus apoi că, cu toate resentimentele lui din cauza propagandei bolșevice, el va proceda la realizarea acordului cu Sovietele. „L-am semnat, în mod cinstit îl voi executa", a spus primul ministru francez. L-am întrebat cum se împacă această ratificare cu dorința de apropiere cu Germania. Laval mi-a răspuns că nu înțelege o apropiere cu Reichul care să permită acestuia războiul în Orientul Europei, deci nu este nici o contradicțiune între ambele acte. Prin apropierea cu Germania, a spus Laval, voi încerca să atenuez criza germano-cehă și prin aceasta să împiedic războiul și în această direcțiune. Cu alte cuvinte, am spus eu, doriți o apropiere cu Reichul pe baza *statu-quo*-ului. Primul ministru francez a răspuns afirmativ. Rămîne de văzut în ce măsură o asemenea înțelegere este posibilă.

Am vorbit apoi de situațiunea internă din Franța, deși această parte a convorbirii, din motive de delicateță personală ușor de înțeles, a fost dusă de mine pe un ton de glumă ; am avut impresiunea că Laval nu se simte așa de sigur pe situațiune ca mai înainte. I-am vorbit și de cele telegrafiate de Victor Antonescu prin telegrama cifrată nr. 61 494 și de atitudinea defavorabilă a delegațiunii franceze în chestiunea utilizării soldului nostru creditor în Italia. Laval mi-a promis tot sprijinul lui în ambele chestiuni.

413

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 2 NOIEMBRIE 1935

T.C. NR. 226. STRICT CONFIDENŢIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 62 481 DIN 2 NOIEMBRIE

După ce am văzut pe Laval, am avut o convorbire de o oră cu sir Samuel Hoare. A fost foarte amical şi mi-a vorbit cu desăvîrşire deschis.

1. Convorbirea Laval — sir Samuel Hoare

Ministrul afacerilor străine al Angliei m-a pus în curent cu convorbirea ce a avut cu Laval azi-dimineaţă. „Ne-am înţeles atît de bine, încît pot spune că aproape ne-am ...[1]" şi cu o fină ironie sir Samuel Hoare adaugă : „Este un om Laval, dar ciudat cum este de schimbăcios".

Apoi ministrul afacerilor străine mi-a povestit impresiunea rea pe care a făcut-o la Londra nota lui Laval de la 18. Impresiune corectată, bineînţeles, de acordul din ultimele zile privitor la Mediterană.

„Prietenia noastră cu Franţa — mi-a spus ministrul afacerilor străine — este o necesitate de la care nu ne putem abate, dat fiind pericolul pe care îl reprezintă tendinţele agresive ale Germaniei, dar am fi fericiţi în viitor dacă prietenia franco-engleză nu ar cunoaşte momente de îndoială ca cele prin care am trecut".

2. Conflictul italo-abisinian

Sir Samuel Hoare mi-a spus că Laval este foarte optimist cu privire la posibilitatea unei păci grabnice. El însă nu împărtăşeşte acest optimism. El a rugat pe Laval azi-dimineaţă ca la şedinţa de mîine Laval să facă o declaraţiune, anunţînd că, dacă încercările ce se fac pentru a restabili pacea între Italia şi Abisinia vor lua o formă concretă, totul va lua o formă concretă, totul va fi adus imediat în faţa Societăţii Naţiunilor. Ministrul afacerilor străine englez mi-a declarat că nu se poate accepta ca idee să se lucreze la pace în dosul Societăţii Naţiunilor. Diseară, mi-a spus Hoare, voi primi pe baronul Aloisi. Îmi pare rău de situaţiunea grea în care se găseşte ca om. Pentru a nu ştiu cîta oară voi repeta că Anglia nu are de gînd să atace Italia. Ne va crede Mussolini ? Nu ştiu.

[1] Lipsă în text.

Apoi ministrul afacerilor străine englez mi-a explicat cum Laval a lucrat ca Anglia să ia un angajament de a nu aplica sancţiunile militare. Un atare angajament nu putem lua pentru că este contrar pactului. Ceea ce putem spune însă este că nu ne gîndim la sancţiuni militare şi sir Samuel Hoare a adăugat acest lucru semnificativ : „Dacă Franţa ar fi fost de la început de acord cu noi pentru sancţiunile militare, Marea Britanie le-ar fi primit. Cum însă am avut impresiunea clară că Franţa este contra lor de la început, nu ne-am gîndit a recurge la ele. Dar una este să nu recurgi la un lucru şi alta este să te angajezi să nu-l faci".

3. Reforma Societăţii Naţiunilor

Sir Samuel Hoare mi-a spus că nu trebuie să dăm mare atenţiune ştirile publicate în ziarele englezeşti despre o modificare a Pactului Societăţii Naţiunilor. Eu unul, a spus ministrul afacerilor străine al Angliei, nici nu am luat poziţiune în o asemenea chestiune ; şi cred că, dacă aş examina-o, aş ajunge la concluziunea că nu trebuie modificat Pactul Societăţii Naţiunilor.

4. Revizuirea tratatelor

I-am spus lui sir Samuel Hoare că îi mulţumesc pentru ce mi-a declarat în ceea ce priveşte modificarea Pactului Societăţii Naţiunilor, cu atît mai mult cu cît îi spun foarte franc şi în mod prietenesc că afirmaţiunile lui din diferitele discursuri, că nu trăim în statică, ci în dinamică, că tratatele trebuie să aibă elasticitate, au fost interpretate ca adeziunea lui la revizuire. Sir Samuel Hoare mi-a declarat : „Te rog şi pe dumneata şi pe compatrioţii dumitale să fiţi liniştiţi în ceea ce priveşte revizuirea tratatelor dumneavoastră. Eu m-am gîndit cînd am făcut afirmaţiunile ce mi-ai amintit la clauze mai puţin importante, ca, de pildă, egalitatea de drepturi, mandate, distribuţiunea materiilor prime. Aceste clauze s-ar putea modifica şi prefer modificarea lor faptelor împlinite ilegal, ca, de pildă, înarmarea ilegală a Germaniei de la 18 martie. Frontierele sînt însă fapte împlinite în chip legal. Dumneata ne cunoşti prea bine pe noi britanicii ca să ştii că vom avea repulsiune de a ne atinge de fapte împlinite, mai ales în chip legal".

5. Vizita m.s. regelui la Londra

Sir Samuel Hoare mi-a declarat : „Îţi datoresc un răspuns pe urma convorbirei noastre de la Londra. Am pus în curent pe m.s. regele George cu toate cele ce mi-ai spus şi m.s. regele mi-a declarat : «Voi fi fericit să primesc pe regele Carol».

Dat fiind că m.s. regele George se duce pentru căutarea sănătăţii sale la Eastbourne de la decembrie la martie, cred că vizita va avea

loc în aprilie. Cum mă voi întoarce la Londra, voi căuta să obţin data precisă şi nu voi întîrzia de a o comunica", a terminat sir Samuel Hoare declaraţiunea sa.

414

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA, PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI ŞI MINISTRUL DE INDUSTRIE ŞI COMERŢ)

GENEVA, 2 NOIEMBRIE 1935

T.C. NR. 227

INREG. M.A.S.

NR. 62 496 DIN 2 NOIEMBRIE

Ziua de ieri şi de azi au fost ocupate, aşa cum învederează procesele-verbale ale Societăţii Naţiunilor, numai de intervenţiunile României pentru a apăra soldul ei creditor faţă de Italia în momentul aplicării sancţiunilor. Teza română a fost susţinută ieri de Vişoianu în mod admirabil şi cu un talent şi o dibăcie mai presus de orice laudă.

Astăzi am susţinut-o eu. Am cerut să avem dreptul ca soldul creditor să ne permită să importăm din Italia mărfuri pînă la concurenţa lui. Ne-am izbit de o rezistenţă înverşunată a Franţei, Angliei, Spaniei şi a mai multor dominioane, sub pretext că, dacă teza română ar fi acceptată, ea ar echivala cu anularea sancţiunilor economice. Am fost sprijiniţi în schimb de Iugoslavia, Olanda, Norvegia şi Elveţia, ca şi de alte state balcanice. Argumentul adversarilor noştri care a impresionat mai mult a fost acela că, dacă s-ar permite importul de mărfuri pentru arierate, fraudele ar fi posibile şi am cumpăra din Italia peste arierate, procurînd prin aceasta Italiei materiile prime de care are nevoie. S-a mai spus că, dacă nu am cumpăra Italiei peste arierate în schimbul unui supliment de vînzări, Italia nu ar avea nici un interes să plătească arieratele.

S-a conchis prin alternativa : sau fraudă la sancţiuni, sau lipsă de pierdere, căci Italia de la sine nu va plăti arieratele.

Am fost acuzaţi chiar de adversarii noştri, de intenţiunea de a sabota sancţiunile. Zvonul circulă mai ales prin culoarele Ligii. Am intervenit atunci personal şi am interpelat cu energie pe toţi colegii mei, spunînd că acela care crede că România vrea să saboteze sancţiunile să-şi decline numele. Iar dacă unii gîndesc aceasta

şi nu îndrăznesc s-o spună, îi dezleg de orice obligaţiune de curtenie şi invit să ne acuze dacă le dă mîna. Bineînţeles că nu am avut decît protestări de simpatie. Am profitat de ele pentru a arăta profunda nedreptate ce se face României şi Iugoslaviei, căci soldurile noastre creditoare, chiar de ar fi mai mici în valoare, reprezintă mult mai mult pentru economiile noastre naţionale decît soldurile creditoare ale Franţei, Angliei etc.

Am pus atunci neted Societăţii Naţiunilor această întrebare : dacă forma de execuţiune a dreptului nostru nu vă convine, vă rog să binevoiţi a ne comunica domnia-voastră forma în care vă convine să executăm dreptul nostru.

Comitetul de 18 a însărcinat atunci un subcomitet restrîns, compus din Anglia, Franţa, Spania, Grecia, România şi Iugoslavia, care să lucreze în noaptea aceasta pentru a putea da Societăţii Naţiunilor mîine un acord de principiu.

La acest moment al dezbaterilor am telefonat primului ministru pentru a-l pune la curent cu situaţiunea.

În loc de o întrunire la Liga Naţiunilor am propus colegilor mei o invitaţiune la masă astă-seară la mine. Am stat cu dînşii de la 8 şi 1/2 seara pînă la 2 dimineaţa. Trebuie să mărturisesc că fiecare din ei a făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a ne fi agreabili. De altfel atmosfera unei mese colegiale ne făcea sarcina mai uşoară decît o întrunire noaptea în localul Ligii.

Am căzut de acord cu toţii asupra unei deciziuni de propus mîine Societăţii Naţiunilor :

1. Recunoaşterea că creanţele actuale exigibile faţă de Italia, care erau destinate a face obiectul unei plăţi devenite imposibile de pe urma sancţiunilor, vor continua să existe în principiul lor şi în valoarea lor actuală, cu toate ofertele de plăţi în natură ce ar putea fi făcute de Italia.

2. Recunoaşterea că în momentul încetării sancţiunilor statele membre vor trebui să-şi acorde sprijinul lor mutual pentru ca Italia să se achite de obligaţiunile ei în acelaşi fel în care ar fi făcut-o dacă nu se expunea aplicării articolului 16 din pact.

3. În afară de aceasta, dacă în interval un prejudiciu special de greu ar fi cauzat anumitor state pe urma suspendării de către Italia a plăţilor, sprijinul mutual prevăzut în paragraful 3 din articolul 16 va fi în special acordat pentru ca acest prejudiciu să fie reparat prin toate mijloacele apropiate.

Comitetul de sprijin mutual va face lista creanţelor şi va proceda la examenul mijloacelor propuse.

Nu voiesc să înşir dificultăţile prin care am trecut pentru a

ajunge aci. Pot afirma însă în plină cunoştinţă că este un maximum din ceea ce se putea obţine.

Stoiadinović, ţinut în curent de ministrul său la Geneva asupra negociaţiunii din astă-noapte, mi-a exprimat mulţumirile lui pentru tot ce am făcut şi obţinut pentru Iugoslavia.

415

N. TITULESCU CĂTRE LEGAŢIA ROMÂNIEI DE LA LONDRA

BUCUREŞTI, 5 DECEMBRIE 1935

T.C. NR. 69 340

Rog a te duce numaidecît la Foreign Office şi a vedea în numele meu pe Eden pentru a-i comunica următoarele :

1. Ştirile date de presă că în cazul unui embargo de petrol România ar frauda dispoziţiunile Genevei sînt calomnioase şi stupide. Stupide pentru că, dacă ni se face dezonoarea de a se suspecta buna noastră credinţă, trebuie să se facă cel puţin credit inteligenţei noastre de a nu recurge la complicitatea Ungariei nesancţionistă şi vrăjmaşă nouă pentru a frauda dispoziţiunile pactului.

2. Punctul de vedere român în chestiunea embargoului este următorul : România îl acceptă dacă toate celelalte ţări producătoare de petrol îl acceptă şi ele.

3. În acest scop aş fi recunoscător dacă domnul Eden ar binevoi să-mi dea personal deslușiri asupra următoarelor chestiuni : a) cine ia la Geneva iniţiativa embargoului, Anglia sau un alt stat ? b) în ce consistă exact asigurările Statelor Unite cu privire la embargo pînă la votarea unei legi a neutralităţii care să-l autorize ? c) ce este exact cu privire la pretinsa divergenţă dintre Guvernul canadian şi delegatul lui la Geneva ? d) cum vede Eden desfăşurarea lucrurilor la Geneva şi atitudinea celorlalte state producătoare de petrol ? Dacă este unanimitate de principiu, ce dată prevede el pentru punerea acestui embargo ?

Mulţumesc dinainte lui Eden pentru toate deslușirile ce-mi va da şi ce-mi sînt necesare pentru a răspunde la rîndul meu întrebărilor ce mi se pun în ţară de guvern şi cercurile petroliere interesate.

Dacă Eden nu te poate primi, rog a vedea imediat pe Vansittart.

Răspunsul dumitale la această telegramă îl aştept cel mai tîrziu pînă sîmbătă dimineaţă.

416

DISCURS ROSTIT DE N. TITULESCU ÎN CAMERA DEPUTAŢILOR CA RĂSPUNS LA INTERPELAREA DEPUTATULUI GHEORGHE BRĂTIANU

13 DECEMBRIE 1935

Domnule preşedinte, domnilor deputaţi,

În ziua de 5 octombrie, domnul deputat Gheorghe Brătianu a depus pe Biroul acestei Adunări textul unei întrebări tinzînd să obţină de la Ministerul Afacerilor Străine răspuns la chestiunea de a şti dacă este exact că România ar negocia cu U.R.S.S. o convenţiune care ar deschide, în anumite eventualităţi, graniţele de nord-est ale ţării trecerii armatelor sovietice.

La 16 octombrie, într-un comunicat oficial, Ministerul Afacerilor Străine a opus ştirilor din care izvora această întrebare cea mai categorică dezmințire. Totuşi, la 26 noiembrie, domnul deputat Gheorghe Brătianu — citez din textul întrebării : „pe baza unei serii de comentarii şi interpretări mai mult sau mai puţin oficioase" — consideră chestiunea încă deschisă şi o pune din nou, cu anume variante în formă.

Am onoarea a declara în numele Guvernului regal al României că situaţiunea la care se referea comunicatul din 16 octombrie a rămas aceeaşi şi că, în consecinţă, nici nu negociez actualmente, nici n-am negociat vreodată trecerea armatelor sovietice pe pămîntul ţării.

Aş putea să mă opresc aici.

Este însă în felul în care mi s-a pus întrebarea şi în felul în care ea s-a repetat ceva inuzitat, asupra căruia nu pot să nu atrag atenţia acestei Adunări.

Făcînd-o, departe de mine gîndul de a pune în discuţiune buna-credinţă a interpelatorului. Ea rămîne pentru mine întreagă. Fac, dimpotrivă, apel la ea, pentru a putea obţine în viitor o autolimitare voită, nedictată de nimeni, care ar servi în chip preţios opera de pacificare a spiritelor, de care ţara are atîta nevoie, mai ales în vremurile tulburi pe care le trăim.

Domnilor deputaţi, trecerea unei armate străine, oricare ar fi ea, pe teritoriul naţional este un act grav, pe care nici un om politic nu l-ar putea consimţi cu inima uşoară, fără motive imperioase, trase din interesul suprem al apărării naţionale.

Domnul deputat Gheorghe Brătianu o realizează atît de bine, încît merge pînă a afirma în întrebarea domniei-sale, citez : „Faptul intrării armatelor U.R.S.S. pe teritoriul României constituie o pri-

mejdie de moarte nu numai pentru securitatea statului român și a granițelor sale, ci și pentru existența însăși a națiunii".

Dacă este așa, să-mi fie îngăduit să constat că sînt îndoieli care echivalează cu o acuzațiune, precum sînt acuzațiuni care echivalează cu un omagiu.

În consecință, la rîndul meu, întreb :

Este admisibil ca o acuzațiune de felul acesta, sinonimă pentru interpelator cu o încercare de distrugere a neamului, să fie adusă unui ministru care și-a consacrat întreaga viață apărării intereselor naționale, și aceasta numai pe baza unor informațiuni din presa străină ?

Este admisibil, dacă cu adevărat un dubiu a putut să se nască în mintea interpelatorului, ca el să nu profite de relațiunile personale pe care acest ministru și le-a creat prin aplicarea strictă a obligațiunilor de curtenie față de toți șefii de partide fără nici o deosebire și, în loc să-l întrebe direct care e adevărul, să recurgă la interpelarea anticipată, întovărășită de o largă publicitate, ca și cum patria ar fi în primejdie ?

Este admisibil ca, atunci cînd acest ministru răspunde oficial printr-un comunicat care îi angajează răspunderea morală față de toate statele lumii, că nici nu negociază, nici n-a negociat vreodată trecerea trupelor sovietice pe teritoriul românesc, este admisibil, întreb eu la rîndul meu, ca același interpelator să afirme în parlamentul țării că, pe baza unor comentări și interpretări mai mult sau mai puțin oficioase, el consideră chestiunea deschisă și o repetă ?

Cu cine polemizează onorabilul deputat de Iași ?

Cu autorii articolelor de presă pe care le vizează ?

Ministerul Afacerilor Străine n-are a da nici un răspuns în acest caz.

Cu ministrul afacerilor străine ?

El ar putea să tacă, făcînd să se observe numai atît : dacă cuvîntul său n-a fost crezut la 16 octombrie, pentru ce l-ar da din nou și pentru ce ar fi el crezut astăzi ?

Pentru că am spus că pun buna-credință a interpelatorului în afară de discuție și pentru că voiesc numai să arăt cît de primejdios se pot agita spiritele prin procedări de acest fel, nu voi refuza, o dată aceste observații făcute, să satisfac cu preciziune curiozitatea interpelatorului în forma chiar în care a manifestat-o.

Domnul Gheorghe Brătianu întreabă : politica externă a României este determinată numai de dispozițiile articolului 16 sau și de întregul Pact al Societății Națiunilor în litera și în spiritul său ?

Răspund : politica externă a României e determinată nu numai de articolul 16, dar și de întregul Pact al Societății Națiunilor în litera și spiritul său.

Dar propria mea bună-credință mă silește să adaug : nu știu dacă o afirmare de acest fel e suficientă pentru a duce la concluziile dorite de onorabilul interpelator. Nu eu sînt autorul articolului 16. Articolul 16 este unul din textele Pactului, care și-a găsit recent prima lui aplicare. Ce înseamnă fiecare din dispozițiunile lui, în ce condițiuni sînt ele chemate să joace sînt chestiuni care aparțin viitorului. Interpretarea lor nu poate fi dată cu folos pe cale unilaterală. Ceea ce pot spune însă pentru a liniști orice justă aprehensiune este că voi face totul pentru ca interpretarea acestui articol să nu jignească cu ceva interesele românești.

Dar trebuie să adaug că nu stă în puterea mea să reduc cu ceva forța ei obligatorie în măsura în care ea există. Și de aceea țin să afirm credința mea nestrămutată că, dacă articolul 16 ar conține în el germeni de primejdie în raport cu vecinătatea Marii Republici Sovietice, numai printr-o strînsă prietenie cu aceasta din urmă, numai prin raporturi de încredere reciprocă între ea și țara noastră putem înlătura pericolele la care s-a gîndit interpelatorul nostru. În fața amiciției nu poate exista neînțelegere. La focul ei să topim tot ce ar putea stînjeni interesele românești. Acesta e tot sensul politicii mele față de U.R.S.S.

Domnul Gh. Brătianu m-a mai întrebat dacă, în virtutea Pactului Micii Înțelegeri din 1933, România nu avea dreptul și datoria de a examina recentul pact de asistență încheiat între Cehoslovacia și U.R.S.S. și de a se opune la orice ar fi putut primejdui securitatea și sistemul general de alianță ale statului nostru, care cuprinde Franța, Mica Înțelegere și Polonia.

Răspund : da, atît România, cît și Iugoslavia aveau dreptul și datoria de a examina pactul de asistență ceho-rus din punctul de privire al securității și al sistemului lor de alianță.

Ele au făcut-o și nu au găsit nimic care să fie contrar acestor interese.

Vă dau rațiunile pe care se întemeiază judecata României.

Întîi, Tratatul ceho-sovietic nu cuprinde nici o clauză care să permită trecerea armatelor sovietice pe pămîntul țării, nici nu a fost un prilej pentru ca să ni se ceară direct sau indirect asemenea trecere.

Al doilea, în protocolul de semnătură a Tratatului ceho-sovietic se găsește clauza următoare :

„Cele două guverne recunosc că angajamentele lor cu privire la asistența mutuală nu-și vor găsi aplicarea decît atunci cînd vor

fi reunite condițiunile prevăzute în Tratatul franco-sovietic din 2 mai 1935, și aceasta numai în măsura în care, pe urma acestor condițiuni, Franța va fi dat asistență victimei agresiunii".

Pe de altă parte, Tratatul de asistență mutuală încheiat între Franța și U.R.S.S. nu a fost considerat ca incompatibil cu alianța franco-polonă.

Prin urmare, cînd Cehoslovacia spune lămurit că nu va da asistența ei U.R.S.S. decît după ce Franța va fi dat ea întîi asistența promisă prin Tratatul franco-sovietic, cînd prin Tratatul franco-sovietic se rezervă obligațiunile defensive ale Franței decurgînd din alianța franco-polonă, cum se poate oare vorbi de primejduirea sistemului nostru de alianțe pe urma unor instrumente diplomatice care pun exact pe aceeași linie pe toți aliații noștri : Franța, Cehoslovacia și Polonia ?

În fine, domnul Gh. Brătianu, pentru a sfîrși, mă întreabă dacă nu văd în însuși pactul franco-sovietic, astăzi încă neratificat, și cu deosebire în dispoziționea care prevede înlocuirea lui cu o convențiune mai largă cuprinzînd toate celelalte țări interesate, „pe baza consultațiunii, neagresiunii și neajutorării agresorului", un motiv mai mult de a nu grăbi încheierea unei înțelegeri deosebite cu U.R.S.S., ceea ce ar fi astfel nu numai în detrimentul intereselor României, dar și ale păcii generale.

Înainte de toate țin să observ că expresiunea „pe baza consultațiunii, neagresiunii și neajutorării agresorului" nu se găsește în Tratatul franco-sovietic.

Iată textul oficial la care face, desigur, aluziune interpelatorul (articolul 3 din protocolul de semnătură) :

„Cele două guverne consideră că ar fi de dorit încheierea unui acord regional care ar tinde să organizeze securitatea între statele contractante și care ar putea să comporte sau pe care l-ar putea întovărăși angajamente de asistență mutuală, își recunosc facultatea de a participa, cu consimțămîntul lor mutual, la asemenea acorduri, în forma directă sau indirectă care ar părea apropiate, angajamentele acestor diverse acorduri substituindu-se acelora rezultînd din prezentul tratat".

Prin urmare, expresiunea de „angajamente de asistență mutuală" a fost înlăturată și înlocuită cu aceea de „consultațiune, neagresiune și neajutorare a agresorului". Este, probabil, aci o eroare materială, peste care trec !

Domnul Brătianu îmi cere să întîrzii încheierea Tratatului de asistență mutuală cu U.R.S.S. Îi răspund, citînd din nou comunicatul din 16 octombrie : nici n-am început negocierile unui asemenea tratat.

Nu știu dacă România va încheia sau nu vreodată un tratat de asistență mutuală cu U.R.S.S.

Ceea ce știu este că interesul național cere să nu micșorăm cu nimic libertatea de acțiune a României pentru ziua de mîine.

Ceea ce știu este că nu se grevează viitorul unui neam cu povara unor negociațiuni internaționale, oricare ar fi ele și împotriva oricui ar fi ele îndreptate.

Ceea ce mai știu e că orice stat, fără distincție, care ne-ar garanta hotarele țării noastre și pe acelea ale aliaților noștri poate deveni, în cadrul Societății Națiunilor, asociatul nostru în lupta pentru organizarea păcii, pe care o vom duce pînă la capăt, cu toate stavilele ce ne stau în cale.

Ceea ce știu încă, și o spun pentru a arăta cît de puțin fundate sînt anumite temeri, este că tratatele de asistență mutuală nu cuprind clauze de treceri de trupe străine în folosul altor state, ci, dimpotrivă, ele specifică cu preciziune că asistența nu va fi dată decît dacă agresiunea se produce pe teritoriul propriu al statelor semnatare.

Ceea ce știu încă este că tratatele de asistență mutuală nu pot afecta cu nimic obligațiunile din tratatele noastre preexistente, că ele sînt aplicarea obligațiunilor din Pactul Societății Națiunilor, care ne leagă deja, și că aceste tratate prevăd în termeni expreși că ele nu pot avea niciodată ca efect restrîngerea misiunii Societății Națiunilor de a lua măsurile proprii pentru a salvgarda pacea lumii sau restrîngerea obligațiunilor care decurg pentru părțile contractante din Pactul Societății Națiunilor.

Ceea ce știu, în fine, este că nu se servește nici cauza păcii, nici interesul țării dacă pe baza unor informațiuni greșite sau a unei lipse de încredere în sentimentul național al conducătorilor se iau atitudini din acelea din care un stat vecin nouă, oricare ar fi el, dar mai ales acela care e cel mai mare și cel mai puternic, ar putea deduce că noi nu nutrim față de dînsul sentimente de încredere și de curată prietenie.

Domnilor deputați, vorbind cu bună-credință, nici un stat străin nu poate considera ca un act îndreptat contra lui, și în special ca o tendință de încercuire, sforțările României de a cîștiga prietenia unui popor care reprezintă a șasea parte din planetă și 170 000 000 de suflete și care, mai presus de toate, soarta a voit să-l așeze la hotarele noastre.

Este vorba aci de un comandament al geografiei ! Voi adăuga : și al istoriei, pentru că istoria n-a înregistrat niciodată un război între poporul român și poporul rus.

De război voim să ferim țara nu numai cu unul din vecinii noștri, ci cu toți fără excepție, în măsura în care lucrul stă în puterea noastră.

De aceea, atent la realitățile geografice, sînt atent și la realitățile politice, la toate realitățile politice ce se dezvoltă sub ochii noștri.

Nu înțeleg să răscolesc pe nici una. Înțeleg, dimpotrivă, din moment ce interesele țării sînt în afară de cauză, să le iau pe toate în serioasă considerare. Numai printr-o politică constantă de pace și de prietenie cu toate popoarele fără deosebire se poate asigura viața și dezvoltarea țării conform destinelor ei !

Domnilor deputați, eu nu cunosc fobie în nici o direcție ! Nu cunosc limită în setea mea de înțelegere cu alții !

Dar, pentru ca misiunea pacifică a României să reușească într-una din cele mai frămîntate regiuni ale Europei și într-unul din momentele cele mai tulburi ale vieții internaționale, să profităm de experiența marilor îndrumători ai politicii noastre externe, al căror zbucium și sforțări mi-a fost dat mie să le continuu...

„MONITORUL OFICIAL", PARTEA A III-A.
DEZBATERI PARLAMENTARE, NR. 13 DIN 3 IANUARIE 1936.

417

COMUNICATUL REUNIUNII COMUNE A CONSILIILOR PERMANENTE ALE MICII ÎNȚELEGERI ȘI ÎNȚELEGERII BALCANICE

GENEVA, 20 DECEMBRIE 1935

Consiliile permanente ale Înțelegerii Balcanice și Micii Înțelegeri s-au întrunit astăzi 20 decembrie sub președinția domnului N. Titulescu, ministrul afacerilor străine al României.

După ce s-a examinat situația internațională, s-a căzut de acord asupra deciziunii unanime privitoare la aplicarea strictă și loială a Pactului Societății Națiunilor și asupra unei acțiuni comune în împrejurările actuale.

„DIMINEAȚA", 22 DECEMBRIE 1935

418

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

SAINT MORITZ, 28 DECEMBRIE 1935
T.C. NR. 232. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 73 683 DIN 29 DECEMBRIE

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 73 159.

Și eu împărtășesc îngrijorarea Iugoslaviei cu privire la regența principelui Starhemberg, cu atît mai mult cu cît în călătoria mea spre Geneva ministrul Brediceanu a făcut o parte din drum cu mine pentru a mă pune în curent cu detaliile chestiunii în sensul celor raportate de el în scris, atrăgîndu-mi atențiunea că ministrul Franței la Viena, Puaux, este cîștigat ideii unei regențe a principelui Starhemberg.

În ceea ce mă privește găsesc periculoasă această idee, pentru că regența implică ținerea locului unui monarh. Și cînd familia Habsburg și-a pus candidatura la tronul Austriei și este tratată ca familie domnitoare și cînd, pe de altă parte, sentimentele exprimate pînă acum în Austria sînt favorabile monarhului candidat, cu greu se poate vedea în regența principelui Starhemberg altceva decît o pregătire a întoarcerii Habsburgilor.

Nu tăgăduiesc posibilitatea ca, odată regent, Starhemberg să nu lucreze pe cont propriu împotriva Habsburgilor. Dar această posibilitate îmi pare foarte redusă.

Așa fiind, regența lui Starhemberg nu constituie o soluțiune în sensul deciziunilor noastre de la Bled, ci este un act plin de riscuri, care, de ar reuși să înlăture pe Habsburgi, ar echivala cu un cîștig la loterie. Cred că nu se pun la loterie interesele Micii Înțelegeri într-o chestiune în care am fost întotdeauna unanimi s-o considerăm primejdioasă nouă.

Declarațiunea primului ministru Hodza arată însă că pe această chestiune nu există unanimitate în sînul Micii Înțelegeri.

Propunerea domnului Hodza de a ne adresa Consiliului ambasadorilor ar putea fi acceptată dacă domnul Hodza crede, împreună cu Stoiadinović și cu mine, că regența Starhemberg este pregătirea întoarcerii Habsburgilor. De altminteri, de ar fi vorba numai să reamintim deciziunile de la Bled, riscăm ca Consiliul ambasadorilor să ne răspundă că regența principelui Starhemberg este, așa cum crede și domnul Hodza, o împiedicare a revenirii Habsburgilor.

Atunci la ce bun acest demers ?

Părerea mea se rezumă la următoarele trei puncte :

I. Domnul Stoiadinović să convingă pe domnul Hodza că regența principelui Starhemberg este pregătirea reîntoarcerii Habsburgilor.

II. Toți trei miniștrii Micii Înțelegeri să facem un demers la Paris pentru a tăia scurt susținerea Franței în favoarea planului de regență Starhemberg.

III. Odată acest nexum tăiat la Paris, un demers al celor trei miniștri ai Micii Înțelegeri la Viena.

Rog a convoca pe ministrul Cehoslovaciei și pe ministrul Iugoslaviei și a le împărtăși punctul meu de vedere, avînd însă grijă de a lucra în așa fel, încît acțiunea României să apară, bineînțeles, ca expresiunea convingerei ei, dar mai ales ca un sprijin dat Iugoslaviei, deoarece n-aș dori să debutez în raporturile mele cu domnul Hodza printr-o controversă personală în care părerile noastre sînt atît de deosebite (aceasta ca chestiune de formă și de tactică, căci în fond România trebuie să lucreze în așa fel, încît, credincioasă directivelor fixate în comun de Mica Înțelegere, să înlăture înapoierea Habsburgilor fie pe cale directă, fie pe cale indirectă).

419

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

SAINT MORITZ, 29 DECEMBRIE 1935

T.C. NR. 233. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 73 690 DIN 30 DECEMBRIE

Răspuns la nr. 73 675.

I. Guvernul român este dispus ca în mod concomitent și de acord cu guvernele turc și iugoslav să intre în negocieri cu scopul de a obține ratificarea elenă a anexei secrete militare a Pactului balcanic, precum și acceptarea elenă a convențiunii militare între România, Turcia și Iugoslavia în sensul Pactului balcanic. Cum însă atît România, cît și Turcia au făcut rezerve esențiale la această convențiune militară semnată la Belgrad la 28 noiembrie trecut, urmează să se stabilească în prealabil un acord între România și Turcia pe chestiunile rezervate înainte de a se propune un text acceptiunii elene.

Cum lucrul esențial este ca Guvernul elen să adcreze la anexa secretă militară în timpul negociațiunilor avînd acest scop, se poate

cădea de acord între Turcia și România pe chestiunile rămase în suspensie, astfel ca în momentul cînd Guvernul elen va da adeziunea sa anexei secrete militare a Pactului balcanic să i se poată prezenta și un text de convențiune militară unanim aprobat de cele trei state balcanice Iugoslavia, Turcia și România.

II. Răspunsul de mai sus implică răspunsul la punctul 2 al întrebărilor iugoslave, și anume dacă Guvernul român este dispus să ratifice în curînd convențiunea militară semnată la Belgrad la 28 noiembrie. Îndată ce Guvernul român va cădea de acord cu Guvernul turc pe chestiunile rămase în suspensie, el va da această ratificare.

III. Guvernul român ar dori să știe dacă prin adeziunea elenă la anexa secretă militară a Pactului balcanic Guvernul iugoslav înțelege renunțarea Greciei la excepțiunea făcută la procesul-verbal făcut în mai 1934 la Geneva. Prin acesta se spunea că în cazul unui atac al Bulgariei împreună cu Italia, deși obligațiunea de asistență a Greciei există după Pactul balcanic, Grecia va rămîne neutră în interesul comun al aliaților balcanici, obligîndu-se însă a apăra militărește neutralitatea Salonicului. S-a ajuns la această învoială din cauza situațiunii geografice a Greciei, a disproporției de forțe între Grecia și Italia și a interesului comun al aliaților de a avea mai curînd Salonicul deschis în caz de conflict decît Grecia blocată de flota italiană în schimbul unui aport militar terestru care nu este absolut indispensabil.

Guvernul român, punînd această întrebare, vrea să știe cu preciziune intențiunile Guvernului iugoslav, pentru ca, din moment ce este vorba de negocieri concomitente și comune la Atena, Turcia, Iugoslavia și România să aibă o linie de conduită identică.

420

DECLARAȚIILE FĂCUTE DE N. TITULESCU ZIARULUI „PETIT JOURNAL"

30 DECEMBRIE 1935

Ce altă politică pot reprezenta în cabinetul român decît politica unei Românii care dorește o pace sigură și onorabilă ?

De cînd am luat conducerea Ministerului de Externe, am susținut această politică de pace.

Nici un stat nu poate considera ca un act de agresiune sau ca o intenție de încercuire sforțările României de a cîștiga prietenia unui popor de 170 000 000, de care depinde soarta granițelor noastre.

Ne aflăm în fața unei necesități geografice.

Istoria n-a înregistrat pînă acum nici un război între poporul rus și poporul român.

„UNIVERSUL" DIN 31 DECEMBRIE 1935

421

DECLARAȚIILE FĂCUTE PRESEI DE N. TITULESCU ASUPRA SITUAȚIEI INTERNAȚIONALE ȘI ASUPRA ROLULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN REZOLVAREA CONFLICTULUI ITALO—ETIOPIAN

7 IANUARIE 1936

Situația internațională este grea.

S-au făcut toate sforțările necesare pentru ca, pe de o parte, obligațiunile statelor membre ale Societății Națiunilor decurgînd din pact să fie executate cu scrupulozitate, iar ca pe de alta să se ia toate măsurile necesare pentru ca o pace dreaptă între Italia și Etiopia să poată fi restabilită cît mai curînd.

Speranța fiecăruia din noi este ca, aceste din urmă sforțări reușind, măsurile riguroase ale Ligii să fie aplicate pe o durată cît mai scurtă.

Interesele în joc sînt însă prea complexe pentru ca să se poată afirma cînd un asemenea țel dorit de toți ar putea fi atins.

Ca român, prieten al Italiei și iubitor de pace, eu fac cele mai calde urări pentru realizarea lui grabnică.

Oricare ar fi însă divergența opiniunilor, un lucru apare clar tuturor acelora cari au trăit de aproape ultimele evenimente de la Geneva.

Mecanismul Societății Națiunilor cu privire la sancțiuni, cu toate că era vorba de prima aplicare a articolului 16 de cînd există Liga, a funcționat cu o preciziune și o repeziciune care au dezarmat chiar pe adversarii cei mai inveterați.

Nu trebuie privit ceea ce s-a făcut la Geneva prin prisma conflictului italo-etiopian, ci prin prisma unui conflict ce ar putea să izbucnească mîine în Europa.

Spunînd aceasta și tot ce va urma, departe de mine gîndul că am fi vizat la Geneva un stat concret. Pînă la dovada contrară, avem datoria să considerăm iubirea de pace a tuturor popoarelor ca egală

și în special avem datoria să înlăturăm tot ceea ce ar putea să dea naștere unei suspiciuni defavorabile uneia din ele.

Consecințele unui război în Europa ar fi însă atît de dezastruoase pentru toți, încît noi am lucrat la Geneva întrevăzînd viitorul nu împotriva cuiva, ci pentru ceva : menținerea cu orice chip a păcii actuale în Europa.

Cînd pacea va fi restabilită între Italia și Etiopia și amenințată aiurea, se vor găsi în deciziunile luate, în cursul ultimelor șase săptămîni la Geneva, elementele unui precedent prețios, de natură a descuraja tendințele de agresiune.

Să nu uităm că Italia este cel mai simpatizat stat membru al Societății Națiunilor și că Etiopia nu are o alianță militară cu nimeni.

Cînd deci ar fi vorba de o agresiune împotriva unui stat apărat prin tratate de alianță defensivă, sancțiunile militare ar juca în același moment cu sancțiunile economice și regimul de securitate colectivă ar lua în fine ființă în toată integralitatea lui.

Numai teama că un război ar putea izbucni aiurea, numai dorința de a-l preveni prin toate mijloacele omenești ce ne stau la îndemînă explică atitudinea unor state legate de Italia printr-o afecțiune adîncă izvorîtă din afinitatea de rasă și o prietenie de veacuri — mă mărginesc să numesc Franța, Spania, Portugalia, România — și dă adevăratul înțeles al celor petrecute la Geneva.

Rămîne să continuăm a păstra Italiei calda prietenie care ne leagă de dînsa și Societății Națiunilor credința care nu ne permite să ne despărțim de dînsa.

Nu este exclus, dacă orizontul nu se tulbură aiurea, ca din evenimentele ultimelor săptămîni să dispară tot ceea ce în chip firesc a fost și este iritant și să rămînă numai tot ceea ce poate uni Italia de toate popoarele fără excepție în aceeași iubire de pace constructivă.

Totul depinde de felul cum fiecare stat își concepe datoria față de sine însuși și de ceilalți.

„UNIVERSUL" DIN 7 IANUARIE 1936

422

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI ȘI PENTRU MINIȘTRII S. RĂDULESCU ȘI C. ARION)

PARIS, 9 FEBRUARIE 1936

T.C. NR. 37. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 7 679 DIN 10 FEBRUARIE

În așteptarea expunerii orale ce voi face la înapoierea mea în țară, dau un rezumat al principalelor conversațiuni ce au avut loc la Londra și la Paris.

Chestiunea Habsburgilor

Din convorbirile avute cu cancelariile din Londra și din Paris, precum și cu prințul Starhemberg, rezultă că Mica Înțelegere a obținut un cîștig neted, dar bineînțeles provizoriu, pentru punctul ei de vedere. Net, pentru că atît cercurile răspunzătoare din Londra, cît și cele de la Paris și-au manifestat ostilitatea împotriva unei întoarceri a Habsburgilor. Provizoriu, pentru că, oricare ar fi asigurările ce le vom obține, nu trebuie să închidem ochii, ci să ne dăm seama că chestiunea se poate pune la fel ca în trecut.

În convorbirea ce prințul Starhemberg a avut cu mine, el mi-a declarat că, deși este monarhist și deși voiește pe Otto de Habsburg ca împărat al Austriei, el foarte bine își dă seama că lucrul nu este posibil, deoarece Mica Înțelegere va mobiliza și Otto de Habsburg ar cădea. Or, după căderea lui Otto de Habsburg va veni cu siguranță Anschluss-ul. Deși sînt partizan al revenirii Habsburgilor, mi-a spus prințul Starhemberg, îmi dau seama că lucrul nu este posibil și că un gest greșit al lui Otto de Habsburg poate pune în discuțiune nu numai regimul din Austria, ci însăși existența Austriei. De aceea eu doresc să-l văd pentru ca să-l sfătuiesc să nu se întoarcă în Austria, ci să se ocupe de altceva, ca, de pildă, o călătorie în jurul Pămîntului. Întrebînd pe prințul Starhemberg cîtă vreme consideră el chestiunea Habsburgilor ca titlu actual, el mi-a răspuns : Mai mulți ani și poate totdeauna. El adaugă că nu se va face nimic în această chestiune fără ca un acord prealabil să nu se fi stabilit cu Mica Înțelegere.

I-am răspuns că consimțămîntul Micii Înțelegeri nu-l va avea niciodată și că poziționea noastră, recent definită la Bled, este definitivă, dar că iau act că nu se va încerca întoarcerea Habsburgilor fără consimțămîntul nostru. Declarațiuni analoge a făcut prințul

Starhemberg și oficialității britanice, și în special lui Flandin. Este adevărat că, atunci cînd a fost vorba să dea publicității în presa austriacă declarațiunile în chestiunea Habsburgilor și s-a citit chiar lui că nimic decisiv nu se va face fără ca Guvernul austriac să se fi pus în raport cu puterile europene, prințul Starhemberg a fost mai restrictiv. Nu este mai puțin adevărat însă că pentru prima dată un reprezentant al Guvernului austriac iese din doctrina că în chestiunea regimului intern al Austriei nu are să se amestece nimeni și că o consultare cu puterile europene se impune.

Aceasta dovedește că limbajul ce s-a ținut prințului Starhemberg la Paris și la Londra a fost de natură a nu încuraja întoarcerea Habsburgilor, despre care nu-mi fac nici o iluzie pentru viitor. Dar, producîndu-se un prim pas, cît de timid, al Austriei spre teza Micii Înțelegeri, oricare mi-ar fi temerile personale, sînt dator să înregistrez. Țin să adaug că în audiența ce am avut la maiestatea-sa regele Eduard, convorbirea a purtat îndelung și asupra chestiunii Habsburgilor. Fiind întrebat de m.s. regele Eduard pentru ce Mica Înțelegere este împotriva Habsburgilor, am dezvoltat pe larg argumentele noastre. Și am conchis astfel : niciodată statele Micii Înțelegeri nu vor putea face ceva pentru Austria habsburgică, pentru că opiniunile noastre publice nu ar permite aceasta. Prin urmare, ca antidot împotriva Anschluss-ului, Marea Britanie are de ales între un om și trei armate.

A.-s.r. principele Paul al Iugoslaviei mi-a declarat că pentru dînsul activul cel mai net al convorbirilor de la Londra și de la Paris este regresul momentan al chestiunii restaurării Habsburgilor. Să urăm să fie așa !

Chestiunea Anschluss-ului

Prima chestiune pe care mi-a pus-o Flandin a fost aceea de a ști, o dată ce întoarcerea Habsburgilor este înlăturată, ce va face Mica Înțelegere împotriva Anschluss-ului ? Am răspuns : Ce va face Franța ? Flandin a răspuns în așa fel, încît, fără să se angajeze în formă, a dat să se înțeleagă că chestiunea Anschluss-ului ar fi un *casus belli*. Am răspuns că pentru Mica Înțelegere Anschluss-ul este o chestiune europeană, iar nu una locală, și, ca atare, trebuie dată o soluțiune care să angajeze puterile mari. Am spus : „Dacă Franța nu mobilizează contra Anschluss-ului, ar fi o nebunie să ne aventurăm noi, Mica Înțelegere singură, într-un război cu Germania. Dacă Franța mobilizează, atunci chestiunea Anschluss-ului devine unul din aspectele războiului general. În consecință, Mica Înțelegere își va face datoria sub condițiunea ca pe frontul ei să se trimită efective suficiente ca să putem rezista. Chestiunea, în ipoteza că Franța consideră Anschluss-ul ca un *casus belli*, este deci o chestiune de

convenţiune militară, unde statele-majore naţionale trebuie să-şi spună cuvîntul, pentru că numai ele pot şti în ce condiţiuni securitatea fiecăreia din ţările noastre poate fi apărată cu folos".

Un răspuns analog a fost dat şi de ceilalţi aliaţi ai noştri din Mica Înţelegere. Voi adăuga că a.-s.r. principele Paul a declarat că dacă Anschluss-ul este un *casus belli* pentru Franţa, armata iugoslavă se va afla acolo unde se află armata franceză.

Cum sîntem în perioada electorală, cum opiniunea publică franceză este pentru moment complet dezaxată şi nu ar vedea cu ochi buni nici un angajament care ar duce Franţa la un război, lucrurile stau pentru moment pe loc. Trebuie să adaug că ele nu sînt încă destinate să rămînă aci, deoarece există deja un angajament al Franţei de pe vremea lui Laval, cuprins în convenţiunea militară italo-franceză, de a intra în război pentru Anschluss şi a trimite chiar cinci divizii pe Brenner şi două divizii pe frontul iugoslav. Este drept că această convenţiune militară nu are forţă obligatorie, căci convenţiunea politică cu Mica Înţelegere, de care depinde, nu a fost încă încheiată. Nu este însă probabil ca guvernul actual sau cel ce îl va urma să facă mai puţin pentru Europa Centrală decît a făcut Laval, care nu ar fi foarte partizan al intervenţiunilor în felul acesta.

Partea tragică a situaţiunii este că Franţa îşi va face datoria în caz cînd războiul ar izbucni, dar, din cauza opiniunii publice complet duse în spiritul de propagandă germană şi italiană, ea nu poate spune din vreme ceea ce va face. Or, noi nu avem numai interesul să avem Franţa alături de noi în timp de război ; interesul nostru este să nu avem război de loc. Din cauza opiniunii publice, Franţa nu poate face această declaraţiune astăzi. Aceasta ar putea induce în eroare Germania, calculînd cu inerţia franceză în chestiunea Anschlussul-ui ca şi în multe altele. Cînd Germania va realiza că s-a înşelat va fi prea tîrziu căci sîntem cu toţii în război. Chestiunea este atîta de...[1] pentru noi toţi, încît am decis să intervenim continuu pe lîngă toţi conducătorii politicii franceze, în scopul de a lămuri opiniunea publică franceză şi a permite declaraţiuni categorice, care, dacă sînt făcute în timp, pot singure să împiedice un gest german greşit. Pentru a sfîrşi cu această chestiune, adaug că discuţiunile cu privire la Anschluss sînt îngreuiate din cauza lipsei Italiei, care nu se sfieşte să declare că nimic nu se poate face fără ea atît timp cît nu i s-a dat satisfacţiune în chestiunea abisiniană.

În ce priveşte ştirile presei că a fost vorba la Paris de substituirea Sovietelor în locul Italiei deficiente, ele sînt fanteziste. A

[1] Lipsă în text.

fost vorba de adiţiunea unui concurs concret la cele pe care le aveam deja în vedere, şi anume de concursul sovietic, dacă Beneš ar putea să obţină de la Moscova ca, pe baza tratatului lui de asistenţă mutuală, Sovietele să combată Anschluss-ul. Sovietele, cel puţin pînă azi, nu s-au arătat foarte entuziaste de perspectiva unei noi obligaţiuni de securitate în Europa Centrală, astfel încît reacţiunile presei italiene împotriva U.R.S.S. nu îşi au rostul şi sînt nefundate, căci nimeni nu poate să refuze cu temei un aliat în plus pentru o cauză comună.

Convorbirea cu Hodza

Hodza a sosit azi la Paris. M-a invitat imediat la dejun, de faţă fiind numai Osuski. Timp de trei ore am discutat toate chestiunile politice. Hodza doreşte ca Mica Înţelegere să se apropie de Austria în mod treptat şi pe bazele următoare :

1. Încheierea unui tratat de arbitraj cu Austria de fiecare din cele trei state ale Micii Înţelegeri, tratatul avînd mai...[1] un caracter politic decît juridic, în felul tratatelor de amiciţie perpetuă.

2. Crearea unei punţi între Mica Înţelegere economică şi Înţelegerea tripartită (Italia, Austria, Ungaria). Se va începe prin apropierea economică de Austria, lăsînd uşa deschisă Ungariei pentru mai curînd sau mai tîrziu.

3. Prima etapă de apropiere economică cu Austria consistă într-o convenţiune de nediminuare a contingentelor existente. Prin această convenţiune avem intenţiunea a se cristaliza *statu quo* economic actual, dar în schimb se ridică Austriei libertatea de mişcare, care îi permite acorduri economice mult mai intime cu Germania, fie cu Ungaria, fie cu Italia. Numai ulterior şi cu o Austrie imobilizată din punct de vedere economic s-ar putea trece de la partea negativă la o construcţiune pozitivă. În orice caz, nimic nu împiedică ca, chiar în timpul cînd aceasta primeşte convenţiunea să fie în vigoare, cei patru semnatari ai ei să-şi sporească între ei preferinţele existente.

Numai după ce Hodza va avea consimţămîntul Guvernului din Bucureşti şi din Belgrad va vorbi cu Schuschnigg pe aceste baze. El propune ca Bucureşti şi Belgrad să invite pe Schuschnigg pentru o vizită analogă celei făcute la Praga. Eu am făcut deja invitaţiune de la Londra. Hodza mi-a spus că Stoiadinović este de acord să invite pe Schuschnigg la Belgrad. Din convorbirile mele cu principele Paul nu am impresiunea că invitaţiunea la Belgrad ar fi foarte uşoară, dat fiind că principele Paul a refuzat atît la Londra, cît şi la Paris să vadă pe prinţul Starhemberg. În urma călăto-

[1] Lipsă în text.

riei lui Hodza la Belgrad sper însă că lucrurile se vor aranja în sensul celor comunicate de Stoiadinović lui Hodza.

Hodza mi-a spus că va veni la București peste cîtva timp și mi-a confirmat că prima vizită oficială a lui Beneș, ca președinte al Republicii Cehoslovace, va fi făcută maiestății-sale regele Carol.

423

COMUNICATUL ÎNTRUNIRII COMUNE A MICII ÎNȚELEGERI ȘI ÎNȚELEGERII BALCANICE [1]

GENEVA, 11 MARTIE 1936

Reprezentanții celor cinci puteri au fost unanimi în a aproba fără rezervă atitudinea adoptată de Franța și de Belgia față de violarea Tratatului de la Locarno și de ocuparea zonei demilitarizate de către Reich.

Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică înțeleg să apere prin toate mijloacele aplicarea tratatelor, inclusiv a celui de la Locarno.

424

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

LONDRA, 15 MARTIE 1936

T.C. F.N.

ÎNREG. M.A.S.

NR. 14 865 DIN 16 MARTIE

Rezultatul negocierilor de la Londra în timpul primelor trei zile este nul. Prima zi, adică joi, delegații și-au exprimat punctul de vedere al lor și s-a constatat că nu sînt de loc apropiate. În ziua de vineri, președintele Van Zeeland a făcut o propunere scrisă care să servească de bază de discuțiune comună. Francezii au fost jigniți de propunerile lui Van Zeeland, deoarece el a cerut ca, concomitent cu trimiterea la Curtea permanentă de justiție de la Haga a chestiunii compatibilității între Pactul de la Locarno și Pactul franco-sovietic, să înceapă și negociațiuni asupra propunerilor lui Hitler.

[1] Întrunirea a fost prezidată de N. Titulescu

În cursul ședinței Comitetului locarnian de sîmbătă s-au înlăturat propunerile lui Van Zeeland și se așteaptă desfășurarea desbaterilor în fața Consiliului Societății Națiunilor, precum și răspunsul Germaniei la invitațiunea de a participa pentru ca să se continue cu examenul problemei. De fapt Franța a voit să cîștige timp, pentru ca membrii Consiliului Societății Națiunilor, prin conversațiunile lor cu oamenii politici britanici, să schimbe atmosfera. Ea nu s-a înșelat, deoarece în ultimele zile, după afirmațiunile englezilor chiar, se constată un reviriment favorabil Franței.

Am întrebat care sînt cererile pe care le face Franța Angliei. Ni s-a răspuns foarte detaliat, expunîndu-ni-se programul conform căruia Franța își propune să lucreze în ședințele viitoare. El se poate rezuma în următoarele puncte :

1. Recunoașterea menținerii Pactului de la Locarno cu toată repudierea Germaniei.

2. Trimiterea la Curtea permanentă de justiție internațională de la Haga a chestiunii incompatibilității Pactului franco-sovietic cu Pactul de la Locarno, bineînțeles cu condițiunea ca Germania să-și ia angajamentul că dacă Curtea permanentă de la Haga constată că nu există incompatibilitate să-și retragă trupele și să respecte în întregime Pactul de la Locarno.

3. Constatarea de către Consiliul Societății Națiunilor a violării Pactului de la Locarno.

4. Invitarea Germaniei de către Consiliul Societății Națiunilor de a accepta Curtea permanentă de justiție de la Haga și cererea de măsuri conservatorii în timpul judecății, ca, de pildă, retragerea la 25 kilometri a trupelor de la fruntarie și reducerea simbolică a ocupațiunii.

5. Dacă Germania acceptă aceste condițiuni, se va negocia cu ea și nu numai cu puterile vecine ei, dar cu toate puterile interesate, un regim de securitate europeană.

6. Angajamentul de pe acum a garanților Pactului de la Locarno că, dacă Germania refuză a accepta, ei vor lua toate măsurile financiare și altele pentru a o constrînge să accepte.

7. Dacă Anglia nu poate să-și îndeplinească actualmente obligațiunile rezultînd din Pactul de la Locarno deoarece armamentul ei este în curs de completare, se va recurge la sancțiuni economice, iar în schimbul sancțiunii militare imediate Franța cere acorduri militare între cele două state-majore și stabilirea de pe acum a unor detașamente britanice de-a lungul frontierelor Franței. Ce va ieși pe urma acestor cereri, nimeni nu poate prevede, după cum nu se poate prevede nici în ce măsură vor fi ele modificate.

425

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

LONDRA, 17 MARTIE 1936

T.C. NR. 49. STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 15 138 DIN 17 MARTIE

Flandin a venit azi să mă vadă pentru a-mi spune că are impresiunea că Consiliul Societăţii Naţiunilor voieşte a atrage Franţa în cursa unor negociaţiuni cu Germania cu privire la răspunsul pe care aceasta l-a dat invitaţiunii Consiliului. El nu poate accepta o asemenea situaţiune. Franţa se găseşte în prezenţa celei mai evidente călcări a Pactului de la Locarno. Şi, totuşi, de trei zile Consiliul se ocupă în culise de ce trebuie făcut pentru Germania fără să se gîndească că nu şi-a îndeplinit încă cu nimic datoria faţă de Franţa şi Belgia, ambele victime ale unei intolerabile repudieri a Tratatului de la Locarno.

Flandin mi-a cerut concursul pentru şedinţa de azi după-amiază şi nu s-a sfiit a declara că, dacă nu obţine satisfacţiune, el va părăsi Consiliul şi va trimite în locul lui un decret de mobilizare a armatei franceze. Am întrebat pe Flandin dacă a avut o convorbire cu Eden în acest sens. El mi-a răspuns că nu. În consecinţă, am prevenit pe Eden de starea de spirit a lui Flandin şi am dat Franţei concursul ce mi-a cerut intervenind şi relevînd cu multă curtenie în ce priveşte Germania, dar arătînd în acelaşi timp că constatarea călcării tratatului nu poate fi întîrziată mai mult. Lupta a fost grea. Danemarca, Chile şi, spre sfîrşitul dezbaterilor, Polonia au susţinut o teză care favoriza pe cea germană. În schimb, atitudinea lui Eden a fost extrem de corectă. Dezbaterea s-a sfîrşit prin o telegramă ce Consiliul a adresat Germaniei şi în care îi spune că va fi primită la Consiliu cu egalitate de drepturi, dar, în ce priveşte asigurările pe care le cere relativ la discuţiunea propunerilor lui Hitler, Consiliul nu are cădere să şi le atribuie. În această privinţă, Consiliul a adoptat părerea ce am expus, şi anume că propunerile lui Hitler privesc anume state care nu sînt membre în Consiliu, ca, de pildă, Lituania, Cehoslovacia, Austria, Olanda, şi nu privesc statele care sînt membre în Consiliu, ca, de pildă, Chile, Argentina, Ecuador şi altele. Am arătat că Mica Înţelegere nu este împotriva discuţiunii acestei propuneri, dar numai în momentul cînd puterile locarniene se vor fi pus de acord asupra con-

diţiunilor prealabile începerii unor asemenea negociaţiuni. Am insistat în special asupra validităţii Pactului de la Locarno cu toată repudierea Germaniei, pact care de fapt îşi începe viaţa abia azi, pentru că abia azi s-au realizat împrejurările în vederea cărora a fost contractat. Pentru ca Consiliul să marcheze că atitudinea Germaniei nu poate amîna activitatea lui, s-a ţinut şedinţă publică azi şi s-a fixat cea viitoare pe mîine după prînz. Dacă Germania acceptă invitaţiunea noastră după ce a făcut o condiţiune fundamentală şi *sine qua non* din indivizibilitatea prezenţei ei la Consiliu cu discuţiunea propunerilor lui Hitler este o dare înapoi din partea ei. După şedinţă Eden mi-a spus că a reuşit să convingă pe colegii lui din Cabinetul britanic să dea Franţei sporul de securitate la care are dreptul. Eden mi-a spus că va fi o securitate specială în timpul negociaţiunilor cu Germania, dacă ele se pot face, şi una permanentă pentru Franţa. Mi-a spus că îndată ce va pune la punct proiectul lui mi-l va arăta şi mi-a cerut să-l ajut pe lîngă francezi pentru ca înţelegerea să se poată face mai repede. Am răspuns că voi fi fericit să fac tot ce e posibil pentru a apropia Franţa de Anglia. Am întrebat pe Eden dacă ar fi posibil ca Anglia să trimită anumite detaşamente pe fruntaria germană, aşa cum doresc francezii. Eden mi-a răspuns că aceasta nu este exclus îndată ce Consiliul va constata călcarea Pactului de la Locarno. Este vorba ca Consiliul să fie amînat pentru cîteva zile, în intervalul cărora puterile locarniene să cadă de acord asupra asistenţei ce Franţa şi Belgia au de primit pentru violarea constatată şi apoi Consiliul să se întrunească la Geneva.

Nu pot prevedea încă nimic precis cu privire la evoluţiunea conflictului. Am însă impresiunea netedă că tendinţa de apropiere a Angliei de Franţa pentru moment este în creştere. Şi, orice s-ar întîmpla în şedinţele viitoare ale Consiliului, pot spune că în şedinţa de azi avantajul a fost de partea Franţei şi a aliaţilor ei. Pentru a sfîrşi, voi adăuga că şedinţa de azi a Consiliului a fost secretă şi că, prin urmare, este posibil ca presa să comită erori din lipsă de informaţiuni şi chiar denaturări inspirate de cei interesaţi.

426

DISCURSUL ŢINUT DE N. TITULESCU LA CEA DE-A 91-A SESIUNE (EXTRAORDINARĂ) A CONSILIULUI SOCIETĂŢII NAŢIUNILOR, CU PRIVIRE LA TRATATUL DE GARANŢIE MUTUALĂ ÎNCHEIAT ÎNTRE GERMANIA, BELGIA, FRANŢA, MAREA BRITANIE ŞI ITALIA LA LOCARNO LA 16 OCTOMBRIE 1925 *

LONDRA, 18 MARTIE 1936

Cererile pe care Franţa şi Belgia le-au adresat Consiliului interesează în cel mai înalt grad statele din Mica Înţelegere. Mai întîi, securitatea Franţei nu ne poate lăsa indiferenţi, ţinînd seama de faptul că prin legăturile ce ne unesc securitatea ei este şi securitatea noastră. Apoi pentru că denunţarea unilaterală a tratatelor trebuie să aibă, după părerea noastră, consecinţe internaţionale, căci altfel ar însemna că a fost subminat nu numai instrumentul diplomatic de care se vorbeşte acum, ci chiar temelia imensei majorităţi a statelor a căror existenţă este bazată pe respectarea legii. Şi cum precedentul prilejuieşte repetarea şi cum această repetare poate să se dezlănţuie în regiuni ale Europei unde naţiunile nu cunosc marea forţă statică pe care o conferă prestigiul istoric, dar cunosc, în schimb, imensa forţă dinamică pe care o dă credinţa în drept, s-ar putea ca reacţiile lor în faţa încălcărilor tratatelor ce le privesc să fie mult mai violente şi, ca atare, să pună în pericol pacea.

În sfîrşit, cererile Franţei şi ale Belgiei ne interesează pentru că ele pun în joc întreg sistemul securităţii colective.

Să-mi fie îngăduit să afirm că Mica Înţelegere are în domeniul securităţii colective state de serviciu care o îndreptăţesc să atragă atenţia asupra imperativelor acestei securităţi cu autoritatea cîştigată de cel care s-a supus lor în interesul comunităţii internaţionale.

Dacă denunţarea unilaterală a tratatelor ar putea să fie acceptată fără consecinţe, aceasta ar însemna sfîrşitul securităţii colective şi al Societăţii Naţiunilor. Am intra într-o lume din care am crezut că am ieşit pentru totdeauna şi care ar fi guvernată nu de către forţa dreptului, ci prin dreptul forţei.

Într-adevăr, dacă atunci cînd este vorba de o violare a unor tratate atît de flagrantă ca aceea pe care o discutăm, dacă atunci cînd este vorba de un tratat atît de important ca tratatul de la Locarno, care priveşte securitatea întregii Europe occidentale, dacă, atunci

cînd este vorba de două ţări cu prestigiu atît de mare ca Franţa şi Belgia, Societatea Naţiunilor legalizează în cele din urmă faptul săvîrşit, ce oare sînt în drept să creadă statele mai puţin însemnate despre eficacitatea acestei Societăţi a Naţiunilor ca instrument de salvgardare a păcii în lume şi cîte proiecte îndrăzneţe n-ar putea pune la cale cei care ar voi să răstoarne ordinea internaţională actuală ?

Niciodată nu mi-a fost teamă să spun lucrurilor pe nume : dacă Societatea Naţiunilor iese învinsă din criza actuală, ea va rămîne în mintea tuturor un ideal frumos al trecutului mai degrabă decît o realitate vie a prezentului.

Acestea fiind spuse, în faţa cererii guvernelor francez şi belgian statele din Mica Înţelegere nu au decît un răspuns de dat : da, noi considerăm că tratatele de la Versailles şi de la Locarno au fost violate.

Ştiu că faptele materiale ce constituie pentru noi această violare a tratatelor nu sînt contestate de Guvernul Reichului şi că acesta din urmă obiectează că nu a procedat astfel decît pentru că a fost provocat de un act al Franţei şi că în orice caz se oferă să înlocuiască vechea securitate pe care a distrus-o printr-un plan de securitate nouă pe care este gata să-l discute imediat.

Să-mi fie îngăduit să răspund că nici un considerent de ordin subiectiv nu poate să creeze dreptul de a-ţi face singur dreptate, aceasta cu atît mai mult cu cît Tratatul de la Locarno prevede arbitrajul pentru orice diferend care ar putea interveni între părţile semnatare şi că Guvernul francez a propus să fie trimisă în faţa Curţii de la Haga problema compatibilităţii între Pactul franco-sovietic şi Tratatul de la Locarno, bineînţeles cu condiţia ca Guvernul Reichului să-şi ia obligaţia de a executa hotărîrea Curţii ; în caz contrar, trimiterea în faţa acestei Curţi a controversei ridicate de Reich ar fi un nonsens.

În ce priveşte noul plan de securitate propus de guvernul Reichului, statele din Mica Înţelegere nu sînt împotriva discutării acestuia, după cum nu sînt împotriva discutării oricărei contribuţii la problema menţinerii păcii care ar putea fi adusă de o altă naţiune, cu condiţia ca ea să fie făcută la momentul oportun, adică după ce chestiunea ridicată în prealabil de guvernele francez şi belgian va fi primit o rezolvare satisfăcătoare.

Pentru noi, acţiunea Guvernului Reichului nu a atins întru nimic validitatea Tratatului de la Locarno. Mai mult, acest tratat, fiind încheiat tocmai în vederea circumstanţelor care s-au produs, numai în ultimele zile a intrat el efectiv în vigoare şi numai în momentul de faţă se poate constata cît este de eficace.

Dar puterea unui contract nu trebuie să înlăture înțelegerea în vederea încheierii unor contracte complementare.

Cu condiția ca cererea guvernelor francez și belgian să primească o rezolvare mulțumitoare, care să restabilească justiția în favoarea lor și prin aceasta să înlăture pericolul precedentului atît în general, cît și în Europa Centrală și Sud-orientală în special, o înțelegere între toate puterile interesate și Germania în vederea instaurării unei păci trainice, una și indivizibilă, în toate regiunile Europei fără deosebire ar fi salutată cu satisfacție de către statele care au aderat la Mica Înțelegere.

Am onoarea, în numele statelor Micii Înțelegeri, să votez rezoluția franco-belgiană ce ne-a fost propusă.

SDN, CL, XC (1936), NR. 4 (PREMIÈRE PARTIE), P. 331—332, DOC. 3 720

427

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

LONDRA, 18 MARTIE 1936

T.C. NR. 55. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 15 439 DIN 18 MARTIE

Discuțiunile de la Londra au creat o situațiune foarte gravă. În ședința de dimineață a puterilor locarniene, Eden a făcut Franței și Belgiei o propunere cu totul inacceptabilă. Nu știu în ce măsură nu este vorba de o presiune asupra Franței, dat fiind că propunerea lui Eden se depărtează prea mult de noua ofertă de securitate de care mi-a vorbit mie ieri, cu rugămintea de a-i da concursul meu pe lîngă Cabinetul francez. Faptul este că Flandin a luat lucrul foarte tragic și în Consiliul de azi după-amiază a declarat public că orice s-ar întîmpla ei părăsesc Londra joi pentru a nu se mai întoarce. Astă-seară după masă, puterile locarniene au o nouă întrunire, în care Flandin voiește fie să ceară în scris Angliei de a preciza felul de asistență pe care este gata să-l dea pentru călcarea Pactului de la Locarno, fie a da declarațiune scrisă că nu poate nimic pentru Franța. Am căutat a calma pe Flandin. I-am arătat că de două zile Germania nu face decît să dea înapoi. După ce a tratat de sus Consiliul Societății Națiunilor, a fost silită să dea o interpretare ridicolă ou privire la cuvîntul *Alsbald* [1]

[1] — îndată

pentru ca să retracteze ceea ce ne-a comunicat oficial. I-am arătat că după ce Germania a făcut din discuțiunea planului lui Hitler o condițiune *sine qua non* a prezenței sale la Consiliu, a înghițit condițiunea și vine în fața Consiliului fără asigurările cerute. I-am arătat în fine că azi, cu toată dorința prietenilor Germaniei din Consiliu de a aștepta sosirea delegatului german, cu 8 voturi, printre care acelea ale adversarilor, și contra 5 voturi, printre care al Poloniei, s-a decis discuțiunea imediată a plîngerii franco-belgiene în lipsa delegatului german. Toate încercările mele au fost zadarnice. Flandin mi-a spus că nu mai dorește decît un singur lucru : ca Consiliul Societății Națiunilor să constate călcarea Pactului de la Locarno, pentru ca apoi să se întoarcă împotriva Angliei pentru a-i cere asistența prevăzută de tratat sau, în lipsă de asistență engleză, să-și cîștige libertatea de acțiune. Am citit de altfel și telegramele energice din partea lui Sarraut în acest sens.

Iată în rezumat propunerea engleză. Voi face acolo unde trebuie observațiunile necesare.

Anglia propune :

1) o imediată constatare a încălcării Pactului de la Locarno ;

2) o rezoluțiune a Consiliului care să cuprindă întîi condamnarea Germaniei pentru actul incalificabil comis. Aci sînt mai multe paragrafe de frumoasă literatură asupra sanctității tratatelor ; al doilea, invitarea atît a Franței, cît și a Germaniei de a duce la Haga chestiunea compatibilității Pactului franco-sovietic cu Pactul de la Locarno. Aci observ, pe de o parte, că adresarea invitațiunii Franței, care nu a greșit cu nimic, și punerea pe picior de egalitate cu Germania este o necuviință, iar pe de altă parte — lucru mai grav — nu se prevede pentru Germania obligațiunea de a-și retrage trupele și de a respecta Pactul de la Locarno dacă Franța cîștigă procesul. În asemenea condițiuni, trimiterea la Haga nu are nici un sens, cu atît mai mult cu cît Franța este în posesiunea notelor diplomatice ale Italiei, Angliei, Belgiei, prin care aceste state constată perfecta compatibilitate între Pactul franco-sovietic și Pactul de la Locarno ; al treilea, Consiliul recomandă un aranjament de securitate menit să dureze în timpul negociațiunilor ce se vor deschide pe următoarele baze :

a) reafirmarea obligațiunilor din Pactul de la Locarno ;

b) ocuparea printr-o forță internațională atît a zonei demilitarizate germane, cît și a fortificațiunilor franceze. Aci observ că este inadmisibil ca Franța, care nu a greșit cu nimic, să fie pusă pe picior de egalitate cu Germania și să-și vadă soldații ei din tranșeele de la frontieră înlocuiți cu soldați străini ;

c) obligațiunea Germaniei de a nu face nici o fortificațiune, pre-

cum și obligațiunea Franței de a nu continua pe ale ei, precum și obligațiunea pentru ambele țări de a nu mai duce la fruntarie trupele și materialul de război.

Aci observ că pe Germania, care nu are fortificațiuni, nu o costă nimic să nu le construiască în timpul negociațiunilor, însă pe Franța, care le are, o costă mult să nu le poată termina ; al patrulea, rezoluțiunea Consiliului continuă printr-o invitațiune adusă puterilor de la Locarno de a proceda la următoarele acte : discuțiunea propunerilor de la numerele 2—7 ale lui Hitler ; revizuirea statutului renan și acceptarea de zone demilitarizate pe ambele părți ; încheierea de pacte de asistență mutuală.

Ca judecată generală asupra acestei întregi propuneri voi face două observațiuni :

1) Anglia, în loc de a executa obligațiunile de asistență din Pactul de la Locarno, își transmite obligațiunile asupra Consiliului, ceea ce este inadmisibil ;

2) Anglia propune însă Franței o alianță militară, ceea ce este extrem de important.

Acesta este rezumatul propunerii engleze, făcută cu toată acuratețea și preciziunea necesară. Îmi vine greu a admite că, dacă Franța ar vrea să negocieze cu Anglia într-un spirit amical, fără suspiciune, și ținînd seama că toată politica Angliei consistă în a cîștiga timp pentru a-și transforma cele 300 000 000 de lire sterline votate în armament, să nu fie posibil a exclude din propunerea engleză acele puncte pe care le-am semnalat ca inadmisibile sau să nu se poată reduce asperitatea lor la ceva acceptabil. Dar starea de spirit franceză este departe cel puțin pentru moment de a considera ca ceva acceptabil ceea ce ar putea ieși din urma unor negociațiuni. Desigur, propunerea engleză ca atare nu se poate admite. Dar a-și imagina că ea nu se poate schimba prin negociațiuni este a vedea un ultimatum într-o simplă bază de negociațiuni. Iar dacă, după atitudinea ce Franța voiește să ia azi părăsind Conferința joi, Franța ar reveni asupra deciziunii sale și ar ceda, căci cine ar putea garanta despre viitor, poziținea ei ar fi slăbită în chip dăunător pentru toți. Pricep foarte bine starea sufletească a francezilor și sufăr alături de ei. Violarea comisă de Germania este atît de evidentă și tratatul atît de important și atît de clar, încît este dureros a constata că previziunile lui nu se împlinesc, așa cum era în drept să te aștepți. Dar, pe de altă parte, fără ca să aprob nici metodele, nici concepțiunile actuale ale Angliei, îmi dau seama că circumstanțele nu le permit a face azi mai mult și că alianța franco-engleză propusă de Eden trebuie considerată de britanici ca o contribuție fără seamă pentru menținerea păcii și un mare pas al Angliei spre Franța, dată fiind

repulsiunea ce au pentru alianțele militare. În definitiv, peste toate elementele conflictului actual se așază o gravă divergență psihologică între cele două națiuni occidentale prietene nouă. Și, privind cu tristețe și cu îngrijorare situațiunea care se desfășoară sub ochii mei, îmi vine în minte o dată mai mult constatarea pe care am făcut-o de atîtea ori în lunga mea ședere în Anglia : Canalul Mînecii este un spațiu intersideral.

428

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

LONDRA, 19 MARTIE 1936

T.C. NR. 56

ÎNREG. M.A.S.

NR. 13 620 DIN 19 MARTIE

După cum am telegrafiat ieri-seară, am avut de la început impresiunea că propunerea britanică dată de Eden lui Flandin nu a fost cea despre care mi-a vorbit mie și nici ultimul cuvînt și că negociațiuni ulterioare ar putea s-o modifice cu mult în favoarea Franței. Deși decizia lui Flandin de a părăsi Londra mîine, joi seara, este irevocabilă, totuși el a consimțit a discuta astăzi din nou în sînul puterilor locarniene.

S-au făcut progrese simțitoare. Dar nici un pronostic nu poate fi făcut în chip definitiv, pentru că situațiunea se schimbă din ceas în ceas în urma discuțiunilor. Dau aci un rezumat aproximativ al soluțiunilor care au părut astăzi după-amiază că ar putea face obiectul unei deciziuni comune franco-engleze. Dar cum o nouă întrunire a puterilor locarniene are loc astă-seară în momentul chiar în care telegrafiez, nu pot garanta că cele ce voi comunica mai sînt exacte în momentul de față. Este interesant totuși a se vedea drumul parcurs, independent dacă se ajunge sau nu la un acord. Marea Britanie și Franța au fost mai mult sau mai puțin de acord cu următoarele puncte :

1. Nu mai este vorba de forțe militare internaționale în zona demilitarizată germană sau numai trupe aparținînd armatelor țărilor garante — Marea Britanie și Italia — pe teritoriul francez.

2. Franța acceptă, dacă Germania își ia angajamentul de a nu face fortificațiuni în zona demilitarizată, de a nu continua construcțiunea de alte forturi pe teritoriul ei.

3. S-ar proceda imediat la facerea acordurilor militare în virtutea Pactului de la Locarno.

4. S-ar face tratate de asistență mutuală între Franța, Marea Britanie, Belgia și Italia, care ar fi complementare Pactului de la Locarno.

5. Anglia nu mai insistă pentru trimiterea afacerii la Curtea permanentă de justiție internațională de la Haga, dat fiind că refuzul Germaniei este irevocabil ; Franța cere însă această trimitere, bineînțeles cu condițiunea ca Germania să restabilească Locarno dacă pierde procesul.

6. Dificultatea cea mare în momentul de față între Marea Britanie și Franța constă în faptul că Franța cere de pe acum Angliei să se angajeze, în caz cînd Germania n-ar accepta proiectul la care lucrează, să ia măsurile necesare pentru a restabili situațiunea în Renania. Printre acestea Franța pune în primul rînd sancțiunile economice, care nu ar consista în cazul Germaniei în suspendarea întregului comerț, ci din scoaterea din cliring a materiilor prime care vor trebui să fie plătite în aur de Germania. Marea Britanie refuză această cerere și oferă din ...[1] tot concursul ei pentru cazul în care Germania ar refuza proiectul propus, pentru a face presiune prin toate mijloacele ca Germania să-l accepte. Ce va fi mîine vom vedea.

429

PROPUNEREA FĂCUTĂ DE N. TITULESCU LA CEA DE-A 91-A SESIUNE (EXTRAORDINARĂ) A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ÎN CADRUL DEZBATERILOR ASUPRA PROIECTULUI DE REZOLUȚIE REFERITOR LA VIOLAREA TRATATELOR DE LA VERSAILLES ȘI LOCARNO DE CĂTRE GERMANIA *

LONDRA, 20 MARTIE 1936

Domnul Titulescu subliniază că o serie de idei au fost dezvoltate în fața Consiliului. Prima a fost aceea că nu s-au consultat guvernele interesate. Or, reprezentantul României — țară care-și iubește puternic suveranitatea și prestigiul său — ar fi primul care ar protesta dacă în documentul respectiv ar exista anumite puncte care ar angaja țara sa fără o consultare prealabilă. Se pare însă

[1] Lipsă în text.

că ne aflăm în fața a două documente, dintre care unul constituie un acord între puterile locarniene. Or, este destul de greu să spui Franței, Regatului Unit, Italiei, Belgiei : „Nu-mi plac de loc, din punct de vedere român, soluțiile pe care le-ați găsit". Ținînd cont de concepția română asupra suveranității, s-ar putea perfect răspunde reprezentantului român : „Și noi avem aceeași concepție despre suveranitate ca și dumneavoastră și tocmai din această cauză ceea ce spuneți ne este perfect indiferent ; hotărîrile pe care le-am luat nu vă privesc".

Dacă în aceste hotărîri sînt probleme care privesc România, domnul Titulescu va ști întotdeauna, în momentul în care ele vor fi puse în discuție, să spună ceea ce gîndește despre ele țara sa și ceea ce dorește.

Consiliul se află apoi în prezența unui proiect de rezoluție. Or, orice membru al Consiliului are dreptul să prezinte un proiect de rezoluție, iar reprezentanții membrilor Consiliului au dreptul — tocmai în virtutea acestei suveranități pe care înțelegem s-o apărăm — să discute acest proiect, să-l combată dacă el nu convine și chiar să voteze împotriva lui la nevoie. Se pare deci că în acest moment membrii Consiliului au în fața lor un proiect de rezoluție ; singurul lucru înțelept ce trebuie făcut este de a cere timpul necesar spre a-l citi și a consulta guvernele, pentru a putea veni aici dacă nu luni, poate marți sau în orice caz miercuri cel mai tîrziu, știind ceea ce vrem. Căci este într-adevăr inadmisibil ca, în timp ce puterile cele mai interesate față de Tratatul de la Locarno au reușit să ajungă la un aranjament în ciuda gravității problemelor, reprezentanții celorlalte puteri să nu poată ști ce vor guvernele lor față de un proiect de rezoluție.

În consecință, domnul Titulescu propune :

1) amînarea cu o zi sau două ;

2) în acest interval, reprezentanții membrilor Consiliului să-și consulte guvernele cu privire la proiectul de rezoluție ;

3) dacă în acest interval de timp membrii Consiliului vor descoperi în document puncte care-i privesc, ei să poată avea ocazia să ia cuvîntul la prima ședință viitoare.

Pentru moment, singurul lucru de făcut este să acordăm o amînare, dar pentru puțin timp. N-am putea de altfel înțelege niciodată că, în timp ce puterile cele mai interesate au căzut de acord, cei care se află aici pentru a le ajuta moralmente le creează dificultăți sub pretext că le dau concursul lor.

Ceea ce este interesant, în primul rînd, este să cunoaștem punctul de vedere al Guvernului Reichului. Înainte de a ști ce gîndește Reichul despre acest document, înainte de a ști în ce

măsură un acord, pe care domnul Titulescu îl consideră cu totul de dorit, este posibil, nu trebuie să pierdem timp în discuții privind procedura și data.

Reprezentantul României încheie cerînd amînarea dezbaterii pentru o zi sau două și își conjură colegii să se întoarcă în Consiliu după acest interval cu deplinele puteri necesare pentru a se pronunța asupra proiectului de rezoluție și pentru a asculta obiecțiunile sau observațiile guvernului Reichului.

SDN, CL, XC (1936), NR. 4, PREMIÈRE PARTIE, P. 343, DOC. 3 725.

430

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

LONDRA, 25 MARTIE 1936, ORA 21,23

T.C. NR. 70

ÎNREG. M.A.S.

NR. 16 630 DIN 26 MARTIE

Pentru a pricepe situațiunea de la Londra trebuie cunoscute cu preciziune cîteva din elementele care stau la baza ei. Prin Pactul de la Locarno, Germania și-a luat o îndoită obligațiune :

1) de a nu ataca Franța ;

2) de a respecta zona.

Această a doua obligațiune se descompune la rîndul ei în două alte obligațiuni :

a) angajamentul de a nu trimite trupe în zonă și

b) de a nu ridica fortificațiuni în această zonă.

Dacă lăsăm la o parte repudierea în bloc a Pactului de la Locarno, care este mai mult o manifestare verbală și considerăm numai faptele, vedem că Hitler a violat pînă azi partea întîi din obligațiunea de a respecta zona și că, cu privire la partea a doua, adică la ridicarea de fortificațiuni, nu s-a petrecut încă un fapt împlinit, cel puțin la cunoștința marilor puteri.

Așa fiind, în prezența acestei situațiuni, puterile locarniene aveau de ales între două soluțiuni : sau război pentru simpla intrare de trupe germane în zonă, sau acceptarea acestui fapt cu condițiunea ca Germania să nu păsească la violarea celorlalte obligațiuni : ridicarea de fortificațiuni și invaziunea. Puterile locarniene au optat pentru această a doua metodă. Dacă au făcut bine sau rău nu este locul să discutăm chestiunea ; o dată ce însă nu se răs-

punde prin trimiterea de trupe a puterilor locarniene la trimiterea de trupe germane, nu rămîne decît această din urmă soluțiune. Dacă citim cu atențiune acordul încheiat de puterile locarniene la 20 martie, observăm că scopul constant avut în vedere de puterile contractante a fost ca, paralel cu menținerea lui Locarno în întregime pentru ele, să se ajungă a se aduce Germania la angajamente care să respecte ceea ce n-a fost de fapt încă violat din Pactul de la Locarno : integritatea teritoriului francez și lipsa ridicării de fortificațiuni în zonă.

Într-adevăr, puterile locarniene pun trei condiții preliminare oricărei negociațiuni cu Germania :

1) trimiterea afacerii la Haga ;

2) crearea unei forțe internaționale care să staționeze în Renania ;

3) obligațiunea de a nu face nici o lucrare de fortificațiune sau de organizare de teren, precum și nici un teren de aviațiune în timpul negociațiunilor cu Germania. Dar cu privire la această a treia obligațiune din condițiunile preliminare, puterile locarniene se angajează ca să o mențină și în timpul negociațiunilor cu Germania pentru a o insera în acordul final. Aranjamentul stipulează într-adevăr în chip expres următoarele : „În afară de aceasta, cele patru puteri se declară de acord pentru a susține în timpul negociațiunilor adoptarea de dispoziții proprii, pentru a interzice sau a limita stabilirea ulterioară de fortificațiuni într-o zonă de determinat". Această obligațiune fermă se aplică în mod special dispozițiunilor din scrisoarea Angliei, care prevede, în afară de alianța militară între cele două țări, că, în caz cînd sforțarea de conciliere încercată în sus-zisul aranjament nu va izbuti, Guvernul englez va intra imediat în consultare cu Guvernul francez și Guvernul belgian cu privire la măsurile de luat pentru a face față situațiunii noi care se găsește astfel creată, precum și de a veni imediat în ajutorul guvernului francez și belgian, conform cu Pactul de la Locarno, prin toate mijloacele ce vor fi decise de comun acord.

Concluziunea celor ce precedă este că este imposibil de a se pune pe picior de egalitate cele trei condițiuni preliminare oricărei negociațiuni cu Germania. Trimiterea la Haga, ocuparea Renaniei de către trupele interaliate și obligațiunea de a susține lipsa de fortificațiuni din partea Germaniei cînd această a treia obligațiune este nu numai cea mai importantă, dar face obiectul unui aranjament ferm de susținere diplomatică cu consecințe prevăzute în caz de nereușită.

Din această diferență de calitate între cele trei obligațiuni a ieșit penibila divergență din ultimele zile dintre Anglia și Franța. Anglia, considerînd că primele două obligațiuni nu sînt atît de esențiale ca a treia, pentru a atrage Germania la negociațiuni a calificat aranjamentul din 20 martie ca simple propuneri care atrag după ele contrapropuneri din partea Germaniei. Marea Britanie a greșit, pentru că nu se poate da acordului din 20 martie, care este ferm în toate părțile lui și are pentru unele din obligațiuni, după cum am văzut, și consecințe ca simple propuneri destinate a face obiectul unor interminabile negociațiuni cu Germania.

La rîndul său a greșit și Flandin cînd a afirmat într-un moment de necaz, ca reacțiune la spusele Londrei, că condițiunile aranjamentului formează un bloc. Nimeni nu poate tîrî cu forța Germania în fața Curții permanente de justiție internațională din Haga. Nimeni nu poate pretinde că s-ar putea trimite contra voinței Germaniei trupe interaliate pe teritoriul ei cînd acordul stipulează în mod expres că pentru o asemenea trimitere se cere consimțămîntul tuturor părților interesate, deci și al Germaniei. Pe cînd depinde de Guvernul englez să susțină cu fermitate, de la început pînă la sfîrșit, că Germania nu trebuie să ridice fortificațiuni și deci să poată invoca cu temei garanția din scrisoarea britanică pentru cazul unui refuz al Germaniei în această chestiune. Care ar trebui să fie însă consecința raționamentului lui Flandin în caz cînd toate condițiunile formează un bloc? Să se treacă imediat la alianța militară pentru că Germania a refuzat ocuparea unei părți din teritoriul ei pentru cîteva săptămîni de trupele interaliate. Nu poate fi ceva mai puțin abil decît o pretențiune. Opinia publică britanică este teribil de excitată împotriva întregului acord de la 20 martie, dar în special împotriva trimiterii de trupe interaliate. Se spune aci fără înconjur: „Cum? Se cere soldaților britanici să stea alături de soldații Italiei atunci cînd această țară era cît pe-aci să ne declare război acum cîteva luni? Și pentru că Germania refuză o asemenea condițiune, pe care o considerăm și noi monstruoasă, trebuie să luăm angajamente militare față de Franța?"

Această stare de spirit, excitată atît de ultimele declarațiuni ale lui Flandin, cît și de o abilă propagandă germană, poate deveni foarte îngrijorătoare. Realizînd acest lucru, am luat contact cu miniștrii francezi și britanici. Am constatat că miniștrii francezi se mulțumesc cu condițiunea cea de-a treia, lipsa de fortificațiuni; am constatat că miniștrii britanici mențin cu fermitate această a treia obligațiune și că sub formula „propuneri care așteaptă con-

trapropuneri" ei își rezervă numai o libertate de mișcări cu privire la primele două condițiuni. Am constatat deci un acord de fond sub cel mai zgomotos dezacord de formă. Am fost rugat să mai stau la Londra și să servesc de punte între cele două țări. Prin urmare, iată pentru ce, cu toate aparențele contrare, v-am telegrafiat ieri-seară că situațiunea este așa cum a creat-o acordul din 20 martie și așa cum am telefonat-o. Dar se va menține lungă vreme această situațiune? Totul depinde de înțelepciunea Franței și Angliei. Dacă se repetă greșelile de tactică, nu numai că profitul îl va avea Hitler, dar Franța riscă a pierde pe Eden ca ministru al afacerilor străine. Nu am întîlnit în lunga mea carieră politică un ministru britanic mai înțelegător de interesele Franței și ale noastre în general ca Eden. El merită să fie susținut de noi, dar nu să primească lovituri de la noi, chiar cînd într-o ocaziune dată ar păcătui în formă. Or, gravei crize internaționale prin care trecem se suprapune și o ascunsă, dar adîncă criză în politica internă britanică; se voiește debarcarea lui Baldwin. Acesta vrea să fie înlocuit ca prim-ministru de sir Samuel Hoare, pe care l-a părăsit ca ministru al afacerilor străine. Dacă este vorba însă să plece Baldwin, Chamberlain, susținut de cea mai largă secțiune din Partidul conservator, cere el succesiunea. Din cîte mi se spune, el are cele mai multe șanse de a înlocui pe Baldwin. Chamberlain este cel mai cald susținător al lui Eden, pe cînd sir Samuel Hoare dorește ca Eden să părăsească Ministerul Afacerilor Străine.

Situațiunea internațională ce Eden a știut a-și crea, cu toată tinerețea lui, provoacă multă gelozie. Dar Baldwin nu este așa de ușor de răsturnat cum se crede, căci metoda lui, cel puțin aparentă, este pasivitatea și este greu a face coaliții contra acelora care nu atacă. De aceea îmi este teamă ca criza politică internă din Anglia să nu se reducă pentru moment la o schimbare a ministrului afacerilor străine. Oricine ar fi însă ministru al afacerilor străine, ideea că Marea Britanie ar putea merge cu Germania, părăsind Franța, nu poate trece decît prin capul acelora care nu cunosc nimic din stările britanice. Dar Marea Britanie poate fi mai puțin activă alături de Franța, și aceasta ar fi deja un mare rău.

În rezumat, din moment ce Franța n-a recurs la metode forte față de Germania și a preferat negocieri diplomatice, pot spune că este prima dată că Franța iese dintr-o conferință cu un document serios și favorabil ei. Cu dibăcie și întrebuințînd metode care convin mentalității britanice, Franța poate cimenta pentru totdeauna frontul franco-englez, Marea Britanie pricepînd din zi în zi că interesele ei nu se limitează la Rin și că se întind în Europa întreagă. Dacă peste greșelile de tactică săvîrșite Franța mai adaugă altele,

situațiunea se poate schimba în rău și pentru ea, și pentru noi toți. Conform proverbului românesc : „Orice rău spre bine", eu interpretez mereu în cercurile britanice ultima declarațiune a lui Flandin ca un clopot de alarmă al Franței, menit a pune capăt amabilităților excesive britanice față de Germania, care, oricît ar fi ele mai de formă și oricît nu ar afecta ele substanța lucrurilor, sînt totuși dezagreabile.

Ședința de mîine de la Cameră se anunță, după spusele lui Eden, ca grea pentru el. Refuzul Germaniei de a discuta pur și simplu aranjamentul care i s-a propus, după ce timp de aproape două săptămîni a ținut Consiliul Societății Națiunilor în așteptarea lui, poate ajuta pe Eden. Pe de altă parte, miopia britanicului mijlociu este atît de mare, încît ofertele de pace pe care Hitler le anunță pentru 31 martie pot suspenda pentru moment judecata chestiunii. Eu am avut totdeauna convingerea că o discuțiune deschisă între Marea Britanie, Franța și Germania asupra condițiunilor de pace ale lui Hitler va servi cauza noastră mai mult decît a Germaniei. Este suficient a cita o frază din răspunsul dat ieri Angliei, care arată că Hitler este revizionist nu numai pentru el, dar pentru întreaga Europă, deoarece el afirmă : „Numai tratatele care au fost încheiate de părți cu drepturi egale și în virtutea voințelor libere și a convingerilor libere pot pretinde din partea ambilor semnatari un respect sacru și virtual".

Cum Tratatul de la Trianon nu va fi recunoscut niciodată ca reprezentînd libera voință și libera convingere a Ungariei și cum nici unul dintre tratatele prin care se sfîrșește un război nu poate să pretindă că întrunește asemenea condițiuni, sînt mulți sorți ca propunerile de pace ale lui Hitler să se confunde cu o răsturnare pur și simplu a ordinii internaționale actuale.

431

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

LONDRA, 1 APRILIE 1936
T.C. NR. 76
INREG. M.A.S.
NR. 18 300 DIN 2 APRILIE

Ca răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 17 280.

Rog a comunica lui Stoica :

Dacă nu există o declarațiune publică și precisă a lui Mușanov, nu văd necesitatea unei noi dezmințiri prin presă ; în orice caz, fie că există, fie că nu există, va trebui ca în convorbirile

dumneavoastră să puneți la punct lucrurile, arătînd că în cursul lunii octombrie 1933 am venit special la Sofia, înainte chiar de a merge la Ankara și Atena, și am făcut Guvernului bulgar o propunere identică cu cea făcută Guvernului turc și grec. Domnul Mușanov a refuzat a intra în orice negocieri care ar avea ca bază renunțarea la revizuirea fruntariilor. Este dreptul lui. Dar nu este dreptul guvernului cînd s-a procedat cu atîta curtenie față de Bulgaria să spună că a fost prevenită numai în ianuarie 1934 și în mod jignitor. În ce a putut consista jignirea ? Domnul Mușanov mi-a cerut textul Pactului balcanic. În toată sinceritatea i-am spus că nu-l am, dar că, dacă acceptă garanția securității fruntariilor și menținerea ordinii teritoriale actuale, îi las domniei-sale sarcina de a face textul. Domnia-sa a refuzat. În consecință, am semnat fără Bulgaria.

432

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-lea ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

LONDRA, 6 APRILIE 1936
T.C. NR. 80. STRICT CONFIDENȚIAL
INREG. M.A.S.
NR. 19 304 DIN 6 APRILIE

Eu sînt întotdeauna pentru stricta aplicațiune a tratatelor. Am exprimat mirarea că Iugoslavia nu a cerut aplicarea protocoalelor din 25 și 26 martie 1935 cu privire la preparativele Austriei.

Dacă însă Iugoslavia propune aplicarea lor, adică mobilizarea militară a Micii Înțelegeri în caz de reîntoarcere a Habsburgilor, eu unul sînt pentru această măsură, care va fi mult mai eficace ca toate discuțiunile la Ligă sau celelalte măsuri la care m-am gîndit în caz de carență a aliaților noștri. Dar această chestiune nu-mi aparține mie, ci maiestății-sale regelui și întregului guvern.

Dacă ei sînt de acord, rog a comunica de urgență Iugoslaviei și a face demersurile la Praga ca să aplice și Cehoslovacia măsurile ei. În acest caz se va putea fixa și data întrunirii șefilor de stat-major.

433

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 9 APRILIE 1936
T.C. NR. 85. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 473 DIN 10 APRILIE

Am avut o lungă şi amicală convorbire cu Eden. Am început prin a-i spune : „Ştiu că ai greutăţi interne şi că unii membri din Partidul conservator, geloşi pe situaţiunea dumitale, vor să te critice pe tema eşecului sancţiunilor. În această chestiune, autorul răspunzător nu eşti domnia-ta, ci sir Samuel Hoare. Domnia-ta, cînd ai combătut planul Laval-Samuel Hoare din luna septembrie ...[1] şi cuvîntului oficial dat de Marea Britanie. Campania ce se duce împotriva dumitale este deci cu atît mai nedreaptă. Ca unul ce ştiu că nici un ministru de afaceri străine al Marii Britanii nu ar face mai mult decît dumneata pentru interesele continentale aşa cum le concepem noi oricare ar fi distanţa dintre punctele noastre de vederi, doresc ca împreună cu amicii mei din Consiliu să-ţi fim de ajutor. În consecinţă, vin să te întreb : care este minimum de satisfacţiune ce doreşti în chestiunea italo-abisiniană în interesul dumitale şi al politicii ce duci ?"

Eden mi-a răspuns că este adînc mişcat de dovada de amiciţie ce-i dau. Am început atunci o convorbire din care rînd pe rînd excludeam ceea ce mi se părea imposibil de admis din punctul de vedere al intereselor noastre. Am spus franc lui Eden că noi nu pricepem diferenţierea ce Marea Britanie o face între Germania şi Italia, cerînd menţinerea şi întărirea sancţiunilor împotriva celei din urmă şi neluînd nici una împotriva celei dintîi.

Am arătat apoi lui Eden că Franţa nu poate abandona Italia tocmai în momentul cînd Germania începe construcţiunea fortificaţiunilor, dat fiind că lipsa unei garanţii de neutralitate italiană reduce forţa disponibilă a Franţei cu o treime. Eden a spus că pricepe situaţiunea.

Eden a declarat că nu va stărui în situaţiunea actuală pentru nici o sporire a sancţiunilor, dar că cere ca minimum indispensabil :

„1) o anchetă atît cu privire la plîngerile Italiei împotriva Abisiniei, cît şi cu privire la plîngerea Abisiniei bazată pe întrebuinţarea ilegală a gazelor asfixiante ;

[1] Lipsă în text.

2) sub o formă oarecare menţionarea că, dacă efortul de conciliaţiune nu reuşeşte, se va întruni Comitetul de 18".

Vom vedea ce se va putea face în direcţiunea aceasta.

Am discutat apoi cu Eden chestiunea reînarmării Austriei şi Ungariei.

Eden mi-a spus că pe urma convorbirilor noastre la Londra a făcut un demers la Budapesta şi că ministrul Kanya a declarat că Ungaria nu va imita exemplul Austriei.

Am replicat că tot aşa l-a asigurat şi von Neurath cu prilejul funeraliilor m.s. regelui George că va respecta Locarno şi, totuşi, puţin timp după aceasta Germania a procedat contrar declaraţiunii ministrului său de afaceri străine.

Am explicat lui Eden gravitatea situaţiunii ce s-ar crea în Europa Centrală de pe urma repudierii clauzelor militare de către Ungaria şi Bulgaria şi l-am rugat stăruitor să facă un nou demers. Altfel Marea Britanie va avea a înfrunta o situaţie mult mai complicată. Eden a promis că va face demersul.

În fine, Eden m-a pus în curent cu convorbirile de aci ale puterilor locarniene. El mi-a spus că Franţa cere în mod special asigurarea securităţii Europei Centrale şi Europei Răsăritene. Eden a răspuns că ideea este foarte bună şi, dacă Franţa va sesiza Societatea Naţiunilor cu un plan în acest scop, Marea Britanie îşi va da concursul, respectînd cu strictețe obligaţiunile luate prin Pactul Societăţii Naţiunilor.

Ceea ce face situaţiunea dificilă, a adăugat Eden, este faptul că Franţa este gata să vorbească cu Germania despre asigurarea securităţii Europei Centrale şi Europei Răsăritene, dar nu voieşte să vorbească cu Germania de securitatea Europei Occidentale, dat fiind că consideră răspunsurile lui Hitler ca un refuz la propunerile din 19 martie. Or, spune Eden, mai lesne poate sta de vorbă Marea Britanie pe chestiunea securităţii, chiar fără prezenţa Germaniei, dacă Franţa nu a exclus această prezenţă într-o ipoteză, decît altfel.

Aceasta este situaţia conversaţiunilor în momentul cînd telegrafiez. Vă voi ţine la curent cu evoluţia ulterioară.

434

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 10 APRILIE 1936
T.C. NR. 87
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 502 DIN 11 APRILIE

Spre informare.

Am telegrafiat lui Filotti următoarele :

Ca răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 684.

Rog a vedea pe Tevfik Rüstü Aras imediat şi a-i spune că sînt adînc îndurerat de comunicarea sa. Nu voiesc să vorbesc pentru moment de fond, ci numai de procedeu. Deja la Londra, Tevfik Rüstü Aras a procedat faţă de mine într-un chip pe care nu voiesc să-l judec aci, punîndu-mă la curent cu cele ce voia să facă la Consiliul Societăţii Naţiunilor în momentul în care începea şedinţa, atunci cînd cu Iugoslavia discutase chestiunea în ajun. Tevfik Rüstü Aras, în vizita de despărţire ce mi-a făcut la Londra, mi-a comunicat că va înscrie chestiunea înarmării strîmtorilor la ordinea de zi a întrunirii de la 4 mai la Belgrad. Procedeul întrebuinţat azi de Tevfik Rüstü Aras este contrarul propriei sale propuneri. El pune România şi statele Micii Înţelegeri în cea mai grea situaţiune pentru apărarea drepturilor lor faţă de Austria, Ungaria şi Bulgaria. Ce sorţi de izbîndă pot să mai aibă cererile noastre faţă de aceste state cînd chiar unul dintre aliaţii noştri, bazîndu-se pe consideraţiuni de securitate şi onoare, cere schimbarea regimului militar existent.

Fac un călduros apel către Tevfik Rüstü Aras să amîne orice demers pînă la discuţiunea chestiunii la 4 mai la Belgrad. Nu se poate refuza unui aliat o asemenea cerere, mai ales cînd chestiunea este înscrisă la ordinea de zi.

Aştept răspuns urgent.

435

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 11 APRILIE 1936
T.C. NR. 90
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 525 DIN 12 APRILIE

Vă rog să trimiteţi lui Filotti următoarea telegramă :

„Avînd în vedere că Guvernul turc a făcut, înainte de orice consultare cu noi şi contrar cu angajamentul luat de Tevfik Rüstü Aras la Londra de a înscrie chestiunea la ordinea zilei a Conferinţei Balcanice, demersul cu privire la militarizarea strîmtorilor ; avînd în vedere că prin acest procedeu s-a slăbit situaţiunea României şi a aliaţilor ei în chestiunea reînarmării Austriei, Ungariei şi Bulgariei ; avînd în vedere că întrunirile Înţelegerii Balcanice au de scop discuţiunea chestiunilor care interesează statele membre şi, dacă cele ce sînt mai importante găsesc soluţiunea prin deciziuni unilaterale, este un nonsens să te întruneşti numai pentru a discuta pe cele cu interes mai mic, România aduce la cunoştinţa Guvernului turc că nu va participa la întrunirea Înţelegerii Balcanice de la 4 mai la Belgrad".

Rog a arăta primului ministru că România, neputînd rămîne cu braţele încrucişate faţă de gestul inadmisibil al Turciei şi neputînd, pe de altă parte, a se deda la o reacţiune publică prea pronunţată, singura soluţie care rămîne este aceea din telegrama de mai sus către Filotti ; de aceea îl rog să-şi dea aprobarea.

În ce priveşte presa, trebuie să ne abţinem de la orice comentarii, care nu ar face decît a întări poziţiunea adversarilor noştri. Potrivit cu evenimentele, vom vedea ce este de făcut.

436

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

CAP MARTIN, 15 APRILIE 1936
T.C. NR. 92. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 20 903 DIN 15 APRILIE 1936

Ca răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 20 533.

Cu privire la prima întrebare nu am nici o ştire. Dar am neted impresiunea că Turcia n-ar fi făcut gestul ei, mai ales după asigu-

rarea dată mie la Londra că va înscrie chestiunea la ordinea de zi, dacă n-ar fi fost de acord cu Iugoslavia. Nu voiesc să torn gaz peste foc, și de aceea în chip voit am înlăturat din telegramele mele acest aspect al chestiunii. Chiar dacă această impresiune a mea n-ar corespunde realității, lucru de care m-aș mira foarte mult, încă țin să observ că chestiunea remilitarizării Dardanelelor este în sînul Înțelegerii Balcanice o chestiune esențială românească, Iugoslavia avînd acces direct la Marea Adriatică, iar Grecia direct la Mediterană. Prin urmare, interesele Iugoslaviei nu sînt lezate în același grad ca cele românești.

Cu privire la a doua întrebare, chiar dacă Iugoslavia ar adopta o altă atitudine decît noi, eu nu văd cum s-ar putea ține întrunirea de la 4 mai fără România. Dacă s-ar putea ține această întrunire, ea ar fi altceva decît întrunire balcanică, care presupune prezența tuturor patru state membre ale ei.

Ceea ce am eu în minte este să marcăm în raporturile dintre noi și Turcia nemulțumirea noastră în chip corect. Voi avea ocaziunea să văd pe delegatul Turciei la Consiliul Societății Națiunilor în cursul lunii mai și să ascult explicațiunile lui înainte de convocarea viitoarei întruniri a Înțelegerii Balcanice. Bineînțeles că nu am în minte să nu se mai întrunească niciodată Înțelegerea Balcanică, căci aceasta ar însemna sfîrșitul Pactului balcanic. Dar, pe de altă parte, vă întreb : este admisibil ca România să ia parte la întrunirea de la 4 mai la Belgrad numai și numai ca să înregistreze deciziunea unilaterală a Turciei și să asiste la toate banchetele de fraternitate ce se dau cu aceste prilejuri, rostind chiar discursuri de slavă, așa cum cere obiceiul față de fiecare din aliații balcanici ? Eu unul vă mărturisesc sînt în imposibilitate de a împlini rolul de delegat al țării în asemenea condițiuni. Rog a citi cu atențiune răspunsul lui Tevfik Rüstü Aras dat lui Filotti ; el insistă că nu a voit să consulte nici unul din aliații balcanici, ci a voit să-i informeze pur și simplu. Este admisibil să consacrăm o asemenea doctrină adoptînd exact aceeași atitudine pe care am fi avut-o dacă nimic nu s-ar fi întîmplat ? Chiar dacă vom avea cîteva momente dezagreabile de trecut pînă ce se va relua firul normal al colaborării balcanice, le prefer pe acestea la ideea că cu România se poate face orice. Îmi place să cred că Iugoslavia, chiar dacă în fond are altă atitudine, va ști, cel puțin în formă, să ia una de prietenie față de România, dată fiind nu numai nevoia pe care o are de noi în chestiunea reînarmărilor din Europa Centrală și a Habsburgilor, dar și promptitudinea cu care România s-a angajat s-o susțină în cererile ei.

Înainte de a termina voiesc să vă aduc la cunoștință explicațiunea care se dă la Geneva de către diferitele delegațiuni și Secretariat gestului Turciei. Se spune că Kemal Atatürk este prins între influența lui Ismet Pașa, care reprezintă spiritul pactului, și influența șefului de stat-major, care are sentimente germanofile. Nimic din cele ce se petrec pe scena internațională nu este cunoscut direct fie de Kemal Atatürk fie de Ismet Pașa, ci numai și numai prin cele spuse de Tevfik Rüstü Aras. Ca să-și întărească poziționea sa pe lîngă Kemal Atatürk, Tevfik Rüstü Aras a voit să dea o satisfacțiune șefului de stat-major, temîndu-se ca reacțiunile viitoare împotriva reînarmărilor din Europa Centrală să nu facă imposibil gestul remilitarizării Dardanelelor. Cu alte cuvinte, prins între două necesități — prima, aceea de a da concurs aliaților săi balcanici pentru a împiedica ca gestul Germaniei și Austriei să fie imitat de Ungaria, Bulgaria și în chip fatal de Turcia, și între necesitatea de a profita de gestul germano-austriac pentru a justifica împlinirea unei cerințe naționale încă de mult formulată —, Tevfik Rüstü Aras a optat pentru aceasta din urmă.

Profilată pe acest fond al interesului național turc și văzută prin prisma de politică internă turcească, chestiunea ridicată de noi cu privire la oportunitatea gestului Turciei, la crearea de precedente etc. nici nu este luată de loc în considerațiune. Și este suficient să se citească răspunsurile lui Tevfik Rüstü Aras ca să se vadă în ce imposibilitate se găsește el de a justifica gestul lui pe tărîmul internațional. Argumentul ce dă lui Filotti într-una din telegramele sale că Turcia a procedat la reînarmare pentru că Léger i-a spus recent la Paris că este probabil să avem război peste șase săptămîni este o dovadă suficientă despre aceasta.

437

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 15 APRILIE 1936

T.C. NR. 93

INREG. M.A.S.

NR. 20 902 DIN 15 APRILIE

Răspuns întrebării telefonice a Direcțiunii presei.

Telegrafiez ce nu am putut spune prin telefon.

Dacă comentariile presei britanice sînt favorabile Turciei, aceasta este cea mai bună dovadă a loviturii pe care a primit-o poziționea noastră în Europa Centrală. Anglia este într-adevăr pentru egalitatea de drepturi între toate statele. Dacă nu a luat atitudine fățiș împotriva noastră, aceasta se datorește faptului că Foreign

Office a cunoscut de la mine reacțiunea decisă de noi pentru Europa Centrală. Cînd însă unul din aliații noștri iese din rînduri și ușurează realizarea dorințelor lui, Guvernul englez nu poate decît să-l binecuvînteze. Atunci mai ales cînd denunțarea clauzelor militare ia un aspect oarecum legal, adică este formal supusă consimțămîntului celor interesați. Eu nu cunosc în ce consistă comentariile presei engleze despre care vorbește Dragu la telefon ; ce știu este că Eden a declarat parlamentului englez că Rüstü Aras l-a asigurat că Turcia va ridica chestiunea remilitarizării strîmtorilor numai la momentul oportun. Constat deci că au existat convorbiri turco-engleze pe cînd eram la Londra și despre care România n-a fost ținută la curent.

Constat, în al doilea rînd, că, dacă momentul n-a fost oportun acum o săptămînă, nu văd ce l-a făcut oportun astăzi.

438

NOTĂ DE RĂSPUNS A GUVERNULUI ROMÂN CĂTRE GUVERNUL TURC ÎN CHESTIUNEA STRÎMTORILOR *

29 APRILIE 1936

Domnule însărcinat cu afaceri,

Guvernul regal al României are onoarea să confirme primirea notei dv. din data de 11 aprilie 1936.

Dat fiind că Turcia n-a pus niciodată și nu va pune niciodată în discuție clauzele teritoriale ale tratatelor privind România,

Dat fiind că între Turcia și România există tratatele de la Londra din 3 și 4 iulie 1933, care interzic pentru totdeauna agresiunea și dau în același timp o definiție precisă prin reguli care stau la baza relațiilor internaționale ale celor două state,

Dat fiind că între Turcia și România există un sentiment de încredere, pe care nici o îndoială nu ar putea să-l atingă și o prietenie activă în vederea menținerii păcii, creată prin Pactul balcanic semnat la 9 februarie 1934,

Guvernul regal al României, luînd în considerație specială împrejurările deosebite care caracterizează raporturile turco-române, are onoarea să vă comunice că, apreciind necesitățile securității balcanice, acceptă să înceapă în spiritul cel mai amical tratativele la care se referă nota dv. din 11 aprilie 1936.

Vă rog să primiți, domnule însărcinat cu afaceri, asigurările înaltei mele considerațiuni.

439

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA MOSCOVA (PENTRU MINISTRUL E. CIUNTU)

BUCUREȘTI, 2 MAI 1936

T.C. NR. 24 152. STRICT CONFIDENȚIAL

Rog a vedea imediat pe Numan Bey și a-i face din partea mea comunicarea următoare :

„Conform înțelegerii intervenite între noi și aprobată de Guvernul turc așa cum ați avut bunăvoința a-mi comunica în seara de 27 aprilie, am remis însărcinatului cu afaceri al Turciei nota de răspuns în chestiunea strîmtorilor, fără a modifica o virgulă din textul convenit. Potrivit înțelegerii noastre, însărcinatul cu afaceri al Turciei trebuia să-mi remită nota de răspuns cu textul convenit între noi, și anume :

«Am onoarea a confirma primirea notei excelenței-voastre cu data de...[1] și a declara în numele Guvernului meu că sînt de acord cu conținutul ei».

După 48 de ore de așteptare, însărcinatul cu afaceri turc îmi comunică în acest moment că nu a obținut aprobarea Guvernului turc pentru a-mi remite nota de răspuns al cărei text îl avea lăsat de dumneavoastră și că Guvernul turc își propune să studieze din nou întreaga chestiune.

Vă mărturisesc că nu pricep nimic și că, după cele întîmplate în trecut, nu mă așteptam la o asemenea desfășurare a lucrurilor.

Sînt convins că trebuie să fie vorba numai de o neînțelegere administrativă.

În consecință, vă rog să binevoiți a interveni la Ankara pentru a primi răspunsul convenit. Sînt sigur că veți realiza ușor că, dacă n-aș primi acest răspuns în urma celor convenite, ar însemna că Turcia își rezervă dreptul de a revizui granițele României, ceea ce este o absurditate. Căci nu poate contesta Guvernul turc că între el și noi există convenția de definire a agresorului și Pactul balcanic. Și nici nu poate să nu fie de acord cu mine că între noi există un sentiment de încredere pe care nici o îndoială nu l-ar putea adumbri.

Rezultatul negocierilor noastre amicale ar fi fost că, pornind de la ideea să găsim cea mai bună formulă pentru a nu crea un precedent revizionismului ungar, am fi ajuns la o formulă care să autorizeze revizionismul turc.

Contez mult pe binevoitoarea dumneavoastră intervenție pen-

[1] Loc liber în text.

tru a pune în ordine lucrurile şi vă rog a primi încredinţarea celor mai bune amintiri şi celor mai călduroase amiciţii".

Te rog a interveni pe lîngă Numan Bey imediat, aşa încît, cînd voi ajunge luni dimineaţa la Belgrad, chestiunea să fie deja rezolvată.

Prin osebită telegramă îţi trimit textul notei noastre către Turcia ca să pricepi despre ce este vorba şi să rîzi şi tu sau să plîngi.

Amiciţii.

440

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

BELGRAD, 5 MAI 1936

T.C. NR. 104. STRICT CONFIDENŢIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 24 708 DIN 5 MAI

Am fost primit de către maiestatea-sa regina Iugoslaviei chiar ieri-seară şi am înaintat scrisoarea remisă mie de maiestatea-sa regele. Maiestatea-sa regina Iugoslaviei a avut bunătatea să-mi spuie că va vorbi imediat principelui Paul.

Am fost primit azi în audienţă de alteţa-sa regală principele Paul.

Am remis şi alteţei-sale regale scrisoarea maiestăţii-sale regelui. Am discutat apoi chestiunea întrunirii celor trei şefi de stat ai Micii Înţelegeri şi ai miniştrilor afacerilor străine la Bucureşti în zilele de 6, 7 şi 8 iunie. A.-s. r. principele Paul s-a arătat la început cam surprins de insistenţa noastră în această direcţiune, spunînd că el este tot aşa de convins ca şi noi de utilitatea unei asemenea întruniri. Am răspuns alteţei-sale că nu punem nici o clipă la îndoială sentimentele lui, dar că, datorat unei propagande abile făcută şi la noi şi chiar în Iugoslavia, se lasă să se creadă că Iugoslavia n-ar mai avea pentru Mica Înţelegere sentimentele din trecut şi că, prin urmare, este necesar să curmeze prin această manifestare efectele acestei credinţe dăunătoare acolo unde s-a infiltrat. Am adăugat că în scurt timp ministrul Beck va face o vizită la Belgrad, după ce vizita preşedintelui Consiliului de Miniştri al Poloniei la Budapesta a dat loc unor manifestaţiuni puţin compatibile alianţei noastre cu Polonia şi cu relaţiunile corecte care

existau pe vremuri între Polonia şi Cehoslovacia. Anul politic al Micii Înţelegeri, am spus eu, nu se poate sfîrşi prin vizita lui Beck la Belgrad. Este nevoie de o manifestaţiune de solidaritate la Bucureşti, care, relevînd prin semne vizibile reale solidaritatea Micii Înţelegeri, să aducă ordine în spirite.

Alteţa-sa regală principele Paul a spus că el pricepe situaţiunea şi că în ce îl priveşte el ar fi gata să vină la Bucureşti în zilele de 6, 7, 8 iunie. Dar nu ştie nici dacă domnul Stoiadinović, cu care nu a vorbit încă, poate veni, nici dacă este cuminte ca atît el, cît şi domnul Stoiadinović să părăsească Iugoslavia în acelaşi timp.

Am răspuns că este preferabil ca a.-s. r. principele Paul să vină la Bucureşti cu domnul Stoiadinović, dar la nevoie este mai bine să vină singur, împreună cu domnul Beneš, decît de loc.

Din cîte am putut înţelege, a.-s. r. principele Paul are să vină la 6, 7 şi 8 iunie fie singur, fie cu domnul Stoiadinović, însoţit de un ministru.

La dejunul ce am avut astăzi la a.-s. r. principele Paul, am vorbit domnului Stoiadinović de chestiune. Negativ la început, ezitînd mai pe urmă, a sfîrşit prin a-mi spune că va face tot ce e posibil să-mi dea un răspuns satisfăcător înainte de plecarea mea din Belgrad, dar m-a lăsat să înţeleg că el nu-i contra venirii a.-s. r. principelui Paul singur la 6, 7 şi 8 iunie la Bucureşti pentru a întîlni pe m.-s. regele Carol şi pe domnul Beneš.

Am profitat de convorbirile ce au avut loc după dejun şi în timpul cărora trebuie să constat că a domnit o reală cordialitate atît din partea a.-s. r. principelui Paul, cît şi din partea domnului Stoiadinović faţă de toţi delegaţii balcanici, dar în special faţă de delegaţii români, pentru a repune chestiunea în discuţie. Pe de altă parte, am primit ca răspuns la un demers al meu la Praga o telegramă din care, fără să am ultimul răspuns al domnului Beneš, reiese că domnul Beneš ar fi dispus să vină la Bucureşti la 6, 7 şi 8 iunie.

În rezumat, fără să pot spune că chestiunea este tranşată în mod definitiv, am impresiunea că sîntem pe calea soluţionării ei în sensul celor dorite de maiestatea-sa regele, adică reuniunea celor trei şefi de stat ai Micii Înţelegeri la Bucureşti în zilele de 6, 7 şi 8 iunie.

Bineînţeles voi continua să acţionez.

În ce priveşte lucrările conferinţei, ele decurg în chipul cel mai satisfăcător atît din punctul de vedere al soluţiunilor, cît şi din punctul de vedere al spiritului care animează dezbaterile.

441

COMUNICAT AL CONSILIULUI PERMANENT AL ÎNȚELEGERII BALCANICE *

BELGRAD, 6 MAI 1936

Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice a ținut între 4 și 6 mai, la Belgrad, cinci ședințe sub președinția excelenței-sale domnul Rüstü Aras, ministrul afacerilor externe al Turciei.

Toate chestiunile înscrise pe ordinea de zi au fost discutate în spiritul cel mai amical și au găsit rezolvarea pe care o comandă interesul național al celor patru țări, precum și cel al securității Balcanice și al menținerii păcii generale, față de care Înțelegerea Balcanică dorește mai mult ca niciodată să rămînă credincioasă.

Între cei patru miniștri ai afacerilor externe s-a constatat cel mai perfect acord asupra tuturor problemelor care au făcut obiectul discuției lor.

Grecia și-a precizat poziția față de Pactul balcanic în spiritul unei creșteri a solidarității dintre semnatarii săi, spre satisfacția maximă a membrilor Consiliului permanent.

Politica Înțelegerii Balcanice fiind bazată pe intangibilitatea frontierelor actuale și pe respectarea securității, Consiliul permanent a analizat mijloacele cele mai eficace pentru a-i asigura stricta aplicare în acea regiune a Europei în care trăiesc statele balcanice.

Consiliul permanent a precizat de asemenea punctul de vedere al Înțelegerii Balcanice asupra marilor probleme internaționale la ordinea zilei.

Consiliul permanent a hotărît să se întrunească din nou, mai întîi la Geneva, în timpul adunării din luna septembrie 1936, și apoi, după cîtva timp, la Atena.

442

COMUNICATUL CELEI DE-A X-A SESIUNI A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNȚELEGERI *

BELGRAD, 7 MAI 1936

Consiliul permanent al statelor Micii Înțelegeri s-a întrunit în zilele de 6 și 7 mai la Belgrad sub președinția domnului Milan Stoiadinović, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul afacerilor externe al Iugoslaviei. După ce au trecut la discutarea

aprofundată a situației internaționale actuale și după ce au examinat temeinic toate problemele concrete ale politicii externe care interesează cele trei state ale Micii Înțelegeri, Consiliul permanent indică în modul următor directivele politicii comune a celor trei state :

1. De 16 ani statele Micii Înțelegeri se străduiesc să apere cu devotament, în cadrul Societății Națiunilor, pacea și respectarea angajamentelor internaționale, încercînd să readucă în Europa colaborarea pașnică între popoare printr-un spirit de înțelegere mutuală.

2. În dorința de a salvgarda pacea — cea mai de seamă binefacere a tuturor popoarelor — ele s-au opus cu cea mai mare energie la tot ceea ce ar fi putut zdruncina starea de lucruri actuală din Europa Centrală.

Din acest motiv, ele au sprijinit întotdeauna politica puterilor occidentale, care contribuia la menținerea independenței Austriei, din acest motiv ele se opun schimbării frontierelor printr-un revizionism răufăcător, precum și întoarcerii la tron a dinastiei, a cărei prezență ar provoca în mod inevitabil conflictul cel mai grav în Bazinul Dunărean.

3. Declarăm astăzi solemn, într-un moment extrem de dificil pentru politica europeană, că statele Micii Înțelegeri n-au nici un temei să modifice cu ceva această politică practicată cu consecvență și cu o fidelitate și fermitate de nezdruncinat. Astăzi mai mult ca oricînd țin la această politică. În consecință, o vor continua și de acum înainte cu aceeași energie și pînă la ultimele consecințe în interesul păcii europene.

4. Iată de ce ele declară cu o vigoare deosebită că interesele vitale și înțelegerea necesităților istorice de ieri, de astăzi și de mîine le forțează să rămînă pentru totdeauna indisolubil legate unele de altele. Aceasta este mai valabil decît oricînd astăzi, cînd situația internațională a făcut să apară mari dificultăți și chiar amenințări grave pentru pacea deplină în Europa.

5. Tot din aceste motive ele subliniază problema unității profunde și totale a întregii lor politici internaționale. Fie că este vorba de atitudinea lor față de Societatea Națiunilor, de independența Austriei sau de reîntoarcerea dinastiei Habsburgilor, de respectarea frontierelor și a dispozițiilor tratatelor privind angajamentele militare în general, într-un cuvînt de respectarea angajamentelor internaționale, fie că este vorba de raporturile lor față de Franța și de Anglia, de Italia și de Germania, de Ungaria, Bulgaria, Austria sau de Polonia, față de țările Înțelegerii Balcanice sau de Uniunea Sovietică, politica lor rămîne cu totul identică, bazată

pe aceleaşi principii, pe aceleaşi sentimente şi pe aceleaşi interese comune. Statele Micii Înţelegeri ţin să proclame acest lucru pentru a evita la ele, ca peste tot în altă parte, orice neînţelegere şi orice eroare. Atitudinea celor trei ţări ale Micii Înţelegeri faţă de oricare din aceste ţări va fi deci mereu aceeaşi, comună şi deplin solidară.

6. Statele Micii Înţelegeri vor continua să urmeze politica Societăţii Naţiunilor cu cea mai mare fidelitate, sperînd în mod ferm că aceasta va reuşi să învingă grava criză actuală.

Ele sînt partizanii principiului securităţii colective eficace şi sînt gata să participe şi să pună efectiv în practică acest principiu. Dar, aşa cum au procedat şi în trecut, ele vor şti să dea şi în viitor, prin alte mijloace, forţa şi eficacitatea necesare politicii popoarelor lor.

7. În problema Tratatului de la Locarno şi a consecinţelor denunţării sale, ele doresc să vadă sfîrşitul cît mai rapid al convorbirilor pregătitoare între puterile locarniene pentru securitatea colectivă europeană, pentru ca Mica Înţelegere să-şi poată aduce contribuţia la consolidarea păcii generale atît în Europa Occidentală, cît şi în Europa Centrală şi Orientală. Nefiind semnatarele directe ale Pactului Rinului, ele urmăresc totuşi cu atenţie evoluţia acestor negocieri, ştiind bine ce consecinţe ar decurge şi pentru ele dintr-un conflict referitor la acest subiect.

8. Ele subliniază interesul lor vital cu privire la respectarea tratatelor de la Saint-Germain, Trianon şi Neuilly. Ele şi-au făcut deja cunoscut punctul lor de vedere relativ la aceste tratate şi au luat o atitudine binecunoscută. După ce au hotărît cu ocazia tratativelor actuale atitudinea lor concretă în viitor pentru salvarea integrală a intereselor şi a drepturilor lor, ele declară în mod hotărît că vor face la momentul oportun tot ce va fi necesar pentru ca aceste drepturi şi interese vitale să fie respectate.

Ele îşi rezervă deci pentru viitor toată libertatea acţiunii lor, constatînd de asemenea şi o dată pentru totdeauna că nu-şi vor da niciodată asentimentul la legalizarea schimbării vreunei dispoziţii internaţionale prin care sînt legaţi împreună cu ceilalţi semnatari dacă această modificare nu va fi discutată cu ele şi dacă nu se va conveni împreună cu ele, conform principiilor dreptului internaţional.

9. Această atitudine referitoare la respectarea tratatelor în vigoare nu împiedică cu nimic statele Micii Înţelegeri să continue cu energie încercările de a stabili o colaborare economică între statele Bazinului Dunărean, dorind astfel să dea prin acte dovezi evidente de bunăvoinţa lor în scopul instaurării unei adevărate

înţelegeri în această privinţă. Ele şi-au arătat de mai multe ori adeziunea la principiul colaborării economice cu blocul de la Roma şi cu Germania.

10. Statele Micii Înţelegeri sînt conştiente că situaţia este foarte serioasă. Ca state fondatoare ale Societăţii Naţiunilor, ele sînt profund ataşate păcii ; ca state ce au participat la războiul din 1914—1918, ele ştiu să aprecieze binefacerile păcii şi ale înţelegerii între popoare ; dar, considerînd necesitatea unei linii politice drepte care să ducă cu adevărat la o colaborare sincer paşnică, ele sînt hotărîte să ia în comun şi într-o unitate şi fidelitate profundă toate măsurile în scopul apărării păcii şi a patrimoniului lor naţional prin toate mijloacele care sînt şi vor fi la dispoziţia popoarelor lor prietene şi aliate.

11. Ţinînd cont de negocierile importante cu privire la toate aceste chestiuni care se vor desfăşura într-un viitor apropiat fie la Geneva, fie pe cale diplomatică obişnuită, cei trei miniştri vor rămîne în contact permanent între ei.

443

PROCESUL-VERBAL AL CELEI DE-A X-A SESIUNI A CONSILIULUI PERMANENT AL MICII ÎNŢELEGERI *

BELGRAD, 8 MAI 1936

Consiliul permanent al Micii Înţelegeri, compus din domnii N. Titulescu, Krofta şi dr. Stoiadinović, a ţinut, sub preşedinţia acestuia din urmă, patru reuniuni în zilele de 6, 7 şi 8 mai 1936 la Belgrad.

Deşi comunicatul publicat la sfîrşitul deliberărilor cuprinde o enunţare completă a problemelor discutate şi a soluţiilor pe care le comportă, precum şi directivele generale de urmat, Consiliul permanent ţine să precizeze în mod amănunţit anumite probleme tratate.

1. În ceea ce priveşte reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Austria, Consiliul permanent a hotărît să facă un demers pe lîngă guvernele francez şi englez cu scopul ca acestea să intervină la Viena pentru ca Austria să consimtă la o negociere cu cele trei puteri ale Micii Înţelegeri asupra aplicării legii relative la serviciul militar obligatoriu. Dat fiind că Austria n-a ridicat pînă în prezent probleme de revizionism teritorial, dacă va accepta să-şi conformeze atitudinea în această privinţă cu aceea din trecut,

dat fiind că Austria are anumite nevoi de securitate, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri va privi cu bunăvoință aceste negocieri pentru ca să se ajungă la un rezultat favorabil. Dacă, dimpotrivă, Austria va refuza să negocieze cu cele trei puteri ale Micii Înțelegeri, cele trei puteri vor fi obligate să aducă această problemă în fața Consiliului Societății Națiunilor.

2. În ceea ce privește problema restaurării Habsburgilor și eventualitatea repudierii clauzelor militare de către Ungaria, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a hotărît :

a) să recunoască drept valabil Protocolul din 25—26 martie 1935 de la Belgrad cu completările adăugate la Bratislava de domnii N. Titulescu și Beneș ;

b) să trimită șefilor de stat-major ale celor trei armate studiul asupra mobilizării în ipoteza restaurării Habsburgilor și în ipoteza repudierii de către Ungaria a clauzelor militare conform Protocolului din 25—26 martie 1935 de la Belgrad—Bratislava.

3. În legătură cu problemele militare care interesează Mica Înțelegere, inclusiv cea precedentă, Consiliul permanent al Micii Înțelegeri a hotărît întrunirea celor trei șefi de stat-major la București la 15 iunie 1936.

4. Cu privire la acordurile de la Roma din 21 martie 1936, Consiliul permanent a hotărît să supravegheze îndeaproape evoluția situației și să nu intre în discuție cu blocul de la Roma decît ca o unitate, îndepărtînd ideea unui acord cu unul sau două din statele Micii Înțelegeri.

5. Relativ la colaborarea economică a statelor Micii Înțelegeri cu țările Bazinului Dunărean, Consiliul permanent amintește că printr-un protocol din 6 martie 1936, elaborat la Praga de către experții celor trei țări, au fost fixate unele directive în vederea examinării posibilităților privind realizarea ideii unei colaborări economice între țările Micii Înțelegeri cu celelalte țări din Europa Centrală.

Cei trei miniștri au constatat mai întîi că această idee a fost întotdeauna una din preocupările principale ale celor trei țări. Ea figurează chiar ca una din ideile directoare ale Pactului de organizare al Micii Înțelegeri.

Ei salută deci inițiativa luată în acest sens de domnul Hodza, la cererea căruia experții celor trei țări s-au reunit la Praga pentru a elabora protocolul sus-menționat.

După ce au luat cunoștință și au constatat că este de la sine înțeles că opera de apropiere economică în cadrul Micii Înțelegeri trebuie să fie continuată fără răgaz, cei trei miniștri au hotărît să dea Consiliului economic sarcina de a elabora în mod amănunțit,

cît mai curînd posibil, directivele cuprinse în Protocolul din 6 martie 1936.

6. În ceea ce privește problema zonei renane, a conflictului italo-etiopian și a sancțiunilor economice împotriva Italiei, Consiliul permanent hotărăște că cele trei state ale Micii Înțelegeri vor trebui să meargă alături de Franța și Anglia. Dacă acest acord nu există între Franța și Anglia, fiecare din țările Micii Înțelegeri își rezervă libertatea de acțiune conform cu ceea ce va considera ca fiind cel mai util pentru interesele sale, bineînțeles în cadrul Pactului Micii Înțelegeri și de acord cu ceilalți membri ai Micii Înțelegeri.

7. Relativ la incidentul diplomatic de la Tirana, Consiliul permanent hotărăște că cele trei state sînt libere să-și retrimită miniștrii la Tirana în momentul pe care-l vor considera oportun și că scopul ce trebuie urmat este normalizarea relațiilor diplomatice cu Albania.

8. În ceea ce privește tribunalele arbitrale mixte, Consiliul permanent hotărăște să apere interesul celor trei țări prin pasivitate (să nu dea răspunsuri etc.) pînă ce nu se va prezenta un moment oportun pentru a întreprinde vreo acțiune.

După ce au luat cunoștință de protocoalele finale ale sesiunilor a VI-a și a VII-a ale Consiliului economic al Micii Înțelegeri, cei trei miniștri le-au aprobat, sub rezerva ratificării lor de cele trei guverne.

444

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

BELGRAD, 8 MAI 1936

T.C. NR. 111. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 25 228 DIN 8 MAI

Confirmînd cele comunicate m.-s. regelui la telefon, am plăcerea să anunț că a.-s. r. principele Paul a acceptat definitiv de a veni la București în zilele de 6, 7 și 8 iunie.

Președintele Beneș a acceptat și el invitațiunea.

A.-s. r. principele Paul va veni întovărășit de ministrul Spaho, deoarece a luat deciziunea de a nu părăsi niciodată Iugoslavia în același timp cu președintele Consiliului de Miniștri.

Totuşi, a.-s. r. principele Paul mi-a declarat că, dacă situaţiunea internă o va permite, se va abate de la această regulă şi va veni cu primul ministru cel puţin pentru una din cele trei zile cît va dura vizita şefilor de stat.

După cum am anunţat prin osebită telegramă, o săptămînă după vizita celor trei şefi de stat se vor strînge în Bucureşti cei trei şefi de state-majore ai Micii Înţelegeri.

445

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 11 MAI 1936

T.C. NR. 112. STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 26 138 DIN 12 MAI

În drumul meu de la Belgrad la Geneva l-am întîlnit în gara Milano pe Grandi, chemat de urgenţă la Roma pentru Marele Consiliu Fascist de ieri-seară, duminică. L-am invitat în vagonul meu şi am călătorit cu dînsul timp de 4 ore, prînzind împreună cu el. El venea de la Roma, cald de triumful Italiei în Abisinia.

Între altele mi-a spus : „După ce ieri-seară Mussolini a proclamat anexarea Abisiniei şi pe regele nostru împărat al ei, am stat azi-noapte cu dînsul timp de două ore. Avea drept să fie beat de triumful lui, totuşi mărturisesc că nu am văzut un om cu spirit mai rece şi mai departe de cele ce s-au petrecut ieri şi care ne-a mişcat pînă în fundul inimii pe toţi italienii, ca Mussolini. Detaşat de tot ce s-a petrecut ieri, el nu avea mintea îndreptată decît spre viitor. Trebuie să reclădim, a spus Mussolini. În special trebuie să reclădim prietenia anglo-italiană. De aceea am fost trimis imediat înapoi la Londra. Cred că este un moment foarte favorabil pentru o apropiere a Micii Înţelegeri de Italia ; în acest scop, o schimbare de atmosferă dintre noi şi Iugoslavia este indispensabilă.

Ştim că România şi Cehoslovacia sînt aproape de noi, căci nu vă uitaţi la ştiri de presă. Noi realizăm ceea ce a făcut România pentru Italia la Geneva în limita politicii ei sancţioniste, pe care eu unul pricep că trebuia s-o adopte.

În ce priveşte Ungaria, ea este pentru noi o veşnică logodnică. Avem totuşi impresiunea că, de-ar fi să se căsătorească, ar face-o cu Germania.

O convenţiune între Franţa, Italia şi Mica Înţelegere pentru păstrarea ordinii în Europa Centrală este indispensabilă. Cunosc toate obstacolele de care ne vom izbi. Ele nu trebuie să ne sperie şi să ne împiedice de a începe şi de a persevera.

În ce priveşte conflictul italo-abisinian, cred că nu este bine să vă ocupaţi acum de el la Geneva. Sancţiunile pot să mai dureze cîtva timp în interesul prestigiului britanic. Mussolini vrea azi a întări însăşi Societatea Naţiunilor. El are obiceiul de a spune lucrurile cele mai importante într-un interviu gazetăresc şi nu la parlament, vechi obicei de ziarist.

Este însă una din aceste declaraţiuni care are o importanţă covîrşitoare şi care a provocat mare nemulţumire în Germania, fac aluziune la declaraţia lui Mussolini că de aci înainte Italia trece în cîmpul statelor satisfăcute. Dacă ai cunoaşte în detaliu instrucţiunile ce am primit de la el cu privire la Marea Britanie, ai vedea cît este el de înţelept şi moderat după triumful care l-a avut. Numai dacă aş putea să mă fac priceput şi dacă o greşită reacţiune a Angliei şi a Franţei n-ar face pe Mussolini să-şi schimbe psihologia actuală".

Vă redau declaraţiunile lui Grandi aşa cum mi-au fost făcute cîteva ceasuri după proclamarea anexiunii Abisiniei, fără să vreau să fac aici comentarii ce ele îmi sugerează.

Am întrebat pe Grandi : „Crezi că Germania nu pregăteşte o apropiată lovitură în chestiunea Anschluss-ului ?"

Grandi mi-a răspuns : „Mussolini se aşteaptă la o lovitură din partea Germaniei, dar nu în momentele de faţă, astfel că astăzi el este liniştit din această privinţă".

446

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

GENEVA, 12 MAI 1936

T.C. NR. 113. STRICT CONFIDENŢIAL

INREG. M.A.S.

NR. 26 386 DIN 12 MAI

Pe cînd eram azi-dimineaţă la P. Boncour cu care apoi am dejunat, baronul Aloisi i-a transmis ordinul primit de la Roma de a părăsi imediat Geneva împreună cu întreaga delegaţiune italiană.

După dejunul cu P. Boncour, la care a venit pentru cîtva timp

și baronul Aloisi, am avut cu Aloisi singur o întrevedere, cu care ocaziune mi-a spus că nu știe de ce ducele i-a dat această instrucțiune, dar că el o interpretează provizoriu o plecare pentru moment de la Geneva, iar nu ca o ieșire din Societatea Națiunilor.

Deciziunea Italiei a produs o mare emoțiune aci, funcționarii italieni de la Societatea Națiunilor îmi spun că Italia voiește să părăsească Societatea Națiunilor și că baronul Aloisi interpretează instrucțiunea primită în sensul restrictiv numai pentru a avea răgaz să convingă pe Mussolini de greșeala pe care această deciziune ar constitui-o.

Adevărul este că nu putem descoperi rațiunea pentru care Italia a luat această deciziune după ce a venit la Geneva.

Din cercurile de presă foarte bine informate se spune că A. Eden ar fi dat aseară ziariștilor o dezmințire categorică a unei întruniri locarniene, la care el ar trebui să șează alături de baronul Aloisi.

Totuși, azi-dimineață, la stăruința lui P. Boncour, Eden a acceptat ca baronul Aloisi să participe la întrunirea locarniană. Dacă însă italienii au aflat de dezmințirea dată de Eden aseară înainte de deciziunea de azi-dimineață, există un motiv de froazare pe care ar explica-o gestul Italiei.

Pe mine nu mă satisface de loc explicațiunea. Dar este singura pe care o am la ora cînd telegrafiez după convorbirile cu P. Boncour, baronul Aloisi și marii reprezentanți ai presei. Trebuie să adaug că aseară am lucrat pînă la unu noaptea la Avenol la o declarațiune pe care trebuie s-o facă astăzi domnul Eden în numele Consiliului și care cuprinde următoarele puncte :

a) reamintirea deciziunilor luate în trecut de Societatea Națiunilor ;

b) necesitatea de a se amîna Consiliul pînă la 15 iunie, date fiind gravele inițiative ale Italiei ;

c) menținerea sancțiunilor în vigoare în acest interval.

Atît în cursul lungii mele întrevederi cu el, cît și în cursul deliberărilor de la Avenol, am constatat că Litvinov sprijinește puternic Italia.

447

DECLARAȚIA LUI N. TITULESCU LA CEA DE-A 92-A SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR RELATIV LA OCUPAREA UNUI LOC VACANT ÎN CONSILIU *

GENEVA, 13 MAI 1936

N. Titulescu este întru totul de părere că trebuie să i se acorde Chinei un loc. Este o idee scumpă multora și el se felicită de colaborarea pe care China o va aduce în viitor Consiliului.

În privința locului destinat statelor care nu aparțin nici unuia din grupurile normal reprezentate în Consiliu, domnul Titulescu va da un spectacol unic : pentru prima și ultima oară, el va fi în contradicție cu prietenul său, ministrul afacerilor externe al Turciei. Din clipa în care este vorba de o soluție provizorie, i se pare că nu poate fi adoptată o perioadă de 3 ani. Peste trei ani se va uita această problemă. Pentru ca ea să fie încă la ordinea zilei este necesar ca perioada pentru care noile locuri vor fi provizoriu create să fie mult mai scurtă. Domnul Titulescu consideră că cei care au dreptate sînt minoritarii. Societatea Națiunilor a protejat totdeauna minoritățile și sub acest titlu el cere colegilor săi din Consiliu să-și revizuiască hotărîrea și să vadă dacă nu se poate transforma minoritatea într-o majoritate impunătoare.

SDN, CL, XCII (1936), NR. 6, P. 548, DOC. 3 751.

448

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 22 MAI 1936
T.C. NR. 127
INREG. M.A.S.
NR. 28 344 DIN 23 MAI

Ca răspuns la telegramele dumneavoastră nr. 27 355 și 27 540.

Rog a comunica lui Filotti pentru guverna lui personală următoarele :

„În chip spontan Litvinov m-a pus în curent la Geneva cu chestiunea. Ministrul Ostrovski, dînd o interpretare greșită schimbului nostru de note cu Turcia, a telegrafiat la Moscova că Turcia ne-a dat noi garanții militare pentru toate fruntariile noastre. Litvinov a spus că el nu vede nici o obiecțiune la asemenea noi garanții între

noi și Turcia. Dar, date fiind angajamentele care leagă Turcia de Moscova, Ankara nu se putea angaja fără consimțămîntul prealabil al U.R.S.S.

De aci demersul lui Karakhan, care mi-a dat a înțelege că avea și ca scop să constituie un avertisment împotriva libertăților pe care Turcia le-a luat față de Moscova. De îndată ce Litvinov a aflat că nu este vorba de noi garanții militare, ci de obligațiunea existentă a Turciei de a nu proceda la revizionism împotriva noastră, chestiunea a fost considerată ca în ordine. De altfel așa mi-a și prezentat-o Litvinov. Nu este dar nevoie de alte demersuri.

În ce privește observațiunea ce v-a făcut ministrul afacerilor străine interimar, aprob în totul răspunsul pe care l-ați dat. Pentru ca să poată aprecia și el cît de util a fost schimbul acesta de note pentru împiedicarea precedentului din partea altor state, rog a-i atrage atențiunea asupra *Procesului-verbal al întrunirii Înțelegerii Balcanice de la Belgrad.* Discutînd între noi, miniștrii afacerilor străine ai statelor balcanice, ce condițiuni ar trebui să punem Bulgariei în cazul cînd ne-ar cere pe cale legală revizuirea clauzelor militare din tratate, eu am spus colegilor mei : transformați constatările de fapt din nota noastră către Turcia în condițiuni prealabile. Și efectiv așa s-a făcut. Procesul-verbal menționează ca primă condițiune părăsirea revizionismului teritorial, ca a doua condițiune recunoașterea că ieșirea la Marea Egee nu trebuie să comporte cesiuni de teritorii, ceea ce este numai o variantă a primei condițiuni, iar a treia condițiune aderarea Bulgariei la definiția agresorului din tratatele de la Londra.

Citind acest proces-verbal, Guvernul turc va realiza mai bine spiritul amical care a animat Guvernul român, dat fiind că Turcia este primul beneficiar al notei noastre.

Asupra restului nu voiesc să insist atunci cînd nota de răspuns a Turciei are altă redacțiune decît aceea convenită între Numan-bey și mine pe textul *ne varietur* [1] în mîinile însărcinatului cu Afaceri din București".

[1] — *spre neschimbare.*

449

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 22 MAI 1936

T.C. NR. 128. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 28 345 DIN 23 MAI

Am avut azi o lungă convorbire cu Flandin. El suferă din nou mult din cauza brațului stîng și se prepară pentru a doua operațiune la începutul lui iunie. Așa fiind, el se consideră fericit că misiunea lui de ministru va lua sfîrșit în curînd.

Flandin este preocupat de chestiunea Italiei. El mi-a spus : „Ai văzut din nota ce ți-am remis la Geneva că știu cum să vorbesc Italiei. Totuși mă preocupă faptul că nimeni nu voiește să negocieze, cît timp ele mai valorează ceva, părăsirea sancțiunilor contra unor avantaje concrete din partea Italiei. Litvinov are dreptate : sancțiunile se vor nărui și Italia nu va da nimic pentru aceasta".

Apoi Flandin mi-a spus că între Anglia și Italia nu numai el, dar aproape toți conducătorii francezi optează pentru Anglia. Dar Anglia trebuie să știe ce vrea. Din convorbirea ce a avut acum 8 zile la Paris cu Eden, a căpătat impresiunea că, în afară de țapul ispășitor pe care-l caută, Eden nu știe ce vrea și că este mai ales preocupat de politica internă britanică și de ameliorarea [situației] lui ca ministru al afacerilor străine.

Flandin i-a propus ca soluție pentru a ieși din impas negocierea unui pact mediteranean între Franța, Anglia, Italia și celelalte state mediteraneene.

Eden a răspuns că obligațiunile Angliei sînt limitate la Rin, conform Tratatului de la Locarno. Ar trebui consultat parlamentul ca să se extindă obligațiunile Angliei.

Cînd Flandin i-a demonstrat că pactul mediteranean nu constituie pentru Anglia o extindere a obligațiunilor, ci un instrument de securitate, deoarece îi permite să aibă flota franceză și toate celelalte împotriva Italiei dacă aceasta ar face dificultăți Angliei în Mediterană, Eden s-a declarat de acord cu ideea, dar a propus ca pactul să fie discutat cu toate statele mediteraneene, cu excepțiunea Italiei.

Cînd Flandin i-a arătat că o atare procedură ar fi vexatoare pentru Italia și ar putea constitui un *casus belli,* Eden a cerut timp să reflecteze și să discute chestiunea cu Cabinetul britanic.

De aceea, spune Flandin, unica preocupare a lui Eden este să găsească o ieșire din propria lui dificultate în conflictul italo-abisinian.

Flandin mi-a spus că cu prilejul ultimei lui vizite la Paris Eden ar fi spus o vorbă de spirit, care a fost mult apreciată :

„Nu am noroc. Anul trecut, cînd aveam nevoie la Ministerul Afacerilor Străine de Léon Blum, îl aveam pe Laval. Și anul acesta, cînd am nevoie la Ministerul Afacerilor Străine de Laval, am pe Léon Blum".

Flandin mi-a spus că i s-a telefonat din Paris că convorbirea dintre Herriot și Léon Blum nu a ajuns la nici un rezultat și că a acceptat să reflecteze încă 24 de ore din politețe. Dar cu Herriot nu poate fi niciodată sigur de ce face pînă în ultimul moment, a spus Flandin. El a adăugat că dacă Léon Blum vine la Ministerul Afacerilor Străine vor avea de colaborat cu un om foarte inteligent, care are multe resurse și în politica externă idei foarte sănătoase.

Am întrebat pe Flandin dacă va reuși în formarea unui mare grup de centru. El mi-a spus că poate nu se va face un grup, ci o coaliție de grupuri din deputații din centru, dar această coaliție n-ar depăși 110 deputați.

450

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-LEA ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

PARIS, 22 MAI 1936

T.C. NR. 129. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 28 347 DIN 23 MAI

Sosit azi-dimineață la Paris, am fost primit de Léon Blum la ora 11 dimineața cu o amabilitate care nu poate fi depășită. El mi-a spus că și-a rezervat toată dimineața pentru a discuta împreună chestiunile internaționale. I-am mulțumit de oportunitatea pe care mi-a dat-o de a expune doleanțele țării mele și prin aceasta ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, adăugînd că mă voi feri să abuzez de dreptul de a-l ține toată dimineața.

Am constatat o identitate de idei absolută în toate chestiunile la ordinea zilei, așa cum le punem obișnuit fie în audiențele pe care m.-s. regele binevoiește a mi le acorda, fie în deliberările noastre în

sînul guvernului. Léon Blum mi-a declarat că el este părtașul unei politici active față de Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. El socotește că Franța trebuie să știe să vorbească cu mîndrie. El va veni la 16 iunie pentru a face un fel de discurs de profesiune de credință, în care nu se va sfii să spună că, dacă Germania și Italia voiesc prin atitudinea lor să învieze spiritul belicos al Franței, pe care el ca socialist printr-o propagandă de 15 ani a căutat să-l înfrîneze, lucrul este ușor de făcut și nu cere mai mult de 48 de ore.

Chestiunea care este mai delicată pentru Léon Blum este aceea a atitudinii de luat față de Italia. El înțelege să obțină, în schimbul ridicării sancțiunilor, de la Italia...[1]. Dar pentru nimic în lume n-ar lua el această inițiativă înainte de 16 iunie.

Între Anglia și Italia el optează hotărît pentru cea dintîi. Or, el n-ar dori ca primul act ce va face ca președinte al Consiliului să fie un act de desolidarizare cu Londra. După cîte am înțeles, dacă Londra ar cere continuarea aplicării sancțiunilor și după 16 iunie, Léon Blum pare a nu se opune.

Către sfîrșitul convorbirii noastre i s-a telefonat în mod definitiv că Herriot nu acceptă portofoliul afacerilor străine. În mod foarte prietenesc mi-a spus acest lucru, cît este de dezolat de aceasta. El este foarte mulțumit pentru ce am făcut la Lyon în această chestiune. El este sigur că Herriot îl va sprijini cu lealitate, dar ar fi preferat să aibă radicalii reprezentați în guvern prin o personalitate ca aceea a lui Herriot. L-am întrebat dacă, dat fiind refuzul lui Herriot, Léon Blum nu va lua el portofoliul externelor. El mi-a răspuns nu, căci dorește să fie cu adevărat șeful guvernului, ceea ce îi interzice să ia asupra lui o sarcină atît de absorbantă ca aceea a Ministerului Afacerilor Străine.

După Léon Blum am văzut pe P. Boncour, căruia i-am adus la cunoștință refuzul lui Herriot. P. Boncour mi-a răspuns că singurul om care putea să aibă la Quai d'Orsay o prioritate asupra lui era Herriot. El refuză externele ce i se cuvin lui. Dacă pentru rațiunile de dozaj politic Léon Blum ar da externele unui radical ca Chautemps sau G. Bonnet, P. Boncour nu va participa sub nici o formă în guvern și aceasta va fi fără nici un temei politic, deși de pe banca lui de senator va sprijini leal guvernul Léon Blum. Dacă însă ia el portofoliul, cum știe că nu va putea să se ocupe de fapt de minister, P. Boncour va examina dacă în acest caz un trebuie să rămînă ca ministru fără portofoliu și delegat la Societatea Națiunilor, calitate pe care o are fie că ar fi, fie că n-ar fi ministru. P. Boncour s-a arătat îngrijorat asupra scadenței de la 16 iunie

[1] Lipsă în text.

451

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

PARIS, 23 MAI 1936

T.C. NR. 131. STRICT CONFIDENŢIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 28 353 DIN 23 MAI

Am văzut astăzi după amiază pe Purić, care este foarte mulţumit de formarea unui guvern Blum şi despre cele ce am spus azi-dimineaţă lui Blum cu privire la Iugoslavia şi Mica Înţelegere. Am avut apoi o lungă întrevedere cu Mandel. Pentru el situaţiunea este foarte gravă, iar guvernul Blum o încercare revoluţionară, care nu poate face decît rău Franţei. Din fericire, a spus Mandel, Herriot a refuzat portofoliul externelor şi îşi va pune candidatura la Preşedinţia Camerei. Cu chipul acesta el rămîne o rezervă pentru formarea unui guvern serios după eşecul lui Blum. Mandel mi-a spus că el a sfătuit pe Sarraut să nu părăsească puterea şi să se prezinte în faţa parlamentului cel nou care i-ar fi acordat o majoritate de 40 pînă la 50 de voturi. La început Sarraut a fost de părerea lui. Apoi, sfătuit de fratele său, care conduce „La Dépêche de Toulouse", Sarraut a ajuns la convingerea că, dacă s-ar menţine la putere în noua Cameră cu voturile dreptei, ar apărea ca protejatul reacţiunii. De aceea a hotărît să se retragă şi să treacă puterea lui Blum. Mandel mi-a mai spus că preşedintele Republicii este foarte nehotărît faţă de experienţa socialistă şi că în audienţa ce a avut la el i-ar fi spus lui Blum : „Sînt dator să-ţi dau puterea, dar, ca bun francez, la rîndul domniei-tale ai avea datoria s-o refuzi". Blum a demonstrat că tocmai ca bun francez trebuie să aducă la îndeplinire programul său. Mandel a adăugat că Blum este un om extrem de inteligent, foarte curajos şi leal. Rezistenţa lui faţă de adversari va fi aprigă. Din nefericire, rezistenţa lui faţă de prieteni va fi nulă. În politica externă, Mandel este convins că noi, aliaţii Franţei, vom avea deplină satisfacţie cu un guvern Blum. Dar în politica internă luna viitoare se va produce începînd cu greutăţi financiare. Programul socialiştilor consistă numai în degrevări de impozite şi cheltuieli noi şi în mari lucrări de construcţiuni fără ca fondurile necesare să existe.

După părerea lui Mandel, la Ministerul Afacerilor Străine va veni Yves Delbos, care are avantajul de a fi prietenul lui Herriot.

Am văzut după aceea pe Laval. L-am găsit decepţionat de rezultatul alegerilor. Nu s-a sfiit să-mi spună : „Am greşit în pronosticurile mele cînd te-am văzut ultima dată ; triumful stîngii este deasupra tuturor aşteptărilor". Apoi, după o critică foarte severă cu privire la gestiunea financiară viitoare a noului guvern, Laval a făcut şi el elogiul lui Blum, spunînd că politica externă a acestuia ne va da aceeaşi satisfacţiune ca a lui. Fără comentarii.

În fine, am sfîrşit ziua văzînd pe Sarraut. Cu foarte mult bunsimţ şi obiectivitate, Sarraut a analizat noua situaţiune internă. Dacă plecam imediat după succesul lui Blum, ar fi fost o confuziune desăvîrşită, atît s-a speriat Franţa la ideea unui guvern socialist. Am stat la postul meu şi am făcut totul pentru a calma spiritele şi a da transmisiunii de puteri lui Blum un caracter normal, chiar cordial. Astăzi opinia publică nu mai este înfricoşată, ba priveşte cu simpatie experienţa. Cred că mi-am făcut datoria faţă de Franţa procedînd astfel. În guvern, Sarraut a spus că nu intră, pentru că Blum are nevoie să fie apărat de radicalii socialişti influenţi în afară de guvern. Eu vreau să fiu cîinele de pază a lui Blum, a spus Sarraut. Cu privire la deciziunea lui Herriot, el nu o crede definitivă şi nu exclude ca Herriot să fie ministrul afacerilor străine. Dacă el refuză, Sarraut crede, ca şi Mandel, că Delbos ar fi cel mai indicat pentru acest portofoliu.

Ţin să adaug că mulţi nu consideră nici deciziunea lui Sarraut de a nu intra în guvern ca şi...[1].

În fine, Sarraut s-a arătat şi el foarte îngrijorat de scadenţa de la 16 iunie. El pricepe că Blum să nu poată începe în palatul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri prin a propune ridicarea sancţiunilor. Şi ar fi fost dispus să negocieze el, ca Guvern provizoriu, această chestiune cu Londra. Dar, dacă Blum n-ar accepta aceeaşi linie de conduită, prestigiul Franţei ar suferi mult dacă politica ei externă pînă la 2 iunie ar fi una şi după 2 alta. De aceea, a spus Sarraut, nu voi face nimic şi privesc situaţiunea cu îngrijorare fie că Italia ar părăsi Societatea Naţiunilor, fie că Italia, în cazul de neîncetare a sancţiunilor, ar proceda la confiscarea căii ferate franceze de la Djibuti sau violarea celorlalte interese ale noastre. Căci dacă Italia repudiază un pact solemn ca Pactul Societăţii Naţiunilor, pentru ce s-ar ruşina ca să repudieze acordurile mai puţin importante ca cel din anul 1906 ?

[1] Lipsă în text.

452

DISCURSUL ŢINUT DE N. TITULESCU LA DINEUL OFERIT ÎN ONOAREA MISIUNILOR CEHOSLOVACĂ ŞI IUGOSLAVĂ LA ÎNTRUNIREA ŞEFILOR STATELOR MICII ÎNŢELEGERI *

BUCUREŞTI, 6 IUNIE 1936

Monseniore, excelenţe,

Luăm astăzi parte la sărbătoarea păcii şi la cea a unirii.

Mica Înţelegere nu înseamnă într-adevăr nimic altceva decît unirea a trei ţări, indisolubil legate, în scopul de a cruţa Europa de groaznicul flagel al războiului.

După cuvintele înălţătoare şi emoţionante prin care cei trei şefi de stat ai Micii Înţelegeri au proclamat astăzi în văzul întregii lumi credinţa noastră, identitatea noastră absolută de vederi şi indestructibilitatea asociaţiei noastre, noi, miniştrii de externe, nu mai avem nimic de adăugat.

Datoria noastră este de a traduce în fapt marile directive pe care le-am primit, în pofida vicisitudinilor vieţii de toate zilele.

O vom face cu toată răspunderea şi cu toată energia de care dispunem.

Constat azi cu melancolie că sînt cel mai vechi ministru de externe din Mica Înţelegere. În acelaşi timp aflu cu bucuria şi cu împăcarea pe care mi le dau sentimentele de încredere în el, că decanul nostru de ieri a devenit azi, pentru binele Europei, cel mai tînăr dintre şefii de stat al acestui continent.

Asigur pe excelenţa-sa, preşedintele Beneš, de adîncul meu respect şi de devotamentul născut în cei 18 ani de cooperare strînsă şi continuă, în care nu s-a ivit nici un prilej de divergenţă.

Salut prezenţa în mijlocul nostru a domnului Krofta, ministrul afacerilor externe al Cehoslovaciei, şi îl rog să se bizuie pe prietenia mea şi pe ajutorul meu neprecupeţit.

Cer permisiunea de a exprima omagiile mele cele mai respectuoase maiestăţii-sale regele Petru al Iugoslaviei şi alteţei-sale regale, prinţului regent Paul, care conduce cu o înţelepciune unanim apreciată destinele ţării sale.

Regret că prietenul meu, preşedintele Stoiadinović, reţinut în ţara sa din cauza absenţei prinţului regent Paul, nu se află printre noi. Dar mă consolează gîndul apropiatei sale vizite la Bucureşti,

precum şi prezenţa ministrului Spaho, căruia îi adresez cele mai calde sentimente.

Ridic paharul în sănătatea şefilor de stat ai Micii Înţelegeri şi a prosperităţii ţărilor lor.

453

DECLARAŢIA FĂCUTĂ DE N. TITULESCU ZIARULUI „DIMINEAŢA"

7 IUNIE 1936

Întrunirea şefilor de stat ai Micii Înţelegeri la Bucureşti înseamnă cea mai strălucită consacrare a eficacităţii primului acord regional de securitate creat după marele război.

Născută din nevoia de pace organizată, dezvoltată treptat pe toate tărîmurile potrivit funcţiunilor vieţii moderne de stat, Mica Înţelegere înfăţişează azi o pildă.

În ceasul în care Europa ar fi acoperită de o reţea de acorduri similare, neîndreptate împotriva nimănui, dar avînd ca scop respectarea legii internaţionale, pacea va exista cu adevărat.

Făuritorilor ei le e îndrituită mîndria, iar slujitorilor ei mulţumirea sufletească.

454

DECLARAŢIA FĂCUTĂ DE N. TITULESCU ZIARULUI „UNIVERSUL",

7 IUNIE 1936

Mica Înţelegere a biruit, pentru că a ştiut să asocieze idealului puterea braţului secular.

Condusă de principiile generoase ale Pactului Societăţii Naţiunilor, de la care nu se va abate niciodată, ea a ştiut să pună în slujba lor organizarea apărării naţionale a unui grup de 45 000 000 de europeni.

Noţiunea Societăţii Naţiunilor şi aceea a unei puternice armate naţionale nu se exclud una pe alta. Dimpotrivă. Pactul Societăţii Naţiunilor impune fiecărui stat obligaţia de a avea o armată care să-i permită a-şi apăra securitatea şi a-şi împlini îndatoririle internaţionale.

Secretul puterii Micii Înțelegeri stă în faptul că ea a știut să înfiripeze internaționalul pe un național vajnic, veghetor și indestructibil.

455

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIILE ROMÂNIEI DIN STRĂINĂTATE

BUCUREȘTI, 7 IUNIE 1936

T. CIRCULARĂ NR. 31 394

Pentru guverna dumneavoastră și ca o bază a convorbirilor ce veți avea în țara unde sînteți acreditat, vă telegrafiez următoarele :

Întrunirea celor trei șefi de state ale Micii Înțelegeri la București constituie un act de covîrșitoare importanță politică. Departe de a fi o manifestare de paradă, ea constituie un gest destinat să arate tuturor popoarelor solidaritatea desăvîrșită dintre statele Micii Înțelegeri și prin aceasta să taie scurt intrigilor pe care unii au voit să le țese în această direcție, iar pe de altă parte ea alcătuiește un prilej pentru un schimb aprofundat de idei între cei trei șefi de state asistați de miniștrii lor asupra chestiunilor la ordinea zilei. De aceea nu s-a așteptat, conform programului, ziua de azi pentru începerea discuțiunilor, ci ele au început chiar ieri, durînd trei ore și dîndu-ne prilejul să constatăm cît de adîncă este identitatea punctului de vedere a celor trei state asupra tuturor problemelor care le preocupă.

Ideea că Iugoslavia a voit la ultimul moment să anihileze întrunirea de la București și că din această cauză am fost la Belgrad este o pură născocire. După eliberarea lui Pavelić, Guvernul iugoslav a primit din toate părțile telegrame că s-ar pune la cale un atentat contra prințului Paul cu prilejul călătoriei sale la București.

Chestiunea era prea gravă pentru ca să nu mă duc la Belgrad și să nu discut în persoană securitatea prințului Paul. Condițiunile realizării ei tehnice a fost unicul motiv al călătoriei mele.

Am făcut maximum mergînd în persoană pentru aceasta la Belgrad, dar în conștiința mea consider că, dat fiind prețul pe care îl are viața prințului Paul pentru noi, nu puteam face mai puțin.

În ce privește absența lui Stoiadinović, am lămurit prin toastul public de aseară de la Ministerul Afacerilor Străine rațiunile ei. Încă de la începutul lui mai, cînd am aranjat personal la Belgrad călătoria prințului Paul în România, a fost stabilit că prințul Paul nu poate să lipsească din Iugoslavia în același moment cu primul

ministru, care în timpul absenței deține exercițiul puterilor regale. Chiar de la începutul lui mai a fost stabilit între noi că, dacă facem să coincidă călătoria ministrului Spaho, venit în România să discute chestiunea podului de peste Dunăre, cu aceea a prințului Paul, vom avea prezent pe teritoriul nostru în același timp și pe regent, și pe un membru al Cabinetului iugoslav.

De altminteri, cu Stoiadinović am iscălit la 7 mai cel mai amplu, mai detaliat și substanțial comunicat pe care l-a publicat vreodată Mica Înțelegere. Primul ministru al Iugoslaviei este deci cu anticipație de acord cu noi în tot ce facem la București. Mai mult, domnul Stoiadinović va veni în scurt timp la București pentru a face o vizită ca președinte de Consiliu și ministru al afacerilor străine.

Înainte de a termina, țin să adaug că atmosfera în care se desfășoară întrunirea celor trei șefi de stat la București nu poate fi depășită ca cordialitate.

456

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DIN BUENOS AIRES

BUCUREȘTI, 10 IUNIE 1936

T.C. NR. 31 506

Drept răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 999 rog a comunica domnului Saavedra Lamas în mod cu totul confidențial că, în urma discuțiunilor celor trei șefi de stat, Mica Înțelegere nu va lua inițiativa ridicării sancțiunilor și se va conforma atitudinii Franței și Angliei.

În caz de divergență, în cel mai secret mod vă comunic că Mica Înțelegere va urma Anglia.

Pe de altă parte, Mica Înțelegere a luat ferma hotărîre de a nu recunoaște anexiunea Abisiniei, rămînînd credincioasă principiului că nici o achiziție de teritoriu prin forță nu se recunoaște.

Rog din nou pe domnul Saavedra Lamas a păstra aceste comunicări în mod cu totul confidențial și a vedea în gestul meu de a i le comunica cu anticipație cea mai înaltă stimă ce o am pentru caracterul și marele lui rol internațional.

457

DISCURSUL ŢINUT DE N. TITULESCU LA DESCHIDEREA CONFERINŢEI PRESEI ÎNŢELEGERII BALCANICE

BUCUREŞTI, 11 IUNIE 1936

Excelenţe,
domnilor,

Este o coincidenţă fericită, dar cît de semnificativă că această conferinţă constitutivă a presei Înţelegerii Balcanice îşi ţine şedinţele la Bucureşti, chiar în momentul în care cei trei şefi de stat ai Micii Înţelegeri, după o muncă fecundă care nu va putea fi preţuită la justa sa valoare decît în cursul desfăşurării evenimentelor viitoare, se despart spunîndu-şi cordial : la revedere.

Pentru ce constituim astăzi Asociaţia presei Înţelegerii Balcanice ? Pentru că atîta timp cît acordurile politice nu sînt sprijinite prin acorduri de presă, destinate să le dea actualitatea de la zi la zi, pentru că atîta timp cît acordurile politice nu sînt chemate să participe la viaţa zilnică a naţiunilor care sînt interesate la ele pe calea acestui *sine qua non* al vieţii moderne care este ziarul, ele pot reprezenta documente preţioase, pot constitui combinaţii ingenioase, dar nu sînt în definitiv decît construcţii abstracte.

Îngăduiţi-mi să fiu şi mai precis încă : atîta timp cît un acord politic n-a fost adoptat de presă, el poate fi cel mult un superb plan de arhitecţi ! Construcţia rămîne de făcut.

Şi cum nu există o construcţie vie care să nu fie o perpetuă devenire, cum nu există o creaţie continuă în care lucrătorul, inspirîndu-se din ceea ce a realizat în parte, să nu devină la rîndul său arhitect pentru tot ceea ce-i rămîne de făcut, reprezentanţii presei sînt adevăraţii colaboratori ai autorilor unei înţelegeri politice.

Îngăduiţi-mi să vă spun că Înţelegerea căreia sînteţi chemaţi a-i da viaţă este foarte frumoasă ! Iar frumuseţea ei nu-şi are egalul decît în soliditatea sa.

Concepţia Înţelegerii Balcanice este frumoasă pentru că se întemeiază pe nobila obligaţie a respectării dreptului celuilalt, în astfel de măsură încît cei care sînt membrii ei nu au cu acest titlu mai mult drept decît cei care nu sînt încă membri.

Concepţia Înţelegerii Balcanice este frumoasă pentru că ea substituie o noţiune de armonie acolo unde nu era decît contrazicere şi confuzie şi un sentiment de securitate şi împăciuire într-o regiune al cărei nume era odinioară sinonim cu revoluţia şi războiul.

Concepţia Înţelegerii Balcanice este frumoasă pentru că de cînd blocul nostru este constituit, noi avem nu sentimentul de a fi creat ceva nou, ci pe acela de a ne fi regăsit. Într-adevăr, cîte imagini mişcătoare îmi vin în minte de cînd, pelerin al Înţelegerii Balcanice, am străbătut atît de des toate ţările voastre şi v-am vizitat toate capitalele.

De ce turcii nu inspiră decît încredere şi afecţiune, de ce Anatolia reaminteşte atît de mult unele din peisajele noastre şi mai ales peisajele satului în care m-am născut, într-atîta încît în Turcia mă consider acasă ?

De ce frugalitatea grecilor îmi reaminteşte pe aceea a ţăranului român ? De ce privirea lor spre ceea ce nu se vede e atît de mult a noastră ?

De ce atîtea datini româneşti sînt socotite în Iugoslavia ca iugoslave pînă într-atît încît am întotdeauna discuţii cu prietenii mei iugoslavi despre ceea ce este naţional la ei şi naţional la noi, şi nu-mi pot stăpîni avîntul meu de patriot român decît amintindu-mi că sînt aliat şi că alianţa comandă asistenţă, iar nu agresiune ?

Fiindcă nu sîntem noi, popoare balcanice, decît o singură familie pe care nenorocirile istoriei au rupt-o în bucăţi, şi fiindcă acum, aflîndu-ne împreună, constatăm în fiecare zi că nu avem a face cu străini care trebuie să dea dovezi ca să cîştige binefacerile prieteniei, ci cu fraţi care dintru început revendică drepturile lor.

Iar acest sentiment al unităţii totale a popoarelor balcanice este atît de puternic, încît, privind pe cei care nu sînt încă în asociaţia noastră, ne spunem : în zadar lucraţi potrivit a ceea ce credeţi că este dictat de interesul vostru, însă pentru noi, s-o ştiţi, sînteţi tot din familie.

Dar Înţelegerea Balcanică este şi de o soliditate fără asemănare.

Privim cu nelinişte ceea ce se petrece în Europa. Vedem limpede primejdiile care pot tulbura pacea în numeroase regiuni ale sale. Înregistrăm curente şi contracurente, acţiuni şi reacţiuni.

Dar, în ciuda acestui examen descurajator, putem spune cu mîndrie lumii : aici, în Balcani, războiul nu va izbucni.

El nu va izbucni fiindcă nimic nu ne desparte. Şi dacă el ar veni de aiurea, se ştie că vom fi uniţi cu toţii pentru a ne apăra frontierele şi dreptul nostru.

Înţelegerea Balcanică este solidă fiindcă, întocmai ca şi Mica Înţelegere, ea face politica propriilor sale interese.

Robi ai intereselor noastre naţionale, noi în schimb nu sîntem în serviciul comandat al nimănui.

Vrem prietenia tuturor marilor puteri fără deosebire : a Franței, a Marii Britanii, a Italiei, a Germaniei și a U.R.S.S.

Sîntem gata să dăm tuturor acestor puteri dovezile concrete ale sincerei noastre dorințe de a trăi cu ele în pace și prietenie.

Dar în schimb nu vom renunța niciodată în favoarea nici uneia și nici chiar în favoarea tuturor marilor puteri împreună la principiul egalității statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră și de a nu primi niciodată o hotărîre care să ne privească la care noi nu am fi consimțit.

În cadre deosebite Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică urmăresc scopuri identice.

Prin suprapunerea celor două Înțelegeri, pacea are, de la Praga la Ankara, 70 milioane de soldați.

Dar fiindcă iubim pacea, noi nu sîntem pacifiști orbi.

Știm că spre a menține pacea nu este mijloc mai sigur decît pregătirea pentru război și afirmarea, la timp util, că, dacă va fi nevoie, nu ne e frică să-l facem.

Știm că toate popoarele au închinat păcii o egală dragoste și înțelegem să aducem omagiul nostru spiritului pacific al tuturor statelor, fără deosebire. Dar privind harta europeană de astăzi și examinînd problema echilibrului forțelor chemate să se ciocnească între ele, nu pot să nu constat că dacă vreodată ar izbucni războiul ar fi din pricină că unii ar fi cîștigat impresia că în anumite direcțiuni sau în anumite condițiuni aceasta s-ar putea întîmpla fără risc și fără consecințe.

Revendic pentru Înțelegerea Balcanică cinstea de a nu lăsa să apese pe ea o asemenea răspundere în cazul că interesele sale proprii ar fi amenințate, risipind de acum orice iluzie încurajatoare în această privință.

Sarcina domniilor-voastre e mare, misiunea domniilor-voastre e nobilă.

Îndepliniți-o cu conștiința că lucrați pentru menținerea păcii, adăugînd directivelor pe care vi le dau tratatele noastre, statutele noastre, comunicatele noastre periodice pe acelea care se desprind din cuvintele ce izvorăsc din avîntul inimii mele, care n-are decît o părere de rău, aceea că nu se poate înmulți spre a se da întreagă fiecăruia dintre domniile-voastre.

Declar Conferința de presă a Înțelegerii Balcanice deschisă.

N. TITULESCU. DISCURSURI, IUNIE 1936.
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI,
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ BUCUREȘTI,
P. 5—12.

458

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU LA DEJUNUL OFERIT LA MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE, ÎN ONOAREA AMBASADORULUI FRANȚEI, D'ORMESSON, LA PLECAREA DEFINITIVĂ A ACESTUIA DIN ROMÂNIA

BUCUREȘTI, 15 IUNIE 1936

Domnule ambasador și scump prieten,
monseniore,
excelențe, domnilor,

Nu fără un sentiment de tristețe sînt chemat să constat astăzi că misiunea dumneavoastră pe lîngă noi este pe punctul să se încheie și să aduc, în același timp, un sincer omagiu felului în care v-ați achitat de înaltele funcțiuni de ministru al Franței în România.

Prin plecarea dumneavoastră, noi nu pierdem numai unul din slujitorii cei mai devotați ai amiciției franco-române, unul din miniștrii cei mai vigilenți, care au înțeles întotdeauna că dacă misiunea diplomatică este nobilă, este fiindcă ea permite să-ți servești în același timp și țara ta, și pe aceea în care ești acreditat, fiindcă ea permite asocierea de interese acolo unde aparent nu se vede decît contradicție și opoziție, dar pierdem și prietenul leal, sigur și discret, căruia puteai să nu-i ascunzi nimic, deoarece în comoara bogățiilor inimii sale el știa să găsească limita între ceea ce aparține omului ca atare și ceea ce trebuie dat altora pe urma sarcinii misiunii, pînă într-atît, încît nici unul dintre aceste două domenii n-a fost trădat în detrimentul celuilalt.

V-o spun sincer și în mod public, scumpul meu d'Ormesson : plecarea dumneavoastră îmi pricinuiește o mare părere de rău.

Și ea mi se pare cu atît mai nemeritată, cu cît cauza ei este nedreaptă.

De ce plecați ? Pentru că meritele dumneavoastră comandînd avansarea, anumite tradiții învechite și agonizînde vă împiedică să obțineți această avansare pe loc.

Veți fi înlocuit la noi printr-un prieten al meu de veche dată, pe care-l cunosc de la începutul carierei mele diplomatice la Londra. Adică și el, cînd va fi sunat ceasul, ne va părăsi fiindcă aiurea, și nu la București, el va putea atinge culmea carierei sale !

În numele principiului egalității națiunilor și lăsînd la o parte tot egoismul național, pentru a nu vorbi decît de interesul comu-

nităţii internaţionale, cred că legile anacronice care guvernează reprezentarea diplomatică de astăzi trebuie să fie desfiinţate, cred că egalitatea cea mai perfectă trebuie să existe între naţiuni, fiindcă aplicarea dispoziţiilor actuale în momentele tulburi pe care le trăim fac, contrar regulilor, ca prea adesea să se schimbe caii în mijlocul vadului.

Şi aceasta e cu atît mai adevărat cu cît misiunea unui reprezentant diplomatic în momentele actuale este departe de a fi atît de simplă precum se crede.

Da, misiunea ministrului Franţei în România este uşoară dacă nu ne gîndim decît la sentimentele de profundă afecţiune care unesc cele două popoare, dacă n-avem în vedere decît identitatea concepţiilor care caracterizează viaţa lor latină, dacă nu luăm în considerare decît concordanţa intereselor care comandă politica lor comună.

Dar tocmai din această uşurinţă, care derivă dintr-o substanţă comună, se pot naşte situaţii delicate şi anumite dificultăţi care, oricît n-ar fi decît de formă, nu sînt totuşi fără importanţă.

Românii, ca toate popoarele care şi-au cucerit recent independenţa, sînt cu înverşunare geloşi de tot ce priveşte libertatea lor de a iubi, de a gîndi şi de a lucra.

Românii vor să toarne ei tiparul propriei lor vieţi naţionale şi sînt foarte sensibili la gîndul că, făcînd ceea ce fac, s-ar putea crede că imită pe cineva.

Românii concep ei înşişi interesele lor politice, ca şi francezii, dar voiesc ca ceea ce fac să apară ca o acţiune concordantă, pe care o doresc din toată inima, iar nu ca o acţiune dependentă, pe care o resping ca necorespunzînd sentimentului lor de demnitate naţională.

Iată marile trăsături psihologice ale poporului nostru pe care le-aţi înţeles atît de bine, domnule ambasador. Noblеţea inimii domniei-voastre v-a fost singura călăuză.

Cheia succesului dumneavoastră, căci misiunea dumneavoastră în România a fost un succes, o constat aci oficial, stă în aceasta : aţi înţeles măreţia sufletului românesc şi n-aţi crezut necesar să-i aduceţi o atingere cît de mică, pentru ca să slujiţi măreţia Franţei.

De aceea sînteţi cel mai calificat pentru a crede că vorbele mele exprimă sentimentele unui întreg popor, fără excepţie, atunci cînd vă spun : România este indisolubil legată de Franţa.

Fie că vremurile care ne aşteaptă vor fi vremurile de pace pe care Franţa le-a pregătit cu o răbdare şi cu o metodă pe care prietenia mea cu marii voştri conducători politici din orice moment

mi-a permis să le urmăresc de aproape, fie că zilele care vin vor fi zile de grea încercare, România va fi alături de Franţa fie în opera constructivă a păcii, fie în opera defensivă a dreptului.

Sîntem alături de Franţa fiindcă, pătrunsă de principiul indivizibilităţii şi generalităţii păcii, o ştim în căutare de acorduri pacifice cu toate ţările, fără nici o distincţie.

Sîntem alături de Franţa fiindcă o ştim că este dușmana războiului, dar nu se teme să-l facă dacă viaţa internaţională ar fi tulburată.

Sîntem alături de Franţa fiindcă ea întotdeauna a urmărit lumina şi întotdeauna s-a ferit de aventură.

Cît despre cei care, necunoscînd adevărata faţă a Franţei, îşi închipuie că, absorbită de nevoile ei interne, Franţa nu s-ar mai gîndi să se pună în fruntea naţiunilor în lupta pentru menţinerea păcii, le vom spune : dacă în noi, străinii, istoria gloriei franceze a constituit aşa depozite masive de încredere nelimitată, cum am putea să ne îndoim de sentimentul şi de judecata francezilor de astăzi, în vinele cărora curge sîngele acelora care, în cursul veacurilor, au creat şi au dat lumii această minune spirituală şi morală care se numeşte Franţa Eternă ?

Domnule ambasador, daţi-mi voie, în această zi de sărbătoare a amiciţiei franco-române, să asociez la numele domniei-voastre pe acela al marchizei d'Ormesson, care v-a secundat cu atîta noblеţe întru îndeplinirea datoriilor dumneavoastră.

Graţia şi farmecul ei vor rămîne neuitate la Bucureşti.

Îmi permit să vă rog a fi pe lîngă d-sa interpretul meu spre a-i exprima viul meu regret pentru absenţa sa de azi şi spre a o asigura de profundul meu respect şi devotament.

Domnilor, ridic paharul şi beau în sănătatea excelenţei-sale domnul preşedinte al Republicii Franceze, în sănătatea domnului ambasador d'Ormesson şi a marchizei d'Ormesson, pentru prosperitatea şi pentru gloria Franţei. Trăiască Franţa !

N. TITULESCU. DISCURSURI, IUNIE 1936.
MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI,
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ BUCUREŞTI,
P. 15—21

459

DISCURS ŢINUT DE N. TITULESCU LA DEJUNUL OFERIT ÎN ONOAREA dr. RICARDO OLIVERA, MINISTRUL REPUBLICII ARGENTINA, CU OCAZIA PLECĂRII ACESTUIA DIN ROMÂNIA

BUCUREŞTI, 16 IUNIE 1936

Domnule ministru şi scump prieten,
monseniore,
excelenţe, domnilor,

Noua misiune pe care guvernul argentinian v-a încredinţat-o ne lipseşte de un prieten de două ori preţios. Ne eraţi scump fiindcă eraţi, la noi, cel dintîi reprezentant diplomatic al unei naţii de care ne unesc legături de sînge şi de profundă afecţiune. Ne-aţi devenit încă şi mai scump prin lealitatea, inteligenţa şi inima pe care le-aţi pus în îndeplinirea misiunii domniei-voastre.

Fiecare ministru al unui stat al Americii de Sud reprezintă în acelaşi timp şi ţara sa, şi marea familie latină de care ne desparte oceanul, în urma vicisitudinilor istorice, dar care, regăsită o dată cu crearea nobilei instituţii a preşedintelui Wilson, n-a încetat să adeverească indestructibilitatea afinităţilor noastre de spirit şi de rasă.

România a înţeles rolul imens pe care este chemată să-l joace America de Sud în viaţa internaţională. De aceea ea s-a făcut reprezentată în ţările domniei-voastre cît mai mult cu putinţă, în măsura mijloacelor ei.

Şi cînd astăzi se vede la Geneva importanţa şi ecoul pe care le are fiecare din hotărîrile domniei-voastre, nu pot să mă opresc de a constata că nimic nu putea confirma mai strălucit poruncile instinctului nostru naţional.

Dar domnia-voastră reprezentaţi pe lîngă noi, domnule ministru, şi o ţară care este deosebit de scumpă inimilor noastre.

Colaborarea noastră va fi fost cu atît mai preţioasă cu cît anii prea scurţi ai şederii domniei-voastre printre noi au fost puşi sub semnul remarcabilelor iniţiative luate de către Argentina în domeniul internaţional.

Un mare om de stat, care este în acelaşi timp un jurist eminent şi un diplomat remarcabil — am numit pe domnul Carlos Saavedra Lamas —, a aşezat Argentina în prima linie a transeelor păcii.

Rareori un ministru de afaceri străine a desfăşurat o atît de mare activitate într-un timp atît de scurt.

E de ajuns să amintesc că Argentina a reluat, la 26 septembrie 1933, la Societatea Naţiunilor, un loc rămas gol timp de ani prea îndelungaţi. La bucuria noastră de a vă revedea la Geneva nu se amestecă decît regretul de a fi fost atîta vreme lipsiţi de o colaborare care se adevereşte atît de preţioasă.

Fără a stărui asupra rolului hotărîtor pe care ministrul domniei-voastre al afacerilor străine l-a jucat, în colaborare cu colegii săi din America Latină, în conflictul armat din Marele Chaco, care a luat sfîrşit prin protocolul semnat la Buenos Aires, ţin mai ales să vă spun, domnule ministru, cît de fericit am fost de a putea seconda, prin adeziunea ţării mele, opera de căpetenie a domnului Saavedra Lamas, pactul de neagresiune şi de conciliaţiune semnat, cu sprijinul foarte eficace al marii noastre prietene comune Brazilia, la Rio de Janeiro, la 10 octombrie 1933.

De aceea, încă din luna iunie 1934, Consiliul permanent al Micii Înţelegeri exprima, într-un comunicat, întreaga-i simpatie faţă de Tratatul datorit iniţiativei guvernului argentinian. De asemenea, Consiliul Înţelegerii Balcanice declara, în noiembrie 1934, că, spre a arăta cît de mult preţuieşte opera pacifică pe care o reprezintă Tratatul Saavedra Lamas, a hotărît să studieze formula care să-i îngăduie a adera la el.

La 12 decembrie 1934 aveam cinstea, în calitate de preşedinte al Consiliului permanent al Micii Înţelegeri, să adresez guvernului domniei-voastre, în numele a trei ţări, nota de adeziune a Iugoslaviei, a Cehoslovaciei şi a României la Pactul Saavedra Lamas. Puţin timp după aceea a urmat adeziunea statelor Înţelegerii Balcanice.

Să-mi fie îngăduit să stărui, mai ales în ceasul de faţă, cînd se pregăteşte întărirea Pactului Societăţii Naţiunilor prin sistemul acordurilor regionale de securitate, asupra faptului că acestea din urmă nu trebuie niciodată să ne facă să pierdem din vedere principiile indivizibilităţii şi generalităţii păcii şi să reamintesc cu privire la aceasta cuvintele pe care le-am rostit la 12 decembrie 1934, în ziua în care mi-am pus semnătura de preşedinte al Micii Înţelegeri pe Pactul Saavedra Lamas :

„În clipa în care toate ţările sînt preocupate de securitatea europeană, Mica Înţelegere, dîndu-şi socoteala mai mult ca oricînd că adevărata pace nu poate fi decît mondială, e fericită de a schimba, prin mijlocirea Argentinei, cu statele latino-americane, semnături preţioase care vor contribui să menţină ordinea de lucruri actuale, şi să facă solidare continentul american cu cel european".

În ceasul de față, pactul acesta fiind semnat de 32 de state americane și europene, el formează astăzi una din bazele păcii mondiale. Dar eminentul domniei-voastre ministru de afaceri străine nu înțelege să se odihnească pe laurii săi. El pregătește în clipa aceasta lucrările Conferinței pan-americane, care trebuie să se întrunească în cursul anului în capitala domniei-voastre. Sîntem siguri că textele care vor fi elaborate acolo vor însemna un pas mai mult pe calea stabilirii păcii și un progres în ce privește colaborarea efectivă a celor două Americi la opera Societății Națiunilor.

În aceste clipe de tulburare și de îngrijorare, curajoasele inițiative ale ministrului domniei-voastre de afaceri străine vor reda nădejdea celor ce sînt descurajați și încredere celor care s-au îndoit.

Făcînd urarea ca să puteți secunda timp de mulți ani încă, și cu tot atîta succes ca și la București, generoasele străduințe ale guvernului domniei-voastre, ridic paharul și beau în sănătatea excelenței-sale domnului președinte al Republicii Argentine, în sănătatea domniei-voastre, domnule ministru și scump prieten, și pentru prosperitatea și gloria țării domniei-voastre.

N. TITULESCU. DISCURSURI, IUNIE 1936.
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI,
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI,
P. 33—38

460

N. TITULESCU CĂTRE LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA ATENA

BUCUREȘTI, 19 IUNIE 1936

T.C. NR. 32 068

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 1 580

Conform cu cele ce am vorbit de altfel și la Belgrad, la întrunirea celor trei șefi de stat la București, s-a decis a nu se admite nici o modificare care să slăbească Pactul Societății Națiunilor, ci numai pe acelea care să-l întărească.

În consecință, articolul 16, paragraful 1, trebuie să rămînă universal cum este astăzi.

Articolul 16, paragraful 2, trebuie să fie întărit prin acorduri de asistență mutuală regionale.

Sîntem contra pactului în patru și a oricărui directorat european.

461

PROPUNERILE LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA DE LA MONTREUX, PENTRU NUMIREA PREȘEDINTELUI, A VICEPREȘEDINTELUI, A SECRETARULUI GENERAL ȘI A PREȘEDINTELUI DE ONOARE AL CONFERINȚEI *

MONTREUX, 22 IUNIE 1936

Lucrările noastre vor avea o mare importanță. De aceea mi se pare că președintele pe care-l vom alege trebuie să se bucure de mare autoritate. M-am gîndit la o personalitate care este un mare cunoscător al realităților internaționale, un spirit clarvăzător, un om cu un profund simț politic și a cărui imparțialitate este unanim apreciată. A prezidat Societatea Națiunilor în timpul clipelor celor mai grele prin care a trecut ea. Este vorba de domnul Bruce, delegatul Australiei.

Ca vicepreședinte, îmi permit să vă sugerez numele unei persoane al cărui prestigiu internațional nu este egalat decît de talentul său și al cărui talent nu este egalat decît de resursele infinite ale minții și sufletului său, pe care le dăruiește neîncetat pentru a netezi calea înțelegerii între popoare. Este vorba de domnul Nicolas Politis, delegat al Greciei, sau mai degrabă de Nicolas Politis al nostru, omul Societății Națiunilor și al omenirii de astăzi și de mîine.

În sfîrșit, trebuie să numim un Secretar general al conferinței. M-am gîndit la cel ce este stîlpul Secretariatului Societății Națiunilor, la cel care a fost colaboratorul cel mai apropiat al marelui Arthur Henderson, care este un idealist convins. Mă refer la prietenul nostru domnul Aghnides. Știu că și-a cîștigat renumele în opera dezarmării și că îl chemăm în acest moment la înfăptuirea unei înarmări. Dar ce voiți, domnule președinte și domnilor, este una din contradicțiile care dau farmec vieții !

*

Este de la sine înțeles că excelența-sa, domnul Motta, va fi președintele nostru de onoare, căci altfel îmi voi retrage toate celelalte propuneri.

ACTES DE LA CONFÉRENCE
DE MONTREUX, 22 JUIN—20 JUILLET 1936. P. 27—28.

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU LA CONFERINȚA DE LA MONTREUX

MONTREUX, 22 IUNIE 1936

Domnule președinte,

Domnilor,

Din toată inima România se asociază mișcătorului omagiu adus de excelența-sa ministrul de afaceri străine al Turciei, excelenței-sale președintelui Motta și Confederației Elvetice.

Elveția joacă în viața internațională de azi un rol pe care numai cei care îi sînt asociați îndeaproape pot să-l aprecieze la justa lui valoare.

Pe pămîntul acestei Elvеții, noi, oamenii politici veniți din atîtea țări ale lumii, încercăm să construim acea patrie a umanității în care aceea a fiecărui din noi trebuie să se integreze, fără însă a-și pierde personalitatea, astfel ca să poată fi creată marea armonie universală ; vis ambițios, poate ; dar realitate, atît de activă, încît nu există decepție care să ne dezamăgească, nici obstacol care să ne descurajeze, — atît este de puternică în noi lumina zilei de mîine și atît de mult luminează ea gîndirea și inimile noastre.

Pe pămîntul acestei Elvеții am fost chemați să urmărim, de 16 ani încoace, evenimentele ce pot să pună în pericol pacea lumii, și aceasta într-o astfel de manieră, încît emoțiunile politice cele mai puternice ale vieții noastre le-am resimțit în mijlocul Confederației Elvеțiene, ceea ce ne califică să ne considerăm întrucîtva cetățenii ei de drept.

În sfîrșit, pe pămîntul aceleiași Elvеții am fost chemați să învățăm să organizăm și să întărim acest al doilea realism care trebuie să sprijine și să disciplineze pe cel pe care îl datorăm propriei noastre țări și pe care-l voi denumi „patriotismul comunității internaționale", concepție care este chemată să vadă cu strălucire lumina zilei, ca o forță reală și constructivă, sau care, dacă suferințele trecute nu au fost îndestule să-i pregătească nașterea, trebuie să ne arate, prin însăși lipsa ei, că viitorul este făcut numai din întuneric și că omenirea trebuie să sufere încă, nu pentru ca să progreseze, dar pentru ca să merite creditul ce i-am făcut și pentru ca să devină în realitate ceea ce noi aceasta crezusem că este deja.

Federalism sau anarhie ! Iată lecția cea mare ce am învățat-o pe pămîntul Elvеției. Și oricare ar fi încercările care ne mai așteaptă încă, istoria acestei țări nu poate decît să întărească elementul optimist al alternativei ce stă în fața noastră.

Ne mîngîie gîndul că multora din greutățile ce ne așteaptă va trebui să le găsim soluția pe pămîntul Elvеției și că reprezentantul ei între noi va fi președintele Motta, ale cărui lumini ne-au călăuzit de atîtea ori și ale cărui curaj și energie ne-au fost întotdeauna de un prețios ajutor.

Onorabilul ministru de afaceri străine al Turciei, excelența-sa Tevfik Rüstü Aras, ne spunea adineaori că problema de care această conferință este chemată să se ocupe este problema securității Turciei și a Mării Negre. Vom lua cunoștință de textele ce ne-au fost distribuite și le vom studia cu luare-aminte.

Pe pragul însă al acestei conferințe țin să fac o declarație : „Tot ceea ce atinge securitatea Turciei atinge securitatea României, după cum tot ceea ce are vreo legătură cu Marea Neagră interesează țara mea în gradul cel mai înalt, pentru că prin Marea Neagră și prin strîmtori trece singura noastră ieșire spre marea liberă".

Onorabilul ministru de afaceri străine al Turciei avea dreptate să spună în discursul său că „cel mai vulnerabil punct al Turciei este în strîmtori ; este un drept al ei să-l apere și o datorie pentru ceilalți să-l sprijine".

Eu voi spune că strîmtorile sînt însăși inima Turciei, dar ele sînt în același timp și plămînii României.

Și cînd o regiune este, prin chiar poziția ei geografică, inima unei națiuni și plămînii celeilalte, cea mai elementară înțelepciune comandă celor două națiuni să se unească. România și Turcia au înțeles aceasta. Și prin Pactul balcanic cele două țări și-au legat soarta una de alta și totodată de aceea a Greciei și Iugoslaviei. Am socotit că nu trebuie să se lase să treacă o clipă pentru a proclama solidaritatea țărilor din Înțelegerea Balcanică, alcătuită atît din înțelegerea intereselor reciproce, cum și din aceea a primatului securității regionale în raport cu interesele speciale ale fiecăreia din aceste țări.

Domnilor, cred că mai este încă un punct, spre onoarea Turciei, pe care ar fi nedrept să-l trecem sub tăcere.

În aceste timpuri, cînd respectul angajamentelor internaționale este un principiu cu atît mai prețios cu cît aplicarea lui a devenit mai rară, Turcia, credincioasă legii, în loc să recurgă la repudierea unilaterală, care poate crea faptul împlinit, dar nu poate niciodată să creeze dreptul, a avut marele merit de a se feri de acest procedeu, alegînd pe acela al căii legale, care necesită consimțămîntul mutual.

Unii ar fi poate ispitiți să spună : iată un precedent periculos, care ar putea atrage după sine un altul.

Sînt un antirevizionist prea cunoscut pentru ca mărturia în public a profesiunii mele de credință să mai poată dăuna reputațiunii mele internaționale.

Nu este vorba de loc, în cererea turcească, de vreo revizuire teritorială. Este destul să constat aceasta pentru ca să fiu dispensat de a expune punctul nostru de vedere în această privință, fie că ar fi vorba de fond sau de procedură, fie că ar fi vorba de ceea ce este compatibil cu legea internațională sau de ceea ce unii își închipuie că este, ca urmare a unor interese speciale, îmbinate cu o tendință de legalizare.

Nu este deci nevoie să pronunț aci vreun cuvînt în această privință. Dar să-mi fie permis să reamintesc că nu Turcia este aceea care a inaugurat capitolul revizuirii neteritoriale. Ce este oare lunga istorie a reparațiunilor dacă nu istoria unor revizuiri neîntrerupte și pacifice a unui capitol din tratatele de pace? Și cît erau de preferabile acele discuțiuni lungi, adesea grele și întotdeauna costisitoare, sistemului ce consistă în a spune : nu mai aplic legea, pentru a-ți închipui în urmă că legea nu mai există.

Departe de a fi dăunătoare, procedura Guvernului turc a întărit credința în contracte și în această privință Turcia merită toată gratitudinea noastră.

Dar totodată dreptul Turciei îndreptățește o recompensă. Să studiem fiecare interesele noastre. Să apărăm fiecare cu energie în această conferință poruncile noastre naționale. Dar să nu uităm că dacă o țară care a făcut din respectul ordinii teritoriale actuale în Europa și din mijloacele care o asigură fundamentul politicii ei externe, prezintă în anumite domenii cereri raționale, dar care nu întîlnesc comprehensiunea ce caută, se va fi adus o mare lovitură încrederii ce există în sistemul de adaptare a legilor pe cale de consimțămînt mutual.

Acum, cînd această conferință începe, guvernul regal al României ține să-și formuleze urările ce face Turciei amice și aliate prin aceste simple cuvinte : succes, dreptate !

N. TITULESCU. DISCURSURI, IUNIE 1936,
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI,
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ BUCUREȘTI,
P. 57—63.

DECLARAȚIILE FĂCUTE DE N. TITULESCU ZIARULUI „PARIS SOIR" DIN 25 IUNIE 1936 *

Cu o vie satisfacție am luat cunoștință de declarațiile Guvernului francez privitoare la politica externă. Nu va mira pe nimeni faptul că în calitate de român încep prin a pune în evidență acea declarație care afirmă că securitatea țării mele face parte integrantă din securitatea Franței. Am convingerea fermă că această profesiune de credință, exprimată de Guvernul francez atît de clar, mai ales în termenii întrebuințați care vor merge drept la inimă tuturor românilor, va contribui în mare măsură la reușita politicii noastre comune în favoarea păcii și solidarității în fața amenințării.

Cuvintele despre Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică dovedesc că importanța lor în ce privește cooperarea Franței în Europa Centrală și Sud-Orientală a fost înțeleasă.

Cît privește doctrina Franței cu privire la pacea unică și indivizibilă, ea va pune capăt legendelor pe care unii au interesul să le răspîndească și care înfățișează Franța stînd cu brațele încrucișate, în timp ce alte puteri ar răsturna pe calea agresiunii statutul teritorial european.

Pe de altă parte, mă felicit de identitatea de vederi între Franța, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică pe tărîmul politicii generale.

Pactul Societății Națiunilor nu ar putea fi modificat decît în sensul întăririi sale și nicidecum în sens contrar.

Principiul egalității între națiuni nu trebuie să comporte nici cea mai mică excepție. Aceasta a fost totdeauna doctrina noastră în asemenea măsură, încît maiestatea-sa regele Carol, augustul meu suveran, a socotit necesar să-l proclame în termeni definitivi în discursul rostit cu ocazia recentei întîlniri de la București a celor trei șefi de stat din Mica Înțelegere.

În opera de consolidare a păcii care ne așteaptă, avem nevoie de ajutor din partea tuturor. Ne exprimăm speranța că, după ridicarea sancțiunilor, Italia va putea să ne dea prețioasa-i contribuție. Și am fi fericiți dacă, în împrejurări prielnice, negocierile începute cu Germania ar putea să ne permită să stabilim, în sfîrșit, o pace generală și organizată.

464

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU LA CEA DE-A 92-a SESIUNE A CONSILIULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR RELATIV LA CEREREA GUVERNULUI CHILIAN PENTRU REFORMA PACTULUI SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR *

GENEVA, 26 IUNIE 1936

Domnul Titulescu consideră că orice stat are dreptul să ceară fie Consiliului, fie Adunării examinarea problemelor ce-l interesează. Domnul Titulescu nutrește cel mai adînc respect pentru părerea Guvernului chilian, care consideră că ar trebui luată în studiu chestiunea reformei pactului. Dar să-i fie îngăduit să respecte și opinia propriului său guvern și să declare deschis reprezentantului chilian, că, dacă acesta ar fi venit în fața Consiliului cu texte concrete care ar fi limitat de la bun început reforma de care este vorba, domnul Titulescu ar fi putut, după lectura acestor texte, să-și formeze o opinie : oricare ar fi atitudinea pe care domnul Titulescu ar fi adoptat-o, domnia-sa ar fi cunoscut în orice caz, ca de altfel întreaga opinie internațională, care sînt implicațiile problemei ce s-a pus la Geneva. Dar reprezentantul chilian a cerut să se studieze reforma pactului în ansamblul său. Trebuie să fie clare pentru oricine consecințele unei asemenea propuneri.

Din clipa cînd se va fi hotărît că cele 26 de articole în virtutea cărora ființează Consiliul nu mai sînt decît literă moartă, care pot fi înlocuite prin dispoziții pe care nimeni nu le cunoaște, Societatea Națiunilor va înceta să mai trăiască, iar autoritatea ei să mai existe. Și în ce clipă se cere Societății Națiunilor să declare ea însăși că autoritatea ei nu mai există ? În clipa în care toată lumea este de acord că situația este tulbure, că trebuie depuse toate eforturile ca să nu izbucnească războiul, că o asemenea soluție este mai bună decît alta pentru menținerea păcii. Cu alte cuvinte, Societatea Națiunilor este dezarmată chiar în momentul în care este chemată să îndeplinească misiunea pentru care ea a fost creată.

Domnul Titulescu își permite să afirme că, în ceea ce-l privește, concluziile care se trag din felul cum au fost aplicate sancțiunile în cazul Italiei sînt departe de a fi convingătoare.

Pentru România, problema aplicării sancțiunilor date Italiei a fost o încercare cu adevărat dureroasă. Românii nutresc față de italieni sentimente de prietenie atît de puternice, încît a fost nevoie de întreaga principialitate politică pe care domnul Titulescu o

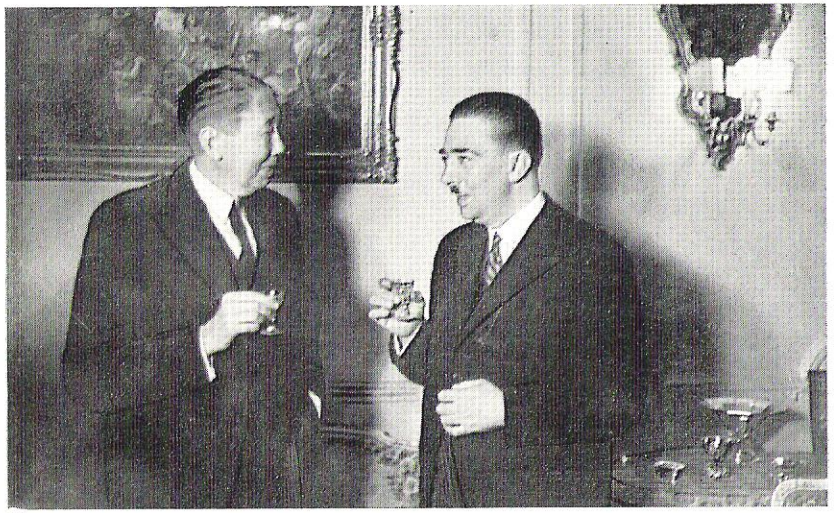

26

27

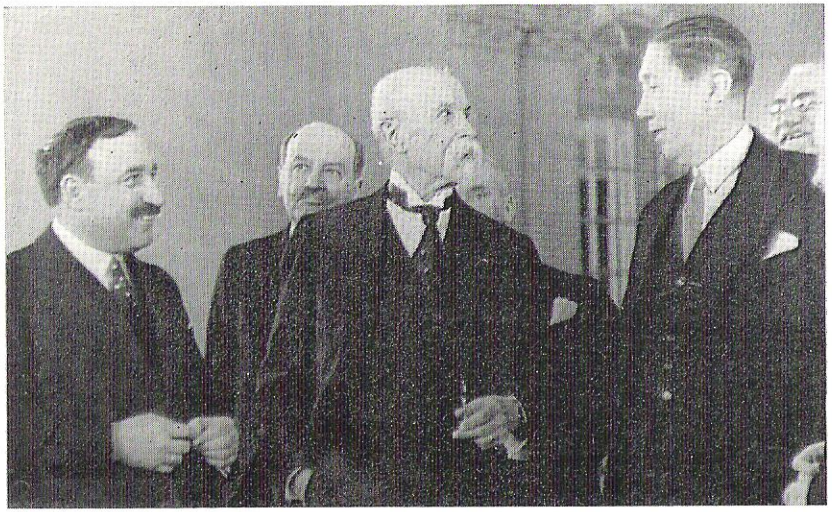

(26) — N. Titulescu întreținîndu-se cu Numan Menemencioglu, subsecretar de stat la Ministerul de Externe al Turciei

(27) — Praga. B. Jevtić, Th. G. Masaryk, N. Titulescu

28

(28) — N. Titulescu la Paris în 1940

29

(29) — Dezvelirea tabloului lui N. Titulescu la Muzeul Societății Națiunilor de la Geneva. 1963

30

(30) — București, 17 martie 1966. Comemorarea lui Nicolae Titulescu, la împlinirea a 25 de ani de la moartea sa. Tovarășul Corneliu Mănescu, ministru al afacerilor externe, rostind o cuvintare cu acest prilej

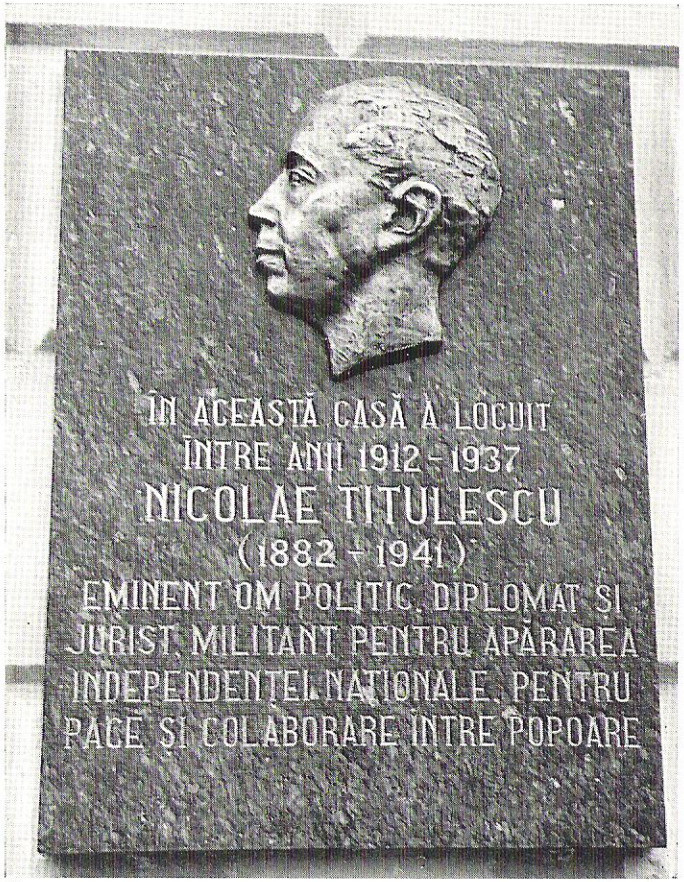

31

(31) — Placă comemorativă fixată în martie 1967 la fosta locuinţă a lui Nicolae Titulescu din Bucureşti, Şoseaua Kisseleff nr. 47

atribuie României pentru a aplica pactul fără şovăire, şi domnia-sa crede că nici unul din colegii săi nu va putea contesta că România nu a pregetat nici măcar o clipă de la începutul acestei grave crize să-şi îndeplinească obligaţiile pe care i le impune pactul. Linia politicii pe care domnul Titulescu a urmat-o ca ministru de externe a fost o linie dreaptă, dar a fost linia dreaptă a glonţului care străbate inima ca să-şi atingă ţinta.

Avînd la activul său o astfel de experienţă a sancţiunilor aplicate împotriva unei ţări prietene ca Italia de către o ţară care nutreşte pentru ea prietenia pe care o nutreşte România, domnul Titulescu are autoritatea de a afirma — el poate cel puţin să-şi spună părerea, căci fiecare dintre membrii Consiliului este liber să şi-o spună — că, dacă sancţiunile nu şi-au atins scopul, nu este vina pactului. Va veni o zi, şi nu este departe acea zi, cînd domnul Titulescu va face procesul aplicării acestor sancţiuni, revenind la cazul Italiei, regretînd că trebuie să examineze această problemă în legătură cu Italia, pentru că nu se gîndeşte la o ţară *in concreto,* ci la agresor, oricare ar fi acesta în viitor ; de aceea ar vrea să arate, cu dovezile în mînă, de ce au dat greş aceste sancţiuni.

Nu pot fi uitate acele şedinţe penibile în care se pierdeau ceasuri întregi ca să se ştie dacă arama este o materie primă şi nu pot fi uitate nici greutăţile întîmpinate, în ciuda opoziţiei domnului Titulescu, cînd urma să se hotărască dacă rezoluţiile din 1921 trebuiau aplicate, dacă sancţiunile gradate erau sau nu posibile. Părerea domnului Titulescu a fost întotdeauna — procesele-verbale confirmă acest lucru — că este imposibil ca sancţiunile să intre în acţiune fără ca ele să fie aplicate *in globo,* automat, şi că în caz contrar nu ar trebui să fie de loc aplicate. Să tragi la răspundere pactul pentru că s-a greşit, în loc să fie traşi la răspundere oamenii care au greşit, este culmea nedreptăţii.

Experienţa trăită dovedeşte că nu pactul, ci oamenii trebuie reformaţi.

Reprezentantul chilian a vorbit despre universalitatea Societăţii Naţiunilor. Domnul Titulescu are şi a avut întotdeauna pentru statele Americii Latine un sentiment de cordială prietenie, de profundă afecţiune niciodată dezminţită, căci tocmai datorită sud-americanilor se poate vorbi de universalitatea Societăţii Naţiunilor. Domnul Titulescu e fericit că guvernul chilian, în ciuda dorinţei sale prea vagi, poate, de a voi să modifice pactul, a ţinut să afirme principiul universalităţii, care a dat deplină valoare reprezentării la Geneva a statelor din America de Sud.

În acelaşi timp, domnul Rivas Vicuna a vorbit despre necesitatea de a limita în spaţiu, pe cît cu putinţă, războiul. Domnul Titu-

lescu înțelege, desigur, ca acordurile regionale să sprijine într-o oarecare măsură obligațiile pactului. Dar nu trebuie să se uite că, cel puțin în interiorul continentelor, există un mare principiu care se numește principiul indivizibilității păcii. Aceasta nu înseamnă că indivizibilitatea trebuie să fie alta de la continent la continent, dar că nu trebuie nici să se renunțe la acest principiu, pentru că există astfel riscul de a grăbi izbucnirea războiului, dîndu-se eventualului agresor speranța că el nu va găsi, poate, la un moment dat în fața lui toate forțele capabile să-i țină piept.

În orice caz, dacă domnul Titulescu s-ar găsi în fața unor propuneri concrete, ar răspunde prin da sau prin nu. Dar consideră de datoria sa față de guvernul său de a face cunoscute de la început, în clipa în care este ridicată problema reformei pactului, principiile la care România și întreaga Mică Înțelegere nu vor renunța niciodată. Dacă există propuneri concrete, ele vor fi examinate ; dar țările în numele cărora vorbește nu vor accepta nici o propunere care ar tinde să slăbească pactul. În al doilea rînd, domnul Titulescu trebuie să declare că aceste țări vor accepta propunerile care vor întări pactul, care îi vor da mai multă forță, care vor permite excelentelor dispoziții, din instrumentul din 1919, să devină repede eficiente, pentru că hotărîrile individuale vor putea fi luate astfel cu mai multă libertate. În al treilea rînd, ele nu vor accepta niciodată o excepție de la principiul egalității națiunilor. Democrația a pătruns în viața internațională prin Societatea Națiunilor, datorită ei toate țările sînt egale în fața legii. Acesta este statutul actual. Niciodată România nu va renunța nici la cea mai mică parte din dreptul pe care l-a cîștigat prin suferințele îndurate în timpul marelui război și nu va accepta niciodată să se dispună de soarta ei fără să fie consultată sau să-i fie impuse hotărîri cu care nu va fi fost de acord.

Acestea sînt cuvintele pe care domnul Titulescu a socotit necesar să le rostească în numele României, nu ca să înceapă o polemică cu reprezentantul chilian, ci pentru a pune pe colegii săi din Consiliu la curent cu liniile directoare definitive, dar luminoase, pe care România le va urma în toate dezbaterile ulterioare cu privire la acest subiect.

SDN, CL, XCII (1936), NR. 7, P. 753—754, DOC. 3 736

465

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (NUMAI PENTRU CAROL AL II-lea ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI)

GENEVA, 1 IULIE 1936

T.C. NR. 151. STRICT CONFIDENȚIAL

ÎNREG. M.A.S.

NR. 36 319 DIN 1 IULIE

Reiese destul de clar din telegrama mea nr. 146 că este vorba numai de o convorbire cu domnul Delbos, iar nu de un demers oficial. Dar, chiar dacă ar fi fost vorba de un demers oficial, faptul că în calitatea dumneavoastră de președinte al Consiliului de Miniștri îmi transmiteți chiar textul răspunsului ce aș avea de dat, ar însemna că sînt incapabil să găsesc a prezenta singur mijloacele de apărare ale țării. Telegrama domniei-voastre nr. 36 020 îmi dovedește cît de bine inspirat am fost cînd în telegrama mea nr. 146 v-am telegrafiat cu privire la explicațiunile de dat sforțărilor că, dacă se crede că eu nu sînt capabil s-o fac, rog a trimite pe altcineva care să se ocupe de toate chestiunile ce se pun aci interne și externe.

Eu am împărtășit guvernului din care fac parte durerea ce am încercat față de concluziunile inexacte ce se trag din anumite fapte de la noi. Dacă pe urma acestui drept al meu de a împărtăși colegilor mei și ce se întîmplă și ce presimt personal, în loc să se tragă concluziunea unei încetări a luptelor interne de la noi, care sînt unicul izvor al știrilor alarmante de peste graniță, mi se indică pînă la virgulă felul cum trebuie să procedez și se trage concluziunea că nu există un organism special care să ne apere în presa străină atunci cînd avem trei agenții create sau subvenționate în acest scop și în plus toate legăturile noastre și ale mele personale cu presa străină, telegrama dumneavoastră nr. 36 020 comportă pentru mine consecințe pe care le pricep și pe care nu refuz de loc să le trag.

Din știrile trimise azi după-amiază, o telegramă similară cu acea privitoare la Yvon Delbos cu privire la convorbirea mea cu Litvinov, veți vedea că raporturile noastre cu U.R.S.S. s-au înrăutățit, încît am fost obligat să fac declarațiuni peste care cred că nu se pot suprapune altele mai tari.

Învățămîntul ce trebuie să tragem din cele întîmplate este necesitatea restabilirii cît mai grabnice a păcii atît de necesară, iar nu deschiderea unui război diplomatic cu țările cu care lucrăm mai aproape.

În ce mă privește, veți recunoaște că pentru că anumite evenimente interne îmi aduc lovituri din afară nu este o rațiune ca să primesc ca compensațiune și lovituri dinlăuntru. Asupra acestei chestiuni voi reveni ulterior.

Cu aceleași vechi și amicale sentimente.

ARH. ST. BUC.
FOND CASA REGALĂ, CABINETE EXTERNE, DOS. 95/1936.

466

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 2 IULIE 1936
T.C. NR. 157
ÎNREG. M.A.S.
NR. 36 543 DIN 2 IULIE

Consider de datoria mea să dau explicațiuni asupra atacurilor violente și obscene ale cărui obiect sînt în presa italiană de ieri...

Ieri, în momentul cînd împăratul Abisiniei s-a urcat la tribună cu o atitudine de demnitate desăvîrșită și înainte de a deschide gura, fluierături puternice au izbucnit din tribune. Președintele van Zeeland, deși un om foarte inteligent, probabil pentru a nu se angaja, nu a intervenit de loc. Delegații Adunării și-au pierdut capul și au dat spectacolul unei adevărate rușini. Cunoscător al situațiunii și neavînd cunoștință de la cine porneau fluierăturile, am înaintat în mijlocul incintei și am rostit cuvintele următoare : „Domnule președinte, în numele justiției vă rog a interveni pentru a face să înceteze asemenea acte". Adunarea întreagă a ovaționat această declarațiune în frunte cu cel mai italofil dintre reprezentanții ei, președintele Motta, care a arestat pe tulburătorii liniștii, printre care, spre surprinderea mea, am aflat că se găsea un mare jurnalist italian prieten mie. Inamici de-ai noștri, fie ei unguri sau polonezi, s-au grăbit să telegrafieze la Roma că am cerut darea afară a sălbaticilor italieni.

Dacă aș fi știut că sînt italieni, procedam la fel, pentru că, dacă Societatea Națiunilor, după ce își reneagă principiile, nu rămîne cel puțin un club în care regulile gentilomilor să fie respectate, mai bine să se dizolve imediat.

Presa italiană m-a atacat în mod trivial, cu tot discursul meu ce făcusem pentru Italia cu trei zile înainte și cu toate că nu era

vorba de Italia, ci de ordinea în ședințele Adunării, care, ca fost președinte al Adunării, mă preocupa în cel mai înalt grad.

De altfel, președintele van Zeeland, după 24 de ore de reflexiune, a înfierat direct pe italieni într-un discurs în care vorbește de tulburarea demnității lucrărilor Ligii, de repeziciunea cu care tulburătorii Adunării au fost arestați și de făgăduiala că, dacă asemenea acte se vor produce în viitor, va proceda în același fel cum a procedat în ședința de ieri.

Totuși presa italiană nu atacă pe van Zeeland, nici pe Motta, care a ordonat arestarea ziariștilor italieni, nici pe delegații care au aplaudat în mod zgomotos împotriva Italiei. Ea se mărginește la atacuri împotriva mea, din care reținpatru puncte : 1) că mentalitatea mea este inferioară mentalității africane ; 2) că presa a avut dreptate să nu înregistreze declarațiunile mele de simpatie față de Italia de acum cîteva zile, căci le știa lipsite de sinceritate ; 3) că atîta vreme cît voi fi eu ministru al afacerilor străine nu poate fi înțelegere între Italia și România ; 4) că, dacă am preferat pe negus, aceasta se explică prin faptul că eu nu sînt alb și că, datorat unui adulter în familia mea cu un asiatic, eu sînt un om de culoare.

Față de o asemenea procedare, am chemat pe reprezentantul Italiei, Bova, și i-am declarat :

1) că declarațiunile din presa italiană, controlată de guvern și redactată de jurnaliști care toți sînt funcționari ai guvernului, după care chiar atunci cînd vorbesc de Italia sinceritatea lor trebuie exclusă, îmi dovedește eroarea politicii care consistă în a arăta Italiei simpatie în momentele grele, deoarece ea vede în aceste sentimente numai o dovadă de slăbiciune ;

2) că voi interzice intrarea în România a presei italiene, care mă ponegrește pe mine singur în chip atît de trivial vorbind de adulterele cu asiatici petrecute în familia mea ;

3) că nu vom ataca Italia în presa română, dar nici nu vom mai da drumul telegramelor italiene atîta timp cît ministrul afacerilor străine a fost atacat și nu i s-a dat reparațiune ;

4) că domnul Mussolini poate să schimbe pe Graziani în Abisinia, dar nu ministrul afacerilor străine al României. Aceasta nu o poate face decît maiestatea-sa regele Carol sau ministrul afacerilor stăine el singur demisionînd. Dar Italia să știe că în acest caz ea nu are nimic de cîștigat, pentru că influența cea mai apropiată de noi și cea mai puternică, în afară de cea pe care o dictează afinitatea de rasă, este influența germană ;

5) că Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică au decis să nu ia cuvîntul cu prilejul actualelor dezbateri la Adunarea Societății

Națiunilor cu toate insistențele mele, care, cred, că ele nu pot fi absente în discuțiune atît de importantă.

Față de obstinațiunea lor, le-am declarat ieri că voi lua cuvîntul în numele României singură, făcînd un discurs cald la adresa Italiei în genul celui de ieri.

În prezența atitudinii presei italiene, regret să spun că trebuie să mă raliez la deciziunea majorității Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, căci, dacă aș face discursul la adresa Italiei ce proiectasem, după insultele primite eu singur din toți delegații în presa italiană, ar însemna că aș avea eu o reparațiune de dat, iar nu de primit.

Bova Scopa, care este un om foarte de treabă și sensibil, era extrem de abătut și nu înceta de a-mi spune că nu trebuie să confund presa italiană cu guvernul și că domnul Ciano este azi ministru al afacerilor străine, iar nu Directorul presei ca în trecut.

Am replicat că, pe vremea cînd domnul Ciano era Directorul presei și eu nu făceam nimic contra Italiei, unele ziare au găsit totuși cu cale să publice următoarele : „Va veni o zi cînd un student va așeza un glonț încheind aroganțele ministrului afacerilor străine al României și vom termina astfel cu Titulescu".

„La ce epocă s-a scris aceasta în presa italiană", m-a întrebat Bova Scopa ?

Am răspuns : „La asasinatul m.-s. regelui Alexandru".

Am pus telefonic în curent pe Lugoșianu cu cele de mai sus.

Vin să vă rog să luați următoarele măsuri :

a) confiscarea gazetelor italiene care mă insultă în chipul mai sus descris și care trebuie să sosească în țară astă-seară ;

b) interzicerea transmiterii prin Direcțiunea presei a telegramelor venite din Italia atîta vreme cît nu voi fi căpătat satisfacțiune.

467

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

GENEVA, 3 IULIE 1936
T.C. NR. 158
ÎNREG. M.A.S.
NR. 36 729 DIN 3 IULIE

La inițiativa lui Tevfik Rüstü Aras, Consiliul Înțelegerii Balcanice și al Micii Înțelegeri s-au întrunit azi, au luat act de insultele aduse de presa italiană ministrului afacerilor străine al României și

s-au declarat solidari cu mine în așa grad, încît am avut multe dificultăți pentru a-i convinge că măsurile ce voiau să ia nu erau propice.

Astfel Tevfik Rüstü Aras a propus ruperea relațiilor diplomatice cu Italia.

Iugoslavia a propus să începem o campanie de presă împotriva Italiei pentru felul nepermis în care am fost atacat pînă și în familia mea numai pentru faptul că am exercitat dreptul natural al oricărui reprezentant în Adunare de a cere ca tribunele să nu manifesteze cînd vorbește un orator, și atunci mai ales cînd ai făcut cu două zile înainte un discurs atît de călduros la adresa Italiei.

Am spus colegilor mei că sînt foarte mișcat de prietenia ce-mi arată, dar că consider că am atîta dreptate încît, în afară de dispozițiunile de ordin intern ce am luat în România cu privire la ziarele și telegramele italiene, nu trebuie făcut absolut nimic cel puțin pentru moment.

Cu cît vom tăcea mai mult, am spus eu, în fața unor injurii de așa natură, cu atît va apărea mai mare dreptatea și demnitatea noastră.

Colegii mei s-au raliat la părerea mea, dar pentru moment și provizoriu.

Astă-seară fiind un dineu oferit de delegațiunea Greciei, la care erau invitați, pe lîngă reprezentanții Micii Înțelegeri și ai Înțelegerii Balcanice, și Bova cu colegii lui, colegii mei au propus să nu mergem nici unul la acest dineu.

Am arătat că și aceasta ar fi o greșeală. Noi nu trebuie să facem nici pe această cale un incident cu Italia. După mai multe discuțiuni am hotărît ca două din delegațiunile noastre : cea română și cea iugoslavă să nu participe la dineu, iar celelalte două — cea turcă și cehoslovacă — să participe, miniștrii respectivi declarînd însă că ei nu consimt să stea și la recepțiunea ce are loc după masă.

În orice caz, Consiliul Înțelegerii Balcanice și al Micii Înțelegeri au decis ca nimeni să nu ia cuvîntul în actualele dezbateri ale Adunării Societății Națiunilor.

INTERVENȚIILE LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA DE LA MONTREUX REFERITOARE LA VERSIUNEA AMENDATĂ A PROIECTULUI TURC DE CONVENȚIE PENTRU REGIMUL STRÎMTORILOR, PREZENTAT DE DELEGAȚIA BRITANICĂ*

MONTREUX, 6 IULIE 1936

Cred că lucrul cel mai important este să acționăm repede. Trebuie să cîștigăm timp. Am pierdut destulă vreme pînă acum și cred că, dacă această conferință durează prea mult, nu vom face o bună impresie asupra opiniei publice internaționale. Să începem chiar de astăzi lectura textului britanic și să ne punem de acord asupra celor cîtorva dispoziții care ne vor îngădui să lucrăm în seara aceasta. Pe de altă parte, nimic nu împiedică Secretariatul să ne prezinte pînă mîine dimineață un document care să ne arate pe două coloane puse față în față prima versiune turcă și cea de-a doua versiune turcă, așa cum o vede delegația britanică.

În acest fel, dorința delegației britanice și a delegației turce va fi satisfăcută, de vreme ce am începe de îndată dezbaterile ; pe de altă parte, va fi satisfăcută și dorința acelora, printre care mă număr și eu, ce ar vrea să vadă în mod limpede în ce constă exact diferitele amendamente prezentate.

Aș ruga deci pe domnul președinte să deschidă dezbaterile cu privire la textul britanic și să roage Secretariatul nostru general să ne prezinte un tabel comparativ.

*

Vă rog să nu uitați că am cerut să se înceapă imediat lucrul pe baza textului britanic, iar tabelul comparativ să fie întocmit pentru mîine.

*

Accept sugestia reprezentantului Turciei. Îmi permit doar să observ că, în momentul în care discutăm al doilea alineat al preambulului, aș avea un amendament de propus referitor la cuvintele „în cadrul securității Turciei", la care aș vrea să se adauge : „și a statelor cu ieșire la Marea Neagră".

ACTES DE LA CONFÉRENCE
DE MONTREUX, 22 JUIN—20 JUILLET 1936, P. 61—62.

INTERVENȚIILE LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA DE LA MONTREUX PRIVITOARE LA VERSIUNEA AMENDATĂ A PROIECTULUI TURC DE CONVENȚIE PENTRU REGIMUL STRÎMTORILOR, PREZENTAT DE DELEGAȚIA BRITANICĂ (CONTINUAREA DISCUȚIILOR)*

MONTREUX, 9 IULIE 1936

Am venit în mijlocul dumneavoastră pentru a susține noua versiune propusă de delegația Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și pentru a vă spune că în ce privește România există motive speciale care cer ca această versiune să fie admisă. Dacă mă refer la textul prezentat de delegația britanică, exclud orice asistență datorată printr-un pact regional și privesc din punctul de vedere al asistenței impuse de Societatea Națiunilor în unanimitate. Cu alte cuvinte, iau în considerație un caz teoretic, căci, dacă unanimitatea a acționat o dată — în cazul conflictului italo-etiopian —, nu știu dacă va mai acționa și a doua oară. Mă tem ca nu cumva să ne găsim în fața unor voturi împărțite în sînul Societății Națiunilor.

Ridic în fața dumneavoastră deschis și cu toată răspunderea care incumbă sarcinii ce o îndeplinesc această problemă. Părerile Consiliului sînt împărțite cu privire la definirea agresorului. Credeți cumva că aș întîmpina cea mai mică dificultate cerînd prietenului meu Rüstü Aras să-și respecte angajamentele regionale ? Dar dacă prietenia lui Rüstü Aras este primul angajament regional pe care delegația britanică îl nesocotește, ea nesocotește însuși Pactul Balcanic, și acest lucru nu-l pot accepta. În virtutea Pactului Balcanic, Turcia îmi datorează asistență dacă orice țară de pe planetă mă atacă în același timp cu o țară balcanică, iar dumneavoastră ați vrea să renunț astăzi, domnilor delegați ai Regatului Unit, la roadele unei munci, desfășurată atît de mine, cît și de colegii mei, care au făcut neobosite strădanii în acest sens, să renunț la roadele unei munci cu care mă mîndresc pe plan internațional ? Vreți să nu țin seama de Pactul Balcanic ? În ce fel va putea continua Pactul Balcanic între Turcia și mine dacă nesocotiți acordurile regionale ? Pun răspicat această întrebare delegației britanice. Dar pe lîngă Pactul Balcanic am la ora actuală pacte de asistență mutuală înregistrate la Societatea Națiunilor, precum și un pact între Franța

și mine. Vă închipuiți oare, fie și o singură clipă, că Turcia ar putea să-și asume răspunderea de a vedea că încetează efectele Pactului de alianță între Franța și România ? Consider, prin urmare, că, atunci cînd este vorba de o acțiune a Societății Națiunilor, trebuie să puneți pe picior de egalitate toate acțiunile pe care Societatea Națiunilor le are în vedere : aceea care este impusă prin articolul 16, adică aceea care este impusă prin unanimitatea de voturi a Consiliului, aceea impusă de un acord regional (art. 23) și, cum toate acordurile regionale sînt încheiate mai ales în conformitate cu paragraful 7 al articolului 15, orice asistență regională existentă, pentru motivul că nu ați putea aplica Pactul Societății Națiunilor integral dacă nu ați aplica decît articolul 16 și ați da deoparte art. 23 și art. 15, paragraful 7.

Ni se vorbește despre reforma Societății Națiunilor. Am acceptat-o cu anumite rezerve, iar colegii mei sînt martorii eforturilor pe care le-am făcut pentru ca această acțiune să nu fie decît limitată. Dar mi s-a vorbit de regionalism, de asistență mutuală. Este o idee britanică, chiar foarte britanică. Și atunci vă întreb : cum poate oare fi conceput acest regionalism britanic împreună cu dreptul pe care-l acordați unei țări de a putea să-l excludă ? Este de la sine înțeles că, dacă vreodată aș duce o politică ostilă Turciei, dacă aliații mei nu ar fi și aliații Turciei, aceasta ar avea toate drepturile să împiedice pe aliații mei să mă ajute. Dar cum nu pot concepe un viitor în care România să nu fie alături de Turcia (dar cum unii aliați ai României pot, din nefericire, să nu fie încă la ora actuală și aliații Turciei), întreb pe reprezentantul Regatului Unit : în virtutea cărui drept împiedicați să intre în acțiune la Montreux securitatea regională pe care o recomandați la Geneva ? Iată întrebarea pe care v-o pun. Aștept răspunsul dumneavoastră.

*

Țin să mulțumesc delegatului Regatului Unit pentru declarația sa, dar să-mi îngăduie să-mi exprim uimirea pentru faptul că nu a găsit explicația acestei declarații decît în politețea pe care ne-o datorăm unii altora. Eu am exprimat aici un interes vital, atît de vital că țara mea nu l-ar putea niciodată nesocoti. Să nu uităm că tot războiul nostru din 1916 a fost stînjenit de închiderea strîmtorilor. Este adevărat că la acea epocă turcii nu erau de partea noastră, că am făcut tot ce mi-a stat în puteri ca să apropii România și Turcia și că pot să afirm cu toată răspunderea că Turcia și România nu constituie astăzi decît o singură țară. Numai că a mi se vorbi despre politețe atunci cînd sînt în joc interese vitale, mi se pare

o contribuție cam modestă la aceea pe care sîntem chemați s-o aducem pentru a ajunge la o înțelegere generală. Dacă am înțeles bine intențiile reprezentantului Regatului Unit, el ne-a propus să excepțăm sau mai degrabă să adăugăm o excepție la acest articol din pactele de asistență ale Turciei. Aceasta se referă la Pactul Balcanic. Dar mai există și alte pacte de asistență pe care statele riverane le-au încheiat și din care Turcia nu face parte. Am citat anume pactul care mă leagă de Franța. Niciodată România nu va accepta o hotărîre care va pune capăt asistenței fraceze pe uscat sau pe apă ca urmare a unei convenții pe care am putea-o încheia între noi. De aceea îmi veți permite să închei printr-o declarație de recunoștință adresată prietenului meu Rüstü Aras. A fost mult mai generos decît reprezentantul Regatului Unit. El nu a invocat motive de curtoazie. A spus că tot ceea ce privește țara mea va fi luat în considerare cu deosebită atenție.

Dragul meu Aras, îți mulțumesc din toată inima. Părăsesc acum localitatea Montreux, ducînd țării mele cuvintele de prietenie pe care le-ai rostit.

ACTES DE LA CONFÉRENCE
DE MONTREUX, 22 JUIN—20 JUILLET 1936, P. 112—113.

470

COMUNICAT DE PRESĂ DIN 16 IULIE 1936 CU PRIVIRE LA REZOLUȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI PRIN CARE APROBĂ ȘI SE SOLIDARIZEAZĂ CU POLITICA EXTERNĂ PROMOVATĂ DE NICOLAE TITULESCU

Aseară a fost un Consiliu de Miniștri.

După terminarea Consiliului s-a dat următorul comunicat :

Miercuri 15 iulie 1936, ora 18, a avut loc un Consiliu de Miniștri sub prezidența domnului George Tătărăscu.

Domnul N. Titulescu, ministrul afacerilor străine, a făcut un expozeu de două ore asupra tuturor chestiunilor internaționale la ordinea zilei. Astfel, între altele, domnul N. Titulescu a tratat chestiunea locarniană, chestiunea sancțiunilor, chestiunea pactului austro-german, chestiunea raporturilor cu U.R.S.S., chestiunea Conferinței strîmtorilor de la Montreux, chestiunea reformei Pactului Societății Națiunilor, precum și diferite chestiuni derivînd din alianțele României cu Franța, Polonia, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică.

Domnul prim-ministru a felicitat în numele Consiliului de Miniştri pe domnul N. Titulescu pentru politica extrenă pe care o duce.

După aceasta Consiliul de Miniştri a adoptat următoarea rezoluţiune :

Consiliul de Miniştri în unanimitate :

Luînd act de expunerea făcută de domnul N. Titulescu, ministrul afacerilor străine :

Aprobă în întregime şi se solidarizează cu politica externă făcută şi expusă de domnul N. Titulescu.

Toate dispoziţiunile menite să aducă la stricta îndeplinire această politică, care este însăşi politica guvernului şi a ţării, au fost decise de Consiliul de Miniştri.

Exprimă cu acest prilej domnului N. Titulescu recunoştinţa lui adîncă pentru opera înfăptuită precum şi încrederea lui nelimitată în îndeplinirea misiunii sale.

La 14 iulie 1936 între Gh. Tătărăscu, I. Inculeţ, V. Antonescu şi N. Titulescu fusese încheiată următoarea minută :

1. Consiliul de Miniştri şi rezoluţiunea lui.

2. Pactul de alianţă unică între Franţa şi Mica Înţelegere contra oricărui agresor ar fi.

3. În vederea semnării Pactului de asistenţă mutuală cu U.R.S.S., pentru care guvernul a dat autorizarea lui încă din iulie trecut şi pe care azi Sovietele refuză a-l încheia, întreprinderea unei opere de destindere a Sovietelor pe baza principiilor următoare :

a) încetarea atacurilor în presă contra lui (sic !) U.R.S.S. şi combaterea numai a comunismului intern, al cărui partizan nici unul din membrii Guvernului nu sînt (sic !) ;

b) articole de presă favorabile apropierii cu U.R.S.S. din punct de vedere extern, invederînd că noi nu putem păstra alianţele noastre existente cu Franţa, Cehoslovacia şi Turcia dacă nu cădem la o înţelegere, ba chiar devenim inamicii lui U.R.S.S. (sic) aliatul aliaţilor noştri ;

c) vorbirea în întrunirile publice ale Partidului liberal despre necesitatea unei înţelegeri pe tărîmul politicii externe cu U.R.S.S. şi pe baza acestei discriminaţiuni :

Sîntem inamicii comunismului intern şi hotăriţi să ne conducem destinele ţării după directive proprii româneşti, dar pe tărîmul politicii externe sîntem pentru o înţelegere cu U.R.S.S., aliatul aliaţilor noştri, Franţa, Cehoslovacia şi Turcia, înţelegere care singură poate da acestor alianţe valoarea lor efectivă, noi neputînd fi în acelaşi timp şi aliatul Franţei, şi inamicul Rusiei, aliata ei.

4. Păstrarea deplinelor puteri pentru încheierea unui pact de asistenţă mutuală cu U.R.S.S., date deja domnului Titulescu de mult.

5. Încetarea atacurilor prin presă contra tuturor statelor străine, şi în special contra regimurilor lor interne, chiar dacă politica lor externă nu concordă cu a noastră, asemenea acte neputînd decît slăbi poziţiunea externă a României.

6. Supravegherea tuturor legaţiunilor, fără deosebire, care se amestecă în viaţa noastră internă şi aducerea la cunoştinţa Ministrului de Afaceri Străine a raportu-

rilor de poliţie făcute în acest scop, precum şi luarea tuturor măsurilor ca toate legaţiunile străine, fără deosebire, să nu mai iasă din rolul lor diplomatic şi să nu mai continue imixtiunea lor în viaţa politicii noastre interne fie prin propagandă de la om la om, fie *prin intervenţiuni pe lîngă români* [1], fie prin imixtiuni în presă.

7. Solidarizarea cea mai desăvîrşită a întregului guvern în raporturile lui cu acei miniştri străini care şi-au făcut o specialitate din a separa pe ministrul afacerilor străine de restul guvernului şi de a-l considera că conduce o politică pur personală, atunci cînd el nu este decît expresiunea guvernului, a parlamentului şi a ţării.

Gh. Tătărăscu, Ion Inculeţ, Victor Antonescu, N. Titulescu

Numai cu trei zile înainte, la 11 iulie 1936, prim-ministrul Gheorghe Tătărăscu adresa lui Carol al II-lea următorul referat :

Am onoare a supune maiestăţii-voastre următoarele observaţiuni referitoare la demisiunea domnului N. Titulescu, ministrul afacerilor străine. Aceste observaţiuni privesc cauzele şi consecinţele demisiunii anunţate.

Cauzele

Dacă domnul N. Titulescu demisionează, aceasta nu se datoreşte — astfel după cum, poate, va declara domnia-sa — unui conflict cu şeful guvernului, ci unor stări de fapt care trec dincolo de contingenţele trecătoare.

Telegrama trimisă domnului Titulescu drept răspuns telegramei prin care relata conversaţiunea cu ministrul Yvon Delbos nu este decît reacţiunea firească a unui şef de guvern faţă de colaboratorul său, care la o afirmare gravă, neîntemeiată şi neadmisibilă răspunde interlocutorului său numai printr-o ameninţare de plecare. Această telegramă nu poate fi decît, cel mult, pretextul şi nu cauza demisiunii domnului N. Titulescu.

Cauza eu o văd aiurea.

Eu o văd în situaţia greu de suportat pe care şi-a creat-o dincolo de hotare domnul Titulescu personal, prin atitudini şi exagerări a căror răspundere nu o poate împărţi cu nimeni : conflicte cu oficialitatea şi opinia publică italiană ; conflicte cu oficialitatea şi opinia publică poloneză, conflicte cu o parte din opinia publică franceză ; înăsprire de raporturi chiar cu unii din conducătorii politici ai ţărilor aliate şi prietene, — toate aceste fapte au creat domnului Titulescu o atmosferă de împotrivire, în care acţiunea domniei-sale nu se mai poate desfăşura în voie şi care îi oferă uneori momente foarte penibile. Ultimul incident avut cu presa italiană este una din izbucnirile acestei grele situaţii.

Este sigur că domnul Titulescu îşi dă seama de această atmosferă ; este sigur că domnia-sa e conştient că această atmosferă se resfrînge păgubitor şi asupra ţării, şi a intereselor ei şi de aceea socoteşte necesară o retragere, fie ea şi numai temporară.

La această cauză de ordin extern se adaugă o alta, de ordin intern.

Domnul Titulescu trebuie să fie conştient că unele exagerări ale domniei-sale — în vorbă şi în atitudine — în chestiunea raporturilor cu U.R.S.S. i-au alienat o bună parte din simpatiile opiniei publice româneşti, refractară unei politici care ar depăşi cadrul unor raporturi numai externe cu vecina noastră de la Răsărit.

[1] Cuvintele subliniate au fost ulterior şterse cu creionul din text.

Domnia-sa, neputînd reveni nici asupra actelor săvîrşite, nici asupra consecinţelor lor, nu mai poate dobîndi ceea ce simte că a pierdut şi de aceea trebuie să considere soluţiunea retragerii ca singura care i-ar da posibilitatea refacerii popularităţii sale.

Acestea sînt cauzele esenţiale. Concomitent cu ele trebuie să acţioneze şi prăbuşirea unora din iluziile pe care inimosul nostru colaborator le pusese în sisteme şi practici de politică internaţională, la elaborarea cărora a colaborat cu pasiune.

În acest ciclu de fapte se găsesc originele hotărîrii luate de domnul N. Titulescu de a demisiona din fruntea Ministerului Afacerilor Străine.

Consecinţe

Oricît m-ar afecta separaţiunea de un om dotat cu atîtea însuşiri de elită, eu iau în considerare această demisiune fără îngrijorare.

Desigur, pentru dezbaterile publice internaţionale, pentru soluţionarea problemelor generale europene şi mondiale, absenţa domnului Titulescu va fi un gol greu de împlinit. Pentru interesele româneşti însă, retragerea domniei-sale, fără a atrage nici o periclitate, va fi, dimpotrivă, un prilej de destindere necesară în raporturile cu unele din statele aliate sau prietene, faţă de care incidentele provocate, voit sau nevoit, de domnia-sa ne-au creat situaţii de încordare.

Această retragere ne va da şi posibilitatea de a proceda la o revizuire a organelor Ministerului Afacerilor Străine şi a instrumentelor sale de propagandă, care în situaţia de azi, în multe centre, militează numai în cadrul unei acţiuni personale şi constituie anomalii primejdioase în acţiunea de apărare a intereselor generale ale statului şi ale guvernului.

Interpretarea ce se va da, poate, de o presă răuvoitoare şi de o opinie publică lipsită de informaţii şi potrivit căreia plecarea domnului Titulescu înseamnă o nouă orientare în politica externă a ţării va fi repede infirmată de actele şi atitudinile viitoare ale guvernului, care vor dovedi că nimic nu s-a schimbat în această politică.

Înlocuirea prin domnul Victor Antonescu, un tradiţionalist autentic al politicii noastre externe, va fi, pe de altă parte, în primele momente de nedumerire o garanţie suplimentară şi o chemare la ordine pentru toată opinia publică străină.

Din punct de vedere intern nu întrevăd vreo consecinţă alarmantă. O parte din opinia publică, alimentată de campaniile probabile ale Partidului naţional-ţărănesc, va considera, neîndoios, această demisiune ca o catastrofă. O altă parte a opiniei publice, alimentată de campaniile partidelor de dreapta, o va considera ca o binefacere. Majoritatea oamenilor de bun-simţ şi-o vor explica ca o necesitate a momentului politic.

Desigur, dacă domnul Titulescu va voi să facă din demisiunea sa o platformă de agitare şi o armă pusă în slujba unui partid, ar putea să tulbure cîmpul nostru politic intern. Socotesc însă că domnia-sa nu va săvîrşi această greşeală, care i-ar periclita reîntoarcerea la activitatea internaţională şi i-ar face imposibile raporturile sale cu celelalte partide politice.

În rezumat : ca şef al guvernului, făcînd tot ce pot pentru a împiedica sau întîrzia acest act, nu consider însă consumarea lui ca un obstacol în calea apărării intereselor statului în afară şi nici în calea guvernării noastre înăuntru.

Maiestatea-voastră va hotărî însă cum crede de cuviinţă, luînd în considerare interesele superioare ale ţării, eu supunîndu-mă dinainte hotărîrii sale.

Socotesc însă necesar să adaug că dacă domnul Titulescu, drept condiţiune a rămînerii sale în funcţiune, ar cere guvernului să săvîrşească acte de represiune împotriva curentelor naţionaliste şi anticomuniste din ţară, declar de pe acum că guvernul nu va putea să treacă la o asemenea politică.

Aceste curente, evident, pot fi primejdii pentru viaţa statului cînd ele degenerează în stări de violenţă şi de anarhie. Guvernul va fi totdeauna vigilent ca să reprime, în cadrul legilor, excesele acestor curente, oricare şi oricîţi ar fi autorii lor. Guvernul a făcut-o în trecut şi o va face în viitor.

A reprima excesele unei mişcări este o atitudine ; a reprima mişcarea însăşi este o alta. Guvernul ce prezidez va fi întotdeauna în cea dintîi şi nu poate fi niciodată în cea de-a doua, căci structură, program şi ideologie ne împiedică să fim sugrumătorii mişcărilor care au la baza lor ideea monarhică, ideea naţională şi ideea de autoritate şi care constituie în chip firesc barajul cel mai puternic împotriva curentelor de dezagregare şi împotriva propagandei comuniste.

Acestea sînt observaţiunile pe care mi le sugerează anunţarea demisiunei domnului N. Titulescu, ministrul afacerilor străine şi pe care am găsit util a le aduce la cunoştinţa maiestăţii-voastre.

Preşedintele Consiliului de Miniştri, Gh. Tătărăscu

ARHIVELE STATULUI, BUCUREŞTI, FOND CASA REGALĂ, CABINETE INTERNE, DOSAR 29/1936

471

INTERVIU ACORDAT DE N. TITULESCU ZIARULUI „UNIVERSUL"

18 IULIE 1936

Un interviu ? Nu pot să vi-l acord. Voiesc însă să vorbesc opiniei publice române nu ca ministru al afacerilor străine, ci ca om, de la suflet la suflet.

La o parte deci reticenţele profesionale ! La o parte însă şi criteriile după care se judecă obişnuit limbajul diplomatic.

Ca român, născut din părinţi români, crescut la şcoala lui Take Ionescu şi a lui Vintilă Brătianu, fac din naţionalismul românesc o dogmă atît în afară, cît şi înăuntru.

Nu dau dreptul nimănui din afară să se amestece în treburile noastre lăuntrice ; cer, dimpotrivă, ca directivele politicii noastre interne să fie pur româneşti.

Cu această concepţie şi în acest spirit am condus politica externă a ţării şi afirm că i-am asigurat o independenţă cu privire la înrîuririle din afară, care n-a fost niciodată depăşită în trecut.

Dar, tocmai pentru că vreau ca românul să fie stăpîn la el acasă, doresc să găsească el singur, în plina lui suveranitate, normele cele mai bune pentru păstrarea unităţii noastre naţionale.

Am considerat ca o poruncă internă românească că unul din cele mai bune mijloace de a păstra unitatea noastră națională este pacea.

Vreau pacea, dar nu sînt pacifist.

Vreau tratate de asistență care să ne asigure hotarele, dar știu că nimic nu ni le poate chezăși mai bine ca forța noastră militară.

Toată reforma mea financiară de acum cîțiva ani am făcut-o cu scopul de a înzestra armata cu cele necesare pentru împlinirea înaltei ei misiuni.

Citiți discursurile mele din 1921. Cînd eram mereu întrebat la ce nevoie de atîtea impozite, răspundeam : dacă am făcut unitatea noastră națională, trebuie să creăm și instrumentul destinat s-o păstreze și care este armata.

Consider de datoria mea să aduc un omagiu respectuos președintelui meu de Consiliu de pe vremuri, d-lui mareșal Averescu, care m-a lăsat să lucrez în plină libertate în această direcțiune și să sacrific din popularitatea lui și a partidului lui prin măsurile pe care le luam ca ministru de finanțe.

Azi e cunoscută de toți grija de căpetenie a augustului nostru suveran, maiestatea-sa regele Carol al II-lea, pentru armată și întărirea ei și tot poporul îi închină o adîncă recunoștință.

Cît despre sforțările pentru înarmarea țării făcute de actualul nostru prim-ministru, el știe mai bine ca orișicine cît le prețuiesc și că în această privință el nu are un sprijinitor mai convins decît pe mine.

Voiesc pacea și o voiesc prin mijlocirea Societății Națiunilor.

Dar niciodată n-am stabilit securitatea Ramâniei numai pe baza pactului Societății Națiunilor. Alături de el am creat tratate de alianță speciale, ca, de pildă, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, care, dacă funcționează în cadrul Societății Națiunilor, sînt totuși complementele lui necesare.

Azi, cînd se vorbește de reforma Societății Națiunilor, eu spun : băgați de seamă, se voiește a se ușura procedura revizuirii.

Nu pactul a dat greș, ci oamenii.

Și nu este o rațiune pentru că măsurile decise de marile puteri împotriva Italiei și pe care le-am urmat dintr-un spirit de solidaritate internațională n-au dat roadele dorite ca noi, așa zisele mici puteri, să plătim pentru aceasta printr-o ușurare a procedurii revizuirii.

O luptă mare se deschide la toamnă la Geneva.

Sînt azi mai mult decît oricînd cu Societatea Națiunilor. Și dacă eșec a fost, el nu mă afectează cu privire la securitatea românească, care este bazată pe tratate speciale de asistență ; el mă afectează ca membru al colectivității internaționale. În această calitate voi lucra pentru a repara cît mai bine pagubele pricinuite și afirm azi, mai mult decît oricînd, credința mea în Societatea Națiunilor.

Vreau pacea. Pentru aceasta ne trebuie alianțe și amiciții cu toate propoarele fără deosebire.

Declar că oricine garantează hotarele României și pe acelea ale aliaților noștri este aliatul nostru de drept.

Eu nu fac o alegere între gloanțele care s-ar putea îndrepta spre țara noastră. Eu vreau ca România să trăiască. Și va trăi, căci acțiunea ei nu consistă în a substitui o ostilitate unei alte ostilități, ci în a suprapune o prietenie peste o altă prietenie.

Politica noastră față de U.R.S.S. derivă din necesitatea de a trăi în bună armonie cu un vecin de 170 000 000 de oameni.

Nu sînt comunist : n-am împărtășit niciodată această doctrină. Consider însă că o apropiere pe tărîmul politicii externe cu U.R.S.S., care este aliata aliaților noștri Franța, Cehoslovacia și Turcia, este cel mai bun mijloc de a permite tratatelor noastre existente de alianță să-și dea plina lor eficacitate.

N-am încheiat nici un tratat de asistență cu U.R.S.S. N-am luat niciodată obligațiunea de a lăsa trupele sovietice să treacă pe teritoriul românesc, o asemenea obligațiune nefăcînd nici măcar obiect de discuție.

Dacă vreau prietenia cu U.R.S.S., vreau însă și prietenia Italiei, și prietenia Germaniei.

Cea cu Italia este atît de mult în simțămîntul nostru, încît este inutil să insist.

În ce privește Germania, îmi reamintesc cu plăcere primirea ce mi s-a făcut la Berlin în 1929 cu prilejul Conferinței mele de la Reichstag.

Nu mă amestec în politica internă a nici unui stat ; pe mine mă preocupă numai politica internă a propriei mele țări. În consecință, dacă ea dorește pacea, nu văd pentru ce nu aș avea pentru Germania sentimente de o reală prietenie.

Nu ascund însă că în fruntea prieteniilor noastre stau statele din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, stă Polonia, precum și Franța și Marea Britanie, cu care noi, cei din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, am căutat să ne coordonăm întotdeauna politica.

În ce privește Franța, țin să spun că locul ei de frunte în inimile românești este datorit, după mine, mai presus de identitatea de interese, mai presus de afinitatea de rasă, la două fapte :

1) Franța și-a făcut o specialitate de a-și alege aliați în rîndurile statelor așa-zise mici, arătînd prin aceasta cît de adînc este înrădăcinat în sufletul ei principiul egalității națiunilor ;

2) mi-a fost dat să fiu martor ocular al tuturor sforțărilor făcute de Franța pentru organizarea păcii de la încetarea marelui război, cu toată puterea formidabilă pe care o reprezintă armata franceză.

Nu vreau să știrbesc cu nimic creditul datorit spiritului pacific al oricărei națiuni ar fi. Dar țin să proclam adînca mea încredere în puterea militară și în voința de pace a Franței.

Dacă toată lumea vrea pacea, atunci soluția este simplă : să facem frontul unic al păcii.

Dar dacă aceasta nu se poate și războiul ar izbucni, apoi trebuie să se știe că România nu se poate bate în tabăra acelora în care se găsesc statele care vor sporirea teritoriilor lor pe spinarea țării noastre.

472

INTERVENȚIILE LUI N. TITULESCU LA CONFERINȚA DE LA MONTREUX ÎN PROBLEMA REGIMULUI STRÎMTORILOR *

MONTREUX, 20 IULIE 1936

Domnule președinte, domnilor, nefiind prezent în momentul în care textul noii Convenții a strîmtorilor a fost admis în unanimitate, să-mi fie îngăduit în această clipă solemnă a semnării, la care am ținut să particip personal, să aduc un omagiu tuturor delegațiilor care au lucrat la elaborarea acestui instrument diplomatic, care va marca o dată importantă în viața internațională.

Să-mi fie permis de a cita mai întîi delegația Regatului Unit, care a știut încă o dată să dea dovadă de grijă față de interesul general, de simț practic și să-și manifeste dorința de a izbuti, care caracterizează poporul britanic. Dar nu aș putea cita Regatul Unit fără a mă gîndi în același timp la Franța și la Uniunea Sovietică, ale căror delegații au arătat o înțelegere generoasă și spirit de conciliere, ceea ce a asigurat reușita înțelegerii. Aș vrea, de asemenea, să aduc un omagiu tuturor acelora care, fără excepție, au colaborat la acordul de la Montreux și al căror rol nu a fost întotdeauna ușor. Dar să-mi fie îngăduit să declar azi, cînd sînt autorizat de augustul meu suveran, maiestatea-sa regele Carol al II-lea, și de Guvernul regal al României, să-mi dau adeziunea la noua

Convenție a strîmtorilor, să afirm în fața conferinței că principalul motiv care a determinat această adeziune este încrederea noastră nelimitată în loialitatea Turciei.

Din redactarea textelor, din declarațiile excelenței-sale domnul Rüstü Aras și acelea ale altor delegații la conferință rezultă că toate interesele României, mai ales acelea care decurg din tratatele de asistență existente, vor fi întotdeauna respectate. Avem certitudinea că identitatea scopurilor urmărite de acțiunile noastre politice în interesul păcii va facilita respectarea intereselor românești prin încheierea de acorduri de securitate suplimentare.

Dacă țara mea a acordat o încredere nelimitată loialității Turciei, ea nu face decît să execute testamentul domnitorului Ștefan cel Mare, care în secolul al XVI-lea spunea pe patul său de moarte : „Dacă veți fi vreodată nevoiți să cădeți la învoială cu vreunul din dușmanii voștri, alegeți-i pe turci, pentru că ei sînt cei mai cinstiți". Ne este cu atît mai ușor să cădem de acord astăzi cu Turcia, dat fiind că ea nu este dușmana noastră, ci, dimpotrivă, o prietenă pe a cărei fidelitate punem temei.

Țin să exprim în acest moment Republicii Turce, excelenței-sale președintelui Republicii, domnul Atatürk, excelenței-sale președintelui Consiliului, domnul Inonü, excelenței-sale domnul Rüstü Aras, sentimentele de încredere ce ne însuflețesc în clipa cînd semnăm acest acord. Dacă vă veți gîndi și la afecțiunea pe care vi-o port, scumpe Rüstü Aras, veți ști care este poziția României.

ACTES DE LA CONFÉRENCE
DE MONTREUX, 22 JUIN—20 JUILLET 1936, P. 182

473

INTERVIUL ACORDAT DE N. TITULESCU ZIARULUI „LE TEMPS" DIN 29 IULIE 1936 *

Corespondentul nostru la Geneva, întîlnindu-l pe domnul N. Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, și întrebîndu-l dacă este adevărat că în timpul Conferinței de la Montreux a ridicat chestiunea regimului Comisiei europene a Dunării, domnul Titulescu a binevoit să ne facă următoarele declarații :

„Această problemă nu poate să facă decît obiectul unor note diplomatice adresate cancelariilor interesate în momentul cînd Guvernul regal al României va socoti oportun s-o ridice în mod oficial.

Dar ar fi o fățărnicie zadarnică să ascundem opiniei publice

internaționale liniile directoare ale politicii noastre viitoare și punctul nostru românesc de vedere.

Pentru a înțelege mai bine lucrurile, trebuie să începem prin a aminti că există două Comisii ale Dunării : una, numită Comisia internațională, creată prin tratatele de pace, cu sediul la Viena ; cealaltă, numită Comisia europeană, creată prin Tratatul de la Paris în 1856, cu sediul la Galați.

România consideră necesară suprimarea celei de-a doua Comisii, căci ea constituie, după cum se va vedea, anacronismul cel mai de necrezut, controlul teritorial străin cel mai inadmisibil, organismul internațional răspunzînd cel mai puțin scopurilor pentru care a fost creat.

România nu contestă caracterul internațional al Dunării. În afara atribuțiilor care țin de competența teritorială și care trebuie să treacă asupra statului român, s-ar putea avea în vedere ca această Comisie internațională a Dunării să-și extindă competența pînă la gurile fluviului.

Noi nu cerem o revizuire. Am afirmat de altfel în discursul meu de deschidere la Conferința de la Montreux că mă voi opune întotdeauna revizuirilor teritoriale și că voi examina, de la caz la caz, pe acelea care nu privesc teritoriul și care vor fi făcute în forme legale.

Domnul Litvinov a mers chiar mai departe decît mine. El a respins nu numai revizuirile teritoriale, ci și revizuirile neteritoriale care ar fi potrivnice păcii.

La drept vorbind, problema pe care ne propunem s-o ridicăm nu este o problemă de revizuire a tratatelor. *Este problema unificării regimului Dunării, căci nici un fluviu internațional din lume nu este supus unui regim de supraveghere exercitat de două comisii.*

Dunărea străbate, printre alte țări, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, România. Mi se pare că nu înseamnă să cerem prea mult reclamînd dreptul de a fi tratați pe picior de egalitate în ce privește regimul Dunării cu austriecii, cehoslovacii, ungurii și iugoslavii. A accepta, ca români, restricții de suveranitate cu privire la aceeași Dunăre doar pentru motivul că în trecut nu îndrăznea nimeni să impună vreo servitudine Austro-Ungariei (pe care o reprezintă astăzi țările mai sus citate) pentru că era mare putere, pe cînd noi eram siliți să acceptăm, acum aproape o sută de ani, condițiile impuse de către aceleași mari puteri pentru a primi dreptul de a deschide ochii la lumina zilei ca stat național, este un act potrivnic demnității românești, pe care nimeni, dar nimeni în țara mea, nu ar putea să-l accepte.

Să cercetăm lucrurile mai îndeaproape din punct de vedere tehnic, moral și politic.

Încă de mulți ani, Comisia europeană a Dunării se zbate în mijlocul celor mai mari, celor mai de neînvins greutăți financiare. Trebuind multă vreme să facă față unor cheltuieli care nu mai corespundeau cu veniturile produse de taxele de navigație, aceste taxe au trebuit, încă de a doua zi după reînceperea lucrărilor — întrerupte sau neglijate în timpul războiului —, să fie considerabil mărite. Lucrările tehnice necesitate de înnisiparea continuă au înghițit sume atît de mari, încît produsul taxelor nu mai putea să le acopere. Împrumuturile din tezaurul public sau de la diferite bănci particulare nu mai pot fi acum rambursate.

Scăderea extraordinară și din ce în ce mai mare a traficului maritim, oglindă fidelă a haosului și marasmului economic european, face să crească tot mai mult deruta materială în care se află Comisia europeană a Dunării. În fața acestei situații fără ieșire, înnisipările, datorită aluviunilor periodice de neînlăturat înregistrate în fiecare an, impun comisiei obligația de a acționa repede pentru a nu vedea cum se prăbușesc într-o clipă strădaniile depuse timp de ani de zile.

Ajutorul guvernelor a devenit foarte greu de obținut, cu excepția celui dat de Guvernul român, care, interesat în mod deosebit de executarea lucrărilor și ale cărui interese economice vitale sînt mai serios amenințate, a fost întotdeauna gata să accepte cele mai mari sacrificii pentru a nu risca să vadă țara sugrumată de imposibilitatea, mereu amenințătoare, mereu posibilă, a ieșirii la mare.

În aceste împrejurări, Guvernul român n-ar putea nici să treacă cu vederea, nici să se teamă să proclame în mod deschis că nu înțelege să lase să se prăbușească singurul său debușeu fluvial important la Marea Neagră, pivotul existenței sale economice.

Dacă trecem acum la motivele de ordin moral și politic, ele sînt atît de numeroase, încît o înșirare a lor nu ar putea avea decît un caracter pur informativ.

Scopul creării comisiei a fost de a se îngriji „de lucrările de la gurile fluviului și din părțile învecinate". Dar o dată cu aceste lucrări tehnice comisia primea o sarcină administrativă privind navigația. Reglementarea de ordin tehnic comportă sancționarea contravențiilor și de aici pînă la crearea unui drept n-a mai fost decît un pas.

Organele sale sînt recrutate printre cetățenii străini sau români aflați la ordinele exclusive ale comisiei. Într-adevăr, un agent este pus în fruntea portului Sulina, declarat port internațional, și un

altul în fruntea inspecției navigației pe tot cursul fluviului pînă la Brăila.

Fiecare dintre cei doi agenți — căpitan de port sau inspector al navigației — nu are numai o competență administrativă, ci și dreptul de jurisdicție în resortul lui.

Ei constată singuri sau ajutați de agenții lor contravențiile, întocmesc procesele-verbale, citează martorii, judecă în primă instanță și dau hotărîri în numele Comisiei europene.

Aceste hotărîri sînt susceptibile de apel în fața Comisiei europene, care este în același timp instanță de apel și Curte de casație. Ele nu pot fi niciodată atacate în fața instanțelor țării.

Mai mult încă, cei doi agenți ai comisiei care au competența să judece cauze penale și să condamne fie pe comandantul vasului, fie pe pilotul lui, fie pe amîndoi la o amendă oarecare au și dreptul extraordinar, necunoscut de nici o altă instituție din lume, *de a include în amendă o sumă pentru pagubele cauzate lucrărilor și instalațiilor aparținînd comisiei.*

Judecători și împricinați, iată ceea ce sînt agenții Comisiei europene.

Adăugați la toate acestea concesiile de-a dreptul uluitoare care au fost cerute de Comisia europeană, scutirea de taxe de timbru, de taxe fiscale la bănci, de taxele pentru serviciu municipal efectiv prestat, libertate vamală pentru toate mărfurile importate pentru comisie pentru membrii și funcționarii ei, inviolabilitatea domiciliului funcționarilor, inviolabilitatea personală a agenților săi, scutiri de taxe pentru poștă, telegraf, telefoane, într-un cuvînt scutiri și iar scutiri !

Mai adaug că puterile care alcătuiesc Comisia europeană au dreptul de a întreține servicii staționare însărcinate să garanteze la nevoie cu forța armată executarea hotărîrilor luate.

Comisia europeană merge pînă acolo, încît are propriul său cod civil intern. El reglementează ordinea succesorală în ce privește distribuirea între soți și succesorii direcți și indirecți a fondurilor de pensie constituite pentru agenții săi demisionați sau decedați.

Toate aceste prerogative se exercită pe teritoriul unei Românii suverane.

România va păstra întotdeauna o adîncă recunoștință acestui organism internațional, care i-a asigurat timp de mai multe decenii dezvoltarea economică la adăpost de conflictele politice europene.

Dar pun întrebarea : situația României noi, rod al jertfelor din timpul marelui război și al tratatelor de pace, este oare compatibilă cu un regim creat pentru Principatele Dunărene din anul 1856 ?

Justiția românească, admirabil organizată pentru a apăra drepturile a 20 000 000 de locuitori, poate oare să nu fie considerată în stare să garanteze în mod imparțial drepturile cîtorva sute de vapoare ?

Tendința care se manifestă la ora actuală de a face din suveranitatea statelor un fapt real, tendință de care au beneficiat numeroase state, poate să lase România indiferentă în fața acestei servitudini și acestui control străin ce-l constituie Comisia europeană ?

Ar însemna să nu-i cunoști pe români, nedîndu-ți seama că, dacă ei sînt întotdeauna gata să-și aducă contribuția la comunitatea internațională, oricîte sacrificii ar comporta acest lucru, ei consideră astăzi egalitatea în drepturi și demnitatea o dogmă.

De aceea Guvernul român își propune să înceapă pe cale legală, adică prin note adresate guvernelor interesate, demersurile necesare în vederea suprimării Comisiei europene.

Procedînd astfel, Guvernul regal al României nu întreprinde nici o acțiune de revizuire, căci, conform articolului 7 al Convenției de Statut al Dunării din 1921, cele trei guverne, acela al Franței, acela al Regatului Unit și al Italiei, ca și cel al României, au dreptul de a pune capăt împuternicirilor Comisiei europene prin încheierea unui acord în acest sens.

Guvernul regal al României își exprimă speranța că va găsi pe lîngă cele trei guverne citate mai sus același spirit de înțelegere de care au dat dovadă în atîtea rînduri față de alții.

Organismul succesor nu ar putea fi în mod firesc decît statul teritorial — România — în ce privește drepturile teritoriale suverane care i-au fost răpite și în care ar urma să fie repus. În celelalte privințe s-ar putea lua în discuție *extinderea exact în aceleași condiții a competenței* Comisiei internaționale a Dunării, cu sediul la Viena.

În acest fel, statele actualmente reprezentate la Comisia europeană și-ar păstra calitatea de membri în Comisia internațională de la Viena, în aceleași condiții ca toate statele riverane danubiene, situație care, ca să vorbim cinstit și drept, nu ar avea de ce să le nemulțumească.

474

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

MONTREUX, 29 IULIE 1936
T.C. NR. 199. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 42 501 DIN 29 IULIE

După cum am expus la Bucureşti, noul regim al strîmtorilor atrage după sine suprimarea Comisiunii europene a Dunării. Aceasta numai din punctul de vedere al principiilor, căci România n-ar putea tolera ca Turcia să-şi cîştige suveranitatea asupra strîmtorilor, iar ea să rămînă supusă unei suveranităţi internaţionale. Dar suprimarea Comisiunii europene a Dunării este singurul mijloc de a pune capăt, fără a jigni pe nimeni, la noi cereri de admisiune în sînul ei ce ni s-au făcut din partea U.R.S.S., Poloniei, Germaniei, Greciei şi Turciei. Cum ştiu că chestiunea revizuirii Statutului Dunării va veni în curînd la ordinea de zi, am voit să luăm dată din timp cu dreapta noastră cerere.

În consecinţă, înainte de a mă adresa guvernelor interesate prin note circumstanţiate, pentru a cîştiga timp am acordat un interviu ziarului „Le Temps", pe care-l voi transmite imediat prin Agenţia „Rador" presei române. În acest interviu am expus documentat teza românească în chestiunea Dunării aşa cum au conceput-o înaintaşii noştri, arătînd regimul de capitulaţiuni la care România este supusă, cerînd trecerea asupra României a atributelor teritoriale şi unificarea regimului Dunării printr-o singură comisiune, aceea de la Viena, aşa cum cerea Vintilă Brătianu. După cum se vede din textul interviului, nu este vorba în cazul nostru de o revizuire, dat fiind că, conform articolului 7 din Statutul Dunării din 1921, prin voinţa Franţei, Angliei, Italiei şi României Comisiunea europeană a Dunării poate fi suprimată. Ştiu că intrăm într-o luptă lungă şi grea, dar ea este inevitabilă şi dreaptă. Cum este deci vorba de un mare interes naţional, rog pe domnul preşedinte al Consiliului să-mi dea preţiosul domniei-sale concurs pentru ca, în momentul cînd se vor formula împotriva tezei noastre critici la care mă aştept, străinătatea să ştie că România nu face decît un singur suflet.

475

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S. (PENTRU CAROL AL II-LEA ŞI PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI)

NISA, 4 AUGUST 1936
T.C. NR. 220. STRICT CONFIDENŢIAL
ÎNREG. M.A.S.
NR. 43 576 DIN 4 AUGUST

De nenumărate ori în audienţele la maiestatea-sa regele ce a binevoit a-mi acorda, precum şi în convorbirile mele cu primul ministru, am arătat necesitatea de a interzice membrilor Corpului diplomatic căsătoria cu străine şi în orice caz de a cere pentru orice căsătorie autorizaţiunea ministrului afacerilor străine. Această idee a fost aprobată, găsindu-se că soţiile diplomaţilor au rol prea important pentru ca în alegerea lor ministrul afacerilor străine să nu exercite un control analog celui al Ministerului Apărării Naţionale.

Nenumăratele mele misiuni în străinătate m-au împiedicat să prezint de mult decretul necesar. Primesc astăzi informaţiunea despre proiectul de căsătorie a membrilor Corpului diplomatic, care face decretul indispensabil ; în consecinţă, îmi permit a supune separat textul unui decret interzicînd membrilor Corpului diplomatic, consular, funcţionarilor asimilaţi cu ei şi în general tuturor funcţionarilor Ministerului Afacerilor Străine căsătoria cu o străină şi necesitatea pentru a se căsători cu o româncă de a obţine aprobarea ministrului afacerilor străine. Cer îngăduinţa ca acest decret să poarte data de 23 iulie, înainte de numirea interimarului, pentru ca să pot semna chiar eu, căci altfel opiniunea publică ar putea să vadă în el o lacună a semnării mele în această direcţiune, ceea ce nu este cazul.

De asemenea cer îngăduinţa de a supune maiestăţii-sale regelui ratificarea Convenţiunii strîmtorilor tot cu data de 23 iulie, dat fiind că nu aş voi ca Turcia să vadă în lipsa semnăturii mele la ratificare o consecinţă a luptei dîrze, deşi amicală, ce am dus cu ei pentru ca să ajung la bunele rezultate ce am atins.

476

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 6 AUGUST 1936

T.C. NR. 236

ÎNREG. M.A.S.

NR. 43 992 DIN 7 AUGUST

Răspuns la telegrama dumneavoastră nr. 43 129

Rog comunicați Legațiunii României din Belgrad următoarele :

„Comunicați domnului Martinatz că sînt de acord cu ideea ca Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică să dea un răspuns unic la chestiunea reformei Pactului Societății Națiunilor, și pentru mine apropiata întrunire a Micii Înțelegeri este cel mai bun prilej pentru a se fixa punctul de vedere asupra soluțiunii. Guvernul iugoslav poate să fie asigurat că Guvernul român nu va intra în modificări de acele care să deschidă larg ușa pretențiunilor adversarilor noștri. Discursurile mele la Societatea Națiunilor în cursul lunilor iunie și iulie o dovedesc cu prisosință. Nu diversitate, nici ipoteza unei totale lipse de răspuns. Dar nu voiesc să mă leg în această direcțiune, căci englezii voiesc, sub pretext de a întări Pactul Societății Națiunilor, să nu facă în realitate nimic și să lase lucrurile în starea lor actuală. Vom reuși dacă sîntem uniți și dacă ne consultăm unii pe alții".

477

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 14 AUGUST 1936

T.C. NR. 288

ÎNREG. M.A.S.

NR. 45 599 DIN 15 AUGUST

Nu știu dacă din telegramele primite pînă astăzi rezultă că Franța ne-a cerut aderarea la declarațiunea de neintervențiune în afacerile spaniole.

Dacă avem însă un răspuns de dat, el va trebui să țină seama de experiența din Balcani relevată de rezerva lui Tevfik Rüstü Aras. Într-adevăr, nu trebuie să uităm că am fost pe punctul să dăm ajutorul nostru generalului Condilis.

În consecință, răspunsul nostru trebuie să comporte o adeziune de principiu la declarațiunea franceză, cu adaosul că adeziunea dată pentru împrejurările excepționale nu implică pentru noi obligațiunea de a recunoaște principiul că un guvern legal nu poate să capete ajutor din partea noastră.

Veți explica, dacă este cazul, lui Jean Boncour experiența noastră cu Grecia din trecut, adică rațiunile pur românești, care nu au de-a face cu evenimentele din Spania.

478

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 18 AUGUST 1936

T.C. NR. 307

ÎNREG. M.A.S.

NR. 46 258 DIN 18 AUGUST

Ca răspuns la telegramele domniei-voastre nr. 46 237, 46 239 și 46 240.

Sînt de acord ca să dați chiar astă-seară marți 18 august răspunsul cerut de Franța în condițiunile următoare :

1. Accept preambulul așa cum l-ați telegrafiat.

2. Accept punctele unu și doi din declarațiunea franceză așa cum mi-ați transmis-o prin telegrama domniei-voastre nr. 44 422.

3. Convențiunea intră imediat în vigoare.

4. Nu pot accepta o obligațiune unilaterală pentru România de a ține la curent pe celelalte guverne atîta timp cît nu este ținută la curent. Prin urmare, sugerez textul articolului 3 din declarațiunea franceză astfel modificat : „Guvernul român va ține la curent pe celelalte guverne de orice măsură luată pentru a da efect acestei declarațiuni, sub condițiunea ca și celelalte guverne care aderă la declarațiunea franceză să țină în curent România cu măsurile ce au luat pe urma acestui angajament".

5. În ce privește rezerva, ea trebuie formulată astfel : „Țin să adaug că această adeziune a Guvernului român la declarațiunea de neimixtiune în afacerile spaniole este dată pentru împrejurări excepționale, că ea constituie un caz particular care nu poate crea un precedent și că nu implică pentru Guvernul român obligațiunea de a recunoaște principiul că un guvern legal nu poate obține, la cererea lui, un ajutor de la un alt guvern împotriva unei rebeliuni".

Rog a convoca chiar astă-seară pe ministrul Iugoslaviei sau pe însărcinatul cu afaceri pentru a-i da textul răspunsului nostru, noi avînd tot interesul ca Iugoslavia și noi să dăm un răspuns identic.

Amiciții.

479

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

CAP MARTIN, 19 AUGUST 1936
T.C. NR. 303
INREG. M.A.S.
NR. 46 425 DIN 19 AUGUST

Vă rog să transmiteți miniștrilor noștri din Finlanda, Estonia și Letonia punctul de vedere al Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, așa cum vi l-am comunicat prin telegramele anterioare, cu privire la modificarea Pactului Societății Națiunilor, și a-i ruga să găsească o cale discretă și pur personală pentru a face cunoscut, ca de la ei, acest punct de privire guvernelor pe lîngă care sunt acreditați.

Nu este vorba aci de o comunicare oficială, dar din moment ce Înțelegerea Balcanică, Mica Înțelegere și Polonia sînt sau contra oricărei modificări a pactului, sau împotriva tuturor celor propuse cu excepțiunea recomandării unor acorduri regionale de securitate, este bine ca statele baltice să știe că au de pe acum în noi și aliații noștri un sprijin al punctului lor de vedere.

Pentru guverna domniei-voastre, vă spun că această comunicare mi se pare cu atît mai necesară, cu cît domnul Delbos a făcut o notă la radio expunînd punctul de vedere francez, asupra căruia nu s-a consultat cu noi și excluzînd unanimitatea voturilor la articolul 11 pe cale de interpretațiune ; or, noi n-am admis vreodată o asemenea modificare și nu înțelegem să devenim clienții unei Societăți a Națiunilor în care Germania își va relua locul, pierzînd dreptul nostru de veto. Cred că în telegrama mea către Vișoianu punctul nostru de vedere este clar formulat.

Amiciții.

480

D. HIOTT, CONSILIER LA LEGAȚIA ROMÂNIEI DE LA VARȘOVIA, CĂTRE M.A.S.

VARȘOVIA, 19 AUGUST 1936
T.C. NR. 2 350
INREG. M.A.S.
NR. 46 453 DIN 20 AUGUST

Din ordinul excelenței-sale domnul ministru Titulescu, transmit telegrama de mai jos adresată acestei legațiuni :

„Sînt mulțumit să aflu că Polonia și-a dat, în fine, seama de

pericolul pe care-l prezintă reforma pactului. Această teză am susținut-o întotdeauna și, grație intervențiunilor mele, s-a admis reforma strict limitată la securitate, cum se poate ști din rezoluțiunile Ligii. Regret că nu am avut atunci concursul Poloniei. Pentru că știu că Anglia voiește să facă ceva în această direcțiune, dar extrem de limitat, am expus doctrina Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, care ți-o comunic dumitale, ca să faci uz de ea în convorbirile ce vei avea și în caz dacă se pune de alții :

1. Asupra articolului 11 n-am acceptat pînă acum nici o interpretațiune. Trebuie să mărturisesc că Politis voiește ca votul părților să nu mai conteze.

2. Asupra articolului 16 am declarat că alineatul a, adică sancțiunile economice, trebuie să rămînă universale, orice s-ar întîmpla și contrar părerii Franței, chiar de nu s-ar da victimei agresiunii o asistență militară.

Ministrul afacerilor străine francez mi-a declarat că este de acord cu mine și că va insista asupra conexității aplicării sancțiunilor economice cu asistența militară dată victimei.

3. Am cerut abrogarea rezoluțiunilor din 1921, care permit aplicarea sancțiunilor prin etape și care este cauza insuccesului Societății Națiunilor față de Italia. Sancțiunile trebuie aplicate în bloc de la început, iar nu în etape.

4. În ce privește alineatul b din articolul 16, cerem ca el să nu fie modificat, dar întărit prin acorduri regionale de asistență.

După cum vedeți, de s-ar adopta punctul nostru de vedere, nu numai că în fapt pactul nu s-ar modifica, dar s-ar întări prin modificarea propusă.

Amiciții.

481

N. TITULESCU CĂTRE M.A.S.

MENTON, 26 AUGUST 1936
T.C. NR. 352
INREG. M.A.S.
NR. 47 702 DIN 27 AUGUST

Rog comunicați presei că noua Convențiune a strîmtorilor a fost ratificată de maiestatea-sa regele și depusă la Paris conform stipulațiunilor.

482

DECLARAȚIILE LUI N. TITULESCU FĂCUTE ZIARULUI „LE FIGARO" LA 29 AUGUST 1936 CU PRIVIRE LA FORMAREA NOULUI GUVERN ROMÂN (APĂRUTE ÎN NUMĂRUL DIN 30 AUGUST 1936) *

Nisa, 29 august. — Domnul N. Titulescu, actualmente în vilegiatură la Cap Martin pe Coasta de Azur, a făcut cu privire la soluționarea adusă în această seară crizei ministeriale din România următoarea declarație :

„Nu am aflat despre formarea noului Cabinet român, care de altfel este alcătuit din toți foștii miniștri, cu excepția mea, decît după ce acesta fusese constituit.

Noul guvern nu mai are nevoie de serviciile mele. Este dreptul său.

Aș fi preferat, totuși, să fiu ținut la curent cu intențiile sale înainte, pentru că nu sînt eu omul care ar fi încercat să-și impună prezența.

Pentru moment mă abțin de la orice apreciere și nu voi preciza atitudinea mea politică viitoare.

483

DISCURSUL ROSTIT DE N. TITULESCU LA DEJUNUL SOCIETĂȚII MEDICALE A LITORALULUI MEDITERANEAN *

CAP MARTIN, 11 APRILIE 1937

Dragii mei președinți, doamnelor și domnilor,

Onoarea care mi se acordă astăzi de a prezida dejunul Societății medicale a litoralului mediteranean rămîne pentru mine o enigmă.

Am încercat să mi-o explic în diferite feluri, dar nici unul nu mi-a dat satisfacție.

Am mers pînă la a presupune că, poate, medicii își închipuie că oamenii politici se gîndesc uneori la medicină, ceea ce ar fi cu siguranță o binefacere, căci ei ar afla că există cel puțin un domeniu în care bunăvoința lor ar cunoaște limite de netrecut, mai ales acelea ale legilor naturale, pe care nu ar putea să le violeze fără a fi pedepsiți, sau că medicii își vor îndrepta privirea spre politică, căci nu cunosc o carieră mai glorioasă pentru patrie decît aceea

pe care a făcut-o un oarecare medic într-o anumită țară. Să-i numim imediat : aceștia sînt Clemenceau și Franța.

Apoi, în sfîrșit, m-am gîndit că toate acestea erau prea complicate și că eu datorez onoarea de a mă găsi aici unei duble curiozități din partea dumneavoastră : mai întîi aceea de a ști dacă un om care a fost recent bolnav și care a fost îngrijit de confrați a fost vindecat așa cum trebuia, apoi aceea de a ști dacă asociația pe care acest bolnav o reprezintă la rîndul său, anume aceea a oamenilor politici, a reușit, la rîndul său, să vindece pacientul de care el nu încetează să se ocupe și care se numește lumea.

Ei bine, pentru a fi sincer, trebuie să vă spun că dacă prima dumneavoastră curiozitate, aceea de a ști dacă medicii reușesc să vindece bolnavii, necesită un răspuns pe deplin afirmativ, nu se poate răspunde tot așa de clar și de onorabil la cea de-a doua curiozitate a dumneavoastră.

Este o axiomă pe care o exprim spunînd : medicii reușesc mult mai bine în lupta lor împotriva răului fizic decît reușesc conducătorii statelor în lupta lor împotriva răului politic.

Nu vreau să pledez pentru circumstanțe atenuante, atrăgîndu-vă atenția asupra faptului că pentru omul politic bolnavul este de dimensiuni mult mai considerabile decît pacientul obișnuit, că el este mai puțin ascultător decît acesta din urmă, dat fiind că sufragiul universal îi dă dreptul să-și dicteze singur rețetele, și, în sfîrșit, că boala unei colectivități prezintă, orice s-ar spune, mai multe complicații decît o boală fizică.

Există, totuși, printre nevoile pe care le resimte o colectivitate una care primează față de toate celelalte și care, dacă este satisfăcută, face ca celelalte erori care ar putea fi comise să fie ușor iertate : aceasta este nevoia de a menține pacea.

Nu cred că a existat un moment în care popoarele să fi fost mai avide de pace ca astăzi și în care guvernele lor, datorită diferențelor de concepție mai curînd decît divergențelor de interese, să fi acționat în așa fel încît să nu reușească niciodată să alunge spectrul războiului din viziunile noastre zilnice.

Or, ce muncă fructuoasă poate fi întreprinsă dacă încontinuu crezi că mîine are loc catastrofa ?

În prezent sînt două motive care fac popoarele nefericite. Mai întîi, lipsa mijloacelor de trai, de muncă și de materii prime. Apoi dorința de a-și mări teritoriul, pentru că se consideră că cele care au fost pierdute prin tratatele de pace le-au fost răpite pe nedrept.

Între aceste două motive de nemulțumire a națiunilor, eu fac o deosebire capitală. Dacă prima este justă, dacă prima obligă pe

orice membru al comunității internaționale să facă sacrificii necesare pentru a da popoarelor care au lipsuri ceea ce au nevoie, dacă prima poate deci să facă obiectul unei înțelegeri internaționale, cea de-a doua este nu numai injustă, dar ea este și cauza discordiilor internaționale care nu pot fi înlăturate decît prin război.

Nu există țară care să fie dispusă să cedeze nici un milimetru din teritoriul său altfel decît constrînsă prin forță. Mai mult, nici o țară nu va consimți să facă sacrificiile necesare pentru a ajunge la o înțelegere internațională echitabilă privind schimburile și materiile prime decît în măsura în care ea va fi sigură că teritoriul său nu va fi atins.

Intangibilitatea frontierelor este deci condiția primă a înțelegerii internaționale.

De altfel, ce este o frontieră dacă nu o piedică în trecerea oamenilor și mărfurilor ? Cu cît este mai mult amenințată, cu atît este mai mult apărată prin agravarea piedicilor deja existente. Cu cît ești mai sigur de păstrarea frontierei, cu atît vei fi mai dispus să ușurezi circulația economică.

Am susținut întotdeauna că nu revizuirea frontierelor, nu deplasarea răului pe care-l constituie frontiera, ci spiritualizarea frontierei prin distrugerea piedicilor pe care ea le reprezintă va face fericirea națiunilor.

De altfel, v-ați întrebat vreodată cîți sînt cei pe care frontierele actuale îi nemulțumesc ? Dacă se ia în considerație că Imperiul britanic, care reprezintă a cincea parte a lumii, că America de Nord, America de Sud, Franța, Belgia, Olanda, Spania, Portugalia, Elveția, țările nordice, Polonia, țările baltice, țările Micii Înțelegeri, țările Înțelegerii Balcanice nu cer nimănui nici un centimetru pătrat de teritoriu, dacă se ia în considerație că Uniunea Sovietică practică în prezent o politică de nerevizionism, se ajunge la concluzia că cei ce vor să schimbe frontierele reprezintă o infimă minoritate față de cei ce vor să le păstreze.

Totuși este de neconceput să vrei să provoci o tulburare planetară pentru a da satisfacție unora în detrimentul altora.

De altfel, pe ce se bazează aceste pretenții la teritoriul altora ? Pe așa-zisul drept istoric. O națiune a fost aservită și a trăit timp de secole sub jugul străin, o alta a fost împărțită fără jenă în profitul terților. Tratatele de pace dau libertate primei și asigură renașterea celei de-a doua. Cei ce s-au văzut privați de teritoriu în aceste condiții se văicăresc în mod zgomotos. Întreb : factorul timp, în măsura în care a jucat în domeniul nedreptății, prin ce poate el să creeze dreptul istoric și, în măsura în care a jucat în domeniul dreptății, nu poate el să creeze nici un drept de nici un fel ?

Am relevat acest punct deoarece vreau să-l îndepărtez, pentru a putea, la rîndul meu, să insist asupra egalității dreptului națiunilor la muncă și bogățiile economice ale lumii, bazată pe *statu quo*-ul teritorial. Vreau să insist asupra necesității unei înțelegeri internaționale privind schimburile și materiile prime. Vreau să insist asupra necesității de a transpune doctrina democratică din interiorul statelor dincolo de frontiere.

Pacea nu va putea fi asigurată decît în măsura în care un acord în acest sens va putea fi încheiat.

Pentru un astfel de acord, un instrument internațional este necesar.

Într-adevăr, convențiile de la stat la stat nu sînt suficiente. Și ele nu vor fi suficiente pentru că ele sînt făcute în funcție de nevoile locale și nu în funcție de nevoile internaționale generale.

Acest instrument există : el se numește Societatea Națiunilor. Și, orice s-ar spune și orice s-ar face, nu poate fi conceput un altul în locul său.

Știu că Societatea Națiunilor trece printr-o criză, știu că în unele țări este considerată cu ostilitate și că în Franța, care și-a bazat totuși politica sa pe ea, cota ei nu este prea ridicată.

Pentru că am reprezentat țara mea la Societatea Națiunilor de la crearea sa, pentru că am fost un fidel al Societății Națiunilor, pentru că m-am păzit s-o preamăresc chiar în perioada sa de glorie, cred că am o anumită autoritate să vorbesc de ea, chiar în ochii celor ce nu cred în ea, dacă se găsesc dintre aceștia printre noi.

Marele defect al multor oameni care au participat la Societatea Națiunilor este fie de a fi supraestimat-o, fie de a fi subestimat-o. Eu însă am considerat-o întotdeauna cu seriozitate, dar fără să-i cer vreodată ceea ce ea n-ar putea să dea.

Vreau să vă fac o mărturisire : ce nu spui medicilor mai ales cînd ai fost bolnav ? Și eu vreau să fac această mărturisire, cu riscul de a displăcea prietenilor mei, președintele Beneš, președintele Herriot, președintele MacDonald și ministrul Politis, autori și principali susținători ai Protocolului din 1924 : eu sînt responsabil pentru nesemnarea acestui Protocol de către România.

Sînt un idealist. Dar acest protocol era așa de plin de teorie, el transfera atît de mult paradisul pe pămînt, încît simțul meu de realitate m-a făcut să prezic că națiunea britanică nu va urma pe miniștrii săi, ceea ce s-a întîmplat de altfel, și că formulele de dreptate ale protocolului ascundeau multe pericole pentru interesele țării mele. Vorbesc pentru trecut ; nu angajez viitorul.

Nesemnînd Protocolul din 1924 şi fiind totuşi obiectul unei onori unice în analele Societăţii Naţiunilor, alegerea mea de două ori la rînd ca preşedinte al Adunării ordinare a Societăţii Naţiunilor vă dovedeşte că, cel puţin cînd este vorba de Societatea Naţiunilor, dau dovadă de un echilibru sigur şi recunoscut.

Societatea Naţiunilor nu a cunoscut numai eşecul nerealizării Protocolului din 1924, ci şi eşecul Conferinţei de dezarmare şi acela al intervenţiei sale în conflictul italo-etiopian.

Departe de mine ideea de a evoca aici problema sancţiunilor. Mă voi mulţumi să spun că ea corespunde uneia din cele mai mari dureri din viaţa mea. Iubesc Italia, o port în sîngele meu. Dar ţara mea are un interes capital ca principiile pactului să fie respectate. Nu pot decît să repet ceea ce am spus la Geneva în iunie 1936 : în această afacere, politica pe care am urmat-o în calitate de ministru al afacerilor externe este aceea a liniei drepte, a liniei drepte a glontelui care traversează mai întîi inima înainte de a atinge ţinta.

Cu toate aceste eşecuri, eu cred în Societatea Naţiunilor şi prezic renaşterea viitoare a autorităţii sale morale, precum şi întărirea sa prin toate mijloacele corespunzătoare.

În acest scop, orice reformă a pactului mi se pare inutilă. Nu pactul, ci oamenii sînt aceia care au eşuat. Cîteva completări şi cîteva precizări aduse cartei noastre fundamentale sînt suficiente.

Experienţa ne-a arătat că sancţiunile economice neînsoţite de sancţiuni militare sînt ineficace.

Pe de altă parte, concepţia wilsoniană a intrării în război a întregii planete pentru a opri agresiunea, indiferent unde ea s-ar produce, creează o obligaţie imposibilă, deci neexecutabilă.

Nimeni nu se va bate decît acolo unde sînt în joc interesele sale.

Dacă deci, din punctul de vedere al securităţii, Europa ar fi împărţită în zone geografice, dacă deci, pentru fiecare agresiune, puterile interesate din regiunea respectivă şi-ar lua obligaţia să acorde asistenţă victimei, s-ar substitui concepţiei grandioase a Pactului actual o concepţie mai modestă, dar ne-am găsi pe un teren solid.

Sancţiuni economice universale, sancţiuni militare regionale, şi aplicarea concomitentă a celor două feluri de sancţiuni, iată cei trei factori care ar transforma în puţină vreme Geneva într-o realitate politică efectivă.

Acestei Societăţi a Naţiunilor astfel corectată îi incumbă misiunea de a realiza înţelegerea economică internaţională, bază unică şi *sine qua non* a menţinerii păcii.

Acestei opere naţiunile vor trebui să i se dedice cît mai curînd.

În fruntea lor vreau să văd, ca întotdeauna, Franţa, dar o Franţă activă, o Franţă pe care s-o urmăm, o Franţă care să comande.

Pentru aceasta, o singură condiţie este necesară : ca Franţa să realizeze imensul lucru pe care ea îl reprezintă în ochii lumii, ca ea să-şi dea seama de forţa sa, să facă printr-un gest energic să înceteze politica internaţională, care constă în a avea pretenţii în raport invers cu mijloacele.

Dar, orice ar face, România, nu va abandona niciodată Franţa, căci aceasta ar însemna să se abandoneze pe ea însăşi.

În ceea ce mă priveşte, credinţa mea în destinele Franţei este atît de mare, încît resimt un sentiment de profundă recunoştinţă faţă de cei care mi-au dat ocazia s-o proclam odată mai mult şi să spun public că o voi propaga printre toţi cei care, datorită slăbiciunii de caracter, se îndoiesc de Franţa sau printre cei care, datorită necunoaşterii istoriei, nu cred încă în Franţa.

Ridic paharul în sănătatea preşedintelui Republicii Franceze, a preşedinţilor Societăţii medicale şi a membrilor săi, pentru prosperitatea şi măreţia Franţei.

Trăiască Franţa !

„JOURNAL DES NATIONS", 27 APRILIE 1937

484

N. PETRESCU COMNEN CĂTRE M.A.S.

BERLIN, 20 APRILIE 1937
T.C. NR. 3 687
ÎNREG. M.A.S.
NR. 23 408 DIN 21 APRILIE

Răspuns la telegrama nr. 22 645. Am onoarea a transmite excelenţei-voastre textul telegramei primite de la domnul Titulescu la 27 iulie 1935, purtînd nr. 43 161. „Pînă azi nu s-a deschis niciodată vorba între Soviete şi noi asupra unui pact de asigurare mutuală. Prin urmare, toate ştirile date de Legaţiunea Iugoslaviei, şi în special de cea germană, sînt fanteziste şi de rea-credinţă, avînd mai adeseori ţinta să facă un asemenea acord imposibil. Poziţiunea noastră geografică faţă de Soviete ne obligă a lua în serioasă consideraţiune realitatea rusă, după cum am luat totdeauna în serioasă considerare realitatea germană. Cîtă vreme nu ar fi avut loc un

schimb de vederi între conducătorii politicii externe sovietice și cei ai politicii externe a României, poziția noastră este că noi nu putem nici accepta, nici refuza pacte de asistență mutuală cu Sovietele. Dacă din convorbirile eventuale cu Sovietele și pentru care nu s-a fixat nici o dată ar reieși că Sovietele sînt dispuse a garanta integritatea pe toate frontierele noastre, în plus și pe acelea ale aliaților noștri, un pact de asigurare mutuală ar fi posibil. El nu va fi însă îndreptat împotriva nimănui, ci împotriva agresorului, oricare ar fi el. Bineînțeles că un asemenea acord s-ar face, căci...[1] în orice caz el ar rămîne deschis și adeziunii celorlalți.

În consecință, dacă eventual am încheia un pact de asigurare mutuală cu Sovietele, sîntem dispuși a încheia unul identic și cu Germania, cu condițiunea ca și ea, la rîndul său, să ne garanteze integritatea noastră teritorială și a țărilor aliate nouă.

Veți uza cu mult tact de directivele ce vă comunic, insistînd asupra ideii, linia-călăuză a politicii externe românești, și anume aceea a unei egale amiciții cu toate marile puteri, amiciții de la care nu înțelegem ca Germania să fie exclusă. Semnat : Titulescu".

485

INTERVIU ACORDAT DE N. TITULESCU ZIARULUI „EPOCA"

7 MAI 1937

Am fost adînc mișcat de chipul afectuos cu care am fost primit și spun tuturora că, dată fiind identitatea obiectivelor noastre politice, raporturile dintre Franța și România sînt fixate de determinismul istoric.

Franța trebuie să ajute România, pentru că, făcînd astfel, ea se ajută pe ea însăși peste graniță.

Cît despre România, cu toate cele ce spun sau gîndesc unii, ea nu va părăsi niciodată Franța, căci aceasta ar însemna să se părăsească pe ea însăși.

Repet că lumea are nevoie de o Franță activă, de o Franță care să știe să comande. Aceasta este condiția *sine qua non* a menținerii păcii, către care aspirăm cu toții.

Părăsesc Parisul cu convingerea că destinele Franței vor fi conforme cu poruncile istoriei sale.

[1] Urmează patru cifre indescifrabile.

486

ORDINEA ÎN GÎNDIRE

DISCURS ȚINUT DE N. TITULESCU CU OCAZIA DECERNĂRII TITLULUI DE „DOCTOR HONORIS CAUSA" AL UNIVERSITĂȚII KOMENSKÝ *

BRATISLAVA, 19 IUNIE 1937

Domnule rector, domnilor membri ai Senatului, doamnelor și domnilor.

Cu o adîncă recunoștință primesc astăzi titlul de *Doctor honoris causa* al Universității Komenský din Bratislava.

Această recunoaștere, datorită gestului dumneavoastră și felului cum l-ați făcut, este o expresie a sentimentelor celor mai delicate pe care inima omenească le poate cunoaște.

Subliniez mai întîi faptul că ați binevoit să onorați activitatea mea științifică și politică. De altminteri, pentru mine ele se confundă, căci felul cum mi-am dus activitatea politică a făcut ca să nu rup niciodată legăturile ei cu activitatea mea științifică. Într-adevăr, în domeniul politic am transpus întotdeauna comandamentele științei, iar în domeniul științific am transpus întotdeauna, la fiecare pas din cariera mea politică, comandamentele experienței așa cum mi le înfățișa viața.

Subliniez apoi faptul că această onoare mi se face pe teritoriul Slovaciei, care este o prelungire a propriului meu teritoriu național, încît eu le consider pe amîndouă un tot indivizibil. Slovacia a realizat în 20 de ani de independență atîtea progrese în domeniul material, științific, literar și artistic, încît s-a putut spune pe bună dreptate că pe aripile ei cultura slovacă poartă victorios întregul geniu național către un nou și splendid viitor.

Subliniez, în sfîrșit, faptul că îmi decernați titlul de *Doctor honoris causa* în același an ca și președintelui Republicii dumneavoastră, excelența-sa dr. Edward Beneš și că prin aceasta numele meu va figura alături de al său în analele Facultății dumneavoastră de drept.

Este un simbol și pentru trecut, și pentru viitor. Pentru trecut, acest simbol va însemna scoaterea în relief a unei prietenii și a unei cooperări politice de 18 ani fără întrerupere, bazată pe cea mai desăvîrșită comunitate de idealuri, de raționament și de metode.

Pentru viitor, acest simbol trebuie să însemne consacrarea unei noi și solide integrări a Cehoslovaciei și a României în sistemul politic din care fac parte de 16 ani și din care, dacă cele două națiuni vor să trăiască, ele vor trebui întotdeauna să continue a

face parte, fie că vor unii sau nu vor, fie că acestora le face sau nu plăcere, căci cooperarea din Mica Înțelegere se aseamănă, cum a fost în trecut, cu un fluviu mare și lat ale cărui valuri se rostogolesc liniștit sau, cum s-a întîmplat de curînd în unele momente, ea se aseamănă cu o apă curgătoare pe care terenul o obligă să facă anumite sinuozități și să treacă peste diferite pietre, fără ca totuși să se abată de la ținta pe care și-a propus s-o atingă.

Trăim într-o epocă tulbure cum nu a fost niciodată în istorie. Se spune că voim să evităm războiul și totuși el este foarte aproape, dar ochii noștri refuză să-l vadă. Se spune că lumii îi lipsește o doctrină care să constituie firul ei conducător, și totuși există, sub ochii noștri, două doctrine : una, mai restrînsă, care luptă pentru a realiza unitatea Europei pe baza ideologiei sale și alta, mai generală, dar care nu și-a dat încă seama de amenințarea care o pîndește și care nu numai că nu a început lupta pentru legitima ei apărare, dar nici nu s-a gîndit încă la coordonarea intereselor, care trebuie să preceadă această luptă. Se spune că voim să trăim sub domnia legii internaționale și totuși lumea asistă nepăsătoare la violarea ei repetată și la zeificarea celor care o realizează, fericită dacă aceștia consimt să accepte o convorbire, chiar dacă faptele împlinite nu sînt niciodată puse în cauză.

Lumea resimte azi o nevoie care primează asupra tuturor celorlalte : *ordinea în gîndire.*

Dacă această ordine nu este repede restabilită, tot ce se va face este inutil și omul va cădea mai jos decît pe vremea triburilor primitive, căci pe atunci soarta care îl aștepta era ascensiunea, pe cînd soarta care așteaptă, în împrejurările actuale, pe omul de mîine este durerea de a cădea de pe piscuri într-o prăpastie.

Să acționăm, acesta e cuvîntul de ordine al timpului nostru.

În admirabilul discurs pe care l-a ținut acum aproape două luni chiar în acest loc, președintele Republicii Cehoslovace spunea : „E nevoie să se creeze un nou umanism, un umanism propriu secolului al XX-lea, mai puternic, mai solid, mai modern, un nou umanism care să aibă noua sa filozofie, noua sa morală, noul său drept, care să adapteze vechile concepții asupra democrației liberale ieșite din revoluția franceză la nevoile unei noi democrații naționale, sociale, economice și culturale, cu ajutorul experienței democrațiilor și al regimurilor autoritare din Europa, fie că ele au reușit sau nu.

Dumneavoastră, juriștii, căutați pe diferite căi formele juste ale sintezei, despre care v-am vorbit mai înainte. De aceea mă îndrept către dumneavoastră, pentru ca toți să ne ajutați, mai ales pe noi oamenii politici, ca să ieșim din haosul ideologic al epocii

noastre. Aceasta este misiunea dumneavoastră, și ea servește, deopotrivă, și națiunea, și statul, și omenirea".

Așa a vorbit președintele Beneš.

Îngăduiți-mi să mă desprind o clipă de calitatea mea de om politic și să răspund ca jurist chemării președintelui dumneavoastră.

„Sîntem gata, noi juriștii, să ajutăm pe oamenii politici, dar trebuie ca și oamenii politici să ne ajute pe noi".

Sarcina noastră e de a exprima în formule clare nevoile pe care le ridică viața socială în fiecare clipă. Rolul legislatorului este de a confirma sub formă de legi ceea ce noi juriștii am constatat că este de multă vreme pentru colectivitate regula pe care trebuie s-o urmeze, pentru că justiția și interesul o cer.

Dar ce putem noi juriștii împotriva faptului că oamenii politici, după ce legea a intrat în vigoare, o dau deoparte la un moment dat ?

Pentru noi juriștii dreptul nu este comparabil cu o ființă vie. El nu poate fi doborît de loviturile ce i se dau. Mai mult încă, dreptul iese și mai învingător în urma căilor de fapt care au încercat să-l distrugă.

Pentru noi juriștii dreptul este nepieritor, pînă ce abrogarea în formă legală îi proclamă moartea. Noi juriștii gîndim că pentru a ieși din haosul ideologic trebuie înainte de orice să se aplice cu strictețe legea existentă, trebuie să se treacă de la un stadiu de drept la un alt stadiu de drept ; nu trebuie ca dezordinea să se strecoare între două stadii de drept ; în caz contrar, haosul ideologic devine un labirint din care nici un fir al Ariadnei nu ne poate scoate.

Noi juriștii nu vedem nici nu motiv ca să se schimbe Biblia pentru că oamenii fac păcate.

Și acum lăsați-mă să-mi reiau calitatea de om politic și să mă întreb cu toată autoritatea necesară : ce am făcut, noi oamenii politici, cu dreptul internațional pe care războiul cel mare ni l-a lăsat moștenire ? Căci, în fond, dacă războiul nu ar fi ajuns la un cod internațional care să lege toate statele printr-o forță obligatorie, el s-ar reduce la o serie de grozăvii fără nici o justificare.

Care este acest drept ? Pentru ce a fost el creat ?

Înainte de război, lumea era împărțită în zone supuse regimului suveranității naționale inflexibile. Aceste suveranități reglementau ele însele, în virtutea propriei lor rațiuni de a fi, greutățile care se iveau. Iar dacă, în timpul acestei reglementări, două suveranități se ciocneau, dreptul la război era măsura supremă pentru a rezolva conflictul. Cum dreptul nu avea întotdeauna forța

ca sprijin, în ultimă analiză conflictele între naţiuni erau lichidate prin forţa materială.

Milioane de oameni au murit pentru ca acest sistem să facă loc domniei legii.

Războiul nu este definitiv exclus, dar naţiunile se angajau :

a) să nu-şi mai facă dreptate singure, ci să supună toate litigiile spre examinare Consiliului Societăţii Naţiunilor sau arbitrajului ;

b) să-şi dea ajutor reciproc împotriva celui care violează acest angajament şi vrea să-şi facă singur dreptate ;

c) să creeze organisme permanente şi cu funcţionare regulată, pentru a pune în practică aceste principii.

Suveranitatea naţiunilor continuă să existe, dar grevată de o servitute internaţională în favoarea păcii, încît s-a putut defini dreptul intern ca fiind totalul lacunelor dreptului internaţional.

Aceste reguli au fost codificate.

La început am încercat să aplicăm cu sinceritate acest cod internaţional, care este Pactul Societăţii Naţiunilor.

Dar încă din 1921 atavismul a căutat să facă în aşa fel încît suveranitatea naţională să-şi reia primatul asupra Cartei internaţionale pe care şi-o stabilise lumea. Este cazul faimoaselor amendamente care slăbeau articolul 16 al pactului, dar care, din fericire pentru organizarea viitoare a păcii, nu au intrat niciodată în vigoare.

După aceea, idealul internaţional s-a întărit şi a cunoscut perioada sa de vîrf în 1924, cînd s-a discutat adoptarea protocolului. Dar Protocolul din 1924, ca şi amendamentele din 1921, nu a fost adoptat.

Pasul înapoi din 1921, ca şi pasul înainte din 1924, constituie oscilaţii ale vieţii care lasă legea internaţională la ora actuală la punctul unde se găsea în momentul naşterii sale.

Apoi au izbucnit războaie în pofida Pactului Societăţii Naţiunilor.

Apoi s-au produs repudieri unilaterale ale legilor existente, contrare legii internaţionale şi fără ca să se aplice sancţiuni.

Vinovat, după mine, nu este statul care violează legea internaţională, mai întîi pentru că acest stat a acţionat cu sinceritate şi, pe urmă, pentru că în momentul în care a făcut-o el şi-a asumat riscuri serioase care puteau să se transforme într-o catastrofă. Numai certitudinea impunităţii, dobîndită în cursul primei experienţe, explică recidivele.

După mine, vinovate sînt naţiunile pe care Carta internaţională le obliga să intre în acţiune, care nu au făcut acest lucru

şi care, prin pasivitatea lor, au creat sentimentul de impunitate şi au anihilat puterea efectivă a domniei legii internaţionale.

Şi, fapt penibil, fapt grav, în timp ce numărul statelor care au violat pactul prin acţiunea lor este foarte redus, numărul statelor care nu s-au opus violării pactului şi au rămas în inacţiune se confundă cu lumea. Mă voi ocupa numai de acestea din urmă, căci ele singure mă interesează, dat fiind că limbajul pe care îl ţin ele este un limbaj de drept, ceea ce face şi mai inexplicabilă purtarea lor.

Am vorbit întotdeauna deschis.

Nici în acest moment solemn nu voi părăsi sinceritatea mea obişnuită de a gîndi şi nu mă voi pleca în faţa unor motive protocolare care, avînd ca rezultat ascunderea adevărului, sînt lipsite de raţiunea de a fi.

Voi pune deci, foarte realist şi net, o întrebare : *doreşte cineva ca Societatea Naţiunilor să se dizolve ?*

Ca om realist şi ca unul care cunosc din proprie experienţă opinia multor ţări, voi răspunde : nimeni nu vrea acest lucru şi nimeni nu ar avea curajul s-o facă.

Mai întîi, Franţa şi-a bazat întreaga sa politică externă pe Societatea Naţiunilor. Toate tratatele sale, de alianţă sau de prietenie, sînt încadrate în Pactul Societăţii Naţiunilor. Dacă acest pact ar fi distrus, securitatea actuală a Franţei, bazată pe tratate internaţionale încadrate în mecanismul pactului, ar fi şi ea distrusă.

Marea Britanie are nevoie de Societatea Naţiunilor pentru a-şi spune cuvîntul în treburile Europei. Marea Britanie este un vast imperiu, comparabil cu un corp ale cărui membre se întind în toate părţile lumii, dar al cărui cap este la cîteva minute de zbor de frontiera europeană. Aceasta exclude pentru ea astăzi orice politică de izolare. Tratatele sale publice de alianţă cu Franţa şi Belgia o dovedesc de altminteri.

Dar Marea Britanie nu ar putea acţiona pe continent în virtutea noţiunii de alianţe. Opinia ei publică nu ar înţelege acest lucru. Trebuie ca acţiunea ei să fie bazată pe legitima apărare a intereselor sale vitale şi pe necesitatea de a lupta pentru menţinerea legii internaţionale. Geneva este locul unde această lege e proclamată. Marea Britanie are nevoie de Societatea Naţiunilor pentru a-şi duce politica în Europa.

În sfîrşit, chiar Statele Unite, care sînt la o parte de Societatea Naţiunilor, nu ar privi favorabil dispariţia ei. Într-adevăr, nu numai că America nu înţelege de ce continentul nostru nu a realizat încă

unitatea sa sub formă de State Unite ale Europei, dar ea nu ar înțelege niciodată ca să se distrugă legăturile de azi dintre state, oricît de slabe sînt încă, și al căror scop este de a realiza idealurile care sînt însăși rațiunea de viață a poporului american.

Cît despre națiunile „de interes limitat", dați-mi voie să vă spun că, dacă Societatea Națiunilor ar dispărea, ele ar fi primele victime.

E posibil ca justiția de la Geneva să nu fie perfectă ; e posibil ca ajutorul său să fie încă slab sau ineficace ; e posibil ca eșecurile recente să fi slăbit puterea de atracție a marelui ideal care era Societatea Națiunilor.

Dar, cîtă vreme există Societatea Națiunilor, nedreptatea suferită de un stat este o nedreptate care poate fi proclamată în fața lumii întregi pentru a provoca reacțiunile care impun reparațiile necesare. Fără Societatea Națiunilor, toate statele zise „secundare" ar intra în niște cutii căptușite cu vată și strigătele pe care le-ar scoate ele ca victime nu ar fi auzite de nimeni.

Din moment ce ajungem la concluzia că lumea întreagă vrea ca Societatea Națiunilor să trăiască, să-mi fie permis să mă întreb cu aceeași franchețe : *ce trebuie să facem pentru ca Societatea Națiunilor să-și îndeplinească cu adevărat rolul său ?*

Societatea Națiunilor nu este o academie morală ; ea nu este o asociație de tehnicieni ; este o instituție politică, a cărei principală misiune e de a împiedica izbucnirea războiului.

Marea greșeală a celor care vor ca Societatea Națiunilor să trăiască e că nu întreprind nimic sau se mulțumesc cu proceduri neînsemnate în aparență, dar care, dacă nu sînt supravegheate de aproape, pot aduce o și mai mare slăbire a legăturilor care unesc astăzi cu forță obligatorie statele între ele.

Să-mi fie permis să exprim aci metodele care ar putea fi aplicate pentru atingerea scopului propus.

Ele sînt în număr de trei :

a) să nu se modifice textul Pactului Societății Națiunilor ;

b) să se semneze, alături de pact, acorduri de asistență mutuală regionale, cu aplicarea articolului 16 din pact ;

c) fiecare stat membru al Societății Națiunilor să declare dinainte și în timp util, politica pe care o va urma în cazul unei eventuale agresiuni.

Aceste metode sînt, în același timp, cele mai bune rețete pentru a scoate lumea din haosul ideologic în care trăiește, fiindcă aceste metode înseamnă mai întîi reafirmarea și reorganizarea cu tărie a ordinii legale, pe care haosul a tulburat-o : aceasta pentru ca să fie o ordine ; apoi menținerea păcii, condiție indispensabilă

pentru crearea ordinii legale noi, către care ne împinge tendința noastră instinctivă de a înlocui binele prin mai binele.

I

Cînd se vorbește de o schimbare a Pactului Societății Națiunilor, se iau în considerare în special articolul 11, articolul 16 și articolul 19.

Dacă s-ar putea amenda articolul 11 în sensul aplicării sancțiunilor de la articolul 16 cu titlul preventiv, eu m-aș înscrie cel dintîi în favoarea amendării acestui articol.

Într-adevăr, s-ar putea ca unele state să pregătească metodic agresiunea, prin reînarmare la un nivel care depășește cu mult nevoile apărării naționale, prin concentrare de materii prime și de devize, la un nivel care depășește cu mult nevoile păcii. La ora actuală, atîta vreme cît aceste state nu au făcut un gest exterior care să amenințe pacea sau nu s-au dedat la o agresiune împotriva ei, nu se poate acționa în contra lor.

A sancționa nu numai războiul, dar chiar și pregătirea lui, ar face cu neputință orice război de agresiune. Dar cum să ne imaginăm că s-ar putea obține unanimitatea statelor pentru un amendament de acest gen ? Există state membre ale Societății Națiunilor care nu ar permite niciodată un amestec de asemenea natură în treburile lor interne. Atunci de ce să ne atingem de articolul 11 dacă întărirea lui nu pare posibilă ?

Tot așa este și cu articolul 16. Unele state ar voi fie să-l slăbească, introducînd gradarea sancțiunilor, fie să excludă sancțiunile articolului 16 în ceea ce le privește. Nici un stat nu va fi vreodată de acord cu o astfel de pretenție și deci unanimitatea pentru modificarea articolului 16 nu s-ar putea obține. Atunci de ce să vorbim de revizuirea lui ?

Ceea ce va trebui făcut este ca nu numai articolul să nu fie modificat, ci, dimpotrivă, să se arate limpede întregii lumi că, deoarece amendamentele din 1921 nu au intrat în vigoare, hotărîrile Adunării de la 4 octombrie 1921 sînt nule și neavenite.

Rămîne articolul 19, care se referă la revizuirea frontierelor.

Departe de mine ideea de a deschide aci o discuție în această privință. Vreau să-mi deschid inima față de statele ex-inamice și nu să angajez o polemică cu ele.

Mă voi mulțumi cu unele observații de ordin general, care sînt obligat să le fac în scopul de a dovedi că reforma Pactului Societății Națiunilor nu este necesară.

Dacă luăm în considerație că Imperiul britanic, Statele Unite ale Americii, statele din America de Sud, Franța, Belgia, Olanda, Elveția, Spania, Portugalia, statele scandinave, statele baltice, statele din Mica Înțelegere, statele din Înțelegerea Balcanică, Uniunea Sovietică (a cărei politică actuală e bazată pe Societatea Națiunilor și pe apropierea între popoare) nu cer schimbarea frontierelor lor, ajungem la concluzia că pentru imensa majoritate a țărilor de pe planetă revizuirea frontierelor lor nu constituie o problemă.

Dacă, pe de altă parte, considerăm că politica actuală a Germaniei față de Polonia și politica Italiei față de Iugoslavia nu sînt compatibile cu revizuirea frontierelor poloneze și iugoslave, ajungem la concluzia că la ora actuală, pentru aceste state, chestiunea frontierelor lor nu este, după propria lor mărturisire, o problemă. De altfel, ar fi cea mai gravă eroare ca pentru o chestiune locală care nu privește decît unele state să se generalizeze problema.

În ce privește Europa Centrală, voi spune pur și simplu : mai întîi nu țările interesate au trasat frontierele lor, ci mari experți americani și englezi.

Apoi acești experți au făcut studii atît de amănunțite în fiecare caz, încît ei nu ezită să spună că, dacă ar fi să se schimbe o frontieră pentru a repara o nedreptate, rezultatul ar fi că s-ar crea o nedreptate mai mare decît aceea pe care ar fi voit s-o repare.

În sfîrșit, cînd se fixează o graniță, este imposibil să nu se creeze nemulțumiri.

Astăzi se plînge cel care a pierdut un teritoriu ; mîine se va plînge cel căruia i s-a luat un teritoriu. Există, în materie de granițe, o muzică de lungă durată, un fel de *moto perpetuo,* care trebuie în mod necesar înregistrat și căruia nu i se poate pune capăt cu ușurință.

Ce este în realitate așa-zisul drept istoric ?

Este un rapt consacrat de timp. Frontierele actuale, dacă ele vor dura cum gîndesc eu, vor avea cel puțin meritul că sînt sentințe internaționale consacrate de timp.

Pentru a revizui un modest contract de închiriere, este necesar consimțămîntul celor două părți interesate. În consecință, ar fi greu să se aplice articolul 19 din pact dacă statul interesat nu-și dă consimțămîntul pentru ca teritoriul său să fie redus. Și cum este clar că statele vizate prin revizuire nu și-ar da niciodată consimțămîntul ca să se modifice condițiile de aplicare ale articolului 19, întreb : este înțelept să deschidem o discuție publică asupra articolului 19, discuție care va stîrni pasiunile naționale, atunci cînd se știe dinainte că nu se va ajunge la nici un rezultat ?

Aceasta este cu atît mai adevărat, cu cît consider că soluționarea relelor pe care le creează o frontieră nu se poate face prin revizuire, deoarece, în definitiv, o revizuire înseamnă deplasarea răului de la un loc la altul ; pentru soluționarea problemei, trebuie să se distrugă toate piedicile pe care le reprezintă frontiera prin spiritualizarea ei constantă și progresivă.

Cît este de uman, de practic și de sănătos planul președintelui Hodza de a uni statele dunărene într-o entitate economică distinctă în loc să fie lăsate ca să se dedea la certuri care nu duc la nici un rezultat și care umplu de amărăciune sufletul celor care se ceartă !

II

Dacă Pactul Societății Națiunilor nu trebuie să fie schimbat, el trebuie să fie completat prin pacte regionale de asistență mutuală. Europa va trebui să fie împărțită în zone, din punctul de vedere al securității. Ce este o zonă ? Această chestiune comportă discuții. Ceea ce este important este că în viitor sancțiunile economice trebuie să rămînă universale și trebuie să fie aplicate concomitent cu sancțiuni militare cel puțin regionale.

Știu că la ora actuală există o tendință accentuată în domeniul internațional : politica de neutralitate. Nimic mai firesc decît nevoia care a dat naștere unei astfel de concepții. Nimic mai firesc decît să nu voiești războiul și, dacă el totuși izbucnește, să nu vrei să iei parte la el. Dar a ne închipui că se poate practica politica de neutralitate printr-o afirmație pură și simplă este prea copilăresc.

Pentru a fi neutru trebuie mai întîi să fii de acord cu toți vecinii tăi. Trebuie apoi să fii gata ca să te aperi cu armele dacă vecinii nu-și țin cuvîntul. Mai trebuie după aceea ca, în caz că forțele proprii nu sînt de ajuns pentru a învinge un dușman prea puternic, să devii aliatul acelora dintre state care au același interes ca și tine.

Politica de neutralitate nu poate constitui decît o rezultantă. Ea nu ar putea constitui niciodată o metodă.

Neutralitatea este fructul pactelor de asistență mutuală încheiate în cadrul Societății Națiunilor, conform doctrinei securității colective, care, prin imensitatea forțelor pe care le poate ridica împotriva agresorului, va paraliza pentru totdeauna acțiunea criminală a acestuia.

Există oare un singur stat din Mica Înțelegere care să poată practica politica de neutralitate ? Nu !

Cehoslovacia este aliată nu numai cu România și cu Iugoslavia, ci și cu Franța și cu U.R.S.S.

Iugoslavia este aliată cu Cehoslovacia și cu România împotriva Ungariei sau Bulgariei, acționînd singure sau în colaborare cu alte state mari sau mici.

Cît despre România, în afară de obligațiile ei în Mica Înțelegere și în Înțelegerea Balcanică, este aliată la est cu Polonia, care, la rîndul ei, este aliată la vest cu Franța împotriva Germaniei.

În aceste condiții, pentru statele din Mica Înțelegere cuvîntul neutralitate este sinonim cu neîndeplinirea obligațiilor existente, adică sinonim cu cuvîntul dezonoare.

De aceea statele din Mica Înțelegere au tot interesul să vadă stabilindu-se, pe baza Pactului Societății Națiunilor, un sistem de pacte regionale militare, care pot, numai ele, să le asigure securitatea.

Cît despre sistemul pactelor bilaterale, să-mi fie permis să observ că ele seamănă foarte mult cu vechile tratate de alianță dinainte de război, care constituiau sisteme închise.

Pactul regional rămîne totdeauna deschis adeziunii tuturor celor interesați, de aceea el este compatibil cu Pactul Societății Națiunilor. El nu este decît punerea în vigoare anticipată a articolului 16 din pact. Și dacă la început el este parțial, adică nu a obținut decît cîteva semnături, nimic nu se opune ca numărul semnăturilor să crească și ca el să devină general la sfîrșit.

Cît despre ideea că s-ar putea izola un pact bilateral de un altul pînă într-atît încît să se poată purta război în virtutea primului și să se ceară legal neutralitatea în virtutea celui de-al doilea, mă voi mulțumi să spun că omenirea a suferit prea mult pentru a nu-și da seama că nu se poate accepta drept rețetă de pace paralizarea unei regiuni, combinată cu sistemul mîinilor libere în altă regiune. Un atare sistem nu merită nici măcar să fie criticat : un zîmbet e de ajuns.

III

În sfîrșit, pentru a ieși din haosul ideologic trebuie menținută pacea. Este singurul mijloc care îngăduie să ieșim din stadiul de drept actual și să ajungem la un stadiu de drept nou, care va fi un compromis între toate idealurile existente și pe care nu-l vom putea atinge decît prin avîntul inimii, unit cu exigențele rațiunii și verificat de experiența timpului.

Nu există mijloc mai eficace pentru a apăra pacea actuală decît ca fiecare stat să declare dinainte ce va face în cazul unei eventuale agresiuni.

Statele din Mica Înțelegere și din Înțelegerea Balcanică au spus din timp — și aceasta le onorează — care va fi acțiunea lor în fața unei agresiuni prevăzute de tratatele care le leagă.

Noi am cunoscut, ca și alții, suferințele războiului, dar, cel puțin, pe teritoriul internațional pe care îl acoperă tratatul Micii Înțelegeri și cel al Înțelegerii Balcanice nu am pierdut nici un moment, nici în trecut și nici în prezent, sentimentul securității.

Aceasta pentru că în cele două acorduri despre care vă vorbesc s-a considerat întotdeauna echivocul drept un dușman, claritatea drept cea mai bună metodă și fermitatea drept o datorie.

Dacă toate statele ar face ca noi, dacă s-ar putea întocmi chiar azi tabloul forțelor celor care s-ar opune mîine agresiunii, ea nu s-ar produce niciodată.

Se știe că în Occident există o tendință de a se face deosebire între Est și Vest din punctul de vedere al securității. Această deosebire nu are nici o bază.

Mai întîi, Pactul Societății Națiunilor este general și exprimă în mod clar noțiunea de pace indivizibilă.

Apoi, Marea Britanie n-a spus și nu va spune niciodată că se dezinteresează de pace în Europa Centrală și Orientală. Ea face numai această distincție : pentru Vest, interesele mele îmi apar încă de pe acum așa de clare, încît mă pronunț dinainte ; pentru Est mă voi pronunța în ziua în care va avea loc agresiunea.

În sfîrșit, să nu uităm că indivizibilitatea păcii rezultă din faptul că Franța are tratate de alianță în regulă cu Cehoslovacia și cu U.R.S.S. pe de o parte, și cu Marea Britanie pe de altă parte.

În ziua în care Franța ar acționa în virtutea tratatelor ei de alianță și în conformitate cu recomandările Consiliului Societății Națiunilor pentru aplicarea articolului 16 sau a articolului 15, paragraful 7, din pact și cînd s-ar vedea atacată la rîndul ei, ea ar fi victima unei agresiuni neprovocate.

Îndeplinirea unei datorii internaționale nu va putea fi niciodată asimilată cu o provocare, căci atunci toate tratatele de alianță care leagă puterile din Vest și însuși Pactul Societății Națiunilor ar fi adevărate artificii înșelătoare.

Franța va avea în acea zi drept la sprijinul reciproc despre care vorbește paragraful 3 din articolul 16, așa cum și Marea Britanie a cerut sprijinul puterilor mediteraneene pentru aplicarea sancțiunilor în conflictul italo-etiopian, și, în plus, ea, Franța, va avea drept la ajutorul pe care îl stipulează tratatele sale de alianță în cazul unei agresiuni neprovocate.

Se știe, pe de altă parte, ce se mai spune în Occident, atît în Franța, cît și în Anglia : practicarea unei politici care constă în

a anunța astăzi ce acțiune vom întreprinde mîine înspăimîntă pe omul simplu.

Oh, biet om de pe stradă ! Să-mi fie permis ca să-ți iau apărarea cel puțin aci, la Universitatea marelui Comenius, în numele principiilor ce stau la baza filozofiei lui : „Școala trebuie să fie o uzină de omenie, iar oamenii, fără deosebire de clasă sau de sex, trebuie să fie educați cu privire la orice subiect care le este necesar pentru a trăi și pentru a obține îndurarea".

Desigur, omul de pe stradă, care nu cunoaște detaliile și dificultățile politicii, are o tendință naturală de a evita războiul cît timp el sau țara lui nu sînt direct atacate.

Dar este ușor, printr-o educație adaptată, să facem ca omul de pe stradă să înțeleagă că solidaritatea între națiuni este așa de strînsă, încît, dacă se atinge cineva de una, suferă și cealaltă. Este și mai ușor să-l facem să înțeleagă că a proclama dinainte necesitatea de a porni la război este mijlocul cel mai sigur de a-l evita.

Pentru mine, situația opiniilor publice din Occident seamănă ciudat de mult cu un film Kodak deja expus, dar încă nedevelopat. În ceea ce mă privește, eu văd de pe acum imaginea. Omul de pe stradă nu o va vedea decît în ziua cînd evenimentele vor permite developarea filmului. Dar atunci va fi prea tîrziu ; războiul va fi inevitabil și omul de pe stradă va trebui să-l facă.

Or, scopul pe care noi trebuie să-l urmărim este să menținem pacea, și nu să o cîștigăm a doua oară.

Ce știa omul de pe stradă de la Glasgow despre motivele care în 1914 au determinat Anglia să ia armele ? Nu știa nimic ! Și, totuși, a murit ca un erou.

Dacă omul de pe stradă e în stare să-și dea viața fără să știe pentru ce, să-i arătăm cel puțin respectul care i se cuvine, explicîndu-i cu francheță ce înseamnă datoria internațională a țării lui și, prin ea, care este propriul său interes.

Cînd el va înțelege că tăcerea poate să-l ducă la moarte și că un cuvînt spus la timpul potrivit poate să-i salveze viața, va cere el însuși guvernelor de pretutindeni ca să vorbească și să spună cuvintele necesare care vor face să se înconvoaie spadele și să tacă tunurile.

Nu, nu mă tem că omul de pe stradă va împiedica guvernele să-și expună dinainte politica lor. Mi-e teamă mai mult de lipsa de curaj care se cere pentru a rupe tradițiile și a ține pe față un limbaj care poate provoca pentru un timp o ostilitate internațională. Dar omul politic să-și dea seama că această ostilitate nu este eternă și că ea poate pînă la urmă să-i aducă un bun rar, un bun prețios : respectul adversarului pentru caracterul lui și pentru curajul lui.

Iată, doamnelor și domnilor, un program vast de soluții concrete, întocmit de un om politic care este totodată și jurist, ca răspuns la apelul președintelui Beneš în scopul de a ieși din haosul ideologic actual prin punerea dreptului în serviciul politicii, în așa măsură încît să se ajungă la concluzia că este vorba de două aspecte ale unui adevăr unic.

Numai atunci cînd politica se va confunda cu dreptul, cînd spiritul politic nu se va mai opune spiritului juridic, numai atunci cînd se va înțelege că adevăratul spirit juridic se confundă cu spiritul politic cel mai ascuțit, pentru că el constă în a armoniza contradicțiile de moment cu cerințele stăpînului care se numește lege, pentru că el știe că dacă acesta nu mai merită să fie stăpîn trebuie înlocuit cu un stăpîn nou, adaptat exigențelor noi care se numesc tot lege, dar o lege nouă, numai în ziua în care dreptul va străluci ca un răsărit de soare în sufletul tuturor oamenilor, ca o directivă care călăuzește, ca un imperativ categoric care se impune, ca o autosupunere care se confundă cu libertatea organizată, omenirea va fi salvată pentru că în pacea creată de ordinea juridică omul își va putea împlini destinul său, potrivit comandamentului idealului creator.

Idealul creator vrea ca împărăția cerurilor care este în noi să se realizeze în jurul nostru în lumea vizibilă a materiei.

Idealul creator nu se mulțumește să sădească în sufletul omenesc germenele credinței într-o viață viitoare, unde înțelepciunea își va da mîna cu bunătatea ; el cere mai ales eforturile necesare, oricît de mari ar fi ele, pentru a integra în materie toate elanurile instinctive ale sufletului omenesc înspre frumos și înspre bine, spre care nu e de ajuns să tindem, ci trebuie să știm să le creăm !

Idealul creator nu face deosebire între spirit și materie ; el vede în cel dintîi geniul sculptorului, iar în cea de-a doua marmura care se lasă șlefuită pentru ca să apară în plină lumină frumosul, ascuns mai înainte în străfundurile sufletului omenesc.

Pacea în ordine, dreptul în perpetuă devenire și în perpetuă legătură cu mersul schimbător al vieții, sufletul omenesc în strădanie continuă de a se realiza pe sine însuși în formele concrete ale unei gîndiri și unei generozități în continuă ascensiune, iată condițiile pe care le cere ieșirea din haos și viața organizată către care aspiră toți oamenii.

Prin drept ca metodă, prin domnia dreptului ca obiectiv, prin funcționarea dreptului în serviciul îmbunătățirii dreptului, vom realiza exigențele idealului creator, vom înceta de a fi niște ființe umile care se pleacă în fața greutăților vieții, vom deveni stăpînii

vieții și nu sclavi ai ei, vom simți într-un cuvînt că Dumnezeu este cu adevărat în noi.

Pentru că mi-ați dat prilejul să exprim aceste adevăruri, care sînt substanța însăși a vieții mele, și pentru că m-ați proclamat *Doctor honoris causa* al Universității dumneavoastră dați-mi voie, domnule rector și dumneavoastră toți domnilor profesori, să vă mulțumesc pentru bogata comoară pe care o voi duce cu mine de la Bratislava și care se numește recunoștință.

„L'ORDRE DANS LA PENSÉE" DISCURS PUBLICAT ÎN
SBORNIK PRÁVNICKE FACULTY UNIVERSITY KOMENSKÈHO V BRATISLAVE, 1937

487

INTERVIU ACORDAT DE N. TITULESCU ZIARULUI „PARIS SOIR", APĂRUT ÎN NUMĂRUL DIN 14 MAI 1939*

D-l Titulescu ne spune :

„Acordul anglo-turc nu vine în contradicție cu Pactul balcanic".

Acordul anglo-turc a fost încheiat. Cum se integrează el în complexul tratatelor încheiate și mai ales cum poate fi el interpretat în raport cu Pactul balcanic ?

Este în contradicție cu acesta din urmă, așa cum dau unii a înțelege ?

„Nu", *ne-a declarat astăzi dimineață domnul Nicolae Titulescu, binecunoscutul om de stat român, unul dintre principalii făuritori ai Pactului balcanic.*

„Consider — *continuă domnia-sa* — că a lăsa să se acrediteze greșeala că înțelegerea anglo-turcă ar fi contrară Pactului balcanic dăunează în asemenea măsură bunei înțelegeri internaționale, încît voi face o excepție în favoarea ziarului «Paris Soir» și voi aduce la cunoștința generală părerea pe care o împărtășesc.

Nu numai că nu există contradicție între Pactul anglo-turc și Pactul balcanic ; mai mult încă, Pactul anglo-turc este o completare binevenită a celui din urmă.

Într-adevăr, în virtutea Pactului balcanic, semnatarii săi sînt obligați să-și acorde reciproc ajutor dacă sînt obiectul unei agresiuni din partea unui stat balcanic acționînd singur sau împreună cu un alt stat. Faptul că acest stat este o mică sau o mare putere nu are importanță ; ajunge să ia parte la o agresiune alături de un stat balcanic pentru ca mecanismul pactului să intre automat în funcțiune.

Acest lucru este atît de evident, încît a fost nevoie de o rezoluție specială a Consiliului Înțelegerii Balcanice pentru a scuti Grecia de această obligație în cazul în care agresiunea ar veni din partea unui stat balcanic acționînd împreună cu Italia. Situația geografică a Greciei justifică îndeajuns această excepție.

Așadar, Pactul balcanic este o alianță care departe de a fi îndreptată împotriva Bulgariei, este destinată să mențină securitatea statelor balcanice în pofida și împotriva tuturor. S-o spunem limpede : împotriva acelei mari puteri care ar folosi unul din statele balcanice pentru a le dezbina pe celelalte și a le face să renunțe la formula : Balcanii celor ce trăiesc în Balcani.

Cînd un instrument diplomatic creează obligații atît de grele pentru statele balcanice, este firesc ca el să lase deschisă posibilitatea de a găsi forțe suplimentare față de acelea pe care le reprezintă statele balcanice pentru a face față angajamentelor luate.

În caz contrar, dacă s-ar adopta concepția porții închise, ar însemna că Pactul balcanic, după ce a impus semnatarilor săi riscul de a combate o mare putere, le-ar interzice colaborarea cu o altă mare putere pentru a-și atinge scopul. Ar fi absurd.

De aceea în tot timpul perioadei care a urmat creării Înțelegerii Balcanice, aceasta din urmă a căutat marea putere care ar putea să-i stea în ajutor urmînd aceste căi, adică fără să lupte pentru hegemonia sa și acceptînd ca Balcanii să aparțină exclusiv celor ce trăiesc în Balcani.

Astăzi Turcia a găsit această mare putere : Marea Britanie.

Semnînd cu ea un acord, Turcia nu numai și-a servit propriile interese, ci și pe acelea ale tuturor statelor balcanice, care trebuie să-i fie recunoscătoare pentru aceasta.

De altfel trebuie stabilită o distincție foarte clară în cadrul declarației făcute în Camera Comunelor de către domnul Neville Chamberlain.

Există mai întîi cazul unui război în regiunea Mediteranei. Cum ipoteza unui război dus împotriva Turciei de către un stat balcanic trebuie înlăturată în practică, nici un stat balcanic neavînd o flotă suficientă pentru a purta război naval împotriva Turciei, Turcia în acest domeniu este suverană să stabilească un acord care să convină intereselor ei, Pactul balcanic neimpunîndu-i nici o restricție în acest sens.

Domnul Neville Chamberlain se referă apoi în declarația sa la obligația de a se consulta cu Turcia pentru a asigura consolidarea securității în Balcani. Pentru cine a lucrat în domeniul diplomatic cu Turcia și Marea Britanie, pentru cine cunoaște cinstea acestor două țări în aplicarea tratatelor și respectarea cuvîntului dat, nu în-

cape îndoială că această consultare nu va avea loc într-un spirit de încălcare a Pactului balcanic, ci într-un spirit de riguroasă aplicare. Și aceasta pentru un motiv foarte simplu : Turcia este semnatară a Pactului balcanic, iar Marea Britanie nu a fost niciodată complice la nerespectarea unei obligații internaționale.

Contradicție între Pactul anglo-turc și Pactul balcanic ? Nicidecum. Doar evoluția acestui din urmă spre o desăvîrșire treptată pînă la realizarea imaginii complete, a cărei viziune limpede făuritorii lui au avut-o încă din primul moment".

488

SCRISOAREA ADRESATĂ DE N. TITULESCU ZIARULUI „L'ORDRE", APĂRUTĂ ÎN NUMĂRUL DIN 30 MAI 1939 *

Domnule director,

Citesc în numărul de ieri, 29 mai, al ziarului „L'Ordre" un articol, de altfel foarte interesant și plin de observații pătrunzătoare, intitulat „Turcia și tripla alianță anglo-franco-rusă", care anunță printr-un subtitlu cu litere groase lichidarea Pactului balcanic.

Motivul acestei lichidări : el ar fi dublu. Mai întîi Iugoslavia ar fi acționat cu ocazia ocupației albaneze, în așa fel încît merita felicitările guvernului italian.

Apoi, în ce privește partea română, ar exista impresia că Bucureștii, cedînd în fața amenințării germane, și-ar fi înstrăinat o parte din libertatea de acțiune.

Îmi veți îngădui să exprim o părere diferită ?

Ce oare altceva ar fi putut face Iugoslavia în fața ocupării Albaniei de către Italia ? Să declare război ? Nu cred că ar putea cineva să pretindă în mod rațional acest lucru. Iugoslavia se găsea singură în această împrejurare. Nici o mare putere nu ar fi fost alături de ea, sistemul de securitate colectivă numit „frontul păcii" nefiind realizat în acea clipă.

Nici o putere balcanică nu ar fi venit în ajutorul Iugoslaviei. Pactul balcanic nu prevede, de fapt, asistență decît în cazul în care unul dintre semnatari ar fi atacat de un alt stat balcanic acționînd singur sau în înțelegere cu altul. Or, Iugoslavia nu a fost atacată, iar Albania nu era semnatară a pactului. Și atunci ? A face față cu seninătate unor împrejurări grele nu este o trădare, ci prima regulă a alfabetului diplomatic.

Există o altă acțiune care, după mine, ar putea fi criticată pe bună dreptate, și anume semnarea, acum doi ani și mai bine, a pac-

tului de prietenie veșnică între Iugoslavia și Bulgaria, fără ca obligațiile pactului să fi fost formal invocate.

Într-adevăr, să presupunem că Bulgaria atacă unul din statele balcanice. Dacă Iugoslavia nu intervine pentru a rămîne credincioasă obligației de prietenie veșnică față de Bulgaria, ce se alege atunci de Pactul balcanic ? Iar dacă intervine, ce se întîmplă cu prietenia veșnică ?

Dar pe vremea semnării Pactului bulgaro-iugoslav toată lumea se întrecea să aducă laude noului tratat, atît din partea statelor balcanice, cît și din aceea a marilor puteri. Noul tratat urma să deschidă o eră nouă în viața Balcanilor, era o primă etapă a intrării Bulgariei în Pactul balcanic și... cîte și mai cîte !

Cei care se străduiau să facă puțină lumină ca să iasă din starea de confuzie erau socotiți pescuitori în apă tulbure. A trebuit să ne mulțumim cu explicații *ex post facto* și atît a fost tot.

Iar astăzi, pentru că Iugoslavia refuză să se sinucidă aruncîndu-se singură într-un război împotriva Italiei, este trasă la răspundere. Cum să mai priceapă cineva ceva ?

De altfel dacă, din nenorocire, unul dintre cei patru semnatari ai Pactului balcanic și-ar încălca îndatoririle, pactul ar rămîne în picioare pentru ceilalți trei. Dacă doi dintre semnatari l-ar încălca, el ar fi menținut în vigoare de ceilalți doi care ar rămîne.

Mă gîndesc la România. Eu nu cunosc acordul economic semnat de țara mea cu Germania. Dar cunosc cele două principii fundamentale ale politicii noastre externe, aș spune mai mult, ale întregii noastre vieți naționale : menținerea integrității teritoriale și respectarea cuvîntului dat.

Cel ce și-ar închipui, oricare ar fi angajamentele economice care o leagă de cineva, oricine ar fi acesta, că România ar rămîne neutră în cazul cînd Bulgaria ar ataca Iugoslavia sau Turcia și nu și-ar îndeplini obligațiile care decurg din Pactul balcanic ar aduce o jignire nemeritată țării mele.

Dacă România și-a luat aceste angajamente față de Turcia atunci cînd aceasta era singură, ea și le va îndeplini cu atît mai ușor astăzi, cînd Marea Britanie și Franța sînt alături de Turcia. Dacă România și-a asumat obligația de a apăra Iugoslavia împotriva Bulgariei, atunci cînd Iugoslavia era la cuțite cu Italia, cu atît mai puternic a devenit acest angajament în ziua cînd relațiile sîrbo-italiene și sîrbo-germane au devenit cu adevărat cordiale.

În ce mă privește, am plătit credința mea față de Iugoslavia prin pierderea simpatiei italiene, care mi-era scumpă. Astăzi văd Iugoslavia tratată de italieni drept prietenă, în timp ce eu rămîn mai departe „dușmanul". Cum logica și politica nu merg totdeauna mînă

în mînă, mă aștept ca această situație să nu se schimbe. Ce importanță are ! Îmi voi face întotdeauna datoria după cum îmi dictează conștiința. Dar cel puțin mi se pare că aceste împrejurări mă îndreptățesc să spun că, dacă țara mea a dovedit că este gata să-și îndeplinească angajamentele atunci cînd calea lor era — și eu sînt în măsură s-o dovedesc — spinoasă, cu atît mai mult și le va ține astăzi, cînd în îndeplinirea sarcinii sale ea nu mai este singură.

De altfel, România a dovedit cu prisosință în timpul crizei cehoslovace că știe să meargă dincolo de angajamentele scrise atunci cînd interesul comun o cere.

Dar ea a fost singură în nobila ei pornire de a ajuta Cehoslovacia.

Cînd o țară dovedește în acest fel înțelegerea obligațiilor ei morale, merită să i se acorde o încredere deplină în ce privește îndeplinirea obligațiilor sale legale. Așa stînd lucrurile, nu „o semidislocare a Pactului balcanic din 1934" se află la originea noii atitudini a Turciei.

Nu un sentiment de izolare a îndemnat Turcia să încheie acordul cu Marea Britanie și cu Franța. Ci tocmai obligațiile Pactului balcanic, conform cărora semnatarii săi trebuie să-și acorde sprijin reciproc singuri sau împreună cu o mică sau mare putere, au determinat Turcia să caute alianța unei mari puteri pentru a face față angajamentelor luate.

Prietenul meu Rüstü Aras, astăzi ambasador al Turciei la Londra, ar putea să spună multe despre eforturile pe care le-am depus, el și cu mine, pentru a găsi această mare putere.

În prezența mea Turcia a oferit Franței alianța sa. Nu era vorba pe atunci de Alexandreta (Iskenderum). Franța a refuzat de teamă de a nu nemulțumi Italia. Turcia a insistat ca, în înțelegerile prevăzute de Laval între Italia și Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică să nu fie uitată. Italia a arătat o antipatie fățișă față de orice acord cu cele două înțelegeri regionale amintite. S-ar putea spune că politica Italiei în acea vreme se rezuma în următoarea formulă : cu frînturi din această Înțelegere ar fi posibil un acord ; cu ea în bloc niciodată.

Astăzi Turcia a reușit să se înțeleagă cu Marea Britanie și cu Franța. Să nu regretăm faptul că Franța plătește, pentru a pune pe baze solide prietenia ei cu Turcia, cu prețul menajamentelor ei față de Italia. Binefacerile acordului sînt atît de mari, încît se compensează.

Dar aceste acorduri au iscat diverse comentarii. Unii strigă că este vorba de o încercuire, alții vor să explice atitudinea Turciei prin dislocarea Înțelegerii Balcanice. Nu este vorba nici de una,

nici de cealaltă, ci numai de o evoluție spre desăvîrșirea Înțelegerii Balcanice. Iată adevărul !

Domnul Titulescu adaugă următoarele cu privire la articolul din ziarul „L'Ordre".

Mai citesc aici, într-adevăr, că în timpul vizitei sale la Ankara din martie 1939 primul ministru al Bulgariei ar fi rugat Turcia să intervină pe lîngă România pentru retrocedarea Dobrogii și că, în întrevederea dintre miniștrii afacerilor externe ai Turciei și României din 9 aprilie Ankara ar fi sfătuit, se pare, Bucureștiul în acest sens.

Nu am fost martor la întrevederea din 9 aprilie și totuși afirm fără teamă că aș putea fi dezmințit că Turcia nu a sfătuit România să treacă la o revizuire în favoarea Bulgariei.

Scopul Pactului balcanic este menținerea actualei ordini în Balcani. A sfătui, în calitate de semnatar al Pactului Balcanic, pe un alt semnatar să revizuiască frontierele balcanice înseamnă nu numai să te împotrivești scopului expres formulat de acest tratat, ci înseamnă să comiți un act care ar echivala cu refuzul obligațiilor de asistență asumate.

Într-adevăr, poți oare sfătui ca prieten să se treacă la o acțiune pe care te-ai angajat ca aliat s-o împiedici ? Ar fi greu să imputi cuiva o astfel de contradicție. Înseamnă să nu cunoști Turcia pentru a o învinui de un asemenea lucru.

Binevoiți a primi, domnule...

489

PACTUL SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR ȘI LEGĂTURA SA CU PACTUL BRIAND-KELLOGG *

Orice diferend care amenință să aducă o ruptură este în mod obligatoriu supus prin Pactul Societății Națiunilor fie arbitrajului, fie examinării de către Consiliu. Acesta din urmă va încerca să mijlocească o înțelegere între părți. Dar, în orice caz, nici un stat nu poate recurge la război decît după trei luni de la publicarea raportului. Aceasta este esența Pactului Societății Națiunilor.

Statele declară solemn, în numele popoarelor respective, că ele condamnă faptul de a recurge la război pentru reglementarea diferendelor internaționale și renunță la acesta ca instrument de politică națională în relațiile lor reciproce. Aceasta este esența tratatului semnat la Paris la 27 august 1928 și cunoscut sub numele de Pactul Briand-Kellogg, sau Pactul de la Paris.

Criticile aduse azi Pactului Societății Națiunilor se axează în jurul a două principale capete de acuzare : pactul face ca războiul să izbucnească mai greu, dar nu exclude războiul legal în cadrul dreptului ginților ; pactul nu cuprinde o soluție „obligatorie" pentru diferendele internaționale și nici soluții „pentru toate diferendele fără excepție".

Or, tocmai viciul fundamental ce se impută Pactului Societății Națiunilor este corectat prin Pactul de la Paris.

Pactul Societății Națiunilor nu exclude războiul în toate cazurile. Conform părerilor juriștilor, există patru cazuri în care războiul legal dăinuie ; primul este cel al unui stat care ar recurge la război după arbitraj, reglementarea judiciară sau raportul unanim al Consiliului (sau un raport votat, cu majoritatea cerută, de Adunare) împotriva unui stat care nu s-ar supune sus-ziselor decizii sau raportului. Și aceasta numai după expirarea unui termen de trei luni.

Cel de-al doilea caz este acela în care un stat ar recurge la război deoarece Consiliul nu a putut pronunța o rezoluție adoptată în unanimitate și nici Adunarea nu a votat o rezoluție cu majoritatea cerută. Într-adevăr, în acest caz, pactul stipulează că membrii Societății Națiunilor își rezervă dreptul de a acționa cum vor crede de cuviință pentru menținerea dreptului și a justiției.

Cel de-al treilea caz este acela în care un stat ar recurge la război „cînd un diferend între părți este considerat de către una din ele și recunoscut de către Consiliu ca ținînd de dreptul intern", căci în acest caz Consiliul nu are recomandări de făcut și, în consecință, pactul nu exclude războiul.

Cel de-al patrulea caz este acela al unui diferend între un stat membru și un stat care nu este membru al Societății Națiunilor și care ar refuza să supună diferendul Societății Națiunilor. În acest caz, statul membru al Societății Națiunilor are libertatea de a recurge la război.

Iată expuse, așa cum au fost numite, „fisurile" Pactului Societății Națiunilor. Ele sînt atît de numeroase și de o asemenea amploare, încît se vede limpede că domeniul din care războiul a fost legal exclus prin Pactul Societății Națiunilor este foarte restrîns.

Acestea fiind spuse, sîntem mai în măsură să ne dăm pe deplin seama de ceea ce înseamnă din punct de vedere practic și juridic nu Pactul Briand-Kellogg în sine, nu Pactul Societății Națiunilor în sine, ci suprapunerea celor două convenții. Pentru marea majoritate a națiunilor care au semnat și Pactul Societății Națiunilor și Pactul Kellogg, acesta din urmă înseamnă într-adevăr renunțarea la dreptul de a face război în cele patru cazuri în care războiul supraviețuia pînă atunci ca instituție legală.

Pactul Kellogg va putea deci fi invocat în fața Societății Națiunilor sau în fața Curții de la Haga pentru a împiedica exercitarea dreptului legal la război, așa cum acesta rezultă din Pactul Societății Națiunilor.

Această „vorbărie de o candidă simplitate" ce pare să caracterizeze în ochii unora Pactul de la Paris, transpus în domeniul legalității internaționale, înseamnă deci următoarele trei lucruri, esențialmente practice :

a) suprimarea pentru membrii Societății Națiunilor a războiului în cele patru cazuri în care Pactul din 1919 nu izbutise să stăvilească dreptul legal la război ;

b) extinderea renunțării la dreptul legal de a purta război și la state care nu sînt membre ale Societății Națiunilor ;

c) obligația de a nu se opune de acum înainte sancțiunilor pe care Societatea Națiunilor le va edicta pentru a împiedica războiul, căci, dacă există o solidaritate legală, organizată în vederea acțiunii prevăzute prin articolul 16 al pactului, există în orice caz o solidaritate legală din partea tuturor semnatarilor Pactului Kellogg, care constă din faptul de a nu se opune celei dintîi și care nu este decît punerea în aplicare a celei de-a doua.

Și aceasta nu pentru un timp prestabilit, ci pentru totdeauna, Pactul Kellogg neprevăzînd nici retragere, nici denunțare.

Este adevărat că, în pofida Pactului Kellogg, războiul este încă posibil în trei cazuri : legitima apărare, ruperea angajamentelor de către unul sau mai multe state semnatare, necesitatea de a face față obligațiilor cuprinse în articolul 16 din Pactul Societății Națiunilor. Dar în cadrul acestor limite războiul se reduce fie la dreptul natural de legitimă apărare, care nu a fost abolit nici din viața indivizilor, fie la acțiunea punitivă a colectivității împotriva celor ce încalcă legile acceptate și care constituie în ochii multora sistemul cel mai sigur de a asigura respectarea lor.

În 1919, comunitatea internațională, ocupîndu-se pentru prima oară, sub forma unei acțiuni politice întreprinse de aproape toate statele fără deosebire, de domeniul arzător al dreptului la război, aborda cu timiditate această problemă. Ea se mulțumea să îngreuieze declanșarea lui ; nu îndrăznea încă să decreteze punerea lui în afara legii. Cinci ani mai tîrziu, grație eforturilor care au avut drept rezultat Protocolul din 1924, s-a ajuns ca războiul de agresiune să fie proclamat drept crimă de către Comunitatea internațională. Zece ani mai tîrziu, războiul el însuși ca atare este pus în afara legii. Nu, semnatarii pactului nu au adresat lumii numai vorbe goale și solemne ; acestea sînt realități vii care închid un ciclu pentru a deschide un ciclu nou și mai vast.

Pe de altă parte, este de asemenea adevărat că Pactul Kellogg nu schimbă cu nimic sistemul soluționării pașnice a diferendelor așa cum acesta rezultă din Pactul Societății Națiunilor. Dar dacă Pactul Kellogg a completat în mod fericit Pactul Societății Națiunilor din punctul de vedere al renunțării la dreptul legal de a purta război, Pactul Kellogg trebuie să fie completat la rîndul lui, în ceea ce privește soluționarea pașnică a conflictului, prin toate legile internaționale pe care lumea și le-a instituit prin Pactul Societății Națiunilor și în urma acțiunii neobosite duse de Societatea Națiunilor.

Constatăm cu satisfacție că propunerile Comitetului de securitate și de arbitraj, votate de cea de-a IX-a Adunare, au fost favorabil primite și sînt considerate drept un progres real față de protocolul semnat în 1924.

Dar se spune : nu există soluție judiciară obligatorie pentru toate problemele juridice, ținînd seama de jocul posibil al rezervelor, și nu există instanță recunoscută pentru a decide în conflictele de natură politică.

Referitor la prima obiecție, sînt gata să recunosc că jocul rezervelor ar putea reduce pentru moment sfera arbitrajului internațional cu privire la problemele juridice. Spun pentru moment, căci evoluția stă mărturie că ideea de arbitraj își croiește un drum din ce în ce mai larg în relațiile internaționale. Și, de altfel, chiar criticii autorizați care fac această obiecție acceptă ideea că în urma unor noi eforturi se va ajunge la soluționarea pașnică, prin arbitraj, a tuturor problemelor juridice și la executarea aproape sigură a sentințelor pronunțate. Dar nu aș putea admite să se spună că nu există o instanță recunoscută pentru conflictele de natură politică. Afirm, dimpotrivă, că nu există conflict posibil, că nu există conflict imaginabil nici prezent, nici viitor, că nu există nici un singur conflict declarat sau în stare latentă care să nu-și aibă judecătorul, în virtutea unei legi internaționale acceptată și practicată de imensa majoritate a statelor : acesta este Societatea Națiunilor.

Dar tocmai împotriva organizării acesteia din urmă sînt îndreptate criticile : „Ea este incapabilă să rezolve și cu atît mai mult să prevină conflictele ; ea este în orice caz paralizată de proasta calitate a dreptului pe care este chemată să-l pună în aplicare". Dar unde am ajunge dacă am pune fiecare în locul judecătorului acceptat de comunitatea internațională judecătorul preferat de noi și în locul dreptului care guvernează comunitatea internațională dreptul preferat de noi ?

Departe de mine ideea de a respinge criticile aduse acestei perpetue deveniri care este instituția de la Geneva, care nu are de

altfel nevoie să-i iau eu apărarea. Aș vrea numai să subliniez faptul că, presupunînd că Societatea Națiunilor ar avea toate defectele ce i se impută, nu există o altă instituție care să-i poată lua locul. Ea este rezultatul unei convenții încheiate între 57 de state. Organizarea ei constituțională nu poate fi pusă mereu în discuție fără ca acest lucru să nu comporte riscul de a ne face să pierdem puținul pe care l-am dobîndit.

Numai în cadrul Societății Națiunilor și în limita legilor sale se poate lucra pentru instituirea relațiilor internaționale pe baza justiției și *eficienții* cerute. Numai în cadrul Societății Națiunilor și în limita legilor sale se poate realiza dinamica mișcării. În afara Societății Națiunilor și împotriva ei nu se poate practica decît dinamica prăbușirii. Între un aparat defectuos organizat în vederea păcii și război, aleg primul. Și nici o altă alegere nu este posibilă după semnarea Convenției de la Paris.

Cuvintele spuse nu înseamnă numai repetarea expresă a unei obligații legal asumate, ci și expresia unei convingeri profunde, bazate pe constatarea că războiul nu este niciodată, dar niciodată spun, soluția unui conflict. Războiul în cel mai bun caz, adică războiul victorios, nu poate decît schimba termenii problemei ; nemulțumitul de mîine se substituie nemulțumitului de azi. Unui război purtat în numele justiției îi va urma alt război purtat în numele justiției. Și va fi veșnic așa. Și ce preț vom plăti ? Un preț enorm plătit de întreaga comunitate internațională pentru motivele subiective ale unuia sau ale mai multora din membrii săi.

Să lăsăm deci Societatea Națiunilor să-și desăvîrșească opera de pace și de justiție și să ne străduim mai degrabă să netezim calea ce duce la înfăptuirea acesteia. Viitorul trebuie să aparțină păcii.

N. Titulescu, Președinte al celei de-a XI-a și a XII-a Adunări a Societății Națiunilor, vicepreședinte al Academiei diplomatice internaționale.

ARTICOL PUBLICAT ÎN „DICTIONNAIRE DIPLOMATIQUE"
(SUB REDACȚIA LUI A. F. FRANGULIS), VOL. II, PARIS, P. 826—828.

490

PACTUL DE ÎNȚELEGERE BALCANICĂ *

Sinonimul păcii nu este lipsa războiului. Pacea înseamnă înainte de toate o stare de spirit alcătuită din încredere, din înțelegere reciprocă și din nădejde în ziua de mîine. Pacea nu se proclamă. Pacea se cucerește. Iar strădaniile depuse pentru ca ea să izbîndească sînt mai grele și mai îndelungate decît cele pe care le implică orice altă cucerire.

Iată de ce lupta pentru pace are un caracter sacru, căci ea trebuie să nimicească pe cei mai înverșunați dușmani ai muncii creatoare : îndoiala și descurajarea.

Toate eforturile noastre au fost închinate unui asemenea gînd. Scopul conferințelor noastre este într-adevăr acela de a lucra pentru apropierea între națiunile balcanice și de a găsi mijloacele pentru a pregăti în rîndurile opiniei publice terenul unei mai strînse cooperări între aceste națiuni.

România, de al cărui nume sînt legate atîtea inițiative luate în trecut în vederea unei înțelegeri între statele balcanice, nu putea să nu-și aducă întreaga și dezinteresata ei contribuție la făurirea acestei opere.

Parcurgînd unele rezoluții adoptate de conferințele de la Atena și Istanbul, constat că autorii rezoluțiilor s-au crezut îndreptățiți să afirme că numai aplicarea riguroasă a tratatelor de pace poate constitui baza cooperării între statele balcanice.

Cu alte prilejuri am insistat asupra necesității ca orice înțelegere între statele balcanice să intre în cadrul și să se integreze în spiritul Societății Națiunilor. Călăuziți de astfel de principii, este neîndoios că, lucrînd pentru făurirea unor înțelegeri cu caracter regional, vom facilita opera de organizare a continentului european.

Munca noastră nu poate să nu dea roade. Într-adevăr, nimeni nu poate tăgădui că în clipa de față există o solidaritate de interese între toate națiunile balcanice.

Datorită situației lor geografice și mai ales evoluției lor istorice, toate aceste națiuni au dobîndit o seamă de elemente comune de civilizație. Foarte adesea întîlnim aceleași concepții și același mod de viață. Arta lor populară, zicătorile, poezia și muzica lor sînt izbitor de asemănătoare.

Legate astăzi prin aceleași suferințe pricinuite de cumplitele războaie care au scăldat în sînge Balcanii, legate printr-un trecut care a contribuit atît de mult la înfrățirea lor, legate, în sfîrșit, prin

nevoia actuală de a-și spori mijloacele de apărare, unindu-și multiplele lor interese comune de ordin politic și economic, națiunile din această parte a Europei simt și ele efectele salutare ale solidarității internaționale.

Voi spune deci că, dacă în trecut Balcanii au fost considerați ca un focar de încordare internațională, tocmai aici în Balcani, grație străduințelor noastre, se simte un curent înnoitor, al cărui scop este de a înălța edificiul păcii pe singura bază solidă posibilă, deoarece este o bază morală : să ne ajutăm unii pe alții fără să dăunăm nimănui.

ARTICOL PUBLICAT ÎN „DICTIONNAIRE DIPLOMATIQUE"
(SUB REDACȚIA LUI A. F. FRANGULIS), VOL. III, PARIS

491

SUVERANITATEA STATELOR. ORGANIZAREA PĂCII*

„Suveranitatea statelor este oare un obstacol în calea păcii ?"

Este posibil, războiul fiind, fie că se recunoaște sau nu, produsul unei anumite structuri sociale și politice. Dar în starea actuală de lucruri, a preconiza drept rețetă a unei păci permanente abolirea suveranității înseamnă nu numai a preconiza o soluție imposibilă, ci și, dacă ne-am îndrepta pe această cale, să aruncăm lumea în haos și anarhie, căci nu se poate întrevedea nici realizată, nici limpede concepută noua organizare care ar trebui să intre în vigoare.

„Sentimentul național este un obstacol în calea păcii ?"

Acest lucru este posibil, dat fiind că reacțiile pe care acest sentiment le produce constituie cele mai frecvente cauze de război. Dar a preconiza drept rețetă a unei păci permanente abolirea sentimentului național înseamnă nu numai a preconiza o imposibilitate, ci și a răpi omului baza esențială a individualității sale actuale.

Dacă suveranitatea și sentimentul național nu pot și nu trebuie să fie desființate, ele pot fi canalizate, dîndu-li-se posibilitatea să înfăptuiască tot ceea ce în condițiile actuale corespunde unei funcțiuni utile, fiind în același timp dezbărate de orice exagerare care ar putea constitui o amenințare la adresa păcii. Acestei directive îi corespund legile internaționale de organizare a păcii. Această directivă trebuie să sprijine acea *Kulturkampf* destinată să schimbe psihologia umană, transformînd treptat în stare de conștiință pornirile confuze ale sufletului către perspective noi. Desigur, această *Kulturkampf* ar trebui să deschidă ochii asupra fragilității condițiilor și limitelor primelor realizări ale comunității internaționale în lupta pe care a dus-o înainte de război. Dar a acredita ideea

că începînd din 1919 nu se rostesc decît vorbe goale, a prezenta umanității drept un simplu miraj rezultatele dobîndite prin stăruitoarele eforturi făcute de toate statele fără deosebire, nu este numai un lucru periculos, ci și un lucru inexact.

Ce au devenit, într-adevăr, noțiunile clasice de suveranitate și de independență a statelor în ultima vreme, mai ales sub influența recentelor legi asupra organizării păcii ? Pentru cine nu vrea decît să audă, aceste noțiuni există, mărețe, ca și odinioară. Pentru cel ce știe să vadă, ele și-au plecat capetele. Într-adevăr, nimic nu poate fi mai grăitor în acest sens decît eforturile întreprinse pentru a găsi o tehnică acceptabilă a dreptului internațional, din clipa în care vechile concepții s-au izbit de realitățile care constituie noile legi asupra organizării păcii.

Juriștii, mai independenți decît oamenii politici, își dau nespusă osteneală pentru a adapta știința lor noilor realități. Nu este în intenția noastră de a expune acum opera pe care sînt chemați s-o realizeze juriștii secolului al XX-lea pentru a înlocui construcția juridică pe care Grotius, la începutul secolului al XVII-lea, a pus-o la baza relațiilor internaționale. Această operă își urmează, de altfel, cursul și nu va putea fi desăvîrșită decît atunci cînd toate urmările marelui război, și nu numai o parte din ele, nu vor mai fi resimțite. Suveranitatea, concepută odinioară ca o forță atît de absolută încît unii s-au crezut îndreptățiți să nege existența unui adevărat drept internațional, este astăzi concepută îndeobște drept o voință care se limitează pe sine însăși în virtutea puterii sale independente. Nu ne vom opri asupra obiecțiilor pe care le iscă o asemenea concepție în ochii juriștilor celor mai înaintați, pentru care suveranitatea nu ar mai fi decît simpla putere de a se mișca liber în limitele fixate de drept, adică o anumită competență specială deținută de guverne pe baza dreptului internațional. Vom adopta, dimpotrivă, concepția cea mai larg acceptată de către conducătorii politici actuali.

Cele trei elemente care caracterizează grupările sociale care au dobîndit o personalitate deplină — „legea", „puterea", „forța" — se bazează, în prezent, pe noțiunea de stat. Prin intermediul statelor, aceste trei elemente se proiectează pe arena internațională. Nu există loc în organizarea actuală a comunității internaționale pentru un suprastat. Acesta este înlocuit printr-o asociație voluntară de state libere, care și-au asumat obligația de a se supune legii acceptate de ele în virtutea propriei lor suveranități. (Este demn de a fi relevat faptul că actuala concepție a comunității internaționale se apropie, în anumite privințe, de cea schițată de Kant în „Eseul asupra păcii perpetue", unde se demonstrează că pacea nu se poate sprijini

pe un stat unic, ci pe o asociație de state libere.) În consecință, în prezent, legea internațională apare în ochii tuturor nu drept o lege de „subordonare", ci drept o lege de „coordonare", și situația fiecărui stat în raport cu celelalte nu drept o situație de „dependență", ci drept o situație de „independență".

Așa stînd lucrurile, legile care guvernează azi statele se integrează în două sfere deosebite, dar strîns unite ; dreptul intern, produs al dreptului de a ordona pe care îl posedă statul față de cetățenii săi, dreptul internațional, produs al contractului încheiat între voințe libere și egale. Cele două sfere au un conținut variabil și dreptul internațional manifestă o tendință din ce în ce mai accentuată de a absorbi materiile care figurau la început în sfera dreptului intern. Aceasta este concepția îndeobște admisă.

Și tocmai acum, în clipa cînd comunitatea internațională scoate din sfera dreptului intern pentru a-l încorpora în cea a dreptului internațional, apanajul cel mai indiscutabil al suveranității nelimitate de odinioară, „dreptul la război", tocmai acum vom arunca oare anatema asupra suveranității naționale, considerînd-o drept un obstacol în calea păcii ? Să recunoaștem cel puțin că nu este momentul cel mai potrivit. Dar, se va spune, nu făcînd legi împotriva războiului, ci eliminînd cauzele războiului va putea fi el stăvilit. Desigur, cauzele războiului trebuie studiate cu atenție și remediile adecvate căutate cu răbdare. Dar am comite o ciudată greșeală dacă ne-am închipui că, din punctul de vedere al metodei de urmat, remediul cauzelor războiului trebuie să preceadă abolirea războiului ca fapt ilicit în sine, oricare ar fi cauzele sale și oricare ar fi scopul său. Crima nu a fost stîrpită înăuntrul statelor prin studii de criminologie care aveau drept scop să pună în evidență cauzele ei, ci prin legi care pedepsesc crima în sine. Codul penal, din toate epocile și în toate societățile, a precedat studiul crimei, fenomen social. Desigur, un lucru nu-l exclude pe celălalt, dimpotrivă ; dar întotdeauna primul l-a precedat pe cel de-al doilea.

Ni se va putea, de asemenea, obiecta : ce poate face legea în starea actuală de lucruri, oricît de categorică ar fi, împotriva reînvierii războiului ? În fond, chestiunea se reduce la punerea în discuție a valorii legii internaționale.

Este sigur că nimeni nu-și închipuie că pacea veșnică s-a instaurat pe pămînt prin ceea ce a fost înfăptuit pînă acum. Asta ar însemna să credem că misiunea pe care umanitatea este chemată s-o îndeplinească a fost terminată în cîțiva ani prin punerea a cîtorva semnături. Dar, pe de altă parte, se poate oare contesta faptul că legea internațională este cel mai de seamă factor în realizarea scopului urmărit ?

Ce i se impută legii internaționale ? Posibilitatea ca ea să fie violată ? Dar care este legea ce nu poate fi violată ? Și de cînd violarea legii atrage acesteia din urmă pierderea caracterului de lege ?

Lipsa de sancțiuni ? Dar despre ce fel de sancțiuni este vorba ? Sancțiunile aplicate prin forță ? Sînt, evident, cele mai sigure și pentru multe înfăptuiri ele sînt indispensabile. Nu se poate spune că nu există nici un fel de sancțiuni. Ele nu au caracterul automat pe care-l posedă sancțiunile în interiorul unui stat. E adevărat. Dar se poate oare ajunge dintr-o dată la o identitate totală ? Ar trebui pentru aceasta să fie creat imediat suprastatul după modelul statelor naționale. Este oare posibil ? Și, în cazul cînd aceasta ar fi posibil, acest suprastat n-ar fi oare creat azi după niște legi internaționale care au același viciu ce se impută legilor existente ? Dat fiind că sancțiunile, alcătuite după modelul perfect al vieții interne a statelor, sînt astăzi imposibile sau rămîn a fi create prin legi care au același viciu organic ca cele de astăzi, concluzia este că nu numai nimic nu s-a înfăptuit pînă acum, dar că nimic nu se poate întreprinde în această direcție pe căi pașnice, nici azi, nici mîine, niciodată.

Nu există eroare mai primejdioasă, influență mai nefastă decît de a exagera puterea magică a forței în funcționarea legii interne și de a transpune această exagerare în domeniul internațional pentru a justifica cele mai descurajatoare concluzii. Aceasta înseamnă superficialitate antropomorfică la cel mai înalt grad.

Nu, nici chiar înăuntrul statelor, legea nu-și trage puterea sa esențială și exclusivă din sancțiunea brutală a forței, ci din solidaritatea creată de nevoile sociale, care, de îndată ce devine conștientă de sine, se exprimă prin formule de drept. Cei interesați se supun la ceea ce se numește lege de îndată ce dobîndesc convingerea că este în interesul lor să procedeze astfel și că dacă nu ar face așa s-ar produce în sînul societății o reacție ce le-ar dăuna mai mult decît însuși faptul de a se supune legii. Această reacție, variabilă de la caz la caz, variabilă în funcție de cel interesat și departe de a putea fi întotdeauna confundată cu reacția forței, constituie, de fapt, sancțiunea.

Dreptul intern, ca și dreptul internațional, au deci o sursă unică : conștiința juridică a popoarelor, care conferă caracter obligatoriu regulilor născute din solidaritatea lor. Legile interne, cutumele, tratatele nu sînt decît dovada unui drept existent.

Comunitatea internațională, la rîndul ei, este o societate concretă, care se mișcă într-un ritm mai lent decît cel al statului, societate care nu a dobîndit încă o personalitate deplină, dar care se

întărește, ca oricare alt grup social, fie intensificîndu-și relațiile care-i stau la bază, fie cristalizînd pe cele ce există într-o formă legală.

Legile internaționale nu sînt deci de esență diferită de cea a legilor interne ; ele sînt numai simple fapte sociale transformate în stări de conștiință. Și puterea legii, oricare ar fi aceasta, oriunde ai examina-o, nu rezidă exclusiv în sancțiunea forței. Există o putere superioară forței, și aceasta este conștiința solidarității umane, și a proclama acest fapt nu înseamnă să te lași purtat de visuri deșarte, ci a lua contact cu singura realitate care există și care, pentru că se crede că poate fi violată fără consecințe, pentru că nu se studiază niciodată reacțiile sale implacabile, pentru că rămîne invizibilă tuturor celor care cred că viața nu este alcătuită decît din lucruri care se pot număra, cîntări sau măsura, este considerată drept inexistentă.

În opera organizatorilor de azi ai păcii se află exprimat aproape tot ceea ce în conștiința publică actuală a ajuns la un stadiu de maturitate. Prin aceasta ea rezistă victorios criticilor care i se aduc, venind fie de la dreapta, fie de la stînga. Conducătorii de stat nu și-ar fi îndeplinit datoria dacă ar fi întîrziat să ia act de regulile pe care conștiința publică le cerea imperios. Dar desigur că și-ar îndeplini și mai puțin datoria dacă s-ar grăbi să enunțe reguli ce nu ar fi în asentimentul general ; noile reguli trebuie pregătite cu răbdare în sensul indicat de regulile ce au fost acceptate pînă acum.

N. Titulescu, președintele celei de-a XI-a și a XII-a sesiuni a Societății Națiunilor, vicepreședinte al Academiei Diplomatice Internaționale

ARTICOL PUBLICAT ÎN „DICTIONNAIRE DIPLOMATIQUE"
(SUB REDACȚIA LUI A. F. FRANGULIS), VOL. II, PARIS, P. 833—834

INDICE ALFABETIC

A

Abisinia — vezi Conflictul italo-etiopian.

Academia diplomatică de la Paris. — 273, 285.

Acordul aerian anglo-franco-german (1935). — 654, 660, 661, 663.

Acordul economic româno-german, 17 martie 1939. — 837.

Acordul franco-englez pentru Asistența mutuală în Marea Mediterană (tratative 1935). — 365, 695—703.

Acordul franco-italian, 7 ianuarie 1935. — 43, 52, 53, 55, 56, 590—599, 601—604, 609, 629, 631, 632, 640, 646—649.

Acordul franco-sovietic, 5 decembrie 1934. — 599.

Acordul naval anglo-german, 1935. — 654, 657, 659, 662, 663, 666.

Acordurile româno-iugoslave, 1933. — 517.

Acordul de la Spa. — 21, 22, 23, 24, 71, 97, 99, 134—140, 143, 162—165.

Acordul tripartit Italia-Austria-Ungaria. — 592, 593, 594, 597, 598.

Actul general de conciliațiune, arbitraj și regulament judiciar, semnat de Mica Înțelegere la Belgrad la 21 mai 1929. — 476.

Adatci, Minéiteiro (1870—1934), jurist și diplomat japonez. — 270, 308, 319, 321, 328.

Adriatica. — 352, 744.

Afganistan. — 508, 678.

Africa. — 55, 656.

Aghnides, diplomat grec. — 779.

Agresiune, agresor. — 17, 18, 32, 36—38, 42, 45, 49, 51, 52, 56—59, 62, 64, 158, 187—189, 237, 294, 349, 350, 401, 507, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 524, 541, 544, 554, 557, 558, 569. Vezi Convenția de definire a agresiunii și Conflictul italo-etiopian.

Alba-Iulia. — 173.

Albania. — 44, 276, 482, 535, 558, 575, 667 668, 669, 673, 678, 755, 836.

Alexandru I, rege al Iugoslaviei între 1921 și 1934. — 43, 83, 536, 576, 578, 579, 580, 790.

Aloisi, Pompeo (1875—1948), diplomat italian. — 589, 651, 699, 702, 757, 758.

America. — 96, 99—101, 118, 126, 127, 138, 146, 153, 154, 189, 190, 209, 236, 237, 239, 247—249, 388, 390, 392, 430, 431, 433, 439, 440, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 458, 459, 464, 825.

America Latină. — 309, 423, 777, 785.

America de Nord. — 816.

America de Sud. — 13, 49, 50, 210, 617, 652, 776, 785, 816, 823.

Anatolia. — 20, 771.

Anglia — vezi Marea Britanie.

Ankara. — 44, 46, 64, 528, 570, 580, 583, 584, 585, 586, 649, 739, 747, 760, 772, 839.

Anschlussul între Austria și Germania și Uniunea vamală germano-austriacă. — 256, 366, 367, 368—371, 373, 376, 407, 410, 537, 590, 631, 632, 656, 672, 718, 719, 720, 721.

Antanta. — 69, 73, 82, 93, 100, 103, 104, 458.

Antonescu, Victor, om politic român, ministru de externe (30 august 1936—28 decembrie 1937). — 90, 123, 134, 159, 629, 655, 701, 796, 797, 798.
Antoniade, Constantin, diplomat român. — 287, 445.
Apponyi, Albert (1846—1933), om politic și diplomat maghiar. — 28, 353, 397, 398.
Aras, Tevfik-Rüstü, ministru de externe al Turciei între 1925 și 1938. — 44, 45, 53, 63, 508, 509, 510, 524, 528, 530, 535, 542, 543, 545, 548, 556, 565, 566, 568, 569, 583, 588, 589, 602, 603, 647, 742, 744, 745, 746, 750, 781, 790, 791, 793, 795, 803, 810, 838.
Arbitraj. — 17, 18, 56, 168, 187, 188, 193, 232, 238, 291, 294, 295, 333, 335, 344, 473, 523, 524, 842.
Argentina. — 49, 50, 195, 586, 587, 589, 610, 611, 615—618, 678, 724, 776, 777, 778.
Armament pentru România. — 620, 623, 624, 627, 628, 630, 655.
Ascarate, M., membru al Secretariatului Societății Națiunilor. — 116.
Asia. — 582, 583.
Asociația presei străine din Londra. — 168.
Atatürk, Mustafa Kemal (1881—1938), președintele Republicii Turcia între 1923 și 1938. — 20, 83—87, 89—91, 530, 556, 582, 586, 745.
Atena. — 20, 44, 45, 86, 531, 536, 541, 543, 545, 546, 547, 548, 583, 584, 649, 667, 715 739, 750, 844.
Atentate. — 42, 43, 72, 568, 571, 574, 575, 578, 579.
Atentatul de la Marsilia (9 octombrie 1934). — 580, 587, 588.
Athos, munte. — 276.
Auboin, Roger. — 26, 441.
Australia. — 63, 209.
Austria. — 21, 25, 30, 42—44, 55, 131, 133, 135, 165, 167, 242, 243, 251, 256, 263, 276, 312, 314, 317, 322, 342, 343, 345, 367—369, 371, 372, 376, 406—408, 416, 417, 426, 427, 472, 482, 498, 522, 537, 538, 567, 575, 590, 591, 593, 607, 608, 632, 633, 646, 647, 650, 651, 655, 656, 668, 670, 672, 674, 675, 681, 683, 690, 691, 692, 694, 713, 718, 719, 721, 724, 739, 741, 742, 743, 745, 751, 753, 754.
Avenol, Joseph (1879—1952), diplomat francez, secretar general al S.D.N. — 364, 441, 445, 758.
Averescu, Alexandru (1859—1938), mareșal și om politic român. — 71, 800.

B

Badoglio, Pietro (1871—1952), mareșal italian. — 337, 655.
Baldwin, Stanley (1877—1947), om politic britanic, prim-ministru și de repetate ori ministru. — 117, 118, 214, 261, 262, 303, 487, 658, 659, 661, 662, 663, 666, 737.
Bâle. — 444.
Balfour, Arthur-James (1848—1930), om politic britanic, prim-ministru. — 79, 206, 279, 280.
Banat. — 173, 177, 178.
Banca Angliei. — 436.
Banca Națională a României. — 234.
Banca Reichului. — 449.
Barthou, Jean-Louis (1862—1934), om politic francez, prim-ministru și de repetate ori ministru. — 16, 43, 50—52, 153, 548, 562, 570, 575, 579, 590, 600, 608, 646.
Basdevant, Jules, jurist francez. — 262.
Beaverbrook, Wiliam Maxwell Aitken, financiar și om politic englez. — 661.
Beck, Joseph (1894—1944), ministru de externe al Poloniei între 1932 și 1939. — 51, 52, 404, 492, 505, 506, 566, 567, 568, 599, 603, 604, 748, 749.
Belgia. — 22, 38, 39, 59, 73, 98, 108, 119, 126, 135, 136, 138, 139, 145, 146, 154, 166, 190, 191, 194, 195, 204, 208, 209, 252—254, 325, 454, 458, 460, 522, 678, 722, 724—729, 732, 733, 735, 816, 825, 828.
Belgrad. — 40, 42—44, 46, 63, 201, 252, 255, 268, 441, 471, 472, 476, 536, 540, 558, 565, 568, 574, 578, 591, 592, 597, 599, 619, 620, 630, 631, 632, 714, 721, 722, 742, 743, 748, 749, 750, 753, 754, 756, 760, 768, 810.
Beneš, Eduard (1884—1948), ministru de externe al Cehoslovaciei între 1918 și 1935 și președintele Republicii Cehoslovace (1935—1938 ; 1945—1948). — 31, 39, 40, 42—44, 47, 54, 104, 117—121, 123—126, 190—202, 204, 205, 235, 241, 265, 266, 268, 269, 272, 287, 304, 327, 328, 365, 375, 405, 406, 407, 411, 417, 419, 420, 423, 424, 425, 426—429, 440, 460, 474, 476, 489, 490, 494, 495, 516, 534, 535, 537—539, 559, 575, 576, 588, 589, 593—596, 607, 608, 620, 637, 662, 670—674, 722, 749, 754, 755, 766, 817, 821, 822, 823, 833.
Berger, Waldenegg, om politic austriac. — 608.
Berlin. — 18, 38, 55, 127, 249, 374, 387, 392, 393, 410, 429, 536, 568, 622, 623, 697, 801.
Berliner Tageblatt. — 374.
Berna. — 145, 217.
Berthelot, Henri-Mathias (1861—1931), general, șef al misiunii militare franceze în România între 1916 și 1918. — 236, 311, 361.
Bethlen, Stefan (1874—1948), om politic, reprezentant al guvernului ungar la Societatea Națiunilor. — 121, 122, 320, 321, 322, 324, 327, 328.
Bilciurescu, Grigore, diplomat român. — 314.
Blanco, Juan-Carlos (1872—1952), om politic și diplomat uruguaian. — 611, 616.
Bled. — 42, 43, 57, 196—199, 202, 668, 670, 674, 677, 713, 718.
Blum, Leon (1872—1950), om politic francez, prim-ministru. — 762, 763, 764, 765.
Bonachi, Eugen, jurist, reprezentantul României în Comisia Europeană a Dunării. — 234.
Boncour, Paul, om politic francez ; președinte de Consiliu între 1932 și 1933, ministru de externe între 1933 și 1938. — 35, 39, 54, 423, 424, 446, 447, 487, 490, 492, 494, 518, 520, 536, 641, 643—646, 757, 758, 763, 811.
Bonnet, Georges, om politic francez, de repetate ori ministru. — 763.
Bosfor — vezi Dardanele și Strîmtori.
Boris al III-lea, rege al Bulgariei între 1918 și 1943. — 535.
Bottai, Giuseppe, jurnalist și om politic italian. — 414.
Bova Scoppa, Renato, diplomat italian. — 789, 790, 791.
Brătianu, Gheorghe. — 48, 707—710.
Brătianu, Ion C. (1821—1891). — 478.
Brătianu, Ion I. C. (1864—1927). — 20, 86, 284, 664, 665.
Brătianu, Vintilă (1867—1930). — 96, 97—99, 136—139, 150, 153, 160, 161, 164, 189, 225, 228, 235, 241, 799, 808.
Bratislava. — 12, 62, 221, 630, 631, 754, 821.
Brazilia — vezi Statele Unite ale Braziliei.
Brediceanu, Caius, diplomat român. — 233, 713.
Brenner. — 720.
Briand, Aristide (1862—1932), om politic francez, de repetate ori președinte de Consiliu și ministru al afacerilor străine. — 25, 29, 190—193, 197, 236, 248, 255—259, 269, 272, 306, 307, 308, 310, 311, 321, 322, 329, 344, 352—354, 361, 362, 369, 370, 373, 374, 428, 482, 507, 512, 529, 542, 697.
Brinon, de, diplomat francez. — 697.
Brouckère, Louis de (1870—1952), om politic belgian, delegat la Societatea Națiunilor. — 207—209, 212, 223.
Bruce, lord Stanley-Melbourne, delegat al Australiei la Societatea Națiunilor. — 63, 779.
Brüning, Heinrich, cancelar al Reichului (1930) și ministru al afacerilor străine (1931). — 31, 369, 392, 393, 414, 415, 417, 418, 424, 425, 429, 430, 431, 432, 433, 662.
Bruxelles. — 72, 96—98, 115, 117, 125, 126, 219, 403, 540.
București. — 15, 16, 18—20, 22, 23, 25, 30, 42, 43, 46, 47, 51, 53, 54, 58, 60, 62, 66, 78, 90, 92—94, 137, 139, 166, 167, 177, 198, 229, 230, 236, 237, 241, 260, 268, 338, 374, 407, 441, 445, 463, 469, 478, 503, 534, 549—553, 558, 561, 562, 569, 583, 587, 590, 591, 607, 655, 678, 694, 721, 722, 749, 754, 755, 756, 766, 767, 768, 769, 773, 778, 808, 839.
Budapesta. — 177, 182, 315, 320, 321, 697, 741, 748.
Buenos Aires. — 50, 58, 777.
Bulgaria. — 21, 25, 31, 44, 88, 92, 93, 105, 165, 167, 209, 276, 311—315, 318, 322, 324, 343, 345, 372, 412, 427, 450,

451, 455, 482, 498, 522, 535, 541, 542, 557, 558, 567, 632, 633, 669, 715, 739, 741, 742, 743, 745, 760, 830, 835, 837, 839.
Bülow, Bernard Wilhelm (1887—1938), secretar de stat la Ministerul de Externe german. — 413, 424.
Burov. — 314, 315, 318, 324.

C

Cadogan, Alexander-Montagu-George, om politic și diplomat englez. — 247.
Cambridge. — 11, 32, 338.
Camera Comunelor. — 168, 389, 458.
Camera Lorzilor. — 366.
Canada. — 190, 209, 308, 310.
Cantacuzino, Ioan (1863—1934), medic și profesor universitar, delegat al României la semnarea Tratatului de la Trianon. — 159.
Cantilo, José Maria, diplomat argentinian. — 610.
Cap Martin. — 565, 669, 814.
Carol I, rege al României între 1866 și 1914. — 137, 515.
Carol al II-lea, rege al României între 1930 și 1940. — 516, 577—579, 599, 610, 611, 618, 626, 630, 650, 670, 703, 722, 748, 749, 783, 789, 797, 798, 799, 800, 802, 809 (apare și ca destinatar al telegramelor, îndeosebi în intervalul 1932—1936).
Carp, Ion, Petre, diplomat român. — 218, 227.
Carpați. — 276.
Cădere, Victor, diplomat român. — 567.
Căsătoria membrilor corpului diplomatic. — 809.
Cecil of Chelwood, Edgard-Algernon-Robert, lord, om politic englez ; delegat la Societatea Națiunilor. — 111, 121, 199, 203, 204, 208, 209, 212.
Cecil Hurst, delegat al Marii Britanii în problema Dunării. — 225.
Cehoslovacia. — 30, 39, 40, 42, 44, 50, 51, 55, 59, 81, 84, 104, 108, 123, 124, 144, 191—193, 197, 199, 201, 204, 209, 239, 244, 265, 272, 276, 284, 287, 310, 311, 323, 325, 337, 372, 406, 407, 428, 451, 473, 474, 476, 477, 479, 480, 495, 512, 534, 535, 538, 559, 560, 561, 567, 570, 589, 590, 591, 592, 593, 604, 616, 620, 621, 639, 659, 668, 671, 694, 709, 710, 714, 722, 724, 739, 756, 766, 777, 796, 801, 804, 821, 822, 829, 830, 831.
Cesianu D., diplomat român. — 607, 670.
Chaco — vezi Conflictul Bolivia-Paraguay.
Chamberlain, Arthur Neville (1869—1940), om de stat britanic. — 57, 430, 664, 665, 737, 835.
Chamberlain, sir Austen (1863—1937), om politic și diplomat englez, ministru al afacerilor străine (1924—1929), delegat la Societatea Națiunilor. — 25, 168, 201, 206, 213, 215, 216, 247, 254, 255, 257, 258, 270, 272, 273, 303—306, 310.
Chautemps, Camille, om politic francez. — 763.
Chéron, Henri. — 319, 321.
Chile. — 215, 309, 610, 611, 616, 724, 784, 785, 786.
China. — 36, 195, 209, 391, 395, 397, 398, 400, 401, 403, 404, 759.
Chrissoveloni, Nicolae, Jean, bancher. — 665.
Churchill, Sir Winston (1874—1965), om de stat englez, de repetate ori ministru și prim-ministru. — 24, 164, 250, 251, 254, 257.
Ciano, Cortellazzo Galeazzo (1903 - 1944), ministru al afacerilor străine al guvernului fascist italian între 1936 și 1943. — 790.
Ciuntu, Edmond, diplomat român. — 226, 566.
Clemenceau, Georges (1841—1929), om politic francez. — 283, 284, 815.
Cluj. — 125.
Coloni (maghiari). — 171—186.
Columbia. — 209.
Comisia Europeană a Dunării. — 65, 66, 221, 225, 234, 261, 803—808. Vezi și Dunărea.
Comisia Internațională a Dunării. — 221, 673, 804, 807, 808. Vezi și Dunărea.
Comnen, N. Petrescu, diplomat român, ministru de externe între 30 martie 1938 și ianuarie 1939. — 191, 196, 226.
Conciliere, concilierea în conflictele internaționale. — 523, 526, 527, 528, 611—616.

Conferința Balcanică, București, 22 octombrie 1932. — 467—468.
Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor. — 396, 421, 422, 423, 425, 432, 439, 443, 445, 483, 484, 486, 489, 493, 494, 497, 498, 505, 508, 513, 537, 557, 560, 561, 662. Vezi și Dezarmare.
Conferința de la Montreux, 1936. — 62—66, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 779—783, 792—795, 802—804, 809, 813.
Conferința pentru reparații de la Haga, 24 ianuarie 1930. — 25, 316, 320, 323, 344, 345, 451, 470.
Conferința pentru reparații de la Lausanne, 1932. — 26, 392, 424, 433, 434, 435, 436, 440, 442, 447, 448, 455, 456, 457, 458, 461, 463, 497.
Conferința de la Stresa, 1935. — 42, 43, 627, 629, 630, 632, 634, 635, 636, 656.
Conflictul Bolivia-Paraguay (Chaco). — 652, 777.
Conflictul chino-japonez, 1931—1932. — 36, 37, 391, 395, 396, 397, 398.
Conflictul italo-etiopian, agresiunea fascistă împotriva Etiopiei, 1935—1936 (inclusiv sancțiunile împotriva Italiei). — 42, 49, 54—59, 61, 65, 650, 651, 656, 657, 660, 662, 664, 665, 666, 673, 678—693, 702, 703, 716, 717, 740, 741, 755, 756, 769, 784, 785, 788, 789, 793, 795, 800, 813, 818, 831.
Consiliul dirigent. — 176.
Constantinopol. — 20, 82, 83, 84, 95.
Conțescu, Constantin, diplomat român, delegat la Comisia Europeană a Dunării. — 214, 215, 216, 219, 220, 221, 225, 227, 228, 234.
Convenția de alianță dintre Cehoslovacia și Iugoslavia, 31 august 1922. — 473, 476, 480.
Convenția de alianță dintre România și Cehoslovacia din 23 aprilie 1921, prelungită la Conferința Micii Înțelegeri de la Geneva, 14—15 februarie 1933. — 473, 476, 479.
Convenția de alianță dintre România și Iugoslavia, 7 iunie 1921. — 476, 479, 480.
Convenția comercială germano-română. — 374, 375, 410, 411.
Convenția de definire a agresiunii, Londra, 3 iulie 1933. — 10, 18, 37, 38, 45, 47, 50, 63, 491, 492, 497, 505, 506, 507—510, 511—512, 523, 524, 529, 541, 543, 544, 555, 601, 617, 746. Vezi și Agresiune, agresor.
Convenția de definire a agresiunii, Londra, 4 iulie 1933. — 63, 491, 512—515, 523, 524, 541, 543, 544, 601, 617, 746.
Convenția militară iugoslavo-româno-turcă, Belgrad, 29 noiembrie 1934. — 565.
Convenția militară româno-turcă, 1934. — 569, 572.
Convenție pentru reglementarea pacifică a conflictelor internaționale, Haga, 18 octombrie 1907. — 525, 527.
Cooperarea între națiuni. — 14, 15, 16, 297, 300, 301, 302, 331, 335, 342, 343, 346, 347, 352—357, 359, 360, 363, 364, 367, 371, 372, 377—379, 386, 436—438, 448, 452, 467, 468, 473, 479, 481, 482, 485, 496, 498, 499—503, 516, 529—532, 549—553, 555, 563, 564, 579, 601.
Corfu. — 121.
Costinescu, Ioan E., industriaș și fruntaș liberal. — 73.
Coulondre, Robert, diplomat francez. — 319, 321, 690, 693.
Creditul agricol internațional. — 30, 361, 362, 363, 371, 372, 375.
Csaky, conte, reprezentantul Ungariei la Liga Națiunilor în problema optanților. — 116.
Curtea permanentă de justiție internațională de la Haga. — 66, 142, 213—221, 223, 225, 228, 232, 233, 237, 238, 292, 293, 303, 307, 308, 313, 315, 319, 320, 323, 326, 328, 329, 330, 333, 334, 344, 345, 367, 369, 370, 373, 390, 407, 442, 444, 451, 455, 456, 470, 524, 525, 526, 617, 722, 723, 727, 732, 735, 736.
Curtius, Julius (1877—1948), om politic german ; ministru al afacerilor străine. — 356, 373, 374, 375, 538.
Curzon, George Nathaniel (1859—1925), lord, om de stat englez, ministru al afacerilor străine. — 20, 82—86, 88—94, 105, 117, 121, 128.

D

„Daily Chronicle". — 88.
„Daily Telegraph". — 101.
Danemarca. — 209, 678, 724.

Dandurand, Raul. — 270, 282, 307.
Dardanele. — 20, 62, 79, 82, 94, 647, 745. Vezi și Strîmtori.
Davis, Norman. — 521, 522, 523.
Dawes, Charles-Gates (1865—1951), financiar american, vicepreședinte al S.U.A. între 1925 și 1929. — 390, 392, 434.
Dedeagaci. — 93, 610.
Delbos, Yvon (1885—1956), om politic francez. — 764, 765, 787, 797, 812.
Dezarmare. — 18, 32—35, 37, 40—42, 51, 62, 67, 187, 188, 224, 236, 256, 333, 347—349, 354, 365, 383, 385, 386, 388, 391, 394—397, 417, 421, 422, 423, 425, 429, 431, 439, 443, 445, 446, 452, 459, 463—466, 470, 472, 476, 482, 483, 484, 486, 488, 489, 490, 517, 518—521, 521—523, 536, 537, 558, 560, 594. Vezi și Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor.
Diamandy, Constantin, diplomat român. — 84, 85, 88, 89, 161, 219, 221, 236, 269, 287.
Diferendul italo-grec, 1923. — 120.
Diurić, George, diplomat iugoslav. — 513, 514, 515.
Djuvara, Mircea, profesor universitar, jurist. — 80.
Dollfuss, Engelbert (1892—1934), cancelar al Austriei. — 568, 571, 651.
Doumergue, Gaston (1863—1937), om politic francez, președinte al Consiliului de Miniștri. — 548, 575.
Dovgalevski, Valerian (1885—1934), diplomat sovietic. — 492.
Downing Street. — 88, 89, 90.
Dreptul internațional. — 495, 503, 524, 555.
Dreptul privat, Unificarea dreptului privat. — 359.
Drummond, Eric (1876—1951), conte de Perth, om politic și diplomat englez ; secretar general al Societății Națiunilor. — 125, 195, 201, 202, 209, 210, 220, 270, 303, 304, 334, 445, 457, 695.
Duca, Ion G. (1879—1933), ministru de externe (1922—1926) și prim-ministru (1933). — 21, 77—87, 92—95, 103—105, 110, 117, 119—123, 125—128, 135, 139, 183, 190, 193, 227—229, 235, 478, 574.
Dunărea. — 65, 66, 213—222, 225, 227, 228, 235, 262, 473, 501, 551, 573, 582, 583. Vezi și Comisia Europeană și Comisia Internațională a Dunării.

E

Ecuador. — 724.
Eden, Anthony, om politic englez, ministru și prim-ministru. — 56, 57, 60, 588, 623, 651, 654, 655, 657, 658, 664, 665, 679, 680, 687, 689, 691, 693, 694, 699, 706, 724, 725, 728, 730, 731, 737, 738, 740, 741, 758, 761, 762.
Eduard VIII, rege al Marii Britanii (în 1936). — 719.
Egalitatea în drepturi între națiuni. — 14, 143, 170, 298, 344, 432, 458, 466, 476, 484, 563, 578, 585, 605, 675, 772—774, 783, 786, 802, 807.
Egipt. — 678.
Elveția. — 62, 209, 406, 420, 461, 650, 678, 704, 780, 781, 816, 828.
Eritreea. — 56, 684.
Esfandiary, Fatollah Khan Noury, diplomat iranian. — 508, 509, 510.
Estonia. — 51, 276, 507, 508, 639, 677, 678, 812, 816.
Etiopia — vezi Conflictul italo-etiopian.
Europa (inclusiv Europa de apus, centrală, orientală, de sud-est). — 18, 19, 29, 32, 38, 41, 42, 48, 52, 54—56, 59, 64, 85, 101, 103, 108, 118, 138, 139, 167—169, 174, 189, 193, 228, 239, 241—243, 249, 251, 333, 340, 343, 346. 349, 351, 352—356, 358—360, 363, 367, 368—370, 398, 404, 408, 409— 412, 419, 420, 424, 434, 436, 437, 440, 444, 445, 447, 468, 470, 472, 474, 477, 478, 479, 482, 496, 498, 504, 515, 516, 547, 551, 561, 573, 575, 590, 591, 602, 621, 635, 639, 640, 641, 642, 643, 646, 648, 649, 656, 658, 659, 662, 663, 675, 676, 694, 695, 697, 712, 717, 720, 721, 726, 728, 737, 738, 741, 745, 746, 750, 751, 752, 754, 757, 766, 767, 771, 782, 783, 822, 825, 828, 831, 832.
Expoziția mondială de la Bruxelles, 1935, (Participarea Micii Înțelegeri). — 540.
Extremul Orient. — 576.

F

Ferdinand, rege al României între 1914 și 1927. — 107.
Filotti Eugen, diplomat român. — 742, 743, 744, 745, 759.
Finlanda. — 51, 210, 276, 304, 677, 812.
Flandin, Pierre Etienne, om de stat francez, președinte de Consiliu (1934—1935), ministru al afacerilor străine (1936). — 53, 60, 413, 414, 600, 628, 629, 630, 632, 719, 724, 728, 729, 731, 736, 738, 761, 762.
Foreign Office. — 20—22, 53, 57, 80, 82, 83, 86—92, 95, 99, 111, 117, 121, 160, 169, 245, 262, 269, 365, 368, 371, 392, 393, 412, 413, 605, 661, 699, 706, 737, 745.
Fotić, Constantin, om politic iugoslav, ministru de externe. — 451, 602, 603.
Franța. — 20—25, 27, 29—31, 33, 34, 38, 39, 43, 48, 50—55, 57, 59, 60, 65, 70—74, 77, 78, 82, 84, 85, 87, 89—92, 95—98, 100—104, 110, 114, 117—122, 125—128, 130—132, 135, 136, 139, 141, 146—148, 151, 152, 154—158, 160—162, 168, 186, 190—194, 196, 202, 204, 214, 216, 217, 222, 236—239, 242—250, 252, 253, 256, 257, 260, 262—264, 267, 276, 284, 313, 316, 319—323, 325, 336, 337, 361, 363, 365, 366—372, 374, 375, 387, 389—392, 397, 404—407, 409, 410, 413, 417, 420, 423—425, 427, 429—439, 444—447, 449, 450, 453, 454, 457—459, 461—464, 469, 471, 472, 480, 482, 483, 489, 490, 492—495, 503, 506, 518, 519, 520, 522, 523, 537, 538, 548, 556, 560, 562—565, 567, 571, 573—577, 588—602, 604—609, 621—629, 631—647, 650, 655—657, 659—666, 668, 670—675, 681, 686, 689, 694—697, 699, 701—705, 709, 710, 713, 714, 717, 719, 720, 722—740, 751, 753, 755, 757, 761, 763—765, 769, 772—775, 783, 794—796, 801, 802, 807, 811, 813, 815—817, 819, 820, 825, 828, 829—831, 837—838.
Fromageot, Henri (1864—1949), jurisconsult, om politic francez. — 261.

G

Gajzago, Ladislau, diplomat maghiar, reprezentant la Liga Națiunilor în problema optanților. — 116.
Galați. — 65, 804.
Gallipoli. — 94.
Gamelin, Maurice (1872—1958), general francez. — 623, 624.
Gandhi, Mahatma (1869—1948). — 365.
Geneva. — 13, 15, 16, 30—32, 36—40, 42, 45, 46, 50—52, 56, 58, 60, 61, 65, 122—124, 191, 192, 195, 196, 199, 201, 202, 205, 220, 222, 226, 230, 235, 243, 260, 265, 267, 268, 269, 273, 277, 287, 339, 341, 342, 344, 345, 348, 363, 368, 369, 370, 372—375, 377, 379, 385, 388, 395, 404—406, 413—418, 424—432, 439, 443, 445, 446, 447, 449, 459, 463, 466, 470, 472, 473, 475, 476, 477, 479, 484, 495, 496, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 511, 518, 534, 539, 553, 557, 558, 559, 560, 561, 564, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 575, 587, 588, 594, 595, 597, 599, 600, 602, 603, 605, 606, 608, 609, 610, 616, 635, 636, 643, 648, 661, 677, 689, 691, 696, 699, 706, 713, 715, 716, 717, 725, 744, 750, 753, 757, 758, 759, 761, 776, 784, 785, 800, 818, 825, 826, 842.
Genova. — 114.
George al II-lea, rege al Greciei între 1922 și 1924 și 1935—1946. — 94.
George al V-lea, rege al Marii Britanii între 1910 și 1936. — 206, 388, 703.
Germania. — 22—26, 29—33, 38, 40, 44, 51—53, 55, 59, 60, 62, 73, 81, 96, 98, 100, 101, 103, 104, 110, 117, 118, 125—128, 133—135, 139, 140, 142, 143, 147—149, 152, 154—158, 165, 166, 190—193, 195, 203, 204, 231, 236, 242, 243, 247—250, 253—257, 267, 303—305, 307, 310, 313, 314, 323, 331, 332, 343, 344, 361, 367, 369—371, 373—376, 387, 390—392, 397, 406, 407, 410, 411, 413, 416, 417, 419—421, 425—429, 431—433, 435, 436, 441, 444, 446—450, 452—454, 457, 458, 460, 470, 481, 486, 487, 489, 490, 492—494, 498, 518—523, 537, 538, 567, 575, 576, 578, 589, 590, 591, 592, 595, 596, 599, 600, 604, 605, 622, 623, 629, 632, 633, 634, 635, 639, 640, 650, 651, 654, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 666, 673, 674, 675, 684, 694, 696—701, 703, 720, 722, 723, 724, 725, 727—738, 740, 741, 751, 753, 756, 757, 763, 772, 783, 801, 808, 812, 820, 828, 830, 837.

Ghika, D. I., diplomat român, ministru de externe între aprilie 1931 și iunie 1932. — 429.
Gibraltar. — 370.
Gibson, Hugh-Simons, diplomat american, președinte al delegației americane la Conferința dezarmării. — 34, 439, 452, 459.
Gilbert Parker. — 249.
Giornale d'Italia. — 244.
Glasgow. — 832.
Gömbos, om politic maghiar. — 697.
Göring, Hermann (1893—1946), mareșal al Reichului hitlerist. — 576, 577, 578.
Grandi, Dino, fruntaș al regimului fascist din Italia. — 257, 336, 337, 361, 393, 413, 414, 415, 429, 756, 757.
Graziani, Rodolfo (1882—1955), mareșal italian. — 789.
Grecia. — 20, 44, 45, 53, 56, 63, 86, 92, 94, 105, 143, 144, 145, 217, 231, 265, 269, 272, 276, 287, 312, 313, 317, 325, 372, 417, 418, 427, 480, 482, 532, 533, 540, 542, 543, 547, 554, 556, 557, 583, 584, 585, 598, 602, 603, 609, 610, 618, 647, 648, 656, 667, 669, 678, 705, 714, 715, 744, 750, 779, 781, 791, 808, 811, 835.
Grey, lord Edward, viconte de Fallodon, (1862—1933), om de stat englez. — 89.
Grigg, sir Eduard. — 92.
Grigorcea, Vasile, diplomat român. — 592.
Grotius, Hugo de Groot, zis. — 298, 846.

H

Habsburg, Otto de, candidat la tronul Austriei și Ungariei. — 42, 608, 718.
Habsburgi, restaurarea lor. — 42, 43, 44, 55, 325, 561, 576, 593, 594, 597, 598, 606, 607, 608, 609, 631, 632, 646, 647, 672, 676, 677, 713, 714, 718, 719, 739, 744, 751, 754.
Haile Selassie I, împărat al Etiopiei din 1930. — 58, 788.
Hamel, M. Joost-Adrian van, profesor. — 116.
Hanotaux, Gabriel (1853—1944), istoric și om politic francez ; ministru al afacerilor străine. — 120, 121, 122.
Heimwehr. — 537.
Henderson, Arthur (1863—1935), om politic și diplomat englez, ministru al afacerilor străine. — 353, 365, 366, 369, 370, 372, 374, 423, 536, 779.
Herriot, Edouard (1872—1957), om politic și scriitor francez, de repetate ori ministru și președinte de Consiliu. — 23, 27, 35, 141, 143, 146, 148, 151, 154, 155, 156, 163, 416, 435, 436, 439, 440, 444, 450, 453, 454, 457, 458, 459, 460, 575, 599, 695, 700, 763, 764, 765, 817.
Hindenburg, Paul von Beneckendorff (1847—1934), mareșal german, președinte al Reichului între 1925 și 1934. — 571.
Hirtenberg. — 472.
Hitler, Adolf (1889—1945). — 32, 60, 61, 429, 489, 519, 599, 600, 622, 623, 694, 697, 722, 724, 725, 729, 730, 734, 737, 738, 741.
Hoare Samuel, John-Gurney, lord, om politic englez ; secretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, 1935. — 57, 660, 662—666, 696, 702—704, 737, 740.
Hodza, Milan (1878—1943), om politic cehoslovac, prim-ministru și ministru al afacerilor străine. — 713, 714, 721, 722, 754, 829.
Hoover, Herbert Clark (1874—1964), om politic american, președintele S.U.A. între 1929 și 1933. — 34, 35, 247, 256, 390, 393, 430, 439, 443, 446, 449, 452, 453, 459, 461, 466, 487.
Horne, Robert (1871—1940), om de stat și financiar britanic. — 150.
Hymans, Paul (1865—1941), om politic și diplomat belgian. — 280, 397, 398.

I

Iași. — 104.
Ibarra, Rogelio, om politic și diplomat paraguaian. — 612, 616.
Independența. — 8, 67, 297, 298, 375, 376, 507, 512, 597.
India. — 206, 365.
Inculeț, Ion. — 796, 797.
Institutul de cooperare intelectuală de la Paris. — 271, 345.
Institutul internațional al cinematografului educativ de la Roma. — 271.

Institutul pentru unificarea dreptului privat de la Roma. — 271.
Ionescu, Take (1858—1922), om politic român ; ministru de externe, apoi prim-ministru între 13 iunie 1920 și 19 ianuarie 1922. — 69, 71, 72, 78, 233, 478, 665, 799.
Irak. — 678.
Iran. — 678.
Irlanda. — 206.
Iskenderun. — 838.
Istanbul. — 20, 844.
Italia. — 25, 31—33, 38, 43, 53, 55, 57, 59, 65, 84, 92, 93, 97, 98, 102, 103, 110, 117, 119, 120, 121, 131—133, 138, 191, 193, 202, 204, 212, 214, 216, 222, 236, 237, 240, 242, 243, 244, 245, 250, 257, 262, 267, 276, 284, 311, 313, 316, 320, 322, 323, 325, 337, 361, 372, 375, 397, 405, 406, 408—411, 413—416, 419—421, 426—429, 431—433, 447—449, 454, 457, 458, 460, 480, 481, 490, 493, 494, 498, 518, 519, 537, 557, 558, 567, 573, 576, 577, 590—598, 602, 607, 608, 609, 610, 629, 631, 632, 633, 636, 647, 650, 651, 652, 656, 657, 664, 668, 669, 675, 679—692, 694—696, 698, 701, 702, 704, 705, 715, 716, 717, 720, 721, 729, 731, 732, 733, 736, 740, 751, 755, 756, 757, 758, 761, 763, 765, 772, 783, 784, 785, 788, 789, 790, 791, 801, 807, 808, 818, 828, 836, 837, 838.
Iugoslavia. — 30, 39, 40, 42, 44, 45, 50, 53, 55, 56, 59, 63, 83, 88, 124, 133, 144, 239, 240, 244, 251, 253, 265, 272, 276, 287, 325, 337, 372, 417, 420, 429, 440, 441, 442, 468, 469, 471, 473, 474, 476, 479, 480, 512, 513, 517, 535, 540, 542, 543, 545, 554, 557, 558, 559, 561, 565, 574, 579, 580, 583, 584, 585, 588, 590—596, 602, 603, 607, 608, 609, 610, 616, 656, 662, 668, 669, 670, 671, 672, 674, 681, 683, 704, 705, 713, 714, 715, 719, 739, 742, 744, 748, 750, 755, 764, 766, 768, 769, 771, 777, 781, 791, 804, 810, 811, 819, 828, 829, 830, 836, 837.
Izmir. — 524.
„Izvestiia". — 48, 56, 601, 604.

Î

Înarmare. — 84, 520, 600, 632, 633, 635, 636, 647.
Înțelegerea Balcanică (și Pactul Balcanic, Balcani). — 14, 42, 44—46, 50, 52, 53, 54, 56, 60, 62, 63, 467, 468, 532—536, 540—542, 544—548, 554—557, 564, 569, 576, 577, 580—587, 589, 590, 595, 596, 602, 604, 609, 610, 618, 619, 629, 632, 633, 634, 635, 636, 640, 642, 646, 647, 648, 649, 650, 659, 663, 667, 668, 669, 673, 678, 698, 712, 714, 715, 722, 739, 743, 744, 746, 750, 751, 760, 762, 763, 770, 771, 772, 777, 781, 783, 789, 790, 791, 793, 795, 801, 810, 812, 813, 816, 828, 830, 831, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 844, 845.

J

Japonia. — 33, 36, 146, 209, 252, 267, 276, 321, 325, 327, 365, 391, 395, 397, 398, 400, 401, 403, 404, 424, 433, 454, 493, 576.
Jevtić, Bogoliub, om politic iugoslav, ministru al afacerilor externe (1932) și prim-ministru (1934—1935). — 39, 40, 42, 44, 45, 47, 52, 471, 472, 474, 476, 490, 491, 494, 516, 534, 538, 539, 540, 542, 543, 545, 556, 557, 558, 559, 565, 569, 588, 589, 594, 595, 596, 598, 599, 602, 603, 607, 619, 620, 647, 672.
Jouvenel, Henry de (1876—1935), om politic și ziarist francez. — 439.

K

Kallas, Oscar Philippe, diplomat estonian. — 508, 509, 510.
Kant, Immanuel. (1724—1804) — 298, 846.
Kanya, om politic maghiar. — 741.
Karakhan, diplomat sovietic. — 760.
Karnebeek, Joncheer Herman A. van (1874—1941), om politic și diplomat olandez. — 212, 213, 366.
Kellogg, Frank (1856—1937), om politic și diplomat american ; coautor al Pactului Briand-Kellogg (27 august 1928). — 236, 242, 244, 256, 262, 347, 349, 350, 403, 450, 482, 507, 511, 512, 529, 542.
Keynes John, Maynard (1883—1946), economist britanic. — 312.
Khan, Mahommed Ali, om politic și diplomat afgan. — 508, 509, 510.

Krámár, Karel (1860—1937), om politic cehoslovac. — 284.
Krofta, Kamil (1876—1945), om politic cehoslovac, ministru al afacerilor străine. — 753, 766.

L

Labour Party. — 431,
Lahovary, Nicolae E. H. — 125.
Laptew, C., diplomat român. — 245, 412—414, 415, 462, 659.
Lausanne. — 19, 63, 94, 105, 392, 424, 433, 435, 440, 442, 445, 447, 448, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 463, 471, 497.
Laval, Pierre (1883—1945), om politic francez, președinte de Consiliu și ministru de externe. — 43, 52, 53, 54, 55, 58, 362, 575, 576, 588—595, 598—600, 603—609, 621—623, 625, 626, 629—637, 640, 646, 654—657, 670, 679, 684, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 720, 740, 762, 764, 765, 838.
Law, Andrew Bonar (1858—1923), om politic englez, prim-ministru. — 96, 98, 101—105.
Leeper, Allan, om politic englez. — 658.
Léger, Alexis, diplomat francez, secretar general în Ministerul Afacerilor Străine. — 53, 57, 570, 575, 655, 656, 657, 660, 745.
Letonia. — 51, 276, 507, 508, 639, 678, 812, 816.
„Le Matin" — 319, 321.
Liga Națiunilor — vezi Societatea Națiunilor.
Lindsay, Sir Ronald Charles, diplomat englez, subsecretar permanent la Foreign Office. — 247.
Lituania. — 51, 272, 276, 576, 639, 678, 724, 816.
Litvinov, Maxim Maximovici (1876—1951), om politic sovietic, comisar al afacerilor străine. — 18, 37, 38, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 508—511, 513—515, 559, 560, 588, 599, 601, 604, 621, 623, 634, 637, 758, 759, 760, 761, 787, 804.
Ljubljana. — 42, 55, 595, 598.
Lloyd, George David (1863—1945), om de stat englez, prim-ministru. — 21, 81, 87, 88, 89, 90, 91, 101, 168, 430, 431.
Locarno — vezi Tratatul de la Locarno.
Londra. — 19, 21—24, 31, 32, 37, 39, 42, 47, 51, 57, 58, 60, 61, 63, 79, 85—88, 90, 92, 93, 96—99, 102, 103, 117, 121, 123, 125, 126, 128, 135—142, 144, 152—156, 158—162, 164—168, 170, 189, 190, 198, 206, 210, 219, 220, 225, 245, 249, 251, 252, 254, 257, 259, 261, 262, 264, 268, 269, 271, 307—309, 320, 348, 360, 362, 363, 374, 409, 412—417, 427, 432, 433, 449, 460, 463, 469, 471, 489, 497, 498, 506, 508, 509, 512, 513, 514, 516, 541—544, 554, 555, 566, 568, 588, 600, 605, 627, 655, 657, 658, 660, 666, 678, 694, 695, 696, 699, 702, 703, 704, 718, 719, 721, 722, 728, 731, 734, 742, 743, 744, 746, 756, 760, 763, 773.
Lothian, Philip-Henry-Kerr (1882—1940), om politic și diplomat englez. — 661.
Loucheur, Louis (1872—1937), om politic și diplomat francez, delegat la Societatea Națiunilor. — 154, 191, 192, 199, 201, 315, 319, 320, 322, 326—328, 361, 362.
Lucaciu, Vasile. — 665.
Lugano. — 255, 257—259.
Lugoșianu, Ion. — 324, 790.
Luxemburg. — 678.
Lyon. — 494, 763.

M

MacDonald, James, Ramsay (1866—1937), om politic englez, fost prim-ministru. — 31, 35, 38, 57, 143, 144, 146, 151, 153, 155, 365, 366, 388, 414, 415, 417, 418, 423, 424, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 433, 448, 449, 452, 453, 454, 486, 487, 488, 662, 817.
Mackenna Reginald (1863—1943), om politic și financiar britanic. — 150.
Mac Neil Hector, om politic și diplomat englez. — 169.
Madariaga Y Rojo Salvador, diplomat, delegat al Spaniei la Societatea Națiunilor. — 391, 691, 692, 693.
Madgearu, Virgil (1887—1940), profesor universitar, economist. — 263, 264.
Madrid. — 310.
„Manchester Guardian". — 88.
Manciuria. — 36, 40, 62, 396, 404.
Mandel, Georges (1885—1944), om politic francez. — 695, 700, 764, 765.

Mandelstam, Andrei (1869—1949), diplomat sovietic. — 275.
Mantoux, Paul (1877—1956), istoric francez. — 114, 116.
Marchandeau, om politic francez. — 624, 625, 626, 627, 628, 630.
Marea Britanie (inclusiv Anglia și Imperiul Britanic). — 17, 20, 29, 30, 33—35, 38, 56, 57, 59—61, 64, 65, 71, 73, 77, 79, 81, 82, 85—92, 94—96, 98, 102—104, 105, 110, 111, 117, 120, 131, 132, 135, 136, 139, 141, 146, 147, 151, 153—156, 186, 190, 191, 204—207, 210, 215, 216, 222, 225, 236, 238, 242—250, 253, 257, 259—262, 264, 267, 268, 270, 276, 284, 303, 304, 320, 322, 325, 343, 344, 346, 349, 353, 360, 365, 368—370, 372, 387—390, 392, 393, 398, 405, 406, 408, 410—413, 415, 418—420, 423, 429—431, 433, 435, 436, 439, 444, 453, 454, 457—463, 464, 471, 472, 482, 483, 484, 486, 489, 490, 492, 518, 519, 521, 523, 560, 566, 567, 587, 588, 591, 600, 606, 622, 623, 626, 628, 629, 631, 632, 636, 650, 651, 654, 657—666, 681, 684—691, 694—697, 699—706, 723, 725, 729, 730—733, 736, 737, 738, 740, 741, 745, 746, 751, 753, 755, 757, 761, 763, 769, 772, 793, 794, 795, 801, 802, 807, 808, 828, 831, 832, 835, 836, 837, 838.
Marea Egee. — 760.
Marea Mediterană. — 58, 63, 413, 695, 696, 700, 701, 702, 744, 761, 835.
Marea Neagră. — 63, 92, 93, 352, 501, 583, 585, 781, 792, 805.
Marea Roșie. — 684.
Marincović, Voislav (1876—1935), om politic iugoslav, ministru al afacerilor străine. — 31, 235, 241, 358, 373, 396, 405, 406, 417, 419, 420, 421, 426, 427, 440, 441.
Maroc. — 657, 666.
Marshal (François). — 69, 70, 71.
Marsilia. — 42, 43, 574, 575, 578.
Martin, Germain (1872—1948). — economist și om politic francez, ministru de finanțe. — 435, 444, 548.
Martin, William. — 361, 362.
Martinez de Ferrari R. Martial, diplomat chilian. — 611, 616.
Masaryk, Jan G. (1886—1948), om politic și diplomat cehoslovac, delegat la Societatea Națiunilor. — 126, 198, 205, 512, 514, 515.
Massigli, René, diplomat francez ; delegat la Societatea Națiunilor și la diverse conferințe internaționale. — 372, 411, 412, 446, 490, 492, 493, 518, 520.
Maurin, Louis (1869—1956), general francez, ministru de război. — 624, 627.
Maximos Demetrios, om politic și diplomat grec, ministru al afacerilor străine. — 44, 45, 53, 533, 534, 535, 536, 542, 543, 545, 557, 583, 602, 603, 609, 647, 667, 688.
Mello-Franco Afranio De (1871—1943), om politic, jurist și diplomat brazilian, delegat la Societatea Națiunilor. — 277, 611, 616.
Memel. — 276, 629.
Menemencioglu Numan, om politic turc. — 747, 748.
Mesopotamia. — 95.
Mexic — vezi statele Unite ale Mexicului.
Mica Înțelegere. — 10, 16, 18, 19, 25, 31, 35, 37—44, 47, 49, 50, 52—58, 60, 118, 120—123, 129—131, 190—192, 194—200, 202, 204, 235, 237—245, 262, 265, 269, 426, 428—429, 470—480, 482, 484—488, 490—503, 504—506, 511, 515—518, 521, 535, 537, 538, 539, 549—553, 558, 561, 562, 563, 564, 571, 573, 577, 579, 589, 590, 592—599, 601, 607, 608, 609, 616, 617, 619, 620, 624, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 640, 642, 647, 648, 652, 656, 659, 663, 668, 670, 671, 672, 674, 675, 676, 677, 686, 709, 712, 713, 714, 718, 719, 720, 721, 722, 724, 726, 727, 728, 739, 742, 748—757, 762, 763, 766—770, 772, 777, 783, 786, 789, 790, 791, 795, 796, 801, 810, 812, 813, 816, 822, 828, 829, 830, 831, 838.
Millerand, Alexandre (1859—1943), om politic francez, președintele Republicii între 1920 și 1924. — 217, 219, 221, 228.
Millerand, E. A., senator. — 232.
Minorități (inclusiv Tratatul minorităților). — 106, 171, 179, 181, 183, 185, 186, 265—286, 287, 303—310, 573.
Mironescu, George G. (1874—1949), om politic și diplomat român, ministru al afacerilor străine, președinte de Consiliu. — 287, 319, 324, 478.

Mitilineu, M. I., om politic și diplomat român, ministru al afacerilor străine. — 193, 195, 196, 198, 205.
Moldova. — 75, 107.
Molov, Vladimir. — 314, 315.
Montenach de, membru al secretariatului Societății Națiunilor. — 116.
Montreux. — 49, 62, 63, 64, 65, 590, 591.
„Morning Post". — 77.
Moscova. — 47, 54, 93, 482, 507, 534, 538, 560, 623, 629, 633, 637, 642, 721, 760.
Motta, Giuseppe (1871—1940), om politic elvețian, de mai multe ori președinte al Confederației elvețiene. — 64, 462, 692, 779, 780, 781, 788, 789.
Mudania (1922), armistițiul de la. — 85, 87, 95.
Munir, Ertegun Mehmed (1885—1936), diplomat turc. — 513, 514, 515.
Mussolini, Benito (1883—1945). — 38, 52—55, 57, 58, 96—98, 193, 336, 337, 361, 393, 414, 486, 487, 489, 490, 588, 590, 591, 592, 594, 598, 631, 632, 633, 646, 656, 657, 660, 664, 665, 684, 695, 696, 699, 702, 756, 757, 758, 789.
Mușanov, Nicolae, om politic bulgar. — 535, 738, 739.

N

Nansen, Fridtjov (1861—1930), explorator și naturalist norvegian. — 86.
Neamestecul în situația internă a altor țări. — 55, 67, 597.
Neculcea, Eugen, diplomat, reprezentantul României în numeroase tratative financiare după 1918. — 74—76 ; 132, 144, 163.
Negulescu, D. (1870—1950), jurist român, judecător la Curtea Permanentă de Justiție Internațională. — 218, 219, 329, 330.
Neutralitate. — 557, 829, 830.
New York. — 189, 190.
Niemeyer, directorul Băncii Angliei. — 247, 259, 441.
Nincić, Momtchilo (1876—1949), om politic și diplomat sîrb, ministru al afacerilor străine. — 83, 120, 121, 192, 193, 195—197, 199, 200, 202, 203.
Norvegia. — 355, 461, 678, 704.

O

Olanda. — 213, 365, 366, 704, 724, 816, 828.
Olivera, Ricardo, diplomat argentinian. — 776, 778.
Opium (Problema). — 226, 227.
Oprescu, George, profesor universitar, delegat al României în Comisia de cooperare intelectuală. — 125, 191, 209.
Optanti. — 28, 106—109 ; 111—116, 122, 174, 229, 258, 321, 324, 451.
Orient, problema Orientului. — 78, 80, 82, 88—94 ; 367.
Ormesson, Charles-François de Paule, André, marchis Lefévre d', diplomat francez ; ministru la București. — 591.
Ormesson, Vladimir d', jurnalist și diplomat francez. — 773, 775.
Ostrovski, Mihail, ministru al U.R.S.S. la București. — 759.
Osusky, Ștefan, om politic și diplomat cehoslovac, delegat la Societatea Națiunilor. — 269, 304, 451, 607, 721.
Ovsenko, Antonov-Vladimir, diplomat sovietic, ministru plenipotențiar la Praga și la Varșovia. — 507.
Owsley, Mansfield Alvin, diplomat, ministru al S.U.A. la București. — 652, 654.

P

Pace. — 10, 12, 14, 16—19, 32, 38, 40, 45, 47—50, 52, 54—57, 59, 61, 62, 65, 83, 85, 92, 95, 109, 163, 189, 207, 208, 239, 240—243, 245, 275, 276, 283, 284, 286, 287—303, 309, 331, 332, 337—355, 388, 399, 400, 402, 403, 463, 467, 470, 474, 477, 478, 481, 485, 507, 508, 511, 512, 523, 529, 531, 532, 533, 542, 546, 555, 556, 559, 563, 564, 573, 581, 586, 640, 645, 648, 662, 675, 727, 750, 751, 753, 780, 786, 801, 802, 815, 817, 826, 830, 833, 836, 844, 845, 846, 847, 849.
Pactul aerian între Marea Britanie, Franța și Germania. — 632, 657, 665.
Pactul anglo-turc (1939). — 834.
Pactul Briand-Kellogg — vezi Pactul de la Paris.

Pactul Danubian (1935). — 42, 609, 622, 643, 646, 651, 656, 660, 670, 672, 673, 675.
Pactul de asistență mutuală Cehoslovacia — U.R.S.S. (1935). — 694, 709, 710.
Pactul de asistență mutuală româno-sovietic (Problema pactului). — 18, 49, 707—712, 801.
Pactul celor patru mari puteri, Roma (1933). — 10, 18, 38—40, 488, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 503, 504, 506, 523, 645, 646, 778.
Pactul de încredere între Franța și Marea Britanie, 1932. — 457, 459, 460.
Pactul Înțelegerii Balcanice (Atena, 9 februarie 1934) — vezi Înțelegerea Balcanică.
Pactul mediteranean (problema). — 18, 43, 51—53, 567, 570, 571, 647, 648.
Pactul de neagresiune și asistență mutuală Franța—U.R.S.S., 2 mai 1935. — 18, 52—55, 60, 621, 622, 629, 633, 634, 635, 637—640, 642, 643, 649, 694, 722, 727, vezi și Pactul Oriental.
Pactul de neagresiune și conciliațiune încheiat la Rio de Janeiro (10 octombrie 1933). — 42, 49, 50, 540, 561, 586, 587, 589, 610—618, 636, 777.
Pactul oriental (Discuții între Cehoslovacia, Franța, Germania, Marea Britanie, Polonia și U.R.S.S.), — 1934. — 18, 50—52, 566, 567, 568, 570, 571, 573, 588, 593, 595, 599, 601, 603, 604, 605, 623, 632, 633, 634, 635, 657, 659, 660, 661, 663, 664, 665, 675.
Pactul de la Paris pentru renunțarea la război (Pactul Briand-Kellogg pentru renunțarea la război, 27 august 1928). — 47, 50, 236—239, 242, 244, 256, 262, 289, 291, 293, 294, 295, 347, 349, 350, 401, 402, 403, 450, 473, 476, 482, 511, 512, 523, 529, 542, 617, 839—843.
Pactul de prietenie perpetuă bulgaro-iugoslav, 1937. — 837.
Paderewski, Ignace (1860—1941), pianist și compozitor polonez, prim-ministru și ministru de externe (1919—1921), delegat la Conferința de la Paris și la Societatea Națiunilor. — 283.
Pani, Alberto, om politic și diplomat mexican. — 445.
Pappen, Franz von, om politic german, cancelar al Reichului (1932), vicecancelar (1933). — 444, 448, 454.
Paraguay. — 610, 611, 616.
Paris. — 20, 22, 24, 28, 31, 39, 43, 51, 53, 54, 57, 63, 71, 74, 79, 82—84, 86, 87, 89, 90, 92, 95, 100, 102, 103, 105, 123, 125, 127, 130, 134, 137, 145, 146, 148, 154, 155, 160—162, 170, 189, 192—194, 205, 217, 228, 244, 253, 255, 262, 268, 269, 276, 287, 318—320, 323, 326—328, 361—363, 391—393, 401, 402, 418, 427, 429, 451, 452, 455, 456, 460, 465, 473, 476, 488, 523, 538, 548, 562, 568, 570, 571, 576, 590, 594, 607, 608, 621, 627, 630, 631, 637, 642, 654, 658, 660, 661, 664, 675, 678, 694, 696, 699, 714, 718, 719, 720, 721, 745, 761, 762, 813.
Parlament. — 19, 40, 41, 48, 96, 105, 107, 110, 111, 143, 233.
Pasić, om politic sîrb. — 83.
Paul, regent al Iugoslaviei între 1934 și 1941. — 577, 579, 582, 588, 720, 721, 748, 749, 755, 756, 766, 768, 769.
Pavelić, Ante, terorist croat. — 768.
Persia. — 508.
Pertinax, publicist francez. — 519.
Peru. — 309.
Petru al II-lea, rege al Iugoslaviei între 1934 și 1945. — 582.
Phlugel, delegat permanent al Austriei la Societatea Națiunilor. — 593.
Pillotti, Massimo, diplomat italian, delegat la Societatea Națiunilor. — 224.
Planul Dawes (1924). — 23, 24, 142, 144—147, 166, 236, 248, 249, 252, 254, 257, 259, 268, 390, 392. Vezi și Reparații și datorii de război.
Planul Tardieu — vezi Uniunea Economică Danubiană.
Planul Young (1929). — 25, 312, 314, 317, 320, 323, 324, 390, 392, 430, 451, 461, 470. Vezi și Reparații și datorii de război.
Poincaré Raymond (1860—1934), avocat și om politic francez, președinte al Republicii între 1913 și 1920, de mai multe ori președinte de Consiliu. — 20, 22, 81, 83—85, 90, 92, 96—98, 102, 117, 118, 120, 123, 126, 152, 252, 254, 256—258.
Politis, Nicolas (1872—1942), om politic și jurist grec, delegat la Societatea Națiunilor ; președinte al Adunării Societății Națiunilor. — 37, 63, 217,

219, 228, 233, 310, 491, 508, 513, 779, 813, 817.
Polonia. — 31, 38, 39, 51, 52, 55, 81, 84, 108, 119, 144, 190—194 ; 199, 201, 204, 237, 242—245, 265, 266, 268—270, 276, 287, 310, 313, 372, 397, 404, 405, 412, 417, 420, 454, 458, 480, 481, 487, 490, 492, 493, 498, 505—508, 511, 519, 566, 570, 571, 576, 589, 592, 593, 598, 599, 604, 623, 632, 639, 640, 709, 710, 724, 729, 748, 751, 795, 801, 808, 812, 813, 816, 828, 830.
Poncet, François, diplomat francez. — 697, 700.
Popescu, George, inginer, delegat în Comisia Europeană a Dunării. — 214, 216, 227.
Popolo d'Italia. — 397.
Portugalia. — 137, 143—145 ; 210, 325, 678, 717, 816, 828.
Porțile de Fier. — 673.
Possé Rivas, Alberto, diplomat venezuelan. — 411.
Potemkin, Vladimir (1878—1946), diplomat sovietic, delegat la Societatea Națiunilor. — 53, 54, 621, 634, 635, 700.
Praga. — 16, 35, 39, 41, 104, 118, 137, 144, 194, 490, 491, 495, 499, 500, 516, 538, 539, 549, 550, 552, 568, 739, 754, 772.
Probleme financiare româno-franceze. — 605, 606, 625—630.
Protocolul de la Geneva (1924). — 17, 18, 158, 168, 186—188, 206, 256, 257, 292, 294, 482, 824, 841, 842.
Protocolul de la Moscova încheiat între Estonia, Letonia, Polonia, România și U.R.S.S. pentru punerea în aplicare a Pactului Briand-Kellogg pentru renunțarea la război, 9 februarie 1929. — 47.
Puaux, Gabriel, diplomat francez. — 372, 437, 713.
Purić, Bojidar, om politic sîrb. — 583, 764.

Q

Quai d'Orsay. — 57, 130, 133, 134, 160, 321, 327, 366, 368, 372, 593, 607, 622, 763.

R

Raczinski, Eduard, diplomat polonez ; delegat permanent la Societatea Națiunilor. — 508, 509, 510.
Rădulescu, Savel, diplomat, reprezentant al României la principalele conferințe internaționale, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe (1932—1936). — 328, 494, 570, 571, 620.
Război. — 17, 21, 45, 64, 73, 75, 76, 79, 85, 89, 92, 95, 168, 169, 174, 176, 206, 208, 230, 236, 237, 238, 239, 240, 249, 251, 256, 289—293, 296, 297, 299, 302, 334, 335, 337, 339, 340, 341, 342, 344, 347, 349, 350, 354, 385, 401, 403, 452, 454, 467, 477, 478, 481, 486, 487, 508, 509, 512, 513, 522, 524, 546, 547, 555, 563, 581. Vezi și „Pace".
Regatul sîrbo-croato-sloven — vezi Iugoslavia.
Regatul Unit — vezi Marea Britanie.
Reglementare pașnică a diferendelor internaționale. — 17, 158, 159, 186—189, 294, 295, 302, 400, 401, 523.
Reich — vezi Germania.
Reichswehr. — 519, 520.
Renania (zona demilitarizată renană). — 24, 25, 49, 55, 59, 62, 126, 249, 256, 257, 258, 344, 600, 729, 731, 732, 734, 735, 755. Vezi și Tratatul de la Locarno.
Reparații și datorii de război. — 9, 21—26, 70, 71, 73—76, 79, 81, 96—102, 104, 117, 118, 123—135, 137—157, 159—167, 169, 170, 247—259, 267, 268, 311—327, 343, 345, 390—393, 424, 425, 429—431, 435, 436, 440, 442, 444, 448, 449, 451—453, 455—456, 461, 463, 468—471, 497.
Reyes, Alfonso, diplomat mexican. — 611, 616.
Rhin. — 96, 100, 101, 600, 737, 752, 761.
Ribbentrop, Ioachim von (1893—1946), ambasador al guvernului nazist la Londra, apoi ministru de externe. — 663, 700.

Rio de Janeiro. — 49, 233, 561, 586, 589, 611, 612, 616, 617.
Rist, Charles (1874—1955), economist francez. — 26, 27, 312, 417, 437, 438.
Rivas, Vicuna Francisco, diplomat chilian. — 785.
Roma. — 38, 39, 43, 52, 53, 55, 98, 192—194, 219, 220, 244, 271, 336, 337, 358, 410, 414, 486, 568, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 606, 609, 610, 655, 656, 657, 658, 660, 675, 694, 753, 754, 756, 757.
România (și guvernul român). — 7, 8, 16, 18—26, 28—34, 36, 37, 39—44, 47—66, 69, 71—73, 77—80, 82—84, 86—93, 99, 101, 105—109, 111, 114, 115, 116, 120, 122—125, 129, 131—135, 137—139, 141, 143—145, 147, 149, 150, 153, 155, 158—167, 171, 173, 174, 175, 178, 180—186, 190, 191, 193—204, 207, 209, 210, 213—215, 218, 219, 221—223, 225, 228, 232, 233, 235—240, 245, 247, 250—252, 254, 256—267, 271, 276, 284, 287, 309, 311, 312, 314, 316—328, 336—338, 356, 357, 366, 370, 372, 374—376, 391, 394, 395, 403, 406, 410, 416, 417, 421, 422, 425, 428, 429, 433, 434, 437, 438, 440—442, 446, 451, 455, 456, 460—468, 470—471, 473, 474, 476—483, 491, 493, 507, 508, 512, 517, 523, 524, 532—536, 542, 543, 545, 546, 553, 556, 557, 559—563, 565, 566, 569, 570, 571, 583, 584, 587, 589—594, 597, 598, 601—603, 605—607, 609, 610, 616, 620, 624—628, 630, 641, 642, 644—646, 648, 650, 652, 653, 656, 667—671, 677, 679—689, 691, 692, 705, 706, 707, 709, 711, 712, 714, 715, 717, 732, 734, 742, 743, 744, 746, 747, 756, 773, 774, 775, 776, 777, 780, 781, 784, 785, 786, 789, 790, 791, 793, 794, 795, 796, 800, 801, 802, 803, 804, 806, 807, 808, 810, 811, 819, 820, 821, 829, 830, 837, 838, 844.
Roosevelt, Franklin Delano 1882—1945, om de stat american, președinte al Statelor Unite în 1933—1945. — 505, 654.
Ross, Leith. — 170, 259, 260, 414.
Rothermere, Harold Harmsworth (1868—1940), om de afaceri englez. — 251, 661.
Roux, Charles. — 214.
Ruhr. — 22, 102, 103, 105, 110, 118, 119, 128, 139, 141, 148, 154, 157.
Rusia — vezi U.R.S.S.

S

Saar. — 42, 110, 111, 537, 575, 589, 591, 599, 600, 632.
Saavedra, Lamas Carlos (1878—1959), om politic argentinian, ministru al afacerilor străine. — 42, 49, 50, 586, 587, 611, 616, 652, 769, 766, 777, 778.
Saint, Aulaire Charles de Beaupoil, conte de, diplomat francez. — 96, 104.
Saint Moritz. — 591, 662.
Salamis, problema crucișătorului grec. — 229, 230, 231.
Salandra, Antonio (1853—1931), om politic italian. — 120.
Salnais, Voldemars, om de stat și diplomat leton. — 508, 509, 510.
Salonic. — 715.
Samsonovici, Nicolae, general. — 465, 466, 624.
Sancțiuni (în general). — 17, 18, 57, 59, 62, 293, 294, 300, 301, 490, 517. Vezi și Conflictul italo-etiopian.
Sargent, sir Orme, om politic și diplomat englez, subsecretar de stat permanent la Foreign Office (1926—1949). 247, 248.
Sarraut, Albert (1872—1962), om politic francez. — 729, 764, 765.
Sato, Nantake, diplomat japonez, delegat la Conferința dezarmării, — 403.
Schober, Johann. — 353, 376, 538.
Schroeder (banca). — 263, 264.
Scialoja, Vittorio (1856—1933), jurist și om politic italian, delegat la Societatea Națiunilor. — 212, 257, 272.
Schuschnigg, Kurt Eduard von, cancelar al Austriei între 1934 și 1938. — 608, 721.
Securitate (securitate colectivă, pacte de neagresiune, pacte regionale și pacte militare de asistență mu-

tuală). — 16, 19, 33, 35, 37, 40—42, 44, 45, 47, 49, 50, 52—54, 60, 62—64, 65, 158, 168, 186—189, 237, 294, 333, 348, 349, 367, 385, 401, 404, 409, 424, 431, 484, 491, 497, 505, 507, 512, 520, 522, 536, 541, 542, 546, 554, 555, 561, 563, 569, 596, 602, 603, 604, 631—636, 640, 642, 643, 647, 648, 649, 652, 659, 662, 664, 710, 711, 717, 723, 726, 730, 746, 750, 752, 800, 801, 818, 819, 820, 826, 827, 829, 830, 831, 834, 835, 836.
Senat. — 70, 72, 141, 229.
Serbia. — 20, 81, 83, 84, 87, 92, 98, 105, 123, 137, 143, 145, 149, 191, 193, 196, 197, 199—204, 209, 252, 254, 255, 284, 287, 310.
Seydoux, Charles-Jacques, diplomat francez. — 161, 162.
Silezia. — 276.
Simon, John, sir (1873—1954), om politic și jurist britanic, ministrul afacerilor străine. — 31, 35, 38, 388, 394, 409, 414, 415, 423, 425, 426, 431, 452, 458, 459, 460, 485, 486, 487, 488, 588, 600, 622, 666.
Sinaia. — 42, 118, 119, 516, 521.
Siria. — 95, 577.
Slovacia. — 821.
Smirna. — 92.
Snowden, Philip (1864—1937), om politic britanic, ministru de finanțe. — 143, 146, 389, 390, 391.
Societatea Națiunilor (inclusiv Pactul Societății Națiunilor, Reforma Pactului și Consiliul). — 12—19, 26—30, 32—34, 36—42, 50, 51, 54, 56—62. 65, 66, 73, 79, 88, 89, 110, 111, 118, 120, 121, 123, 124, 128, 129, 142, 174, 185, 187—200, 203, 204, 207—212, 214—219, 222—224, 226, 227, 229, 230, 236—239, 242, 243, 256, 258, 260, 261, 264—267, 270—274, 276—286, 287, 289, 291—295, 303—310, 312, 326, 329—336, 338, 341—344, 346, 347, 349, 350, 353, 355, 356, 357, 361, 364, 367, 369, 376, 377, 378, 379—387, 391, 399, 402, 403, 418, 427, 428, 437, 438, 441, 450, 457, 459, 473, 476, 478, 480, 481, 485, 490, 492, 493, 495, 503, 522, 537, 542, 564, 572, 573, 575, 590, 592, 600, 617, 621, 629, 632, 633, 634, 636, 638, 639, 641, 643, 645, 650, 651, 659, 661, 662, 664, 673, 674, 675, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 703 704, 705, 706, 708, 709, 711, 712, 716, 717, 723—730, 732—734, 738, 740—742, 744, 751—754, 757—759, 763, 765, 767, 777, 778, 779, 784, 785, 786, 788, 789, 791, 793, 794, 795, 800, 801, 810, 817, 818, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 849.
Sofia. — 44, 315, 558, 739.
Spania. — 198, 201, 203, 209, 391, 587, 678, 680, 704, 705, 717, 810, 811, 816, 828.
Statele Unite ale Americii. — 22, 33, 34, 98, 100, 126, 131, 132, 150, 153, 155, 243, 249, 267, 276, 284, 365, 386, 392, 393, 430, 435, 452, 459, 493, 523, 560, 652, 653, 654, 684, 706, 825, 828.
Statele Unite ale Braziliei. — 193, 201, 204, 233, 610, 611, 616.
Statele Unite ale Europei. — 353, 826.
Statele Unite ale Mexicului. — 13, 386, 610, 611, 616.
Starhemberg, Ernst Rüdiger, prinț, von (1899—1956), om politic austriac, vicecancelar. — 44, 713, 714, 718, 719, 721.
Stein, Boris-Stomovici, om politic și diplomat sovietic, delegat la Societatea Națiunilor. — 560.
Stimson, Henri Lewis (1867—1952), om politic american, delegat la Conferința dezarmării. — 393, 417, 418, 430, 431, 432, 433.
Stefani, ministrul de finanțe italian. — 150.
Stockholm. — 403.
Stoiadinović, Milan, om politic iugoslav, ministru și prim-ministru. — 43, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 714, 721, 749, 750, 753, 755, 766, 768, 769.
Stoica, Vasile, diplomat. — 632, 738.
Stresa — vezi Conferința de la Stresa.
Stresemann, Gustav (1878—1929), om de stat german, ministru al afacerilor străine. — 25, 231, 246—248, 255—258, 265, 266, 270, 271, 282, 304, 305, 306, 307, 310, 331, 332, 344, 375, 697.
Strîmtori (Bosfor și Dardanele, Convenția de la Montreux). — 20, 21, 62—66, 82, 92, 93, 94, 743, 746, 747, 808.
Suedia. — 190, 191, 209, 805.
Sulina. — 221.
Suveranitate. — 8, 12, 13, 18, 48, 62, 65—67, 89, 187, 188, 296—299, 324, 374, 400, 484, 495, 503, 733, 772, 799, 804, 806, 823, 824, 845—849.
Șanhai. — 398, 403, 404.
Ștefan cel Mare, domn al Moldovei între 1475 și 1504. — 803.

T

Tanger. — 203.
Tardieu, André (1876—1945), om politic francez, de mai multe ori președinte de Consiliu. — 30, 31, 33, 35, 315, 362, 394—396, 398, 404, 408—417, 419, 420, 423, 424, 426—428, 435, 487.
Tătărăscu, Gheorghe (1886—1961), ministru în diferite cabinete și prim-ministru. — 795, 796, 797, 798, 799, 800.
Teritoriu, integritate teritorială. — 9, 17, 18, 329, 401, 403, 597, 617, 618, 644, 645, 815, 816, 837. Vezi și tratate, revizuirea tratatelor.
Terorism. — 587—588.
Thomas, Albert (1878—1932), om politic francez. — 150, 372.
Thompson, sir Geofrey Hatington, diplomat englez. — 150, 151.
„Times". — 84, 153.
Timișoara. — 198.
Tisa, rîu. — 171.
Tirana. — 755.
Tittoni, Tomaso (1849—1931), om politic italian. — 278—281.
Tokio. — 36.
Tracia (inclusiv Tracia Orientală). — 20, 83—86 ; 87, 89, 92.
Transilvania. — 28, 106, 108, 109, 111—113, 115, 116, 171, 173—175 ; 177—183 ; 185, 190, 276, 608.
Tratate : Aplicarea și respectarea tratatelor. — 323, 353, 400, 401, 402, 403, 483, 516 544, 563, 573, 589, 590, 729, 752, 781, 825.
Tratate : Repudierea unilaterală a tratatelor. — 60, 62, 523, 595, 600, 632, 698, 726, 730, 824, 825.
Tratate : Revizuirea tratatelor (inclusiv frontiere). — 9, 38, 169, 290, 337, 340, 341, 350—352, 354, 388, 411, 414, 432, 444, 454, 460, 485—488, 490, 492—494, 496, 504—506, 510, 523, 531, 533, 535, 536, 539, 541—542, 546, 547, 554, 575, 576, 578, 593, 597, 632, 645, 647, 703, 738, 747, 751, 753, 760, 782, 804, 816, 829, 839. Vezi și Teritoriu.
Tratatul de alianță dintre România și Franța. — 794.
Tratatul de alianță dintre România și Polonia. — 589.
Tratatul de amiciție, neagresiune, arbitraj și conciliațiune încheiat între România și Turcia (Ankara, 1933). — 523—528.
Tratatul de la Lausanne (1923). — 19, 62, 63, 105.
Tratatul de la Locarno (1925) și încălcarea lui (ocuparea zonei demilitarizate a Rinului de către Germania, 1936). — 16, 18, 29, 42, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 206, 237, 238, 242, 243, 256, 343, 344, 473, 476, 566, 622, 623, 629, 634, 655, 656, 661, 696, 701, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730—731, 732—733, 734—738, 752, 761, 795.
Tratatul de pace de la București (7 mai 1918). — 166, 167.
Tratatul de pace de la Neuilly (27 noiembrie 1919). — 635, 683, 752.
Tratatul de pace de la Saint-Germain (10 septembrie 1920). — 635, 683, 752.
Tratatul de pace de la Paris (1856). — 65, 804.
Tratatul de pace de la Sèvres (10 august 1920). — 20, 79, 80.

Tratatul de pace de la Trianon (4 iunie 1920). — 28, 108, 111, 122, 129, 241, 325, 326, 635, 683, 698, 738, 752.
Tratatul de pace de la Versailles (28 iunie 1919). — 38, 60, 73, 108, 117, 126, 135, 146, 149, 151—153, 163, 164, 166, 230, 231, 343, 431, 432, 446, 452, 454, 458, 519, 520, 523, 578, 657, 683, 727.
Trezoreria britanică (Treasury). — 160, 253, 259, 461, 462, 463.
Tribunalele arbitrale mixte. — 231, 232, 316, 320, 324, 325, 326, 451, 456, 525, 673.
Triest. — 370.
Trumbić, Ante (1864—1938), om politic iugoslav, ministru al afacerilor străine, delegat la Conferința de pace de la Paris. — 284.
Tsaldaris, Constantin, om politic grec, ministru al comunicațiilor, ulterior președinte de Consiliu. — 533, 557.
Tunisia. — 656.
Turcia. — 20, 30, 44, 45, 53, 56, 59, 62—66, 92, 159, 276, 357, 482, 507, 508, 512, 523, 524, 530, 533, 542, 543, 553, 556, 557, 558, 565, 566, 567, 569, 570, 572, 577, 580, 581, 583, 584, 585, 586, 596, 598, 602, 603, 647, 648, 656, 669, 670, 678, 683, 714, 715, 739, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 750, 759, 760, 771, 781, 782, 792, 793, 794, 795, 796, 801, 803, 808, 809, 835, 836, 837, 838, 839.
Tyrell of Avon, sir William (1866—1945), om politic și diplomat englez. — 89.

U

Ual-Ual. — 56. — Vezi Conflictul italo-etiopian.
Ucraina. — 576.
Uniunea Economică Danubiana (Planul Tardieu, planul economic pentru Europa centrală), 1932. — 30, 31, 33, 398—403, 404, 405, 406, 407, 408, 409—411, 412, 413, 414, 415, 416—417, 419—421, 424, 426—429.
Uniunea Economică Europeană — vezi Uniunea Federală Europeană. Memorandumul Briand.
Uniunea Federală Europeană, Memorandumul Briand, 1930. — 15, 29, 329, 333, 352, 353, 354, 355—357, 358—361.
Ungaria. — 21, 25, 30, 55, 106—109, 112, 114—116, 121—123, 128—130, 165, 167, 171, 196, 238, 239, 251, 263, 276, 310, 311, 313, 315—317, 319—328, 337, 343, 345, 353, 372, 397, 406—408, 416, 417, 426, 427, 450, 451, 455, 456, 482, 492, 493, 498, 522, 557, 558, 578, 588, 590, 591, 592, 593, 594, 604, 632, 633, 646, 647, 656, 659, 675, 681, 683, 690, 691, 692, 697, 706, 721, 741, 742, 743, 745, 751, 754, 756, 804, 830.
Uniunea Sud-Africană. — 693.
U.R.S.S. — 30, 33, 42, 45, 47—49, 51—55, 64, 88, 114, 130, 337, 355, 356, 361, 406, 482, 498, 507, 508, 509, 511, 512, 513, 514, 516, 517, 529, 534, 538, 545, 554, 556, 559, 566, 567, 568, 570, 571, 573, 575, 576, 577, 588, 595, 596, 599, 601, 602, 604, 621, 623, 629, 634, 635, 637—640, 642, 647, 662, 665, 671, 672, 694, 697, 700, 707, 709, 710, 711, 715, 716, 720, 721, 751, 760, 772 787, 793, 795, 796, 797, 801, 802, 808, 816, 819, 820, 828, 829, 831.
Uruguay. — 610, 611, 616.

V

Vansittart, Robert, om politic și diplomat englez. — 57, 658, 659, 660, 661, 662, 706.
Varșovia. — 51, 255, 493, 507, 534, 566, 567.
Venizelos, Elevtherios (1864—1936), om politic grec, președinte de Consiliu. — 20, 21, 85—87, 269, 418, 548, 557, 610, 618.
Viena. — 367, 369, 670, 713, 714, 753, 804, 807, 808.
Vistula. — 352.
Voltaire, François Marie Arouet (1694—1778). — 288.

W

Washington. — 459.
Weigand, Maxime (1867—1965), general francez. — 59, 626, 627.
Wiesbaden. — 74.
Wilson, Thomas Woodrow (1855—1924), om de stat american, președintele Statelor Unite. — 284, 776.

Y

Young Owen D., financiar american, președintele Comitetului de experți care a elaborat în 1929, la Paris, planul Young. — 150, 312, 314, 317, 320, 323, 324, 390, 392, 430, 434, 451, 461, 470.

Z

Zagreb. — 42, 44, 47, 49, 558, 559, 561.
Zaleski, Augusto, om politic și diplomat polonez, delegat la Conferința dezarmării. — 268, 272, 404, 443.
Zănescu, Aurel, inginer. — 414, 415.
Zeeland, Paul van, om politic și diplomat belgian, prim-ministru. — 722, 723, 788, 789.
Zeuceanu, Alexandru, delegat al României în numeroase tratative financiare după 1918. — 169, 170, 251, 412, 461, 469, 543, 605, 606, 655.
Zogu I, rege al Albaniei între 1928 și 1939. — 667.

S U M A R

Notă asupra ediției 5

Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu 7

Abrevieri folosite 68

1. *28 iulie 1920* — Condițiile în care s-ar putea contracta un împrumut destinat plății cupoanelor și bonurilor de tezaur. 69
2. *20 noiembrie 1920* — Negocierile pentru livrarea de cereale românești către Departamentul aprovizionării din Franța. —
3. *9 decembrie 1920* — Semnarea contractului pentru împrumutul francez ; reglementarea datoriei de război cu Anglia și Franța și plata cupoanelor. 71
4. *10 decembrie 1920* — Motivele pentru care România nu poate semna convenția belgiană pentru plata cupoanelor. 72
5. *8 aprilie 1921* — Instrucțiuni pentru semnarea acordului de la Wiesbaden. 74
6. *11 aprilie 1921* — Date referitoare la pagubele pricinuite de război particularilor și statului român. 75
7. *11 aprilie 1921* — Pagubele cauzate pădurilor statului și pădurilor particulare în timpul războiului. 76
8. *4 mai 1922* — Întrevederea cu Gwyn în legătură cu unele articole defavorabile României, apărute în „Morning Post". 77
9. *16 iulie 1922* — Relațiile anglo-franceze și chestiunea Orientului. 78
10. *2 august 1922* — Poziția Angliei în problema reparațiilor și a datoriilor de război. 79
11. *5 august 1922* — Cercurile politice engleze despre oportunitatea unui demers din partea României împotriva modificării Tratatului de la Sèvres. 80
12. *12 august 1922* — Necesitatea de a arăta în scris guvernului britanic că România înțelege să fie prezentă la negocierile pentru reparații și că nu acceptă discutarea problemei fără ea. —
13. *14 august 1922* — Convorbirea cu R. Poincaré despre datoriile interaliate și reparațiile germane. 81
14. *27 septembrie 1922* — Apărarea drepturilor României la Conferința de la Paris de către lordul Curzon. 82

15. *28 septembrie 1922* — Modul în care lordul Curzon a apărat interesele României la Conferința de la Paris. 83
16. *28 septembrie 1922* — Informații suplimentare asupra atitudinii Angliei în legătură cu trimiterea de trupe românești la Constantinopol. 84
17. *29 septembrie 1922* — Despre declarațiile lui R. Poincaré asupra folosirii muniților acordate României, Cehoslovaciei și Poloniei. —
18. *Septembrie-octombrie 1922* — Opinia engleză în chestiunea turcă. Situația Angliei. 85
19. *3 octombrie 1922* — Venizelos despre întrevederea cu lordul Curzon. —
20. *3 octombrie 1922* — Oportunitatea unui protest din partea României pentru apărarea drepturilor sale în chestiunea cedării Traciei Orientale Turciei. 86
21. *4 octombrie 1922* — Relațiile anglo-franceze în rezolvarea chestiunii Orientului și a strîmtorilor. Rolul României. 87
22. *13 octombrie 1922* — Convorbirea avută cu lordul Curzon despre politica orientală înainte de Conferința de pace cu Turcia. 92
23. *1 noiembrie 1922* — Răspunsul lordului Curzon la comunicarea guvernului român în problema strîmtorilor. 93
24. *1 noiembrie 1922* — Întrevederea cu lordul Curzon referitoare la strîmtori. 94
25. *8 noiembrie 1922* — Opinia britanică despre evacuarea grecilor din Istanbul înaintea Conferinței de pace. 95
26. *4 decembrie 1922* — Opinii britanice privitoare la datoriile de război și reparațiile germane. 96
27. *6 decembrie 1922* — Problemele care vor fi discutate de R. Poincaré la Londra în legătură cu reparațiile germane. 97
28. *8 decembrie 1922* — Stadiul negocierilor de la Londra privitoare la reparații. 98
29. *11 decembrie 1922* — Declarație referitoare la Conferința reparațiilor de la Londra. 99
30. *19 decembrie 1922* — Cercurile oficiale britanice despre un eventual împrumut acordat de S.U.A. Germaniei. —
31. *10 ianuarie 1923* — Efectele produse în Anglia de dezacordul franco-englez în problema reparațiilor. 100
32. *10 ianuarie 1923* — Lloyd George despre cauza crizei economice. 101
33. *15 ianuarie 1923* — Dificultățile pe care le întîmpină Franța în ocuparea Ruhrului. 102
34. *17 ianuarie 1923* — Opinia lui B. Law despre ocuparea Ruhrului de către trupele franceze. —
35. *20 ianuarie 1923* — Atitudinea guvernului englez în chestiunea ocupării Ruhrului de către Franța. 103
36. *21 ianuarie 1923* — Atitudinea partidelor politice din Germania față de politica franceză în materie de reparații. 104
37. *14 februarie 1923* — Semnalează pasajul din discursul ținut de lordul Curzon în Parlament în care elogiază acțiunea comună la Lausanne a României, Greciei, Serbiei și Bulgariei cu aceea a marilor puteri aliate. 105

38. *9 martie 1923* — Atitudinea oficialității britanice față de Tratatul de la Lausanne. 105
39. *20 aprilie 1923* — Discursul referitor la problema optanților unguri. 106
40. *7 mai 1923* — Atitudinea guvernului englez față de un răspuns comun al aliaților la nota germană în materie de reparații. 110
41. *12 mai 1923* — Diferendul franco-britanic în privința regiunii Saar. —
42. *27 mai 1923* — Convorbirile cu delegația ungară în chestiunea optanților unguri. 111
43. *8 iunie 1923* — Răspunsul pe care îl va da Franța la noua propunere germană privitoare la reparații. 117
44. *13 iulie 1923* — E. Beneš despre încercările de a se ajunge la o înțelegere franco-britanică în problema reparațiilor. —
45. *2 august 1923* — Deosebirea între punctul de vedere francez și cel belgian cu privire la evacuarea regiunii renane. 119
46. *5 septembrie 1923* — Beneš solicită sprijin guvernului român pentru a candida la Consiliul Societății Națiunilor. —
47. *5 septembrie 1923* — Dezmințe conținutul unui presupus comunicat al Micii Înțelegeri privind diferendul italo-grec publicat de „Journal de Genève" etc. 120
48. *5 septembrie 1923* — Discuțiile între reprezentanții Micii Înțelegeri și Hanotaux, reprezentantul Franței la Societatea Națiunilor. —
49. *8 septembrie 1923* — Convorbirea cu contele Bethlen și cu ministrul afacerilor străine al Ungariei pentru începerea negocierilor asupra chestiunilor pendinte între Ungaria și România și a împrumutului ungar. 121
50. *14 septembrie 1923* — Necesitatea susținerii candidaturii lui Beneš la Consiliul Societății Națiunilor, în numele Micii Înțelegeri. 122
51. *29 septembrie 1923* — Redactarea proiectului de rezoluție a Consiliului Societății Națiunilor pentru restaurarea financiară a Ungariei. 123
52. *29 septembrie 1923* — Scrisoarea adresată de N. Titulescu, M. Ivanović și E. Beneš președintelui Ligii Națiunilor. 124
53. *30 septembrie 1923* — Recomandă numirea lui George Oprescu la Institutul de cooperare intelectuală. 125
54. *24 octombrie 1923* — Impresiile lui Beneš privind politica Franței în chestiunea reparațiilor germane și efectele produse în Belgia și Anglia de crearea Republicii Renane. —
55. *1 noiembrie 1923* — Protestul guvernului englez împotriva separării provinciilor renane ; membrii cabinetului britanic nemulțumiți de limitarea puterii Comisiei de experți. 126
56. *19 noiembrie 1923* — Creditele americane acordate Germaniei și consecințele lor în problema reparațiilor. 127
57. *21 noiembrie 1923* — Condițiile puse de Anglia în chestiunea reparațiilor. —
58. *28 noiembrie 1923* — Întrevederile care au avut loc la Londra în problema ocupării Ruhrului. 128
59. *1—2 ianuarie 1924* — Rezultatul lucrărilor Consiliului Ligii Națiunilor în problema împrumutului Ungariei. —
60. *5 mai 1924* — Discuțiile delegaților belgieni cu primul ministru al Angliei asupra măsurilor de adoptat în cazul cînd Germania nu ar executa planul Comisiei de experți pentru plata reparațiilor. 135

61. *15 mai 1924* — Convorbirea cu guvernatorul Băncii Angliei despre atitudinea rezervată a acestuia față de interesele financiare ale României. 136
62. *15 mai 1924* — Convorbirea cu primul ministru al Marii Britanii despre legea minelor din România. —
63. *10 iulie 1924* — Poziția României la viitoarea conferință de la Londra privind reparațiile de război. 137
64 *12 iulie 1924* — Opinii asupra viitoarelor negocieri la Conferința de la Londra privind reparațiile. 138
65. *12 iulie 1924* — Atitudinea României față de planul experților privind reparațiile. 139
66. *15 iulie 1924* — Roagă pe E. Herriot să sprijine „egalitatea de regim" între statele mari și mici la Conferința reparațiilor de la Londra. 141
67. *16 iulie 1924* — Enumeră problemele care vor fi examinate la Conferința de la Londra. 142
68. *16 iulie 1924* — Deschiderea Conferinței de la Londra pentru executarea planului Dawes. Declarația lui N. Titulescu în legătură cu reprezentarea statelor mici în cele două comisii de experți. 143
69. *17 iulie 1924* — Anunță că s-a angajat față de colegii săi, cehoslovac și polonez, să le rezume zilnic dezbaterile de la Conferința reparațiilor. 144
70. *18 iulie 1924* — Convocarea Serbiei, României, Greciei și Portugaliei la Conferința pentru reparații. 145
71. *18 iulie 1924* — Divergențele anglo-franceze cu privire la completarea locurilor în Comisia de reparații. 146
72. *19 iulie 1924* — Formula de conciliere a divergențelor anglo-franceze în problema reparațiilor. Interesul României de a participa la planul Dawes. 147
73. *22 iulie 1924* — Discuțiile dintre bancherii americani, delegații britanici și francezi asupra unei acțiuni izolate a Franței împotriva Germaniei, cu titlul de sancțiuni. 148
74. *25 iulie 1924* — Comunică intenția fermă a guvernului iugoslav de a participa la comisia de transfert. 149
75. *28 iulie 1924* — Declarația făcută la a treia ședință plenară a Conferinței reparațiilor de la Londra. —
76. *30 iulie 1924* — Vizite la diferite personalități politice cu prilejul Conferinței de la Londra. 150
77. *5 august 1924* — Posibilitatea unor noi divergențe anglo-franceze în interpretarea acordului încheiat de cele două state la Conferința reparațiilor de la Londra. 151
78. *5 august 1924* — Intențiile cercurilor britanice privind interpretarea planului experților. 152
79. *5 august 1924* — Pozițiile Angliei și Franței în problema reparațiilor ; situația României. —
80. *13 august 1924* — Stadiul lucrărilor Conferinței reparațiilor de la Londra. 154
81. *14 august 1924* — Modificarea puterilor comisiei de transfert în favoarea Germaniei. 156
82. *16 august 1924* — Negocierile experților cu Germania. —
83. *16 august 1924* — Planul experților și chestiunea evacuării Ruhrului la Conferința reparațiilor de la Londra. 157

84. *25 septembrie 1924* — Intervențiile lui N. Titulescu la cea de-a 5-a sesiune a Adunării Societății Națiunilor în Comisia a III-a (reducerea armamentelor), privind reglementarea pașnică a conflictelor internaționale și interpretarea art. 19 din Pactul Societății Națiunilor. 158
85. *10 octombrie 1924* — Guvernul englez, urmînd pe cel francez, nu poate accepta ca România să semneze cu întîrziere convenția pentru reparațiile datorate de Turcia, încheiată la 23 noiembrie 1923. 159
86. *19 decembrie 1924* — Demersurile făcute de Treasury și Foreign Office pentru participarea României la Conferința reparațiilor de la Paris. 160
87. *20 decembrie 1924* — Despre problemele financiare pendinte între România și Franța și amînarea rezolvării lor. 161
88. *29 decembrie 1924* — Convorbirea cu Seydoux în problema reparațiilor. —
89. *13 ianuarie 1925* — Declarațiile lui N. Titulescu la Conferința miniștrilor de finanțe de la Paris în legătură cu creanțele speciale ale României. 163
90. *14 ianuarie 1925* — Memoriu prezentat de N. Titulescu și Vintilă Brătianu la Conferința miniștrilor de finanțe ai țărilor aliate de la Paris referitor la reglementarea reparațiilor, la restituiri și la creanțele speciale ale României. 164
91. *27 martie 1925* — Dezbaterile din Camera Comunelor asupra problemei securității. 168
92. *1 mai 1925* — Amănunte asupra discuției începute la Trezorerie privind poziția României în problemele reparațiilor și datoriilor de război. 169
93. *6 mai 1925* — Îl roagă pe Al. Zeuceanu să-i comunice dacă a aprobat ca scrisoarea experților din 7 februarie cu privire la revendicările române să nu fie anexată la dosarul Conferinței financiare de la Paris. 170
94. *5 septembrie 1925* — Discursul rostit la cea de-a 35-a sesiune a Consiliului Societății Națiunilor. 171
95. *19 septembrie 1925* — Declarația făcută în subcomisia pentru reglementarea pașnică a conflictelor internaționale din cadrul Adunării Societății Națiunilor. 186
96. *21 decembrie 1925* — Anunță vizita sa în Canada, apoi plecarea spre Anglia. 189
97. *16 martie 1926* — Convorbiri în legătură cu alegerea unui reprezentant al Poloniei în Consiliul Societății Națiunilor, în locul devenit vacant prin demisia lui E. Beneš. 190
98. *20 martie 1926* — Convorbirea cu Nincić despre locul din Consiliul Societății Națiunilor devenit vacant prin demisia lui E Beneš și negocierile Iugoslaviei cu Italia și Franța pentru încheierea unor pacte de prietenie bilaterale. 192
99. *19 aprilie 1926* — Acțiunile care trebuie să fie întreprinse pentru a asigura alegerea României în Consiliul Societății Națiunilor. 193
100. *6 iunie 1926* — Demersurile lui Nincić pentru a i se atribui locul Micii Înțelegeri în Consiliul Societății Națiunilor sau locul de președinte al Adunării, în luna septembrie. 195
101. *6 iunie 1926* — Convorbirea cu Beneš despre împrumuturile ungar și bulgar și despre locul României în Consiliul Societății Națiunilor. 196
102. *9 iunie 1926* — Problema alegerii României în Consiliul Societății Națiunilor. 198

103. *14 iunie 1926* — Dificultăţile privitoare la alegerea României în Consiliul Societăţii Naţiunilor. 198

104. *28 august 1926* — Opinia Secretariatului General al Societăţii Naţiunilor în chestiunea lărgirii Consiliului, a admiterii Germaniei în Consiliu şi în problema alegerii României în Consiliu. 203

105. *21 noiembrie 1926* — Despre noul statut al dominioanelor britanice. 205

106. *3 decembrie 1926* — Declaraţiile lui Titulescu în Comitetul Consiliului Societăţii Naţiunilor. 207

107. *3 decembrie 1926* — Declaraţiile făcute în Comitetul Consiliului Societăţii Naţiunilor. —

108. *4 decembrie 1926* — Discuţia cu sir Eric Drummond pentru a obţine ca numărul funcţionarilor români la Secretariatul Societăţii Naţiunilor să fie sporit. 209

109. *7 decembrie 1926* — Raportul prezentat de N. Titulescu în şedinţa din 7 decembrie 1926 a celei de-a 43-a sesiuni a Consiliului Societăţii Naţiunilor. 211

110. *8 decembrie 1926* — Intervenţia lui N. Titulescu în şedinţa din 8 decembrie 1926 a Consiliului Societăţii Naţiunilor în problema aplicării articolelor 11 şi 16 ale Pactului Societăţii Naţiunilor. 212

111. *8 decembrie 1926* — Discuţia cu Chamberlain despre caracterul hotărîrii Curţii de la Haga în chestiunea Dunării. 213

112. *9 decembrie 1926* — Intervenţia lui N. Titulescu în Consiliul Societăţii Naţiunilor în problema competenţei Comisiei europene a Dunării. 214

113. *10 decembrie 1926* — Punctul de vedere românesc asupra caracterului hotărîrii Curţii de la Haga în chestiunea Dunării. 215

114. *28 decembrie 1926* — Caracterul hotărîrii Curţii de la Haga şi valoarea acesteia pentru Societatea Naţiunilor. 216

115. *14 ianuarie 1927* — Chestiunea Dunării în faţa Curţii de la Haga ; propune angajarea ca apărători a jurisconsulţilor Vischer, Millerand, Politis şi Rosenthal. 218

116. *22 ianuarie 1927* — Motivele care îi impun o atitudine de rezervă faţă de chestiunile care nu intră în atribuţiile sale de ministru al României la Londra şi de reprezentant al ţării în Consiliul Societăţii Naţiunilor. 219

117. *1 februarie 1927* — Necesitatea consultării unor mari avocaţi internaţionali în chestiunea Dunării. 220

118. *13 februarie 1927* — Convorbirile avute cu Conţescu pentru continuarea negocierilor directe în chestiunea Dunării şi consultarea jurisconsulţilor Vischer şi Millerand. —

119. *9 martie 1927* — Intervenţia lui N. Titulescu în şedinţa Consiliului Societăţii Naţiunilor în problema situaţiei juridice a statelor care nu-şi achită contribuţiile faţă de Societatea Naţiunilor. 222

120. *14 martie 1927* — Declaraţiile făcute în Comitetul pentru dezarmare al Societăţii Naţiunilor. 223

121. *15 martie 1927* — Declaraţiile făcute în Comitetul pentru dezarmare al Societăţii Naţiunilor. 224

122. *8 aprilie 1927* — Convorbirile cu sir Cecil Hurst şi cu Haas despre urmările pentru economia României a neîndeplinirii lucrărilor tehnice la Dunăre de către Comisia europeană a Dunării şi despre aspectul financiar al lucrărilor. 225

123. *6 iunie 1927* — Propune pe Petrescu Comnen la sesiunea Consiliului Societăţii Naţiunilor ; cere amînarea dezbaterii chestiunii optanţilor. 226

124. *13 iunie 1927* — Raportul şi proiectul de rezoluţie privitoare la cheltuielile Comitetului Central Permanent care urmează să se instituie după intrarea în vigoare a Convenţiei opiumului din 19 februarie 1925. —

125. *7 iulie 1927* — Circulară prin care comunică tuturor legaţiilor că în aceeaşi zi a luat în primire postul de ministru al afacerilor străine. 227

126. *19 august 1927* — Riscurile trimiterii problemei Dunării la Haga. —

127. *27 august 1927* — Complicaţiile create în judecarea chestiunii dunărene la Haga. 228

128. *21 septembrie 1927* — Neputînd veni în ţară din motive de sănătate, roagă să nu i se pună candidatura pentru senatul universitar. —

129. *28 septembrie 1927* — Neavînd timp să sosească la Bucureşti la data alegerilor pentru senatul universitar, nu este de acord să i se pună candidatura în lipsă. 229

130. *28 septembrie 1927* — Îl autorizează pe I. G. Duca să procedeze cum va crede de cuviinţă în problema candidaturii sale pentru senatul universitar. —

131. *28 septembrie 1927* — Intervenţiile lui N. Titulescu la cea de-a 47-a sesiune a Consiliului Societăţii Naţiunilor. 230

132. *3 decembrie 1927* — Transmite mulţumiri lui Millerand pentru ajutorul acordat României la Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga. 232

133. *3 decembrie 1927* — Transmite mulţumiri lui N. Politis pentru ajutorul acordat României la Curtea Internaţională de la Haga. 233

134. *27 decembrie 1927* — Înfiinţarea legaţiei României de la Rio de Janeiro —

135. *31 decembrie 1927* — Modificarea juridică a competenţei Comisiei europene a Dunării şi unificarea regimului Dunării. 234

136. *4 martie 1928* — Comunicatul miniştrilor afacerilor străine ai statelor Micii Înţelegeri întruniţi la Conferinţa de la Geneva. 235

137. *13 mai 1928* — Poziţia României şi a Micii Înţelegeri faţă de Pactul Kellogg. —

138. *17 iunie 1928* — Declaraţiile lui N. Titulescu despre relaţiile româno-iugoslave şi politica de pace a Micii Înţelegeri. 239

139. *20—22 iunie 1928* — Comunicatele Conferinţei Micii Înţelegeri de la Bucureşti. 241

140. *20—22 iunie 1928* — Comunicatul final al Conferinţei Micii Înţelegeri de la Bucureşti. 242

141. *20—22 iunie 1928* — Concluziile Conferinţei Micii Înţelegeri în privinţa Pactului Briand-Kellogg. 244

142. *29 iunie 1928* — Despre relaţiile româno-italiene şi necesitatea bunelor raporturi între Mica Înţelegere şi Italia. —

143. *29 iulie 1928* — Roagă să se transmită la Foreign Office dorinţa sa de a reocupa postul de ministru al României la Londra. 245

144. *30 iulie 1928* — Părăsind Ministerul Afacerilor Străine, mulţumeşte tuturor pentru concursul primit în timpul ministeriatului său. 246

145. *20 noiembrie 1928* — Precizări asupra modului în care vor decurge discuţiile în Comisia de reparaţii. —

146. *21 noiembrie 1928* — Convorbirile cu Cushendun, Lindsay, Sargent, Cadogan şi Niemeyer asupra unor aspecte ale relaţiilor româno-engleze. 247

147. *29 noiembrie 1928* — Consideraţii asupra viitoarelor negocieri ale aliaţilor privind reparaţiile germane. 248

148. *29 noiembrie 1928* — Expune lui W. Churchill punctul de vedere românesc în chestiunea reparaţiilor şi a campaniei lordului Rothermere în favoarea revizuirii frontierelor. 250

149. *3 decembrie 1928* — Convorbirile avute la Londra în legătură cu participarea României la negocierile pentru reparaţii, la lucrările Comitetului de experţi şi la viitoarea conferinţă pentru reparaţii. 251

150. *6 decembrie 1928* — Interesele României faţă de punctul de vedere francez şi britanic privitor la numirea experţilor, la informarea asupra lucrărilor Comitetului şi la ţinerea unei conferinţe pentru reparaţii etc. 253

151. *14 decembrie 1928* — Rezumă convorbirile avute cu Briand, Stresemann şi Chamberlain pentru apărarea intereselor româneşti în problema reparaţiilor. 255

152. *17 decembrie 1928* — Convorbirea cu Briand despre împrumutul cerut de România ; atitudinea prietenească a lui Chamberlain şi Stresemann faţă de ţara noastră. 258

153. *17 decembrie 1928* — Răspunsul guvernului britanic relativ la un contact mai strîns cu legaţia României de la Londra în problema reparaţiilor de război. 259

154. *18 decembrie 1928* — Convorbirea cu Leith Ross cu privire la împrumutul românesc de la băncile americane şi avantajul unui împrumut de stabilizare şi refacere a creditului românesc obţinut de la Societatea Naţiunilor. —

155. *15 ianuarie 1929* — Convorbirea avută cu Baldwin despre două cereri ale guvernului român privind naţionalitatea căpitanului de port şi termenul de revizuire a noii Convenţii a Dunării. 261

156. *22 ianuarie 1929* — Opinia Marii Britanii privind ratificarea Pactului Briand-Kellogg de către România. 262

157. *22 ianuarie 1929* — Numirea delegaţilor Micii Înţelegeri pentru discutarea problemelor economice de interes comun şi a relaţiilor cu Austria şi Ungaria. 263

158. *29 ianuarie 1929* — Tratativele duse de reprezentanţii României pentru obţinerea unui împrumut de stabilizare. —

159. *29 ianuarie 1929* — Convorbirea cu reprezentanţii Băncii Hambros asupra cursului de emisiune englez şi francez la împrumutul solicitat de România. 264

160. *9 februarie 1929* — Comunică atitudinea favorabilă a Băncii Hambros şi a altor case creditoare pentru acordarea unui împrumut României. 265

161. *11 februarie 1929* — Observaţii asupra punctului de vedere cehoslovac în problema minorităţilor. —

162. *14 februarie 1929* — Bazele tacticii germane în viitoarele negocieri asupra planului Dawes, aşa cum reies din expunerea făcută de dr. Schacht în Comitetul experţilor. 267

163. *28 februarie 1929* — Problema unui demers colectiv sau separat al statelor Micii Înţelegeri, Poloniei şi Greciei la Foreign Office şi a înaintării unui memoriu lui A. Briand în chestiunea minorităţilor. 268

164. *2 martie 1929* — Convorbirea cu sir Eric Drummond în chestiunea minorităţilor. 270

165. *7 martie 1929* — Declaraţia făcută la cea de-a 54-a sesiune a Consiliului Societăţii Naţiunilor. 271

166. *13 martie 1929* — Dezbaterea chestiunii minorităţilor în cadrul sesiunii Consiliului Societăţii Naţiunilor. —

167. *15 martie 1929* — Comunicarea lui N. Titulescu, la Academia diplomatică din Paris : „Societatea Naţiunilor şi minorităţile". 273

168. *16 aprilie 1929* — Relatare cu privire la memoriul în chestiunea minorităţilor. 287

169. *6 mai 1929* — Conferinţa ţinută în Reichstag : „Dinamica păcii". —

170. *6 iunie 1929* — Complicaţiile create în chestiunea minorităţilor, în dezbaterile Consiliului Societăţii Naţiunilor. 303

171. *8 iunie 1929* — Desfăşurarea lucrărilor Consiliului Societăţii Naţiunilor în legătură cu problema minorităţilor. 304

172. *8 iunie 1929* — Observaţii asupra concluziilor raportului Comitetului de trei instituit pentru studierea problemei minorităţilor. 305

173. *11 iunie 1929* — Relatarea privind mersul discuţiilor purtate în Consiliul Societăţii Naţiunilor în chestiunea minorităţilor. 306

174. *11 iunie 1929* — Observaţii la proiectul de rezoluţie privind protecţia minorităţilor. 307

175. *13 iunie 1929* — Declaraţia făcută la cea de-a 55-a sesiune a Consiliului Societăţii Naţiunilor. 308

176. *13 iunie 1929* — Declaraţia făcută la cea de-a 55-a sesiune a Consiliului Societăţii Naţiunilor, la încheierea unui acord între Peru şi Chile. 309

177. *13 iunie 1929* — Discuţiile purtate în chestiunea minorităţilor în Consiliul Societăţii Naţiunilor. 310

178. *22 octombrie 1929* — Convorbirile avute la Paris în problema reparaţiilor ungare şi bulgare. 311

179. *25 octombrie 1929* — Convorbirea avută cu Ch. Rist despre situaţia nefavorabilă creată României de propunerile asupra reparaţiilor şi de prevederile planului Young. 312

180. *15 noiembrie 1929* — Solicită răspunsul guvernului român pentru stabilirea sumei reparaţiilor bulgare de către Marile Puteri. —

181. *16 noiembrie 1929* — Dezbaterile de la Conferinţa pentru reparaţii. Atitudinea Franţei şi Italiei faţă de România. 313

182. *17 noiembrie 1929* — Referitor la răspunsul guvernului român în chestiunea reparaţiilor bulgare ; necesitatea de a refuza planul Young în cazul în care România e lăsată debitoare. 314

183. *18 noiembrie 1929* — Discuţiile cu delegaţia bulgară pentru fixarea datei negocierilor în problema reparaţiilor. 315

184. *23 noiembrie 1929* — Atitudinea României faţă de propunerea aliaţilor de a se renunţa la reparaţiile bulgare blocate în trecut şi la cota din prima anuitate bulgară. 317

185. *2 ianuarie 1930* — Convorbirile avute cu Loucheur, Coulondre, Adatci, Chéron și Sapène în problema optanților și a reparațiilor ungare. 319
186. *2 ianuarie 1930* — Convorbirea avută cu Briand, Adatci și alții relativ la rezolvarea problemei reparațiilor ungare prin Comisia pentru reparații. 321
187. *4 ianuarie 1930* — Declarațiile făcute în Comisia pentru reparații. Convorbirea cu Loucheur în legătură cu reparațiile ungare. 322
188. *22 ianuarie 1930* — Interviul acordat agenției „Rador" despre rezultatul Conferinței de la Haga privitoare la datoriile și reparațiile de război. —
189. *25 martie 1930* — Solicită prezența lui G. G. Mironescu la Paris pentru convorbiri în problema optanților. 327
190. *11 aprilie 1930* — Convorbirea avută cu Loucheur în privința negocierilor dintre Cehoslovacia și Ungaria. —
191. *23 aprilie 1930* — Necesitatea unor demersuri pe lîngă toate guvernele pentru susținerea candidaților români la Curtea Permanentă de Justiție Internațională de la Haga. 328
192. *21 iunie 1930* — Răspunsul care urmează să fie dat la memorandumul Briand. 329
193. *23 iunie 1930* — Solicită votul guvernului venezuelean în favoarea lui Dimitrie Negulescu, candidatul român în alegerile pentru ocuparea unui loc de judecător la Curtea Permanentă de Justiție Internațională. —
194. *10 septembrie 1930* — Discursul rostit, în calitate de președinte, la deschiderea celei de-a XI-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor. 330
195. *3 octombrie 1930* — Omagiu adus memoriei dr. Stresemann. 331
196. *4 octombrie 1930* — Discursul rostit, în calitate de președinte, la închiderea celei de-a XI-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor. 332
197. *5 noiembrie 1930* — Convorbirile avute la Roma cu Grandi și Mussolini ; politica Italiei în favoarea revizuirii tratatelor și consecințele ei pentru România. 336
198. *19 noiembrie 1930* — „Progresul ideii de pace", conferință ținută la Universitatea din Cambridge. 337
199. *17 ianuarie 1931* — Intervenția lui N. Titulescu privind participarea U.R.S.S. și Turciei la lucrările Comisiei de studii a Societății Națiunilor pentru Uniunea europeană. 355
200. *20 ianuarie 1931* — Discursul ținut în Comisia de studii pentru Uniunea europeană. 358
201. *22 ianuarie 1931* — Rezultatele Conferinței Comisiei de studii pentru Uniunea europeană. 360
202. *29 ianuarie 1931* — Comunică data întrunirii Comitetului pentru creditul agricol internațional. 362
203. *5 februarie 1931* — Anunță că va fi la Paris la 9 și 10 februarie, pentru a discuta organizarea creditului agricol internațional. —
204. *20 februarie 1931* — Propunerea privind crearea unui institut internațional pentru ajutorarea agriculturii în centrul și răsăritul Europei. 363
205. *5 martie 1931* — Convorbirea cu subsecretarul de stat permanent la Foreign Office. 365
206. *2 mai 1931* — Rezumă punctul de vedere francez în problema Anschluss-ului. 366

207. *6 mai 1931* — Atitudinea Angliei în chestiunea uniunii vamale austro-germane. 368
208. *9 mai 1931* — Răspunsul dat de Anglia guvernelor Austriei și Germaniei în chestiunea uniunii vamale. 371
209. *20 mai 1931* — Poziția României și a altor state în problema creditului agricol internațional. —
210. *20 mai 1931* — Convorbirea cu Massigli despre atitudinea României față de organizarea creditului agricol internațional și ajutorării economice a Austriei. 372
211. *21 mai 1931* — Convorbirea cu reprezentantul Germaniei la Societatea Națiunilor. 373
212. *22 mai 1931* — Semnarea Convenției pentru creditul agricol internațional și votarea unei rezoluții pentru admiterea tarifului preferențial la cereale. 375
213. *22 iulie 1931* — Intenția Austriei de a cere o acțiune de credit internațional în favoarea sa, interpretată ca o renunțare la Anschluss-ul economic. 376
214. *7 septembrie 1931* — Discursul lui N. Titulescu la alegerea sa ca președinte a celei de-a 12-a sesiuni ordinare a Adunării Societății Națiunilor. —
215. *29 septembrie 1931* — Discursul lui N. Titulescu, în calitate de președinte, la închiderea celei de-a 12-a sesiuni ordinare a Adunării Societății Națiunilor. 379
216. *10 noiembrie 1931* — Atitudinea Angliei și S.U.A. în chestiunea dezarmării ; convorbirea cu R. MacDonald. 388
217. *12 noiembrie 1931* — Convorbirea cu Snowden despre stabilizarea lirei sterline, atitudinea guvernului englez în chestiunea tarifară și problema reparațiilor și a creditelor germane pe termen scurt. 389
218. *14 decembrie 1931* — Propunerea făcută lui Titulescu de către Madariaga de a face parte din Comisia de investigație a Societății Națiunilor în conflictul chino-japonez. 391
219. *15 ianuarie 1932* — Sensul declarației cancelarului Germaniei, Brüning în chestiunea reparațiilor. 392
220. *9 februarie 1932* — Declarația făcută la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor. 394
221. *25 februarie 1932* — Propuneri de a alege pe N. Titulescu președinte al Adunării Generale extraordinare care va discuta conflictul chino-japonez. 395
222. *26 februarie 1932* — Refuzul lui Titulescu de a primi președinția Comisiei politice pentru examinarea diferitelor planuri de dezarmare. 396
223. *27 februarie 1932* — Aranjamentele privind alegerea președintelui Adunării Generale extraordinare a Societății Națiunilor pentru discutarea conflictului chino-japonez. 397
224. *1 martie 1932* — Contele Appony renunță să candideze la președinția Adunării Generale extraordinare a Societății Națiunilor ; planul economic pentru Europa Centrală (Tardieu). 398
225. *7 martie 1932* — Discursul rostit în cadrul Adunării Generale extraordinare a Societății Națiunilor în problema conflictului chino-japonez. —

226. *9 martie 1932* — Mulțumiri adresate lui N. Titulescu pentru poziția adoptată în ședința din 7 martie 1932 în conflictul chino-japonez. 403
227. *11 martie 1932* — Convorbirea cu A. Zaleski despre Uniunea economică a statelor Europei Centrale și poziția Poloniei față de planul Tardieu. 404
228. *14 martie 1932* — Convorbirea cu E. Beneš și V. Marincović despre planul Tardieu. 405
229. *16 martie 1932* — Punctele de vedere exprimate de E. Beneš și V. Marincović în chestiunea unor eventuale acorduri economice ale statelor danubiene. —
230. *16 martie 1932* — Schimb de păreri cu E. Beneš referitor la poziția Micii Înțelegeri față de proiectata Uniune economică a statelor danubiene. 407
231. *16 martie 1932* — Convorbirea cu Tardieu despre proiectul francez privind acordurile economice între statele dunărene și mijloacele restaurării economice a Europei Centrale. 409
232. *18 martie 1932* — Convorbirea cu R. Massigli privitoare la întrevederile lui R. Nadolny și Posse cu A. Tardieu asupra planului de reconstrucție economică a Europei Centrale și situația statelor dunărene. 411
233. *19 martie 1932* — Convorbirea cu A. Tardieu referitoare la intrarea Poloniei și Bulgariei în plățile de reconstrucție ale statelor dunărene. 412
234. *30 martie 1932* — Scopul vizitei lui A. Tardieu la Londra ; problema Conferinței celor 4 Mari Puteri asupra chestiunilor economice ale Europei Centrale și ale statelor danubiene. —
235. *3 aprilie 1932* — Convocarea Conferinței celor 4 Mari Puteri la Londra în problema acordurilor economice ale statelor Europei Centrale. 414
236. *4 aprilie 1932* — Despre convorbirile purtate de A. Tardieu la Londra cu privire la conferința Uniunii economice a statelor danubiene. 415
237. *12 aprilie 1932* — Convorbirea cu A. Tardieu în legătură cu planul Uniunii economice a statelor danubiene și asistența financiară a României. 416
238. *14 aprilie 1932* — Convorbirea cu A. Tardieu, E. Beneš și V. Marincović asupra metodelor pentru reluarea negocierilor în problema Uniunii economice a statelor danubiene. 417
239. *14 aprilie 1932* — Întrevederea cu E. Venizelos ; declarațiile făcute de acesta în legătură cu situația financiară a Greciei și poziția guvernului său. 418
240. *14 aprilie 1932* — Relatări asupra convorbirilor cu A. Tardieu, E. Beneš și V. Marincović referitoare la Uniunea economică a statelor danubiene. 419
241. *19 aprilie 1932* — Declarația făcută la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor. (Ședința a XIII-a.) 421
242. *21 aprilie 1932* — Lucrările Conferinței pentru dezarmare. Propunerile lui N. Titulescu pentru o rezoluție care să fie acceptată și de Franța și de Anglia. 423
243. *22 aprilie 1932* — Convorbirea cu N. Brüning privind alegerile pentru Dieta Prusiei, acordul economic al statelor dunărene și Conferința de la Lausanne în problema reparațiilor. 424
244. *23 aprilie 1932* — Declarația făcută la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor. 425

245. *8 mai 1932* — Evoluția chestiunii Uniunii economice a statelor danubiene ; convorbirile de la Geneva, neînțelegerile dintre Marile Puteri asupra redactării invitației comune ; discursurile lui E. Beneš și V. Marincović. 426
246. *12 mai 1932* — Discursul ținut de Brüning în Reichstag la 11 mai, convorbirile de la Geneva asupra reparațiilor și dezarmării. 429
247. *17 iunie 1932* — Declarația făcută de delegația română la Conferința pentru reparații de la Lausanne. 433
248. *21 iunie 1932* — Convorbirile avute la Lausanne cu Herriot și cu reprezentanții Angliei. 435
249. *21 iunie 1932* — Convorbirea cu Herriot, Rist și Bizet privind asistența financiară acordată de Franța României. 436
250. *22 iunie 1932* — Efectul declarației lui H. C. Hoover, relativ la dezarmare. 439
251. *23 iunie 1932* — Convorbirea avută cu V. Marincović și E. Beneš în chestiunea reparațiilor. 440
252. *23 iunie 1932* — Despre proiectata vizită în România a lui J. Avenol. 441
253. *29 iunie 1932* — Supune aprobării guvernului textul răspunsului privind aderarea la un moratoriu al plății reparațiilor în timpul duratei Conferinței de la Lausanne. 442
254. *29 iunie 1932* — Lucrările Conferinței dezarmării ; intervențiile lui N. Titulescu în privința limitării armamentelor. 443
255. *29 iunie 1932* — Condițiile în care Anglia acceptă să susțină Franța în negocierile cu Germania în materie de reparații. 444
256. *29 iunie 1932* — Convorbiri privind fixarea datei vizitei în România a lui J. Avenol și Loveday. 445
257. *29 iunie 1932* — Convorbirile cu Boncour, generalul Requin și R. Massigli despre propunerile americane și franceze făcute la Conferința dezarmării și exigențele apărării naționale a României. —
258. *2 iulie 1932* — Desfășurarea lucrărilor Conferinței pentru reparații de la Lausanne. 447
259. *3 iulie 1932* — Declarațiile și propunerile făcute la consfătuirea pentru reparațiile ungare și bulgare. 450
260. *4 iulie 1932* — Atitudinea Angliei, Franței și S.U.A. față de contrapropunerea Germaniei privitoare la reparații și la datoriile de război. 452
261. *6 iulie 1932* — Declarația lui E. Herriot în legătură cu neînțelegerile franco-britanice în chestiunea cererilor Germaniei privitoare la datoriile și reparațiile de război și a datoriilor de război ale Franței față de Anglia. 453
262. *6 iulie 1932* — Declarațiile făcute la Conferința de la Lausanne în Comisia pentru reparațiile negermane. 455
263. *13 iulie 1932* — Urmările pe care demisia lui sir Eric Drummond le poate avea asupra controversei dintre marile puteri în chestiunea reorganizării Secretariatului Societății Națiunilor. 457
264. *16 iulie 1932* — Pactul de încredere mutuală încheiat între Franța și Anglia și reacțiile Americii față de acordurile de la Lausanne. —
265. *16 iulie 1932* — Aderarea altor state la pactul de încredere franco-britanic. 459

266. *24 iulie 1932* — Declarația de adeziune a României la pactul de încredere franco-britanic. 460
267. *4 august 1932* — Condițiile în care se pune problema datoriilor românești de Relief Bonds. —
268. *4 august 1932* — Linia de conduită pe care trebuie s-o urmeze România în chestiunea dezarmării. 463
269. *22 octombrie 1932* — Discursul ținut la deschiderea celei de-a III-a Conferințe balcanice. 467
270. *9 decembrie 1932* — Demersurile ce trebuie făcute în legătură cu acordarea moratoriului pentru reparațiile negermane. 468
271. *18—19 decembrie 1932* — Comunicatul Micii Înțelegeri privind dezarmarea, reparațiile orientale, datoriile de război, politica față de alte țări ; completarea statutului Micii Înțelegeri. 469
272. *Decembrie 1932* — Guvernul român cere amînarea titlurilor de Relief Bonds pe o perioadă de 6 luni. 470
273. *14—15 februarie 1933* — Comunicatele Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 471
274. *16 februarie 1933* — Pactul de organizare a Micii Înțelegeri. 474
275. *16 martie 1933* — Discursul ținut în Parlamentul român privind Pactul de organizare a Micii Înțelegeri. 477
276. *24 martie 1933* — Declarația făcută la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor. 483
277. *25 martie 1933* — Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 484
278. *27 martie 1933* — Convorbire cu sir John Simon despre Pactul de organizare a Micii Înțelegeri, dezarmare etc. 485
279. *14 mai 1933* — Relatările lui Titulescu despre părerile unor delegați la Conferința pentru dezarmare asupra atitudinii pe care ar putea s-o adopte guvernul Hitler în această problemă. 489
280. *24 mai 1933* — Convorbire cu P. Boncour, E. Beneš și B. Jevtić despre negocierile asupra Pactului celor patru puteri și poziția Micii Înțelegeri. 490
281. *25 mai 1933* — Declarația făcută la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor. (Ședința a LXV-a.) 491
282. *25 mai 1933* — Susținerea textului propus de delegația sovietică pentru definirea agresorului. 492
283. *25 mai 1933* — Convorbirea cu R. Massigli asupra notei diplomatice franceze care va fi înaintată Micii Înțelegeri cu ocazia semnării Pactului celor patru puteri. —
284. *27 mai 1933* — Anunță că a remis lui R. Massigli observațiile sale la nota diplomatică franceză în problema Pactului celor patru puteri. 493
285. *27 mai 1933* — Concluzii asupra discuției generale din comisia Societății Națiunilor pentru cheltuielile de apărare. —
286. *27 mai 1933* — Convorbirea cu P. Boncour asupra Pactului celor patru puteri. 494
287. *29 mai 1933* — Comunicatele Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. —
288. *30 mai 1933* — Declarația Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 503

289. *30 mai 1933* — Solicită a se comunica lui J. Beck că Mica Înțelegere a primit asigurări din partea Franței în problema revizuirii tratatelor de pace. 505
290. *3 iulie 1933* — Depunerea instrumentelor de ratificare a Convenției pentru definirea agresiunii. 506
291. *3 iulie 1933* — Convenția de definire a agresiunii, încheiată la Londra, la 3 iulie 1933, între România, Estonia, Letonia, Polonia, Turcia, U.R.S.S., Iran și Afganistan. 507
292. *3 iulie 1933* — Discursul ținut la semnarea Convenției pentru definirea agresiunii. 511
293. *4 iulie 1933* — Convenția de definire a agresiunii, încheiată la Londra la 4 iulie 1933 între România, Cehoslovacia, Turcia, U.R.S.S. și Iugoslavia. 512
294. *24—27 septembrie 1933* — Comunicatele Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 515
295. *4 octombrie 1933* — Convorbirile cu P. Boncour, R. Massigli și colonelul Lucien asupra situației internaționale și asupra dezarmării. 518
296. *7 octombrie 1933* — Convorbirea cu Norman Davis în problema dezarmării. 521
297. *17 octombrie 1933* — Tratatul de prietenie, neagresiune, arbitraj și conciliere între România și Turcia. 523
298. *17 octombrie 1933* — Discursul rostit la banchetul dat în onoarea sa la Ministerul de Externe al Turciei. 529
299. *21 octombrie 1933* — Discursul ținut cu ocazia decernării titlului de „Doctor honoris causa" al Universității din Atena. 530
300. *21 octombrie 1933* — Cuvîntul rostit de Titulescu la dineul dat în onoarea sa de guvernul elen. 532
301. *5 decembrie 1933* — Se declară de acord cu inițierea unor discuții cu M. Litvinov, în ianuarie, la Geneva. 533
302. *9 decembrie 1933* — Protocolul de semnătură al Convenției pentru definirea agresiunii va fi remis reprezentantului U.R.S.S. la Varșovia. 534
303. *22 ianuarie 1934* — Proces-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri ținute la Zagreb. —
304. *6 februarie 1934* — Parafarea Pactului Înțelegerii Balcanice. 540
305. *9 februarie 1934* — Textul Pactului Înțelegerii Balcanice. 542
306. *9 februarie 1934* — Declarația miniștrilor afacerilor străine ai României, Iugoslaviei și Greciei privind anexa secretă a Pactului Înțelegerii Balcanice. 545
307. *9 februarie 1934* — Discursul rostit la dineul oficial oferit de guvernul elen cu ocazia semnării Pactului Înțelegerii Balcanice. 546
308. *24 februarie 1934* — Roagă a se interveni pe lîngă T. Rüstü Aras ca acesta să facă demersuri pe lîngă E. Venizelos în legătură cu ratificarea Pactului balcanic. 548
309. *23 aprilie 1934* — Convorbirile cu G. Martin, L. Barthou și G. Doumergue asupra negocierilor duse de Al. Zeuceanu la Paris în problema cuponului extern. —
310. *30 aprilie 1934* — Discursul ținut la ședința de deschidere a celei de-a II-a sesiuni a Consiliului economic al Micii Înțelegeri de la București. 549

311. *9 mai 1934* — Discursul rostit la şedinţa de închidere a celei de-a II-a sesiuni a Consiliului economic al Micii Înţelegeri. 552
312. *11 mai 1934* — Cuvîntarea lui N. Titulescu la dineul oferit în cinstea lui T. Rüstü Aras. 553
313. *15 mai 1934* — Convorbire cu T. R. Aras şi B. Jevtić privind ratificarea Pactului balcanic. 556
314. *26 mai 1934* — Declaraţia de presă a lui N. Titulescu despre alianţa româno-iugoslavă şi problemele discutate cu B. Jevtić. 558
315. *9 iunie 1934* — Hotărîrea guvernului român de a stabili relaţii diplomatice normale cu guvernul U.R.S.S. —
316. *9 iunie 1934* — Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înţelegeri privind reluarea relaţiilor diplomatice între U.R.S.S.—Cehoslovacia şi U.R.S.S.—România. 559
317. *12 iunie 1934* — Roagă să se comunice că va numi în curînd pe ministrul României la Moscova. 560
318. *18—20 iunie 1934* — Comunicat al Consiliului permanent al Micii Înţelegeri. —
319. *20 iunie 1934* — Cuvîntarea rostită la dineul dat în cinstea lui L. Barthou. 562
320. *14 iulie 1934* — Precizări cu privire la proiectele unor convenţii militare bilaterale între statele semnatare ale Pactului balcanic. 565
321. *18 iulie 1934* — Atitudinea României faţă de Pactul Oriental. 566
322. *27 iulie 1934* — Cere legaţiilor României de la Paris, Londra, Roma, Berlin, Praga şi Belgrad să-i comunice consecinţele crizei politice austriece provocate de asasinarea lui E. Dollfuss. 568
323. *31 iulie 1934* — Comunică textul Convenţiei militare dintre Turcia şi România şi cere împuternicirea pentru semnarea ei. —
324. *1 august 1934* — Comunicare cu privire la Pactul Oriental şi la o deliberare comună a ţărilor Micii Înţelegeri asupra situaţiei politice după asasinarea lui Dollfuss. 570
325. *1 august 1934* — Acţiunea diplomatică pentru intrarea României în Pactul Oriental. 571
326. *1 august 1934* — Anunţă semnarea convenţiei militare dintre România şi Turcia, pe baza aprobării date. 572
327. *14 august 1934* — Răspunsul guvernului român adresat guvernului chilian relativ la candidatura statului chilian pentru Consiliul Societăţii Naţiunilor. —
328. *14 septembrie 1934* — Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înţelegeri. 573
329. *2 octombrie 1934* — N. Titulescu acceptă conducerea Ministerului Afacerilor Străine. 574
330. *19 octombrie 1934* — Procesul-verbal al şedinţei Consiliului permanent al Micii Înţelegeri. —
331. *19 octombrie 1934* — Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înţelegeri. 578
332. *30 octombrie 1934* — Cuvîntarea ţinută la dineul oficial dat de T. R. Aras, la Ankara, cu prilejul conferinţei Înţelegerii Balcanice. 580

333. *2 noiembrie 1934* — Statutul Consiliului Economic Consultativ al Înţelegerii Balcanice. 582
334. *2 noiembrie 1934* — Statutul organizaţiei Înţelegerii Balcanice. 584
335. *3 noiembrie 1934* — Comunicatul Consiliului permanent al Înţelegerii Balcanice. 586
336. *6 noiembrie 1934* — Mulţumeşte lui Carlos Saavedra Lamas, ministrul de externe al Argentinei, pentru telegrama trimisă. 587
337. *6 decembrie 1934* — Proiectul de rezoluţie francez pentru condamnarea terorismului şi pregătirea unei convenţii în aceeaşi chestiune ; convorbirea cu B. Jevtić ; negocierile franco-italiene şi problema iugoslavă ; pregătirea protocolului franco-sovietic privind Pactul Oriental. —
338. *8 decembrie 1934* — Convorbirea cu P. Laval, E. Beneš, B. Jevtić şi T. R. Aras în legătură cu atitudinea Franţei în diferite probleme internaţionale. 588
339. *14 decembrie 1934* — Adeziunea statelor Micii Înţelegeri la Tratatul de la Rio de Janeiro. 589
340. *27 decembrie 1934* — Convorbirile cu P. Laval asupra formulei pentru garantarea independenţei Austriei în Acordul franco-italian. 590
341. *30 decembrie 1934* — Convorbirea cu P. Laval cu privire la eventualitatea încheierii unui tratat de alianţă militară italo-ungară şi consecinţele pe care le-ar avea asupra relaţiilor Micii Înţelegeri cu Italia. 592
342. *2 ianuarie 1935* — Convorbirea cu P. Laval în ajunul plecării acestuia la Roma. 593
343. *10 ianuarie 1935* — Convorbirea cu P. Laval asupra negocierilor de la Roma. 594
344. *11 ianuarie 1935* — Proces-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înţelegeri. 595
345. *17 ianuarie 1935* — Poziţia Micii Înţelegeri faţă de acordul franco-italian de la Roma, Pactul Oriental, chestiunea Saar etc. 597
346. *19 ianuarie 1935* — Declaraţia făcută corespondentului ziarului „Izvestiia" cu privire la reluarea raporturilor diplomatice dintre România şi U.R.S.S. 601
347. *20 ianuarie 1935* — Procesul-verbal al convorbirilor miniştrilor de externe ai Înţelegerii Balcanice precizînd poziţia României, Iugoslaviei, Greciei şi Turciei faţă de acordul franco-italian de la Roma. 602
348. *20 ianuarie 1935* — Convorbirea cu J. Beck despre tratativele pentru încheierea Pactului de la Roma şi a Pactului Oriental. 603
349. *20 ianuarie 1935* — Declaraţiile lui P. Laval despre proiectatul Pact Oriental şi relaţiile franco-sovietice. 604
350. *27 ianuarie 1935* — Convorbirea cu P. Laval despre negocierile de la Londra privind egalitatea în drepturi a Germaniei în materie de înarmare. 605
351. *10 februarie 1935* — Demers pe lîngă Laval în problemele financiare franco-române. —
352. *16 februarie 1935* — Atitudinea guvernului român în chestiunea habsburgică. 606
353. *25 februarie 1935* — Demersul făcut pe lîngă P. Laval referitor la problema restaurării Habsburgilor în Austria. 607

354. *26 februarie 1935* — Condițiile aderării României și Iugoslaviei la Pactul dunărean. 609

355. *10 martie 1935* — Roagă a se face cunoscut ministrului de externe italian că evenimentele din Grecia nu afectează soarta Pactului balcanic. 610

356. *12 martie 1935* — Scrisorile de ratificare privind adeziunea României la Pactul de neagresiune și de conciliațiune încheiat la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933 și textul pactului. —

357. *13 martie 1935* — Anunță că evenimentele interne din Grecia nu au afectat existența Pactului balcanic. 618

358. *27 martie 1935* — Declarația făcută presei iugoslave cu privire la unitatea de vederi între Iugoslavia și România. 619

359. *27 martie 1935* — Roagă să se transmită ministrului de externe italian textul adeziunii guvernului român la acordurile de la Roma încheiate între Franța și Italia. —

360. *28 martie 1935* — Convorbirea cu E. Beneš asupra problemelor internaționale interesînd Mica Înțelegere. 620

361. *30 martie 1935* — Textul proiectului de convenție între Franța și U.R.S.S. 621

362. *31 martie 1935* — Discuțiile cu P. Laval, P. E. Flandin și A. Léger asupra problemei securității europene. 622

363. *31 martie 1935* — Convorbirile purtate cu Laval cu privire la întrevederile E. Eden—Litvinov la Moscova. —

364. *3 aprilie 1935* — Convorbirea cu generalul M. G. Gamelin despre nevoile de armament ale României. 623

365. *5 aprilie 1935* — Convorbirea cu Marchandeau cu privire la plata de către România a arieratelor comerciale în petrol brut. 625

366. *5 aprilie 1935* — Convorbirea cu generalii M. Weygand și Maurin despre contribuția franceză la înarmarea României. 626

367. *10 aprilie 1935* — Convorbirea cu P. E. Flandin despre livrarea celei de-a doua tranșe de armament și de credite militare României. 628

368. *10 aprilie 1935* — Livrarea tranșei a doua de armament pentru România. 630

369. *12 aprilie 1935* — Atitudinea guvernului francez față de chestiunea restaurării Habsburgilor ; înarmarea Austriei, Ungariei și Bulgariei ; Pactul oriental și discuțiile privind un pact de asistență mutuală între U.R.S.S. și Franța. —

370. *15 aprilie 1935* — Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice. 635

371. *18 aprilie 1935* — Procesul-verbal încheiat între N. Titulescu și José Maria Cantilo cu ocazia depunerii actelor de adeziune a șefilor statelor Micii Înțelegeri la Pactul de neagresiune și conciliațiune, semnat la Rio de Janeiro, la 10 octombrie 1933. 636

372. *18 aprilie 1935* — Acordul intervenit între M. Litvinov și P. Laval asupra textului tratatului de asistență mutuală. 637

373. *19 aprilie 1935* — Transmite textele tratatului de asistență mutuală, al protocolului de semnare și al schimbului de scrisori asupra cărora s-a căzut de acord între Franța și U.R.S.S. —

374. *6 mai 1935* — Declarațiile făcute reprezentanților presei cu privire la încheierea acordului franco-sovietic și perspectivele încheierii pactului danubian conform acordului Laval—Mussolini din 7 ianuarie 1935. 640

375. *8 mai 1935* — Discursul rostit la dineul oferit în cinstea lui P. Boncour cu prilejul vizitei acestuia în România. 641

376. *9 mai 1935* — Discursul ținut la primirea lui P. Boncour la Camera deputaților. 644

377. *11 mai 1935* — Proces-verbal al Conferinței Înțelegerii Balcanice. 646

378. *12 mai 1935* — Informează asupra rezultatelor Conferinței de la București din 10—12 mai 1935. 647

379. *13 mai 1935* — Comunicatul sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice. 648

380. *25 mai 1935* — Atitudinea Marii Britanii în diferendul dintre Italia și Etiopia. 650

381. *26 mai 1935* — Acordul intervenit între statele Micii Înțelegeri de a nu încheia convențiuni militare cu Italia, unele fără altele. 652

382. *12 iunie 1935* — Felicitări transmise ministrului argentinian Carlos Saavedra Lamas pentru eforturile încununate de succes în chestiunea Chaco. —

383. *13 iunie 1935* — Discursul ținut la dejunul oferit în onoarea lui Alvin Mansfield Owsley, ministrul Statelor Unite, cu prilejul plecării definitive a acestuia din România. —

384. *26 iunie 1935* — Convorbirea cu P. Laval despre relațiile franco-anglo-germane și creditele cerute Franței de România, pentru înarmare. 654

385. *27 iunie 1935* — Convorbirea cu A. Léger, despre eventuala colaborare militară franco-italiană ; pactul danubian ; conflictul italo-etiopian ; acordul naval anglo-german. 655

386. *2 iulie 1935* — Convorbirile cu S. Baldwin și R. Vansittart despre situația internațională și politica externă a Angliei. 658

387. *3 iulie 1935* — Convorbirea cu R. Vansittart și sir Samuel Hoare în legătură cu situația politică europeană. 660

388. *4 iulie 1935* — Convorbirea cu sir Samuel Hoare și Chamberlain despre relațiile politice franco-britanice. Convorbire cu A. Eden, despre reglementarea diferendului italo-etiopian. 664

389. *9 iulie 1935* — Felicitări adresate lui D. Maximos cu prilejul reluării conducerii Ministerului Afacerilor Externe elen. 667

390. *12 iulie 1935* — Poziția favorabilă a României față de aderarea Albaniei la Pactul Înțelegerii Balcanice. —

391. *1 august 1935* — Propunerea Cehoslovaciei la Conferința economică a Micii Înțelegeri privind regimul pentru lemn în comerțul cu Austria. 668

392. *1 august 1935* — Cere a se comunica ministrului Italiei la București poziția României față de cererea Albaniei de a adera la Înțelegerea Balcanică. —

393. *22 august 1935* — Despre proiectul de convenție militară între România, Turcia și Iugoslavia. 669

394. *29 august 1935* — Roagă să se comunice ministrului Franței la București surprinderea pentru faptul că Franța a discutat cu E. Beneš și a transmis Austriei schema Pactului dunărean fără a discuta concomitent și cu guvernul român. 670

395. *30 august 1935* — Proces-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 671
396. *30 august 1935* — Comunicatul Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 674
397. *3 septembrie 1935* — Demersuri pentru a sprijini alegerea României în Consiliul Societății Națiunilor. 677
398. *13 septembrie 1935* — Cere modificarea unei părți din proiectul de convenție comercială între România și Argentina. 678
399. *29 septembrie 1935* — Lucrările Consiliului Societății Națiunilor privind agresiunea împotriva Etiopiei. —
400. *7 octombrie 1935* — Relatează mersul lucrărilor Societății Națiunilor în problema agresiunii italiene împotriva Etiopiei. 679
401. *11 octombrie 1935* — Intervenția la Societatea Națiunilor în cadrul Comitetului celor 18 privind rezoluția pentru embargoul asupra armelor. —
402. *12 octombrie 1935* — Intervenția la Societatea Națiunilor în cadrul Comitetului celor 18 în discuția generală asupra măsurilor de ordin economic. 680
403. *14 octombrie 1935* — Intervenția la Societatea Națiunilor, în cadrul Comitetului celor 18, privind măsurile financiare împotriva Italiei. 682
404. *15 octombrie 1935* — Despre textul sancțiunilor financiare contra Italiei, votate de Societatea Națiunilor. 683
405. *16 octombrie 1935* — Intervenția la Societatea Națiunilor în discuția generală cu privire la ajutorul mutual între țările care au votat sancțiunile economice contra Italiei. 684
406. *16 octombrie 1935* — Despre sancțiunile financiare contra Italiei. 686
407. *17 octombrie 1935* — Intervenția la Societatea Națiunilor în discuția generală cu privire la ajutorul mutual între țările care au votat sancțiunile economice contra Italiei. 687
408. *19 octombrie 1935* — Intervențiile la Societatea Națiunilor în Comitetul celor 18 pentru organizarea ajutorului mutual între țările care au votat sancțiunile economice contra Italiei. 688
409. *25 octombrie 1935* — Gravitatea situației politice internaționale și greutatea de a apăra interesele românești într-o conjunctură de acest fel. 694
410. *26 octombrie 1935* — Intrarea în vigoare a sancțiunilor economice contra Italiei. 698
411. *1 noiembrie 1935* — Raporturile franco-engleze în legătură cu războiul din Etiopia. —
412. *2 noiembrie 1935* — Convorbirea cu P. Laval, despre acordul franco-britanic privind asistența maritimă militară în Mediterană ; sancțiunile economice împotriva Italiei ; acordul franco-sovietic. 700
413. *2 noiembrie 1935* — Convorbirea cu sir Samuel Hoare despre asistența franceză în cazul unui atac maritim italian în Mediterană. 702
414. *2 noiembrie 1935* — Poziția României referitoare la aplicarea sancțiunilor economice contra Italiei. 704
415. *5 decembrie 1935* — Roagă să se comunice lui A. Eden punctul de vedere al României în chestiunea aplicării embargoului la petrol. 706
416. *13 decembrie 1935* — Discursul rostit în Camera deputaților (răspuns la interpelarea deputatului Gheorghe Brătianu). 707

417. *20 decembrie 1935* — Comunicatul reuniunii comune a Consiliilor permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice. 712
418. *28 decembrie 1935* — Problema regenței principelui Starhemberg în Austria. 713
419. *29 decembrie 1935* — Ratificarea anexei secrete a Pactului balcanic de către Grecia și ratificarea Convenției militare de către România. 714
420. *30 decembrie 1935* — Declarațiile făcute ziarului „Petit Journal" în legătură cu politica externă a României. 715
421. *7 ianuarie 1936* — Declarațiile făcute presei asupra situației internaționale și asupra rolului Societății Națiunilor în rezolvarea conflictului italo-etiopian. 716
422. *9 februarie 1936* — Principalele discuții avute la Londra și Paris în chestiunea Habsburgilor și a Anschluss-ului. Convorbirea avută cu M. Hodza, privind apropierea Micii Înțelegeri de Austria. 718
423. *11 martie 1936* — Comunicatul Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice. 722
424. *15 martie 1936* — Negocierile de la Londra, în cadrul Consiliului Societății Națiunilor, în problema violării Pactului de la Locarno de către Germania. —
425. *17 martie 1936* — Dezbaterile din Consiliul Societății Națiunilor în legătură cu ocuparea zonei demilitarizate renane de către Germania și încălcarea Pactului de la Locarno. 724
426. *18 martie 1936* — Discursul pronunțat în ședința Consiliului Societății Națiunilor privind securitatea Europei occidentale și ocuparea de către Germania a zonei demilitarizate renane. 726
427. *18 martie 1936* — Dezbaterile în Consiliul Societății Națiunilor privind ocuparea zonei demilitarizate renane de către Germania. 728
428. *19 martie 1936* — Stadiul negocierilor franco-engleze în chestiunea renană. 731
429. *20 martie 1936* — Propunere făcută la Consiliul Societății Națiunilor în cadrul dezbaterilor asupra proiectului de rezoluție referitor la violarea Tratatelor de la Versailles și Locarno de către Germania. 732
430. *25 martie 1936* — Stadiul negocierilor privind zona demilitarizată renană ; atitudinea puterilor semnatare ale Pactului de la Locarno față de ocuparea zonei renane de către armatele germane etc. 734
431. *1 aprilie 1936* — Precizare cu privire la propunerea făcută Bulgariei de a participa la încheierea unui pact al statelor balcanice ; refuzul guvernului bulgar. 738
432. *6 aprilie 1936* — Eventuala aplicare a protocoalelor din 25 și 26 martie 1935 pentru mobilizarea militară a Micii Înțelegeri în cazul reîntoarcerii Habsburgilor. 739
433. *9 aprilie 1936* — Convorbirea cu A. Eden referitor la efectuarea unei anchete sub auspiciile Consiliului Societății Națiunilor privind agresiunea împotriva Etiopiei. 740
434. *10 aprilie 1936* — Demersul Turciei privind remilitarizarea strîmtorilor și implicațiile acestui demers pentru statele Micii Înțelegeri. 742
435. *11 aprilie 1936* — Roagă să se comunice guvernului turc motivele pentru care România nu va participa la întrunirea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice. 743

436. *15 aprilie 1936* — În legătură cu răspunsul guvernului român la inițiativa Turciei de a cere remilitarizarea strîmtorilor. 743
437. *15 aprilie 1936* — Presa britanică față de cererea Turciei referitoare la remilitarizarea strîmtorilor ; convorbiri anglo-turcești în această problemă. 745
438. *29 aprilie 1936* — Nota de răspuns a guvernului român către guvernul turc în chestiunea strîmtorilor. 746
439. *2 mai 1936* — Cere a se comunica lui Numan Menemencioglu că guvernul român așteaptă răspunsul guvernului turc la nota sa privind chestiunea strîmtorilor. 747
440. *5 mai 1936* — Convorbirea cu principele regent Paul și M. Stoiadinović privind relațiile Iugoslaviei cu România și Cehoslovacia. 748
441. *6 mai 1936* — Comunicatul Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice. 750
442. *7 mai 1936* — Comunicatul privind poziția Micii Înțelegeri față de problemele politice europene, dat în urma întrunirii Consiliului permanent la Belgrad. —
443. *8 mai 1936* — Proces-verbal al sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. 753
444. *8 mai 1936* — Despre întrunirea șefilor de stat ai Micii Înțelegeri și a miniștrilor afacerilor externe. 755
445. *11 mai 1936* — Convorbirea avută cu D. Grandi despre anexarea Etiopiei de către Italia ; politica Italiei și utilitatea unei convenții între Franța, Italia și Mica Înțelegere. 756
446. *12 mai 1936* — Convorbirea cu baronul P. Aloisi privitoare la motivele plecării delegației italiene de la Geneva ; declarația pe care urmează să o facă A. Eden, ministrul de externe al Marii Britanii în numele Consiliului Societății Națiunilor, referitoare la conflictul italo-etiopian. 757
447. *13 mai 1936* — Declarația făcută la Consiliul Societății Națiunilor în favoarea ocupării de către China a unui loc vacant în Consiliu. 759
448. *22 mai 1936* — Poziția lui M. Litvinov față de obligația asumată de guvernul turc de a nu proceda la o acțiune revizionistă împotriva României. —
449. *22 mai 1936* — Convorbirea cu P. E. Flandin despre anularea sancțiunilor împotriva Italiei. 761
450. *22 mai 1936* — Convorbirea cu Léon Blum despre poziția Franței față de Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, Germania și Italia. 762
451. *23 mai 1936* — Convorbirile cu B. Purić, Mandel, P. Laval și A. Sarraut despre succesul socialiștilor francezi în alegeri, formarea guvernului Blum și politica sa internă și externă. 764
452. *6 iunie 1936* — Discursul rostit la dineul oferit în onoarea misiunilor cehoslovacă și iugoslavă, cu prilejul întrunirii de la București a șefilor statelor membre ale Micii Înțelegeri. 766
453. *7 iunie 1936* — Declarațiile făcute ziarului „Dimineața" în legătură cu întrunirea șefilor de stat ai Micii Înțelegeri la București. 767
454. *7 iunie 1936* — Declarațiile făcute ziarului „Universul" referitoare la Mica Înțelegere. —

455. *7 iunie 1936* — Relatare asupra întrunirii șefilor de state aparținînd Micii Înțelegeri la București. 768
456. *10 iunie 1936* — Comunică lui Saavedra Lamas că statele Micii Înțelegeri vor urma atitudinea Franței și Angliei în problema sancțiunilor votate la Societatea Națiunilor contra Italiei ; de asemenea, că nu vor recunoaște anexarea Etiopiei de către Mussolini. 769
457. *11 iunie 1936* — Discursul ținut la deschiderea Conferinței presei din țările membre ale Înțelegerii Balcanice. 770
458. *15 iunie 1936* — Discursul rostit în cinstea ambasadorului Franței la plecarea definitivă a acestuia din România. 773
459. *16 iunie 1936* — Discursul rostit în onoarea ministrului Argentinei cu ocazia plecării acestuia din România. 776
460. *19 iunie 1936* — Hotărîrea luată de șefii statelor membre ale Micii Înțelegeri de a nu admite modificări ale Pactului Societății Națiunilor putînd duce la slăbirea acesteia. 778
461. *22 iunie 1936* — Propuneri privind numirea președintelui și vicepreședintelui Conferinței de la Montreux. 779
462. *22 iunie 1936* — Discursul rostit la Conferința de la Montreux. 780
463. *25 iunie 1936* — Declarațiile făcute ziarului „Paris Soir" privind identitatea de vederi într-o serie de probleme internaționale între Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică și Franța. 783
464. *26 iunie 1936* — Discursul rostit la Consiliul Societății Națiunilor în legătură cu reforma Pactului Societății Națiunilor. 784
465. *1 iulie 1936* — Titulescu își exprimă nemulțumirea față de lipsa de încredere manifestată de Gh. Tătărăscu în capacitatea sa de a apăra interesele țării. 787
466. *2 iulie 1936* — Atitudinea adoptată de Titulescu în favoarea Negusului în Adunarea Societății Națiunilor și atacurile presei italiene împotriva ministrului român. 788
467. *3 iulie 1936* — Atitudinea Consiliului Înțelegerii Balcanice și Micii Înțelegeri față de atacurile presei italiene împotriva lui N. Titulescu. 790
468. *6 iulie 1936* — Intervențiile la Conferința de la Montreux referitoare la versiunea amendată a proiectului turc de convenție pentru regimul strîmtorilor, prezentată de delegația britanică. 792
469. *9 iulie 1936* — Intervențiile la Conferința de la Montreux referitoare la aceeași problemă. 793
470. *14 iulie 1936* — Comunicat de presă cu privire la rezoluția Consiliului de Miniștri prin care se aprobă politica externă a lui Titulescu, urmat de două anexe. 795
471. *18 iulie 1936* — Declarațiile făcute ziarului „Universul" asupra politicii externe a României și relațiile cu Franța, U.R.S.S., Italia și Germania. 799
472. *20 iulie 1936* — Intervențiile lui N. Titulescu la Conferința de la Montreux cu prilejul semnării Convenției strîmtorilor. 802
473. *29 iulie 1936* — Interviul acordat ziarului „Le Temps" referitor la cererea României de desființare a Comisiei europene a Dunării. 803
474. *29 iulie 1936* — Justificarea cererii României pentru suprimarea Comisiei europene a Dunării. 808
475. *4 august 1936* — Supune regelui spre aprobare textul unui decret care să reglementeze căsătoria funcționarilor M.A.S. 809

476. *6 august 1936* — Comunică acordul său privind discutarea problemei reformei Pactului Societății Națiunilor la viitoarea reuniune a Micii Înțelegeri. 810

477. *14 august 1936* — Adeziunea de principiu la declarația franceză de neimixtiune în războiul civil din Spania. —

478. *18 august 1936* — Condițiile aderării României la declarația guvernului francez de neimixtiune în războiul civil din Spania. 811

479. *19 august 1936* — Punctele de vedere ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice referitoare la modificarea Pactului Societății Națiunilor. 812

480. *19 august 1936* — Poziția Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice în problema reformei Pactului Societății Națiunilor. —

481. *26 august 1936* — Roagă a se comunica presei că noua Convenție a strîmtorilor a fost ratificată și depusă la Paris. 813

482. *29 august 1936* — Declarația cu privire la formarea noului guvern, apărută în „Le Figaro" din 30 august. 814

483. *11 aprilie 1937* — Discursul ținut la Cap Martin, la dejunul Societății medicale a litoralului mediteranean. —

484. Petrescu-Comnen comunică M.A.S. textul telegramei lui N. Titulescu privind poziția sa față de un pact de asistență cu U.R.S.S. 819

485. *7 mai 1937* — Interviul acordat ziarului „Epoca", cu ocazia vizitei făcute la Paris, despre raporturile dintre Franța și România. 820

486. *19 iunie 1937* — „Ordinea în gîndire". Discursul ținut de N. Titulescu cu ocazia primirii titlului de Doctor honoris causa al Universității Komensky. 821

487. *14 mai 1939* — Interviul acordat ziarului „Paris soir". 834

488. *30 mai 1939* — Scrisoarea adresată ziarului „L'Ordre". 836

489. Articolul lui N. Titulescu, „Pactul Societății și legătura sa cu Pactul Briand-Kellogg". 839

490. Articolul lui N. Titulescu „Pactul Înțelegerii Balcanice". 844

491. Articolul lui N. Titulescu, „Suveranitatea statelor. Organizarea păcii". 845

Redactori de carte :
GHEORGHE GHEORGHE și FANY JOIL
Coperta : VALENTINA BOROȘ
Tehnoredactor : FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Dat la cules 12.09.1967. Bun de tipar 13.11.1967. Apărut 1967. Hîrtie tipar înalt A de 63 g/m². Format 16/600×900. Coli editoriale 59,14. Coli de tipar 56. C.Z. pentru biblioteci 327=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 6 588/70 599 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România